DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

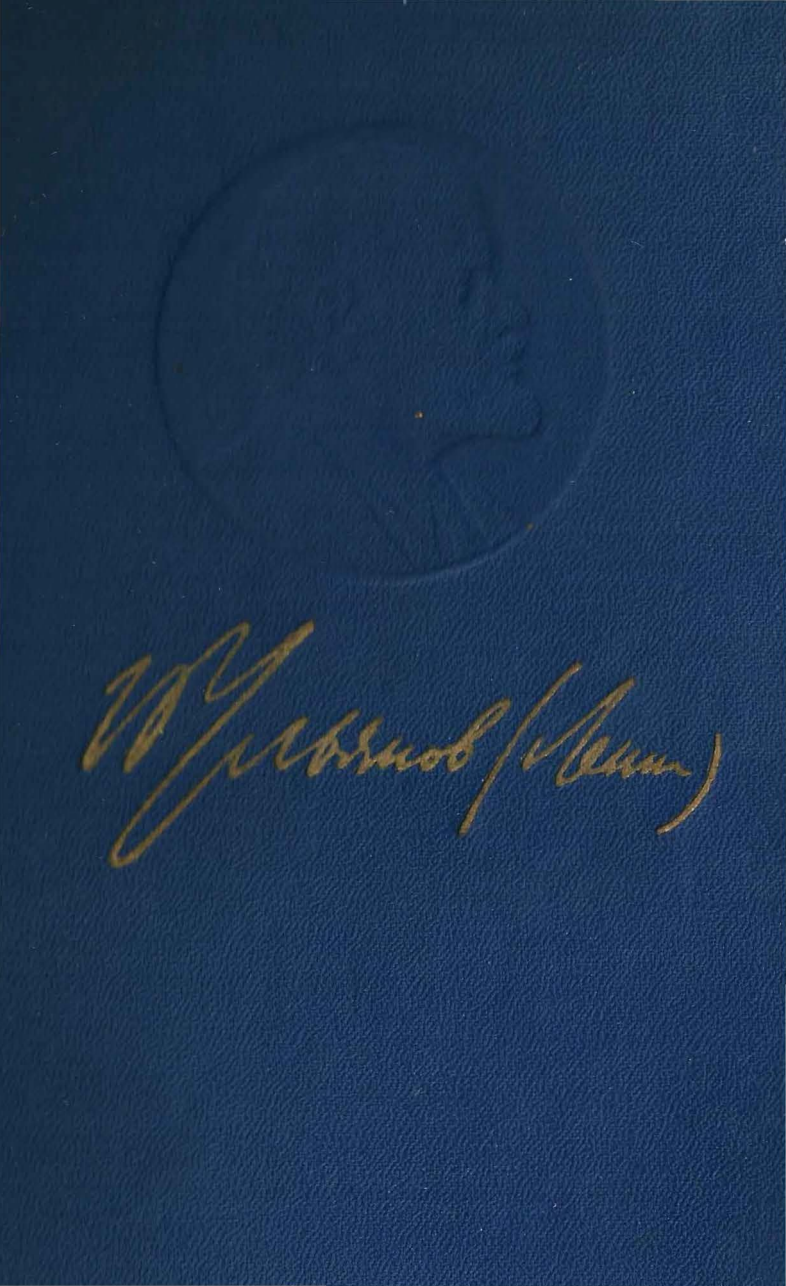

Бүтүн өлкәләрин пролетарлары, бирләшин!

ЛЕНИН

ӘСӘРЛӘРИНИН
ТАМ
КҮЛЛИЈЈАТЫ

45

СОВЕТ ИТТИФАГЫ
КОММУНИСТ ПАРТИЈАСЫ
МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИНИН
ГӘРАРЫ ИЛӘ
ЧАП ЕДИЛИР

*

АЗӘРБАЈЧАН ДИЛИНДӘ
АЗӘРБАЈЧАН
КОММУНИСТ ПАРТИЈАСЫ
МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИНИН
ГӘРАРЫ ИЛӘ
ЧАП ЕДИЛИР

ИНСТИТУТ МАРКСИЗМА-ЛЕНИНИЗМА ПРИ ЦК КПСС

В. И. ЛЕНИН

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ

ИЗДАНИЕ ПЯТОЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО
ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА · 1982

АЗӘРБАЈЧАН КП МК јанында ПАРТИЈА ТАРИХИ ИНСТИТУТУ—
Сов. ИКП МК јанында МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ ИНСТИТУТУНУН
ФИЛИАЛЫ

В. И. ЛЕНИН

ӘСӘРЛӘРИНИН ТАМ КҮЛЛИЈЈАТЫ

РУСЧА
БЕШИНЧИ НӘШРИНДӘН
ТӘРЧҮМӘ

АЗӘРБАЈЧАН
ДӨВЛӘТ НӘШРИЈЈАТЫ
БАКЫ · 1984

ЗК2
45

Л $\frac{0101020000-103}{М-651-84}$ 7—83

ЗК2

© Азәрнәшр, 1984.

В. И. ЛЕНИН

ЧИЛД
45

Март 1922—март 1923

МҮГӘДДИМӘ

В. И. Ленинин Әсәрләринин там күллиҹатынын гырх бешинҹи ҹилди 1922-ҹи ил мартын 6-дан 1923-ҹү ил мартын 2-дәк јазылан әсәрләри әһатә едир. Бу әсәрләрдә Ленин сосиализм гуруҹулуғуна, Совет дөвләтинин харичи сијасәтинә, дүнја фәһлә вә коммунист һәрәкатына аид ән мүһүм проблемләрин ишләниб һазырланмасыны давам етдирир.

Јени игтисади сијасәтин биринҹи илинин јекунлары бу сијасәтин дүзкүнлүјүнү тамамилә тәсдиг етди: халг тәсәррүфатынын бәрпасында илк мүвәффәгијјәтләр газанылды, фәһлә синфи илә кәндлиләрин иттифагы күввәтләнди, Советләр Республикасынын бејнәлхалг вәзиҹҹәти мөһкәмләнди. Бу мүвәффәгијјәтләр әсасында Ленин Коммунист партијасынын кәләҹәк сијасәти үчүн мүһүм нәтиҹәләр чыхарды.

Чилд 1922-ҹи ил мартын 6-да Үмумрусија металчылар гурултајы коммунист фраксијасынын ичласында «Совет республикасынын бејнәлхалг вә дахили вәзиҹҹәти һаггында» нитг илә ачылыр; бу нитгдә Ленин мүвәггәти игтисади керичәкилмәни дајандырмаг, партија, совет вә тәсәррүфат ишини мүвафиг сүрәтдә јенидән гурараг капиталист үнсүрләри үзәринә гәти һүчум һазырламаға кечмәк вәзифәсини ирәли сүрдү.

Ленин 1922-ҹи ил мартын 27-дән апрелин 2-дәк давам едән РК(б)П XI гурултајында партијанын јени вәзифәләрини һәртәрәфли шәрһ едиб әсасландырды. Чилдә, гурултајын иши илә әлагәдар олан бир сыра материаллар дахилдир.

Мәркәзи Комитәнин сијаси һесабатында вә РК(б)П XI гурултајындакы дикәр чыхышларында, Коминтернин IV конгресиндә «Русија ингилабынын беш или вә

дүнја ингилабынын перспективләри» һаггында мә'рузәсиндә, 1922-чи ил нојабрын 20-дә Москва Советинин пленумундакы нитгиндә, һәмчинин «Манчестер Гардиан» мүхбири А. Рансом илә мүсаһибәсиндә вә Әсәрләрдә илк дәфә дәрч едилән «Шимали Америкадакы рус колонијасына» мәктубунда Ленин јени игтисади сијасәтин маһијјәтини, әһәмијјәтини вә һәјата кечирилмәси методларыны ајдынлашдырыр.

Ленин көстәрирди ки, сосиализм илә капитализм арасында амансыз мүбаризә кедир, бу мүбаризәдә «ким-кими» мәсәләси һәлл едилир. Дөвләт вә капиталист мүәссисәләри—тичарәт вә сәнаје мүәссисәләри, рус вә әчнәби мүәссисәләри арасында јарыш башланмышдыр вә вәзифә бу јарышда капитализмә галиб кәлмәкдән ибарәтдир.

Ленин гејд едирди ки, игтисади вә сијаси чәһәтдән јени игтисади сијасәт сосиалист игтисадијјатынын бүнөврәсини гурмаг имканыны тамамилә тә'мин едир. Фәһлә синфи там сијаси һакимијјәтә маликдир. «Коммунизмә кечилмәсини тә'мин етмәк үчүн Русија пролетар дөвләтинин әлиндә тамамилә кифајәт гәдәр игтисади гүввә вардыр» (сәһ. 108). Партијанын баш хәтти дүзкүндүр. Бәс нә лазым кәлир? Лазымынча идарә етмәк, иши әмәли сурәтдә тәшкил етмәји бачармаг, јахшы тәсәррүфатчылыг етмәји өјрәнмәк лазымдыр. Ленин ишдә ағырлыг мәркәзини кадрларын дүзкүн сечилмәсиндә, партија вә һөкумәтин гәрар вә директивләринин ичрасыны јохламагда чәмләшдирмәји тәклиф едирди. *«Адамлары јохламаг вә ишин фактики ичра олунмасыны јохламаг,*—инди бүтүн ишин, бүтүн сијасәтин әсл маһијјәти бундан ибарәтдир, јенә дә бундан ибарәтдир вә јалныз бундан ибарәтдир» (сәһ. 18).

Ленин дөвләт апаратыны јахшылашдырмаг фәалијјәтинин истигамәтини мүәјјән едәрәк, совет ишчиләри һәмкарлар иттифагы V Үмумрусија гурултајынын рәјасәт һеј'әтинә мәктубунда јазырды: «Һазыркы заманын ән башлыча нөвбәти вәзифәси вә јахын илләр үчүн ән мүһүм вәзифә, совет апаратыны ихтисар етмәк, ону даһа мүкәммәл тәшкил етмәк, сүрүндүрмәчилији, бүрократизми арадан галдырмаг вә сәмәрәсиз хәрчләри азалтмаг јолу илә бу апараты мүнтәзәм

сурәтдә кичилтмәкдән вә учузлашдырмагдан ибарәтдир» (сәһ. 343).

Капиталист үнсүрләринин бир гәдәр артмасы вә хырда буржуа стихијасының күчләнмәси зәмининдә марксизмә дүшмән идејаларын чанландығы јени игтисади сијасәт шәраитиндә күтләләр ичәрисиндә идеја тәрбијәси иши, буржуа идеолокијасына гаршы мүбаризә хүсусилә бөјүк әһәмијјәт кәсб едирди. Чилдә Ленинин «Мүбариз материализмин әһәмијјәти һагғында» адлы мәшһур мәгаләси дахилдир, бу мәгаләдә о, фәлсәфә чәбһәсиндә Коммунист партијасынын ишинин ән мүһүм истигамәтләрини мүәјјән етмиш, онун мәгсадләрини сечијјәләндирмиш, әмәли тәдбирләр көстәрмиш, һабелә атеизм тәблиғатынын вәзифәләрини вә методларыны мүәјјән етмишдир. Бүтүн мәгалә боју тәбиәти, ичтимаи һәјаты вә инсанларын шүүруну дәјишдирмәк үчүн диалектик вә тарихи материализмин чох бөјүк әһәмијјәти олмасы фикри јеридилир. Ленин өзүнүн «Материализм вә емпириокритисизм» әсәриндә, һәмчинин «Фәлсәфә дәфтәрләри»ндә верилән идејалары инкишаф етдирәрәк, марксизм фәлсәфәсинин тәбиәтшүнаслыгла гырылмаз әлагәсинин, ичтиман һәјат һадисәләри вә просесләрини вә тәбиәт елмләринин наилијјәтләрини үмумиләшдирмәк әсасында диалектиканы һәртәрәфли ишләмәјин зәрурилијини гејд етмишди.

Ленин јазырды ки, коммунистләр марксизм фәлсәфәсини ардычыл мүдафиә етмәли, һәр чүр идеалист чәрәјанлара гаршы мүнтәзәм вә барышмаз мүбаризә апармалы, буржуа елминин «сон наилијјәти» пәрдәси архасында дәбдә олан фәлсәфи тә'лимләрин мүртәчелијини ашкара чыхармалыдырлар. Бу мәгаләнин ән мүһүм принсипиал мүддәалары инди дә өз програм әһәмијјәтини сахлајыр.

Бу чилдә дахил олан әсәрләрдә совет харичи сијасәти проблемләри вә һәр шејдән әввәл, Совет дөвләтинин иштирак етдији бириничи бејнәлхалг игтисади конфранс олан Кенуја конфрансы илә әлагәдар мәсәләләр бөјүк јер тутур.

1922-чи ил мартын 14-дә К. В. Чичеринә мәктубунда, Кенуја конфрансында совет нүмајәндә һеј'әти бәјанатының лајиһәсинә даир дүзәлишләриндә вә гејдлә-

риндә, Үмумрусија металчылар гурултајы коммунист фраксијасынын иҹласында «Совет республикасынын бејнәлхалг вә дахили вәзијјәти һаггында» нитгиндә вә партијанын XI гурултајында РК(б)П Мәркәзи Комитәсинин сијаси һесабатында Ленин совет нүмајәндә һеј'әтинин вәзифәләрини ирәли сүрмүш вә онун тактикасыны мүәјјән етмишди.

Конфрансда совет нүмајәндә һеј'әтинин ирәли сүрдүјү програмда сосиал гурулушу мүхтәлиф олан дөвләтләрин динч јанашы јашамасы һаггында Ленин принсипи әсас тутулур вә дахили ишләрә гарышмамаг, һүчум етмәмәк, там һүгуг бәрабәрлији вә гаршылыглы фајда, игтисади, сијаси вә мәдәни саһәләрдә әмәкдашлыг, бүтүн мүстәмләкә халгларынын өз мүгәддәратыны тә'јин етмәк һүгугуну гәбул етмәк, зәиф инкишаф етмиш өлкәләрә јардым көстәрмәк, бүтүн һәрби борчлары ләғв етмәк вә бүтүн һәрби мүгавиләләрә јенидән бахмаг, бүтүн мүнагишәләри динч васитәләрлә һәлл етмәк вә мүһарибәнин гаршысыны алмаг, силаһлары һамылыгла азалтмаг вә күтләви гырғын силаһыны гадаған етмәк нәзәрдә тутулурду.

Ленин капиталист өлкәләриндә сүлһү сахламаг вә Совет Русијасы илә игтисади мүнасибәтләр јаратмаг истәјән даирәләрә вә үнсүрләрә јардым көстәрмәји лазым билирди. О дејирди: «...буржуа чәбһәсинин мәсәләни һәрби јолла һәлл етмәјә мејл көстәрән нүмајәндәләри иләми, јохса буржуа чәбһәсинин пасифизмә, гој лап ән зәиф вә коммунизм нөгтеји-нәзәриндән, әсла тәнгидә көлмәјән пасифизмә мејл көстәрән нүмајәндәләри илә әлагәдә олачағымыз бизим үчүн фәргсиз дејилдир» (сәһ. 80—81).

Ленин өјрәдирди ки, динч јанашы јашамаг, сосиализм мөвгеләрини мөһкәмләтмәк мәгсәдилә сосиалист дөвләти, лазым көләрсә, капиталист өлкәләри илә компромисә кедә биләр вә кетмәлидир. Ченуја конфрансында Совет дөвләти данышыглар үчүн әсас ола биләчәк бир сыра конкрет тәклифләр ирәли сүрдү. Совет һөкүмәти гаршылыглы принсипә әмәл едилмәси шәртилә күзәштә кетмәкдән имтина етмирди. Ленин «Њју-Јорк Һералд» гәзетинин мүхбири илә мүсаһибәсиндә дејирди: «Лакин Ченујада рус нүмајәндә һеј'әтинә һәгарәтли шәртләр тәклиф етмәјә һазырла-

шанлар дәрин сәһв едирләр. Русија јол вермәз ки, онунла мәғлуб едилмиш бир өлкә кими рәфтар олунсун. Әкәр буржуа һөкумәтләри Русија барәсиндә белә бир тонла данышмаға чәһд етсәләр, онлар чох бөјүк сарсаглыг етмиш олардылар» (сәһ. 180).

Партијанын Мәркәзи Комитәсинин директивләринә, Ленинин көстәришләринә әмәл едәрәк, Совет нүмајәндә һеј'әти Совет дөвләтинин суверенлијинә империалист дөвләтләрин гәсдини гәти сурәтдә дәф етди, онларын, Совет республикасыны игтисади вә сијаси чәһәтдән әсарәт алтына алмаға, Совет һакимијјәтини ләғв етмәјә, Русијаны дүнја капитализминин јарыммүстәмләкә әлавәсинә чевирмәјә јөнәлдилән һәјасыз тәләбләрини рәдд етди. Мөһкәм вә ејни заманда чевик олан Ленин сијасәти совет нүмајәндә һеј'әтинә империалистләр чәбһәсиндәки зиддијјәтләрдән истифадә етмәк вә Совет республикасына гаршы капиталист дөвләтләринин ваһид чәбһәси јаранмасынын гаршысыны алмаг имканы верди.

Ленин игтисади әлагәләри, тичарәтин кенишләндирилмәсини ики системин динч јанашы јашамасына көмәк едән ән мүһүм амилләрдән бири һесаб едирди. Чилдә дахил едилән материаллар — «Дөвләт план комиссијасы јанындакы консессија комитәсинин сәдринә», «Алман фирмалары консорсиуму илә мүгавилә һаггында РК(б)П МК Сијаси бүросуна мәктуб», Л. Уркарта консессија верилмәси барәсиндә бир сыра сәнәдләр көстәрир ки, Ленин капиталист өлкәләри илә вә ајры-ајры ширкәтләрлә игтисади сазишләр бағланмасына нә гәдәр тә'кидлә чалышырды, ејни заманда да һәмин сазишләрин Совет өлкәси үчүн әлверишсиз олан шәртләрини гәтијјәтлә рәдд едирди.

Ленин сосиализм гуручулуғу вәзифәләринин мүвәффәгијјәтлә јеринә јетирилмәси үчүн харичи тичарәт иһтисарына чох бөјүк әһәмијјәт верирди. О буну игтисади саһәдә сосиалист дөвләтинин башлыча һаким мөвгеләриндән бири һесаб едир вә көстәрирди ки, јалныз харичи тичарәт иһтисары, мал идхалы вә ихрачынын дөвләт тәрәфиндән планлы гајдада тәнзим едилмәси әсасында, о заман зәиф олан совет игтисадијјатыны харичи капиталын мүдахиләсиндән горумаг, вәтән сәнајесинин бәрпа олунмасыны вә даһа да

инкишаф етдирилмәсини, мәнфәәт әлдә едилмәсини вә гызыл фондунун артырылмасыны тә'мин етмәк оларды, бунлар исә өлкәнин сәнајеләшдирилмәси үчүн зәрури иди. Ленин буржуа дөвләтләри илә игтисади әлагәләрин кенишләндирилмәси илә әлагәдар олараг вә совет харичи тичарәт инһисары үзәринә харичи капиталистләр вә өлкә дахилиндә капиталист үнсүрләр тәрәфиндән гызғын һүчумлар үзүндән харичи тичарәт инһисарынын әһәмијјәтли олдуғуну хүсусилә гејд едирди. Бу мәсәлә хүсусилә она көрә чох кәскинләшмишди ки, бә'зи рәһбәр партија вә совет ишчиләри харичи тичарәт инһисарыны ләғв етмәјә (Г. Ј. Соколников, Н. И. Бухарин, Г. Л. Пјатаков) вә ја ону зәифләтмәјә (И. В. Сталин, Г. Ј. Зиновјев, Л. Б. Каменев) тәрәфдар чыхырдылар.

Чилдә, И. В. Сталинә 1922-чи ил 15 мај тарихли мәктуб дахил едилмишдир, бу мәктубда харичи тичарәт инһисарынын тәсдиг едилмәси һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросу гәрарынын лајиһәси верилир; һәмин лајиһә Сијаси Бүро тәрәфиндән гәбул едилмишди. Сонралар, 1922-чи ил октјабрын 6-да Ленинин иштирак етмәдији МК пленуму Соколниковун мә'рузәси үзрә харичи тичарәт инһисарыны зәифләтмәк һаггында гәрар гәбул етмишди. Ленин Мәркәзи Комитәјә 13 октјабр тарихли мәктубунда (бах: сәһ. 245—248) пленумун гәрары илә шәрик олмадығыны билдирмиш, Соколниковун мөвгејини тәнгид етмиш вә «инди гајдаја гаршы бә'зи истисна олунмасыны хаһиш етмәјә» мәчбур олдуғуну көстәрәрәк, бу мәсәләнин һәллини ики ајлыға, МК-нын нөвбәти пленумуна гәдәр тә'хирә салмағы тәклиф етмишди, бу тәклиф Мәркәзи Комитә тәрәфиндән гәбул едилмишди. Декабрын 13-дә Ленин МК пленуму үчүн мәктуб диктә едиб јаздырды, һәмин мәктубда харичи тичарәт инһисары әлејһинә Бухарининин дәлилләрини нәзәрдән кечириб тәкзиб етди. Ленин МК пленуму тәрәфиндән харичи тичарәт инһисары мәсәләсинин һәллиндә һәр һансы бир ләнкитмә әлејһинә гәти сурәтдә е'тираз едирди. О јазырды: «Бу ән мүһүм мәсәләдә бундан сонра да тәрәддүдләр әсла јолверилмәздир вә һәр чүр ишә позачагдыр» (сәһ. 374).

1922-чи ил декабрын 18-дә кечирилән МК пленуму

Leninin təklifinə üjğun olaraq bir səslə qərar qəbul etdi və həmin qərarda xarici tičarət inhisarını sahlajıb məhkəmlətməjin səsiz zərurı olduğunu təsdig etdi. Sonralar partijanın XII gurultajı da xarici tičarət inhisarının pozulmazlığını təsdig etdi.

Lenin Sovet dəvlətinin Şərg əlkələri ilə dostluğ münasibətlərinin jaradılmasına və məhkəmləndirilməsinə xüsusi əhəmijjət verirdi. «Observər»in və «Manchester Gardian»ın müxbiri M. Farbman ilə müsahibəsində o, Jaxın Şərg məsələləri barəsində garşıdakı Lozanna bejnəlxalg konfransında Sovet hökumətinin mövgejini şərh etmişdi. Lenin Jaxın Şərg əlkələrinin mütərəgği milli sə'jlərini jerinə jetirmək lazım kəldijini gejd edərək dejirdi: «Tərəfdarı olduğumuz biz də belə bir qəti qənaət hasil etmişdir ki, müxtəlif milləтlərin mənafejinə jalnız čox böjük diggət jetirilməsi müharibələr üčün zəmini aradan galdırır, garşılıglı e'timadsızlığı aradan galdırır, hər hansı bir intriga gorxusunu aradan galdırır və elə bir e'timad, xüsusilə də müxtəlif dilləردə danışan fəhlələr və kəndlilər arasında elə bir e'timad jaradır ki, bunsuz nə xalglar arasında sülh münasibətləri, nə də müasir sivilizasijada olan bütün gijmətli nailjjətlərin az-čox müvəffəgijjətli inkişafı əsla mümkün dejildir» (səh. 268—269).

Lenin başda olmagla Sovet hökuməti dönmədən sülhsevər xarici sijasət jeridirdi. Lenin imperialist müharibələrinə garşı ardıčıl mübarizə aparmag lazım kəldijini köstərir və gejd edirdi ki, «müharibə təhlükələrinin tamamilə aradan galdırılmasa hələ bir jana durşun, hərigətən sülhə doğru aparan...qərar və tədbirlərin mümkün qədər čox olmasa» (səh. 269) lazımdır. Lenin təklif edirdi ki, Kenuja konfransında sovet nümajəndə hej'ətinin bəjanatı lajihəsindən «bizim tarix konsepsijamız» «hökmən jeni dünja müharibələrinin labüdlüjünü nəzərdə tutur» sözləri «mütləg atılmalıdır» (səh. 73). Lenin jeni dünja müharibəsinin garşısını almağı ən mühüm problem hesab edirdi. «Clarté» grupuna təbrikdə və «Haagadakı nümajəndə hej'ətimizin

вәзифәләри мәсәләсинә даир гејдләр»дә Ленин јазырды ки, империалист буржуазија идеологларынын мүһарибәјә һагг газандырмаг үчүн кәтирдикләри бүтүн дәлилләри, софизмләри пуча чыхармаг, бу мүһарибәни империалистләрин һазырладыгларыны ифша етмәк вә јени мүһарибә әлејһинә тә'сирли мүбаризә тәдбирләрини изаһ етмәк лазымдыр.

Совет һөкүмәти Кенуја конфрансында тәрксилаһ идејасыны әмәли вәзифә кими, мөһкәм сүлһү тә'мин етмәк үчүн реал бир јол кими ирәли сүрәрәк, ишдә өз мөвгејинин сәмимилијини сүбут едирди. Ленин IX чағырыш ҮРМИК III сессијасынын күндәлијинә Гызыл Ордуну ихтисар етмәк мәсәләсини дахил етмәк тәклифини вермиш вә көстәрмишди ки, «дөрддә бир ихтисар етмәји ирәли сүрүб е'лан етмәк вә буну онунла әсасландырмаг лазымдыр ки, Кенујада барышыға доғру бөјүк олмаса да, о гәдәр мөһкәм олмаса да, һәр һалда мүәјјән бир реал аддым әлдә едилмишдир» (сәһ. 226).

Ејни заманда Совет дөвләти билдирирди ки, силаһлары азалтмаг һаггында онун тәдбирләри үчүн шәрт там вә сөзсүз гаршылыглы әсасдан ибарәтдир, јә'ни империалист өлкәләри тәрәфиндән дә бу чүр аддымлар атылмасыдыр вә Совет өлкәси үчүн һәр һансы һүчум вә онун дахили ишләринә мүдахилә олмаjачағына лазыми тә'минат јарадылмасыдыр. Ленин Советләр Республикасы үзәринә империалистләрин һүчуму тәһлүкәси олдуғуну, капиталист өлкәләриндә мүһарибә истәјән нүфузлу партијалар, сијаси хадимләр вә малијјә саһибләри олдуғуну көстәрәрәк партијаны, бүтүн совет адамларыны Совет дөвләтинин мүдафиә гүдрәтини һәр васитә илә мөһкәмләтмәјә, сајыг олмаға чағырырды.

Авропа вә Асијанын бир сыра өлкәләриндә сосиалист ингилабларынын гәләбәси, дүнја сосиализм системинин јаранмасы вә мөһкәмләнмәси, мүстәмләкәчилијин ифласы, халгларын динч јашашы јашамаға чан атмасы вә сүлһ тәрәфдарлары һәрәкатынын јүксәлмәси илә әлагәдар олараг дүнја мүһарибәсинин гаршысыны алмаг, дүнја мүһарибәләрини чәмиjjәтин һәјатындан кәнар етмәк үчүн тамамилә реал имкан мејдана кәлди. Ленинин көстәришләрини әсас тутан

Сов.ИКП вә Совет һөкумәти һесаб едир ки, чидди бејнәлхалг нәзарәт алтында һамылыгла вә тамамилә тәрксилаһ мөһкәм сүлһү тә'мин етмәк үчүн ән е'тибарлы јолдур.

Ичтимаи гурулушу мүхтәлиф олан дөвләтләрин динч јанашы јашамасына јөнәлән Ленин хәтти һеч дә капитализм илә барышмаг, коммунистләрин өз сон мәгсәдиндән—бүтүн дүнјада сосиализмин гәләбәсиндән имтина етмәси демәк дејилдир. Ленинин баша дүшдүјү шәкилдә динч јанашы јашамаг ики систем — сосиализм системи илә капитализм системи арасында зәифләмәк билмәјән идеоложи, сијаси, игтисади мүбаризә кедәчәјини нәзәрдә тутур. Бундан әлавә, мәһз сүлһүн горунуб сахланмасы капитализм илә игтисади јарышда сосиализмин гәләбәси үчүн, капиталист өлкәләри дахилиндә синфи мүбаризәнин кенишләнмәси үчүн, империализмә гаршы мәзлум халгларын милли азадлыг һәрәкатынын инкишафы үчүн ән әлверишли шәраит јарадыр. Сосиализм системинин мүвәффәгијјәтләри вә сүлһ уғрунда, јени дүнја мүһарибәсинин гаршысыны алмаг уғрунда ардычыл мүбаризә ән кениш халг күтләләрини коммунистләр әтрафында сых бирләшдирир, зәһмәткешләри истисмарчылара гаршы, империализмә гаршы апардыглары ингилаби мүбаризәјә руһландырыр.

Чилдә дахил едилән бир сыра әсәрләр вә сәнәдләр: «РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләринә мәктуб вә үч Интернасионалын конфрансында Коминтерн нүмајәндә һеј'әтинә Коммунист Интернасионалы Ичраијјә Комитәсинин директивләринин лајиһәсинә даир тәклифләр», Коминтерндә РК(б)П нүмајәндә һеј'әтинин һесабаты үзрә партија XI гурултајынын гәтнамә лајиһәсинә даир тәклиф, «Бизә чох баһа баша кәлди» мәгаләси, «Үч Интернасионалын конфрансынын гуртармасы илә әлагәдар оларағ Коминтернин Ичраијјә Комитәси гәрарынын лајиһәсинә даир гејдләр вә тәклифләр», Коминтерн IV конгресиндә мә'рузә вә башгалары бејнәлхалг фәһлә вә коммунист һәрәкаты мәсәләләринә һәср едилмишдир.

Ленин көстәрирди ки, коммунист партијаларынын башлыча вәзифәси фәһләләрин әксәријјәтини, зәһмәткешләрин әксәријјәтини өз тәрәфинә чәлб етмәкдән

ибарәтдир. Күтләләр уғрунда мүбаризәдә мүһүм васитә вањид чәбһә тактикасыдыр. Сазиш әлдә етмәк мәгсәдилә коммунистләр өз әсас принсипләриндән дөнмәјиб, о бири тәрәфдән дә ејни дәјәрли күзәштләр әлдә етмәклә мүәјјән күзәштләрә кедә биләрләр вә кетмәлидирләр. Ленин көстәрирди ки, сағ сосиалистләрин јанлыш сијаси хәттини ифша едәрәк, сосиалист фәһләләри горхутмадан, онлара реформизм идеолокијасы вә сијасәтинин јанлыш олдуғуну сәбрлә вә әтрафлы изаһ етмәк лазымдыр. Ленин гардаш партијаларын диггәтини болшевик партијасынын төчрүбәсини, Русијадакы ингилабын дәрсләрини јарадычылыгла гаврамаг лазым кәлдијинә чәлб едирди. О гејд едирди ки, коммунистләр өзләринин тактикасында чевик олмалы, бүтүн мүбаризә формаларына вә васитәләринә саһиб олмалыдырлар.

В. И. Ленинин Әсәрләринин там күллијјатынын гырх бешинчи чилдинә Владимир Иличин 1922-чи ил декабрын 23-дән 1923-чү ил мартын 2-дәк хәстәлик заманы диктә етдији ашағыдакы сон мәктублары вә мәгаләләри дахилдир: «Гурултаја мәктуб», «Дөвләт план комиссијасына ганунверичилик вәзифәләри верилмәси һаггында», «Миллијјәтләр вә ја «мухтаријјәтләшдирмә» мәсәләсинә даир», «Хатират дәфтәриндән сәһифәчикләр», «Кооперасија һаггында», «Ингилабымыз һаггында (Н. Сухановун гејдләри мүнасибәтилә)», «Фәһлә-кәндли инспексијасыны биз нечә јенидән гурмалыјыг (Партијанын XII гурултајына тәклиф)», «Аз олсун, јахшы олсун».

Ленинин сон мәгалә вә мәктубларынын чох бөјүк әһәмијјәти вардыр. Бир-бири илә үзви сурәтдә бағлы олан бу сәнәдләр әслиндә вањид бир әсәрдир, бурада Ленин әввәлки әсәрләриндә вә чыхышларында верилән нәтичәләри вә мүддәалары инкишаф етдирәрәк, ССРИ-дә сосиализм гуручулуғуна даир бөјүк планын ишләниб һазырланмасыны баша чатдырмыш вә дүнја азадлыг һәрәкатынын үмуми перспективләри илә әлагәдар шәкилдә Русијанын сосиалистчәсинә дәјишдирилмәси програмыны үмумиләшдирилмиш шәкилдә шәрһ етмишдир.

Ленин Русијанын игтисади вә мәдәни чәһәтдән кечилији үзүндән бурада сосиализмин гәләбәсинин мүм-

күн олмамасы һаггында Гәрби Авропа реформистләрининн вә меншевикләрин иддиаларыны сарсыдычы шәкилдә тәнгид етмишдир. Бунунла бәрабәр һәмин тәнгид партија дахилиндә оппортунистләрә вә тәслимчиләрә гаршы, Тротскијә гаршы јөнәлдилмишди; Тротски иддиа едирди ки, Русијада сосиалист тәсәррүфаты јарадылмасы куја јалныз Авропанын ән мүһүм өлкәләриндә пролетариатын гәләбәсиндән сонра мүмкүн олачагдыр. Ленин Октјабр сосиалист ингилабынын тарихи ганунаујғунлуғуну гејд едәрәк көстәрмишди ки, Русијада там сосиализм чәмијјәти гурмаг үчүн «зәрури вә кифајәт едән һәр шеј» (бах: сәһ. 405) вардыр. Бу дањијанә мүддәанын чох бөјүк, һәгигәтән тарихи әһәмијјәти вар иди: бу мүддәа партија гаршысында вә Совет өлкәсинин бүтүн зәһмәткешләри гаршысында кениш үфүгләр ачды, мүвәффәгијјәтли сосиализм гуручулуғуна онларын инамыны мөһкәмләтди, оппортунистләрә гаршы мүбаризәдә партијаја кәскин силаһ верди.

Ленин ССРИ-дә сосиализм гурмағын мүстәсна чәтинликләрини гејд едирди. Империалист дөвләтләри мүдахилә тәшкил етмәклә вә Совет Республикасыны блокадаја алараг өлкәнин мүмкүн гәдәр даһа чох вар-јохдан чыхмасы үчүн әлләриндән кәлән һәр шеји етдиләр. Ејни заманда тамамилә ајдын олду ки, совет халгы һәлә узун мүддәт әрзиндә дүшмән капиталист әһатәси шәрантиндә сосиализм гурмалы олачагдыр. Империалистләр Совет өлкәсинә борч вә ја кредит вермәк истәмирдиләр; харичи капиталистләр консессијалара да разы олмадылар. Ленин мөһкәм әмин олдуғуну билдирирди ки, коммунистләр партијасынын рәһбәрлији алтында совет халгы бүтүн чәтинликләри арадан галдырачаг, «јени игтисади сијасәт Русијасындан сосиалист Русијасы јараначагдыр» (сәһ. 342).

Ленин сосиализмин мадди-техники базасыны јаратмаг мәсәләләрини дәриндән ишыгландырды. О, сон мәктубларындан бириндә хүсуси олараг халг тәсәррүфатынын планлашдырылмасына һәср етмишди. Ленин көстәрирди ки, мөһкәм игтисади тәмәл јаратмадан јени чәмијјәт гурмаг олмаз.

Ленин сон чыхышларында вә мәгаләләриндә јени-

дән гејд етди ки, сосиализм гуручулуғунда өлкәнин сәнајеләшдирилмәси, истеһсал васитәләри истеһсалынын инкишафына үстүнлүк верилмәси һәлледичи әһәмијјәтә маликдир. Ленин јазырды: «мәһз бу сәнаје, «ағыр сәнаје» адландырылан сәнаје сосиализмин әсас базасыдыр». Бунунла бәрабәр, ағыр сәнаје өлкәнин мүдафиә бачарығынын әсасыдыр—ағыр сәнаје олмадан «биз һеч бир сәнаје гура билмәрик, сәнајесиз исә биз, мүстәгил бир өлкә олмаг е'тибарилә, үмумијјәтлә мәһв оларыг». Буна көрә дә Ленин «машынлы ири сәнајемизи инкишаф етдирмәк үчүн, електрикләшдирмәни инкишаф етдирмәк үчүн» һәр бир иши көрмәји тәклиф едирди. Ленин өлкәнин сәнајеләшдирилмәси јолларыны көстәрәрәк гејд етмишди ки, сәнајеләшдирмә үчүн вәсаит мәнбәләри харичи вә дахили тичарәтдән алынан кәлир, јүнкүл сәнаје мүәссисәләринин мәнфәәти, веркиләр вә һәр шејдән әввәл непманлар үзәриндә гојулан верки, дөвләт апаратынын учузлашдырылмасы ән чидди гәнаәт үсулу олмалыдыр. Ленин гејд етмишди ки, фәһлә синфи ири сәнајени һеч дә тротскичиләрин тәклиф етдикләри кими «колонизасија» вә хырда әмтәә истеһсалчыларынын вар-јохдан чыхарылмасы јолу илә дејил, кәндлиләрлә мөһкәм иттифаг, шәһәр вә кәнд зәһмәткешләринин рифаһыны дөнмәдән јүксәлтмәк әсасында јаратмалыдыр (бах: сәһ. 234, 319, 441—442).

Јени чәмијјәт гурмаға даир Ленин планынын ән мүһүм бир тәркиб һиссәси кәнд тәсәррүфатынын сосиалистчәсинә дәјишдирилмәси програмы олду. Ленинин бөјүк хидмәти бундадыр ки, о, сијаси һакимијјәтин фәһлә синфи тәрәфиндән әлә алынмасындан сонра пролетар ингилабынын ән чәтин вәзифәсини—ејни заманда һәм хырда мүлкијјәтчи, һәм дә әмәкчи олан милјонларла кәндлиләри сосиализм гуручулуғуна чәлб етмәк, онларын тәк тәсәррүфатлардан ири коллектив истеһсала кечмәси үчүн конкрет јолу мүәјјән етди. О көстәрди ки, белә бир јол кәндли тәсәррүфатларынын кооперативләшмәсидир. Ленин «Кооперасија һаггында» адлы өз көзәл мәгаләсиндә Совет Русијасында кооперасијанын инкишафы вә илк коллектив кәндли тәсәррүфатлары јарадылмасы тәчрүбәсини үмумиләшдирәрәк, кәндлиләрин һәјатыны

сосиалист әсаслары үзәриндә јенидән гурмаға даир дањыјанә кооператив планыны ишләјиб һазырлады. Ленинин кооператив планынын әсас мүддәалары зәрури техники база јаратмагдан, кәндлиләрин мәдәни сәвиҹҹәсини јүксәлтмәкдән, мүхтәлиф кооперасија формаларынын инкишаф етдирилмәси јолу илә кәндлиләри коллектив тәсәррүфат формаларына тәдричлә чәлб етмәкдән, кәндлиләрин коллектив тәсәррүфатлар һалында бирләшдирилмәси заманы көнүллүлүк принсипинә чидди әмәл етмәкдән, дөвләтин истигамәтверичи тә'сир көстәрмәсиндән вә кооперасијаја һәр васитә илә јардым етмәкдән, кәндин сосиалистчәсинә јенидән гурулмасында фәһлә синфини фәал вә билаваситә иштирак етмәја ән кениш өлчүдә чәлб етмәкдән ибарәтдир.

Сосиализм гуручулуғунун әсас вәзифәләриндән бири олан мәдәни инғилабын һәјата кечирилмәси зәрурәти, әһалинин башдан-баша савадланмасына наил олмаг, халг зијалылары кадрлары јаратмаг, елми инкишаф етдирмәк зәрурәти Ленинин сон мәгаләләриндә вар гүввә илә гејд едилмишдир.

Ленин көстәрирди ки, бизим Совет республикамызда сосиал гурулуш фәһлә синфи илә кәндлиләрин әмәкдашлығына әсасланыр. «Беднота»нын дөрдиллик јубилеји мүнасибәтилә» тәбрикиндә о јазырды: «Фәһләләрлә кәндлиләрин иттифагы — Совет һакимиҹҹәти бизә мәһз буну вермишдир. Совет һакимиҹҹәтинин күчү мәһз бундадыр. Мүвәффәгиҹҹәтләримизин вә гәти гәләбәмизин рәһни мәһз бундадыр» (сәһ. 68). Ленин сон мәгаләләриндә гејд етмишди ки, фәһлә синфинин кәндлиләр барәсиндә рәһбәр ролуну, кәндлиләрин фәһләләрә е'тимадыны горујуб сахламаг партијанын ән мүһүм вәзифәсидир.

Ленин Совет өлкәси халглары арасында дүзкүн гаршылыглы мүнасибәтләр јарадылмасына чох бөјүк әһәмиҹҹәт верирди. О көстәрирди ки, сосиализм гуручулуғу вә өлкәнин мүдафиәси мәнафеји совет республикаларынын даһа сых бирләшмәсини, онларын вањид дөвләт иттифагы һалында бирләшмәсини тәләб едир.

«ССРИ-нин тәшкил едилмәси һаггында» РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләринә мәктубда вә «Миллиҹҹәтләр вә ја «мухтариҹҹәтләшдирмә» мәсәләсинә даир»

мәктубда—бу чилдә дахил едилән һәмин сәнәдләрдә Ленин Украјнанын, Белорусијанын, Азәрбајҹанын, Күрҹүстанын, Ермәнистанын Русија Федерасијасына дахил олмасы вә онларын мухтар республикалара чевриlмәси јолу илә совет республикаларынын бирләшмәси һаггында Сталинин тәклифини кәскин тәнгид етмишди. Ленин мүстәгил милли республикаларын «мухтариҷҷәтләшдирилмәси» идејасыны пролетар бејнәлмиләлчилији принсипләриндән кери чәкилмәк кими гијмәтләндирәрәк көстәрмишди ки, бу, совет халгларынын достлуғуну даһа да мөһкәмләтмәк, сосиализм гуруҹулуғунда онларын бирләшмәси вә әмәкдашлығы вәзифәләринә ујғун кәлмир. Ленин «бүтүн бу «мухтариҷҷәтләшдирмә» ојуну тамамилә јанлыш вә вахтсыз»дыр дејә гејд едәрәк јазырды: «Мәним фикримчә, бурада Сталинин тәләскәнлији вә инзибатчылыға үјмасы, һабелә онун бәднам «сосиал-милләтчилијә» гаршы гәзәби уғурсуз бир рол ојнамышдыр» (сәһ. 390, 392).

Ленин совет республикаларынын бирләшмәси үчүн принсипчә башга бир јол көстәрди. Әввәлләр ишләјиб һазырладығы совет федерализми принсипләри әсасында, өлкәмиздә милли гуруҹулуг тәчрүбәсини үмумиләшдирәрәк Ленин иттифаг дөвләтинин конкрет формасыны мүәјјән етди, бәрабәр һүгуглу мүстәгил совет республикаларынын көнүллү бирләшмәси зәмининдә Совет Сосиалист Республикалары Иттифагы јарадылмасы кими даһијанә бир идеја ирәли сүрдү. О, совет республикаларынын бирләшмәси идејасыны бүрократчасына тәһриф етмәјин јолверилмәз олдуғуну көстәрир, һәддиндән артыг мәркәзијјәт әлејһинә чыхыр, халгларын сых бирләшмәси үчүн мүтләг шәрт олараг һәр бир республиканын суверенлијини мөһкәмләтмәјин зәрури олдуғуну гејд едирди. Милләтләр арасында мүнасибәтләр там һүгуг бәрабәрлијинә, сәмимилијә, гаршылыглы һөрмәтә, достлуға, гардашчасына әмәкдашлыға вә гаршылыглы јардыма әсасланмалыдыр.

Совет дөвләтинин мөһкәмләндирилмәси, апаратын тәкмилләшдирилмәси ишиндә Ленин дөвләт, партија нәзарәтинә, ичтимаи нәзарәтә мүһүм јер верирди. О, Халг Фәһлә-Кәндли инспексијасы комиссарлығынын

фәалијјәтинә диггәтлә көз гојур, онун ишинин јахшылашдырылмасына инадла чалышырды. «Мүавинләрин (ХКС вә ӘМШ сәдри мүавинләринин) иши һаггында И. В. Сталинә мәктуб»да вә «Мүавинләрин (ХКС сәдри мүавинләринин) ишинә даир гејдләрә чаваб»да Ленин нәзарәт системини јахшылашдырмаг, бурада кениш зәһмәткеш күтләләрини иштирак етмәјә чәлб етмәк лазым кәлдијини гејд едирди. Фәһлә-кәндли инспексијасынын ишинин гурулушунда олан нөгсанлары тәнгид едәрәк, Ленин ејни заманда үмумијјәтлә Фәһлә-кәндли инспексијасыны ләғв етмәји тәклиф едән Тротски илә гәти сурәтдә разылашмадығыны билдирирди.

«Фәһлә-кәндли инспексијасыны биз нечә јенидән гурмалыјыг (партијанын XII гурултајына тәклиф)» вә «Аз олсун, јахшы олсун» адлы өз сон мәгаләләриндә Ленин партија вә дөвләт нәзарәтини бирләшдирмәк вә вәһид МНК—ФКИ органы јаратмаг әсасында нәзарәтин тәшкилини әсаслы сурәтдә јенидән гурмаг планыны ишләјиб һазырламышды. Ленин гејд етмишди ки, һәр тәрәфи әһатә едән, даими фәалијјәт көстәрән вәһид партија-дөвләт нәзарәти системи кимн мүнтәзәм бир систем јарадылмасынын сосиализм гуручулуғунун бүтүн вәзифәләрини мүвәффәгијјәтлә јеринә јетирмәк үчүн чох бөјүк әһәмијјәти олачагдыр.

Ленинин сон мәгаләләри вә мәктублары партијанын идеја вә тәшкилат бирлијини мөһкәмләтмәјә бөјүк бир гајғы руһундадыр. Ленин партијанын рәһбәр органының — Мәркәзи Комитәнин сых бирлијини вә сабитлијини белә бир вәһдәт үчүн ән мүһүм шәрт һесаб едирди. Партијанын рәһбәр хадимләри арасында фикир ајрылығы үзүндән тәфригә баш верә билмәси тәһлүкәсини арадан галдыран тәдбирләрдән бири оларағ Ленин «Гурултаја мәктуб»да Мәркәзи Комитә үзвләринин сајыны артырыб онларча нәфәрә вә һәтта јүз нәфәрә чатдырмағы тәклиф едирди. Владимир Илич көстәрирди ки, бунунла бәрабәр һәмин тәдбир партијаја вә дөвләтә рәһбәрлијин коллектив органы оларағ МК-нын нүфузуну вә ролуну јүксәлдәр, партија кадрларынын даһа чох һиссәсини МК ишинә өјрәтмәк имканы верәр вә партија апаратыны јахшылашдырмаға көмәк едәр.

«Гурултаја мәктуб»да Ленин Мәркәзи Комитәнин сабитлији мәсәләсини партија МК-сынын бир сыра үзвләринин шәхси кејфијјәтләри бахымындан да нәзәрдән кечирмишдир. Ленин әслиндә Тротскијә сијаси е'тимадсызлыг билдирәрәк, онун кејри-болшевизмини вә ән мүһүм мәсәләләрдән бириндә МК әлејһинә мүбаризә апардығыны көстәрмишди. Владимир Илич Зиновјевин вә Каменевин идеја сәбатсызлығы барәсиндә дә хәбәрдарлыг едирди. О көстәрирди ки, Октјабр сосиалист ингилабынын һазырланмасы вә кечирилмәси дөврүндә онларын штрејкбрехерлији тәсадүфи дејилди. Ленин Бухаринә вә Пјатакова характеристика верәрәк гејд едирди ки, Бухарин «диалектиканы... һеч бир вахт тамам баша дүшмәмишдир», Пјатаков исә инзибатчылыға һәддиндән артыг үјүр. «Гурултаја мәктуб»да Сталинә дә характеристика верилмишдир. Ленин гејд едирди ки, «Сталин олдугча кобуддур... бу нөгсан баш катиб вәзифәсиндә дөзүлмәз олур». О белә бир тәһлүкә олдуғуну көстәрирди ки, Сталин чох бөјүк һакимијјәти өз әлиндә чәмләшдирәрәк бундан дүзкүн истифадә едә билмәјәчәкдир. Ленин партија Мәркәзи Комитәсинин баш катиби вәзифәсиндә Сталини әвәз етмәји мәсләһәт көрәрәк белә һесаб едирди: бу вәзифәјә елә бир хадим гојулмалыдыр ки, «о бүтүн башга чәһәтләрдән јол. Сталиндән анчаг бир үстүнлүклә фәргләнсин, ја'ни даһа рәфтарлы, даһа гәрәзсиз, јолдашлара гаршы даһа нәзакәтли вә даһа диггәтли олсун, аз шылтагчы олсун вә и. а.» (сәһ. 380).

Ленинин тәклифләринә үјғун олараг РК(б)П XII вә XIII гурултајлары партија МК-сы үзвләринин сајыны артырды. Мәркәзи Комитә тәркибинин кенишләндирилмәсинин чох бөјүк принсипиал әһәмијјәти вар иди. Бу, МК-нын ролуну јүксәлтди вә антипартија груплашмаларынын дармадағын едилмәсинә көмәк етди. 1922-чи ил декабрын 24—25-дә вә 1923-чү ил јанварын 4-дә Ленин тәрәфиндән едилән вә МК үзвләринә характеристика верилән гејдләр, бунлары өз вәфатындан сонра нөвбәти партија гурултајынын нәзәринә чатдырмаг һаггында Владимир Иличин ирадәсинә үјғун олараг, РК(б)П XIII гурултајында нүмајәндә һеј'әтләринә билдирилди. Нүмајәндә һеј'әт-

ләри Ленинин «Гурултаја мәктуб»уну мүзакирә едиб, ленинизм үзәринә тротскичи һәмләләрин дәф едилмәсиндә Сталинин мүһүм ролуну, партијада онун нүфузуну нәзәрә алараг вә Ленинин тәнгиди гејдләрини нәзәрдә тутачағы үмиди илә Сталини МК баш катиби вәзифәсиндә сахламаға тәрәфдар олдулар.

Ленинин сон әсәрләриннин чох бөјүк тарихи әһәмијјәти бундадыр ки, о, Коммунист партијасынын ССРИ-дә там сосиализм чәмијјәти гурмаг һаггында баш хәттини әсасландырараг, бу әсәрләрдә бејнәлхалг саһәдә синфи гүввәләрин нисбәтинин, дүнја азадлыг һәрәкатынын кәләчәк инкишафы јоллары мәсәләсинин дәрин тәһлилини вермишдир.

Ленин сон мәгаләләриндә мөһкәм әмин олдуғуну билдирмишди ки, Русијада сосиалист ингилабынын гәләбәси, јер күрәси әһалисинин бөјүк әксәријјәтинин империализм әлејһинә мүбаризәјә чәлб едилмәси бејнәлхалг мигјасда сосиализмин гәләбәсинин лабүдлүјүнү мүәјјән едир.

Ленин капитализми позуб дағыдан дүнја ингилаби просесиндә Асија, Африка, Латын Америкасы халгларынын милли азадлыг мүбаризәсинин бөјүк ролуну ашкара чыхармышдыр. Бунунла бәрабәр о, белә бир әгли нәтичә әлејһинә чыхырды ки, «куја бу һесабламаја көрә Авропа вә Америка пролетариаты ингилаби гүввәләр сырасындан чыхарылмыш олур» (сәһ. 197). Ленин дәфәләрлә көстәрмишди ки, инкишаф етмиш капиталист өлкәләриндә сосиалист ингилабларыны башламаг бир сыра шәртләр үзүндән даһа чәтин олачагдыр. Лакин о һәмин ингилабларын лабүдлүјүнә әмин иди. Ленин даим гејд едирди ки, јалныз үмуми дүшмәнә — империализмә гаршы Гәрбин вә Шәргин халг күтләләринин биркә мүбаризәси шәртилә, јалныз бүтүн өлкәләрин коммунист партијаларынын фәаллијјәт бирлији шәртилә сосиализм бүтүн дүнјада галиб кәләчәкдир.

Ленин өјрәдирди ки, антиимпериалист ингилабчы гүввәләрин иттифагында Советләр Республикасы һәлледичи рол ојнајыр. Совет өлкәси дүнја сосиалист ингилабынын инкишафына өз башлыча тә'сирини нүмунә күчү илә вә һәр шејдән әввәл өз тәсәррүфат наилијјәтләри илә көстәрир. Буна көрә дә Ленин хү-

суси әһәмиjjәт верирди ки, совет халгы мәһсулдар гүввәләри чох бөjүк сүр'әтлә инкишаф етдирмәк имканы алсын вә «һамыја вә һәр кәсә ајдын вә ачыг бир шәкилдә сүбут етсин ки, сосиализмдә нәһәнк гүввәләр вардыр вә бәшәриjjәт инди инкишафын гејри-ади дәрәчәдә парлаг имканлар верән јени мәрһәләсинә кечмишдир» (сәһ. 438). Ленин мөһкәм әмин олдуғуну билдирирди ки, Совет өлкәси инкишаф етмиш капиталист өлкәләринә гыса тарихи мүддәтдә чатачаг вә онлары өтүб кечәчәкдир.

Ленинин сон чыхышларының, мәгалә вә мәктубларының әсас мәзмуну бундан ибарәтдир. Фикир зәнкинлиjинә вә орада ирәли сүрүлән нәзәри мүддәаларын әһәмиjjәтинә көрә бу сәнәдләр Ленинин идеја ирсиндә олдугча бөjүк jер тутур.

* * *

Әввәлләр мүхтәлиф нәшрләрдә верилән, лакин В. И. Ленинин Әсәрләринә дахил едилмәjән 37 әсәр вә сәнәд бу чилдә дахил едилмишдир. Бунларын ичәрисиндә Совет дөвләтинин харичи сиjасәти илә әлагәдар олан хejли сәнәд вардыр: «К. В. Чичеринә мәктуб», ««Њју-Јорк Һералд» гәзетинин мүхбири илә мүсаһибә», «И. В. Сталинә, Л. Б. Каменевә вә Л. Д. Тротскиjә гыса мәктуб вә Кенуjаја телеграмын лаjиһәси», «РК(б)П МК Сиjаси Бүросу үзвләри үчүн И. В. Сталинә мәктуб вә К. В. Чичеринә телеграмын лаjиһәси», «Дөвләт план комиссиjасы jанындакы консессиja комитәсинин сәдринә», «РК(б)П МК Сиjаси Бүросу үчүн И. В. Сталинә мәктуб, Л. Уркарта консессиja мүнасибәтилә» вә с. Бир сыра сәнәдләр тәсәррүфат гуручулуғу, милли вә мәдәни гуручулуг мәсәләләринә вә Халг Комиссарлары Совети апаратынын jенидән гурулмасына һәср едилмишдир: «Н. П. Горбунова гыса мәктуб вә кооперасиja мәсәләсинә даир тәклифләр», «Г. Ј. Соколникова малиjjә сиjасәти мәсәләләри барәсиндә мәктуб», «ССРИ-нин тәшкил едилмәси һаггында. РК(б)П МК Сиjаси Бүросунун үзвләри үчүн Л. Б. Каменевә мәктуб», «ХКС вә ӘМШ сәдринин мүавинләри арасында иш бөлкүсүнә даир тәклифләр», «ХКС сәдри мүавинләринин вә сәдринин иш гаjдасы

һаггында тәклифләр» вә с. Бир нечә сәнәд РК(б)П XI гурултајы илә, партија гуручулуғу мәсәләләри илә әлагәдардыр: «И. В. Сталинә вә Л. Б. Каменевә мәктуб», «РК(б)П-нин Коминтерндәки нүмајәндә һеј'әтинин һесабаты үзрә гәтнамәнин лајиһәси үчүн тәклиф», «Катибликдин ишинин тәшкили һаггында РК(б)П МК пленуму гәрарынын лајиһәси» вә с. Бир сыра сәнәдләр бејнәлхалг коммунист вә фәһлә һәрәкаты мәсәләләрини ишыгландырыр: «РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләринә мәктуб вә үч Интернасионалын конфрансында Коминтерн нүмајәндә һеј'әтинә Коммунист Интернасионалы Иҹраијјә Комитәсинин директивләринин лајиһәсинә даир тәклифләр», «Үч Интернасионалын конфрансынын гуртармасы илә әлагәдар олараг Коминтернин Иҹраијјә Комитәси гәрарынын лајиһәсинә даир гејдләр вә тәклифләр», «Перм губерниҹа иҹраијјә комитәсинин сәдринә», «ҮРМИК Рәјасәт Һеј'әтинә» вә с.

Бу чилдә дахил едилән 18 сәнәд илк дәфә чап едилир: «Кенуја конфрансында совет нүмајәндә һеј'әтинин бәјанатынын лајиһәсинә дүзәлишләр вә гејдләр», «РК(б)П МК Сијаси Бүросуна тәклиф», К. В. Чичеринә үч телеграм, «РК(б)П МК Сијаси Бүросуна гыса мәктублар вә К. В. Чичеринә телеграмын лајиһәси», «К. В. Чичеринә телеграмын лајиһәси», «М. М. Литвинова телеграм», «Лозанна конфрансы барәсиндә Антанта дөвләтләринә нота һаггында К. В. Чичеринә в РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләринә мәктуб», «Алман фирмалары консорсиуму илә мүгавилә һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросуна мәктуб», «Натурал верки барәсиндә МК-ја мә'лумат тәгдим едилмәси һаггында РК(б)П МК Сијаси бүросу гәрарынын лајиһәси», «Кооператив банкы һаггында тезисләр», «Ордуну ихтисар етмәк һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросуна тәклиф», партијаја јени үзвләр гәбул едилмәси шәртләри мәсәләси барәсиндә мәктуб, «РК(б)П МК Сијаси Бүросуна мәктуб вә харичә кедән јолдашлара директивин лајиһәси», «К. В. Плехановун әсәрләринин нәшр едилмәси һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросунун гәрары», РК(б)П МК Сијаси Бүросуна гыса мәктублар вә үч Интернасионалын конфрансынын гуртармасы илә әлагәдар мәсәләләр барәсиндә гәрарларын лајиһәләри.

«Һазырлыг материаллары» бөлмәсинә РК(б)П XI гуруллтајы үчүн вә «Мүавинләрин (ХКС вә ӘМШ сәдри мүавинләринин) иши һаггында гәрар»а даир материаллар («Гәрарын әсас бөлмәләри» сәнәди илк дәфә чап едилир), ««Икили» табелик вә ганунчулуг һаггында» мәктубун тезисләри», «Манатын сабитләшдирилмәси һаггында гејдләр», «Коминтернин IV конгресиндә «Русија ингилабынын беш или вә дүнја ингилабынын перспективләри» мә'рузәсинин планлары», «X Үмумрусија Советләр гуруллтајында нитгин конспекти», «Фәһлә-Кәндли инспексијасыны биз нечә јенидән гурмалыјыг» мәгаләсинә даир материаллар дахилдир.

«Әлавәләр»ә К. В. Чичеринә «Ченуја конфрансында Совет нүмајәндә һеј'әтинә сәдр олмасы һаггында сәлаһијјәтин верилмәсинә даир бәјанат», «РК (болшевикләр) П XI гуруллтајынын нүмајәндәләри үчүн шәхси анкет», «В. И. Ленинин нөвбәтчи катибләринин күндәлији» дахил едилмишдир. Бу вахта аид олан дикәр материалларла бирликдә «Күндәлик» Владимир Иличин һәјатынын сон дөврүнү дүзкүн ишыгландырмаг үчүн чох бөјүк әһәмијјәтә маликдир. Бу сәнәд күнбәкүн көстәрир ки, Ленин даим кәскинләшән ағыр хәстәлијә мәрдликлә давам кәтирнб, гејри-ади ирадә гүввәсини сахлајараг, вар гүввәсини партијанын ишинә, фәһлә синфинин ишинә верирди. О, сон күнләринә гәдәр Русијада сосиализмин талеји вә ону гурмаг јоллары, партија вә ону мөһкәмләтмәк тәдбирләри, дүнја ингилаби һәрәкаты гајғысына галырды.

Гырх бешинчи чилдлә В. И. Ленинин Әсәрләрининн там күллиј јатына дахил едилән әсас әсәрләринин дәрч олунмасы баша чатыр. Сонракы чилдләрә В. И. Ленинин јазышмасы дахил едиләчәкдир.

Сов.ИКП МК јанында
Марксизм-Ленинизм институту

В. И. ЛЕНИН

1922

СОВЕТ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БЕЈНӘЛХАЛГ ВӘ ДАХИЛИ ВӘЗИЈЈӘТИ ҺАГГЫНДА

ҮМУМРУСИЈА МЕТАЛЧЫЛАР ГУРУЛТАЈЫНЫН КОММУНИСТ ФРАКСИЈАСЫНЫН ИҹЛАСЫНДА НИТГ
6 МАРТ 1922-ҹи ИЛ[1]

(Гуруултулу алгышлар.) Јолдашлар! Мәнә иҹазә верин, сијасәтин башлыҹа вәзифәләри мәсәләси һаггында өз нәтиҹә вә мүлаһизәләримн сизә билдирмәк үчүн ади гајданызы бир гәдәр позум вә бүкүн иҹласынызын вә гурултајынызын күндәлијиндә дуран мөвзулара дејил, башга мөвзулара тохунум. Биздә артыг дәфәләрлә белә олмушдур ки, бу вә ја дикәр дөвләт идарәләринин рәсми нүмајәндәләри олмајан, лакин әслиндә дөвләт ишинин чох бөјүк һиссәсини көрәнләрә мүраҹиәт едилмишдир. Һәм дә сиз һамыныз билирсиниз ки, дөвләт идарәләримизин әксәриҹҹәтиндә әсл әмәли иш фәһлә синфинин бу вә ја дикәр нүмајәндәләри тәрәфиндән вә о ҹүмләдән, әлбәттә, илк сыралардан биринди дуран металчылар тәрәфиндән апарылыр.

Буна көрә дә мәним фикримҹә, индики һалда ади иш гајданызы позмаг вә һәмкарлар вә партија мәсәләләриндән даһа артыг сијаси мәсәләләр һаггында, бејнәлхалг вә дахили вәзиҹҹәтимиз һаггында данышмаг һеч дә јерсиз олмаз. Чүнки, әгидәмә көрә, һәм бејнәлхалг, һәм дә дахили вәзиҹҹәтимиздә бир елә шеј вардыр ки, о да сијасәтдә мүәјјән бир дөнүшә охшајыр вә сијасәтдәки бу дөнүшү там баша дүшмәк, дүзкүн дәрк етмәк вә өз ишиндә — һәм совет, һәм партија, һәм һәмкарлар ишиндә, һәм дә һәр һансы бир башга ишдә — тәтбиг етмәк үчүн, һәр бир партијалы

адамын вә әлбәттә, һәр бир дүшүнҹәли фәһләнин она хүсуси диггәт вермәсини тәләб едир.

Јолдашлар, әлбәттә, сиз һамыныз билирсиниз ки, биздә бејнәлхалг сијасәт мәсәләләриндә Кенуја башлыҹа јер тутмагда давам едир[2]. Мән чох да мөһкәм әмин дејиләм ки, о, гануни олараг башлыҹа јер тутмагда давам едир, чүнки биз «Кенуја» дедикдә, чохдан бәри һамыја мә'лум олан вә әввәл Италијада, Кенујада тә'јин едилмиш конфрансы нәзәрдә тутуруг; демәк олар, тамамилә һазырланмыш олан бу конфранс һазырда, тәәссүф, елә бир гејри-мүәјјән һалдадыр ки, һеч кәс билмир (мән чох еһтијат едирәм ки, Кенуја тәшәббүскарларынын вә тәшкил едәнләринин өзләри дә билмирләр) бунун баш тутаҹағына чохму күман вар, јохса демәк олар һеч бир күман јохдур. Һәр һалда биз өзүмүзә вә фәһлә-кәндли республикасынын мүгәддәраты илә аз-чох марағлананларын һамысына демәлијик ки, бу чәһәтдән, јә'ни Кенујада конфранс мәсәләсиндә мөвгејимиз әввәлдән тамамилә гәти олмушдур вә јенә гәти олараг галмагдадыр. Әкәр бир башгасында мәһз өз нијјәтләрини јеринә јетирмәјә нәинки мәтанәт, һәтта ән ади бир гәтијјәт, ән ади бир габилијјәт јохдурса, бунун күнаһы биздә дејилдир. Биз лап әввәлдән билдиридик ки, *Кенујаны алғышлајырыг вә она разыјыг;* биз чох көзәл баша дүшүр вә һеч дә кизләтмирдик ки, буна бир таҹир кими разы олуруг, чүнки капиталист өлкәләри илә (нә гәдәр ки, онлар һәлә тамамилә дағылмамышдыр) тиҹарәт бизә, шүбһәсиз, лазымдыр вә биз ораја кедирик ки, һәмин тиҹарәтин сијаси чәһәтчә әлверишли шәртләрини ән дүзкүн вә ән фајдалы сурәтдә мүзакирә едәк, вәссалам. Капиталист дөвләтләри һөкүмәтләриндән Кенуја конфрансынын биринчи планыны тәртиб едәнләр вә бу конфрансын ирәлиләмәсинә јардым көстәрәнләр үчүн бу, әлбәттә, һеч дә бир сирр дејилдир. Бу дөвләтләр чох көзәл билирләр ки, бизи мүхтәлиф капиталист өлкәләри илә әлагәләндирән тиҹарәт мүгавиләләринин мигдары кетдикчә артыр; әмәли тиҹарәт сазишләринин сајы артыр, мүхтәлиф харичи дөвләтләр илә бизим сәнајемизин мүх-

тәлиф саһәләри арасында ән әтрафлы сурәтдә мүзакирә едилән ән мүхтәлиф комбинасијалы биркә рус вә харичи тичарәт мүәссисәләринин мигдары, — назырда олдугча бөјүкдүр. Буна көрә, Кенујада башлыча олараг нәдән данышылачагса, онун әмәли әсасы капиталист дөвләтләринә чох көзәл мә'лумдур. Әкәр һәмин әсаса әлавә олараг, үстгурум шәклиндә бир јығын һәр чүр сијаси данышыглар, фәрзијјәләр, гондарма лајиһәләр мејдана кәлирсә, онда буну елә баша дүшмәк лазымдыр ки, бу анчаг, — бунда марагы оланлар тәрәфиндән чох вахт сүн'и сурәтдә гурулан, ујдурулан вә һәјата кечирилән бир үстгурумчугдур.

Буржуа дөвләтләринин чәнаб нүмајәндәләриниң көһнәлмиш буржуа дипломатијасы сәнәтинин бүтүн гајдалары үзрә башладыглары бу дипломатија ојунуну лазымынча гијмәтләндирә билмәк үчүн биз, Совет һакимијјәтинин дөрд илдән артыг варлыгы әрзиндә, ајдындыр ки, кифајәт гәдәр әмәли тәчрүбә (бу барәдә кифајәт гәдәр нәзәри билијимиздән әлавә) әлдә етмишик. Һәмин ојунун әсасының нәдән ибарәт олдуғуну биз чох көзәл баша дүшүрүк: биз билирик ки, бунун маһијјәтини тичарәт тәшкил едир. *Буржуа өлкәләринә Русија илә тичарәт етмәк лазымдыр:* онлар билирләр ки, бу вә ја башга формада гаршылыглы игтисади әлагәләр олмадан онларда дағылма индијәдәк давам етдији кими, бундан сонра да давам едәчәкдир; онларын бүтүн парлаг гәләбәләринә бахмајараг, бүтүн дүнјанын гәзет вә телеграмларыны сонсуз ловғалыгларла долдурдугларына бахмајараг, онларын игтисадијјаты јенә дә дағылмагдадыр вә онлар өзләринин ән бөјүк гәләбәләриндән сонра артыг дөрдүнчү илдир ки, ән садә бир вәзифәнин — тәзәни инша етмәк бир јана галсын, анчаг көһнәни бәрпа етмәк вәзифәсинин — өһдәсиндән кәлә билмирләр вә һәлә дә вурнухурлар нечә етсинләр ки, үчү, дөрдү, беши бир јерә топлансынлар (көрдүјүнүз кими, һәр һансы бир сазиши чәтинләшдирән чох бөјүк рәгәмдир) вә елә бир комбинасија дүзәлтсинләр ки, тичарәт етмәк мүмкүн олсун.

Мән баша дүшүрәм ки, тичарәт етмәји өјрәнмәк үчүн коммунистләрә доғрудан да вахт лазымдыр вә ким буну өјрәнмәк истәјирсә, әввәлчә бир нечә ил кобуд сәһвләр едәчәкдир вә тарих дә ону бағышлајар, чүнки бу, јени бир ишдир. Бурада һәм бејни даһа чевик ишләтмәк лазымдыр, һәм дә һәр чүр коммунист вә ја, даһа доғрусу, рус обломовчулуғундан вә бир чох башга шејләрдән әл чәкмәк лазымдыр. Лакин буржуа дөвләтләринин нүмајәндәләри јүз илләрдән бәри көрдүкләри вә бүтүн ичтимаи һәјатларыны тәшкил едән тичарәт ишини јенидән өјрәнмәли олурларса, — бу гәрибәдир. Лакин бизим үчүн бу бир о гәдәр дә гәрибә дејилдир: биз чохдан дејирдик вә билирдик ки, империалист мүһарибәсини онлар бизим гәдәр дүзкүн гијмәтләндирмәмишдиләр. Онлар бу мүһарибәни бурунларынын учуну көрмәк нөгтеји-нәзәриндән гијмәтләндириридиләр, өз нәһәнк гәләбәләриндән үч ил сонра исә, вәзијјәтдән чыхмаг үчүн чарә тапа билмирләр.

Биз коммунистләр дејирдик ки, мүһарибәни биз даһа дәрин вә дүзкүн гијмәтләндиририк, мүһарибәнин зиддијјәт вә фәлакәтләри капиталист дөвләтләринин күман етдијиндән өлчүлмәз дәрәчәдә кениш тә'сир көстәрир. Галиб кәлмиш буржуа өлкәләринә кәнардан бахараг биз дејирдик: бизим ирәличәдән дедикләримизи, мүһарибәјә вә онун нәтичәләринә вердијимиз гијмәти онлар һәлә дәфәләрлә јада салачаглар. Бизи белә бир вәзијјәт тәәччүбләндирмир ки, онлар, демәк олар, дөрддән дә аз ағач арасында азыб галмышлар. Лакин биз ејни заманда дејирик: нә гәдәр ки, капиталист дөвләтләри капиталист дөвләти олараг јашамагдадыр, онларла тичарәт етмәк бизим үчүн зәруридир. Онларла данышыглара биз бир тичарәтчи кими кириширик, буну һәјата кечирә биләмәјимизи исә, капиталист дөвләтләри илә артмагда олан тичарәт мүгавиләләринин сајы сүбут едир, сазишләрин сајы сүбут едир. Нә гәдәр ки, бу сазишләр һәлә бағланмамышдыр, биз онлары дәрч едә билмәрик. Капиталист тачир јанымыза кәлиб: «Нә гәдәр ки, биз данышыглары баша чатдырмамышыг, бу, өз арамызда

галмалыдыр» — дејирсә, тичарәт нөгтеји-нәзәриндән буну, әлбәттә, рәдд етмәк олмаз. Лакин һәр һалда биз нә гәдәр мүгавилә һазырланмагда олдуғуну билирик, — бунларын тәкчә сијаһысы бир нечә сәһифәдир, бунларын ичәрисиндә, санбаллы малијјә груплары илә конкрет сурәтдә мүзакирә едилмиш онларча әмәли тәклифләр вардыр. Буржуа дөвләтләринин Кенујада јығылан чәнаб нүмајәндәләри буну, әлбәттә, биздән пис билмирләр: башга бир шеј олмаса да, бу һөкумәтләрин өз капиталист фирмалары илә әлагәси, әлбәттә, галмышдыр. Һәтта онларда да сүстлүк һәлә о гәдәр бөјүк дејилдир ки, буну билмәсинләр.

Буна көрә дә әкәр биз харичдән алынан телеграмларда данм хәбәрләрә раст кәлириксә ки, куја онлар Кенујада нә олачағыны дүрүст тәсәввүр етмирләр, куја онлар нә исә јени бир шеј дүшүнүрләр, куја онлар Русија гаршысында јени шәртләр иряли сүрмәклә дүнјаны тәәччүбләндирмәк истәјирләр, онда ичазә верин, онлара белә дејәк (үмид едирәм ки, буну Кенујада Ллојд-Чорча шәхсән демәк мәнә мүјәссәр олачагдыр): чәнаблар, сиз бунунла һеч кими тәәччүбләндирә билмәзсиниз. Сиз — тичарәт адамларысыныз вә чох көзәл тичарәт едирсиниз. Биз тичарәти һәлә јеничә өјрәнирик вә чох пис тичарәт едирик. Лакин бизим онларча вә јүзләрчә мүгавиләләримиз вә мүгавилә лајиһәләримиз вардыр, бунлар бизим нечә тичарәт етдијимизи, һансы шәртләрлә вә нә кими сазишләр бағладығымызы вә ја бағлајачағымызы көстәрир. Әкәр гәзетләрдә, бизи мүәјјән бир имтаһана чәкәчәкләри һаггында бә'зиләрини горхутмаг мәгсәди күдән һәр чүр хәбәрләрә раст кәлириксә, биз буна олдуғча тәмкинлә күлүмсәјирик. Биз кифајәт гәдәр һәдәләр көрмүшүк, һәм дә өзүнүн лап јухары гијмәтини тәклиф едәрәк гапыны чырпыб кетмәк истәјән бир тачирин һәдәләриндән даһа чидди һәдәләр көрмүшүк. Демәк олар, бүтүн дүнјаны әлләриндә сахлајан мүттәфиг дөвләтләрин топларла һәдәләмәләрини көрмүшүк. *Биз бу һәдәләрдән горхмадыг. Чәнаб Авропа дипломатлары, ваһиш олунур, буну унутмајасыныз.*

Биз heч дə өз дипломатик нүфузумузу, өз шөhрətимизи сахламаг ардынча гачмырыг; буржуа дөвлətлəри үчүн исə бу, сон дəрəчə вачибдир. Биз бу барəдə рəсмəн, hətта, heч данышмајачағыг. Лакин биз буну унутмамышыг. Бизим heч бир фəhлəмиз, heч бир кəндлимиз унутмамышдыр, унуда билмəз вə heч бир заман унутмајачагдыр ки, о, мүдахиләјə көмək едən бүтүн ən гүдрətли дөвлətлəр иттифагына гаршы мүharибə едəрəк, фəhлə-кəндли hакимиjjətини горумушдур. Биздə həмин дөвлətлəрин Колчаклар вə Деникинлəрлə бир сыра илләр əрзиндə бағладыглары мүгавиләләрин бүтөв бир коллексијасы вардыр. Бунлар дəрч едилмишдир, биз бунлары билирик, бүтүн дүнја бунлары билир. Белə исə, нə үчүн кизлəнгач ојнамалы вə иши елə гəләмə вермəли ки, куја hамымыз дөнүб Унутган Иван олмушуг! Həр бир кəндли вə həр бир фəhлə билир ки, о həмин дөвлətлəрлə мүharибə етмишдир вə бу дөвлətлəр ону мəғлуб етмəмишлəр. Буржуа дөвлətлəринин чəнаб нүмајəндəлəри, əкəр сиз əjlənмək вə кағызынызы (кағызыныз чох-чохдур, лазым олдуғундан да артыгдыр), мүраккəбинизи сəрф едиб симлəринизин вə радио стансијаларынызын ишини артырыб бүтүн дүнјаја: «Биз Русијаны сынагдан чыхан вəзиjjətинə салачағыг» дејə хəбəр вермək истəjирсинизсə, онда биз həлə бахарыг: ким-кими. Биз сынагдан чыхмышыг, həм дə сөз, тичарət, манат сынағындан дејил, көтək сынағындан чыхмышыг. Артыг биз ағыр, ганлы вə əзаблы jаралар баhасына она наил олмушуг ки, hаггымызда өзүмүз дејил, дүшмəнлəримиз демəлидирлəр: «Həр дөjүлəн ики нəфəр дөjүлмəмишə дəjəр».

Буна биз hərби сahədə наил олмушуг. Тичарət сahəсиндə исə, тəəссүф ки, биз коммунистлəрə аз дөjүрлəр, лакин мən үмид едирəм ки, ən jахын кələчəкдə бу нөгсан ејни мүвəффəгиjjətлə арадан галдырылачагдыр.

Мən дедим ки, бу мөвзулар барəсиндə Кенуjада Ллојд-Чорч илə шəхсон данышмағы нəзəрдə тутурам, həм дə она дејəчəjəм ки, *бизи бош шеjлəрлə горхутмаға дəjмəз,* чүнки бундан jалныз горхуданларын

өзләри нүфуздан дүшәрләр. Мән үмид едирәм ки, бир нечә ајдан бәри сијаси ишләрдә билаваситә иштирак етмәјимә имкан вермәјән вә тә'јин едилдијим совет вәзифәсини јеринә јетирмәјимә әсла јол вермәјән хәстәлијим буна мане олмаз. Мәним үмид етмәјә әсасым вардыр ки, бир нечә һәфтәдән сонра мән билаваситә өз ишимә башлаја биләрәм. *Лакин разылыға кәлдикләрини бүтүн дүнјаја хәбәр вердикләри мәсәлә барәсиндә бир нечә һәфтәдән сонра онлар үчүнкдә вә ја дәрдлүкдә разылыға кәлә биләчәкләрми, — буна мән әмин дејиләм.* Мән һәтта чәсарәтлә тәсдиг едирәм ки, дүнјада һеч ким буна әмин дејилдир, һәтта, даһа артыг, онларын өзләри дә буну билмирләр, чүнки бүтүн дүнја үзәриндә һакимијјәти әлләриндә сахлајан галиб өлкәләр дәфәләрлә топландыгдан сонра Канн шәһәриндә топландыглары заман,—онларын конфрансларынын сајы-һесабы јохдур вә Авропа буржуа мәтбуатынын өзү дә буна күлүр, — јенә дә лазымынча дејә билмәдиләр ки, нә истәјирләр[3].

Буна көрә дә дипломатија ојунбазлығы нөгтеји-нәзәриндән дејил, әмәли вәзифәләр нөгтеји-нәзәриндән ј. Тротски вәзијјәти даһа дүзкүн гијмәтләндирмишдир. Кенујанын тамамилә саһмана салындығы, тамамилә разылашдырылдығы, Кенуја һаггында там разылыг олдуғу, лакин буржуа һөкумәтләриндән јалныз бириниң сәбатсызлығынын (онлар шүбһәли төрдә сәбатсыз олмушлар) буну мүвәггәти тә'хирә салмаға гадар стдиҗи һаггында хәбәр[4] алынан күнүн сабаһысы о бөлә бир әмр е'лан етмишдир: «Гој һәр бир гызыл әскәр бејнәлхалг вәзијјәти өзүнә ајдын етсин; биз јәгин билирик ки, онларда һәрби мүдахиләјә чәһд етмәк истәјән сабит бир груп вардыр; биз сајыг олачағыг вә гој һәр бир гызыл әскәр билсин ки, дипломатик ојун нәдир вә индијәдәк бүтүн синфи мүнагишәләри һәлл етмиш олан силаһ күчү нәдир».

Гој һәр бир гызыл әскәр билсин ки, һәмин ојун нәдир, силаһ күчү нәдир, о заман биз бахарыг. Бүтүн капиталист өлкәләриндә капитализм нә гәдәр дағылмыш олса да, нүфузсуз олмајан бир чох партијалар бөлә бир шеја әл ата биләрләр. Лакин әкәр һөкумәт-

ләр о гәдәр сәбатсыздырлар ки, вахтында јығынчаг чағыра билмирләр, онда ким билир, һәмин һөкумәтләр кимин әлинә кечәчәкдир. Биз билирик ки, онларын мүһарибә истәјән нүфузлу партијалары, һабелә нүфузлу адамлары вә игтисадиҗҗаты өз әлләриндә сахлајан адамлары вардыр, биз буну чох көзәл билирик вә игтисади мүгавиләләрин әсасыны тәшкил едән әсл маһиҗҗәтдән кифајәт гәдәр хәбәрдарыг. Биз олдугча чох чәтинликләр чәкмишик вә билирик ки, јени мүһарибә чәһди бизә нә кими фәлакәт вә әзаблар кәтирә биләр, *буна көрә дә дејирик ки, биз буна бир даһа давам кәтирәрик, һүнәриниз варса, чәһд един.* Дипломатија ојунбазлығы мүлаһизәләри әвәзинә, өз гәти әмрини вермиш олан ј. Тротскинин чыхардығы нәтичә ондан ибарәтдир ки, һәр бир гызыл әскәрә бејнәлхалг вәзиҗҗәти јенидән изаһ едиб десинләр: италјан кабинетинин сәбатсызлығы үзүндән Ченуја конфрансынын тә'хирә салынмасы — мүһарибә тәһлүкәсидир. *Биз наил олачағыг ки, һәр бир гызыл әскәр буну билсин.* Буна наил олмаг бизим үчүн хүсусилә она көрә асандыр ки, Русијада елә бир аилә, елә бир гызыл әскәр тапмаг чәтиндир ки, буну тәкчә гәзетләрдән, тә'мимләрдән вә ја әмрләрдән дејил, һабелә өз кәндиндән дә билмәмиш олсун; о бурада әлилләри көрмүшдүр, бу мүһарибәјә давам кәтирмиш олан аиләләри көрмүшдүр, бурада гытлығы, әзаблы ачлыг вә дағынтыны, дәһшәтли ehтијачы көрүр вә буну болшевикләрин пис хасиҗҗәтләри илә изаһ етмәк үчүн меншевик вә есерләрин Парис нәшрләрини охумурса да, бунларын нәдән төрәндијини билир. Чох чәтин ки, инди онун бүтүн вүчудунда дәф етмәк (һеч олмазса белә дејим), бизи Колчак вә Деникин мүһарибәсинә салыб бизә гаршы һәмин мүһарибәјә көмәк етмиш оланлары дәф етмәк әһвал-руһиҗҗәсиндән даһа мөһкәм бир әһвал-руһиҗҗә олсун. Бунун үчүн бизә јени тәшвигат вә тәблиғат комиссијалары тәшкил етмәк лазым дејилдир.

Ченуја конфрансы мәсәләсиндә ишин маһиҗҗәтини буржуазијанын јајдығы јалан гәзет шајиәләриндән гәти сурәтдә фәрләндирмәк лазымдыр; буржуазија

һәмин јаланлаѓы дәһшәтли бир бомба һесаб едир, бизи исә бунлар горхутмур, чүнки бунлары биз чох көрмүшүк вә чох заман бунлара һәтта күлүмсәмәклә чаваб вермәјинә дә дәјмәз. Бизә, мәғлуб едилмишләрә мәхсус шәртләр гәбул етдирмәјә даир һәр чүр чәһд чәфәнкијатдыр вә буна чаваб вермәјинә дәјмәз. *Биз бир тачир кими әлагәјә кирир вә билирик ки, сән бизә нә борчлусан, биз дә сәнә нә борчлујуг вә сәнин нә гәдәр гануни, һәтта даһа јүксәк мәнфәәтин ола биләр.* Биз чохлу тәклифләр едилдијини көрүрүк, мүгавиләләримизин сајы артыр вә галиб кәлмиш үч-дөрд дөвләтин симасы нә шәкил алырса алсын, һәмин мүгавиләләрин сајы артачагдыр; конфрансын бу тә'хирә салынмасындан сиз удузачагсыныз, чүнки өз адамларыныза сүбут едәчәксиниз ки, сиз өзүнүз дә нә истәдијинизи билмирсиниз вә сиз, нечә дејәрләр, ирадә хәстәлијинә тутулмушсунуз. Бу хәстәлик, бизим сиздән даһа дәрин гијмәтләндирдијимиз игтисадијјаты вә сијасәти баша дүшмәмәкдән ибарәтдир. Аз гала он илдир ки, биз буну гијмәтләндирмишик, бүтүн бу сонракы дағынты вә позғунлуг исә буржуа дөвләтләри үчүн һәлә дә ајдын дејилдир.

Биз өлкәмиздә мејдана кәлмиш олан вәзијјәти артыг ајдын көрүрүк вә там гәтијјәтлә дејә биләрик ки, *башламыш олдуғумуз керичәкилмәни биз артыг дајандыра биләрик вә дајандырмагдајыг. Кифајәтдир.* Биз тамамилә ајдын көрүрүк вә кизләтмирик ки, јени игтисади сијасәт кери чәкилмәкдир, биз әлдә сахлаја биләчәјимиздән узаглара кетдик, лакин мүбаризәнин мәнтиги беләдир. 1917-чи илин октјабрында нәләр олдуғуну хатирдә сахлајанлар вә ја о заман сијаси чәһәтдән јеткин олмајыб 1917-чи илдәки вәзијјәтлә сонралар таныш оланлар билирләр ки, о заман болшевикләр буржуазијаја мүнасибәтдә нә гәдәр чохлу күзәштли тәклифләр етмишдиләр. Онлар дејирдиләр: «Чәнаблар, сизин ишиниз бәрбад олур, биз исә һакимијјәт башында олачаг вә ону сахлајачағыг. Бәлкә, бир фикирләшәсиниз ки, буну, кәндли дили илә десәк, галмагалсыз нечә сәһмана саласыныз». Биз билирик ки, тәкчә галмагаллар дејил, меншевикләрин вә есер-

ләрин галдырдыглары вә көмәк етдикләри үсјан чәһдләри дә олмушду. Онлар әввәлләр дејирдиләр: «Биз лап бу саат һакимијјәти Советләрә верәрик». Бу күнләрдә мән бир Парис журналында Керенскинин Чернова гаршы мәгаләсини охумалы олдум (орада белә шејләр олдугча чохдур)[5]; Керенски дејир, — мәкәр биз һакимијјәтдән јапышмышдыгмы, мән һәлә Демократик мүшавирә заманы дејирдим ки, әкәр јекчинс һөкумәт тәшкил етмәји өһдәсинә көтүрәчәк шәхсләр тапыларса, онда һеч бир сарсынты олмадан һакимијјәт јени һөкумәтә верилә чәкдир.

Биз һакимијјәти тәкликдә әлә алмагдан бојун гачырмырдыг. Биз буну һәлә 1917-чи илин ијунунда билдирмишдик*. Буну 1917-чи илин октјабрында Советләр гурултајында һәјата кечиртдик. Советләр гурултајы болшевик чохлуғуну әлдә етди. Онда Керенски јункерләрә мүрачиәт етди, Красновун јанына гачды, орду топлајыб Петроград үзәринә јеримәк истәјирди. Биз онлары бир гәдәр әзишдирдик вә инди онлар инчикликлә дејирләр: «Нә адам инчидәндирләр, гәсбкардырлар; нә чәлладдырлар!». Биз чаваб веририк: «Достлар, өзүнүзү гынајын! Күман етмәјин ки, рус кәндлиләри вә фәһләләри сизин һәрәкәтләринизи унутмушлар! Сиз октјабрда бизи ән шиддәтли формада мүбаризәјә вадар етдиниз, биз буна террор вә үчгат террорла чаваб вердик, *әкәр сиз бир даһа чәһд етсәниз, лазым кәләрсә јенә дә чаваб верәрик».* Һеч бир фәһлә, һеч бир кәндли террорун зәрури олдуғуна шүбһә етмир; зијалы шивән гопаранлардан башга һеч кәс буна шүбһә етмир.

Биз ешидилмәмиш игтисади чәтинликләр шәраитиндә өзүмүздән јүзгат күчлү дүшмәнлә мүһарибә апармалы олдуг; ајдындыр ки, белә бир шәраитдә тә'чили коммунист тәдбирләри көрмәк сәһәсиндә узаглара, лазым олдуғундан узаг ирәлиләмәли олдуг; бизи буна вадар едирдиләр. Дүшмәнләримиз күман едирдиләр ки, бизим ахырымыза чыхачаглар, онлар бизи сөздә дејил, ишдә табе олмаға вадар етмәк фик-

* Бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 32-чи чилд, сәһ. 297. *Ред.*

риндә идиләр. Онлар дејирдиләр: «Һеч бир күзәштә кетмәјәчәјик». Биз чаваб вердик: «Әкәр сиз белә күман едирсинизсә ки, биз ифрат коммунист тәдбирләринә әл атмајачағыг, сәһв едирсиниз». Биз бунлара әл атдыг, биз буну етдик вә биз галиб кәлдик. Инди биз дејирик ки, бу мөвгеләри биз сахлаја билмәрик, биз кери чәкилирик, чүнки лазыми мөвгеләри әлимиздә сахлаја билмәк үчүн кифајәт гәдәр наилијјәт әлдә етмишик. Меншевикләр вә есерләр башда олмагла бүтүн ағгвардијачылар шадлыг едиб дејирләр: «Aha! сиз кери чәкилирсиниз!». Биз дејирик: шадлыг един, бунунла сиз өзүнүзү алдадырсыныз. Әкәр дүшмәнимиз әмәли иш көрмәк әвәзинә өзүнү алдатмагла мәшғул олурса, бу, бизә хејирлидир. Шәнлик един, өзүнүзү хүлјаларла алдатмагла сиз бизим вәзијјәтимизи даһа да јахшылашдырмыш олурсунуз. Биз олдуғча бөјүк мөвгеләр әлдә етмишик вә әкәр 1917-чи илдән башлајараг 1921-чи илә гәдәр биз һәмин мөвгеләри әлдә етмәсәјдик, һәм чоғрафи мә'нада, һәм дә игтисади вә сијаси мә'нада кери чәкилмәк үчүн јеримиз олмазды. Биз һакимијјәти кәндлиләрлә иттифагда сахлајырыг, әкәр мүһарибәдән әввәл сизә тәклиф едилән шәртләрә разы олмаг истәмирсинизсә, мүһарибәдән сонра даһа пис шәртләр әлдә едәрсиниз. Бу, 1917-чи илдән 1921-чи иләдәк давам едән дипломатик, игтисади вә сијаси тарихдә дүрүст әкс олунмушдур, белә ки, бу һеч дә ловғалыг дејилдир. Бу анчаг олдуғуну демәкдир, анчаг хатырлатмагдыр. Әкәр чәнаб капиталистләр 1917-чи илин октјабрында бизим тәклифләримизи гәбул етсәјдиләр, индикиндән бешгат артыг газанмыш олардылар. Сиз үч ил мүһарибә етдиниз. Нә газандыныз? Јенәдәми мүһарибә етмәк истәјирсиниз? Биз јахшы билирик ки, сизин ичәриниздә оланларын һеч дә һамысы мүһарибә етмәк истәмир. Дикәр тәрәфдән, биз билирик ки, шиддәтли ачлыг шәраитиндә, сәнајенин индики вәзијјәтиндә биз 1917-чи илдән 1921-чи иләдәк әлдә етдијимиз бүтүн мөвгеләри сахлаја билмәрик. Биз бунлардан бир сырасыны әлдән вермишик. Лакин биз инди дејә биләрик ки, *капиталистләрә нә кими күзәштләр етдијимиз мә'на-*

да бу керичәкилмә гуртармышдыр. Биз өз гүввәләримизи вә капиталистләрин гүввәләрини өлчүб-бичмишик. Рус капиталистләри вә харичи капиталистләрлә мүгавиләләр бағламаг мә'насында бизим бир сыра нүмунәви кәшфиҗҗат һәрәкәтләримиз вардыр, буна көрә биз дејирик вә мән үмид едирәм вә әминәм ки, партија гурултајы да Русијанын рәһбәр партијасы адындан буну рәсми дејәчәкдир: *игтисади кери чәкилмәјимизи биз инди даҗандыра биләрик. Кифајәтдир. Биз даһа кери чәкилмәјәчәјик,* гүввәләри дүзкүн тәшкил етмәк вә груплашдырмаг илә мәшғул олачағыг.

Мән дејәндә ки, биз өз игтисади кери чәкилмәјимизи даҗандырырыг, бу о демәк дејилдир ки, мән мөвчуд олан дәһшәтли чәтинликләримизи азачыг да олса унудурам вә сизи бу чәһәтдән архајынлашдырмаг вә сизә тәсәлли вермәк истәјирәм. Бизим кери чәкилмәјимизин дәрәчәси вә ону даҗандырыб-даҗандырмадығымыз мәсәләси, — гаршымызда нә кими чәтинликләр олмасы мәсәләси дејилдир. Биз билирик ки, гаршымызда нә кими чәтинликләр дурур. Биз билирик ки, Русија кими кәндли өлкәсиндә ачлыг нә демәкдир. Биз билирик ки, ачлығын төрәтдији фәлакәтләри һәлә арадан галдыра билмәмишик. Биз билирик ки, тичарәт етмәјә мәчбур олан вә дүнјада мисли көрүнмәмиш мигдарда кағыз пул бурахылмыш олан бир өлкәдә малијјә бөһраны нә демәкдир[6]. Биз бу чәтинликләри билирик, биз билирик ки, бунлар олдугча бөјүкдүр. Мән горхмајыб дејирәм ки, бунлар сајсыз-һесабсыздыр. Бизи бу һеч дә горхутмур. Әксинә, биз гүввәмизи ондан алырыг ки, фәһлә вә кәндлиләрә ачыг дејирик: «Гаршымызда мәһз белә чәтинликләр дурур, Гәрб дөвләтләри тәрәфиндән бизим үчүн белә бир тәһлүкә вардыр. Кәлин ишләјәк вә вәзифәләримизә ачыг көзлә бахаг». Әкәр биз кери чәкилмәјимизи даҗандырырыгса, бу о демәк дејилдир ки, биз һәмин тәһлүкәләри билмирик. Биз бунлара ачыг көзлә бахырыг. Биз дејирик: «Башлыча тәһлүкә мәһз бурададыр; ачлығын төрәтдији фәлакәтләри арадан галдырмаг лазымдыр. Биз бунлары һәлә арадан галдырмамышыг.

Биз малијјә бөһраныны һәлә һеч дә арадан галдырмамышыг». Демәли, керичәкилмәни дајандырмаг сөзләрини һеч дә о мә'нада баша дүшмәмәли ки, биз артыг белә һесаб едирик ки, бүнөврәни (јени игтисадијјатын бүнөврәсини) јаратмышыг вә сакитчә ирәлиләјә биләрик. Јох, бүнөврә һәлә јарадылмамышдыр. Биз һәлә кәләчәјә сакит баха билмәрик. Бизи, кифајәт гәдәр данышдығым һәрби тәһлүкәләр дә, дахилдә даһа бөјүк тәһлүкәләр дә әһатә едир; бурада кәндлиләрин сон дәрәчә вар-јохдан чыхмасындан ибарәт, ачлыгдан ибарәт, малијјә вәзијјәтиндәки позғунлугдан ибарәт игтисади тәһлүкәләр вардыр. Һәмин тәһлүкәләр сон дәрәчә бөјүкдүр. Биздән гүввәләри чох бөјүк дәрәчәдә кәркинләшдирмәк тәләб олунур. Лакин биз мүһарибәјә вадар етсәләр, биз мүһарибә етмәји бачарарыг. Лакин мүһарибә етмәк онлар үчүн дә бир о гәдәр асан дејилдир. 1918-чи илдә мүһари бәјә башламаг вә 1919-чу илдә буну давам етдирмәк онлар үчүн асан иди. Лакин 1922-чи иләдәк чох ишләр олмуш, чох ганлар ахмыш вә саирә. Гәрб фәһлә вә кәндлиләри һеч дә 1919-чу илдәки фәһлә вә кәндлиләр дејиллләр. Биз алманлара гаршы мүһарибә едирик, болшевикләр исә елә-белә, алманларын нүмајәндәсидирләр, вәссәлам — дејиб онлары алдатмаг олмаз. Биз игтисади вәзијјәтимиздән чахнашмаја дүшмүрүк. Һазырда рус капиталистләри вә харичи капиталистләр илә бағланмыш онларча мүгавиләләримиз вардыр. Биз билирик ки, гаршымызда нә кими чәтинликләр вар иди вә вардыр. Биз билирик ки, рус капиталистләри нә үчүн бу мүгавиләләри бағламаға разы олмушлар. Биз билирик ки, бу мүгавиләләр нә кими шәртләрлә бағланмышдыр. Һәмин капиталистләрин әксәријјәти бу мүгавиләләрә әмәли иш адамлары кими, тачир кими разы олур. Биз дә тачир кими разы олуруг. Лакин һәр бир тачир мүәјјән дәрәчәдә сијасәти нәзәрә алыр. Әкәр бу тачир лап вәһши бир өлкәнин тачири дејилсә, чох мөһкәмлик әламәтләри олмајан, чох е'тибарлы олмајан һөкумәтлә сазишә кирмәз. Белә бир шеј едән тачир, тачир дејил, ахмагдыр. Беләләри исә, тачирләр ичәрисиндә бөјүк

əксəриjjət тəшкил етмир, чүнки тачир мүбаризəсинин бүтүн мəнтиги онлары тачирлəр меjданындан кəнар едир. Əввəллəр биз белə гиjмət верирдик: əкəр Деникин сəни əзмишдирсə, сүбут ет ки, сən ону əзə биларсəн; инди исə башга чүр гиjмət верилир: тачир сəни əзмишдирсə, сүбут ет ки, сən ону сазишə кирмəjə вадар едə биларсəн. Биз буну сүбут етмишик. Бизим инди Русиjанын вə Гərби Авропанын ən ири капиталист фирмалары илə бир сыра мүгавиləлəримиз вардыр. Биз билирик ки, онлар нəjə разы олурлар. Онлар билирлəр ки, биз нəjə разы олуруг.

Инди ишимизин вəзифəси бир гəдəр дəjишилир. Онсуз да бир гəдəр узанмыш олан мə'рузəмə əлавə олараг мən мəhз бу барəдə бир нечə кəлмə сөjləмək истəjирəм.

Кенуjа, дежəсəн, сону көрүнмəjən тəрəддүдлəр көстəрдиjи бир заманда вə дахили сиjасəтимиздə биз бу гəдəр күзəштлəрə кетдиjимиз бир заманда həмин вəзиjjətlə əлагəдар олараг, инди биз демəлиjик: «*Бəсдир, артыг hеч бир күзəшт едилмəjəчəк!*» Əкəр чонаб капиталистлəр күман едирлəрсə ки, həлə дə ишн узатмаг олар вə нə гəдəр узанарса бир о гəдəр артыг күзəшт едиләр, онда, тəкрар едирəм, онлара демək лазымдыр: «*Бəсдир, сабаh сиз hеч бир шеj алмаjачагсыныз!*». Əкəр Совет hакимиjjətинин вə онун гəлəбəлəринин тарихи онлара hеч бир шеj өjрətмəмишсə, онда — өзləри биларлəр. Өз тəрəфимиздəн биз həр шеjи етмишик вə бүтүн дүнjа гаршысында буну билдирмишик. Мən үмидварам гурултаj да тəсдиг едəчəкдир ки, биз артыг кери чəкилмəjəчəjик. *Керичəкилмə гуртармышдыр,* бунунла əлагəдар олараг ишимиз дə дəjишилир.

Геjд етмək лазымдыр ки, həмин мəсəлə мүзакирə едиләркəн биздə индиjəдəк бөjүк бир əсəбилик, демək олар, бир тəшвиш нəзəрə чарпыр; həр чүр планлар тəртиб едилир вə həр чүр гərарлар чыхарылыр. Бу мүнасибəтлə мən ашағыдакыны мисал кəтирмək истəjирəм. Дүнəн «Известия»да тəсадүфən Маjаковскинин сиjаси мөвзуда бир ше'рини охудум[7]. Мən онун шаирлик исте'дадына пəрəстиш едənлəрдəн дежiлəм,

һәрчәнд өзүмүн бу сahәдә сәриштәм олмадығыны тамамилә е'тираф едирәм. Лакин мән чохдан иди ки, сијаси вә инзибати нөгтеји-нәзәрдән белә бир һәзз алмамышдым. О өз ше'риндә ичласлара чох бәрк истehза едир вә даим ичлас едән вә дөнә-дөнә тәкрар ичлас едән коммунистләри әлә салыр. Поезија чәһәтинчә билмәрәм, сијасәт чәһәтинчә исә әмин едирәм ки, бу тамамилә доғрудур. Биз доғрудан да елә адамлар вәзијјәтиндәјик ки, — һәм дә демәк лазымдыр ки, һәмин вәзијјәт олдугча ахмаг вәзијјәтдир — бунлар, сонсуз олараг даим ичласлар едир, комиссијалар дүзәлдир, планлар тәртиб едирләр. Рус һәјатында — Обломов кими бир тип олмушдур. О, даим чарпајыда узаныб планлар дүзәлдәрди. О замандан бәри чох вахт кечмишдир. Русија үч ингилаб етмишдир, Обломовлар исә јенә дә галмышлар, чүнки Обломов тәкчә мүлкәдарлар ичәрисиндә дејил, һабелә кәндлиләр ичәрисиндә вардыр, тәкчә кәндлиләр ичәрисиндә дејил, һабелә зијалылар ичәрисиндә вардыр, тәкчә зијалылар ичәрисиндә дејил, һабелә фәһләләр ичәрисиндә вә коммунистләр ичәрисиндә вардыр. Бизә, нечә ичлас етмәјимизә, комиссијаларда нечә ишләмәјимизә бахан кими, демәк олар: *көһнә Обломов галмышдыр вә ону узун заман јумаг, тәмизләмәк, дарамаг вә дүзмәк лазымдыр ки, јарарлы бир шеј чыхсын.* Бу чәһәтдән биз өз вәзијјәтимизә, һеч бир хүљаја гапылмадан бахмалыјыг. Биз, «ингилаб» сөзүнү бөјүк һәрфлә јазанлардан һеч бирини, есерләрин, етдији кими, тәглид етмәмишик. Лакин биз Марксын сөзләрини тәкрар едиб дејә биләрик ки, ингилаб вахтында аз ағылсызлыглар едилмир, бә'зән һətта daha чох едилир[8]. Һәмин ағылсызлыглара ачыг көзлә вә горхмадан бахмаг лазымдыр — биз, ингилабчылар, ону өјрәшмәлијик.

Биз бу ингилабда о гәдәр мөһкәм иш көрмүшүк ки, о артыг гәти галиб кәлмишдир вә буну артыг бүтүн дүнја билир, биз һеч бир һалда өзүмүзү итирмәмәли вә әсәбилик көстәрмәмәлијик. Инди вәзијјәт елә дир ки, биз етдијимиз кәшфијјата архаланараг, көрмүш олдуғумуз иши јохлајырыг, — бу јохламанын олдугча

бөјүк әһәмијјәти вардыр, биз инди бу јохламадан башлајараг ирәлиләмәлијик. Һәм дә капиталистләрлә мүбаризә апармалы олдуғумуз бир заманда биз гәти сурәтдә өз јени јолумуз илә кетмәлијик. *Биз бүтүн тәшкилатымызы елә гурмалыјыг ки, тичарәт мүәссисәләринин башында, бу саһәдә тәчрүбәси олмајан адамлар дурмасын.* Биздә чох вахт ндарә башында коммунист гојулур — бу адам тичарәт етмәји бачармырса да, тамамилә вичданлы, коммунизм уғрунда мүбаризәдә сынагдан чыхмыш, һәбсхана көрмүш адамдыр, мәһз буна көрә дә о, дөвләт трестинә башчы гојулмушдур. Бир коммунист кими онда бүтүн, шүбһәсиз, мүсбәт чәһәтләр вардыр, лакин тачир ону јенә дә алдадар — вә чох јахшы да едәр, чүнки сәдагәтли олдугларына дәлидән башга һеч кәсин шүбһә етмәјә чәји ләјагәтли, чох көзәл коммунистләри, нанаг оларағ, елә бир јерә гојмушлар ки, ораја, өз ишинин өһдәсиндән ән садиг коммунистдән олдугча јахшы кәлә биләчәк зирәк, ишә вичданла јанашан бир приказчик гојмаг лазымдыр. Облomовчулуғумуз өзүнү мәһз бунда көстәрир.

Әмәлп ишин ичрасы үчүн биз бүтүн көзәл хасијјәтләрә малик олан, лакин бу иш үчүн әсла јарамајан коммунистләри гојмушуг. Дөвләт идарәләримиздә нә гәдәр коммунист отурмушдур? Бизим олдугча чох материалларымыз, санбаллы әсәрләримиз вардыр ки, бунлар ән сәлиғәли алман алимини валеһ едәрди, биздә дағлар гәдәр кағыз вардыр вә бүтүн бунлары арашдырмаг үчүн Истпартын[9] 50 дәфә 50 ил ишләмәси лазымдыр; әмәли оларағ исә, сиз дөвләт трестиндә һеч бир шеја наил олмазсыныз вә кимин нәја чавабдеһ олдуғуну билмәзсиниз. Биздә лазым олдуғундан да чох олан вә Маjаковскинин тәсвир етдији бир тәләскәнликлә јағдырдығымыз декретләрин әмәли ичрасы јохланылмыр. Мәс'ул коммунист ишчиләримизин гәрарлары јеринә јетирилирми? Онлар бу иши сахмана салмағы бачарырлармы? Јох, бу јохдур вә буна көрә дахили сијасәтимизин мәғзи дә дәјишилир. Бизим ичласларымыз вә комиссијаларымыз нәдир? Бу, чох һалларда бир ојундур. Партијанын тәмизлән-

мәсичә башладыгдан вә өзүмүзә: «Партијаја сохулмуш ғәнимәтчиләри, оғрулары — рәдд етмәли» дедикдән сонра ишимиз јахшылашмышдыр[10]. Биз тәғрибән, јүз мин нәфәрә гәдәр чыхарыб атдыг, бу да чох јахшыдыр, лакин бу анчаг башланғычдыр. Партија гурултајында биз бу мәсәләни лазымынча мүзакирә едәчәјик. Онда, мән күман едирәм ки, инди јалныз комиссијалар дүзәлдән вә һеч бир әмәли иш көрмәјән вә көрә дә билмәјән он минләрин дә агибәти белә олачагдыр. Биз белә ликлә тәмизләндикдән сонра партијамыз әмәли ишлә мәшғул олар вә һәмин ишчи, һәрби саһәдә баша дүшдүјү кими, баша дүшәр. Әлбәттә, бу ишинки бир нечә ајын, һеч бир илин дә ишчи дејилдир. Биз бу мәсәләдә полад кими мөһкәмлик көстәрмәлијик. Биз горхмајыб дејирик ки, ишимизин характери дәјишилмишдир. Бизим ән пис дахили дүшмәнимиз— мәс'ул (һабелә мәс'ул олмајан) совет ишиндә отуран вә вичданлы бир адам кими һамынын һөрмәт етдији бүрократ коммунистдир. Онун сәси һәрдән бир тутулурса да, амма дилинә һеч ички вурмур. О, сүрүндүрмәчилик илә мүбаризә апармағы өјрәнмәмишдир, бунунла мүбаризә апара бнлмир, о буну пәрдәләјир. *Биз бу дүшмәндән тәмизләнмәлијик вә бүтүн шүурлу фәһлә вә кәндлиләр васитәсилә әлимиз она чатачагдыр. Бу дүшмәнә гаршы, һабелә бу гајдасызлыға вә обломовчулуға гаршы башдан-баша бүтүн битәрәф фәһлә-кәндли күтләси коммунист партијасынын габағчыл дәстәсинин ардынча кедәчәкдир. Бу чәһәтдән һеч бир тәрәддүд ола билмәз.*

Нитчими гуртарарағ мән гыса јекун вурачағам. Кенуја ојуну, Кенуја илә бағлы олан һоггабазлыг бизим әсла тәрәддүдүмүзә сәбәб ола билмәјәчәкдир. Инди артыг бизи гәфләтән јахалаја билмәзләр. *Биз тачирләрин јанына кедирик вә күзәштләр сијасәтимизи давам етдирәрәк сазишләрә кирәчәјик, лакин күзәштләрин һәдләри артыг мүәјјән едилмишдир.* Индијәдәк мүгавиләләримиздә тачирләрә нә вермишиксә, буну ганунверичилијимиздә бир аддым кери атмаг мә'насында етмишик вә даһа бундан артыг етмәјәчәјик.

Бунунла әлагәдар олараг дахили, хүсусилә игтиса-

ди сијасәтдәки башлыча вәзифәләримиз дәјишилир. Бизә јени декретләр, јени идарәләр, јени мүбаризә үсуллары лазым дејилдир. *Бизә адамларын јарарлығыны јохламаг, фактики ичраны јохламаг лазымдыр.* Нөвбәти тәмизләмә, өзләрини инзибатчы *тәсәввүр едән* коммунистләрә аид олачагдыр. Јахшысы будур ки, бүтүн бу комиссијалары, мүшавирәләри дүзәлдән вә бош-бош данышан, ади ишлә исә мәшғул олмајан бүтүн бу адамлар тәблиғат вә тәшвигат иши вә һәр һансы бир башга фајдалы иш саһәсинә кечсинләр. Отуруб нә исә хүсуси вә гәрибә бир шеј фикирләшиб ахтарыр вә өзләрини бунунла доғрултурлар ки, инди јени игтисади сијасәтдир вә нә исә јени бир шеј үјдурмаг лазымдыр. Онлара тапшырылан иш исә көрүлмүр. Онлара верилмиш гәпијә гәнаәт етмәк гајғысына галмырлар вә ону 2 гәпијә чевирмәјә чалышмырлар, амма совет пулу илә милјардлыг вә һәтта трилјонлуг планлар тәртиб едирләр. Биз мәһз һәмин бәлаја гаршы мүбаризә апарачағыг. *Адамлары јохламаг вә ишин фактики ичра олунмасыны јохламаг;* — инди бүтүн ишин, бүтүн сијасәтин әсл маһијәти бундан ибарәтдир, јенә дә бундан ибарәтдир вә јалныз бундан ибарәтдир. Бу, бир нечә ајын, бир илин иши дејилдир, бир нечә илин ишидир. Биз инди ишин әсл маһијјәтинин нәдән ибарәт олдуғуну партија адындан рәсми демәли вә сыраларымызы буна үјғун олараг јенидән дүзәлтмәлијик. Онда биз, кәндли күтләсинин көмәк етдији болшевик пролетар һакимијјәтинин кириштији бүтүн иш саһәләриндә индијәдәк галиб чыхдығымыз кими, бу јени саһәдә дә ејнилә галиб чыхарыг. (Алгышлар.)

«Правда» № 54, 8 март 1922-чи ил

«Правда» гәзетинин гранкаларла тутушдурулмуш мәтниндән чап олунур

ПАРТИЈАЈА ЈЕНИ ҮЗВЛӘР ГӘБУЛ ЕТМӘК ШӘРТЛӘРИ ҺАГГЫНДА

В. М. МОЛОТОВА МӘКТУБЛАР[11]

1

j. Молотова

Мән е'тираз етмирәм[12].

Кәтирилмәмиш сәнәдләрә иснад едилдији үчүн чох шеј ајдын дејилдир[13]. Мәнчә, фәһләләр үчүн 3 иллик, кәндлиләр вә гызыл әскәрләр үчүн 4 иллик, галанлары үчүн 5 иллик стаж тәләб етмәк лазымдыр.

Стаж («гошуланлар»?) анлајышы даһа дүрүст мүәјјән едилмәлидир.

Тәфсилатларын ишләниб-һазырланмасы Мәркәзи Комитәјә тапшырылмалыдыр.

9/III.

Ленин

1922-чи ил мартын 9-да јазылмышдыр

Илк дәфә, әлјазмасындан чап олунур

2

Молотов јолдаша

Мәним ашағыдакы тәклифими МК пленумуна вермәјинизи хаһиш едирәм:

Партијаја јени үзвләр гәбулу үчүн стажын артырылмасыны мән сон дәрәчә әһәмијјәтли һесаб едирәм. Зиновјевин тәклифиндә фәһләләр үчүн $^1/_2$ ил, галанлары үчүн бир ил стаж көстәрилмишдир[14]: Тәклиф едирәм, јарым ил јалныз о фәһләләр үчүн сахлансын ки, азы 10 ил ири сәнаје мүәссисәләриндә һәгигәтдә фәһлә олмушлар. Галан фәһләләр үчүн

$1^1/_2$ мүәјјән едилсин; кәндлиләр вә гызыл әскәрләр үчүн 2 ил, бүтүн галанлар үчүн дә 3 ил мүәјјән едилсин. Хүсуси истисналара МК илә МНК-нын биркә ичазәси илә јол верилир[15].

Зиновјевин тәклиф етдији гыса мүддәтләрин дәјишикликсиз сахланмасыны мән сон дәрәчә тәһлүкәли һесаб едирәм. Шүбһәсиз, биздә һәмишә елә шәхсләри фәһлә һесаб едирләр ки, онлар, ири сәнаје мә'насында азачыг да олса һеч бир чидди мәктәб кечмәмишләр. Чох заман, тәсадүфи олараг вә ән гыса мүддәт үчүн дөнүб фәһлә олмуш лап халис хырда буржуалар фәһлә категоријасына дүшүр. Бүтүн ағыллы ағгвардијачылар белә бир һалы апајдын нәзәрә алырлар ки, партијамызын куја пролетар характери һәгигәтдә ону хырда тәсәррүфатчы үнсүрләрин сајча үстүн ола биләчәјинә, һәм дә ән гыса мүддәтдә үстүн ола биләчәјинә гаршы әсла тә'мин етмир. Биздә иш саһәсиндә һөкм сүрән сәлигәсизлик, гејри-мүнтәзәмлик шәраитиндә стаж үчүн гыса мүддәтләр гојулмасы һәгигәтдә, намизәдләрин доғрудан да аз-чох сынанмыш коммунистләр олуб-олмадыглары барәсиндә әсла һеч бир чидди јохлама олмамасы демәк олачагдыр. Әкәр бизим партијада 300 — 400 мин үзв вардырса, елә бу мигдар да һәддиндән артыгдыр, чүнки истиснасыз олараг бүтүн мә'лумат индики партија үзвләринин һазырлыг сәвијјәсинин кифајәт олмадығыны көстәрир. Буна көрә мән бәрк тә'кид едирәм ки, стажын мүддәтләрини артырмаг лазымдыр, сонра да Тәшкилат Бүросуна тапшырыг вермәк лазымдыр ки, стажын бош бир рәсмијјәтчилик дејил, һәгигәтдә ән чидди бир сынаг олмасыны тә'мин едә биләчәк гајдалар һазырласын вә чидди тәтбиг етсин.

Зәннимчә, бу мәсәләни гурултајда хүсуси диггәтлә мүзакирә етмәк лазымдыр.

Ленин

1922-чи ил мартын 24-дә телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1925-чи ил декабрын 23-дә «Вечерняя Москва» гәзетинин 293-чү №-синдә чап олунмушдур

Катибин јазысы үзрә чап олунур (машина нүсхәси)

3

Молотов јолдаша

хаһиш олунур, партијаја јени үзвләр гәбул етмәк шәртләри мәсәләси гурултајда гојуланадәк, МК-нын бүтүн үзвләринә охумаға верилсин.

Партијаја јени үзвләрин дахил олмасы үчүн намизәдлик стажынын мүддәтләри мәсәләси һаггында пленумун 25/III тарихли гәрарыны охудум вә бу гәрара гурултајда е'тираз етмәк истәрдим[16]. Лакин гурултајда чыхыш едә билмәјәчәјимдән еһтијат едәрәк, мәним ашағыдакы мүлаһизәләримми охумағынызы хаһиш едирәм.

Шүбһә јохдур ки, инди бизим партијамыз өз тәркибинин әксәријјәти е'тибарилә кифајәт гәдәр пролетар дејилдир. Зәннимчә, буна һеч кәс е'тираз едә билмәз вә садәчә статистика арајышы бу вәзијјәти тәсдиг едәр. Мүһарибә заманындан бәри Русијада фабрик-завод фәһләләринин тәркиби, кечмишдәкинә нисбәтән хејли аз пролетар олмушдур, чүнки мүһарибә заманы һәрби гуллугдан јајынмаг истәјәнләр заводларда ишә кириртдиләр. Бу, һамыја мә'лум олан бир фактдыр. О бири тәрәфдән, бу да шүбһәсиздир ки, инди бизим партијанын сијаси тәрбијәси үмумијјәтлә вә орта һесабла (онун үзвләринин чох бөјүк әксәријјәтинин сәвијјәси көтүрүлсә), белә бир ағыр вахтда, хүсусилә дә сүр'әтлә ојаныб мүстәгил синфи сијасәтә гошулан кәндлиләрин чох бөјүк әксәријјәт тәшкил етдији бир шәраитдә һәгиги пролетар рәһбәрлији үчүн лазым олдуғундан ашағыдыр. Сонра нәзәрә алмаг лазымдыр ки, инди һөкумәт партијасына дахил олмаг сон дәрәчә чазибәли бир ишдир. Болшевикләрин сијаси мүвәффәгијјәтләринин инди пролетарлыгдан тамамилә узаг олан нә кими бир чамааты чәзб етдијини јәгин етмәк үчүн сменавехчиләрин бүтүн әдәби әсәрләрини јада салмаг кифајәтдир[17]. Әкәр Кенуја конфрансы бизә јени сијаси мүвәффәгијјәт газандырса, онда хырда буржуа үнсүрләринин вә пролетарлыға ачыг дүшмән олан бүтүн үнсүрләрин партијаја ахыны чох бөјүк өлчүдә артачагдыр. Фәһ-

ләләр үчүн јарымиллик стаж гојулмасы бу ахыны һеч бир һалда даҹандыра билмәз, чүнки сүн'и сурәтдә белә гыҹа бир стаж дүзәлтмәкдән асан шеј јохдур, хүсусилә дә она көрә ки, бизим шәраитдә зијалы вә јарымзијалы үнсүрләрин олдугча чохунун фәһләлијә кирмәси онлар үчүн һеч бир чәтинлик тәшкил етмәз. Бүтүн бунлардан мән белә бир нәтичә чыхарырам вә бу нәтичәни мәним көзүмдә бир дә бу чәһәт мөһкәмләдир ки, ағгвардијачылар бизим партијамызын гејри-пролетар тәркибини тамамилә шүурлу сурәтдә нәзәрә алырлар, — белә бир нәтичә чыхарырам ки, биз намизәдлик стажынын мүддәтләрини хејли артырмалыјыг вә әкәр фәһләләр үчүн 6 ај сахланса, онда өзүмүзү вә башгаларыны алдатмамаг үчүн «фәһлә» аплајышыны һөкмән елә мүәјјән етмәк лазымдыр ки, бу анлајыш јалныз, һәгигәтдә өз һәјат вәзијјәтинә көрә пролетар психолокијасыны мәнимсәмәли олмуш фәһләләрә ујғун олсун. Бу исә, һеч бир башга мәгсәд күдмәдән, јалныз игтисади вә сосиал мәишәтин үмуми шәраитинә көрә узун илләр боју фабрикдә ишләмәдән мүмкүн дејилдир.

Әкәр һәгигәтә көз јумулмазса, е'тираф етмәк лазымдыр ки, һазырда партијанын пролетар сијасәтини партијанын тәркиби мүәјјән етмир, көһнә партија гвардијасы адландырыла биләчәк чох назик бир тәбәгәнин сон дәрәчә бөјүк, шәриксиз нүфузу мүәјјән едир. Һәмин тәбәгәдә азачыг бир дахили мүбаризә кифајәтдир ки, онун нүфузу, сарсылмыш олмаса да, һәр һалда о дәрәчә зәифләсин ки, мәсәләләрин һәлли даһа ондан асылы олмасын.

Буна көрә дә кәрәк: 1) бүтүн намизәдлик стажлары артырылсын; 2) хүсусилә әтрафлы сурәтдә, бүтүн тәфәррүаты илә мүәјјән едилсин ки, намизәдлик стажы кечмәк һәгигәтән нәдән ибарәт олмалыдыр, намизәдлик стажынын бош бир рәсмијјәт олараг галмајыб һәгигәтән кечилмәкдә олдуғуну јохламағын конкрет вә әмәли шәртләри нәдән ибарәт олмалыдыр; 3) партијаја јени үзвләр гәбулу мәсәләсәни һәлл едән органларда сәриштәли чохлуг јаратмаг лазымдыр; 4) бу гәбул үчүн јалныз губернија комитәләринин

гәрарыны дејил, һабелә нәзарәт комиссијаларынын гәрарларыны шәрт гојмаг лазымдыр; 5) башга тәдбирләр дә көрүб партијаны елә үзвләрдән азад етмәк ишини асанлашдырмаг лазымдыр ки, онлар әсла там шүурла пролетар сијасәти јеридән коммунист дејилләр. Мән партијанын јенидән әсаслы сурәтдә тәмизләнмәсини тәклиф етмирәм, чүнки, зәннимчә, бу инди әмәли чәһәтчә һәјата кечирилә билмәз, лакин партијаны фе'лән тәмизләмәк үчүн, јә'ни онун тәркибини азалтмаг үчүн һәр һансы бир васитә тапмаг лазымдыр вә бунун үзәриндә дүшүнүлсә, әминәм ки, бир сыра мүнасиб тәдбирләр тапыла биләр.

Әкәр мүмкүндүрсә, бу мүрачиәти охујан МК үзвләриндән хаһиш едәрдим ки, ХКС катибәләриндән бириниң адына, һеч олмазса, гыса телефонограмла мәнә чаваб версинләр.

Ленин

26/III—1922-чи ил.

Илк дәфә 1925-чи ил декабрын 23-дә «Вечерняя Москва» гәзетинин 293-чү №-синдә чап едилмишдир

Макинада јазылмыш сурәтиндән чап олунур

ДӨВЛӘТ ПЛАН КОМИССИЈАСЫ ЈАНЫНДАКЫ КОНСЕССИЈА КОМИТӘСИНИН СӘДРИНӘ[18]

11/III. 1922-чи ил

Јол. Кржижановскијә
Сурәти — јол. Смољанинова

Дөвләт План Комиссијасынын Консессија комитәсинә РСФСР-ин харичи капиталистләрлә истәр Русијада, истәрсә дә харичдә апарылан *бүтүн* консессија данышыглары вә консессија ишләринә аид әтрафлы материаллары топлајыб өзүндә сахламаг вәзифәси һәвалә олунур. Кечмиш замана аид материаллары да топламаг лазымдыр.

Консессија комитәси бу материалларын дәгиг гејдиҹаһысыны ашағыдакы бөлмәләр илә апармалыдыр:

а) бағланмыш мүгавиләләр;

б) ән јахын заманда мүгавилә бағламаг үчүн әсас верән чидди данышыглар;

в) кәсилмиш данышыглар (сәбәби көстәрилмәлидир);

г) бүтүн башга данышыглар.

Ҹиһаһыда ишин мәзмуну ғысаҹа көстәрилмәлидир (мәсәлән: данышыгларын вәзиҹҗәти, консессија објекти, консессија көтүрмәк истәјәнләрин ады, капиталын тәхмини вә ја дәгиг мигдары, ишин һансы нөмрә илә сахланылмасы).

Бу ҹиһаһынын бир сурәтини ЭМШ[19] ишләр идарәсинә көндәрмәк вә буна һәр ај јени мә'лумат әлавә етмәк лазымдыр.

Консессија комитәси материалын топланмасы вә ҹиһаһынын тәртиб едилмәси үчүн мәс'ул бир шәхс

(ишләр мүдири, катиб) тә'јин етмәли вә онун фамилијасы тә'чили сурәтдә ӘМШ ишләр идарәсинә билдирилмәлидир.

Әмәк вә Мүдафиә Шурасынын Сәдри
В. Улјанов (Ленин)

Илк дәфә 1945-чи илдә Ленин мәчмуәсинин XXXV китабында чап едилмишдир

Макинада јазылыб, В. И. Ленинин имзаладығы нүсхәдән чап олунур

МҮБАРИЗ МАТЕРИАЛИЗМИН ӘҺӘМИЈЈӘТИ ҺАГГЫНДА[20]

«Под Знаменем Марксизма» журналынын үмуми вәзифәләри һаггында јол. Тротски 1—2 №-дә мүһүм чәһәтләрини һамысындан бәһс етмиш, һәм дә көзәл бәһс етмишдир. Мән журналын 1—2 №-дә редаксија адындан дәрч олунмуш кириш бәјанатында гаршыја гојулмуш ишин мәзмун вә програмыны әтрафлы мүәјјән едән бә'зи мәсәләләр үзәриндә дајанмаг истәрдим.

Һәмин бәјанатда дејилир ки, «Под Знаменем Марксизма» журналы әтрафында бирләшәнләрин һеч дә һамысы коммунист дејилдир, лакин онларын һамысы ардычыл материалистдир. Зәннимчә, коммунистләрлә коммунист олмајанларын бу иттифагы шүбһәсиз, зәруридир вә журналын вәзифәләрини дүзкүн мүәјјән едир. Коммунистләрин (һабелә бөјүк инкилабын башланғычыны мүвәффәгијјәтлә һәјата кечирмиш олан үмумијјәтлә инкилабчыларын) ән бөјүк вә ән тәһлүкәли сәһвләриндән бири белә бир тәсәввүрдән ибарәтдир ки, куја инкилабы тәкчә инкилабчыларын әли илә етмәк мүмкүндүр. Әксинә, һәр бир чидди инкилаби ишин мүвәффәгијјәти үчүн инкилабчыларын јалныз, һәгигәтән мөһкәм вә габагчыл синфин авангарды ролу ојнаја биләчәкләрини баша дүшмәк вә буну һәјата кечирә билмәк лазымдыр. Авангард јалныз о заман авангард вәзифәләрини јеринә јетирмиш олур ки, рәһбәрлик етдији күтләдән ајры дүшмәјиб

бүтүн күтләни һәгигәтән иrәли апара билсин. Коммунист олмајанларла ән мүхтәлиф фәалијјәт саһәләриндә иттифаг олмадан һеч бир мүвәффәгијјәтли коммунизм гуручулуғундан данышыг да ола билмәз.

Бу, «Под Знаменем Марксизма» журналынын кириши ишә — материализми вә марксизми мүдафиә етмәк ишинә дә аиддир. Русијада габагчыл ичтимаи фикрин башлыча истигамәтләринин, хошбәхтликдән, санбаллы материалист ән'әнәси вардыр. К. В. Плеханов һәлә бир јана дурсун. Чернышевскини көстәрмәк кифајәтдир; мүасир халгчылар (халг сосиалистләри, есерләр вә и. а.) Авропа елминин гондарма «сон наилијјәтинин» бәзәк-дүзәјинә ујуб бу бәзәк-дүзәк алтында буржуазијаја, онун хурафатына вә буржуа иртичачылығына бу вә ја башга шәкилдә нөкәрчилик едилдијини көрә билмәјәрәк, дәбдә олан мүртәче фәлсәфи нәзәријјәләр ардынча гачмагла чох вахт Чернышевскидән кери чәкилирдиләр.

Һәр һалда бизим Русијада, коммунист олмајанлар ичәрисиндә һәлә дә материалистләр вардыр — вә шүбһәсиз, һәлә чох узун заман олачагдыр; бизим дә шәксиз борчумуз, ардычыл вә мүбариз материализмин бүтүн тәрәфдарларыны «тәһсилли чәмијјәт» дејилән чәмијјәтин фәлсәфи иртичасына вә фәлсәфи хурафатына гаршы мүбаризәдә әлбир ишләмәјә чәлб етмәкдән ибарәтдир. Ата Дитскен, — буну исә Дитскенин, бачарыгсыз олдуғу гәдәр дә иддиалы олан јазычы оғлу илә гарышдырмамалы, — буржуа өлкәләриндә һөкм сүрән вә бу өлкәләрин алим вә публисистләринин диггәтини өзүнә чәлб едән фәлсәфи чәрәјанлар һаггында марксизмин әсас нөгтеји-нәзәрини дүзкүн, сәрраст вә ајдын ифадә едиб демишдир ки, мүасир чәмијјәтдәки фәлсәфә професорлары һәгигәтдә әксәр һалларда «руһанилијин дипломлу нөкәрләриндән» башга бир шеј дејилләр[21].

Бүтүн дикәр өлкәләрдәки шәрикләри кими, өзләрини нәвәслә габагчыл һесаб едән бизим Русија зијалыларымыз мәсәләјә, Дитскенин сөзләриндә верилән гијмәт чәһәтдән јанашылмасыны әсла хошламырдылар. Онларын буну хошламамаларына сәбәб исә одур ки,

һәгигәт онларын көзүнү дешир. Дитскенин вердиҗи кәскин гиҗмәтин тамамилә доғру олдуғуну баша дүшмәк үчүн мүасир тәһсилли адамларын һөкмран буржуазијадан дөвләт чәһәтдән, сонра да үмуми игтисади чәһәтдән вә даһа сонра јашајыш вә һәр чүр башга чәһәтләрдән асылы олдугларына азаҷыг фикир вермәк кифајәтдир. Буржуазијанын синфи мәнафеји вә синфи мөвгеји, онун һәр чүр дин формаларына јардым көстәрмәси илә дәбдә олан фәлсәфи чәрәјанларын идеја мәзмуну арасындакы әлагәни тәсәввүр етмәк үчүн, һеч олмазса, радиумун кәшфи илә әлагәдар олан чәрәјанлардан башламыш, инди Ејнштејндән бәрк-бәрк јапышмаға сә'ј едән чәрәјанлара гәдәр Авропа өлкәләриндә белә тез-тез мејдана кәлән вә дәбдә олан фәлсәфи ахынларын бөјүк чохлуғуну хатырламаг кифајәтдир.

Дејиләнләрдән көрүнүр ки, мүбариз материализм органы олмаг истәјән журнал дөјүшкән бир орган олмалыдыр, әввәлән, о мә'нада ки, «руһанилијин» бүтүн мүасир «дипломлу нөкәрләрини», — фәрги јохдур, бунлар истәр рәсми елмин нүмајәндәләри кими, истәрсә өзләрини «демократик солчу вә ја идеаҷа сосиалист» публисист адландырараг сәрбәст атычы кими мејдана чыхмыш олсалар да, — ахыра гәдәр ифша вә тә'гиб етмәлидир.

Икинчиси, белә бир журнал мүбариз атеизм органы олмалыдыр. Биздә бу ишлә мәшғул олан тәшкилатлар вә ја һәр һалда, дөвләт идарәләри вардыр. Лакин бу иш чох сүст кедир, чох јарытмаз һалдадыр, көрүнүр, бизим әсл рус бүрократизминин (һәрчәнд һәм дә совет бүрократизминин) үмуми шәраитинин тәзјигинә мә'руз галыр. Буна көрә дә сон дәрәчә әһәмијјәтли оларды ки, мүбариз материализм органы олмаг вәзифәсини өһдәсинә көтүрән бир журнал, мүвафиг дөвләт идарәләринин көрдүјү ишә әлавә олараг, бу ишин ислаһ олунмасы вә чанландырылмасы мәгсәдилә, јорулмаг билмәдән атеизми тәблиғ етсин вә бу јолда мүбаризә апарсын. Бүтүн дилләрдә чыхан бүтүн мүвафиг әдәбијјаты диггәтлә изләмәк, бу саһәдә аз-чох гиҗмәтли нә варса һамысыны тәрчүмә ет-

мәк, ја да һеч олмазса бунларын хүласәсини вермәк лазымдыр.

Енкелс XVIII әсрин ахырларына аид мүбариз атеист әдәбиҹҹатыны халг ичәрисиндә күтләви сурәтдә ҹајмаг үчүн тәрҹүмә етмәји мүасир пролетариатын рәһбәрләринә чохдан мәсләһәт көрмүшдү[22]. Бизә ејб олсун ки, индиҹәдәк бу иши көрмәмишик (бу исә ингилаби дөврдә һакимиҹјәти әлә алмағын, бу һакимиҹјәтдән дүзкүн истифадә етмәји бачармагдан чох-чох асан олдуғуна даир чохлу сүбутлардан биридир). Бизим бу сүстлүҹүмүзә, фәалиҹјәтсизлиҹимизә вә бачарыгсызлығымыза бә'зән чүрбәчүр «ловға» мүлаһизәләрлә һагг газандырмаға чалышырлар: мәсәлән, дејирләр ки, куја XVIII әсрин кечмиш атеист әдәбиҹјаты көһнәлмишдир, елми әдәбиҹјат дејилдир, садәләвһдүр вә и. а. Ја педантлығы, ја да марксизмин гәтиҹјәсаша дүшүлмәдиҹини пәрдәләҹән, белә гондарма елми софизмләрдән пис бир шеј јохдур. Әлбәттә, XVIII әср ингилабчыларының атеист әсәрләриндә һәм елмдән узаг, һәм дә садәләвһ олан бир чох шејләр тапмаг олар. Лакин һәмин әсәрләри нәшр едәнләрин бунлары ихтисар етмәсинә вә мүхтәсәр сөзарды вериб XVIII әсрин ахырларындан бәри елми әсасларла дини тәнгид етмәк саһәсиндә бәшәриҹјәтин нечә тәрәггиҹә чатдығыны көстәрмәсинә, ән јени мүвафиг әсәрләрин адларыны көстәрмәсинә вә и. а. һеч кәс мане олмур. Бүтүн мүасир чәмиҹјәт тәрәфиндән наданлыға, чәһаләтә вә авамлыға мәһкум едилән милјонларла халг күтләләринин (хүсусән кәндли вә сәнәткар күтләләринин) јалныз халис марксист маарифи јолу кими дүз бир јолла һәмин чәһаләтдән хилас ола биләчәкләрини күман етмәк марксист үчүн ән бөјүк вә ән пис бир сәһв оларды. Бу күтләләрә атеист тәблиғатына аид ән мүхтәлиф материал вермәк, онлары һәјатын ән мүхтәлиф саһәләриндән көтүрүлән фактларла таныш етмәк, онлара каһ бир үсулла, каһ да башга үсулла јанашыб марагландырмаг, дин јухусундан ојатмаг, онлары ән мүхтәлиф тәрәфләрдән, ән мүхтәлиф васитәләрлә һәрәкәтә кәтирмәк лазымдыр вә и. а.

Адамлары дин јухусундан ојатмаг үчүн көһнә XVIII әср атсистләринин һаким руһанилик үзәринә ағыллы вә ачыг һүчумлар едән чошғун, чанлы вә исте'дадлы публисистикасы, мәһарәтлә сечилмиш фактларла, демәк олар, әсла тәсвир едилмәдән марксизмин, әдәбијјатымызда кениш јер тутан дарыхдырычы вә гуру бир шәкилдә, һәм дә (ејибимизи кизләтмәјәк) чох заман марксизми тәһриф едән шәкилдә нағыл едилмәсиндән чох вахт мин дәфә әлверишли олар. Марксын вә Енкелсин аз-чох бөјүк әсәрләринин һамысы биздә артыг тәрчүмә олунмушдур. Көһнә атеизмә вә көһнә материализмә Маркс вә Енкелс тәрәфиндән едилмиш олан тәсһиһләрин биздә мә'лум олмајачағындан еһтијат етмәк үчүн гәтијјән һеч бир әсас јохдур. Ән мүһүм чәһәт — өзләрини марксист адландыран, һәгигәтдә исә марксизми ејбәчәр һала салан бә'зи коммунистләримизин чох вахт мәһз унутдуглары чәһәт — һәлә гәтијјән инкишаф етмәмиш олан күтләләри дин мәсәләләринә дүшүнчәли јанашмагла вә динләри дүшүнчәли тәнгид етмәклә марагландырмағы бачармагдыр.

Дикәр тәрәфдән, динләрин мүасир елми тәнгидинин нүмајәндәләринә бир нәзәр салын. Тәһсилли буржуазијанын бу нүмајәндәләри дини хурафаты өзләри тәкзиб етдикләри һалда, буну, демәк олар, һәмишә елә мүлаһизәләрлә «тамамлајырлар» ки, бу мүлаһизәләр онлары дәрһал ифша едиб буржуазијанын идеја гуллары, «руһанилијин дипломлу нөкәрләри» олдугларыны көстәрир.

Ики мисал көстәрәк. Проф. Р. Ј. Виппер 1918-чи илдә: «Христианлығын мејдана кәлмәси» адлы бир китабча нәшр етмишдир («Фарос» нәшријјаты, Москва). Мүасир елмин башлыча нәтичәләрини нағыл едәркән, сијаси тәшкилат олмаг е'тибарилә килсәнин әлиндә силаһ олан хурафата вә алдатмаја гаршы мүәллиф нәинки мүбаризә етмир, нәинки бу мәсәләләрин үстүндән кечир, һәтта һәр ики «ифратчылыгдан»: һәм идеалист, һәм дә материалист «ифратчылыгдан» јүксәјә галхмаг кими лап күлүнчү вә ән мүртәче бир иддиа ирәли сүрүр. Бу, — зәһмәткешләрдән сыхыб чы-

хартдығы мәнфәәтдән бүтүн дүнјада дини мүдафиә етмәк ишинә јүз милјон манатларла пул сәрф едән һөкмран буржуазијаја нөкәрчилик етмәк демәкдир.

Мәшһур алман алими Артур Древс «Иса һаггында миф» китабында дини хурафаты вә әфсанәләри тәкзиб едиб һеч бир Иса мөвчуд олмадығыны сүбут едәрәк, китабынын ахырында динә, лакин тәзәләнмиш, тәмизләнмиш, инчәләшдирилмиш олан, «күндән-күнә күввәтләнән натурализм сели» (алманча 4-чү нәшринин 238-чи сәһифәси, 1910-чу ил) гаршысында давам кәтирә биләчәк бир динә тәрәфдар олдуғуну билдирир. Бу адам — көһнә вә чүрүмүш дини хурафаты тәзә, даһа ијрәнч вә даһа алчаг хурафатла әвәз етмәкдә истисмарчылара ашкар көмәк едән ачыг вә шүурлу бир иртичачыдыр.

Бу о демәк дејил ки, Древсин әсәри тәрчүмә олунмамалы иди. Бу о демәкдир ки, коммунистләр вә бүтүн ардычыл материалистләр буржуазијанын мүтәрәгги һиссәси илә мүәјјән дәрәчәдә мүттәфиг олмагла бәрабәр, буржуазијанын һәмин һиссәси иртичачылыға үз гојдугда ону даим ифша етмәлидирләр. Бу о демәкдир ки, XVIII әсрин, јә'ни буржуазија ингилабчы олдуғу дөврүн буржуа нүмајәндәләри илә мүттәфиг олмагдан чәкинмәк марксизмә вә материализмә хәјанәт етмәк демәк оларды, чүнки һөкмран олан дини чәһаләтпәрәстләрә гаршы мүбаризәдә Древсләрлә бу вә ја башга шәкилдә, бу вә ја башга дәрәчәдә «мүттәфиг» олмаг бизим үчүн мәчбуридир.

Мүбариз материализм органы олмаг истәјән «Под Знаменем Марксизма» журналы атеизм тәблиғатына, мүвафиг әдәбијјатын нәшрәлына вә бу саһәдәки дөвләт ишимиздә олан бөјүк нөгсанлары дүзәлтмәјә чох јер вермәлидир. Дини идарә вә дини тәблиғат тәшкилатлары илә мүасир буржуазијанын синфи мәнафејинин вә синфи тәшкилатларынын әлагәсини көстәрән бир чох конкрет факт вә мүгајисәләри олан китаб вә китабчалардан истифадә етмәк хүсусилә вачибдир[23].

Шимали Америка Бирләшмиш Штатларына аид бүтүн материаллар сон дәрәчә әһәмијјәтлидир, чүнки орада дин илә капиталын рәсми әлагәси, дөвләт әла-

гəси нисбətən аз təзаһүр едир. Лакин бизə даһа чох ајдын олур ки, «мүасир демократија» дејилən демократија (меншевикләрин, есерләрин, гисмən дə анархистләрин вə башгаларынын ағылсызлыгла бу гəдəр сəчдə етдикləри демократија) буржуазија үчүн əлверишли олан шејləри тəблиғ етмək азадлығындан башга бир шеј дејилдир, буржуазија үчүн исə ən мүртəче идеjаларын, динин, чəһаләтпəрəстлијин, истисмарчылары мүдафиə етмəјин вə саирənин тəблиғ едилмəси əлверишлидир.

Үмид етмək истəрдим ки, мүбариз материализм органы олмаг истəјən журнал бизим охучулара атеист əдəбијјаты ичмаллары верəчəк, бу вə ја башга əсəрləрин һансы охучулар үчүн əлверишли олдуғуну, һəм дə һансы чəһəтдəн əлверишли олдуғуну билдирəчəк, биздə һансы əсəрləрин нəшр олундуғуну (нəшр олунан əсəрлəр сырасына исə анчаг бабат тəрчүмəлəр дахил едилмəлидир, белələри исə о гəдəр дə чох дејилдир) вə даһа һансы əсəрləрин нəшр едилмəли олдуғуну көстəрəчəкдир.

Коммунистлəр партијасына мənсуб олмајан ардычыл материалистлəрлə иттифагда олмагдан башга, мүбариз материализмин көрмəли олдуғу иш үчүн бундан аз əһəмијјəтли олмајан, бəлкə, һəтта чох əһəмијјəтли олан бир мəсəлə, мүасир тəбиəтшүнаслығын о нүмајəндələри илə иттифаг јаратмагдыр ки, онлар материализмə мејл едирлəр вə «тəһсилли чəмијјət» дејилən чəмијјətдə һөкмран олуб идеализмə вə спектисизмə апаран дəбли фəлсəфи сəндələмəлəр əлејһинə материализми мүдафиə вə тəблиғ етмəкдən горхмурлар.

«Под Знаменем Марксизма» журналынын 1 — 2-чи нөмрəсиндə, Ејнштејнин нисбилик нəзəријјəси һаггында А. Тимирјазевин мəгаləсинин дəрч едилмəси үмид бəсləмəјə ичазə верир ки, журнал бу икинчи иттифагы да јарада биләчəкдир. Бу иттифага даһа чох диггəт вермək лазымдыр. Јадда сахламаг лазымдыр ки, мүасир тəбиəтшүнаслығын мəһз индики сəрт дөнү-

шүндән һәр аддымда мүртәҷе фәлсәфи мәктәбләр вә мәктәбчиклəр, мәсләкләр вә мәсләкчиклəр доғур. Буна көрә дə тәбиәтшүнаслыг саһәсиндəки ən јени ингилабын гаршыја гојдуғу мәсәләләри изләмәк вә тәбиәтшүнаслары фəлсəфə журналында бу ишə чəлб етмәк елə бир вəзифədир ки, буну јеринə јетирмədən мүбариз материализм һеч бир һалда нə мүбариз ола биләр, нə дə материализм. Əкəр журналын биринчи нөмрəсиндə Тимирјазев, онун өз сөзүнə көрə, материализмин əсаслары үзəринə һеч бир фəал һүчүма кечмəјən Ејнштејнин нəзəриҗҗəсиндən бүтүн өлкəләрин буржуа зијалыларынын чох бөјүк бир һиссəсинин јапышмыш олдуғуну гејд етмишдирсə, бу сөзләр бир тəк Ејнштејнə дејил, XIX əсрин ахырларындан башлајараг, тəбиәтшүнаслыгда дəјишиклик јарадан бөјүк адамларын бир чохуна, бəлкə, һətта əксəриҗҗəтинə аиддир.

Һəм дə белə бир һадисəјə шүурсуз јанашмамаг үчүн биз баша дүшмəлијик ки, мəһкəм фəлсəфи əсасы олмајан һеч бир тəбиәт елми, һеч бир материализм буржуа идејаларынын тəзјигинə гаршы вə буржуа дүнјакөрүшүнүн бəрпа олунмасына гаршы мүбаризədə давам кətирə билмəз. Бу мүбаризədə давам кətирмəк вə ону там мүвəффəгиҗҗətлə баша чатдырмаг үчүн тəбиәтшүнас мүасир материалист олмалыдыр, Марксын тəмсил етдији материализмин шүурлу тəрəфдары олмалыдыр, јə'ни диалектик материалист олмалыдыр. Бу мəгсədə чатмаг үчүн «Под Знаменем Марксизма» журналынын əмəкдашлары Һекелин диалектикасынын материализм нөгтеји-нəзəриндən мүнтəзəм сурətdə өјрənилмəсини тəшкил етмəлидирлəр; бу диалектиканы исə Маркс истəр өз «Капитал»ында, истəрсə дə өз тарихи вə сијаси əсəрләриндə əмəли оларағ тəтбиг етмишдир, һəм дə елə мүвəффəгиҗҗətлə тəтбиг етмишдир ки, инди һəр күн Шəргдə (Јапонија, Һиндистан, Чин) јени-јени синифләрин ојаныб һəјата вə мүбаризəјə гошулмасы,—јə'ни јер үзү əһалисинин əксəриҗҗətини тəшкил едən вə өз тарихи фəалиҗҗətсизлији илə, тарих боју јухуда галмасы илə индиҗədək Авропанын бир чох габагчыл дөвлətләрин-

дә дурғунлуға вә чүрүмәјә сәбәб олан јүз милјонларла адамын ојаныб һәјата вә мүбаризәјә гошулмасы, — һәр күн јени-јени халгларын вә јени-јени синифләрин ојаныб һәјата гошулмасы марксизми кетдикчә даһа артыг тәсдиг едир.

Әлбәттә, Һекел диалектикасыны бу чүр өјрәнмәк, бу чүр тәфсир вә тәблиғ етмәк фөвгәл'адә чәтин бир ишдир вә бу саһәдә едилән илк тәчрүбәләрдә, шүбһәсиз, сәһвләр олачагдыр. Лакин, јалныз һеч бир ишкөрмәјәнләр сәһв етмәзләр. Материалистчәсинә башадүшүлмүш Һекел диалектикасыны Марксын нечә тәтбиг етдијинә әсасланараг биз бу диалектика үзәриндә һәр чәһәтдән ишләјә биләрик вә ишләмәлијик, Һекелин башлыча әсәрләриндән журналда парчалар чап едә биләрик вә чап етмәлијик, онлары материалистчәсинә тәфсир едә биләрик вә етмәлијик, диалектиканын Маркс тәрәфиндән тәтбиг едилмәси нүмунәләрини мисал кәтирә биләрик вә кәтирмәлијик, һәмчинин игтисади вә сијаси мүнасибәтләр саһәсиндән, ән јени тарихин, хүсусән мүасир империалист мүһарибәсинин вә инкилабын боллуча вердији диалектика нүмунәләрини мисал кәтирә биләрик вә кәтирмәлијик. Зәннимчә, «Под Знаменем Марксизма» журналынын редакторлары вә әмәкдашлары групу, бир нөв «Һекел диалектикасынын материалист достлары чәмиҗјәти» олмалыдыр. Инкилабын тәбиәтшүнаслыгда ирәли сүрдүју фәлсәфи суаллара — буржуа модасынын зијалы пәрәстишкарларынын иртичачылыға «сапдыглары» бу суаллара, мүасир тәбиәтшүнаслар Һекелин материалистчәсинә тәфсир едилмиш диалектикасында бир сыра чаваблар тапа биләрләр (әкәр ахтармағы бачарсалар вә әкәр биз онлара көмәк етмәји өјрәнсәк).

Материализм өз гаршысына белә бир вәзифә гојмадан вә ону мүнтәзәм сурәтдә јеринә јетирмәдән мүбариз материализм ола билмәз. Белә бир материализм, Шедрининкөзләри илә десәк, дөјүшәндән чох дөјүлән олар. Бунсуз бөјүк тәбиәтшүнаслар фәлсәфи нәтичәләр чыхармагда вә үмумиләшдирмәләрдә индијә гәдәр олдуғу кими јенә дә тез-тез ачиз галар-

лар. Чүнки тәбиәтшүнаслыг елә сүр'әтлә тәрәгги едир вә бүтүн саһәләрдә елә дәрин бир ингилаби дөнүш мәрһәләси кечирир ки, фәлсәфи нәтичәләр чыхарылмадан тәбиәтшүнаслыг әсла кечинә билмәз.

Ахырда фәлсәфә саһәсинә аид олмајан, лакин һәр һалда «Под Знаменем Марксизма» журналынын да диггәт јетирмәк истәдији ичтимаи мәсәләләр саһәсинә аид бир мисал кәтирәчәјәм.

Бу мисал, мүасир елм адланан гондарма елмин һәгигәтдә ән кобуд вә ән ијрәнч мүртәче бахышлар јајдығыны көстәрән мисаллардан биридир.

Бу јахынларда мәнә «Рус техника чәмијјәтинин» XI шө'бәси тәрәфиндән нәшр олунан «Экономист» журналынын[24] 1-чи №-сини (1922-чи ил) көндәрмишдиләр. Бу журналы мәнә көндәрән кәнч коммунист (јәгин ки, журналын мәзмуну илә таныш олмаға онун вахты олмамышдыр) еһтијатсызлыг көстәриб журналы чох тә'рифләмишди. Һәгигәтдә исә бу журнал,— билмирәм нә дәрәчәдә шүурлу олараг — мүасир тәһкимчиләрин, әлбәттә, елмилик, демократизм вә саирә дөнуна кирмиш олан тәһкимчиләрин органыдыр.

П. А. Сорокин адлы бир чәнаб бу журналда «Мүһарибәнин тә'сири һаггында» адлы кениш, куја «сосиоложи» тәдгигатлар дәрч етдирмишдир. Бу елми мәгалә мүәллифин вә онун харичдәки сајсыз-һесабсыз мүәллим вә јолдашларынын «сосиоложи» әсәрләринә елми иснадларла долудур. Будур, һәмин шәхсин алимлији бундан ибарәтдир:

83-чү сәһифәдә охујурам:

«Инди Петроградда һәр 10 000 никаһа 92,2 бошанма дүшүр ки, бу да ағлакәлмәз бир рәгәмдир; һәм дә һәр 100 позулмуш никаһдан 51,1-и бир илдән аз, 11%-и бир ајдан аз, 22%-и ики ајдан аз, 41%-и 3—6 ајдан аз вә јалныз 26%-и 6 ајдан чох давам етмишдир. Бу рәгәмләр көстәрир ки, индики гануни никаһ, әслиндә никаһсыз чинси әлагәләри пәрдәләјән вә «чијәләк» дүшкүнләринә өз иштаһаларыны «гануни» олараг тә'мин етмәк имканы верән бир формадыр». («Экономист» № 1, сәһ. 83).

Шүбһәсиз, һәм бу чәнаб, һәм дә журналы нәшр едиб орада бу чүр мүһакимәләр дәрч едән рус техника чәмијјәти өзләрини демократија тәрәфдары не-

саб едир вә әкәр онлары, һәгигәтдә дә олдуглары кими, јә'ни тәһкимчи, иртичачы, «руһанилијин дипломлу нөкәрләри» адландырсалар, буну өзләринә гаршы чох бөјүк бир тәһгир һесаб едәрләр.

Буржуа өлкәләриндә никаһ, бошанма вә никаһсыз доғулан ушаглар һаггындакы гануларла, һабелә бу саһәдәки һәгиги вәзијјәтлә ән сәтһи танышлыг бу мәсәлә илә марагланан һәр бир адама көстәрәр ки, һәтта бүтүн ән демократик буржуа республикаларындакы мүасир буржуа демократијасы бу чәһәтдән гадына вә никаһсыз доғулан ушаглара мәһз тәһкимчи мүнасибәти бәсләјир.

Бу, әлбәттә, меншевикләрин, есерләрин вә бир гисим анархистләрин, һабелә Гәрбдәки бүтүн мүвафиг партијаларын демократија һаггында вә онун болшевикләр тәрәфиндән позулмасы һаггында чығыр-бағыр салмагда давам етмәләринә мане олмур. Һәгигәтдә исә никаһ, бошанма вә никаһсыз доғулан ушагларын вәзијјәти кими мәсәләләрә мүнасибәт чәһәтдән мәһз болшевик ингилабы јеканә ардычыл демократик ингилабдыр. Бу мәсәлә исә һәр бир өлкәдә әһалинин јарыдан чохунун мәнафејинә лап билаваситә тохунан бир мәсәләдир. Болшевик ингилабындан әввәл чохлу буржуа ингилаблары баш вермәсинә вә бунларын өзүнү демократик ингилаб адландырмасына бахмајараг, јалныз болшевик ингилабы бу чәһәтдән һәм иртичачылыға вә тәһкимчилијә гаршы, һәм дә һаким вә варлы синифләрин ади ријакарлығына гаршы илк дәфә олараг гәти мүбаризә апармышдыр.

Әкәр һәр 10 000 никаһа 92 бошанма дүшмәси ч. Сорокинә ағлакәлмәз бир рәгәм кими көрүнүрсә, онда зәнн етмәк лазым кәлир ки, ја мүәллиф һәјатдан тамамилә узагда олан вә варлығына һеч кәсин инанмајачағы бир монастырда јашамыш вә тәрбијә алмышдыр, ја да бу мүәллиф иртичанын вә буржуазијанын хејринә һәгигәти тәһриф едир. Буржуа өлкәләриндәки ичтимаи шәраитә аз-чох бәләд олан һәр кәс билир ки, һәгигәтдә олан бошанмаларын (әлбәттә, килсә вә ганун тәрәфиндән тәсдиг олунмамыш бошанмаларын) һәгиги сајы һәр јердә бундан мүгајисә

едилмәјәчәк дәрәчәдә чохдур. Бу чәһәтдән Русијанын башга өлкәләрдән фәрги анчаг бундадыр ки, Русијанын ганунлары ријакарлыгы, гадынын вә онун ушагынын һүгугсуз вәзијјәтини мүгәддәс шәклә салмаг дејил, һәр чүр ријакарлыг вә һәр чүр һүгугсузлуға гаршы ачыг-ајдын вә дөвләт һакимијјәти адындан мүнтәзәм мүһарибә е'лан едир.

Марксист журнал бу чүр мүасир «тәһсилли» тәһкимчиләр әлејһинә дә мүһарибә етмәли олачагдыр. Јәгин ки, бунларын хејли һиссәси биздә кәнчләри маарифләндирмәк үчүн, һәтта, дөвләтдән пул алыр вә дөвләт гуллугчусудур: һалбуки ачыг-ајдын әхлаг позан адамлар азјашлы ушагларын охудуглары мәктәбләрдә нәзарәтчи олмаға нә гәдәр јарарлы оларларса, онлар да бу ишә о гәдәр јарарлыдырлар.

Русијада фәһлә синфи һакимијјәти әлә ала билмиш, лакин ондан истифадә етмәји һәлә өјрәнмәмишдир, јохса, әкс тәгдирдә, белә мүәллимләри вә елми чәмијјәт үзвләрини чохдан нәзакәтлә буржуа «демократијасы» өлкәләринә јола салмыш оларды. Белә тәһкимчиләрин әсл јери орадыр.

Өјрәнәр, тәки өјрәнмәјә һәвәси олсун.

12. III. 1922.

«Под Знаменем Марксизма» № 3, март 1922-чи ил
Имза: Н. Ленин

«Под Знаменем Марксизма» журналынын мәтниндән чап олунур

К. В. ЧИЧЕРИНӘ МӘКТУБ

14. III. 1922.

јол. Чичерин! Сизин 10/III тарихли мәктубунузу охудум. Мәнә елә кәлир ки, пасифист програмыны Сиз өзүнүз һәмин мәктубда чох көзәл шәрһ етмисиниз[25].

Бүтүн мәһарәт ондан ибарәтдир ки, бу програмы да, бизим тәклифләримизи да дағылмадан *әввәл* (әкәр «онлар» тезликлә дағылмаға доғру апарсалар) ајдын вә учадан сөјләјәсән.

Сиздә вә бизим нүмајәндә һеј'әтимиздә белә мәһарәт тапылар.

Мәнчә, Сиздә елә индидән тәхминән 13 бәнд алынмышдыр вә (гејдләрими сизин мәктубунузда јазыб көндәрирәм) чох көзәлдир.

«Бизим чох кениш вә бүтөв програмымыз вардыр!» демәклә һамыда мараг ојадарыг. Әкәр е'лан етмәјә имкан вермәсәләр, протестлә бирликдә *чап едәрик.*

Һәр јердә белә бир «кичик» гејд-шәрт олмалыдыр: биз коммунистләрик, *өз* коммунист програмымыз (III Интернасионал) вардыр, *анчаг бир тәчир кими* һәр һалда **башга** чәбһәдә, јә'ни буржуа чәбһәсиндә **(бураја** II вә II $^1/_2$ Интернасионаллары да дахил етмәклә[26]) олан *пасифистләрә көмәк етмәји* (гој $^1/_{10\,000}$ шансла) өз борчумуз билирик.

Белә оланда һәм ачыг диллә санчар, һәм «јахшылыгла» олар, һәм дә дүшмәнин ичәрисинә позғунлуг салмаға көмәк едәр.

Бөлә бир тактика нәтичәсиндә биз, Кенуја мүвәффәгиjjәтсизлиjә уғрадыгда *да,* газанарыг. Бизә сәрфәли олмаjан сөвдәjә *киришмәjәчәjик.*

Коммунист саламы илә Сизин *Ленин*

14/III.

P. S. j. Чичерин! Нәjә көрә дә биз әлавә олараг, ачыг диллә («jахшылыгла»да) санчыб демәjәк:

биз *бүтүн* һәрби борчларын ләғвини (§ 14), Версал мүгавиләсинә вә *бүтүн* һәрби мүгавиләләрә *jенидән бахылмасыны* (§ 15) (бизим 13 §§-мыз әсасында) тәклиф едирик[27].

анчаг чохлуғун азлығы өзүнә табе етмәси әсасында дејил, *сазиш* әсасында, чүнки биз **бурада** бир тачир кими чыхыш едәркән *бурада* тачир принсипиндән савајы башга һеч бир принсип ирәли сүрә *билмәрик?* Биз Бирләшмиш Штатлары табе етмәк истәмирик; биз тачирик; биз онлары *гане едиб разы салмаг* истәjирик!! **Бүтүн** дөвләтләрдән *сорушмаг* вә онлардан разы олмаjанлары *гане едиб разы салмаға* **сә'j етмәк.** Һәм jахшыдыр, һәм дә буржуjлар үчүн мәгбул дејилдир. Онлары «jахшылыгла» биабыр вә рүсвај едәрик.

Вариант: өлкәләрин азлығының (әһалинин сајына көрә) чохлуға табе олмасы ики чәһәндән: буржуа вә совет (хүсуси мүлкиjjәти таныjан вә танымаjан) чәһәләриндән һәр бири дахилиндә *ајрыча* тәклиф едилә биләр.

Лаjиһәни дә, варианты да ирәли сүрмәли.

Les rieurs seront avec nous!*

×) ** әлавә: хырда истиграз саһибләри үчүн истисна едилә биләр, *әкәр* дәгиг сүбут етмәк мүмкүн олса ки, онлар сахта дејил, доғрудан да хырда, зәһмәткеш саһибләрдир.

---

* — Истеһза едәнләр бизим тәрәфимиздә олачагдыр! *Ред.*

** Мәктубун мәтниндә мүвафиг ишарә jохдур. *Ред.*

К. В. ЧИЧЕРИНИН МӘКТУБУ ҮЗӘРИНДӘ ГЕЈДЛӘР

ЈОЛ. ЛЕНИНӘ

10 март 1922-чи ил

Чох һөрмәтли Владимир Илич,

Сиздән чох хаһыш едирәм, ашағыдакы тәклифләри охујуб өз көстәришләринизи верәсиниз. Биз «чох кениш пасифист програмы» илә чыхыш етмәлијик; бу, гаршыдакы чыхышын башлыча үнсүрләриндән бириндир, анчаг биздә бу програм јохдур. МК-нын илк директивләриндә јалныз ајры-ајры натамам чәһәтләр көстәрилир. Мән бурада илк дәфә ораја раг һәмин мәсәләјә башламаға чәһд едирәм.

Башлыча чәтинлик будадыр ки, һазырда бејнәлхалг сијаси вә игтисади формалар империалистләрин јыртычылығынын үстүнү өртән даими бир пәрдә вә хүсусилә, бизә гаршы бир силаһ вәзифәсини көрүр. Милләтләр чәмијјәти Антантаныр әлиндә анчаг бир силаһдыр вә Антанта бу силаһдан бизә гаршы артыг истифадә етмишдир. Сиз өзүнүз көстәрмишсиниз ки, буржуа дөвләтләри илә Совет дөвләти арасында арбитраж мүмкүн олан шеј дејилдир, лакин арбитраж пасифизм чәббаханасынын зәрури һиссәсидир. Шәрги Чин дәмир јолуну бејнәлмиләлләшдирмәк тәклифи ону бизим әлимиздән вә Чинин әлиндән алмаг вә Антантанын әлиня кечирмәк үчүн бир евфемизмдир. Биздә харичи емиссија банкы дүзәлтмәк, биздә доллары тәдавүлә кечирмәк вә үмумијјәтлә һәр јердә валјид гызыл валјидинә кечмәк, — Америка тәрәфиндән там игтисади әсарәтә алынмағын ән тә'сирли аләти оларды.

Биз бу формаларын империализм аләтинә чевриlмәсинә мане олмаг үчүн, адәт олмуш мүасир бејнәлхалг формалара нә исә бир јенилик кәтирмәлијик. Бу јенилик истәр бизим тәчрүбәмиз вә јарадычылығымызла, истәрсә дә артан дағынты вә империализм дүнјасы парчаланаркән һәјатын өз јарадычылығы илә мејдана кәлир. Дүнја мүһарибәси нәтичәсиндә бүтүн мәзлум халгларын вә мүстәмләкә халгларынын азадлыг һәрәкаты күввәтләнмишдир. Дүнјанын бөјүк дөвләтләри сарсылмаға башлајыр. Бизим бејнәлхалг програмымыз бүтүн мәзлум мүстәмләкә халгларыны бејнәлхалг схемә дахил етмәлидир. Бүтүн халгларын ајрылмаг вә ја һөмрул һүгугу танынмалыдыр. 1885-чи илдәки Африка конфрансы нәтичәсиндә Белчика Конгосунун дәһшәтләри ортаја чыхды, чүнки бу конфрансда Авропа дөвләтләри зәнчиләрә гаршы филантропија илә мәшғул олурдулар вә мә'лум олду ки, бу филантропија ән јыртычы истисмарын үстүнү өртән пәрдәдир. Бизим бејнәлхалг схемимизин јенилији ондан ибарәт олмалыдыр

ки, зәнчи халглар, һабелә башга мүстәмләкә халглары конфранс вә комиссијаларда Авропа халглары илә бир бәрабәрдә иштирак етсинләр вә өз дахили һәјатларына мүдахилә едилмәсинә јол вермәмәк һүгугуна малик олсунлар. Дикәр бир јенилик фәһлә тәшкилатларынын һөкмәи иштирак етмәсиндән ибарәт олмалыдыр. Дүнја мүһарибәси заманы инкишаф фәһлә әдәбијјатында чох јајылмыш тәләб, кәләчәк Авропа конгресиндә тред-јунионларын иштирак етмәси тәләби иди. Биз ҮРһИМШ-ин үч үзвүнү өз нүмајәндә һеј'әтимизә дахил етмәклә бу ну фе'лән һәјата кечирмишик. Мүәјјән етмәк лазымдыр ки, јарадылмасыны тәклиф едәчәјимиз бејнәлхалг тәшкилатда сәсләрин үчдә бири һәр бир нүмајәндә һеј'әтиндә фәһлә тәшкилатларына мәхсус олмалыдыр. Лакин, мәзлум халглары вә әсарәт алтындакы өлкәләри империализмин зоракылыгындан горумаг үчүн бу икн јенилик кифајәт дејилдир, чүнки хаин фәһлә лидерләри кими, мүстәмләкә халгларынын јухары тәбәгәләри дә асанлыгла ојунчаг ола биләрләр. Бунларын һәр икисинин чәлб олунмасы кәләчәк мүбаризә үчүн мејдан ачыр. Фәһлә тәшкилатлары гаршысында мүстәмләкә халгларынын азадлыгы уғрунда, Совет һакимијјәтинә јардым көстәрмәк уғрунда вә империалист јыртычылыгына гаршы мүбаризә етмәк вәзифәси ирәли сүрүләчәкдир. Лакин лидерләр хәјанәт етмәјә чалышачаглар. Белә ликлә ајры-ајры халгларын дахили ишләринә бејнәлхалг конфранслар вә ја конгресләрин мүдахилә етмәмәси принсипини дә гојмаг лазымдыр. Көнүллү әмәкдашлыг вә зәнфләр күчлүләрин ирадәсинә табе олмадан күчлүләрин зәнфләрә јардым көстәрмәләри принсипи тәтбиг едилмәлидир.

1) доғрудур

2)

3)

Нәтичәдә бизим чох чәсарәтли вә тамамилә јени белә бир тәклифимиз мејдана чыхар: там бәрабәрлик зәмининдә вә бүтүн мәзлум халгларын өз мүгәддәратыны тә'јин етмәк һүгугуну, тамамилә ајрылмаг вә ја һөмрул һүгугуну е'лан етмәк әсасында бүтүн јер күрәси халгларының иштирак едәчәкләри ДҮНЈА КОНГРЕСИ чағырылмалы, һабелә бүтүн конгресин үчдә бир һиссәси мигдарында фәһлә тәшкилатларынын бу конгресдә иштирак етмәјә чәлб олунмасы. Конгресин мәгсәди азлыгы мәчбур етмәк дејил, там сазишә кәлмәкдән ибарәт олмалыдыр. Конгрес өз мә'нәви нүфузу илә тә'сир

көстәрәчәкдир. Әмәли чәһәтдән конгрес дүнјаны бәрпа етмәк јолунда чох кениш иггисади програмымызы һәјата кечирмәк үчүн техники комиссијалар ајырачагдыр.

4)) **Мәһз белә-дир**

Милләтләр лигасы вә ја Милләтләр чәмиjjәтинин бүтүн лајиһәләриндә Милләтләр чәмиjjәтини гәрарларыны јеринә јетирмәјә мәчбур етмәк үсулу барәсиндә анчаг ики тип тәклиф вар иди: ја бүтүн дөвләтләрин гошун һиссәләриндән јығма ордулар дүзәлтмәк, ја да мүәjjән бир дөвләтә вә ја бир нечә мүәjjән дөвләтә чәзаландырма мандаты вермәк. Биринчи һалда фәалиjjәт габилиjjәти олмајан бир шеј әлдә едилир, чүнки бир чох дөвләтләрин гошун һиссәләриндән ибарәт јығма орду һеч бир шеjә јарамыр. Икинчи һалда Милләтләр лигасы вә ја Милләтләр чәмиjjәти ән нүфузлу дөвләтләрин јени истнлаларыны доғрултмаг үчүн анчаг бир бәһанәдир. Белəликлə, чәбр вә ја чәза дәстәләри үнсүрүнү тамамилə арадан галдырмаг вә дүнја конгреси үчүн анчаг мә'нәви нүфузу сахлајараг, ону сазишә кәлмәк мәгсәди илә едилән чыхышлар меjданына чевирмәк лазымдыр. Мүһарибәнин гаршысыны алмаг арбитражын вәзифәсидир. Ики чүр арбитраж вардыр ја һәр ики тәрәф көнүллү сурәтдә арбитрә, мәсәлән, Һаага трибуналына мүрачиәт едир ки, белә һалларда арбитрин гәрары мәчбуридир; дикәр бир үсул да вардыр ки, Инкилтәрә илә Бирләшмиш Штатлар арасындакы мүгавиләдә арбитража аид маддә буна мисал ола биләр; һәмин маддәjә әсасән, мүһарибә тәһлүкәси меjдана чыхдыгы һалда хүсуси разылашдырма комиссијалары јарадылыр ки, һәр ики тәрәф һәмин комиссијаларә һөкмән мүрачиәт етмәлидир; анчаг бу комиссијаларын гәрары мәчбури дејилдир, һәрчәнд ки, мүәjjән бир заман, мәсәлән, бир ил мүддәтиндә арбитражлыг просеси давам едир; бу икинчи үсулдан мәгсәд һәрби әмәлиjjатын башланмасыны тә'хирә салмагдыр ки, гәрарлашдырылмыш һәмин мүддәт әрзиндә һәр ики тәрәфин сон дәрәчә гызғынлыгынын сојуjуб сакитләшмәсинә вә мүнагишәләрин сәнфләмәсинә имкан верилсин. Биринчи һалда арбитража мүрачиәт етмәк мәчбури дејилдир, лакин онун гәрары мәчбуридир. Икинчи һалда арбитража мүрачиәт етмәк мәчбуридир, лакин онун гәрары мәчбури дејилдир вә тәрәфләр анчаг гәрарлашдырылмыш мүддәт әрзиндә әл-голу бағланмыш һалда галмалы олурлар.

доғрудур

Һазырда бу алтернативдән кәнар чыхмаг олмаз. Тәклиф олунан дүнја конгреси Һаага трибуналыны вә онун мәчбури олмајан арбитражыны вә башга хидмәтләрини көтүрә биләрди. Биз исә капиталист дөвләти

илә Совет дөвләти арасында анчаг елә бир мүнасибәт мәһкәмәсинә разы ола биләрик ки, орада һәр ики тәрәфин тә'јин етдији

(5)

үзвләрин сајы бәрабәр олсун, белә ки, үзвләрин јарысы империалист, јарысы исә коммунист олсун. Ејни заманда биз Республика Ингилаби-Һәрби Шурасы илә бирликдә һазырланмыш тезисләри әсас 5)

(6)

тутараг силаһларын үмуми азалдылмасыны тәклиф 6)

едәчәјик; биз Һаага вә Женеврә конвенсијалары ән'әнәсини даһа да инкишаф етдирәрәк, мүһарибә гајдаларыны мүхтәлиф гадағанларла: суалты гајыглары, 7)

кимјәви газлары, минаатанлары, аловсачанлары вә һавада силаһлы мүбаризәни ләғв етмәклә тамамламағы тәклиф едәрик.

Дүнја конгресинин ајырачағы техники комиссијалар 8)

дүнјаны бәрпа етмәк саһәсиндә ән кениш програмын һәјата кечирилмәсинә рәһбәрлик едәчәкләр. Бу програм зоракылыгла гәбул етдирилмәјәчәкдир. Бу, һәр бир иштиракчының мәнафејини нәзәрә алан көнүллү тәклиф олачагдыр. Зәифләрә јардым көстәриләчәкдир. Дүнја 9)

дәмир јолларыны, чај вә дәниз јолларыны да бу јолла нәзәрдә тутмаг лазымдыр. Бу јолларын бејнәлмиләлләшдирилмәси тәдричи инкишаф јолу илә әлдә едиләчәкдир, чүнки мүгавимәт көстәрәнләри зорла мәчбур етмәк үсулуна јол верилмәјәчәкдир. Бејнәлхалг техники комиссијалар, нәһәнк магистраллар јаратмаг үчүн, бејнәлхалг әһәмијјәти олан чајларда кедиш-кәлиши тәнзим етмәк үчүн, бејнәлхалг лиманлардан истифадә етмәк үчүн вә дүнја дәниз јолларыны техники чәһәтдән јахшылашдырмаг үчүн ајры-ајры өлкәләрә игтисади вә техники јардым тәклиф етмәли олачаглар. Биз Лондон—Москва—Владивосток (Пекин) нәһәнк 10)

магистралының чәкилмәсини габагчыл өлкәләрин капиталына тәклиф едиб баша саларыг ки, бунунла һамынын истифадәси үчүн Сибирин сајсыз сәрвәтләринә јол ачылар. Үмумијјәтлә күчлүләрин зәифләрә јардым көстәрмәси дүнјаны бәрпа етмәјин әсас принсипи олачагдыр, дүнјанын бәрпа едилмәси исә игтисади чоғра-

фијаја вә мәнбәләрин планлы шәкилдә бөлүшдүрүлмәсинә әсасланмалыдыр. Дүнја гызыл ваһиди анчаг күчлү өлкәләрин көмәји илә игтисади чәһәтдән зәиф өлкәләрин јүксәлмәси нәтичәсиндә мејдана кәлә биләр; һәм дә бу өлкәләрин јүксәлмәсиниң үмуми мәнафе тәләб едир, чүнки дүнјадакы дағынты күчлү өлкәләрә дә зәрбә вурур, һәтта Америкада да ешидилмәмиш ишсизлији сәбәб олур. Күчлүләр зәифләрә көмәк етмәклә өзләри үчүн базар вә хаммал мәнбәләри јарадырлар. Биз бу мүлаһизәләри әсас тутараг, Америка банкларының анбарларында һазырда истифадәсиз јатыб галан

11) гызылын планлы шәкилдә бөлүшдүрүлмәсини тәклиф едәчәјик. Гызылын бүтүн өлкәләрә планлы шәкилдә бөлүшдүрүлмәси илә јанашы олараг сифаришләр, тичарәт, чатышмајан материаллар тәчһизаты да планлы шәкилдә бөлүшдүрүлмәли, үмумијјәтлә вар-јохдан чы-

12) хан өлкәләрә һәртәрәфли игтисади јардым көстәрилмәлидир. Бу јардым борч характериндә ола биләр, чүнки планлы тәсәрруфат шәраитиндә бу борч бир нечә илдән сонра өдәнилмәјә башланар. Бартер Институтунун (Кејнс) вә ја Сентралштелленин вә ја милли мал мүбадиләси мәркәзләринин планы да бураја дахилдир. Әкәр Алманија ајры-ајры тачирләр әвәзинә ваһид Сентралштелле шәклиндә мүгабилимизә чыхарса, бизим үчүн пис олар, чүнки бу, пис малы баһа гијмәтә бизә гәбул етдирмәк үчүн бир васитә олар. Лакин бу Сентралштеллеләр лазым олан маллары дүнја мигјасында

13) планлы бөлүшдүрмәк үчүн вә күчлү өлкәләрин зәиф өлкәләрә көмәк етмәси үчүн бир васитә оларса, буңлар тәсәрруфаты чох кениш сүрәтдә бәрпа етмәк програмының зәрури һалгасыны тәшкил едәр. Американын бизим үчүн көндәрдији тахылын өзү әрзағы бејнәлхалг мигјасда бөлүшдүрмәјин биринчи башланғычыдыр. Мүһарибә заманы Антанта дахилиндә јаначаг гисмән планла бөлүшдүрүлүрдү; нефт вә көмүрүн мүнтәзәм сүрәтдә бөлүшдүрүлмәси чох кениш програмын башлыча үнсүрләриндән бири олмалыдыр, лакин бурада да һәр бир мәчбуретмә вә чәза тәдбирләри үнсүрү арадан галдырылмыш олмалыдыр. Бејнәлхалг техники комиссијалар истилик вә күч енержисини планла бөлүшдүрмәк планларыны ән үмуми шәкилдә һазырламалы олачаглар. Бирликдә көтүрүлдүкдә буларын һамысы, буржуа гурулушу шәраитиндә нәзәри чәһәтдән мүмкүн олаиларын үмуми мәнзәрәсини верә биләр, ан-

чаг инди мөвчуд олан тарихи керчәклик нөгтеји-нәзәриндән бу нәзәри имкан милли егоизмләрлә вә капиталист олигархјаларынын јыртычылыгы илә үз-үзә кәлиб тоггушачагдыр.

Коммунист саламы илә *Георги Чичерин*

1922-чи ил мартын 14-дә
јазылмышдыр

Илк дәфә 1945-чи илдә
«Дипломатија тарихи», 3-чү чилд,
натамам шәкилдә
бу китабда чап едилмишдир:
Москва—Ленинград

Там шәкилдә 1959-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ҮЗВЛӘРИНӘ МӘКТУБ ВӘ ҮЧ ИНТЕРНАСИОНАЛЫН КОНФРАНСЫНДА КОМИНТЕРН НҮМАЈӘНДӘ ҺЕЈ'ӘТИНӘ КОММУНИСТ ИНТЕРНАСИОНАЛЫ ИЧРАИЈЈӘ КОМИТӘСИНИН ДИРЕКТИВЛӘРИНИН ЛАЈИҺӘСИНӘ ДАИР ТӘКЛИФЛӘР[28]

Зиновјевә
Сталинә
Каменевә вә Сијаси Буронун
башга үзвләринә.

Тәклиф едирәм

11-чи маддә (2-чи һиссә) меншевикләрә мүнасибәти дәјишдирмәк һаггында) чыхарылсын.

Буну инди һәтта шәрти сурәтдә дә демәк олмаз.

Мәнчә директиви белә дәјишдирмәк лазымдыр:

АА) Әкәр ән мүбаһисәли мәсәләләр, јә'ни III Интернасионалда II вә II$^1/_2$ Интернасионаллара гаршы ән чох дүшмәнчилик ојадан мәсәләләри гојмаг истәјирсинизсә, онда биз бу шәртлә разыјыг ки,

(а) мәсәләләрин сијаһысы һаггында

(б) ... вә III Интернасионалын һүгугуну мүзакирә етмәјин ән мүфәссәл гајдалары һаггында бизимлә разылыға кәләсиниз; онун һүгугларынын мүһафизәси сон дәрәчә мүфәссәл олмалыдыр вә с. вә с.

ББ) Биз исә *јалныз* ән аз мүбаһисәли мәсәләләрин гојулмасыны тәклиф едәрәк, белә һесаб едирик ки, мәгсәд фәһлә күтләләринин гисмән, лакин биркә **һәрәкәтинә** чалышмагдыр.

Әкәр *АА*-ны гәбул едәрләрсә, онда биз буну әлавә едәрик: II вә II$^1/_2$ Интернасионаллара бизим вердији-

миз **үмуми** гиjмәт, онлара гаршы бизим иттиһамларымызын *мәһкумусу* вә и. а. вә и. а.

Сонра: 25/III-да, jә'ни һазырлыг мүшавирәсиндә бизим нүмаjәндә һеj'әтимиз, *нәгәдәрки,* мәгсәдә наил олмаг, **jә'ни** 3 Интернасионалын һамысыны ((II дә, II $^{1}/_{2}$-ы да)) үмуми конфранса чәкиб кәтирмәк үмиди вардыр, сон дәрәчә тәмкинли олмаг лазымдыр.

Конфрансын *тәркиби* үстүндә дәрһал позулушмаг лазым деjил; *әсла* дөзүлмәз бир **ифрат** әчлафлыг олмаса, үмумиjjәтлә Москвадан сорушмамыш позулушмаг лазым деjил.

Ленин

1922-чи ил мартын 14-дә вә jа 15-дә jазылмышдыр

Илк дәфә натамам шәкилдә 1958-чи илдә бу китабда чап едилмишдир: «1917—1922-чи илләрдә В. И. Ленинин фәалиjjәти һаггында» Москва

Әлjазмасындан чап олунур

Там шәкилдә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Ј. А. ПРЕОБРАЖЕНСКИНИН «МҮАСИР КӘНДДӘ РКП-нин СИЈАСӘТИНИН ӘСАС ПРИНСИПЛӘРИ» ТЕЗИСЛӘРИ ҺАГГЫНДА РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА МӘКТУБ[29]

Молотов јолдаша, сијаси бүро үзвләри үчүн

ј. Преображенскинин тезисләри һаггында

1. Сәрләвһә јарамыр. Бу, програмда артыг мүәјјән едилмиш олан «әсас принсипләр» дејил, «Һазыркы дөвр шәраитиндә РКП-нин кәнддә ишинин гојулушу һаггында»дыр.

Тәклиф едирәм: мүәллифә тапшырылсын ки, тезисләри мөвзунун бу дәјишиклијинә ујғун олараг *ихтисар етсин* вә гисмән дәјишдирсин. О чүмләдән үмуми принсипиал тәкрарлары ихтисар етсин (бунлара гурултајын кәләчәк гәрарыны изаһ вә тәфсир едән вәрәгәдә јер вермәк олар) вә *әмәли* нәтичәләри, хүсусилә дә *тәшкилати* нәтичәләри даһа әтрафлы инкишаф етдирсин.

2. §-ын сәрләвһәсиндә тәк һал әвәзинә чәм шәкилдә: «сосиал мүнасибәтләр»

(Үзү сәлигәсиз көчүрүлмүшдүр: *«обеднения»* әвәзинә «объединения» «безлошадных» әвәзинә «бесплошадных»...)

3. I §-да узун-узады чүмләләр чохдур: чохуну китабчаја кечирмәк лазымдыр.

4. «Кооперативләшдирмә» һаггында һәм I §-да, һәм дә башга §§-да гуру вә мүчәррәд бәһс олунур. Бунлар артыг һәдсиз-һесабсыз дәфә дејилмишдир вә адамы тәнкә кәтирир. Тамамилә башга чүр јазмаг лазым-

дыр, гуруча: «Кооперативләшин!» шүарыны тәкрар етмәк дејил, *конкрет сурәтдә көстәрмәк* лазымдыр ки, кооперативләшдирмәнин *әмәли тәчрүбәси* нәдән ибарәтдир вә она *нечә* көмәк етмәк лазымдыр. Әкәр мүәллифдә бу материал јохдурса, онда гурултајын гәрарына белә бир *тәләб* дахил етмәк лазымдыр ки, бу материал топлансын вә академик гајдада дејил, әмәли гајдада тәртиб едилсин. (Ј. Преображенскинин тезисләринин һамысы чох вә ифрат дәрәчә академик гајдададыр, әмәли дөвләт вә тәсәррүфат ишы дејил, зијалыбазлыгдыр, дәрнәкбазлыгдыр, әдәбијјатбазлыгдыр.

5. «Коллектив тәсәррүфатлар истисна олмагла башгаларында» инкишаф дејил, «тәнәззүлә мејл»дир (јохсулларда). Јарамыр. 1-чиси, сүбут едилмәмишдир ки, «коллективләрдә» үмумијјәтлә јахшыдыр. Сахта коммунист өјүнмәси илә кәндлиләри ачыгландырмаг лазым дејил. 2-чиси, «тәнәззүлә мејл» дејил, *һәр јердә* инкишафын ләнкимәси вар; тәнәззүл—*тез-тез* тәкрар олунур.

6. «Тәсәррүфатчы кәндлиләрин» «кәнд тәсәррүфат мәдәнијјәтини јахшылашдырмаг вәзифәси илә» *«марагланмасы»* јөндәмсиз ифадә олунмушдур вә тәәссүф ки, бу да «коммунист өјүнмәсидир». Белә демәк лазымдыр: «јаваш олса да, башлајырлар» (§ 1).

7. «Кәндли (?) бәрабәрлији арадан галхыр» (?) Белә демәк олмаз.

I параграфын ахыры тамамилә јарарсыздыр: тезисләр дејил, мәгаләдир; фәрзијјәләрдир, рәгәмләр јохдур.

8. II §-да башланғыч әсла анлашыглы дејил. Һәм дә мәһијјәтчә тезисләрдә буна еһтијач јохдур. Әсла мәтләбә дәхли јохдур.

9. II параграфдакы икинчи чүмлә («јохсул комитәләри үсулларына» гаршы) зәрәрлидир вә сәһвдир, чүнки, мәсәлән, мүһарибә јохсул комитәләри үсулларына мәчбур едә биләр.

Бу барәдә тамамилә башга чүр демәк лазымдыр, мәсәлән, белә: кәнд тәсәррүфатыны јүксәлтмәјин вә онун мәһсулларыны артырмағын әһәмијјәти олдуғуна көрә, һазыркы мәгамда пролетариатын голчомаглара вә варлы кәндлиләрә мүнасибәтдә сијасәти, башлыча олараг, онларын истисмарчылыг чәһдләрини *мәһдудлашдырмаға* јөнәлдилмәлидир вә и. а.

Бүтүн мәтләб ондадыр ки, бизим дөвләтимиз һәмин чәһдләри нечә мәһдудлашдырмалыдыр вә нечә мәһдудлашдыра биләр, јохсуллары нечә мүдафиә етмәлидир вә едә биләр. Буну әмәли сурәтдә өјрәнмәк вә өјрәнмәјә мәчбур етмәк лазымдыр, үмуми ибарәләр исә *бош шејдир.*

10. II параграфын сон сөзләри дүзкүндүр, лакин ајдын дејилдир вә инкишаф етдирилмәмишдир. Үзәриндә ишләмәк лазымдыр.

11. III §-да: «Әлагәсизлик» вә и. а. чүмләси тамамилә тәһриф едилмишдир.

12. III §-ын мәһијјәтчә һамысында үмуми сөзләр үстүнлүк тәшкил едир. Буна лүзум јохдур. Бунлары бу чүр гуру шәкилдә тәкрар етмәк зәрәрлидир; чејнәнмиш сөзләр адамын үрәјини буландырар, дарыхдырар, адамда һиддәт ојадар.

Бунун әвәзинә, һеч олмазса бирчә *гәзә* көтүрмәк вә *шикүзар* тәһлил васитәсилә көстәрмәк лазымдыр ки, «кооперативләшдирмәјә» нечә көмәк етмәк лазымдыр, *ағылсызлыгла коммунист кооператив ојуну* ојнајыб кәндлиләри ачыгландырмаг лазым дејил; — агрономик јахшылашдырмалара вә с. *ишдә* биз нечә вә мәһз нәдә көмәк етмишик вә көмәк етмәлијик вә и. а.

Мөвзуја дүзкүн јанашылмамышдыр. Бу чүр јанашмаг зәрәрлидир. Үмуми ибарәләр һамынын үрәјини буландырыр. Белә ибарәләр бүрократизм *доғурур* вә буна јол ачыр.

13. IV §-ын башланғычы хүсусилә јахшы дејилдир. Бу, гурултај үчүн тезисләр дејил, анлашыглы олмајан бир мәгаләдир.

Сонра. «Декрет гајдасы илә директивләр» — мүәллиф мәһз буну тәклиф едир. Бу көкүндән јанлышдыр. Бизи бүрократизм мәһз она көрә боғур ки, биз һәлә дә «декрет гајдасы илә директивләр» ојуну ојнајырыг. Мүәллиф бундан даһа пис вә даһа зәрәрли бир шеј дүшүнә билмәзди.

Сонра. РКП гурултајында: «IX Советләр гурултајынын гәрарларыны һәјата кечирмәк лазымдыр» — демәк лап бнабырчылыгдыр. Бунун үчүнмү тезисләр јазылыр!!

§-ын һамысы јарарсыздыр. Чејнәнмиш сөзләрдир. Ибарәләрдир. Һамыны тәнкәјә кәтирмиш арзулардыр. *Мүасир* «комбүрократизм» дә елә будур.

Даһа јахшы олар ки, бунун әвәзинә, һәтта лап бирчә гәзанын, — һәтта лап бирчә волостун, — *әмәли* тәчрүбәсинә даир фактлар көтүрүлсүн вә бунлар академик гајда илә дејил, *әмәли сурәтдә* тәртиб елилсин: өјрәнин, мөһтәрәм комбүрократлар, *бах филан шеји етмәк лазым дејилдир* (конкрет сурәтдә, мисаллар вә јерләрин ады олмагла, фактлар дүрүст көстәрилмәклә), *бах филан шејләри* исә етмәк лазымдыр (јенә дә конкрет сурәтдә).

Тезисләрин «кооперасија» барәсиндә бу нөгсаны бурада, IV §-да, хүсусилә бөјүк вә хүсусилә зәрәрлидир.

14. V §-да «совхоз фәһләләри» «кәнд тәсәррүфат пролетариаты кадрлары» адландырылыр. Бу, дүзкүн дејилдир. Бу, «коммунист ловғалығыдыр». Хејли чох һалларда бунлар пролетариат *дејил*, һәм «пауперләрдир», һәм хырда буржуалардыр, һәм дә һәр нә истәсәниз одур. Доғру олмајан бир шеји ујмаг лазым дејилдир. Бу зәрәрлидир. Бу, биздәки бүрократизмин башлыча мәнбәјидир. Һәм дә бу, наһаг јерә кәндлиләри ачыгландырыр, онлары инчидир. Бизим совхозларда «кәнд тәсәррүфат пролетариаты кадрлары» һаггында һәләлик данышмамаг даһа ағыллы олар.

Сонра дүзкүн олараг дејилир ки, бу «пролетариаты» («тәркибчә хејли мүхтәлиф вә гарышыг олан» — доғрудур! буна көрә дә «кадрлара» бәнзәмәкдән да-

һа чох... биәдәб бир шејә бәнзәјән бу «пролетариаты») тәшкил етмәк «чох чәтиндир».

Доғрудур! Мәһз буна көрә дә «совхозларын тәркиби хырда мүлкиҗјәтчи үнсүрләрдән тәмизләнмәлидир» кими шејләр данышмаг лазым дејилдир, чүнки буна, һәм дә һаглы олараг *күләрләр* (кәндли комаларынын пис һавасыны тәмизләмәк кими).

Јахшысы сусмагдыр.

15. VI §-да әмәли вәзифәләрә јанашмаға башланылыр (јалныз!). Лакин бу јанашма өзү дә о гәдәр зәнфдир, әмәли тәчрүбә чәһәтдән о гәдәр аз әсасландырылмышдыр ки, (јухарыда, 1-чи маддәдә гејд едилмиш олан тәклифи дәјишдириб), белә бир нәтичә чыхармаг лазым кәлир:

тезисләр җарарсыз һесаб едилсин;

мүәллифә, үстәлик Осинскиҗә, үстәлик Теодоровичә, үстәлик Јаковенкоҗа тапшырылсын ки, кәндә ишләјән нүмајәндәләрин гурултајда мүшавирәсини тәшкил етсинләр;

мүшавирәдә мөвзу олараг һеч дә «принсипләри» вә с. дејил, јалныз *әмәли тәчрүбәнин өјрәнилмәсини вә гиҗмәтләндирилмәсини* көтүрмәли:

нечә кооперативләшдирмәли?

пис совхозларла нечә мүбаризә етмәли?

пис кооперативләрлә вә коллективләрлә нечә мүбаризә етмәли? Всеработземлеси[30] нечә гүввәтләндирмәли? (мүәллифи орада *узун мүддәт* ишә гоjмалы).

МК тәрәфиндән бу мүшавирәнин гаршысына вәзифә гоjулмалыдыр ки, һеч дә үмуми сөзләрин тәкрарына гапылмајыб анчаг јерләрдәки (гәзаларда, волостларда, кәндләрдәки) *әмәли* тәчрүбә әтрафлы өјрәнилсин; әкәр бу тәчрүбә аздырса (јәгин ки, аздыр чүнки һеч кәс зәһмәт чәкиб топламамышдыр; топланмамыш тәчрүбә исә олдугча чохдур), онда јахшысы будур гурултај тәрәфиндән

(а) бу әмәли тәчрүбәни өјрәнмәк үчүн комиссија сечилсин;

(б) бу комиссија Мәркәзи Комитәјә табе едилсин;
(в) ј. Преображенски бу комиссијаја дахил едилсин;
(г) о һабелә Всеработземлесә дахил едилсин...
(д) комиссијаја тапшырылсын ки, тәчрүбәни топласын, ишләсин (бир сыра мәгаләләрдән сонра)

МК-ның (јени МК-нын) кәнддә ишин гојулушу һаггында *мәктубуну* һазырласын, һөкмән ән конкрет сурәтдә көстәрсин ки, *нечә* кооперативләшдирмәли, мәһсулдар гүввәләрин артмасыны дајандырмадан голчомаглары *нечә* «мәһдудлашдырмалы», Всеработземлесин иши нечә көрүлмәлидир, *о нечә* күчләндирилмәлидир вә и. а. вә с.

Гурултај үчүн МК тәрәфиндән белә бир гәтнамә (тәгрибән) һазырлансын:

Фактлар көстәрир вә гурултајын хүсуси комиссијасы да тәсдиг едир ки, партијанын кәнддә иш саһәсиндәки башлыча нөгсаны, әмәли тәчрүбәнин өјрәнилмәмәсидир. Бүтүн бәлаларын вә бүтүн бүрократизмин көкү бундадыр. Гурултај МК-ја тапшырыр ки, бунунла 1-чи нөвбәдә мүбаризә етсин. О чүмләдән филан комиссијанын јардымы илә мүбаризә етсин, бу комиссијадан исә 1 — (вә ја 2, 3) нәфәр Всеработземлесдә *даими* ишә кечирилсин.

Комиссија, тәчрүбәни мүнтәзәм өјрәнмәклә вәрәгәләр, китабчалар чап етмәлидир ки, иши мәһз нечә апармаг, нечә апармамаг лазым олдуғуну мәсләһәт көрсүн, әмр етсин.

Ленин

16/III. 1922.

Илк дәфә 1925-чи илдә Ленин мәчмуәсинин IV китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

Г. Ј. ЗИНОВЈЕВӘ МӘКТУБ ВӘ СОВЕТ ҺӨКУМӘТИНИН Е. ВАНДЕРВЕЛДЕЈӘ ЧАВАБ ЛАЈИҺӘСИ[31]

Јол. Зиновјевә
сурәти — јол.Каменевә
— јол. Молотова

Мән индичә Каменевлә данышдым вә биз гәрарлашдыг ки, Сиз кечәдән кечмиш Вандервелдејә чаваб верәсиниз ки, онун телеграмыны Совет һөкумәтинә тәгдим етмисиниз. Совет һөкумәти адындан чавабы исә сабаһ она халг әдлијјә комиссары ј. Курски көндәрәчәкдир.

Мән чавабын мәтнини Сијаси Бүрода мүзакирә етмәји тәклиф едирәм вә өз тәрәфимдән ашағыдакы мәтни тәклиф едирәм:

«Русијада Совет һөкумәтинин һеч бир үзвү һеч вахт шүбһә етмәмишдир ки, Икинчи Интернасионалын нүмајәндәләри дөнмәдән һәмишә, «Вјана сосиалист бирлији» нүмајәндәләринин азачыг тәрәддүдләрлә јеритдији ејни сијасәти јеритмишләр. Мәһз онлар, бүтүн өлкәләрдә коммунистләри тә'гиб едән вә өлдүрән истисмарчы синифләрлә һәм ачыг, һәм дә долајы иттифаг сијасәти јеритмишләр, буну көстәрән мисаллар Алманија демократик республикасында хүсусилә чохдур вә ајдындыр. Һазырда Гәрби Авропада мә'лум сијаси даирәләрин есерләрә вә меншевикләрә инанмасы јалныз һәмин бирлик илә вә Колчакын, Деникинин вә с. Русија үзәринә һүчумуна әслиндә көмәк етмиш олан есерләрин вә меншевикләрин партијалары арасындакы сијаси јахынлыг илә изаһ едилә биләр. Есерләрин ишинә даир, Сизин көстәрдијиниз һөкм һәгигәтдә нәинки чыхарылмамышдыр, һәтта мәһкәмә дә олмамышдыр вә мүт-

тәһимләрә һәлә иттиһам акты да верилмәмишдир. Һәр һалда өзүмә борч билиб әлавә едирәм ки, әсирләри мүбадилә етмәк, јахуд бу вә ја дикәр гисим әсирләри азад етмәк тәклифләри кими ишкүзар тәклифләр, мүлкәдарларын һакимијјәтини бәрпа етмәк мәгсәдилә Совет Русијасы үзәриндә билаваситә басгын етдији заман Деникин һөкумәти тәрәфиндән ирәли сүрүлдүкдә Совет һөкумәти бу кими тәклифләрдән имтина етмирди.

Халг әдлијјә комиссары Курски».
Халг Комиссарлары Советинин Сәдри
В. Улјанов (Ленин)

1922-чи ил мартын 17-дә телефонла диктә едилмишдир.

Илк дәфә натамам шәкилдә 1950-чи илдә В. И. Ленинин Әсәрләринин 4-чү нәшринин 33-чү чилдиндә чап едилмишдир

Там шәкилдә илк дәфә, катибин јазысындан чап олунур (макинада јазылмыш нүсхә)

РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА МӘКТУБ ВӘ ХАРИЧӘ КЕДӘН ЈОЛДАШЛАРА ДИРЕКТИВИН ЛАЈИҺӘСИ

ј. Молотова
Сијаси Бүро үзвләри үчүн

Радек јолдаш, *дејирләр, Сосновски јолдаш да,* харичә кетдијинә көрә,

— *дипломатија габилијјәти* бу чох гијмәтли вә чох көркәмли ишчиләрин күчлү чәһәтләри *гәбилиндән олмадығына көрә,* тәклиф едирәм Сијаси Бүро тәрәфиндән белә бир директив верилсин:

«Харичә кедән бүтүн јолдашлара Сијаси Бүро көстәриш верир ки, һазыркы вахт, бир тәрәфдән, меншевикләр вә есерләр һаггында бәјанатларда вә сөһбәтләрдә ән чох тәмкинли олмағы, дикәр тәрәфдән, онлара гаршы ән амансыз мүбаризә апарылмасыны вә онлара (ағгвардијачыларын ән тәһлүкәли *керчәк* һавадарлары олдугларына көрә) максимум е'тимадсызлыг көстәрилмәсини тәләб едир».

17/III.

Ленин

P. S. Хаһиш едирәм *телефонла сәсә гојулсун*[32].

Ленин

1922-чи ил мартын 17-дә јазылмышдыр

Илк дәфә, әлјазмасындан чап олунур

И. И. СТЕПАНОВУН «ДҮНЈА ТӘСӘРРҮФАТЫНЫН КЕЧИД ФАЗАСЫ ИЛӘ ӘЛАГӘДАР ОЛАРАГ РСФСР-ин ЕЛЕКТРИКЛӘШДИРИЛМӘСИ» КИТАБЫНА МҮГӘДДИМӘ[33]

Степанов јолдашын бу әсәринә диггәт јетирмәји бүтүн коммунистләрә там үрәкдән мәсләһәт көрүрәм. Мүәллиф ән чәтин вә ән мүһүм мәсәләләри чох бөјүк мүвәффәгијјәтлә шәрһ едә билмишдир. Мүәллиф чох көзәл етмишдир ки, зијалылар үчүн (биздә адәтән буржуа мүәллифләринин пис вәрдишләрини тәглид едиб китаб јазанлар кими) китаб јазмаг дејил, зәһмәткешләр үчүн, әсл халг күтләси үчүн, сырави фәһләләр вә кәндлиләр үчүн китаб јазмаг гәрарына кәлмишдир. Мүәллиф китабын әлавәсиндә һәм јол. Степановун өзүнүн јаздыгларынын бә'зи јерләрини изаһатсыз чәтин баша дүшә биләчәк охучулар үчүн, һәм дә умумијјәтлә бу мәсәләјә даир рус әдәбијјатында вә харичи әдәбијјатда олан башлыча әсәрләри билмәк истәјәнләр үчүн әдәбијјат көстәричиси дәрч етмишдир. VI фәслин башланғычыны хүсусилә гејд етмәк лазымдыр; бурада мүәллиф јени игтисади сијасәтин әһәмијјәтини чох көзәл шәрһ едир, сонра исә, електрикләшдирмә барәсиндә арада кәзән «јүнкүл» шәкк-шүбһәләри көзәлчә тәкзиб едир; бу шәкк-шүбһәләр адәтән мәсәлә һаггында чидди дүшүнчә олмамасыны пәрдәләјир (бәлкә дә бу шәкк-шүбһәләр бә'зән олдуғу кими, умумијјәтлә бүтүн совет гуручулуғуна гаршы агтвардијачыларын, ессрләрин вә меншевикләрин дүшмәнчилијини пәрдәләмәкдир).

Халг маарифи саһәсиндә (мә'мурлара хас аварачылыгла ишләмәкдән өтрү дејил) һәгиги иш көрмәк-

дән өтрү бизим үчүн ән чох чатышмајан шеј, мәһз бах бу китаб кими «мәктәбләр үчүн вәсаитләрдир» (бүтүн, һөкмән бүтүн мәктәбләр үчүн). Әкәр бизим бүтүн марксист әдибләр өз гүввәләрини, һамыны дарыхдырмыш олан сијаси гәзет вә журнал һај-күјүнә сәрф етмәјиб истисnасыз олараг бүтүн ичтимаи мәсәләләрә даир бу чүр вәсаит вә ја дәрсликләр јазсајдылар, о заман биздә белә бир биабырчылыг олмазды ки, пролетариат сијаси һакимијјәти әлә аландан демәк олар беш ил кечдији һалда *онун,* пролетариатын дөвләт мәктәбләриндә вә университетләриндә кәнчләрә көһнә буржуа алимләри көһнә буржуа зирзибилиндән дәрс верирләр (даһа доғрусу, онлары корлајырлар).

Сәккизинчи Советләр гурултајы гәрара алмышдыр ки, РСФСР-ин бүтүн — истисnасыз оларағ бүтүн — мәктәбләриндә електрикләшдирмә планындан дәрс кечилмәси мәчбуридир[34]. Бу гәрар да бир чох башга гәрарлар кими, бизим (биз болшевикләрин) мәдәнијјәтсизлијимиз үзүндән кағыз үзәриндә галмышдыр. Инди, јол. Степановун бу «мәктәб вәсаитинин» мејдана кәлмәси илә әлагәдар оларағ наил олмаг лазымдыр вә биз наил олачағыг! — ки, һәр бир гәза китабханасында (сонра да һәр бир волост китабханасында) бу «вәсаитдән» бир нечә нүсхә олсун; — Русијанын һәр бир електрик стансијасында (бунлар исә 800-дән артыгдыр) нәинки бу китаб олсун, һабелә електрик һаггында вә РСФСР-ин електрикләшдирилмәси һаггында вә үмумијјәтлә техника һаггында һөкмән халг үчүн һамынын баша дүшәчәји шәкилдә мүһазирәләр охунмасы дүзәлдилсин; — һәр бир мәктәбдә һәр бир халг мүәллими бу «вәсаити» охујуб мәнимсәсин (бу ишә көмәк үчүн һәр бир гәзада мүһәндисләрин вә физика мүәллимләринин дәрнәји вә ја групу дүзәлдилмәлидир), һәм дә нәинки өзү охусун, баша дүшсүн вә мәнимсәсин, һабелә буну садә вә ајдын дилдә мәктәб шакирдләринә вә үмумијјәтлә кәндли кәнчләрә нағыл етмәји бачарсын.

Буна наил олмаг аз әмәк тәләб етмәјәчәкдир. Биз чох јохсул адамларыг вә мәдәнијјәтсиз адамларыг.

Ејби јохдур. Тәки охумаг лазым олдуғу дәрк едилмиш олсун. Тәки охумаға һәвәс олсун. Тәки ајдын баша дүшүлсүн ки, фәһләјә вә кәндлијә охумаг инди мүлкәдарлара вә капиталистләрә «хејир» вә мәнфәәт вермәк үчүн дејил, *өзләриниң* һәјатыны јахшылашдырмаг үчүн лазымдыр.

Бүтүн бунлар исә биздә вардыр. Буна көрә дә биз охујачағыг вә өјрәнәчәјик.

Н. Ленин

18. III. 1922.

«Правда» № 64,
21 март 1922-чи ил

Бу китабын мәтниндән чап олунур:
И. Степанов. «Дүнја тәсәррүфатының кечид фазасы илә әлагәдар олараг РСФСР-ин електрикләшдирилмәси». Москва, 1922;
бу да әлјазмасы илә јохланмышдыр

РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА МӘКТУБ[35]

ј. Молотова
Сијаси Бүро үзвләри үчүн

Москва Комитәси (о чүмләдән Зеленски јолдаш да) артыг нечә дәфәдир ки, асылмасы лазым кәлән чинајәткар коммунистләрә гаршы әслиндә *јумшаглыг көстәрир.*

Бу, «сәһвән» сдилир. Лакин бу «сәһвин» тәһлүкәси нәһәнкдир. *Тәклиф едирәм:*

1. Дивилковски јолдашын тәклифи *гәбул едилсин.*

2. Коммунистләрә гаршы *јумшаглыг көстәрдијинә* көрә Москва Комитәсинә шиддәтли төһмәт е'лан едилсин (јумшаглығын нөвү — хүсуси комиссија).

3. Бүтүн губернија комитәләринә бир даһа көстәрилсин ки, коммунистләрин мәс'улијјәтини «јүнкүлләшдирмәк» мә'насында мәһкәмәләрә азачыг «тә'сир етмәк» үстүндә МК *партијадан хариҹ едәчәкдир.*

4. Халг Әдлијјә Комиссарлығына тә'мим мәктубу (сурәти губернија партија комитәләринә) илә билдирилсин ки, коммунистләрә мәһкәмәләр коммунист олмајанлара нисбәтән *даһа шиддәтли* чәза вермәлидир.

Буну ичра етмәјән халг һакимләри вә Халг әдлијјә комиссарлығынын коллекија үзвләри *гуллугдан говулмалыдыр.*

5. ҮРМИК Рәјасәт hеј'әтинә тапшырылсын ки, Москва Советинин Рәјасәт hеј'әтинә мәтбуатда төhмәт е'лан етмәклә *г у л а г б у р м а с ы* версии.

Ленин

18. III.

P. S. Рүсвајчылыг вә биабырчылығын сон дәрәчәсидир: hакимијјәт башында дуран партија «өз» әчлафларыны мүдафиә едир!!

1922-чи ил мартын 18-дә јазылмышдыр

Илк дәфә 1962-чи ил нојабрын 20-дә «Правда» гәзетинин 323-чү №-синдә чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

Н. П. ГОРБУНОВА МӘКТУБ ВӘ КООПЕРАСИЈА МӘСӘЛӘСИНӘ ДАИР ТӘКЛИФЛӘР[35]

Ј. Горбунов!

Охујун, өзүнүздә гысача гејд един вә *дәрһал Сијаси Бүро* үзвләри үчүн Молотов јолдаша, сонра да *Сүрупа* вә *Рыков* үчүн көндәрин.

Мәнчә кооперасија — һәмкарлар иттифаглары дејилдир.

Кооперасија үзвлүк мә'насында ичбари галмалыдыр.

Вәсаит кәлмәси — көнүллүдүр. Әкәр биздә кооперасија (авара бошбоғазларын һамыны тәнкә кәтирмиш сијаси чәрән-пәрәнлә мәшғул олдуглары күндәлик гәзетләр нәшр етмәк ојуну ојнамајыб) тичарәт етсә, онда тичарәт кәлир вермәлидир. Ким үзвлүк һаггы верирсә, кәлир көтүрүр.

Һамы кооперасијанын үзвү олмалыдыр. Бу бизә кәләчәк үчүн лазымдыр. Бунун нәјә мане олдуғу көрүнмүр.

Пај һаглары көнүллүдүр. Ким пај һаггы вермишсә, кәлирдән һиссә алыр.

Нәтичә: мәнчә, мәсәлә тә'хирә салынсын; бу сессијада гојулмасын.

Ленин

18/III.

1922-чи ил мартын 18-дә јазылмышдыр

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

МҮАВИНЛӘРИН (ХКС ВӘ ӘМШ СӘДРИ МҮАВИНЛӘРИНИН) ИШИ ҺАГГЫНДА И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБ[37]

21/III. 1922.

Сүрупа вә Рыков илә сөһбәт етдим. Үмид едирәм ки, иш јахшы кедәчәкдир. О чүмләдән бир мәсәлә Сизин халг комиссарлығына аиддир[38]. Сүрупанын вә Рыковун башлыча вәзифәси ичраны јохламагдыр, адамлары сечмәкдир (инди бундан ибарәт олмалыдыр).

Көмәкчиләр лазымдыр. Халг Комиссарлары Советинин тәкчә ишләр мүдирлији апараты бунун үчүн аздыр, бу апараты артырмаг исә сәмәрәли дејилдир. Мән белә бир фикир сөјләдим ки, бу иш үчүн (ичраны јохламаг, халг комиссарлыгларынын *ашағы органларына* нәзарәт етмәк ишиндә Сүрупаја вә Рыкова билаваситә көмәк етмәк үчүн) Фәһлә-кәндли инспексијасындан истифадә етмәк лазымдыр. Истәјирәм биләм, Сиз бәјәнәчәксинизми; *әкәр* бәјәнсәниз, Сизин мүавинләр илә јазылы сазишиниз лазымдыр; һәм дә бу сазишин тәртибиндә мән иштирак етмәк истәрдим.

Мәгсәд: Фәһлә-кәндли инспексијасынын, Сүрупа вә Рыков тәрәфиндән, Сизинлә разылашараг сечилән ән јахшы ишчиләриндән (һәм Сизин тәрәфиниздән, һәм дә ики мүавин тәрәфиндән *әмәли* тапшырыгларда сынамаг васитәсилә) хүсусилә вә һөкмән елә е'тибарлы адамлар һазырланмалыдыр ки, бунлар сүр'әтлә вә гәти олараг а) ичраја *наил олмағы;* б) ичраны јохламағы; в) бу вә ја дикәр халг комиссарлығында, шө'бәдә, Москва вә ја Петроград Советиндә вә и. а. *апаратын* дүзкүнлүјүнү јохламағы; г) иши *нечә* гурмаг лазым кәлдијинә даир тә'лимат вермәји бачарсынлар.

Бу адамлар ишин кедиши вә нәтичәси һаггында *шәхсән* анчаг мүавинләрә вә Сизә һесабат вермәк шәртилә ишләјирләр. Бу адамлары *чох* тәдричлә сечмәк лазымдыр ки, онлар анчаг дәфәләрлә сынагдан кечирилдикдән сонра, нечә дејәрләр, «хүсуси сәлаһијјәтли» инспекторлара вә тә'лиматчылара чеврилсинләр; онларын сајыны, *тәдричлә,* бир нечә он нәфәрә чатдырмалы. Онлар да өз нөвбәсиндә битәрәф фәһләләрә вә кәндлиләрә Фәһлә-кәндли инспексијасына чәлб етмәк *(әмәлдә)* ишини јеринә јетирәчәкләр.

Әкәр бәјәнсәниз, бунун сурәтини Сизин әлавәнизлә бирликдә Сүрупаја вә Рыкова көндәрин. Әкәр е'тиразларыныз олса, дәрһал мәнә јазын (вә зәнк един). Мән бу барәдә гурултајдакы мә'рузәдә данышмаг истәрдим.

Ленин

Илк дәфә 1930-чу ил јанварын 21-дә «Правда» гәзетинин 21-чи №-синдә чап едилмишдир

Макинада јазылмыш сурәтиндән чап олунур

И. В. СТАЛИНӘ ВӘ Л. Б. КАМЕНЕВӘ МӘКТУБ

j. Сталинә вә j. Каменевә

Гурултајын әлавә гәрарынын лајиһәсини алдым[39]. Әсасән разыјам. Илк бахышдан ашағыдакы тәсһиһләри тәклиф едирәм:

1) «јени» сөзүнү (1-чи сәһифә, ашағыдан 1-чи сәтир) атмаг,

2) ахырда «гурултај комиссијаја тапшырыр» әвәзинә дејилмәлидир: «гурултај j. Сурупаны вә j. Киселјову (МК үзвү олмајан ики нәфәри) чәлб етмәклә Мәркәзи Комитәјә тапшырыр».

Фикримчә:

а) о гәдәр мүһүм олмајан бә'зи тәсһиһләр дә тәклиф едәчәјәм;

б) адамлары јохламаг вә ичраны јохламаг мөвзусунда бир шеј әлавә едәчәјәм.

Тәфәррүат һаггында телефонла разылыға кәләрик.

Нечә тәклиф етмәли?

Мән МК пленумуна (24. IV үчүн?) бир мәктуб һазырлајачағам.

Бу мәктубда:

1) мә'рузәнин планы гыса верилә чәк,

2) Тротскинин мәктубуна истинад едәчәјәм[40]: дејәчәјәм ки, әсас е'тибарилә леһинәјәм,

3) Сурупа вә Рыковла мәним разылашмағымдан данышачағам*,

4) Сизин лајиһәнизи өз адымдам әлавә едәчәјәм,

---

* Бах: бу чилд, сәһ. 64—65. *Ред.*

5) МҠ пленумундан хаһиш едәчәјәм ки, сәсә гојсун: буну бәјәнирми? мәнә ичазә веримми ки, мә'рузәдә бунларын һамысыны МҠ адындан сөјләјим.

P. S. Белә форма һамысындан јахшыдыр.

Әлавә етмәли: ҮРМИҠ-ин шишмәсинә гаршы: губернијадан 3-дән артыг олмасын.

Ленин

21/III—1922-чи ил

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Макинада јазылмыш сурәтиндән чап олунур

«БЕДНОТА»ныn[41]
ДӨРДИЛЛИК ЈУБИЛЕЈИ МҮНАСИБӘТИЛӘ

«Беднота» редаксијасыны, гәзетин дөрдиллик јубилејн мүнасибәтилә тәбрик едирәм.

Гәзет дөрд ил шәрәфлә вә мүвәффәгијјәтлә чалышыб зәһмәткеш кәндлиләрин мәнафеjинә хидмәт етмишдир. Капиталистләрин вә мүлкәдарларын халглары зорла чәлб етдикләри мүһарибә Русијаны елә дағытмышдыр ки, биздә зәһмәткеш кәндлиләр һәлә дә јохсул олараг галырлар. Мүһарибә нәтичәсиндә төрәнмиш ачлыға вә јохсуллуға, еһтијач вә виранлыға галиб кәлмәк үчүн Русијанын зәһмәткеш күтләләри һәлә чох ишләмәли олачаглар, һәм дә ағыр иш көрмәли олачаглар.

Лакин Русијанын кәндлиләри дә, фәһләләри дә бу ағыр иши һәр нечә олса көрәчәк вә баша чатдырачаглар. Бу ишдә фәһләләрә вә кәндлиләрә гүввәт верән вә онлары мөһкәмләдән бу олачагдыр ки, онлар инди даһа мүлкәдарлары вә капиталистләри варлапдырмаг үчүн дејил, өзләри үчүн, өзләриниn һәјатыны јахшылашдырмаг үчүн ишләјәчәкләрини баша дүшүрләр.

Фәһләләрлә кәндлиләрин иттифагы — Совет һакимијјәти бизә мәһз буну вермишдир. Совет һакимијјәтинин күчү мәһз бундадыр. Мүвәффәгијјәтләримизин вә гәти гәләбәмизин рәһни мәһз бундадыр.

Бу иттифаг, капиталистләрин көндәрдикләри харичи гошунларын јардымы илә Русијада мүлкәдарларын һакимијјәтини бәрпа етмәк истәјән Колчак вә Деникин үзәриндә бизим гәләбәмизи тә'мин етди.

Инди харичи капиталистләр Совет Русијасы илә тичарәт мүгавиләләри бағламаға мәчбурдурлар. Бу мүгавиләләр, дағылмыш кәндли тәсәррүфатыны бәрпа етмәк үчүн лазым олан кәнд тәсәррүфаты аләтләри, машынлары вә башга шејләр әлдә етмәкдә бизә көмәк сдәчәкдир.

Инди биз ачлыг илиндән сонра ән ағыр бир јаз кечиририк. Лакин рүһдан дүшмәјәчәјик. Фәһләләрин вә кәндлиләрин фәлакәтләри нә гәдәр бөјүк олса да, инди биз даһа мүлкәдар үчүн дејил, өзүмүз үчүн ишләмәк һүгугу вә имканы әлдә етмишик. Буна көрә дә биз дағылмыш тәсәррүфаты бәрпа едәчәјик вә јахшылашдырачағыг.

Н. Ленин

23. III. 1922.

«Беднота» № 1183,
26 март 1922-чи ил

Әлјазмасындан чап олунур

РК(б)П МК ПЛЕНУМУ ҮЧҮН В. М. МОЛОТОВА МӘКТУБ ВӘ ПАРТИЈАНЫН XI ГУРУЛТАЈЫНДА СИЈАСИ МӘ'РУЗӘНИН ПЛАНЫ[42]

23/III. 1922.

ј. Молотов!

Сиздән хаһиш едирәм МК пленумуна чатдырасыныз:

1. Хаһиш едирәм пленум мәни, хәстә олдуғума көрә, пленумда иштирак етмәкдән азад етсин (һәм пленум иҷласларында олмаға, һәм дә гурултајда мә'рузә етмәјә күҷүм чатмаз);

2. Әкәр мә'рузәнин ашағыда көстәрилән планы барәсиндә изаһат вермәк үчүн мәним пленума кәлмәјим тәләб олунарса, онда, шүбһәсиз, кәлә биләрәм вә чағырыландан 2 — 3 саат сонра кәләрәм.

3. Гурултајда МК-нын, нәзәрдә тутдуғум сијаси мә'рузәсинин планы:

6. III. 1922-дә металчыларын гурултајындакы нитгдә* сөјләниләнләрин әсасән тәкрары, бә'зи мәсәләләрин инкишаф етдирилмәси. Кенуја һаггында лап мүхтәсәр. *Јени игтисади сијасәт* һаггында вә «дөвләт капитализми» анлајышы һаггында бир гәдәр әтрафлы.

Керичәкилмәнин (игтисади керичәкилмәнин) дајандырылмасы вә гүввәләри јенидән груплашдырмаг вәзифәси. Буржуазија тәрәфиндән бизә хәбәрдарлыг едилмәси; буржуазија сменавехчи Устрјаловун дили илә дејир ки, *јени игтисади сијасәт* «тактика» дејил, болшевизмин «тәкамүлүдүр»[43].

* Бах: бу чилд, сәһ. 1—18 *Ред.*

Бизим чатышмајан башлыча чәһәтимиз, — мәдәнилик вә идарә етмәк бачарығыдыр. Буну кичик мисалларла көстәрмәли. Игтисади вә сијаси чәһәтдән *јени игтисади сијасәт* бизә сосиалист игтисадијјаты үчүн тәмәл гурмаг имканыны бүтүнлүклә тә'мин едир. Иш «јалныз» пролетаријатын вә онун авангардынын мәдәни гүввәләриндәдир.

Ингилабымызын гәти олараг газандыглары вә онун баша чатдырмамыш олдуглары һаггында.

Һәрби мүдахилә имканы. Малијјә бөһраны тәһлүкәси. «Тәнәффүсдән» истифадә етмәк: ишин ағырлыг мәркәзини адамларын сечилмәсинә вә һәгиги идранын јохланмасына јөнәлтмәк.

Јеринә јетирилмәјә башланмыш вәзифәләрин әсәмәти илә истәр мадди, истәрсә мәдәни јохсуллуг арасындакы ујғунсузлуг.

Мә'рузәјә әлавә олараг ХКС сәдринин вә ӘМШ сәдринин ики мүавинининн ролуну; 1922. Иттахырларындан е'тибарән бу барәдә А. Д. Сурупа илә мәним јазышмамы[44]; ишин јени гурулушу вә идраның ән чох јохланмасы үчүн инди бизим үчлүкдә (Рыков әлавә олмагла) һазырламагда олдуғумуз әсаснамәни көстәрмәк*.

ХКС-ни хырда ишләрдән азад етмәк; онун функсијалары илә ӘМШ-ин вә Кичик ХКС-нин функсијалары арасында даһа дүрүст һәдд гојмалы[45]. Рәһбәр јолдашлары, халг комиссарларыны, нәинки јалныз онларын мүавинләрини, ХКС-дә иштирака чәлб етмәклә ХКС-нин нүфузуну галдырмалы.

Бунунла әлагәдар олараг вә Калинин јолдашын дәфәләрлә шифаһи билдирдијинә әсасән, һабелә јол. Јенукидзенин әлавә олунан јазылы мә'луматына[46] әсасән, МК адындан гурултаја тәклиф верилсин ки, һәм јухарыда гејд олунан план, һәм дә әсас ганунверичилик мәсәләләрини һазырламаг үчүн, һабелә халг комиссарлыглары-

* Бах: бу чилд, сәһ. 170—179. *Ред.*

нын вә ХКС-нин ишинә мүнтәзәм нәзарәт гојмаг үчүн ҮРМИК-ин даһа узун давам едән сессијаларынын чағырылмасы бәјәнилсин.

Нәһаҗәт, партијанын (вә онун МК-сынын) вәзифәләри илә Совет һакимијјәтинин вәзифәләри арасында даһа дүрүст һәдд гојмаг лазымдыр; совет ишчиләринин вә совет идарәләринин мәс'улијјәтини вә мүстәгиллијини артырмаг, партијанын өндәсиндә исә бирликдә бүтүн дөвләт органларынын ишинә үмуми рәһбәрлији сахламаг лазымдыр ки, инди олдуғу кими һәддән артыг тез-тез, гејри-мүнтәзәм вә чох вахт хырда мүдахиләләр олмасын.

Партија гурултајынын тәсдигинә вермәк үчүн мүвафиг гәтнамә лајиһәси һазырламалы[47].

4. МК пленумундан хаһиш едирәм ки, МК тәрәфиндән әлавә мә'рузәчи тә'јин етсин, чүнки мәним мә'рузәм чох үмумидир, бундан да башга, мән мә'рузә едә биләчәјимә һеч дә тамамилә әмин дејиләм, башлыча-сы исә одур ки, Сијаси Бүронун чари ишиндән артыг нечә ајдан бәридир ајры дүшмүшәм[48].

Коммунист саламы илә

Ленин

Илк дәфә 1928-чи ил августун 30-да «Правда» гәзетинин 201-чи № синдә чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

КЕНУЈА КОНФРАНСЫНДА СОВЕТ НҮМАЈӘНДӘ ЊЕЈ'ӘТИНИН БӘЈАНАТЫНЫН ЛАЈИЊӘСИНӘ ДҮЗӘЛИШЛӘР ВӘ ГЕЈДЛӘР[49]

Молотов јолдаша

Чичерин јолдашын «Конфрансда биринчи нитгин үнсүрләри» адлы јазысына даир ашағыдакы дәјишикликләри тәклиф едирәм:

1) Биринчи сәһифәдә јухарыдан 7 вә 8-чи сәтирләр—тәклиф едирәм, садәчә олараг сијаси-игтисади системләрдән дејил, «мүлкијјәт системләри»ндән бәһс едилсин[50].

2) Јенә һәмин сәһифәдә, ашағыдан 8 вә 9-чу сәтирләр — «зоракы чеврилишин лабүдлүјү вә ганлы мүбаризә тәтбиги» һаггында һәр чүр хатырлатмалар гәти туллансын, бунун әвәзиндә јалныз дејилсин ки, —бу исә коммунист әдәбијјатындан кифајәт гәдәр бәллидир — биз коммунистләр пасифист бахышларына шәрик дејилик, — лакин бураја бир тачир кими кәләрәк, биз мүбаһисәли мәсәләләрин динч јолла һәлл олунмасы үчүн һәр чүр тәшәббүсләрә бүтүн васитәләрлә көмәк етмәји өзүмүзә шәртсиз борч билирик.

3) Јенә һәмин сәһифәдә, ашағыдан 2 вә 3-чү сәтирләр — бизим «тарих консепсијамыз зоракы тәдбирләр тәтбигини нәзәрдә тутур» сөзләри һөкмән атылмалыдыр.

4) 2-чи сәһифә, јухарыдан 2 вә 3-чү сәтирләр — бу сөзләр мүтләг атылмалыдыр ки, бизим тарих консепсијамыз һөкмән јени дүнја мүһарибәләринин лабүдлүјүнү нәзәрдә тутур.

Һеч бир һалда бу чүр дәһшәтли сөзләр кәрәк ишләдилмәсин, чүнки бу, дүшмәнин хејринә иш көрмәк

оларды. Анчаг буну көстәрмәклә кифајәтләнмәли ки, коммунистләрин бахышлары, бизим данышыг апармаға башладығымыз дөвләтләрдән вә Һендерсон, Кејнс вә и. а. кими дөвләт ишчиләриндән ибарәт олан пасифистләрин бахышларына ујғун кәлмир, лакин биз өз арзу етдијимиз игтисади сазишә наил олмаг мәгсәдилә бу пасифист програмынын һеч олмазса мүәјјән бир һиссәсинин мүмкүн гәдәр чох кениш јеринә јетирилмәси үчүн биздән асылы олан һәр шеји етмәји өзүмүзә борч билирик.

1922-чи ил мартын 23-дә телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә, катибин јазысындан чап олунур (машинада јазылмыш нүсхә)

РК(б)П XI ГУРУЛТАЈЫ[51]

27–МАРТ 2 АПРЕЛ 1922-чи ИЛ

Там шәкилдә чап едилмишдир: гурултајын ачылышында нитг, РК(б)П МК-нын сијаси һесабаты, сијаси һесабат үзрә јекун сөзү, гурултајын бағланышында нитг—1922-чи ил мартын 28, 29-да вә апрелин 4-дә «Русија Коммунист (болшевикләр) партијасы XI гурултајынын бүллетени»нин, 1, 2 вә 8-чи №.№-дә; РК(б)П-нин Коминтерндәки нүмајәндә һеј'әтинин һесабаты үзрә гәтнамәнин лајиһәси үчүн тәклиф илк дәфә 1959-чу илдә «Вопросы истории КПСС» журналынын 2-чи нөмрәсиндә; «Кәнддә иш һаггында партија сынын гәтнамә лајиһәси һаггында»—1925-чи илдә Ленин мәчмуәсинин IV китабында; «Правда»да е'ланлар чап едилмәси мәсәләсинә даир нитг—1931-чи илдә, В. И. Ленин Әсәрләринин 2—3 нәшрләриниң XXVII чилдиндә чап едилмишдир.

Гурултајын ачылышында нитг, РК(б)П МК-нын сијаси һесабаты, сијаси һесабат үзрә јекун сөзү—стенограмла јохланмыш бу китабын мәтниндән чап олунур: «Русија Коммунист (болшевикләр) партијасынын он бириниң гурултајы. Стенографик һесабат». РКП МК-нын нәшрijjат шө'бәси, 1922-чи ил; РК(б)П-нин Коминтерндәки нүмајәндә һеј'әтинин һесабаты үзрә гәтнамәнин лајиһәси үчүн тәклиф. «Кәнддә иш һаггында партијанын гәтнамә лајиһәси һаггында» вә гурултајын бағланышында нитг—әлјазмаларындан; «Правда»да е'ланлар чап едилмәси мәсәләсинә даир нитг—стенограмдан чап олунур.

1

ГУРУЛТАЈЫН АЧЫЛЫШЫНДА НИТГ 27 МАРТ

Јолдашлар! Партијанын Мәркәзи Комитәсинин тапшырығы илә РКП-нин XI гуруптајыны ачыг е'лан едирәм.

Јолдашлар! Сиз там бир илдән сонра биринчи дәфәдир ки, бу гуруптаја топланмысыныз; һәмин ил әрзиндә капиталист дөвләтләринин һәрби мүдахиләси вә басғынлары һәр һалда ән ачыг бир шәкилдә бизи нараһат етмир. Биринчи илдир ки, бизим өз гүввәләримизи сосиалист гуручулуғунун әсл, башлыча, әсас вәзифәләринә һәср етмәк имканымыз вардыр.

Бу чәһәтдән биз, шүбһәсиз, јалныз биринчи аддымлары атмышыг. Лакин мән әминәм ки, әкәр биз көрдүјүмүз ишләри лазыми дәрәчәдә ачыг көзлә гијмәтләндирсәк вә һеч дә һәр заман хоша кәлмәјән, бә'зән дә әсла хоша кәлмәјән һәгигәтә дик бахмагдан горхмасаг, онда јалныз инди бүтүн варлығы илә гаршымыза чыхан бүтүн чәтинликләрә, бүтүн бу чәтинликләрә, шүбһәсиз, үстүн кәләрик.

Бу ил бизә үз верән фәлакәтләр кечән илләрдәкиндән, чәтин ки, аз ағыр олмушдур.

Санки империалист мүһарибәсинин вә капиталистләрин бизи зорла чәлб етдикләри мүһарибәнин бүтүн нәтичәләри, санки бүтүн бунлар чәмләшиб ачлыг вә ән күчлү дағынты һалында үзәримизә дүшдү. Һәмин фәлакәтләр инди һәлә һеч дә арадан галдырылмамышдыр. Һәм дә бизләрдән һеч кәс күман етмир ки, бунлары тезликлә арадан галдырмаг олар.

Лакин әкәр биз партијамызын бирлијини горујуб мөһкәмләндирсәк, әкәр биз бејнәлхалг чәтинликләрдән, индијәдәк чыхдығымыз кими, мүвәффәгијјәтлә чыхсаг, әкәр биз бүтүн гүввәләри, инди ән лабүд бир сурәтдә һазырқы шәраитдән доған вәзифәләрин јеринә јетирилмәсинә версәк, онда шүбһә јохдур ки, биз бүтүн бу чәтинликләрә үстүн кәләрик.

Коммунизм һәрәкаты бүтүн дүнјада артмагдадыр вә о, һеч дә бизләрдән бу һәрәкаты мүһарибә заманының вә мүһарибәнин гуртармасы заманының сүр'әти илә өлчәнләрин көзләдикләри сүр'әтлә олмаса да, һәр һалда, әсаслы, мөһкәм, кениш, дәрин бир сурәтдә артыр. Әкәр биз, артыг инди дүнјанын бүтүн өлкәләриндә, јахуд чүзи бир истисна илә дүнјанын бүтүн өлкәләриндә олан коммунист партијалары илә әмәкдашлыгда өз вәзијјәтимизи ачыг көзлә гијмәтләндирә билсәк вә өз сәһвләримизи е'тираф етмәкдән горхмасаг, бүтүн бу чәтинликләрдән галиб чыхарыг.

Гыса гәзет һесабаты
1922-чи ил мартын 28-дә
«Известия ВЦИК»-ин 70-чи №-синдә
чап едилмишдир

2

РК(б)П МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИНИН СИЈАСИ ҺЕСАБАТЫ

27 МАРТ

(Алгышлар.) Јолдашлар! Мәнә ичазә верин, МК-нын сијаси мә'рузәсини илин әввәлиндән дејил, ахырындан башлајым. Инди сијасәтин ән мүһүм мәсәләси Кенујадыр. Лакин мәтбуатымызда бу барәдә артыг олдуғча чох данышылдығына көрә, мартын 6-да сөјләдијим вә чап едилмиш нитгимдә бу мәсәләјә даир мүһүм чәһәтләри сөјләмиш олдуғума көрә, әкәр сиз ајрыча олараг һәр һансы бир тәфсилат верилмәсини тәләб етмәсәниз, мән хаһиш едәрдим ичазә верәсиниз ки, һәмин мәсәләнин тәфәррүатына кечмәјим.

Кенуја һаггында үмумијјәтлә сизин һамынызын мә'луматы вардыр, чүнки мәтбуат бу мәсәләјә чох јер вермишдир, — мәним фикримчә, үмумијјәтлә гуручулуғумузун вә хүсусилә тәсәррүфат гуручулуғумузун һәгиги, әмәли вә вачиб еһтијачлары зәрәринә олараг, — һәтта һәддиндән артыг јер вермишдир. Ајдындыр ки, Авропада, бүтүн буржуа өлкәләриндә адамларын башыны Кенуја барәсиндә һәр чүр чәфәнкијатла мәшғул етмәји вә ја долдурмағы чох севирләр. Биз дә бу дәфә (һәрчәнд тәкчә бу дәфә дејил) онлары тәглид едирик, һәм дә һәддиндән чох тәглид едирик.

Демәлијәм ки, МК-да биз ән јахшы дипломатларымыздан (бизим исә инди чохлу совет дипломатымыз вардыр, Совет республикасы варлығынын әввәлләриндә олдуғу кими дејилдир) ибарәт бир нүмајәндә һеј'әти дүзәлтмәк үчүн ән диггәтли тәдбирләр көр-

мүшдүк. МК-да биз, Кенуjаjа кедәчәк дипломатларымыз үчүн кифаjәт гәдәр әтрафлы директивләр тәртиб етмишдик. Бу директивләри биз олдугча узун заман әрзиндә тәртиб етмиш, бир нечә дәфә вә дөнәдөнә мүзакирә етмишдик*. Өзлүjүндә ajдындыр ки, бурада гаршыда, — мән һәрби мәсәлә демәк истәмәздим, чүнки буна башга мә'на верилә биләр, һәр һалда — jарыш һаггында мәсәлә дурур. Буржуа чәбһәсиндә сон дәрәчә күчлү вә башга чәрәjанлардан олдугча гүдрәтли бир чәрәjан вардыр ки, бу да Кенуjа конфрансыны позмаға мejл едир. Конфрансы нечә олурса олсун мүдафиә етмәк, онун топланмасына наил олмаг истәjән башга чәрәjанлар да вардыр. Бу ахырынчы чәрәjанлар инди үстүн кәлмишдир. Нәһаjәт, бүтүн буржуа өлкәләри чәбһәсиндә, пасифист чәрәjаны адландырыла биләчәк бир чәрәjан да вардыр ки, бураjа да бүтүн II вә II $^1/_2$ Интернасионаллары дахил етмәк лазымдыр. Буржуазиjанын һәмин чәбһәси бир сыра пасифист тәклифләри мүдафиә етмәjә вә бир нөв пасифист сиjасәти кими бир шеj ирәли сүрмәjә чәһд едир. Коммунист олмаг е'тибарилә бизим һәмин пасифизм һаггында мүәjjән бахышларымыз вардыр ки, бунлары инди бурада сөjләмәк тамамилә артыгдыр. Ajдындыр ки, биз Кенуjаjа коммунист сифәтилә дejил, тачир сифәтилә кедирик. Бизә тичарәт етмәк лазымдыр, онлара да тичарәт етмәк лазымдыр. Биз истәjирик ки, өз хejримизә тичарәт едәк, онлар да истәjирләр ки, өзләринин хejринә олсун. Мүбаризәнин нечә кедәчәjи, аз дәрәчәдә олса да, дипломатларымызын мәһарәтиндән асылы олачагдыр.

Ajдындыр ки, биз Кенуjаjа тачир сифәтилә кедәркән, буржуа чәбһәсинин мәсәләни һәрби jолла һәлл етмәjә мejл көстәрән нүмаjәндәләри иләми, jохса буржуа чәбһәсинин пасифизмә, гоj лап ән зәиф вә коммунизм нөгтеjи-нәзәриндән әсла тәнгидә кәлмәjән пасифизмә мejл көстәрән нүмаjәндәләри илә әлагәдә

---

* Бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 410—413, 419—421, 422—423, 445—448; бу чилд, сәһ. 38—45, 72—73. *Ред.*

олачағымыз бизим үчүн фәргсиз дејилдир. Бу фәрги баша дүшмәјән вә өз тактикасыны буна ујғунлашдырыб әмәли мәгсәдләрә наил ола билмәјән бир тачир һәр һалда пис тачир оларды.

Биз Кенујаја әмәли бир мәгсәдлә кедирик, бу да тичарәти кенишләндирмәк вә елә бир шәраит јаратмагдыр ки, һәмин тичарәт ән кениш сурәтдә вә мүвәффәгијјәтлә инкишаф етсин. Лакин биз һеч дә Кенуја конфрансынын мүвәффәгијјәтлә кечәчәјинә замин олмуруг. Буна замин олмаг күлүнч вә мә'насыз бир шеј оларды. Мән демәлијәм ки, Кенујанын инди вердији имканлара ән чох көзүачыглыгла вә еһтијатла гијмәт вердикдә, мәним фикримчә, һәр һалда мүбалиғә етмәдән дејә биләрик ки, биз бу мәгсәдимизә наил олачағыг.

Әкәр Кенујадакы мүсаһибләримиз кифајәт гәдәр ганачаглы олсалар вә һәддиндән артыг тәрслик көстәрмәсәләр — Кенуја васитәсилә; әкәр онлар тәрслик көстәрмәк фикринә дүшсәләр — Кенујасыз наил олачағыг. Һәр һалда биз өз мәгсәдимизә наил олача-

Ахы бүтүн капиталист дөвләтләринин сон илләрдә кәскин сурәтдә мејдана чыхмыш, әсла тә'хирәсалынмаз, вачиб вә әмәли мәнафеји Русија илә тичарәтин инкишаф етдирилмәсини, гаjдаја салынмасыны вә кенишләндирилмәсини тәләб едир. Бир һалда ки, бу ким мәнафе вардыр, демәли, мүбаһисә етмәк олар, чәкишмәк олар, мүхтәлиф комбинасијаларда разылашмамаг олар — һәтта чох еһтимал ки, разылашмамаг лазым кәләчәкдир, — бунунла белә, һәмин әсас тәсәррүфат зәрурәти әввәл-ахыр өзү-өзүнә јол ачачагдыр. Мәним фикримчә, биз бу барәдә архајын ола биләрик. Мүддәт һаггында замин ола билмәрәм, мүвәффәгијјәт һаггында замин ола билмәрәм, лакин мәһз бу јығынчагда тамамилә инамла демәк олар ки, Совет республикасы илә бүтүн галан капитализм дүнјасы арасында мүнтәзәм тичарәт әлагәләринин инкишафы лабүд сурәтдә даһа да ирәлиләјәчәкдир. Бурада нә кими фасиләләр ола биләчәји һаггында мән мә'рузәмин лазыми јериндә сөјләјәчәјәм, лакин

зәннимчә, Кенуја мәсәләси һаггында бунунла кифајәтләнмәк олар.

Өзлүјүндә ајдындыр ки, мәсәлә илә даһа әтрафлы таныш олмаг истәјән вә нүмајәндә һеј'әтинин гәзетләрдә дәрч олунмуш сијаһысы илә кифајәтләнмәјән јолдашлар комиссија вә ја бөлмә сечиб МК-нын бүтүн материаллары илә, јазышма вә директивләри илә таныш ола биләрләр. Ајдындыр ки, тәфәррүатлары биз шәрти олараг мүәјјән етмишик, чүнки индијәдәк дүрүст мә'лум дејилдир ки, һәмин Кенујада кимләр оплашачаг, һәм дә нә кими шәртләр вә ја илк шәртләр, јахуд гејд-шәртләр ирәли сүрүләчәкдир. Бунларын һамысыны бурада араштырмаг әсла мәгсәдәујғун олмазды, зәннимчә, әмәли сүрәтдә һәтта мүмкүн дејилдир. Тәкрар едирәм, бөлмә вә ја комиссија, васитәсилә гурултајын бу мәсәлә барәсиндә истәр дәрч едилмиш, истәрсә МК-да олан бүтүн сәнәдләри топламаға там имканы вардыр.

Мән сөјләдикләримлә кифајәтләнирәм, чүнки әминәм ки, бизим ән бөјүк чәтинлик әримиз бу мәсәләдә дејилдир. Бүтүн партијанын башлыча диггәтини вермәли олдуғу мәсәлә бу дејилдир. Авропа бүржуа мәтбуаты зәһмәткеш күтләләри алдадараг һәмин конфрансын әһәмијјәтини сүн'и сүрәтдә вә гәсдән шиширдир вә һәддиндән артыг бөјүдүр (бүтүн бу азад демократик өлкәләрдә вә республикаларда бүтүн бүржуа мәтбуатынын $^{9}/_{10}$-у һәмишә белә едир). Биз дә бир гәдәр һәмин мәтбуата үјмушуг. Һәмишә олдуғу кими, гәзетләримиз һәлә дә көһнә бүржуа адәтләринә үјур, јени сосиалист јолуна кечмәк истәмир, биз дә мәсәлә әтрафында лазым олдуғундан артыг күрултү салмышыг. Ишин әслиндә коммунистләр үчүн, хүсусән, 1917-чи илдән башлајараг, кечирдијимиз чидди илләри көрмүш, о замандан бәри сијасәтдә көрдүјүмүз чидди комбинасијалары көрмүш коммунистләр үчүн Кенуја бөјүк бир чәтинлик тәшкил етмир. Мәним јадыма кәлмир ки, бу мәсәлә барәсиндә јалныз МК дахилиндә дејил, һабелә партијамыз дахилиндә дә һәр һансы бир ихтилаф, ја мүбаһисә олсун. Бу тәбиидир, чүнки коммунистләр арасында һәтта мүх-

тәлиф чаларлары да нәзәрә алмагла, коммунистләрин нөгтеји-нәзәриндән бурада heч бир мүбahисәли шеј jохдур. Тәкрар едирәм, биз Кенуjаја тичарәтин ишкишафы үчүн ән әлверишли формалар әлдә етмәк мәгсәдилә бир тачир кими кедирик; hәмин тичарәт исә башланмышдыр, давам етмәкдәдир вә әкәр бириси бу тичарәти зоракылыгла бу вә ја башга бир мүддәтә поза билсә дә, hәмин фасиләдән сонра бу тичарәт лабүд сүрәтдә јенә дә ишкишаф едәчәкдир.

Буна көрә дә мән Кенуја hаггында hәмин гыса гејдләрлә кифајәтләнәрәк, нәзәримчә, кечән илки сиjасәтин башлыча мәсәләләрини вә кәлән илки сиjасәтин башлыча мәсәләләрини тәшкил едән мәсәләләрә кечирәм. Мәнә елә кәлир (вә ја, hәр hалда, мәним адәтим еләдир) ки, ән jахын ил үчүн сиjасәтимизи дүзкүн мүәjjән етмәк мәгсәдилә, бир ил әрзиндә бә'зи шеjләр өjрәнмәк мәгсәдилә МК-нын сиjаси мә'рузәсиндә биз, hесабат или әрзиндә садәчә олараг, jалныз нәләр •лдугундан данышмаг дејил, hабелә ондан данышмалыjыг ки, hесабат или әрзиндә нә кими башлыча, әсас сиjаси дәрсләр алынмышдыр.

Башлыча мәсәлә, әлбәттә, jени игтисади сиjасәтдир. Бүтүн hесабат или jени игтисади сиjасәт әламәти алтында кечмишдир. Әкәр биз бу ил әрзиндә hәр hансы бир бөjүк, чидди вә гәти гәләбә әлдә етмишиксә (бу исә, мәним үчүн hәлә бир о гәдәр дә шүбhәсиз дејилдир), бу анчаг ондан ибарәтдир ки, hәмин jени игтисади сиjасәтин әсасларындан бә'зи шеjләри өjрәнмәjә чалышмышыг. Әкәр биз heч олмазса hәтта аз бир шеj өjрәнмишиксә, онда биз доғрудан да бу бир ил әрзиндә jени игтисади сиjасәт сahәсиндә олдугча чох шеj өjрәнмишик. Бизим hәгигәтән вә нә дәрәчәдә өjрәндиjимизи jохламаға кәлдикдә, — буну, ehтимал ки, артыг сонрakы hадисәләр, мәсәлән, гаршыдакы малиjjә бөhраны кими, бизим ирадәмиздән чох аз асылы олан hадисәләр көстәрәчәкдир. Мәнә елә кәлир ки, jеридиләчәк бүтүн фикирләр үчүн, hабелә бир ил әрзиндәки тәчрүбәни hесаба алмаг үчүн вә кәлән илдән өтрү әмәли дәрсләр алмаг үчүн, бир әсас олараг, jени игтисади сиjасәтимиз мәсәләсиндә, нәзә-

рə алынмасы лазым кəлəн башлычча чəhəт — ашағыдакы үч бəнддир.

Биринчиси, бизим үчүн јени игтисади сијасətин əhəмијјəти ən əввəл кəндли игтисадијјаты илə əлагəјə həгигəтən наил олмағымызы јохламаг васитəси олмасындадыр. Ингилабымызын инкишафынын бундан əввəлки епохасында, бүтүн диггəт вə бүтүн гүввəлəр, башлыча олараг, басғыны дəф етмək вəзифəсинə верилдији вə ја, демək олар, тамамилə буна həср олундуғу бир заманда, биз həмин əлагə hаггында лазыми гədəр дүшүнə билмəмишдик, — бизим буна мачалымыз јох иди. Дүнја империализминин нəhəнк гүввəлəри тəрəфиндən дəрhал боғулмаг тəhлүкəсини дəф етмək кими əсла тə'хирəсалынмаз вə билаваситə башымызын үстүнү алмыш олан бир вəзифə гаршымызда дурдуғу бир заман həмин əлагəјə мүəјјəн дəрəчəдə е'тинасызлыг көстəрмək оларды вə лазым иди.

Јени игтисади сијасətə дөнүш, кечən гурултајда ən фөвгəл'адə бир јекдилликлə, həтта партијамызда (гејд етмək лазымдыр ки, үмумијјətлə бөјүк јекдиллик олмасы илə фəргланан партијамызда) башга мəсəлəлəр həлл едиләркən олдуғундан daha артыг бир јекдилликлə гəрара алынмышды. Һəмин јекдиллик көстəрди ки, сосиалист игтисадијјатына јени гајда илə јанашмаг лүзумунун вахты тамамилə чатмышдыр. Бир чох мəсəлəлəрдə араларында фикир ајрылығы олан, вəзијјəти мүхтəлиф нөгтеји-нəзəрлəрдən гијмəтлəндирən адамлар, hеч бир тəрəддүд етмədən јекдилликлə вə чох тез бир заманда белə бир фикрə кəлдиләр ки, биздə сосиалист игтисадијјатына, онун бүнөврəсини гурмаға əсл гајдасынча јанашылмыр вə буна нечə јанашмағы тапмаг үчүн јеканə үсул — јени игтисади сијасətдир. Һəрби hадисəләрин инкишафы нəтичəсиндə, сијаси hадисəләрин инкишафы нəтичəсиндə, көhнə мədəни Гəрбдə капитализмин инкишафы вə мүстəмləкəләрдə ичтимаи вə сијаси шəраитин инкишафы нəтичəсиндə биз, өлкəмиз игтисади чəhəтдən ən керидə галмыш өлкə олмаса да, həр hалда ən керидə галмыш өлкəләрдən бири олдуғу бир заманда, көhнə буржуа дүнјасыны биринчи олараг јармалы олдуг. Өл-

кәмиздә кәндлиләрин олдуғча бөјүк әксәријјәти хырда фәрди тәсәррүфатла мәшғул олмагдадыр. Нәзәрдә тутдуғумуз коммунизм чәмијјәти програмындан дәрhал hәјата кечирә биләчәјимиз шејләр ән кениш кәндли күтләси ичәрисиндәки hадисәләрдән мүәјјән дәрәчәдә кәнарда hәјата кечирди; биз hәмин кениш кәндли күтләси үзәринә олдуғча ағыр мүкәлләфијјәтләр гојмушдуг вә буну онунла доғрулдурдуг ки, мүharибә бу мәсәләдә heч бир тәрәддүдә јол вермир. Һәм дә бу доғрултма бүтүн hәчми е'тибарилә көтүрүләрсә, бурахдығымыз лабүд сәhвләрә бахмајараг, кәндиләр тәрәфиндән гәбул олунмушду. Кәндли күтләси үмумијјәтлә көрдү вә баша дүшдү ки, онун үзәринә гојулан бу бөјүк ағырлыглар, фәhлә-кәндли hакимијјәтини мүлкәдарлардан горумаг үчүн, ингилабын бүтүн наилијјәтләринин кери алынмасы тәhлүкәсини доғуран капиталист басғыны тәрәфиндән боғулмамаг үчүн зәрури иди. Лакин миллиләшдирилмиш, сосиалистләшдирилмиш фабрикләрдә, заводларда, совхозларда јарадылмагда олан игтисадијјат илә кәндли игтисадијјаты арасында әлагә јох иди.

Буну биз партијанын кечән гурултајында ајдын көрдүк[52]. Буну биз о гәдәр ајдын көрүрдүк ки, јени игтисади сијасәтин лабүдлүјү мәсәләсиндә партијада heч бир тәрәддүд олмады.

Бизим бу гәрарымыза харичдәки hәр чүр рус партијаларынын олдуғча чохлу мәтбуатында верилән гијмәтләри мүшаhидә етмәк мәзәлидир. Бу гијмәтләр арасындакы фәрг анчаг чох чүзидир: онлар кечмишин хәјалы илә јашајараг, hәлә инди дә тәкрар едирләр ки, сол коммунистләр hәлә индијәдәк јени игтисади сијасәтин әлејhинәдирләр. Бу адамлар 1918-чи илдә олмуш вә биздә сол коммунистләрин өзләринин дә артыг унутдуглары бир шеји 1921-чи илдә јада салмышлар вә буну индијәдәк тәкрар едиб дөнә-дөнә чејнәјәрәк инандырмаг истәјирләр ки, бу болшевикләр, мә'лум ишдир—hиjләкәр вә јаланчы бир мәхлугдур, будур онлар Авропадан кизләдирләр ки, бу мәсәләдә онларын өз арасында ихтилаф вардыр. Буну охудугда фикир едирсән; гој өзләри үчүн јаныл-

сынлар. Бир һалда ки, биздә баш верән һадисәләр һаггында онларын тәсәввүрү белә дир, инди харичә кетмиш олан һәмин, куја ән биликли әсасән адамларын шүур дәрәчәсини бу тәсәввүрә әсасән мүәјјән етмәк олар. Биз билирик ки, биздә һеч бир ихтилаф јох иди, һәм дә она көрә јох иди ки, сосиалист игтисадијјатының бүнөврәсинин јарадылмасына башга чүр јанашмағын әмәли зәрурәти һамыја ајдын иди.

Биздә јаратмаға чалышдығымыз јени игтисадијјатла кәндли игтисадијјатының әлагәси јох иди. Инди һәмин әлагә вармы? Һәлә јохдур. Биз буна јалныз јахынлашмагдајыг. Јени игтисади сијасәтин бүтүн әһәмијјәти — буну бизим мәтбуатымызда һәлә дә чох вахт һарада десәниз ахтармагда давам едирләр, анчаг лазым кәлән јердә ахтармырлар — онун бүтүн әһәмијјәти: бизим олдугча бөјүк сә'јлә јаратмагда олдуғумуз јени игтисадијјатын кәндли игтисадијјаты илә әлагәсини тапмагдадыр вә анчаг бундадыр. Бизим хидмәтимиз дә бундадыр. Бунсуз исә биз ингилабчы коммунист олмаздыг.

Јени игтисадијјаты биз һеч бир көһнә шејлә һесаблашмајараг, тамамилә јени үсулла гурмаға башламышыг. Әкәр биз буну гурмаға башламасајдыг, бизи лап биринчи ајларда, биринчи илләрдә дармадағын едәрдиләр. Лакин бу о демәк дејилдир ки, биз буну белә бир гәти чәсарәтлә башламышыгса, демәли, мүтләг белә дә давам етдирәчәјик. Бу нәдән ирәли кәлир? Бу һеч бир шејдән ирәли кәлмир.

Биз ән әввәлдән дејирдик ки, биз тамамилә јени бир иш көрмәли олуруг вә әкәр капитализм чәһәтчә даһа артыг инкишаф етмиш өлкәләрдәки фәһлә јолдашлар бизә тезликлә көмәк етмәсәләр, ишимиз ешидилмәмиш дәрәчәдә чәтин олачаг вә бу ишдә, шүбһәсиз, бир сыра нөгсанлар олачагдыр. Башлычасы: белә нөгсанларын һарада јол верилмиш олдуғуну ачыг көзлә көрмәји вә һәр шеји јенидән башлајыб дүзәлтмәји бачармаг лазымдыр. Әкәр һәр шеји ики дәфә дејил, һәтта бир чох дәфә јенидән башлајыб дүзәлтмәк лазым кәләрсә, бу көстәрир ки, биз јанлыш фикирләрә јол вермәдән дүнјада ән бөјүк бир вәзифәјә ачыг көзлә јанашырыг.

Инди јени игтисади сијасәт мәсәләсиндә башлычасы кечән илин тәчрүбәсини дүзкүн мәнимсәмәкдир. Буну етмәк лазымдыр вә биз буну етмәк истәјирик. Әкәр биз нечә олурса олсун буна наил олмаг истәјириксә (биз исә буну истәјирик вә буна наил олачағыг!), онда билмәк лазымдыр ки, јени игтисади сијасәтин вәзифәси, бүтүн јердә, галаны өзүнә табе едән әсас, һәлледичи вәзифәси — бизим гурмаға башладығымыз (чох пис, чох бачарыгсызлыгла олса да, лакин һәр һалда тамамилә јени сосиалист игтисадијјаты, јени истеһсал, јени бөлүшдүрмә әсасында гурмаға башладығымыз) јени игтисадијјатла милјонлар вә милјонларла кәндлиләрин јашамагда олдуғу кәндли игтисадијјаты арасында әлагә јаратмагдыр.

Бу әдагә јох иди вә биз ән әввәл бу әлагәни јаратмалыјыг. Һәлә шеји бу мүлаһизәјә табе етмәк лазымдыр. Биз һәлә јени игтисади сијасәтин бу әлагәни нә дәрәчәдә јарада билдијини ајдынлашдырмалы вә бачарыгсызлыгла гурмаға башладығымыз шејләри дағытмамалыјыг.

Биз өз игтисадијјатымызы кәндлиләрлә бирликдә гururуг. Биз ону дәфәләрлә јенидән гурмалы вә елә тәшкил етмәлијик ки, ири сәнаје вә кәнд тәсәррүфаты саһәсиндә көрүлән сосиалист ишимизлә, һәр бир кәндлинин мәшғул олдуғу иш, еһтијач ичәрисиндән ныхмаг үчүн дәринә кетмәјәрәк (чүнки ачыг-ачығына ән әзаблы сүрәтдә ачындан өлмәк кими бир тәһлүкәдән чыхмаг вә хилас олмаг үчүн онун дәринә кетмәјә һарадан имканы галыр?) бачардығы кими көрдүјүш арасында әлагә олсун.

Бу әлагәни көстәрмәк лазымдыр ки, биз ону ајдын көрәк, бүтүн халг ону көрсүн, бүтүн кәндли күтләси көрсүн ки, онун индики ағыр, ешидилмәмиш дәрәчәдә дағылмыш, ешидилмәмиш дәрәчәдә диләнчи, әзаблы һәјаты илә узаг сосиалист идеаллары наминә апарылан иш арасында рабитә вардыр. Елә етмәк лазымдыр ки, ади, сырави зәһмәткешә ајдын олсун: о мүәјјән бир јахшылашма әлдә етмишдир, һәм дә буну мүлкәдар һакимијјәти вә капитализм дөврүндә аз мигдар кәндлиләрин әлдә етдији кими әлдә етмәмиш-

дир; о заман јахшылашмаға доғру һәр бир аддым (јахшылашмалар, һәм дә ири јахшылашмалар, шүбһәсиз, олурду) кәндлини лаға гојмагла, тәһлүкәли етмәклә, әлә салмагла, күтләјә зоракылыг көстәрмәклә бағлы иди, буну да кәндлиләрдән һеч бири унутмамышдыр вә Русијада он илләрлә унутмајачагдыр. Бизим мәсәдимиз — әлагәни бәрпа етмәкдир, кәндлијә ишлә сүбут етмәкдир ки, биз, кәндлинин нөгтеји-нәзәриндән узаг, фантастик бир шејдән дејил, она ајдын, таныш вә онун бүтүн диләнчилијинә бахмајараг, она инди мүјәссәр олан шејдән башлајырыг, — буну сүбут етмәкдир ки, биз она көмәк едә билирик, вар-јохдан чыхмыш, диләнчи көкүнә дүшмүш, ачлыг әзабы чәкән хырда кәндлинин ағыр вәзијјәтиндә коммунистләр она инди ишдә көмәк едирләр. Ја биз буну сүбут едәчәјик, ја да о бизи чәһәннәмә рәдд едәчәкдир. Бу тамамилә лабүддүр.

Јени игтисади сијасәтин әһәмијјәти бундадыр, бүтүн сијасәтимизин әсасы бундадыр. Јени игтисади сијасәтин бүтүн кечән ил әрзиндә тәтбиги нәтичәсиндә алдығымыз әсас дәрс вә башланан ил үчүн, нечә дејәрләр, әсас сијаси гајда-ганунумуз — бундадыр. Кәндли бизә е'тибар едир вә әлбәттә, бүтүн көрдүкләриндән сонра, е'тибар етмәјә билмәз. Кәндлиләрин әксәријјәти белә бир шеј әразы олараг јашајыр: «бир һалда ки, сиз бачармырсыныз, биз көзләјәрик, бәлкә дә, өјрәнәрсиниз». Лакин, бу е'тибар түкәнмәз ола билмәз.

Буну билмәк вә е'тибар көстәрилдикдән сонра, һәр һалда тәләсмәк лазымдыр. Билмәк лазымдыр ки, кәндли өлкәсинин бизә даһа е'тибар етмәјәчәји бир вахт јахынлашыр, тичарәт истиласы илә десәк, о нағд тәләб едәчәкдир. «Лакин һәр һалда инди, бу гәдәр ајлар вә бу гәдәр илләр тә'хирә салдыгдан сонра сиз, әзиз һакимләр, бизим еһтијачдан, диләнчиликдән, ачлыгдан, дағынтыдан чыхмағымыза көмәк етмәк үчүн ән доғру, ән е'тибарлы үсул тапмысыныз. Сиз бачарырсыныз, сиз буну сүбут етдиниз». Бизим үчүн лабүд сурәтдә белә бир имтаһан јахынлашмагдадыр вә нәтичә е'тибарилә һәмин имтаһан, һәр шеји:

һәм јени игтисади сијасәтин мүгәддәратыны, һәм дә Русијада коммунист һакимијјәтинин мүгәддәратыны һәлл едәчәкдир.

Өз билаваситә ишимизи баша чатдыра биләчәјик, ја јох? Бу јени игтисади сијасәт бир шејә јарајачаг, ја јох? Әкәр керичәкилмә дүзкүн оларса, керн чәкилдикдән сонра кәндли күтләси илә сых бирләшиб, онунла бирликдә, јүзгат јаваш, лакин мөһкәм сурәтдә вә дурмадан ирәлиләмәк лазымдыр ки, кәндли күтләси даим бизим һәр һалда ирәлиләдијимизи көрсүн. Онда бизим ишимиз әсла мәғлубедилмәз олар вә дүнјада һеч бир күввә бизә галиб кәлә билмәз. Һәлә индијәдәк, биринчи ил әрзиндә, биз буна наил олмамышыг. Буну ачыг демәк лазымдыр. Мән тамамилә әминәм (јени игтисади сијасәтимиз исә, там ајдын вә гәти олараг, белә бир нәтичә чыхармаг имканы верир) ки, јени игтисади сијасәтдәки бүтүн бөјүк тәһлүкәни дәрк етсәк вә бүтүн күввәләримизи зәиф чәһәтләрә јөнәлтсәк, биз һәмин мәсәләни һәлл едәрик.

Кәндли күтләси илә, сырави зәһмәткеш кәндлиләрлә сых бирләшмәк вә дүшүндүјүмүздән өлчүлмәз дәрәчә, сон дәрәчә јаваш, лакин һәгигәтән бүтүн күтләнин бизимлә ајаглаша биләчәји бир шәкилдә ирәлиләмәјә башламаг лазымдыр. Онда һәмин ирәлиләмә дә вахтилә о гәдәр сүр'әтләнәр ки, биз буну инди һеч фикримизә дә кәтирә билмирик. Мәнчә бу, јени игтисади сијасәтин вердији биринчи әсас сијаси дәрсдир.

Икинчи, нисбәтән мәһдуд дәрс — јарыш васитәсилә дөвләт вә капиталист мүәссисәләриниң јохланылмасыдыр. Биздә инди гарышыг чәмијјәтләр, — бунлар һаггында мән сонра бир аз данышачағам, — тәшкил олунур ки, бунлар да бүтүн дөвләт тичарәтимиз кими, бүтүн јени игтисади сијасәтимиз кими, биз коммунистләр тәрәфиндән тичарәт үсулларынын, капиталист үсулларынын тәтбиг едилмәсидир. Бунларын о әһәмијјәти дә вардыр ки, бурада капиталист үсуллары илә бизим үсулларымызын әмәли јарышы баш верир. Әмәли сурәтдә мүгајисә един. Индијәдәк биз

програм јазыр вә вә'д едирдик. Өз вахтында бу тамамилә зәрури иди. Програмсыз вә вә'дләрсиз дүнја мигјасында ингилаба башламаг олмаз. Өкәр ағгвардијачылар вә о чүмләдән меншевикләр бизи буна көрә писләјирләрсә, бу анчаг ону көстәрир ки, меншевикләр, һабелә II вә II ½ Интернационалларын сосиалистләри ингилабын үмумијјәтлә нечә инкишаф етдији һаггында һеч бир тәсәввүрә малик дејилдирләр. Биз бундан башга бир јолла башлаја билмәздик.

Инди исә вәзијјәт еләдир ки, биз өз ишимизин јохланылмасыны чидди тәшкил етмәлијик; бурада јенә коммунистләрин өзләринин јаратдыгы нәзарәт органлары васитәсилә апарылан јохлама нәзәрдә тутулмур, бу нәзарәт органлары чох көзәл олса да, бунлар совет органлары системиндә дә, партија органлары системиндә дә олса да, лап идеал нәзарәт органлары олса да, белә јохлама кәндли игтисадијјатынын һәгиги еһтијачы нөгтеји-нәзәриндән күлүнчдүр, лакин бу, бизим гуручулуг нөгтеји-нәзәриндән күлүнч дејилдир. Биз һазырда бу нәзарәт идарәләрини јарадырыг, лакин мән инди һәмин јохлама һаггында дејил, күтләви игтисадијјат нөгтеји-нәзәриндән олан јохлама һаггында данышырам.

Капиталист тәчһиз етмәји бачарырды. О буну пис едирди, о буну гарәтчиликлә едирди, о бизи тәһгир едирди, о бизи гарәт едирди. Коммунизмин нә кими бир шеј олдуғуну билмәдикләринә көрә коммунизм һаггында мүһакимә јеритмәјән садә фәһлә вә кәндлиләр буну билирләр.

«Лакин капиталистләр һәр һалда тәчһиз етмәји бачарырдылар, сиз нечә, бачарырсынызмы? Сиз бачармырсыныз». Кечән илин јазында мәһз белә сәсләр ешидилирди, бунлар һәмишә ајдын олмурдуса да, кечән илки јаз бөһраны үчүн бир зәмин тәшкил едирди. «Сиз чох јахшы адамларсыныз, лакин киришдијиниз иши, игтисади иши көрмәји бачармырсыныз». Кәндлиләрин вә кәндлиләр васитәсилә исә фәһләләрин бир сыра тәбәгәләринин дә кечән ил коммунист партијасына гаршы ирәли сүрдүкләри ән садә вә ән шид-

дәтли тәнгид будур. Буна көрәдир ки, јени игтисади сијасәт мәсәләсиндәки һәмин көһнә бәнд белә бир әһәмијјәт кәсб едир.

Һәгиги јохлама лазымдыр. Јанашы олараг капиталист иш көрүр, гарәтчиликлә иш көрүр, мәнфәәт көтүрүр, лакин о бачарыр. Бәс сиз — сиз јени үсулла тәчрүбә едирсиниз: сиздә мәнфәәт јохдур, принсипләриниз коммунист принсипләридир, идеалларыныз јахшы идеаллардыр, — бир сөзлә, елә тәсвир едирсиниз ки, лап мүгәддәссиниз, чәннәтдә јериниз вар, — амма иш көрмәји нечә, бачарырсынызмы? Јохлама, әсл јохлама лазымдыр, бу јохлама елә олмамалыдыр ки, МНК тәдгиг едиб төһмәт верир. УРМИК исә чәза тә'јин едир, — јох, әсл јохлама, халг игтисадијјаты нөгтеји-нәзәриндән јохлама лазымдыр.

Коммунистләрә һәр чүр мөһләт верилмишдир, һеч бир башга һөкумәтә көстәрилмәдији гәдәр е'тибар көстәрилмишдир. Әлбәттә, коммунистләр капиталистләрдән, мүлкәдарлардан хилас олмаға көмәк етмишдиләр, кәндлиләр буну гијмәтләндирирләр вә онлар е'тибар көстәрәрәк мөһләт верирдиләр, лакин һамысы мүәјјән вахта гәдәр. Сонра исә јохлама кәлир: сиз дә башгалары кими тәсәррүфатчылыг етмәји бачарырсынызмы? Көһнә капиталист бачарыр, сиз исә бачармырсыныз.

Биринчи дәрс, МК-нын сијаси мә'рузәсинин биринчи башлыча һиссәси будур. Биз тәсәррүфатчылыг етмәји бачармырыг. Бу, бир ил әрзиндә сүбут едилмишдир. Мән чох истәрдим ки, бир нечә дөвләт трестини (Туркеневин бу гәдәр тә'рифләдији көзәл рус дили илә ифадә етсәк) мисал кәтириб нечә тәсәррүфатчылыг етдијимизи көстәрим.

Тәәссүф ки, бир сыра сәбәбләр үзүндән, хејли дәрәчәдә хәстәлијимә көрә, мә'рузәнин бу һиссәси үзәриндә ишләјә билмәмишәм вә јалныз баш верән һадисәләри мүшаһидә етмәк әсасында нә фикирдә олдуғуму ифадә етмәклә кифајәтләнмәлијәм. Бу бир ил әрзиндә биз тамамилә ајдын сурәтдә сүбут етмишик ки, тәсәррүфатчылыг етмәји бачармырыг. Бу әсас дәрсдир. Јахын ил әрзиндә биз ја бунун әксини сүбут едәчәјик, ја да Совет һакимијјәти јашаја билмәз. Ән

бөјүк тәһлүкә дә одур ки, буну һеч дә һамы дәрк етмир. Әкәр бүтүн коммунистләр, мәс'ул ишчиләр ајдын баша дүшүб десәјдиләр: бачармырыг, кәлин лап әввәлиндән өјрәнәк, онда газанмыш оларыг, — мәнчә бу, башлыча, әсас нәтичә оларды. Лакин буну дәрк етмирләр вә әминдирләр ки, белә дүшүнәнләр, инкишаф етмәмиш адамлардыр, онлар куја, коммунизми өјрәнмәмишләр, — бәлкә, баша дүшәр, өјрәнәрләр. Јох, бағышлајын, мәсәлә онда дејилдир ки, кәндли, битәрәф фәһлә коммунизми өјрәнмәмишләр, мәсәлә ондадыр ки, програм һазырлајыб халгы һәмин бөјүк програмы јеринә јетирмәјә чағырмаг вахтлары кечмишдир. О заман кечмишдир, инди сүбут етмәк лазымдыр ки, сиз индики чәтин вәзијјәтдә фәһләнин вә кәндлинин тәсәррүфатына әмәли көмәк едә билирсиниз, онлар да көрсүнләр ки, сиз јарыша давам кәтирдиниз.

Бизим јаратмаға башладығымыз гарышыг чәмијјәтләр, һәм хүсусијјәтчи рус капиталистләринин вә харичи капиталистләрин, һәм дә коммунистләрин иштирак етдикләри һәмин чәмијјәтләр елә формалардан биридир ки, бунда јарышы дүзкүн тәшкил етмәк олар, буну көстәрмәк вә өјрәнмәк олар ки, биз кәндли тәсәррүфаты илә әлагә дүзәлтмәји капиталистләрдән пис бачармырыг, кәндли тәсәррүфатынын ehtijачларыны өдәјә биләрик, кәндлини гыса бир мүддәтдә дәјишдирмәк мүмкүн олмадығына көрә, она инди олдуғу һалында, бүтүн авамлығына бахмајараг, иәлиләмәсинә көмәк едә биләрик.

Гаршымызда әсла тә'хирәсалынмаз вәзифә олан белә бир јарыш дурур. Јени игтисади сијасәтин мәғзи вә фикримчә, партија сијасәтинин бүтүн маһијјәти бундан ибарәтдир. Биздә истәдијиниз гәдәр халис сијаси мәсәләләр вә чәтинликләр вардыр. Сиз бунлары билирсиниз: һәм Кенуја, һәм мүдахилә тәһлүкәси. Чәтинликләр бөјүкдүр, лакин һәмин чәтинлпјә нисбәтән онларын һамысы һечдир. Орада биз көрмүшүк ки, бунлар нечә олур, орада биз бир чох шејләр өјрәнмишик, буржуа дипломатијасынын нә олдуғуну көрмүшүк. Бу елә бир шејдир ки, меншевикләр буну

бизә 15 илдән бәри өјрәтмәкдә идиләр вә бә'зи фајдалы шејләр өјрәтдиләр. Бу јени бир шеј дејилдир. Лакин игтисадијјатда етмәли олдуғумуз шеј будур: инди ади приказчиклә, ади капиталист вә тачирлә јарыша давам кәтирмәли; о, кәндлинин јанына кедәчәк вә онунла коммунизм һаггында мүбаһисә етмәјәчәкдир — тәсәввүр един: коммунизм һаггында мүбаһисә етмәјәчәкдир — лакин белә мүбаһисә едәчәкдир: әкәр тапмаг, дүзкүн алвер етмәк, гурмағы бачармаг лазымдырса, мән баһа гурарам, амма, олсун ки, коммунистләр мәндән дә баһа, бәлкә дә, онгат баһа гурсунлар. Ишин маһијјәти инди белә бир тәшвигатдадыр, игтисадијјатын әсасы бундадыр.

Тәкрар едирәм, халгдан биз сијасәтимизин дүзкүнлүјү сајәсиндә мөһләт вә е'тибар әлдә етмишик, бу да, јени игтисади сијасәт дили илә десәк, —векселләрдир, лакин бу векселләрин үзәриндә мүддәтләри көстәрилмәмишдир вә бунларын өдәнилмәсинин нә вахт тәләб олунаҹағыны векселин мәтниндән билмәк мүмкүн дејилдир. Тәһлүкә бундадыр, һәмин сијаси векселләри ади тичарәт векселләриндән фәргләндирән хүсусијјәт будур. Биз бүтүн диггәтимизи буна вермәлијик, бунунла архајын олмамалыјыг ки, һәр јердә дөвләт трестләриндә вә гарышыг чәмијјәтләрдә мәс'ул вә ән јахшы оланлар коммунистләрдир — бунун һеч бир фајдасы јохдур, чүнки онлар тәсәррүфатчылыг едә билмирләр вә бу чәһәтдән онлар ири фабрик вә ири ширкәт мәктәби көрмүш олан сырави бир капиталист приказчикиндән писдирләр. Буну биз дәрк етмирик, бурада коммунист ловғалығы — бөјүк рус дили илә десәк — комчванство галмышдыр. Мәсәлә ондадыр ки, мәс'ул коммунист — јә'ни һәм ән јахшы, һәм там намуслу, һәм сәдагәтли олан, каторга көрмүш вә өлүмдән горхмајан коммунист — тичарәт едә билмир, чүнки о ишчил дејилдир, буну өјрәнмәмишдир вә өјрәнмәк дә истәмир, баша дүшмүр ки, әлифбадан башлајыб өјрәнмәлидир. О, коммунистдир, дүнјада ән бөјүк ингилаб етмиш олан ингилабчыдыр, гырх еһрам олмаса да, һәр һалда гырх Авропа өлкәси капитализмдән хилас олмаг үмидилә она бахмагда-

дыр, — о, он ил дүкана кедиб кәлмиш олан, бу иши билән сырави бир приказчикдән өјрәнмәлидир, о, мәс'ул коммунист вә сәдагәтли инғилабчы буну нәинки билмир, һәтта буну билмәдијини дә билмир.

Буна көрә дә, јолдашлар, әкәр биз һеч олмаса һәмин биринчи биликсизлијимизи ләғв етсәк, бу ән бөјүк бир гәләбә олар. Биз бу гурултајдан белә бир фикирлә кетмәлијик ки, биз буну билмирдик вә әлифбадан башлајыб өјрәнәчәјик. Биз һәр һалда һәлә инғилабчы олараг галмагдајыг (доғрудур, бир чохлары дејирләр вә һәтта һеч дә әсассыз дејирләр ки, биз бүрократлашмышыг) вә белә бир садә шеји баша дүшә биләрик ки, јени, сон дәрәчә чәтин бир ишдә бир нечә дәфә башдан башламағы бачармаг лазымдыр: башладыныз, чыхылмаз бир вәзијјәтә дүшдүнүз — јенидән башла, — вә белә ликлә он дәфә дејишдир, лакин истәдијинә наил ол, тәкәббүр етмә, ловғалашма ки, сән коммунистсән, һәр һансы бир битәрәф, бәлкә дә ағгвардијачы вә чох күман ки, ағгвардијачы бир приказчик исә игтисади чәһәтдән һөкмән көрүләси олан бир иши бачарыр, сән исә бачармырсан. Әкәр сән мәс'ул коммунистсәнсә, јүзләрлә рүтбә вә ада, коммунист вә совет «нишанларына» маликсәнсә, буну баша дүшсән, онда өз мәгсәдинә наил оларсан, чүнки буну өјрәнмәк олар.

Бу бир ил әрзиндә бизим, чох кичик дә олса, бә'зи мүвәффәгијјәтләримиз вардыр, лакин онлар чүзидир. Башлычасы: белә бир чәһәт дәрк едилмәмишдир вә кениш даирәдә, һамылыгла бүтүн коммунистләр тәрәфиндән јәгин едилмәмишдир ки, инди биздә мәс'ул вә ән сәдагәтли рус коммунистләриндә бу бачарыг һәр һансы бир көһнә приказчикдә олдуғундан аздыр. Тәкрар едирәм, башдан өјрәнмәјә башламаг лазымдыр. Әкәр биз буну дәрк етсәк, имтаһандан чыхарыг, имтаһан исә чиддидир, бу имтаһаны јахшылашмагда олан малијјә бөһраны едәчәк, бу имтаһаны рус базары вә табе олдуғумуз, әлагәдар олдуғумуз, јаха гуртармаг мүмкүн олмајан бејнәлхалг базар едәчәкдир. Бу имтаһан чиддидир, чүнки бурада бизи игтисади вә сијаси чәһәтдән әзә биләрләр.

Мәсәлә белә вә јалныз белә дурур, чүнки бурадакы јарыш чиддидир вә бу јарыш һәлледичи јарышдыр. Сијаси вә игтисади чәтинликләримиздән бизим бир чох чарә вә чыхыш јоллларымыз вар иди. Биз ифтихарла өјүнә биләрик ки, индијәдәк биз бүтүн бу чарә вә чыхыш јолларындан мүхтәлиф шәраитә ујғун олараг, мүхтәлиф шәкилләрдә истифадә едә билмишик, инди исә бизим даһа һеч бир чыхыш јолумуз јохдур. Ичазә верин, буну сизә һеч бир мүбалиғәјә јол вермәдән дејим, белә ки, бу мә'нада доғрудан да «сон вә гәти дөјүшдүр», лакин бу дөјүш бејнәлхалг капитализмлә дејил, — орада һәлә бир чох «сон вә гәти дөјүшләр» олачаг, — јох, рус капитализми илә олачагдыр, хырда кәндли тәсәррүфатындан доған, онун јардым көстәрдији капитализм илә олачагдыр. Мәһз бурада јахын кәләчәкдә дөјүш олачагдыр ки, бунун да вахтыны дүрүст мүәјјән етмәк олмаз. Бурада «сон вә гәти дөјүш» олачаг, бурада артыг һеч бир, нә сијаси, нә дә һеч бир башга долајы јол ола билмәз, чүнки бу, хүсуси капиталла јарыш имтаһаныдыр. Ја биз хүсуси капиталла бу јарыш имтаһанындан чыхачағыг, ја да там мүвәффәгијјәтсизлик олачаг. Бу имтаһандан чыхмаг үчүн, бунун үчүн бизим сијаси һакимијјәтимиз вә бир јығын һәр чүр игтисади вә башга васитәләримиз вардыр, бачарыгдан башга нә истәсәниз варымыздыр. Бачарыг јохдур. Одур ки, әкәр биз кечән илин тәчрүбәсиндән һәмин садә дәрси алсаг вә ону өзүмүз үчүн бүтүн 1922-чи илдә рәһбәр тутсаг, онда бу чәтинлијә дә галиб кәләрик, доғрудур, бу чәтинлик габагкы чәтинликдән хејли **бөјүкдүр**, чүнки бу чәтинлик бизим өзүмүздәдир. Бу чәтинлик харичи дүшмәнә бәнзәмәз. Бу чәтинлик ондан ибарәтдир ки, гаршымыза гојулмуш ачы һәгигәти өзүмүз дәрк етмәк истәмирик вә хошакәлмәз вәзијјәтә дүшмәк истәмирик, һалбуки бу вәзијјәтә дүшмәлијик: башдан өјрәнмәјә башла. Бу, мәним фикримчә, јени игтисади сијасәтдән доған икинчи дәрсдир.

Үчүнчү, әлавә дәрс исә, — дөвләт капитализми мәсәләсинә аиддир. Һејф ки, јол. Бухарин гурултајда јохдур, мән онунла бир гәдәр мүбаһисә етмәк истәр-

дим, лакин јахшысы будур, кәлән гурултајадәк тә'хирә салым. Мәним фикримчә, дөвләт капитализми мәсәләсиндә үмумијјәтлә мәтбуатымыз вә үмумијјәтлә партијамыз белә бир сәһв едир ки, биз зијалычылыға, либериализмә гапылырыг, дөвләт капитализмини нечә баша дүшмәк һаггында әлламәлик едирик вә көһнә китаблара бахырыг. Орада исә һеч дә бундан јазылмамышдыр: орада капитализм дөврүндә олан дөвләт капитализми һаггында јазылмышдыр, лакин коммунизм дөврүндә олан дөвләт капитализми һаггында јазылмыш бирчә китаб да јохдур. Һәтта Маркс да бу барәдә бирчә кәлмә дә јазмаг фикринә кәлмәмиш вә бирчә дә дәгиг ситат вә тәкзибедилмәз көстәришләр гојмајараг вәфат етмишдир. Буна көрә биз инди өзүмүз чыхыш јолу тапмалы олуруг. Мән бу мә'рузәјә һазырлашаркән етмәк истәдијим кими, дөвләт капитализми мәсәләси үчүн мәтбуатымыза фикрән үмуми бир нәзәр салынса, белә бир јәгинлик һасил олур ки, орада мәтләбдән јан кечирләр, тамамилә башга бир тәрәфә бахырлар.

Бүтүн игтисади әдәбијјата көрә дөвләт капитализми, — капитализм гурулушунда олан капитализмдир, бурада дөвләт һакимијјәти бу вә ја дикәр капиталист мүәссисәләрини билаваситә өзүнә табе едир. Биздә исә, дөвләт пролетар дөвләтидир, пролетариата архаланыр, бүтүн сијаси үстүнлүкләри пролетариата верир вә пролетариат васитәсилә ашағыдан кәндлиләри өзүнә чәлб едир (сизин јадыныздадыр ки, биз бу иши јохсул комитәләриндән башладыг). Одур ки, дөвләт капитализми чох-чохларыны чашдырыр. Бунун олмамасы үчүн әсас шеји јадда сахламаг лазымдыр ки, биздәки шәкилдә олан дөвләт капитализми һеч бир нәзәрииәдә, һеч бир әдәбијјатда тәһлил едилмир вә бунун да садәчә сәбәби одур ки, һәмин сөзләрлә әлагәдар олан бүтүн ади анлајышлар капитализм чәмијјәтиндәки буржуа һакимијјәтинә ујғунлашдырылмышдыр. Биздәки ичтимаијјәт исә капитализм јолундан сычрајыб чыхмыш, лакин һәлә јени јола кечмәмишдир, лакин бу дөвләтә буржуазија дејил, пролетариат рәһбәрлик едир. Биз баша дүшмәк истәмирик

ки, биз «дөвләт» дедикдә, дөвләт — бизик, пролетариатдыр, фәһлә синфинин авангардыдыр. Дөвләт капитализми — бизим мәһдуд едә биләчәјимиз, һәддини тә'јин едә биләчәјимиз капитализмдир, бу дөвләт капитализми дөвләтлә бағлыдыр, дөвләт исә —фәһләләрдир, фәһләләрин габагчыл һиссәсидир, авангарддыр, бизик.

Дөвләт капитализми, бизим мүәјјән чәрчивә ичәрисинә салмалы олдуғумуз вә индиједәк сала билмәдијимиз капитализмдир. Бүтүн мәсәлә дә бундадыр. Һәмин дөвләт капитализминин нечә олачағы да бизим өзүмүздән асылыдыр. Бизим кифајәт гәдәр, тамамилә кифајәт гәдәр сијаси һакимијјәтимиз вар; ихтијарымызда олан игтисади вәсаит дә кифајәт гәдәрдир, лакин фәһлә синфинин биласитә идарә етмәк үчүн, һүдуду мүәјјән етмәк үчүн, өзүнү ајырмаг үчүн, табе олмаг дејил, өзүнә табе етмәк үчүн ирәли чәкилмиш авангардынын кифајәт гәдәр бачарығы јохдур. Бурада јалныз бачарыг лазымдыр, бу исә биздә јохдур. Тарихдә әсла көрүнмәмиш бир вәзијјәтдир: пролетариатын, ингилабчы авангардын тамамилә кифајәт гәдәр сијаси һакимијјәти вар, бунунла јанашы исә дөвләт капитализми. Әсл мәсәлә бизим буну баша дүшмәјимиздәдир ки, бу капитализм бизим јол верә биләчәјимиз вә вермәли олдуғумуз, бизим чәрчивә ичәрисинә сала биләчәјимиз вә салмалы олдуғумуз капитализмдир, чүнки бу капитализм кениш кәндлиләр вә хүсуси капитал үчүн зәруридир; бу хүсуси капитал исә, елә тичарәт етмәлидир ки, кәндлиләрин еһтијачларыны өдәсин. Иши елә гурмаг лазымдыр ки, капиталист тәсәрруфатынын вә капиталист дөвријјәсинин ади кедиши мүмкүн олсун, чүнки бу, халга лазымдыр, бунсуз јашамаг олмаз. Бүтүн јердә галан исә онлар үчүн, һәмин чәбһә үчүн мүтләг зәрури дејилдир, бүтүн јердә галанларла онлар гатлаша биләрләр. Сиз коммунистләр, сиз фәһләләр, пролетариатын дөвләти идарә етмәји өз өһдәсинә көтүрмүш шүурлу һиссәси олан сизләр бачарыб елә един ки, әлинизә алмыш олдуғунуз дөвләт сизин истәдијиниз кими ишләсин. Будур, биз бир ил кечирмишик, дөвләт

бизим әлимиздәдир, бәс бу ил әрзиндә о, јени игтисади сијасәтдә бизим истәдијимиз кими ишләмишдирми? Јох. Биз буну е'тираф етмәк истәмирик: о, бизим истәдијимиз кими ишләмәмишдир. Бәс о нечә ишләмишдир? Машын әлдән чыхыр: санки машында адам отуруб ону сүрүр, машын исә она верилән истигамәтдә дејил, башга бир истигамәтдә, нә исә, ја кизли, ја гејри-гануни бир гүввәнин, ја аллаһ билир кимин, ја мөһтәкирләрин, ја хүсуси тәсәррүфат капиталистләринин, ја да һәм онларын, һәм дә бунларын вердији истигамәтдә кедир, — лакин машын, онун сүканы башында отуран адамын лап да күман етдији кими кетмир, чох һалларда исә әсла онун күман етдији кими кетмир. Дөвләт капитализми мәсәләсиндә јадда сахламаг лазым кәлән әсас чәһәт будур. Бу әсас сәһәдә башдан өјрәнмәк лазымдыр вә әкәр биз буну гәти мәнимсәјә билсәк вә бу бизим шүурумуза кечәрсә, јалныз онда биз замин ола биләрик ки, буну өјрәнәчәјик.

Инди мән керичәкилмәнин дајандырылмасы мәсәләсинә кечирәм, бу барәдә мән металчыларын гурултајындакы нитгимдә данышмышдым*. О вахтдан бәри мән нә партија мәтбуатында, нә јолдашларын шәхси мәктубларында, нә дә Мәркәзи Комитәдә һеч бир е'тираза раст кәлмәмишәм. Мәркәзи Комитә мәним планымы бәјәнди, бу план исә керичәкилмәнин дајандырылмасыны Мәркәзи Комитә адындан һәмин гурултајдакы мә'рузәдә дә вар күввә илә гејд етмәкдән вә артыг бүтүн партија адындан, мәчбури олан мүвафиг бир директив вермәсини гурултајдан хаһиш етмәкдән ибарәт иди. Биз бир ил кери чәкилдик. Инди биз партија адындан демәлијик: — бәсдир! Кери чәкилмәклә күддүјүмүз мәгсәд әлдә едилмишдир. Һәмин дөвр гуртармагдадыр вә ја гуртармышдыр. Инди башга бир мәгсәд ирәли сүрүлүр ки, бу да күввәләрин јенидән груплашдырылмасыдыр. Биз јени бир јерә кәлмишик, керичәкилмәни биз һәр һалда үмумијјәтлә нисбәтән гајда илә кечирдик. Доғрудур, һәмин ке-

* Бах: бу чилд, сәһ. 8—18. *Ред.*

ричәкилмәни чахнашма ичиндә бир керичәкилмәјә чевирмәк истәјән сәсләр һәр тәрәфдән аз ешидилмирди. Бә'зиләри бу мә'нада иди ки, куја, биз бу вә ја дикәр һиссәдә дүзкүн кери чәкилмирдик, мәсәлән, «фәһлә мүхалифәти» ады дашыјан групун[53] бә'зи нүмајәндәләри белә дејирдиләр. (Мәним фикримчә, онларын бу ады дашымасы дүзкүн дејилди.) Онлар һәддиндән артыг чанфәшанлыг көстәрәрәк бир гапыдан кирмәк истәркән башга бир гапыдан кечмишдиләр вә инди буну ашкар сурәтдә көрүрләр. О заман онлар көрмүрдүләр ки, онларын фәалијјәти бизим һәрәкәтимизи дүзәлтмәјә јөнәлмәмишди вә һәгигәтдә онларын фәалијјәтинин бирчә мә'насы вар иди—чахнашма салырды, керичәкилмәни интизамла кечирмәјә мане олурду.

Керичәкилмә — чәтин шејдир, хүсусилә һүчум етмәјә адәт етмиш ингилабчылар үчүн, хүсусилә онлар бир нечә ил әрзиндә олдугча бөјүк мүвәффәгијјәтлә һүчум етмәјә адәт етдикләри бир заманда, хүсусилә онлар башга өлкәләрин, јалныз һүчум етмәјә башламаг арзусунда олан ингилабчылары илә әһатә олундуглары бир шәраитдә. Бизим кери чәкилмәјимизи көрәрәк бунлардан бә'зиләри, Коминтернин сонунчу кениш Ичраијјә Комитәсиндә олдуғу кими, һәтта јолверилмәз бир сурәтдә ушагчасына бәрк ағладылар[54]. Ән јахшы коммунист һиссијјаты вә коммунист нијјәтләри олан бә'зи јолдашлар ағлајыб дејирдиләр ки, бир бахын, јахшы рус коммунистләри кери чәкилирләр. Ола биләр, һәмин Гәрби Авропа психолокијасыны баша дүшмәк мәним үчүн инди артыг чәтиндир, һәрчәнд мән мүһачир сифәтилә һәмин көзәл демократик өлкәләрдә узун илләр јашамалы олмушам. Лакин, ола биләр, онларын нөгтеји-нәзәриндән буну баша дүшмәк о гәдәр чәтиндир ки, адам ағлаја биләр. Һәр һалда, бизим сентименталь һиссләр үзәриндә дајанмаға вахтымыз јохдур. Бизә ајдын иди ки, биз бир чох илләр әрзиндә мәһз белә мүвәффәгијјәтлә һүчум етдијимизә көрә вә чохлу гејри-ади гәләбәләр әлдә етдијимизә көрә (һәм дә бүтүн бунлар ешидилмәмиш дәрәчәдә дағылмыш, мадди шәраитдән мәһрум бир

өлкәдә!), һәмин һүҷуму мөһкәмләтмәк үчүн, бизә кери чәкилмәк тамамилә зәрури иди, бу гәдәр бөјүк наилијјәтләр әлдә етдијимизә көрә тамамилә зәрури иди. Биз бир зәрбә илә әлә кечирдијимиз бүтүн мөвгеләри әлимиздә сахлаја билмәздик, о бири тәрәфдән исә јалныз бир зәрбә илә, фөһлә вә кәндлиләрин чошғунлуғу далғасынын зирвәсиндә өлчүлмәз дәрәчәдә чох шеј әлә кечирдијимизә көрә вә јалныз бунун сајәсиндә бизим о гәдәр чох јеримиз вар иди ки, биз башлыча вә әсас оланы әсла әлдән вермәјәрәк, олдугча чох кери чәкилә билдик вә инди дә һәлә чох кери чәкилә билирик. Горхаглыг сәсләри, о чүмләдән «фәһлә мүхалифәти» тәрәфиндән ешидилән бу сәсләр (онун ән бөјүк зәрәри дә бунда иди!) биздән гисмән парчаланыб ајрылмалара, интизамдан, дүзкүн кери чәкилмәкдән кәнара чыхмаг һалларына сәбәб олдуса да, керичәкилмә үмумијјәтлә кифајәт гәдәр гајда илә кечди. Керичәкилмә заманы ән тәһлүкәли шеј — чахнашмадыр. Әкәр бүтүн орду (бурада мән мәчази мә'нада дејирәм) кери чәкилирсә, бурада, һамынын ирәли кетдији бир заманда олан әһвал-руһијјә ола билмәз. Бурада сиз һәр аддымда мүәјјән дәрәчәдә руһ дүшкүнлүјү көрәчәксиниз. Биздә һәтта бә'зи шаирләр дә јазырдылар ки, куја, будур, Москвада һәм ачлыгдыр, һәм дә сојуг, һалбуки, кечмишдә тәмизлик иди, гәшәнк иди, инди исә — алвер, мөһтәкирлик вардыр. Биздә бир сыра белә шаиранә әсәрләр вардыр

Ајдындыр ки, буну керичәкилмә доғурур. Чох бөјүк тәһлүкә дә бундадыр: галибијјәтли вә бөјүк һүҷумдан сонра керн чәкилмәк олдугча чәтиндир; бурада мүнасибәтләр тамамилә башгадыр; һүҷум заманы интизама фикир вермәсән дә, һамы ирәли чүмур, ирәли чан атыр; керичәкилмә заманы исә, интизам да даһа шүурлу олмалыдыр вә јүз дәфә артыг лазымдыр, чүнки бүтүн орду кери чәкилдији заман, һарада дајанмаг лазым олдуғу ону ајдын дејил, о буну көрмүр, • јалныз керичәкилмәни көрүр, — бурада бә'зән бир нечә горхаглыг сәси дә кифајәтдир ки, һамы гачмаға үз гојсун. Бурада тәһлүкә чох бөјүкдүр. Әсл ордуда

белә бир керичәкилмә баш вердикдә, пулемјотлар гојурлар вә интизамлы керичәкилмә интизамсыз керичәкилмәјә чеврилмәјә башладыгда, әмр верирләр: «Атәш!». Бу да дүзкүндүр.

Биз ешидилмәмиш чәтин бир шәраитдә кери чәкилдијимиз бир заманда вә бүтүн мәсәлә јахшы интизам сахламагдан ибарәт олдуғу бир заманда адамлар, јахшы нијјәтлә дә олса, чахнашма салырларса, — белә бир заманда интизамы ән азаҹыг позанлары шиддәтлә, рәһмсизликлә, амансызлыгла чәзаландырмаг лазымдыр; һәм дә јалныз бизим бә'зи партијадахили нишләримиздә дејил, һабелә даһа артыг дәрәчәдә меншевикләр кими чәнаблара вә ја II$^1/_2$ Интернационалдан олан бүтүн чәнаблара гаршы да белә һөрәкәт етмәк лазымдыр.

Бу күнләрдә мән «Коммунист Интернационалынын» 20-чи китабчасында Отто Бауерин јени китабчасы һаггында јол. Ракошинин мәгаләсини охудум; вахтилә биз һамымыз Отто Бауердән өјрәнирдик, лакин мүһарибәдән сонра о да Каутски кими, мискин бир мешшан олмушдур[55]. О инди јазыр: «Будур, онлар капитализмә тәрәф кери чәкилирләр; биз һәмишә дејирдик: ингилаб — буржуа ингилабыдыр».

Бүтүн белә шејләри тәблиғ едән һәм меншевикләр һәм дә есерләр биз дејәндә ки, белә шејләр үстүндә күлләләјәчәјик, онлар тәәччүб едирләр. Онлар тәәччүбләнирләр, һалбуки мәсәлә ајдындыр: орду кери чәкилдикдә интизам, һүчум заманындакындан јүзгат артыг лазымдыр, чүнки һүчум заманы һамы ирәли чан атыр. Әкәр инди һамы кери чан атмаға башласа, бу — лабүддән вә дәһал мәһв олмагдыр.

Мәһз белә бир заманда гајда илә кери чәкилмәк, керичәкилмәнин һәддини дүрүст мүәјјән етмәк вә чахнашмаја дүшмәмәк — ән башлыча вәзифәдир. Буна көрә дә меншевик дејәндә ки: «Сиз инди кери чәкилирсиниз, мән исә һәмишә кери чәкилмәк тәрәфдары идим, мән сизинлә разыјам, мән сизин адамынызам, кәлин бир јердә кери чәкиләк», — онда биз онун чавабында дејирик: «Чамаат ичәрисиндә меншевизми јајмаг үстүндә бизим ингилаби мәһкәмәләримиз күл-

ләләмәлидирләр, јохса бунлар бизим мәһкәмәләримиз дејил, аллаһ билир нәдир».

Онлар әсла баша дүшә билмир вә дејирләр: «Бу адамларда әчәб диктаторлуг әдалары вардыр!». Онлар индијәдәк белә дүшүнүрләр ки, биз меншевикләри, Ченеврәдә бизимлә савашдыгларына көрә тә'гиб едирик[56]. Лакин биз белә бир јолла кетсәјдик, еһтимал, ики ај да һакимијјәт башында гала билмәздик. Һәгигәтән, Отто Бауерин дә, II вә II 1/2 Интернационалларын рәһбәрләринин дә, меншевикләрин дә, есерләрин дә јеритмәкдә олдуглары тәблиғат онларын өз тәбиәтини тәшкил едир: «Ингилаб чох габаға кетмишдир. Инди сәнин дедијини биз һәмишә демишик. Бизә ичазә вер, буну бир даһа тәкрар едәк». Биз исә буна белә чаваб веририк: «Ичазә верин, бунун үчүн сизи күлләләјәк. Ја сиз зәһмәт чәкиб өз бахышларынызы билдирмәкдән әл чәкин, ја да, әкәр сиз һазыркы вәзијјәтдә, ағгвардијачыларын билаваситә басгыны заманындакы шәраитдән хејли ағыр шәраитдә олдуғумуз бир заманда өз сијаси бахышларынызы билдирмәји арзу едирсинизсә, кәрәк бағышлајасыныз, биз сизә гаршы ағгвардијачыларын ән пис вә ән зәрәрли үнсүрләринә гаршы едилдији кими рәфтар едәчәјик». Буну биз унутмамалыјыг.

Мән керичәкилмәнин дајандырылмасындан данышдыгда, бунунла һеч дә демәк истәмирәм ки, биз тичарәт етмәји өјрәнмишик. Әксинә, мән бунун әксини дүшүнүрәм вә әкәр мәним чыхышым белә бир тә'сир бағышласајды, мән дүзкүн баша дүшүлмәмиш олардым вә сүбут едилмиш оларды ки, мән өз фикрими дүзкүн ифадә едә билмирәм.

Лакин мәсәлә орасындадыр ки, јени игтисади сијасәт нәтичәсиндә биздә мејдана кәлмиш олан әсәбилик, вурнухма, һәр шеји јенидән гурмаг, ујғунлашдырмаг чәһди кәрәк дајандырылсын. Биздә инди бир сыра гарышыг чәмијјәтләр вардыр. Доғрудур, бунлар чох аздыр. Биздә харичи капиталистләрин иштиракы илә доггуз чәмијјәт тәшкил едилмиш вә бунлар Харичи тичарәт комиссарлығы тәрәфиндән тәсдиг едилмишдир, Соколников комиссијасы

б-ны тәсдиг етмиш[57], Шимал мешә идарәси 2 мүгавилә бағламышдыр. Беләликлә, инди мүхтәлиф идарәләр тәрәфиндән тәсдиг олунмуш вә милјонларла капиталы олан он једди чәмијјәт вардыр. (Әлбәттә, бизим идарәләрдә дә кифајәт гәдәр долашыглыг вардыр, белә ки, бурада да һәр һансы бир шеји нәзәрдән гачырмаг имканы вардыр.) Лакин, һәр һалда, биздә инди рус капиталистләри вә харичи капиталистләрин иштиракы илә чәмијјәтләр вардыр. Бунлар чох дејилдир. Бу кичик, лакин әмәли башланғыч көстәрир ки, коммунистләри гијмәтләндирмишләр, онларын әмәли иши нөгтеји-нәзәриндән гијмәтләндирмишләр, гијмәтләндирәнләр МНК вә ҮРМИК кими али органлар дејилдир. Әлбәттә, МНК — чох јахшы органдыр вә биз инди она даһа артыг ихтијар верәчәјик. Лакин һәр һалда бу органлар коммунистләри јохладыгда,... тәсәввүр един ки, бејнәлхалг базарда онлары мө'тәбәр һесаб етмирләр. (Күлүшм ә.) Ади рус капиталистләри вә харичи капиталистләр коммунистләрин иштиракы илә олан гарышыг чәмијјәтә кирдикдә исә, биз дејирик: «Лакин һәр һалда биз бә'зи шејләри бачарырыг, нә гәдәр пис олса да, нә гәдәр чүзи олса да, башланғыч мә'насында һәр һалда бизим бә'зи шејләримиз вардыр». Әлбәттә, бир о гәдәр дә чох дејилдир; бир фикирләшин, артыг бир илдир е'лан етмишик ки, бүтүн гүввәмизи (гүввәмиз исә, дејирләр ки, чохдур), бүтүн гүввәмизи бу ишә вермишик вә бир ил мүддәтиндә анчаг он једди чәмијјәт вардыр.

Бу көстәрир ки, биз нә гәдәр ағыр тәрпәнирик, зирәк дејилик, биздә һәлә нә гәдәр обломовчулуг вардыр ки, бунун да үстүндә бизи һәлә мүтләг дөјәчәкләр. Лакин, тәкрар едирәм, һәр һалда башланғыч вардыр, кәшфијјат апарылмышдыр. Капиталистләрин фәалијјәти үчүн ади шәраит олмасајды, онлар бизим јанымыза кәлмәздиләр. Лакин онларын һәтта чүзи һиссәси кәлмишдирсә, артыг бу көстәрир ки, гисмән гәләбә әлдә едилмишдир.

Әлбәттә, онлар бизи һәлә бу чәмијјәтләр дахилиндә дөјәчәкләр, елә дөјәчәкләр ки, бир нечә ил сонра

арашдырмаг лазым кәләчәкдир. Лакин бунун ejби јохдур. Мән демирәм ки, бу гәләбәдир, — бу бир кәшфиjjат олуб көстәрир ки, бизим артыг фәалиjjәт сahәмиз вардыр, бир парча jеримиз вардыр вә биз керичәкилмәни артыг дајандыра биләрик.

Кәшфиjjат васитәсилә капиталистләрлә чүзи мигдар мүгавиләләр бағланмышдыр, лакин hәр hалда бағланмышдыр. Бунун әсасында өjрәнмәк вә daha артыг иш көрмәк лазымдыр. Бу мә'нада әсәбилик көстәрмәjә, чығыр-бағыр салмаға вә вурнухмаја артыг сон гојмаг лазымдыр. Бир-бириниn ардынча мәктублар, телефонограмлар кәлир: «Биздә jени игтисади сијасәт олдуғуна көрә бизи дә jенидән тәшкил етмәк олмазмы?». Hамы вурнухур, ара гарышыр, heч ким әмәли иш көрмүр, hамы jени игтисади сијасәтә нечә уjғунлашмагдан данышыр вә heч бир нәтичә чыхмыр.

Тачирләр исә, коммунистләрә күлүр вә ehтимал ки, дејирләр: «Кечмишдә баш диләтутанлар[58] вар иди, инди дә — баш данышанлар». Бунда әсла шүбhә ола билмәз ки, капиталистләр бизи лаға гојурдулар, биз кечикмишик, фүрсәти әлдән гачырмышыг, мән дә бу мә'нада дејирәм ки, hәмин директиви гурултај адындан да тәсдиг етмәк лазымдыр.

Керичәкилмә гуртармышдыр. Капиталистләрлә нечә ишләмәк үчүн лазым олан башлыча фәалиjjәт үсуллары мүәjjән едилмишдир. Чүзи мигдарда олса да, нүмунәләр вардыр.

Әлламәлик етмәjи, jени игтисади сијасәт hаггында мүhакимә jеритмәjи бир кәнара гојун, гој шаирләр өзләри үчүн ше'рләр јазсынлар, бунун үчүн дә онлар шаирдирләр. Лакин, игтисадчылар, jени игтисади сијасәт hаггында мүhакимә jеритмәjин, hәмин чәмиjjәтләрин сајыны артырын, капиталистләрлә јарыш тәшкил етмәjи бачаран коммунистләрин мигдарыны јохлајын.

Керичәкилмә гуртармышдыр, инди мәсәлә гүввәләри jенидән груплашдырмагдадыр. Гурултајын гәбул етмәли олдуғу директив будур вә бу да вурнухмаја, гарышыглыға сон гојмалыдыр. Сакит олун, әлламә-

лик етмәјин, бу, мәнфи чәһәт һесаб едилмәлидир. Әмәли сүрәтдә сүбут етмәк лазымдыр ки, сән капиталистләрдән пис ишләмирсән. Капиталистләр варланмаг үчүн кәндлиләрлә игтисади әлагә јарадырлар; сән исә бизим пролетар дөвләтимизин игтисади һакимиҗҗәтини күввәтләндирмәк үчүн кәндли игтисадиҗјаты илә әлагә јаратмалысан. Сәнин капиталистләрдән үстүнлүјүн ондадыр ки, дөвләт һакимиҗҗәти сәнин әлиндәдир, бир сыра игтисади васитәләр сәнин әлиндәдир, анчаг сән онлардан истифадә етмәји бачармырсан, шејләрә даһа ачыг көзлә бах, заһири бәсәкдүзәји, тәнтәнәли коммунист өртүјүнү үзәриндән ат, садәчә олараг ади иши өјрән, онда биз хүсусиҗҗәтчи капиталисти әзәрик. Бизим әлимиздә дөвләт һакимиҗјәти, бир чох игтисади васитәләр вардыр; әкәр биз капитализми әзиб кәндли игтисадиҗјаты илә әлагә јаратсаг, онда тамамилә јенилмәз күввә оларыг. Онда сосиализм гуручулуғу, коммунист партијасы адланыб дәниздә бир дамчы олан партијанын иши дејил, бүтүн зәһмәткеш күтләнин иши олар; онда сырави кәндли көрәчәкдир: онлар мәнә көмәк едирләр; о заман о, бизим ардымызча елә кедәчәкдир ки, бу јериш јүзгат јаваш олса да, милјон гат даһа мәтин вә даһа мөһкәм олачагдыр.

Керичәкилмәнин дајандырылмасындан мәһз бу мә'нада данышмаг лазымдыр вә һәмин шүары бу вә ја дикәр шәкилдә гурултајын гәрарына чевирмәк дүзкүн оларды.

Бунунла әлагәдар олараг мән белә бир мәсәлә үзәриндә дајанмаг истәрдим ки, болшевикләрин јени игтисади сијасәти нәдир, — тәкамүлдүр, јохса тактика? Билдијиниз кими, мүһачир руслар ичәрисиндә көк салмыш бир чәрәјан, ичтимаи-сијаси бир чәрәјан тәшкил едән сменавехчиләр мәсәләни белә гојмушлар; бу чәрәјанын башында ән ири кадет хадимләри, кечмиш Колчак һөкумәтинин бә'зи назирләри дururлар, — һәмин адамлар белә бир әгидәјә кәлмишләр ки, Совет һакимиҗјәти рус дөвләти гурур вә буна көрә онун ардынча кетмәк лазымдыр. «Лакин бу Совет һакимиҗјәти нә кими бир дөвләт гурур? Коммунист-

ләр коммунист дөвләти гурдугларыны сөјләјир вә инандырырлар ки, бу — тактикадыр: чәтин дәгигәдә болшевикләр хүсусиҹҹәтчи капиталистләри алдадачаглар, сонра исә, демәли, өз истәдикләринә наил олачаглар. Болшевикләр хошларына кәләни сөјләјә биләрләр, һәгигәтдә исә бу, тактика дејил, тәкамүлдүр, дахили дәјишилмәдир, онлар ади буржуа дөвләтинә кәлиб чыхачаглар, буна көрә дә биз онлара јардым көстәрмәлијик. Тарих мүхтәлиф јолларла кедир» — сменавехчиләр белә фикир јеридирләр.

Онлардан бә'зиләри өзләрини коммунист кими гәләмә верирләр, лакин даһа ачыг адамлар да вардыр, о чүмләдән Устрјалов. Кәрәк ки, о Колчак заманы назир иди. О өз јолдашлары илә разылашмыр вә дејир: «Сиз һәмин коммунизм һаггында нә истәјирсинизсә дејин, мән исә гәти дејирәм ки, бу онларда тактика дејил, тәкамүлдүр». Мәним фикримчә, һәмин Устрјалов өзүнүн бу ачыг бәјанаты илә бизә бөјүк фајда верир. Биз, хүсусилә мән вәзифәмә көрә, һәр күн олдугча чох ширин коммунист јаланы, «комјалан» ешитмәли олуруг вә бә'зән бу јалан үрәк буландырыр. Бирдән һәмин «комјалан» әвәзинә «Смена Вех» гәзетинин нөмрәси кәлир вә орада ачыгча дејилир: «Сиздә бу һеч дә белә дејилдир, сиз јалныз белә хәјал едирсиниз, һәгигәтдә исә, сиз ади буржуа батаглығына јуварланырсыныз вә үзәриндә һәр чүр ибарәләр јазылмыш олан коммунист бајрагчыглары орада јелләнәчәкдир». Бу олдугча фајдалыдыр, чүнки беләликлә биз этрафымызда даим ешитдикләримизин садәчә тәкрарыны дејил, синфи дүшмәнин сөјләдији синфи һәгигәти ешидирик. Белә бир шејә бахмаг олдугча фајдалыдыр, чүнки бу она көрә јазылмыр ки, коммунист дөвләтиндә белә јазмаг адәт олмушдур вә ја башга чүр јазмаг гадағандыр, она көрә јазылыр ки, бу, синфи дүшмән тәрәфиндән кобуд, ачыг-ачығына билдирилән доғрудан да синфи һәгигәтдир. Устрјалов кадет, буржуа олдуғуна, һәрби мүдахиләјә көмәк етдијинә бахмајараг дејир: «Мән Русијада Совет һакимијјәтинә көмәк етмәјә тәрәфдарам, она көрә Совет һакимијјәтинә көмәк етмәјә тәрәфдарам ки, о

ади буржуа һакимијјәтинә јуварланан бир јол көтүрмүшдүр».

Бу олдугча фајдалы бир шејдир вә мәнә елә кәлир ки, буну нәзәрдә тутмаг лазымдыр; сменавехчиләрин белә јазмасы бизим үчүн даһа јахшыдыр, чүнки онлардан бә'зиләри өзләрини, демәк олар, коммунист кими гәләмә верирләр, белә ки, узагдан һеч сечмәк олмур, — ола биләр аллаһа инаныр, ола биләр — коммунист ингилабына. Демәк лазымдыр ки, белә ачыг данышан дүшмәнләр фајдалыдыр. Дүзүнү демәк лазымдыр ки, Устрјаловун дедији шејләр мүмкүндүр. Тарихдә һәр нөв дәјишмәләр олмушдур; әгидәјә, сәдагәтә вә саир көзәл мә'нәви кејфијјәтләрә бел бағламаг — бу, сијасәтдә һеч дә чидди бир шеј дејилдир. Көзәл мә'нәви кејфијјәтләр аз мигдар адамларда олур, тарихи кедишин нәтичәсини исә олдугча бөјүк күтләләр һәлл едир вә әкәр аз мигдар адамлар онлар үчүн јарамырса, һәмин күтләләр бу аз мигдар адамларла бә'зән чох да нәзакәтлә рәфтар етмирләр.

Бу кими мисаллардан чох олмушдур, буна көрә дә сменавехчиләрин һәмин ачыг бәјанатыны алгышламаг лазымдыр. Дүшмән синфи һәгигәти дејәрәк, гаршымызда дуран тәһлүкәни көстәрир. Дүшмән чалышыр ки, бу, лабүд олсун. Сменавехчиләр јени игтисади сијасәтимиздә иштирак едән минләр вә он минләрлә һәр чүр буржујларын вә ја совет гуллугчуларынын әһвалруһијјәсини ифадә едирләр. Бу — әсас вә һәгиги тәһлүкәдир. Буна көрә дә һәмин суала башлыча диггәт вермәк лазымдыр: доғрудан да, ким үстүн кәлә-чәк? Мән јарышдан данышырдым. Үзәримизә билаваситә басгын јохдур, бизим боғазымыздан јапышмырлар. Сабаһ нә олачаг, биз буну һәлә көрәрик, лакин, бу күн үзәримизә әлдә силаһла һүчум етмирләр, буна бахмајараг капитализм чәмијјәти илә мүбаризә јүз гат артыг кәскинләшмиш вә тәһлүкәли олмушдур, чүнки дүшмәнимизин һарада олдуғуну вә достумузун ким олдуғуну һеч дә һәмишә ајдын көрмүрүк.

Мән коммунист јарышы һаггында коммунист рәғбәти нөгтеји-нәзәриндән дејил, тәсәррүфат формала-

рының вә ичтимаи уклад формаларының инкишафы нөгтеји-нәзәриндән данышырдым. Бу, јарыш дејилдир, бу, капитализмлә коммунизм арасында ән шиддәтли, кәскин мүбаризәдир, сонунчу олмаса да, буна јахын өлүм-дирим мүбаризәсидир.

Бурада мәсәләни ајдын гојмаг лазымдыр — бизим күчүмүз нәдәдир вә нәјимиз чатмыр? Сијаси һакимијјәт тамамилә кифајәт гәдәрдир. Бурада чох чәтин елә бир адам тапылар көстәрә билсин ки, филан әмәли мәсәләдә, филан әмәли иш апаран идарәдә коммунистләрин, коммунист партијасының кифајәт дәрәчәдә һакимијјәти јохдур. Елә адамлар вар ки, даим буну фикирләшир, лакин онларын һамысы әбәс јерә керијә бахыр вә баша дүшмүрләр ки, ирәли бахмаг лазымдыр. Әсас игтисади күввә—бизим әлимиздәдир. Бүтүн һәлледичи ири мүәссисәләр, дәмир јоллары вә с.,— бүтүн бунлар бизим әлимиздәдир. Ичарә, бә'зи јерләрдә нә гәдәр кениш инкишаф етмиш олса да, үмумијјәтлә ән чүзи бир рол ојнајыр, үмумијјәтлә бу, тамамилә чүзи бир һиссәдир. Коммунизмә кечилмәсини тә'мин етмәк үчүн Русија пролетар дөвләтинин әлиндә тамамилә кифајәт гәдәр игтисади күввә вардыр. Бәс нә чатышмыр? Нәјин чатышмадығы ајдындыр: коммунистләрин идарә едән тәбәгәсинин мәдәнијјәти чатышмыр. Лакин Москва көтүрүләрсә — 4 700 мәс'ул коммунист — вә һәмин нәһәнк бүрократлар јығыны көтүрүләрсә, —ким кими идарә едир? Мән чох шүбһә едирәм белә демәк мүмкүн олсун ки, коммунистләр һәмин јығыны идарә едирләр. Әкәр дүзүнү десәк, онлар идарә етмирләр, әксинә онлары идарә едирләр. Ушаглыгда бизә тарихдән данышыланлара бәнзәр бир шеј бурада баш вермишдир. Бизә өјрәдирдиләр: елә олур ки, бир халг башга бир халгы фәтһ едир, онда фәтһ едән халг фатеһ олур, фәтһ едилән халг исә мәғлуб олур. Бу чох садә вә һамыја ајдындыр. Бәс һәмин халгларын мәдәнијјәти нә олур? Бу бир о гәдәр дә садә дејилдир. Әкәр галиб кәлмиш халг, мәғлуб халгдан мәдәнидирсә, өз мәдәнијјәтини она гәбул етдирир, әкс һалда исә белә дә олур ки, мәғлуб халг өз мәдәнијјәтини галиб халга

гәбул етдирир. РСФСР-ин пајтахтында да буна бәнзәр бир шеј әмәлә кәлмәмишми вә белә чыхмамышдырмы ки, 4 700 коммунист (демәк олар, бүтөв бир дивизија, һәм дә һамысы ән јахшылары) јабанчы бир мәдәнијјәтә табе олмушлар? Доғрудур, бурада куја елә бир тәәссүр ојана биләр ки, мәғлуб едилән ләрин јүксәк мәдәнијјәти вардыр. Әсла јох. Онларын мәдәнијјәти олдугча аздыр, чүзидир, лакин һәр һалда биздәкиндән чохдур. Һәмин мәдәнијјәт нә гәдәр мискин, нә гәдәр чүзи олса да, бизим мәс'ул коммунист ишчиләримизин мәдәнијјәтиндән чохдур, чүнки онларын идарә етмәјә кифајәт дәрәчә бачарығы јохдур. Коммунистләр идарәләрин башында дурдуглары заман, — бунлары исә саботажчылар бә'зән гәсдән елә мәһарәтлә јерләшдирирләр ки, рәсми бир нөвһә олсун, — бир чох һалларда алдадылмыш олурлар. Бу, әсла хошакәлмәз бир е'тирафдыр. Ја да һәр һалда, чох да хошакәлән бир е'тираф дејилдир, лакин мәнә елә кәлир ки, буну е'тираф етмәк лазымдыр, чүнки мәсәләнин мәғзи инди бундадыр. Мәнчә, бириллик сијаси дәрс бундан ибарәтдир вә 1922-чи ил мүбаризәси дә һәмин әламәт алтында кечәчәкдир.

РСФСР вә РКП-нин мәс'ул коммунистләри баша дүшә биләчәкләрми ки, онлар идарә едә билмирләр? баша дүшә биләчәкләрми ки, онлар хәјал едирләр ки, куја идарә едирләр, әслиндә исә онлары идарә едирләр? Әкәр онлар баша дүшә билсәләр, әлбәттә, өјрәнәрләр, чүнки өјрәнмәк олар, лакин бунун үчүн өјрәнмәк лазымдыр, биздә исә өјрәнмирләр . Биздә саға да, сола да әмр вә декретләр верирләр, нәтичәдә исә, һеч дә истәдикләри чыхмыр.

Јени игтисади сијасәти е'лан етмәклә күнүн мәсәләләри сырасына гојдуғумуз јарыш вә мүсабигә, — чидди бир јарышдыр. Елә кәлир ки, бу бүтүн дөвләт тә'сисатларында олур, әслиндә исә, бу бир-бириндә барышмаз дүшмән олан ики синфин даһа бир мүбаризә формасыдыр. Бу — буржуазијанын пролетариатла даһа бир мүбаризә формасыдыр, бу — һәлә баша чатдырылмамыш вә һәтта Москванын мәркәзи идарәләриндә дә мәдәни чәһәтчә өтүб кечилмәмиш мүбари-

зәдир. Чүнки чох вахт буржуа хадимләри иши, бүтүн һакимиjjәтә, бүтүн имканлара малик олан вә әлләриндәки һүгуглар вә һакимиjjәтлә һеч бир аддым атмағы бачармаjан ән jахшы коммунистләримиздән даһа jахшы билирләр.

Мән Александр Тодорскинин китабчасындан бир ситат кәтирмәк истәрдим[59]. Һәмин китабча Весjегонск шәһәриндә (Твер губернијасында белә бир гәза шәһәри вардыр) чапдан чыхмышдыр, һәм дә Русијада совет ингилабынын биринчи илдөнүмүндә, 1918-чи ил нојабрын 7-дә, чох узаг кечмишдә чыхмышдыр. Весjегонсклу һәмин jолдаш, көрүнүр, партија үзвүдүр. Мән һәмин китабчаны чохдан охумушам вә дејә билмәрәм ки, бу чәһәтдән сәһв етмәjәчәjәм. О, ики совет заводуну нечә гурмаға башладығындан, бу мәгсәдлә ики нәфәр буржуjу о заманкы гајда илә: азадлыгдан мәһрум етмәк вә бүтүн әмлакыны мүсадирә етмәк һәдәси илә нечә чәлб етдијиндән jазыр. Онлар заводун jенидән jарадылмасы ишинә чәлб олунмушдулар. 1918-чи илдә буржуазијанын нечә чәлб едилдијини биз билирик (к ү л ү ш м ә), белә ки, бунун үзәриндә этрафлы дајанмағына дәjмәз: биз ону инди башга үсуллarла чәлб едирик. Тодорскинин чыхардығы нәтичә беләдир: «Бу һәлә ишин jарысыдыр — буржуазијаны мәғлуб етмәк, ону тамамилә әзмәк аздыр, ону бизим үчүн ишләмәjә мәчбур етмәк лазымдыр».

Бах, бунлар чох көзәл сөзләрдир. Бу, галиб кәлмиш пролетариатла мәғлуб едилмиш буржуазија арасындакы мүнасибәтләрин һәтта Весjегонск шәһәриндә, һәтта 1918-чи илдә дә дүзкүн баша дүшүлдүjүнү көстәрән чох көзәл сөзләрдир.

Биз истисмарчынын әлиндән вурсаг, ону зәрәрсиз һала салсаг вә тамамилә әзсәк — бу һәлә ишин jарысыдыр. Бизим Москвада, мәс'ул ишчиләрин 100 нәфәриндән 90 нәфәрә гәдәри исә белә хәjал едир ки, бүтүн иш бундадыр, jә'ни тамамилә әзмәкдә, зәрәрсиз һала салмагда, әлиндән вурмагдадыр. Меншевикләр, есерләр, ағгвардијачылар һаггында сөjләдикләрим, чох вахт зәрәрсиз һала салмаға, әлләриндән (ола биләр, jалныз әлләриндән дејил, бәлкә, башга

бир јерләриндән дә) вурмаға, там әзмәјә апарыб чыхарыр. Лакин бу, ишин јарысыдыр. Һәтта весјегонскли јолдашын буну сөјләмиш олдуғу 1918-чи илдә дә бу, ишин јарысы иди, инди исә — бу, ишин дөрддә бириндән дә аздыр. Биз вадар етмәли вә елә етмәлијик ки, онларын әли илә бизим үчүн иш көрүлсүн, елә олмасын ки, мәс'ул коммунистләр башда дурсунлар, рүтбәјә малик олсунлар, амма буржуазија илә бәрабәр сујун ахыны илә кетсинләр. Бүтүн мәтләб бундадыр.

Коммунизм чәмијјәтини коммунистләрин әли илә гурмаг, — ушаг идејасыдыр, тамамилә ушаг идејасыдыр. Коммунистләр — дәниздә бир дамчыдыр, халг дәнизиндә бир дамчыдыр. Онлар халгы јалныз о һалда өзләринин јолу илә апара биләрләр ки, јолу нәинки тәкчә бүтүн дүнја мигјасындакы тарихи истигамәт мә'насында дүзкүн мүәјјән етсинләр. Бу мә'нада биз өз јолумузу тамамилә дүзкүн мүәјјән етмишик вә һәр бир дөвләт буна сүбут верир ки, биз буну дүзкүн мүәјјән етмишик вә өз вәтәнимиздә, өз өлкәмиздә, һәмин јолу дүзкүн мүәјјән етмәлијик. Һәмин јол тәкчә бунунла дејил, һәмчинин онунла мүәјјән олунур ки, һәрби мүдахилә олмајачаг, биз кәндлијә тахыл әвәзиндә мал верә биләчәјик. Кәндли дејәчәк: «Сән чох көзәл адамсан, сән вәтәнимизи мүдафиә едирдин; бунун үчүн биз сәнә гулаг асырдыг, лакин әкәр сән тәсәррүфатчылыг етмәји бачармырсанса, онда рәдд ол». Бәли, кәндли буну дејәчәкдир.

Тәсәррүфаты биз о заман идарә едә биләрик ки, коммунистләр һәмин тәсәррүфаты өзкә әли илә гура билсинләр, өзләри исә һәмин буржуазијадан өјрәнсинләр вә ону истәдикләри јолла кетмәјә мәчбур етсинләр. Лакин коммунист хәјал едиб: мән һәр шеји билирәм, чүнки мән мәс'ул коммунистәм, мән приказчик кими адамлардан да күчлүсүнә галиб кәлмишәм, биз чәбһәләрдә әзишдирмишик, һәм дә мәкәр беләләриними әзмишик, — дедикдә, мәһз белә бир јајылмыш әһвал-руһијјә бизим ишимизи корлајыр.

Әкәр биз истисмарчыны зәрәрсиз һала салсаг, әлләриндән вурсаг вә гол-ганадыны гырсаг — бу, ишин

ән әһәмиjjәтсиз һиссәсидир. Буну етмәк лазымдыр. Һәм дә бизим Дөвләт сиjаси идарәмиз вә мәһкәмәләримиз буну нидиjәдәк етдикләри кими сүст етмәмәли вә jадда сахламалыдырлар ки, онлар бүтүн дүнjаның дүшмәнләри тәрәфиндән әһатә олунмуш пролетар мәһкәмәләридирләр. Бу чәтин дежилдир, буну биз әсасән өjрәнмишик. Бурада бир гәдәр тәзjиг көстәрмәк лазымдыр, бу исә асандыр.

Гәләбәнин икинчи һиссәси исә, — коммунист олмаjанларын әлп илә коммунизм гурмаг, игтисади чәһәтчә көрүлмәли олан иши әмәли сурәтдә jерinә jетирмәjи бачармаг, — кәндли тәсәррүфаты илә әлагә jаратмагдыр, кәндлиләри тә'мин етмәкдир, белә ки, кәндли десин: «Ачлыг нә гәдәр чәтин, нә гәдәр ағыр, нә гәдәр әзаблы олса да, мән көрүрәм ки, һәрчәнд һакимиjjәт һәмишәки, ади һакимиjjәт дежилдир, анчаг ондан әмәли, һәгигәтән һисс едилән фајда һасил олур». Наил олмаг лазымдыр ки, бизим әмәкдашлыг етдиjимиз вә сајча чох олан, биздән гат-гат артыг олан үнсүрләр елә ишләсинләр ки, биз онларын ишини мүшаһидә едә билək, һәмин иши баша дүшək, онларын әли илә коммунизм үчүн фајдалы бир иш көрүлсүн. Һазыркы вәзиjjәтин әсасы мәһз бундадыр, чүнки ајры-ајры коммунистләр буну баша дүшүр вә көрүрдүләрсә дә, партиjамызын кениш күтләси ичәрисиндә битәрәфләри ишә чәлб етмәк лүзуму һаггындакы бу шүур jохдур. Бу барәдә нә гәдәр тә'мимләр jазылмыш, нә гәдәр данышылмышдыр, лакин бир ил әрзиндә бир иш көрүлмүшдүрмү? Һеч бир иш. Партиjамызын jүз комитәсиндән беш комитәси дә өз ишинин әмәли нәтичәләрини көстәрә билмәз. Инди гаршыда дуран тәләбатдан биз бу гәдәр кери галмышыг, бу дәрәчәдә 1918-чи вә 1919-чу илләрин ән'әнәләри илә jашajырыг. О илләр әзәмәтли илләр иди, дүнjа миграсында ән бөjүк тарихи иш көрүлмүшдү. Инди исә керијә, һәмин илләрә бахсаг вә һазырда гаршыда нә кими вәзифә дурдуғуну көрмәсәк, бу бир фәлакәт, шүбһәсиз, там фәлакәт оларды вә бүтүн мәсәлә дә ондадыр ки, биз буну баша дүшмәк истәмирик.

Инди мән, биздә идарә ишимизин нә jердә олдуғу

һаггында ики әмәли мисал кәтирмәк истәрдим. Мән демишдим ки, бунун үчүн дөвләт трестләриндән бириши көтүрмәк даһа дүзкүн оларды. Мән белә бир дүзкүн үсулдан истифадә едә билмәјәчәјим үчүн үзр истәмәлијәм, чүнки бунун үчүн һеч олмаса бир дөвләт трести һаггында материалларла ән конкрет бир сурәтдә таныш олмаг лазым кәләрди, лакин тәәссүф ки, мәним буну өјрәнмәк имканым јох иди вә буна көрә ики кичик мисал көтүрүрәм. Бир мисал беләдир: МИЧ[60], Халг харичи тичарәт комиссарлығыны бүрократизмдә тәгсирләндирирди; о бири мисал — Донбас һаггындадыр.

Биринчи мисал аз јарарлыдыр, лакин бундан јахшысыны көтүрмәк имканым јохдур. Әсас фикрими бу мисалла да көстәрә биләрәм. Гәзетләрдән билдијиниз кими, сон ајлар мәним билаваситә ишлә мәшғул олмаға имканым јох иди, мән Халг Комиссарлары Советиндә ишләмирдим, МК-да да олмамышдым. Москваја мүвәггәти во надир һалларда кәлдијим заманларда Харичи тичарәт комиссарлығы һаггындакы олдугча бөјүк вә ачы шикајәтләр нәзәримә чәлб етди. Харичи тичарәт комиссарлығынын пис олдуғуна, орада сүрүндүрмә олдуғуна мән һеч бир вахт бир дәгигә дә шүбһә етмирдим. Лакин шикајәтләр хүсусилә инадлы олдугда, мән буну өјрәнмәјә чалышдым, — бир конкрет мисал көтүрүб һеч олмаса бир дәфә ахырадәк арашдырмаға, орада бунун нә үчүн белә олдуғуну, бу машынын нә үчүн ишләмәдијини мүәјјән етмәјә чалышдым.

МИЧ консерв алмалы иди. Бунун үчүн бир франсыз вәтәндашы кәлди. Билмирәм, о буну бејнәлхалг сијасәт мәнафеји нөгтеји-нәзәриндән вә Антантанын рәһбәрләринин разылығы илә, јохса Пуанкаренин вә Совет һакимијјәти әлејһинә башга дүшмәнләрин мәсләһәти илә едирди (мән күман едирәм ки, тарихчиләримиз буну Кенуја конфрансындан сонра ајдынлашдырарлар), лакин бу бир фактдыр ки, франсыз буржуазијасы јалныз нәзәри чәһәтчә дејил, һабелә әмәли сурәтдә дә иштирак едирди, чүнки франсыз буржуазијасынын нүмајәндәси Москваја кәлиб чых-

мышды вә консерв сатырды. Москва ачлыг чәкир, јајда даһа чох ачлыг чәкәчәк, әт кәтирмәмишләр вә — бизим Халг јоллар комиссарлығымызын бүтүн мә'лум чәһәтләрinә көрә — јәгин ки, кәтирмәјәчәкләр.

Әт консервләрини (әлбәттә, әкәр онлар тамамилә хараб олмамышса, — буну һәлә кәләчәк јохлама көстәрәчәкдир) совет пулуна сатырлар. Бундан садә нә ола биләр? Мә'лум олур ки, совет нөгтеји-нәзәриндән вә лазым олдуғу кими дүшүнүлөрсә, бу о гәдәр дә садә дејилдир. Мәним ишә билаваситә нәзәр јетирмәјә имканым јох иди, буна көрә дә тәһгигат тәшкил етдим, инди әлимдә һәмин мәшһур әһвалатын нечә инкишаф етдијинә даир бир дәфтәр вардыр. Әһвалат белә башланмышдыр: февралын 11-дә ј. Каменевин мә'рузәси үзрә, РКП МК Сијаси Бүросу харичдән әрзаг алынмасынын арзу олундуғу һаггында бир гәрар чыхармышды. Әлбәттә, РКП МК Сијаси Бүросунун гәрары олмадан рус вәтәндашлары белә бир мәсәләни нечә һәлл едә биләрләр! Бир тәсәввүр един: харичдән әрзаг алынмасы мәсәләсини 4 700 мәс'ул ишчи (бу јалныз сијаһы үзрә оланлардыр[61]) МК Сијаси Бүросунун гәрары олмадан нечә һәлл едә биләрдиләр? Бу, әлбәттә, гејри-тәбии бир тәсәввүрдүр. Јол. Каменев, көрүнүр, сијасәтимизи вә вәзијјәти чох көзәл билир вә буна көрә бөјүк мигдар мәс'ул ишчиләрә чох да үмид бағламајараг, бундан башлады ки, ишин көкүндән јапышды, бу да олмаса, һәр һалда Сијаси Бүродан јапышды вә дәрһал (мән ешитмәмишәм ки, бу барәдә мүзакирәләр олсун) белә бир гәтнамәјә наил олду: «Халг харичи тичарәт комиссарлығының нәзәри харичдән әрзаг кәтирилмәсинин арзу олундуғуна чәлб едилсин, һәм дә көмрүк» вә и. а. Халг харичи тичарәт комиссарлығынын нәзәри чәлб едилмишдир. Иш һәрәкәтә кәлир. Бу, февралын 11-дә олмушду. Хатырымдадыр ки, мән февралын лап ахырында вә ја буна јахын бир заманда Москваја кәлмишдим вә мәним биринчи раст кәлдијим шеј, — москвалы јолдашларын фәрјадлары, лап һәјәчанлы фәрјадларыдыр. Нә олмушдур? Һеч бир сајагла әрзаг ала билмирик. Һәјә

көрә? Халг харичи тичарәт комиссарлыгынын сүрүндүрмәси үзүндән. Мән узун заман ишләрдә иштирак етмәмишдим вә о заман билмирдим ки, бу барәдә Сијаси Бүронун гәрары вардыр, јалныз ишләр мүдиринә дедим: мәсәләни јохласын, кағызы тапсын вә мәнә көстәрсин. Бу иш онунла гуртарды ки, Красин кәлдикдә, Каменев Красинлә данышды вә мәсәлә һәлл олунду, биз дә консерв алдыг. Ахыры јахшы гуртаран һәр иш јахшыдыр.

Каменевлә Красинин разылыға кәлмәји вә РКП МК Сијаси Бүросунун тәләб етдији сијаси хәтти дүзкүн мүәјјән етмәји бачардыгларына мән әсла шүбһә етмирәм. Әкәр тичарәт мәсәләләриндә дә сијаси хәтт Каменевлә Красин тәрәфиндән һәлл едилсәјди, бизим республикамыз дүнјада ән јахшы совет республикасы оларды, лакин елә етмәк олмаз ки, һәр бир сазиш үчүн Сијаси Бүронун үзвү Каменев илә Красини чәкиб кәтирәсән, — Красин Кенуја әрәфәсиндә дипломатик ишләрлә мәшғул иди, бу ишләр олдугча кәркин, һәдсиз әмәк тәләб едирди, — бир франсыз вәтәндашындан консерв алмаг үчүн бу јолдашлары чәкиб кәтирәсән. Белә ишләмәк олмаз. Бу нә јенидир, нә игтисадидыр, нә дә сијасәтдир, садәчә олараг әлә салмагдыр. Инди мәндә бу иш барәсиндә тәһгигат вардыр. Мәндә һәтта ики тәһгигат вардыр: бири — Халг Комиссарлары Советинин ишләр мүдири Горбуновун вә онун көмәкчиси Мирошниковун апардыгы тәһгигатдыр, бири дә — Дөвләт Сијаси Идарәсинин апардыгы тәһгигат. Әслиндә, Дөвләт Сијаси Идарәсинин нәјә көрә бу ишлә марагландыгыны мән билмирәм вә мөһкәм әмин дејиләм ки, бу дүздүр, лакин бунун үстүндә дајанмајачағам, чүнки горхурам ки, јени бир тәһгигат лазым олсун. Әһәмијјәтлиси будур ки, материал топланмышдыр вә инди мәним әлимдәдир.

Нечә олур ки, мән февралын ахырында Москваја кәлиб там бир фәрјад гопарылдыгыны көрүрәм: «консерв ала билмирик», һалбуки пароход Либавада дурмушдур, консервләр дә орададыр вә әсл консерв үчүн һәтта совет пулу көтүрүрләр (К ү л ү ш м ә). Әкәр бу

консервләр тамамилә хараб чыхмаса (мән исә инди гејд едирәм: «әкәр», чүнки тамамилә әмин дејиләм ки, о заман јени бир тәһгигат тә'јин етмәјәчәјәм, бу тәһгигатын нәтичәләри һаггында исә биз артыг башга гурултајда данышмалы оларыг) — беләликлә, әкәр консервләр хараб чыхмаса, онлар алынмышдыр, мән сорушурам: бу нәдир, Каменевсиз вә Красинсиз белә бир иши ирәлилətмәк олмаздымы? Мәндә олан тәһгигатдан көрүрәм ки, бир мәс'ул коммунист башга бир мәс'ул коммунистә демишдир: рәдд ол чәһәннәмә. Јенә һәмин тәһгигатдан көрүрәм ки, бир мәс'ул коммунист башга бир мәс'ул коммунистә демишдир: «Бундан сонра сизинлә нотариуссуз данышмајачағам». Бу әһвалаты охудугда, 25 ил бундан габаг, мән Сибирдә сүркүндә олдуғум заман, нечә вәкиллик етмәјим јадыма дүшдү. Мән кизли вәкил идим, чүнки мән инзибати сүркүндә идим вә белә бир шеј гадаған иди, лакин башгасы олмадығы үчүн адамлар мәним јаныма кәлир вә бә'зи ишләр һаггында данышырдылар. Лакин ән чәтини, ишин нәдән ибарәт олдуғуну баша дүшмәк иди. Көрүрсән бир кәндли арвад кәлир, әлбәттә, гоһум-әгрәбасындан башлајыр, буна көрә дә ишин нәдән ибарәт олдуғуну билмәк сон дәрәчә чәтин олурду. Мән дејирәм: «Ишин сурәтини кәтир». О, ағ инәкдән данышыр. Она дејирсән: «Ишин сурәтини кәтир», онда о дуруб кедир вә дејир: «Ишин сурәти олмадан ағ инәк һаггында гулаг асмаг истәмир». Беләликлә, биз өз арамызда һәмин сурәт һаггында күлүрдүк. Лакин кичик бир тәрәггијә наил ола билдим: јаныма кәләндә ишин сурәтини дә кәтириридиләр вә баш чыхармаг олурду ки, мәсәлә нәдәдир, нә үчүн шикајәт едирләр вә дәрдләри нәдир. Бу, 25 ил бундан әввәл Сибирдә (ән јахын дәмир јол стансијасындан јүз верстләрлә узагда) олмушду.

Бәс нә сәбәбә ингилабдан үч ил сонра Совет республикасынын пајтахт шәһәриндә консерв алмаг үчүн, ики тәһгигат, Каменев вә Красинин ишә гарышмасы вә Сијаси Бүронун директивләр вермәси лазым олмушдур? Нә чатышмырды? Сијаси һакимијјәтми? Јох. Пул тапылмышды, белә ки, һәм игтисади, һәм дә си-

јаси һакимијјәт вар иди. Бүтүн идарәләр јериндәдир. Нә чатышмыр? МИЧ ишчиләринин — онлар барәсиндә мән һеч бир пис фикирдә дејиләм вә онлары чох көзәл коммунист һесаб едирәм — вә Харичи тичарәт комиссарлығы ишчиләринин јүздә 99-нун мәдәнијјәти чатмыр, — онлар ишә мәдәни јанашмағы бачармамышдылар.

Мән бу барәдә биринчи дәфә ешитдикдә, МК-ја јазылы бир тәклиф көндәрдим: мәнчә, ҮРМИК үзвләриндән башга, — билдијиниз кими, онлар тохунулмаздыр, —ҮРМИК үзвләриндән башга, Москва идарәләриндән оланларын һамысыны 6 саатлыға, Харичи тичарәт комиссарлығындан оланлары исә—36 саатлыға Москванын ән пис һәбсханасына салмаг лазымдыр*. Инди исә белә мә'лум олур ки, мүгәссир тапылмамышдыр. (Күлүшмә.) Доғрудан да, мәним данышдығымдан тамамилә ајдындыр ки, мүгәссири тапмаг олмаз. Бу, садәчә олараг, әмәли иш саһәсиндә рус зијалыларына мәхсус ади бачарыгсызлыг — гармагарышыглыг вә фәрасәтсизликдир. Әввәл ишә кириширләр, бир шеј едир, сонра фикирләширләр, бир шеј чыхмадыгда исә — Каменевин јанына шикајәтә гачырлар, иши Сијаси Бүроја кечирирләр. Әлбәттә, бүтүн чәтин дөвләт мәсәләләрини Сијаси Бүроја кечирмәк лазымдыр, — мән бу барәдә һәлә данышмалы олачағам, — лакин әввәлчә фикирләшмәк вә јалныз сонра иш көрмәк лазымдыр. Әкәр сән чыхыш едирсәнсә, зәһмәт чәк әлдә сәнәдләрлә чыхыш ет. Әввәлчә телеграм вур, Москвада һәлә телефон вардыр, мүвафиг идарәләрә телефонограм көндәр, сурәтини Сүрупаја вер, де ки: мән сазиши тә'чили һесаб едирәм вә сүрүндүрмә үстүндә тә'гиб едәчәјәм. Бу ади мәдәнилик һаггында дүшүнмәк вә ишә дүшүнчәли сурәтдә јанашмаг лазымдыр; әкәр мәсәлә дәрһал, ики дәгигәјә, телефонла данышыгла һәлл едилмирсә, сәнәдләри көтүр вә әлдә бу сәнәдләрлә де ки: «Әкәр сән иши сүрүндүрсән, мән сәни һәбсханаја салдырарам». Лакин зәррә гәдәр фикирләшмәк, һеч бир назырлыг јохдур, ади вурнухма, бир нечә комиссија вардыр, һамы

* Бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 470. *Ред.*

јорулмуш, тагәтдән дүшмүшдүр, хәстәдир, иши исә јалныз о заман ирәлилətмәк олур ки, Каменеви Красинлә бирләшдирә биләсән. Бу, типик бир шејдир. Һәм дә бу јалныз пајтахт шәһәри олан Москвада дејил, башга пајтахтларда, бүтүн мүстәгил республикаларын вә ајры-ајры вилајətләрин пајтахтларында да мүшаһидә олунур, пајтахт олмајан шәһәрләрдә дә даим белә шејләр вә бундан јүзгат пис шејләр олур.

Бизим мүбаризәмиздә јадда сахламаг лазымдыр ки, коммунистләр һәртәрәфли дүшүнмәлидирләр. Онлар сизә ингилаби мүбаризә һаггында, бүтүн дүнјада ингилаби мүбаризәнин вәзијјәти һаггында көзәл даныша биләрләр. Шиддәтли еһтијач вә јохсуллугдан чыхмаг үчүн исә, һәртәрәфли дүшүнмәк, мәдәни, ләјагәтли олмаг лазымдыр — онлар буну бачармырлар. Әкәр биз мәс'ул коммунистләри тәгсирләндириб онларын ишә вичданла јанашмадыгларыны сөјләсәк, бу, дүзкүн олмаз. Онларын бөјүк әксәријјәти — јүздә 99-у — нәинки вичданлы адамлардыр, онлар ән чәтин шәраитдә, һәм чаризмин јыхылмасындан әввәл, һәм дә ингилабдан сонра, ингилаба өзләринин сәдагәтини сүбут етмиш, сөзүн там мә'насы илә һәјатларыны фәда едән адамлардыр. Сәбәб бунда ахтарыларса, әсла дүзкүн олмаз. Ән садә дөвләт ишинә мәдәни јанашмаг лазымдыр, баша дүшмәк лазымдыр ки, бу — дөвләт ишидир, тичарәт ишидир, әкәр манеәләр оларса, онлары арадан галдырмағы бачармаг вә сүрүндүрмә үстүндә мүгәссирләри мәһкәмәјә чәкмәк лазымдыр. Москвада бизим пролетар мәһкәмәмиз вардыр вә о, он мин пудларла консервин алынмамасында мүгәссир оланлары мәһкәмәјә чәкмәлидир. Мәним фикримчә, пролетар мәһкәмәси чәзаландырмағы бачарар, чәзаландырмаг үчүн исә — мүгәссирләри тапмаг лазымдыр, мән исә сизә сөз верирәм ки, мүгәссирләри тапмаг мүмкүн дејилдир, гој сизләрдән һәр бири бу ишә бахсын, — мүгәссирләр јохдур, анчаг вурнухма, гарышыглыг вә чәфәнкијат вардыр. Һеч кәс ишә јанашмағы бачармыр, баша дүшмүр ки, дөвләт ишинә о чүр дејил, бу чүр јанашмаг лазымдыр. Бундан исә бүтүн

ағгвардијачылар, саботажчылар истифадә едирләр. Биз бир заман саботажчылара гаршы амансыз мүбаризә апарырдыг, бу инди дә күнүн мәсәләләри сырасында дурмагдадыр; әлбәттә, доғрудур ки, саботажчылар вардыр вә онлара гаршы мүбаризә апармаг лазымдыр. Лакин вәзијјәт мәним дедијим кими олдугда, онлара гаршы мүбаризә апармаг олармы? Бу һәр бир саботаждан зәрәрлидир, саботажчыја анчаг буну көрмәк кифајәтдир ки, әрзаг сатын алмаг үчүн принсипиал директив әлдә етмәк мәгсәдилә Сијаси Бүроја нә вахт мүрачиәт етмәк мәсәләси үстүндә ики коммунист мүбаһисә едир; саботажчы о саат бундан истифадә едәчәкдир. Әкәр аз-чох фәрасәтли бир саботажчы бу коммунистләрдән биринә вә ја нөвбә илә һәр икисинә јан алыб онларын тәрәфини сахларса, — онда иш битди. Иш тамамилә мәһв олду. Кимдир мүгәссир? Һеч кәс. Чүнки ики коммунист, мәс'ул, сәдагәтли ингилабчы кечән илки гар үстүндә мүбаһисә едир, бунун үстүндә мүбаһисә едир ки, әрзаг алмаг үчүн принсипиал директив әлдә етмәк мәгсәдилә Сијаси Бүрода нә вахт мәсәлә гојмаг лазымдыр.

Мәсәлә бу һалдадыр, чәтинлик бундадыр. Ири капиталист мүәссисәси мәктәби кечмиш олан һәр бир приказчик белә шеји бачарыр, мәс'ул коммунистләрин јүздә 99-у исә бачармыр вә баша дүшмәк истәмир ки, онларда бу бачарыг јохдур, әлифбадан башлајыб өјрәнмәк лазымдыр. Әкәр биз буну баша дүшмәсәк, јенидән отуруб һазырлыг синфиндән өјрәнмәјә башламасаг, инди бүтүн сијасәтин әсасыны тәшкил едән игтисади вәзифәни һеч бир һалда јеринә јетирә билмәрик.

Көстәрмәк истәдијим дикәр мисал Донбасдыр. Сиз билирсиниз ки, бу — бүтүн игтисадијјатымызын мәркәзи, әсл әсасыдыр. Әкәр биз Донбасы бәрпа етмәсәк, лазыми јүксәклијә галдырмасаг, Русијада ири сәнајенин һеч бир бәрпасы һаггында, һеч бир һәгиги сосиализм гуручулуғу һаггында данышыг да ола билмәз, чүнки сосиализми башга васитә илә дејил, јалныз ири сәнаје васитәсилә гурмаг олар. Биз МК-да буна нәзарәт едирдик.

Бу рајон һаггында хырда бир мәсәләни ганунсуз, күлүнч, мә'насыз сурәтдә Сијаси Бүроја кечирмәк кими бир шеј олмамыш, әсла тә'хирәсалынмаз һәгиги иш көрүлмүшдүр.

МК анчаг фикир вермәли иди ки, бүтүн игтисадијјатымызын белә һәгиги мәркәзләриндә, әсасларында вә бүнөврәсиндә һәгигәтән сәмәрәли ишләсинләр, орада исә ДСМИЊ башында — Даш көмүр сәнајеси мәркәзи идарә һеј'этиндә дә нәинки шүбһәсиз сәдагәтли, һабелә һәгигәтән биликли вә чох бачарыглы вә һәтта, сәһв етмәдән дејә биләрәм ки, исте'дадлы адамлар дурмушдулар, буна көрә дә МК-нын бүтүн диггәти ораја верилмишди. Украјна — мүстәгил республикадыр, бу чох јахшыдыр, лакин партија хәтти чәһәтинчә о бә'зән — буну нечә ифадә етмәли ки, нәзакәтли олсун? — јан кечир вә биз кәрәк бир күн онлара әл көздирәк, чүнки орада һијләкәр адамлар өтурмушлар вә МК — дејә билмәрәм ки, алдадыр, лакин нә исә биздән бир гәдәр кәнара чәкилир. Бүтүн бу иши көрмәк үчүн биз бурадакы МК-да һәмин ишә бахдыг, чәкишмә вә ихтилафлар олдуғуну көрдүк. Орада Кимка — кичик мә'дәнләрдән истифадә етмәк үзрә комиссија вардыр. Әлбәттә, Кимка илә ДСМИЊ арасында күчлү мүнагишәләр кедир. Лакин биз, МК, һәр һалда мүәјјән бир тәчрүбәјә маликик вә јекдилликлә гәрара алдыг ки, рәһбәр даирәләри кәнар етмәјәк вә әкәр мүнагишәләр оларса, бизә һәтта бүтүн тәфәррүаты илә мә'лумат верилсин, чүнки дијарда нәинки сәдагәтли, һабелә бачарыглы адамларымыз олдуғу һалда, чалышыб онлара көмәк етмәк лазымдыр ки, әкәр һәлә тамамилә өјрәнмәмишләрсә, мүкәммәл өјрәнсинләр. Ахыры онунла гуртарды ки, Украјнада партија гурултајы олду, — мән орада нәләр баш вердијини билмирәм, һәр чүр шеј олмушдур. Мән украјналы јолдашлардан сорғу-суал етмишдим вә хүсуси олараг Орџоникидзе јолдашдан хаһиш етдим, һабелә МК да тапшырды ки, ораја кедиб көрсүн нә олмушдур. Көрүнүр, орада интрига вә һәр чүр гарышыглыг олмушдур вә Истпарт бунунла мәшғул оларса, һәтта 10 ил сонра да бундан баш чыхара

билмәз. Лакин ишдә белә олду ки, МК-нын јекдил директивләри әксинә олараг, бу груп башга бир груп илә әвәз едилди. Бурада мәсәлә нәдә иди? Әсас е'тибарилә бу групун бир һиссәси, өзүнүн бүтүн јүксәк кејфијјәтләринә бахмајараг, мүәјјән сәһв бурахмышдыр. Онлар, һәддиндән артыг инзибатчылыг көстәрән адамлар вәзијјәтинә дүшдүләр[62]. Орада ишләјәнләр фәһләләрдир. Чох һалларда «фәһләләр» — дедикдә, күман едирләр ки, бу фабрик-завод пролетариаты демәкдир. Һеч дә бу демәк дејилдир. Мүһарибә дөврүндән башлајараг биздә фабрик вә заводлара һеч дә пролетар олмајан адамлар кәлмишләр, онларын да кәлмәкдән мәгсәдләри мүһарибәдән кизләнмәк иди, мәкәр инди биздә ичтимаи вә игтисади шәраит еләдирми ки, фабрик вә заводлара һәгиги пролетарлар кәлсин? Бу доғру дејилдир. Бу, Маркса әсасән доғрудур, лакин Маркс Русија барәсиндә дејил, он бешинчи әсрдән башлајараг үмумијјәтлә бүтүн капитализм һаггында јазмышдыр. Алты јүз ил әрзиндә бу дүздүр, индики Русија үчүн исә — доғру дејилдир. Фабрикләрә кәләнләр бир чох һалларда — пролетарлар дејил, һәр чүр тәсадүфи үнсүрләрдир.

Иши елә дүзкүн тәшкил етмәји бачармаг лазымдыр ки, кери галмајасан, баш верән мүнагишәләри вахтында һәлл едәсән вә инзибатчылығы сијасәтдән ајырмајасан, — вәзифә бундан ибарәтдир. Чүнки бизим сијасәт вә инзибатчылығымызын әсасыны бүтүн авангардын бүтүн пролетар күтләси илә, бүтүн кәндли күтләси илә бағлы олмасы тәшкил едир. Әкәр бир адам һәмин кичик чархлары унударса, тәкчә инзибатчылыға ујарса, фәлакәт баш верәр. Донбас ишчиләринин бурахдыглары сәһв бизим башга сәһвләримизә нисбәтән чүзидир, лакин бу типик бир мисалдыр, чүнки МК-да јекдилликлә тәләб едилмишди: «Бу групу гојун галсын, һәтта ән кичик мүнагишәләри дә бизә МК-ја верин, чүнки Донбас тәсадүфи бир рајон дејилдир, бу елә бир рајондур ки, буносуз сосиализм гуручулуғу анчаг хош бир арзу олараг галар», — лакин бизим бүтүн сијаси һакимијјәтимиз, МК-нын бүтүн нүфузу кифајәт етмәди.

Әлбәттә, бу дәфәки сәһв инзибатчылыгдадыр; бундан әлавә, бир јығын башга сәһвләр дә олмушдур.

Бу мисал көстәрир ки, бүтүн мәсәлә сијаси һакимијјәтдә дејил, идарә етмәји бачармагда, адамлары дүзкүн јерләшдирмәји бачармагда, дөвләт тәсәррүфат ишинин арасы кәсилмәмәси үчүн бачарыб хырда тоггушмалара јол вермәмәкдәдир. Бу исә биздә јохдур, — сәһв дә бундадыр.

Мән бу фикирдәјәм ки, биз өз ингилабымыздан данышаркән вә ингилабын мүгәддәратыны мүәјјән едәркән, ингилабын тамамилә јеринә јетирилмиш вә капитализмдән бүтүн дүнја мигјасында тарихи дөнүш тарихинә гәти бир наилијјәт кими дахил олмуш вәзифәләрини тамамилә ајырмалыјыг. Бизим ингилабымызын көрдүјү белә ишләр вардыр. Әлбәттә, гој меншевикләр вә Отто Бауер — II $^1/_2$ Интернасионалын нүмајәндәси — бағырсынлар: «Онларда орада буржуа ингилабыдыр», биз исә дејирик ки, бизим вәзифәмиз — буржуа ингилабыны баша чатдырмагдыр. Авангардијачыларын бир нәшриндә дејилдији кими: бизим дөвләт идарәләриндә 400 илдән бәри пејин јығырдылар, биз исә дөрд ил әрзиндә бу пејини тәмизләјиб атдыг, — бу бизим ән бөјүк хидмәтимиздир. Бәс меншевикләр вә есерләр нә етмишләр? Һеч бир шеј. Нә биздә, нә дә һәтта габагчыл тәһсилли Алманијада, һәтта орада орта әсрләрдән галма пејини тәмизләјиб ата билмирләр. Онлар исә бизим ән бөјүк хидмәтимизи бизә нөгсан тутурлар. Ингилаб ишини баша чатдырмаг — бу бизим гәти хидмәтимиздир.

Инди мүһарибә гохусу көлир. Фәһлә иттифаглары, мәсәлән, реформист иттифаглары мүһарибә әлејһинә гәтнамәләр гәбул едир вә мүһарибәјә гаршы тә'тиллә һәдәләјирләр. Бу јахынларда, сәһв етмирәмсә, гәзетдә бир телеграмда охудум ки, Франса парламентиндә бир көзәл коммунист мүһарибә әлејһинә нитг сөјләмиш вә көстәрмишдир ки, фәһләләр мүһарибә дејил, үсјан едәчәкләр[63]. Мәсәләни 1912-чи илдә, Базел манифести чап олундуғу заман гојдуғумуз кими гојмаг олмаз[64]. Јалныз рус ингилабы көстәрди ки, мүһарибәдән нечә чыхмаг олар вә бу нә гәдәр чәтин-

дир, мүртәче мүһарибәдән ингилаби јолла чыхмаг нә демәкдир. Дүнјанын һәр јериндә мүртәче империалист мүһарибәләри лабүддүр. Бәшәриҗҗәт унуда билмәз вә унутмајачагдыр ки, бүтүн бу маһиҗҗәтдә олан мәсәләләрин һәллиндә о заман он милјонларла адам гырдырылмышдыр вә һәлә инди дә гырдырылачагдыр. Ахы биз XX әсрдә јашајырыг вә мүртәче мүһарибәдән бу вә ја дикәр бир нөкумәтин хејринә дејил, онлары јыхараг ингилаби јолла чыхмыш олан јеканә халг, — рус халгыдыр вә ону рус ингилабы хилас етди. Рус ингилабынын әлдә етдији наилиҗҗәт исә, — кериалынмаздыр. Совет дөвләтинин јаранмыш олдуғуну дүнјада һеч бир гүввә кери ала билмәјәчәји кими, буну да һеч бир гүввә кери ала билмәз. Бу — үмумдүнја тарихи гәләбәдир. Јүз илләрдән бәри дөвләтләр буржуа типиндә гурулурду вә илк дәфә олараг буржуа типли олмајан дөвләт формасы тапылды. Ола биләр, бизим апаратымыз һәтта писдир, лакин дејирләр ки, ихтира едилмиш илк бухар машыны да пис иди вә һәтта мә'лум да дејилдир, о ишләјирдими. Лакин мәсәлә бунда дејилдир, мәсәлә ондадыр ки, ихтира олунмушду. Гој илк бухар машыны өз формасына көрә јарарлы дејилди, анчаг инди ки, биздә паровоз вардыр. Гој бизим дөвләт апаратымыз олдугча писдир, лакин һәр һалда о јарадылмышдыр, ән бөјүк тарихи ихтира едилмишдир вә пролетар типли дөвләт јарадылмышдыр, — буна көрә дә гој бүтүн Авропа, минләрлә буржуа гәзетләри десин ки, биздә нә кими биабырчылыглар вә диләнчилик вардыр, зәһмәткеш халг јалныз әзаб чәкмәкдәдир, — һәр һалда бүтүн дүнјанын бүтүн фәһләләри Совет дөвләтинә мејл көстәрирләр. Бизим әлдә етдијимиз вә кери алына билмәјәчәк бөјүк наилиҗҗәтләр бунлардыр. Лакин коммунист партијасынын нүмајәндәләри олан бизим үчүн бу јалныз гапыны ачмаг демәкдир. Инди бизим гаршымызда сосиалист игтисадиҗҗатынын бүнөврәсини гурмаг вәзифәси дурур. Бу едилмишдирми? Јох, едилмәмишдир. Бизим һәлә сосиалист бүнөврәмиз јохдур. Бунун мөвчуд олдуғуну күман едән коммунистләр ән бөјүк бир сәһв бурахырлар. Әсл мәтләб бундадыр ки,

биздә рус ингилабынын үмумдүнја-тарихи хидмәтини тәшкил едән шеји, бизим сон дәрәчә пис јеринә јетирмәкдә олдуғумуз, һәлә јарадылмамыш вә һәлә дәфәләрлә јенидән дәјишдириләчәк шејдән ғәти, ајдын сурәтдә вә көзүачыглыгла ајырмаг лазымдыр.

Сијаси һадисәләр һәмишә олдуғча долашыг вә мүрәккәбдир. Онлары зәнчирлә мүгајисә етмәк олар. Бүтүн зәнчири әлдә сахламаг үчүн әсас һалгадан јапышмаг лазымдыр. Јапышмаг истәдијин һалганы сүн'и сурәтдә сечмәк олмаз. 1917-чи илдә әсл мәсәлә нәдә иди? Мүһарибәдән чыхмагда иди, бүтүн халг да буну тәләб едирди, бу да һәр шејдән вачиб иди. Ингилаби Русија мүһарибәдән чыхмаға мүвәффәг олду. Бөјүк сә'јләр көстәрилди вә бунун әвәзиндә халгын әсас тәләбаты нәзәрә алынды, бу да бизә узун илләр үчүн гәләбә газандырды. Халг да һисс едирди, кәндли дә көрүрдү, чәбһәдән гајыдан һәр бир әскәр дә чох көзәл баша дүшүрдү ки, о, Совет һакимијјәтинин симасында ән демократик, зәһмәткешләрә ән јахын һакимијјәт әлдә едир. Башга саһәләрдә биз нә гәдәр ағылсызлыг вә биабырчылыглар етдиксә дә, бир һалда ки, биз бу башлыча вәзифәни нәзәрә алмышдыг, — демәли, һәр шеј дүзкүн иди.

1919-чу вә 1920-чи илләрдә әсл мәсәлә нәдә иди? — Һәрби јол илә дәф етмәкдә. Бу заман бүтүн дүнјада ән гүдрәтли олан Антанта үзәримизә јеријир, бизи боғурду, буна көрә дә тәблиғат лазым дејилди: һәр бир битәрәф кәндли нәләр олдуғуну баша дүшүрдү. Мүлкәдар кәлир. Коммунистләр онунла мүбаризә етмәји бачарырлар. Буна көрә дә, кәндлиләрин әксәријјәти коммунистләрә тәрәфдар иди, мәһз буна көрә дә биз галиб кәлдик.

1921-чи илдә әсл мәсәлә гајда илә кери чәкилмәкдә иди. Буна көрә дә мөһкәм интизам лазым иди. «Фәһлә мүхалифәти» дејирди: «Сиз фәһләләри лазымынча гијмәтләндирмирсиниз, фәһләләр даһа артыг тәшәббүс көстәрмәлидирләр». Тәшәббүс — гајда илә кери чәкилмәкдән вә мөһкәм интизам сахламагдан ибарәт олмалыдыр. Азачыг чахнашма әһвал-руһијјәси јарадан вә ја интизамы позан адам ингилабы

мәһв едәрди, чүнки галиб кәлмәјә адәт етмиш, тамамилә ингилаби бахышлар вә идеаллар руһунда јетишмиш вә һәр һансы бир керичәкилмәни үрәјиндә алчаглыг кими бир шеј сајан адамларла кери чәкилмәкдән чәтин шеј јохдур. Ән бөјүк тәһлүкә гајданын позулмасыдыр вә ән бөјүк вәзифә — гајданы сахламагдыр.

Бәс инди әсл мәсәлә нәдәдир? Әсл мәсәлә сијасәтдә, истигамәти дәјишдирмәк мә'насында сијасәтдә дејилдир, — мән дә өз мә'рузәмдә бунун үзәриндә кәлмәк вә мә'рузәмә јекун вурмаг истәрдим; јени игтисади сијасәтлә әлагәдар олараг бунун һаггында олдугча чох данышырлар. Бүтүн бунлары бош јерә данышырлар. Бу—ән зәрәрли бошбоғазлыгдыр. Јени игтисади сијасәтлә әлагәдар олараг биздә гурдаланмаға, идарәләри дәјишдирмәјә, јени идарәләр тә'сис етмәјә башлајырлар. Бу — ән зәрәрли бошбоғазлыгдыр. Биз елә бир нөгтәјә кәлиб чатмышыг ки, әсл мәсәлә, — адамлардадыр, адамлары сечмәкдәдир. Хырда ишләрә гаршы, мәдәнијјәтчилик көстәрмәјә гаршы мүбаризә апармаға адәт етмиш ингилабчы үчүн буну баша дүшмәк чәтиндир. Лакин биз елә нөгтәјә кәлиб чатмышыг ки, буна сијаси мә'нада көзүачыглыгла гијмәт вермәк лазымдыр, — биз о гәдәр ирәли кетмишик ки, бүтүн мөвгеләри әлимиздә сахлаја билмәрик вә сахламамалыјыг.

Бу сон илләр әрзиндә бејнәлхалг мә'нада вәзијјәтимиз пәһәнк дәрәчәдә јахшылашмышдыр. Биз совет типли дөвләтә наил олмушуг, — бу, бүтүн бәшәријјәтин ирәлијә доғру аддымыдыр вә Коминтерн һәр һансы өлкәдән олан мә'луматла һәр күн буну бизим үчүн тәсдиг едир. Һеч кимдә зәррә гәдәр шүбһә јохдур. Лакин әмәли иш мә'насында вәзијјәт елә дир ки, коммунистләр кәндли күтләсинә әмәли јардым көстәрә билмәсәләр, кәндли күтләси онлара көмәк етмәз. Диггәт мәркәзиндә олмалы иш ганун вермәкдә, јахшы декретләр вермәкдә вә и. а. дејилдир. Биздә бир дөвр вар иди ки, декретләр тәблиғат формасы хидмәтини көрүрдү. Бизә күлүр вә дејирдиләр ки, болшевикләр өз декретләринин јеринә јетирилмәдијини баша дүш-

мүрләр, бүтүн ағгвардиҹачы мәтбуат бу барәдә истеһзаларла долудур, лакин һәмин дөвр гануни иди, о заман болшевикләр һакимиҹҹәти әлләринә алыб сырави кәндлиҹә, сырави фәһләҹә дедиләр: биз дөвләтин белә идарә олунмасыны истәрдик, будур декрет, чәһд един. Биз сиҹасәт һаггында өз тәсәввүрләримизи ади фәһләҹә вә кәндлиҹә дәрһал декретләр шәклиндә вердик. Бунун нәтиҹәсиндә биз, халг күтләләри ичәрисиндә кечмишдә вә инди малик олдуғумуз чох бөјүк е'тибар газандыг. Бу, ингилабын әввәлләриндә зәрури олан бир вахт, бир дөвр иди, бунсуз биз ингилаб далғасына башчылыг едә билмәздик, әксинә, гујругда сүрүнәрдик. Белә олмасајды, јени әсаслар үзрә һәјат гурмаг истәјән бүтүн фәһлә вә кәндлиләр бизә е'тимад көстәрмәздиләр. Лакин бу дөвр кечмишдир, биз исә буну баша дүшмәк истәмирик. Инди филан идарәни јаратмаг, јенидән гурмаг әмри верилдикдә, кәндлиләр вә фәһләләр күләрләр. Инди садә фәһлә вә кәндли бунунла мараглanмаҹагдыр вә онлар һаглыдырлар, чүнки ағырлыг мәркәзи бунда дејилдир. Сән коммунист инди халгын јанына бунунла кетмәмәлисән. Һәрчәнд дөвләт идарәләриндә отуран бизләрин үзәринә һәмишә бир чох бу чүр хырда ишләр төкүлмүшдүр, лакин зәнчирин бу һалгасындан јапышмаг лазым дејилдир, әсл мәсәлә бунда дејилдир, әсл мәсәлә ондадыр ки, адамлар дүзкүн јерләшдирилмәмишләр, бүтүн ингилабы олдугча јахшы кечирмиш мәс'ул коммунист елә бир тичарәт-сәнаје ишинә гојулмушдур ки, орада һеч бир шеј баша дүшмүр вә һәгигәти көрмәјә мане олур, чүнки онун архасында ишбазлар вә фырылдагчылар чох јахшы кизләнирләр. Мәсәлә бурасындадыр ки, јеринә јетирилмиш олан иш биздә әмәли чәһәтдән јохланылмыр. Бу — ади, кичик бир вәзифәдир, бу — хырда ишләрдир; лакин биз ән бөјүк сиҹаси чеврилишдән сонра елә бир шәраитдә јашајырыг ки, бир мүддәт капиталист уклады ичәрисиндә јашамалыјыг, бүтүн вәзиҹәтин маһиҹҹәти сөзүн дар мә'насында сиҹасәтдә дејилдир (гәзетләрдә дејиләнләр сиҹаси курултудур вә бунда һеч бир сосиализм әламәти јохдур), бүтүн вә-

зиҗҗәтин маһиҗҗәти гәтнамәләрдә, идарәләрдә, јеһидән тәшкил етмәкдә дејилдир. Бунлар бизә лазым олдуғу үчүн биз буну едәчәјик, лакин халгы бунунла тәнкә кәтирмәјиб лазыми адамлары сечин вә әмәли ичраны јохлајын, — буну да халг гиҗмәтләндирәр.

Халг күтләси ичәрисиндә биз һәр һалда дәниздә бир дамчыјыг вә биз јалныз о заман идарә едә биләрик ки, халгын дәрк етдијини дүзкүн ифадә едәк. Бунсуз коммунист партијасы пролетариаты өз ардынча апара билмәз, пролетариат исә күтләләри өз ардынча апара билмәз вә бүтүн машын дағылар. Инди халг вә бүтүн зәһмәткеш күтләләр өзләринин әсас вәзифәсини онда көрүрләр ки, олдугча күчлү еһтијаҹ вә ачлығы арадан галдырмаға әмәли көмәк едәрәк көстәрсинләр ки, кәндлијә лазым олан, онун адәт етдији јахшылашма доғрудан да әмәлә кәлмәкдәдир. Кәндли базары билир вә тичарәти билир. Биз биласитә коммунист бөлкүсүнү тәтбиг едә билмәздик. Бунун үчүн фабрикләр вә бунлара лазым олан аваданлыг чатмырды. Онда биз лазым олан шејләри тичарәт васитәсилә вермәлијик, лакин буну капиталистин вердијиндән пис вермәмәлијик, јохса халг белә идарәетмәјә дөзә билмәз. Вәзиҗҗәтин бүтүн маһиҗҗәти бундадыр. Әкәр һеч бир көзләнилмәз һадисә баш вермәсә, бу, үч шәртлә, бизим 1922-чи илдәки бүтүн ишимизин маһиҗҗәтини тәшкил етмәлидир.

Биринчи шәрт одур ки, мүдахилә олмасын. Буна јол вермәмәк үчүн биз өз дипломатијамыз васиситәсилә һәр бир шеји едирик, буна бахмајараг, мүдахилә һәр күн баш верә биләр. Биз һәгиғәтән сајыг олмалыјыг вә Гызыл Ордунун хејри үчүн бә'зи ағыр гурбанлар вермәлијик; әлбәттә, һәмин гурбанларын дәрәчәсини чидди мүәјјән етмәк лазымдыр. Бизим гаршымызда бүтүн буржуазија аләми дурмушдур вә буржуазија бизи боғмаг үчүн јалныз формалар ахтарыр. Бизим меншевикләр вә есерләр — һәмин буржуазијанын акентләриндән башга бир шеј дејилләр. Онларын сијаси мөвгеји белә дир.

Икинчи шәрт — малијјә бөһраны һәддиндән артыг күчлү олмасын. Бу бөһран јахынлашмагдадыр. Бу

барәдә сиз малијјә сијасәти мәсәләсиндә ешидәчәксиниз. Әкәр о, һәддиндән артыг күчлү вә ағыр оларса, биз јенә бир чох шејләри јенидән гурмалы вә бүтүн гүввәләри бир шејә вермәли олачағыг. Әкәр о, һәддиндән артыг ағыр олмаса, һәтта фајдалы да ола биләр: коммунистләри һәр чүр дөвләт трестләриндән тәмизләјиб чыхарар. Амма буну етмәји унутмамаг лазымдыр. Малијјә бөһраны идарә вә мүәссисәләри силкәләјир, бунлардан јарамајанлар ән әввәл дағылыр. Јалныз унутмамаг лазым олачагдыр ки, бүтүн бунларын сәбәбини белә бир шејдә көрмәсинләр: мүтәхәссисләр мүгәссирдир, мәс'ул коммунистләр исә чох јахшыдырлар, чәбһәләрдә мүбаризә етмишләр вә һәмишә јахшы ишләмишләр. Беләликлә, әкәр малијјә бөһраны һәддиндән артыг ағыр олмазса, онда фајда көтүрмәк вә тәсәррүфат идарәләриндәки бүтүн мәс'ул коммунистләри тәмизләмәк, һәм дә МНК-нын вә ја Мәркәзи Јохлама Комиссијасынын[65] тәмизләдији кими дејил, лазым кәлдији кими тәмизләмәк олар.

Нәһајәт үчүнчү шәрт одур ки, бу заман әрзиндә сијаси сәһвләр бурахылмасын. Әлбәттә, сијаси сәһвләр бурахсаг, бүтүн тәсәррүфат гуручулуғу позулар, онда дүзәлтмәк вә истигамәт вермәк һаггында мүбаһисәләр кечирмәклә мәшғул олмаг лазым кәләр. Әкәр белә кәдәрли сәһвләр олмаса, јахын кәләчәкдә ишин маһијјәти декретләрдән вә сөзүн дар мә'насында сијасәтдән, идарәләрдән, онларын тәшкил едилмәсиндән ибарәт олмајачагдыр — лазым олдуғу дәрәчәдә бу ишлә мәс'ул коммунистләр вә совет идарәләри мәшғул олачаглар, — бүтүн ишин маһијјәти исә — адамлары сечмәк вә ичраны јохламагдан ибарәт олачагдыр. Әкәр биз бу чәһәти әмәли өјрәнсәк вә әмәли хејир версәк, онда јенә бүтүн чәтинликләрә үстүн кәләрик.

Јекун олараг мән, бизим совет органларымыз, али идарәләримиз һаггында мәсәләнин әмәли чәһәтиндән вә партијанын онлара мүнасибәтиндән данышмалыјам. Биздә партија илә совет идарәләри арасында дүзкүн олмајан мүнасибәт јаранмышдыр вә биз бу

барәдә тамамилә һәмфикирик. Мән бир мисалла көстәрдим ки, нечә конкрет бир хырда иши Сијаси Бүроја кечирирләр. Бу вәзиҗҗәтдән рәсми чәһәтчә чыхмаг чох чәтиндир, чүнки биздә јеканә һөкумәт партијасы идарә едир вә партија үзвүнүн шикајәт етмәсини гадаған етмәк олмаз. Буна көрә дә һәр шеји Халг Комиссарлары Советиндән Сијаси Бүроја чәкиб кәтирирләр. Бунда мәним дә бөјүк тәгсиримолмушдур, чүнки Халг Комиссарлары Совети илә Сијаси Бүро арасындакы әлагә бир чох һалларда шәхсән мәним васитәмлә сахланылырды. Мән кетдикдән сонра исә, мә'лум олду ки, ики чарх ејни заманда ишләмир, бу әлагәләри давам етдирмәк үчүн Каменев үчгат иш көрмәли олду. Јахын заманда мән чәтин ки нәсә гајыда билим вә буна көрә бүтүн үмидләр буна бағлыдыр ки, инди даһа ики мүавин вардыр — алманлар тәрәфиндән тәмизләнмиш ј. Сүрупа вә онлар тәрәфиндән лап көзәл тәмизләнмиш ј. Рыков. Сән демә һәтта Вилһелм, Алманија императору, бизә јарамышдыр, — мән буну көзләмирдим. Онун чәрраһ-һәкими вар иди вә һәмин һәким ј. Рыкову да мүаличә етмиш, онун ән пис һиссәсини кәсиб Алманијада гојмуш вә ј. Рыковун ән јахшы һиссәсинә тохунмајыб, бу һиссәни тамамилә тәмизләнмиш шәкилдә бизә көндәрмишдир. Әкәр бу үсул бундан сонра да тәтбиг едиләрсә, бу, чох јахшы иш олар.

Лакин зарафатсыз — әсас директивләр һаггында. Бу мәсәләдә, МК-да јекдиллик вардыр вә мән үмид едирәм ки, гурултај бу мәсәләјә бөјүк диггәтлә јанаш наг вә директивләри о мә'нада тәсдиг едәчәкдир ки, Сијаси Бүрону вә МК-ны хырда ишләрдән азад етмәк вә мәс'ул ишчиләрин ишини күввәтләндирмәк лазымдыр. Елә етмәк лазымдыр ки, халг комиссарлары өз ишләринә чавабдеһ олсунлар, елә олмамалыдыр ки, онлар әввәлчә Халг Комиссарлары Советинә кетсинләр, сонра да Сијаси Бүроја. МК-ја шикајәт етмәк һүгугуну биз рәсми сурәтдә ләғв едә билмәрик, чүнки бизим партијамыз јеканә һөкумәт партијасыдыр. Бурада һәр чүр хырда мәсәләләр үзрә мүрачиәт етмәјин гаршысыны алмаг лазымдыр, лакин

Халг Комиссарлары Советинин нүфузуну јүксәлтмәк лазымдыр ки, орада мүавинләр дејил, халг комиссарлары даһа чох иштирак етсинләр, Халг Комиссарлары Совети ишинин характерини ахырынчы ил әрзиндә мәним мачал тапыб дәјишдирә билмәдијим истигамәтдә дәјишдирмәк лазымдыр: ичранын јохланылмасына нәзәр јетирмәјә даһа чох фикир верилсин. Биздә даһа ики мүавин олачагдыр — Рыков вә Сүрупа. Рыков Чусоснабармда[66] чалышаркән ишләри јахшылашдыра билмишди вә иш јахшы кедирди. Сүрупа ән јахшы халг комиссарлыгларындан бирини тәшкил етмишдир. Әкәр онларын икиси дә халг комиссарлыгларыны ичра вә мәс'улијјәт мә'насында дүзәлтмәјә максимум диггәт јетирсәләр, бунда биз, кичик дә олса, аддым атмыш оларыг. Биздә 18 халг комиссарлыгы вардыр, онлардан 15-и һеч бир шејә јарамыр, — һәр јердә јахшы халг комиссары тапмаг олмур, аллаһ еләсин ки, адамлар буна даһа артыг диггәт јетирсинләр. Јол. Рыков МК бүросу үзвү вә ҮРМИК Рәјасәт һеј'әтинин үзвү олмалыдыр, чүнки бу ики идарә арасында әлагә олмалыдыр, чүнки һәмин әлагә олмадан әсас чархлар бә'зән һәдәр фырланыр.

Бунунла әлагәдар оларағ, диггәт јетирмәк лазымдыр ки, Халг Комиссарлары Советинин, ӘМШ-ин комиссијалары азалдылсын, онлар сајсыз-һесабсыз комиссијалар тәшкил етмәјиб өз ишләрини билсинләр вә һәлл етсинләр. Бу күнләрдә комиссијаларын тәмизләнмәси кечирилмишдир. 120 комиссија олдуғу мүәјјән едилди. Бәс бунларын нечәси лазым иди? 16 комиссија. Бу исә — биринчи тәмизләмә дејилдир. Өз ишинә чавабдеһ олмаг, Халг Комиссарлары Советинин гәрар чыхармасы вә бунун үчүн мәс'ул олдуғуну билмәк әвәзинә, — комиссијалар архасында кизләнирләр. Комиссијалардан шејтан да баш чыхара билмәз, һеч ким һеч бир шеји ајырд етмир ки, чавабдеһ кимдир; һәр бир шеј гарышмышдыр вә ән ахырда, елә бир гәрар чыхарылыр ки, бунун үчүн һамы мәс'улијјәт дашыјыр.

Бунунла әлагәдар оларағ көстәрмәк лазымдыр ки, вилајәт игтисад мүшавирәләринин мухтаријјәт вә

фәалијјәтини кенишләндирмәк вә инкишаф етдирмәк лазымдыр. Биздә инди Русија елми әсаслар үзрә, тәсәррүфат, иглим, јашајыш шәраити, јанаҷаг әлдә едилмәси, јерли сәнаје шәраити вә с. нәзәрә алынмагла вилајәт рајонларына бөлүнмүшдүр. Бу бөлкү әсасында рајон вә вилајәт игтисад мүшавирәләри тәшкил едилмишдир[67]. Әлбәттә, ајры-ајры дүзәлишләр олаҷагдыр, лакин һәмин игтисад мүшавирәләринин нүфузуну артырмаг лазымдыр.

Сонра наил олмаг лазымдыр ки, ҮРМИК даһа артыг сә'јлә ишләсин, сессијалары мүнтәзәм сурәтдә вә даһа узун мүддәтә чағырылсын. Сессијалар, бә'зән хүсуси бир еһтијаҷ олмадан Халг Комиссарлары Советинә тәләскән верилән ганун лајиһәләрини мүзакирә етмәлидир. Јахшысы будур ки, бунлар бир гәдәр тә'хирә салынсын вә јерли ишчиләрә һәртәрәфли фикирләшмәк имканы верилсин, гануну тәртиб едәнләрә даһа да чидди тәләбләр верилсин, биздә исә белә едилмир.

ҮРМИК сессијалары даһа узун мүддәтә топланарса, онлар бөлмәләрә вә јарымкомиссијалара бөлүнәр вә иши даһа чидди јохлаја биләр вә мәнчә, индики сијаси дөврүн бүтүн мәзмунуну, бүтүн маһијјәтини тәшкил едән чәһәтә: ағырлыг мәркәзинин адамларын сечилмәси үзәринә кечирилмәсинә, һәгиги ичранын јохланмасына наил оларлар.

Дәрк етмәк вә дәрк етмәкдән горхмамаг лазымдыр ки, 100 һалдан 99-да мәс'ул коммунистләр өзләринин инди бачардыглары ишә гојулмамышлар, өз ишләрини апара билмирләр вә инди өјрәнмәлидирләр. Әкәр бу, е'тираф олунарса вә бир һалда ки, бунун үчүн бизим кифајәт гәдәр имканымыз вардыр, — үмуми бејнәлхалг вәзијјәти нәзәрә алараг демәк олар ки, бизим өјрәнмәјә вахтымыз чатар, — буну нечә олурса олсун етмәк лазымдыр. (Курултулу алгышлар.)

Гәзет һесабатлары
1922-чи ил мартын 28-дә
«Известия ВЦИК»ин 70-чи №-синдә
мартын 28 вә 29-да — «Правда»нын
70 вә 71-чи №№-индә чап едилмишдир

3

РК(б)П МК-ныn СИЈАСИ ћЕСАБАТЫНА ДАИР ЈЕКУН СӨЗҮ
28 МАРТ

(Алгышлар.) Мән ән әввәл, бурада ј. Преображенскинин вә ј. Осинскинин етдикләри гејдләрин тәнгидинә бир гәдәр вахт сәрф етмәли олачағам. Мәним фикримчә, ј. Преображенски вә ј. Осински ән башлыча вә әсас мәсәләдә тамамилә мәтләбдән јан кечдиләр вә мәһз өз чыхышлары илә сијасәт һаггындакы тәсәввүрләринин дүзкүн олмадығыны көстәрдиләр.

Јол. Преображенски капитализм һаггында данышды, һабелә көстәрди ки, програм үзрә биз үмуми дискуссија кечирмәли идик[68]. Мәним фикримчә, бу ән сәмәрәсиз вә јерсиз вахт итирмәк оларды.

Һәр шејдән әввәл дөвләт капитализми мәсәләси һаггында.

Преображенски дејирди: «Дөвләт капитализми—капитализмдир вә јалныз белә баша дүшмәк олар вә белә дә баша дүшмәк лазымдыр». Мән гәти дејирәм ки, бу схоластикадыр. Бу вахтадәк һеч кәс бөлшевиклик тарихиндә капитализм һаггында белә китабча јаза билмәзди, чүнки биз буну јалныз инди биринчи дәфә көрүрүк. Индијәдәк дөвләт капитализми һаггында аз-чох јарарлы китабчалар дөвләт капитализминин капитализм олдуғу бир шәраитдә вә вәзијјәтдә јазылмышдыр. Инди башга чүр олмушдур вә һеч бир Маркс вә һеч бир марксист буну ирәличәдән көрә билмәзди. Һеч дә керн бахмаг лазым дејилдир. Әкәр

сиз тарих јазсаныз, буну чох көзәл јазарсыныз, дәрслик јаздыгда исә сиз белә јазачагсыныз: дөвләт капитализми — әсла көзләнилмәз, ирәличәдән һеч кимин әсла көрә билмәмиш олдуғу капитализмдир,— ахы һеч ким ирәличәдән көрә билмәзди ки, пролетариат ән аз инкишаф етмиш өлкәләрдән биринда һакимијјәтә наил олачаг вә әввәлчә ири истеһсалы вә кәндлиләр үчүн бөлкүнү тәшкил етмәјә чалышачаг, сонра исә, мәдәни шәраитә көрә, бу вәзифәнин өһдәсиндән кәлә билмәдикдә, капитализми ишә чәлб едәчәкдир. Бүтүн бунлары һеч бир вахт ирәличәдән көрмәмишдиләр, лакин бу ки, ән шүбһәсиз бир фактдыр.

Ларинин нитгиндә әсла ајдын тәсәввүр едилмир ки, јени игтисади сијасәт нәдир, она нечә јанашмаг лазымдыр.

Јени игтисади сијасәтә кечмәк лазым олдуғу әлејһинә һеч бир чидди е'тираз едилмәмишди. Пролетариат е'тираф етмәкдән горхмур ки, ингилабда онун филан иши чох көзәл баш тутмушдур, филан иши исә баш тутмамышдыр. Индијәдәк мәһв олан бүтүн ингилаби партијалар она көрә мәһв олмушлар ки, ловғаланырдылар вә өзләринин күчүнүн нәдә олдуғуну көрә билмирдиләр вә өз зәиф чәһәтләри һаггында данышмагдан горхурдулар. Биз исә мәһв олмајачағыг, чүнки өз зәиф чәһәтләримиз һаггында данышмагдан горхмуруг вә зәиф чәһәтләрә үстүн кәлмәји өјрәнәчәјик. (Алгышлар.) Бизим јол вердијимиз капитализмә јол вермәк лазым иди. Әкәр о, ејбәчәр вә писдирсә, биз ону дүзәлдә биләрик, чүнки һакимијјәт бизим әлимиздәдир вә бизим һеч бир шејдән горхумуз јохдур. Буну һамы е'тираф едир вә буну чахнашма јајылмасы илә гарышдырмаг күлүнчдүр. Әкәр биз буну е'тираф етмәкдән горхсајдыг, онда лабүддән мәһв олардыг. Лакин бизим буну өјрәнәчәјимизи вә өјрәнмәк истәјәчәјимизи исә — даһа гыса мүддәтләрдә даһа мүрәккәб шејләри өјрәндијимиз үч-дөрд-беш ил көстәрир. Доғрудур, о заман бизи зәрүрәт вадар едирди. Мүһарибәдә бизи чох бөјүк сә'јлә вадар едирдиләр вә дејәсән, һеч бир чәбһәдә, һеч

бир јүрүшдә бунсуз олмурду ки, бизи вадар етмәсинләр: әввәлчә Москванын јүз верст јахынлығына кәлирдиләр. Орјола јахынлашырдылар, Петроградын беш верстлијиндә идиләр. Биз мәһз бу заман лазымынча ишә киришдик вә һәм өјрәнмәјә, һәм дә өјрәндикләримизин нәтичәләрини тәтбиг етмәјә башладыг вә дүшмәни говдуг.

Бурада, күндәлик игтисадијјат саһәсиндә дуран дүшмәнлә үзбәүз кәлдикдә, вәзијјәт мин дәфә ағырдыр. Дөвләт капитализми һаггында индијәдәк әдәбијјатда галдырылан мүбаһисәләр, ән јахшы һалда тарих дәрслијинә дахил ола биләр. Мән һеч дә дәрсликләрин фајдасыны инкар етмирәм вә бу јахынларда јазмышдым ки, әдибләримиз гәзетләрә, сијаси бошбоғазлыға аз фикир вериб дәрсликләр јазсајдылар, даһа јахшы оларды*; буну бир чохлары, о чүмләдән јол. Ларин дә чох јахшы едә биләрди. Орада онун кејфијјәтләри сон дәрәчә фајдалы оларды, онда биздә ј. Тротскинин јахшы гејд етдији вәзифә јеринә јетирилмиш оларды; о деди ки, инди әсас мәсәлә — кәнч нәслин тәрбијәсидир, ону тәрбијәләндирмәк үчүн исә һеч бир шеј јохдур. Доғрудан да — ичтимаи елмләри кәнч нәсил нәдән өјрәнир? Көһнә буржуа зир-зибилиндән. Бу — рүсвајчылыгдыр! Һалбуки бүтүн ичтимаи мәсәләләрә даир дәрсликләр верә биләчәк јүзләрлә марксист әдибләримиз вардыр, лакин онлар буну јазмырлар, чүнки бунунла мәшғул дејилдирләр, буна сә'ј көстәрмирләр.

Дөвләт капитализми һаггында тәшвигат вә тәблиғат үчүн шүар олмасы лазым кәлән, изаһ етмәк, әмәли сурәтдә баша дүшүлмәсинә наил олмаг лазым кәлән шеји билмәк лазымдыр. Бу да ондан ибарәтдир ки, биздә олан дөвләт капитализми алманларын јаздығы дөвләт капитализми дејилдир. Бу — бизим јол вердијимиз капитализмдир. Бу доғрудур, ја јох? Һамы билир ки, бу доғрудур!

Коммунистләрин гурултајында биз гәрар гәбул етдик ки, дөвләт капитализминә бизим пролетар дөв-

* Бах: бу чилд, сәһ. 58—60. *Ред.*

лэтимиз јол вермишдир[69], дөвлэт исэ — бизик. Пис јол вермишиксэ, тэгсиркар бизик, башгасынын үзэринэ јыхмаг лазым дејилдир! Өјрэнмэк вэ она наил олмаг лазымдыр ки, пролетар дөвлэтиндэ дөвлэт капитализми онун үчүн пролетариат тэрэфиндэн мүэјјэн едилмиш, пролетариат үчүн элверишли олан чэрчивэ вэ шэртлэрдэн кэнара чыха билмэсин вэ чыхмаға чүр'эт етмэсин. Бурада дүзкүн олараг көстэрилди ки, бир күтлэ олмаг е'тибарилэ кэндлиләрлэ биз hесаблашмалы вэ онлара азад тичарэт вермэли идик. Һэр бир дүшүнчэли фэһлэ баша дүшүр ки, пролетар диктатурасы үчүн бу зэруридир вэ јалныз ј. Шлјапников бу барэдэ зарафат вэ истеһза едэ биләр. Буну hамы дэрк етмишдир, бу мин дэфэ лазымынча чејнэнилмишдир вэ сиз буну садэчэ олараг баша дүшмэк истэмирсиниз. Әкэр кэндлијэ hазыркы шэраитдэ вэ мүэјјэн чэрчивэ ичэрисиндэ азад тичарэт лазымдырса, биз буну вермэлијик, лакин бу о демэк дејилдир ки, биз араг алверинэ јол верэчэјик. Бунун үстүндэ биз чэзаландырачағыг. Бу о демэк дејилдир ки, биз, меншевик вэ есер эдэбијјаты адланан вэ тамамилэ бүтүн дүнја капиталистлэринин пулу илэ сахланылан сијаси эдэбијјат алверинэ јол верэчэјик

Мэн пулемјотлары хатырладыркэн, бундан данышырдым вэ јол. Шлјапников кэрэк буну баша дүшэјди. Онун дедикләри — бош шејлэрдир!

Бунунла сиз hеч кими горхуда билмэзсиниз вэ өзүнүзэ гаршы hеч бир мэрhэмэт ојада билмэзсиниз! (Алгышлар. Күлүшмэ.)

Јазыг Шлјапников! Ленин она гаршы пулемјот чыхармаға hазырлашмышдыр.

Данышыг эсла пулемјотлар hаггында дејил, партијанын тэ'сир тэдбирләри hаггында кедир. Пулемјотлардан инди биздэ меншевик, есер адланан адамлара гаршы бэһс олунур; онлар белэ нэтичэлэр чыхарырлар ки, будур сиз, куја капитализмэ тэрэф кери чэкилмэкдэн данышырсыныз, биз дэ дејирик: биз сизинлэ разыјыг! Биз даим буну ешидирик вэ харичдэ олдугча бөјүк тэшвигат апарылыр ки, болшевикләр

меншевикләри вә есерләри һәбсханаларда сахламаг истәјирләр, өзләри исә капитализмә јол верирләр. Әлбәттә, биз капитализмә јол веририк, лакин кәндиләрә лазым олан чәрчивә дахилиндә. Бу лазымдыр! Бунсуз кәндли јашаја билмәз вә тәсәррүфатчылыг едә билмәз. Есер вә меншевик тәблиғаты олмадан исә о, рус кәндлиси, биз буну гәти дејирик, јашаја биләр. Ким бунун әксини иддиа едирсә, биз она дејирик ки, биз сон нәфәрә гәдәр намымыз мәһв оларыг, лакин сәнә күзәштә кетмәрик! Бизим мәһкәмәләримиз дә бүтүн бунлары баша дүшмәлидир. Биз РСФСР-дән дөвләт-сијаси мәһкәмәләринә кечдијимиз бир заманда, гурултајда демәк лазымдыр ки, биз синфи олмајан мәһкәмәләри танымырыг. Биздә сечкили, пролетар мәһкәмәләри олмалы вә мәһкәмәләр билмәлидирләр ки, биз нәјә јол веририк. Мәһкәмә үзвләри, дөвләт капитализминин нә олдуғуну мөһкәм билмәлидирләр.

Күнүн сијаси шүары бундан ибарәтдир, һеч дә дөвләт капитализмини алман профессорларынын нечә баша дүшмүш олдуглары вә дөвләт капитализмини бизим нечә баша дүшдүјүмүз һаггында мүбаһисәләрдән ибарәт дејилдир. О замандан бәри биз чохлу сынаглардан чыхмышыг вә керијә бахмаг әсла јарамаз.

Преображенскинин сијаси чәһәтдән нә дәрәчәдә тамамилә јан бахдығыны,—онун игтисади бүро вә ја програм һаггындакы мүлаһизәси көстәрир[70]. Һәмин програм нә гәдәр көзәл шејдир вә биз ону нә гәдәр тәһриф едирик! Бу нечә белә ола билир? Бу она көрә белә олур ки, адам һәрфбәһәрф, сәтирбәсәтир охујур, сонрасына исә бахмаг да истәмир. Бир ситаты мәтндән ајырыб көтүрүр вә дејир: бах бурада мүбаһисә олмушду. Дејирләр ки, «Бу мүтәхәссисләрлә еһтијатлы, мүлајим олун» сөјләјәнләрин хәтти дејил, фәһлә факүлтәләри вә коммунист өзәкләринин хәтти дүзкүн иди. Коммунист өзәкләри көзәл коммунист өзәкләридир вә фәһлә факүлтәләри көзәл фәһлә факүлтәләридир,—бу доғрудур, лакин онлар да сәһв едә биләрләр, онлар мүгәддәс дејилдирләр.

Бәли, коммунист өзәкләри бизим партијамызын нү-

мајәндәләридир вә фәһлә факүлтәләри бизим синфимизин нүмајәндәләридир, лакин онлар сәһв едирләр вә биз бу сәһвләри дүзәлтмәлијик, бу — ајдын бир һәгигәтдир. Бурада нечә дүзәлтмәк лазым олдуғуну мән билмирәм, чүнки бу мәсәләнин МҚ-да мүзакирә едилдији иҹласларда шәхсән иштирак етмәмишәм. Лакин мән билирәм ки, професорлара гаршы фәһлә факүлтәләри вә коммунист өзәкләринин хәтти мә'насында биздә ифратчылыг вардыр. Лакин МҚ ишә һәртәрәфли бахыб бурада ифратчылыг көстәрилдијини вә һәмин професорлара, өзкәләрә, бизим синфин нүмајәндәси олмајанлара гаршы еһтијатлы хәтт көтүрмәк лазым кәлдијини көрдүкдә, бу заман Преображенски кәлир, програмы орталыға гојур вә дејир: бу тәбәгәјә һеч бир сијаси күзәштә кетмәмәли, јохса бу — програмы позмагдыр.

Әкәр партијаны белә идарә етмәјә башласаг, бу бизи јәгинән мәһв олмаға апарыб чыхарар. Сәбәби дә о дејилдир ки, јол. Преображенски үмумијјәтлә сијасәти дүзкүн баша дүшмүр, сәбәби будур ки, о һәр бир шејә өзүнүн күчлү тәрәфини тәшкил едән чәһәтдән јанашыр: о мүәјјән, даими вә ади бир чәрчивәни нәзәрдә тутан нәзәриҹәчидир, тәблиғат апармаг мәгсәди үчүн мүхтәлиф тәдбирләрлә мәшғул олан бир тәблиғатчыдыр. Бу күчлү чәһәти һамы билир вә гијмәтләндирир, лакин о сијаси вә инзибати нөгтеји-нәзәрдән јанашдыгда, ејбәчәр бир шеј чыхыр. Игтисади бүро јаратмаг?! Ахы индичә һамы дејирди вә һамы разылашды вә там јекдиллик әмәлә кәлди ки (бу исә чох мүһүмдүр: иш дә бу бирликдән асылыдыр), партија апаратлары илә совет апаратларыны бир-бириндән ајырмаг лазымдыр.

Буну етмәк олдугча чәтиндир, — адам јохдур! Преображенски бурада јүнкүлчәсинә сөз атырды ки, Сталин ики комиссарлыгдадыр[71]. Бизләрдән кимин күнаһы јохдур? Ким ејни заманда бир нечә вәзифә көтүрмәмишдир? Һәм дә башга чүр нечә етмәк олар? Халг милли ишләр комиссарлығында мөвчуд олан вәзиҹјәт тә'мин едилмәк үчүн, бүтүн Түркүстан, Гафгаз мәсәләләриндән вә башга мәсәләләрдән баш чы-

хармаг үчүн биз инди нә едә биләрик? Ахы бунларын һамысы сијаси мәсәләләрдир! Бу мәсәләләри һәлл етмәк исә зәруридир, бунлар — Авропа дөвләтләрини јүз илләрлә мәшғул етмиш вә демократик республикаларда чүзи һиссәси һәлл едилмиш мәсәләләрдир. Биз булары һәлл едирик вә бизә елә бир адамын олмасы лазымдыр ки, һәр һансы бир милләтин нүмајәндәси онун јанына кәлиб ишин нә јердә олдуғуну әтрафлы сөјләјә билсин. Бу адамы һарадан тапмалы? Мән бу фикирдәјәм ки, Преображенски дә Сталин јолдашдан башга бир намизәд көстәрә билмәзди.

Фәһлә-кәндли инспексијасы һаггында да ејни сөзләри демәк лазымдыр. Бу нәһәнк ишдир. Лакин нечә јохламағы бачармаг үчүн башда нүфузлу олан бир адамын дурмасы лазымдыр, јохса биз хырда интригалар ичиндә батыб галарыг, боғуларыг.

Јол. Преображенски Игтисади бүро тәклиф едир, лакин онда партија иши илә совет ишини бир-бириндән ајырмаг һаггында бүтүн данышыгларымыз боша кедәр. Јол. Преображенски куја јахшы бир схем тәклиф едир: бир тәрәфдән, — Сијаси Бүро, сонра — Игтисади бүро, Тәшкилат бүросу. Лакин бу, анчаг кағызда јахшыдыр, һәјатда исә күлүнчдүр! Мән әсла баша дүшмүрәм нечә олур ки, чанлы сијасәти дәрк етмәк бачарығы олан бир адам Совет һакимијјәтинин беш ил варлығындан сонра белә бир тәклиф ирәли сүрүр вә онун үзәриндә исрар едир!

Биздә Тәшкилат Бүросу Сијаси Бүродан нә илә фәргләнир? Ахы һансы мәсәләнин сијаси вә һансынын тәшкилат мәсәләси олдуғуну дүрүст ајырмаг олмаз. Һәр бир сијаси мәсәлә тәшкилат мәсәләси ола биләр вә әксинә. Анчаг белә бир тәчрүбә МК-ныи ишини дүзкүн сәһмана салмаг имканы вермишдир ки, һәр һансы бир мәсәләни Тәшкилат бүросундан Сијаси Бүроја кечирмәк олур.

Кимсә, һәр һансы бир вахт башга бир шеј тәклиф етмишдирми? Һеч бир заман һеч кәс тәклиф етмәмишдир, чүнки фајда нөгтеји-нәзәриндән башга бир јол тәклиф етмәк олмаз. Сијаси чәһәти тәшкилат чәһәтиндән механики сурәтдә ајырмаг олмаз. Сија-

сәт адамлар васитәсилә јеридилир, лакин кағызлары башга адамлар јазарса, онда һеч бир шеј чыхмаз.

Ахы сиз билирсиниз, елә ингилаблар олмушдур ки, парламент јығынчагларында кағызлар јазырдылар, бунлары һәјата кечирәнләр исә башга синфин адамлары олурду. Әнкәлләр чыхырды, онлары говурдулар. Тәшкилат мәсәләләрини сијасәтдән ајырмаг олмаз. Сијасәт тәмәркүзләшмиш игтисадијјатдыр.

Јол. Косиор МК-дан шикајәт едир, фамилијалар да көстәрди (мән онларын һамысыны јазмышам), — мән шәхсән билмирәм вә чаваб да верә билмәрәм, лакин сиз, партија гурултајы олмаг е'тибарилә марагланырсынызса, — борчунуз һәр ад үзрә комиссија сечмәк, Косиору вә мүвафиг шәхсләри мөһкәм истинтаг етмәкдир[72]. Бурада ишин маһијјәти ондадыр ки, әкәр адамларын јерләшдирилмәсинә сәрәнчам вермәк һүгугу МК-дан алынырса, даһа о, сијасәтә истигамәт верә билмәз. Бу вә ја дикәр адамлары бир јердән башга јерә кечирмәкдә биз сәһвләр едириксә дә, һәр һалда, мәним фикримчә, МК-нын Сијаси Бүросу бүтүн ишләдији мүддәт әрзиндә минимум сәһв бурахмышдыр. Бу, өзүнү тә'риф дејилдир. Сијаси Бүронун иши комиссијалар тәрәфиндән јохланылмыр, мәһз өз партијамызын гојдуғу адамлар тәрәфиндән јохланылмыр, бу иш ағгвардијачылар тәрәфиндән јохланылыр, бу иш бизим дүшмәнләримиз тәрәфиндән јохланылыр, буна сүбут — бөјүк сәһвләрин олмадығы сијасәтин јекунларыдыр.

Осинскинин күчлү чәһәти — башладығы ишә вар гүввә илә вә гызғын киришмәкдир. Елә етмәк лазымдыр ки, бу күчлү чәһәт елә јола салынсын ки, онун зәиф чәһәти азалдылмыш олсун (Осински гышгырыг салса да, о әзмкар адамдыр, — јенә дә буну етмәк лазымдыр, јохса о бир ишчи кими, мәһв олар). Мән бу фикирдәјәм ки, онун зәиф чәһәтләрини күчлү чәһәтләри илә ујғунлашдырмаг үчүн биз МК-да тәдбирләр көрмүшүк.

Осинскијә гаршы, — әкәр мән онунла мүбаһисә етмәк истәсәјдим, мән исә буну истәмирәм, — ән јахшы иттиһам материалы бу оларды ки, Осинскинин бу-

күнкү нитгини чап едиб бир ләвһәдән асасан... Белә бир адам вар иди...

Бу адам ән мүһүм бир халг комиссарлығынын халг комиссары мүавини вә рәһбәр симасы олдуғу вә һәр һансы бир мәсәлә үзрә платформа верә биләчәк адамларын өн сыраларында дурдуғу һалда, бу адам кабинет системинә кечмәји тәклиф етмишдир[73]. Мән гәти дејирәм ки, бу адам һәмишәлик олараг тамамилә мәһв олмушдур. Мән буну арашдырмајачағам вә әтрафлы мүбаһисәјә кирмәјәчәјәм, бүтүн мәсәлә ондадыр ки, Осински кими бөјүк бир гүввәдән дүзкүн истифадә едилсин. Әкәр ј. Осински, мәним дә јахындан иштиракымла МК-да она верилмиш олан бир чох мәсләһәтләрә јолдашчасына јанашмаса вә бу чәһәтдән өзүнү әлә алмаса, бу күн олдуғу кими, лабүддән вә тамамилә батаглыға јуварланар.

Өз тәбиәтини көстәрмәји севән адамлара бу әсла хош кәлмир; фитри габилијјәти олан бир адамын өз габилијјәтини көстәрмәк чәһди ганунидир. Аллаһ һәр кәсә гисмәт етсин. Лакин МК нәзәр јетирмәлидир ки, белә шәхсијјәт өзүнү фајдалы бир шәкилдә көстәрсин. МК елә етмәлидир ки, кабинет һаггында мүһакимәјә сон гојулсун; нечә дејәрләр, сөзү кәсилмиш бир адам һәтта шикајәтләрә башласа да буну етмәк лазымдыр. Бу фајдалы олар. Һәмин батаглыға кирмәмәк үчүн өз габилијјәтинә һәдд гојмаг, халг комиссарлыгларындакы јолдашларла мәсләһәтләшмәк вә баһид хәтт јеритмәк лазымдыр, биздә исә һеч олмазса бирчә халг комиссарлығында мүбаһисәсиз бир иш көрүлмүшдүрмү? Көрүлмәмишдир.

«Идарә системинин јахшылашдырылмасы вә күтләләрин психоложи чәһәтчә сәфәрбәрлијә алынмасы». Бу, там бир гәтлдир! Әкәр гурултај белә бир сијаси иртича хәтти көтүрмәк нөгтеји-нәзәринә кечсәјди, бу ән һәгиги вә јахшы бир интиһар үсулу оларды.

«Идарә системинин јахшылашдырылмасы»?! Аллаһ еләсин, мөвчуд олан вурнухмадан чыхмаға јахынлашаг.

Биздә систем јохдурму? Беш ил әрзиндә ән јахшы гүввәләр бу системи јаратмаға сәрф олунмушдур! Бу систем иҹәлијә доғру ән бөјүк аддымдыр.

Әмәли иш көрән апарат писдир! Ишин нә һалда олдуғуну билирикми? Билмирик. Осински исә дејир ки, куја билир. О отуруб 10 дәгигәјә идарә системи јазыб һазырлаја биләр вә әкәр бу арзу мәһдуд едилмәсә, зәрәр верәр вә сијаси сәһв олар. Лакин башга шәраитдә, әкәр о, ишә бундан сонра да индики кими чан јандырса, һәмин иш чох фајдалы олар.

Бу да сизә бир мисал. Сонра, мән ән мүһүм шеј һаггында данышдығым заман, Преображенски вә Осински буну сүбут етдиләр, Ларин исә буну хүсусилә сүбут етди. Көрүн о нә етди. О мәни тәгсирләндирир вә чох шадлыгла зарафат едиб күлүрдү.

Буну о чох јахшы едә билир, бу онун күчлү чәһәтидир. Әкәр ј. Ларин өзүнүн һәмин күчлү чәһәтини дөвләт ишинә тәтбиг етмәклә әлагәдар етмәсәјди, јол. Ларин республикаја мингат артыг фајда верәрди, чүнки о чох габилијјәтли адамдыр вә бөјүк фантазијаја маликдир. Бу габилијјәт сон дәрәчә гијмәтлидир. Әбәс јерә күман едирләр ки, бу анчаг шаирә лазымдыр. Бу, ахмаг хурафатдыр! О, һәтта, ријазијјатда да лазымдыр, һәтта, дифференсиал вә интеграл һесабламаларын кәшфи дә фантазијасыз мүмкүн олмазды. Фантазија олдугча гијмәтли бир кејфијјәтдир, лакин јол. Лариндә бу бир гәдәр артыглыг едир. Мәсәлән, мән белә дејәрдим ки, әкәр Ларинин бүтүн фантазија еһтијаты бүтүн РКП үзвләри арасында бәрабәр бөлүнсәјди, онда чох јахшы оларды. (Күлүшмә, алғышлар.) Нә гәдәр ки, биз бу әмәлијјаты едә билмирик, дөвләт, тәсәррүфат, план ишини, игтисади иши Ларинин ихтијарына вермәк олмаз; јохса јенә дә көлһә АХТШ-дә олдуғу кими оларды, о заман Рыков һәлә сағалмамышды, бүтүн Али Халг Тәсәррүфаты Шурасы адындан «Ј. Ларин» имзалајыр вә ишләјирди; пислик онда дејилди ки, ј. Ларин өзүнүн јалныз пис чәһәтләрини көстәрирди, әксинә, — ән јахшы габилијјәтини көстәрирди, чүнки онун сәдагәтинә вә иши билмәсинә һеч кәсдә зәррә гәдәр дә

шүбһә јохдур, лакин бунунла белә, иш дүзкүн гурулмамышды!

Мән дә буну дејирдим. Доғрудур, бүтүн бунларын һамысы нәсиһәтдир. Лакин нәсиһәт һаггында мәнә һәлә есерләрин гурултајында Камков истеһза едирди. Камков дејирди: «Ленин бу күн тәблиғ едир: «Оғурлама», сабаһ исә әлавә едәчәкдир: «Зина етмә». Ленинин бүтүн әлламәлији бундан ибарәтдир». Буну мән есер Камковдан һәлә 1918-чи илдә ешитмишдим[74]. Бу дәлилләрлә бәрабәр бизи атәшә тутан Камковун данышдыглары һеч бир тә'сир бурахмадыса, хүсусилә Ларин һеч бир тә'сир бурахмаз. Инди бу вәзифәләри јени игтисади сијасәтимизин әсас чәһәтләринә тәтбиг етмәк лазымдыр. Бурада ј. Ларин партијаны дүзкүн олмајан бир јолла апармаға чәһд едирди; әкәр о өзүнүн бүтүн габилијјәтини көстәрә биләчәји, кәнчләрә бөјүк фајда верәчәји вә Дөвләт План Комиссијасында чыхардығы ојуну даһа чыхармајачағы бир ишлә мәшғул олсајды, тамамилә башга чүр оларды. Орада кәнч нәсл үчүн ј. Ларинин изләри галарды. Мән, дејәсән, кифајәт гәдәр ајдын данышдым. Ларинин бураја салдығы гарышыглыг да олмазды[75].

Мән дедим ки, Каменев Сијаси Бүроја белә бир тәклиф-директив тәгдим етмишди ки, харичдән әрзаг кәтирилмәси фајдалы һесаб едилсин вә консервләр совет пулуна алынсын. Ларин бурадача отурмушду, һамысыны чох јахшы ешидирди вә һамысы чох јахшы јадындадыр, инди исә бу трибунаја чыхыб деди: «Ленин, хәстәлији үзүндән, унутмушдур ки,—бу дәфә ону бағышлајар,—гызыл фондуну хәрчләмәк үчүн Сијаси Бүроја мүрачиәт етмәк лазымдыр». Әкәр јол. Каменев консерв алмаг үчүн франсыз мөһтәкирләринә гызыл фонду вермәји тәклиф етсәјди, биз ону һеч динләмәздик. Консерв үчүн бирчә гәпик дә гызыл вермәмишик, совет кағыз пулу вермишик вә — тәсәввүр един — консерв алмышыг. Вулфсон мәни дүнән һәтта инандырырды ки, консервләрин кејфијјәти јахшыдыр (һәрчәнд бунлар һәлә кәлиб чыхмамышдыр). Лакин мән она инанмырам, әввәлчә дадына бахарыг,

чүнки бурада һәлә кәләк дә ола биләр. Лакин мәсәлә орасындадыр ки, бурада Ларин өзү долашыглыг салмышдыр: бир гәпик дә гызыл вермәмишик, 160 милјард совет кағыз пулу вермишик.

Әлбәттә, Ларинин буну пис ниҗәтлә сөјләдијини дүшүнмәк күлүнч вә мә'насыз оларды; јох, мәсәлә бунда дејилдир, лакин онун фантазијасы трилјон километр учур вә бунун да нәтичәсиндә иш гарышыр.

О сонра деди ки, Дөвләт План Комиссијасы дәмир јол нәглиҗјатынын $^3/_4$ һиссәсини ичарәјә вермәји тәклиф етмишдир. Јахшыдыр ки, о буну партија гурултајында деди вә Кржижановски ону дәрһал тәкзиб етди. Бу о гәдәр дә тез-тез олмур. Сиз елә күман едирсиниз ки, јалныз партија гурултајында белә данышмаг чәһди олур? МНК-дан билмәк истәрсинизми ки, онлар Москва дискуссија клубу[76] мәсәләсини нечә арашдырырдылар, үмумиҗјәтлә нә үчүн Москва дискуссија клубу мәсәләси чыхмышды, орада ј. Ларин вә Рјазанов... (Рјазанов јериндән: «Орада гызыл фонду һаггында данышмамышдым, ондан да писини данышырдылар»). Мән Москвада дејилдим, бу мәсәләнин арашдырылмасында иштирак етмәмишдим, јалныз гысача мә'лумат алмышдым. (Рјазанов: «һәр шајиәјә инанмаг олмаз».) Мән буну јол. Солтсла сөһбәтдән билирәм, бу шајиә дејил, али партија гурултајы тәрәфиндән МНК-ја тә'јин едилмиш шәхслә сөһбәтдир, буну мәнә о демишдир вә онун мәнә дедикләри һеч бир шүбһә ојада билмәз. Буну бөјүк јүнкүлфикирлилик нәтичәсиндә шајиә адландырмаг олар. МНК дискуссија клубунун фәалиҗјәти мәсәләсини арашдырмыш вә бир сәслә ишин дүзкүн гурулмадығыны көстәрмәли олмушдур. Мәним үчүн ајдындыр ки, дүзкүн олмајан нәдир. Бу күн Ларин өтәри оларағ — чүнки о һәвәсләнмишди, онун өз нитги ону сөвг етди — деди ки, дәмир јол нәглиҗјатынын $^3/_4$ һиссәсини ичарәјә верирләр вә буну МК ләғв етмишдир. Кржижановски дејир ки, белә бир шеј јохдур, — МК ләғв етмәмишдир, Ларин исә гарышдырмышдыр. Һәмишә белә олур.

Дөрд ил әрзиндә биз белә бир иши өјрәнә билмә-

мишик ки, фајдалы ишчи олан Ларини һәгигәтән фајдалы бир ишә гојаг вә өз ирадәси әксинә олараг зијан вурдуғу ишдән азад едәк.

Олдугча гејри-тәбии көрүнүр: пролетариат диктатурасы, террор һакимијјәти, дүнјада бүтүн ордулар үзәриндә гәләбә әлдә едилир, Ларинин ордусу үзәриндә исә гәләбә әлдә едилмир. Бурада там мәғлубијјәтдир! Һәмишә о, лазым олмајан ишә кириширир. Онун олдугча бөјүк билији, адамлары чәлб етмәк бачарығы гаранлыгда јеримәкдә олан кәнч нәслә әсл фајда верәрди. Биз онун билијиндән истифадә едә билмирик, буна көрә дә мүнагишәләр, мүгавимәт башланыр; һәддиндән артыг һакимијјәт көстәрмәкдә иттиһам едилән МК Сијаси Бүросунун, Тәшкилат Бүросунун, МК пленумларынын бурада, бүтүн јолдашлары дүзкүн јерләшдирмәк үчүн кифајәт гәдәр һакимијјәт вә ја нүфузу олмадығы мә'лум олур.

Бунун үзәриндә дүшүнмәк вә бу мәсәләни чидди сурәтдә мүзакирә етмәк лазымдыр. Ишин ағырлыг мәркәзи бундадыр, буну дүзәлтмәк лазымдыр. Әкәр буну дүзәлтсәк, — биз чәтинликләрдән чыхарыг. Буна Осински вә Ларинин данышдыглары аграр програмынын јени вәзифәләри һаггында данышмагла дејил, иши дүзәлтмәк јолу илә наил оларыг. Мән һәмин програм һаггында МК-ја рә'ј јазмышам*. Мән инди бу барәдә данышмајачағам, — бунунла марагланан һәр бир партија үзвүнүн ону катибликдә алыб охумаға ихтијары вардыр. Бујурун! Әкәр Ларин вә Осинскинин дүзкүн олмајан чәһдләринин арадан галдырыб онларын гүввәләриндән дүзкүн истифадә едиләрсә, биз онларын гүввәләринин тәтбиг едилмәсиндән олдугча бөјүк фајда аларыг.

Мән Шљапников һаггында бир нечә кәлмә илә нитгими гуртарырам. Мән онун һаггында даһа чох данышмаг истәјирдим. МК-нын тапшырығы илә Зиновјевлә бирликдә 22-ләрин әризәсинә[77] Коминтерндә чаваб верән Тротски бу мөвзунун јүздә 99-ну сөјләмишдир.

Әввәлән јол. Шљапников өзүнү елә көстәрди ки,

* Бах: бу чилд, сәһ. 48—53. *Ред.*

мәним нә мүнасибәтлә пулемјотлар вә чахнашма саланлардан данышдығымы куја баша дүшмүр; о зарафат едиб дејирди ки, мәни дәфәләрлә белә мүһакимә етмишләр. Јолдашлар, зарафат, әлбәттә, јахшы шејдир. Әлбәттә, бөјүк јығынчагда зарафатсыз данышмаг олмаз, чүнки адамлар јорулмушлар; инсанчасына баша дүшмәк лазымдыр. Лакин елә шејләр вардыр ки, бунларла зарафат етмәк олмаз; партијанын бирлији кими шејләр вардыр.

Бир һалда ки, биз һәр тәрәфдән дүшмәнләрлә әһатә олунмушуг, бир һалда ки, бејнәлхалг буржуазија кифајәт гәдәр ағыллы олуб Милјукову сола кечирмишдир, есерләри исә һәр чүр гәзет нәшри үчүн пулла тәчһиз етмишдир, Вандервелдени, Отто Бауери есерләр үзәриндәки мүһакимә мүнасибәтилә кампанијаја башламаг, болшевикләрин вәһши олдуғу һагғында гышгырыг салмаг үчүн ајаға галдырмышдыр; бир һалда ки, бу адамлар јүз илләрдән бәри сијасәтә өјрәнмишләр, ихтијарларында гызылла милјардларла манат вә франк вардыр вә с., биз бүтүн бунлара гаршы дурдуғумуз бир заманда, — белә бир шәраитдә Шљапников кими зарафат едәрәк: «мәни МК-да мүһакимә едирдиләр» вә и. а. дејә зарафат етмәк, — јолдашлар, бу кәдәрлидир. Партија гурултајы мүәјјән нәтичәләр чыхармалыдыр. Биз МК-да мүһакимәләри әбәс јерә дүзәлтмирик! Шљапников үзәриндә мүһакимә олмушду вә ону партијадан чыхартмаг үчүн МК-да үч сәс чатмады[78]. Партија гурултајына топланмыш олан партија үзвләри бунунла марагланмалы, МК-нын һәмин ичласынын протоколуну алмалыдырлар. Бунунла зарафат етмәзләр!

Коминтернә мүраҹиәт етмәјә сизин гануни һүгугунуз вар. Лакин һәмин мүраҹиәтдән чох габаг МК-нын бөјүк әксәријјәти ј. Шљапниковун чыхарылмасына тәрәфдар иди, — сәсләрин ганунла лазым кәлән үчдә икиси олмады. Бунунла зарафат етмәк олмаз! Јахшы олар бундан хәбәрдар оласыныз ки, ј. Шљапников металчылар гурултајы үзвләринин фраксија јығынчағында парчаланма леһинә билаваситә тәшвигат апарырды[79].

Јол. Коллонтајын китабчасынын ролу һаггында јол. Тротски данышды.

Әкәр биз белә шејләрлә зарафат етсәк, инди олдуғумуз чәтин вәзијјәтдә давам кәтирә биләчәјимиз һаггында һеч данышыг да ола билмәз. Бизим давам кәтирә билмәјимиз үчүн мән үч шәрт ирәли сүрдүм: биринчиси — мүдахилә олмасын, икинчиси — малијјә бөһраны һәддән артыг ағыр олмасын, үчүнчүсү — биз сијаси сәһвләр етмәјәк.

Бурада натигләрдән ким исә деди ки, куја мән сијаси чәтинликләрдән данышдым. Јох, мән сијаси сәһвләрдән данышдым. Әкәр биз сијаси сәһв етмәсәк, онда мән дејә биләрәм ки, партијанын јүздә 99-у, һәбелә, инди тәһсилә башламаг вахты чатдығыны баша дүшәчәк битәрәф фәһләләр вә кәндлиләр бизимлә оларлар.

Мәним хатырыма кәлир ки, јол. Тротски Гызыл Ордунун илдөнүмү мүнасибәтилә мәгаләсиндә демишди: «тәһсил или». Бу шүар еjнилә партија үчүн дә, фәһлә синфи үчүн дә доғрудур. Бу заман әрзиндә бизим бир чох гәһрәман адамларымыз јетишмишдир, онлар бүтүн дүнја тарихиндәки дөнүшү шүбһәсиз мөһкәмләндирмишләр. Ону бәһанә кәтирмәк олмаз ки, инди гаршымызда дуран «тәһсил или» вәзифәсини биз баша дүшмәмишик.

Биз инди бир ил бундан әввәлкинә нисбәтән даһа мөһкәм дурмушуг. Әлбәттә, буржуазија инди дә јени мүдахиләјә чәһд едәр, лакин бу онлара габагкындан чәтин мүјәссәр олар; бу күн бу, дүнәнкиндән чәтиндир.

Тәһсили һәјата кечирмәк үчүн, биз сијаси сәһвә јол вермәмәлијик. Биз һеч дә, Шљапниковун етдији кимн, партија бирлији илә ојнамаға вахт сәрф етмәмәлијик. Белә ојнамаг олмаз! Биз билирик ки, партијада мүбаризә үзүндән аз шеј итирмирик. Јолдашлар, бу дәрси унутмаг олмаз! Бу ил әрзиндә МК тамамилә һаглы олараг дејә биләр ки, партија гурултаја кечән илдәкиндән даһа аз фраксијачылыгла вә даһа артыг јекдил кәлмишдир. Мән өјүнмәк истәмирәм ки, партијамызда бүтүн фраксијачылыг јох олмушдур. Ла-

кин артыг сүбут олунмуш ән шүбһәсиз бир фактдыр ки, һәмин фраксијачылыг азалмышдыр.

Сиз билирсиниз ки, «фәһлә мүхалифәти» — артыг әввәлкинин бир гырынтысыдыр. 22-ләрин бәјанатындакы имзалары X гурултајгабағы олан платформадакы[80] имзаларла мүгајисә един. Бурада имзаларын һеч дә һамысы јохдур. Өзләринин Коминтернә мүрачиәт етмәк һүгугундан гануни олараг истифадә едән адамлара демәк лазымдыр ки, Мјасников үчүн хаһиш етмәк гануни дејилди. Мјасников әһвалаты кечән илин јајында олмушду[81]. Мән о заман Москвада дејилдим вә она узун бир мәктуб јаздым*, о да бу мәктубу өз китабчасында дәрч етмишди. Мән көрүрдүм ки, бу адамын габилијјәти вардыр, онунла данышмағына дәјәр, лакин бу адама демәк лазымдыр ки, әкәр о белә бир тәнгидлә чыхыш едәрсә, бу јолверилмәздир.

О мәктуб јазыр: филан рајондакы бүтүн наразылары топлајын. Бәли, филан рајондакы бүтүн наразылары топламаг һеч дә чәтин дејилдир. Шљапниковун бурада, вә ј. Медведевин гејри јердә сөјләдији нитгләр белә дир. (Медведев јеринд ән: «Сизә ким мә'лумат верир?».) Мәнә РКП гурултајынын мүәјјән етдији органлар: МК Тәшкилат Бүросу, МК Катиблији, МНК мә'лумат верир. Истәјирсинизсә, онлара мүрачиәт един вә ј. Медведевин нә кими нитгләр сөјләдијини көрәрсиниз. Буна сон гојулмаса, биз бирлији сахлаја билмәрик, бу исә демәк олар ки, башлыча наилијјәтдир: сәһвләримизин үстүнү амансызчасына ачмаг вә бунлар һаггында данышмаг. Әкәр биз буну ајдын дәрк етсәк,—һазыркы гурултајда исә бу әлдә едилир,—онда зәррә гәдәр шүбһә јохдур ки, биз бунлары арадан галдыра биләрик. (Гурултулу алгышлар.)

Гыса гәзет һесабаты
1922-чи ил мартын 29-да
«Известия ВЦИК»ин 71-чи №-синдә
чап едилмишдир

---

* Бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 84—90. *Ред.*

4

РК(б)П-нин КОМИНТЕРНДӘКИ НҮМАЈӘНДӘ ҺЕЈ'ӘТИНИН ҺЕСАБАТЫ ҮЗРӘ ГӘТНАМӘНИН ЛАЈИҺӘСИ ҮЧҮН ТӘКЛИФ

Баһид чәбһә тактикасынын мәгсәди вә мә'насы ондан ибарәтдир ки, фәһләләрин кетдикчә даһа кениш күтләси капитала гаршы мүбаризәјә чәлб олунсун, һәтта II вә II $^1/_2$ Интернационалларын рәһбәрләринә тәкрар мүрачиәт едиб, бирликдә белә мүбаризә апармаг тәклиф едилсин. Бир һалда ки, фәһләләрин әксәријјәти «үмуммилли» нүмајәндәлик, ја'ни буржуазија илә биркә нүмајәндәлик дејил, өз синфи нүмајәндәлијини, ја'ни совет нүмајәндәлијини гурмушдур вә буржуазијанын сијаси һөкмранлығыны јыхмышдыр, белә бир шәраитдә баһид чәбһә тактикасы, әлбәттә, меншевикләр партијасы («РСДФП») вә с.-р. партијасы («Сосиалист-ингилабчылар партијасы») кими партијалара мүрачиәт олунмасыны тәләб едә билмәз, чүнки бу партијалар Совет һакимијјәтинә дүшмән чыхдылар. Совет һакимијјәти шәраитиндә фәһлә күтләләринә өз тә'сиримизи *меншевикләрә* вә *есерләрә* мүрачиәт етмәк јолу илә *дејил,* јухарыда көстәрилән јолла кенишләндирмәк лазым кәлир[82].

1922-чи ил мартын 29-у илә апрелин 2-си арасында јазылмышдыр

5

КӘНДДӘ ИШ ҺАГГЫНДА ГӘТНАМӘ ЛАЈИҺӘСИ ҺАГГЫНДА[83]

Н. ОСИНСКИЈӘ МӘКТУБ

1. IV. 1922-чи ил

Ј. Осински!

Партија гурултајынын кәнд тәсәррүфаты бөлмәсинин иши мүнасибәтилә Сизинлә олан сөһбәтимиз үзәриндә һәртәрәфли фикирләшәрәк, мән белә бир нәтичәјә кәлдим ки, инди ән вачиб вәзифә будур:

> јерләрдә тәсәррүфат һәјатындан кифајәт гәдәр фактлар топламадыгча, һазыркы кәндли тәсәррүфатынын һәгиги шәраит вә тәләбатыны кифајәт гәдәр өјрәнмәдикчә, өз (нә партијанын, нә дә Совет һакимијјәтинин) әл-голумузу һеч бир көстәриш, директив вә ја гајдаларла бағламамалы; һазырда ән чох тәһлүкәли вә зәрәрли ола биләчәк вә јерләрдә органларын асанлыгла едә биләчәји шејә, ја'ни: лүзумсуз, јерсиз, тәләскән, тәчрүбәдә јохланылмамыш гајдалар гојулмасына һеч бир һалда јол вермәмәли.

Сонунчу Советләр гурултајы истигамәт вермишдир[84]. Мәнчә, партија гурултајынын вәзифәси, онун тәтбигини *јерләрин әмәли иши* вә *тәчрүбәси* нөгтејинәзәриндән кәнд тәсәррүфаты бөлмәсиндә мүзакирә етмәкдир; һәм РКП-нин Мәркәзи Комитәсинә, һәм дә Халг торпаг комиссарлыгына (үмумијјәтлә Совет һакимијјәтинә) әмр етмәли ки, јохлама үчүн даһа диггәтлә вә даһа мүфәссәл фактлар топласынлар; ҮРМИК-ин јахында чағырылачаг сессијасынын коммунист фраксијасына тапшырмалы вә ја даһа доғрусу, директив вермәли ки, Советләр гурултајынын гә-

рарыны тәфәррүаты илә мүәјјәнләшдириркән, ја'ни бу гәрары јени вә даһа әтрафлы ганунлара чевириркән, кәнд тәсәррүфаты истеһсалынын мүвәффәгијјәтлә инкишафыны бачарыгсыз мүдахилә илә чәтинләшдирмәмәк үчүн мүмкүн гәдәр еһтијатлы олмаг лазымдыр.

Нә гәдәр ки, *јерли* кәнд тәсәррүфаты һәјатынын һәгиги тәләбатыны вә јерли һакимијјәт апаратымызын һәгиги бачарығыны (јахшылыг етмәк кими хејирхаһ бир арзу илә пислик етмәмәк бачарығыны) һәлә әсаслы сурәтдә өјрәнмәмишик, мәнчә, инди биз дүнјада һәр шејдән чох мәһз бачарыгсыз мүдахиләдән горхмалыјыг.

Буна көрә дә мән, кәнд тәсәррүфаты бөлмәсинин ишләри әсасында партија гурултајы тәрәфиндән чыхарылмасы арзу олунан тәһнамәни өзүмә *тәгриб ән* бу шәкилдә тәсәввүр едәрдим:

1. Партија гурултајы кәнд тәсәррүфаты бөлмәсинин ишләри һаггындакы мә'луматы динләјәрәк ону нәзәрә алыр; јерләрдәки иш тәчрүбәси һаггында топланмыш материалын кифајәт олмадығыны гејд едир вә јерли әмәли тәчрүбәни ән бөјүк бир диггәт вә гајғы илә топлајыб өјрәнмәји истәр партија гаршысында, истәрсә дә бүтүн совет идарәләриндәки коммунист фраксијалары гаршысында биринчи нөвбәли вәзифә олараг гојур.

2. Гурултај, кәнд тәсәррүфат кооперасијасы идарәләрини дағытмаг (вә ја төләскән јенидән дүзәлтмәк?) тәдбирләрини сәһв һесаб едир вә бу мәсәләдә чох еһтијатлы олмағы мәсләһәт көрүр.

3. Кәнд тәсәррүфатында муздлу әмәк тәтбиги вә торпаг ичарәси шәртләри мәсәләсиндә партија гурултајы һәмин саһәдәки бүтүн ишчиләрә бу һәлларын һеч бирини ифрат рәсмијјәтчиликлә мәһдуд етмәмәји вә ахырынчы Советләр гурултајынын гәрарыны һәјата кечирмәклә, һабелә һәмин һәллардакы ифратчылыгларын вә зәрәрли шиширтмәләрин мәһз һансы әмәли тәдбирләрлә мәгсәдәујғун бир шәкилдә мәһдуд едилә биләчәјини өјрәнмәклә кифајәтләнмәји мәсләһәт көрүр.

4. Гурултај әкин саһәләринин дәрһал кенишләндирилмәси, шумун артырылмасы, кәнд тәсәррүфаты мәһсуллары мигдарынын артырылмасы, кәндлиләрин ағыр еһтијачынын азалдылмасы ишинә әмәли јардым көстәрмәји кәндлиләр ичәрисиндә бүтүн партија ишинин биринчи нөвбәли вә ән башлыча вәзифәси һесаб едир; һәм дә кәндлиләрин ән јохсул һиссәсинә јардым көстәрилмәсинә вар гүввә илә вә бүтүн васитәләрлә көмәк етмәк вә буна һәвәсләндирмәк, һәтта һазырқы чәтин шәраитдә дә бу чәһәтдән ишдә јарарлы олан тәдбирләр һазырламаға вар гүввә илә чалышыб наил олмаг лазымдыр.

Коммунист саламы илә *Ленин*

6

«ПРАВДА»да Е'ЛАНЛАР ЧАП ЕДИЛМӘСИ МӘСӘЛӘСИНӘ ДАИР НИТГ 2 АПРЕЛ[85]

Јолдашлар! Бурада демәк олар мәш'ум бир анлашылмазлыг баш вермишдир. Мән сон нитг үчүн јох, гајда барәсиндә сөз алдым (буну јолдаш сәдр гејд етди). Мән гајда барәсиндә сөз истәдим гурултајдан хаһиш едим ки, гајда вә нормадан кәнара чыхмаға ичазә версин. Белә бир гајда вар ки, гәрар гәбул олундугдан сонра бу мәсәләјә һәр чүр мүдахилә едилмәси дүзкүн дејилдир. Гурултајдан хаһиш едирәм сәһвән гәбул олунмуш гәрар әлејһинә данышмаг үчүн мәнә 4—5 дәгигә вахт версин.

Һәмин гәрарын гурултај тәрәфиндән гәбул едилдијини ешитдикдә вә бу гәрары Рјазанов јолдашын мүдафиә етдијини ешитдикдә... (Р ј а з а н о в: «Бу доғру дејил».) Чох көзәл олуб ки, һеч олмазса бирчә мә'насыз гәрар Рјазановсуз кечмишдир. Әкәр һәгигәтән гаршымызда он ики јашында садәлөвһ чаван бир гыз дурсајды, әкәр о дүнән ешитмиш олсајды ки, дүнјада коммунизм вардыр, гырмызы лентли ағ палтар кејиб десәјди ки, коммунистләр халис алверчидирләр, бу, күлмәли оларды, буна һирссиз күлмәк оларды, биз исә чидди десәк көрүн нә едирик? Е'ланлардан мәһрум етдијиниз «Правда» һарадан пул тапачаг? Суал олунур, «Известия»дан кери галмамаг үчүн «Правда»ја нә гәдәр пул лазымдыр? Сиз билмирсиниз? Елә мән дә билмирәм!

7
ГУРУЛТАЈЫН БАҒЛАНЫШЫНДА НИТГ
2 АПРЕЛ

Јолдашлар! Гурултајымызын иши ахыра чатмышдыр.

Бу гурултајы кечән гурултајла мүгајисә етдикдә көзә чарпан биринчи фәрг, — даһа артыг бирлик, даһа артыг јекдиллик, даһа артыг тәшкилат бирлијидир.

Кечән гурултајдакы мүхалифәтин бир һиссәсинин јалныз кичик бир һиссәси өзүнү партијадан кәнарда гојмушдур[86].

Һәмкарлар иттифаглары вә јени игтисади сијасәт мәсәләсиндә партијамызда фикир ајрылығы олмады вә ја аз-чох көзә чарпан мигјасда олмады.

Бу гурултајда әлдә етдијимиз әсас вә башлыча «јенилик», дүшмәнләримизин һагсызлығынын чанлы сүрәтдә сүбут едилмәсидир; онлар јорулмадан иддиа едирдиләр вә иддиа етмәкдәдирләр ки, партијамыз гочалмагдадыр, зеһнинин итилијини вә бүтүн организминин чевиклијини итирмәкдәдир.

Јох. Биз бу итилији вә чевиклији итирмәмишик.

Һәм Русијада, һәм дә бүтүн дүнјада бүтүн објектив вәзијјәтә көрә ирәли кетмәк, һәдсиз чәсарәт, сүр'әт, гәтијјәтлә дүшмәнә һүчум етмәк лазым кәлдији заман биз белә дә һүчум едирдик. Лазым кәләрсә, бунү бир даһа вә дәфәләрлә едә биләрик.

Бунунла биз өз ингилабымызы дүнјада һәлә мисли көрүнмәмиш бир јүксәклијә галдырдыг. Дүнјада һеч бир гүввә, милјонлар вә јүз милјонларла адамлара һәлә нә гәдәр пислик, фәлакәт вә мүсибәт кәтирә

билсə дə, ингилабымызын əсас наилиjjətlərini kəri ала билмəз, чүнки бунлар артыг «бизим» наилиjjətlərimiz дejил, үмумдүнjа-тарихи наилиjjətlərdir.

1921-чи илин jазына jахын мə'лум олдугда ки, ингилабымызын габагчыл дəстəсинин бачарыгла ирəли апармаға борчлу олдуғу халг күтлəсиндən, кəндли күтлəсиндən ajрылмаг тəhlүкəси вардыр, биз jекдил вə гəти олараг кəри чəкилмək гərарына кəлдик. Кечən ил ərзиндə биз үмумиjjətlə ингилаби интизамла кəри чəкилирдик.

Дүнjанын бүтүн габагчыл өлкəлəриндə пролетариатын jетишмəкдə олан ингилаблары, фəдакарчасына мүбаризə апармаг вə hүчүм етмək бачарыгыны ингилаби интизамла кəри чəкилмək бачарыгы илə бирлəшдирмəдən өз вəзифəсини jеринə jетирə билмəз. Ингилабын биринчи дөврүндəки тəчрүбəмиз, фəдакарчасына чəсарəтлə hүчүм етмək тəчрүбəмиз бүтүн өлкəлəрин фəhлəлəриnə шүбhəсиз лазым олачагы кими, мүбаризəмизин икинчи дөврүндəки тəчрүбəмиз, jə'ни кəри чəкилмək тəчрүбəси дə, кəлəчəкдə, hеч олмазса бə'зи өлкəлəрин фəhлəлəриnə ehтимал ки, лазым олачагдыр.

Инди биз гəрара алдыг ки, кəричəкилмəни гуртармыш hесаб едək.

Бу о демəкдир ки, сијасəтимизин бүтүн вəзифəси jени гајдада гоjулур.

Инди бүтүн мəсəлə ондадыр ки, авангард өз үзəриндə ишləмəкдən, өзүнү дəjишдирмəкдən, өзүнүн кифajət гəдəр hазырлыглы, кифajət гəдəр бачарыглы олмадыгыны ачыгча бојнуна алмагдан горхмасын. Бүтүн мəсəлə ондадыр ки, инди, мүгajисə едилмəjəчək дəрəчədə daha кениш вə гүдрəтли бир күтлə hалында вə мүтлəг кəндлиləрлə бирликдə ирəлиләjərək, онлара ишдə, əməли сурəтдə, тəчрүбədə сүбут едəсən ки, биз онлара көмək етмəji, онлары ирəлиjə апармагы өjрəнирик вə өjрəнəчəjик. hазыркы бejнəлхалг вəзиjjətdə, Русиjанын мəhсулдар гүввəлəринин hазыркы вəзиjjətində бу вəзифəни, jалныз чох jаваш, ehтиjатла ишкүзарлыгла, həр өз аддымыны əməли сурətdə мин дəфə jохламагла jеринə jетирмək олар.

Әкәр партијамызда, һәмин сон дәрәчә јаваш, сон дәрәчә еһтијатлы һәрәкәтә гаршы сәсләр ешидилсә дә, бу, тәк-тәк һалларда олар.

Бүтөвлүкдә партија баша дүшмүшдүр вә инди ишләри илә сүбут едәчәкдир ки, һазыркы заманда өз ишини мәһз белә вә јалныз белә гурмаг зәрурәтини баша дүшмүшдүр. Бир һалда ки, биз буну баша дүшмүшүк, өз мәгсәдимизә наил ола биләчәјик!

Русија коммунист партијасынын XI гурултајыны бағлы е'лан едирәм.

«Правда» № 76 вә
«Известия ВЦИК» № 76.
4 апрел 1922-чи ил.

КАТИБЛИЈИН ИШИНИН ТӘШКИЛИ ҺАГГЫНДА РК(б)П МК ПЛЕНУМУ ГӘРАРЫНЫН ЛАЈИҺӘСИ

МК Катиблијә тапшырыр ки, рәсми гәбул саатларыныи бөлкүсүнү чидди мүәјјәнләшдирсин, буна риајәт етсин вә ону е'лан етсин; һәм дә белә бир гајда гојулсун ки, катибләр һәгигәтән принсипиал рәһбәрлик ишиндән башга шәхсән өз өһдәләринә кәрәк һеч бир иш көтүрмәјиб, бу иши өз көмәкчиләринә вә техники катибләринә тапшырсынлар.

Сталин јолдаша тапшырылыр ки, совет идарәләриндәки ишдән азад олмаг (принсипиал рәһбәрлик истисна едилмәклә) үчүн дәрһал өзүнә муавинләр вә көмәкчиләр ахтарыб тапсын.

МК Тәшкилат Бүросуна вә Сијасн Бүроја тапшырыр ки, Фәһлә-кәндли инспексијасы коллекијасынын үзвләри вә муавинләри намизәдләринин сијаһысыны 2 һәфтә мүддәтиндә тәгдим етсин[87].

1922-чи ил апрелин 3-дә јазылмышдыр

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

БИЗӘ ЧОХ БАҺА БАША КӘЛДИ[88]

Белә тәсәввүр един ки, коммунистләрин нүмајәндәси, издиһамлы фәһлә јығынчағы гаршысында буржуазија мүвәккилләринин өз тәблиғатыны апардығы бир бинаја дахил олмалыдыр. Сонра, белә тәсәввүр един ки, бу бинаја дахил олмаг үчүн буржуазија биздән јүксәк һагг истәјир. Әкәр бу пулун мигдары һаггында габагчадан шәртләшмә олмамышса, онда, ајдындыр, гијмәт үстүндә данышмаг лазымдыр ки, өз партијамызын бүдчәсинә ағырлыг дүшмәсин. Әкәр биз бу бинаја дахил олмаг үчүн һәддән чох вермишиксә, онда, шүбһәсиз, сәһв етмишик. Лакин индијәдәк тамамилә реформистләрин, ја'ни буржуазијаја ән сәдагәтли дост оланларын, нечә дејәрләр, «ихтијарында» олан фәһләләр гаршысында чыхыш едиб өз сөзүмүзү сөјләмәк имканындан имтина етмәкдәнсә, баһа гијмәт вермәк, — һәр һалда гијмәт үстүндә лазымынча данышмағы өјрәнәнә гәдәр, — даһа јахшыдыр.

Һәмин мүгајисә, үч Интернасионал нүмајәндәләри арасында нә кими шәртләрлә сазиш әлдә едилдијинә даир Берлиндән верилән телеграф хәбәрини бүкүнкү «Правда»да охудугда ағлыма кәлди.

Мәним әгидәмә көрә, бизим нүмајәндәләр ашағыдакы ики шәртә разылашмагда дүзкүн һәрәкәт етмәмишләр: биринчи шәрт одур ки, Совет һакимијјәти 47 сосиалист-ингилабчынын ишиндә өлүм чәзасы тәтбиг етмәјәчәкдир; икинчи шәрт одур ки, Совет һаки-

мијјәти һәр үч Интернасионалын нүмајәндәләринин мәһкәмәдә олмасына ичазә верәчәкдир.

Бу шәртләрин һәр икиси, ингилабчы пролетариатын иртичачы буржуазијаја сијаси күзәшт етмәсиндән башга бир шеј дејилдир. Әкәр бир адам белә бир тә'рифин дүзкүнлүјүнә шүбһә етсә, онда бу адамын сијаси садәлөвһлүјүнү көстәрмәк үчүн она белә бир суал вермәк кифајәтдир: Инкилтәрә һөкүмәти вә ја башга бир мүасир һөкүмәт разы олармы ки, бүтүн үч Интернасионалын нүмајәндәләри, Ирландија фәһләләринин үсјанда тәгсирләндирилмәси мүһакимәсиндә олсунлар[89]? јахуд Чәнуби Африка фәһләләринин бу јахынлардакы үсјанда тәгсирләндирилмәси мүһакимәсиндә олсунлар[90]? Бу һалларда вә бу кими һалларда Инкилтәрә һөкүмәти вә ја башга бир һөкүмәт, өз сијаси дүшмәнләри үчүн өлүм чәзасы тәтбиг етмәјәчәјини вә'д етмәјә разы олармы? Бу суал үзәриндә азачыг дүшүнмәк ашағыдакы садә һәгигәти анламаг үчүн кифајәтдир; биз бүтүн дүнјада иртичачы буржуазијанын ингилабчы пролетариатла мүбаризәсини көрүрүк. Бу һалда, һәмин мүбаризәдә тәрәфләрин бирини тәмсил едән Коминтерн дикәр тәрәфә — иртичачы буржуазијаја сијаси күзәшт едир. Чүнки дүнјада һамы билир (ајдын һәгигәти кизләтмәк истәјәнләрдән башга) ки, есерләр һәгигәтдә, бә'зән исә һабелә рәсми олараг бүтүн бејнәлхалг иртичачы буржуазија илә ваһид чәбһәдә һәрәкәт едәрәк коммунистләрә күллә атмыш вә онлара гаршы үсјанлар дүзәлтмишләр.

Суал олунур, бунун мүгабилиндә бејнәлхалг буржуазија бизә бир күзәшт етмишдирми? Бу суалын јалныз бирчә чавабы ола биләр: бизә һеч бир күзәшт етмәмишдир.

Синфи мүбаризәнин бу садә вә ајдын һәгигәтини јалныз думанландыран мүлаһизәләр, јалныз фәһләләрин вә зәһмәткеш күтләләринин көзүнә торпаг атан мүлаһизәләр һәмин ајдын һәгигәти думанлатмаға чалыша биләр. III Интернасионалын нүмајәндәләри тәрәфиндән Берлиндә имзаланмыш сазишә көрә, биз артыг бејнәлхалг буржуазијаја ики сијаси күзәшт

етмишик. Мүгабилиндә исә ондан һеч бир күзәшт алмамышыг.

II вә II $^1/_2$ Интернасионалларын нүмајәндәләри, пролетариатын буржуазијаја етдији сијаси күзәшти гонаранлар ролу ојнамышлар вә ејни заманда онлар бејнәлхалг буржуазија тәрәфиндән ингилабчы пролетариата һәр һансы бир сијаси күзәшт едилмәсинә наил олмагдан вә ја һәтта һеч олмазса буна чалышмагдан да гәти имтина етмишләр. Әлбәттә, бу мүбаһисәсиз сијаси факты буржуа дипломатијасынын мәһарәтли нүмајәндәләри думанлатмышды (буржуазија өсрләр боју өз синфинин нүмајәндәләрини јахшы дипломат олмаға өјрәтмишдир), лакин факты думанлатмаг чәһди фактын өзүнү әсла дәјишдирмир. II вә II $^1/_2$ Интернасионалларын бу вә ја дикәр нүмајәндәләриниң буржуазија илә ачыгмы, јохса долајысы илә әлагәдар олдуглары мәсәләси бу һалда тамамилә онунчу дәрәчәли бир мәсәләдир. Биз онлары ачыг әлагәдә олмагда тәгсирләндирмирик. Бурада әлагәнин ачыгмы, јохса чох долашдырылмыш долајы бир әлагә олмасынын мәтләбә әсла дәхли јохдур. Мәтләбә дәхли олан јалныз одур ки, II вә II $^1/_2$ Интернасионалларын мүвәккилләриниң тәзјиги алтында Коминтерн бејнәлхалг буржуазијаја сијаси күзәшт етмишдир вә мүгабилиндә биз һеч бир күзәшт алмамышыг.

Бурадан исә нә нәтичә чыхыр?

Һәр шејдән әввәл о нәтичә чыхыр ки, Коммунист Интернасионалыны тәмсил едән ј. Радек, Бухарин вә башгалары дүзкүн һәрәкәт етмәмишләр.

Сонра. Бурадан белә бир нәтичә чыхырмы ки, онларын имзаладыглары сазиши биз кәрәк чыраг? Јох. Зәннимчә, белә бир нәтичә чыхарылмасы дүзкүн олмазды вә имзаланмыш мүгавиләни биз чырмамалыјыг. Биз јалныз белә бир нәтичә чыхармалыјыг ки, буржуа дипломатлары бу дәфә бизимкиләрдән мәһарәтли чыхмышлар вә кәлән дәфә — әкәр бинаја дахил олмаг һаггы барәсиндә габагчадан шәрт гојулмамыш олса — биз гијмәт үстүндә даһа мәһарәтлә данышмалы вә маневр етмәлијик. Биз кәрәк өзүмүз үчүн белә бир гајда көтүрәк ки, әкәр мүгабилиндә бејнәлхалг

буржуазија тәрәфиндән Совет Русијасына мүнасибәтдә вә ја капитализм илә мүбаризә едән бејнәлхалг пролетариатын дикәр дәстәләринә мүнасибәтдә аз-чох бәрабәр әһәмијјәтли күзәштләр едилмәсинә наил олмасаг, бејнәлхалг буржуазијаја һеч бир сијаси күзәшт (бу күзәштләр һәр һансы васитәчиләр тәрәфиндән нә гәдәр мәһарәтлә пәрдәләнмиш олса да) едилмәсин.

Баһид чәбһә тактикасынын әлејһинә олан италјан коммунистләри, һабелә франсыз коммунистләринин вә синдикалистләринин бир һиссәси ола биләр, јухарыда гејд едилән мүлаһизәләрдән белә бир нәтичә чыхартсынлар ки, баһид чәбһә тактикасы сәһв тактикадыр[91]. Белә бир нәтичә әсла дүзкүн олмаз. Әкәр коммунистләрин мүвәккилләри, индијәдәк тамамилә реформистләрин «ихтијарында» олан фәһләләрә мүрачиәт етмәк үчүн бир гәдәр, һеч олмазса азачыг имкан әлдә едә биләчәкләри бинаја дахил олмаг үчүн һәддән артыг һагг вермишләрсә, кәләк дәфә һәмин сәһви дүзәлтмәјә чалышмаг лазымдыр. Лакин чох мөһкәм горунан гапалы бир бинаја дахил ола билмәк үчүн һәр чүр шәртдән вә һәр чүр һагг вермәкдән имтина етмәк, мүгајисә едилмәјәчәк дәрәчәдә даһа бөјүк бир сәһв оларды. Јол. Радекин, јол. Бухаринин вә башгаларынын сәһви бөјүк сәһв дејилдир; хүсусән она көрә бөјүк дејилдир ки, бизим үчүн тәһлүкә олса-олса ондан ибарәт ола биләр ки, Совет Русијасынын дүшмәнләри Берлин мүшавирәсинин јекунларындан ширникәрәк ајры-ајры шәхсләрә гаршы ики-үч, бәлкә дә, мүвәффәгијјәтли гәсд дүзәлдәрләр. Чүнки инди онлар габагчадан билирләр ки, коммунистләрә күллә ата биләрләр, коммунистләрин исә онлара күллә атмасына Берлин мүшавирәси кими бир мүшавирәнин мане олачағы шанси вардыр.

Лакин гапалы бинаја биз һәр һалда мүәјјән јол ачмышыг. Һәр һалда ј. Радек фәһләләрин һеч олмазса бир гисми гаршысында ачыб көстәрә билмишдир ки, II Интернасионал, нүмајиш шүарлары сырасында, Версал мүгавиләсинин ләғв едилмәси шүарыны вермәкдән имтина етмишдир[92]. Италјан коммунистләри-

нин, һабелә франсыз коммунистләринин вә синдикалистләринин бир һиссәсинин ән бөјүк сәһви бундан ибарәтдир ки, онлар билдикләри илә кифајәтләнирләр. Онлар јахшы билир вә буну билмәклә дә кифајәтләнирләр ки, II вә II $^1/_2$ Интернасионалларын нүмајәндәләри, һабелә Паул Леви, Серрати чәнабları вә с. буржуазијанын ән мәһарәтли мүвәккилләридир вә онун тә'сирини кечирәнләрдир. Лакин буну һәгигәтән мөһкәм билән вә бунун мә'насыны һәгигәтән башa дүшән белә адамлар вә белә фәһләләр Италијада да, Инкилтәрәдә дә, Америкада да, Франсада да, шүбһәсиз, азлыг тәшкил едир. Коммунистләр кәрәк өз гынларына гапаныб галмасынлар, онлар елә һәрәкәт етмәји өјрәнмәлидирләр ки, мүәјјән гурбанлар вермәкдән чәкинмәјәрәк, һәр бир јени вә чәтин ишин әввәлиндә лабүд олан сәһвләрдән горхмајараг гапалы бинаја, буржуазија нүмајәндәләринин фәһләләрә тә'сир көстәрдикләри бинаја дахил олсунлар. Буну башa дүшмәк истәмәјәчәк олан вә ја буну өјрәнмәк истәмәјәчәк олан коммунистләр фәһләләр ичәрисиндә әксәријјәт газана биләчәкләринә үмид едә билмәзләр, јахуд, һәр һалда, онлар белә бир әксәријјәтин газанылмасыны чәтинләшдирир вә ләнкидирләр. Бу исә коммунистләр үчүн вә фәһлә ингилабынын бүтүн һәгиги тәрәфдарлары үчүн әсла бағышланмаз бир шеjдир.

Буржуазија өз дипломатларынын шәхсиндә Коммунист Интернасионалы нүмајәндәләриндән бир даһа мәһарәтли чыхды. Берлин мүшавирәсинин ибрәт дәрси беләдир. Биз бу дәрси унутмајачағыг. Бу дәрсдән биз бүтүн лазыми нәтичәләри чыхарачағыг. II вә II $^1/_2$ Интернасионалларын нүмајәндәләринә ваһид чәбһә олмасы лазымдыр, чүнки онлар бизим тәрәфимиздән едиләчәк һәддән артыг күзәштләр васитәсилә бизи зәиф салмаг үмидиндәдирләр; онлар һеч бир һагг вермәдән бизим бинамыза, коммунист бинасына дахил олмаг үмидиндәдирләр; онлар ваһид чәбһә тактикасы васитәсилә фәһләләри инандырмаг үмидиндәдирләр ки, реформист тактикасы дүзкүндүр, ингилаби тактика исә дүзкүн дејилдир. Бизә исә ваһид чәбһә онун үчүн лазымдыр ки, биз фәһләләри бунун

әксинә инандырмаг үмидиндәјик. Бизим коммунист нүмајәндәләрин сәһвләрини исә биз онларын өз үзәринә вә һәмин сәһвләри едән партијаларын үзәринә гојачағыг вә бу сәһвләр тимсалында өјрәнмәјә чалышараг наил олачағыг ки, көләчәкдә бунлары тәкрар етмәјәк. Лакин, һеч бир һалда бизим коммунистләрин сәһвләрини, бүтүн дүнјада капиталын һүчуму гаршысында дајанмыш олан пролетариат күтләләринин үзәринә јыхмајачағыг. Баһид чәбһә тактикасыны биз капитала гаршы һәмин күтләләрин мүбаризәсинә көмәк етмәк хатиринә, бүтүн бејнәлхалг игтисадијјатда вә бүтүн бејнәлхалг сијасәтдә олан ики чәбһәнин «мүрәккәб механикасыны» онларын баша дүшмәсинә көмәк етмәк хатиринә гәбул етмишик вә ону ахыра чатдырачағыг.

1922-чи ил апрелин 9-да
телефонла диктә едилмишдир

«Правда» № 81, 11 апрел 1922-чи ил
Имза: Ленин

«Правда» гәзетинин мәтниндән
чап олунур

РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА МӘКТУБЛАР ВӘ ГӘРАР ЛАЈИһӘЛӘРИ

1

Јол. Молотов, Сиздән хаһиш едирәм бу мәгаләни вә мәним ашағыдакы тәклифләримиз Сијаси Бүро үзвләринә нөвбә илә көндәриб сәсә гојасыныз.

1. Ленин јолдашын бу мәгаләсинин чәршәнбә ахшамы «Известия»да вә «Правда»да дәрч олунмасына е'тираз едилмәсин.

2. Совет вә партија мәтбуатына директив верилсин ки, көстәрилән нөгтеји-нәзәрдән Берлин сазишинә гијмәт версин, хүсусән есер вә меншевикләр илә, һәр ики партијанын сағ ганады илә бејнәлхалг буржуазија арасында фе'лән әлагә олдуғуну, бу дүрүст факты әтрафлы ачыб көстәрсин.

3. Савинковун «Болшевикләрлә мүбаризә» китабчасынын вә Ст. Ивановичин «Рус сосиал-демократијасынын тәнәззүлү» китабчасынын көстәрилән мәгсәдлә бүтүн Авропа дилләриндә нәшри сүр'әтләндирилиб, меншевикләрин вә есерләрин сағ ганадынын бејнәлхалг иртича илә реал әлагәсини бу ики китабчанын сүбут етдији әтрафлы изаһ олунсун.

4. Бүтүн белә вә буна охшар материалларын лазыми изаһатларла бүтүн дилләрдә мүмкүн гәдәр тез нәшр олунмасына нәзарәт едилмәси ј. Тротскијә һәвалә олунсун.

5. Јол. Радекә телеграфла тәклиф едилсин ки, Берлин мүшавирәсинин там протоколлары илә мүмкүн гәдәр тез бир заманда Москваја јола дүшсүн.

6. Јол. Бухаринә Русијаја кәлмәси гадаған олунсун вә о, мәчбур едилсин ки, мүалиҹәсини гуртармаға кетсин.

Ленин

1922-чи ил апрелин 9-да телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә, катибин јазысындан чап олунур (макинада јазылмыш сурәти)

2

Сталин јолдаша
Сијаси Бүро үчүн

Зиновјев јолдашын тәклифи барәсиндә инди она сәс верирәм ки, Радек чағырылмасын, Берлин мүшавирәсинин бүтүн әтрафлы протоколларынын тәләб олунмасы илә кифајәтләнилсин, бу шәртлә ки, онлар дипломатик почтла көндәрилсин.

Бухарининин бураја кәлмәсинә там бир гәтијјәтлә е'тираз едирәм, чүнки бу, онун мүалиҹәсинә лүзумсуз јерә мане олар[93].

Ленин

1922-чи ил апрелин 10-да телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә, катибин јазысындан чап олунур (макинада јазылмыш сурәти)

ЧАРЛЗ П. ШТЕЈНМЕТСӘ МӘКТУБ[94]

Moscow. 10. IV. 1922.

Әзиз мистер Штејнметс!

1922-чи ил 16. II тарихли достчасына мәктубунуза көрә Сизә үрәкдән тәшәккүр едирәм. Мән хәчалә тлә е'тираф етмәлијәм ки, Сизин адынызы илк дәфә анчаг чәми бир нечә ај бундан әввәл, о заман бизим «Русијанын електрикләшдирилмәси планыны тәртиб едән дөвләт комиссијамызын» сәдри вә инди «Дөвләт үмум план комиссијасынын» сәдри олан јол. Кржижановскидән ешитмишәм. О, бүтүн дүнјанын електрик техникләри арасында Сизин көркәмли јер тутдуғунузу мәнә данышды.

Јол. Мартенс Сизин барәниздә дедикләрилә инди мәни Сизинлә даһа артыг таныш етмишдир. Онун дедикләриндән мән көрдүм ки, Сизи Совет Русијасына рәғбәт бәсләмәјә, бир тәрәфдән, Сизин сосиал-сијаси бахышларыныз кәтириб чыхартмышдыр. Дикәр тәрәфдән, електротехниканын нүмајәндәси, һәм дә техниканын инкишафы чәһәтчә габагчыл өлкәләрдән бириндә нүмајәндәси олан Сиз јәгин етмишсиниз ки, капитализмин јени ичтимаи гурулушла әвәз едилмәси зәрури вә лабүддүр вә бу јени ичтимаи гурулуш тәсәррүфаты планаујғун сурәтдә тәнзим едәчәкдир, бүтөв өлкәләрин електрикләшдирилмәси әсасында бүтүн халг күтләсинин рифаһыны тә'мин едәчәкдир. Капитализмин башга ичтимаи-игтисади гурулушла әвәз едилмәси зәрурәтини јәгин едән вә бүтүн капитализм дүнјасына гаршы Совет Русијасынын апар-

дығы мүбаризәнин «дәһшәтли чәтинликләриндән» («terrible difficulties») чәкинмәјән, горхмајан, әксинә, мүбаризәнин лабүд олдуғуну вә бу мүбаризәдә мүмкүн дәрәчәдә иштирак етмәјин зәрури олдуғуну, көһнәјә галиб кәлмәкдә јенијә көмәк етмәјин зәрури олдуғуну баша дүшән елм, техника вә инчәсәнәт нүмајәндәләринин сајы дүнјанын бүтүн өлкәләриндә артыр — арзу едилмәси лазым кәлдијиндән ләнк олса да, дурмадан вә дөнмәдән артыр.

Сизин мәсләһәт, көстәришләр вә и. а. васитәсилә Русијаја көмәк етмәк тәклифинизә көрә, мән Сизә, хүсусән тәшәккүр етмәк истәјирәм. Совет Русијасы илә Бирләшмиш Штатлар арасында рәсми вә гануни олараг танынмыш мүнасибәтләрин олмамасы Сизин тәклифинизин әмәли сурәтдә һәјата кечирилмәсини һәм бизим, һәм дә Сизин үчүн артыг дәрәчәдә чәтинләшдирдијинә көрә, инчәнизлә, Сизин мәктубунузу да, мәним чавабымы да нәшр етдирирәм вә үмид едирәм ки, белә олдугда, Америкада јашајан, јахуд һәм Бирләшмиш Штатлар илә, һәм дә Русија илә тичарәт мүгавиләләрилә бағлы олан өлкәләрдә јашајан бир чох шәхсләр, Совет республикасына Сизин көмәк етмәк арзунузу һәјата кечирмәкдә Сизә (мә'лумат вермәклә, русчадан инкилисчәјә тәрчүмә етмәклә вә с.) көмәк едәрләр.

Ән сәмими саламла

гардашчасына сизин *Ленин*

«Правда» № 85,
19 апрел 1922-чи ил
Имза: Н. Ленин

Макинада јазылмыш вә
В. И. Ленинин дүзәлишләри олан
мәтндән чап олунур

ҮЧ ИНТЕРНАСИОНАЛЫН КОНФРАНСЫНЫН ГУРТАРМАСЫ ИЛӘ ӘЛАГӘДАР ОЛАРАГ КОМИНТЕРНИН ИЧРАИЈЈӘ КОМИТӘСИ ГӘРАРЫНЫН ЛАЈИҺӘСИНӘ ДАИР ГЕЈДЛӘР ВӘ ТӘКЛИФЛӘР

Г. Ј. ЗИНОВЈЕВӘ МӘКТУБЛАР[95]

1

1-чи бәнд үчүн бу әлавәни тәклиф едирәм: хүсусән 1) Совет һакимијјәти әлејһинә мүбаризәдә мүлкәдарларын вә буржуазијанын үмуми чәбһәси илә әслиндә бизим меншевикләрин вә есерләрин бағлы олдуглары әтрафлы изаһ едилмәлидир, бунун үчүн дә Савинковун «Болшевикләрлә мүбаризә» (Варшава, 1920) китабчасына, һабелә Ст. Ивановичин «Рус сосиал-демократијасынын тәнәззүлү» китабчасына ајрыча диггәт јетирилмәлидир, чүнки бу китабчаларда, әлбәттә, бир сыра башга сәнәдләрдән мә'лум олан шејләр, хүсусилә әјани шәкилдә ашкара чыхыр, јә'ни ашкара чыхыр ки, меншевикләрин вә есерләрин саг ганады формал сурәтдә үмуми бир партија ады алтында пәрдәләнирләр, ишдә исә тамамилә мүстәгил һәрәкәт едирләр; 2) бизим меншевик вә есерләрин II вә II $^1/_2$ Интернасионалларын башчылары илә ејнијјәт тәшкил етдикләрини, Отто Бауерин сон китабчасынын чох зәрәрли олдуғуну изаһ етмәјә хүсусилә диггәт јетирилмәлидир, онун бу китабчасында әслиндә капитализм гаршысында ваһимәјә дүшүб кери чәкилмәк тәклиф вә тәблиғ едилир. Белә бир тәблиғә биз, мүһарибә заманы чәбһәдә ваһимә ичиндә гачмағын тәблиғ олунмасына ришхәнд етдијимиз кими ришхәнд етмәјә билмәрик.

2-чи бәнди гәбул едирәм.

3-чү бәнд барәсиндә:

Бу барәдә мән шүбһә едирәм, чүнки күман едирәм

ки, јекдиллијин дүрүст тәләб олунмасыны гәрара алмаг, кәрәк ки, бизи сәһвләрдән хилас едәр, Берлин мүшавирәсинин тәсдиг етдији бәндләри (Совет Русијасынын мүдафиәси вә и. а.) изаһ едән мөвзуларда үмуми мүрачиәтләр исә бизим үчүн сон дәрәчә хејирли олар, чүнки сонралар биз бунлардан дәфәләрлә истифадә едиб дүшмәнләримизин нечә долашмыш олдугларыны ифша едәрик.

4-чү бәнд барәсиндә: шүбһәсиз тәрәфдарам.

5-чи бәнд барәсиндә: е'тираз етмирәм.

6-чы бәнд барәсиндә:

Бу бәндин мә'насы мәнә ајдын дејилдир, чүнки күман едирәм ки, Берлин сазишини, гәбул олунмуш гәрарларын рәсми мәтни алындыгдан сонра дәрһал тәсдиг етмәк лазымдыр вә ја, бәлкә дә, һәтта даһа јахшы олар белә бир шәртлә дәрһал тәсдиг едилсин ки, мәһз 9/IV тарихли «Правда»да дәрч олунан мәтн тәсдиг едилир.

Хүсусән, даһиш едирәм, Берлин мүшавирәсинин там протоколунун тез бир заманда хүсуси курјерлә көндәрилмәсинә наил олун вә үч Интернасионалын һәр бириниң рәсми нүмајәндәси тәрәфиндән һәмин протоколун имзаланыб-имзаланмадығыны јохлајын.

Ленин

1922-чи ил апрелин 11-дә телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Катибин јазысындан чап олунур (машинада јазылмыш сурәти)

2

ј. Зиновјев!

Коминтернин Иҹраијјә Комитәсинин гәрарында олан вә бу күн сәһәр мәктуб мүбадиләси васитәси илә һаггында бәһс етдијимиз бәндләрә ашағыдакыны да әлавә етмәк лазым көләрди:

II вә II $^1/_2$ Интернасионалларын сијасәтинин тәнгидинә инди бир гәдәр башга характер вермәк лазымдыр, јә'ни: бу тәнгидә (хүсусән II вә II $^1/_2$ Интерна-

сионалларын тәрәфдарлары олан фәһләләрин иштирак едәчәкләри јығынчагларда вә онлар үчүн хүсуси вәрәгәләрдә вә мәгаләләрдә) даһа чох изаһедичи характер вермәк, буну хүсуси бир сәбрлә вә тәмкинлә етмәк лазымдыр, бу фәһләләри кәскин сөзләрлә горхутмаг лазым дејилдир, онларын Берлиндәки нүмајәндәләринин гәбул етдији шүарлар (мәсәлән, капитал әлејһинә мүбаризә, 8 саатлыг иш күнү, Совет Русијасынын мүдафиәси, ачлара көмәк) илә бүтүн реформист сијасәти арасындакы барышмаз зиддијјәтләри изаһ етмәк лазымдыр.

Бәлкә, буну чап етмәздән әввәл јохламаг лазымдыр ки, Берлин мүшавирәсинин гәрарларыны II вә II $^1/_2$ Интернасионаллар тәсдиг едибләрми.

Ленин

1922-чи ил апрелин 11-дә телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Катибин јазысындан чап едилир (машынада јазылмыш сурәти)

МҮАВИНЛӘРИН (ХКС вә ӘМШ СӘДРИ МҮАВИНЛӘРИНИН) ИШИ ҺАГГЫНДА ГӘРАР[96]

I. МҮАВИНЛӘРИН ҮМУМИ ВӘ ӘСАС ВӘЗИФӘЛӘРИ

1. Мүавинләрин хүсуси чавабдеһ олдуглары вә бүтүн галан ишләрин буна табе едилмәли олдуғу әсас иши декретләрин, гануларын вә гәрарларын һәгигәтдә јеринә јетирилмәсини јохламагдан; совет идарәләринин штатларыны ихтисар етмәкдән, бу идарәләрдә карқүзарлығын гајдаја салынмасына вә садәләшдирилмәсинә нәзарәт етмәкдән; бүрократизмә вә сүрүндүрмәчилијә гаршы мүбаризә апармагдан ибарәтдир.

Сонракыларын һамысы бу әсас вәзифәнин тәфәррүатыдыр вә ја она хүсуси әлавәдир.

Мүавинләрә тапшырылыр:

2. Көз гојсунлар ки, башга идарәләрдә, һәм совет идарәләриндә, һәм дә партија идарәләриндә (ҮРМИК Рәјасәт һеј'әти, РКП МК Сијаси Бүросу вә Тәшкилат Бүросу — вә и. а., тамамилә истисnасыз олараг һамысында) совет мәсәләләринә јалныз мүавинләрин хәбәри олмагла вә онларын иштиракы илә бахылсын.

3. ХКС вә ӘМШ хырда мәсәләләрә бахмагдан максимум азад едилсин, бу мәсәләләр гисмән (вә башлыча олараг) саһә идарәләри васитәсилә, гисмән дә (мәһз ләнкидилмәси мүмкүн олмајан вә хүсусилә мүһүм һалларда) мүавинләрин билаваситә сәрәнчамлары илә һәлл едилмәлидир.

4. Мөһкәм нәзарәт етмәлидирләр ки, ӘМШ-ин сәрәнчамчы ичласлары, хүсусилә *Кичик Халг Комис-*

Переписать поскорее в 45 экз. (мне) чтоб.; рек.; отдельно ставлю для ч. ПБ тов.)

Постановление

О работе замов (замнач. первого прикомандирования СКК и СПО).

I. О круге и основном задании замов.

1. Основная работа замов, за которую они специально отвечают и которой должно быть подчинено все остальное, состоит в точном практическом исполнении декретов, законов и постановлений; в сокращении штатов совучреждений, в надзоре за упорядочением и упрощением делопроизводства в них; в борьбе с бюрократизмом и волокитой.

Все дальнейшее является детализацией этого основного задания или частным дополнением к нему.

На замов возлагается:

строчку пропустить

2. — Наблюдение за тем, чтоб. ~~[illegible]~~ рассмотрение советских вопросов в других учреждениях, как советских, так и партийных (президиум ВЦИКа, мос- и облбюро ЦКа РКП. — и т. д. без всякого изъятия) происходило не иначе как с ведома и участия замов.

3. — Разгрузка СККа и СПО в максимальной степени от мелочных вопросов, разрешение которых должно происходить часто (и практически) в порядке ведомственного управления, частью (именно в недрах правительства и исключительно в редких случаях) непосредственными распоряжениями замов.

сарлары Совети өзләринин ишини гәти зәрури олдугундан артыг кенишләндирмәсинләр, өзләринин ишини вә үзәрләриндә олан вәзифәләри мүрәккәбләшдирмәсинләр, өз вәзифәләринин бүрократчасына шиширдилмәсинә вә мүбалиғәсинә јол вермәсинләр, һәр бир халг комиссарынын вә һәр бир ајрыча идарәнин ишдә даһа артыг мүстәгил вә даһа артыг мәс'ул олмасыны тәләб етсинләр.

5. Халг комиссарларыны вә ајрыча гурулмуш идарәләри, онлара верилмиш һүгуглар вә үзәрләриндә олан вәзифәләр дахилиндә мүстәгил идарә етмәјә вә мәс'улијјәт дашымаға мәчбур етсинләр.

6. Көз гојсунлар ки, биринчи нөвбәдә коллекија үзвләринин вә ән мүһүм совет ишчиләринин, сонра да бүтүн совет ишчиләринин мәс'улијјәти тамамилә дүрүст вә фәрди сурәтдә мүәјјән едилмиш олсун; ајрылыгда һәр кәсә нә иш тапшырылдығы мәсәләсиндә һөкм сүрән јајғынлыға вә анлашылмазлыға гаршы, һабелә бундан доған там мәс'улијјәтсизлијә гаршы амансыз мүбаризә апарылсын.

7. Адамлары јохламаг вә сечмәк мәгсәдилә, һабелә совет апаратыны һәгигәтән јахшылашдырмаг мәгсәдилә, мүәјјән мигдар јалныз али совет ишчиләри илә дејил, һабелә һөкмән орта вә ашағы совет ишчиләри илә дә шәхсән таныш олмалы, онлары өз јанларына чағыртдырмалы вә мүмкүн олдугча Москванын ајры-ајры идарәләринә вә вилајәтләрә кетмәлидирләр.

8. Мүәјјән мүддәт әрзиндә мүстәсна зәрбәчи әһәмијјәт кәсб едән халг комиссарлыглары, онларын шө'бәләри вә идарәләри дөјүш вәзијјәтинә кечирилсин, онлара ишчи илә, вәсаитлә, мүавинләрин шәхси көстәришләри вә с. илә ән чох јардым көстәрилсин.

II. МҮАВИНЛӘРИН ИШИНӘ АИД ОЛАН ХҮСУСИ МӘСӘЛӘЛӘР

9. Мүавинләр өз әмәјинин тәгрибән $^{9}/_{10}$-ну тәсәррүфат халг комиссарлыгларына, $^{1}/_{10}$-ни галанларына сәрф етмәлидирләр.

10. Малијјə məsələləri jахын kələчək үчүн birinчi jerə keчmishdir, mүavinlər bu məsələlərə ən чох diggət vermələdirlər.

11. Mүkafat sistеminin tətbigi, Халг харичи тичарət komissarlығында, kooperasijada və тичарətlə məшғул олан башга идарələрдə дөврijjənin həчmindən və mənfəətin həчmindən asылы олараг совет гуллугчуларынын мүкафатландырылмасы хүсусилə вачибдир.

Mүkafat sistеminin үmumijjətlə бүтүн совет гуллугчуларынын бүтүн əmək haggына аид етмək tədbirlərinin өjrənilməsini və hazырланмасыны мүntəzəm сурətdə davam etdirmək lazымдыр.

12. Ajрыча халг дахили тичарət komissarlығы hazырламаг və ja bu иши Халг харичи тичарət komissarlығы, jахуд АХТШ илə birləшdirmək саһəsindəki бүтүн ишləри дајандырмаг lazымдыр. *ƏMШ* janында хүсуси *«Дахили тичарət комиссијасы»* jaradылмасыны həjata кечиртмək lazымдыр; həm də онун мүмкүн гədər кичик katiblijи və jeканə jerli organlары: губернија игтисад мүшавирələри олмалыдыр.

13. Бабат гурулмуш дөвлət трестləрини бунларын чох пис гурулмуш əksəriјjətindən ajырмаг və ахырынчылары dөnmədən bағламаг мəgsədilə дөвлət трестləринин ишинə көз gojmағын чох бөjүк əhəmijjəti вардыр; дөвлət трестləринин идарə hej'ətlərində коммунистlərин ролуну (фактики ролуну) jохламалы; ишин вəzijjəti үчүн və ишин мүvəффəgijjətlə апарылмасы үчүн həgigətən чавабдеh олан шəхсlər мүəjjən едилмəлидир.

14. Штат нормасы hazырламаг үчүн, бу норманы jохламаг үчүн, ən jахшы karkүzarлыг үsуллары мүəjjən етмək və karkүzarлыг ишинə nəzarət етмək үчүн мүavinlərdən hər биринин бу və ja dикəр халг комиссарлығында бир-ики нүмунəви шө'бə və ja идарənин təшkil едилмəси ишинин мəс'улијjətини өз үzərinə көtүrмəси lazымдыр.

Sajча аз, лакин həgigətən нүмунəви олан бу идарələрдə hazырланан иш үsуллары, ишин мəhsулдар-

лығыны артырмаг үсуллары, нәзарәт методлары сонрадан тәдричлә бүтүн совет идарәләриндә тәтбиг олунмалыдыр.

Бу мәсәләнин мүстәсна әһәмиjjәти олдуғуна көрә, бүрократик көһнәлиjи мүдафиә едән совет бүрократиjасы чох инадлы мүгавимәт көстәрдиjинә көрә, сjча аз олан нүмунәви идарәләр jаратмаг вә бунлардан дикәрләринин jахшылашдырылмасы вә jохланмасы үчүн бир васитә кими истифадә етмәк уғрунда инадлы мүбаризә лабүддүр. Мүвафиг идарәләр (совет гуллугчулары иттифагынын МК-сы, ҮРһИМШ, Әмәк институту вә и. а. вә саирә) илә разылыг әсасында вә мүавинләрин нәзарәти алтында, әмәjин вә идарә ишинин тәшкили һаггында бүтүн ән jени вә ән jахшы әдәбиjjат, хүсусилә дә Америка вә алман әдәбиjjаты тәрчүмә вә нәшр едилмәлидир.

15. Совет идарәләри дахилиндә — әввәл һеч олмаза чох аз бир мигдар идарәдә — коммунистләрин jерләринин дәjишдирилмәсинә көз гоjмаг вә чалышмаг лазымдыр ки, коммунистләр (табелик пилләкәнинин һәм лап jухарысында, һәм дә ашағысында) jалныз елә вәзифәләр тутсунлар ки, бу вәзифәләр ишин кедишини онларын һәгигәтән jохламасына, бүрократизм вә сүрүндүрмәчилик әлеjһинә һәгигәтән мүбаризә етмәсинә, бизим jарарсыз совет апаратымыза иши дүшән бичарә вәтәндашларын вәзиjjәтинин дәрһал jахшылашмасына вә мүгәддәратынын jүнкүлләшмәсинә һәгигәтән наил олмаг имканы версин.

Табелик пилләкәнинин ашағысында вәзифә тутан коммунистләрә хүсуси диггәт верилмәлидир, чүнки ишдә чох вахт онлар, jухарыда дуранлардан әһәмиjjәтлидирләр.

16. Губернија игтисад мүшавирәләринин һесабатлары, әввәлән, Дөвләт план комиссиjасынын үзвләри, Мәркәзи статистика идарәсинин вә «Экономическая Жизнь»ин ишчиләри тәрәфиндән мүнтәзәм сурәтдә вә елә охунмалыдыр ки, бунлары охуjанларын һәрәси мәтбуат үчүн вә jа өз идарәләри үчүн ән гыса рә'jләр версин вә вахтында лазыми көстәришләр верилмәси,

һабелә нәтичәләр чыхарылмасы үчүн чавабдеһ олсун; икинчиси, бир нечә он нәфәрдән (азы) ибарәт коммунистләр групу тәрәфиндән охунмалыдыр; бу коммунистләр мүмкүн гәдәр гуллугчулар сырасындан олмајан вә һесабатлары идарә нөгтеји-нәзәриндән дејил *јалныз* коммунист нөгтеји-нәзәриндән охуја билән адамлардан олмалыдыр.

Башда ј. Милјутин олмагла бир груп Петроградда губерниј игтисад мүшавирәсинин һесабатларыны бөлүшдүрмәк ишини идарә етмәлидир ки, бу һесабатлар охунмаға верилсин вә бу һесабатлардан гәзетләрдә, журналларда, јекун китабчаларында вә саирәдә истифадә олунсун.

Бүтүн игтисад идарәләринин (һәм гәза игтисад мүшавирәләринин, һәм дөвләт трестләринин, һәм «гарышыг чәмиҗјәтләрин» вә и. а. вә саирәнин) мүтләг чап едилмәли һесабатлар даирәсини тәдричлә кенишләндирмәк уғрунда дөнмәдән мүбаризә етмәк лазымдыр, чүнки әһалинин кетдикчә даһа чох һиссәсинә китабханаларда бу кими һесабатлардан истифадә етмәји өјрәтмәдән јарывәһши бир өлкәнин һәгигәтдә мәдәни өлкәјә вә сосиалист өлкәсинә чевирилмәсиндән һеч данышыг да ола билмәз.

17. «Экономическая Жизнь» гәзети *ӘМШ-ин* һәгиги органына, *тәсәррүфаты идарә етмәк органына* чевирилмәлидир. Һәр ики мүавин бу гәзети мүнтәзәм сурәтдә охумалы вә бу гәзети һесабатларын јекунуну вермәјән, бу һесабатларын мүнтәзәм дахил олмасына нәзарәт гојмајан, *ајры-ајры идарәләрдәки* тәсәррүфат ишини чидди тәһлил етмәјән, јарарлы вә јарарсыз идарәләри, *шәхсләри,* иш үсулларыны вә и. а. чидди тәнгид етмәјән бир гәзетә, «рә'јләр», бахышлар вә дејишмәләр органы олан зиҗалы-буржуа руһунда ади бир «јарыммүстәгил» гәзетә чевирмәк чәһдинә гаршы, бүтүн әдибләр вә бүтүн совет ишчиләринин бу әсас чәһдинә гаршы амансыз мүбаризә апармалыдыр.

«Экономическая Жизнь»и һәгигәтән *тәсәррүфаты идарә етмәк* органына, сосиализм гуручулуғунун һә-

гиги органына чевирмәк уғрунда илләр узуну мүбаризә апармаг лазым кәләчәкдир, мәһз буна көрә дә даим вә мүнтәзәм мүбаризә апармаг лазымдыр.

18. Бу сөзләр еjнилә Мәркәзи статистика идарәсинә дә аиддир. Бу идарә кәрәк, көһнә буржуа адәтинә уjғун сурәтдә инди $^{9}/_{10}$ һиссәси «академик» вә «мүстәгил» орган олдуғу кими олмасын, о кәрәк сосиализм гуручулуғу, jохлама нәзарәт органы олсун, сосиалист дөвләтинин инди, бу саат, биринчи нөвбәдә билмәси лазым кәлдиjи шеjләри учота алмаг органы олсун. Көһнә адәтләрин мүгавимәти бурада да һөкмән чох инадлы олачагдыр; мәһз буна көрә даһа инадлы мүбаризә апарылмалыдыр. (Мүавинләрдән хаһиш едирәм ки, 1921-чи илин jаjында «Экономическая Жизнь»ин редактору илә вә Мәркәзи статистика идарәси илә мәним бу мөвзудакы jазышмамы* көздән кечиртсинләр).

III. МҮАВИНЛӘРИН ИШ ҮСУЛУ; ОНЛАРЫН АПАРАТЫ

19. Мүавинләр хырда ишләрдән вә халг комиссарлары илә, коллекиjаларын үзвләри илә лүзумсуз көрүшләрдән өзләрини ән чох азад етмәлидирләр, бу ишләр вә көрүшләр адәтән чох вахт алыр, беләликлә дә әмәли ишин jохланмасы илә мәшғул олмаға имкан вермир.

20. Мүавинләр мүхтәлиф комиссиjаларда иштирак етмәкдән өзләрини ән чох азад етмәлидирләр.

21. Мүавинләр мөвчуд комиссиjаларын ($^{9}/_{10}$-у лүзумсуз олан вә ләғв едилдикдә чох тезликлә, азачыг шәкли дәjишилмиш һалда jенидән jаранмаг хасиjjәтиндә олан бу комиссиjаларын) ләғв едилмәсинә һәр васитә илә чалышмалы вә jениләринин jаранмасына мане олмалыдырлар.

22. Комиссиjа ишинин лабүд олдуғу һалларда мүавинләр бу комиссиjаларда шәхсән иштирак етмәкдән

* Бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 122—125 вә Әсәрләри, 4-чү нәшри, 33-чү чилд, сәһ. 11—16.

һәр васитә илә чәкинмәлидирләр, мүмкүн гәдәр онларын гәрарларыны гәти тәсдиг етмәклә, ја да онларын ишини сүр'әтләндирмәк вә гәрарларыны мүәјјән гајдада тәсдигә көндәрмәклә кифајәтләнмәлидирләр.

23. Мүавинләрин апараты, әввәлән, *ХКС* вә *ӘМШ* ишләр мүдирләринин, онларын көмәкчиләри вә катибләринин шәхси һеј'әтиндән ибарәтдир. Бу апарат һөкмән зәрури олан — һәм дә мүавинләрин *шәхси* нәзарәтинә тамамилә мүјәссәр олан (чох бөјүк олмајан) минимумдан артыг һеч бир һалда кенишләндирилмәмәлидир. Икинчиси, мүавинләр Кичик ХКС-нин ајры-ајры үзвләринә ајры-ајры тапшырыглар верирләр. Үчүнчүсү, мүавинләрин башлыча апараты Халг фәһлә вә кәндли инспексијасы комиссарлығындан ибарәт олмалыдыр.

Мүавинләр һәмин халг комиссарлығындан өзләринә көмәкчиләри вә ичрачылары шәхсән сечирләр, онлары ишә алышдырырлар вә онларын ишини јохлајырлар, хүсусилә дә, бу ишдә битәрәф фәһләләрин вә кәндлиләрин иштиракыны кенишләндирмәјә чалышырлар (бу олдугча чәтин ишдир, лакин ејни заманда елә бир ишдир ки, тәдричлә инкишаф етдирилмәзсә, Совет һакимијјәти лабүд фәлакәтә мәһкумдур).

24. Мүавинләр чалышмалыдырлар ки, бүрократизм, сүрүндүрмәчилик, иши ичра етмәмәк, вахтында көрмәмәк вә и. а. үстүндә өз шәхси сәлаһијјәтләри илә кечмишдәкиндән даһа тез-тез инзибати тәнбеһ тәтбиг етсинләр (јол. Сурупа тәрәфиндән бу мәсәлә үчүн һазырланмыш ганун лајиһәси сүр'әтләндирилсин). Тәгсирин даһа бөјүк олдуғу һалларда мүгәссири ишдән кәнар етмәк, мәһкәмәјә вермәк вә Халг әдлијјә комиссарлығы васитәсилә ачыг мүһакимәләр, ибрәт мүһакимәләри дүзәлтмәк лазымдыр.

IV. ҺӘР ИКИ МҮАВИНИН ИШ БИРЛИЈИ ҺАГГЫНДА

25. Һәр ики мүавинин ишиндә там бирлик јаратмаг үчүн онлар мүһүм сәрәнчамларын сурәтләрини бирбиринә көндәрир вә шәхси көрүшләр заманы вердик-

ләри шифаһи сәрәнчамлары, көстәришләри вә с. стенограмла јаздырмағы (әлбәттә, ән гыса шәкилдә вә јалныз ән мүһүмләрини јаздырмағы) мүнтәзәм сурәтдә адәт шәклинә салырлар. Бу мәгсәдлә ХКС ишләр мүдирлијиндәки стенографисткаларын сајы о гәдәр артырылмалыдыр ки, мүавинләрин бүтүн иш вахты әрзиндә һәмишә 2 стенографчы нөвбәтчи олсун. Әкәр лазым көлсә, харичдән ики дәнә ән јахшы диктофон кәтиртмәли.

26. Бу ејнилә ән мүһүм мә'рузәләрә, истәр јазылы, истәрсә шифаһи мә'рузәләрә дә аиддир.

27. Зәрури вә чох мүһүм һалларда мүавинләр, вәзифәләри баша дүшмәкдә вә иш көрмәкдә бирлик олмасы үчүн, һабелә ишдәки гарышыглыг вә зиддијјәтләрин һәр васитә илә арадан галдырылмасы үчүн бир-бири илә мәшвәрәтләширләр.

Мүавинләр арасында фикир ајрылығы олдугда, мәсәләни ХКС сәдри, о олмадыгда исә МК Сијаси Бүросу вә ја онун хүсуси тә'јин етдији бир јолдаш һәлл едир.

V. МҮАВИНЛӘР АРАСЫНДА ИШИН БӨЛҮКҮСҮ

28. Хүсуси гәрар чыхана гәдәр, јахын ајлар үчүн ишин мүавинләр арасында ашағыдакы гајдада бөлүкүсү мүәјјән едилир.

29. Јол. Сүрупа Бөјүк ХКС-дә сәдрлик едир (ичласа 2 саат давам едәндән сонра сәдрлик ј. Рыкова верилир). Сәдрлик етмәјән мүавинин Бөјүк ХКС вә ӘМШ (пленар) ичласында олмасы мәчбуридир.

Јол. Сүрупа мәтбуата верилмәк үчүн Бөјүк ХКС гәрарларыны вә онун адындан телеграфла верилән сәрәнчамлары имзалајыр, һабелә Бөјүк ХКС вә Кичик ХКС-нин комиссијаларына вә Кичик ХКС-нин ишләринә нәзарәт едир. О, һабелә бөјүк ХКС ишләр мүдирлијинә вә катиблијинә ән јахындан нәзарәт едир, ејни заманда бу апарат илә *ӘМШ* апараты ара-

сында там бирлик олмасына, һеч бир ајрылыг вә уј-ғунсузлуг олмамасына мәс'улијјәт дашыјыр.

30. Јол. Рыков *ӘМШ*-ин пленар ичласларында сәдр-лик едир, мәтбуата верилмәк үчүн онун гәрарларыны вә онун телеграфла верилән сәрәнчамларыны имза-лајыр, һабелә *ӘМШ* ишләр мүдирлијинә вә катиблијинә ән јахындан нәзарәт едир (јухарыда көстәрилдији кими бу апаратла Бөјүк ХКС апараты арасында там бирлик олмалыдыр).

31. Ичранын јохланмасы чәһәтдән, штатларын ихтисар едилмәсинә вә апаратын јахшылашдырылмасына нәзарәт етмәк чәһәтдән, һабелә Бөјүк ХКС вә *ӘМШ* тәрәфиндән һәлл едилмәси тәләб олунмајан ајры-ајры хырда чари мәсәләләр чәһәтдән халг комиссарлыглары һәр ики мүавин арасында ашағыдакы гајдада бөлүнүр:

јол. Сүрупа бунлары идарә едир:

Халг Торпаг Комиссарлығы
Халг јоллар комиссарлығы
АХТШ
Халг почт вә телеграф комиссарлығы
Халг Әдлијјә Комиссарлығы
Халг дахили ишләр комиссарлығы
Халг милли ишләр комиссарлығы
Халг маариф комиссарлығы

j. Рыков бунлары идарә едир:

Халг малијјә комиссарлығы
Халг харичи тичарәт комиссарлығы
Дахили тичарәт комиссијасы
Сентросојуз
Халг әмәк комиссарлығы (һабелә гисмән ҮРһИМШ)
Халг сосиал тә'минат комиссарлығы
Халг әрзаг комиссарлығы
Халг һәрби ишләр комиссарлығы
Халг харичи ишләр комиссарлығы
Халг сәһијјә комиссарлығы

Мәркәзи статистика идарәси
Вилајәт игтисад мүшавирәләри
Консессија комитәси
Дөвләт план комиссијасы

ХКС Сәдри *В. Улјанов (Ленин)*

11/IV. 1922.

Илк дәфә 1928-чи илдә Ленин мәчмуәсинин VIII китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

«НЈУ-ЈОРК ҺЕРАЛД» ГӘЗЕТИНИН МҮХБИРИ ИЛӘ МҮСАҺИБӘ[98]

Ленин јолдаш Америкада чыхан «Нју-Јорк Һералд» гәзетинин әмәкдашы илә Кенуја конфрансы барәсиндә мүсаһибәсиндә демишдир:

Бу конфранс јалныз бир игтисади принсипи рәһбәр тутмалыдыр. Русија буржуа дөвләтләриндән нә көзләјә биләчәјини јахшы билир. Һазыркы вәзијјәт даһа давам едә билмәз. Бу вәзијјәт һәм Русија үчүн, һәм дә бүтүн дүнја үчүн фәлакәтлидир.

Русијаја буржуа дөвләтләри илә тичарәт лазымдыр. Диқәр тәрәфдән, буржуа һөкүмәтләри јахшы билирләр ки, Авропанын игтисади һәјаты Русијасыз тәнзим едилә билмәз.

Лакин Кенујада рус нүмајәндә һеј'әтинә һәгарәтли шәртләр тәклиф етмәјә һазырлашанлар дәрин сәһв едирләр. Русија јол вермәз ки, онунла мәғлуб едилмиш бир өлкә кими рәфтар олунсун. Әкәр буржуа һөкүмәтләри Русија барәсиндә белә бир тонла данышмаға чәһд етсәләр, онлар чох бөјүк сарсаглыг етмиш оларлар.

«Красная Газета» (Петроград)
№ 84, 14 апрел 1922-чи ил

Гәзетин мәтниндән чап олунур

И. В. СТАЛИНӘ, Л. Б. КАМЕНЕВӘ вә Л. Д. ТРОТСКИЈӘ ГЫСА МӘКТУБ

Ј. Сталинә, Каменевә вә Тротскијә

Алманија илә сазиш имзаланмасы һаггында Литвиновун телеграмы[99] белә бир мәсәлә ирәли сүрүр ки, буну дәрһал чап етдирмәкми мәгсәдәујғундур, јохса Кенујадакы данышыгларын кәсилмәсинин лабүд олуб-олмамасы бир гәдәр ајдынлашанадәк[100] тә'хирә салмаг. Фикримчә, бу мәсәлә елә бу күн һәлл етмәк лазымдыр.

Ленин

1922-чи ил апрелин 18-дә телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Катибин јазысындан чап олунур

И. В. СТАЛИНӘ, Л. Б. КАМЕНЕВӘ ВӘ Л. Д. ТРОТСКИЈӘ ГЫСА МӘКТУБ ВӘ КЕНУЈАЈА ТЕЛЕГРАМЫН ЛАЈИҺӘСИ

Сталин, Каменев вә Тротски јолдашлара

Ашағыдакы телеграмы көндәрмәји (вә мәтбуатымыза директив олараг «Правда» вә «Известия» редаксијаларына билдирмәји) тәклиф едирәм:

«Чичеринә вә Сосновскијә

Кенујадан алынан бүтүн мә'лумат көстәрир ки, биз јаланлара ујуруг. Ллојд Ҷорҷ Франсаја гаршы курултү гопарыр, бунунла да өзүнүн башлыҷа ҷәһдини — үмумијјәтлә борҷлары вә хүсусилә кечмиш сәһибкарлара олан борҷлары вермәјә бизи мәҷбур етмәк ҷәһдини өрт-басдыр етмәјә чалышыр. Инкилис дипломатларынын бу ади маневрини мүнтәзәм сурәтдә ифша етмәјә, һәм бизим мәтбуатымызда, һәм дә харичи коммунист мәтбуатында ифша етмәјә башламаг вахтыдыр»[101].

Ленин

1922-чи ил апрелин 19-да телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Катибин јазысындан чап олунур (макинада јазылмыш нүсхәси)

И. В. СТАЛИНӘ ГЫСА МӘКТУБ ВӘ К. В. ЧИЧЕРИНӘ ТЕЛЕГРАМЫН ЛАЈИһӘСИ[102]

јол. Сталинә

Әкәр Сијаси Бүро үзвләри тәрәфиндән бир е'тираз јохса, Чичеринә мәним ашағыдакы телеграмымы көндәрмәјинизи хаһиш едирәм.

«ј. Чичеринә

Мән һеч бир заман шүбһә етмәмишәм ки, Ллојд Чорҷ инкилис јыртыҷыларынын тәзјиги алтында иш көрүр вә Инкилтәрә Франсасыз галмајачагдыр, анҷаг белә дүшүнүрәм ки, бу бизим сијасәтимизи бир гәдәр дә дәјишдирмәмәлидир вә биз конфрансын позулмасындан горхмамалыјыг. Хүсуси борҷларын гәбул едилмәсинә һеч бир һалда разылыг вермәк олмаз. Фикримчә, мән әсл вәзијјәти билирәм.

Ленин»

1922-ҷи ил апрелин 21-дә телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1959-ҷу илдә Ленин мәҷмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Катибин јазысындан чап олунур (макинада јазылмыш нүсхәси)

РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ҮЗВЛӘРИ ҮЧҮН И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБ ВӘ К. В. ЧИЧЕРИНӘ ТЕЛЕГРАМЫН ЛАЈИҺӘСИ

24 апрел 1922-чи ил

Јол. Сталинә Сијаси Бүро үчүн

Ллојд Чорча көндәрилән мәктуба гаршы Рудзутакын протестини ифадә едән телеграмы мәнчә, көстәрир ки, Чичерин артыг ја шүбһәсиз бир сәһв етмиш вә МК-нын директивини позмушдур, ја да буну етмәјә вә МК директивини позмаға тамамилә гадирдир[103]. Сәһв мәһз бундан ибарәтдир ки, Чичерин һеч бир әмәли шејә наил олмадан, данышыгларын мәһз харичи капиталистләрин хүсуси мүлкиҗјәтини бәрпа етмәјә разылыг вермәдијимиз үстүндә көсилдијини изаһ етмәк үчүн бизи бу јеканә, тамамилә әлверишли, принсип чәһәтдән мүһүм вә кәләчәкдә бизә һөкмән үстүнлүк верәчәк фүрсәтдән мәһрум едә биләр.

Буна көрә дә елә бу күн Сијаси Бүро үзвләриндән бир-бир телефонла сорушуб мәним адымдан ашағыдакы телеграмы көндәрмәји тәклиф едирәм:

«Чичеринә, нүмајәндә һеј'әтинин
бүтүн үзвләри үчүн

Рудзутакын 22 апрел тарихли телеграмында ирәли сүрдүју фикри тамамилә дүзкүн һесаб едирәм. Данышыглары көсмәк үчүн јеканә әлверишли фүрсәти, һәм дә ән јахын кәләчәкдә там дипломатик вә тичарәт гәләбәмизи тә'мин едәчәк фүрсәти, јә'ни харичи капиталистләрин хүсуси мүлкиҗјәтини бәрпа етмәјә бизим әсла разы олмадығымызы көстәрмәк фүрсәтини әлимиздән ала биләчәк һәр чүр аддымы вә һәр чүр ифадәни чох тәһлүкәли сәһв һесаб едирәм.

Бир даһа тәкрар едирәм ки, биз разы ола биләчәјимиз ән бөјүк күзәштләрин һәддинин тамамилә дәгиг мәтнини Сизә хәбәр вермишик вә бунлардан бир зәрә дә кери чәкилмәјәчәјик. Бу күзәштләр әсасында сазишә кәлмәјин мүмкүн олмајачағы тамамилә ајдынлашан кими Сизи данышыглары кәсмәјә, тәшвигат үчүн вә сонракы дипломатик һүчум үчүн ашағыдакы ики мүбаризә васитәсини әлдә сахламаға вәкил едирик:

1) Рус-алман мүгавиләсинин принсипиал әһәмијјәти.

2) Капиталистләрин мүлкијјәтини бәрпа етмәк мәсәләсиндәки ихтилафымыз».

Сиздән хаһиш едирәм, бүтүн Сијаси Бүро үзвләринин вә ја һеч олмаса онларын әксәријјәтинин рә'јини мәнә хәбәр верәсиниз[104].

Ахшам саат 7-дә Сизинлә, һабелә, әкәр мүмкүнсә, Каменевлә $^1/_4$ саатлыға көрүшәрик.

Ленин

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Макинада јазылмыш нүсхәдән чап олунур

К. В. ПЛЕХАНОВУН ӘСӘРЛӘРИНИН НӘШР ЕДИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНУН ГӘРАРЫ

27 АПРЕЛ 1922-чи ИЛ[105]

Қаменев јолдаша тапшырылсын ки, Тер јолдашла данышыб, Плехановун ингилаби әсәрләрининин бир мәчмуә шәклиндә нәшр едилмәсини һөјата кечиртсин.

Илк дәфә, протокол јазысының машинада јазылмыш нүсхәсиндән чап олунур

РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА ТӘКЛИФ[106]

Дәрһал јалныз бирчә шеј етмәк лазымдыр: Чичеринә шифрли телеграм көндәриб, манифестин конспектини вә ја тезисләрини көндәрмәји хаһиш етмәк.

Ленин

1922-чи ил апрелин 28-дә јазылмышдыр

Илк дәфә, машинада јазылмыш нүсхәдән чап олунур

«ЈЕНИ МӨВЗУЛАРА ЈАХЫН МӨВЗУЛАРДА КӨҺНӘ МӘГАЛӘЛӘР» КИТАБЧАСЫНА МҮГӘДДИМӘ

1922-чи ИЛ НӘШРИНӘ МҮГӘДДИМӘ[107]

Бу китабча мәним тәшәббүсүмлә дејил, Москва коммунистләринин тәшәббүсү илә нәшр олунур. Әввәл мән, көһнәнин тәкрар нәшр едилмәсинә зидд идим, ону көһнәлмиш һесаб едирдим.

Москвалы јолдашларын һазырладыглары нәшрин мәтнини тәкрар охудугда, јәгин етдим ки, бу һалда көһнә, көзләнилдијиндән аз көһнәлмишдир. Гејри-ади дәрәчәдә чошғун вә сүр'әтли бир ингилаби инкишафын дөрдиллик дөврү кечмишсә дә, бу көһнәнин чох һиссәси бу һалда, һәтта, һеч көһнәлмәмишдир.

1922-чи илин јазындакы чари вәзијјәт 1918-чи илин јазындакы чари вәзијјәтин әсас хүсусијјәтләрини бөјүк мигјасда тәкрар едир. О заман мүһарибәләр арасында: 1918-чи илин февралында гуртармыш олдуғумуз (даһа доғрусу: тәгрибән гуртармыш олдуғумуз) империалист мүһарибәси илә вәтәндаш мүһарибәси арасында — Богајевски кими әксингилабчылар үзәриндәки илк гәләбә илә гуртармајан вә чехословаклар, Корнилов, Деникин вә К°-сы тәрәфиндән һәлә анчаг һазырланмагда олан вәтәндаш мүһарибәси арасында «тәнәффүс» иди.

Инди Кенуја јенә дә мәһз өлчүлмәз дәрәчәдә даһа бөјүк мигјасда, үмумдүнја мигјасында «тәнәффүс» демәкдир, Совет Русијасына гаршы бүтүн дүнја буржуазијасының апардығы вә мәғлуб олдуғу мүһарибә илә јени мүһарибә арасында, — һәмин буржуазијанын һазырламагда олдуғу, лакин инди һәлә һеч дә тамам һазырламамыш олдуғу мүһарибә арасында

тәнәффүсдүр. (Мән бу сәтирләри 1922-чи ил апрелин 28-дә јазырам, инди сон мә'луматларда, әлагәнин кәсиләчәји горхусу олдуғу хәбәр верилир.)

Һәм о заман, һәм дә инди бүтүн совет сијасәтинин «мәғзи» тәшкил етмәкдә, учот вә нәзарәтдәдир, әмәли вәзифәјә јаваш-јаваш, еһтијатла, ишкүзарлыгла јанашмагдадыр, фактики көрүлмүш иши јохламагдадыр, әмәли тәчрүбәмизи өјрәнмәкдәдир. Бир нечә һәфтә бундан габаг бу барәдә мән РКП-нин XI гурултајында данышмалы олмушдум. МК-нын мә'рүзәси үзрә гурултајын гәбул етдији гәтнамәдән вә дикәр гәтнамәләрдән көрүндүјү кими гурултај һәмин «хәтти» көтүрмүшдүр. XI гурултај бағланаркән јекун нитгимдә мән бу хәтти үмумиләшдирмәјә чалышдым*.

1918-чи илин көһнә китабчасыны инди тәкрар чап етмәк фајдасыз дејилдир, чүнки о заманкы мүбаһисәләр партијамызын һазыркы вәзифәләриндә бир чох шејләри баша дүшмәјә көмәк едир. Партијанын XI гурултајында МК-нын мә'рузәси үзрә мүзакиряләрдә ј. Преображенскинин, Осинскинин, Ларинин нитгләри кими нитгләр ајдын көстәрди ки, партијанын чохлу мигдарда вә чох көркәмли рәһбәр ишчиләринин диггәти лазым олан тәрәфә верилмәмишдир. Бизим сијасәтимизин вәзифәләринин «мәғзи» һәмин нитгләрдә дүзкүн мүәјјән едилмәмишдир. Үмид едирәм ки, јахын кәләчәкдә бу барәдә охучуларла даһа әтрафлы сөһбәт етмәк мәнә мүјәссәр олачагдыр. Һәләлик исә буну гејд етмәклә кифајәтләнмәлијәм ки, тәкрар чап олунан китабчада мәһз белә бир мәсәләнин ајдынлашдырылмасындан бәһс олунур ки, нә сәбәбә јени идарәләр үчүн «јени» планлар вә ја ишин јени тәрздә гурулмасы, јенидән тәшкилетмә вә и. а. ардынча гачмаг дејил, «ишләмәји өјрәнмәк», адамлары даһа дүзкүн јерләшдирмәк, һәр кәсин дүрүст мүәјјән едилмиш иш үчүн фәрди мәс'улијјәт дашымасына чалышмаг, ишин әмәли тәчрүбәсини даһа диггәтлә өјрәнмәк вә јохламаг вәзифәси о заман биринчи сыраја гојулурду *(инди дә гојулмагдадыр)*.

---

* Бах: бу чилд, сәһ. 124—131, 153—155. *Ред.*

Ахырда даһа бир гәти зәрури чәһәти гејд етмәлијәм. 1918-чи илин јазында ҮРМИК-дәки јекун нитгими* мән бу китабчадан чыхартмышам. Бу нитг сөјләнәркән елә јазылмышдыр ки, тамамилә јарарсыздыр. Бу барәдә мән бир дәфә, 1919-чу вә ја 1920-чи илдә петроградлы јолдашлара мәктубда сөјләдикләрими, чап үчүн көндәрдијим, лакин онларын тәрәфиндән, тәәссүф ки, чап едилмәмиш олан мәктубда** сөјләдикләрими тәкрар етмәлијәм. Дедијим будур: мән өз нитгләримин, адәтән гәзетләрдә верилдији шәкилдәки мәтнинә чавабдеһ дејиләм вә чох хаһиш едирәм, бу нитгләр тәкрар чап олунмасын, — һеч олмазса чох бөјүк вә хүсуси бир еһтијач олмадан вә һәр һалда мәним бу дүрүст бәјанатым тәкрар едилмәдән чап олунмасын. Она көрәдирми ки, чох вахт мән чох сүр'әтлә данышырам; она көрәдирми ки, чох вахт мән үслуб мә'насында дүзкүн данышмырам; она көрәдирми ки, биздә нитгләри сөјләјәркән адәтән тәләскән вә сон дәрәчә јарытмаз јазырлар; бүтүн бу сәбәбләрә көрәдирми вә даһа һәр һансы башга сәбәбләрә көрәдирми — һәр һалда бу бир фактдыр ки, мән өз нитгләримин сөјләнәркән јазылмыш мәтнинин мәс'улијјәтини үзәримә көтүрмүрәм вә хаһиш едирәм, бунлар тәкрар чап едилмәсин. Гој нитг сөјләнәркән јазанлар чавабдеһ олсунлар. Тәкрар чап етмәк үчүн исә, әкәр буна еһтијач варса, кифајәт дәрәчәдән дә чох мигдарда китабча вә мәгаләләр вардыр ки, бунларын мәтнинә мән шүбһәсиз вә бүтүнлүклә мәс'улам.

Ленин

28. IV. 1922.

1922-чи илдә бу китабчада чап едилмишдир:
Н. Ленин (В. И. Улјанов)
«Јени мөвзулара јахын мөвзуларда көһнә мәгаләләр», Москва. Дөвлət нәшријјаты.

Әлјазмасындан чап олунур

---

* Бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 36-чы чилд, сәһ. 288—297. *Ред.*
** Бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 272—274. *Ред.*

К. В. ЧИЧЕРИНӘ ТЕЛЕГРАМ[108]

Тәхминән үч ај сонра јени бир конфранс бизим үчүн ән әлверишли шејдир. Ҝенуја конфрансы бағланаркән һеч бир һалда өз үзәринизә зәррә гәдәр дә малијјә тәәһһүдләри көтүрмәјин, борчлары һәтта јарымчыг сүрәтдә гәбул етмәјин вә үмумијјәтлә, данышыгларын кәсилмәсиндән горхмајын. Јол. Ҝрасинин хүсуси рә'ји көстәрир ки, онун хәтти әсла доғру дејилдир вә јолвернлмәздир. Малијјә данышыгларынын кедиши вә нәтичәсиндән асылы олмајараг сүлһү горумаг үчүн гаршылыглы тәәһһүд мәсәләснни бир даһа кәскин сурәтдә ирәли сүрүн вә буна һәтта Ллојд Чорчун тәклиф етдији гејри-гәнаәтбәхш формада олса да, тәрәфдар олун.

1922-чи ил апрелин 30-да јазылмышдыр

Илк дәфә, макинада јазылмыш нүсхәдән чап олунур

РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА ГЫСА МӘКТУБЛАР ВӘ К. В. ЧИЧЕРИНӘ ТЕЛЕГРАМЫН ЛАЈИһӘСИ[109]

Чичеринин вә *Литвиновун* (һәлә Красини демирәм, ешидилмәмиш биабырчы вә *тәһлүкәли* тәрәддүдләринә көрә онлара *бәрк чәкмәји* тәклиф едирәм.

Мәним лајиһәм:

«Сон дәрәчә тәәссүф едирик ки, Чичерин вә гисмән Литвинов Красинин *чәфәнкијаты* дәрәчәсинә јуварланмышлар. Бу тәрәддүдләри нәзәрә алараг нүмајәндә һеј'этинә әмр едирик данышыглары шүбһәсиз вә мүмкүн гәдәр тез кәссин, һәм дә бунун сәбәбини хүсуси мүлкијјәти бәрпа етмәјә разы олмадығымызла ајдын вә дәгиг әсасландырын вә билдирин ки, биз, шүбһәсиз, бир-биринә бәрабәр олан ики тәрәф, ики мүлкијјәт системи арасындакы мүгавилә үзәриндә дурараг, бә'зи ајры-ајры күзәштләрә кетмәјә анчаг бу шәртлә разы олурдуг ки, бизә дәрһал чох әлверишли борч верилсин. (Бир дә зәррә гәдәр тәрәддүд көстәриләчәји һалда МИК-дә ачыг-ачығына е'тибарсыз е'лан едәрик вә вәзифәдән чыхарарыг.) Литвиновун ачыг телеграмы ашкар көстәрир ки, бизә кәләк кәлмәк истәјирләр».

Ленин. 2/V

Е'тибарсыз е'лан етмәк һәдәсини чыхармаг һаггында Сталинин тәсһиһинә разы *дејиләм. Ленин.*

j. Сталин!

Кечујаја көндәриләчәк телеграма белә бир әлавә дә тәклиф едирәм:

Мајын 12-синә ҮРМИК-ин сессијасы тә'јин едилмишдир. Нүмајәндә hej'әтинин азы үч үзвү бу заман үчүн бүтүн материалла Москвада олмалыдыр. Чичерин Алманијада галмалы вә мүаличәсини баша чатдырмалыдыр[110].

Ленин 2/V.

1922-чи ил мајын 2-дә јазылмышдыр

Илк дәфә, әлјазмаларындан чап олунур

«ПРАВДА»нын ОНИЛЛИК ЈУБИЛЕЈИ МҮНАСИБӘТИЛӘ

Легал — *чар* ганунларына көрә легал — күндәлик болшевик гәзети «Правда»нын әсасынын гојулдуғу вахтдан он ил кечир[111]. Бу онилликдән габаг исә, тәгрибән, даһа бир онилик: болшевизмин мејдана кәлдији вахтдан һесаб едилсә доггуз ил (1903—1912), мәсләкчә тамамилә «болшевик» гәзети олан көһнә «Искра»нын[112] әсасы гојулан вахтдан (1900) һесаб едилдикдә исә, он үч ил (1900—1912) вардыр.

Русијада нәшр едилән күндәлик болшевик гәзетинин онилик јубилеји... О вахтдан бәри јалныз он ил кечмишдир! Мүбаризәнин вә һәрәкатын мәзмуну чәһәтдән исә, бу мүддәт әрзиндә јүз ил кечилмишдир. Көһнә өлчүләрлә өлчүлсә, II вә II $^1/_2$ Интернасионалларын гәһрәманлары кими Аврона филистерләринин өлчүсү илә өлчүлсә сон беш ил әрзиндә ичтимаи инкишафын сүр'әти тамамилә фөвгәлтәбиидир; һәмин сивилизасијалы филистерләр белә бир шеји «тәбии» сајмаға адәт етмишләр ки, мүстәмләкәләрдә, јарыасылы вә тамамилә јохсул өлкәләрдә јүз милјонларла адам (дәгиг десәк, бир милјарддан артыг адам), онларла бир һиндли вә ја чинли кими рәфтар едилмәсинә дөзүб гатлашсынлар, мисли ешидилмәмиш бир истисмара, һәм ачыг гарәтә, һәм ачлыға, һәм зоракылыглара, һәм дә тәһгирләрә дөзүб гатлашсынлар, һамысы да онун үчүн ки, «сивилизасијалы» адамлар, гәнимәти диинч јол иләми бөлмәк, јохса империа-

лист гәнимәтини — дүнән Алманија илә Инкилтәрә арасында, сабаһ Јапонија илә Америка арасында (Франсанын вә Инкилтәрәнин бу вә ја башга шәкилдә иштиракы илә) бөлүшдүрмәк үстүндә он-ијирми милјон адамы гырдырмаг мәсәләсини «азад сурәтдә», «демократик јол илә», «парламент үсулу илә» һәлл едә билсинләр.

Дүнја инкишафынын белә чох сүр'әтләнмәсинин әсас сәбәби, јүз вә јүз милјонларла јени адамын һәмин инкишафа чәлб олунмасыдыр. Өзүнү јер үзүнүн көбәји сајмаға адәт етмиш көһнә буржуа вә империалист Авропасы, биринчи империалист гырғынында үфунәтли бир јара кими иринләниб партлады. Шпенглерләр вә онунла фәрәһләнә билән (вә ја һәтта мәшғул ола билән) бүтүн тәһсилли мешшанлар бу барәдә нә гәдәр ah-зар етсәләр дә, көһнә Авропанын бу тәнәззүлү, јер үзү әһалисинин әксәријјәтини империалистчәсинә гарәт етмәкдән вә она зүлм етмәкдән шишиб јоғунлашыш дүнја буржуазијасынын тәнәззүлү тарихиндәки епизодлардан јалныз биридир.

Һәмин әксәријјәт инди ојанмыш вә һәрәкәтә кәлмишдир, бу һәрәкәти инди ән күчлү вә «ән гүдрәтли» дөвләтләр дајандырмаг игтидарында дејилдирләр. Нечә дајандыра биләрләр! Биринчи империалист гырғынында галиб кәлмиш олан индики «галиблөр» һәтта балача, сон дәрәчә балача Ирландијаја да галиб кәлмәк игтидарында дејилдирләр, һәтта өз араларында малијјә вә валјута мәсәләләриндә әмәлә кәлмиш долашыглыға да галиб кәлмәк игтидарында дејилдирләр. Һиндистан вә Чин исә чошурлар. Бунларда 700 милјондан артыг адам вардыр. Онлар, әтрафларында олан вә тамамилә онлара бәнзәјән Асија өлкәләри илә бирликдә, јер үзү әһалисинин јарысындан чохуну тәшкил едирләр. Орада гаршысыалынмаз бир сурәтдә вә кетдикчә даһа артыг бир сүр'әтлә 1905-чи ил јахынлашмагдадыр, лакин мүһүм вә чох бөјүк фәрг ондадыр ки, Русијада 1905-чи илдә ингилаб һәлә (һәр һалда әввәлчә) тәкликдә, јә'ни дәрһал башга өлкәләри ингилаба чәлб етмәдән кечә билирди. Һиндистанда вә Чиндә артан ингилаблар исә артыг инди

ингилаби мүбаризәјә, ингилаби һәрәката, бејнәлхалг ингилаба гошулурлар вә гошулмушлар.

Күндәлик легал болшевик «Правда»сынын онуллуг јубилеји, бизә ән бөјүк дүнја ингилабынын олдугча сүр'әтләнмәси мәрһәләләриндән бирини ајдын көстәрир. 1906—1907-чи илләрдә чаризм ингилабы, санки, тамамилә әзмишди. Болшевик партијасы бир нечә илдән сонра дүшмән галасына — *башга формада, башга чүр* — кечә билди, мәнфур чар вә мүлкәдар мүтләгијјәтини һәр күн, «легал сурәтдә» дахилдән партлатмаг ишинә башлаја билди. Даһа бир нечә ил кечди вә болшевизмин тәшкил етдији пролетар ингилабы галиб кәлди.

Көһнә «Искра»нын әсасы гојулдуғу заман, 1900-чү илдә бунда чәми беш-он нәфәр ингилабчы иштирак едирди. Болшевизм мејдана кәлмәкдә олдуғу заман бунда, 1903-чү илдә кизли Брүссел вә Лондон гурултајларында гырх нәфәр ингилабчы иштирак едирди[113].

1912—1913-чү илләрдә легал болшевик «Правда»сы мејдана кәлдији заман, онун архасында он вә јүз минләрлә фәһлә дурмушду, онлар топладыглары өз гәпик-гурушлары илә һәм чаризмин әсарәтинә галиб кәлдиләр, һәм дә сосиализмә хәјанәт едән хырда буржуа хаинләрин, меншевикләрин рәгабәтинә галиб кәлдиләр.

1917-чи илин нојабрында Мүәссисләр мәчлиси сечкиләриндә 36 милјондан 9 милјону болшевикләрә сәс верди. Ишдә исә, сәс вермәдә дејил, мүбаризәдә, 1917-чи ил октјабрын ахырында вә нојабрда II Үмумрусија Советләр гурултајы нүмајәндәләринин әксәријјәтинин симасында, зәһмәткеш халгын ән фәал вә шүурлу һиссәсинин әксәријјәтинин симасында, мәһз о заманкы он ики милјонлуг ордунун симасында, пролетариатын вә шүурлу кәндлиләрин *әксәријјәти* болшевикләрә тәрәфдар иди.

Сон ијирми ил әрзиндә үмумдүнја ингилаби һәрәкатынын «сүр'әтләнмәсини» рәгәмлә көстәрән кичик мәнзәрә белә дир. Бу чох кичик, чох натамам мәнзәрәдә чәми јалныз 150 милјонлуг халгын тарихи чох габа бир шәкилдә ифадә едилмишдир, һалбуки һәмин

ијирми ил әрзиндә, бир милјарда гәдәр вә daha артыг əhалиси олан өлкәләрдә ингилаб башланмыш вә бөјүјүб мәғлубедилмәз бир гүввәјә чевриlмишдир (бүтүн Асијада белә олмушдур, hабелә Чәнуби Африканы да унутмаг олмаз, о да бу јахынларда өз тәләбини, гул олмаг дејил, *инсан* олмаг тәләбини хатырлатмыш вә hеч дә «парламентсајағы» олмајараг хатырлатмышдыр).

Одур ки, әкәр бә'зи, бағышлајын, «шпенглерчикләр» бундан белә бир нәтичә чыхарсалар ки, куја бу hесабламаја көрә Авропа вә Америка пролетариаты ингилаби күввәләр сырасындан чыхарылмыш олур (II вә II ½ Интернасионалларын «ағыллы» башчыларындан һәр чүр ахмаглыг көзләмәк лазымдыр), онда биз белә чаваб верәрик: инди адлары чәкилән «ағыллы» башчылар даим белә фикир јеридирләр ки, куја ана бәтнинә дүшән ушағын доғуз ајдан сонра көзләнилмәси әсасында, hабелә ушағын доғулачағы сааты да, дәгигәни дә, ушағын доғуларкән нә вәзијјәтдә олачағыны да, ананын доғум әснасындакы hалыны да, доғум заманы ушағын вә ананын дөзмәли олачаглары әзаб вә тәhлүкәләрин дүрүст дәрәчәсини дә мүәјјән етмәк олармыш. «Ағыллы» адамлардыр! Онлар әсла гана билмирләр ки, чартизмдән буржуазија гаршысында нөкәрчилик едән Hендерсонлара, јахуд Варлендән Реноделә, ја да Вилhелм Либкнехтдән вә Бебелдән Зүдекума, Шејдемана вә Носкеја кечилмәси, бејнәлхалг ингилабын инкишафы нөгтеји-нәзәринчә, автомобилин јүз верстләр узунлуғунда hамар вә дүз бир *шоседән* һәмин шосе үзәриндәки үфунәтли бир чиркаб *чаласына,* бир нечә аршын узунлуғунда бир чалаја «кечмәсиндән» башга бир шеј дејилдир.

Инсанлар өз тарихини өзләри јарадырлар. Лакин чартистләр, Варленләр вә Либкнехтләр бу тарихи өз башлары вә өз гәлбләри илә јарадырлар. II вә II ½ Интернасионалларын рәһбәрләри исә ону бәдәнләрини тамамилә башга hиссәләри илә «јарадырлар»: јени чартистләр үчүн, јени Варленләр үчүн, јени Либкнехтләр үчүн зәмини күбрәләјирләр.

Һазыркы *чох чәтин* бир мәгамда ингилабчыларын өзләрини алдатмасы онлара чох бөјүк зәрәр вурарды. Һәрчәнд болшевизм бејнәлхалг гүввә *олмушдур,* һәрчәнд *бүтүн* сивилизасијалы вә габагчыл өлкәләрдә инди артыг легал коммунист партијалары шәклиндә (он ил бундан әввәл, чаризм заманы бизим «Правда» легал олдуғу кими) бөјүјән јени чартистләр, јени Варленләр, јени Либкнехтләр јаранмышдыр, буна бахмајараг бејнәлхалг буржуазија һәлә јенә дә өз синфи дүшмәниндән мүгајисә едилмәјәчәк дәрәчәдә күчлү олараг галмагдадыр. Русијада пролетар һакимијјәтинин доғулмасыны чәтинләшдирмәк, онун доғум тәһлүкәләрини вә әзабларыны онгат артырмаг үчүн әлиндән кәлән һәр шеји етмиш олан һәмин буржуазија, ағгвардијачы вә империалист мүһарибәләрн вә и. а. васитәсилә милјонларла вә он милјонларла адамы һәлә јенә дә истираблара вә гырылмаға мәһкум едә биләр. Биз буну унутмамалыјыг. Биз бачарыб өз тактикамызы индики вәзијјәтин бу хүсусијјәтинә ујғунлашдырмалыјыг. Буржуазијанын һәлә јенә дә ачыгча әзаб вермәк, изтираб чәкдирмәк, өлдүрмәк имканы вардыр. Ингилабчы пролетариатын лабүд олан вә — үмумдүнја-тарихи нөгтеји-нәзәриндән —лап јахын олан там гәләбәсини исә, буржуазија дајандыра билмәз.

2/V. 1922.

«Правда» № 98, 5 мај 1922-чи ил
Имза: Н. Ленин

«Правда» гәзетинин мәтниндән чап олунур

Г. Ј. СОКОЛНИКОВА МӘКТУБ МАЛИЈЈӘ СИЈАСӘТИ МӘСӘЛӘЛӘРИ БАРӘСИНДӘ

Сурәтләри: Сүрупа,
Рыков вә Сталин
јолдашлара (Сијаси Бүро үчүн)

Јол. Соколников!

ј. Сүрупа мәнә Сизин дахили тахыл истигразы лајиһәниздән данышды, лајиһәнин мәтнини нәзәрдән кечиртдим. Мәнә белә қәлир ки, бу, өзүнү алдатмадыр. Сиз нечә сүбут едә биләрсиниз ки, бу, әмәли сурәтдә, һеч олмазса, бир шеј верә биләр? Мәнә елә қәлир ки, әксинә, белә бир нәтичә чыхармаг лазымдыр ки, бу, емиссијаны ахыра кими корлајараг, јә'ни ehтикарчы базары бизә гаршы бу гәдәр мүвәффәгијјәтлә тәтбиг етдији мүбаризә тәдбиринә әл атмаға сөвг едәрәк, бизим вәзијјәтимизи писләшдирәчәкдир. Јә'ни, көрүнүр, емиссија артан кими бунун ардынча базар о гәдәр сүр'әтлә гијмәтләри галдырмағы, демәк олар, өјрәнмишдир ки, емиссија даһа әһалидән һеч бир реал дәјәр ала билмир, дөнүб бош бир ојун вә бизим үчүн бош бир тәсәлли олур. (Јери кәлмишкән, емиссија васитәсилә нә кими реал дәјәр әлдә едилдији һаггында дәгиг мә'лумат олмалыдыр. Бу мә'лумата һеч олмаса һәр һәфтә ән гыса шәкилдә јекун вурмаг лазымдыр. Бу, едилирми?)

Мәним фикримчә, өзүмүзә тәсәлли вермәк кими зәрәрли иши бир кәнара атараг, бир тәрәфдән — һәр чүр верки топланмасыны артырмаг үчүн, дикәр тәрәфдән исә штатлары ән тез бир заманда вә мөһкәм ихтисар етмәк үчүн һәгигәтән ингилаби тәдбирләр көрмәјин вахтыдыр. Гисмән мүддәти көстәрилмәдән, гисмән дә пајызадәк, бир сыра халг комиссарлыгларында бир сыра чох ири шө'бәләрин вә һәтта бу вә

ја башга бир халг комиссарлығынын бағладылмасындан да чәкинмәмәк лазымдыр.

Мән бу күн Дзержинскијә јазмышам ки, 3-чү категоријадан олан дәмир јолларыны бағламаг үзәриндә чидди ишләјиб-ишләмәдијимизи јохласын[114]. Мән сон дәрәчә еһтијат едирәм ки, бу кими ингилаби тәдбирләр олмадан, малијјә сијасәти һаггында гурултајын гәтнамәси[115] дә кағыз үзәриндә галыр вә биз үмумијјәтлә һәјатдан кери галырыг, јахынлашан фәлакәт гаршысында ачыз ола биләрик.

Хаһиш едирәм, рә'јинизи билдирәсиниз[116].

Ленин

1922-чи ил мајын 2-дә телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Катибин јазысындан чап олунур (макинада јазылмыш нүсхә)

МҮАВИНЛӘРИН (ХКС СӘДРИ МҮАВИНЛӘРИНИН) ИШИНӘ ДАИР ГЕЈДЛӘРӘ ЧАВАБ[117]

Јол. Сталинә, белә бир хаһишлә ки,
Сијаси Бүро үзвләринә вә јол. Сүрупаја нөвбә илә
(мүбаһисә хәбәринин јајылмамасы хатириnә
сүрәти чохалдылмасын) көндәрилсин
(лакин сәнәдин өзүндә һәр биринин имзасы гојулсун
ки, филан вахтда охунмушдур).

Кеч чаваб вердијимә көрә үзр истәјирәм, буна сәбәб күлләнин чыхарылмасы әһвалаты иди[118].

Јол. Рыковун геjдләри «тәнгидидир», лакин геjри-мүәјјәндир, буна көрә дә чаваб тәләб етмир.

Јол. Томскинин мүкафат системи һаггындакы геjдини мән јанлыш һесаб едирәм. Јол. Томскинин дедијинә көрә, корланыб «дөвләтин гарәт едилмәсинә» чеврилмиш һәмкарлар иттифаглары мүкафат системинин ифласы, бизи һеч дә мүкафат системиндән имтина етмәјә доғру апармаг дејил, бу системин тәтбиг едилмәси үсулларыны өјрәнмәк вә јахшылашдырмаг үзәриндә даһа инадла ишләмәјә мәчбур етмәлидир.

Јол. Тротскинин геjдләри дә, һәмчинин, гисмән геjри-мүәјјәндир (мәсәлән, 4-чү §-да «тәһлүкә олмасы»), буна көрә дә чаваб тәләб етмир; гисмән дә ј. Тротски илә арамызда Сијаси Бүрода дәфәләрлә мүшаһидә едилмиш олан көһнә ихтилафлары бәрпа едир. Бунлара мән гысача олараг ики башлыча бәнд үзрә чаваб верәчәјәм: а) Фәһлә-кәндли инспексијасы вә б) Дөвләт план комиссијасы.

а) Фәһлә-кәндли инспексијасы барәсиндә ј. Тротски тамамилә һагсыздыр. Биздә, һәтта, ән јахшы коммунистләр арасында да дәһшәтли «идарәчилик» олдуғу бир шәраитдә, гуллугчуларын ашағы сәвијјәдә олмасы, идарәләр дахилиндә (һәр чүр фәһлә-кәндли инспексијасындакындан даһа бетәр) интригачылыг олдуғу шәраитдә инди Фәһлә-кәндли инспексијасы олмадан кечинмәк мүмкүн дејилдир. Онун үзәриндә мүнтәзәм вә инадлы сурәтдә ишләмәк олар вә ишләмәк лазымдыр ки, о, бүтүн дөвләт ишини јохлајан вә јахшылашдыран бир апарата чеврилмиш олсун. Иши јохламаг, јахшылашдырмаг, өјрәтмәк үчүн башга бир әмәли васитә јохдур. Әкәр инди Фәһлә-кәндли инспексијасында тәгрибән 12 000 нәфәрлик пис гурулмуш вә пис әмәк һаггы верилән бир апарат вардырса, ону ихтисар етмәк вә јахшылашдырмаг лазымдыр; мәсәлән, кечмиш әмәк һаггы мәбләғинин $^1/_2$ һиссәси галмагла апаратын $^1/_6$ һиссәсини сахламаг, јә'ни әмәк һаггыны үчгат артырмаг лазымдыр; әввәл онларча, сонра исә јүзләрчә ән јахшы, шүбһәсиз намуслу вә бачарыглы ишчиләри сечмәк лазымдыр; бунлар инди дә вардыр, лакин һесабланмамышлар, сечилмәмишләр, груплашдырылмамышлар, тәшкил едилмәмишләр. Буну етмәк олар вә етмәк лазымдыр. Бунсуз идарәчилијә вә бүрократизмә гаршы мүбаризә апармаг олмаз. Бунсуз битәрәф фәһләләрә вә кәндлиләрә идарә етмәји өјрәтмәк олмаз, һалбуки инди бу вәзифәдән нә принсипчә, нә дә әмәли чәһәтдән имтина етмәк олмаз.

б) Дөвләт план комиссијасы барәсиндә ј. Тротски нәинки тамамилә һагсыздыр, һәтта бәһс етдији мәсәләдән дә һејрәтләндиричи дәрәчәдә хәбәрсиздир. Дөвләт план комиссијасында нәинки академизм јохдур, һәтта лап әксинә, һәддән артыг хырда, күндәлик «вермишел» ону басмышдыр. Јол. Кржижановски, ону дәрһал «көмәк етмәјә» чәкәнләрин хаһишләринә өз јумшаглығы үзүндән һәддән артыг тез разылашыр. Мән үмид едирәм ки, Дөвләт план комиссијасы сәдринин јени мүавини Пјатаков «даһа чидди» олачаг вә Дөвләт план комиссијасыны онун ишиндәки нөгсан-

дан, јә'ни «академизм» нөгсанынын тамамилә әксинә олан нөгсандан гурчармасына көмәк едәчәкдир.

Дөвләт план комиссијасынын һәгиги нөгсанларына јахшы бәләд олдуғум үчүн мән Сијаси Бүро үзвләринә үјдурмалар әсасында дејил, һәгиги, објектив материал әсасында мә'лумат вермәкдән өтрү ј. Кржижановскидән, онун ишиндә «мүчәррәдлик» олуб-олмадығыны вә бу барәдә нә кими дүрүст мә'лумат олдуғуну сорушдум. Јол. Кржижановски мәнә, 2 ај әрзиндә: 1922-чи илин февралында вә мартында Дөвләт план комиссијасы рәјасәт һеј'әтинин гаршысында дурмуш олан мәсәләләрин сијаһысыны көндәрди. Јекуну: аа) план мәсәләләри — 17%; бб) мүһүм тәсәррүфат характерли мәсәләләр — 37%; вв) «вермишел» — 46%. Бу материаллары мән, көздән кечирмәк үчүн Сијаси Бүронун һәр бир үзвүнә көндәрә биләрәм.

Икинчи кағыз ј. Тротскинин 23. IV. 1922 тарихли кағызыдыр; мүавинләрә јазылыб сурәти Сијаси Бүро катиблијинә көндәрилмәли олан (јәгин ки, тәсадүфи олараг сурәти мәнә көндәрилмишдир) бу кағызда, әввәлән, малијјә үчлүјү (Соколников вә икн мүавин) јарадылмасы һаггында Сијаси Бүронун гәрары, Кичик вә Бөјүк Халг Комиссарлары Советләри арасында бир әнкәл кими, сон дәрәчә һәјәчанлы, лакин көкүндән јанлыш бир шәкилдә «тәнгид» едилир. Белә бир тәнгидин мүавинләрә көндәрилмәси нә планлы, нә дә үмумијјәтлә аз-чох мүтәшәккил бир дөвләт ишинә үјғун дејилдир.

2-чиси, бу кағызда да јенә, әсла дүзкүн олмајараг вә һәгигәтә тамамилә зидд олараг Дөвләт план комиссијасы академизмдә тәгсирләндирилир; бу тәгсирләндирмәләр ј. Тротскинин бихәбәрлији нәтичәсиндә белә бир тамамилә ағлакәлмәз бәјанаты дәрәчәсинә чатыр: «Емиссијанын һәчми — дејә о јазыр — мүәјјән едилмәдән вә пул вәсаити идарәләр арасында бөлүнмәдән инди һеч бир тәсәррүфат планы јохдур вә ола да билмәз. Һалбуки *мәним мүлаһизәмә көрә, Дөвләт план комиссијасы бу әсас мәсәләләрлә әсла әлагәдар дејилдир*».

Гејд олунан сөзләр мәни анчаг бир суал вермәјә

мәчбур едир: хәбәрдар олмадан нә үчүн кәрәк «мүлаһизә» јеридәсән? МК-нын һәр бир үзвү вә *ӘМШ*-ин һәр бир үзвү асанлыгла хәбәр тута биләр. Хәбәр тутмаг — Дөвләт план комиссијасында, мәһз көстәрилән мәсәләләр үзәриндә ишләјән малијјә-игтисад бөлмәсинин олдуғуну билмәк демәк оларды. Бу ишдә нөгсанлар, әлбәттә, вардыр, лакин бунлары академизмдә ахтармаг дејил, мәһз әкс истигамәтдә ахтармаг лазымдыр.

1922-чи ил мајын 5-дә јазылмышдыр

Илк дәфә нагамам шәкилдә 1928-чи илдә Ленин мәчмуәсинин VIII китабында чап едилмишдир

Илк дәфә там шәкилдә 1950-чи илдә В. И. Ленинин әсәрләри 4-чү нәшринин 33-чү чилдиндә чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

К. В. ЧИЧЕРИНӘ ТЕЛЕГРАМЫН ЛАЈИһӘСИ

Данышыглары мүттәфигләрин јени меморандумунда[119] тез кәсин, чүнки биз мүлкијјәтчиләрә күзәштә кетмәјәчәјик, бундан јахшы вахт исә тапмаг олмаз. Ләнкитмәләр бизи зәифләдир. Әлимиздә алман мүгавиләси олдуғу бир һалда, биз инди узун мүддәт анчаг буна әсасланмаг чәһдимиздән әсла имтина етмәјәчәјик. Сон дәрәчә еһтијатла Италија илә ајрыча флиртә башлајын.

1922-чи ил мајын 5-и вә ја 6-да јазылмышдыр

Илк дәфә, әлјазмасындан чап олунур

М. М. ЛИТВИНОВА ТЕЛЕГРАМ[120]

Бизә елә кәлирди ки, дөвләтләрин ахырынчы меморандумунун үмумиҗҗәтлә мәгбул олмамасы данышыглары кәсмәк үчүн мүнасиб бир бәһанәдир, лакин әкәр Сиз бунунла разы дејилсинизсә, биз данышыгларын кәсилмәсини һәлл олунмуш бир мәсәлә һесаб едәрәк, данышыглары кәсмәк үчүн ән мүнасиб вахт сечмәји сизин мүлаһизәнизә вермәјә разыјыг.

1922-чи ил мајын 8-дә јазылмышдыр

Илк дәфә, макинада јазылмыш нүсхәдән чап олунур

К. В. ЧИЧЕРИНӘ ТЕЛЕГРАМ[121]

Рус-алман мүгавиләсинин әһәмиҗҗәтини, бунун Алманија тәрәфиндән гәбул олунмасыны, онун Италија ја тә'сирини вә нефт консессијалары үстүндә дөвләтләрин далашмасыны нәзәрә алараг, биз бу нәтичәјә кәлирик ки, бизим үчүн ән дүзкүнү, инди бүтүн бејнәлхалг сијасәтимизи елә гурмагдыр ки, азы бир нечә ајлыг мүәјјән дөвр әрзиндә бүтүн вә һәр шеји анчаг рус-алман мүгавиләси әсасында гуруб, һәмин мүгавиләни јеканә нүмунә е'лан едәк, бундан да биз анчаг бөјүк фајда әлдә едәчәјимиз һалда чәкиләрик. Чалышын, данышыглары кәсмәк формасында буну һазырлајасыныз. Рус-алман мүгавиләсини тәсдиг етмәклә бәрабәр ҮРМИК-ин бәјаннамәсинә белә бир бәјанат дахил етмәк истәјирик. Рә'јинизи тә'чили сурәтдә телеграфла билдирин.

1922-чи ил мајын 9-да јазылмышдыр

Илк дәфә, макинада јазылмыш нүсхәдән чап олунур

НАТУРАЛ ВЕРКИ БАРӘСИНДӘ МК-ја МӘ'ЛУМАТ ТӘГДИМ ЕДИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ГӘРАРЫНЫН ЛАЈИҺӘСИ

1) Халг әрзаг комиссарлығына
2) Халг торпаг комиссарлығына
3) Мәркәзи статистика идарәсинә
4) Дөвләт план комиссијасына
кәнд тәсәррүфаты бөлмәсинә

тапшырылсын ки,

4 күндән сонра МК-ја, 1921—1922-чи илләрдә топланмыш вә 1922—1923-чү илләр үчүн мәтбуатда е'лан олунмуш натурал верҝинин миҝдары һаггында, чохү *1 сәһифәдән* ибарәт ајдын јекун мә'луматы тәгдим етсинләр[122].

1922-чи ил мајын 11-дә јазылмышдыр

Илк дәфә, әлјазмасындан чап олунур

К. В. ЧИЧЕРИНӘ ТЕЛЕГРАМ[123]

Әкәр бизим чавабымыз нәтичәсиндә мејдана кәлмиш вәзијјәт барәсиндә мәтбуатын тәфсирини дүзкүн баша дүшмүшүксә, Ллојд Ҹорҹ сүлһ һаггында дәрһал сијаси сазиш бағланылмасыны, узун заман ишләјәчәк комиссијаја верилән малијјә-игтисади сазишләриндән ајырмаға һазырдыр[124]. Бу, ән әлверишли нәтичә вә шүбһәсиз гәләбә оларды, буна көрә дә мәсләһәт көрүрүк: 1) игтисади саһәдә әсла күзәштә кетмәмәк хәттини давам етдирәрәк, узун заман ишләјәчәк комиссијаја разы олмалы, 2) Ллојд Ҹорҹун сијаси сазиш (тә'минат мүгавиләси) чәһдләринә һәр васитә илә тәрәфдар олмалы, 3) ајры-ајры өлкәләрлә сепарат сазишләр бағламаға һәр васитә илә чалышмалы, 4) Полша вә Румынијанын шәргдәки сәрһәдләри мәсәләсинин Ллојд Ҹорҹ тәрәфиндән гојулушундан һәр васитә илә истифадә едәрәк көстәрмәк лазымдыр ки, бу сәрһәдләр сүлһүн јаранмасына манеәдир, лакин буну елә ehтијатла етмәк лазымдыр ки, Риға мүгавиләсиндән кери чәкилмәк һаггында төһмәтләрә сәбәб олмасын[125]. Бир даһа хаһиш едирик, Иоффенин мә'рузәси вә хүсусилә Рапалло мүгавиләси илә әлагәдар олараг, ҮРМИК-ин гәтнамәси үчүн әсас мүддәаларыны тезликлә хәбәр верәсиниз — бах: бизим телеграм № 3535 /с.*

1922-чи ил мајын 14-дә јазылмышдыр

Илк дәфә, макинада јазылмыш нүсхәдән чап олунур

---

* Бах: бу чилд, сәһ. 207. *Ред.*

И. В. СТАЛИНӘ ГЫСА МӘКТУБ ВӘ ХАРИЧИ ТИЧАРӘТИН ИНҺИСАРЫ МӘСӘЛӘСИНӘ ДАИР РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ГӘРАРЫНЫН ЛАЈИҺӘСИ[126]

ј. Сталин! Буну нәзәрә алыб тәклиф едирәм Сијаси Бүро үзвләринин *рә'јини сорушмаг* јолу илә бу директив кечирилсин: «МК харичи тичарәт инһисарыны бир даһа тәсдиг едир вә гәрара алыр ки, АХТШ-нин Халг харичи тичарәт комиссарлығы илә бирләшдирилмәси мәсәләсинин һәр јердә ишләнмәси вә һазырланмасы дајандырылсын. Бүтүн халг комиссарлары кизли имзаласынлар» вә орижинал Сталинә гајтарылсын, сурәти чыхарылмасын.

15/V. *Ленин*

1922-чи ил мајын 15-дә јазылмышдыр

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

РСФСР ЧИНАЈӘТ МӘЧӘЛЛӘСИ ҮЧҮН КИРИШ ГАНУНУНУН ЛАЈИһӘСИНӘ ӘЛАВӘЛӘР ВӘ Д. И. КУРСКИЈӘ МӘКТУБЛАР[127]

1

Лајиһә

РСФСР ЧИНАЈӘТ МӘЧӘЛЛӘСИ ҮЧҮН КИРИШ ГАНУНУ

... 5. Совет һакимиjjәтини әксинғилабчы гәсдләрә гаршы тә'мин едәчәк шәраит jарадылана гәдәр ингилаб трибуналларына, чинаjәт мәчәлләсинин 58, 59, 60, 61, 62, 63 + 64 .... маддәләриндә нәзәрдә тутулан чинаjәтләрә көрә jүксәк чәза тәдбири олараг күллә атылмасы тәтбиг етмәк ихтиjары верилир).

×) һәм *64,* һәм *65,* һәм *66*, һәм *67*, һәм *68,* һәм *69-*чу маддәләр дә әлавә едилсин.

××) Күллә атылмасы, ҮРМИК Рәjасәт Һеj'әтинин гәрары илә, харичә (мүәjjән мүддәтә вә jа һәмишәлик) сүркүн илә әвәз етмәк ихтиjары әлавә едилсин.

×××) Әлавә едилсин: ичазәсиз олараг харичдән гаjытмаға көрә күллә атылмаз.

j. Курски!

Мәнчә, күллә атылмасынын тәтбиғини кенишләндирмәк лазымдыр (харичә сүркүн олунмаг илә әвәз етмәклә). Бах: *ашағыдан 1-чи* сәтир меншевикләрин, *есерләрин вә бу кимиләринин* һәр чүр фәалиjjәти үчүн;

бу әмәлләри *бejнәлхалг буржуазиjа* илә вә онун бизә гаршы мүбаризәси илә (мәтбуатын вә акентләрин пулла әлә алынмасы, мүһарибә һазырланмасы вә и. а. илә) **әлагәләндирән** бир ифадә тапмалы.

Хаһиш едирәм, өз рә'јинизлә бирликдә тә'чили гајтарын.

15/V. *Ленин*

1922-чи ил мајын 15-дә јазылмышдыр

Илк дәфә натамам шәкилдә 1937-чи илдә «Большевик» журналынын 2-чи №-синдә чап едилмишдир

Там шәкилдә илк дәфә әлјазмасындан чап олунур

2

17. V. 1922.

ј. Курски! Мүсаһибәмизә әлавә олараг Чинајәт мәчәлләсинин әлавә параграфынын илк гејдләрини Сизә көндәрирәм. Бу, илк гејдләрин гараламасыдыр вә әлбәттә, бунларын һәр чүр дүзәлишә вә дәјишдирилмәјә еһтијачы вардыр. Үмид едирәм ки, гараламанын бүтүн нөгсанларына бахмајараг, әсас фикир ајдындыр: террорун *маһијјәтини* вә *доғрулдулмасыны*, онун зәрурилијини, онун һәдләрини әсасландыран (јалныз мәһдуд-јуридик бир мүддәа дејил) принсипиал вә сијаси чәһәтдән дүзкүн мүддәа вериб ачыгча ифәли сүрмәк лазымдыр.

Мәһкәмә кәрәк террору арадан галдырмасын; буну вә'д етмәк өзүмүзү вә башгаларыны алдатмаг оларды; ону әсасландырмаг вә принсипиал шәкилдә, ајдын, ачыг, бәзәк-дүзәксиз гануниләшдирмәк лазымдыр. Мүмкүн олдугча кениш ифадә етмәк лазымдыр, чүнки јалныз ингилаби шүур вә ингилаби вичдан, чох вә ја аз кениш бир тәдбирин ишдә тәтбиг едилмәси шәртләрини мејдана гојар.

Коммунист саламы илә

Ленин

Вариант 1:

Бејнәлхалг буржуазијанын, капитализми әвәз етмәјә кәлән коммунист мүлкијјәт системи үчүн һүгуг бәрабәрлијини гәбул етмәјән вә ону истәр һәрби мү-

дахилә јолу илә, јахуд мүһасирә, јахуд часуслуг, јахуд мәтбуата пул бурахмаг вә и. а. васитәсилә зоракылыгла јыхмаға чалышан һиссәсинә јардым етмәк истигамәтиндә тәблиғат вә ја тәшвигат апармаг, јахуд бунун (тәблиғат вә тәшвигатын) тәшкилиндә иштирак вә ја тәшкилатлара көмәк етмәк үстүндә ән јүксәк чәза тәдбири илә чәзаландырылыр, тәгсири јүнкүлләшдирән чәһәтләр олдуғу һалда, бу чәза азадлыгдан мәһрум етмәк вә ја харичә сүркүн етмәклә әвәз олунур.

Вариант 2:

а) Бејнәлхалг буржуазијанын... һиссәсинә објектив сурәтдә көмәк едән тәблиғат вә ја тәшвигат вә и. а. — кериси ахырадәк.

б) Јухарыда көстәрилмиш характердә фәалијјәтлә мәшғул олан (фәалијјәтләри јухарыда көстәрилмиш характердә олан) тәшкилатларда иштирак етмәкдә вә ја бу кими тәшкилатлара, јахуд шәхсләрә көмәк етмәкдә мүгәссир оланлара да ејни чәза верилир.

вариант 2б көмәк едән вә ја көмәк едә билән

Илк дәфә 1924-чү илдә бу китабда чап едилмишдир: «Совет әдлијјә хадимләринин V Үмумрусија гурултајы. 10—15 март 1924-чү ил. Тезисләр, Стенографик һесабат. Гәтнамәләр». Москва, Јуриздат

Әлјазмасындан чап олунур.

КЕНУЈА КОНФРАНСЫНДАКЫ НҮМАЈӘНДӘ ҺЕЈ'ӘТИНИН ҺЕСАБАТЫНА ДАИР ҮРМИҚ ГӘРАРЫНЫН ЛАЈИҺӘСИ

Иоффенин мә'рузәсинә даир ҮРМИҚ гәтнамәсинин лајиһәси тәгрибән ашағыдакы гајдада тәртиб едилсин:

1. ҮРМИҚ нүмајәндә һеј'әти өз вәзифәләрини дүзкүн јеринә јетирәрәк РСФСР-ин там суверенлијини мүдафиә етмишдир, — әсарәт алтына алмаг вә хүсуси мүлкиҗҗәти бәрпа етмәк чәһдләринә гаршы мүбаризә етмишдир, — Алманија илә мүгавилә бағламышдыр.

2. Бејнәлхалг сијаси вә игтисади вәзиҗҗәтин характерик хүсусиҗҗәтләри ашағыдакылардан ибарәтдир:

— сијаси хүсусиҗҗәтләр: сүлһ јохдур вә јени империалист мүһарибәләри тәһлүкәси вардыр |Ирландија; Һиндистан; Чин вә башгалары; Инкилтәрә вә Франса арасында, — Јапонија илә Бирләшмиш Штатлар арасында мүнасибәтләрин кәскинләшмәси *вә и. а. вә с.* ((daha әтрафлы))|

3. — игтисади хүсусиҗҗәтләр: бүтүн дүнјада гүдрәтли олан вә мүһарибә (=гарәт) нәтичәсиндә варланмыш олан «галиб» өлкәләр мүһарибә гуртарандан $3\frac{1}{2}$ ил сонра һәтта кечмиш капиталист мүнаспбәтләрини дә бәрпа едә билмирләр [валјута һәрч-мәрчлији; Версал мүгавиләсинин јеринә јетирилмәмәси вә јеринә јетирилмәз олмасы; Бирләшмиш Штатлара

борчларынын верилмәмәси *вә и. а. вә с. — (даһа әтрафлы)*]

4. Буна көрә дә Канн гәтнамәләринин 1-чи §-ы, ики *мүлкиҗҗәт системинин* (капиталист мүлкиҗҗәти вә ја хүсуси мүлкиҗҗәт системи илә *һәләлик јалныз* РСФСР-дә гәбул едилмиш олан коммунист мүлкиҗҗәти системинин) *һүгуг бәрабәрлиҗини* гәбул едәрәк, биринчи мүлкиҗҗәт системинин пуча чыхдығыны, ифласыны вә бу системин икинчи систем илә бәрабәрлик әсасында *сазишә кәлмәси* лабүдлүҗүнү, долаҗысы илә олса да, гәбул етмәјә мәчбур олур.

5. Канн шәртләринин дикәр §-лары, һабелә Кенуҗада дөвләтләрин меморандумлары вә с. буна зиддир, белә ликлә дә өзләрини өлкүнлүҗә мәһкум едирләр.

6. Ики мүлкиҗҗәт системинин әсл һүгуг бәрабәрлиҗи, *һеч олмазса нә гәдәр ки, бүтүн дүнја* хүсуси мүлкиҗҗәтдән вә бу мүлкиҗҗәтин төрәтдиҗи *игтисади һәрчмәрчликдән* вә мүһарибәләрдән, ән јүксәк мүлкиҗҗәт системинә *кечмәмишдир, мүвәггәти олан бу вәзиҗҗәт,*— јалныз Рапалло мүгавиләсиндә верилмишдир. Буна көрә ҮРМИҚ

чәтинликләрдән, һәрч-мәрчликдән вә мүһарибә тәһлүкәсиндән чыхмаг үчүн (ики мүлкиҗҗәт системи, о чүмләдән капиталист мүлкиҗҗәти кими чох көһнәлмиш бир мүлкиҗҗәт системи галдыгча) јеканә дүзкүн јол олан Рапалло мүгавиләсини алгышлајыр;

РСФСР-ин капиталист дөвләтләрә мүнасибәтләри үчүн *јалныз* бу типли мүгавиләләри нормал һесаб едир;

— ХКС вә Халг харичи ишләр комиссарлығына бу рүһда сијасәт јеритмәји тапшырыр;

— ҮРМИҚ Рәјасәт һеј'әтинә тапшырыр ки, буну, РСФСР илә федерасијаја дахил олан бүтүн республикаларла разылашмагла тәсдиг етсин;

— Халг харичи ишләр комиссарлығына вә ХКС-јә тапшырыр ки, бундан истисналара, јә'ни Рапалло типли мүгавиләләрдән истисналара јалныз, РСФСР-ин зәһмәткеш күтләләри үчүн тамамилә хүсуси фајда верән вә с. мүстәсна һалларда јол версинләр[128].

1922-чи ил мајын 15-дә вә ја 16-да јазылмышдыр

Илк дәфә 1950-чи илдә В. И. Ленинин Әсәрләри 4-чү нәшринин 33-чү чилдиндә чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБЛАР РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНУН ҮЗВЛӘРИ ҮЧҮН РАДИОТЕХНИКАНЫН ИНКИШАФ ЕТДИРИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА[129]

1

Сталин јолдаша — хаһиш олунур
Сијаси Бүронун бүтүн үзвләринә
нөвбә илә көндәрилсин

Јолдаш Сталин,

мәктуба ики мә'рузә әлавә едирәм: бири електрик мүтәхәссиси професор Осадчинин радиотелеграф вә радиотелефон рабитәси һаггында мә'рузәсидир; икинчиси — Бонч-Брујевичин мә'рузәсидир (о, бири ХКС-нин ишләр мүдири, дикәри дә көркәмли чар кенералы олмуш мәшһур Бонч-Брујевич гардашларынын гоһуму дејилдир). Мә'рузәсини мәктуба әлавә етдијим бу Бонч-Брујевич радиотехника саһәсиндә чох бөјүк бир ишчи вә ихтирачыдыр, Нижегород радиолабораторијасынын башлыча хадимләриндән биридир.

Бу мә'рузәләрдән көрүнүр ки, бизим техника шәраитиндә дә чанлы инсан нитгини симсиз радио васитәсилә мүмкүн гәдәр узаг мәсафәјә вермәк тамамилә мүмкүндүр; һабелә јүзләрлә гәбуледичи апаратын ишә салынмасы да тамамилә мүмкүндүр ки, бунлар Москвада сөјләнилән нитгләри, мә'рузәләри вә мүһазирәләри бүтүн республикада, Москвадан јүз верстләрлә, мүәјјән шәраитдә исә, һәтта, мин верстләрлә узагда олан јүзләрлә јерләрә чатдыра билсин.

Зәннимчә, бу планын һәјата кечирилмәси бизим үчүн һәм тәблиғат вә тәшвигат, хүсусилә дә савадсыз олан әһали күтләләриндән өтрү тәблиғат вә тәшвигат нөгтеји-нәзәриндән, һәм дә мүһазирәләр охумаг нөгтеји-нәзәриндән гәти зәруридир. Ичтимаи елмләрдән мүһазирә охумаларына јол вердијимиз буржуа профессорларынын әксәриҗҗәти тамамилә јарарсыз вә

һәтта зәрәрли олдуғу бир шәраитдә јеканә чарәмиз буна наил олмагдан ибарәтдир ки, бизим сајча аз олан вә ичтимаи елмләрдән мүһазирә охуја билән коммунист профессорларымыз бу мүһазирәләри федерасијанын һәр тәрәфиндә јүзләрлә јерләр үчүн охусунлар.

Буна көрә, мәним фикримчә, радиотелефон рабитәсинин тәшкил едилмәси ишини баша чатдырмаг үчүн вә тамамилә јарарлы учаданышан апаратлар истеһсалы үчүн әсла вәсаит әсиркәмәк лазым дејилдир.

Тәклиф едирәм, Нижегород радиолабораторијасынын ишини сахланламаг үчүн сметадан әлавә фөвгәл'адә бир тәдбир олараг гызыл фондундан 100 мин манатадәк гызыл пул бурахылмасы һаггында гәрар чыхарылсын ки, бу лабораторијанын бүтүн республикада тамамилә јарарлы учаданышан апаратлар вә јүзләрлә гәбуледичи апаратлар гурмаг сәһәсиндә башладығы ишләр ән бөјүк бир сүр'әтлә баша чатдырылсын, беләликлә дә һәмин апаратлар Москвада вә ја башга мәркәздә сөјләнән нитгләри, мә'рузәләри вә охунан мүһазирәләри кениш күтләләрә чатдыра билсин.

ЭМШ-ә тапшырылсын ки, һәмин фондун хәрчләнмәси үзәриндә хүсуси нәзарәт гојсун вә бәлкә дә, мәгсәдәујгун олса, ишин хүсусилә сүр'әтли вә мүвәффәгијјәтли кедиши үчүн һәмин фонддан мүкафатлар верилмәси гајдасыны тәтбиг етсин.

Ону да әлавә едим ки, бүкүнкү «Известия» Инкилтәрәдә, радиотелеграф сәһәсиндә, радиотелеграмлары кизли вермәјин ихтира олундуғуну хәбәр верир. Әкәр бу ихтираны сатын алмаг мүмкүн олсајды, онда радиотелеграф рабитәси һәрби иш үчүн даһа бөјүк әһәмијјәт алмыш оларды.

Ленин

1922-чи ил мајын 19-да телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1949-чу ил јанварын 21-дә «Правда» гәзетинин 21-чи №-синдә чап едилмишдир

Катибин, гәзет мәтни илә јохланылмыш јазысындан (макинада јазылмыш нүсхә) чап олунур

2

Сталин јолдаша

Бонч-Брујевичин букүнкү кағызы барәсиндә мән hесаб едирәм ки, хүсуси тапшырыглар вермәдән биз радиолабораторијасы үчүн гызыл фондундан пул бурахылмасына разы ола билмәрик.

Буна көрә тәклиф едирәм ӘМШ-ә тапшырылсын ки, учаданышан телефонлары вә гәбуледичи апаратлары тәкмилләшдирмәк вә истеhсал етмәк саhәсиндәки hазырлыг ишләринин лабораторијанын ән чох сүр'әтләндирмәси үчүн лазым олан хәрчләри ајдынлашдырсын. Зәннимчә, јалныз бунун үчүн биз сметадан әлавә олараг мүәјјән мәбләғ гызыл бурахмалыјыг.

Ленин

1922-чи ил мајын 19-да телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1945-чи илдә Ленин мәчмуәсинин XXXV китабында чап едилмишдир

Катибин јазысындан (макинада јазылмыш нүсхә) чап олунур

«ИКИЛИ» ТАБЕЛИК ВӘ ГАНУНЧУЛУГ һАГГЫНДА[130]

Сталин јолдаша Сијаси Бүро үчүн

Прокурорлуг мәсәләси, ҮРМИК сессијасынын ишләринә рәһбәрлик етмәк үчүн тә'јин едилмиш олан МК комиссијасында фикир ајрылыглары әмәлә кәтирмишдир. Әкәр бу фикир ајрылыглары мәсәләнин автоматик сурәтдә Сијаси Бүроја кечирилмәсини тәләб етмирсә, онда мән өз тәрәфимдән мәсәләни о гәдәр мүһүм һесаб едирәм ки, ону Сијаси Бүронун һәллинә вермәји тәклиф едирәм.

Фикир ајрылыгларынын маһијјәти бундан ибарәтдир: ҮРМИК тәрәфиндән сечилмиш комиссијанын әксәријјәти прокурорлуг мәсәләсиндә, прокурор нәзарәтинин јерли нүмајәндәләринин јалныз мәркәз тәрәфиндән тә'јин олунмаларынын вә јалныз мәркәзә табе олмаларынын әлејһинә чыхмышдыр. Әксәријјәт үмумиҹјәтлә бүтүн јерли ишчиләр үчүн мүәјјән едилмиш олан «икили» табелик дејиләни, јә'ни онларын, бир тәрәфдән, мүвафиг халг комиссарлығы шәхсиндә мәркәзә, дикәр тәрәфдән исә јерли губернија ичраијјә комитәсинә табе олунмасыны тәләб едир.

ҮРМИК комиссијасынын һәмин әксәријјәти прокурор нәзарәтинин јерли нүмајәндәләринин, јерли губернија ичраијјә комитәләри вә үмумиҹјәтлә јерли һакимијјәт органлары тәрәфиндән гәбул едилмиш һәр һансы гәрара ганунчулуг нөгтеји-нәзәриндән протест етмәк һүгугуну да рәдд етмишдир.

Мән чәтин тәсәввүр едирәм ки, ҮРМИК комиссијасы әксәријјәтинин бу гәдәр ачыгча јанлыш олан гәрарыны нә кими бир дәлиллә мүдафиә етмәк олар. Мән

jалныз белә дәлилләр ешитдим ки, бу һалда «икили» табелијин мүдафиәси, бүрократик мәркәзијјәт әлеjһинә, jерләрин лазыми мүстәгиллији леһинә вә мәркәзин губернија иҹраијјә комитәләри ишчиләринә гаршы тәкәббүрлү мүнасибәти әлеjһинә гануни мүбаризәдир. Ганунчулуг Калуга ганунчулуғу вә Казан ганунчулуғу ола билмәз, ваһид үмумрусија ганунчулуғу вә һәтта бүтүн Совет республикалары федерасијасы үчүн ваһид ганунчулуг олмалыдыр — дејән бахышда тәкәббүрлүк вармы? ҮРМИК комиссијасынын әксәријјәти арасында галиб кәлмиш олан бахышын әсас сәһви ондан ибарәтдир ки, онлар «икили» табелик принсипини дүзкүн тәтбиг етмирләр. «Икили» табелик о заман лазымдыр ки, һәгигәтән мөвчуд олан фәрг лабүдлүjүнү нәзәрә алмағы бачармаг тәләб олунсун. Калуга губернијасындакы әкинчилик Казан губернијасындакынын ejни дејилдир. Ejни чәһәт бүтүн сәнајеjә дә аиддир. Ejни чәһәт бүтүн инзибати ишләрә вә ја идарә етмәк ишләринә дә аиддир. Бүтүн бу мәсәләләрдә jерли фәргләри нәзәрә алмамаг, бүрократик мәркәзијјәтчилијә вә с. гапылмаг демәк оларды, jерли ишчиләрин jерли фәргләри нәзәрә алмасына мане олмаг демәк оларды, һалбуки бунларын нәзәрә алынмасы ағыллы ишләмәjин әсасыдыр. Ejни заманда ганунчулуг бир олмалыдыр, буна көрә дә бизим бүтүн һәjатымызда вә бүтүн мәдәнијјәтсизлиjимиздә әсас бәла, Казан ганунчулуғундан фәргли олараг Калуга ганунчулуғуну сахламаг истәjән jарыбәһшиләрә мәхсус гәдим рус бахышы вә адәтинә jол верилмәсидир. Jадда сахламаг лазымдыр ки, һәр чүр инзибати һакимијјәтдән фәргли олараг прокурор нәзарәтинин һеч бир инзибати һакимијјәти jохдур вә о һеч бир инзибати мәсәләдә һеч бир һәлледичи сәсә малик дејилдир. Прокурорун jалныз бир иш көрмәjә ихтијары вар вә бу иши көрмәjә борчлудур; о һеч бир jерли фәргә бахмajараг вә һәр һансы бир jерли тә'сирә бахмajараг бүтүн республикада ганунун һәгигәтән бир чүр баша дүшүлмәсинә көз гоjмалыдыр. Прокурорун jеканә һүгуг вә вәзифәси иши мәһкәмәнин һәллинә вермәкдир. Бәс бу мәһкәмәләр нечәдир?

Биздә бунлар јерли мәһкәмәләрдир. Һакимләр јерли Советләр тәрәфиндән сечилирләр. Буна көрә дә ганунун позулмасы һаггында прокурорун галдырмыш олдуғу иши һәлл етмәк үчүн вердији орган, јерли органдыр, бу орган, бир тәрәфдән, бүтүн федерасија үчүн мүәјјән едилмиш вәһид ганунлара гәти дүрүст риајәт етмәјә борчлудур, дикәр тәрәфдән исә чәза тәдбирини мүәјјән едәркән бүтүн јерли шәраити нәзәрә алмаға борчлудур; бу заман онун ихтијары вар десин ки, һәрчәнд филан һалда ганун шүбһәсиз позулмушдур, лакин јерли адамлара јахындан мә'лум олан вә јерли мәһкәмәдә ашкара чыхмыш олан филан шәраит мәһкәмәни филан шәхсләр һаггында чәзанын јүнкүлләшдирилмәсини вә ја һәтта филан шәхсләрә мәһкәмә тәрәфиндән бәраәт верилмәсини лазым билмәјә мәчбур едәр. Әкәр биз бүтүн федерасијада вәһид ганунчулуг гојулмасы үчүн олан бу ән ади шәрти нечә олурса-олсун јеринә јетирмәсәк, онда һеч бир мүһафизә һаггында вә һеч бир мәдәнилик јарадылмасы һаггында данышыг да ола билмәз.

Һабелә, губернија ичраијјә комитәләринин вә башга јерли һакимијјәт органларынын гәрарларына прокурорун протест етмәк һүгугу олмамалыдыр — дејилмәси, һәмчинин ганунчулуг нөгтеји-нәзәриндән онларын Фәһлә-кәндли инспексијасы мүһакимә етмәлидир — дејилмәси, принсипчә дүзкүн дејилдир.

Фәһлә-кәндли инспексијасы јалныз ганунчулуг нөгтеји-нәзәриндән дејил, һабелә мәгсәдәујғунлуг нөгтеји-нәзәриндән дә мүһакимә едир. Прокурор чавабдеһдир ки, һеч бир јерли һакимијјәт органынын һеч бир гәрары гануна зидд олмасын вә јалныз бу нөгтеји-нәзәрдән прокурор һәр бир ганунсуз гәрара протест етмәјә борчлудур, һәм дә прокурорун бу гәрары дајандырмаға ихтијары јохдур, онун вәзифәси јалныз тәдбир көрмәкдән ибарәтдир ки, ганунчулуг бүтүн республикада тамамилә бир чүр баша дүшүлсүн. Буна көрә дә ҮРМИК комиссијасы әксәријјәтинин гәрары нәинки принсипчә чох бөјүк бир јанлышлыгдыр, бу гәрар «икили» табелик принсипини нәинки көкүндән сәһв тәтбиг едир, һабелә ганунчулуг вә минимал

мәдәнилик јаратмаг саһәсиндәки бүтүн иши дә сарсыдыр.

Сонра, бу мәсәләни һәлл етмәк үчүн јерли тә'сирләрин әһәмијјәтини нәзәрә алмаг лазымдыр. Шүбһә јохдур ки, биз дәрја гәдәр ганунсузлуг ичиндә јашајырыг вә јерли тә'сир, ганунчулуг вә мәдәнилик јарышмасының ән бөјүк дүшмәнләриндән биридир, бәлкә дә ән бөјүк дүшмәнидир. Партија тәмизләнмәси үстүн бир факт олараг ашкара чыхартмышдыр ки, јерләрдә олан јохлама комиссијаларынын әксәријјәтиндә, јерләрдә партија тәмизлији кечирилән заман јерли мүнасибәтләр әсасында шәхсигәрәзлик едилмишдир — буну чәтин ки, ешитмәјән олсун. Бу, мүбаһисәсиз вә кифајәт гәдәр әламәтдар бир фактдыр. Чәтин елә адам тапылсын ки, кифајәт гәдәр һүгуги тәһсили вә һәр чүр халис јерли тә'сирләрә мүгавимәт көстәрмәк габилијјәти олан он нәфәр е'тибарлы коммунист тапмағы, бизим партија үчүн, белә ләрини јүзләрлә тапмагдан асан олдуғуну инкар етмәк чәсарәтиндә олсун. Прокурорлуғун «икили» табелијиндән вә ону јалныз бир мәркәзә табе етмәк зәрурәтиндән данышдыгда мәсәлә мәһз буна мүнчәр олур. Мәркәздә исә биз он нәфәрә гәдәр адам тапмалыјыг вә бунлар баш прокурор, Али трибунал вә Халг әдлијјә комиссарлыгы коллекијасы шәхсиндә мәркәзи прокурорлуг һакимијјәтини һәјата кечирәчәкләр (баш прокурорун тәкбашына һакимијјәтәми малик олачағы, јохса бу һакимијјәти онунла бирликдә Али трибуналын вә Халг әдлијјә комиссарлыгы коллекијасынын да һәјата кечирәчәји мәсәләсини мән кәнара гојурам, чүнки бу тамамилә икинчи дәрәчәли мәсәләдир вә бу мәсәләнин бу вә ја башга шәкилдә һәлли ондан асылы олачагдыр ки, партија бир нәфәрәми е'тибар едиб она бөјүк һакимијјәт верир, јохса бу һакимијјәти көстәрилән үч инстансија арасында бөлүшдүрүр). Мәркәздә олан бу он нәфәр, јерли вә шәхси тә'сирләрә гаршы ән бөјүк тә'минат тәшкил едән үч партија идарәсинин, јә'ни: МК Тәшкилат Бүросу, МК Сијаси Бүросу вә МНК-нын ән јахын нәзарәти алтында вә онларла там билаваситә әлагәдар олараг ишләјир,

һәм дә јалныз партија гурултаҹы гаршысында мәс'ул олан бу ахырынҹы идарәнин, јә'ни МНК-нын гурулушу еләдир ки, МНК үзвләри һеч бир халг комиссарлығында, һеч бир ајрыча идарәдә вә Совет һакимијјәтинин һеч бир органында ејни вахтда әсла ишләјә билмәзләр. Ајдындыр ки, бу шәраит бизим үчүн, индијәдәк дүшүнүлмүш олан бүтүн тә'минатларын ән мүкәммәлини јарадыр, јә'ни белә бир тә'минат јарадыр ки, партија ишдә јерли тә'сирләрә, јерли бүрократизмә вә һәр чүр бүрократизмә мүгавимәт көстәрә билән вә ганунчулуғун бүтүн республикада, бүтүн федерасијада һәгигәтән бир чүр тәтбиг олунмасыны тә'мин едә билән кичик бир мәркәзи коллекија јарадачагдыр. Буна көрә дә һәмин мәркәзи һүгуги коллекијанын ола биләчәк сәһвләри, үмумијјәтлә республикада бизим һәм бүтүн партија ишимиз, һәм дә бүтүн совет ишимиз үчүн үмумијјәтлә бүтүн әсас анлајышлары вә бүтүн әсас гајдалары мүәјјән едән партија органлары тәрәфиндән бурада јериндәчә дәрһал дүзәлдилир.

Бундан имтина етмәк, һеч кәсин ачыг вә ајдын мүдафиә етмәдији белә бир бахышы хәлвәтчә ишә вермәк демәкдир ки, куја биздә мәдәнилик вә онунла гырылмаз сүрәтдә әлагәдар олан ганунчулуг артыг елә јүксәк дәрәчәдә инкишаф етмишдир ки, биз, һеч бир заман һеч бир јерли тә'сир алтына дүшмәјәчәк вә бүтүн республикада бир чүр ганунчулуг олмасыны өзләри тә'мин едәчәк үзләрлә прокурорумуз олдуғуна сөз верә биләрик.

Јекун олараг мән белә бир нәтичәјә кәлирәм ки, прокурорлуг барәсиндә «икили» табелији мүдафиә етмәк вә прокурорлуғу јерли һакимијјәт органларынын һәр чүр гәрарына протест етмәк һүгугундан мәһрум етмәк нәинки принсипчә дүзкүн дејилдир, дөнмәдән ганунчулуг тәтбиг етмәкдән ибарәт олан әсас вәзифәмизә нәинки мане олур, һабелә јерли бүрократијанын вә јерли тә'сирләрин, јә'ни зәһмәткешләрлә јерли вә мәркәзи Совет һакимијјәти, һәмчинин РКП мәркәзи һакимијјәти арасында олан ән пис бир манеәни вә хурафатыны мүдафиә едир.

Буна көрә дә мән МК-ја тәклиф едирәм ки, бу һалда «икили» табелик рәдд едилсин, јерләрдәки прокурорлуг органынын јалныз *мәркәзә* табе олмасы мүәјјән едилсин вә јерли һакимијјәт органларынын бүтүн вә һәр чүр гәрарларына, бу гәрар вә ја гәтнамәләрин ганунилији нөгтеји-нәзәриндән прокурорлуг органының протест етмәк һүгугу вә вәзифәси сахлансын, лакин прокурорлуг органынын һәмин гәрар вә ја гәтнамәләри дајандырмаг дејил, бунлары анчаг мәһкәмәнин һәллинә вермәк ихтијары олсун.

Ленин

1922-чи ил мајын 20-дә телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1925-чи ил апрелин 23-дә «Правда» гәзетинин 91-чи №-дә чап едилмишдир

Катибин јазысындан чап олунур (макинада јазылмыш нүсхә)

ГЫЗЫЛ ОРДУНУ ИХТИСАР ЕТМӘК МӘСӘЛӘСИНӘ ДАИР РК(б)П МК КАТИБЛИЈИНӘ МӘКТУБ[131]

Зәннимчә, дөрддә бир ихтисар етмәји ирәли сүрүб е'лан етмәк вә буну онунла әсасландырмаг лазымдыр ки, Кенујада барышыға доғру бөјүк олмаса да, о гәдәр мөһкәм олмаса да, һәр һалда мүәјјән бир реал аддым әлдә едилмишдир

Ленин

1922-чи ил мајын 20-дә телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Катибин јазысындан чап олунур (макинада јазылмыш сурәти)

РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ҮЧҮН И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБ ВӘ ҮРМИҚ-ин ТӘРКИБИ ҺАГГЫНДА ГӘРАР ЛАЈИҺӘСИ

ј. Сталинә *Сијаси Бүро* үчүн:

ҮРМИҚ сессијасы ҮРМИҚ-ин тәркибинин дүзкүн тәшкил олмадығыны көстәрди. Онун үзвләринин чох бөјүк әксәријјәти вәзифәли шәхсләрдир.

Тәклиф едирәм Сијаси Бүро белә бир гәрар чыхартсын:

ҮРМИҚ үзвләринин азы 60%-нин совет хидмәтиндә һеч бир вәзифә тутмајан фәһләләрдән вә кәндлиләрдән олмасы; ҮРМИҚ үзвләринин азы 67%-нин коммунистләрдән олмасы зәрури һесаб едилсин; бу мәсәләни МК-нын јахын пленуму үчүн ишләјиб һазырламаг Калинин, Јенукидзе, Каменев јолдашлардан ибарәт үчлүјә тапшырылсын. Советләрин јахындакы Үмумрусија гурултајында кечирилмәк үчүн мәсәлә әввәлчә Сијаси Бүроја, онун васитәси илә дә МК пленумуна гојулсун[132].

23/V. 1922.

Ленин

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

ЗАГАФГАЗИЈА ЗӘҺМӘТКЕШ ГАДЫНЛАРЫНЫН БИРИНЧИ ГУРУЛТАЈЫНА[133]

Загафгазија зәһмәткеш гадынларынын I гурултајыны тәбрик едирәм. Сечилмәјим үчүн тәшәккүр едирәм. Хәстәлијимә көрә кәлә билмәјәчәјәм.

Улјанов-Ленин

1922-чи илин мајында, 26-дан кеч олмајараг јазылмышдыр Азәрбајҹан дилиндә 1922-чи ил мајын 28-дә «Коммунист» гәзетинин 116-чы №-дә чап едилмишдир Рус дилиндә илк дәфә 1922-чи ил мајын 29-да «Бакинский Рабочий» гәзетинин 117-чи №-дә чап едилмишдир

«Бакинский Рабочий» гәзетинин мәтниндән чап олунур, телеграмын сурәти илә јохланылмышдыр

РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ҮЧҮН И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБ, Л. УРҚАРТА ҚОНСЕССИЈА МҮНАСИБӘТИЛӘ[134]

Бизә анчаг бөјүк истиграз вермәси шәрти илә Уркарта консессија вермәли.

Бүтүн Сијаси Бүро үзвләри, Уркарта консессијаја вериләҹәк заводлары јохламаг үчүн кетмиш вә өз мәнфи фикрини билдирән Михајлов комиссијасынын јаздығы кағызла таныш олмалыдырлар.

Дүшмәнләр нәглијјат вә сәнајемизин әсас капиталынын тамамилә дағылаҹағына үмид едирләр. Бүтүн истеһлак шејләринә верки гојмаг, гәнд, *пивә* кими шејләр үчүн буну максимум дәрәҹәјә чатдырмаг јолу илә бу капиталы бәрпа етмәк үчүн вәсаит тапмаг лазымдыр.

Дахили мәчбури истигразы вә кәлир веркисини нәзәрдә тутмаг лазымдыр.

1922-чи ил сентјабрын 4-дә диктә едилмишдир

Илк дәфә 1945-чи илдә Ленин мәчмуәсинин XXXV китабында чап едилмишдир

Ф. Е. Дзержинскинин јазысындан чап олунур

---

* Сәнәдин јухарысында Ф. Е. Дзержински јазмышдыр: «В. И.-нин директивләри—4.IX.» вә «ј. Сталинә», мәтндән сонра исә: «Дүздүр. Дзержински». Сәнәддә һәмчинин И. В. Сталинин гејди вардыр: «ј. Ленинин рә'јинә». *Ред.*

БИР ЧӘЛЛӘК БАЛДА БИР ГАШЫГ ГАТРАН

Ч-б О. А. Јермански чох фајдалы вә чох јахшы бир китаб: «Әмәјин елми тәшкили вә Тејлор системи» (Дөвләт нәшриjjаты. 1922) китабыны јазмышдыр. Бу онун 1918-чи илдә чыхан «Тејлор системи» китабынын јенидән ишләнмиш нәшридир. Китаб хејли кенишләндирилмишдир; чох мүһүм әлавәләр едилмишдир: I. «Мәһсулдар әмәк вә мәдәниjjәт»; II. «Јорғунлуг проблеми». Ән мүһүм бөлмәләрдән бири, әввәл «Әмәк вә истираһәт» адланан вә әввәл чәми 16 сәһифәни әһатә едән бир бөлмә инди артыб 70 сәһифә олмушдур (III фәсил: «Инсанын иши»).

Бу китабда Тејлор системи мүфәссәл шәрһ едилир, һәм дә хүсусилә мүһүм олан одур ки, бу системин мүсбәт чәһәти дә, *онун мәнфи чәһәти* дә, һабелә инсан машынындакы физиоложи мәдахил вә мәхариҹ һаггында әсас елми мә'лумат шәрһ олунур. Үмумиjjәтлә бу китаб, мәним фикримчә, бүтүн пешә мәктәбләри үчүн вә үмумиjjәтлә бүтүн 2-чи пиллә мәктәбләр үчүн мәчбури дәрслик олараг гәбул едилмәjә тамамилә jарарлыдыр. Ишләмәји өjрәнмәк инди Совет республикасынын башлыча, һәгигәтән үмумхалг вәзифәсидир. Башдан-баша савадлылыға наил олмалы; һеч бир һалда бунунла кифаjәтләнмәjиб нечә олурса-олсун даһа да ирәлиләмәли, Авропа вә Америка елминдә һәгигәтән гиjмәтли нә варса, һамысыны көтүрмәли; — бу бизим ән биринчи вә ән башлыча вәзифәмиздир.

Ч-б Јерманскинин китабынын чидди бир нөгсаны вардыр вә бу нөгсан китабын бир дәрслик олараг гәбул едилмәсинә, демәк олар, мане олур. Бу нөгсан, мүәллифин узун јазмасыдыр. О, һеч бир еһтијаҹ олмадан ејни бир шеји дәфәләрлә тәкрар едир. Бу һалда мүәллифи мүәјјән дәрәчәдә бағышламаг үчүн, бәлкә, белә бир әсас ола биләр ки, о өз китабыны јазаркән буну дәрслијә чевирмәји нәзәрдә тутмамышдыр. Лакин мүгәддимәнин VIII сәһифәсиндә мүәллиф дејир ки, өз китабынын мәзијјәтини елми мәсәләләрин садә шәрһиндә көрүр. О һаглыдыр. Лакин садә јазмаг, тәкрарларын арадан галдырылмасыны да тәләб едир. «Халгын» бөјүк китаблар охумаға вахты јохдур. Ч-б Јерманскинин китабы һәддән артыг бөјүкдүр, һәм дә һеч бир еһтијаҹ олмадан бөјүкдүр. Бу да китабын садәлијинә мане олур...*

1922-чи илин сентјабрында,
10-дан сонра јазылмышдыр

Илк дәфә 1928-чи илдә
Ленин мәчмуәсинин VIII китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

---

* Бурада әлјазмасы кәсилир. *Ред.*

И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБ РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ҮЗВЛӘРИ ҮЧҮН, Л. УРҚАРТ ИЛӘ МҮГАВИЛӘНИН РӘДД ЕДИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА

12/IX.

ј. Сталин!

Красинин Уркарт илә мүгавиләсини охудугдан сонра мән бунун тәсдиг едилмәси әлејһинә чыхырам. Ики вә ја үч ил сонра бизә кәлир вә'д едән Уркарт биздән пулу инди алыр. Буна әсла јол вермәк олмаз. Уркартын консессијасыны јериндә өјрәнмәк үчүн хүсуси олараг ораја кетмиш комиссија сәдри Михајлов сүбут етмишдир ки, дағынтыда биз дејил, *харичиләр* мүгәссирдирләр. Бунунла белә пулу да биз вермәлијик!! Ишимиз х (икс) илдән сонра куја јүнкүлләшәчәк, өзүмүз исә дәрһал хәрч чәкмәјә башламалыјыг!

Тәклиф едирәм, бу консессија *рәдд едилсин.*

Бу, әсарәт вә гарәтдир.

Михајлов комиссијасынын рә'јини хатырладырам. Бу рә'ј консессијанын әлејһинә иди.

Һеч бир чидди дәлил әлавә олмамышдыр. Рәдд етмәк лазымдыр.

Сиздән хаһиш едирәм, буну Сијаси Бүро үзвләринин нәзәринә чатдырасыныз.

Коммунист саламы илә *В. Улјанов (Ленин)*

P. S. Бу—һиҗләдир ки, куја һәмин консессија преседент олмајачагдыр.

Јәгинән вә һөкмән преседент *олачагдыр.* Һеч чүр ибарәләрә вә вә'дләрә бахмајараг, *фактики олараг* һөкмән белә олачагдыр.

Һәм дә үмумијјәтлә, Михајлов комиссијасынын ашкара чыхардығы *һәр шеј* әсла нәзәрә алынмамышдыр. Белә консессија әлејһинә *бир сыра* дәлилләр вардыр.

Ленин

1922-чи ил сентјабрын 12-дә јазылмышдыр

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

ҺӘМКАРЛАР ИТТИФАГЛАРЫНЫН V ҮМУМРУСИЈА ГУРУЛТАЈЫНА МӘКТУБ[135]

17. IX. 1922.

Әзиз јолдашлар!

Узун хәстәликдән сонра мән биринчи дәфәдир ки, гурултај гаршысында — мәктубла олса да — чыхыш едирәм. Буна көрә дә изин верин, һәрарәтли тәбрикlә вә сәнаjемизин, һабелә республикамызын вәзиjjәти вә вәзифәләри һаггында бир нечә гыса сөзлә кифаjәтlәним. Вәзиjjәтимиз хүсусилә ағырдыр, чүнки әсас капиталы, машынлары, аләтләри, биналары вә с. бәрпа етмәк үчүн вәсаит јохдур, һалбуки мәһз бу сәнаје, «ағыр сәнаје» адландырылан сәнаје сосиализмин әсас базасыдыр. Капиталист дөвләтләриндә бу әсас капиталы адәтән борч алмаг васитәсилә бәрпа едирләр. Бизи капиталистләрин вә мүлкәдарларын мүлкиjjәтини бәрпа етмәjинчә бизә борч вермәк истәмирләр, биз исә буну едә билмәрик вә етмәjәчәjик. Беләликлә, гејри-ади чәтин вә узун бир јол галыр: јаваш-јаваш вәсаит топламаг, верkиләри артырмаг лазым кәлир ки, дағылмыш дәмир јолларыны, машынлары, биналары вә саирәни тәдричlә бәрпа едәк. Һәләлик биз бүтүн дүнjада елә бир jеканә дөвләт олараг галырыг ки, бу дөвләтдә фәһlәләрин рәһбәрлиjи алтында зәһмәткеш кәндлиләр сосиализм гурурлар, капиталистләрин рәһбәрлиjиндән гәти имтина едирләр, чүнки капиталистләр демократија һаггында, азадлыг вә с. һаггында чүрбәчүр дәбдәбәли сөзләрlә өзләрини пәрдәләjәрәк, ишдә капиталистләрин вә мүлкәдарларын хүсуси мүлкиjjәтини мөһкәмләндирирләр, бүтүн jер күрәсини бөлүшдүрән вә ону jенидән бөлүшдүрмәк үстүндә, jүз милjонларла даһа зәиф

вә керидә галмыш халглары әсарәт алтына алмаг үстүндә бир-бири илә мүһарибә едән бир овуч варлыларын һөкмранлығыны јарадырлар.

Нә гәдәр ки, биз тәкик, халг тәсәррүфатымызы бәрпа етмәк вәзифәси гејри-ади бир ағырлыгла өз үзәримизә дүшүр. Бүтүн кәндлиләрин вә бүтүн фәһләләрин гүввәләрини сон дәрәчә кәркинләшдирмәк лазымдыр, һәләлик чох пис олан дөвләт апаратымызы тәкмилләшдирмәк вә онун хәрчләрини азалтмаг лазымдыр ки, зәһмәткешләрин вәзијјәтини јахшылашдыраг, империалист мүһарибәсинин вә вәтәндаш мүһарибәсинин дағытмыш олдуғу тәсәррүфатымызы һеч олмазса јаваш-јаваш бәрпа едәк.

Ағыр һәјат шәраити вә ја дөвләт гуручулуғумузун сон дәрәчә ләнк кетмәси тә'сири алтында мә'јус ола биләчәк һеч бир шүурлу кәндли вә фәһлә гој, јахын кечмиши, капиталистләрин вә мүлкәдарларын һөкмранлығы заманыны јадына салсын. Буну јадына салмасы ишдә она јенидән гүввәт верәр. Иши вар гүввә илә, һәр чәһәтдән күчләндирмәк вә јахшылашдырмаг лазымдыр — фәһлә-кәндли һакимијјәтинин јеканә чарәси бундадыр.

Јолдашлыг саламы илә

В. Улјанов (Ленин)

«Труд» 18 сентјабр 1922-чи ил вә «Правда» № 210, 19 сентјабр 1922-чи ил

Әлјазмасындан чап олунур

ССРИ-нин ТӘШКИЛ ЕДИЛМӘСИ һАГГЫНДА

РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНУН ҮЗВЛӘРИ ҮЧҮН Л. Б. КАМЕНЕВӘ МӘКТУБ[136]

26/IX.

ј. Каменев! Јәгин ки, Сиз, мүстәгил республикаларын РСФСР-ә дахил олмасы һаггында Сталиндән онун комиссијасынын гәтнамәсини алмысыныз.

Әкәр алмамысынызса, лүтфән, дәрһал катибдән алыб охујун. Бу барәдә мән дүнән Соколниковла, бу күн Сталинлә сөһбәт етмишәм. Сабаһ Мдиванини (күрчү коммунистидир, күман едилир ки, «мүстәгилчидир») көрәчәјәм.

Мәнчә, мәсәлә сон дәрәчә мүһүмдүр. Сталинин бир гәдәр тәләсмәк мејли вардыр. Сиз, һабелә Зиновјев, кәрәк јахшыча дүшүнәсиниз (Сиз бир заман бунунла мәшғул олмаг нијјәтиндә идиниз вә һәтта бир гәдәр дә мәшғул олмусунуз).

Сталин артыг бир күзәштә кетмәјә разы олмушдур. 1-чи §-да РСФСР-ә «дахил олмаг» әвәзиндә —

> «РСФСР илә бирликдә Авропа вә Асија республикаларынын иттифагы һалында формал бирләшмәк» дејилсин.

Бу күзәштин маһијјәти, әминәм ки, ајдындыр: биз өзүмүзү Украјна ССР вә башгалары илә бүгүнчә бәрабәр һесаб едирик вә онларла бирликдә вә бәрабәр олараг јени иттифага, јени федерасијаја, «Авропа вә Асија Совет Республикаларынын Иттифагы»на дахил олуруг.

Онда 2-чи § да дәјишдирилмәлидир. РСФСР ҮМИК-нин үзвләри илә јанашы олараг бир нөв—

«Европа вә Асија Совет Республикалары Иттифагынын үмумфедерал ҮМИК-и» јарадылсын.

Әкәр һәфтәдә бир дәфә биринчи вә бир дәфә икинчи (јахуд икинчи һәтта 2 һәфтәдә 1 дәфә) ичлас етсә, буну сәһмана салмаг чәтин дејилдир.

Әһәмиjjәтлиси будур ки, биз «мүстәгилләр»ин әлиндә бәһанә вермәјәк, онларын *мүстәгиллиjини* мәһв етмәјәк, әксинә, даһа бир *јени мәртәбә, бәрабәр һүгуглу* республикаларын федерасиjасыны јарадаг.

2-чи §-ын икинчи һиссәси гала биләрди: наразы оланлар үмумфедерал ҮМИК-ә шикајәт (*ӘМШ* вә *ХКС* гәрарларындан) едирләр, амма *бунунла* ичраны *дајандырмырлар* (РСФСР-дә олдуғу кими).

3-чү §, редактәси дәјишдирилмәклә, гала биләрди: «Москвада олмагла *үмумфедерал* халг комиссарлыглары һалында бирләширләр, бу шәртлә ки, РСФСР-ин мүвафиг халг комиссарлыгларынын, *Европа вә Асија Республикалары Иттифагына дахил олмуш* бүтүн республикаларда өз мүвәккилләри вә бунларын кичик апараты олсун».

3-чү §-ын 2-чи һиссәси галыр; даһа чох һүгуг бәрабәрлиjи үчүн бәлкә, белә демәк олар: «Европа вә Асија Совет Республикаларынын Иттифагына дахил олан республикаларын *ҮМИК*-ләринин разылыға кәлмәси илә».

3-чү һиссә барәсиндә дүшүнмәк лазымдыр; бәлкә «мәгсәдәујғуну», *«мәчбури»* илә әвәз етмәк? Јахуд да, бәлкә, һеч олмазса *сорғу шәклиндә* вә јалныз «хүсусилә тә'чили әһәмиjjәти» олан һалларда сорғусуз һәлл етмәјә јол верилмәси шәклиндә *шәрти* мәчбурилик дахил етмәк?

§ 4, бәлкә бу да «ҮМИК-ләрин разылыға кәлмәси илә бирләшдирилсин»?

§ 5, бәлкә әлавә едилсин: *«халис мәшвәрәтчи* характер (јахуд *анчаг* мәшвәрәтчи характер) дашыjан биркә (јахуд үмуми) конфранслар вә гурултајлар тә'сис етмәклә»?

1-чи вә 2-чи геjдләрдә мүвафиг дәjишикликләр вермәли.

Сталин гәтнамәни МК Сиjаси Бүросуна вермәjи мән кәләнә гәдәр тә'хирә салмаға разы олду. Мән базар ертәси, 2/X-да кәлиpәм. Сизинлә вә Рыковла 2 саат көрүшмәк истәjиpәм, сәhәр, мәсәлән, саат 12—2-дә вә лазым кәләрсә, ахшам, мәсәлән, 5—7, jахуд 6—8-дә.

Бу мәним илкин лаjиhәмдир. Мдивани вә дикәр jолдашларла сөhбәтләр әсасында әлавәләр вә дәjишикликләр едәчәjәм. Чох хаhиш едиpәм, Сиз дә белә **едәсиниз вә мәнә чаваб верәсиниз.**

Сизин *Ленин*

P. S. Сурәтләрини Сиjаси Бүронун *бүтүн* үзвләриnә көндәрмәли.

1922-чи ил сентjабрын 26-да jазылмышдыр

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Әлjазмасындан чап олунур

ҺАКИМ
МИЛЛӘТЧИЛИК ШОВИНИЗМИНӘ ГАРШЫ МҮБАРИЗӘ ҺАГГЫНДА Л. Б. КАМЕНЕВӘ ГЫСА МӘКТУБ

Јол. Каменев! Великорус шовинизминә өлүм-дирим мүһарибәси е'лан едирәм. Лә'нәтә кәлмиш дишдән хилас олан кими, ону бүтүн сағлам дишләримлә чејнәјәчәјәм.

Һөкмән исрар етмәк лазымдыр ки, иттифаг МИК-индә

рус
украјналы
күрчү **вә и. а.**

нөвбә илә *сәдрлик етсин.*

Һөкмән!

Сизин *Ленин*

1922-чи ил октјабрын 6-да јазылмышдыр

Илк дәфә 1937-чи ил јанварын 21-дә «Правда» гәзетинин 21-чи №-синдә чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

БАКЫ ШӘҺӘРИ ФӘҺЛӘЛӘРИНӘ

Москва. 6/X. 1922.

Әзиз јолдашлар! Индичә мән Азәрнефтин вәзиҗҗәти һаггында јол. Серебровскинин гыса һесабатыны динләдим. Бу вәзиҗҗәтдә чәтинлик һеч дә аз дејилдир. Сизә өз аловлу саламымы көндәрәрәк, хаһиш едирәм јахын вахтда һәр васитә илә давам кәтирәсиниз. Илк заманлар бизим үчүн хүсусилә ағырдыр. Сонра јүнкүл олачагдыр. Биз нечә олурса-олсун гәләбәјә наил олмалыјыг вә наил олачағыг.

Бир даһа сизә ән јахшы коммунист саламлары көндәрирәм.

В. Улјанов (Ленин)

«Бакинский Рабочий» № 251. 7 нојабр 1922-чи ил

Әлјазмасындан чап олунур

Г. Л. ПЈАТАКОВА МӘКТУБ Л. УРКАРТА КОНСЕССИЈА ҺАГГЫНДА

j. Пјатаков! Дүнән сиз дә, мәним кими, Уркарт консессијасы әлејһинә фикринизи билдирдиниз. Буна көрә фикримчә, сиз бу консессија мәсәләсини бир даһа јохламаға гадирсиниз вә буна разы оларсыныз (хүсусилә она көрә ки, бизим дүнәнки гәрарымыз, әслиндә, мәсәләни бир даһа узадыр).

Мәним нәзәримчә, јохлама *башлыча* олараг иннисар мәсәләсинә тохунмалыдыр; мәсәләнин ағырлыг мәркәзи бурададыр. Икинчи сырада консессијанын малијјә чәһәтдән әлверишли олмасы мәсәләсидир.

1) Консессијанын хәритәсини Мә'дән шурасындан— Михајлов И. К. (јерләрә кетмиш комиссијанын сәдри) дејир ки, хәритәни ораја вермишдир, — орадан алмаг лазымдыр.

2) Бир чәдвәл тәртиб етмәк лазымдыр: башлыча мәһсулларын сијаһысы; бизим башга заводларымызда бунларын (мис, синк вә с.) истеһсал олунмасы фаизи; даһа һарада истеһсал олунур, мәркәздән *чох узагдыр,* јохса јахындыр вә с.

3) Нәтичә: Уркарт һансы сәһәдә, һансы мәһсулда иннисар алмыш олар, бунун әһәмијјәти.

4) Бүтүн мәсәләләрдән башлычасы — Екибастуз вә Урал үчүн онун әһәмијјәтидир.

Мәни чох һејрәтләндирди ки, Богданов чашыб деди: «Кузбас јахындыр» (бу чох узагдыр), Кржижановски исә деди ки, мән Менделејевин көһнәлмиш вә рәдд едилмиш көрүшләринә әсасланырам. Бир һалда

ки, Екибастуздан Иртыша гол вардыр вә Урала мүгаjисә едилмәjәчәк дәрәчәдә daha jахын вә dalha учуз су jолуну тә'мин едир, бурада нә мүбahисә ола биләр? бурада мәсәләнин mahиjjәти нәдәдир?

Әкәр Кузбас хejли baha вә хejли узагдырса (су jолу jохдур), онда бизим *б ү т ү н* Екибастузу Уркарта вермәjә *haггымыз jохдур;* бujур —$^1/_2$-ни көтүр

Сиздән хahиш едирәм, бу мәктубу анчаг Кржижановскиjә көстәрәсиниз; бу jохламаны heч бир өзкә әлә вермәjин. Буну өзүнүз един (әлбәттә, нә гәдәр синк, мис вә саирә чыхарылдығы вә harада чыхарылдығы haггында бүтүн статистика рәгәмләрини Сизә hәр бир мә'мур heч бунун нә үчүн лазым олдуғуну билмәдән дә, верә биләр); мәнә jазын көрәк буну өhдәнизә көтүрүрсүнүзмү вә тезликлә гуртарачағыныза үмид едирсинизми.

6/X. 1922.

Коммунист саламы илә *Ленин*

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Әljазмасындан чап олунур

ТОХУЧУ ФӘҺЛӘЛӘРИН ВӘ ФӘҺЛӘ ГАДЫНЛАРЫН ГУРУЛТАЈЫНА[137]

10. X. 1922-чи ил

Әзиз јолдашлар!

Сизә јаланчы чыхдығыма көрә үзр истәјирәм! Дишим ағрымаға башлады вә ишимин лап әввәлиндән нәинки мәни ишдән гојду, јенә — там бир һәфтә — әсәбләрими дә позду. Һәр чүр көрүшләри (гурултајларда) јенә бир һәфтәлијә дајандырмалыјам.

Чох тәәссүфләнирәм ки, бу гурултајла көрүшә билмирәм. Чох үмидварам ки, јол. Кутузов һәр шеји сизә әтрафлы данышар вә мәним ән јахшы саламларымы вә арзуларымы јетирәр.

Сизин *Ленин*

1922-чи илдә бу китабда чап едилмишдир «Тохучуларын һәмкарлар иттифагынын Үмумрусија 5-чи гурултајынын иши һагғында һесабат. 6—11 октјабр 1922-чи ил». Москва

1924-чү ил 25 јанвар тарихли «Голос Текстилей» гәзетинин тә'чили бурахылышындакы факсимиледән чап олунур

РККИ БЕШИНЧИ ГУРУЛТАЈЫНА[138]

Әзиз достлар! Чох тәәссүф едирәм ки, сизи шәхсән тәбрик едә билмирәм. Сизин V гурултајыныза өз ишләриндә һәр чүр мүвәффәгијјәт арзу едирәм. Әминәм, кәнчләр елә мүвәффәгијјәтлә инкишаф едә биләчәкләр ки, дүнја ингилабынын кәләчәк мәгамы јетишдији заман тамамилә өз вәзифәләри сәвијјәсиндә олсунлар.

Аловлу коммунист саламы илә

В. Улјанов (Ленин)

11/X. 1922.

«Правда» № 230,
12 октјабр 1922-чи ил

Әлјазмасындан чап олунур

ХАРИЧИ ТИЧАРӘТ ИННИСАРЫ НАГГЫНДА РК(б)П МК-нын ҮЗВЛӘРИ ҮЧҮН И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБ[139]

МК катиби ј. *Сталинә*

13/X. 1922.

МК пленумунун 6. X. тарихли гәрары (протокол № 7, бәнд 3) санки әһәмијјәтсиз, гисми бир ислаһат мүәјјән едир: «ајры-ајры категорија әмтәәләр вә ја ајры-ајры сәрһәдләр үзрә идхал вә ихрача мүвәггәти ичазә верилмәсинә даир *ӘМШ-ин* бир сыра ајры-ајры гәрарлары кечирилсин».

Лакин ишдә бу, харичи тичарәт иннисарыны позмагдыр. Тәәччүблү дејилдир ки, јол. Соколников буна наил олмаға чалышырды вә наил олмушдур. О һәмишә буна наил олмаға чалышырды, о парадокс нәвәскарыдыр вә һәмишә сүбут етмәјә чалышырды ки, иннисар бизим өзүмүз үчүн әлверишсиздир. Лакин тәәччүблүдүр ки, принсипчә иннисара тәрәфдар олан адамлар, тәсәррүфатчыларын һеч бириндән әтрафлы сорушмадан буна сәс вермишләр.

Гәбул едилмиш бу гәрарын мә'насы нәдир?

Идхал вә ихрач үчүн алычы конторлары ачылыр. Конторун саһиби *анчаг* хүсуси олараг көстәрилән әмтәәләри ала биләр вә сата биләр.

Бәс нәзарәт һаны? бәс нәзарәт васитәләри һаны?

Русијада кәтанын гијмәти 4 манат јарымдыр, Инкилтәрәдә 14 манатдыр. Биз һамымыз «Капитал»да охумушуг ки, фаиз вә мәнфәәт сүр'әтлә артдыгда, капитал дахилән нечә дәјишилир вә чәсарәтләнир. Һамынын јадындадыр ки, капитал тезликлә лап башындан кечәчәк гәдәр риск етмәк дәрәчәсинә чата билир вә буну Маркс мүһарибәдән вә онун «сычрајышларындан» чох габаг е'тираф етмишди.

Бәс инди нечә? Кәндлиләри вә алверчиләри чох әлверишли бир сөвдәдән һансы гуввә чәкиндирәчәкдир? Русијанын һәр јеринә бир дә нәзарәтчиләрми гојмаг лазым кәләчәк? Алычы конторунун гоншусуну тутмаг вә сүбут етмәкми лазым кәләчәкдир ки, онун кәтаны кизли ихрач үчүн сатылмышдыр.

Јол. Соколниковун парадокслары һәмишә мәзәли олур, лакин ахы парадокслары ағыр һәгигәтдән фәргләндирмәк лазымдыр.

Кәнд Русијасында белә бир мәсәләдә һеч бир «ганунчулуг» әсла мүмкүн дејилдир. Үмумијјәтлә контрабанда илә һеч бир мүгајисә («онсуз да, дејир, иннисара гаршы күчлү контрабанда вардыр») әсла дүзкүн дејилдир: сәрһәддә пешәкар контрабандачы бир шејдир, *бүтүн* кәндлиләр — башга шејдир, чүнки кәндлиләрин *һамысы* өзүнү мүдафиә едәчәк вә онларын «өз» хејрини әлиндән алмаг истәјән һакимијјәтлә вурушачагдыр.

Јеничә бизә милјонлар вермәјә башлајан (вә кәләчәкдә он милјонлар вә даһа артыг верәчәк) иннисар режимини һәлә сынамамышдан биз там бир һәрчмәрчлик төрәдирик; јеничә мөһкәмләтмәјә башладығымыз дајаглары сарсыдырыг.

Биз систем гурмаға башламышыг: һәм харичи тичарәт иннисары, һәм дә кооперасија гурулмаға башланмышдыр. Бир-ики илдән сонра бә'зи јекунлар әлдә едиләр. Харичи тичарәтдән кәлән мәнфәәт јүз фаизләрлә өлчүлүр, биз милјонлар вә он милјонлар әлдә етмәјә *башлајырыг*. Биз гарышыг чәмијјәтләр гурмаға *башламышыг;* онларын (һәдсиз) мәнфәәтинин *јарысыны* алмағы өјрәнмәјә башламышыг. Артыг биз хејли бөјүк дөвләт мәдахили әлдә едиләчәјинин бә'зи перспективини көрүрүк. Биз буну көмрүк верки ләри үмиди илә атырыг, һәмин веркиләр исә әсла бу кими бир мәнфәәт верә билмәз, биз һәр шеји атыр вә кабус далынча гачырыг!

Мәсәлә пленума тәләскән верилмишдир. Әсла һеч бир чидди мүбаһисә олмамышдыр. Тәләсмәк үчүн һеч бир сәбәб јохдур. Тәсәррүфатчылар јалныз инди дәриндән фикир вермәјә башлајырлар. Тичарәт сиҹасә-

тиһин ән мүһүм мәсәләләри материал топланмадан, сәнәдләр вә рәгәмләр әсасында *ләһинә* вә *әләјһинә* дәлилләр өлчүлүб-бичилмәдән тәләскән һәлл едилир, бурада ишә дүзкүн јанашманын һеч изи вармы? Јорғун адамлар бир нечә дәгигәдә сәс верәрләр вә бунунла да мәсәлә һәлл едиләр. Бундан аз мүрәккәб сијаси мәсәләләри биз бир чох дәфә өлчүб-бичмишик вә чох вахт бир нечә ај әрзиндә һәлл етмишик.

Чох тәәссүф едирәм ки, хәстәлик мәним һәмин күн ичласда олмағыма мане олду вә мән инди гајдаја гаршы бә'зи истисна олунмасыны хаһиш етмәјә мәчбурам.

Лакин, зәннимчә, мәсәләни өлчүб-бичмәк вә өјрәнмәк лазымдыр, тәләсмәк зәрәрлидир.

Мән тәклиф едирәм: бу мәсәләнин һәлли ики ај, јә'ни кәләи пленумадәк тә'хирә салынсын; о замана гәдәр исә тичарәт сијасәтимизин тәчрүбәси һаггында јекунлашдырылмыш вә јохланмыш *сәнәдләр* топлансын.

В. Улјанов (Ленин)

P. S. Сталин јолдаш илә дүнәнки сөһбәтдә (мән пленумда олмамышам, буна көрә дә пленумда олмуш јолдашлардан мә'лумат алмаға чалышырдым) биз, сөзарасы, бир еһтимал олараг, Питер вә Новороссијск портларынын мүвәггәти ачылмасындан данышдыг. Мәнә белә кәлир ки, һәр ики мисал һәтта ән аз бир гисим әмтәәләр үчүн бу кими експериментләрин сон дәрәчә тәһлүкәли олдуғуну көстәрир. Питер портунун ачылмасы Финландија сәрһәди бојунча кәтан контрабандасыны дәһшәтли бир мигјасда күчләндирәр. Пешәкар контрабандачыларла мүбаризә етмәк әвәзинә биз, кәтан рајонунун *бүтүн кәндлиләри* илә мүбаризә апармалы оларыг. Бу мүбаризәдә биз демәк олар, јәгин әзилмиш оларыг, һәм дә мөһкәм әзилмиш оларыг. Новороссијск портунун ачылмасы артыг тахылы тезликлә чәкиб апарар: мүһарибә үчүн еһтијатларымыз аз олдуғу бир заманда бу, сајыг һәрәкәтдирми? Һәмин еһтијатлары артырмаг үчүн мүнтәзәм сурәтдә

көрүлмүш бир сыра тәдбирләр һәлә өз нәтичәләрини вермәмиш олдуғу бир заманда бу сајыг һәрәкәтдирми?

Сонра, ашағыдакы мәсәләни дүшүнмәк лазымдыр. Харичи тичарәт инһисары сајәсиндә Русијаја гызыл фонду ахыб кәлмәјә башламышдыр. Јеничә белә бир үмид етмәк имканы мејдана кәлир: јарым иллијә Русијаја кәлән филан тачирин биринчи сәфәри она, фәрз едәк ки, јүз фаизләрлә мәнфәәт верди; һәмин тачир бу һүгугу сатын алмаг үчүн бизим тә'јин етдијимиз гијмәти Харичи тичарәт комиссарлығынын хејринә 25%-дән 50%-ә галдырыр. Биз һәм өјрәнмәк, һәм дә бу мәнфәәтин мигдарыны *артырмаг* имканы әлдә етмәјә башламышыг. Бунларын һамысы бирдән-бирә мәһв олур, бүтүн иш дајаныр, чүнки мүхтәлиф портлар һиссә-һиссә, бир мүддәт үчүн ачылдыгда, *һеч бир тачир белә бир «инһисара» бир гәпик дә вермәз.* Бу ајдындыр. Белә бир рискли ишә разылашмагдан габаг дәфәләрлә дөнә-дөнә дүшүнмәк вә һагг-һесаб етмәк лазымдыр. Буна үстәлик белә бир сијаси риск дә вардыр ки, јохладығымыз вә адбаад бурахылан харичи тачирләри бурахмаг әвәзинә, үмумијјәтлә, бүтүн хырда буржуазијаны бурахмыш оларыг.

Харичи тичарәт васитәсилә биз өлкәјә гызыл ахыб кәләчәјини үмид етмәјә башламышыг. Мән башга бир үмид јери көрмүрәм, башга бир үмид јери шәраб инһисарыдыр, лакин бурада чох чидди мә'нәви мүлаһизәләр вә Соколниковун бир сыра әмәли с'тиразлары вардыр.

Ленин

P. P. S. Инди (саат 2-нин јарысында) мәнә хәбәр верирләр ки, бир сыра тәсәррүфатчылар тә'хирә салынманы хаһиш едирләр. Бу хаһиши һәлә охумамышам, лакин она бәрк тәрәфдарам. Мәсәлә чәми 2 ајыг мәсәләсидир.

Ленин

Илк дәфә 1950-чи илдә В. И. Ленинин Әсәрләринин 4-чү нәшринин 33-чү чилдиндә чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

АХТШ РӘЈАСӘТ ҺЕЈ'ӘТИНӘ

АХТШ рәјасәт һеј'әтинә — *јол. Богданова*
Сурәтләри:

Дөвләт план комиссијасына — *јј. Кржижановскијә вә Пјатакова*

Халг Малијјә Комиссарлығына — *јол. Владимирова*

ҮРМИҚ Рәјасәт һеј'әтинә

Халг Комиссарлары Совети сәдринин мүавини *јол. Каменевә* вә јол. *Л. Б. Красинә*

Јол. Красин мәнә көндәрдији мәктубда ј. Губкинин башчылығы илә ишләјән мүһәндисләр групунун чох бөјүк мүвәффәгијјәтләр газандығыны билдирир; дөвләт органларынын чүзи јардым көстәрдији һәмин груп, гәһрәманлыға јахын бир әзмлә чалышараг, һечдән, нәинки јанар шистләрин вә сапропелин мүкәммәл елми тәһгигини инкишаф етдирмиш, һабелә һәмин газынтылардан әмәли сурәтдә мүхтәлиф фајдалы мәһсуллар, мәсәлән: ихтиол, гара лак, мүхтәлиф сабунлар, парафин, аммониум-сулфат вә и. а. һазырламағы да өјрәнмишдир.

Јол. Красинин дедијинә көрә, бу ишләр, он-ијирми илдән сонра Русијаја јүз милјонларла кәлир верә биләчәк сәнаје үчүн мөһкәм әсасдыр, одур ки, тәклиф едирәм:

1. Бу ишләрин даһа да инкишаф етдирилмәси малијјә чәһәтдән дәрһал тә'мин едилсин.

2. Бу ишләри ләнкидән һәр чүр манеәләр инди вә бундан сонра арадан галдырылсын вә

3. Һәмин мүһәндисләр групу Гырмызы Бајраг әмәк ордени илә төлтиф едилсин вә она бөјүк мәбләғдә пул мүкафаты верилсин.

Нәтичә һаггында мәнә ХКС ишләр мүдири јол. Горбунов васитәсилә јазылы мә'лумат верилмәсини хаһиш едирәм. Һәр һансы бир манеәчилик баш вердикдә, јенә онун васитәсилә дәрһал мәнә билдирин.

ХКС вә ӘМШ Сәдри *В. Улјанов (Ленин)*

1922-чи ил октјабрын 16-да јазылмышдыр

Илк дәфә 1930-чу ил јанварын 20-дә «Известия ЦИК и ВЦИК» гәзетинин 20-чи №-синдә чап едилмишдир

В. И. Ленинин имзаладығы макина нүсхәсиндән чап олунур

АЛМАН ФИРМАЛАРЫ ҚОНСОРСИУМУ ИЛӘ МҮГАВИЛӘ ҺАГГЫНДА РК(б)П МҚ СИЈАСИ БҮРОСУНА МӘКТУБ[140]

Јолдаш СТАЛИНӘ СИЈАСИ БҮРО үчүн,
сурәти јол. ҚАМЕНЕВӘ.

Отто Волф илә мүгавиләни диггәтлә охудум. Мәнә елә қәлир ки, јол. Каменевин е'тиразлары бүтүнлүклә анлашылмазлыг нәтичәсидир вә фикримчә, мәсәләни лап сабаһ Сијаси Бүронун һәллинә вермәк лазымдыр, чүнки мәнимлә Каменев арасындакы фикир ајрылығы мө'тәбәр вә гәти гәрар тәләб едир.

Каменев өз гыса мәктубунда јазыр ки, биз «Волфдан онун малыны сатын алмаға борчлујуг». Бу, башдан-баша анлашылмазлыгдыр. Мүгавиләни охујаркән мән бир сыра маддәләрдә көрдүм ки, Волфун бизә верәчәји малларын сијаһысыны бизим јохламаг ихтијарымыз вардыр. Биз Волфун малларыны сатын алмаг тәәлһүдүнү әсла үзәримизә көтүрмүрүк. Әкәр Волф бизим сатын алмаға разы олдуғумуз малларын сијаһысыны тәртиб едә билмәсә, онда мүгавилә Волфун малларынын анчаг бизим сатын алмаға разылыг вердијимиз һиссәсинә аиддир. Мән бу мәсәләни истәр Лежава илә, истәрсә дә Фрумкинлә бу күн әтрафлы ајдынлашдырдым вә һәр икиси тәсдиг едир ки, Волфун малларыны сатын алмаг һеч бир һалда бизим өһдәмизә дүшмүр.

Јол. Каменев тәрәфиндән бу да бир анлашылмазлыгдыр ки, онун өзүнүн ифадә етдији кими десәк, куја Лежава онун шүбһәсини «дәринләшдирмишдир». Һәгигәтдә исә Стомоњаковун ирәли сүрдүју вә 62 №-ли протоколун 2-чи сәһифәсиндә ифадә едилиб бүтүн тәсәррүфатчыларымызын јекдилликлә гәбул ет-

дикləри тəклиф тамамилə башга чүр изаһ олунур. Бу тəклиф ондан ибарətдир ки, бизим дирчəлмəкдə олан сənаjемизин мənафеjинə уjғун олараг, Волф бизə дəзкаһ вə мəсəлən, електрик трести үчүн лазым олан башга алətлəр кətирмəjи мүмкүн гəдəр даһа чох кенишлəндирсин. Волф буна разы ола билəр, чүнки белə бир сифариш дə она кəлир верə билəр, алман метал сənаjесинин исə үмумиjjətлə сифаришə ehтиjачы вардыр. Бизə, мəсəлən, електрик трести үчүн дəзкаһ вə машынлар она көрə мүтləг лазымдыр ки, биздə бу сənаje чанланмаға башлаjыр вə ону алман истеһсал васитələри илə гəти сурətдə мəһкəмləндирəрək һəмин сənаjени өзүмүздə инкишаф етдирмəjин бизим үчүн сон дəрəчə бөjүк əһəмиjjəти вардыр.

Демəли, Лежаванын вердиjи тəсһиһ Русиjанын дүзкүн баша дүшүлмүш тəсərрүфат мənафеləриндən ирəли кəлир, чүнки Русиjаныи инди, хүсусилə бүтүн jүнкүл сənаje үчүн протексионизмə ehтиjачы вардыр, чүнки бу шəраитдə биз jүнкүл сənаjени даһа асанлыгла бəрпа едиб өз пролетариатымызын мənафеjини тə'мин едə биларик. Лежаванын тəсһиһинин фритредерликлə вə jа һəтта көмрүк рүсумларыны сахлajараг, сəрһəдləри ачмагла һеч бир əлагəси jохдур. Jол. Каменев өз гыса мəктубунун ахырында jазыр:

«Jекун: бизə мə'лум олмajан маллар мүгабилиндə Волфа тə'дижələримизин бир ил тə'хирə салынмасы үчүн инди биз она инһисар jолу илə хаммал алыб ихрач етмəк һүгугу веририк. Учузча».

Бу, там мə'насы илə анлашылмазлыгдыр. Волфла бизим бағламагда олдуғумуз мүгавиləдən даһа əлверишли мүгавилə тəсəввүрə кətирмəк мүмкүн дejилдир. Биз она илдə 10% веририк, һалбуки инди һəтта Инкилтəрə 7%, Алманиja һөкумəти исə 12% верир. Бу бир. Икинчиси — биз ондан һеч дə мə'лум олмajан маллар дejил, анчаг өзүмүзүн сijаһы илə нəзəрдən кечирдиjимиз вə идхалына ичазə верилəн мал сатын алырыг. Үчүнчү чəһəт бундан ибарətдир ки, биз она инһисар jолу илə сатын алмаг вə ихрач етмəк һүгугуну мənфəətин елə бөлүшдүрүлмəси **шəрти илə** веририк ки, бунун һеч бир көмрүк рүсумлары илə һеч

бир әлагәси ола билмәз. Мәсәлән: биринчиси, биз дивидендин 10%-ни алырыг, икинчиси, Волф кими биз дә мәнфәәтин 10%-ни алырыг, үчүнчүсү, әкәр мәнфәәт 40%-дән артыгдырса, биз галан һиссәсинин 75%-ни алырыг, һалбуки консорсиум анчаг 25%-ни алыр.

Мән һесаб едирәм ки, Волфла мүгавилә алман капиталист мүәссисәләри илә бағланан типик мүгавиләдир.

Белә бир мүгавилә бизим үчүн елә тәкчә она көрә сонсуз дәрәчәдә әлверишлидир ки, јәгин, јүзләрлә %%-ә чата биләчәк мәнфәәти јарыбајары бөлүшдүрүрүк. Бурада бизим дирчәлмәкдә олан сәнајемизин вә дөмәли, сәнаје мүәссисәләримизин мәнафеји тамамилә көзләнилмишдир. Сәрһәдин һәтта шәрти сурәтдә, һәтта мүвәггәти олараг ачылмасындан бизим үчүн төрәјә биләчәк фәлакәтли нәтичәләрин бурада изи дә јохдур. Буна көрә дә мән Волф илә мүгавиләнин тәсдиг олунмасында данышыгсыз тә'кид едирәм вә бу ишин сон дәрәчә тә'чили олдуғуну нәзәрә алараг хаһиш едирәм, мәсәләни сабаһ Сијаси Бүрода гојасыныз, ејни заманда Волф илә мүгавиләни вә ј. Каменевин гыса мәктубуну әлавә едирәм[141].

Халг Комиссарлары Советинин Сәдри
В. Улјанов (Ленин)

1922-чи ил октјабрын 18-индә јазылмышдыр

Илк дәфә, макинада јазылмыш вә В. И. Ленинин тәсһиһ етдији вә имзаладығы нүсхәдән чап олунур

МАЛИЈЈӘ ИШЧИЛӘРИНИН ҮМУМРУСИЈА ГУРУЛТАЈЫНА[142]

Әзиз јолдашлар!

Совет малијјәсини мөһкәмләтмәк вәзифәси ән чәтин вәзифәләрдән биридир, лакин о инди биринчи сырада дурур вә ону јеринә јетирмәдән нә Совет Русијасынын истиглалијјәтини бејнәлхалг капиталдан горумаг ишиндә, нә дә өлкәни тәсәррүфат вә мәдәни чәһәтдән инкишаф етдирмәк ишиндә ирәлијә доғру әһәмијјәтли аддымлар атмаг мүмкүн дејилдир. Бизим малијјә апаратымыз бүтүн өз күввәләрини кәркинләшдирмәлидир ки, бүтүн дөвләт органларынын мүнтәзәм ишләмәси үчүн фәһлә-кәндли дөвләтинә лазым олан вәсаити, веркиләрин топланмасы јолу илә ән гыса мүддәтдә тә'мин едә билсин.

Малијјә ишчиләринин Үмумрусија гурултајыны тәбрик едәрәк мөһкәм әмин олдуғуму билдирирәм ки, малијјә гуручулуғунда малијјә ишчиләри Совет Русијасы зәһмәткеш күтләләринин онлара бәсләдикләри үмидләри доғрулдачаглар.

В. Улјанов (Ленин)

20 октјабр 1922-чи ил

«Правда» № 240, 24 октјабр 1922-чи ил

Правда гәзетинин мәтниндән чап олунур ки, бу да макинада јазылмыш вә В. И. Ленинин тәсһиһ етдији вә имзаладығы нүсхә илә јохланылмышдыр

СОВЕТ РУСИЈАСЫ ДОСТЛАРЫНЫН (АМЕРИҠАДАҠЫ) ҷӘМИЈЈӘТИНӘ[143]

20. X. 1922-ҷи ил

Әзиз јолдашлар!

Башда Һаролд Вер олмагла ҷәмиҗҗәтинизин үзвләри тәрәфиндән Перм губернијасы «Тојкино» совхозундакы (совет тәсәррүфатындакы) трактор дәстәси илә апарылан иш һаггында бизим гәзетләрдә дәрҷ едилмиш сон дәрәҷә фәрәһли мә'луматы, Перм губернија ичраиҗҗә комитәсинә хүсуси сорғу көндәрмәк васитәсилә индиҷә јохладым.

Чох бөјүк чәтинликләрә бахмајараг, хүсусилә дә һәмин иш јеринин мәркәздән сон дәрәҷә узаг олдуғуну нәзәрә аларағ, һабелә вәтәндаш мүһарибәси заманы буранын Колчак тәрәфиндән дағыдылмыш олдуғуну нәзәрә аларағ, сизин наил олдуғунуз мүвәффәгиҗҗәтләри тамамилә мүстәсна мүвәффәгиҗҗәтләр һесаб етмәк лазымдыр.

Өз бөјүк миннәтдарлығымы тә'чили оларағ сизә билдирмәклә хаһиш едирәм өз Ҷәмиҗҗәтинизин органында, һабелә, мүмкүн олса, Шимали Америка Бирләшмиш Штатларынын үмуми мәтбуатында да дәрҷ етдирәсиниз.

Мән ҮРМИҚ Рәјасәт һеј'әтинә тәклифлә мүраҷиәт едирәм ки, һәмин совет тәсәррүфаты нүмунәви тәсәррүфат һесаб едилсин вә һәм тикинти ишләри ҷәһәтдән, һәм дә бензинлә, металла вә тә'мир е'малатханасы тәшкили үчүн лазым олан башга материалларла тәчһиз етмәк ҷәһәтдән она хүсуси вә фөвгәл'адә јардым көстәрилсин.

Республикамызын адындан сизə бир даһа чох тəшəккүр едəрəк хаһиш едирəм нəзəрдə тутасыныз ки, бизим үчүн һеч бир јардым нөвү, вахтында вə əһəмијјətли дəрəчədə сизин көстərдијиниз јардым гədəр əһəмијјətли дејилдир.

Халг Комиссарлары Советинин Сədри
Ленин

«Правда» № 240,
24 октјабр 1922-чи ил

«Правда» гəзетинин мətниндən чап олунур

СОВЕТ РУСИЈАСЫНА ТЕХНИКИ ЈАРДЫМ ЧӘМИЈЈӘТИНӘ[144]

20. X. 1922-чи ил

Әзиз јолдашлар!

Сизин чәмијјәтин үзвләри тәрәфиндән Тамбов губерниjасы Кирсанов гәзасындакы вә Одесса губерниjасы Митино стансиjасы јанындакы совет тәсәррүфатларында көрүлмүш ишләрә даир, һабелә бир груп Донетск һөвзәси мә'дәнчиләринин ишинә даир бизим гәзетләрдә сон дәрәчә фәрәһли мә'лумат дәрч едилмишдир[145].

Чох бөјүк чәтинликләрә бахмајараг, хүсусилә дә, вәтәндаш мүһарибәси заманы төрәнмиш дағынтыны нәзәрә алараг, сизин наил олдуғунуз мүвәффәгиjjәтләри мүстәсна мүвәффәгиjjәтләр һесаб етмәк лазымдыр.

Өз бөјүк миннәтдарлығымы тә'чили олараг сизә билдирмәклә хаһиш едирәм. Чәмиjjәтинизин органында, һабелә, мүмкүн олса, Шимали Америка Бирләшмиш Штатларынын үмуми мәтбуатында да дәрч етдирәсиниз.

Мән ҮРМИК Рәjасәт һеj'әтинә тәклифлә мүраҹиәт едирәм ки, ән чох көркәмли тәсәррүфатлар нүмунәви тәсәррүфат һесаб едилсин вә онлара, ишләринин јахшы инкишаф етмәси үчүн лазым олан хүсуси вә фөвгәл'адә јардым көстәрилсин.

Республикамыз адындан сизә бир даһа чох тәшәккүр едәрәк хаһиш едирәм нәзәрдә тутасыныз ки, торпағын тракторла бечәрилмәси саһәсиндә сизин көстәрдиjиниз јардым бизим үчүн олдугча вахтындадыр вә әһәмиjjәтлидир.

200 кәнд тәсәррүфаты коммунасыны тәшкил етмәји нәзәрдә тутдуғунузла әлагәдар оларағ сизи тәбрик етмәк имканы мәним үчүн хүсусилә хошдур.

Халг Комиссарлары Советинин Сәдри

Ленин

«Правда» № 240, 24 октјабр 1922-чи ил

«Правда» гәзетинин мәтниндән чап олунур

ПЕРМ ГУБЕРНИЈА ИЧРАИЈЈӘ КОМИТӘСИНИН СӘДРИНӘ

20 октјабр 1922.

Перм губернијасы әразисиндә, Оханск гәзасында ј. Һаролд Верин рәһбәрлији илә ишләјән американ трактор дәстәси, аз бир замандан бәри ишләдијинә бахмајараг, хејли нәтичәләр әлдә етмишдир. Чәми 1500 десјатинәдәк јер шумланмыш вә бунун тәхминән 1000 десјатининдә пајызлыг тахыл әкилмишдир.

Шүбһә јохдур ки, әкәр бизим ишимиздә адәтән тәсадүф едилән нөгсанлар олмасајды, һәмин груп бундан да артыг нәтичәләр әлдә едәрди.

Сизин мә'рузәниздә исә бензин вә сүртkү јағларынын олмадығы, ев тикинтисиндә фәһлә чәһәтиндән чәтинлик чәкилдији көстәрилмишдир, анчаг көстәрилмир ки, һәмин чәтинликләри арадан галдырмаг үчүн губернија ичраијјә комитәси нә кими тәдбирләр көрмүшдүр.

Буна әсла јол верилә билмәз ки, белә фајдалы тәшәббүсә хүсусилә јерли тәшкилатлар һәр чүр јардым көстәрмәсинләр, чүнки јерли тәшкилатлар ортаја чыхан манеәләри даһа тез көрә биләр вә бунларын арадан галдырылмасына көмәк едә биләрләр.

Сиздән хаһиш едирәм, көстәрилән група максимум дәрәчәдә јардым көстәрәсиниз вә хүсусилә, онларын тракторлардан сәмәрәли сурәтдә истифадә етмәк мүлаһизәләрини һәјата кечирмәкдә, бензин әлдә етмәкдә, тә'мир е'малатханасы тәшкилиндә, мәнзил тикилмәсиндә вә с. онлара көмәк едәсиниз.

Америка кәнд тәсәррүфаты групларынын бизә көстәрдији јардым ән арзу олунан вә вахтында көстәри-

лән јардымдыр. Бурада бизим башлыча вәзифәмиз бундан ибарәтдир ки, ләнкитмә һалларына ән аз јол верәрәк, онларын тәшәббүсләрини һәјата кечирмәјә ән артыг дәрәчәдә көмәк едәк.

Сизин тәдбирләринизин јекунлары һаггында, һабелә өзүнүзүн һәлл едә билмәјәчәјиниз хүсусилә мүһүм еһтијачларыныз һаггында јол. Смољанинов васитәси илә мәнә мә'лумат верин.

Халг Комиссарлары Советинин Сәдри
В. Улјанов (Ленин)

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Макинада јазылмыш вә В. И. Ленин тәрәфиндән тәсһиһ едилән вә имзаланмыш нүсхәдән чап олунур

ҮГМИК РӘЈАСӘТ ҺЕЈ'ӘТИНӘ

24/Х. 1922-чи ил.

Там бир сыра гәзет мәгаләләриндә, өзләри илә трактор кәтирмиш бә'зи американ кәнд тәсәррүфаты коммуналарынын вә дәстәләринин наил олдуғу фөвгәл'адә мүвәффәгиҗҗәтләр гејд олунмушдур. Хүсуси јохлама нәтичәсиндә, Перм губернијасында, «Тојкино» совхозунда Һаролд Верин башчылыг етдији трактор дәстәсинин ә'ла иши мүәјјән едилмишдир. Бундан әлавә, Тамбов губернијасы Кирсанов гәзасында вә Одесса губернијасы Тираспол гәзасынын Мигајево кәндиндә кәнд тәсәррүфаты коммуналарынын ишинә даир ејни мә'лумат АХТШ Сәнаје иммиграсијасы шө'бәсиндә дә вардыр.

Совет Русијасына Америка техники јардым чәмиҗјәти Һазырда Русијаја көндәрмәк үчүн 800—1000 трактору олан 200-дәк артел Һазырлајыр. Әкәр бу иш баш тутарса, бизим Һәр бир гәзада Америка техникасына малик Һеч олмазса бир нүмунәви кәнд тәсәррүфатымыз ола биләр ки, буна мән чох бөјүк әһәмиҗјәт верирәм.

Бу иши Һәвәсләндирмәк мәгсәдилә мән Америка Совет Русијасынын достлары чәмиҗјәтинә вә Совет Русијасына Америка техники јардым чәмиҗјәтинә Һәр биринә тәшәккүр мәктубу јаздым вә бунларда гејд етдим ки, Һеч бир јардым нөвү онларын бизим кәнд тәсәррүфатымыза көстәрдији јардым гәдәр вахтында вә мүһүм дејилдир*. Бу мәктубларда мән онлара

* Бах: бу чилд, сәһ. 255—256, 257—258.

билдирдим ки, Пермдəки тəсəррүфаты вə башга ən көркəмли тəсəррүфатлары нүмунəви е'лан етмək вə онлара һəм тикинти ишləри чəһətдən, һəм дə бензинлə, металла вə тə'мир ишləрини инкишаф етдирмək, тə'мир е'малатханалары тəшкил етмək үчүн лазым олан башга материалларла тəчһиз етмək чəһətдən хүсуси вə фөвгəл'адə јардым көндəрилмəси һаггында ҮРМИК Рəјасəт Һеј'ətинə тəклифлə мүрачиət едирəм.

Хаһиш едирəм бу мəсələјə бахылсын вə мəним бу тəклифим јеринə јетирилсин[146].

Халг Комиссарлары Советинин Сədри

В. Улјанов (Ленин)

Илк дəфə 1959-чу илдə Ленин мəчмуəсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Макинада јазылмыш вə В. И. Ленин тəрəфиндən имзаланмыш нүсхəдən чап олунур

Л. УРКАРТ ИЛӘ МҮГАВИЛӘНИН ШӘРТЛӘРИНӘ ӘЛАВӘЛӘР[147]

1) Бир дә: консессијанын әразисини азалтмаг вә Екибастузун Урал үчүн кифајәт едәчәк бир һиссәсинин (азы $^1/_4$ вә ја $^1/_6$-инин) һөкмән РСФСР-ин әлиндә олмасыны тә'мин етмәк лазымдыр;

2) башлычасы: Уркартын алдығы мәбләғи елә азалтмаг лазымдыр ки, бизим кәлиримиз 1934-чү (?) илә гәдәр тә'хирә салынмасын.

Ленин

3) Бу дүзәлишләр нә үчүндүр? Бизим мүвәккилләримизә *т ә х м и н и* директивләр үчүн?

Леһинә.

Ленин

1922-чи илин октјабрында, 25-индән тез олмајараг јазылмышдыр

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

АЗАД ЕДИЛМИШ ПРИМОРЈЕЈӘ ТӘБРИК[148]

Чита. Узаг Шәрг республикасы
Назирләр Советинин сәдринә

Галибиҗҗәтли Октјабр ингилабынын бешинчи илдөнүмүндә Гызыл Орду, РСФСР-ин вә онунла мүттәфиг олан республикаларын әразисини харичи ишғалчыларын гошунларындан тамамилә тәмизләмәк ишиндә даһа бир гәти аддым атды. Узаг Шәрг республикасы халг-ингилаби ордусунун Владивостоку тутмасы, јапон империализминин ағыр әсарәтини чәкмиш рус вәтәндашларыны Русијанын зәһмәткеш күтләләри илә бирләшдирир. Бу јени гәләбә мүнасибәтилә Русијанын бүтүн зәһмәткешләрини вә гәһрәман Гызыл Ордуну тәбрик едәрәк, азад едилмиш вилајәтләрин вә Владивосток шәһәринин бүтүн фәһләләринә вә кәндлиләринә РСФСР Халг Комиссарлары Советинин тәбрикини јетирмәји Узаг Шәрг республикасы һөкумәтиндән хаһиш едирәм.

РСФСР Халг Комиссарлары Советинин Сәдри
В. Улјанов (Ленин)

Москва, 26. X. 1922-чи ил.

«Правда» № 243,
27 октјабр 1922-чи ил

«Правда» гәзетинин мәтниндән чап олунур

«ОБСЕРВЕР» ВӘ «МАНЧЕСТЕР ГАРДИАН» МҮХБИРИ М. ФАРБМАН ИЛӘ МҮСАһИБӘ[149]

1. Суал. Антирус мәтбуат Еррионун Москвада гәбулуну вә франсыз-рус данышыгларыны Совет Русијасынын харичи сијасәтиндә гәти бир дөнүш кими гәләмә верир.

Бу доғрудурму? Доғрудурму ки, Русија Јахын Шәргдә инкилис сијасәтини тәһдид һесаб едир вә Инкилтәрәјә гаршы Франса илә сазиш бағламаға һазырдыр?

Чаваб. Еррионун Москвада гәбулуну вә франсыз-рус данышыгларыны Совет Русијасынын үмумијјәтлә сијасәтиндә һәр һансы, һәтта чүзи бир дөнүш, хүсусилә дә бу сијасәтин Инкилтәрәјә гаршы дөнүшү кими гәләмә вермәји мән тамамилә јанлыш һесаб едирәм[50]. Шүбһәсиз, һәм Еррионун Москвада гәбулуна, һәм дә Франса илә јахынлашмаг вә ја онунла инди апарылмасы мүмкүн вә јәгин олмуш данышыглара, зәрури шәкил алмасы арзу едилән бу данышыглара јахынлашмаг јолундакы аддыма биз сон дәрәчә јүксәк гијмәт веририк. Франса илә һәр чүр јахынлашма бизим үчүн сон дәрәчә арзу олунан бир һалдыр, хүсусән она көрә ки, Русијанын тичарәт мәнафеји бу чох күчлү континент дөвләти илә јахынлашмағы гәти тәләб едир. Лакин биз әминик ки, бу јахынлашма Инкилтәрәјә гаршы бизим сијасәтимиздә азачыг да олса дәјишиклик баш вермәсинин зәрури олмасы демәк дејилдир. Биз белә һесаб едирик ки, бу дөвләтләрин һәр икиси илә там достлуг мүнасибәтләри јарадылмасы тамамилә мүмкүндүр вә бизим мәгсәдимизи тәшкил едир. Биз белә һесаб едирик ки, мәһз тичарәт мүнасибәтләринин инкишаф етди-

рилмәси, һәмин мәгсәдин әлдә едилмәсинә һөкмән чох күчлү тә'сир көстәрәчәкдир. Биз белә һесаб едирик ки, Инкилтәрәнин вә Франсанын мәнафеләринин дүзкүн баша дүшүлмәси дә еjнилә һәмин истигамәтдә тә'сир көстәрәр. Биз белә һесаб едирик ки, Инкилтәрә илә Франсанын гаршылыглы мәнафеләриндә, бунлар Русиjа илә тәмас едәркән һеч бир һалда бу мәнафеләрдә Инкилтәрә илә Франса арасында лабүд дүшмәнчилик үнсүрләри jохдур. Әксинә, биз һәтта күман едирик ки, һәмин дөвләтләрин Русиjаjа мүнасибәтиндә динч вә достлуг әлагәләриндә елә бир тә'минат (мән, һәтта, демәк истәрдим: чох күчлү бир тә'минат) вардыр ки, бунун сајәсиндә Инкилтәрә илә Франса арасында сүлһ вә достлуг ән узун мүддәт давам едәр вә һазыркы шәраитдә Франса илә Инкилтәрә арасында мүмкүн олан вә еһтимал едилә биләчәк һәр чүр ихтилафлар ән тез бир заманда вә ән гәти бир сурәтдә уғурлу нәтичә илә гуртарар.

2. Суал. Инкилтәрәнин көмәк етмиш олдуғу jунан-түрк мүһарибәсинин фе'лән гуртармасы, инкилис-рус сазиши бағланмасы үчүн ән jахшы бир мәгам дејилми?

Чаваб. Әлбәттә, Инкилтәрәнин көмәк етмиш олдуғу jунан-түрк мүһарибәсинин[151] гуртармасы елә бир мәгамдыр ки, инкилис-рус сазиши бағланмасы имканыны мүәjjән чәһәтдән артырыр. Бу сазишә биз һәмин мүһарибә гуртарандан әввәл дә чалышырдыг, инди дә даһа бөjүк енержи илә чалышачағыг. Доғрудур, һәмин мүһарибәнин гуртармасы илә әлагәдар олан мәсәләләрдән бә'зиләри, бизимлә Инкилтәрә арасында ихтилаф доғуран сәбәбләрдир. Лакин әввәлән, jунан-түрк мүһарибәсини әвәз етмиш олан сүлһ, бизим фикримизчә, үмумиjjәтлә бејнәлхалг сијасәтин елә бир наилиjjәтидир ки, биз, jунан-түрк сүлһү сајәсиндә һәмин сијасәтин үмуми шәртләринин jахшылашачағына үмид едирик. Икинчиси, бизимлә Инкилтәрә арасында олан ихтилафлары биз әсла арадан галдырылмаз һесаб етмирик. Әксинә, үмид едирик ки, Jахын Шәрг мәсәләсинин мүхтәлиф мәрһәләләри илә әлагәдар олараг jахын кәләчәк бизә көстә-

рәчәкдир ки, мәһз јунан-түрк мүһарибәсинин гуртармасы ејни заманда, һәмин гуртармыш мүһарибәни бејнәлхалг сијасәтин әсас мәсәләси етмиш олан мүнагишәләрин вә мүбаһисәләрин дә гуртармасы демәк олачағына үмид етмәјимиз нә дәрәчә доғруја чыхыр. Биз һәр шеји едирик ки, һәмин мүһарибәнин гуртармасы ејни заманда Инкилтәрә илә олан тоггушма вә мүбаһисәләри дә гуртармыш олсун, буна көрә дә биз үмид едирик ки, Инкилтәрә һөкумәтинин мәнафеји бу һалда да, антирус мәтбуатын һәр һансы бир пычылтысына вә чох заман гејри-сәмими олан данышыгларына үстүн кәләчәкдир.

3. Суал. Шәрг мәсәләсиндә Русијанын иштиракыны Сиз јалныз нүфуз мәсәләсими һесаб едирсиниз, јохса Сиз Русијанын анчаг реал мәнафејини әсас тутурсунуз? Рус һөкумәти Франсанын бу тәклифинә разыдырмы ки, Русија конфрансын јалныз боғазлар мәсәләсини мүзакирә едән һиссәсиндә иштирак етмәјә бурахылсын?

Чаваб. Јахын Шәрг мәсәләсинин һәллиндә Русијанын иштиракыны мән һеч бир һалда нүфуз мәсәләси һесаб етмирәм[152]. Мән әминәм, биз беш ил әрзиндә бүтүн өз бејнәлхалг сијасәтимизлә гәти сүбут етмишик ки, нүфуз мәсәләләринә биз тамамилә лагејд јанашырыг вә јалныз һеч бир заман нүфуз мәгсәдилә һеч бир тәләб ирәли сүрмәрик вә ја дөвләтләр арасында сүлһүн һәгиги имканларыны писләшдирмәрик. Мән әминәм ки, нүфуз мәсәләсинә бир нүфуз кими бахмаға гаршы һеч бир башга дөвләтдә халг күтләләри ичәрисиндә белә бир лагејдлик вә буну шән бир истеһза илә гаршыламаг әзми јохдур. Биз күман едирик ки, мүасир епоханын дипломатијасы нүфуз мәсәләләринә кетдикчә даһа артыг бир сүр'әтлә мәһз бу чүр јанашмаға доғру кедир.

Јахын Шәрг сијасәтимиз бизим үчүн, Русијанын вә онунла бир федерасијада олан там бир сыра дөвләтләрин ән реал вә билаваситә һәјат мәнафеји мәсәләсидир. Әкәр бүтүн бу дөвләтләр Јахын Шәрг конфрансында иштирак етмәјә даир өз тәләбләринин јеринә јетирилмәсинә наил олмасајдылар, онда бу һал

бир јығын елә дүшмәнчилик, мүнагишә вә наразылыг үнсүрләри јаранмасы демәк оларды вә Авропанын шәрги илә бүтүн дикәр дөвләтләр арасында халис тичарәт ишләриндә елә чәтинликләр јаранмасы демәк оларды ки, дишч јашамаг үчүн ја әсла зәмин галмазды, ја да гејри-ади бир дәрәчәдә чәтинләшмиш оларды.

Буна көрә рус һөкумәти Русијаны конфрансын јалныз боғазлар мәсәләсини һәлл едәчәк һиссәсиндә иштирака бурахмаг һаггында Парис тәклифләриндән наразыдыр. Зәннимизчә, белә бир мәһдудијјәт лабүд сурәтдә бир сыра чох әмәли вә билаваситә ујғунсузлугларa, хүсусән игтисади ујғунсузлугларa сәбәб олар вә бунун үзүндән Франса илә Инкилтәрә өзләри, чох јәгин ки, ән јахын кәләчәкдә зәрәр көрмүш оларлар.

4. Суал. Боғазлар мәсәләсинин һәллиндә рус програмы нечәдир?

Чаваб. Боғазлар һаггында бизим програмымызда (әлбәттә, һәләлик тәхмини олан бу програмда) ашағыдакы мәсәләләр вардыр:

Биринчиси, Түркијәнин милли арзуларынын өдәнилмәси. Биз белә һесаб едирик ки, буну тәләб едән јалныз милли истиглалијјәт мәнафеји дејилдир. Тәркибиндә чәтин ки, башга өлкәләрдә тапыла биләчәк гәдәр чохлу милләт олан бир дөвләтдә милли мәсәләни һәлл етмәк саһәсиндәки беш иллик тәчрүбәмиз бизи тамамилә инандырыр ки, белә һалларда милләтләрин мәнафејинә јеканә дүзкүн мүнасибәт, бу мәнафеји ән чох тә'мин етмәкдән вә елә бир шәраит јаратмагдан ибарәт олар ки, бу шәраит һәмин зәмин үзәриндә һәр чүр мүнагишә баш вермәси имканыны арадан галдырсын. Тәчрүбәмиз биздә белә бир гәти гәнаәт һасил етмишдир ки, мүхтәлиф милләтләрин мәнафејинә јалныз чох бөјүк диггәт јетирилмәси мүнагишәләр үчүн зәмини арадан галдырыр, гаршылыглы е'тимадсызлығы арадан галдырыр, һәр һансы бир интрига горхусуну арадан галдырыр вә елә бир е'тимад, хүсусилә дә мүхтәлиф дилләрдә данышан фәһләләр вә кәндлиләр арасында елә бир е'тимад

јарадыр ки, бунсуз нә халглар арасында сүлһ мүнасибәтләри, нә дә мүасир сивилизасијада олан бүтүн ғијмәтли наилијјәтләрин аз-чох мүвәффәгијјәтли инкишафы әсла мүмкүн дејилдир.

Икинчиси, бизим програмымыз сүлһ вә мүһарибә заманы боғазларын бүтүн һәрби кәмиләр үчүн бағланмасыны нәзәрдә тутур. Бу — бүтүн дөвләтләрин, јалныз әразиси билаваситә боғазлара битишик олан дөвләтләрин дејил, бүтүн галан дөвләтләрин дә билаваситә ән јахын тичарәт мәнафејидир. Нәзәрдә тутмаг лазымдыр ки, мүһарибәјә гаршы вә сүлһә* гаршы пасифист ибарәләр, данышыглар вә вә'дләр, бә'зән һәтта андлар да бүтүн дүнјада ғејри-ади дәрәчәдә чох ешидилир, сүлһү тә'мин етмәк үчүн һәгиги аддымлар атмаг, һәтта ән садә аддымлар атмаг әсминә исә дөвләтләрин, хүсусилә дә мүасир сивилизасијалы дөвләтләрин чохунда ғејри-ади дәрәчәдә аз тәсадүф едирик. Лакин биз һәм бу мәсәләдә, һәм дә башга бу кими мәсәләләрдә үмуми бәјанатларын, тәнтәнәли вә'дләрин, дәбдәбәли формулларын мүмкүн гәдәр аз олмасыны вә мүһарибә тәһлүкәләринин тамамилә арадан галдырылмасы һәлә бир јана дурсун, һәгигәтән сүлһә доғру апаран ән садә, ән ајдын гәрар вә тәдбирләрин мүмкүн гәдәр чох олмасыны истәрдик.

Үчүнчүсү, боғазлар һаггында бизим програмымыз, тичарәт кәмиләринин үзмәси үчүн там азадлыг олмасындан ибарәтдир. Одур ки, габагкы чүмләдә мәним сөјләдикләримдән сонра бу маддәни изаһ етмәк вә конкретләшдирмәк, зәннимчә, тамамилә артыгдыр.

5. Суал. Әкәр Милләтләр чәмијјәти Русијаны, Түркијәни, Алманијаны вә Бирләшмиш Штатлары да өз тәркибинә дахил етсә, онда рус һөкумәти боғазлар үзәриндә Милләтләр чәмијјәтинин нәзарәтинә разы олармы?

Јохса, Русија боғазлар үзәриндә нәзарәт етмәк үчүн хүсуси комиссија јарадылмасыны тәләб едәр?

Чаваб. Биз, әлбәттә, Милләтләр чәмијјәтинин[153] әлејһинәјик вә зәннимчә, Милләтләр чәмијјәтинә би-

* Версал сүлһү нәзәрдә тутулмушдур. *Ред.*

зим мәнфи мүнасибәт бәсләмәјимизин сәбәби јалныз бизим игтисади вә сијаси гурулушумуз вә бу гурулушун хүсусијјәтләри дејилдир, бу мәнфи мүнасибәти, үмумијјәтлә бүтүн мүасир бејнәлхалг сијасәтин конкрет шәраити нөгтеји-нәзәриндән көтүрүлән сүлһ мәнафеләри дә тамамилә доғрулдур. Милләтләр чәмијјәтинин үмумдүнја мүһарибәсиндән доғдуғу әламәтләри о гәдәр ајдындыр ки, Милләтләр чәмијјәти Версал мүгавиләси илә о гәдәр гырылмаз сурәтдә бағлыдыр кн, онда милләтләрин әсл һүгуг бәрабәрлијини јаратмаг үчүн вә онларын динч биркәјашајышы үчүн реал имканлара бәнзәр һеч бир шеј олмадығы о гәдәр ашкардыр ки, зәннимчә, Милләтләр чәмијјәтинә бизим мәнфи мүнасибәт бәсләмәјимиз ајдындыр вә һеч бир изаһат тәләб етмир.

6. Суал. Уркарт илә бағланан сазишин тәсдигиндән имтина едилмәси «сол коммунистләрин» гәләбәси демәкдирми? Данышыгларын јенидән башланмасы вә Уркарт илә бағланмыш мүгавиләнин тәсдиг олунмасына имкан верәчәк објектив шәртләр һансылардыр?

Чаваб. Уркарт илә мүгавилә бағламаг мәсәләси бизим һөкумәтимиз тәрәфиндән һәлә о заман галдырылмышды ки, мән хәстә идим вә һөкумәт ишләриндә иштирак етмәк игтидарында дејилдим. Буна көрә дә һәмин ишин бүтүн тәфәррүаты барәсиндә мәним инди һәлә там мә'луматым јохдур. Лакин, буна бахмајараг, мән лап гәти дејә биләрәм ки, һазырда сол коммунистләрин гәләбәси һаггында сөһбәт јохдур вә ола да билмәз. Мән буну һөкумәт ишләринин кедиши үзәриндә билаваситә мүшаһидәм нәтичәсиндә билирәм.

Иш ондадыр ки, Инкилтәрәнин бизи конфранса бурахмаг истәмәмәкдән ибарәт олан әдаләтсиз аддымы о гәдәр көзләнилмәз иди вә Русијада елә бөјүк бир һиддәт ојадыб, јалныз сағ коммунистләри солларла бирләшдирмәк дејил, һабелә битәраф рус әһалисинин, фәһләләрин вә кәндлиләрин чох бөјүк бир күтләсини дә елә бирләшдирди ки, иш сол коммунистләрлә сағ коммунистләр арасында һеч бир ихтилафа көлиб чатмады вә чата да билмәзди.

Уркарт илә мүгавиләни бизим рәдд етмәјимизин сәбәби билаваситә, демәк олар, јалныз үмумпартија әһвал-руһијјәсини дејил, мәһз үмумхалг әһвал-руһијјәсини, јә'ни бүтүн фәһлә вә бүтүн кәндли күтләсинин әһвал-руһијјәсини ифадә етди.

Данышыгларын јенидән башланмасы вә сонра Уркарт илә мүгавиләнин тәсдиг едилмәси шәрти ән әввәл ондан ибарәтдир ки, Инкилтәрә Русијаја мүнасибәтдә бөјүк әдаләтсизликләри, Јахын Шәрг мәсәләләри әтрафындакы конфрансда Русијанын иштирак етмәк һүгугларына һәр чүр е'тинасызлыг көстәрилмәси илә әлагәдар олан бу әдаләтсизликләри арадан галдырмалыдыр. Уркартын бизә тәклиф етмиш олдуғу конкрет шәртләрә кәлдикдә исә, мән һәлә мачал тапыб бунунла кифајәт гәдәр әтрафлы мәшғул ола билмәмишәм анчаг буну дејә биләрәм ки, һөкумәт бу сазишин тәрәфдарлары илә әлејһдарларынын мүмкүн гәдәр тезликлә бизим мәтбуатда өз рә'јләрини сөјләмәләринә имкан вермәк гәрарына кәлмишдир ки, ән објектив вә әсасландырылмыш дискуссија әсасында бүтүн «леһинәләри» вә «әлејһинәләри» ән чидди сурәтдә јохламаг вә бу мәсәләни Русијанын мәнафејинә ән ујғун сурәтдә һәлл етмәк үчүн материал әлдә едилсин.

7. Суал. Инкилтәрәдә антирус мәтбуаты иддиа едир ки, бу јахынларда Москвада сәнајечиләрин һәбс едилмәси јени игтисади сиjасәтин сону, миллиләшдирмә вә мүсадирә сиjасәтинә гајытмаг демәкдир; бу иттиһамлар нә дәрәчәдә һаглыдыр?

Чаваб. «Москвада сәнајечиләрин» һәбс едилмәси илә әлагәдар олараг Инкилтәрәдә антирус мәтбуатын бизи иттиһам етмәси һаггында Сизин суалыныз барәсиндә демәлијәм ки, мәһз бу күн мән бизим гәзетимиздә («Известия»да) «Гара биржачыларын һәбсә алынмасы» сәрләвһәли бир мәгалә охудум. Башгасы дејил, мәһз Дөвләт сиjаси идарәси јанында Игтисад идарәсинин рәиси ј. З. Б. Катснелсон һәмин мәгаләдә дејир ки, сәнајечиләрин һәбс едилмәси һаггында әсла һеч сөһбәт дә олмамышдыр, дејир ки, «һәм РСФСР дахилиндә, һәм дә харичдә Совет һакимиjjәти дүш-

мәнләринин, куја бу һәбсләр азад тичарәти тә'гиб етмәкдир — дејә јајдыглары шајиәләр һәгигәтдә, Гәрби Авропа илә сағмана салынмагда олан игтисади мүнасибәтләри позмаг кими мүәјјән әксингилаби нијјәтлә мејдана атылмыш *тамамилә чәфәнк* бир ујдурмадыр».

Һәгигәтдә анчаг гара биржа дејиләнин адамлары һәбс едилмишдир вә бизим һакимијјәт органларынын әлиндә олан мә'лумат, һәмин биржачы-валјутачыларын Москвадакы бә'зи харичи миссијаларын әмәкдашлары илә әлагәдар олдугларыны сүбут едир, һәм дә бу мә'лумат нәинки платин, гызыл (күлчә) сатылдығыны, һабсләрә һәмин *сәрвәтләрин контрабанда јолу илә харичә апарылмасынын тәшкил едилдијини дә* сүбут едир.

Бурадан Сиз көрә биләрсиниз ки, «јени игтисади сијасәтә» бизим куја сон гојмагда олдуғумуз һаггындакы шајиәләр нечә тамамилә әсассыздыр вә Инкилтәрәдәки антирус мәтбуатын иттиһамлары нечә сон дәрәчәјәдәк сахтадыр; бу мәтбуат иши һеч ешидилмәмиш бир сурәтдә тәһриф етмәк вә алдатмаг васитәсилә бизим сијасәтимизи әјри гәләмә вермәјә чалышыр. Һәгигәтдә һеч бир һөкумәт даирәсиндә, «јени игтисади сијасәтә» сон гојмаг вә көһнә сијасәтә гајытмаг һаггында һеч сөһбәт дә олмамышдыр. Гејд етмәлијәм ки, Үмумрусија Мәркәзи Ичраијјә Комитәсинин инди кечирилән сессијасында һөкумәтин бүтүн иши белә бир мәгсәд дашыјыр ки, јени игтисади сијасәт адланан сијасәт ганун верилмәк васитәсилә ән артыг бир дәрәчәдә мөһкәмләдилсин, беләликлә дә бу сијасәтдән һәр чүр кәнара чыхмаг имканы арадан галдырылмыш олсун.

27. X. 1922-чи ил.

«Правда» № 254,
10 нојабр 1922-чи ил

Макинада јазылмыш
вә В. И. Ленин тәрәфиндән
тәсһиһ едилмиш нүсхәдән
чап олунур

IX ЧАҒЫРЫШ ҮРМИК IV СЕССИЈАСЫНДА НИТГ
31 ОКТЈАБР 1922-чи ИЛ[154]

(Узун заман сакитләшмәјән курултулу алгышлар. Һамы аjаға галхыр.) Jолдашлар! Изин верин, jалныз бир нечә кәлмә тәбрик сөзү илә кифаjәтләним. Биз, әлбәттә, ән әввәл Гызыл Ордуну тәбрик етмәлијик; бу күнләрдә Гызыл Орду Владивостоку алараг вә Совет Русијасы илә әлагәдар олан республикалардан ахырынчысынын бүтүн эразисини тәмизлоjәрәк, өз гәһрәманлыгыны бир daha көстәрди. Әкәр бурада һамымыз Гызыл Ордунун бу jени гәһрәманлыгыны тәбрик едирик десәм, һабелә, ағгвардиjачыларын сон күввәләрини дәнизә төкмәклә мүһарибәнин гуртармасына доғру, кәрәк ки, кифаjәт гәдәр гәти бир аддым атылдыгыны тәбрик едирик десәм, әминәм ки, һамынын фикрини ифадә етмиш оларам. (Алгышлар.) Зәннимчә, Гызыл Ордумуз бизи узун мүддәт үчүн ағгвардиjачыларын Русиjа үзәринә, jахуд бизимлә бирлавасиjә вә jа долаjысы илә, ән jахындан вә jа гисмән узагдан әлагәдар олан республикалардан һәр һансы бириниn үзәринә һүчумунун һәр чүр тәкрар едилә биlмәсиндән азад етмишдир.

Лакин бунунла бирликдә биз, дәрһал һәддән артыг ловғалыг етмәмәк үчүн ону да демәлијик ки, бурада jалныз Гызыл Ордунун гәһрәманлыгы вә онун күчү дејил, һабелә бејнәлхалг шәраит вә бизим дипломатиjа да рол ојнамышдыр.

Бир вахт вар иди, Jапониjа илә Америка Бирләшмиш Штатлары Колчака көмәк етмәк һаггында сазиш

ләр имзалајырдылар. Һәмин вахт о гәдәр чохдан кечиб кетмишдир ки, бизләрдән чохумуз, демәк олар, ону тамамилә унутмушуг. Лакин белә бир вахт вар иди. Әкәр биз елә бир вәзијјәтә наил олмушугса ки, бу кими сазиш даһа мүмкүн дејилдир вә јапонлар, өзләринин бүтүн һәрби гүввәсинә бахмајараг, чыхыб кедәчәкләрини е'лан етдиләр вә бу вә'ди јеринә јетирдиләр, — бурада, әлбәттә, бизим дипломатијамызын да хидмәти вардыр.

Мән инди өз гыса тәбрикими узатмајачағам, бу мүвәффәгијјәтин сәбәбләриндән данышмајачағам. Анчаг буну демәлијәм ки, јахын заманларда дипломатларымыз чох бөјүк әһәмијјәти олан бир мәсәләдә, бизим чох мүһүм мәнафејимиз олан бир мәсәләдә, — нојабрын 13-дә Инкилтәрәнин Лозаннада чағырдығы Јахын Шәрг конфрансында өзләрини бир даһа көстәрмәли олачаглар. Мән әминәм ки, бизим дипломатлар орада да өз вәзифәләрини шәрәфлә јеринә јетирәчәкләр вә биз, РСФСР-лә бирликдә бүтүн федерал республикаларын мәнафејини орада да мүдафиә едә биләчәјик; һәр һалда биз әнкәлин һарада олдуғуну, онун нәдән ибарәт олдуғуну, бу әнкәлин бизим ән гануни арзу вә сә'јләримизә, һәм дә јалныз бизим дејил, һабелә боғазлар мәсәләсиндә мәнафеји олан бүтүн дөвләтләрин арзу вә сә'јләринә нә дәрәчәдә зидд олдуғуну күтләләр гаршысында ачыб ајдын көстәрмәјә наил ола биләчәјик.

Харичи сијасәт һаггында бу гыса гејдләрлә дә кифајәтләниб инди сизин ишләринизә кечирәм.

Мәним фикримчә, бурада биз, һәмин ишләрин илк нөвбәдә бә'зиләринә кечмишдә вә ја инди о гәдәр дә мүһүм көрүнмәдијинә бахмајараг, чох бөјүк мүвәффәгијјәтләрә наил олмушуг. Сиздә инди артыг кечирилмиш олан биринчи мәчәлләни, — әмәк мәчәлләсини көтүрәк. Бу, Совет һакимијјәтинин чох бөјүк бир наилијјәтидир ки, бүтүн өлкәләр фәһлә синфинин үзәринә һүчума кечдији бир заманда бизим мејдана чыхартдығымыз мәчәллә фәһлә ганунларынын әсасыны, мәсәлән, 8 саатлыг иш күнүнү мөһкәм бир сурәтдә мүәјјән едир. Доғрудур, бу мәчәллә һаггында,

бәлкә дә бу вә ја башга даһа бөјүк бир арзу ирәли сүрмәк оларды. Лакин, зәннимчә, белә бир арзу дүзкүн олмазды.

Бунунла һесаблашмаг лазымдыр ки, инди гудуз капиталист рәгабәти кетдиҗи, милјонларла вә он милјонларла ишсиз олдуғу, капиталистләр өз гүввәләри илә гүдрәтли капиталист иттифаглары дүзәлтдиҗи, фәһлә синфи үзәринә јүрүш тәшкил етдиҗи бүтүн дөвләтләрә нисбәтән, бунлара нисбәтән биз ән аз мәдәнијик, бизим мәһсулдар гүввәләримиз һамынынкындан аз инкишаф етмишдир, ишләмәҗи биз һамыдан пис бачарырыг. Бизим буну е'тираф етмәли олдуғумуз, бәлкә дә чох хошакәлмәздир. Лакин, мәним фикримчә, биз мәһз бу чүр шејләри кәлишикөзәлибарәләрлә вә курултулу сөзләрлә өрт-басдыр етмәҗиб, ачыгча е'тираф етдиҗимизә көрә, бүтүн бунлары е'тираф едәрәк бунларын дүзәлдилмәсинә һәр һансы бир дөвләтдәкиндән артыг гүввә верилдиҗини горхмаҗыб, трибунадан сөјләдиҗимизә көрә, биз башга дөвләтләрә елә бир сүр'әтлә чатачағыг ки, бу сүр'әти онлар һеч хәјалларына да кәтирмәмишләр.

Әлбәттә, бу, фантастик бир сүр'әт деҗилдир, әлбәттә, буну әлдә етмәк үчүн биз бир нечә ил ән инадлы бир сурәтдә ишләмәлијик. Аҗындыр ки, бу күн-сабаһ һеч бир шеј етмәк олмаз. Биз артыг беш ил јашамышыг вә ичтимаи мүнасибәтләрин нә гәдәр бөјүк бир сүр'әтлә дәҗишилдиҗини көрмүшүк. Биз мүддәтин нә демәк олдуғуну баша дүшмәҗи өјрәнмишик. Кәрәк буну биз бундан сонра да өјрәнәк. Һәр һансы бир дәҗишиклиҗин фантастик бир сүр'әтлә баш верәчәҗинә биздә һеч кәс инанмаз, лакин һәгиги сүр'әтә, тарихи инкишафын олдуғу кими көтүрүлән һәр һансы бир дөврүнә нисбәтән әлдә едилән сүр'әтә, белә бир сүр'әтә, әкәр һәрәката һәгигәтән ингилаби партиҗа рәһбәрлик едирсә, белә бир сүр'әтә биз инанырыг вә белә бир сүр'әтә биз нечә олса наил олачағыг.

Сонра мән, сизин гәбул етдиҗиниз торпаг мәчәлләси мәсәләсиндән данышачағам. Бу чәһәтдән, сиз билирсиниз ки, бизим ганунлар мәшһур 1917-чи ил 25 октјабрдан сонра лап биринчи күндән е'тибарән, бү-

түн вә һәр чүр ганунлардан фәргли олараг, дәрһал торпаг әсаснамәсини мејдана гојду; бу әсаснамә техники чәһәтдән, бәлкә дә һабелә һүгуги чәһәтдән һеч дә мүкәммәл дејилди, лакин кәндли үчүн вачиб нә варса, гәти зәрури олан нә варса һамысыны, фәһлә илә иттифагы кәндли үчүн тә'мин едән нә варса һамысыны верди. О замандан е'тибарән, кечән бәш илдә фасиләсиз мүһарибәләр шәраитиндә јашајышымыз нә гәдәр чәтин идисә дә, кәндлинин торпаг чәһәтдән ән чох гане едилмәси гајғысына галмагдан әл чәкмәдик. Буна көрә дә, әкәр сизин инди гәбул етмиш олдуғунуз ганунун да бу вә ја башга чәһәтдән дүзәлишләрә еһтијач олса, биз бу әлавә дүзәлишләри, әлавә јахшылашдырмалары да, бизим чинајәт мәчәлләсинә сизин инди бу дәгигә гәбул етдијиниз дүзәлишләр вә јахшылашдырмалар кими, ејнилә һеч бир чәтинлик чәкмәдән гәбул едәчәјик. Торпаг мәсәләси, әһалинин чох бөјүк әксәријјәтинин — кәндли әһалисинин — мәишәтини сағманламаг мәсәләси бизим үчүн әсас мәсәләдир. Бу чәһәтдән биз артыг она наил олмушуг ки, рус кәндлиси көһнә ганунларын дәјишдирилмәсинә даир верилән һәр чүр тәклифин биздә һеч бир заман әнкәлә раст кәлмәјәчәјини вә бизим али ганунверичи идарәмиздән јардым көрүб һәр чүр хејирхаһлыгла гаршыланачағыны билир.

Сонра сиздә бундан әлавә, мүлки мәчәллә вә үмуми мәһкәмә гурулушу мәсәләләри кими мәсәләләрә дә бахылмышдыр. Сиз билирсиниз ки, биз тәрәддүдә јол вермәдән мөһкәм бир сурәтдә јеритдијимиз сијасәт шәраитиндә бу мәсәлә әһалинин кениш күтләси үчүн ән мүһүм мәсәләдир. Сиз, һәмчинин, билирсиниз ки, биз бурада да, мүасир игтисади дөврилә илә әлагәдар олараг һәр бир вәтәндаш үчүн гануни тә'минат олан шејлә, јени игтисади сијасәтдән суи-истифадә едилмәси арасында һәдд гојмаға чалышмышыг; бүтүн дөвләтләрдә бу суи-истифадә легалдыр, биз исә буну легаллашдырмаг истәмирик. Сизин мәһз бу мәгсәдлә етдијиниз вә бәјәндијиниз дүзәлишләрин нә дәрәчә мүвәффәгијјәтли олдуғуну кәләчәк көстәрәр. Бу барәдә биз һеч бир заман өз әл-голумузу бағламајача-

ғыг. Әкәр һәјатын кедиши бизим габағча көрә билмәмиш олдуғумуз суи-истифадәләри ашкара чыхартса, биз дәрһал лазыми дүзәлишләр едәрик. Бу барәдә сиз һамыныз, әлбәттә, чох көзәл билирсиниз ки, бизим ганунвериҷилијимиздәки сүр'әт башга дөвләтләрдә, тәәссүф ки, јохдур. Көрәк, јахын кәләҷәк онлары да мәҷбур едәҷәкми ки, бу чәһәтдән Совет Русијасына азаҷыг чатмаға чалышсынлар.

Сонра, бундан аз әһәмијјәтли олмајан мәсәләләрдән, јенә дә бурада сизин гәти һәлл олунмаг мәгамына чатдырдығыныз бир мәсәлә үзәриндә дајанмаг лазымдыр. Бу мәсәлә, јерләрдә Советләр гурултајлары вә губернија ичраијјә комитәләри мәсәләсидир. Бу мәсәлә, бүтүн кечмиш ганунвериҷилик системләри шәраитиндә вә бүтүн кечмиш конститусијалар шәраитиндә һәлли индијәдәк чох ләнкидилән бир мәсәләдир. О, мүһүм мәсәлә һесаб олунмурду. Белә дүшүнүлүрдү ки, јерләрдә көһнә гајдалар да сахланыла биләр. Биз бунун әксини дүшүнүрүк. Бизә јәгиндир ки, әкәр ингилабымыз мөвҷуд мүвәффәгијјәтләрә наил олмушса, бунун сәбәби одур ки, биз һәмишә ән әсас диггәтимизи мәһз јерләрдәки һакимијјәт органларына, јерләрин өз тәшрүбәсинә вермишик. Әкәр 1917-ҷи илин октјабрындакы ингилаб бирдән-бирә елә мүвәффәгијјәтләрә наил олдуса ки, 1918-ҷи илин јазына јахын мүһарибә бизә артыг гуртармыш кими көрүнүрдү, — һәгигәтдә исә мүһарибә јеничә башланырды, һәм дә ән пис формада, вәтәндаш мүһарибәси формасында башланырды; алманларла бағланан сүлһ әслиндә, һәмин алманлар тәрәфиндән вәтәндаш мүһарибәсинин ән пис үнсүрләринә јардым едилмәси демәк иди; алманларла бағланан вә пајыза јахын ифлас едән о заманкы сүлһ, әслиндә, алманларла сүлһ бағламагда мәһз бизи тәгсирләндирән мүттәфиг дөвләтләрин дә чох заман һәмин үнсүрләрә көмәк етмәси демәк иди. Одур ки, дејирәм, әкәр ингилаб бир нечә ај әрзиндә, һәтта бир нечә һәфтә әрзиндә белә бир сүр'әтлә өз ишини көрә билдисә, бунун сәбәби о иди ки, биз тамамилә јерли үнсүрләрә бел бағлајырдыг, биз онларын фәалијјәти үчүн там мејдан веридик,

ингилабымызын јенилмәзлијини вә һәрәкәт сүр'әтини јаратмыш олан әзмкарлығы мәһз јерләрдән көзләјирдик. Мән билирәм ки, биздә о замандан бәри јерләрдә бир чох олдугча мүхтәлиф, нечә дејәрләр, дәјишикликләр олмушдур. Јерләрин мәркәзә мүнасибәти бизим үчүн кичик бир мәсәлә дејилди вә мән һеч дә демәк истәмирәм ки, бу мәсәләни биз һәмишә мүкәммәл сурәтдә һәлл едирдик: бизим үмуми мәдәни сәвијјәмиз шәраитиндә бу мәсәләнин белә мүкәммәл һәлл едиләчәјини хәјалымыза кәтирә билмәрик. Лакин, бу мәсәләнин һәр һансы бир башга дөвләтдәкиндән даһа сәмими, даһа һәгиги вә даһа мөһкәм һәлл едилмиш олдуғуну биз чәсарәтлә дејә биләрик.

Јекун олараг мән анчаг даһа бир мәсәләјә тохунаҹағам; бу мәсәлә рәсмән нә сизин күндәлијиниздә, нә дә мәсәләләр сијаһысында јохдурса да, мәни хүсусилә марагландырыр вә зәннимчә, һабелә сизин һамынызы да марагландырмалыдыр. Бу мәсәлә бизим дөвләт апаратымыз мәсәләсидир, көһнә, лакин даим јени олан бир мәсәләдир.

1918-чи илдә, август ајында биз Москвада өз апаратымызы сијаһыја алдыг. Әлдә етдијимиз рәгәм Москвада 231 000 дөвләт вә совет гуллугчусу олдуғуну көстәрди, бу рәгәм һәм мәркәзи гуллугчулары, һәм дә Москванын јерли, шәһәр гуллугчуларыны әһатә едирди. Бу јахынларда, 1922-чи илин октјабрында биз бу сијаһыјаалманы бир даһа тәкрар етдик; әмин идик ки, һәдсиз дәрәчәдә шиширдилмиш олан апаратымызы ихтисар етмишик вә о кәрәк, јәгин, кичилмиш олсун. Онун 243 000 нәфәрдән ибарәт олдуғу ашкара чыхды. Бу да бүтүн ихтисарларын јекуну. Бу мисал өјрәнмәк вә тутушдурмаг үчүн һәлә чох зәһмәт тәләб едәчәкдир. О заман, 1918-чи илдә, нечә дејәрләр, илк ислаһат чошғунлуғу шәраитиндә белә бир сијаһы кечиртдијимиз заман биз бу сијаһынын јекунларындан, садәчә десәк, тәгрибән һеч бир кәрәкли шеј әлдә едә билмәздик. Буна мачалымыз јох иди. Вәтәндаш мүһарибәси үзүндән бир дәгигә дә бош вахтымыз галмырды. Инди биз үмид едирик ки, бу иш көрүләчәкдир. Биз әминик ки, сон дәрәчә чох нөг-

саһлары олан, ики гатдан да артыг шиширдилмиш олан во чох вахт бизим хејримизә дејил, әлејһимизә ишләјән,—бу һәгигәти һәтта республикамызын али гануверичи идарәсинин трибунасындан да сөјләмәкдән горхмаг лазым дејил, — апаратымыз јахшылашдырылмыш олачагдыр. Ону јахшылашдырмаг үчүн чох сә'ј вә бачарыг лазымдыр. Бу јахшылашманын мәһз нәдән ибарәт олмасы лазым кәлдији мәсәләси үзәриндә чох чидди ишләмәк үчүн бизим јолларымыз вардыр, лакин бу јоллар һәләлик јалныз ајры-ајры мәгаләләрдән, ајры-ајры јерли тәдгигатлардан ибарәтдир. Әкәр биз һамымыз бурадан кедәркән һәмин мәсәләјә индијәдәк адәтән верилдијиндән хејли артыг фикир вермәк гәтијјәтиндә олсаг, бош ишләрә вә вурнухмаја даһа аз вахт сәрф етмәк гәтијјәтиндә олсаг, — биз исә чох һалларда буна һамылыгла һәддән артыг вахт сәрф едирик — вә әкәр биз өз апаратымызы илләр узуну һәгигәтән өјрәнсәк вә онун үзәриндә ишләсәк, бу чох бөјүк бир наилијјәт олар, бу мәһз бизим мүвәффәгијјәтимиз үчүн тә'минат олар. Кәрәк мәрдлик көстәриб дејәк ки, биз өз апаратымызы кортәбии һалда јарадырыг. Ән јахшы фәһләләр истәр һәрби саһәдә, истәрсә мүлки саһәдә ән чәтин вәзифәләрә кедир вә кириширдиләр, һәм дә чох һалларда дүзкүн киришмирдиләр, лакин өз сәһвләрини дүзәлдиб ишләјә билирдиләр. Сајы, бәлкә, онларча олан бу мәрд адамларла, өз кағыз галаглары ичәрисиндә батыб галараг саботажчылыг, јахуд јарымсаботажчылыг едән јүзләрлә адам арасындакы нисбәт чох заман бизим чанлы ишимизи һәдсиз кағыз дәрјасында боғуб мәһв етмишдир. Индијәдәк өјрәнә билмәдијимиз бу мәсәләни ән әтрафлы сурәтдә өјрәнмәли олачағыг. Илләр, узун илләр кечмәлидир, илләр, узун илләр боју өјрәнмәлијик, чүнки бизим фәһләләрин мәдәни сәвијјәси ашағыдыр, фәһләләрин тамамилә јени бир ишә киришмәси чәтиндир, — сәмимилик вә әзмкарлыг мә'насында исә биз мәһз тәкчә фәһләләрә архалана биләрик. Өз дөвләт апаратымызын јахшылашмасына наил олмағымыз үчүн, ону ән јүксәк мәдәни пилләләрә галдырмаг — ајры-ајры шәхсләр мә'насын-

да дејил, ону бүтөвлүкдә галдырмаг — үчүн илләр, узун илләр кечмәлидир. Мән әминәм ки, кәләчәкдә өз гүввәләримизи бу ишә һәср етмәклә биз һөкмән вә лабүд олараг ән јахшы нәтичәләрә кәлиб чатачағыг. (Узун сүрән алгышлар.)

«Правда» № 247,
1 нојабр 1922-чи ил

«Правда» гәзетинин
стенограмла јохланмыш мәтниндән
чап олунур

ЛОЗАННА КОНФРАНСЫ БАРӘСИНДӘ АНТАНТА ДӨВЛӘТЛӘРИНӘ НОТА һАГГЫНДА К. В. ЧИЧЕРИНӘ вә РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ҮЗВЛӘРИНӘ МӘКТУБ[155]

31/X. 1922-чи ил

j. Чичеринә вә бүтүн Сијаси Бүро үзвләринә

Антантаја чох мүһүм һесаб етдијим нотанын лајиһәсиндәки бүтүн ифадәләри кифајәт гәдәр чидди сурәтдә өлчүб-бичмәјә инди вахтым јохдур. Фикримчә, һәр сөзү 2 вә 3 дәфә о бахымдан јохламаг лазымдыр ки, бу, бизим конфранса кетмәкдән имтина едәчәјимиз демәк олмасын.

Бу мә'нада нота хүсусилә «дипломатик» олмалыдыр. Мәнә елә кәлди ки, чох өтәри нәзәрдән кечирдијим нотанын ахырында бу мә'нада кифајәт гәдәр дипломатик олмајан ифадәләр вардыр.

Ленин

Илк дәфә,
макинада јазылмыш сурәтиндән
чап олунур

«ПЕТРОГРАДСКАЯ ПРАВДА»ЈА[156]

1. XI. 1922-чи ил

Әзиз јолдашлар! Октјабр ингилабынын беш илли̇к јубилеји мүнасибәтилә сизи бүтүн гәлбимлә тәбрик едир вә арзулајырам ки, кәләи беш илдә биз динч чәбһәдә дә, индијәдәк һәрби чәбһәдә олдуғу кими мүвәффәгијјәтлә мүбаризә едәк.

Ән сәмими салам вә арзуларла
Сизин *В. Улјанов (Ленин)*

«Петроградская Правда» № 251
5 нојабр 1922-чи ил

Әлјазмасындан чап олунур

«ПРАВДА»ЈА

Әзиз јолдашлар! Октјабр ингилабынын беш илли јубилеји мүнасибәтилә сизи һәрарәтлә тәбрик едирәм. Арзу едирәм ки, кәлән беш ил әрзиндә газанаҹағымыз, һәм дә динч јолла газанаҹағымыз гәләбәләр, индијәдәк силаһла газанмыш олдуғумуз гәләбәләрдән аз олмасын.

Сизин *Ленин*

2. XI. 1922.

«Правда» № 252,
7 нојабр 1922-чи ил

Әлјазмасындан чап олунур

КООПЕРАТИВЧИ КОММУНИСТЛӘРИН БИРИНЧИ БЕЈНӘЛХАЛГ КОНФРАНСЫНА[157]

Кооперативчи коммунистләрин тамамилә вахтында чағырылан бејнәлхалг конфрансыны тәбрик едәрәк она өз ишләриндә там мүвәффәгијјәт арзу едирәм.

Гаршыја гојулмуш вәзифәнин — кооператив апаратыны дүнја ингилабы хејринә әлә алмаг вәзифәсинин мүрәккәблијини вә чәтинлијини, конфранс үзвләри илә бирликдә баша дүшүрәм.

Русијада көрдүјүмүз ишин тәчрүбәси илә үмуми иш үчүн дә фајда верә билсәк, мән чох шад оларам.

1922-чи ил нојабрын 2-дә јазылмышдыр

1922-чи ил нојабрын 3-дә «Правда» гәзетинин 249-чу №-синдә чап едилмишдир

Гәзетин мәтниндән чап олунур

КООПЕРАТИВ БАНҚЫ ҺАГГЫНДА ТЕЗИСЛӘР[158]

1) Сөвдәләрин мигдары үчүн вә гәзаларда јајылмасы үчүн мүкафатлар;

2) гојулан әманәтләр үчүн дә бу чүр;

3) нәзарәт үчүн вә иши сүр'әтләндирмәк үчүн банкда ән көркәмли кәнд тәсәррүфаты кооператив-чиләри олан коммунистләрин иштиракы;

4) Дөвләт банкынын %-и азалтмаг шәклиндә кооператив банкыны һәвәсләндирмәси;

5) Дөвләт банкы тәрәфиндән мүәјјән мәбләғ тәхсис едилмәси.

1922-чи ил нојабрын 2-дә јазылмышдыр

Илк дәфә, әлјазмасындан чап олунур

ПЕТРОГРАД ТОХУЧУЛАРЫНА[159]

3. XI. 1922.

Әзиз јолдашлар! Көндәрдијиниз шал үчүн үрәкдән тәшәккүр едирәм, доғрудан да, чох гәшәнкдир. Чох тәәссүфләнирәм ки, Шорову гәбул едә билмәдим.

Ән јахшы саламлар!

Сизин *В. Улјанов (Ленин)*

Илк дәфә 1945-чи илдә Ленин мәчмуәсинин XXXV китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

СТАТИСТИКАЧЫЛАРЫН ҮМУМРУСИЈА ГУРУЛТАЈЫНА[160]

4 нојабр 1922-чи ил.

Тәбрик үчүн сизә үрәкдән тәшәккүр едирәм вә мәним тәшәккүрүмү, һабелә ишинизин мүвәффәгијјәти үчүн сәмими арзуларымы гәбул етмәнизи хаһиш едирәм.

Халг Комиссарлары Советинин Сәдри
В. Улјанов (Ленин)

«Правда» № 251,
5 нојабр 1922-чи ил

Әлјазмасындан чап олунур

«МАНЧЕСТЕР ГАРДИАН»ЫН МҮХБИРИ А. РАНСОМЛА МҮСАһИБӘ[161]

БИРИНЧИ ВАРИАНТ

1. Суал. Мән чох бөјүк бир игтисади чанланма көрүрәм, һамы алыр вә сатыр, белә ликлә, көрүнүр, јени тичарәт синфи јаранмагдадыр. Мән суал едирәм: *нечә олмуш ки, непман сијаси гүввә дејилдир вә сијаси гүввә олмаг үчүн бир чәһд әламәти көстәрмир?*

Чаваб. Сизин биринчи суалыныз мәнә, кечмиш, чох кечмиш заманларда Лондондакы бир сөһбәти хатырлатды. Шәнбә күнү ахшам иди. Ијирми ил бундан әввәл бир танышымла көзиширдик[162]. Күчәләрдә гејри-ади бир чанланма вар иди. Алверчиләр бүтүн күчәләр боју јерләшмишдиләр, ишыг салыб өз маллары ны көстәрмәк үчүн, кичик мәтал боручуглара нефт вә ја нефтәбәнзәр бир шеј долдуруб јандырмышдылар. Ишыглар чох көзәл иди. Күчәләрдә лап гејри-ади бир кедиш-кәлиш вар иди. Һамы алыр вә ја сатырды.

О заман Русијада бир чәрәјан вар иди ки, биз ону «игтисадчылар» адландырырдыг. Бир гәдәр буршвари олан бу ады биз, Марксын тарихи материализм бахышларыны ушагчасына бәситләшдирәнләрә вериридик. Мәним танышым «игтисадчы» иди вә дәрһал өз әлламәлијини изаһ етмәјә башлады: бах, деди, бу гејри-ади игтисади фәалијјәтин ардынча сијаси гүввә олмаг чәһди доғмалыдыр. Марксы бу чүр анламаға мән күлүрдүм. Хырда алверчиләрин чохлуғу вә онларын чох чошғун фәалијјәти һәлә һеч дә синфин елә бир бөјүк игтисади гүввәјә малик олдуғуну көстәрмир ки, бундан «сијаси гүввәјә» кечмәк мүмкүн вә лазым

олсун. Лондон, јәгин ки, мәним мүсаһибимин тәсәввүр етдијиндән бир гәдәр даһа мүрәккәб јолла үмумдүнја мигјасында бир тичарәт гүввәсинә, һәм игтисади, һәм дә сијаси гүввәјә чеврилмишдир, Лондон күчәләриндәки алверчиләр исә, чох чошгун фәалијјәтдә олдугларына бахмајараг, бир «сијаси» гүввә олмагдан вә һәтта белә бир гүввә олмаг чәһдиндән чох узаг идиләр.

Горхурам ки, биздә бу «непманын» (јә'ни күчә алверчисинин? хырда чәрчинин?) нә үчүн «сијаси гүввә олмаг чәһди әламәтләри» көстәрмәдији һаггында Сизин суалыныз да биздә тәбәссүм ојада вә чавабында дејәк: шәнбә күнләри Лондон күчәләриндә һамылыгла алан вә сатан чамаат нә сәбәбә Инкилтәрәдә «сијаси гүввә олмаг чәһди әламәтләри» көстәрмирдисә, биздә дә о сәбәбә көстәрмир.

2. Суал. Мәндә белә бир тәсәввүр ојаныр ки, инди Русијада алғы-сатғы вә мүбадилә јүксәк мәнфәәт кәтирир, һалбуки истеһсал анчаг ән надир һалларда мүмкүндүр. Алғы-сатғы вә мүбадилә непманларын әлиндәдир. Мәнфәәтли истеһсалын чох һиссәси кичик мигјасда гурулмушдур вә хүсуси шәхсләрин әлиндәдир. *Зәрәр верән* истеһсал исә дөвләтин әлиндәдир. Мән суал едирәм: *бу һал игтисади чәһәтдән непманларын даим күчләнмәси вә дөвләтин даим зәифләмәси демәк дејилми?*

Чаваб. Горхурам ки, Сизин икинчи суалыныз да јухарыда көстәрилән мә'нада, демәк олар, «игтисадчы» нөгтеји-нәзәриндән верилир. Бастиа, кәрәк ки, аз гала чидди сараг белә фикирдә иди ки, «гәдим јунанлар вә ромалылар гарәтлә јашајырдылар». О чох да белә бир «игтисади» суал үзәриндә дүшүнмүрдү ки, бәс гарәтлә јашајан бу адамларын гарәт етдикләри шејләр һарадан мејдана кәлирди?

Сиздә «белә бир тәсәввүр ојаныр ки, инди Русијада алғы-сатғы вә мүбадилә јүксәк мәнфәәт кәтирир», «һалбуки истеһсал анчаг ән надир һалларда мүмкүндүр».

Москва күчәләрини мүшаһидә етмәклә чыхарылмыш бу нәтичәни охудугда мән чох тәәччүбләндим. Мән фикирләшдим ки, бәс милјонлар вә милјонларла рус кәндлиләри нечә олсун? Онларын торпағы әкмәси,

Русијада, кәрәк ки, һеч дә надир вә һеч дә ән надир бир һал дејил, кениш јер тутан бир һалдыр? Бу һал «һәтта», «непманын» һәр һансы бир шеј «алыб-сатмасындан» сајча хејли чохдур? Һәм дә јәгин ки, Русијада кәндлиләрин истеһсалы нәинки «мүмкүндүр», һәтта фөвгәл'адә дәрәчәдә «мәнфәәтлидир»? Белә олмасајды, онда бизим кәндлиләрин дөвләтә гејри-ади дәрәчәдә тез вә асанлыгла вердикләри јүз милјонларла әрзаг веркиси һарадан мејдана кәләрди? Онда бәс учсуз-бучагсыз Русијанын һәм кәндләриндә, һәм дә шәһәрләриндә тикинти ишиндә һамынын вә һәр кәсин мүшаһидә етдији үмуми јүксәлиш һарадандыр?

Суал верән шәхс, бәлкә, рус валјутасынын гијмәтдән дүшдүјү вә сәрбәст базарда милјонун кечмишдәки манатдан аз дәјәри олдуғу шәраитдә бир нәфәр хырда алверчинин бә'зән милјонлар вә милјонлар әлдә етдији хырда тичарәти «јүксәк хејир кәтирән сатыш вә мүбадилә» һесаб едир? Чәтин ки, белә бир сәһв мүмкүн ола, чүнки бизим дөвләт инди — артыг бир нечә ајдыр ки, — кағыз пулларын үзәриндәки «артыг» сыфырлары позмагдадыр[163]. Дүнән трилјон иди, бу күн исә дөрд сыфыр позулур вә он милјон олур. Бунун нәтичәсиндә дөвләт варланмыр, лакин •нун «зәифләшдијини» фәрз етмәк чох гәрибәдир, чүнки бурада пулун јахшылашмасына доғру пәлә аддым атылдығы ајдындыр. Непман манатын нечә сабитләшмәјә башладығыны көрмәјә башлајыр; мәсәлән, бу ил јајда бу көрүнүрдү; непман анламаға башлајыр ки, сыфырларын «позулмасы» кәләчәкдә дә давам едәчәкдир вә мән инанмырам ки, непманын «сијаси гүввә олмаг чәһди» һәмин «позулманы» дајандырсын.

Истеһсала гајыдырам. Бизdә торпаг дөвләтин әлиндәдир. Бу торпагдан истифадә едән хырда кәндлиләр өз верkиләрини чох көзәл верирләр. Сәнаје истеһсалы, јүнкүл сәнаје дејилән сәнаје чәһәтдән ачыгча чанланмагдадыр, о исә чох заман ја дөвләт мүлкијјәти олуб дөвләт гуллугчулары тәрәфиндән идарә едилир, ја да ичарәдарын саһиблијиндәдир.

Буна көрә дә «дөвләтин даим зәифләшмәсиндән» горхмаға әсас јохдур.

Истеһсалы тичарәтдән фәргләндирмәк дејил, јүнкүл сәнаједәки истеһсал илә ағыр сәнаједәки истеһсалы фәргләндирмәк лазымдыр. Ағыр сәнаједәки истеһсал, доғрудан да, әлверишли дејилдир; буна көрә дә бизим дөвләтимизин вәзијјәти, доғрудан да, ағырдыр. Бундан ашағыда бәһс олуначагдыр.

3. Суал. Белә пшарә едирләр ки, куја непманы истеһсала вәсаит вермәјә (веркиј васитәсилә) мәчбур етмәк үчүн чәлб едиләчәкдир. Мән суал едирәм: *бу чәһдин нәтичәси јалныз ондан ибарәт олмазмы ки, гијмәтләр јүксәләр, непманын мәнфәәти артар вә долајысы илә әмәк һаггыны јүксәлтмәк зәрурәти,—белә-ликлә, әввәлки вәзијјәтә гајыдылмасы мејдана кәләр?*

Чаваб. Дөвләтин әлиндә јүз милјон пудларла тахыл вардыр. Белә бир шәраитдә, веркиләрин *«јалныз»* гијмәтләри јүксәлдәчәјини көзләмәк олмаз. Веркиләр дә һәмчинин, сәнајеје көмәк үчүн, хүсусилә дә ағыр сәнајеје көмәк үчүн непманлардан вә истеһсалчылардан бизә кәлир верәр.

4. Суал. Ади капитализм өлчүләри илә фикир јеритдикдә, нәтисади вәзијјәт пис олмалыдыр. Коммунизм өлчүләри илә фикир јеритдикдә, вәзијјәт јенә дә пис олмалыдыр (ағыр сәнајенин дүшкүнлүју). Лакин мәним раст кәлдијим һәр бир шәхс разылашыр ки, онун вәзијјәти кечән илкиндән јахшыдыр. Көрүнүр ки, нә капиталист идеолокијасының, нә дә коммунист идеолокијасының фәрг етмәдији бир шеј баш верир. Бу идеолокијаларын һәр икиси тәрәгги олдуғуну фәрз едир. Лакин тәрәгги *әвәзинә биз* керијә кедириксә, онда нечә? Мән суал едирәм: *мәкәр олмаја билмәзми ки, биз ирәлијә, јени сәадәтә доғру кетмәк дејил, керијә, көһнә вәзијјәтә гајыдырыг?* Мәкәр олмаја билмәзми ки, Русија керијә, тәгрибән өз тәләбатына ујғун олан кәнд тәсәррүфаты истеһсалы дөврүнә вә харичи идхалын јалныз әһәмијјәтсиз дәрәчәдә тохундуғу чошғун дахили тичарәтә гајыдыр? Мәкәр белә бир дөвр, кечмишдә феодал диктатурасы заманы олдуғу кими, пролетариат диктатурасы заманы да мүмкүн ола билмәз?

Чаваб. Әввәлчә «ади капитализм өлчүләри илә» «фикир јеритмәјә» башлајырыг. Бүтүн јај узуну бизим манатымыз сабит иди. Бу, јахшылашманын ачыгча башланғычыдыр. Сонра кәндли истеһсалының вә

јүнкүл сәнаjенин чанланмасы шүбһәсиздир. Бу да jахшылашмадыр. Нәһаjәт, бизим Дөвләт банкымыз гызыл пулла азы 20 милјон манат халис кәлир әлдә етмишдир (ән азы бу гәдәрдир; һәгигәтдә даһа чохдур). Аз олса да, шүбһәсиз jахшылашмадыр. Аз олса да, ағыр сәнаје үчүн фондун артмаға башладығы шүбһәсиздир.

Сонра. Коммунизм өлчүләри илә фикир jеритмәjә кечәк. Көстәрилән чәһәтләрин һәр үчү коммунист нөгтеји-нәзәриндән дә мүсбәт һалдыр, чүнки бизdә дөвләт һакимиjjәти фәһләләрин әлиндәдир. Истәр манатын сабитләшмәсинә доғру атылан *аддым,* истәр кәндли истеһсалынын вә jүнкүл сәнаjенин чанланмасы, истәрсә дә Дөвләт банкынын (jә'ни дөвләтин) мәнфәәт әлдә етмәjә *башламасы* — бунларын һамысы коммунизм нөгтеји-нәзәриндән дә мүсбәт һалдыр.

Бу нечә ола билир ки, капитализм илә коммунизм бир-бириnә әкс олдуглары һалда, *бир-бириnә зидд олан һәр ики нөгтеји-нәзәрдән* көтүрүлән мүхтәлиф һаллар *мүсбәт һал олур?* Бу мүмкүндүр, чүнки әкәр дөвләтдә һакимиjjәт фәһлә синфинин әлиндәдирсә, онда коммунизмә дөвләт капитализми васитәсилә дә кечмәк олар. Бу, мәһз «бизим индики һалдыр».

Ағыр сәнаjенин дүшкүнлүjү бизим үчүн мәнфи һалдыр. Дөвләт банкынын вә Харичи тичарәт комиссарлығынын кәлир вермәjә башламасы, бу саһәдә дә ишин jахшылашмасы үчүн һазырлыгдыр. Бурада чәтинликләр бөjүкдүр, лакин иш һеч дә үмидсиз деjилдир.

Сонрасына бахаг. Белә ола билмәзми ки, биз керијә, «феодал диктатурасы» кими бир шеjә доғру кедирик? Бу әсла ола билмәз, чүнки биз jаваш-jаваш, фасиләләрлә, һәрдәнбир керијә аддымлар атмагла дөвләт капитализми хәтти илә jүксәjә галхырыг. Бу хәтт исә бизи һеч дә керијә, феодализмә доғру апаран бир хәтт деjил, иrәлијә, сосиализмә доғру вә (сосиализмин ән jүксәк пилләси олан) коммунизмә доғру апаран хәтдир.

Харичи тичарәт артыр; манатын сабитлији, фасиләләрлә олса да, күввәтләнир; һәм Питердә, һәм дә

Москвада сәнаје ачыгча јүксәлир; ағыр сәнајеја јардым үчүн дөвләт вәсаити һазырланмасы азачыг, лап азачыг башланмышдыр вә илахир. Бүтүн бунлар сүбут едир ки, Русија керија кетмәк дејил, ирәлија кедир, тәкрар едирәм, чох јаваш-јаваш вә фасиләләрлә олса да, ирәлија кедир.

5. Суал. Бәлкә биз, *истеһсалда истифадә едилмәли олан капиталын иҗраф едилдији* кәдәрлн бир мәнзәрәнин шаһиди олуруг?

Чаваб. Бу суалын чавабы артыг јухарыдакы изаһатла верилмишдир.

6. Суал. Бу суаллардан башга, «Манчестер Гардиан», бу илин гышында јенидән карточка системи тәтбиг едиләчәји вә нефман анбарларынын тамамилә мүсадирә едиләчәји һаггында инди Москвада бәрк јајылан шајиәләрин тәкзибини Сизин дилиниздән ешитмәк истәрди.

Чаваб. Бизим куја керија, карточка системинә, јахуд «нефман анбарларынын тамамилә мүсадирә едиләчәјинә» гајытмаг фикриндә олдуғумуз һаггындакы шајиәләрин тамамилә әсассыз олдуғуну мәмнуниҗҗәтлә тәсдиг едирәм.

Башдан ајаға уҗдурмадыр. Биз әсла белә бир шеј фикриндә дејилик.

Мүасир Русијада белә бир шеји һеч тәсәввүрә дә кәтирмәк олмаз. Бунлар, бизә бәрк кин бәсләјән, лакин чох да ағыллы олмајан адамларын гәрәзлә јаздығы шајиәләрдир.

7. Суал. Һөһајәт, мән дүзкүнмү фәрз едирәм ки, Уркарт илә мүгавилә гәти рәдд едилмәмишдир, јалныз Инкилтәрә һөкумәти илә нормал достлуг мүнасибәтләри бәрпа едиләнәдәк тә'хирә салынмышдыр?

Чаваб. Уркарт барәсиндә Сиз тамамилә һаглысыныз. Мән бу јахынларда Фарбмана сөјләдикләримн тәкрар едирәм*. Уркартын консессијасыны биз гәти рәдд етмәмишик. Ону биз анчаг, ачыгча көстәрдији-

* Бах: бу чилд, сәһ. 265—272 *Ред.*

миз сијаси сәбәбә көрә рәдд етмишик. Биз өз мәтбуатымызда бүтүн *леһинәләри* вә бүтүн *әлејһинәләри* ачыг мүзакирә етмәјә башламышыг. Үмид едирик ки, бу мүзакирәдән сонра биз һәм сијаси, һәм дә игтисади чәһәтдән гәти бир фикрә кәлә чәјик.

5/XI. 1922. Сизин *Ленин*

Инкилис дилиндә
1922-чи ил нојабрын 22-дә
„The Manchester Guardian"
гәзетинин 23797-чи №-синдә
чап едилмишдир
Рус дилиндә илк дәфә 1930-чу илдә
В. И. Ленинин Әсәрләринин
2—3 нәшрләринин XXVII чилдиндә
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

ИКИНЧИ (ГУРТАРМАМЫШ) ВАРИАНТ

Сизин суалларыныза чаваб верирәм:

1. Мәним фикримчә «непман», jә'ни «jени игтисади сиjасәт» шәраитиндә артан тичарәтин нүмаjәндәси, сиjаси күввә олмаг истәjир, лакин бунун hеч бир әламәтини көстәрмир, jа да бу әламәтләри елә көстәрир ки, өз арзуларыны кизләтсин. Өз арзуларыны кизләтмәjә чалышмаг она зәруридир, чүнки башга чүр олса, бизим дөвләт hакимиjjәти тәрәфиндән чидди мүхалифәтлә, бә'зән исә мүхалифәтдән дә бетәр бир шеjлә, jә'ни ачыг дүшмәнчиликлә үз-үзә кәлмәк тәhлүкәси гаршысында гала биләр.

Зәннимчә, истеhсал васитәләринин олдугча бөjүк әксәриjjәти бизим дөвләт hакимиjjәтинин әлиндә топланмыш олдуғу бир шәраитдә хырда буржуазиjанын hәгиги игтисади тәләбаты, истеhлак шеjләрини азад сурәтдә алмаг вә сатмагдыр. Бизим гануларымыз хырда буржуазиjа үчүн бу азадлығы тә'мин едир.

Сизин ишләтдиjиниз «непман» сөзү бир гәдәр анлашылмазлыг доғурур. Бу сөз, «jени игтисади сиjасәт» демәк олан гыса «неп» сөзүнә «ман» сөзү әлавә едилмәк jолу илә дүзәлдилмишдир ки, бу да «hәмин jени игтисади сиjасәт адамы вә jа нүмаjәндәси» демәкдир. Гәзет дилиндә илк дәфә бу сөз хырда алверчини вә jа азад тичарәтдән hәр чүр фырылдаглар үчүн истифадә едән адамы көстәрмәкдән өтрү зарафатла ишләдилән бир сөз иди.

Jени игтисади сиjасәт заhирдә hәр шеjдән чох мәhз о чәhәтдән нәзәрә чарпыр ки, бу кими бир «непман», jа да, Сизин jаздығыныз кими, «сатан вә алан» hәр бир адам өн сыраjа чыхыр.

Лакин әhалинин hәгиги әксәриjjәтинин hәгиги игтисади фәалиjjәти hеч дә бундан ибарәт дејилдир. Мәсәлән, кәндлиләрин чох бөjүк әксәриjjәтинин фәалиjjәтини көстәрмәк кифаjәтдир; онлар мәhз инди чох

бөjүк бир әзмлә вә ән бөjүк бир фәдакарлыгла өз әкинләрини бәрпа едир вә өз кәнд тәсәррүфаты истеһсал аләтләрини, өз евләрини, тикилиләрини вә и. а. бәрпа етмәк үзәриндә чалышырлар. Дикәр тәрәфдән, сәнаје фәһләләри мәһз инди ејни дәрәчәдә бөjүк бир әзмлә әмәк аләтләрини јахшылашдырмаг үзәриндә, көһнәлмиш әмәк аләтләрини јениләри илә әвәз етмәк үзәриндә, дағылмыш, хараб олмуш вә ја корланмыш биналары бәрпа етмәк вә и. а. үзәриндә ишләjирләр.

Чидди сијаси игтисад истиlаһлары саһәсиндән даһа чох зарафатјана гәзет дилиндә аид бир ифадә олан «непман» сөзүнү ишләтсәк, «непман», өз игтисади күчүнә мүвафиг олдуғундан хејли артыг бир һај-күj гопарыр. Буна көрә горхурам ки, тарихи материализмин: игтисади гүввә ардынча сијаси гүввә кәлмәлидир дејән бәситләшдирилмиш мүддәасыны бизим «непмана» тәтбиг едәчәк олан бир адам чох бөjүк бир сәһв етмиш олсун вә һәтта бир сыра күлүнч анлашылмазлыгларын гурбаны олсун.

Јени игтисади сијасәтин һәгиги маһиjjәти ондан ибарәтдир ки, пролетар дөвләти: әввәлән, *хырда истеһсалчылар үчүн азад тичарәтә ичазә вермишдир,* икинчиси дә ондан ибарәтдир ки, *пролетар дөвләти, ири капитал үчүн истеһсал васитәләринә капитализм игтисадиjjатында «дөвләт капитализми» дејиләнин бир сыра принсипләрини тәтбиг едир.*

Мәним фикримчә, әкәр «непман» бурадан бәлә бир нәтичә чыхартса ки, сијаси гүввә олмаг онун үчүн арзу едилән бир шеjдир, онда бу «непман» нәинки сәһв етмиш олар, һәтта марксизми бајағы шәкилдә баша дүшдүjү үчүн гәзетләрдә истеһзаја гоjулмуш олар.

2. Сиздә белә бир тәсәввүр ојанмышдыр ки, Русијада инди алғы вә сатгы гејри-ади дәрәчәдә јүксәк кәлир верир, «һалбуки истеһсал анчаг ән надир һалларда мүмкүндүр»; мәнә елә кәлир ки, бу тәсәввүр «чанаб «непманын»» сијаси игтисадына гаршы кифајәт гәдәр һаглы бир истеһзаја сәбәб ола биләр.

Әкәр сәһв етмирәмсә, Русијада чох бөjүк әксәриjjәт тәшкил едән хырда кәндли әһалиси вардыр ки, о инди гејри-ади бир сә'jлә истеһсала кириширмишдир вә

(гисмән дөвләтин тохум вә и. а. јардымы сајәсиндә) чох бөјүк мүвәффәгијјәтләрә наил олмушдур, хүсусилә дә вәтәндаш мүharибәсинин төрәтдији чох бөјүк дағынты, ачлыг вә и. а. нәзәрә алындыгда исә, демәк олар, ағлагәлмәз мүвәффәгијјәтләрә наил олмушдур. Хырда кәндлиләр бунда елә мүвәффәгијјәтләрә наил олмушлар ки, јүз милјонларла пуд тахыл тәшкил едән дөвләт верkисини гејри-ади асанлыгла вә демәк олар, heч бир мәчбуријјәтсиз вермишләр.

Буна көрә дә, мәним фикримчә, daha haглы олар дејәк ки: әhалинин чох бөјүк әксәријјәтинин малик олдуғу, hәчмчә чох хырда олан истehсал, хүсуси шәхсләрин әлиндә олмагла ән бөјүк мәнфәәт верир. Бу, кәндлиләрин бүтүн кәнд тәсәррүфаты истehсалына аиддир. Гисмән хүсуси шәхсләрин әлиндә олан, гисмән дә дөвләт ичарәдарларынын вә ја кәнд әhалиси үчүн истehлак шејләри истehсал едән дөвләт заводларынын әлиндә олан сәнаје истehсалы да ејни мигдарда вә ја ондан бир гәдәр аз мәнфәәт верир.

Дөвләтин әлиндә галан вә доғрудан да мәнфәәт вермәјән истehсал јалныз о истehсалдыр ки, ону, елми сијаси игтисад терминолокијасы ишләдилсә, истehсал васитәләри истehсалы (филиз, металлар вә и. а.), јахуд әсас капитал истehсалы адландырмаг лазымдыр. Капиталист игтисадијјатында капиталын бу нөвү өзүнүн бәрпа едилмәси үчүн адәтән дөвләт истигразлары олмасыны тәләб едир ки, бу истигразлар, дағылмыш истehсал васитәләрини бәрпа едә билән бир сыра мүәссисәләрин јенидән тәшкили үчүн бирдәнбирә сон дәрәчә бөјүк мәбләғләр (јүз милјонларла манат вә ја hәтта доллар) верир.

Дағылмыш истehсал васитәләринин бәрпасы бизә узун мүддәт heч бир мәнфәәт вермәјәчәкдир, Сизин дедијиниз кими, о «мәнфәәтсиздир». Әсас капиталы бәрпа етмәк үчүн биз узун заман консессијаларын кәлиријндән вә ја дөвләт тәхсисатындан истифадә етмәли олачағыг.

Мүасир игтисади керчәклик белә дир. Көрдүјүнүз кими, мән бу керчәклијә Сизин бахдығыныздан тамамилә башга чүр бахырам. Горхурам, куја биздә «непма-

нын игтисади чәһәтдән даим күчләнмәси» вә «дөвләтин игтисади чәһәтдән даим зәифләмәси» һаггында Сизин бахышыныз, јәгинликлә, вулгар сијаси игтисад һаггында Марксын истеһзаларына лајиг бир бахыш олсун.

Мән исә, көһнә вахтда олдуғу кими, јенә бу фикирдә галачағам ки, Марксдан сонра һәр һансы бир башга гејри-Маркс сијаси игтисадындан јалныз мешшанларын, һәтта «чох мәдәни» олан мешшанларын башыны алдатмаг үчүн данышмаг олар.

Мән «сијаси гүввә» мәсәләси барәсиндә гуртарырам: Русијада сијаси гүввәнин әсасы фәһләләр илә кәндлиләрдир. Бүтүн капиталист өлкәләриндә кәндлиләри һәм мүлкәдарлар, һәм дә капиталистләр сојурлар. Кәндлиләрин шүуру нә гәдәр артырса, онлар буну бир о гәдәр јахшы баша дүшүрләр. Буна көрә дә әһали күтләси «алан вә сатан» непманларын ардынча кетмәјәчәкдир.

3. «Непманлар» үзәринә гојулан верки ләр, истеһсала вәсаит вермәк әвәзиндә јалныз әмәк һаггынын вә гијмәтләрин артмасына сәбәб олмазмы?

— Јох, чүнки гијмәтләрин әсасы тахылдан ибарәт олачагдыр. Тахылын бир һиссәси дөвләтин әлиндәдир, верки шәклиндә топланмышдыр. Непман гијмәтләрә мүстәгил тә'сир көстәрә билмәз, чүнки о, истеһсалчы дејилдир. Јери кәлмишкән гејд едим ки, харичи тичарәт инһисары непманы өз әлимиздә сахламағымыза көмәк едәчәкдир, чүнки гијмәтләр непмансыз мүәјјән едиләчәкдир, гијмәтләр харичдә истеһсалын гијмәти вә бунун үстүнә бизим кәләчәјимиз дөвләт әлавәси әсасында мүәјјән едиләчәкдир ки, бу әлавә дә бизим истеһсала тәхсис едилир.

Мәи горхурам ки, бә'зән Сиз емиссијанын артмасы нәтичәси олараг бизим кағыз пулларын гијмәтинин артмасыны непман тәрәфиндән гијмәтләрин артырылмасы һесаб едирсиниз. Бу сәһв оларды.

1922-чи ил октјабрын 27-си илә нојабрын 5-и арасында јазылмышдыр

Илк дәфә 1926-чы ил јанварын 21-дә «Правда» гәзетинин 17-чи №-синдә чап едилмишдир

Макинада јазылмыш вә В. И. Ленин тәрәфиндән тәсһих вә әлавә едилмиш нүсхәдән чап олунур

МОСКВАНЫН ВӘ МОСКВА ГУБЕРНИЈАСЫНЫН ФӘҺЛӘ ВӘ КӘНДЛИ ГАДЫНЛАРЫНЫН БИТӘРӘФ КОНФРАНСЫНА[164]

Әзиз јолдашлар! Хејирхаһ арзулар вә тәбрикләр үчүн сизә үрәкдән тәшәккүр едирәм. Чох тәәссүф едирәм ки, шәхсән иштирак едә билмирәм.

Ингилабын беш иллији мүнасибәтилә тәбрик едирәм вә гурултаја һар чүр мүвәффәгијјәтләр арзу едирәм.

Сизин *Ленин*

6/XI. 1922.

«Рабочая Москва», № 227, 9 нојабр 1922-чи ил

«Рабочая Москва» гәзетинин мәтниндән чап олунур

КЕЧМИШ МИХЕЛСОН ЗАВОДУНУН ФӘҺЛӘЛӘРИНӘ[165]

Әзиз јолдашлар! Чох тәәссүф едирәм ки, азачыг хәстәлик мәһз бу күн мәни евдә отурмаға мәчбур етмишдир. Беш илдик јубилеј мүнасибәтилә сизә ән һәрарәтли тәбрикләр вә арзулар көндәрирәм. Кәлән беш илликдә мүвәффәгијјәтлә ишләмәјинизи арзу едирәм.

Сизин *В. Улјанов (Ленин)*

7/XI. 1922.

Илк дәфә 1942-чи илдә Ленин мәчмуәсинин XXXIV китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

«ЕЛЕКТРОПЕРЕДАЧА» ДӨВЛӘТ ЕЛЕКТРИК СТАНСИЈАСЫНЫН ФӘҺЛӘЛӘРИНӘ ВӘ ГУЛЛУГЧУЛАРЫНА[166]

Әзиз јолдашлар!

Бу күн, ингилабын бешинчи илдөнүмү күнүндә, сизин клубунузун ачылышыны хүсуси бир мәмнунијјәтлә тәбрик едирәм вә үмидвар олурам ки, сиз, «Електропередача» дөвләт електрик стансијасынын фәһләләри вә гуллугчулары биркә сә'јиниздә бу клубу фәһләләрин маарифләнмәси үчүн ән мүһүм мөвгеләрдән биринә чевирәчәксиниз.

В. Улјанов (Ленин)

7. XI. 1922-чи ил.

Илк дәфә 1945-чи илдә Ленин мәчмуәсинин XXXV китабында чап едилмишдир

В. И. Ленинин тәсһих етдији, вә имзаладығы оријиналдан чап олунур

КЛИНТСЫДА СТОДОЛ МАЬУД ФАБРИКИНИН ФӘҺЛӘЛӘРИНӘ[167]

8. XI. 1922-чи ил.

Әзиз јолдашлар!

Тәбрик вә һәдијјә үчүн сизә үрәкдән тәшәккүр едирәм. Хәлвәтчиә дејим ки, мәнә һәдијјә көндәрмәк лазым дејилдир. Чох хаһиш едирәм ки, бу хәлвәти хаһиш һаггында бүтүн фәһләләрә олдугча кениш сурәтдә данышасыныз.

Ән сәмими тәшәккүрләр, саламлар вә арзулар

Сизин *В. Улјанов (Ленин)*

Илк дәфә 1924-чү илдә «Голос Текстилей.» гәзетинин әлавәси «Челнок»ун 1-чи №-синдә (Москва) чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

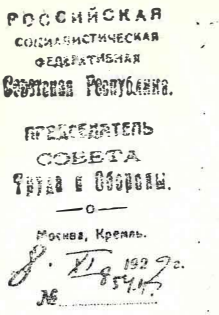
РОССИЙСКАЯ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ
ФЕДЕРАТИВНАЯ
Советская Республика.
ПРЕДСЕДАТЕЛЬ
СОВЕТА
Труда и Обороны.
—о—
Москва, Кремль.
8. XI 1922 г.
№ 5747

Рабочим
стодольской
фабрики-кухни
в Клинцах

Дорогие товарищи!

Сердечно благодарю вас
за приветствие и подарок
По секрету скажу, что
подарков получаю мало
и редко. Этому очень
я рад: секретарю трудно все
подарки принимать.

Самое лучшее вам
подарю я, приехав к вам
летом. Ваш В. Ульянов (Ленин)

В. И. Ленинин «Клинтсыда Стодол маһуд фабрикинин фәһләләринә» мәктубунун әлјазмасы—Нојабр 1922-чи ил.

КОММУНИСТ ИНТЕРНАСИОНАЛЫНЫН IV КОНГРЕСИ[168]

5 ИОЈАБР—5 ДЕКАБР 1922-чи ИЛ

I

КОМИНТЕРНИН IV ҮМУМДҮНЈА КОНГРЕСИНӘ, ПЕТРОГРАД ФӘҺЛӘ ВӘ ГЫЗЫЛ ӘСКӘР ДЕПУТАТЛАРЫ СОВЕТИНӘ

Сон дәрәчә тәәссүф едирәм ки, конгресин биринчи ичласында ола билмәјәчәјәм, буна көрә дә јазылы тәбриклә кифајәтләнмәлијәм.

Коммунист партијаларынын јолунда чох бөјүк чәтинликләр дурдуғуна бахмајараг, Коминтерн артыр вә мөһкәмләнир. Әввәлки кими, јенә дә башлыча вәзифә фәһләләрин әксәријјәтини газанмагдыр. Бу вәзифәни дә биз, һеч бир шејә бахмајараг, *јеринә јетирәчәјик.*

II вә II $^1/_2$ Интернасионалларын бирләшмәси пролетариатын ингилаби һәрәкатына хејир верәр: јалан аз олар, алдатма аз олар — бу, фәһлә синфи үчүн һәмишә хејирлидир.

Коминтернин IV конгресини өз шәһәриндә гәбул едән Петроград фәһләләринә вә онларын јени Советинә ән јахшы арзулар вә һәрарәтли салам.

Питер фәһләләри тәсәррүфат чәбһәсиндә дә биринчиләрдән олмалыдырлар. Петроградын тәсәррүфатча дирчәлмәјә башламасы хәбәрини ешидиб севинирик. Петрограда кәлмәк дә'вәтинизә чаваб олараг јахын кәләчәкдә ораја кәлмәк үмидиндәјәм.

Русијада Совет һакимијјәти биринчи беш иллијини бајрам едир. О инди һәр һансы бир вахтда олдуғундан даһа мөһкәмдир. Бәтәндаш мүһарибәси гуртармышдыр. Илк тәсәррүфат мүвәффәгијјәтләри көз габағындадыр. Совет Русијасы, бүтүн дүнја фәһләләри-

нын капитализми јыхмаг уғрундакы чәтин мүбаризәсиндә онлара көмәк етмәји ән бөјүк фәхр һесаб едир. Биз галиб кәләчәјик.

Јашасын Коммунист Интернасионалы!

В. Улјанов (Ленин)

Москва, 4 нојабр 1922-чи ил.

«Правда» № 253,
9 нојабр 1922-чи ил

В. И. Ленинин тәсһиһ етдији оријиналла јохланылмыш гәзет мәтниндән чап олунур

2

РУСИЈА ИНГИЛАБЫНЫН БЕШ ИЛИ ВӘ ДҮНЈА ИНГИЛАБЫНЫН ПЕРСПЕКТИВЛӘРИ

НОЈАБРЫН 13-дә КОМИНТЕРНИН IV КОНГРЕСИНДӘ МӘ'РУЗӘ

(Ленин јолдаш кәлдикдә, арасы кәсилмәјән чошғун алгышларла, бүтүн залын куруултулу алгышлары илә гаршыланыр. Һамы ајаға галхыб «Интернасионал» охујур.) Јолдашлар! Натигләр сијаһысында мән әсас мә'рузәчи кими көстәрилмишәм, лакин сиз нәзәрә аларсыныз ки, узун хәстәлијимдән сонра мән бөјүк мә'рузә етмәк игтидарында дејиләм. Мән јалныз ән мүһүм мәсәләләр үчүн мүгәддимә верә биләрәм. Мәним мөвзум сон дәрәчә мәһдуд олачагдыр. «Русија ингилабынын беш или вә дүнја ингилабынын перспективләри» чох кениш вә бөјүк бир мөвзудур вә ону үмумијјәтлә бир натиг бир нитгдә әһатә едә билмәз. Буна көрә дә мән өзүм үчүн һәмин мөвзунун јалныз кичик бир һиссәсини, мәһз «јени игтисади сијасәт» мәсәләсини көтүрүрәм. Мән гәсдән јалныз бу кичик һиссәни көтүрүрәм ки, инди чох мүһүм олан бу мәсәлә илә сизи таныш едим, — бу мәсәлә, һәр һалда мәним үчүн чох мүһүмдүр, чүнки мән инди онун үзәриндә ишләјирәм.

Белә ликлә, мән јени игтисади сијасәтә нечә башладығымыздан вә бу сијасәтин јардымы илә нә кими нәтичәләрә наил олдуғумуздан данышачағам. Әкәр мән бу мәсәлә илә кифајәтләнсәм, онда бәлкә, бу мәсәлә һаггында үмуми ичмал вә үмуми тәсәввүр верә биләрәм.

Әкәр јени игтисади сијасәтә нечә кәлиб чыхдығымыздан башласаг, онда мән, 1918-чи илдә јаздығым бир мәгаләјә[169] мүрачиәт етмәлијәм. 1918-чи илин әввәлләриндә мәһз гыса бир мүбаһисәдә мән, дөвләт капитализминә мүнасибәтдә бизим нә кими бир мөвге тутмалы олдуғумуз мәсәләсиндән бәһс етмишдим. Мән о заман јазмышдым:

«Дөвләт капитализми бизим Совет республикамызда индики вәзијјәтә гаршы (јә'ни о заманкы вәзијјәтә гаршы) *ирәлијә доғру аддым* оларды. Мисал үчүн јарым илдән сонра биздә дөвләт капитализми әмәлә кәлсәјди, бу — чох бөјүк бир мүвәффәгијјәт оларды вә бир илдән сонра биздә сосиализмин гәти мөһкәмләниб мәғлубедилмәз олачағына ән јахшы тә'минат оларды».*

О заман, бу сөзләр сөјләнилән вахт биз, әлбәттә, индикиндән ағылсыз идик, лакин һеч дә о гәдәр ағылсыз дејилдик ки, бу кими мәсәләләри арашдыра билмәјәк.

Белә ликлә, 1918-чи илдә мән бу фикирдә идим ки, Совет республикасынын о заманкы тәсәррүфат вәзијјәтинә нисбәтән дөвләт капитализми ирәлијә доғру бир аддым иди. Бу чох гәрибә вә бәлкә дә мә'насыз көрүнүр, чүнки бизим республикамыз һәлә о заман да сосиалист республикасы иди; о заман биз һәр күн чох бөјүк бир тәләсикликлә, — еһтимал ки, лүзумсуз бир тәләсикликлә, — мүхтәлиф јени тәсәррүфат тәдбирләри көрүрдүк ки, бу тәдбирләри дә сосиалист тәдбирләриндән башга бир шеј адландырмаг олмаз. Буна бахмајараг, мән о заман белә фәрз едирдим ки, Совет республикасынын о заманкы тәсәррүфат вәзијјәтинә нисбәтән дөвләт капитализми ирәлијә доғру бир аддымдыр; сонра бу фикри изаһ етмәк үчүн мән Русијанын тәсәррүфат гурулушу үнсүрләрини садәчә олараг сајыб көстәрмишдим. Һәмин үнсүрләр, мәним фикримчә, бунлар иди: «1) кәнд тәсәррүфатынын патриархал, ја'ни ән примитив формасы; 2) хырда әмтәә истеһсалы (тахыл сатан кәндлиләрин әксә-

* Бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 36-чы чилд, сәһ. 318.

рцјјэти дә бураја дахилдир); 3) хүсуси капитализм; 4) дөвләт капитализми вә 5) сосиализм»*. О заманкы Русијада бүтүн бу тәсәррүфат үнсүрләри тәмсил олунмушду. О заман мән өзүмә вәзифә көтүрүб изah едим ки, бу үнсүрләр бир-биринә гаршы нә ки ми мүнасибәтдәдир вә гејри-сосиалист үнсүрләр дән бирини, мәhз дөвләт капитализмини сосиализмдән јүксәк гијмәтләндирмәк лазым кәлмирми. Тәкрар едирәм: өзүнү сосиалист республикасы адландыран бир республикада гејри-сосиалист үнсүрүн сосиализмдән јүксәк гијмәтләндирилмәси, сосиализмдән јүксәк hесаб едилмәси hамыја чох гәрибә көрүнүр. Лакин Русијанын тәсәррүфат гурулушуну о заман биз hеч дә јекчинс вә јүксәк инкишаф етмиш бир гурулуш hесаб етмирдик, биз тамамилә баша дүшүрдүк ки, Русијада сосиалист әкинчилик формасы илә јанашы олараг патриархал әкинчилик, јә'ни әкинчилијин ән ибтидаи формасы да вардыр; буну сиз јада салсаныз, мәсәлә ајдынлашар. Бәс белә бир шәраитдә дөвләт капитализми нә кими бир рол ојнаја биләрди?

Сонра мән өзүмдән сорушурдум: бу үнсүрләрдән hансы үстүндүр? Ајдындыр ки, хырда буржуа мүhитиндә хырда буржуа үнсүрү hөкм сүрүр. Мән о заман дәрк едирдим ки, хырда буржуа үнсүрү үстүндүр; башга чүр дүшүнмәк мүмкүн дејилди. О заман мәним өз гаршыма гојдуғум суал — индики мәсәләјә аид олмајан хүсуси бир мүбаhисәдә гаршыма гојдуғум суал — бундан ибарәт иди: дөвләт капитализминә биз нечә мүнасибәт бәсләјирик? Өзүмә белә чаваб вериридим: дөвләт капитализми, сосиалист формасы олмаса да, бизим үчүн вә Русија үчүн индикиндән даha әлверишли бир форма оларды. Бу нә демәкдир? Бу о демәкдир ки, артыг биз сосиал ингилаб етмишдиксә дә сосиалист тәсәррүфатынын нә рүшејмләрини, нә дә принсипләрини hәддән артыг гијмәтләндирмирдик; әксинә, биз hәлә о вахт мүәјјән дәрәчәдә дәрк едирдик ки: бәли, биз әввәлчә дөвләт капитализминә, сонра исә сосиализмә кәлсәк daha јахшы олар.

Бу hиссәни мән она көрә хүсусилә гејд етмәлијәм

* Бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 36-чы чилд, сәh. 319.

ки, зәннимчә, јалныз буну әсас тутараг, әввәлән, индики игтисади сијасәтин нәдән ибарәт олдуғуну изаһ етмәк олар, вә икинчиси, бундан Коммунист Интернасионалы үчүн дә чох мүһүм әмәли нәтичәләр чыхармаг олар. Мән демәк истәмирәм ки, кери чәкилмәк үчүн бизим габагчадан һазырланмыш планымыз вар иди. Бу јох иди. Мүбаһисә тәригилә јазылан бу гыса сәтирләр о заман әсла керичәкилмә планы дејилди. Чох мүһүм бир чәһәт барәсиндә, мәсәлән, дөвләт капитализми үчүн әсас әһәмијјәти олан тичарәт азадлығы мәсәләсиндән бурада бир кәлмә дә јохдур. Лакин керичәкилмәнин үмуми, гејри-мүәјјән идејасы артыг бурада верилмишди. Зәннимчә, биз буна јалныз, өз тәсәррүфат гурулушу чәһәтдән чох кери галан вә индијәдәк һәлә дә чох керидә галмагда олан бир өлкәнин нөгтеји-нәзәриндән дејил, һабелә Коммунист Интернасионалынын вә габагчыл Гәрби Авропа өлкәләринин нөгтеји-нәзәриндән дә фикир вермәлијик. Мәсәлән, инди биз програм һазырламагла мәшғулуг. Шәхсән мәним фикримчә, ән јахшысы бу оларды ки, бүтүн програмлары инди биз јалныз үмуми шәкилдә мүзакирә едәјдик, нечә дејәрләр, биринчи мүзакирәдән кечириб чап едилмәјә верәјдик, гәти гәрары исә инди, бу ил чыхармајајдыг. Нә үчүн? Мәним фикримчә, һәр шејдән әввәл, әлбәттә, она көрә ки, бунлары, чәтин ки, биз һамымыз јахшы дүшүнмүшүк. Сонра да һабелә она көрә ки, керичәкилмәнин ола биләчәји вә бу керичәкилмәнин тә'мин едилмәси мәсәләсини биз, демәк олар, әсла дүшүнмәмишик. Бу исә елә бир мәсәләдир ки, бүтүн дүнјада, капитализми јыхмаг вә сосиализм гурмаг кими әсаслы дәјишикликләр баш вердији вә бунда чох бөјүк чәтинликләр олдуғу шәраитдә бизим она һөкмән диггәт вермәјимиз зәруридир. Биз нәинки јалныз билаваситә һүчума кечдијимиз вә галиб кәлдијимиз заман нечә һәрәкәт етмәли олдуғумузу билмәлијик. Ингилаб заманы бу неч о гәдәр дә чәтин дејилдир, лакин о гәдәр әһәмијјәтли дә дејилдир, һәр һалда бу ән һәлледичи чәһәт дејилдир. Ингилаб заманы һәмишә елә анлар олур ки, дүшмән башыны итирир вә белә бир анда биз

олун үзәринә һүчум етсәк, асанлыгла галиб кәлә биләрик. Лакин бу һәлә һеч бир шеј демәк дејилдир, чүнки дүшмәнимиз, кифајәт гәдәр тәмкинли олса, габагчадан гүввә топлаја биләр вә с. Бу һалда о асанлыгла бизи һүчума тәһрик едә биләр, сонра да узун илләр үчүн керијә ата биләр. Мәһз буна көрә дә мән фәрз едирәм ки, өзүмүз үчүн кери чәкилмәк имканы һазырламалы олдуғумуз һаггындакы фикрин чох бөјүк әһәмиҗјәти вардыр, һәм дә нәинки јалныз нәзәри чәһәтдән. Јахын кәләчәкдә капитализм үзәринә билаваситә һүчума кечмәјә һазырлашан партијаларын һамысы әмәли нөгтеји-нәзәрдән инди кәрәк өзләри үчүн керичәкилмәни нечә тә'мин етмәк мәсәләси үзәриндә дә дүшүнсүн. Зәннимчә, бизим ингилабын тәчрүбәсиндән ирәли кәлән бүтүн башга дәрсләрлә бәрабәр, биз бу дәрси дә нәзәрә алсаг, бу бизә нәинки һеч бир зәрәр кәтирмәз, һәтта, чох еһтимал ки, бир чох һалларда бизә хејир верәр.

Һәлә 1918-чи илдә дөвләт капитализмини кери чәкилмәк үчүн мүмкүн бир хәтт һесаб етдијимизи гејд етдикдән сонра, мән јени игтисади сијасәтимизин нәтичәләринә кечирәм. Тәкрар едирәм: о заман бу һәлә чох тутгун бир идеја иди, лакин 1921-чи илдә, биз вәтәндаш мүһарибәсинин чох мүһүм бир дөврүнү кечдикдән, һәм дә галибијјәтлә кечдикдән сонра, биз Совет Русијасынын бөјүк,— зәннимчә, ән бөјүк,— дахили сијаси бөһранына раст кәлдик. Бу дахили бөһран јалныз кәндлиләрин хејли һиссәсинин дејил, фәһләләрин дә наразылығыны көстәрди. Совет Русијасынын тарихиндә бу биринчи вә үмид едирәм, ахырынчы дәфә иди ки, бөјүк кәндли күтләләри шүурлу сүрәтдә дејил, инстинкт күчүнә, әһвал-рүһијјә тә'сири алтында бизим әлејһимизә идиләр. Бу спесифик вәзијјәтин вә ајдындыр ки, бизим үчүн әсла хошакәлмәз олан вәзијјәтин баш вермәсинә сәбәб нә иди? Сәбәб о иди ки, биз өз игтисади һүчумумузда һәддән чох габаға кетмишдик, өзүмүз үчүн кифајәт гәдәр база тә'мин етмәмишдик, бизим о заман һәлә шүурлу сүрәтдә ифадә етмәји бачармадығымыз, лакин тезликлә, бир нечә һәфтәдән сонра, е'тираф етдијимиз шеји күт-

ләләр һисс етмишдиләр, бу исә мәһз ондан ибарәт иди ки, халис сосиалист тәсәррүфаты формасына, халис сосиалист бөлкүсүнә билаваситә кечмәјә күчүмүз чатмыр вә биз нисбәтән јүнкүл вәзифәләрлә кифајәтләнмәк мәгсәдилә кери чәкилмәк игтидарында олмасаг, бизим үчүн мәһв олмаг тәһлүкәси вардыр. Мәнә белә кәлир ки, бөһран 1921-чи илин февралында башланды. Артыг һәмин илин јазында биз јени игтисади сијасәтә кечмәји јекдилликлә гәрара алдыг—мән бу барәдә арамызда бөјүк фикир ајрылыглары көрмәдим. Инди, ил јарым кечәндән сонра, 1922-чи илин ахырларында, биз артыг бә'зи мүгајисәләр едә биләрик. Нәләр олмушдур? Ил јарымдан артыг олан бу мүддәти биз нечә кечиртмишик? Нә кими нәтичә алынмышдыр? Бу керичәкилмә бизә фајда вердими вә бизи доғрудандамы хилас етди, јохса нәтичә һәлә мүәјјән дејилдир? Бу, мәним өз гаршыма гојдуғум башлыча суалдыр вә зәнн едирәм ки, бу башлыча суалын бүтүн коммунист партијалары үчүн дә биринчи дәрәчәли әһәмијјәти вардыр, чүнки чаваб мәнфи алынсајды, онда биз һамымыз мәһвә мәһкум едилмиш олардыг. Зәннимчә, биз һамымыз бу суала там архајынлыгла мүсбәт чаваб верә биләрик, мәһз о мә'нада чаваб верә биләрик ки, кечән ил јарымлыг мүддәт бизим бу имтаһандан мүвәффәгијјәтлә чыхдығымызы мүсбәт вә гәти олараг сүбут едир.

Мән инди буну сүбут етмәјә чалышачағам. Бунун үчүн мән өз тәсәррүфатымызын бүтүн тәркиб һиссәләрини гысача сајмалыјам.

Һәр шејдән әввәл мән бизим малиҗјә системимиз вә мәшһур рус манаты үзәриндә дајаначағам. Зәннимчә, рус манатыны һеч олмазса она көрә мәшһур һесаб етмәк олар ки, инди бу манатларын сајы квадрилјону өтүб кечмишдир. (Күлүшмә). Елә бунун өзү бир әламәтдир. Бу — астрономик рәгәмдир. Мән әминәм ки, һәмин рәгәмин һәтта нә демәк олдуғуну бурада һеч дә һамы билмир. (Үмуми күлүшмә.) Лакин биз һәмин рәгәмләри һәддән артыг мүһүм, һәм дә игтисад елми нөгтеји-нәзәриндән мүһүм һесаб етмирик, чүнки сыфырлары позмаг да олар. (Күлүшмә.) Игтисад

нөгтеjи-нәзәриндән jенә дә әсла әһәмиjjәти олмаjан бу нешәдә биз артыг бә'зи шеjләрә наил олмушуг вә мән әминәм ки, ишин сонракы кедишиндә биз бу нешәдә даһа чох шеjләрә наил олачағыг. Һәгигәтән әһәмиjjәтли олан чәһәт исә манатын сабитлиjи мәсәлəсидир. Биз бу мәсәлә үзәриндә ишләjирик, бизим ән jахшы гүввәләримиз ишләjир вә биз бу вәзифәjә һәлледичи әһәмиjjәт веририк. Манаты узун мүддәт үчүн, сонра исә һәмишәлик сабитләшдирмәjә наил олсаг, демәли газанмышыг. Онда бүтүн бу астрономик рәгәмләр, — бүтүн бу трилjонлар вә квадрилjонлар — hечдир. Онда биз өз тәсәрруфатымызы мөһкәм зәмин үзәринә кечириб ону бу мөһкәм зәмин үзәриндә даһа да инкишаф етдирә биләрик. Бу мәсәлəjә даир мән сизә зәннимчә, кифаjәт гәдәр мүһүм вә һәлледичи фактлар көстәрә биләрәм. 1921-чи илдә кағыз манатын сабитлик дөврү үч ajдан аз давам етди. Һазыркы 1922-чи илдә, бу ил һәлә гуртармамыш олса да, һәмин дөвр беш ajдан артыг давам етмишдир. Мәним фикримчә, артыг бу кифаjәтдир. Әлбәттә, кәләчәкдә бу вәзифәни тамамилә һәлл едәчәjимизә биздән елми сүбут истәjирсинизсә, онда бу кифаjәт дејилдир. Лакин, мәним фикримчә, буну бүтөвлүкдә вә тамамилә сүбут етмәк үмумиjjәтлә мүмкүн дејилдир. Верилән мә'луматлар сүбут едир ки, кечән илдән бəри, jә'ни бизим jени игтисади сиjасәтимизә башладығымыз замандан бу күнә гәдәр артыг биз пролиләмәjи өjрәнмишик. Бир һалда ки, биз буну өjрәнмишик, онда мән әминәм ки, биз кәләчәкдә дә бу jолда даһа артыг мүвәффәгиjjәтләр әлдә етмәjи өjрәнәчәjик, jалныз бу шәртлә ки, мүәjjән бир хүсуси арылсызлыг етмәмиш олаг. Лакин ән мүһүм чәһәт — тиҹарәтдир, мәһз бизә лазым олан әмтәә дөвриjjәсидир. Буна көрә дә бир һалда ки, биз, мүһарибә вәзиjjәтиндә олдуғумуза бахмаjараг (чүнки, сизə мә'лум олдуғу кими, Владивосток чәми бир нечә һәфтә бундан әввәл тутулмушдур), jалныз инди өз тәсәрруфат фәалиjjәтимизи тамамилә мүнтәзәм сүрәтдә гурмаға башламаг имканы әлдә етдиjимизә бахмаjараг, ики ил әрзиндә бунун өһдәсиндән кәлә билми-

шик, бир һалда ки, биз јенә дә кағыз манатын сабитлијинин үч ајдан беш ајa галхмасына наил олмушуг, онда зәннимчә, чәсарәт едиб дејә биләрәм ки, биз бундан разы гала биләрик. Ахы биз тәк дајанмышыг. Биз һеч бир борч алмамышыг вә алмырыг. Өз капиталист тәсәррүфатларыны чох «парлаг» сурәтдә тәшкил етмәләри үзүндән һараја кетдикләрини һәлә индијәдәк билмәјән күчлү капиталист дөвләтләриндән һеч бири бизә көмәк етмәди. Версал сүлһү васитәсилә онлар елә бир малијјә системи јаратмышлар ки, бу системдән өзләри дә баш чыхара билмирләр. Әкәр бу бөјүк капиталист дөвләтләри тәсәррүфаты бу чүр идарә едирләрсә, онда мәним фикримчә, керидә галмыш вә тәһсилсиз олан биз, артыг бундан разы ола биләрик ки, чох мүһүм бир шеји: манатын сабитләшмәси шәртләрини дәрк етмишик. Бу, һәр һансы бир нәзәри тәһлил илә дејил, тәчрүбә илә сүбут олунур, тәчрүбә исә, зәннимчә, дүнјада бүтүн нәзәри мүбаһисәләрдән даһа әһәмијјәтлидир. Мәһз тәчрүбә көстәрир ки, биз бурада һәлледичи нәтичәләр әлдә етмишик, јә'ни тәсәррүфаты манатын сабитләшмәси истигамәтиндә ирәлилətмәјә башлајырыг, бунун исә тичарәт үчүн, азад әмтәә дөврији јәси үчүн, кәндлиләр үчүн вә чох бөјүк мигдарда олан хырда истеһсалчылар үчүн чох бөјүк әһәмијјәти вардыр.

Инди мән бизим сосиал мәгсәдләримизә кечирәм. Ән башлычасы, әлбәттә, кәндлиләрдир. 1921-чи илдә биздә шүбһәсиз ки, кәндлиләрин чох бөјүк һиссәсиндә наразылыг вар иди. Сонра биздә ачлыг олду. Бу исә кәндлиләр үчүн ән ағыр бир изтираб демәк иди. Одур ки, тамамилә тәбии олараг бүтүн харичи өлкәләрдә о заман бағырыб дедиләр: «Көрүн, будур сосиалист игтисадијјатынын нәтичәләри». Әлбәттә, тамамилә тәбиидир ки, онлар ачлығын һәгигәтдә вәтәндаш мүһарибәсинин дәһшәтли бир нәтичәси олдуғуну кизләтдиләр. 1918-чи илдә бизим үзәримизә һүчума башламыш олан бүтүн мүлкәдарлар вә капиталистләр иши елә гәләмә вериридиләр ки, куја ачлыг сосиалист игтисадијјатынын нәтичәсидир. Ачлыг дог-

рудан да бөјүк вә чидди бир фәлакәт иди, бизим бүтүн тәшкилати вә ингилаби ишимизи мәһв едә биләчәк бир фәлакәт иди.

Белә ликлә, мән инди сорушурам: мисли көрүнмәмиш вә көзләнилмәз олан бу фәлакәтдән сонра инди, биз јени игтисади сијасәт тәтбиг едәндән сонра, кәндлиләрә биз тичарәт азадлыгы верәндән сонра вәзијјәт нечәдир? Бунун чавабы ајдындыр вә һамы үчүн көз габағындадыр, ја'ни: кәндлиләр бир ил әрзиндә нәинки ачлыгы арадан галдырдылар, һабелә елә бир һәчмдә әрзаг веркиси вердиләр ки, биз артыг инди јүз милјонларла пуд әлдә етмишик, һәм дә, демәк олар ки, һеч бир мәчбуриј јәт тәдбирләри ишләтмәдән әлдә етмишик. Әввәлләр, 1921-чи илә дәк Русијада, нечә дејәрләр, үмуми бир һал олан кәндли үсјанлары, демәк олар, тамамилә арадан галхмышдыр. Кәндлиләр өзләринин индики вәзијјәтиндән разыдырлар. Буну биз архајын сурәтдә дејә биләрик. Биз белә һесаб едирик ки, бу сүбутлар һәр һансы бир статистика сүбутларындан даһа әһәмијјәтлидир. Кәндлиләрин биздә һәлледичи амил олдуғуна һеч кәс шүбһә етмир. Һәмин кәндлиләр инди елә бир вәзијјәтдәдирләр ки, биз онларын тәрәфиндән өзүмүзә гаршы һеч бир һәрәкат олачағындан горхмалы олмуруг. Биз буну там шүурла, мүбалиғәсиз дејирик. Бу артыг әлдә едилмишдир. Кәндлиләр бизим һакимијјәтимизин ишинин бу вә ја дикәр чәһәтиндән наразы ола биләрләр, онлар бундан шикајәтләнә биләрләр. Бу, әлбәттә, мүмкүн вә лабүддүр, чүнки бизим апарат вә бизим дөвләт тәсәррүфаты һәлә һәддән чох писдир вә бу наразылыгы арадан галдырмаг игтидарында дејилдир, лакин бүтүн кәндлиләр тәрәфиндән бизә гаршы һәр һансы бир чидди наразылыг, һәр һалда, тамамилә арадан галдырылмышдыр. Бу, бир ил әрзиндә әлдә едилмишдир. Зәннимчә, бу өзү артыг чох бөјүк бир шејдир.

Сонра, јүнкүл сәнајеја кечирәм. Биз сәнаједә мәһз ағыр сәнаје илә јүнкүл сәнајеја фәрг гојмалыјыг, чүнки онлар мүхтәлиф вәзијјәтдәдир. Јүнкүл сәнајеја кәлдикдә, мән архајын дејә биләрәм: бурада үмуми

јүксәлиш мүшаһидә олунур. Мән тәфәррүата кечмәјәчәјәм. Статистика рәгәмләри көстәрмәк мәним вәзифәмә дахил дејилдир. Лакин бу үмуми тәәссүрат фактлара әсасланыр вә мән тә'минат верә биләрәм ки, бу тәәссүратын әсасында дүзкүн олмајан вә ја дүрүст олмајан һеч бир шеј јохдур. Биз јүнкүл сәнајенин үмуми јүксәлишини вә бунунла әлагәдар олараг һәм Петроград, һәм дә Москва фәһләләринин вәзијјәтинин мүәјјән дәрәчәдә јахшылашдығыны гејд едә биләрик. Башга рајонларда бу һал бир гәдәр аз мүшаһидә олунур, чүнки орада ағыр сәнаје үстүнлүк тәшкил едир, она көрә дә буну үмумиләшдирмәк лазым дејилдир. Һәр һалда, тәкрар едирәм, јүнкүл сәнаје шүбһәсиз јүксәлмәкдәдир, Петроград вә Москва фәһләләринин вәзијјәтинин јахшылашдығы да шүбһәсиздир. Бу шәһәрләрин һәр икисиндә 1921-чи илин јазында фәһләләр арасында наразылыг вар иди. Инди бу, гәтијјән јохдур. Фәһләләрин вәзијјәтинә вә әһвал-руһијјәсинә һәр күн көз гојан биз бу мәсәләдә сәһв етмирик.

Үчүнчү мәсәлә ағыр сәнајеја аиддир. Мән демәлијәм ки, бурада вәзијјәт һәлә јенә дә ағырдыр. 1921—1922-чи илдә һәмин вәзијјәтдә мүәјјән дөнүш башланмышдыр. Беләликлә, биз јахын кәләчәкдә вәзијјәтин јахшылашачағына үмид едә биләрик. Бунун үчүн лазым олан вәсаити биз артыг гисмән топламышыг. Капиталист өлкәсиндә ағыр сәнајенин вәзијјәтини јахшылашдырмаг үчүн јүз милјонларла борч төләб олунарды вә бунсуз јахшылашдырма мүмкүн олмазды. Капиталист өлкәләринин игтисади тарихи сүбут едир ки, керидә галмыш өлкәләрдә ағыр сәнаје јалныз јүз милјонларла доллар вә ја гызыл манат мәбләғиндә узун мүддәтли борчлар васитәсилә јүксәлдилә биләр. Биздә бу кими борчлар алмамышдыр вә индијәдәк биз һеч бир шеј алмамышыг. Инди конссесијалар вә саирә һаггында јазыланлар, демәк олар ки, кағыздан башга һеч бир шеј дејилдир. Биз ахыр вахтлар бу барәдә, хүсусилә дә Уркарт конссесијасы һаггында чох јазмышыг. Лакин бизим конссесија си-

јасәтимиз мәнә чох јахшы сијасәт көрүнүр. Амма, буна бахмајараг, бизим һәлә мәнфәәт верән консессијамыз јохдур. Хаһиш едирәм, буну унутмајасыныз. Беләликлә, ағыр сәнајенин вәзијјәти бизим керидә галмыш өлкәмиз үчүн, доғрудан да, чох ағыр бир мәсәләдир, чүнки биз варлы өлкәләрдән борч алмаға үмид едә билмәздик. Буна бахмајараг, биз артыг көзә чарпачаг дәрәчәдә јахшылашма олдуғуну мүшаһидә едирик вә көрүрүк ки, тичарәт фәалијјәтимиз бизә артыг мүәјјән капитал вермишдир. Доғрудур, бу капитал һәләлик чох аздыр, ијирми милјон гызыл манатдан бир гәдәр артыгдыр. Һәр һалда, башланғыч гојулмушдур: тичарәтимиз бизә вәсаит верир вә биз бу вәсаитдән ағыр сәнајени јүксәлтмәк үчүн истифадә едә биләрик. Һазырда бизим ағыр сәнајемиз һәр һалда һәлә чох чәтин вәзијјәтдәдир. Лакин, мәним фикримчә, һәлледичи чәһәт будур ки, биз артыг мүәјјән гәдәр вәсаит топламаг игтидарындајыг. Буну биз кәләчәкдә дә едәчәјик. Һәрчәнд бу чох заман әһалинин һесабына едилир, инди биз һәр һалда гәнаәт етмәлијик. Инди биз өз дөвләт бүдчәмизи ихтисар етмәк, өз дөвләт апаратымызы ихтисар етмәк үзәриндә чалышырыг. Бизим дөвләт апаратымыз һаггында мән һәлә сонра бир нечә кәлмә данышачағам. Биз, нечә олурса олсун, өз дөвләт апаратымызы ихтисар етмәлијик, биз мүмкүн гәдәр гәнаәт етмәлијик. Биз һәр шејдә, һәтта мәктәбләрин һесабына да гәнаәт едирик. Бу олмалыдыр, чүнки биз билирик ки, ағыр сәнаје хилас едилмәсә, бу сәнаје бәрпа едилмәсә, биз һеч бир сәнаје гура билмәрик, сәнајесиз исә биз, мүстәгил бир өлкә олмаг е'тибарилә үмумијјәтлә мәһв оларыг. Буну биз јахшы билирик.

Русија үчүн ничат јолу јалныз кәндли тәсәррүфатында јахшы мәһсул әлдә едилмәсиндән ибарәт дејилдир, — бу һәлә аздыр, — һабелә кәндлиләрә истеһлак шејләри верән јалныз јүнкүл сәнајенин јахшы вәзијјәтдә олмасындан да ибарәт дејилдир, — бу да һәлә аздыр, — бизә һабелә *ағыр* сәнаје лазымдыр. Ағыр сәнајени јахшы вәзијјәтә чатдырмаг үчүн исә бир нечә ил ишләмәк лазым кәләчәкдир.

Ағыр сәнајенин дөвләт тәхсисатына еһтијачы вардыр. Әкәр бу вәсаити тапмасаг, онда биз бир сивилизасијалы дөвләт олмаг е'тибарилә, — мән һәлә демирәм ки, бир сосиалист дөвләти олмаг е'тибарилә, — мәһв оларыг. Демәли, бу чәһәтдән биз гәти аддым атмышыг. Биз ағыр сәнајени дирчәлтмәк үчүн лазым олан вәсаити јығмаға башламышыг. Доғрудур, бизим индијәдәк әлдә етдијимиз мәбләғ ијирми милјон гызыл манатдан азачыг артыгдыр, лакин һәр һалда бу мәбләғ вардыр вә о јалныз бизим ағыр сәнајемизи јүксәлтмәк үчүн сәрф едиләчәкдир.

Зәннимчә, бизим халг тәсәррүфатымызын ән башлыча үнсүрләрини, вә'д етдијим кими, үмумијјәтлә мүхтәсәр шәкилдә сизин үчүн шәрһ етдим вә зәннимчә, бүтүн бунлардан белә бир нәтичә чыхармаг лазымдыр ки, јени игтисади сијасәт артыг инди мүсбәт нәтичә вермишдир. Инди бизим сүбутумуз вардыр ки, биз бир дөвләт олмаг е'тибарилә тичарәт етмәк, кәнд тәсәррүфатынын вә сәнајенин мөһкәм мөвгеләрини өз әлимиздә сахламаг вә иреллиәмәк игтидарындајыг. Әмәли фәалијјәт буну сүбут етди. Зәннимчә, бу бизим үчүн һәләлик кифајәтдир. Биз һәлә бир чох шејләри өјрәнмәли олачағыг, һәм дә баша дүшмүшүк ки, бизә һәлә өјрәнмәк лазымдыр. Беш илдир ки, һакимијјәт бизим әлимиздәдир вә бу беш илин нәмысыны биз мүһарибә вәзијјәтиндә олмушуг. Демәли, бизим мүвәффәгијјәтимиз олмушдур.

Бу тәбиидир, чүнки кәндлиләр бизә тәрәфдар идиләр. Чәтин ки, бизә кәндлиләрин тәрәфдар олдуғундан артыг тәрәфдар олмаг мүмкүн олсун. Кәндлиләр баша дүшүрдүләр ки, ағларын архасында мүлкәдарлар дурур, мүлкәдарлара исә кәндлиләр дүнјада ән чох нифрәт едирләр. Буна көрә дә кәндлиләр там бир әзмкарлыгла, там бир сәдагәтлә бизә тәрәфдар идиләр. Кәндлиләрин бизи ағлардан горумасына наил олмаг чәтин дејилди. Кечмишдә мүһарибәјә нифрәт едән кәндлиләр ағлара гаршы мүһарибә үчүн, мүлкәдарлара гаршы вәтәндаш мүһарибәси үчүн әлләриндән кәләни едирдиләр. Лакин бу јенә дә һәлә һәр шеј дејилди, чүнки бурада мәсәлә әслиндә јалныз онун

үстүндә иди ки, һакимијјәт мүлкәдарларынмы әлиндә, јохса кәндлиләрин әлиндә галачагдыр. Бизим үчүн бу кифајәт дејилди. Кәндлиләр баша дүшүрләр ки, биз һакимијјәти фәһләләр үчүн әлә кечирмишик вә гаршымыза гојдуғумуз мәгсәд һәмин һакимијјәтин јардымы илә сосиализм гурулушу јаратмагдыр. Буна көрә дә сосиалист тәсәррүфатындан өтрү игтисади һазырлыг көрүлмәси бизим үчүн һәр шејдән әһәмијјәтли иди. Биз буну мүстәгим јолла һазырлаја билмәздик. Биз буну долаҗы јолларла етмәјә мәчбур идик. Бизим өз өлкәмиздә тәтбиг етдијимиз дөвләт капитализми спесифик бир дөвләт капитализмидир. Бу, ади дөвләт капитализми анлајышына ујғун дејилдир. Бүтүн командан мөвгеләр бизим әлимиздәдир, торпаг бизим әлимиздәдир, о дөвләтә мәхсусдур. Бу чох әһәмијјәтлидир, һәрчәнд дүшмәнләримиз мәсәләни елә гәләмә верирләр ки, куја бунун һеч бир әһәмијјәти јохдур. Бу доғру дејилдир. Торпағын дөвләтә мәхсус олмасы сон дәрәчә әһәмијјәтлидир вә бунун һабелә игтисади чәһәтдән дә бөјүк әмәли әһәмијјәти вардыр. Биз буна наил олмушуг вә мән демәлијәм ки, бизим бүтүн кәләчәк фәалијјәтимиз дә јалныз бу чәрчивә дахилиндә инкишаф етмәлидир. Биз артыг она наил олмушуг ки, бизим кәндлиләр разыдырлар, сәнаје чанланыр вә тичарәт чанланыр. Артыг мән дедим ки, бизим дөвләт капитализминин һәрфән баша дүшүлән дөвләт капитализминдән фәрги ондадыр ки, бизdә јалныз торпаг дејил, һабелә сәнајенин ән мүһүм һиссәләринин һамысы пролетар дөвләтинин әлиндәдир. Һәр шејдән әввәл биз хырда вә орта сәнајенин мүәјјән һиссәсини ичарәјә вермишик, бүтүн галаны исә јенә дә бизим әлимиздә галыр. Тичарәтә кәлдикдә исә, мән бир дә ону гејд етмәк истәјирәм ки, биз гарышыг чәмијјәтләр јаратмаға чалышырыг, артыг биз бунлары јарадырыг, јә'ни елә чәмијјәтләр јарадырыг ки, бурада капиталын бир һиссәси хүсуси капиталистләриндир, һәм дә харичи капиталистләриндир, дикәр һиссәси исә бизимдир. Әввәлән, бу васитә илә биз тичарәт етмәји өјрәнирик, бу исә бизә лазымдыр, икинчиси дә, биз һәмишә, лазым биләчәјимиз һалда,

бу чәмиjjәти ләғв етмәк имканына маликик, белә ки, бизим, нечә дежәрләр, hеч бир горхумуз joхдур. Хүсуси капиталистдән исә биз өjрәнирик, көз jетиририк ки, биз нә васитә илә jүксәлә биләрик вә нә ками сәhвләримиз олур. Зәннимчә, мән бунунла кифajәтләнә биләрәм.

Мән бир нечә хырда чәhәтләрдән дә бәhс етмәк истәрдим. Шүбhәсиздир ки, биз бир чох ағылсызлыглар етмишик вә jенә едәчәjик. Hеч кәс буну мәндән jахшы дүшүнә билмәз вә мәндән ajдын көрә билмәз. (Күлүшмә.) Бәс нә үчүн биз ағылсызлыглар едирик? Бунун сәбәби ajдындыр: әввәлән, биз керидә галмыш бир өлкәjик, икинчиси, өлкәмиздә тәhсил ашағы дәрәчәдәдир, үчүнчүсү, биз кәнардан көмәк алмырыг. Hеч бир сивилизасиjалы дөвләт бизә көмәк етмир. Әксинә, онлар hамысы бизим әлejhимизә ишләjир. Дөрдүнчүсү, бизим дөвләт апаратынын тәсири үзүндән. Биз көhнә дөвләт апаратыны көтүрмүшдүк вә бу да бизим үчүн бәдбәхтлик олмушдур. Дөвләт апараты чох заман бизим әлejhимизә ишләjир. Иш белә иди ки, 1917-чи илдә, биз hакимиjjәти әлә аландан сонра, дөвләт апараты бизә гаршы саботаж едирди. Биз онда чох горхдуг вә хаhиш етдик: «Буjурун, бизим jанымыза гajыдын». Онлар да hамылыгла гajытдылар вә бу бизим үчүн бәдбәхтлик олду. Инди биздә чох бөjүк мигдарда гуллугчу вардыр, лакин кифajәт гәдәр тәhсилли гүввәмиз joхдур ки, hәмин гуллугчулардан hәгигәтән истифадә едәк. Ишдә чох заман белә олур ки, бурада, jухарыда, дөвләт hакимиjjәтинин бизим әлимиздә олдуғу jердә апарат бир тәhәр ишләjир, hалбуки ашағыда онлар өзбашына hәрәкәт едирләр вә елә hәрәкәт едирләр ки, чох заман бизим тәдбирләрин әлejhинә ишләjир. Jухарыда бизим, билмирәм нә гәдәр, лакин hәр hалда зәнн едирәм ки, чәми бир нечә мин нәфәр, ән чоху исә бир нечә он мин нәфәр өз адамымыз вардыр. Ашағыда оланлар исә чардан вә буржуа чәмиjjәтиндән галан вә гисмән шүурлу, гисмән дә шүурсуз олараг бизим әлejhимизә ишләjән jүз минләрлә көhнә мә'мурлардыр. Бурада гыса мүддәтдә hеч бир иш көрмәк олмаз, бу шүбhә-

сиздир. Бурада биз апараты тәкмилләшдирмәк үчүн, ону дәјишдирмәк вә јени гүввәләр чәлб етмәк үчүн узун илләр боју ишләмәлијик. Биз буну кифајәт гәдәр сүр'әтлә, бәлкә дә һәддән артыг бир сүр'әтлә едирик. Совет мәктәбләри, фәһлә факүлтәләри тәшкил едилмишдир, бир нечә јүз мин кәнч охујур, бәлкә дә һәддән артыг сүр'әтлә охујур, лакин, һәр һалда, иш башланмышдыр вә зәннимчә, бу иш өз бәһрәсини верәчәкдир. Әкәр биз һәддән артыг тәләскән ишләмәсәк, онда бир нечә илдән сонра, апаратымызы көкүндән дәјишдирмәк игтидарында олан күлли мигдар кәнчләримиз олачагдыр.

Мән дедим ки, биз бир чох ағылсызлыглар етмишик, лакин мән өз дүшмәнләримиз һаггында да бу чөһәтдән бә'зи шејләр сөјләмәлијәм. Әкәр дүшмәнләримиз бизә ејб тутараг дејирләрсә ки, көрүн, Ленин өзү е'тираф едир ки, болшевикләр бир чох ағылсызлыглар етмишләр, мән буна чаваб вермәк истәјирәм: белә дир, амма билирсинизми, бизим ағылсызлыгларымыз һәр һалда сизинкиләрдән тамамилә башгадыр. Биз јеничә өјрәнмәјә башламышыг, лакин елә мүнтәзәм бир сурәтдә өјрәнирик ки, јахшы нәтичәләр әлдә едәчәјимизә әминик. Лакин дүшмәнләримиз, јә'ни капиталистләр вә II Интернасионал гәһрәманлары бизим етдијимиз ағылсызлыглары нәзәрә чарпдырмаг истәјирләрсә, онда мән бурада мүгајисә үчүн мәшһур бир рус јазычысынын сөзләрини кәтирәчәјәм; бу сөзләри мән бир гәдәр дәјишдирәчәјәм вә белә чыхачагдыр: болшевикләр ағылсызлыг етдикдә, һәр һалда болшевик дејир: «Ики дәфә ики — беш»; онун дүшмәнләри, јә'ни капиталистләр вә II Интернасионал гәһрәманлары ағылсызлыг етдикдә исә, онларда белә чыхыр: «Ики дәфә ики — стеарин шамы»[170]. Буну сүбут етмәк чәтин дејилдир. Мәсәлән, Американын, Инкилтәрәнин, Франсанын, Јапонијанын Колчакла бағладыглары мүгавиләни көтүрүн. Мән сиздән сорушурам: дүнјада бунлардан даһа мәдәнијјәтли вә үдрәтли дөвләтләр вармы? Бәс нәтичә нә олду? Онлар һагг-һесаб етмәдән, дүшүнмәдән, мүшаһидә етмәдән Колчака көмәк вә'д етдиләр. Бу, елә бир иф-

лас иди ки, зәннимчә, ону инсан шүуру нөгтеји-нәзәриндән һәтта анламаг да чәтиндир.

Јахуд даһа јахын вә даһа мүһүм олан башга бир мисал: Версал сүлһү. Мән сиздән сорушурам: «бөјүк», «шөһрәт газанмыш» дөвләтләр бурада нә етдиләр? Бу һәрч-мәрчлик вә мә'насызлыгдан инди онлар нечә чыхыш јолу тапа биләрләр? Әкәр мән тәкрар едиб десәм ки, капиталист дөвләтләри, капитализм аләми вә II Интернасионал тәрәфиндән бирликдә едилән ағылсызлыглара нисбәтән бизим етдијимиз ағылсызлыглар һеч дәрәчәсиндәдир, — зәннимчә, бунда мүбалиғә олмаз. Буна көрә мән белә фәрз едирәм ки, дүнја ингилабынын перспективләри — мән бу мөвзуда гысача данышмалыјам — әлверишлидир. Зәннимчә, мүәјјән бир шәрт әсасында бу перспективләр даһа јахшы ола биләр. Һәмин шәртләр һаггында мән бир нечә кәлмә данышмаг истәрдим.

1921-чи илдә III конгресдә биз, коммунист партијаларынын тәшкилат гурулушу һаггында вә онларын ишинин методлары вә мәзмуну һаггында бир гәтнамә гәбул етмишдик[171]. Бу чох көзәл бир гәтнамәдир, лакин, демәк олар, тамамилә рус характериндәдир, јә'ни һәр шеј рус шәраитиндән көтүрүлмүшдүр. Бу онун һәм јахшы тәрәфидир, һәм дә пис. Она көрә пис тәрәфидир ки, мәним әгидәмчә, ону харичиләрдән, демәк олар, һеч кәс охуја билмәз, — буну сөјләјәндән габаг мән һәмин гәтнамәни бир даһа тәкрар охудум. Әввәлән, о чох узундур, онда 50 вә ја даһа артыг параграф вардыр. Харичиләр адәтән бу кими шејләри охуја билмирләр. Икинчиси, ону һәтта охусалар да, харичиләрдән һеч кәс ону баша дүшмәз, мәһз она көрә ки, һәддән артыг рус характериндәдир. Она көрә јох ки, рус дилиндә јазылмышдыр, — о, бүтүн дилләрә чох көзәл тәрчүмә едилмишдир, — она көрә ки, бу гәтнамә башдан-баша рус руһундадыр. Үчүнчүсү, әкәр истисна олараг харичиләрдән бири ону баша дүшсә дә, јеринә јетирә билмәз. Бу һәмин гәтнамәнин үчүнчү нөгсаныдыр. Мән бураја кәлмиш нүмајәндәләрин бә'зиләри илә сөһбәт етмишәм вә үмид едирәм ки, конгресин ишинин сонракы кедишиндә, конгресдә шәхсән

иштирак едә билмәсәм дә — тәәссүф ки, иштирак етмәк мәним үчүн мүмкүн дејилдир, — мүхтәлиф өлкәләрдән кәлмиш нүмајәндәләрин чоху илә этрафлы даныша биләчәјәм. Мәндә белә бир тәсәввүр ојанмышдыр ки, һәмин гәтнамәни гәбул етмәклә биз бөјүк бир сәһв етмишик, јә'ни өзүмүз өз кәләчәк мүвәффәгијјәтимизин јолуну кәсмишик. Әввәлдә дедијим кими, бу гәтнамә чох көзәл тәртиб едилмишдир, мән онун 50 вә ја даһа артыг олан параграфларынын һамысына гол чәкирәм. Лакин биз өз рус тәчрүбәмизлә харичиләрә нечә јанашмаг лазым кәлдијини баша дүшмәмишик. Гәтнамәдә јазыланларын һамысы чансыз бир шеј олараг галмышдыр. Лакин әкәр биз буну баша дүшмәсәк, даһа ирәли кедә билмәрик. Мән белә фәрз едирәм ки, бизим һамымыз үчүн, һәм руслар үчүн, һәм дә харичи јолдашлар үчүн ән мүһүм чәһәт ондан ибарәтдир ки, Русија ингилабынын беш илиндән сонра биз кәрәк өјрәнәк. Өјрәнмәјә биз јеничә имкан тапмышыг. Бу имканын нә гәдәр узун сүрәчәјини мән билмирәм. Бизим динч өјрәнмәјимизә капиталист дөвләтләринин нә гәдәр узун мүддәт имкан верәчәкләрини мән билмирәм. Лакин һәрби фәалијјәтдән, мүһарибәдән мачал тапдығымыз һәр андан биз өјрәнмәк үчүн, һәм дә әввәлдән башлајыб өјрәнмәк үчүн истифадә етмәлијик.

Бүтүн партија вә Русијанын бүтүн тәбәгәләри буну билијә олан һәвәсләри илә сүбут едирләр. Бу өјрәнмәк арзусу көстәрир ки, инди бизим үчүн ән мүһүм вәзифә: өјрәнмәк вә јенә өјрәнмәкдир. Лакин харичи јолдашлар да өјрәнмәлидирләр, бизим өјрәнмәли олдуғумуз вә һәләлик мөһтач олдуғумуз мә'нада, јә'ни охумаг, јазмаг вә охудугларымызы баша дүшмәк мә'насында јох. Мүбаһисә едиб дејирләр ки, бу, пролетар мәдәнијјәтинә аиддир, јохса бүржуа мәдәнијјәтинә? Мән бу мәсәләни ачыг гојурам. Һәр һалда бу шүбһәсиздир ки: бизим үчүн һәр шејдән әввәл охумағы, јазмағы вә охудуғумузу баша дүшмәји өјрәнмәк лазымдыр. Харичиләрә бу лазым дејилдир. Онлардан инди даһа јүксәк бир шеј лазымдыр: о чүмләдән һәр шејдән әввәл, ону да баша дүшмәлидирләр ки, биз коммунист

партијаларынын тәшкилат гурулушу һаггында нә јазмышыг вә харичи јолдашлар бунлары охумадан вә баша дүшмәдән имзаламышлар. Бу онларын биринчи вәзифәси олмалыдыр. Һәмин гәтнамәни јеринә јетирмәк лазымдыр. Буну бир кечидә етмәк олмаз, бу әсла мүмкүн дејилдир. Гәтнамә һәддән артыг рус характериндәдир: бу гәтнамә Русија тәчрүбәсини әкс етдирир, буна көрә дә харичиләр үчүн әсла анлашылмаздыр вә онлар бу гәтнамәни бир икона кими күнчдән асыб она ибадәт етмәклә кифајәтләнә билмәзләр. Бунунла һеч бир шеј әлдә етмәк олмаз. Онлар рус тәчрүбәсинин бир һиссәсини көтүрмәлидирләр. Бунун нечә едиләчәјини мән билмирәм. Бәлкә, мисал үчүн, Италијада фашистләр, италјанларын һәлә кифајәт гәдәр көзү ачылмамыш олдуғуну вә онларын өлкәсинин гаракүрүһчулара гаршы һәлә тә'мин едилмәмиш олдуғуну онлара изаһ етмәклә бизә бөјүк хидмәт көстәрмиш оларлар. Бәлкә, бу чох хејирли олар. Биз руслар да кәрәк һәмин гәтнамәнин әсасларыны харичиләрә изаһ етмәк үчүн јоллар ахтараг. Әкс һалда онлар бу гәтнамәни әсла јеринә јетирә билмәзләр. Мән бу әгидәдәјәм ки, биз бу чәһәтдән јалныз рус јолдашлара дејил, һабелә харичи јолдашлара да демәлијик ки, инди башланан дөврдә ән мүһүм чәһәт — өјрәнмәкдир. Биз үмуми мә'нада өјрәнирик. Онлар исә хүсуси мә'нада өјрәнмәлидирләр ки, ингилаби ишин тәшкилини, гурулушуну, метод вә мәзмунуну һәгигәтән билсинләр. Әкәр бу олса, мән әминәм ки, дүнја ингилабынын перспективләри нәинки јахшы, һәтта лап э'ла олар. (*Узун заман сакитләшмәјән куруултулу алгышлар. Сәсләр: «Јашасын бизим Ленин јолдаш!»; јенидән чошғун алгышлар.*)

«Правда» № 258, 15 нојабр 1922-чи ил

«Коммунист Интернасионалы IV конгреси бүллетенинин» 1922-чи ил 16 нојабр тарихли 8-чи №-синин мәтниндән чап олунур, бу да В. И. Ленинин тәсһих етдији алманча стенограм илә јохланмышдыр

ОРДУНУ ИХТИСАР ЕТМӘК ҺАГГЫНДА РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА ТӘКЛИФ

Јол. Сталинә

Тәклиф едирәм, инди мәним ашағыдакы тәклифим барәсиндә Сијаси Бүро үзвләринин рә'ји сорушулсун:

јанвар ајы әрзиндә ордуну 200 мин нәфәр ихтисар етмәк һаггында һөкумәт гаршысында мәсәлә гојмаг барәсиндә ј. Тротскинин мүлаһизәси тәсдиг едилсин;

ј. Тротскидән сорушулсун ки, белә бир тәклифин һазырланмыш шәкилдә нечә мүддәтдән сонра ХКС-јә верилмәсини мүмкүн һесаб едир[172].

Ленин

13/XI. 1922-чи ил.

Илк дәфә,
макинада јазылмыш нүсхәдән
чап олунур

ШИМАЛИ АМЕРИКАДАКЫ РУС КОЛОНИЈАСЫНА[173]

Совет Русијасына Америкадакы техники јардым чәмиҹҹәтинин нүмајәндәси — јол. Рајхел — мәнә хәбәр вермишдир ки, јени игтисади сијасәтә Шимали Америкадакы рус колонијасынын бир һиссәси ичәрисиндә дүзкүн олмајан бир бахыш вардыр.

Дүзкүн олмајан бу бахыш, мәним фикримчә, һәмин сијасәти капиталист мәтбуатынын гәсдән тәһриф олунмуш шәкилдә изаһ етмәси вә Совет Русијасындан говулмуш кинли ағгвардијачыларын, еләчә дә меншевикләрин вә есерләрин јајдыглары чәфәнк үјдурмалар нәтичәсиндә мејдана кәлә билмишдир.

Бизим һаггымызда, хүсусән дә бизим јени игтисади сијасәтимиз һаггында бу үјдурмалар Авропада кет-кедә даһа чох арадан галхыр. Јени игтисади сијасәт Совет Русијасынын ичтимаи гурулушунда көкүндән һеч бир шеји дәјишдирмәмишдир вә нә гәдәр ки, һакимиҹҹәт фәһләләрин әлиндәдир һеч бир шеји дәјишдирә дә билмәз, Совет һакимиҹҹәтинин мөһкәм олдуғуна исә, кәрәк ки, инди һеч кәс шүбһә едә билмәз. Капиталист мәтбуатынын әдавәти вә рус ағгвардијачыларынын Америкаја ахышмасы анчаг бизим гүдрәтимизи сүбут едир.

Јени игтисади сијасәтин башлыча чәһәтләриндән бири олан дөвләт капитализми Совет һакимиҹҹәти шәраитиндә елә бир капитализмдир ки, фәһлә синфи она шүурлу сурәтдә јол верир вә мәһдудлашдырыр. Буржуа һөкумәтли өлкәләрин дөвләт капитализминдән бизим дөвләт капитализми мәһз онунла чох әһәмиҹҹәтли дәрәчәдә фәргләнир ки, бизим дөвләтимизи буржуазија дејил, пролетариат тәмсил едир, пролетариат исә кәндлиләрин там е'тимадыны газана билмишдир.

Тәәссүф ки, биздә дөвләт капитализминин тәтбиги истәдијимиз сүр'әтлә кетмир. Мәсәлән, биздә индијә гәдәр әслиндә һеч бир чидди консессија јохдур, тәсәррүфатымызын инкишафында харичи капитал иштирак етмәдән исә онун сүр'әтлә бәрпа олунмасы мүмкүн дејилдир.

Бизим јеканә дүзкүн сијасәт олан јени игтисади сијасәтимиз мәсәләсини кифајәт гәдәр ајдын тәсәввүр етмәјәнләри мән, Коммунист Интернасионалынын IV конгресиндә Тротски јолдашын вә мәним бу мәсәләјә һәср олунмуш нитгләримизә* мүрачиәт етдирирәм.

Јол. Рајхел Русијаја кәлиб бурада ишләмәк истәјән, өзләри илә јени истеһсал аләтләри, тракторлар, јахшылашдырылмыш мәдәни биткиләр тохуму вә и. а. кәтирмәји нәзәрдә тутан американ кәнд тәсәррүфаты коммуналарынын вә саир истеһсал коммуналарынын тәшкили саһәсиндә Техники јардым чәмијјәтинин көрдүјү һазырлыг иши барәсиндә мәнә хәбәр верди.

Техники јардым чәмијјәтинә вә Совет Русијасынын достлары Чәмијјәтинә өз мәктубларымда мән, 1922-чи илин јајында Русијада онларын кәнд тәсәррүфаты коммуналары вә дәстәләринин чох мүвәффәгијјәтлә ишләдикләринә көрә америкалы јолдашлара өз тәшәккүрүмү билдирмишдим**.

Фүрсәтдән истифадә едиб, Совет һөкүмәти адындан бир даһа онлара өз миннәтдарлығымы билдирир вә хүсусилә гејд едирәм ки, бүтүн көмәк нөвләри сырасында бизим кәнд тәсәррүфатымыза вә бу тәсәррүфатын техникасынын јахшылашдырылмасына көмәк көстәрилмәси бизим үчүн ән мүһүм вә ән гијмәтлидир.

Халг Комиссарлары Советинин Сәдри
В. Улјанов (Ленин)

1922-чи ил нојабрын 14-дә јазылмышдыр

1923-чү ил јанвары 10-да «Русский Голос» гәзетинин 2046-чы №-синдә чап едилмишдир. Њју-Јорк

Макинада јазылмыш вә гәзетин мәтни илә јохланмыш сурәтиндән чап олунур

* Бах: бу чилд, сәһ. 309—326. *Ред.*
** Јенә орада, сәһ. 255, 256. *Ред.*

ҮМУМРУСИЈА КӘНД ТӘСӘРРҮФАТЫ СӘРКИСИНӘ ТӘБРИК[174]

Сәркијә чох бөјүк әһәмијјәт верирәм; әминәм ки, бүтүн тәшкилатлар она там јардым едәчәкләр. Үрәкдән ән јахшы мүвәффәгијјәт арзу едирәм.

В. Улјанов (Ленин)

14. XI. 1922.

1922-чи илдә «Вестник Главного Выставочного Комитета Всероссийской Сельскохозяйственной и Кустарно-Промышленной Выставки с Иностранным Отделом» журналынын 1-чи №-дә чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

«CLARTE» ГРУПУНА[175]

15 нојабр 1922-чи ил

Әзиз достлар!

Фүрсәтдән истифадә едәрәк сизә ән сәмими салам көндәрирәм. Мән ағыр хәстә идим вә бир илдән артыгдыр ки, сизин групун һеч бир әсәрини көрә билмәмишәм. Үмид едирәм ки, сизин «des anciens combattants»* тәшкилатыныз јашајыр вә јалныз сајча артыб мөһкәмләнмәк дејил, империалист мүһарибәсинә гаршы мүбаризәни дәринләшдирмәк вә кенишләндирмәк мә'насында мә'нәви чәһәтдән дә артыб мөһкәмләнир. Бу чүр мүһарибә әлејһинә мүбаризәјә адамын өз һәјатыны һәср етмәсинә дәјәр, бу мүбаризәдә амансыз олмаг лазымдыр, һәмин мүһарибәни мүдафиә едән бүтүн софизмләри лап сон кушәләринә гәдәр тә'гиб етмәк лазымдыр.

Ән сәмими саламлар
Сизин *Ленин*

Илк дәфә 1925-чи илдә франсыз дилиндә «Clarte» журналынын 71-чи №-синдә чап едилмишдир

Рус дилиндә илк дәфә 1930-чу илдә В. И. Ленин Әсәрләринин 2—3 нәшрләринин XXVII чилдиндә чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

---

* — кечмиш мүһарибә иштиракчылары. *Ред.*

МОСКВА СОВЕТИНИН ПЛЕНУМУНДА НИТГ 20 НОЈАБР 1922-чи ИЛ[176]

(Гуруултулу алгышлар, «Интернасионал».) Јолдашлар! Мән чох тәәссүф едирәм вә чох үзр истәјирәм ки, сизин ичласыныза габагча кәлә билмәдим. Мәнә мә'лум олдуғуна көрә, бир нечә һәфтә бундан әввәл сиз мәним Москва Советинә кәлмәјим үчүн имкан јаратмаға һазырлашырдыныз. Мән буну едә билмирдим, чүнки хәстәликдән сонра, декабр ајындан башлајараг мән, пешәкар дили илә десәк, чох узун бир мүддәт үчүн өз иш габилијјәтими итирмишдим вә иш габилијјәтимин азалмасы үзүндән бу чыхышы һәфтәдән-һәфтәјә тә'хирә салмалы олурдум. Мән һабелә әввәлдә ишин, јадынызда олдуғу кими, јол. Сүрупанын үзәринә, сонра исә јол. Рыковун үзәринә јыхдығым ишин хејли һиссәсини бир дә әлавә олараг јол. Каменевин үзәринә јыхмаға мәчбур олдум. Һәм дә демәк лазымдыр ки, әввәлдә ишләтдијим мүгајисә илә ифадә едилсә, о, ики арабаны бирдән чәкмәли олду. Амма, јенә һәмин мүгајисәни ишләтсәк, ат сон дәрәчә күчлү вә һүнәрли чыхды. (Алгышлар). Лакин һәр һалда ики арабаны чәкмәк олмаз, буна көрә дә мән ј. Сүрүпанын вә ј. Рыковун гајыдачағы вахты сәбирсизликлә көзләјирәм ки, иши һеч олмазса бир гәдәр әдаләтли бөлүшдүрәк. Мән исә иш габилијјәтимин азалмасы үзүндән ишләрә бәләд олмаг үчүн истәдијимдән даһа чох вахт сәрф етмәли олурам.

1921-чи илин декабрында, мән ишдән тамамилә ајрылмалы олдуғум заман, илин ахыры иди. О заман биз јени игтисади сијасәтә кечирдик вә о заман мә'лум олду ки, бу кечид, биз она 1921-чи илин әввәлиндән киришмишдиксә дә, хејли чәтиндир, мән дејәрдим ки, чох чәтиндир. Ил јарымдан артыгдыр ки, биз бу ке-

чиди һәјата кечиририк вә инди елә кәлир ки, бу мүддәт әрзиндә әксәриҹәт кәрәк јени јерләринә кечмиш олајды вә јени шәраитә, хүсусилә дә јени игтисади сијасәт шәраитинә ујғун олараг јерләшмиш олајды.

Харичи сијасәт чәһәтдән биздә дәјишикликләр ән аз олду. Бу сабәдә биз әввәлдә көтүрдүјүмүз хәтти давам етдирмишик вә сизә там вичданла дејә биләрәм ки, мәним фикримчә, бу хәтти тамамилә ардычыл бир сурәтдә вә чох бөјүк мүвәффәгиҹәтлә давам етдирмишик. Әслиндә сизә бу барәдә әтрафлы мә'рузә етмәк лазым дејилдир: Владивостокун алынмасы, бунун ардынча да нүмајиш вә бу күнләрдә гәзетләрдә охудуғунуз дөвләт-федератив бәјанаты апајдын көстәрди вә сүбут етди ки, бу чәһәтдән бизим һеч бир шеји дәјишдирмәјимиз лазым кәлмир[177]. Биз тамамилә ајдын вә гәти шәкилдә чызылмыш бир јол илә кедирик вә бүтүн дүнја дөвләтләринин гаршысында өзүмүзә мүвәффәгиҹәт тә'мин етмишик, һәрчәнд бу дөвләтләрдән бә'зиләри һәлә индиҹәдәк бизимлә бир стол башында әјләшмәк истәмәдикләрини сөјләмәјә һазырдыр. Буна бахмајараг, игтисади мүнасибәтләр, бунун ардынча да дипломатик мүнасибәтләр јаранмагдадыр, јаранмалыдыр, һөкмән јараначагдыр. Буна мүгавимәт көстәрән һәр бир дөвләт кечикмиш ола биләр, бәлкә дә чох мүһүм бир ишдә әлверишсиз вәзиҹәтә дүшә биләр. Биз инди бүтүн бунлары көрүрүк, һәм дә нәинки јалныз мәтбуатдан, гәзетләрдән көрүрүк. Баш вермиш дәјишикликләрин нә гәдәр бөјүк олдуғуну, зәннимчә, јолдашлар харичә етдикләри сәфәрләрдән дә јәгин едирләр. Бу чәһәтдән биз, әкәр көһнә мүгајисәни ишләтсәк, нечә дејәрләр, нә дүшүб башга гатарлара минмишик, нә дә башга арабалара.

Амма дахили сијасәтимизә кәлдикдә, биз бурада, 1921-чи илин јазында башга гатара кечмишик; буну биздән, сон дәрәчә гүввәтли вә инандырычы шәраит тәләб едирди, белә ки, бу барәдә арамызда һеч бир мүбаһисә вә һеч бир фикир ајрылығы јох иди, — мәһз башга гатара кечмәк бизим үчүн бә'зи чәтинликләр төрәтмәкдә давам едир, мән дејәрдим ки, бөјүк чәтинликләр төрәтмәкдә давам едир. Она көрә јох ки,

дөнүшүн зәрури олдуғуна биз шүбһә етмиш олаг, — бу барәдә һеч бир шүбһә јохдур, — она көрә јох ки, јени игтисади сијасәтимизин сынагдан кечирилмәсинин ондан көзләдијимиз мүвәффәгијјәтләри верибвермәдијинә биз шүбһә етмиш олаг. Тамамилә гәти дејә биләрәм ки, һабелә нә партијамызын сыраларында, нә дә битәраф фәһлә вә кәндлиләрин чох бөјүк әксәријјәти сыраларында бу барәдә һеч бир шүбһә јохдур.

Мәсәлә бу мә'нада чәтинлик тәшкил етмир. Чәтинликләр ондан ирәли кәлир ки, гаршымыза чыхмыш олан вәзифәнин јеринә јетирилмәси үчүн чох заман јени адамлар чәлб етмәк лазымдыр, фөвгәл'адә тәдбирләр көрмәк вә фөвгәл'адә үсуллар ишләтмәк лазымдыр. Бу вә ја дикәринин дүзкүнлүјү барәсиндә бизим һәлә шүбһәмиз вар, бу вә ја дикәр истигамәтдә дәјишикликләр вардыр вә демәк лазымдыр ки, бунларын һәр икиси һәлә хејли узун бир мүддәт әрзиндә галачагдыр. «Јени игтисади сијасәт»! Гәрибә аддыр. Бу сијасәтә она көрә јени игтисади сијасәт ады верилмишдир ки, о кери дөнүр. Инди биз кери чәкилирик, санки кери чәкилирик, лакин биз буну она көрә едирик ки, әввәлчә кери чәкиләк, сонра исә бәрк гачыб гүввәтлә ирәли сычрајаг. Биз өз јени игтисади сијасәтимизи јеридиркән јалныз бирчә бу шәртлә кери чәкилмишик. Кери чәкиләндән сонра ән инадлы бир сурәтдә ирәли һүчум етмәк үчүн инди өз сыраларымызы һарада вә нечә јенидән гурмалы, үјғунлашдырмалы, јенидән тәшкил етмәли олачағымызы биз һәлә билмирик. Бүтүн бу әмәлијјаты нормал гајдада кечиртмәк үчүн, зәрб-мәсәләдә дејилдији кими, гәти һәлл етмәмишдән әввәл он дәфә дејил, јүз дәфә өлчүб-бичмәк лазымдыр. Бу, бүтүн вәзифәләримизи јеринә јетирмәк вә мәсәләләримизи һәлл етмәк јолунда гаршымызда дуран ағлакәлмәз чәтинликләрин өһдәсиндән кәлмәк үчүн лазымдыр. Сиз көзәл билирсиниз ки, көрүлмүш ишләрә наил олмаг јолунда нә гәдәр гурбанлар верилмишдир, сиз билирсиниз ки, вәтәндаш мүһарибәси нә гәдәр узун чәкди вә нә гәдәр гүввә алды. Инди будур, Владивостокун алынмасы (Вла-

дивосток исә узаг олса да, лакин бу бизим шәһәрдир ахы) (ү з у н с ү р ә н а л г ы ш л а р) бизим һамымыза көстәрди ки, һамы бизә тәрәф, бизим наилијјәтләримизә тәрәф чан атыр. Бура да, ора да—РСФСР-дир. Бу һал бизи һәм вәтәндаш дүшмәнләрдән, һәм дә үзәримизә һүчум етмиш харичи дүшмәнләриндән хилас етди. Мән Јапонијадан бәһс едирәм.

Биз там гәти бир дипломатик шәраит әлдә етмишик вә бу шәраит, бүтүн дүнјанын гәбул етдији дипломатик шәраитдән башга бир шеј дејилдир. Сиз һамыныз буну көрүрсүнүз. Сиз бунун нәтичәләрини көрүрсүнүз, амма бунун үчүн нә гәдәр дә вахт тәләб олунду! Инди биз һәм игтисади сијасәтдә, һәм дә тичарәт сијасәтиндә өз һүгугларымызын дүшмәнләримиз тәрәфиндән танынмасына наил олмушуг. Тичарәт мүгавиләләринин бағланмасы буну сүбут едир.

Биз көрә билирик ки, ил јарым бундан әввәл, јени игтисади сијасәт дејилән сијасәт јолуна гәдәм гојдугдан сонра бизим бу јолла һәрәкәт етмәјимиз нә үчүн белә ағлакәлмәз дәрәчәдә чәтиндир. Дахилиндә јашадығымыз дөвләтин шәраити елә дир ки, бу дөвләт мүһарибә нәтичәсиндә о гәдәр дағылмыш, һәр чүр аз-чох нормал вәзијјәтдән о гәдәр чыхарылмышдыр вә о гәдәр зәрәр вә зијан көрмүшдүр ки, инди биз бүтүн һесабламаларымызы истәр-истәмәз азачыг фаиздән — мүһарибәдән габагкы фаиздән башлајырыг. Бу өлчүнү биз өз һәјат шәраитимизә тәтбиг едирик, бә'зән чох сәбирсизликлә, гызғын бир сурәтдә тәтбиг едирик вә һәмишә бизә јәгин олур ки, бурада һәдсиз чәтинликләр вардыр. Бурада өз гаршымыза гојдуғумуз вәзифә хүсусән она көрә олдугча бөјүкдүр ки, биз ону ади буржуа дөвләтинин шәраити илә мүгајисә едирик. Биз бу вәзифәни она көрә өз гаршымыза гојдуг ки, адәтән бу кими шәраитдә чох зәнкин дөвләтләрдән алынан јардымы бизим ала билмәјәчәјимизи баша дүшүрдүк*. Вәтәндаш мүһарибәсиндән сонра

* Стенограмда сонра ашағыдакы мәтн кедир: «вә әкәр биз, нечә дејәрләр, јардым көстәрилән дөвләт үзәринә белә һалларда гојулан, дејәк, јүксәк %% нәзәрә алсајдыгса да. Ишдә исә бунларын јардыма охшары јохдур. Ачыг демәк лазымдыр ки, јардым сөзүндән хејли аз нәзакәтли ада лајиг олардылар, лакин һәмин ади шәртләр дә, бунлар бизим үчүн чох ағыр олду». *Ред.*

бизим үчүн аз гала бојкот шəраити јаратдылар, јə'ни бизə дедиләр: бизим адətən тə'мин етдијимиз вə капитализм аləминдə нормал һесаб олунан игтисади əлагəни сизин үчүн тə'мин етмəјəчəјик.

Јени игтисади сијасət јолуна гəдəм гојдуғумуз вахтдан бир ил јарымдан артыг кечмишдир, илк бејнəлхалг мүгавиləни бағладығымыз вахтдан даһа чох кечмишдир, лакин буна бахмајараг, бүтүн буржуазија вə бүтүн һөкумətләр тəрəфиндən бизим бу чүр бојкот едилмəјимиз һəлə индијəдəк өзүнү көстəрмəкдəдир. Јени игтисади шəраитə разылашаркəн биз башга һеч бир шеја бел бағлаја билмəздик, лакин буна бахмајараг, шүбһəмиз јох иди ки, биз кəрək она кечək вə кəрək тəкликдə мүвəффəгијjətə наил олаг. Нə гəдəр чох мүддət кечирсə, бир о гəдəр чох ајдын олур ки, капиталист дөвлətləри тəрəфиндən бизə көстəрилə биләчəк, бизə көстəриләчəк һəр чүр јардым бу шəраити нəиики арадан галдырмаз, бүтүн еһтимала көрə, ən əксəр һалларда бу шəраити даһа да күчləндирəр, ону кəскинləшдирəр. Биз өзүмүзə дедик: «тəкликдə» етмəлијик. Һəр һансы бир сөвдəјə кирдијимиз, һəр һансы мүгавиləни бағладығымыз вə һəр һансы данышыға башладығымыз капиталист дөвлətləриндəн, демək олар, һəр бири бизə дејир: «тəкликдə» етмəлисиниз. Хүсуси чətинлик дə мəһз бундадыр. Биз бу чətинлији дəрк етмəлијик. Биз өз дөвлət гурулушумузу үч илдəн артыг бир мүддət əрзиндə көрдүјүмүз ишлə, ағлагəлмəз дəрəчəдə ағыр бир ишлə, ағлагəлмəз гəдəр гəһрəманлыглар көстəрилдији бир ишлə назырламышыг. Индијəдəк олдуғумуз шəраитдə биз мачал тапыб арашдыра билмирдик ки, бəлкə, артыг бир зərəр чəкмəли олдуг, мачал тапыб арашдыра билмирдик ки, бəлкə, чохлу гурбан вермиш олдуг, чүнки кифајət гəдəр чохлу гурбан верилмишди, чүнки бизим о заман башладығымыз мүбаризə (сиз чох көзəл билирсиниз, одур ки, бу барəдə этрафлы данышмаг лазым кəлмир), бу мүбаризə көһнə ичтимаи гурулуша гаршы өлүм-дирим мүбаризəси иди, биз она гаршы мүбаризə апарырдыг ки, өзүмүз үчүн јашамаг һүгугу, динч инкишаф һүгугу əлдə едək.

Биз буну әлдә етмишик. Буну биз демирик, бу гәсдән бизә тәрәфкирликдә тәгсирләндирилә биләчәк шаһидләрин ифадәси дејилдир. Бу, дүшмәнләримиз чәбһәсиндә олан вә әлбәттә, тәрәфкирлик едән, лакин бизим тәрәфимизи сахламаг дејил, тамамилә башгаларынын тәрәфини сахлајан шаһидләрин ифадәсидир. Бу шаһидләр Деникин чәбһәсиндә идиләр, ишғала башчылыг едирдиләр. Һәм дә биз билирик ки, онларын тәрәфкирлији бизә чох баһа тамам олду, чох дағынтылара сәбәб олду. Онларын үзүндән биз һәр чүр иткиләрә дүчар олдуг, чүрбәчүр сәрвәтләр итирдик, башлыча сәрвәт олан инсан һәјаты чәһәтдән ағлагәлмәз дәрәчәдә бөјүк мигјасда иткиләримиз олду. Инди биз өз вәзифәләримизә там диггәтлә нәзәр јетирәрәк баша дүшмәлијик ки, инди башлыча вәзифә — газанмыш олдуғумуз наилијјәтләри әлдән вермәмәкдир. Газанмыш олдуғумуз көһнә наилијјәтләрдән һеч бирини биз әлдән вермәјәчәјик. (Алгышлар.) Бунунла бирликдә, биз тамамилә јени бир вәзифә гаршысындајыг; көһнә билаваситә әнкәл ола биләр. Бу вәзифәни баша дүшмәк һәр шејдән чәтиндир. Буну баша дүшмәк исә, тамамилә нечә дејәрләр, дәридән чыхмаг лазым кәлдији бир заманда ишләмәји өјрәнмәк үчүн вачибдир. Јолдашлар, зәннимчә, бу сөзләр вә шүарлар ајдындыр, чүнки мәним ишдән ајрылмалы олдуғум тәгрибән бир ил әрзиндә мүхтәлиф шәкилдә, јүзләрлә сәбәб мүнасибәтилә, әмәли сурәтдә, иш објекти өз әлиниздә олдуғу бир шәраитдә бу барәдә данышмалы вә дүшүнмәли олмушсунуз, буна көрә дә мән әминәм ки, бу барәдә дүшүнмәк сизи јалныз бир нәтичәјә кәтириб чыхара биләр: инди биздән, бу анадәк вәтәндаш мүһарибәси саһәсиндә тәтбиг етдијимиздән даһа артыг бир чевиклик тәләб олунур.

Көһнәдән биз имтина етмәмәлијик. Бизи капиталист дөвләтләринә ујғунлашдыран там бир сыра күзәштләр, — бу бир сыра күзәштләр, дөвләтләрин бизимлә мүнасибәтләрә кирмәсинә там имкан верир, онларын мәнфәәт көтүрмәсини, бәлкә дә бә'зән, һәтта, һәддән артыг мәнфәәт көтүрмәсини тә'мин едир. Ејни заманда биз, дөвләтимизин, демәк олар, һамысыны өз әлин-

дә сахладығы истеһсал васитәләринин јалныз кичик бир һиссәсини күзәшт едирик. Бу күнләрдә гәзетләрдә, инкилис Уркартын тәклиф етдији консессија мәсәләси мүзакирә едилирди[178]; бу адам индијә гәдәр вәтәндаш мүһарибәсиндә, демәк олар, һәмишә бизим әлејһимизә кетмишдир. О дејирди: «Биз Русијаја гаршы, чәсарәт едиб бизи филан вә филан шејләрдән мәһрум етмиш олан Русијаја гаршы вәтәндаш мүһарибәсиндә өз мәгсәдимизә наил олачағыг». Бүтүн бунлардан сонра да биз онунла мүнасибәтләрә кирмәли олдуг. Биз бу мүнасибәтләрдән имтина етмәдик, биз бу мүнасибәтләри бөјүк шадлыгла гәбул етдик, лакин биз дедик: «Бағышлајын, биз әлдә етдикләримизи кери вермәјәчәјик. Бизим Русија чох бөјүкдүр, бизим игтисади имканларымыз чох бөјүкдүр, биз дә сизин лүтфән ирәли сүрдүјүнүз тәклифдән имтина етмәмәјә өзүмүзү һаглы билирик, лакин бу тәклифи биз ишкүзар адамлара мәхсус бир сојугганлылыгла мүзакирә едәчәјик». Доғрудур, бизим биринчи данышығымыз баш тутмады, чүнки сијаси сәбәбләрә көрә биз онун тәклифинә разы ола билмәздик. Биз она рәдд чавабы вермәли идик. Нә гәдәр ки, инкилисләр боғазлар мәсәләсиндә, Дарданел мәсәләсиндә бизим иштиракымызы мүмкүн һесаб етмирдиләр, биз рәдд чавабы вермәли идик, лакин бу рәдд чавабындан сонра биз дәрһал мәсәләни маһијјәтчә мүзакирә етмәјә башламалыјдыг. Биз мүзакирә едирдик ки, бу бизим үчүн әлверишлидир, ја јох, бу консессијаны бағламаг бизим үчүн әлверишлидирми вә әкәр әлверишлидирсә, нә кими бир шәраитдә әлверишлидир. Биз гијмәт барәсиндә данышмалыјдыг. Јолдашлар, бах бу сизә ајдын көстәрир ки, нә дәрәчәдә биз инди кәрәк мәсәләләрә кечмишдәки кими јанашмајаг. Кечмишдә коммунист дејирди: «Мән чанымдан кечирәм» вә бу она чох садә көрүнүрдү, һәрчәнд бу һеч дә һәмишә белә садә олмурду. Инди исә биз коммунистләрин гаршысында тамамилә башга бир вәзифә дурур. Биз инди кәрәк һәр шеји һесаблајаг, одур ки, сизләрдән һәр бириниз һесабламағы өјрәнмәлисиниз. Биз кәрәк капитализм шәраитиндә һесаблајаг ки, өз варлығы-

мызы нечə тə'мин едə биләрик, өз дүшмəнләримиздəн нечə фајда əлдə едə биләрик; онлар, əлбəттə, ғəлбəт барəсиндə чəрчилик едəчəкләр, онлар исə чəрчилик етмəји һеч дə унутмамышлар, һəм дə онлар бизим зəрəримизə чəрчилик едəчəкләр. Биз буну да унутмуруг вə əсла белə тəсəввүр етмирик ки, мүəјјəн бир јердə тичарəт нүмаjəндəләри мə'сум адамлара чевриләчəк вə мə'сум адамлара чеврилдикдə һəр чүр не'мəтләри бизə һавајы верəчəкләр. Бу олан иш дејилдир вə биз буна үмид етмирик, биз она бел бағлајырыг ки, мүгавимəт көстəрмəјə алышмышыг, одур ки, бурада да јол тапыб һəм тичарəт едə биләчəјик, һəм мəнфəət көтүрə биләчəјик, һəм дə чətин игтисади вəзијјətләрдəн чыха биләчəјик. Məһз бу чох чətин бир мəсələдир. Биз məһз бу мəсələнин үзəриндə чалышырыг. Мən истəрдим ки, биз көһнə вəзифə илə јени вəзифə арасында нə гədəр бөјүк бир учурум олдуғуну ајдын баша дүшмəјə чалышаг вə баша дүшəк. Бу учурум нə гədəр бөјүк олса да, биз мүһарибədə маневр етмəји өјрəнмишик вə баша дүшмəлијик ки, инди бизим етмəли олдуғумуз, инди ичиндə олдуғумуз маневр ən чətин бир маневрдир, лакин көрүнүр, бу, ахырынчы маневрдир. Бурада биз өз күчүмүзү сынамалы вə сүбут етмəлијик ки, биз нəинки дүнəнки биликләримизи əзбəрləмишик вə көһнəләри тəкрар едирик. Бағышлајын, биз јенидəн өјрəнмəјə башламышыг вə елə өјрəнəчəјик ки, мүəјјəн вə һамы үчүн ајдын мүвəффəгијјət əлдə едəк. Зəннимчə, məһз бу јенидəн өјрəнмə наминə биз инди кəрək бир-биримизə бир даһа мөһкəм вə'д едəк ки, јени игтисади сијасəт ады илə кери дөнмүшүк, лакин елə кери дөнмүшүк ки, јени һеч бир шеј əлдəн вермəјəк вə ејни заманда капиталистләрə елə хејир верəк ки, бу хејир һəр бир дөвləти, бизə гаршы нə гədəр дүшмəн олса да, бизимлə сазишə вə мүнасибəтләрə разы олмаға мəчбур етсин. Бүтүн һəрби мүдахиләнин башчысы вə дајағы олан Уркарт илə бир нечə дəфə сөһбəт етмиш олан јол. Красин дејирди ки, Уркарт бүтүн Русијада бизə көһнə гурулушу, нечə олурса олсун, гəбул етдирмəк јолундакы бүтүн чəһдləриндəн сонра онунла, Красинлə бир стол ба-

шында әјләшиб белә демәјә башлајыр: «Нечәјә верәрсиниз? Нә гәдәр верәрсиниз? Нечә илә верәрсиниз?» (Алгышлар.) Бу данышыгла бизим бир сыра консессија сазишләри бағламағымыз, беләликлә дә — буржуа чәмиҹјәти нөгтеји-нәзәриндән — тамамилә дүрүст, сарсылмаз мүгавилә мүнасибәтләринә кирмәјимиз арасында мәсафә һәлә хејли узагдыр, лакин артыг инди көрүрүк ки, биз буна јахынлашмагдајыг, демәк олар ки, јахынлашмышыг, лакин һәлә кәлиб чатмамышыг. Јолдашлар, буну е'тираф етмәк вә ловғаланмамаг лазымдыр. Биз һәлә һеч дә там мә'насилә елә бир вәзиҹјәтә наил олмамышыг ки, даһа гүввәтли, даһа мүстәгил олаг вә архајын сурәтдә әмин олаг ки, биз һеч бир капиталист сазишиндән горхмуруг вә архајын сурәтдә әмин олаг ки, сазиш нә гәдәр чәтин олса да, биз бу сазиши бағлајачағыг, онун маһиҹјәтини дәриндән баша дүшәчәк вә ону һәлл едәчәјик. Буна көрә дә бу саһәдә башламыш олдуғумуз иш, — һәм сијаси иш, һәм дә партија иши, — давам етдирилмәлидир, буна көрә дә биз көһнә үсуллардан тамамилә јени үсуллара кечмәлијик.

Бизим апарат көһнә һалында галмышдыр, буна көрә дә инди вәзифәмиз бу апараты јени гајдада гурмагдан ибарәтдир. Биз буну бирдән-бирә јенидән гура билмирик, лакин иши елә гурмалыјыг ки, биздә олан коммунистләр дүзкүн јерләшдирилмиш олсунлар. Елә етмәк лазымдыр ки, онлар, һәмин коммунистләр тә'јин едилмиш олдуглары апараты өз әлләринә алсынлар, биздә чох заман олдуғу кими, елә олмасын ки, бу апарат онлары өз әлинә алмыш олсун. Нөгсанлары кизләтмәјә дәјмәз, буну ачыг демәк лазымдыр. Гаршымызда мәһз бу кими вәзифәләр вә бу кими чәтинликләр дурур, һәм дә мәһз елә бир заманда дурур ки, биз өз әмәли јолумуза чыхмышыг вә сосиализмә көрәк тәнтәнәли бојаларла чәкилмиш бир икона кими бахмајаг. Биз дүзкүн истигамәт көтүрмәлијик, елә етмәлијик ки, һәр шеј јохланмыш олсун, бүтүн күтләләр вә бүтүн әһали бизим јолумузу јохлајыб десин: «Бәли, бу, көһнә гурулушдан јахшыдыр». Гаршымыза гојдуғумуз вәзифә мәһз бундан

ибарәтдир. Өлкәнин бүтүн әһалисинә нисбәтән кичик бир груп адамлардан ибарәт олан партијамыз бу вәзифәјә киришмишдир. Бу кичик груп өзү һәр шеји јеринидән гурмаг вәзифәсини өз гаршысына гојмушдур вә һәр шеји јенидән гурачагдыр. Бунун бир утопија олмадығыны, инсанларын һәјатда көрдүјү бир иш олдуғуну биз сүбут етмишик. Буну биз һамымыз көрмүшүк, бу иш артыг көрүлмүшдүр. Һәр шеји елә јенидән гурмаг лазымдыр ки, зәһмәткеш күтләләрин, кәндли вә фәһлә күтләләринин бүтүн әксәријјәти десин: «Сиз өзүнүзү тә'рифләмирсиниз, биз сизи тә'рифләјирик, биз дејирик: сиз елә јахшы нәтичәләрә наил олмушсунуз ки, бу нәтичәләрдән сонра һеч бир ағыллы адам, һеч бир заман көһнә гурулуша гајытмаг фикринә дүшмәз». Бу исә һәлә јохдур. *Буна көрә јени игтисади сијасәт бүкүнкү күнүн һәр шеји әһатә едән башлыча, нөвбәти шүары олараг галмагдадыр.* Биз дүнән өјрәнмиш олдуғумуз шүарлардан һеч бирини унутмајачағыг. Буну биз тамамилә архајын сурәтдә, һеч бир тәрәддүд әламәти көстәрмәдән һәр кәсә дејә биләрик вә бизим һәр бир аддымымыз буну дејир. Лакин биз һәлә јени игтисади сијасәтә ујғунлашмалыјыг. Онун бүтүн мәнфи чәһәтләринә, сајыб көстәрмәјә еһтијач олмајан вә сизин чох көзәл бәләд олдуғунуз бу мәнфи чәһәтләрә үстүн кәлмәји, бунлары мүәјјән минимума чатдырмағы бачармаг, һәр шеји һагг-һесаб едиб гурмағы бачармаг лазымдыр. Бизим ганунвериҷилијимиз буна там имкан верир. Биз иши гура биләчәјикми? Бу һәлә һеч дә һәлл олунмамышдыр. Биз ону өјрәнмәкдәјик. Бизим партија гәзетимизин һәр нөмрәсиндә көрдүјүнүз онларча мәгаләдә дејилир: филан фабрикдә, филан фабрикантын мүәссисәсиндә ичарә шәртләри филан чүрдүр, директору бизим коммунист јолдашымыз олан филан мүәссисәдә исә шәраит бах белә дир. Бу, кәлир верир, ја јох, өзүнү доғрултдур, ја јох? Биз күндәлик мәсәләләрин әсл маһијјәтинә кечмишик, бу исә чох бөјүк наилијјәтдир. Сосиализм инди даһа узаг бир кәләчәјин мәсәләси, јахуд һәр һансы бир мүчәррәд мәнзәрә мәсәләси, ја да бир икона мәсәләси дејилдир. Икона-

лар барәсиндә биз көһнә фикримиздә, чох пис фикирдә галмышыг. Биз сосиализми күндәлик һәјата чәкиб кәтирмишик вә бурада ишдән баш чыхармалыјыг. Букүнкү вәзифәмиз мәһз бундан ибарәтдир, епохамызын вәзифәси мәһз бундан ибарәтдир. Изин верин сөзүмү гуртараркән әмин олдуғуму билдирим ки, бу вәзифә нә гәдәр чәтин олса да, бизим кечмиш вәзифәмизә нисбәтән нә гәдәр јени олса да, вә бизим үчүн нә гәдәр чох чәтинликләр төрәдирсә дә — биз һамымыз бирликдә, сабаһ јох, бир нечә ил әрзиндә,— биз һамымыз бирликдә, бу вәзифәни нечә олурса олсун јеринә јетирәчәјик, беләликлә дә јени игтисади сиjасәт Русијасындан сосиалист Русијасы јараначагдыр. (Гуруултулу вә узун сүрән алгышлар.)

«Правда» № 263,
21 нојабр 1922-чи ил

«Правда» гәзетинин
стенограмла јохланмыш мәтниндән
чап олунур

СОВЕТ ИШЧИЛӘРИ ҺӘМКАРЛАР ИТТИФАГЫНЫН V ҮМУМРУСИЈА ГУРУЛТАЈЫНЫН РӘЈАСӘТ ҺЕЈ'ӘТИНӘ[179]

22. XI. 1922-чи ил.

Әзиз јолдашлар!

Һазыркы заманын ән башлыча нөвбәти вәзифәси вә јахын илләр үчүн ән мүһүм вәзифә, совет апаратыны ихтисар етмәк, ону даһа мүкәммәл тәшкил етмәк, сүрүндүрмәчилији, бүрократизми арадан галдырмаг вә сәмәрәсиз хәрчләри азалтмаг јолу илә бу апараты мүнтәзәм сурәтдә кичилтмәкдән вә учузлашдырмагдан ибарәтдир. Сизин иттифагыныз бу истигамәтдә бөјүк иш көрмәли олачагдыр.

Совет ишчиләри һәмкарлар иттифагынын V Үмумрусија гурултајына мүвәффәгиҗҗәт вә сәмәрәли иш арзу едәрәк үмидвар олдуғуму билдирирәм ки, о, совет апараты мәсәләсини хүсуси мүзакирә едәчәкдир.

Халг Комиссарлары Советинин Сәдри
В. Улјанов (Ленин)

«Известия ВЦИК», № 267, 25 нојабр 1922-чи ил

Макинада јазылмыш вә В. И. Ленинин тәсһиһ етдиҗи вә имзаладығы нүсхәдән чап олунур

ҺӘРБИ-ДӘНИЗ КӘМИЛӘРИНИН ТӘ'МИР ВӘ ТИКИНТИСИ ПРОГРАМЫНЫН ИХТИСАР ЕДИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА

(И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБЛАР)

1

Ј. Сталинә

(Һәләлик јалыыз мәһдуд мүшавирә гајдасы илә, башга МК-чыларла мәсләһәтләшмәк ләһиши илә[180].)

Кәми тә'мири мәсәләсиинә даир үмуми чәдвәли Сизә көндәрирәм. Тез, фикримчә, һәтта бу күн һәлл етмәк лазымдыр. Мәи дүиәи Склјаиски илә әтрафлы сөһбәт етмишәм вә бир гәдәр тәрәддүддәјәм, лакии 10 милјои маиат хәрч о гәдәр биабырчасына чохдур ки, мәи һәр һалда ашағыдакылары тәклиф етмәјә билмәрәм:

«Нахимов» крејсеринин тикиитисиии баша чатдырылмасыны тәсдиг етмәк, соира галаи ири кәмиләри (есминесләри, лиикорлары вә б.) $^1/_3$ гәдәр азалтмаг вә бүтүи галан хәрчләрии дә мүвафиг олараг ихтисар едилмәсиии идарәјә тапшырмаг. Фикримчә белә һалда бүтөвлүкдә 7 милјоиа чатдырмаг мүмкүндүр, галанындаи исә мәктәбләрә хәрчләри артырмаг дүзкүи олар. Тамамилә кизли үмуми чәдвәли вә Пјатаков комиссијасы[181] ишиин иәтичәләриии мәктуба әлавә едирәм, һәмии комиссија, ј. Склјаискинин дедијинә көрә, артыг аз гала 16 милјон маиатлыг ихтисар етмишдир.

Мәи дүшүнүрәм ки, доиаима иидики һәчмиидә доианмачыгаздырса да, ј. Склјаискинин һаглы олараг гејд етдији кими, јенә дә бизим үчүн һәддән артыг хәрчдир. «Нахимов» крејсеринин тикиитисини баша чатдырмаг лазымдыр, чүики биз ону мәнфәәтлә

сатарыг; ғаланына кәлдикдә исә, әминәм, мүтәхәссисләримиз һәддән артыг алудә олурлар. Донанма бизә лазым дејил, мәктәбләрә хәрҹләрин артырылмасы исә чан кими лазымдыр[182].

Ленин

1922-чи ил нојабрын 25-дә,
сәһәр саат 11-дә
телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1959-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында
чап едилмишдир

Катибин јазысындан
(макинада јазылмыш нүсхә)
чап олунур

2

јол. Сталинә

Кәмигајырма програмыны «көзәјары» ихтисар етмәјим һаггында иттиһамла әлагәдар олараг[183] ашағыдакы изаһаты вермәлијәм:

Бүтүн кәми тә'мири програмынын һәчми, сијаси вә игтисади сәбәбләрә көрә бизим сахламаг ниҗҗәтиндә олдуғумуз донанманын һәчми илә уҗғунлашдырылмалыдыр (буну исә, әлбәттә, јалныз мүтәхәссисләр едә биләрләр). Мәни тамамилә инандырмышлар ки, «Нахимов» крејсери донанмамыз тәркибиндә олмалыдыр, чүнки бәд ајагда биз ону мәнфәәтлә сатмаг имканына малик олмалыјыг. Сонра, бизим кәми тә'мири програмымызда бир сыра есминесләр, линкорларын, һабелә суалты гајыгларын бир һиссәси вә и. а. вардыр. Бу кәмиләрин үмуми сајы мәнә лазым олдуғундан артыг көрүнүр ки, буну да үмумиҗҗәтлә һәрби-дәниз гүввәмизин шәраити доғрултмур вә бүдчәмизин игтидарындан кәнардыр. Кәмиләрин бу һиссәсини мәһз нә гәдәр ихтисар етмәк мүмкүн олдуғуну мән билмирәм вә белә фикирдәјәм ки, Пјатаковун вә Соколниковун комиссијасы да буну расионал, игтисади вә хүсусән сијаси мүлаһизәләр әсасында мүәјјән етмәк имканына малик олмамышдыр.

Бир шеј мәнә шүбһәсиздир ки, 10 милјонлуг үмуми мәбләғ гүввәмиздән кәнардыр. Буна көрә мән бу мәбләғин 7 милјон мүәјјән олунмасыны вә һәрби мү-

тәхәссисләрин буну һесабламасыны тәклиф едирәм ки, әкәр донанмамыздакы кәмиләрин сајына ујғун олараг әлавә рәгәмләр көтүрүләрсә, есминесләрин, линкорларын, суалты гајыгларын вә дикәр кәмиләрин үмуми сајы белә һесабламада нә гәдәр олар. Мәним фикримчә, башга чүр биз донанмамызын ихтисарына үмумиҹәтлә наил ола билмәрик, чүнки дәнизчи-мүтәхәссисләр, тәбиидир, өз ишләринә мәфтун олдугларындан һәр бир рәгәми шиширдәчәкләр, һалбуки, авиасијаја чох бөјүк хәрчләр тәхсис олдуғу бир шәраитдә биз донанмаја хәрчләрдә дөрдгат, онгат еһтијатлы олмалыјыг, хүсусән она көрә дә ки, Владивостокун бирләшдирилмәси нәтичәсиндә, көрүнүр, гаршыда бөјүк хәрчләр дә олачагдыр.

Вә'д едилмиш сифаришләрин метал заводларына вә Баш електрик идарәсинә верилмәси һаггында Каменевин мүлаһизәләринә көлдикдә исә, демәк лазымдыр ки, сифаришләри биз һеч бир һалда донанма кими бир шеја дејил, кәндли еһтијачларыны өдәмәја вермәлијик[184], чүнки игтисади вә сијаси сәбәбләр үзүндән аз-чох әһәмиҹәтли дәрәчәдә бөјүк донанма сахламаг имканымыз харичиндәдир.

Буна көрә мән тәклиф едирәм, үмуми хәрч үч милјон ихтисар едилиб, кәми тә'мири програмы чәрчивәсиндә һәмин мәбләғин бу вә ја дикәр мәгсәдләрә нә кими бир нисбәтдә тә'јин едилмәси һесаблансын, сонра да һесаблансын ки, көстәрилән мигдар кәми тә'мири заводларымызы биз һансы јолла кәндлиләрә лазым олан метал мә'мулата кечирилмәсинә дәрһал башлаја биләрик.

Ленин

1922-чи ил нојабрын 29-да
саат 19-да
телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1959-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында
чап едилмишдир

Катибин јазысындан
(машинада јазылмыш нүсхә)
чап олунур

МААРИФ ИШЧИЛӘРИНИН ГУРУЛТАЈЫНА[185]

Јолдашлар, тәбрикиниз үчүн сизә тәшәккүр едирәм вә үзәриниздә олан бөјүк вә мәс'улијјәтли вәзифәнин — кәнч нәсли јени һәјат гуручулуғуна һазырламаг вәзифәсинин өһдәсиндән кәлмәјинизи арзу едирәм.

Ленин

1922-чи ил нојабрын 26-да јазылмышдыр

1922-чи илин декабрында «Работник Просвещения» журналынын 10-чу №-синдә чап едилмишдир

Журналын мәтниндән чап олунур

БЕЈНӘЛХАЛГ ФӘҺЛӘ ЈАРДЫМЫНЫН ҚАТИБИ, ЈОЛДАШ МҮНТСЕНБЕРГӘ[186]

Коминтернин IV конгресиндә Сизин мә'рузәнизә әлавә олараг мән јардым тәшкилинин әһәмијјәтини гыса шәкилдә көстәрмәк истәјирәм.

Ачлыг чәкәнләрә бејнәлхалг фәһлә синфи тәрәфиндән јардым кечән илки ачлығын ағыр күнләрини кечирмәкдә вә она үстүн кәлмәкдә Совет Русијасына хејли дәрәчәдә көмәк етди. Һазырда ачлығын вурдуғу јаралары сағалтмаг, һәр бир шејдән әввәл минләрлә јетим галмыш ушаглары тә'мин етмәк вә ачлыг нәтичәсиндә чох зәрәр чәкмиш кәнд тәсәррүфатыны вә сәнајени бәрпа етмәк лазымдыр.

Бу саһәдә дә бејнәлхалг фәһлә синфинин гардашчасына јардымы иши артыг башланмышдыр. Перм јахынлығында американ трактор дәстәси, Америка техники јардым тәшкилатынын кәнд тәсәррүфат груплары, Бејнәлхалг фәһлә јардымынын кәнд тәсәррүфат вә сәнаје мүәссисәләри, Совет Русијасына Фәһлә јардымы васитәсилә биринчи пролетар истигразынын јерләшдирилмәси вә буна јазылма—бүтүн бүнлар Совет Русијасынын игтисади бәрпасына көмәк үчүн фәһләләрин гардашлыг јардымынын чох үмид верән башланғычыдыр.

Совет Русијасына Бејнәлхалг фәһлә јардымынын игтисади көмәји ишиндә бу гәдәр фәрәһли башланғычына бүтүн дүнја фәһләләри вә зәһмәткешләри һәр васитә илә тәрәфдарлыг көстәрмәлидирләр. Совет Русијасыны танымаг тәләбилә буржуа өлкәләринин һөкумәтләринә күчлү сијаси тәзјиг көстәрилмәсилә

бәрабәр, дүнја пролетариатынын кениш игтисади јардымы һазырда империалист консернләринә гаршы Совет Русијасынын ағыр игтисади мүбаризәсинә ән јахшы вә ән әмәли јардым вә сосиалист тәсәррүфаты гуруҹулуғу ишинә ән јахшы көмәкдир.

Вл. Улјанов (Ленин)

Москва, 2 декабр 1922.

Илк дәфә 1924-ҹү илдә бу китабда чап едилмишдир: «Бејнәлхалг фәһлә јардымынын үч или. 1921—1924». Москва, «Межрабпом» нәшрijjаты

В. И. Ленинин имзаладығы орижиналдан чап олунур Алманҹадан русҹаја тәрҹүмә

КОММУНИСТ КӘНҺЛӘР ИНТЕРНАСИОНАЛЫНЫН МОСКВАДАКЫ ҮҺҮНҺҮ ДҮНЈА КОНГРЕСИНӘ[187]

4. XII. 1922-чи ил.

Әзиз јолдашлар!

Тәәссүф едирәм ки, сизи шәхсән тәбрик едә билмирәм. Ишиниздә мүвәффәгијјәт газанмаг үчүн сизә ән јахшы арзуларымы билдирирәм. Үмид едирәм ки, јүксәк адыныза бахмајараг, ән башлыча мәсәләни — кәнчләри һазырламаг вә тәһсил ишини әмәли сурәтдә ирәлиләтмәк зәрурәтини унутмајачагсыныз.

Ән сәмими коммунист саламы илә

В. Улјанов (Ленин)

«Правда» № 275, 5 декабр 1922-чи ил

Макинада јазылмыш вә В. И. Ленинин тәсһиһ етдији вә имзаладығы нүсхәсиндән чап олунур

ҺААГАДАКЫ НҮМАЈӘНДӘ ҺЕЈ'ӘТИМИЗИН ВӘЗИФӘЛӘРИ МӘСӘЛӘСИНӘ ДАИР ГЕЈДЛӘР[188]

Һаагадакы конфрансла әлагәдар олараг, мәним фикримчә, мүһарибә тәһлүкәсинә гаршы мүбаризә мәсәләсиндә ән бөјүк чәтинлик, бу мәсәләнин садә, ајдын вә нисбәтән јүнкүл бир мәсәлә олдуғу һаггындакы јанлыш фикри арадан галдырмагдан ибарәтдир.

Реформистләрин бүтүн ән көркәмли рәһбәрләри фәһлә синфинә адәтән белә дејирләр: мүһарибәјә тә'тиллә вә ја ингилабла чаваб верәрик. Һәм дә бу чавабларын заһири радикаллығы чох вахт фәһләләри, кооперативчиләри вә кәндлиләри гане едиб сакитләшдирир.

Бәлкә, ән доғру үсул, белә бир фикри ән кәскин сурәтдә рәдд етмәклә башламагдан ибарәт оларды. Демәк лазымдыр ки, хүсусән инди, јахынлардакы мүһарибәдән сонра, јалныз ән ахмаг вә ја тамамилә јаланчы адамлар инандырмаға чалыша биләрләр ки, мүһарибәјә гаршы мүбаризә мәсәләсинә верилән белә бир чаваб куја бир шеј јараја биләр. Демәк лазымдыр ки, мүһарибәјә, сөзүн ән бәсит вә һәрби мә'насында тә'тиллә «чаваб вермәк» мүмкүн дејилдир, мүһарибәјә һабелә ингилабла да «чаваб вермәк» мүмкүн дејилдир.

Мүһарибәнин төрәнмәси сирринин нә гәдәр бөјүк олдуғуну көстәрән реал вәзијјәти, һәгигәтән јахынлашмагда олан мүһарибә гаршысында фәһләләрин ади тәшкилатынын, — о өзүнү ингилаби тәшкилат адландырырса да, — нә гәдәр ачиз олдуғуну адамлара изаһ етмәк лазымдыр.

Адамлара тамамилә конкрет сурәтдә дөнә-дөнә изаһ етмәк лазымдыр ки, ахырынчы мүһарибә заманы вәзијјәт нечә иди вә нә үчүн башга чүр ола да билмәзди. Хүсусән белә бир вәзијјәтин мә'насыны изаһ етмәк лазымдыр ки, «вәтәнин мүдафиәси» елә бир лабүд мәсәләјә чеврилир ки, зәһмәткешләрин чох бөјүк әксәријјәти буну лабүд сурәтдә өз буржуазијасынын хејринә һәлл едәчәкдир.

Буна көрә дә, биринчиси, «вәтәнин мүдафиәси» мәсәләсинин изаһ едилмәси; икинчиси, бунунла әлагәдар олараг, «мәғлубијјәтчилик» мәсәләсинин изаһ едилмәси вә нәһајәт, мүһарибәјә гаршы мүбаризәнин јеканә мүмкүн үсулунун изаһ едилмәси, јә'ни мүһарибәдә иштирак едән бүтүн ингилабчыларын мүһарибә әлејһинә *узун мүддәт* ишләмәси үчүн кизли тәшкилатын сахланмасы вә јарадылмасы — бунлар һамысы өн сыраја кечирилмәлидир.

Мүһарибәни бојкот етмәк — ахмаг сөздүр. Коммунистләр һәр һансы бир мүртәче мүһарибәјә кетмәлидирләр.

Јахшы олар, һеч олмазса мүһарибә әрәфәсиндәки алман әдәбијјаты тимсалларында, хүсусилә дә 1912-чи ил Базел конгреси тимсалларында хүсуси бир конкретликлә көстәрилсин ки, мүһарибәнин чинајәткар бир иш олдуғуну, мүһарибәнин сосиалист үчүн јолверилмәз олдуғуну вә с. нәзәри чәһәтдән гәбул етмәк — бош бир сөз олур, чүнки мәсәләнин бу чүр гојулушунда һеч бир конкретлик јохдур. Мүһарибәнин нечә башлана биләчәји вә нечә башланачағы һаггында биз күтләләрә һеч бир әсл чанлы тәсәввүр вермирик. Әксинә, һөкмран мәтбуат һәр күн сајсыз-һесабсыз нүсхәләриндә бу мәсәләни пәрдәләјир вә бу мәсәлә һаггында елә бир јалан јајыр ки, зәиф сосиалист мәтбуаты бунун гаршысында тамамилә ачиздир, хүсусилә дә она көрә ки, бу мәтбуат динчлик заманында да һәмин мәсәләјә даир көкүндән јанлыш бахышлар јеридир. Өлкәләрин чохунда коммунист мәтбуаты да јәгин биабыр олачагдыр.

Зәннимчә, кооперативчиләрин вә тред-јуниончуларын бејнәлхалг конгресиндәки нүмајәндәләримиз кә-

рәк вәзифәләри өз араларында бөлсүнләр вә һазырда мүһарибәни доғрултмаг үчүн ишләдилән софизмләрин һамысыны ән кениш бир тәфәррүатла арашдырсынлар.

Күтләләри мүһарибәјә чәлб етмәкдә ән башлыча васитә, ола билсин ки, мәһз буржуа мәтбуатынын ишләтдији софизмләрдир вә мүһарибәјә гаршы бизим ачизлијимизи изаһ едән ән башлыча сәбәб ондан ибарәтдир ки, биз ја һәмин софизмләри габагчадан арашдырмырыг, ја да даһа тез-тез, учуз, ловға вә тамамилә бош ибарәләрлә һәмин софизмләрдән јахамызы гуртарыб, 1912-чи ил Базел манифести руһунда дејирик ки, биз мүһарибәјә јол вермәрик, мүһарибәнин чинајәткар бир иш олдуғуну тамамилә баша дүшүрүк вә и. а.

Мәнә елә кәлир ки, әкәр Һаага конфрансында мүһарибә әлејһинә бу вә ја башга дилдә нитг сөјләјә билән бир нечә адамымыз олса, онда ән мүһүм иш белә бир фикри тәкзиб етмәкдән ибарәт олар ки, куја орадакылар мүһарибәнин әлејһинәдирләр, куја онлар мүһарибәнин ән көзләнилмәз бир вахтда онлары јахалаја биләчәјини вә јахаламалы олдуғуну баша дүшүрләр, куја онлар мүһарибәјә гаршы мүбаризә үсулуну аз-чох баша дүшүрләр, куја онлар мүһарибәјә гаршы мүбаризә үчүн ағлабатан вә мәгсәдә чатдыра билән бир јол тапмаға аз-чох гадирдирләр.

Јахын кечмишдәки мүһарибәнин тәчрүбәси илә әлагәдар оларақ биз изаһ етмәлијик ки, мүһарибә е'лан едилән күнүн сабаһысы бир јығын һәм нәзәри, һәм дә һәјати мәсәләләр мејдана чыхачаг вә ордуја чағырыланларын чох бөјүк әксәријјәтинин һәмин мәсәләләрә аз-чох ачыг зеһинлә вә аз-чох вичданлы бир гәрәзсизликлә јанашмасына әсла имкан вермәјәчәкдир.

Зәннимчә, бу мәсәләни гејри-ади дәрәчәдә мүфәссәл изаһ етмәк, һәм дә ону ики чүр изаһ етмәк лазымдыр:

Әввәлән, кечмиш мүһарибә заманы нәләр олдуғуну дањышыб тәһлил етмәк вә орада иштирак едәнләрин һамысына демәк лазымдыр ки, онлар буну билмир-

ләр, ја да өзләрини елә көстәрирләр ки, куја билирләр, әслиндә исә мәсәләнин мәһз мәғзинин нәдән ибарәт олдуғуна көз јумурлар, һалбуки буну билмәдикдә мүһарибәјә гаршы һеч бир мүбаризәдән данышыг да ола билмәз. Бу чәһәтдән, зәннимчә, мүһарибә барәсиндә о заман рус сосиалистләри арасында әмәлә кәлмиш олан бүтүн чаларлары, бүтүн рә'јләри арашдырмаг лазымдыр. Сүбут етмәк лазымдыр ки, бу чаларлар тәсадүфи әмәлә кәлмәмишди, бунлары үмумијјәтлә мүасир мүһарибәләрин өз тәбиәти доғурмушду. Сүбут етмәк лазымдыр ки, бу рә'јләр тәһлил едилмәсә, бунларын нечә лабүд олараг мејдана кәлдији вә мүһарибәјә гаршы мүбаризә мәсәләси үчүн нечә һәлледичи әһәмијјәти олдуғу изаһ едилмәсә, белә бир тәһлил олмаса, мүһарибәјә һеч бир назырлыг һаггында, һәтта она шүурлу мүнасибәт һаггында данышыг да ола билмәз.

Икинчиси, һазыркы мүнагишәләрдән, һәтта ән чүзи мүнагишәләрдән дә мисаллар көтүрүб бунларын әсасында изаһ етмәк лазымдыр ки, Инкилтәрә илә Франсанын Түркијә илә бағладыглары мүгавиләнин мүәјјән бир тәфәррүатына даир онларын мүбаһисәси үстүндә, јахуд Сакит океана даир һәр һансы бир мәсәләдә бош бир ихтилаф үстүндә Америка илә Јапонија арасында, ја да һәр һансы ири дөвләтләр арасында мүстәмләкә мүбаһисәләри үстүндә вә ја өзләринин көмрүк сијасәтинә даир, јахуд үмумијјәтлә өзләринин тичарәт сијасәтинә даир мүбаһисәси вә и. а. вә и. а. үстүндә һәр күн мүһарибә баш верә биләр. Мәнә елә кәлир ки, әкәр һаагада натигләрин мүһарибә әлејһинә бүтүн өз нитгләрини тамамилә азад сөјләјә биләчәкләри барәсиндә ән азачыг шүбһә олса, онда бир сыра фәндләр дүшүнмәк лазымдыр ки, һеч олмазса јалныз вачиб оланлар дејилсин, дејилмәси мүмкүн олмајыб галанларыны исә сонра китабча шәклиндә нәшр етмәк лазымдыр. Елә етмәк лазымдыр ки, сәдр натигин сөзүнү кәссин.

Зәннимчә, јенә һәмин мәгсәдлә, нүмајәндә һеј'әтинә, бүтүнлүкдә мүһарибә әлејһинә нитг сөјләјә билән, ја'ни мүһарибә әлејһинә бүтүн башлыча дәлилләри

вә мүһарибәјә гаршы мүбаризәнин бүтүн шәртләрини шәрһ едәрәк нитг сөјләјә билән вә сөјләмәли олан натигләрдән башга бир дә, үч башлыча харичи дилин үчүнү дә билән адамлар дахил едилмәлидир ки, бунларын иши нүмајәндәләрлә сөһбәт етмәкдән вә әсас дәлилләри нүмајәндәләрин нә дәрәчәдә баша дүшдүкләрини, һабелә бу вә ја дикәр дәлилләр ирәли сүрүлмәсинә, јахуд мисаллар кәтирилмәсинә нә гәдәр еһтијач олдуғуну ајдынлашдырмагдан ибарәт олсун.

Бир сыра мәсәләләрдә, бәлкә, јалныз кечмиш мүһарибәјә даир фактлар әсасында мисаллар кәтирилмәси чидди тә'сир көстәрә биләр. Бир сыра дикәр мәсәләләрдә бәлкә, јалныз дөвләтләр арасындакы һазыркы мүнагишәләри вә бу мүнагишәләрин баш верә биләчәк силаһлы тоггушма илә әлагәсини изаһ етмәклә чидди тә'сир көстәрмәк олар.

Јадымдадыр ки, мүһарибәјә гаршы мүбаризә мәсәләсинә даир бизим коммунист депутатларын һәм парламентләрдәки, һәм дә парламентләрдән кәнардакы нитгләриндә мүһарибә әлејһинә мүбаризә барәсиндә сон дәрәчә јанлыш вә сон дәрәчә јүнкүлфикир шејләр олан там бир сыра бәјанатлар вардыр. Бунунла, бу кими бәјанатлара гаршы, хүсусилә дә бу бәјанатлар артыг мүһарибәдән сонра верилмиш олдуғу һалларда там гәтијјәтлә чыхыш етмәк вә һәр бир бу кими натигин адыны амансызлыгла көстәрмәк лазымдыр. Белә натиг һаггында өз рә'јимизи, хүсусән лазым көлдији һалда истәнилән гәдәр јумшалтмаг олар, лакин бу кими һаллардан һеч биринин үстүндән сүкутла кечмәк олмаз, чүнки бу мәсәләјә јүнкүлфикирликлә јанашылмасы елә бир бәладыр ки, бүтүн галанларыны өтүб кечир вә бу бәлаја гаршы әсла јумшаглыг көстәрилә билмәз.

Фәһлә гурултајларынын бир сыра тамамилә ағылсыз вә јүнкүлфикир гәрарлары вардыр.

Бүтүн вә һәр чүр материаллары дәрһал топламаг вә мөвзунун һәм ајры-ајры һиссәләрини вә һиссәчикләрини, һәм дә гурултајдакы бүтүн «стратекијаны» әтрафлы мүзакирә етмәк лазымдыр.

Белә бир мәсәләдә бизим тәрәфимиздән нәинки сәһв, һәтта мүһүм бир натамамлыг олмасы да дөзүлмәздир.

4. XII. 1922.

Илк дәфә 1924-чү ил апрелин 26-да «Правда» гәзетинин 96-чы №-синдә чап едилмишдир
Имза: Ленин

Макинада јазылмыш вә В. И. Ленинин тәсһиһ етдији вә имзаладығы нүсхәдән чап олунур

ХКС ВӘ ӘМШ СӘДРИНИН МҮАВИНЛӘРИ АРАСЫНДА ИШ БӨЛКҮСҮНӘ ДАИР ТӘКЛИФЛӘР[189]

Мүавинләр арасында иш бөлкүсү:

1. Бир мүавин *ӘМШ*-и, дикәр икиси *ХКС*-ни ајбаај көтүрүр.
2. Халг комиссарлыгларыны өз араларында 1922-чи илин јазындакы сијаһыја[190] ујғун бир сијаһы (вә ја о чүр бир сијаһы) үзрә бөлүрләр.
3. Артыг башланмыш олан иши исә (мәсәлән, трестләр — трестләр комиссијасы; ағыр сәнаједә хәрчләрин учоту) ј. Каменев давам етдирир.
4. Һәр бир мүавин апаратын јохланмасыны өз өһдәсинә көтүрүр;—мүәјјән бир һиссәсини һәр һәфтә вә ја икн һәфтәдән бир (елә нәзәрдә тутмаг вә елә бөлмәк лазымдыр ки, һәр бир јохлама нөвбә илә каһ бир, каһ да дикәр халг комиссарлығына һәср едилмиш олсун;— каһ онун јухары һиссәләрини, каһ да ашағы һиссәләрини; —һәр бир јохлама әтрафлы олараг јазылы гәрарла тәсбит едилсин; јохланылмамыш халг комиссарлыгларынын, дикәр халг комиссарлыглары үчүн јазылан, лакин там ејни олан ихтисарлары вә јахшылашдырмалары өзләриндә һәјата кечирмәјән һиссәләринә һәбс олунмаға вә ишдән чыхарылмаға гәдәр чәза верилир).

Ленин

4/XII. 1922-чи ил

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

Н. Ј. ФЕДОСЕЈЕВ һАГГЫНДА БИР НЕЧӘ СӨЗ[191]

Николај Јевграфович Федосејев һаггындакы хатирәләрим 90-чы илләрин башланғычында дөврүнә аиддир. Бунларын дүрүстлүјүнә архајын дејиләм.

О заман мән әјаләтдә, — мәлүм Казанда вә Самарада јашајырдым. Федосејев һаггында мән Казанда олдуғум вахт ешитмишдим, амма онунла шәхсән көрүшмәмишдим. 1889-чу илин јазында мән Самара губернијасына кетдим вә орада, 1889-чу ил јајын ахырларында ешитдим ки, Федосејев, һабелә Казандакы дәрнәкләрин,—о чүмләдән мәним иштирак етдијим дәрнәјин дә, — башга үзвләри һәбс едилмишләр. Зәннимчә, әкәр о илин јајында Казанда галсајдым, мән дә еләчә асанлыгла һәбс едилә биләрдим. Бундан аз сонра марксизм, бир чәрәјан олмаг е'тибарилә, кенишләнмәјә вә Гәрби Авропада «Әмәк Азадлығы» групу[192] тәрәфиндән хејли әввәл е'лан едилмиш олан сосиал-демократ чәрәјанына доғру кетмәјә башлады.

Н. Ј. Федосејев марксизм мәсләкинә өз мәнсубијәтини е'лан етмәјә башлајан биринчиләрдән бири иди. Јадымдадыр ки, бу зәмин үзәриндә онун Н. К. Михајловски илә полемикасы башланмышды; Михајловски онун гејри-легал мәктубларындан биринә «Русское Богатство»да чаваб верирди[193]. Бу зәмин үзәриндә мәним Н. Ј. Федосејев илә јазышмам башланды. Јадымдадыр ки, бизим әлагәләримиздә Гопфенгауз васитәчи иди; мән Гопфенгаузла бир дәфә көрүшдүм вә Владимир шәһәриндә Федосејевлә көрүш дүзәлтмәк тәшәббүсүндә олдум, лакин бу тәшәб-

бүс баш тутмады. Мән бу үмидлә ораја кәлмишдим ки, о, һәбсханадан чыхмаға наил олачагдыр, лакин бу үмид доғрулмады[194].

Сонра Федосејев мәнимлә бир заманда Шәрги Сибирә сүркүн едилди вә Сибирдә, кәрәк ки, хүсусилә мүвәффәгијјәтсиз бир шәкил алмыш һәјат шәраити илә әлагәдар олан ағыр бир шәхси әһвалат үстүндә өзүнү өлдүрдү.

Нә гәдәр ки, јадымдадыр мәним Федосејевлә јазышмам, марксист вә ја с.-д. дүнјакөрүшүнүн о заман мејдана чыхмыш олан мәсәләләринә аид иди. Хүсусилә јадымда ғалмышдыр ки, Федосејеви таныјанларын һамысы ону, өз ишинә там сәдагәтли олан вә бәлкә дә, бу вә ја дикәр бәјанатларла, јахуд жандармлара гаршы еһтијатсыз һәрәкәтләри илә өз вәзијјәтини писләшдирән көһнә заманын ингилабчысы типи һесаб едиб она гејри-ади бир рәғбәт бәсләјирдиләр.

Ола билсин ки, мәндә Федосејевин мәктубларынын вә ја әљазмаларынын бә'зи парчалары һарада исә галмышдыр, лакин бунлар галырмы вә бунлары ахтарыб тапмаг мүмкүндүрмү, — бу барәдә гәти һеч бир шеј дејә билмәрәм.

Һәр һалда, Волгабоју үчүн вә Мәркәзи Русијанын бә'зи јерләри үчүн Федосејевин ојнамыш олдуғу рол, о заман олдугча јүксәк иди вә о заманкы адамлар өзләринин марксизмә тәрәф дөнүшүндә, шүбһәсиз ки, гејри-ади исте'дада малик вә өз ишинә гејри-ади дәрәчәдә сәдагәтли олан бу ингилабчынын чох вә чох бөјүк даирәдә тә'сирини өз үзәрләриндә һисс етмишдиләр.

6. XII. 1922-чи ил

1923-чү илдә, бу китабда чап едилмишдир: «Федосејев Николај Јевграфович. Русијада ингилаби марксизмин пионерләриндән бири (Хатирәләр мәчмуәси)». Москва—Петроград Имза: Ленин

Мәчмуәнин мәтниндән чап олунур

ДӨВЛӘТ ТӘҹЊИЗАТЫ КОМИССИЈАСЫНЫН МӘ'РУЗӘСИ ҮЗРӘ РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ГӘРАРЫНЫН ЛАЈИЊӘСИ ҮҺҮН

Көстәрилән һесабламаја үстәлик бүтүн мәктәбләрин, һәм мүәллимләрин, һәм мәктәблиләрин чөрәҹә олан тәләбаты тамамилә тә'мин едилсин вә ј. Каменевә, ј. Сүрупаја вә ј. Јаковлеваја тапшырылсын ки, бундан өтрү, гуллугчулар үчүн дә јахшыча јохланылмыш минимум мигдар әлавә едилмәклә, мәһз нә гәдәр тахыл ајырмаг лазым кәлдијини һесабласынлар.

Мәктәб хәрҹләринә гызылла даһа 1 милјон манат әлавә едилсин[195].

Ленин

1922-чи ил декабрын 6 вә ја 7-дә јазылмышдыр

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәҹмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Макинада јазылмыш вә В. И. Ленин тәрәфиндән имзаланмыш нүсхәдән чап олунур

СИЈАСИ БҮРОНУН РЕГЛАМЕНТИ БАРӘСИНДӘ ПЛЕНУМА ТӘКЛИФ

1. Сијаси Бүро чүмә ахшамы күнләри 11-дән ичлас едир вә әсла 2-дән о јана кечирилмир.

2. Бахылмамыш мәсәләләр галдыгда, бунлар ја чүмәјә, ја да базар ертәсинә ејни саатлара кечирилир.

3. Сијаси Бүронун күндәлији чәршәнбә күнү күндүз саат 12-дән кеч олмајараг көндәрилмәлидир. Күндәлик үчүн материаллар да (јазылы шәкилдә) јенә ејни мүддәтдә көндәрилмәлидир.

4. Әлавә мәсәләләр ичлас күнү анчаг ашағыдакы шәртләрлә дахил едилә биләр:

а) тамамилә тә'хирәсалынмаз олдугда (хүсусән дипломатик мәсәләләр),

б) анчаг јазылы формада,

в) јалныз елә һалларда ки, Сијаси Бүро үзвләриндән һәтта биринин дә е'тиразы олмасын.

Күндәлијә әлавә дахил едилән мәсәләләрә е'тираз етмәмәк барәсиндәки сонунчу шәрт анчаг дипломатик мәсәләләрлә әлагәдар олараг нәзәрә алынмаја биләр, чүнки бунлар һеч бир һалда тә'хирә салына билмәз.

Ленин

1922-чи ил декабрын 8-дә телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1945-чи илдә Ленин мәчмуәсинин XXXV китабында чап едилмишдир

Катибин јазысындан чап олунур (машинада јазылмыш нүсхә)

ХКС СӘДРИ МҮАВИНЛӘРИНИН ВӘ СӘДРИНИН ИШ ГАЈДАСЫ ҺАГГЫНДА ТӘКЛИФЛӘР[196]

ХКС сәдри мүавинләринин вә сәдринин иш гаjдасы

1. Иш вахты: 11—2, 6—9; ХКС сәдри илә бирликдә бу күнләрдә: *базар ертәси вә чәршәнбә ахшамы, чүмә ахшамы вә чүмә.*

2. Бүтүн ӘМШ сәдри мүавинләринин вә сәдринин бу күнләр вә саатларда хүсуси ичласлары һәр дәфә еһтиjач олдугда (минус Сиjаси Бүро, ХКС вә ӘМШ), *үмумиjjәтлә* исә һәфтәдә *азы* ики дәфә бир саат. Бу сааты әввәлки күн ән кечи ахшам саат доггузда мүәjjән етмәли.

3. Мүавинләрин бүтүн иши белә бөлүнүр:

(а) Кичик ХКС-нин ишинә jахындан көз jетирмәк;

(б) ejнилә — *ӘМШ*-ин сәрәнчамчы ичласларынын иши барәсиндә;

(мүавинләрин башга, даһа вачиб иш үчүн азад олунмасындан өтрү *ӘМШ*-ин сәрәнчамчы ичласларыны бәрпа етмәк лазымдыр. Сәрәнчамчы ичласларда сәдрлиjи мүавинләр *етмир,* лакин *анчаг онларын* имзасы бу ичласларын гәрарларыны гәти гәрар едир);

(в) *ХКС* вә *ӘМШ* ичласларынын *ХКС* сәдри сәдрлик етмәдиjи һиссәләриндә сәдрлик етмәк;

(г) Малиjjә комитәсиндә иштирак етмәк (үстәкәл Соколников вә онун мүавини вә Кичик ХКС

сәдри; сонунчу — Малијјә комитәсинин бүтүн ичласларында јох).

(Бәлкә *ХКС* сәдринин сәдрлији илә Малијјә комитәсинин һәфтәдә бир дәфә бир саат ичласы кечирилсин? Буну дүшүнмәк кәрәкдир.);

(д) Кичик ХКС дахил олмагла бүтүн идарәләрин күндәликләринин мүәјјән едилмәси вә мәсәләләрин ајрылмасы. ХКС сәдринин сәдрлији илә дөрдлүкдә;

(е) ајры-ајры халг комиссарлыгларына вә онларын апаратына ән јахындан көз јетирилмәси, бунун һәм халг комиссарларына вә онларын мүавинләринә шәхсән билаваситә көстәришләр вермәк, һәм дә онларын апаратыны һәм јухарыда, һәм дә ашағыда өјрәнмәк јолу илә һәјата кечирилмәси;

(ж) бунун үчүн халг комиссарлыглары (бәнд *е*) *ХКС* сәдринин тәсдиги илә мүавинләр арасында бөлүнүр.

4. Бүтүн јухарыда көстәрилән ишләр мүавинләр арасында елә бөлүнүр ки, һәр үчү (лазым кәлдикдә исә онларын ишләр мүдирләриндән олан көмәкчиләри дә) *там ики ај* мүәјјән иш үзәриндә «әјләшсинләр», сонра исә *бу иши дәјишсинләр.*

(Бу, бүтүн мүавинләрин үмумијјәтчә *бүтүн* апаратла таныш олмасы үчүн вә идарәетмә ишиндә әсл вәһдәт јаранмасы үчүн лазымдыр.)

5. Үч мүавин арасында белә бир бөлкүнүн лајиһәси дәрһал онларын тәрәфиндән тәртиб олунур вә дөрдлүкдә тәсдиг едилир.

6. Бүтүн апараты јахшылашдырмаг вә дүзәлтмәк иши мүавинләрин сәдрлик етмәк ишиндән вә халг комиссарлары мүавинләри илә, халг комиссарлары илә лаггырты вурмагдан, индијә гәдәр мүавинләри тамамилә мәшғул едән бу ишләрдән даһа чох вачиб олдуғуна көрә, белә бир гајда гојмаг вә ону чидди јеринә јетирмәк лазымдыр ки, һәр бир мүавин һәфтәдә *азы ики саат* «дибә енсин», апаратын ән мүхтәлиф һиссәләрини, истәр јухары, истәрсә ашағы һиссәләрини, һәм дә һеч көзләнилмәјәнләрини шәхсән

өјрәнмәклә мәшғул олсун. Белә бир өјрәнмәнин гејд едилән, тәсдиг едилән вә (мүәјјән һалларда) *бүтүн* идарәләрә билдирилән протоколу апараты *ихтисар етмәли* вә бизим дөвләт апаратымызда һамыны вә һәр кәси јахшы чалышмаға вадар етмәлидир.

Ленин

1922-чи ил декабрын 9-да јазылмышдыр

Илк дәфә 1945-чи илдә Ленин мәчмуәсинин XXXV китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

ҮМУМУКРАЈНА СОВЕТЛӘР ГУРУЛТАЈЫНА[197]

Үмумукрајна Советләр гурултајынын ачылышыны тәбрик едирәм.

Гурултајын мүзакирә едәчәји ән мүһүм мәсәләләрдән бири, республикаларын бирләшмәси мәсәләсидир. Москвада, Питердә вә Харковда совет гуллугчуларынын ахырынчы сијаһыјаалынмасында бөјүк нөгсанлары бу гәдәр габарыг вә әјани сурәтдә ашкара чыхмыш олан дөвләт апаратымызын кәләчәк тәшкили, һәмин мәсәләнин дүзкүн һәллиндән асылыдыр.

Гурултајын хүсуси диггәт вермәли олдуғу икинчи мәсәлә, бизим ағыр сәнаје мәсәләсидир. Донбасы, нефти вә металлуркијаны мүһарибәдән әввәлки мәһсулдарлыға чатдырмаг — бүтүн тәсәрруфатымызын әсас вәзифәсидир вә бүтүн сә'ләримиз бу вәзифәнин јеринә јетирилмәсинә јөнәлдилмәлидир.

Һәмин мәсәләләри һәлл етмәк үчүн гурултајын дүзкүн јол тапачағына мөһкәм әмин олдуғуму билдирирәм вә үрәкдән гурултаја өз ишиндә там мүвәффәгијјәт арзу едирәм.

Ленин

10. XII. 1922-чи ил

«Коммунист» (Харков) № 285. 12 декабр 1922-чи ил

«Коммунист» гәзетинин мәтниндән чап олунур, бу да макинада јазылмыш сурәтлә јохланмышдыр

ХҚС ВӘ ӘМШ СӘДРИНИН МҮАВИНЛӘРИ АРАСЫНДА ИШ БӨЛҚҮСҮ һАГГЫНДА Л. Б. ҚАМЕНЕВӘ, А. И. РЫҚОВА, А. Д. СҮРУПАЈА МӘҚТУБ

Қаменев, Рыков, Сүрупа јолдашлара

Хәстәлијим тәкрар олундуғундан мән инди һәр чүр сијаси иши дајандырыб өз мә'зунијјәтими јенидән давам етдирмәлијәм[198]. Буна көрә дә сизинлә олан ихтилафларымыз әмәли әһәмијјәтини итирир. Анчаг буну демәлијәм ки, Рыковун етдији әмәли әлавә илә мән гәтијјән разы дејиләм, онун әлејһинә тамамилә әкс бир әлавә ирәли сүрүрәм — гәбуллар там сәрбәст, гејри-мәһдуд олмалы вә һәтта кенишләндирилмәлидир[199]. Тәфсилаты билаваситә көрүшәнә гәдәр тә'хирә салырам.

Халг комиссарлыгларынын бөлкүсү илә дә мән хејли дәрәчәдә разы дејиләм. Зәннимчә, бу бөлкүнү ајры-ајры мүавинләрин сырф инзибати ишә олан габилијјәти илә даһа сых ујғунлашдырмаг лазымдыр; мәнчә, дүнән сизин вердијиниз бөлкүнүн башлыча нөгсаны белә бир ујғунлашдырманын олмамасындадыр[200]. Сәдрлик етмәк вә истәр ганунверичилик гәрарларынын, истәрсә Малијјә комитәси гәрарларынын вә саирәнин һүгуги чәһәтдән дүзкүн ифадә олунмасы үзәриндә нәзарәт функсијаларыны инзибати апаратын јохланылмасы вә јахшылашдырылмасы функсијасындан даһа чидди сурәтдә ајырмаг лазымдыр. Биринчи функсијалар үчүн (јә'ни сәдрлик етмәк, дүзкүн ифадәетмә үзәриндә нәзарәт вә и. а.) ј. Каменев даһа мүнасибдир, һалбуки сырф инзибати функсијалар Сүрупа вә Рыкова хасдыр.

Јухарыда көстәрилән үмуми сәбәбә көрә мән бу

мәсәләни өзүм мә'зуниjjәтдән гајыдана гәдәр тә'хирә салмалыjам. Анчаг хаһиш едирәм буну нәзәрә аласыныз ки, сизин тәклиф етдиjиниз бөлкү үчүн үч ајлыға разылыг вермирәм (сизин тәклифиниздән фәргли олараг), әкәр үч ајдан тез ишә гајытмыш олсам, мән ишә гајыдана гәдәр разылыг верирәм.

Хатырладырам ки, бөлкүдә сиз «Экономическая Жизнь» кими мүһүм бир органы унутмушсунуз, она исә хүсуси олараг бир адам көз jетирмәлидир. Мәи шәхсән бу фикирдәjәм ки, она Рыковун көз jетирмәси даһа дүзкүн оларды.

Ленин

13. XII. 1922-чи ил.

Телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Катибин jазысындан чап олунур (макинада jазылмыш нүсхә)

ХАРИҶИ ТИҶАРӘТ ИНЊИСАРЫ ЊАГГЫНДА[201]

Сталин јолдаша МК пленуму үчүн

Мән ј. Бухаринин мәктубунун арашдырылмасыны чох вачиб hесаб едирәм. Биринчи бәнддә о дејир ки, «нә Ленинин, нә дә Красинин јаздығында Халг харичи тичарәт комиссарлығынын «принсипиал» гурулушундан ирәли кәлән иш бачарыгсызлығы үзүндән өлкә тәсәррүфатыныи чәкдији hәдсиз-hесабсыз зәрәрләр hаггында бир кәлмә дә јохдур, кәндли әмтәә фондуну өзүмүзүн сәфәрбәрлијә алыб бејнәлхалг әмтәә дөврижәсинә бурахмаг игтидарында олмадығымыза көрә (вә тамамилә ајдын сәбәбләр үзүндән узун мүддәт бурахмаг игтидарында олмајачағымыза көрә) баш верән зәрәрләр hаггында да бир кәлмә јохдур».

Бу сөзләр әсла дүзкүн дејилдир, чүнки Красинин јаздығынын II параграфында гарышыг чәмиҗҗәтләр јарадылмасындан ајдын бәhс олунур ки, бу чәмиҗҗәтләр дә әввәлән, кәндли әмтәә фондуну сәфәрбәрлијә алмаг үсулудур вә икинчиси, hәмин сәфәрбәрлијин нәтичәси олараг бизим дөвләт хәзинәмиз үчүн азы јарыбајары мәнфәәт әлдә етмәк үсулудур. Беләликлә, мәhз Бухарин мәсәләнин маhиҗҗәтиндән јан кечир, о көрмәк истәмир ки, «кәндли әмтәә фондунун сәфәрбәрлијә алынмасы» кәлири бүтүнлүклә вә јалныз непманлара вермиш олар. Мәсәлә ондан ибарәтдир ки, бизим Халг харичи тичарәт комиссарлығы непманларынмы хејринә, јохса пролетар дөвләтинин хејринә ишләјәчәкдир. Бу елә бир әсас мәсәләдир ки,

онун үстүндә партија гурултајында шүбһәсиз мүбаризә етмәк олар вә едилмәлидир.

Халг харичи тичарәт комиссарлығының иш бачарыгсызлығы мәсәләси һәмин биринчи, әсас, принсипиал мәсәләјә нисбәтән тамамилә табе бир мәсәләдир, чүнки бу иш бачарыгсызлығы бизим бүтүн халг комиссарлыгларынын иш бачарыгсызлығындан нә чохдур, нә дә аздыр, бу иш бачарыгсызлығы исә һәмин халг комиссарлыгларынын үмуми сосиал гурулушундан асылыдыр вә биздән узун илләр боју маарифи вә үмумијјәтлә сәвијјәни јүксәлтмәк јолунда чох инадла ишләмәји тәләб едир.

Бухарининин тезисләринин икинчи бәндиндә дејилир ки, «мисал үчүн, Красинин тезисләринин 5-чи §-ы кими маддәләр, үмумијјәтлә консессијалара да бүтүнлүклә тәтбиг едилә биләр». Бу да јенә әсла доғру дејилдир, чүнки Красинин 5-чи тезиси дејир ки, «көндә сүн'и олараг ән гаты истисмарчы, бинәкдар, мөһтәкир, доллар илә, фунт илә, Исвеч кронасы илә иш көрән харичи капитал акенти әмәлә көләчәкдир». Консессијалардан исә әсла буна бәнзәр һеч бир шеј ирәли кәлмир; консессијаларда биз нәинки әразини нәзәрә алырыг, һәтта хүсуси шејләрлә тичарәт едилмәси үчүн хүсуси ичазә верилә чәјини дә нәзәрдә тутуруг, бундан даһа башлыча бир чәһәт дә одур ки, консессијаја верилән бу вә ја дикәр шејләрин тичарәтини биз өз әлимиздә сахлајырыг; Красинин, азад тичарәти биз, 6. Х. пленумунун гәрарында көстәрилән чәрчивә дахилиндә сахлаја билмәјәчәјик, јалныз контрабандчыларын тәзјиг күчү илә дејил, һабелә бүтүн кәндлиләрин тәзјиг күчү илә тичарәти бизим әлимиздән чыхарачаглар—дејән дәлилләринә гаршы Бухарин бир кәлмә дә е'тираз етмәјәрәк, бу әсас игтисади вә синфи дәлилә бирчә сөзлә дә чаваб вермәјәрәк, Красинә гаршы, өз әсассызлығы чәһәтдән һејрәт едиләчәк иттиһамлар ирәли сүрүр.

Бухарин өз мәктубунун үчүнчү бәндиндә јазыр: «Красинин 3-чү §-ы». (О јанылыб 4 әвәзинә 3 дејир.) Бизим сәрһәддимиз сахланылыр»; сонра да өзү сорушур: «Бу нә демәкдир? Һәгигәтдә бу о демәкдир ки,

heч бир иш көрүлмүр. Бу тамамилә она бәнзәр ки, јахшы ичтимаи ләвһәси олан бир мағазанын ичиндә heч бир шеј јохдур (Главзапор системи)». Красин тамамилә ајдын дејир ки, бизим сәрһәдимиз көмрүк вә ја сәрһәд мүһафизәси васитәсилә сахланмагдан даһа чох, харичи тичарәт инһисарынын мөвчуд олмасы илә сахланылыр. Бу ајдын, ачыг вә мүбаһисәсиз факта Бухарин бир кәлмә илә дә е'тираз етмир вә едә дә билмәз. «Главзапор системи» ифадәси о гәбил ифадәләрдәндир ки, вахтилә Маркс она «фритредер-вулгарис»[202] ифадәси илә чаваб верирди, чүнки бурада тамамилә бајағы фритредер ибарәсиндән башга heч бир шеј јохдур.

Сонра, Бухарин дөрдүнчү бәнддә Красини тәгсирләндирир ки, бизим өз көмрүк сијасәтимизи тәкмилләшдирмәјә доғру кетмәли олдуғумузу куја о көрмүр; бунунла да јанашы оларағ мәни тәгсирләндирир ки, куја мән, бүтүн өлкәдә нәзарәтчиләр олачағындан данышмагла сәһв едирәм, һалбуки һәгигәтдә мәһз јалныз идхал вә ихрач мәнтәгәләриндән бәһс олунур. Бурада да Бухаринин е'тиразлары јенә јүнкүлфикирлик чәһәтдән адамы һејрәтә салыр вә һәдәфдән јан кечир, чүнки Красин бизим көмрүк сијасәтимизин тәкмилләшдирилмәсини нәинки көрүр, нәинки тамамилә е'тираф едир, һәтта heч бир шүбһәјә јол вермәјәчәк бир дүрүстлүклә көстәрир. Һәмин тәкмилләшдирмә мәһз ондан ибарәтдир ки, биз, әввәлән, харичи тичарәт инһисары системини, икинчиси дә, гарышыг чәмиҗјәтләр јаратмаг системини гәбул етмишик.

Бухарин көрмүр ки, — бу да онун ән һејрәтләндиричи, һәм дә халис нәзәри сәһвидир — империализм епохасында вә јохсул өлкәләрлә ағлакәлмәз дәрәчә варлы өлкәләр арасында дәһшәтли бир фәрг олдуғу епохада, heч бир көмрүк сијасәти һәгиги сијасәт ола билмәз. Бухарин бир нечә дәфә көмрүк мүһафизәсинә истинад едир, көрмүр ки, көстәрилән шәраитдә, зәнкин сәнаје өлкәләриндән һәр бири һәмин мүһафизәни тамамилә јыха биләр. Бу мәгсәдлә һәмин өлкәнин, биздә көмрүк мүкафаты тә'јин едилмиш олан әмтәәләрин Русијаја апарылмасы үчүн ихрач мүкафаты

тәтбиг етмәси кифајәтдир. Бунун үчүн һәр һансы бир сәнаје өлкәсинин һәддән артыг пулу вардыр, белә бир тәдбир нәтичәсиндә исә һәр һансы бир сәнаје өлкәси бизим јерли сәнајемизи јәгинликлә сарсыда биләр.

Буна көрә дә көмрүк сијасәти һаггында Бухаринин бүтүн мүһакимәләри тәчрүбәдә, јалныз рус сәнајесинин тамамилә ачизлијиндән вә азад тиҹарәт системинә кечмәји ән назик бир пәрдә алтында ирәли сүрмәкдән башга бир шеј дејилдир. Биз буна гаршы вар гүввәмизлә мүбаризә етмәлијик, лап партија гурултајында да мүбаризә етмәлијик, чүнки инди, империализм епохасында, харичи тиҹарәт инһисары системиндән башга һеч бир чидди көмрүк сијасәтиндән данышыг да ола билмәз.

Бухарин (бешинчи бәнддә) Красини иттиһам едиб дејир ки, куја о, дөвретмәни күчләндирмәјин бүтүн әһәмиҹҹәтини баша дүшмүр; Красинин јаздығында гарышыг чәмиҹҹәтләр һаггында дејиләнләр һәмин иттиһамы тамамилә рәдд едир, чүнки бу гарышыг чәмиҹҹәтләрин дашыдығы мәгсәд јалныз ондан ибарәтдир ки, мәһз дөвретмә күчләндирилсин вә ејни заманда бизим рус сәнајесинин, көмрүк мүһафизәси шәраитиндә олдуғу кими, сахта бир шәкилдә дејил, реал мүһафизәси сахланмыш олсун.

Әкәр сонра, алтынчы бәнддә Бухарин мәнә е'тираз едәрәк јазырса ки, куја онун үчүн кәндлинин ән әлверишли бир сөвдә бағлајачағынын әһәмиҹҹәти јохдур вә куја кәндли илә Совет һакимиҹҹәти арасында мүбаризә кетмәк дејил, Совет һакимиҹҹәти илә ихраччы арасында мүбаризә кедәчәкдир, бу да јенә көкүндән дүз дејилдир, чүнки, мисал үчүн, мәним көстәрдијим гијмәт фәргләри (кәтан Русијада 4 манат 50 гәпикдир, Инкилтәрәдә исә 14 манат) шәраитиндә ихраччы бүтүн кәндлиләри ән тезликлә, јәгин вә шүбһәсиз олараг өз этрафына топламыш олар. Ишдә Бухарин мөһтәкири, хырда бурҗуаны вә кәндлиләрин јухары тәбәгәсини сәнаје пролетариатына гаршы мүдафиә етмәк јолуна кечир, чүнки сәнаје пролетариаты Русијаны һеч дә көмрүк сијасәти васитәсилә дејил, анчаг вә анчаг

харичи тичарәт инһисары васитәсилә горумадан өз сәнаjесини гәтиjjән бәрпа едә билмәз, Русиjаны сәнаje өлкәсинә чевирә билмәз. Мүасир Русија шәраитиндә һәр чүр башга һимаjәчилик, пролетариата һеч бир шеj вермәjән тамамилә сахта һимаjәчиликдир, кағыз үзәриндә олан бир һимаjәчиликдир. Буна көрә дә пролетариат вә онун сәнаjеси бахымындан бу мүбаризәнин ән дәрин, принсипиал әһәмиjjәти вардыр. Гарышыг чәмиjjәтләр системи, Халг харичи тичарәт комиссарлыгынын пис апаратыны һәгигәтән jахшылашдыра биләчәк jеканә системдир, чүнки бу систем шәраитиндә харичи тачирлә рус тачири jан-jана ишләjир. Әкәр биз һәтта бу шәраитдә дә билиjимизи артырыб өjрәнә билмәсәк вә тамамилә өjрәнмәсәк, онда бизим халг тамамилә ислаһедилмәз ахмаглар халгыдыр.

Әкәр биз «көмрүк мүһафизәсиндән» данышмыш олсаг, бу о демәкдир ки, Красинин тамамилә ajдын көстәрдиjи вә Бухаринин һеч бир чәһәтдән тәкзиб едә билмәдиjи тәһлүкәләрә көз jуммуш оларыг.

Ону да әлавә ėдим ки, сәрһәдләрин гисмән ачылмасы валjута чәһәтдән чох чидди тәһлүкәләр төрәдир, чүнки биз әслиндә Алманиjанын вәзиjjәтинә дүшмүш оларыг, харичи Русиjадан хырда буржуазиjанын вә һәр чүр акентләрин Русиjаjа сохула биләчәjи вә бизим азачыг да нәзарәт едә билмәjәчәjимиз чәһәтдән чох чидди тәһлүкәләр төрәдәр.

Чидди сурәтдә вә узун мүддәт өjрәнмәк үчүн гарышыг чәмиjjәтләрдән истифадә етмәк лазымдыр, — сәнаjемизи бәрпа етмәк үчүн jеканә jол будур.

Ленин

1922-чи ил декабрын 13-дә телефонла диктә едилмишдир

Илк дәфә натамам шәкилдә 1924-чү ил jанварын 26-да «Известия ВЦИК» гәзетинин 21-чи №-синдә чап едилмишдир

Илк дәфә там шәкилдә 1930-чу илдә «Пролетарская Революция» журналынын 2—3-чү №-синдә чап едилмишдир

Катибин jазысындан чап олунур (макинада jазылмыш нүсхә)

РК(б)П МК үзвләри үчүн И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБ

Мән инди өз ишләрими баша чатдырыб гуртармышам вә раһат јола дүшә биләрәм[203]. Харичи тичарәт инһисарына мәним бахышларымы мүдафиә етмәк һаггында Тротски илә разылыға кәлмәји дә битирмишәм. Мәни сон дәрәчә нараһат едән тәкчә бир чәһәт галыр ки, бу да Советләр гурултајында чыхыш едә билмәјәчәјимдир[204]. Чәршәнбә ахшамы һәкимләр јаныма кәләчәкләр вә онда данышарыг ки, белә бир чыхыш үчүн һеч олмазса азачыг бир имкан вармы. Бу чыхышдан имтина етмәји мән өзүм үчүн чох хошакәлмәз, бәлкә, даһа пис бир һал һесаб едәрдим. Нитгин конспектини артыг бир нечә күн бундан әввәл јазмышам[205]. Буна көрә дә тәклиф едирәм, мәним әвәзимә башга бирисинин чыхыш етмәси үчүн һазырлығы дајандырмадан, мәним өзүмүн чыхыш едәчәјим имканы чәршәнбә күнүнә гәдәр сахланылсын, бәлкә адәтән олдуғундан хејли гыса олса да, мәсәлән, гырх беш дәгигәлик бир нитглә чыхыш едим. Белә бир нитг мәни әвәз едәнин (бу мәгсәд үчүн Сиз һәр кәси вәкил етсәниз) нитгинә әсла мане олмаз, лакин, зәннимчә, һәм сијаси чәһәтдән, һәм дә шәхси мә'нада фајдалы олар, чүнки чох нараһат олмаг сәбәбини арадан галдырар. Хаһиш едирәм, буну нәзәрдә тутасыныз вә әкәр гурултајын ачылышы һәлә узанарса, катибим васитәсилә вахтында мәнә хәбәр верәсиниз[206].

Ленин

15. XII. 1922-чи ил

Мән харичи тичарәт инһисары мәсәләсинин узадылмасынын гәти әлејһинәјәм. Әкәр һәр һансы бир мүлаһизәләрә көрә (о чүмләдән бу мәсәләдә мәним иштиракымын арзу олунмасы мүлаһизәләринә көрә) кәлән пленума гәдәр тә'хирә салмаг фикри мејдана чыхарса, мән ән гәти сурәтдә бунун әлејһинә чыхардым, чүнки, биринчиси, әминәм ки, Тротски мәним бахышларымы һеч дә мәндән пис мүдафиә етмәјәчәкдир; икинчиси, Сизин вә Зиновјевин, һабелә дејиләнләрә көрә, Каменевин бәјанаты тәсдиг едир ки, МК үзвләринин бир һиссәси артыг өз әввәлки фикрини дәјишмишдир; үчүнчүсү вә ән башлычасы: бу ән мүһүм мәсәләдә бундан сонра да тәрәддүдләр әсла јолверилмәздир вә һәр чүр иши позачагдыр.

Ленин

15. XII. 22-чи ил.

Телефонла диктә олунмушдур

Илк дәфә натамам шәкилдә 1930-чу илдә В. И. Ленинин Әсәрләринин 2—3-чү нәшрләринин XXVII чилдиндә чап едилмишдир

Там шәкилдә, катибин јазысындан (макинада јазылмыш нүсхә) чап олунур

В. И. ЛЕНИНИН СОНУНКУ МӘКТУБЛАРЫ ВӘ МӘГАЛӘЛӘРИ[207]

23 ДЕКАБР 1922-чи ИЛ— 2 МАРТ 1923-чү ИЛ

I

ГУРУЛТАЈА МӘКТУБ[208]

Мән чох мәсләһәт көрәрдим ки, һәмин гуруптајда бизим сијаси гурулушумузда бир сыра дәјишикликләр едилсин.

Мән ән мүһүм һесаб етдијим мүлаһизәләрими Сизә сөјләмәк истәјирәм.

Мән биринчи нөвбәдә МК үзвләринин сајыны онларча артырмаг вә ја һәтта јүзә чатдырмаг мәсәләсини гојурам. Мән бу фикирдәјәм ки, әкәр һадисәләрин кедиши бизим үчүн тамамилә әлверишли олмаса (биз исә буна архајын ола билмәрик), әкәр биз белә бир ислаһат кечирмәсәк, бизим Мәркәзи Комитә үчүн бөјүк тәһлүкә јаранмыш олар.

Сонра, мән гурултајын диггәтини буна чәлб етмәк фикриндәјәм ки, Дөвләт план комиссијасынын гәрарларына мүәјјән шәртләрлә ганунверичилик характери верәрәк, бу чәһәтдән јол. Тротски илә мүәјјән дәрәчәдә вә мүәјјән шәртләрлә разылашмаг олар.

Биринчи бәндә, јә'ни МК үзвләринин сајыны артырмаға кәлдикдә, мәним фикримчә, һәм МК-нын нүфузуну јүксәлтмәк үчүн, һәм апаратымызы јахшылашдырмаг саһәсиндә чидди иш үчүн, һәм дә МК-нын кичик һиссәләри арасындакы мүнагишәләрин партијанын бүтүн мүгәддәратында һәддән артыг әһәмијјәт кәсб етмәси гаршысыны алмаг үчүн белә бир иш лазымдыр.

Мәним фикримчә, партијамыз фәһлә синфиндән МК үчүн һаглы олараг 50—100 үзв төләб едә биләр вә

фəһлə синфинин гүввəләрини һəддən артыг кəркинләшдирмəдən буну ондан ала биләр.

Белə бир ислаһат партијамызын мөһкəмлијини хејли артырар вə дүшмən дөвләтләр ичərисиндə онун мүбаризəсини асанлашдыра биләр, бу мүбаризə исə, мəним фикримчə, јахын илләрдə олдугча кəскинләшə биләр вə кəскинләшмəлидир. Мəним фикримчə, белə бир тəдбир сајəсиндə партијамызын сабитлији мингат артарды.

Ленин

23. XII. 22-чи ил
М. В. јазмышдыр

II

Мəктубларын арды.
24 декабр 22-чи ил.

Мəркəзи Комитənин јухарыда көстərдијим сабитлији дедикдə, мən парчаланмаја гаршы үмумијјətlə көрүлə биләчəк тəдбирləри нəзərдə тутурам. Чүнки, «Русская Мысль»дакы ағгвардијачы (дејəсən, С. Ф. Олденбург иди), əлбəттə, һаглы олараг, əввəлən, Совет Русијасына гаршы ојунларында партијамызын парчаланмасына үмид бəсләјирди, икинчиси, белə бир парчаланма үчүн партијада чидди ихтилафлар олмасына үмид бəсләјирди.

Бизим партијамыз ики синфə архаланыр вə буна көрə дə һəмин ики синиф арасында сазиш олмасајды, партијамыз сабит ола билмəзди вə һөкмən јыхыларды. Белə һалда бу вə ја башга тəдбирləр көрмəк, үмумијјətlə МК-мызын сабитлијиндən сөз ачмаг фајдасыз олар. Белə һалда һеч бир тəдбир парчаланманын гаршысыны ала билмəз. Лакин мən үмидварам ки, бу узаг кəләчəјə аид вə əсла ағласығмаз бир һадисəдир, буна көрə дə ондан данышмағына дəјмəз.

Мən парчаланмаја гаршы јахын заман үчүн тə'минат олачаг сабитлији нəзərдə тутурам вə бурада анчаг шəхсləрə аид бир сыра мүлаһизələри арашдырмаг нијјətиндəјəм.

Мәним фикримчә, сабитлик мәсәләсиндә бу нөгтеји-нәзәрдән башлычасы МК-нын Сталин вә Тротски кими үзвләридир. Мәнчә онларын бир-бирилә мүнасибәтлә-ри, парчаланма тәһлүкәсинин јарыдан чохуну тәшкил едир, бу парчаланмаја јол вермәмәк олар вә мәним фикримчә, МК үзвләринин сајынын 50 нәфәрәдәк, 100 нәфәрәдәк артырылмасы да бу парчаланманын гаршысыны алмаға хидмәт етмәлидир.

Јол. Сталин баш катиб оландан сонра өз әлинә һәдсиз һакимијјәт топламышдыр вә мән онун һәмин һакимијјәтдән һәмишә кифајәт гәдәр еһтијатла истифадә едә биләчәјинә әмин дејиләм. Дикәр тәрәфдән, јол. Тротски, Халг јоллар комиссарлығы мәсәләси илә әлагәдар олараг онун МК-ја гаршы апардығы мүбаризәнин даһа сүбут етдији кими, нәинки јалныз өз көркәмли бачарығы илә фәргләнир. Шәхсән о, һазыркы МК-да, бәлкә дә, ән бачарыглы, лакин һабелә өзүнә сон дәрәчә күвәнән вә инсин халис инзибати чәһәтинә сон дәрәчә ујан бир адамдыр.

Һазыркы МК-нын бу ики көркәмли башчысынын һәмин ики кејфијјәти, тәсадүфән парчаланмаја кәтириб чыхара биләр вә партијамыз буна мане олмаг үчүн тәдбирләр көрмәсә, парчаланма гәфләтән баш верә биләр.

Мән даһа МК-нын башга үзвләринә, шәхси кејфијјәтләринә әсасән характеристика вермәјәчәјәм. Јалныз буну хатырладачағам ки, Зиновјев вә Каменевин октјабр әһвалаты, әлбәттә, тәсадүфи дејилди, лакин бу әһвалаты да, Тротскинин гејри-болшевизми кими, онларын шәхси тәгсири һесаб етмәк олмаз.

МК-нын чаван үзвләриндән Бухарин вә Пјатаков һаггында бир нечә сөз демәк истәјирәм. Мәнчә, онлар (ән чаван гүввәләрдән) ән көркәмли гүввәләрдир вә онларын һаггында буну нәзәрдә тутмаг лазымдыр: Бухарин партијанын нәинки ән гијмәтли вә ән бөјүк нәзәриччәчисидир, о һабелә, гануни олараг бүтүн партијанын севимлиси һесаб олунур, лакин онун нәзәри бахышларыны чох бөјүк бир шүбһә илә там маркеист бахышлары һесаб етмәк олар, чүнки онда нә исә схоластик бир чәһәт вардыр (о һеч бир заман диа-

лектиканы өјрәнмәмиш вә фикримчә, heч вахт тамам баша дүшмәмишдир).

25. XII. Сонра, Пјатаков — сөзсүз, бөјүк ирадәјә вә бөјүк бачарыға малик бир адамдыр, лакин инзибатчылыға вә ишин инзибати чәһәтинә һәддән артыг үјүр, буна көрә дә чидди сијаси мәсәләдә она е'тибар етмәк олмаз.

Әлбәттә, һәр ики гејдим анчаг индики замана аид олуб бу ики көркәмли вә сәдагәтли ишчинин өз бирликләрини артырмаг вә биртәрәфлиликләрини арадан галдырмаг үчүн фүрсәт тапмајачаглары еһтималы илә јазылмышдыр.

Ленин

25. XII. 22-чи ил
М. В. јазмышдыр

1922-чи ИЛ 24 ДЕКАБР ТАРИХЛИ МӘКТУБА ӘЛАВӘ

Сталин олдугча кобуддур вә биз коммунистләр ичәрисиндә, өз арамыздакы мүнасибәтләрдә тамамилә дөзүлә билән бу нөгсан баш катиб вәзифәсиндә дөзүлмәз олур. Буна көрә дә мән јолдашлара тәклиф едирәм Сталинин һәмин вәзифәдән башга ишә кечирилмәси үсулу барәдә һәртәрәфли фикирләшсинләр вә һәмин вәзифәјә башга елә бир адам тә'јин етсинләр ки, о бүтүн башга чәһәтләрдән јол. Сталиндән анчаг бир үстүнлүклә фәргләнсин, јә'ни даһа рәфтарлы, даһа гәрәзсиз, јолдашлара гаршы даһа нәзакәтли вә даһа диггәтли олсун, аз шылтагчы олсун вә и. а. Бу чәһәт әһәмијјәтсиз хырда бир шеј кими көрүнә биләр. Лакин мәним фикримчә, парчаланмагдан горунмаг нөгтеји-нәзәриндән вә Сталин илә Тротскинин гаршылыглы мүнасибәтләри һаггында јухарыда јаздыгларым нөгтеји-нәзәриндән бу хырда бир шеј дејилдир, јахуд бу елә хырда бир шејдир ки, һәлледичи әһәмијјәт ала биләр.

Ленин

Л. Ф. јазмышдыр
4 јанвар 1923-чү ил

III

Мәктубларын арды.
26 декабр 1922-чи ил

МК үзвләринин сајынын 50 вә ја һәтта 100 нәфәрәдәк артырылмасы, мәнчә, ики вә ја һәтта үч мәгсәдә хидмәт етмәлидир: МК үзвләри нә гәдәр чох оларса, МК ишини өјрәнәнләр бир о гәдәр чох олар вә бир еһтијатсызлыг үзүндән парчаланма тәһлүкәси бир о гәдәр аз олар. Бир чох фәһләләрин МК-ја чәлб едилмәси инди чох пис һалда олан апаратымызы јахшылашдырмагда фәһләләрә көмәк едәчәкдир. Бу апарат, әслиндә, бизә көһнә үсул-идарәдән мирас галмышдыр, чүнки ону белә гыса бир вахтда, хүсусән мүһарибә заманы, ачлыг вә и. а. заманы јенидән гурмаг әсла мүмкүн дејилди. Буна көрә дә бизә апаратымызын нөгсанларыны истеһза вә ја кинајә илә сөјләјән «тәнгидчиләрә» тәмкинлә чаваб вермәк олар ки, бу адамлар мүасир ингилаб шәраитини гәтијјән баша дүшмүрләр. Беш ил әрзиндә, хүсусән биздә ингилабын давам етдији бир шәраитдә, апараты кифајәт гәдәр јенидән гурмаг үмумијјәтлә мүмкүн дејилди. Бу кифајәтдир ки, беш ил әрзиндә биз јени дөвләт типи јаратмышыг вә бу дөвләтдә буржуазијаја гаршы мүбаризәдә фәһләләр кәндлиләрин өнүндә кедирләр; бу исә дүшмән бејнәлхалг шәраитдә чох бөјүк бир ишдир. Лакин буну дәрк етмәјимиз әсла белә бир чәһәти көрмәјимизә мане олмамалыдыр ки, биз әслиндә чардан вә буржуазијадан галмыш көһнә апараты көтүрмүшүк, инди динчлик башланмагла вә ачлыға гаршы минимум тәләбат тә'мин едилмәклә бүтүн иш, апараты јахшылашдырмаға јөнәлдилмәлидир.

Мән мәсәләни белә тәсәввүр едирәм ки, онларча фәһләләр МК тәркибинә дахил олараг апаратымызы јохламаг, јахшылашдырмаг вә јенидән гурмаг иши илә һәр һансы бир башга адамдан јахшы мәшғул ола биләрләр. Әввәлләрдә бу вәзифәни дашыјан ФКИ онун өһдәсиндән кәлә билмәди вә ФКИ-дән мүәјјән шәраитдә МК үзвләринин јалныз «әлавәси», јахуд көмәкчиси кими истифадә едилә биләр. МК-ја дахил олан фәһләләр, мәним фикримчә, әсасән узун мүддәт

совет хидмәти кечмиш фәһләләрдән (мәктубумун бу һиссәсиндә мән һәр јердә кәндлиләри дә фәһләләрә аид едирәм) олмамалыдыр, чүнки бу фәһләләрдә артыг мүәјјән ән'әнәләр вә мүәјјән јанлыш фикирләр һасил олмушдур ки, мәһз бунлара гаршы мүбаризә апармаг арзу олунур.

МК үзвү олан фәһләләр сырасына башлыча олараг, сон беш ил әрзиндә совет гуллугчулары сырасына ирәли чәкилмиш тәбәгәдән ашағы дуран вә сырави фәһлә вә кәндлиләрә јахын олан, лакин билаваситә, јахуд долајысы илә истисмарчылар категоријасына дүшмәјән фәһләләр дахил олмалыдырлар. Мәним фикримчә, белә фәһләләр МК-нын бүтүн ичласларында, Сијаси Бүронун бүтүн ичласларында иштирак етмәклә, МК-нын бүтүн сәнәдләрини охумагла совет гурулушуна тәрәфдар сәдагәтли кадрлар, әввәлән, МК-нын өзүнә сабитлик вермәјә габил, икинчиси апараты һәгигәтән јениләшдирмәк вә јахшылашдырмаг үзәриндә чалышмаға габил кадрлар оларлар.

Ленин

Л. Ф. јазмышдыр
26. XII. 22-чи ил

Илк дәфә 1956-чы илдә «Коммунист» журналынын 9-чу №-синдә чап едилмишдир

Катибин јазысындан (макинада јазылмыш нүсхә) чап олунур

IV

Мәктубларын арды.
27 декабр 1922-чи ил

ДӨВЛӘТ ПЛАН КОМИССИЈАСЫНА ГАНУНВЕРИЧИЛИК ВӘЗИФӘЛӘРИ ВЕРИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА[209]

Бу фикри јол. Тротски, кәрәк ки, һәлә чохдан ирәли сүрмүшдү. Мән бунун әлејһинә чыхмышдым, чүнки белә һесаб едирдим ки, бу һалда бизим ганунверичилик идарәләри системиндә әсас ујғунсузлуг оларды. Лакин иши диггәтлә нәзәрдән кечирдикдән сонра, мән белә һесаб едирәм ки, әслиндә, бурада сағлам фикир вардыр, јә'ни: Дөвләт план комиссијасы ганунверичилик идарәләримиздән бир гәдәр кәнарда дурур, һалбуки мә'луматлы адамлардан, експертләрдән, елм вә техника нүмајәндәләриндән ибарәт олан бу идарәнин, әслиндә, ишләр һаггында доғру мүһакимә јүрүтмәк үчүн ән бөјүк имканлары вардыр.

Лакин индијәдәк биз белә бир нөгтеји-нәзәрә әсасланырдыг ки, Дөвләт план комиссијасы дөвләтә тәнгиди сурәтдә арашдырылмыш материал вермәлидир, дөвләт идарәләри исә дөвләт ишләрини һәлл етмәлидирләр. Мәнчә, дөвләт ишләринин мүстәсна дәрәчәдә мүрәккәбләшмиш олдуғу, чох вахт Дөвләт план комиссијасы үзвләринин рә'јини тәләб едән мәсәләләрлә, белә бир рә'ј олмасыны тәләб етмәјән мәсәләләри бир чох һалларда бирликдә һәлл етмәк, бундан әлавә, һәтта, бә'зи маддәләри Дөвләт план комиссијасынын рә'јини тәләб едән ишләрлә, белә бир рә'ј олмасыны тәләб етмәјән маддәләри бир-биринин ардынча һәлл етмәк лазым кәлдији индики вәзијјәтдә, мәнчә, ин-

дики заманда Дөвләт план комиссијасынын сәлаһијјәтини артырмаг истигамәтиндә бир аддым ирәлиләмәк лазымдыр.

Мән һәмин аддым һаггында бу фикирдәјәм ки, Дөвләт план комиссијасынын гәрарлары ади совет гајдасы илә рәдд едилә билмәмәлидир, бу гәрарлара јенидән бахылмаг үчүн хүсуси бир гајда олмалыдыр, дејәк, мәсәлә ҮРМИК сессијасына верилмәлидир, мәсәлә јенидән бахылмаг үчүн хүсуси тә'лимат әсасында һазырланмалы, Дөвләт план комиссијасынын һәмин гәрарыны рәдд етмәк лазым олуб-олмадығыны мүәјјән етмәк үчүн хүсуси гајдалар әсасында јазылы мә'рузәләр һазырланмалы, нәһајәт, Дөвләт план комиссијасына аид мәсәләјә јенидән бахылмасы үчүн хүсуси вахт мүәјјән едилмәлидир вә и. а.

Мәним фикримчә, бу чәһәтдән јол. Тротски илә разылашмаг олар вә разылашмаг лазымдыр, лакин Дөвләт план комиссијасында ја бизим сијаси рәһбәрләрдән хүсуси бир шәхсин, ја да Али халг тәсәррүфаты шурасы сәдринин вә и. а. сәдрлик етмәси чәһәтдән онунла разылашмаг олмаз. Мәнчә, бурада принсипиал мәсәлә һазырда шәхси мәсәлә илә олдугча сых чулғашыр. Фикримчә, һазырда Дөвләт план комиссијасынын сәдри јол. Кржижановски вә онун мүавини јол. Пјатаков һаггында ешидилән төһмәтләр бир-биринә зиддир; биз, биринин һәддән артыг јумшаглыгда, мүстәгил олмамагда, ирадәсизликдә тәгсирләндирилдијини, о биринин исә һәддән артыг сәлигәсизликдә, габалыгда, кифајәт гәдәр мөһкәм елми һазырлығы олмамагда тәгсирләндирилдијини ешидирик вә и. а.,— мәнчә, бу төһмәтләр мәсәләнин сон дәрәчә шиширдилмиш олан ики чәһәтини көстәрир вә һәгигәтдә биз Дөвләт план комиссијасында ики тип характери бачарыгла бирләшдирмәлијик ки, бунлардан биринә Пјатаков, дикәринә исә Кржижановски нүмунә ола биләр.

Мәним фикримчә, Дөвләт план комиссијасына елә бир адам башчылыг етмәлидир ки, онун бир тәрәфдән, елми билији, мәһз техника вә ја агрономија хәтти илә билији олсун, ја техника, ја да агрономија саһә-

сиидә он илләр боју бөјүк әмәли иш тәчрүбәси олсун. Мәнчә, белә бир адам инзибатчылыг кејфијјәтләриндән чох, адамлары өзүнә тәрәф чәлб етмәкдә кениш тәчрүбә вә бачарыға малик олмалыдыр.

Ленин

27. XII. 22-чи ил
М. В. јазмышдыр

V

Дөвләт план комиссијасы гәрарларының
гануверичилик характери һаггында
мәктубун арды.
28. XII. 22-чи ил

Мән дөвләт ишләринин истигамәтинә һәлледичи тә'сир көстәрә билән јолдашларымыздан бә'зиләринин ишин инзибати чәһәтини шиширтдикләрини мүшаһидә етмишәм; инзибати чәһәт, әлбәттә, өз јеринә вә өз вахтына көрә зәруридир, лакин бу, елми чәһәтлә, кениш керчәклијин әһатә едилмәси илә, адамлары чәлб етмәк бачарығы вә и. а. илә гарышдырылмамалыдыр.

Һәр бир дөвләт идарәсиндә, хүсусән Дөвләт план комиссијасында бу ики кејфијјәти бирләшдирмәк лазымдыр; јол. Кржижановски мәнә Пјатакову Дөвләт план комиссијасына чәлб етдијини вә онунла иш барәсиндә данышдығыны дедикдә, мән буна разылыг верәркән, бир тәрәфдән, өзлүјүмдә мүәјјән гәдәр шүбһә едирдим, дикәр тәрәфдән исә, бә'зән үмид едирдим ки, биз бурада һәр ики тип дөвләт хадиминин бирләшдирилмәсинә наил оларыг. Бу үмидин доғру чыхыб-чыхмадығыны билмәк үчүн инди һәлә көзләмәк вә бир гәдәр узун тәчрүбәдән кечирмәк лазымдыр, лакин, принсип е'тибарилә, мәнчә, шүбһә ола билмәз ки, дөвләт идарәләринин дүзкүн ишләмәси үчүн характерләрин вә типләрин (адамларын, кејфијјәтләрин) белә бирләшдирилмәси сөзсүз вачибдир. Мән бу фикирдәјәм ки, бурада үмумијјәтлә һәр һансы бир шиширтмә кими, «инзибатчылыгы» шиширтмәк дә ејни дәрәчәдә зәрәрлидир. Дөвләт идарәсинин рәһбәри

адамлары өзүнә тәрәф чәлб етмәк үчүн сон дәрәчә јүксәк бачарыға вә онларын ишини јохламаг үчүн кифајәт гәдәр мөһкәм елми вә техники билијә малик олмалыдыр. Бу — әсас мәсәләдир. Бунсуз иши дүзкүн апармаг олмаз. Дикәр тәрәфдән, чох мүһүмдүр ки, о, инзибатчылыг етмәји бачарсын вә бу ишдә онун ләјагәтли көмәкчиси вә ја көмәкчиләри олсун. Бу ики кејфиҗјәтин бир адамда олмасы чәтиндир вә буна чәтин ки, ehtijач олсун.

Ленин

Л. Ф. јазмышдыр
28. XII. 22-чи ил

VI

Дөвләт план комиссијасы һаггында мәктубун арды
29 декабр 1922-чи ил

Дөвләт план комиссијасы, көрүнүр, биздә һәртәрәфли инкишаф едиб експертләр комиссијасына чевриlир. Белә бир идарәјә рәһбәрлик едән адам бөјүк тәчрүбәјә вә техника чәһәтдән һәртәрәфли елми билијә малик бир адам олмаја билмәз. Инзибатчылыг едән гүввә бурада ишин әслиндә көмәкчи бир гүввә олмалыдыр. Дөвләт план комиссијасынын мүәјјән дәрәчәдә азад вә мүстәгил олмасы һәмин елми мүәссисәнин нүфузу нөгтеји-нәзәриндән лабүддүр вә бунун үчүн бир шәрт олмалыдыр ки, бу да мәһз онун ишчиләринин вичданлы олмалары вә бизим игтисади вә сосиал гуручулуг планымызы һәјата кечирмәјә вичданла чалышмаларыдыр.

Бу ахырынчы кејфиҗјәт, әлбәттә, инди анчаг бир истисна кими тәсадүф едилә биләр, чүнки Дөвләт план комиссијасыны тәбии олараг тәшкил едән алимләрин бөјүк әксәријјәти лабүд сурәтдә буржуа бахышлары вә буржуа хурафаты илә зәһәрләнмишдир. Онлары бу чәһәтдән јохламаг Дөвләт план комиссијасынын рәјасәт hej'әтини тәшкил едә биләчәк бир нечә шәхсин вәзифәси олмалыдыр; бу шәхсләр ком-

мунист олмалы вә һәр күн ишин бүтүн кедишиндә буржуа алимләринин нә дәрәчәдә сәдагәтли олдугларына вә буржуа хурафатындан онларын әл чәкмәләринә, һабелә онларын тәдричән сосиализм нөгтеји-нәзәринә кечмәләринә көз јетирмәлидирләр. Белә елми јохламанын икитәрәфли иши халис инзибатчылыг иши илә бирликдә Республикамызда Дөвләт план комиссијасы рәһбәрләринин идеалыны тәшкил етмәлидир.

Ленин

М. В. јазмышдыр
29 декабр 22-чи ил

Дөвләт план комиссијасынын апардыгы иши ајры-ајры тапшырыглара бөлмәк сәмәрәлидирми вә әксинә, бәлкә чалышмаг лазымдыр ки, даими мүтәхәссисләр даирәси һазырлансын, бунлар Дөвләт план комиссијасынын рәјасәт һеј'әти тәрәфиндән мүнтәзәм сурәтдә јохланылсынлар вә онун сәлаһијјәтинә дахил олан бүтүн мәсәләләри һәлл едә билсинләр? Мән бу фикирдәјәм ки, ахырынчысы даһа сәмәрәлидир вә ајры-ајры мүвәггәти вә тә'чили тапшырыгларын сајыны азалтмаға чалышмаг лазымдыр.

Ленин

29 декабр 22-чи ил
М. В. јазмышдыр

Илк дәфә 1956-чы илдә «Коммунист» журналынын 9-чу №-синдә чап едилмишдир

Катибин јазысындан (макинада јазылмыш нүсхә) чап олунур

VII

Мәктубларын арды.
29 декабр 1922-чи ил

(МК ҮЗВЛӘРИНИН САЈЫНЫ АРТЫРМАГ ҺАГГЫНДАКЫ БӨЛМӘЈӘ ДАИР)

МК үзвләринин сајыны артыраркән, мәним фикримчә, һабелә, бәлкә дә башлыча олараг, апаратымызы јохламаг вә јахшылашдырмагла да мәшғул олмаг лазымдыр, чүнки апаратымыз һеч бир шеји јарамыр. Бу мәгсәдлә биз јүксәк ихтисаслы мүтәхәссисләрин хидмәтиндән истифадә етмәлијик; бу мүтәхәссисләрлә тә'мин етмәк вәзифәси исә ФКИ-нин вәзифәси олмалыдыр.

Кифајәт гәдәр биликли олан һәмин јохлама мүтәхәссисләрилә МК-нын бу јени үзвләрини нечә әлагәләндирмәли — бу вәзифә әмәли сурәтдә һәлл едилмәлидир.

Мәнә елә кәлир ки, ФКИ (өз инкишафы нәтичәсиндә вә онун инкишафы хүсусунда биздә олан шүбһәләр нәтичәсиндә) нәһајәт, инди бизим мүшаһидә етдијимизи вермишдир, ја'ни хүсуси бир халг комиссарлығындан МК үзвләринин хүсуси вәзифәсинә кечид вәзиҗҗәти јаратмышдыр; һәр шеји тәфтиш едән идарәдән, јахшы мааш верилмәси лазым кәлән (бу хүсусилә она көрә зәруридир ки, әсримиз мәашлы иш әсридир вә мүфәттишләр ачыгча, онлара јахшы мааш верән идарәләрдә гуллуг едирләр) аз мигдар, лакин ә'ла мүфәттишләр мәчмусуна кечид вәзиҗҗәти јаратмышдыр.

МК үзвләринин сајы лазыми гајда илә артырыларса вә онлар бу чүр јүксәк ихтисаслы мүтәхәссисләрин

вә Фәһлә-кәндли инспексијасынын бүтүн саһәләрдә олдугча нүфузлу үзвләринин көмәји илә илдән-илә дөвләти идарәетмә курсу кечсәләр, — онда, мәним фикримчә биз, нечә вахтдан бәри мүвәффәг олмадығымыз бу вәзифәни мүвәффәгијјәтлә јеринә јетирәрик.

Демәли, нәтичә белә дир — 100-ә гәдәр МК үзвү вә онларын да ФКИ үзвләриндән ибарәт ән чоху 400—500 көмәкчиси олмалыдыр ки, һәмин көмәкчиләр дә онларын көстәриши илә тәфтиш етмәлидирләр.

Ленин

29 декабр 22-чи ил
М. В. јазмышдыр

Илк дәфә 1956-чы илдә «Коммунист» журналынын 9-чу №-синдә чап едилмишдир

Катибин јазысындан (макинада јазылмыш нүсхә) чап олунур

Мәктубларын арды.
30 декабр 1922-чи ил

МИЛЛИЈЈӘТЛӘР ВӘ ЈА «МУХТАРИЈЈӘТЛӘШДИРМӘ» МӘСӘЛӘСИНӘ ДАИР[210]

Мән, кәрәк ки, рәсмән совет сосиалист республикалары иттифагы мәсәләси дејилән мә'лум мухтариҗҗәтләшдирмә мәсәләсинә кифајәт гәдәр чидди вә кифајәт гәдәр кәскин гарышмадығыма көрә, зәннимчә, Русија фәһләләри гаршысында олдугча мүгәссирәм.

Јајда, бу мәсәлә галхдығы заман мән хәстә идим, сонра, пајызда исә, мән һәм сағалачағыма, һәм дә октјабр вә декабр пленумларынын мәнә бу мәсәләјә гарышмаг имканы верәчәјинә һәдсиз үмид бәсләјирдим. Лакин мән нә октјабр пленумунда (бу мәсәләјә даир), нә дә декабр пленумунда ола билмәдим вә белә олмаг мәсәлә мәндән демәк олар ки, тамамилә јајынмыш олду.

Мән анчаг, Гафгаздан кәлмиш олан јол. Дзержински илә сөһбәт едә билдим; о мәнә бу мәсәләнин Күрчүстанда нечә дурдуғуну данышды. Мән јол. Зиновјевлә дә бир-ики кәлмә данышыб она бу мәсәлә мүнасибәтилә никаранчылығымы билдирдим. Күрчүстан әһвалатыны «тәһгиг етмәк» үчүн Мәркәзи Комитә тәрәфиндән көндәрилмиш комиссијаја башчылыг едән јол. Дзержинскинин вердиҗи мә'луматдан мән анчаг чох бөјүк тәшвишә дүшдүм. Әкәр иш о јерә чатмышдыр ки, јол. Дзержинскинин мәнә хәбәр вердиҗи кими, Орчоникидзе һәддини ашыб чисмани зор ишләтмәјә әл атмышдыр, онда тәсәввүр етмәк олар ки, биз нә кими бир батаглыға дүшмүшүк. Көрүнүр, бүтүн бу «мухтариҗҗәтләшдирмә» ојуну тамамилә јанлыш вә вахтсыз имиш.

Дејирләр ки, апаратын бирлији тәләб олунурду. Бу инандырмалар һарадан чыхмышдыр? Русија апаратынын өзүндән дејилми; мән артыг өз күндәлијимин бундан габагкы нөмрәләриндән биринда көстәрмишдим ки, һәмин апараты биз чаризмдән көтүрмүшүк вә онун үзәринә анчаг бир аз совет бојасы чәкилмишдир*.

Шүбһәсиз, бу тәдбирин көрүлмәсини о вахта гәдәр дајандырмаг лазым иди ки, өз апаратымыз һаггында чаваб вериб дејә биләк, бу бизим апаратымыздыр. Инди исә, биз инсафән бунун әксини демәлијик ки, әслиндә бизә һәлә тамамилә јад олан вә буржуа апараты илә чар апаратынын гатышығыны тәшкил едән бир апараты өз апаратымыз адландырырыг; ону беш илдә арадан галдырмаға һеч бир имкан јох иди, чүнки башга өлкәләрдән јардым едилмирди вә әсас ишимиз һәрби «мәшғәләләрдән» вә ачлыға гаршы мүбаризәдән ибарәт иди.

Белә бир шәраитдә чох тәбиидир ки, өзүмүзә бәраәт газандырдығымыз «иттифагдан чыхмаг азадлығы» бош бир кағыз олараг галар ки, бу да рус олмајан халглары типик рус бүрократы олан әсл рус адамының, великорос-шовинистин, әслиндә әчлаф вә тәчавүзкарын һүчумундан горуја билмәз. Шүбһәсиздир ки, чүзи фаиз тәшкил едән совет фәһләләри вә советләшдирилмиш фәһләләр милчәк сүддә боғулан кими, шовинист великорус зир-зибили дәрјасында боғулачаглар.

Бу тәдбири мүдафиә етмәк үчүн дејирләр ки, билаваситә милли психолокијаја, милли маарифә аид халг комиссарлыглары ајырмышлар. Лакин бурада бир суал мејдана чыхыр: бу халг комиссарлыгларыны тамамилә ајырмаг мүмкүндүрмү вә икинчи суал, рус олмајан халглары әсл рус һејвәрәләриндән һәгигәтән горумаг үчүн биз кифајәт гәдәр гајғы көстәриб тәдбирләр көрмүшүкмү? Мәним фикримчә, биз бу тәдбирләри көрмәмишик, һалбуки көрә биләрдик вә көрмәли идик.

* Бах: бу чилд, сәһ. 383—387. *Ред.*

Мәним фикримчә, бурада Сталинин тәләскәнлији вә инзибатчылыға уjмасы, һабелә онун бәднам «сосиал-милләтчилијә» гаршы гәзәби уғурсуз бир рол ојнамышдыр. Үмумиjjәтлә гәзәб сијасәтдә адәтән ән пис бир рол ојнаjыр.

Мән горхурам ки, бу «сосиал-милләтчиләрин» чинаjәтләри һаггындакы иши тәһгиг етмәк үчүн Гафгаза кетмиш jол. Дзержински дә бурада анчаг өзүнүн әсл рус әһвал-руһиjjәсини бүрузә вермишдир (мә'лумдур ки, рус олмаjан халгларын руслашмыш олан нүмаjәндәләри әсл рус әһвал-руһиjjәси көстәрмәкдә һәмишә шитини чыхарырлар) вә онун бүтүн комиссијасынын нә дәрәчәдә гәрәзсиз олдуғуну Орчоникидзенин «әл галдырмасы» кифаjәт гәдәр көстәрир. Мәним фикримчә, белә руссаjағы әл галдырмаға һагг газандырмаг үчүн һеч бир фитнәкарлығы, һәтта һеч бир тәһгири әсас көтүрмәк олмаз вә jол. Дзержински бу әл галдырмаға jүнкүллүклә jанашдығына көрә сон дәрәчә мүгәссирдир.

Орчоникидзе Гафгаздакы бүтүн галан вәтәндашлар үчүн һакимиjjәт иди. Орчоникидзенин әсәбиләшмәjә һаггы jох иди, һалбуки о өзү вә Дзержински буна истинад едирләр. Әксинә, Орчоникидзе өзүнү о гәдәр тәмкинли апармалы иди ки, һеч бир ади вәтәндаш, хүсусән дә «сијаси» чинаjәтдә иттиһам олунан бир вәтәндаш өзүнү белә бир тәмкинлә апармаға мәчбур дејилдир. Ахы, әслинә баханда, сосиал-милләтчиләр сијаси чинаjәтдә иттиһам олунан вәтәндашлар иди вә бу иттиһамын бүтүн шәраити ону анчаг бу чүр гиjмәтләндирә биләрди.

Бурада артыг белә бир мүһүм принсипиал мәсәлә ортаја чыхыр: бејнәлмиләлчилиji нечә баша дүшмәли?*

Ленин

30. XII. 22-чи ил.
М. В. јазмышдыр

---

* Сонра стенографија јазысында ашағыдакы мәтн позулмушдур: «Мәнчә, бизим јолдашлар бу мүһүм принсипиал мәсәләни өзләри үчүн лазыми гәдәр ајдынлашдырмамышлар». *Ред.*

Мәктубларын арды.
31 декабр 1922-чи ил

МИЛЛИЈЈӘТЛӘР ВӘ ЈА «МУХТАРИЈЈӘТЛӘШДИРМӘ» МӘСӘЛӘСИНӘ ДАИР

(Арды)

Мән милли мәсәләјә даир әсәрләримдә артыг јазмышдым ки, үмумијјәтлә милләтчилик мәсәләсинин мүчәррәд шәкилдә гојулушу һеч бир шеја јарамыр. Зүлм едән милләтин милләтчилији илә мәзлум милләтин милләтчилијини, бөјүк милләтин милләтчилији илә кичик милләтин милләтчилијини фәргләндирмәк лазымдыр.

Икинчи милләтчилијә кәлдикдә, тарихи тәчрүбәдә демәк олар һәмишә биз бөјүк милләт нүмајәндәләри һәдсиз зоракылыг көстәрмәкдә тәгсиркар олуруг вә һәтта бундан әлавә — өзүмүз билмәдән һәдсиз зоракылыглар вә тәһгирләр едирик, — мәним Волга хатирәләримин тәкчә јада салмаг кифајәтдир ки, көрәсән биздә өзкә халглары нечә көзүмчыхдыја салырлар, полјакы анчаг «полјачишка» дејиб чағырырлар, татары мәсхәрәјә гојараг «кнјаз», украјналыны «хохол», күрчүнү вә башга Гафгаз халгларыны «капказ адамы» дејә чағырырлар.

Буна көрә зүлм едән вә ја дејилдији кими «бөјүк» (һәрчәнд анчаг өз зоракылыглары чәһәтдән бөјүк, анчаг һејвәрә кими бөјүк) милләтин бејнәлмиләлчилији милләтләрин тәкчә рәсми бәрабәрлијини көзләмәкдән ибарәт олмајыб, ејни заманда елә бир бәрабәрсизликдән дә ибарәт олмалыдыр ки, һәјатда һәгигәтән әмәлә кәлән бәрабәрсизлији зүлм едән милләтин, ири милләтин һесабына әвәзини өдәсин. Ким буну баша дүшмәмишдирсә, о, милли мәсәләјә һәгиги пролетар мүнасибәтини баша дүшмәмишдир, о, әслиндә, хырда буржуа нөгтеји-нәзәриндә галмышдыр вә буна көрә дә һәр дәгигә буржуа нөгтеји-нәзәринә јуварланмаја билмәз.

Пролетар үчүн мүһүм чәһәт нәдир? Пролетар үчүн нәинки мүһүм, һабелә олдугча зәрури чәһәт пролетар синфи мүбаризәсиндә өзкә халглар тәрәфиндән она ән чох е'тимад көстәрилмәсини тә'мин етмәкдән ибарәтдир. Бунун үчүн нә лазымдыр? Бунун үчүн нәинки тәкчә рәсми бәрабәрлик лазымдыр. Бунун үчүн лазымдыр ки, «бөјүк һаким» милләт һөкүмәти тәрәфиндән тарихи кечмишдә башга халга көстәрилмиш олан е'тимадсызлыгын, она шүбһә илә јанашылмасының, онун барәсиндә едилмиш һагсызлыгларын өз рәфтарымызла вә ја она күзәштләрә кетмәклә бу вә ја башга шәкилдә әвәзи өдәнилмиш олсун.

Мәним фикримчә, болшевикләрә, коммунистләрә буну бир даһа вә әтрафлы изаһ етмәк лазым кәлмир. Мәним фикримчә, бу һалда күрчү милләтини көтүрдүкдә, бу — ишә һәгигәтән пролетарчасына јанашмагла бизим чидди еһтијаткарлыг, гајғы көстәрмәјимизи вә она күзәштә кетмәјимизи тәләб едән типик бир мисалдыр. Ишин бу чәһәтинә е'тинасыз јанашан, јүнкүллүклә «сосиал-милләтчилик» иттиһамлары ирәли сүрән бир күрчү (о өзү исә јалныз әсл вә һәгиги бир «сосиал-милләтчи» олмаг дејил, еjни заманда кобуд бир великорус һејвәрә олдуғу һалда), белә бир күрчү, әслиндә, пролетар синфи һәмрә'лиқ мәнафејини позур, чүнки пролетар синфи һәмрә'лијинин инкишафыны вә мөһкәмләнмәсини һеч бир шеј милли әдаләтсизлик гәдәр ләнкитмир вә башга милләтләрин «инчик» нүмајәндәләри бәрабәрлик һиссиндән вә бу бәрабәрлијин позулмасындан, һәтта диггәтсизлик нәтичәсиндә, һәтта зарафатла позулмасындан өз пролетар јолдашлары тәрәфиндән бу бәрабәрлијин позулмасындан мүтәәссир олдуглары гәдәр һеч бир шејдән мүтәәссир олмурлар. Буна көрә дә бу һалда азлыгда галан милләтләрә һәддән артыг күзәштә кетмәјә вә јумшаглыг көстәрмәјә горхмагданса, һәдди ашмаг даһа јахшыдыр. Буна көрә дә бу һалда пролетар һәмрә'лијинин әсас мәнафеји, демәли, пролетар синфи мүбаризәсинин дә әсас мәнафеји тәләб едир ки, биз һеч бир заман милли мәсәләјә рәсми јанашмајаг вә мәзлум (вә ја кичик) милләт

пролетарының зүлм едән (вә ја ири) милләт пролетарына мүнасибәтиндә һөкмән фәрг олдуғуну һәмишә нәзәрә алаг.

Ленин

М. В. јазмышдыр
31. XII. 22-чи ил.

Мәктубларын арды.
31 декабр 1922-чи ил

Бәс мејдана кәлмиш олан вәзијјәтдә нә кими әмәли тәдбирләр көрмәк лазымдыр?

Биринчиси, сосиалист республикалары иттифагыны сахламаг вә мөһкәмләтмәк лазымдыр; бу тәдбир барәсиндә шүбһә ола билмәз. Бу бизә лазым олдуғу кими, үмумдүнја буржуазијасына гаршы мүбаризә үчүн вә онун фитнәләриндән горунмаг үчүн үмумдүнја коммунист пролетарнатына да лазымдыр.

Икинчиси, сосиалист республикалары иттифагының дипломатик апаратыны сахламаг лазымдыр. Јери кәлмишкән демәк лазымдыр ки, бу апарат бизим дөвләт апаратымызын тәркибиндә мүстәсна бир јер тутур. Бу апарата биз көһнә чар апаратындан галма аз-чох нүфузлу бир адама да јол вермәмишдик. Орада аз-чох нүфузлу бүтүн апарат коммунистләрдән тәшкил олунмушдур. Буна көрә бу апарат даһа сынагдан чыхмыш коммунист апараты ады газанмышдыр (буну чәсарәтлә демәк олар) ки, бу да көһнә чар, буржуа вә хырда буржуа апаратындан, башга халг комиссарлыгларында дөзмәјә мәчбүр олдуғумуз апарата нисбәтән мүгајисәјә кәлмәз дәрәчәдә, һәдсиз дәрәчәдә тәмизләнмиш бир апаратдыр.

Үчүнчүсү, јол. Орчоникидзени ибрәт олмаг үчүн чәзаландырмаг (буну чох тәәссүфлә дејирәм, чүнки шәхсән онун достларындан бириҹәм вә мүһачирәт заманы харичдә онунла бир јердә ишләмишәм), һабелә Дзержински комиссијасынын бүтүн материалларыны әлавә тәһгиг етмәк вә ја јенидән тәһгиг едәрәк, шүбһәсиз орада олан һәдсиз һагсызлыглары вә гәрәзли мүлаһизәләри дүзәлтмәк лазымдыр. Бүтүн бу һәги-

гәтән великорус милләтчилији кампанијасы үчүн сијаси чәһәтдән, әлбәттә, Сталин вә Дзержинскини мәс'ул тутмаг лазымдыр.

Дөрдүнчүсү, бизим иттифага дахил олан милли республикаларда милли дилин ишләдилмәси хүсусунда әң чидди гајдалар гојмаг вә бу гајдалары хүсуси бир диггәтлә јохламаг лазымдыр. Шүбһәсиздир ки, дәмир јол хидмәтинин вәһдәти бәһанәси алтында, малиј-јә ишинин вәһдәти вә и. а. бәһанәси алтында бизим индики апаратымыза әсл рус маһијјәтиндә бир чох суи-истифадәләр кечәчәкдир. Бу суи-истифадәләрлә мүбаризә апармаг үчүн хүсуси бир мәһарәт лазымдыр, һәлә ону демирәм ки, белә бир мүбаризәјә киришән-ләр хүсусилә сәдагәтли олмалыдырлар. Бурада мүфәссәл кодекс дә лазым олачагдыр, буну исә анчаг һәр республикада јашајан милләтин нүмајәндәләри аз-чох мүвәффәгијјәтлә тәртиб едә биләрләр. Һәм дә габагчадан һеч бир һалда сөз вермәк лазым дејилдир ки, бүтүн бу ишләрин нәтичәсиндә сонракы Советләр гурултајында кери гајытмајачағыг, ја'ни совет сосиалист республикалары иттифагыны јалныз һәрби вә дипломатик чәһәтдән сахлајараг, бүтүн башга чәһәтләрдән ајры-ајры халг комиссарлыгларынын там мүстәгиллијини бәрпа етмәјәчәјик.

Нәзәрдә тутмаг лазымдыр ки, халг комиссарлыгларынын хырдаланмасынын вә Москва илә, һабелә башга мәркәзләрлә әлагә чәһәтдән бу комиссарлыгларын иши арасындакы ујғунсузлуғун тә'сири партијанын көстәрдији нүфуз сајәсиндә кифајәт дәрәчәдә дајандырыла биләр, бу шәртлә ки, һәмин нүфуз аз-чох кифајәт дәрәчәдә ehтијатла вә гәрәзсиз тәтбиг едилмиш олсун; милли апаратларла рус апаратындан ибарәт бирләшмиш апаратлар олмамасындан дөвләтимизә дәјә биләчәк зәрәр, јалныз бизә дејил, бүтүн Интернасионала дәјәчәк, бизим ардымызча јахын кәләчәкдә тарихин өн сәһнәсинә чыхмалы олан Асијанын јүз милјонларла халгларына дәјәчәк зәрәрдән һәдсиз дәрәчә, сонсуз дәрәчә аздыр. Шәргин бу чыхышы әрәфәсиндә вә онун ојанышынын башланғычында биз өз өлкәмиздәки башга халглара гаршы һәтта

азачыг көбудлуг вә әдаләтсизлик көстәрмәклә онун көзүндә өз нүфузумузу сарсытмыш олсајдыг, бағышланмаз бир оппортунизм оларды. Капитализм дүнјасыны мүдафиә едән Гәрб империалистләринә гаршы сых бирләшмәк зәрүрәти бир ишдир. Бурада шүбһә ола билмәз вә бу тәдбирләри мәним данышыгсыз бәјәндијими сөјләмәк артыгдыр. Бизим өзүмүзүн, һәтта чүзи шејләрдә, мәзлум халглар һаггында империалист мүнасибәтләри көстәрмәклә өзүмүзүн бүтүн принсипиал сәмимилијимизи, империализмә гаршы мүбаризәни бүтүн принсипиаллығы илә мүдафиә етмәјимизи там сарсытмаг исә башга бир ишдир. Бүтүн дүнја тарихиндә сабаһкы күн дә мәһз елә бир күн олачагдыр ки, империализмин зүлм етдији ајылмыш халглар тамамилә ојаначаглар вә о заман онларын азадлығы уғрунда узун сүрән гәти вә ағыр дөјүш башланачагдыр.

Ленин

31. XII. 22-чи ил
М. В. јазмышдыр

Илк дәфә 1956-чы илдә «Коммунист» журналынын 9-чу №-дә чап едилмишдир

чап олунур Катибин јазысындан (макинада јазылмыш нүсхә)

ХАТИРАТ ДӘФТӘРИНДӘН СӘҺИФӘЧИКЛӘР[211]

1920-чи ил сијаһыјаалмасынын мә'луматларына әсасән Русија әһалисинин савадлылығы һаггында бу күнләрдә чыхмыш олан әсәр («Русијада савадлылыг», Москва, 1922-чи ил, Мәркәзи статистика идарәси, Халг маариф статистикасы шө'бәси) чох мүһүм бир һадисә тәшкил едир.

1897-чи вә 1920-чи илләрдә Русија әһалисинин савадлылығына даир, һәмин әсәрдән көтүрүлмүш ашағыдакы чәдвәли верирәм:

	Кишиләр ч. 1000 нәфәриндән савадлы:		Гадын ч. 1000 нәфәриндән савадлы:		Бүтүн әһалинин 1000 нәфәриндән савадлы:	
	1897-чи ил	1920-чи ил	1897-чи ил	1920-чи ил	1897-чи ил	1920-чи ил
1. Авропа Русијасы.....	326	422	136	255	229	330
2. Шимали Гафгаз.....	241	357	56	215	150	281
3. Сибир (Гәрби).....	170	307	46	134	108	218
Чәми.....	318	409	131	244	223	319

Биз пролетар мәдәнијјәти һаггында вә онунла бурҗуа мәдәнијјәти арасындакы нисбәт һаггында бош данышыгларла мәшғул олдуғумуз бир заманда фактларын бизә вердији рәгәмләр көстәрир ки, биздә һәтта бурҗуа мәдәнијјәти чәһәтдән дә ишләр чох зәифдир. Көзләнилмәли олдуғу кими, мә'лум олду ки, үмуми

савадлылыг чәһәтдән биз һәлә сон дәрәчә керидәјик, һәтта чар заманларына (1897-чи илә) нисбәтән дә бизим тәрәггимизин чох ләнк олдуғу ашкара чыхды. Бу һал «пролетар мәдәнијјәти» фәзаларында учанлар вә учмагда оланлар үчүн зәһмли бир хәбәрдарлыг вә төһмәтдир. Бу һал көстәрир ки, Гәрби Авропанын ади бир сивилизасијалы дөвләтинин сәвијјәсинә чатмаг үчүн биз һәлә нә гәдәр зәрури әмәли иш көрмәлијик. Сонра, бу һал көстәрир ки, биз өз пролетар наилијјәтләримиз зәмининдә һәгигәтән аз-чох мәдәни бир сәвијјәјә чатмаг үчүн нә гәдәр чох иш көрмәлијик.

Мүбаһисәсиз, лакин һәддән артыг нәзәри олан бу мүддәа илә биз кәрәк кифајәтләнмәјәк. Ән јахшыларда өз квартал бүдчәмизи нәзәрдән кечирдикдә бизим бу ишә әмәли чәһәтдән дә киришмәјимиз лазымдыр. Әлбәттә, биринчи нөвбәдә Халг маариф комиссарлығынын хәрчләри дејил, башга идарәләрин хәрчләри ихтисар олунмалыдыр ки, беләликлә әлдә едилән мәбләғләр Халг маариф комиссарлығынын ehtijaчларына сәрф едилсин. Тахыл чәһәтдән нисбәтән бабат тә'мин едилмиш олдуғумуз бу илки кими бир илдә мүәллимләрә верилән чөрәјин мигдарыны артырмагда хәсислик көстәрмәк лазым дејилдир.

Инди халг маарифи саһәсиндә апарылан иш, үмумијјәтлә десәк, чох да мәһдуд адландырыла билмәз. Көһнә мүәллимләри һәрәкәтә кәтирмәк үчүн, онлары јени вәзифәләрә чәлб етмәк үчүн, онлары педагокика мәсәләләриниң јени гајдада гојулушу илә марагландырмаг үчүн, дин мәсәләси кими мәсәләләр һаггында онларда мараг ојатмаг үчүн һеч дә аз иш көрүлмүр.

Лакин биз башлыча иши етмирик. Биз гајғы көстәрмирик вә ја һеч дә кифајәт гәдәр гајғы көстәрмирик ки, халг мүәллими лазыми ијксәклијә галдырылсын, һалбуки бунсуз һеч бир мәдәнијјәтдән: нә пролетар мәдәнијјәтиндән, нә дә һәтта буржуа мәдәнијјәтиндән һеч данышыг да ола билмәз. Индијәдәк хилас олмадығымыз вә чидди сә'јләр көстәрилмәдән хилас ола билмәјәчәјимиз јарымвәһши мәдәнијјәтсизликдән сөз ачмаг лазымдыр, бундан хилас олмаг үчүн

исə имканымыз вардыр, чүнки һеч бир јердə халг күтләләриндə əсл мədəнијјətə биздə олдуғу гədəр бөјүк мараг јохдур; һеч бир јердə бу мədəнијјət мəсələləри биздəки гədəр дəриң вə ардычыл бир сурətдə гаршыја гојулмур; һеч бир јердə, һеч бир өлкədə дөвлəт һакимијјəти фəһлə синфинин əлиндə дејилдир, фəһлə синфинин əксəријјəти исə өзүнүн, демирəм мədəнилик нөгсанларыны, дејирəм савадлылыг нөгсанларыны чох көзəл баша дүшүр; һеч бир јердə фəһлə синфи бу чəһəтдəн өз вəзијјətини јахшылашдырмаг үчүн биздə олдуғу гədəр гурбанлар вермək əсминдə дејилдир вə бу гədəр гурбанлар вермир.

Бүтүн өз дөвлəт бүдчəмизи биринчи нөвбədə ибтидаи халг маарифи еһтијачларыныи өдəнилмəсинə јөнəлтмək мəгсəди үчүн биздə һəлə чох аз, һədсиз дəрəчədə аз иш көрүлүр. Һətта бизим Халг мааријф комиссарлыгында да чох заман мүəјјəн бир Дөвлəт нəшријјатынын һəддən артыг бөјүк штаты олдуғуну көрмək олар, ејни заманда əсла дүшүнмүрлəр ки, дөвлəт биринчи нөвбədə нəшријјатын гајғысына дејил, онун гајғысына галмалыдыр ки, охучулар олсун, охуја биләнләрин саjы чох олсун, кəләчək Русијада нəшријјатын сијаси вүс'əти daha кениш олсун. Нəшријјат мəсəләси кими техники мəсəләләрə һəлə јенə дə көһнə (пис) адəт үзрə биз, халгын савадлылыгы мəсəләси кими үмумсијаси мəсəләдəн олдугча артыг вахт вə гүввə сəрф едирик.

Баш техники-пешə тəһсили комитəсини көтүрсək, əминик ки, бурада да, идарə мənафеји хатириnə шиширдилəн вə кениш халг маарифи еһтијачларына ујғунлашдырылмамыш олан чох вə чох лүзумсуз шеј таапмаг олар. Баш техники пешə тəһсили комитəсиндə һеч дə һəр шеј, əввəлчə бизим фабрик-завод кəнчлəримизин тəһсилини јүксəлтмək, сонра да она əмəли истигаамəт вермək арзусу кими гануни бир арзу илə доғрулдулмур. Əкəр Бааш техники пешə тəһсили комитəсинин штатларына диггəтлə бахылса, бу штатларда һəмин нөгтеји-нəзəрдəн чох вə чох шеjин шиширдилмиш, сахта олдуғу вə бағланмасы лазым кəлдиjи ашкара чыхар. Пролетар-кəндли дөвлəтиндə һəлə чох вə

чох шејә гәнаәт етмәк олар вә гәнаәт етмәк лазымдыр ки, ја јарысы ағалара мәхсус типли ојунчаг олан, ја да халгын савадлылығы статистикада көстәрилмиш вәзиҗҗәтдә икән бизим үчүн зәрури олмајан, мөвчуд олмадыгда кечинә билдијимиз, һәлә узун мүддәт кечинә биләчәјимиз вә кечинмәли олдуғумуз бир чох идарәләри бағламаг һесабына халгын савадлылығы инкишаф етдирилмиш олсун.

Биздә халг мүәллими буржуа чәмиҗҗәтиндә һеч бир заман дурмамыш олдуғу, дурмадығы вә дура билмәјәчәји бир јүксәклијә галдырылмалыдыр. Бу, сүбут тәләб етмәјән бир һәгигәтдир. Бу вәзиҗҗәтә биз, халг мүәллиминин һәм мә'нәви чәһәтдән јүксәлмәси үзәриндә, һәм ону һәгигәтән јүксәк ады үчүн һәртәрәфли һазырламаг үзәриндә, башлычасы, башлычасы вә јенә башлычасы исә онун мадди вәзиҗҗәтини јүксәлтмәк үзәриндә мүнтәзәм сурәтдә, дөнмәдән вә тә'кидлә ншләмәк васитәсилә наил олмалыјыг.

Халг мүәллимләрини тәшкил етмәк ишини мүнтәзәм сурәтдә күчләндирмәк лазымдыр ки, онлар буржуа гурулушунун дајағындан, — онлар индиҗәдәк истиснасыз олараг бүтүн капиталист өлкәләриндә буржуа гурулушунун дајағыдырлар, — совет гурулушунун дајағына дөндәрилсинләр, онларын васитәсилә кәндлиләр буржуазија илә иттифагдан узаглашдырылсын вә пролетариатла иттифага чәлб едилсин.

Гысача гејд едирәм ки, мүнтәзәм сурәтдә кәндләрә кедилмәси бу ишдә хүсуси рол ојнамалыдыр ки, бу да биздә инди тәтбиг олунмагдадыр вә планлы сурәтдә инкишаф етдирилмәлидир. Кәндләрә кетмәк кими бу чүр тәдбирләрә пул вермәк һеҗф дејилдир, пулу исә биз чох вахт әбәс јерә, демәк олар, бүтүнлүклә көһнә тарихи епохаја аид олан дөвләт апаратына сәрф едирик.

Мән 1922-чи илин декабрында Советләр гурултајында сөјләмәмиш олдуғум нитгим үчүн, шәһәр јерләри фәһләләринин кәнд әһалиси үзәриндә һамилијинә даир материаллар топламышдым. Бу материаллардан бә'зиләрини мәнә јол. Ходоровски вермишди; бир һалда ки, мән бу мөвзуну өзүм арашдырмаға вә

Советләр гурултаjы васитәсилә е'лан етмәjә мачал тапмадым, ону инди арашдырмаг үчүн jолдашларын гаршысына гоjурам.

Бурада әсас сиjаси мәсәлә шәhәрин кәндә мүнасибәтиндән ибарәтдир вә бизим бүтүн ингилабымыз үчүн бүjүн hәлледичи әhәмиjjәти вардыр. Буржуа дөвләти шәhәр фәhләләрини күтләшдирмәjә мүнтәзәм сурәтдә вар күчү илә чалышдыгы вә дөвләт hесабына, чар вә буржуа партиjалары hесабына нәшр олунан бүтүн әдәбиjjаты бу мәгсәдә уjгунлашдырдыгы hалда, биз өз hакимиjjәтимизи она сәрф едә биләрик вә сәрф етмәлиjик ки, шәhәр фәhләси hәгигәтән коммунизм идеjаларыны кәнд пролетариаты ичәрисинә jеридән бир гүввә олсун.

Мән «коммунизм» идеjалары дедим вә тез hашиjәjә чыхмаг истәjирәм, чүнки горхурам ки, анлашылмазлыг олсун вә ja сөjләдикләрим hәддән артыг мүстәгим мә'нада баша дүшүлмүш олсун. Буну әсла елә баша дүшмәк олмаз ки, куjа биз бирдән-бирә кәндләрә дар мә'нада халис коммунизм идеjалары jеритмәлиjик. Нә гәдәр ки, бизим кәндләримиздә коммунизм үчүн hәлә мадди әсас jохдур, о вахта гәдәр белә бир hәрәкәт, демәк олар ки, зәрәрли олар, бу hәрәкәт коммунизм үчүн, демәк олар ки, фәлакәтли олар.

Jох. Шәhәрлә кәнд арасында әлагә jаратмагдан башлаjараг, hеч дә кәнддә коммунизм тәтбиг етмәк мәгсәдини габагчадан гаршыjа гоjмаг лазым деjилдир. Белә бир мәгсәдә чатмаг инди мүмкүн деjилдир. Инди бу мәгсәдин вахты чатмамышдыр. Белә бир мәгсәдин гаршыjа гоjулмасы, ишә хеjир вермәк әвәзиндә зәрәр вурар.

Лакин шәhәр фәhләләри илә кәнд ишчиләри арасында әлагә jаратмаг, онларын арасында асанлыгла jарадыла биләчәк jолдашлыг формасыны jаратмаг — бизим вәзифәмиздир, hакимиjjәт башында дуран фәhлә синфинин әсас вәзифәләриндән биридир. Бу мәгсәд үчүн фабрик-завод фәhләләриндән бир сыра бирләшмәләр (партиja, hәмкарлар иттифагы бирләшмәләри, хүсуси бирләшмәләр) jаратмаг лазымдыр ки, бунлар кәндин мәдәни инкишафында кәндә мүнтәзәм jардым етмәjи өз гаршыларына мәгсәд гоjсунлар.

Шәһәр өзәкләринин һамысыны бүтүн кәнд өзәкләринә «тәһким етмәк» мүмкүн олачагдырмы ки, мүвафиг кәнд өзәјинә «тәһким олунмуш» һәр бир фәһлә өзәји, кәндә кедәндән, һәр бир тәсадүфдән мүнтәзәм сүрәтдә истифадә едиб өз әлагәдар өзәјинин бу вә ја башга мәдәни тәләбатыны өдәмәјә чалышсын? Јахуд Мән бурада анчаг мәсәләни гаршыја гојмагла кифајәтләнирәм ки, јолдашларын диггәтини буна чәлб едим, Гәрби Сибирин мөвчуд тәчрүбәсини көстәрим (бу тәчрүбәни мәнә јол. Ходоровски билдирмишдир) вә чох бөјүк үмумдүнја тарихи әһәмијјәти олан бу мәдәни вәзифәни там әзәмәти илә мејдана гојум.

Биз кәнд үчүн өз рәсми бүдчәмиздән әлавә, јахуд өз рәсми әлагәләримиздән әлавә, демәк олар, һеч бир иш көрмүрүк. Доғрудур, биздә шәһәрлә кәндин мәдәни әлагәләри өзлүјүндә дә лабүд олараг башга характер алыр. Капитализм шәраитиндә шәһәрин кәндә вердикләри кәнди сијаси, игтисади, мә'нәви, физики вә с. чәһәтдән позғунлашдырырды. Биздә шәһәр өзлүјүндә кәндә бунун там әксини вермәјә башлајыр. Лакин бунун һамысы мәһз өзү-өзүнә, кортәбии сүрәтдә едилир, она көрә дә бу ишдә шүурлулуг, планлылыг вә мүнтәзәмлик јарадылмагла бунларын һамысы күчләндирилә (сонра да јүзгат артырыла) биләр.

Биз јалныз о заман ирәлиләмәјә башлајачағыг ки, (о заман исә биз јәгин јүзгат артыг бир сүр'әтлә ирәлиләмәјә башлајачағыг) бу мәсәләни өјрәнмиш олаг, һәмин мәсәләни гаршыја гојуб мүзакирә етмәк вә ишдә һәјата кечирмәк үчүн һәр чүр фәһлә бирләшмәләри, — бунларын бүрократлашдырылмасына әсла јол вермәјәрәк—јарадаг.

2 јанвар 1923-чү ил.

«Правда» № 2, 4 јанвар 1923-чү ил
Имза: Н. Ленин

Катибин јазысындан (машынада јазылмыш нүсхә), чап олунур ки, бу да гәзетин мәтни илә јохланылмышдыр

КООПЕРАСИЈА ҺАГГЫНДА[212]

I

Мәнә елә көлир ки, биздә кооперасијаја лазымынча диггәт јетирилмир. Инди, Октјабр инғилабындан бәри вә јени игтисади сијасәтдән асылы олмајараг (әксинә, бу чәһәтдән демәк лазым көлир ки, мәһз јени игтисади сијасәт сајәсиндә) биздә кооперасијанын тамамилә мүстәсна әһәмијјәт кәсб етдијини, чәтин ки, һамы баша дүшүр. Көһнә кооперативчиләрин арзуларында хәјал чох олур. Бу арзуларда олан хәјал нәтичәсиндә бунлар чох заман күлүнч олур. Лакин онларын хәјалпәрәстлији нәдән ибарәтдир? Ондан ибарәтдир ки, бу адамлар истисмарчыларын һөкмранлығыны девирмәк уғрунда фәһлә синфинин сијаси мүбаризәсинин әсас, башлыча әһәмијјәтини анламырлар. Инди биздә истисмарчыларын һөкмранлығы деврилмишдир вә көһнә кооперативчиләрин арзуларындакы хәјали, һәтта романтик, һәтта бајағы олан чәһәтләрин чоху инди ән ади бир керчәклијә чеврилир.

Доғрудан да, бир һалда ки, биздә дөвләт һакимијјәти фәһлә синфинин әлиндәдир, бир һалда ки, бүтүн истеһсал васитәләри бу дөвләт һакимијјәтинә мәхсусдур, галан вәзифәмиз јалныз, әһалини кооперативләшдирмәкдән ибарәтдир. О сосиализм ки, синфи мүбаризәнин, сијаси һакимијјәт уғрунда мүбаризәнин вә с. зәрурилијинә һагглы олараг јәгинлик һасил етмиш олан адамларын кечмишдә гануни истеһсасына, тәбәссүмүнә вә е'тинасыз мүнасибәтинә сәбәб олурду, әһалинин ән чох кооперативләшдирилдији шәраитдә өзү-өзлүјүндә мәгсәдә чатмыш олур. Лакин Русијанын кооперативләшдирилмәсинин инди бизим үчүн нә гәдәр нәһәнк, һәдсиз бир әһәмијјәт кәсб етдијини һәлә һеч дә јолдашларын һамысы баша дүшмүр. Бир ал-

верчи олмаг е'тибарилә кәндлијә, хүсуси тичарәт принсипинә биз јени игтисади сијасәтдә күзәшт етдик; кооперасијанын нәһәнк әһәмијјәти дә (күман едилдијинин әксинә олараг) мәһз бурадан иәли кәлир. Јени игтисади сијасәт һөкмранлығы шәраитиндә Русија әһалисини кифајәт гәдәр кениш вә дәриндән кооперативләшдирмәк, әслиндә, бизә лазым олан һәр шеј демәкдир, чүнки биз инди хүсуси мәнафеји, хүсуси тичарәт мәнафејини бирләшдирмәк ишинин, онун дөвләт тәрәфиндән јохланылмасы вә нәзарәт алтына алынмасы ишинин, онун үмуми мәнафејә табе едилмәси ишинин елә бир дәрәчәсини тапмышыг ки, бу, әввәлләр бир чох сосиалистләр үчүн мүшкүл бир шеј иди. Доғрудан да, бүтүн ири истеһсал васитәләри үзәриндә дөвләт һакимијјәти олмасы, дөвләт һакимијјәтинин пролетариат әлиндә олмасы, бу пролетариатын милјонларла хырда вә ән хырда кәндлиләрлә иттифагы, һәмин пролетариатын кәндлиләрә мүнасибәтдә рәһбәрлијинин тә'мин едилмиш олмасы вә и. а.— мәкәр бүтүн бунлар, кооперасијадан, тәкчә кооперасијадан, әввәлләр чәрчилик дејә писләдијимиз вә инди, јени игтисади сијасәт дөврүндә дә мүәјјән чәһәтдән писләмәјә һаглы олдуғумуз кооперасијадан там сосиализм чәмијјәти гурмаг үчүн лазым олан, бунун үчүн зәрури олан һәр шеј дејилдирми? Бу һәлә сосиализм чәмијјәти гурмаг дејилдир, лакин сосиализм чәмијјәти гурмаг үчүн зәрури вә кифајәт едән һәр шејдир.

Бизим бир чох әмәли ишчиләримиз мәһз бу чәһәтә лазымынча гијмәт вермәмишләр. Кооперасијаја биздә хор бахырлар, бу кооперасијанын, әввәлән, принсипиал чәһәтдән (истеһсал васитәләри үзәриндә мүлкијјәт дөвләтин әлиндәдир), икинчиси дә, мүмкүн гәдәр даһа *садә вә асан бир јолла, кәндлијә мүјәссәр јолла* јени гајдалара кечмәк чәһәтиндән нә гәдәр бөјүк әһәмијјәти олдуғуну баша дүшмүрләр.

Башлыча мәсәлә исә јенә дә мәһз бундан ибарәтдир. Сосиализм гурмаг үчүн һәр чүр фәһлә бирләшмәләри ујдурмаг бир шејдир, сосиализми әмәли сурәтдә гурмағы, бу гурулушда *һәр бир* хырда кәндлп-

нин иштирак едә биләчәји бир шәкилдә гурмағы өјрәнмәк исә башга шејдир. Биз инди мәһз бу пилләјә чатмышыг. Лакин биз бу пилләјә чатмышыгса да ондан, шүбһәсиз, олдугча аз истифадә едирик.

Јени игтисади сијасәтә кечәркән ифратчылығымыз азад сәнаје вә тичарәт принсипинә олдугча чох јер вермәјимиздә дејилди; јени игтисади сијасәтә кечәркән ифратчылыг ондан ибарәт олду ки, кооперасија барәсиндә дүшүнмәји унутдуг, инди кооперасијаја лазымынча гијмәт вермирик, кооперасијанын олдугча бөјүк әһәмијјәтини, бу әһәмијјәтин јухарыда көстәрилән һәр ики чәһәтини артыг унутмаға башламышыг.

Мән инди бу «кооператив» принсипинә әсасланараг, әмәли чәһәтдән дәрһал нә етмәк мүмкүн вә лазым олдуғу һаггында охучу илә сөһбәт етмәк истәјирәм. Һәмин «кооператив» принсипинин сосиалист әһәмијјәтинин һамыја вә һәр кәсә ајдын олмасы үчүн ону һансы васитәләрлә дәрһал инкишаф етдирмәјә башламаг олар вә башламаг лазымдыр?

Кооперасијаны сијаси чәһәтчә елә гурмаг лазымдыр ки, о, тәкчә үмуми јәтлә вә һәмишә мүәјјән имтијаза малик олмагла галмасын, һабелә онун бу имтијазы халис әмлак имтијазы олсун (банк фаизинин јүксәклији вә с.). Кооперасијаја борч олараг о гәдәр дөвләт вәсаити бурахылмалыдыр ки, бу вәсаит хүсуси мүәссисәләрә, һətта ағыр сәнајеја дә вә и. а. борч вердијимиз вәсаитдән һеч олмазса бир гәдәр артыг олсун.

Һәр бир ичтимаи гурулуш анчаг, мүәјјән бир синфин малијјә көмәји илә јараныр. «Азад» капитализмин јаранмасынын јүз вә јүз милјон манатлар баһасына баша кәлдијини хатырлатмаг артыгдыр. Һазырда фөвгәл'адә бир дәрәчәдә јардым етмәли олдуғумуз ичтимаи гурулушун кооператив гурулушу олдуғуну инди биз дәрк етмәли вә һәјата кечирмәлијик. Һәм дә кооператив гурулушуна там мә'насилә јардым көстәрилмәлидир, јә'ни бурада јардым дедикдә бу јардымы анчаг һәр бир кооператив дөвријјәсинә көстәрилән јардым кими баша дүшмәк кифајәт дејилдир, буну *һәгигәтән әһали күтләләринин һәгигәтән иштирак ет-*

дији бир кооператив дөвриҗәсинә јардым мә'насында баша дүшмәк лазымдыр. Кооператив дөвриҗәсиндә иштирак едән кәндлијә мүкафат вермәк шүбһәсиз дүзкүн үсулдур, лакин һәмин кәндлинин бу иштиракыны јохламаг, онун шүурлу вә јахшы иштирак етдијини јохламаг лазымдыр,—мәтләб бундадыр. Кооперативчи кәлиб кәндә кооператив дүканы ачырса, әслиндә, әһали бу ишдә һеч бир шәкилдә иштирак етмир, лакин әһали ејни заманда өз хејрини нәзәрә алараг бу дүканда иштирак етмәјә тәләсәчәкдир.

Бу ишин башга бир тәрәфи дә вар. Елликлә һамыны кооператив әмәлиҗҗатында иштирак етмәјә, һәм дә пассив дејил, фәал иштирак етмәјә вадар етмәк үчүн «сивилизасијалы» (һәр шејдән әввәл савадлы) авропалы нөгтеји-нәзәриндән бизим көрүләси чох аз ишимиз галмышдыр. Әслинә бахылса, *«анчаг»* бирчә ишимиз галмышдыр: бизим әһалини о гәдәр «сивилизасијалы» етмәлијик ки, кооперасијада елликлә иштирак етмәјин бүтүн хејрини баша дүшсүн вә бу иштиракы саһмана салсын. «Анчаг» бу галыр. Сосиализмә кечмәк үчүн инди бизә һеч бир башга әлламәлик лазым дејилдир. Лакин буну «анчаг» һәјата кечирмәк үчүн там бир чевриліш лазымдыр, бүтүн халг күтләсинин там бир мәдәни инкишаф мәрһәләсиндән кечмәси лазымдыр. Буна көрә дә бизим үчүн гајда бу олмалыдыр: мүмкүн гәдәр аз әлламәлик етмәли, уҗдурмалара мүмкүн гәдәр аз әл атмалы. Јени игтисади сијасәт бу чәһәтдән она көрә тәрәггидир ки, бу сијасәт ән ади бир кәндлинин сәвиҗҗәсинә уҗғунлашыр, ондан һеч бир јүксәк шеј тәләб етмир. Лакин јени игтисади сијасәт васитәсилә бүтүн әһалинин кооперасијада елликлә иштирак етмәсинә наил олмаг үчүн, — бах бундан өтрү там тарихи бир епоха тәләб олунур. Биз бу епоханы ән јахшы һалда он-ијирми илә кечә биләрик. Лакин бу епоха јенә дә хүсуси бир тарихи епоха олачагдыр вә бу тарихи епоха олмаса, әһали елликлә савадланмаса, кифајәт гәдәр дәррәкәли олмаса, әһали китабчалардан истифадә етмәјә лазымынча алышдырылмаса вә бунун үчүн мадди әсас олмаса, мисал үчүн, гытлыға, ачлыға вә с. гаршы

мүәјјән тә'минат олмаса, — бунлар олмаса, биз өз мәгсәдимизә чата билмәрик. Инди бүтүн мәсәлә ондан ибарәтдир ки, көстәрмиш олдуғумуз, һәм дә кифајәт гәдәр көстәрмиш олдуғумуз вә бизә там бир мүвәффәгијјәт газандырмыш ингилаби вүс'әт, ингилаби чошғунлуг јахшы кооперативчи олмаг үчүн тамамилә кифајәт едән (мән бурада лап демәк истәјирәм ки) фәрасәтли вә савадлы алверчи олмаг бачарығы илә бирләшдирилә билсин. Алверчи олмаг бачарығы дедикдә, мән мәдәни алверчи олмаг бачарығыны нәзәрдә тутурам. Рус чамааты вә ја садәчә кәндлиләр гој буну м●һкәм јадда сахласынлар, чүнки онлар белә дүшүнүрләр ки, бириси алвер едирсә, демәли, алвери бачарыр. Бу әсла доғру дејилдир. О алвер едир, лакин онун бу алвери илә мәдәни бир алверчи ола билмәси арасында чох бөјүк бир фәрг вардыр. О һазырда бир асијалы кими алвер едир, алверчи олмағы бачармаг үчүн исә бир авропалы кими алвер едә билмәлидир. Бу чәһәтдән исә о, там бир епоха кери галмышдыр

Сөзүмү гуртарырам: кооперасијаја бир сыра игтисади, малијјә вә банк имтијазлары вермәли; әһалинин јени принсиплә тәшкил едилмәсинә сосиалист дөвләтимиз тәрәфиндән көстәриләчәк јардым бундан ибарәт олмалыдыр. Лакин бунунла вәзифә анчаг үмуми шәкилдә гојулмуш олур, чүнки бурада вәзифәнин бүтүн мәзмуну әмәли чәһәтдән һәлә мүәјјән едилмәмиш, тәфәррүаты илә тәсвир едилмәмиш галыр, ја'ни кооперативләшдирмәк үчүн вердијимиз «мүкафатларын» формасыны (вә онларын верилмәси шәртләрини), кооперасијаја кифајәт гәдәр јардым едә билмәјимиз үчүн лазым олан мүкафатлар формасыны, мәдәни кооперативчи јетишдирә билмәјимиз үчүн лазым олан мүкафатлар формасыны бачарыб тапмаг лазымдыр. Истеһсал васитәләри үзәриндә ичтимаи мүлкијјәт олдуғу бир шәраитдә, пролетариат буржуазијаја синфи гәләбә чалмыш олдуғу бир шәраитдә мәдәни кооперативчиләр гурулушу исә — сосиализм гурулушу демәкдир.

4 јанвар 1923-чү ил

II

Мән һәмишә јени игтисади сијасәтдән јазанда, 1918-чи илдә дөвләт капитализми һаггында јаздығым мәгаләдән* ситат кәтирмишәм. Бу һал бә'зи кәнч јолдашларда дәфәләрлә шүбһә доғурмушдур. Лакин онларын шүбһәләри башлыча олараг мүчәррәд-сијаси чәһәтә аид иди.

Онлара елә кәлирди ки, истеһсал васитәләри фәһлә синфинә мәхсус олдуғу вә дөвләт һакимијјәти дә бу фәһлә синфинә мәхсус олдуғу бир гурулушу дөвләт капитализми адландырмаг олмаз. Лакин онлар бу чәһәти көрмүрдүләр ки, «дөвләт капитализми» ифадәсини мән, *әввәлән*, бизим индики мөвгејимизлә мәним сол коммунист адлананлара гаршы мүбаһисәдәки мөвгеј арасында тарихи рабитә јаратмаг үчүн ишләтмишәм, һабелә мән һәлә о заман сүбут едирдим ки, дөвләт капитализми бизим мүасир игтисадијјатымыздан јүксәк оларды; мәним үчүн әһәмијјәтли олан чәһәт ади дөвләт капитализми илә, охучуну јени игтисади сијасәтлә таныш етмәјә башларкән һаггында бәһс етдијим гејри-ади, һәтта тамамилә гејри-ади дөвләт капитализми арасындакы ардычыл рабитәни мүәјјән етмәк иди. *Икинчиси*, мән һәмишә әмәли мәгсәдә әһәмијјәт вермишәм. Бизим јени игтисади сијасәтимизин әмәли мәгсәди исә бундан ибарәт иди ки, биздә консессијалар олсун; шүбһәсиздир ки, консессијалар бизим шәраитдә халис дөвләт капитализми типи оларды. Дөвләт капитализми һаггындакы мүлаһизәләри мән мәһз бу шәкилдә тәсәввүр едирдим.

Лакин, ишин бир чәһәти дә вар ки, бурада дөвләт капитализми вә ја, һеч олмазса, онунла мүгајисә бизә лазым ола биләр. Бу — кооперасија мәсәләсидир.

Шүбһәсиздир ки, капиталист дөвләти шәраитиндә кооперасија коллектив капиталист тә'сисатыдыр. Бу да шүбһәсиздир ки, бизим һазыркы игтисади шәраитимиздә, хүсуси капиталист мүәссисәләрини — һөкмән ичтимаи торпагда вә һөкмән фәһлә синфинин әлиндәки дөвләт һакимијјәтинин нәзарәти алтында олан бу

* Бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 36-чы чилд, сәһ. 305—339. *Ред*

мүәссисәләри — ардычыл сосиалист типли мүәссисәләрлә (бурада һәм истеһсал васитәләри, һәм мүәссисәнин јерләшдији торпаг, һәм дә бүтүнлүклә мүәссисәнин өзү дөвләтиндир) бирләшдирдијимиз бир заманда, бир дә үчүнчү нөв мүәссисәләр мәсәләси,—кечмишдә принсипиал әһәмијјәт нөгтеји-нәзәриндән мүстәгиллијә малик олмајан мәһз: кооператив мүәссисәләри мәсәләси мејдана чыхыр. Хүсуси капитализм шәраитиндә кооператив мүәссисәләринин капиталист мүәссисәләриндән фәрги ондадыр ки, кооператив мүәссисәләри коллектив мүәссисәләрдир, капиталист мүәссисәләри исә хүсуси мүәссисәләрдир. Дөвләт капитализми шәраитиндә кооператив мүәссисәләринин дөвләт капиталист мүәссисәләриндән фәрги ондадыр ки, кооператив мүәссисәләри, әввәлән, хүсуси мүәссисәләрдир вә икинчиси, коллектив мүәссисәләрдир. Бизим индики гурулушда кооператив мүәссисәләринин хүсуси капиталист мүәссисәләриндән фәрги ондадыр ки, кооператив мүәссисәләри коллектив мүәссисәләрдир, лакин бу мүәссисәләр сосиалист мүәссисәләриндән фәргләнмир, чүнки онларын јерләшдији торпаг вә бурадакы истеһсал васитәләри дөвләтә, јә'ни фәһлә синфинә мәхсусдур.

Биздә кооперасијадан **бәһс едәркән мәһз бу чәһәти** лазымынча нәзәрә алмырлар. Биздә, дөвләт гурулушумузун хүсусијјәти сајәсиндә, кооперасијанын тамамилә мүстәсна бир әһәмијјәт кәсб етдијини јаддан чыхарырлар. Консессијалары ајрылыгда көтүрсәк, — јери кәлмишкән гејд едәк ки, биздә бунлар аз-чох әһәмијјәтли дәрәчәдә инкишаф етмәмишдир, — бизим шәраитдә кооперасија чох заман сосиализмә тамамилә ујғун кәлир.

Өз фикрими ајдынлашдырырам. Роберт Оуендән башлајараг көһнә кооперативчиләрин планларынын хәјали планлар олмасы нәдән ибарәтдир? Ондан ибарәтдир ки, көһнә кооперативчиләр синфи мүбаризә, сијаси һакимијјәтин фәһлә синфи тәрәфиндән әлә алынмасы, истисмарчылар синфинин һөкмранлыгыны јыхмаг мәсәләси кими әсас мәсәләни нәзәрә алмадан мүасир чәмијјәти сосиализмлә динч јолла дәјишдир-

мәк хәјалында идиләр. Буна көрә дә биз һаглы олараг дејирик ки, бу «кооператив» сосиализми башдан-баша хам хәјалдыр, әһалини садәчә кооперативләшдирмәк јолу илә синфи дүшмәнләри синфи әмәкдашлара вә синфи мүһарибәни синфи сүлһә (вәтәндаш сүлһү дејилән сүлһә) чевирмәк мүмкүн олдуғу һаггындакы хәјаллар романтизм кими бир шејдир, һәтта бајағы бир шејдир.

Шүбһәсиздир ки, мүасир дөврүн әсас вәзифәси нөгтеји-нәзәриндән биз һаглы идик, чүнки дөвләтдә сијаси һакимијјәти әлә алмаг уғрунда синфи мүбаризә апарылмазса, сосиализм гурула билмәз.

Лакин көрүн инди вәзијјәт нечә дәјишилмишдир, чүнки дөвләт һакимијјәти даһа фәһлә синфинин әлиндәдир, истисмарчыларын сијаси һакимијјәти деврилмишдир вә бүтүн истеһсал васитәләри (фәһлә дөвләтинин көнүллү сурәтдә, мүвәггәти вә шәрти олараг истисмарчылара консессијаја вердијиндән башга) фәһлә синфинин әлиндәдир.

Инди биз һаглы олараг дејә биләрик ки, кооперасијанын садәчә артмасы (јухарыда көстәрдијимиз «кичик» истисна илә) бизим үчүн сосиализмин артмасы демәкдир, ејни заманда биз, сосиализмә олан бүтүн нөгтеји-нәзәримизин көкүндән дәјишдијини е'тираф етмәјә мәчбуруг. Бу нөгтеји-нәзәримизин көкүндән дәјишмәси ондан ибарәтдир ки, әввәлдә бизим үчүн ағырлыг мәркәзини сијаси мүбаризә, ингилаб, һакимијјәтин әлә алынмасы вә саирә тәшкил едирди вә етмәли иди. Инди исә ағырлыг мәркәзи о дәрәчәдә дәјишир ки, динч, тәшкилати «мәдәни» ишә кечирилир. Мән һәтта дејәрдим ки, бејнәлхалг мүнасибәтләр олмасајды, бејнәлхалг мигјасда өз мөвгејимиз уғрунда мүбаризә апармаг вәзифәси гаршымызда дурмасајды, бизим әсас ишимиз анчаг мәдәнијјәтчиликдән ибарәт оларды. Лакин бунлары кәнара гојсаг вә даһили нгтисади мүнасибәтләрлә кифајәтләнсәк, инди әсас ишимиз доғрудан да мәдәнијјәтчиликдән ибарәтдир.

Гаршымызда там бир епоха тәшкил едән ики башлыча вәзифә дурур. Бу, әсла һеч бир шејә јарамајан

вә бүтүнлүкдә кечмиш епохадан көтүрдүјүмүз апаратымызы јенидән гурмаг вәзифәсидир; биз беш иллик мүбаризә әрзиндә бу саһәдә һеч бир чидди дәјишиклијә наил олмамышыг вә ола да билмәздик. Икинчи вәзифәмиз кәндлиләр үчүн мәдәни иш апармагдан ибарәтдир. Кәндлиләр ичәрисиндә бу мәдәни иш исә игтисади бир мәгсәд олмаг е'тибарилә мәһз кооперативләшдирмәни нәзәрдә тутур. Там кооперативләшмә шәраитиндә биз сосиализм зәмини үзәриндә мөһкәм дурмуш олардыг. Лакин бу там кооперативләшдирмә шәраити кәндлиләрин (мәһз бөјүк бир күтлә олмаг е'тибарилә кәндлиләрин) о дәрәчә мәдәни олмасыны тәләб едир ки, там бир мәдәни ингилаб олмадан, белә бир там кооперативләшдирмә мүмкүн дејилдир.

Әлејһдарларымыз дәфәләрлә дејирдиләр ки, биз кифајәт гәдәр мәдәни олмајан бир өлкәдә сосиализм төтбиг етмәк кими ағылсыз бир ишә кириширик. Лакин онларын сәһви бундан ибарәт олду ки, биз нәзәриҗәнин (һәр чүр педантлар нәзәриҗәсинин) тәләб етдији нөгтәдән башламадыг вә биздә сијаси вә сосиал чеврилиш, инди јенә дә гаршымызда дуран мәдәни чеврилишдән, мәдәни ингилабдан әввәл баш верди.

Там сосиализм өлкәси ола билмәк үчүн инди бизә бу мәдәни ингилаб кифајәтдир, лакин бу мәдәни ингилаб бизим үчүн һәм халис мәдәни чәһәтдән (чүнки биз савадсызыг), һәм дә мадди чәһәтдән (чүнки мәдәни олмаг үчүн мадди истеһсал васитәләринин мүәјјән дәрәчәдә инкишаф етмиш олмасы лазымдыр, мүәјјән мадди төмәл лазымдыр) чох бөјүк чәтинликләр төшкил едир.

6 јанвар 1923-чү ил

Илк дәфә 1923-чү ил мајын 26 вә 27-дә «Правда» гәзетинин 115 вә 116-чы №№-дә чап едилмишдир
Имза: Н. Ленин

Катибин јазысындан (макинада јазылмыш нүсхә), чап олунур, бу да гәзетин мәтни илә јохланылмышдыр

ИНГИЛАБЫМЫЗ ҺАГГЫНДА

(Н. СУХАНОВУН ГЕЈДЛӘРИ МҮНАСИБӘТИЛӘ[213])

I

Бу күнләрдә Сухановун ингилаб һаггындакы гејдләрини вәрәгләјирдим. Бүтүн II Интернасионал рәһбәрләри кими, бизим бүтүн хырда буржуа демократларынын да педантлыгы хүсусилә нәзәрә чарпыр. Онларын сон дәрәчә горхаг олдуглары, алман нүмунәсиндән ән чүзи бир дәрәчәдә кәнара чыхмагдан бәһс олундугда онларын ән јахшыларынын да бәһанәләр кәтирмәкдән әл чәкмәдикләри һәлә бир јаны галсын, бүтүн бу хырда буржуа демократларынын бүтүн ингилаб әрзиндә кифајәт дәрәчәдә бүрузә вермиш олдуглары бу сифәт һәлә бир јаны галсын, онларын кечмиши гул кими тәглид етмәләри нәзәри чәлб едир.

Онларын һамысы өзүнү марксист адландырыр, лакин марксизми һәдсиз дәрәчәдә педантчасына баша дүшүрләр. Онлар марксизмдә һәлледичи олан чәһәти: онун мәһз ингилаби диалектикасыны әсла баша дүшмәмишләр. Һәтта ингилаб заманы ән бөјүк бир чевиклик тәләб олундуғу һаггында Марксын ачыг-ајдын көстәришләрини[214] дә гәтијјән баша дүшмәмишләр, һәтта, мәсәлән сезмәмишләр ки, Марксын, јадымдадыр, 1856-чы илә аид јазышмасындакы вердији көстәришләри, — јә'ни Алманијада ингилаби шәраит јарада биләчәк кәндли мүһарибәсинин фәһлә һәрәкаты илә бирләшә билмәсинә үмид бағладығына даир көстәришини[215], — һәтта белә ачыг-ајдын бир көстәриши дә нәзәрә алмырлар, пишик исти ашын этра-

фында һәрләнән кими, онун дөврәсиндә вә јанында һәрләниб дурурлар.

Онлар бүтүн һәрәкәтләри илә өзләринин буржуазијадан аралланмагдан, хүсусән дә онунла әлагәни кәсмәкдән даһа чох һүркән горхаг реформист олдугларыны тәзаһүр етдирир вә ејни заманда өз горхаглыгларыны ән курултулу бошбоғазлыгла вә өјүнмәклә өрт-басдыр едирләр. Лакин, халис нәзәри чәһәтдән дә диггәти о чәлб едир ки, онларын һамысы марксизмин белә бир мүлаһизәләрини әсла баша дүшә билмир: онлар индијәдәк Гәрби Авропада капитализмин вә буржуа демократијасынын мүәјјән бир јолла инкишаф етдијини көрмүшләр. Инди исә онлар тәсәввүр едә билмирләр ки, бу јол бә'зи тәчһиһләр (үмумдүнја тарихинин үмуми кедиши нөгтеји-нәзәриндән лап чүзи тәчһиһләр) едилмәдән mutatis mutandis* нүмунә һесаб олуна билмәз.

Әввәлән — биринчи үмумдүнја империалист мүһарибәси илә әлагәдар олан ингилаб. Белә бир ингилабда јени чәһәтләр вә ја мәһз мүһарибәдән асылы олараг өз шәклини дәјишмиш чәһәтләр өзүнү көстәрмәли иди, чүнки дүнјада белә шәраитдә белә бир мүһарибә һәлә һеч бир заман олмамышды. Индијәдәк биз көрүрүк ки, ән зәнкин өлкәләрин буржуазијасы бу мүһарибәдән сонра «нормал» буржуа мүнасибәтләрини гајдаја сала билмир, бизим реформистләр, өзләрини ингилабчы гәләмә верән хырда буржуалар исә нормал буржуа мүнасибәтләрини сон һәдд (бу һәдди кечә билмәзсән) һесаб едирдиләр вә едирләр, һәм дә бу «норманы» олдугча бајағы вә дар мә'нада баша дүшүрләр.

Икинчиси — онлар әсла баша дүшмүрләр ки, бүтүн үмумдүнја тарихиндә инкишафын үмуми ганунаујғунлуғу шәраитиндә, бу инкишафын ја формасынын, ја да гајдасынын хүсуси шәкли олан ајры-ајры инкишаф дөврләри һеч дә инкар олунмур, әксинә, нәзәрдә тутулур. Мәсәлән, онларын һеч фикринә дә кәлмир ки, сивилизасијалы өлкәләрлә, бу мүһарибәнин илк дәфә

* — мүвафиг дәјишикликләрлә. *Ред.*

гәти олараг сивилизасијаја чәкдији өлкәләрин, јә'ни бүтүн Шәрг өлкәләринин, Авропа харичиндәки өлкәләрин сәрһәдиндә олан Русија мәһз буна көрә бә'зи хүсусијјәтләр көстәрә биләрди вә көстәрмәли иди; бу хүсусијјәтләр, әлбәттә, дүнја инкишафынын үмуми хәтти дахилиндәдир, лакин онун ингилабыны Гәрби Авропа өлкәләриндәки бүтүн габагкы ингилаблардан фәргләндирир вә Шәрг өлкәләринә кечдикдә, гисмән бир гәдәр јенилликләр јарадыр.

Мәсәлән, Гәрби Авропа сосиал-демократијасынын инкишафы заманы онларын әзбәрләмиш олдуглары дәлил сон дәрәчә шаблондур; бу дәлил ондан ибарәтдир ки, биз һәлә сосиализм гура билмәк дәрәчәсинә јүксәлмәмишик, онлардан бә'зи «алим» чәнабларын тә'бири илә дејилдирсә, биздә сосиализм гурмаг үчүн лазым олан објектив игтисади илкин шәртләр јохдур. Һеч кәсин дә фикринә кәлмир ки, өзү өзүндән сорушсун: бириичи империјалист мүһарибәсиндә әмәлә кәлмиш олан ингилаби шәрантлә гаршылашан бир халг, дүшмүш олдуғу чыхылмаз вәзијјәтин тә'сири алтында елә бир мүбаризәјә атыла билмәздими ки, сивилизасијанын кәләчәк инкишафы үчүн, өзүнә һеч дә ади олмајан бир шәрант әлдә етмәјә һәр һансы бир шанс версин?

«Русија мәһсулдар гүввәләрин инкишафынын елә јүксәк бир сәвијјәсинә чатмамышдыр ки, бу сәвијјә шәрантиндә сосиализм гурмаг мүмкүн олсун». Бу мүддәа II Интернасионалын бүтүн гәһрәманларынын, о чүмләдән, әлбәттә, Сухановун да әсла дилиндән дүшмүр. Бу шәксиз мүддәаны онлар мин бир аваз илә чејнәјирләр вә онлара елә кәлир ки, ингилабымыза гијмәт вермәк үчүн бу мүддәанын гәти бир әһәмијјәти вардыр.

Бәс нечә олсун ки, шәрантин спесификлији, әввәлән, Русијаны, Гәрби Авропанын аз-чох нүфузлу олан бүтүн өлкәләринин кирмиш олдуғу дүнја империјалист мүһарибәсинә чәлб етмишди, јенә бу һал Шәргдә башланмагда олан вә гисмән дә башланмыш олан ингилабларын гоншулуғундакы Русијанын инкишафыны елә бир шәрант ичәрисинә салмышды ки, бу

заман биз Маркс кими бир «марксистин» 1856-чы илдә Пруссија һаггында мүмкүн олан перспективләрдән бири кими бәһс етдији «кәндли мүһарибәси» илә фәһлә һәрәкатынын иттифагыны јарада билдик?

Бәс нечә олсун ки, вәзијјәтин там чарәсизлији фәһлә вә кәндлиләрин гүввәсини бирә онгат артырмагла бизә, сивилизасијанын әсас шәртләрини јаратмаға бүтүн дикәр Гәрби Авропа өлкәләриндән башга чүр јанашмаг имканы верир? Бунун нәтичәсиндә дүнја тарихи инкишафынын үмуми хәтти дәјишилдими? Бунун нәтичәсиндә дүнја тарихинин үмуми кедишинә чәлб едилмәкдә олан вә артыг чәлб едилмиш олан һәр бир дөвләтдә әсас синифләрин әсас нисбәтләри дәјишилдими?

Сосиализм јаратмаг үчүн мүәјјән мәдәни сәвијјә төләб олунурса (һәрчәнд бу мүәјјән «мәдәни сәвијјәнин» нәдән ибарәт олдуғуну һеч кәс сөјләјә билмәз, чүнки о, Гәрби Авропа өлкәләринин һәр бириндә фәрглидир), онда биз нә үчүн, әввәлчә ингилаб јолу илә бу мүәјјән сәвијјәјә чатмагдан өтрү шәраит јаратмаға башламајаг вә бундан *сонра,* артыг фәһлә-кәндли һакимијјәтинә вә совет гурулушуна әсасланыб башга халглара чатмаг үчүн иәлиләмәјәк.

16 јанвар 1923-чү ил.

II

Сиз дејирсиниз ки, сосиализм јаратмаг үчүн сивилизасијалылыг төләб олунур. Чох јахшы. Бәс биз нә сәбәбә әввәлчә өлкәмиздә мүлкәдарларын говулмасы, Русија капиталистләринин говулмасы кими сивилизасијалылыг шәртләри јарадыб, бундан сонра сосиализмә доғру һәрәкәтә башлаја билмәјәјдик? Сиз һансы китабчаларда охумушсунуз ки, ади бир тарихи гајданын белә дәјишикликләринә јол верилә билмәз вә ја бунлар мүмкүн дејилдир?

Наполеонун јазмыш олдуғу бу сөзләр јадыма дүшүр: «On s'engage et puis... on voit». Русчаја сәрбәст тәрчүмә едиләрсә мә'насы будур: «әввәл чидди

бир дөјүшә кирмәк лазымдыр, сонра бахарыг». Биз дә әввәл 1917-чи илин октјабрында чидди бир дөјүшә кирдик, сонра исә инкишафын Брест сүлһү вә ја јени игтисади сијасәт вә с. кими тәфәррүатыны (дүнја тарихи нөгтеји-нәзәриндән бунлар, шүбһәсиз, тәфәррүатдыр) көрдүк. Инди даһа һеч бир шүбһә јохдур ки, биз әсас е'тибарилә артыг галиб кәлмишик.

Бизим Сухановларын, һәлә онлардан сағда дуран сосиал-демократлары демирик, јухусуна да кәлмир ки, үмумијјәтлә ингилаблар башга чүр едилә дә билмәз. Бизим авропалы мешшанларын һеч јухусуна да кәлмир ки, әһали чәһәтдән гат-гат зәнкин вә сосиал шәраитин мүхтәлифлији чәһәтдән гат-гат фәргли олан Шәрг өлкәләриндәки кәләчәк ингилаблар онлары, шүбһәсиз, рус ингилабынын көстәрдијиндән даһа чох јени хүсусијјәтләрлә үз-үзә кәтирәчәкдир.

Сөз јох, Каутски руһунда јазылмыш олан бир дәрслик, өз дөврүндә олдугча фајдалы бир шеј иди. Лакин белә бир фикирдән әл чәкмәјин вахты һәр һалда чатмышдыр ки, куја бу дәрслик кәләчәк дүнја тарихи инкишафынын бүтүн формаларыны нәзәрдә тутмушдур. Белә дүшүнәнләри садәчә сәфеһ адландырмағын вахты чатмышдыр.

17 јанвар 1923-чү ил.

1923-чү ил мајын 30-да «Правда» гәзетинин 117-чи №-дә чап едилмишдир
Имза: Ленин

Катибин јазысындан (макинада јазылмыш нүсхә) чап олунур, бу да гәзетин мәтни илә јохланылмышдыр

ФӘҺЛӘ-КӘНДЛИ ИНСПЕКСИЈАСЫНЫ БИЗ НЕЧӘ ЈЕНИДӘН ГУРМАЛЫЈЫГ

(ПАРТИЈАНЫН XII ГУРУЛТАЈЫНА ТӘКЛИФ) [116]

Шүбһәсиздир ки, Фәһлә-кәндли инспексијасы бизим үчүн чох бөјүк бир чәтинлик тәшкил едир вә бу чәтинлик индијәдәк һәлл олунмамышдыр. Зәннимчә, бу чәтинлији Фәһлә-кәндли инспексијасынын хејирли вә ја лазымлы олмасыны инкар етмәклә һәлл едән јолдашлар һаглы дејилдирләр. Лакин мән ејни заманда инкар етмирәм ки, бизим дөвләт апараты вә онун јахшылашдырылмасы мәсәләси һеч дә һәлл едилмәмиш олан чох чәтин, лакин ејни заманда сон дәрәчә мүһүм бир мәсәләдир.

Бизим дөвләт апаратымыз, Халг харичи ишләр комиссарлығы истисна олмагла, ән артыг бир дәрәчәдә көһнәнин галығыдыр вә бунда едилән аз-чох чидди дәјишикликләр ән аз бир дәрәчәдәдир. Онун анчаг үздән ичнкүлчә рәнки дәјишдирилмишдир, галан чәһәтләрдән исә бизим көһнә дөвләт апаратындан галмыш ән типик көһнәлик һалындадыр. Буна көрә, ону доғрудан да јениләшдирмәк үчүн үсул ахтарыб тапмагдан өтрү, мәнә елә кәлир ки, бизим вәтәндаш мүһарибәсинин тәчрүбәсинә мүрачиәт етмәк лазымдыр.

Вәтәндаш мүһарибәсинин ән тәһлүкәли вахтларында биз нечә һәрәкәт едирдик?

Биз ән јахшы партија гүввәләримизи Гызыл Ордуја топлајырдыг; бизим фәһләләрин ән јахшыларыны сәфәрбәрлијә алырдыг; јени гүввәләр ахтаранда биз өз диктатурамызын ән дәрин көкләринин олдуғу јерләрә әл атырдыг.

Мәним әгидәмә көрә, Фәһлә-кәндли инспексијасы-ны јенидән гурмаг мәнбәјини дә һәмин истигамәтдә ахтармаг лазымдыр. Белә бир јенидәнгурма үчүн мән бизим XII партија гурултајымыза ашағыдакы нланы гәбул етмәји тәклиф едирәм; бу план бизим МНК-нын хүсуси бир шәкилдә кенишләндирилмәсинә әсасланыр.

Бизим партија МК-сынын плену му артыг өзүнүн инкишаф едиб бир нөв али партија конфрансына чевриlмәк чәһдини көстәрмишдир. МК плену му орта һесабла ән тези ики ајда бир топланыр, МК адындан чари ишләри исә, мә'лум олдуғу кими, бизим Сијаси Бүро, бизим Тәшкилат Бүросу, бизим Катиблик вә и. а. апарыр. Зәннимчә, биз белә ликлә, гәдәм гојмуш олдуғумуз јолу баша чатдырмалы, гәти олараг МК пленумларыны, МНК-нын ишти ракы илә ики ајда бир дәфә топлашан али партија конфрансларына чевирмәлијик. Бу МНК-ны исә јенидән гурулмуш Фәһлә-кәндли инспексијасынын әсас һиссәси илә ашағыдакы шәртләрлә бирләшдирмәк лазымдыр.

Мән гурултаја тәклиф едирәм ки, МНК-ја фәһлә-ләрдән вә кәндлиләрдән 75—100 нәфәр (бүтүн рәгәм-ләр, әлбәттә, тәхминидир) јени үзв сечилсин. Бу се-чиләнләр дә партија хәтти илә МК-нын ади үзвләри үчүн олан ејни јохламадан кечирилмәлидирләр, чүнки сечиләнләр МК үзвләринин бүтүн һүгугларындан ис-тифадә етмәли олачаглар.

Дикәр тәрәфдән, Фәһлә-кәндли инспексијасы 300—400 гуллугчуја ендирилмәлидир; бу гуллугчулар вич-данла ишләмәк чәһәтдән вә бизим дөвләт апаратымыза бәләд олмаг чәһәтдән ајрыча јохланмыш олмалы, һабелә үмумијјәтлә әмәјин, хүсусилә дә идарә етмәк, дәфтәрхана вә и. а. әмәјинин елми тәшкилинин әсасларына бәләд олмаг чәһәтчә хүсуси сынагдан кечирилмиш олмалыдырлар.

Мәним фикримчә, Фәһлә-кәндли инспексијасынын МНК илә бу чүр бирләшдирилмәси һәмин идарәләрин һәр икисинә фајда верәр. Бир тәрәфдән, Фәһлә-кәнд-ли инспексијасы бу јолла елә бир јүксәк нүфуз әлдә етмиш олар ки, бу нүфуз, һәр һалда, бизим Халг

харичи ишләр комиссарлығынкындан аз олмаз. Дикәр тәрәфдән, бизим МК, МНК илә бирликдә али партија конфрансына чеврилмәк мәгсәдилә әслиндә артыг гәдәм гојмуш олдуғу јолда вә өз вәзифәләрини ики чәһәтдән: *онун* тәшкилатынын вә ишинин планаујғунлуғу, мәгсәдәујғунлуғу вә мүнтәзәмлији чәһәтдән вә бизим ән јахшы фәһләләрин вә кәндлиләрин васитәсилә һәгиғәтән кениш күтләләрлә әлагә јаратмаг чәһәтдән дүзкүн јеринә јетирмәк үчүн ахырадәк ирәлиләмәли олдуғу бу јола гәти сүрәтдә чыхмыш олар.

Бизим апаратымызы көһнәлдән даирәләрдән, јә'ни апаратымызын ингилабдан әввәлки вәзиҗҗәтдә, онун һәлә индиҗәдәк галмыш олдуғу дөзүлмәз, биабырчы вәзиҗҗәтдә сахланмасы тәрәфдарларындан ја билаваситә, ја да долајысы илә бир е'тираз едиләчәјини мән габагчадан көрүрәм (јери кәлмишкән дејәк ки, тарихдә чох надир бир тәсадүф олараг инди биз, әсаслы сосиал дәјишикликләр етмәк үчүн лазым кәлән мүддәтләри тә'јин едә билирик, беләликлә дә инди ајдын көрүрүк ки, *нәләри* беш ил әрзиндә етмәк мүмкүндүр вә нәләр үчүн даһа узун мүддәтләр лазымдыр).

Бу е'тираз ондан ибарәтдир ки, куја мәним тәклиф етдијим дәјишикликдән анчаг хаос әмәлә кәлә биләр. МНК үзвләри бүтүн идарәләрдә вәзиллəнəчәк, һараја, нә үчүн вә кимә мүрачиәт етмәли олдугларыны билмәјәчәкләр, һәр јердә иши позачаг, гуллугчулары күндәлик ишләриндән ајырачаглар вә и. а. вә с.

Зәннимчә, бу е'тиразын гәрәзкарлыг мәнбәји о гәдәр ашкардыр ки, она һətта чаваб вермәк дә тәләб олунмур. Өзлүјүндә ајдындыр ки, МНК рәјасәт һеј'әти тәрәфиндән вә халг Фәһлә-кәндли инспексијасы комиссары илә онун коллекијасы тәрәфиндән (мүвафиг һалларда һабелә бизим МК Катиблији тәрәфиндән) илләр узуну тә'кидлә ишләмәк лазым кәләчәкдир ки, өз халг комиссарлығы вә онун МНК илә биркә ишләмәси дүзкүн сүрәтдә тәшкил едилмиш олсун. Халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссары, мәним фикримчә, халг комиссары олараг гала биләр

(вә комиссар олараг галмалыдыр), һабелә онун бүтүн коллекиjасы гала биләр, о бүтүн Фәһлә-кәндли инспексиjасынын ишинә, о чүмләдән онун сәрәнчамына «е'зам едилмиш» һесаб олунаҹаг бүтүн МНК үзвләринин ишинә рәһбәрлиjи давам етдирә биләр. Фәһлә-кәндли инспексиjасынын сахланан 300—400 гуллугчусу, мәним планыма көрә, бир тәрәфдән, Фәһлә-кәндли инспексиjасынын дикәр үзвләри үчүн вә МНК-нын әлавә үзвләри үчүн халис катиблик вәзифәсини ифа едәчәк, дикәр тәрәфдән дә онлар jүксәк ихтисас саһиби олмалы, хүсуси jохланмалы, хүсусилә е'тибарлы олмалы вә елә jүксәк мааш алмалыдырлар ки, бу мааш онлары Фәһлә-кәндли инспексиjасы мә'мурунун индики һәгигәтән фолакәтли (бәлкә дә даһа пис) вәзиjjәтиндән там хилас етмиш олсун.

Мән әминәм ки, гуллугчуларын сајынын мәним көстәрдиjим рәгәмә ендирилмәси һәм Фәһлә-кәндли инспексиjасы ишчиләринин кеjфиjjәтини, һәм дә бүтүн ишин кеjфиjjәтини гат-гат jахшылашдырар вә ejни заманда халг комиссарынын вә коллекиja үзвләринин бүтүн диггәтләрини ишин тәшкилинә вә онун кеjфиjjәтинин елә мүнтәзәм сурәтдә, даим jүксәлдилмәсинә вермәләри үчүн имкан jарадар ки, бу—фәһлә-кәндли һакимиjjәти үчүн вә бизим совет гурулушумуз үчүн гәти зәруридир.

Дикәр тәрәфдән, мән һабелә бу фикирдәjәм ки, халг Фәһлә-кәндли инспексиjасы комиссары инди республикамызда 12-дән аз олмаjан али әмәк тәшкили институтларыны (Мәркәзи әмәк институтуну, Әмәjин елми тәшкили институтуну вә и. а.) гисмән бирләшдирмәк, гисмән дә әлагәләндирмәк үзәриндә ишләмәли олаҹагдыр. Һәддән артыг jекнәсәглик вә бурадан ирәли кәлән бирләшдирмә чәһди зәрәрли олар. Әксинә, бурада бүтүн бу идарәләрин баһид бир там һалында бирләшдирилмәси илә һәмин идарәләрдән һәр бириниң мүәjjән мүстәгиллиjини сахлаjыб онлары дүзкүн фәрдиләшдирмәк арасында ағыллы вә сәмәрәли бир орта үсул тапмаг лазымдыр.

Шүбһә jохдур ки, белә бир дәjишиклик нәтичәсиндә Фәһлә-кәндли инспексиjасындан аз олмаjараг бизим

өз МК-мыз да газанмыш олар, һәм күтләләрлә әлагә мә'насында, һәм дә өз ишинин мүнтәзәмлији вә санбаллылығы мә'насында газанмыш олар. Онда Сијаси Бүро ичласларыны назырламаг үчүн даһа чидди вә мәс'ул гајда гојмаг олар (вә лазымдыр), һәмин ичласларда МНК үзвләринин мүәјјән мигдары, ја мә'лум мүддәт чәһәтдән, ја да мә'лум тәшкилат планы үзрә мүәјјән мигдары иштирак етмәли олачагдыр.

Халг Фәһлә-кәндли инспексијасы комиссары МНК рәјасәт һеј'әти илә бирликдә онун үзвләринин Сијаси Бүрода иштирак етмәк вә һәр һалда Сијаси Бүронун мүзакирәсинә кәлән бүтүн сәнәдләри јохламаг вәзифәси нөгтеји-нәзәриндән, јахуд онларын өз иш вахтыны әмәјин елми тәшкилинин нәзәри чәһәтдән назырланмасына, өјрәнилмәсинә сәрф етмәк вәзифәси нөгтеји-нәзәриндән, ја да али дөвләт идарәләриндән башламыш ашағы јерли идарәләрәдәк дөвләт апаратымыза нәзарәт етмәкдә вә ону јахшылашдырмагда әмәли шәкилдә иштирак етмәк вә и. а. вәзифәси нөгтеји-нәзәриндән онларын ишини бөлүшдүрмәли олачагдыр.

Мән һабелә фикир едирәм ки, белә бир ислаһат едилдикдә МК үзвләринин вә МНК үзвләринин ишдән гат-гат јахшы хәбәрдар олачаглары, Сијаси Бүро ичласларына даһа јахшы һазырланмыш олачаглары чәһәтдән әлдә едиләчәк сијаси фајдадан башга (һәмин ичласлара **аид олан** кағызларын һамысы, әсла һеч бир ләнкидилмәјә јол вермәјән вә МК вә МНК үзвләринин таныш олмасы үчүн вә һәлл едилмәк үчүн хүсуси гајда тәләб едән һаллардан башга, Сијаси Бүро ичласына азы бир күн галмыш МК вә МНК-нын бүтүн үзвләринә чатдырылмалыдыр), ону да фајда һесаб етмәк лазымдыр ки, бизим МК-да халис шәхси вә тәсадүфи һалларын тә'сири азалар, беләликлә дә парчаланма тәһлүкәси азалмыш олар.

Бизим МК там мәркәзләшмиш вә јүксәк нүфузу олан бир груп һалыны алмышдыр, лакин бу групун иши үчүн онун нүфузуна мүвафиг бир шәраит јарадылмамышдыр. Мәним тәклиф етдијим ислаһат бу ишә көмәк етмәлидир вә Сијаси Бүронун һәр ичла-

сында мүәjjән мигдарда иштирак етмәли олан МНК үзвләри сых бирләшмиш бир груп тәшкил етмәли вә бу груп «шәхсиjjәтә бахмадан» диггәт jетирмәлидир ки, онларын сорғу вермәсинә, сәнәдләри jохламасына, үмумиjjәтлә гәти мә'лумат әлдә едилмәсинә вә ишләрин тамамилә дүзкүнлүjүнә наил олмаға һеч кәсин, нә баш катибин, нә дә МК үзвләриндән һәр һансы бирининн нүфузу мане ола билмәсин.

Әлбәттә, бизим Совет республикасында сосиал гурулуш ики синфин: фәһләләрин вә кәндлиләрин әмәкдашлығына әсасланыр; инди мүәjjән шәртләрлә «непманлар», jә'ни буржуазиjа үчүн дә һәмин әмәкдашлыға jол ачылмышдыр. Әкәр бу синифләр арасында чидди синфи ихтилафлар баш версә, онда парчаланма лабуд олар, лакин бизим сосиал гурулушумузда белә бир парчаланма үчүн лабуд әсаслар jохдур, буна көрә дә бизим МК вә МНК-ныи, һабелә бүтүнлүкдә партиjамызын башлыча вәзифәси ондан ибарәтдир ки, парчаланма jарада биләчәк һаллара диггәт jетирсин вә бунларын гаршысыны алсын, чүнки республикамызын мүгәддәраты нәтичә е'тибарилә ондан асылы олачагдыр ки, кәндли күтләси фәһлә синфи илә өз иттифагына садиг галыб онунламы кедәчәкдир, jохса «непманларын», jә'ни jени буржуазиjанын ону фәһләләрдән аjырмасына, онунла фәһләләр арасына тәфригә салмасына имкан верәчәкдир. Белә ики чүр нәтичә алына биләчәjини биз өз гаршымызда нә гәдәр аjдын көрсәк, буну бизим бүтүн фәһләләр вә кәндлиләр нә гәдәр аjдын баша дүшсәләр, бир о гәдәр чох тә'минат jаранмыш олар ки, биз, Совет республикасы үчүн фәлакәтли ола биләчәк белә бир парчаланманын гаршысыны алмаға наил олаг.

23 jанвар 1923-чү ил.

«Правда» № 16,25 jанвар 1923-чү ил
Имза: Н. Ленин

Катибин jазысындан
(макинада jазылмыш нүсхә)
чап олунуб, бу да
гәзетин мәтни илә jохланылмышдыр

АЗ ОЛСУН, ЈАХШЫ ОЛСУН

Бизим дөвләт апаратыны јахшылашдырмаг мәсәләсиндә Фәһлә-кәндли инспексијасы зәннимчә, кәрәк мигдар далынча гачмасын вә тәләсмәсин. Индијәдәк биз өз дөвләт апаратымызын кејфијјәти үзәриндә дүшүнмәк вә онун гајғысына галмаг үчүн о гәдәр аз мачал тапмышыг ки, ону хүсусилә чидди һазырламағын, Фәһлә-кәндли инспексијасында һәгигәтән мүасир кејфијјәтли инсан материалы, јә'ни ән јахшы Авропа нүмунәләриндән кери галмајан инсан материалы топламағын гајғысына галмаг гануни бир иш олар. Әлбәттә, сосиалист республикасы үчүн бу шәрт чох аздыр. Лакин биринчи беш ил башымызы е'тимадсызлыг вә инамсызлыгла хејли долдурмушдур. Чох вахт вә хејли јүнкүллүклә бошбоғазлыг едиб, мәсәлән, «пролетар мәдәнијјәтиндән» дәм вуранлар һаггында биз истәр-истәмәз о чүр дүшүнмәли олуруг: башланғыч үчүн елә әсл буржуа мәдәнијјәти дә бизим үчүн кифајәтдир, башланғыч үчүн јахшы олар ки, буржуа гурулушундан габагкы хүсусилә мәнһус типли мәдәнијјәтләр, јә'ни мә'мурлар мәдәнијјәти, јахуд тәһкимчилик мәдәнијјәти вә с. олмадан кечинә биләк. Мәдәнијјәт мәсәләләриндә тәләскәнлик вә вүс'әтә үјмаг һәр шејдән зәрәрлидир. Бизим кәнч әдибләр вә коммунистләр буну кәрәк јахшыча јадда сахласынлар.

Одур ки, дөвләт апараты мәсәләсиндә биз инди, кечмиш тәчрүбәдән белә бир нәтичә чыхармалыјыг ки, даһа тәдричлә олса јахшыдыр.

Бизим дөвләт апараты ишләримиз о дәрәчә кәдәрли, бәлкә дә биабырчы бир вәзиҗҗәтдәдир ки, биз әввәлчә онун нөгсанларына гаршы нечә мүбаризә етмәк үзәриндә билаваситә дүшүнмәли вә јадда сахламалыјыг ки, бу нөгсанларын көкү кечмишдәдир, бу кечмиш исә алт-үст едилмиш олса да, арадан галдырылмамышдыр, артыг узаг кечмишә аид бир мәдәниҗҗәт мәрһәләсинә кечмәмишдир. Мән бурада мәһз мәдәниҗҗәт мәсәләсини гојурам, чүнки бу ишләрдә анчаг мәдәниҗҗәтә, мәишәтә, вәрдишләрә дахил оланлары әлдә едилмиш һесаб етмәк лазымдыр. Биздә исә, демәк олар ки, сосиал гурулушдакы јахшы чәһәт ахырадәк дүшүнүлмәмишдир, баша дүшүлмәмишдир, һисс олунмамышдыр, төләскән гаврапылмышдыр, јохланмамышдыр, сыпагдан кечирилмәмишдир, тәчрүбә илә тәсдиг олунмамышдыр, сабитләшдирилмәмишдир вә и. а. Әлбәттә, ингилаби епохада вә бизи беш ил әрзиндә чаризмдән совет гурулушуна көтириб чыхармыш олан башкичәлләндиричи дәрәчәдә сүр'әтли бир инкишаф епохасында башга чүр ола да билмәзди.

Вахтында ағлымызы башымыза јығмалыјыг. Дүшүнүлмәмиш бир сүр'әтлә ирәлиләмәјә, һәр чүр ловғалыға вә и. а. гаршы хиласкар бир е'тимадсызлыг көстәрмәк лазымдыр. Һәр саат е'лан етдијимиз, һәр дәгигә ирәли атдығымыз, сонра да һәр санијәдә сәбатсызлығыны, әсассызлығыны, анлашылмазлығыны сүбут етдијимиз аддымларын јохланмасы үзәриндә дүшүнмәк лазымдыр. Бурада төләсмәк һәр шејдән зәрәрли оларды. Бизим һеч олмазса азачыг бир шеј билдијимизә вә ја биздә доғрудан да јени апарат, һәгигәтән сосиалист, совет апараты адландырыла биләчәк бир апарат гурмаг үчүн аз-чох әһәмиҗҗәтли мигдарда үнсүрләр олдуғуна бел бағламаг вә с. һәр шејдән зәрәрли оларды.

Јох, белә бир апарат, һәтта онун үнсүрләри дә биздә күлүнч дәрәчәдә аздыр, она көрә дә јадда сахламалыјыг ки, белә бир апарат јаратмаг үчүн биз кәрәк вахт әсиркәмәјәк, буна узун, узун вә узун илләр сәрф етмәк лазымдыр.

Бу апараты јаратмаг үчүн биздә нә кими үнсүрләр

вардыр? Јалныз ики. Әввәлән, сосиализм уғрунда чошғун мүбаризә апаран фәһләләр. Бу үнсүрләр кифајәт гәдәр биликли дејилдирләр. Онлар бизим үчүн ән јахшы апарат јаратмаг истәрдиләр. Лакин онлар буну нечә етмәк лазым олдуғуну билмирләр. Онлар буну едә билмирләр. Индијәдәк онлар бу иш үчүн лазым олан инкишаф дәрәчәсинә, мәдәнијјәт дәрәчәсинә чатмамышлар. Бунун үчүн исә мәһз мәдәнијјәт лазымдыр. Бурада зорла вә ја тәзјиглә, шүчаәтлә вә ја әзмкарлыгла, ја да үмумијјәтлә һәр һансы бир көзәл инсан кејфијјәти илә һеч бир шеј етмәк олмаз. Икинчиси, билик, маариф, өјрәтмәк үнсүрләридир ки, бунлар биздә бүтүн башга дөвләтләрә нисбәтән күлүнч дәрәчәдә аздыр.

Һәм дә унутмаг олмаз ки, бу биликләри биз һәлә хејли чох һалларда чанфәшанлыгла, дүшүнүлмәмиш сүр'әт вә и. а. илә әвәз етмәк (ја да бунларын әвәз едилә биләчәјини дүшүнмәк) мејлиндәјик.

Биз дөвләт апаратымызы јениләшдирмәк үчүн өз гаршымыза нечә олурса олсун белә бир вәзифә гојмалыјыг: биринчиси, — охумаг, икинчиси, — охумаг вә үчүнчүсү, — охумаг, сонра исә јохламаг лазымдыр ки, биздә елм кағыз үзәриндә галмасын вә ја модалы бир ибарә олмасын (биздә исә, ејбимизи кизләтмәјәк, хүсусилә чох заман белә олур), елм доғрудан да илијимизә вә ганымыза ишләсин, мәишәтин тамамилә вә һәгигәтән тәркиб һиссәсинә чеврилсин. Бир сөзлә, биз һеч дә Гәрби Авропа буржуазијасынын ирәли сүрдүјү тәләбләри дејил, елә тәләбләр ирәли сүрмәлијик ки, бунлар инкишаф едиб сосиализм өлкәсинә чеврилмәк вәзифәсини өз гаршысына гојан бир өлкәнин ирәли сүрмәсинә јарашсын вә лајиг олсун.

Сөјләниләнләрдән чыхан нәтичәләр: биз апаратымызы јахшылашдырмаг силаһы олан Фәһлә-кәндли инспексијасыны һәгигәтән нүмунәви бир идарә етмәлијик.

Онун лазыми јүксәклијә чата билмәси үчүн, белә бир гајданы әсас тутмаг лазымдыр: једди дәфә өлч, бир дәфә бич.

Бунун үчүн кәрәк бизим сосиал гурулушумузда јахшы нә варса һамысы јени халг комиссарлығынын јарадылмасында ән бөјүк бир еһтијаткарлыгла, әтрафлы дүшүнмәк вә өјрәнилмәклә тәтбиг едилсин.

Бунун үчүн кәрәк бизим сосиал гурулушумузда мөвчуд олан ән јахшы үнсүрләр, јә'ни: әввәлән, габагчыл фәһләләр, икинчиси дә һеч бир сөзү әсассыз гәбул етмәјәчәкләринә вә өз вичданлары зиддинә һеч бир сөз сөјләмәјәчәкләринә инанила биләчәк һәгигәтән маарифли үнсүрләр — һеч бир чәтинлији е'тираф етмәкдән горхмасынлар, өз гаршыларына чидди олараг гојдуглары мәгсәдә чатмаг үчүн һеч бир мүбаризәдән горхмасынлар.

Биз артыг беш илдир ки, өз апаратымызын јахшылашдырылмасы үзәриндә вурнухуруг, лакин бу, беш ил әрзиндә өзүнүн анчаг јарарсызлығыны вә ја һәтта өзүнүн фајдасызлығыны, ја да һәтта өзүнүн зәрәрли олдуғуну сүбут етмиш мәһз јалныз вурнухмадыр. Бу вурнухма заһирдә бизә иш кими көрүнүрдү, һәгигәтдә исә бизим идарәләримизи вә бејинләримизи корлајырды.

Нәһајәт, елә етмәк лазымдыр ки, бу башга чүр олсун.

Белә бир гајданы әсас көтүрмәк лазымдыр: јахшысы будур, сајча аз, кејфијјәтчә јүксәк олсун. Белә бир гајданы әсас көтүрмәк лазымдыр: төләсиб һеч бир санбаллы инсан материалы әлдә едә билмәмәкдәнсә, ики ил сонра вә ја һәтта үч ил сонра олса даһа јахшыдыр.

Мән билирәм ки, бу гајдаја әмәл етмәк вә ону бизим шәраитә тәтбиг етмәк чәтин олачагдыр. Мән билирәм ки, бунун әксинә олан бир гајда биздә мин васитә илә өзүнә јол тапачагдыр. Мән билирәм ки, нәһәнк мүгавимәт көстәрмәк лазым кәләчәкдир, билирәм ки, дәһшәтли бир тә'кид көстәрмәк лазым кәләчәкдир, билирәм ки, бу саһәдә көрүлән иш, һәр һалда биринчи илләр сон дәрәчә сәмәрәсиз олачагдыр; буна бахмајараг, мән јенә дә әминәм ки, биз јалныз белә бир ишлә өз мәгсәдимизә чата биләрик вә јалныз бу мәгсәдә чатдыгдан сонра биз һәгигәтән

совет, сосиалист республикасы адына лајиг олан бир республика јарадарыг вә с. вә с. вә и. а.

Јәгин ки, бир чох охучулар мәним биринчи мәгаләмдә* мисал олараг көстәрдијим рәгәмләри һәддән артыг чүзи һесаб етмишләр. Мән әминәм ки, һәмин рәгәмләрин кифајәтсизлијини сүбут етмәк үчүн бир чох һесабламалар көстәрмәк олар. Лакин мәним фикримчә, биз бир шеји: һәгигәтән нүмунәви кејфијјәт мәнафејини бүтүн вә һәр чүр бу кими һесабламалардан јүксәк тутмалыјыг.

Мән белә һесаб едирәм ки, бизим дөвләт апараты үчүн мәһз инди, нәһајәт, елә бир вахт кәлиб чатмышдыр ки, биз онун үзәриндә лазымынча, там чидди бир сурәтдә ишләмәлијик вә инди бу ишин, демәк олар, ән зәрәрли чәһәти тәләсмәкдән ибарәт олар. Буна көрә дә мән һәмин рәгәмләри артырмагдан кәти сурәтдә чәкиндирмәк истәрдим. Мәним фикримчә, бурада рәгәм барәсиндә, әксинә, хүсусилә хәсис олмаг лазымдыр. Ачыг данышаг. Халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссарлығынын инди зәррә гәдәр нүфузу јохдур. Һамы билир ки, бизим Фәһлә-кәндли инспексијасы идарәләриндән пис гурулмуш олан идарә јохдур вә индики шәраитдә һәмин халг комиссарлығындан һеч бир шеј тәләб етмәк дә олмаз. Әкәр биз доғрудан да бир нечә ил әрзиндә елә бир идарә јаратмаг мәгсәдини гаршымыза гојмаг истәјириксә ки, бу идарә, әввәлән, нүмунәви олсун, икинчиси, һамыда кәти е'тимад ојатсын вә үчүнчүсү, МНК кими бир али идарәнин ишини бизим һәгигәтән доғрултдуғумузу һамыја вә һәр кәсә сүбут етсин, — онда һәмин сөјләнәнләри мөһкәм јадда сахламалыјыг. Гуллугчулар үчүн һәр чүр үмуми сај нормасыны, зәннимчә, дәрһал вә кәти рәдд етмәк лазымдыр. Фәһлә-кәндли инспексијасынын гуллугчуларыны биз тамамилә хүсуси бир тәрздә, һәм дә ән чидди сынагдан кечирмәк әсасында сечмәлијик. Доғрудан да, бир халг комиссарлығы ки, орада ишлөр башдансовду апарылачаг, јенә дә зәррә гәдәр е'тимад газанмајачаг вә сөзүнүн чох чүзи тә'-

* Бах: бу чилд, сәһ. 418—423. *Ред.*

сири олачагдыр, — белә бир халг комиссарлығы јаратмаг нәјә лазым? Зәннимчә, буна јол вермәмәк, инди нәзәрдә тутдуғумуз белә бир јенидәнгурма ишиндә бизим башлыча вәзифәмиздир.

МНК үзвлүјүнә чәлб етмәкдә олдуғумуз фәһләләр, коммунист олмаг е'тибарилә гүсурсуз олмалыдырлар вә зәннимчә, онларын үзәриндә һәлә узун мүддәт ишләмәк лазымдыр ки, көрәчәкләри ишин үсул вә вәзифәләри онлара өјрәдилмиш олсун. Сонра, бу ишдә мүәјјән мигдар катиб ишчиләри көмәкчи олмалыдыр вә бунлары гуллуға тә'јин едәндән габаг үчгат јохламадан кечирмәји тәләб етмәк лазымдыр. Нәһајәт, бир Фәһлә-кәндли инспексијасына истисна олараг дәрһал гуллугчу гојмаг гәрарына кәлә чәјимиз вәзифәли шәхсләр ашағыдакы шәртләри өдәмәлидирләр:

әввәлән, онлара бир нечә коммунист тәрәфиндән зәманәт верилмәлидир;

икинчиси, онлар бизим дөвләт апаратымыза бәләд олдугларына даир имтаһан вермәлидирләр;

үчүнчүсү, онлар бизим дөвләт апаратымыз мәсәләсинә даир нәзәриччәнин әсасларыны билдикләринә, идарә етмәк, иш апармаг вә и. а. елминин әсасларыны билдикләринә даир имтаһан вермәлидирләр;

дөрдүнчүсү, онлар МНК үзвләри илә вә өз катиблији илә елә ишләјиб алышмалыдырлар ки, биз үмумиччәтлә бүтүн бу апаратын ишинә замин ола биләк.

Мән билирәм ки, бу тәләбләр өлчүлмәз дәрәчәдә бөјүк шәртләр ирәли сүрүр вә чох ehтијат едирәм ки, Фәһлә-кәндли инспексијасындакы «әмәли ишчиләрин» әксәриччәти бу тәләбләри јеринә јетирилмәз адланды-рачаг, ја да бунлара истеһза илә күләчәкләр. Лакин мән Фәһлә-кәндли инспексијасынын индики рәһбәрләринин, јахуд она аидиччәти олан шәхсләрин һәр бириндән сорушурам, мәнә вичданла дејә биләрми — Фәһлә-кәндли инспексијасы кими бир халг комиссарлығына әмәлдә нә ehтијач вардыр? Зәннимчә, бу суал она өзүндә ме'јар һисси тапмаға көмәк едәр. Ја будур ки, биздә һәддән чох баш вермиш јенидәнгурма ишләриндән бири илә, Фәһлә-кәндли инспексијасы кими үмидсиз бир иши јенидән гурмагла мәшгул ол-

мағына дәјмәз, ја да гаршымыза һәгигәтән белә бир мәгсәд гојмалыјыг ки, тәдричлә, чәтин, гејри-ади бир јолла, бир чох јохламалар кечирилмәклә доғрудан да нүмунәви бир шеј јарадаг, о һамынын вә һәр кәсин һөрмәтини газана билсин, һәм дә буну јалныз вәзифәнин вә адын тәлөб етдији үчүн газанмыш олмасын.

Әкәр сәбримиз чатмајачагдырса, әкәр бу ишә бир нечә ил сәрф едилмәјәчәкдирсә, онда јахшысы будур ки, бу ишә һеч киришмәјәк.

Зәннимчә, инди бизим али әмәк институтлары вә саирә гисминдән боллуча тәшкил етдијимиз идарәләрин ән аз бир мигдарыны көтүрмәли, ишин там чиди гурулдуғуну јохламалы вә иши елә давам етдирмәлијик ки, о, доғрудан да мүасир елм сәвиј јәсиндә олсун вә онун бүтүн наилијјәтләрини бизә чатдырсын. Белә олса, бир нечә ил әрзиндә, һеч дә утопија јапылмадан, елә бир идарә јаратмағы үмид етмәк олар ки, бу идарә өз ишини көрмәк, јә'ни фәһлә синфинин, Русија коммунист партијасынын вә республикамыздакы бүтүн әһали күтләсинин е'тимадыны газанараг дөвләт апаратымызын јахшылашдырылмасы үзәриндә даим, мүнтәзәм сурәтдә ишләмәк игтидарында олар.

Бунун үчүн һазырлыг ишинә артыг индидән башламаг оларды. Әкәр Халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссарлығы бу дәјишдирмә планы илә разылашсајды, онда инди бу саат һазырлыг аддымлары атмаға башларды ки, тәләсмәдән вә бир дәфә көрүлмүш иши бир дә јенидән көрмәкдән имтина етмәјәрәк мүнтәзәм сурәтдә ишләјиб һәмин аддымлары лап баша чатдырсын.

Бурада мәсәләнин һәр һансы бир јарымчыг һәлли сон дәрәчә зәрәрли оларды. Фәһлә-кәндли инспексијасы гуллугчулары үчүн һәр һансы бир башга мүлаһизә илә көтүрүлән һәр чүр нормалар, әслиндә, көһнә мә'мур мүлаһизәләринә, көһнә јанлыш фикирләрә, инди артыг писләнмиш олан, һамынын истеһза етдији вә и. а. мүлаһизәләрә әсасланмыш оларды.

Бурада мәсәлә әслиндә белә дурур:

Ја инди көстәрмәк лазымдыр ки, дөвләт гуручулу-

ғу ишиндә биз доғрудан да бә'зи шејләр өјрәнмишик (беш ил әрзиндә бә'зи шејләр өјрәнмәк гәрибә дејил), ја да ки, биз бунун үчүн һәлә јеткинләшмәмишик; онда ишә кириншмәјинә дәјмәз.

Зәннимчә, малик олдуғумуз инсан материалы мөвчуд икән, һеч дә тәвазөкарсызлыг олмаз, фәрз едәк ки, биз, һеч олмазса бир халг комиссарлығыны мүнтәзәм сурәтдә вә јенидән гурмаг үчүн кифајәт гәдәр билик әлдә етмишик. Доғрудур, бу бир халг комиссарлығы үмумијјәтлә бизим бүтүн дөвләт апаратымызы мүәјјән етмәлидир.

Үмумијјәтлә әмәк тәшкилинә, хүсусилә дә идарә әмәјинин тәшкилинә даир ики вә ја даһа артыг дәрслик тәртиб олунмасы үчүн дәрһал мүсабигә е'лан едилмәлидир. Јерманскинин инди артыг әлимиздә олан китабыны әсас көтүрмәк олар, һәрчәнд, сөзарасы дејәк ки, Јерманскы меншевизмә ачыгча рәғбәт бәсләјир вә Совет һакимијјәти үчүн мүнасиб дәрслик тәртиб етмәјә јарамыр. Сонра, Кержентсевин бу јахынларда чыхан китабыны әсас көтүрмәк олар; нәһајәт, мөвчуд олан вәсаитләрдән дә бә'зиләри гисмән лазым ола биләр.

Бир нечә һазырлыглы вә вичданла ишләјән шәхсләри әдәбијјат топламаг вә бу мәсәләни өјрәнмәк үчүн Алманијаја вә ја Инкилтәрәјә көндәрмәк лазымдыр. Инкилтәрәни мән она көрә дејирәм ки, бәлкә, Америкаја вә ја Канадаја адам көндәрмәк мүмкүн олмады.

Фәһлә-кәндли инспексијасы гуллугчулуғуна намизәд үчүн, һабелә МНК үзвлүјүнә намизәд үчүн илкин имтаһан програмы тәртиб етмәкдән өтрү комиссија тә'јин едилмәлидир.

Ајдындыр ки, бу ишләр вә башга бу кими ишләр вә халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссары үчүн, нә бу комиссарлығын коллекија үзвләри үчүн, нә дә МНК рәјасәт һеј'әти үчүн чәтинлик тәшкил етмәз.

Бунунла јанашы олараг, МНК үзвләри вәзифәсинә намизәдләр ахтармагдан өтрү һазырлыг комиссијасы тә'јин етмәк лазым кәләчәкдир. Үмид едирәм ки, биздә инди бу вәзифәјә һәм бүтүн идарәләрин тәчрүбәли

ишчиләри ичәрисиндә, һәм дә бизим совет мәктәбләринин тәләбәләри ичәрисиндә лазым олдуғундан да артыг намизәд тапылар. Бу категоријалардан бирини вә ја диқәрини габағчадан кәнар етмәк, чәтин ки, дүзкүн ола. Еһтимал ки, һәмин идарәнин тәркибинин мүхтәлиф олмасыны үстүн тутмаг лазым кәләчәкдир; бу идарәдә биз бир чох кејфиҗҗәтләрин бирләшдирилмәсинә, бир-биринин ејни олмајан ләјагәтләрин бирләшдирилмәсинә чалышмалыјыг, белә ки, бурада намизәдләрин сијаһысыны тәртиб етмәк мәсәләси үзәриндә чалышмаг лазым кәләчәкдир. Мәсәлән, әкәр јени халг комиссарлығы бир шаблон үзрә, фәрз едәк ки, мә'мур характерли адамлардан, јахуд тәшвигатчы характерли адамлар кәнар едилмәклә, ја да әсас хүсусиҗҗәтләри үнсиҗҗәт бағламагдан вә ја бу гәбил ишчиләр үчүн һеч дә ади олмајан даирәләрә јол тапмаг габилиҗҗәти олан адамлар кәнар едилмәклә вә и. а. тәртиб олунсајды, бу, әсла арзуедилмәз оларды.

* * *

Зәннимчә, мән өз планымы академик типли идарәләрлә мүгајисә етсәм, фикрими даһа јахшы ифадә етмиш оларам. МНК үзвләри өз рәјасәт һеј'әтинин рәһбәрлији алтында Сијаси Бүронун бүтүн кағызларыны вә сәнәдләрини мүнтәзәм сурәтдә нәзәрдән кечирмәк үзәриндә ишләмәли олачаглар. Бунунла бирликдә онлар, ән хырда вә хүсуси идарәләрдән башламыш али дөвләт идарәләринәдәк бүтүн идарәләримиздә иш апарылмасынын јохланмасы саһәсиндәки ајры-ајры ишләри көрмәк үчүн өз вахтларыны дүзкүн бөлмәли олачаглар. Нәһајәт, онларын көрәчәкләри ишләр сырасына бу да дахил олачагдыр ки, онлар нәзәриҗҗә илә, јә'ни өзләрини һәср етмәк истәдикләри ишин тәшкилинин нәзәриҗҗәси илә мәшғул олачаглар, һабелә ја тәчрүбәли јолдашларын, ја да әмәјин тәшкили үзрә али институтларын мүәллимләринин рәһбәрлији алтында әмәли мәшғәләләр кечәчәкләр.

Лакин, мәним фикримчә, онлар һеч дә бу чүр ака-

демик ишләрлә кифајәтләнмәли олмајачаглар. Бу ишләрлә бирликдә онлар өзләрини башга бир ишә hазырламалы олачаглар; бу иши мән тутмаг, — демирәм фырылдагчылары, hәр hалда, бу гөбил адамлары тутмаг—иши адландырмаға чәкинмәздим; онлар hабелә өз әмәлијјатларыны, тәдбирләрини вә с. кизли ичра едә билмәк үчүн хүсуси фәндләр ахтарыб тапмалыдырлар.

Әкәр бу кими тәклифләр Гәрби Авропа идарәләриндә бөјүк наразылыға вә мә'нәви hиддәт ојанмасына вә с. сәбәб ола билсә дә, мән үмид едирәм ки, биздә белә hал олмаз, чүнки биз hәлә о дәрәчәдә бүрократлашмамышыг. Биздә јени игтисади сијасәт hәлә о дәрәчәдә hөрмәт газанмамышдыр ки, кимин исә тутула биләчәји фикриндән ишчијән олсун. Бизим Совет республикамыз hәлә бу јахынларда гурулмушдур вә бир јығын елә зир-зибил вардыр ки, бә'зи фәндләр васитәсилә, бә'зән чох дәринләрдәки мәнбәләри вә ја чох долајы бир јолла ахтармаг үчүн тәтбиг едилән кәшфијјатлар васитәсилә hәмин зир-зибилин арашдырыла биләчәји фикриндән инчимәк, чәтин ки, бир адамын ағлына кәлсин вә әкәр бирисинин ағлына кәлсә, әмин олмаг олар ки, hамымыз она үрәкдән күләрик.

Үмид едирик ки, бизим јени Фәhлә-кәндли инспексијамыз франсызларын pruderie адландырдыглары, бизим исә күлүнч әзилиб-бүзүлмә вә ја күлүнч ловғалыг адландыра биләчәјимиз шеји, — бизим бүтүн бүрократија үчүн, hәм совет бүрократијасы, hәм дә партија бүрократијасы үчүн сон дәрәчә әлверишли олан бу шеји арадан галдырачагдыр. Сөзарасы дејәк ки, биздә бүрократија јалныз совет идарәләриндә дејил, партија идарәләриндә дә олур.

Јухарыда мән али әмәк тәшкили институтларында вә с. охумалыјыг вә охумалыјыг дејә јазмышамса, бу hеч дә о демәк дејилдир ки, бу «охумағы» мән аз-чох мәктәб гајдасында охумаг мә'насында баша дүшүрәм јахуд буну јалныз мәктәб гајдасында охумаг фикри илә мәhдуд едирәм. Үмид едирәм, hеч бир hәгиги ингилабчы бу фикирдә олмаз ки, «охумаг» дедикдә бу hалда мән јарызарафатјана бир hәрәкәти, фәнд иш-

ләдилмәсини, бир кәләк гурулмасыны вә ја бу гәбил бир шеји нәзәрдә тутмаг истәмәмишәм. Мән билирәм ки, әдәб-ərканлы вә чидди бир Гәрби Авропа дөвләтиндә бу фикир лап дәһшәт ојадарды вә һеч бир абырлы мә'мур бу фикри һәтта мүзакирә етмәјә дә разы олмазды. Лакин мән үмид едирәм ки, биз һәлә о гәдәр бүрократлашмамышыг вә бу фикрин мүзакирәси биздә шәпликдән башга һеч бир шеј доғурмур.

Доғрудан да, хош олан вә фајдалы оланы нә үчүн биркә етмәјәсән? Күлүнч бир шеји, зәрәрли бир шеји, јарыкүлүнч, јарызәрәрли вә и. а. бир шеји ашкар етмәк үчүн нә сәбәбә кәрәк зарафатјана, јахуд јары зарафатјана бир фәнддән истифадә етмәјәсән?

Мәнә белә кәлир ки, бизим Фәһлә-кәндли инспексијасы бу мүлаһизәләри мүзакирә етмәјә киришсә, аз газанмыш олмаз вә бизим МНК вә ја Фәһлә-кәндли инспексијасындан онун һәмкарлары өзләринин бир нечә ән парлаг гәләбәләрини әлдә едәркән истифадә етдикләри фәндләрин сијаһысы, бизим кәләчәк «ФКИ-чиләрин» вә «МНК-чыларын», әдәб-ərканлы вә ифрат чидди дәрсликләрдә ады чәкилмәси чох да јахшы олмајан јерләрдәки сәркүзәштләри илә аз зәнкинләшмиш олмаз.

* * *

Партија идарәләрини совет идарәләри илә нечә бирләшдирмәк олар? Бурада јолверилмәз бир шеј јохдур ки?

Мән бу суалы өз адымдан вермирәм, јухарыда, бизим јалныз совет идарәләриндә дејил, партија идарәләриндә дә бүрократлар вардыр дејәрәк ишарә етдијим адамларын адындан верирәм.

Доғрудан да, әкәр ишин мәнафеји тәләб едирсә, нә үчүн кәрәк бу идарәләр бирләшдирилмәсин? Мәкәр елә бир адам вармы, һеч олмазса бир дәфә көрмәсин ки, Халг харичи ишләр комиссарлыгы кими бир халг комиссарлыгында белә бир бирләшдирмә сон дәрәчә бөјүк хејир верир вә бу, һәмин халг комиссарлыгыныn лап бинасы гојуландан тәтбиг олунур? Харичи дөвләтләрин «кедишләринә» чаваб олараг; онларын,—

чох да кобуд демәсәк, — һиҹләләринин гаршысыны алмагдан өтрү бизим тәрәфимиздән едилән «кәдишләр» һаггында бир чох хырда вә бөјүк мәсәләләр Сиjаси Бүрода партиja нөгтеји-нәзәриндән мәкәр мүзакирә едилмирми? Совет иши илә партиja ишинин белә чевик бирләшдирилмәси бизим сиjасәтимиздә сон дәрәчә бөјүк бир гүввәт мәнбәји дејилми? Зәннимчә, харичи сиjасәтимиздә өзүнү доғрултуб мөһкәмләнмиш олан вә бу сәһәдә һеч бир шүбһә доғурмаjачаг дәрәчәдә бир адәт шәклини алмыш олан шеј, бизим бүтүн дөвләт апаратымыз үчүн дә, һәр һалда, ејни дәрәчәдә мүнасиб олар (мән исә зәнн едирәм ки, даһа артыг мүнасиб олар). Фәһлә-кәндли инспексиjасы исә, мә'лум олдуғу кими, бизим мәһз бүтүн дөвләт апаратымыза һәср олунмушдур, буна көрә дә онун фәалиjjәти тамамилә истиснасыз олараг бүтүн вә һәр чүр дөвләт идарәләринә, һәм jерли, һәм мәркәзи идарәләрә, һәм тичарәт идарәләринә, һәм халис мә'мур идарәләринә, һәм тәдрис, һәм архив, һәм театр вә и а. идарәләринә, — бир сөзлә, азачыг да истисна олмадан бүтүн идарәләрә аид олмалыдыр.

Сәбәб нәдир ки, белә кениш вүс'әтли бир идарә үчүн, ејни заманда фәалиjjәтинин сон дәрәчә чевик формаларда олмасы тәләб олунан белә бир идарә үчүн, — сәбәб нәдир ки, онун үчүн партиja нәзарәти идарәсини совет нәзарәти идарәси илә хүсуси шәкилдә бирләшдирмәjә jол верилмәсин?

Мән буну етмәк үчүн һеч бир манеә көрмәздим. Бундан әлавә, зәннимчә, бу чүр бирләшдирмә, ишин мүвәффәгиjjәти үчүн jеканә зәманәтдир. Зәннимчә, бу барәдәки һәр чүр шүбһәләр бизим дөвләт апаратынын ән тозлу-торпаглы күшәләриндән чыхыр вә бунлара jалныз бир шеjлә — истеһза илә чаваб вермәк лазымдыр.

* * *

Дикәр бир шүбһә: тәдрис фәалиjjәтини вәзифә фәалиjjәти илә бирләшдирмәк мүнасибдирми? Мәнә елә кәлир ки, нәинки мүнасибдир, һәтта белә дә олмалыдыр. Үмумиjjәтлә десәк, Гәрби Авропа дөвләт гуру-

лушуна там ингилаби тәрздә јанашдығымыза бахмајараг, артыг онун там бир сыра ән зәрәрли вә ән күлүнч хурафаты бизә јолухмушдур, гисмән дә бизә буну мөһтәрәм бүрократларымыз гәсдән јолухдурмушлар, мәгсәдләри бу олмушдур ки, белә бир хурафатдан ибарәт буланыг суда дәфәләрлә балыг тута билсинләр; һәм дә онлар бу буланыг суда о гәдәр балыг тутмушлар ки, бу балыг овунун нә гәдәр кениш бир мигјас алдығыны ичәримиздә јалныз тамамилә корлар көрмүрдүләр.

Бүтүн ичтимаи, игтисади вә сијаси мүнасибәтләр сәһәсиндә биз «бәрк» ингилабчыјыг. Лакин рүтбәјә һөрмәт, каркүзарлыг формалары вә гајдаларына риајәт етмәк сәһәсиндә чох заман бизим «ингилабчылығымыз» ән чүрүк бир мүһафизәкарлыға чеврилир. Бу чәһәтдән дәфәләрлә белә чох мараглы бир һалы мүшаһидә етмәк олар ки, ичтимаи һәјатда ирәлијә доғру едилән чох бөјүк бир сычрајыш ән хырда дәјишикликләр гаршысында һәдсиз бир чәсарәтсизликлә бирләшмиш олур.

Сәбәби исә ајдындыр, чүнки ирәлијә доғру атылан ән чәсарәтли аддымлар чохдан бәри нәзәриччәнин насиби олан бир сәһәдә иди, башлыча сурәтдә вә һәтта, демәк олар, бүтүнлүклә нәзәри чәһәтдән инкишаф етдирилән бир сәһәдә иди. Рус адамы нифрәт ојадан мә'мур шәраитинә гаршы евдә геjри-ади чәсарәтли нәзәри мүддәалар васитәсилә үрәjини бошалдырды, буна көрә дә һәмин геjри-ади чәсарәтли нәзәри мүддәалар биздә сон дәрәчә биртәрәфли характер алырды. Биздә үмуми мүддәалар чәһәтдән нәзәри чәсарәт һәр һансы бир ән чүзи дәфтәрхана ислаһаты гаршысында гәрибә чәсарәтсизликлә чулғалашырды. Үмумдүнја мигјасында ән бөјүк бир торпаг ингилабы, башга дөвләтләрдә мисли ешидилмәмиш бир чәсарәтлә һазырланылырды, ејни заманда онунчу дәрәчәли бир дәфтәрхана ислаһаты үчүн фантазијамыз чатышмырды; үмуми мәсәләләрә тәтбиг едиләркән бу гәдәр «парлаг» нәтичәләр верән ејни мүддәалары һәмин ислаһата тәтбиг етмәк үчүн фантазијамыз вә ја сәбримиз чатышмырды.

Мәһз буна көрә дә бизим индики мәишәтимиздә һеҗрәтамиз дәрәчәдә чәсарәт ән чүзи дәҗишикликләр гаршысында фикир чәсарәтсизлиҗи илә бирләшир.

Зәннимчә, һеч бир әсл бөјүк ингилабда башга чүр дә олмамышдыр, чүнки әсл бөјүк ингилаблар көһнә илә, көһнәни тәкмилләшдирмәк чәһди илә җенијә доғру ән мүчәррәд бир сә'ј арасындакы зиддиҗјәтләрдән иҗәли кәлир вә бу җени артыг о дәрәчәдә җени олмалыдыр ки, бунда зәррә гәдәр дә көһнәлик галмасын. Она көрә дә бу ингилаб нә гәдәр кәскин оларса, там бир сыра бу кими зиддиҗјәтләрин давам едиб гала-чағы мүддәт дә бир о гәдәр узун чәкәчәкдир.

* * *

Инди мәишәтимизин үмуми хүсусиҗјәти бундан ибарәтдир: биз капиталист сәнајесини дағытмышыг, орта әср тә'сисатларыны, мүлкәдар торпаг саһиблиҗини көкүнәдәк дағытмаға чалышмышыг вә бу зәмин үзәриндә хырда вә ән хырда кәндлиләр җаратмышыг, онлар да пролетариатын ингилаби ишинин нәтичәләринә е'тимад едиб пролетариатын ардынча кедирләр. Лакин даһа артыг инкишаф етмиш өлкәләрдә сосиалист ингилабынын гәләбәсинәдәк бизим һәмин е'тимад әсасында давам кәтирә биләчәҗимиз асан дејилдир, чүнки хырда вә ән хырда кәндлиләр, хүсусән җени игтисади сиҗасәт шәраитиндә, игтисади зәрурәт үзүндән ән ашағы сәвиҗјәли бир әмәк мәһсулдарлығына әсасланырлар. Бејнәлхалг шәраит дә буна сәбәб олмушдур ки, Русија инди кери атылмышдыр, биздә үмумиҗјәтлә вә бүтөвлүкдә халг әмәҗинин мәһсулдарлығы инди мүһарибәдән әввәлкинә нисбәтән хејли ашағы сәвиҗјәдәдир. Гәрби Авропа капиталист дөвләтләри гисмән билә-билә, гисмән дә шүурсуз олараг әлләриндән кәләни етдиләр ки, бизи кери атсынлар вә Русијадакы вәтәндаш мүһарибәси үнсүрләриндән истифадә едәрәк өлкәни мүмкүн гәдәр даһа чох вар-јохдан чыхарсынлар. Империалист мүһарибәсиндән, әлбәттә, мәһз бу чүр бир чыхыш хејли әлверишли көрүнүрдү: әкәр Русијадакы ингилаби гуру-

лушу јыха билмәсәк дә, һәр һалда онун сосиализмә доғру инкишафыны чәтинләшдирәрик, — һәмин дөвләтләр тәгрибән белә фикир јеридирдиләр вә өз нөгтеји-нәзәриндән башга чүр фикир јеридә дә билмәздиләр. Нәтичәдә онлар өз гаршыларына гојдуглары мәсәләнин јарымчыг һәллинә наил олдулар. Онлар ингилабын јаратдығы јени гурулушу јыха билмәдиләр, ејни заманда бу гурулуша имкан вермәдиләр ирәлијә доғру дәрһал елә бир аддым атсын ки, бу аддым сосиалистләрин габагчадан сөјләдикләрини доғрултсун, сосиалистләрин мәһсулдар гүввәләри чох бөјүк бир сүр'әтлә инкишаф етдирмәләрини, сосиализм јарадачаг бүтүн имканлары инкишаф етдирмәләрини тә'мин етсин, беләликлә дә һамыја вә һәр кәсә ајдын вә ачыг бир шәкилдә сүбут етсинләр ки, сосиализмдә нәһәнк гүввәләр вардыр вә бәшәриҗҗәт инди инкишафын гејри-ади дәрәчәдә парлаг имканлар верән јени мәрһәләсинә кечмишдир.

Инди бејнәлхалг мүнасибәтләр системи елә бир шәкил алмышдыр ки, галиб дөвләтләр Авропада бир дөвләти әсарәт алтына алмышлар — бу дөвләт Алманијадыр. Сонра, бир сыра дөвләтләр, һәм дә Гәрбин ән көһнә дөвләтләри, гәләбә күчүнә елә бир шәраит әлдә етмишләр ки, һәмин гәләбәдән истифадә едиб өз өлкәләринин мәзлум синифләринә бир сыра әһәмиҗҗәтсиз күзәштләр едә билирләр, бу күзәштләр исә һәмин өлкәләрдә ингилаби һәрәкаты, һәр һалда, ләнкидир вә «сосиал сүлһә» бәнзәр бир шеј јарадыр.

Ејни заманда там бир сыра өлкәләр: Шәрг, Һиндистан, Чин вә бу кимиләрин, мәһз ахырынчы империалист мүһарибәси үзүндән тамамилә өз чығырларындан чыхарылмышдыр. Онларын инкишафы гәти олараг үмумавропа капиталист мигјасы алмышдыр. Онларда үмумавропа һәјәчаны башланмышдыр. Она көрә дә инди бүтүн дүнјаја ајдындыр ки, онларын чәлб едилмиш олдуглары инкишаф бүтүн үмумдүнја капитализминин бөһранына кәтириб чыхармаја билмәз.

Беләликлә, биз һазырда белә бир суал гаршысында дуруруг: Гәрби Авропа капиталист өлкәләри сосиализмә доғру өз инкишафыны баша чатдырана гәдәр

биз өз хырда вә ән хырда кәндли истеһсалы шәраитимиздә, вар-јохдан чыхмыш олдуғумуз бир шәраитдә давам кәтирә биләчәјикми? Һәмин өлкәләр исә бу инкишафы бизим әввәлдә көзләдијимиз кими башa чатдырмырлар. Онлар бу инкишафы өзләриндә сосиализми бир бәрабәрдә «јетишдирмәклә» дејил, бир гисим дөвләтләрин башгаларыны истисмар етмәси јолу илә, империалист мүһарибәси заманы мәғлуб оланлардан биринчи дөвләти вә ејни заманда бүтүн Шәрги истисмар етмәк јолу илә башa чатдырырлар. Шәрг исә, дикәр тәрәфдән, мәһз бу биринчи империалист мүһарибәси нәтичәсиндә гәти олараг ингилаби һәрәката кечмишдир, гәти олараг үмумдүнја ингилаби һәрәкатынын үмуми селинә гошулмушдур.

Белә бир вәзијјәт бизим өлкәмиз үчүн нә кими бир тактика тәләб едир? Ајдындыр ки, белә бир тактика: биз өз фәһлә һакимијјәтимизи сахламаг үчүн, бизим хырда вә ән хырда кәндлиләри бу һакимијјәтин нүфузу алтында вә онун рәһбәрлији алтында сахламаг үчүн сон дәрәчә бөјүк бир еһтијаткарлыг көстәрмәлијик. Бизим үчүн әлверишли чәһәт бундан ибарәтдир ки, инди даһа бүтүн дүнја елә бир һәрәката кечир ки, бу да үмумдүнја сосиалист ингилабы јаратмалыдыр. Лакин бизим үчүн әлверишсиз чәһәт бундан ибарәтдир ки, империалистләр бүтүн дүнјаны икн чәбһәјә парчаламаға мүвәффәг олмушлар, һәм дә бу парчаланма онунла мүрәккәбләшдирилмишдир ки, һәгигәтән габагчыл мәдәни капиталист инкишафы өлкәси олан Алманијанын инди галхмасы сон дәрәчә чәтиндир. Гәрб дөвләтләри дејилән капиталист дөвләтләринин һамысы инди Алманијанын башындан вурур вә галхмасына имкан вермирләр. Дикәр тәрәфдән исә бүтүн Шәрг, онун истисмар едилән вә инсан изтирабларынын сон дәрәчәсинә чатдырылмыш олан јүз милјонларла зәһмәткеш әһалиси елә бир шәраитә салынмышдыр ки, онун физики вә мадди гүввәләри, Гәрби Авропанын һәр һансы бир хејли кичик дөвләтинин физики, мадди вә һәрби гүввәләри илә әсла һеч бир мүгаjисәјә кәлмир.

Биз бу империалист дөвләтләри илә кәләчәк тог-

ғушмадан хилас ола биләрикми? Үмидимиз вармы ки, Гәрбин мүвәффәгиjjәт газанмыш империалист дөвләтләри илә Шәргин мүвәффәгиjjәт газанмыш империалист дөвләтләри арасындакы дахили зиддиjjәтләр вә мүнагишәләр, бир дәфә олдуғу кими, jә'ни рус әксингилабына көмәк едән Гәрби Авропа әксингилабынын jүрүшү Гәрб әксингилабчылары илә Шәрг әксингилабчылары чәбһәсиндәки, Шәрг истисмарчылары илә Гәрб истисмарчылары чәбһәсиндәки, Jапонија илә Америка чәбһәсиндәки зиддиjjәтләр үзүндән позулдуғу заман олдуғу кими, бизә икинчи дәфә дә тәнәффүс верәчәкдир?

Зәннимчә, һәмин суалын чавабы бундан ибарәт олмалыдыр ки, мәсәләнин һәлли бурада һәдсиз дәрәчә чохлу шәраитдән асылыдыр вә мүбаризәнин нәтичәсини габагчадан үмумиjjәтлә анчаг буна әсасән көрмәк олар ки, jер үзү әhалисинин чох бөjүк әксәриjjәтини нәтичә е'тибарилә капитализм өзү мүбаризәjә өjрәдир вә алышдырыр.

Мүбаризәнин агибәти, нәтичә е'тибарилә, ондан асылыдыр ки, Русиja, Һиндистан, Чин вә с., әhалинин чох бөjүк әксәриjjәтини тәшкил едир. Әhалинин мәhз бу әксәриjjәти исә сон илләрдә гejри-ади бир сүр'әтлә өз азадлығы уғрунда мүбаризәjә чәлб олунур, беләликлә дә дүнjа мүбаризәсинин нә кими бир гәти нәтичә верәчәjи һаггында бу мә'нада heч бир шүбhә ола билмәз. Бу мә'нада сосиализмин гәти гәләбәси тамамилә вә шүбhәсиз тә'мин олунмушдур.

Лакин бизим үчүн мараглы олан чәhәт, сосиализмин гәти гәләбәсинин бу лабүдлүjү дejилдир. Бизим үчүн мараглы одур ки, Гәрби Авропа әксингилабчы дөвләтләриниn бизи әзмәсинә мане олмаг үчүн биз, Русиja коммунист партиjасы, биз, Русиja Совет hакимиjjәти нә кими тактика jеритмәлиjик. Әксингилабчы империалист Гәрб илә ингилабчы вә милләтчи Шәрг арасында, дүнjанын ән сивилизасиjалы дөвләтләри илә Шәрг сајағы керидә галмыш, лакин әксәриjjәт тәшкил едән дөвләтләр арасында кәләчәк hәрби тоггушмаjадәк бизим варлығымызы тә'мин етмәк үчүн hәмин әксәриjjәтин сивилизасиjалашмасы ла-

зымдыр. Бизим дә билаваситә сосиализмә кечмәк үчүн сивилизасијамыз чатышмыр, һәрчәнд бунун үчүн илкин сијаси шәртләримиз вардыр. Биз белә бир тактика јеритмәлијик вә ја өзүмүзү хилас етмәк үчүн ашағыдакы сијасәти гәбул етмәлијик.

Биз чалышыб елә бир дөвләт гурмалыјыг ки, бу дөвләтдә фәһләләр кәндлиләр үзәриндә өз рәһбәрлијини, кәндлиләрин онлара олан е'тимадыны сахласынлар вә ән бөјүк бир гәнаәт етмәклә өз ичтимаи мүнасибәтләриндән һәр чүр исрафчылығын бүтүн изләрини чыхарыб атсынлар.

Биз өз дөвләт апаратымызы ән јүксәк гәнаәт дәрәчәсинә чатдырмалыјыг. Биз бу апаратдакы бүтүн исрафчылыг изләрини чыхарыб атмалыјыг, апаратымызда чар Русијасындан, онун бүрократик-капиталист апаратындан галан бу изләр исә чохдур.

Бу, кәндли мәһдудијјәти һөкмранлығы олмазмы?

Јох. Әкәр биз фәһлә синфинин кәндлиләр үзәриндә рәһбәрлијини сахласаг, онда биз өз дөвләтимизин тәсәррүфатында бөјүк вә ән бөјүк гәнаәт баһасына имкан тапыб наил оларыг ки, топланан һәр бир ән азачыг вәсаит машынлы ири сәнајемизи инкишаф етдирмәк үчүн, електрикләшдирмәни, һидроторфу инкишаф етдирмәк үчүн, Волховстроју тикиб баша чатдырмаг вә саирә үчүн сахлансын.

Үмидимиз буна вә јалныз буна ола биләр. Јалныз о заман биз, мәчази мә'нада десәк, бир атдан дүшүб башгасына минә биләрик, мәһз кәндли атындан, јохсуллашмыш кәндли атындан, вар-јохдан чыхмыш кәндли өлкәси үчүн нәзәрдә тутулан гәнаәтләр атындан дүшүб пролетариатын өзү үчүн ахтардығы вә ахтармаја билмәјәчәји бир ата, машынлы ири сәнаје атына, електрикләшдирмә, Волховстрој вә и. а. атына минә биләрик.

Фикримдә мән өз ишимизин, өз сијасәтимизин, өз тактикамызын, өз стратекијамызын үмуми планының јенидән гурулан Фәһлә-кәндли инспексијасынын вәзифәләри илә мәһз бу чүр әлагәләндирирәм. Фәһлә-кәндли инспексијасына мүстәсна гајғы вә мүстәсна диггәт көстәрмәли олдуғумузун мә'насы, ону мүстәс-

на бир јүксәклијә галдырмалы, она МК һүгугларына малик башчылар һеј'әти вермәли олдуғумузун вә и. а. вә саирәнин мә'насы мәним үчүн мәһз будур.

Бу мә'на ондан ибарәтдир ки, биз анчаг өз апаратымызы ән јүксәк дәрәчәдә тәмизләмәк васитәсилә, бу апаратда гәтијјән зәрури олмајанларын һамысыны сон дәрәчә ихтисар етмәк васитәсилә јәгин давам котирә биләрик. Һәм дә биз хырда кәндли өлкәси сәвијјәсиндә дејил, бу үмуми мәһдудијјәт сәвијјәсиндә дејил, јүксәлиб дөнмәдән ирәлијә, машынлы ири сәнаједә доғру ирәлијә кетмәк сәвијјәсиндә олуб давам кәтирә биләрик.

Мән бизим Фәһлә-кәндли инспексијамыз үчүн мәһз бу чүр јүксәк вәзифәләр арзу едирәм. Мәһз бу мәгсәдлә мән онун үчүн, ән јүксәк нүфузлу јухары партија органынын «сырави» халг комиссарлығы илә бирләшдирилмәси планыны верирәм.

2 март 1923-чү ил.

«Правда» № 49, 4 март 1923-чү ил.
Имза: Н. Ленин

Катибин јазысындан (макинада јазылмыш нүсхә) чап олунур, бу да гәзетин мәтни илә јохланмышдыр

ҺАЗЫРЛЫГ МАТЕРИАЛЛАРЫ

РК(б)П-нин XI ГУРУЛТАЈЫ ҮЧҮН МАТЕРИАЛЛАР

I

РК(б)П МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИ СИЈАСИ ҺЕСАБАТЫНЫН ПЛАНЛАРЫ*

1

Гуруптајда сијаси мә'рузәнин планы үчүн

Бүтүн шәрһи 3 башлыча нәтичәјә кәтирмәли.

1. (А). Кенуја Бизи инчитмәјә јол вермәјәчәјик Бизи әзмәмишләр—әзә дә билмәјәчәкләр, алдада да билмәјәчәкләр.

2 (Б). Коминтерн. Бөјүк рус ингилабынын үмумдүнја-тарихи наилијјәтләринин мәчмусу, јекуну, нәтичәси

α: буржуа демократијасы 400 иллик пејин 4 илдә

β: мүртәче, империалист мүһарибәсиндән чыхыш (ингилаби јолла)

γ: совет дөвләт типи (биринчи паровоз писдир!)

3 (В). инди *күндәлик* иш үчүн тәнәффүс.

Мәс'ул коммунистләр өн сыралардан архаја!
Садә приказчик — ирәлијә!
Гарышларла.
Кичик ишләр.
Мәдәни иш вә тәсәрүфат иши

Ширин комјаланы (үрәк буландырыр) вә Устрјаловун синфи һәгигәти.

Идарә етмәји бачармырыг: приказчик versus** мәс'ул коммунист (Доңбасын вә Пјатаковун) мисалы

---

* Бах: бу чилд, сәһ. 79—131. *Ред.*

** әксинә олараг. *Ред.*

Һесабат илиндә (1921 — 1922) јени игтисади сијасәт саһәсиндә биз вурмагдан чох вурулурдуг «Бир дөјүләнә 2-си...»

2

Бир иллик сијасәтин јекунлары; бир иллик сијасәтин ибрәт дәрсләри — мөвзу будур.

Хроноложи гајдада: 1) јени игтисади сијасәт; 2) Коминтерн; 3) Кенуја.

Әкс гајдада:

Кенуја һаггында — мәним 6. III. нитгимдән* сонра вә Тротскинин һамыја бәлли олан нитгләриндән сонра nil novi**

Коммунист Интернасионалы һаггында — ј. Зиновјевин мөвзусу? Тамам атмаг?

Јени игтисади сијасәт:

Она үмуми гијмәт вермәк. Артыг 1918-чи илдә верилмишдир...***

«Дөвләт капитализми» анлајышы...

Биринчи ил. Јалныз, јалныз башланғычдыр (Ачлыг вә с.)

Кечид, јанашма мә'насында кәндлиләрә ујғунлашма.

Керичәкилмәнин *дајандырылмасы.*

Сосиализмин гәләбәси *үчүн кифајәтдир.*

Мәдәнилик мәсәләси.

Малијјә бөһраны, верҝиләр *((будчә вә Ларин...?))*[217].

Устрјалов

Тичарәт етмәк бачарығы вә идарә етмәк бачарығы...

Тодорски, ондан ситат.

---

* Бах: бу чилд, сәһ. 1—18. *Ред.*

** — Һеч бир јенилик јохдур. *Ред.*

*** Бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 36-чы чилд, сәһ. 316—339. *Ред.*

Приказчикләр *versus* коммунистләр.
Һәддән артыг инзибатчылыға үјмуш адам...[218]

Сон:
«Зәнчир һалгасынын» һансы?
1918—Советләр. 1919—1920 дәф едилмәси.
1921—гуручулуғун башланмасы. Ачлыг.
1922: вәзифәләрин өлчүлмәзлији илә мадди јохсуллуг вә мәдәни јохсуллуг арасында *үјғунсузлуг* (учурум) Бу учуруму долдурмалы.

Әлавәләр

Мә'рузәјә әлавә:
вачиб әмәли тәдбирләр:
«Чаванлашдырылмыш» Сүрупа
+
Рыков: 1) Вилһелм дә өз чәрраһы васитәсилә нәјә исә јарајар.
2) пис һиссәсини кәсиб капиталист чәмијјәтиндә сахламышлар, јахшы һиссәсини исә сосиалист Русијасына гајтармышлар.
3) АХТШ-дә коллекиаллығын «азачыг» изафилијиндән азад едилмиш Рыков өзүнү тәкбашына һакимијјәт олараг фөвгәл'адә тәчһизат комиссары кими көстәрмишдир.

Керичәкилмәни дајандырмаг:
Пролетар дөвләтинин «тутдуғу» *минус* артыг **јени игтисади сијасәтә** едилмиш күзәшт бизә сосиализми тә'мин етмәк үчүн кифајәтдир.
Мүвәффәгијјәт тә'мин едилмишдир, **әкәр** чатарса? нә? **мәдәнилик!!!**

*«Смена Вех»*дә јазан Устрјалов «ширин комјаланына» гаршы бир дәрман кими

Шәр демәсән, хејир кәлмәз: мән отуруб галмышам вә 1/2 **ил** (1921 вә 1922) «кәнардан» бахмышам[219].

NB Иши ичидән тәшкил етмәк һаггында Сүрупа илә 1922. I. ахырындан јазышма.

Бунунла әлагәдар олараг *Сијаси Бүронун* јүнкүлләшдирилмәси, ујғун олмајан ишләрдән онун азад едилмәси, онун нүфуз вә иш габилијјәтинин јүксәлдилмәси (мисал: Баш кағыз сәнајеси идарәси үзрә Тротскинин комиссијалары. Бу кими комиссијалары инкишаф етдирмәк).

3

Хәстәлик үзүндән јалныз гыса вә башлычасыны. Лазым оларса, әлавәни башгасы едәчәк.

1. *Кенуја* һаггында 6. III. дејиләнләри тәкрар етмәк.
2. *Јени игтисади сијасәт* һаггында. Ики әсас мүддәа: (а) сосиализмә кечид кими кәндлиләрә даһа **әлверишлидир**, ади; ири сәнаје дағылдыгда **јеканә** мүмкүн јол.

Јени игтисади сијасәт=
(1) кәндли игтисадијјаты илә *«әлагәнин»* јохланмасы
(2) капитализм илә (һәм тичарәт, һәм дә сәнаје капитализми) (һәм Русија, һәм дә харичи капитализм) јарышын јохланмасы*

* Бу бәндләри В. И. Ленин сонралар әлавә олараг јазмышдыр. *Ред.*

3. (б) «Дөвләт капитализми». Схоластик баша дүшүлмәси? Јох. *Капитализм* дөврүндә олдуғу дејил, *јени* анлајышы, чүнки јени бир һалдыр. Дөвләт = фәһлә синфи, онун авангарды, онун јетишмиш тәшкилати вә мәдәни күдрәти.

4. Керичәкилмәнин дајандырылмасы (6. III. 1922 артыг дејилмишдир) — МК адындан*
Қәшфиҷҷат едилмишдир; башланғыч гојулмушдур; гарышыг чәмиҷҷәтләр *lancés***. Әкәр керичәкилмә гуртармышса, вәзифә нәдәдир, um im Bilde zu bleiben***. *Гүввәләрин јенидән груплашдырылмасы; һүчумун* (фәрди тәсәррүфатчы капитал үзәринә) һазырланмасы (игтисади чәһәтдән).

5. Тәкамүл јохса тактика? Устрјалов **«Смена Вех»**дә. «Ширин комјалашындан» јахшыдыр.

6. Ким үстүн кәләчәк? Нә чатышмыр? Мәдәнилик. Идарә етмәк бачарығы (о чүмләдән дөвләт тичарәтини апармаг).

7. Тодорски (артыг 1918-чи илдә артыг Весјегонскда!): коммунизми кимләрин әлилә гурмаг? { истилачы вә истила олунан: мәдәниҷҷәт сәвиҷҷәси**** }

8. Идарә етмәк бачарыгсызлығы: «биз билирик» ки, бачармырыг = дәрк етмәјин башланғычы.
Ики мисал.

9. (а) Москва истеһлак чәмиҷҷәти Харичи тичарәт комиссарлығынын бүрократизми илә нечә мүбаризә апарырды?

---

* Бах: бу чилд, сәһ. 8—18. *Ред.*
** — тәтбиг едилмишдир. *Ред.*
*** —перспективи сахламаг үчүн, *Ред.*
**** Бу сөзләри В. И. Ленин сонралар әлавә олараг јазмышдыр. *Ред.*

Бурада нә чатышмырды? *Мәдәнилик.*

Әлавә етмәк: *бүдчә* (Ларин) **һөкмән: дөвләт трестләри** (коммунистләрин ролу).

10. (б) Бир нәфәр исте'дадлы коммунист нечә «инзибатчылыға уjду»?

бәс бурада? Инзибатчылығы сиjасәтлә уjғунлашдырмаг бачарығы.

11. Jухарыдакы мүлаһизәләрин вә *типик* мисалларын jекуну: Сосиализм чәмиjjәтинин **тәмәлини** гурмаг үчүн *игтисади вә сиjаси* васитәләр тамамилә кифаjәтдир.

Чатышмаjан? Мәдәниликдир, бачарыгдыр.

12. Ағгвардиjачы-меншевикләрин вердиjи гиjмәти мүгаjисә ет (α) бурjуа демократиjасы?. ((((4 илдә 400 ил пеjин))))

Бәли! бәс сиз?

(β) мүһарибәдән чыхыш. (Бәс инди?)

(γ) Совет дөвләти. *И л к бухар машыны.*

Үч бөjүк иш көрүлмүш вә гәти олараг әлдә едилмишдир.

Дөрдүнчүсү вә башлычасы: **сосиалист игтисадиjjатынын тәмәли?** *Һ ә л ә jох.* Дәфәләрлә jенидән дүзәлдилмәлидир, баша чатдырачағыг.

13. Инди «зәнчир һалгасынын» һансындан тутмаг?

1917 — мүһарибәдән чыхыш

1918 — Совет конститусиjасы versus Мүәссисләр мәчлиси

1919 вә 1920—дәфетмә

1921—керичәкилмә (jени игтисади сиjасәт) гаjда илә] *

1922 — *jенә мүдахилә?* **Малиjjә бөһраны?** Тәнәффүс?

* «гаjда илә]» сөзләрини В. И. Ленин сонралар әлавә олараг jазмышдыр. *Ред.*

План речи на 29.III.1922:

1. О [underline]лице[/underline] красного нов. сказ. 6.III 922. (+ действ. сов. - вну. худ. от. не ум. и не ск.: «на здоб!»)

2. КП. И. нужна сего "[underline]в[/underline]": (а). Пр. вер. на "сивку" с "бурой" 2к-кой.

3. (б) Проводка с дивизиями тов. и ка-пред. предгорий (и Тер. и [underline]ср[/underline] ш. и [underline]ю[/underline]. [underline]ю[/underline]).

4. "Госкайзы". Складн. [underline]VS[/underline] рвущ. и хран. вос-тание сего слова. (гос. кайзы - Гобз, Ср. ш.).

(г)

5. Острота борьбы. [underline]Те[/underline] в смысле "где нацио-нал" а в смысле: не корчат, не сопят, а на [underline]деле[/underline] почве [underline]уже[/underline], "перегруппи-ровка сил и подтяжка" = культ для. подт. ровка кадров. На ч.=хоз. ск.=культ. Разведка сделана. Сильно отбита.

6. "Звезда на ухе"? Чудаки в "Сев.вех": не-верное "сладенькое комбрюхий".

7. Где вобьют? Где не хватит? Культурность, умение управлять? (в т. числе государ.).

8. [underline]Тодорский[/underline], с. 62, подч. Уже в V.1918! два [underline]типичных[/underline] примера (Ср. Давыдов и Давыдский: кто культурнее? Чудо отв. Кайзер Москва и мос. горожане.)

9. Пример № 1: [underline]ШМО[/underline] бор. с бюрок. Ик. Кп. Конь с "бой коровой". Где "им" (без Крыма и Кавказа) не хватает? Культурность.

10. Пример № 2: Как "он" ("они") [underline]передели-[/underline] [underline]низируют[/underline]? (в Донбассе). (Мартовцы о деле ШМО из «Кн.»)

(Тут бы [underline]полную[/underline] умелость упр. + кадр. [underline]подчеркнуть[/underline])

11. "Госстрахи": пример... к будущему году! (Чтоб кайзеров: плохи!)

12. Итог: [underline]вполне[/underline] достаточно у нас средств для победы в КПЕ: и полит. и экон. вопрос "много" в культурности!

13. Белогвардейцы (б). т. д. нар. и Ко) видят в "рус. народе в их пользу! Контраст! Обзор дей-ствит. и недействит. от победы.
(а). Орг. дем. рев. от "1917"! Керенщ. ник (Чего недостает 64 года!)
(β). Вождей из бел.: рев. вождей из реакц. бел. А у нас?
(ж). Сов. идеи. Первое в мире. Кто знает: «чуть [underline]первого[/underline] взрыва»!
Чем недостаточен, и [underline]плохая[/underline], недействит.: [underline]фундам.[/underline] соц. [underline]экон.[/underline] [underline]мощью[/underline] передела.

14. Для какого "такого дела" теперь куль-турность" надо? (Сил. оборот).

адамларын јохланмасы, фактики ичранын јохланмасы.

Мәсәлənин мəғзи: гаршыја гојулмуш вə ичрасы башланмыш вəзифəлəрин үмумдүнја тарихи əзəмəти *илə* мадди вə *мəдəни* јохсуллуг арасындакы *үјғунсузлуг*.

14. Күтлəлəрə башчылыг (əкс halда биз hамымыз дəниздə бир дамчыјыг).

Күтлəлəр инди мəhз тəсəррүфат ишини вə мəдəни иши өз ишləри hесаб едəчəк

Ингилаб мəгамында биз максимум етдик.

Ингилаб олмајан фасиləчикдə мəдəни иши етмəји бачармаг лазымдыр.

15. Декретчилија *(«декретлəрлə тəблиғат дөврү»* **кечмишдир**), јенидəн тəшкил етмəлəрə вə и. а. вə и. а. үјмамаг. Садə мəдəни иш, мəдəни тəсəррүфат иши. **Ичранын јохланмасы!!!**

Əлавəлəр: 1. ХКС вə *ƏМШ*. Мүавинлəр.
2. Партија versus *совет иши*
3. ҮРМИК.

NB хүсуси олараг *Вилајət игтисади мүшавирələри**

Директив лајиhəси тəгдим едиləчəкдир.

4

27. III. 1922-чи ил тарихли нитгин планы

1. *Кенуја* hаггында 6. III. 1922-дə дејиləнləри гысача тəкрар етмəли. (+ Нүмајəндə hej'əти дүзəлмишдир. — Директивлəр дəфələрлə этраф-

* «*NB* хүсуси олараг *Вилајət игтисади мүшавирələри*» сөзləринн В. И. Ленин сонралар əлавə олараг јазмышдыр. *Ред.*

(лы мүзакирә едилмишдир. — *«Биз һазырыг»*.)

2. *Јени игтисади сијасәт.* Бу «мәсәләнин» башлыча бәндләри:
(а) Кәндли игтисадијјаты илә «әлагәнин» јохланылмасы.

3. (б) дөвләт **вә** капиталист мүәссисәләринин (һәм *тичарәт,* һәм *сәнаје* мүәссисәләринин; һәм *рус,* һәм *харичи* мүәссисәләрин).
јарышла јохланылмасы.

4. (в) «Дөвләт капитализми». **Бу сөзүн схоластик *versus* ингилаби вә әмәли мә'насы.** (*Дөвләт* капитализми. Дөвләт **«бизик».**)

5. (г) Керичәкилмәнин дајандырылмасы. Бу о мә'нада дејилки, «даһа өјрәнмишик», бу о мә'нададыр ки: әсәбиләшмә, ујдурма, *һәмин зәмин* үзәриндә өјрән, «гүввәләрин јенидән груплашдырылмасы вә һазырлыг» = күнүн шүарыдыр. *Хүсусијјәтчи тәсәррүфат капиталы үзәринә* һүчум һазырлығы = шүардыр.

Кәшфијјат апарылмышдыр. *Гарышыг чәмијјәтләр.*

6. «Тәкамүл вә ја тактика»? Устрјалов «Смена Вех»дә: «ширин комјаланындан» фајдалыдыр.

7. Ким үстүн кәләчәкдир? Нә чатышмыр? Мәдәнилик, *идарә етмәк* (о чүмләдән дөвләт тичарәтини апармаг) *бачарығы.*

8. *Тодорски, сәһ. 62, алтындан хәтт чәкмәли.* **Артыг** X. 1918-дә!

Мүгајисә ет: истилачы вә истила олунан: ким даһа мәдәнидир? Москванын 4700 мәс'ул коммунисти вә Москва **бүрократијасы.**

Ики *типик* мисал:

9. Мисал № 1: *Москва истеһлак чәмијјәти Халг харичи тичарәт комиссарлығынын* **бүрократизминә** гаршы мүбаризә апарырды.
«Ағ инәјин сурәти». «Онларын» (Краснисиз вә Каменевсиз) нәји чатмырды? *Мәдәнилији.*

(Москва истеһлак чәмијјәти versus Халг харичи тичарәт комиссирлығы «иши» һаггында материаллар).

10. Мисал № 2: «О» (вә «онлар») нечә *һәддән артыг инзибатчылыг едирди?* **(Донбасда).** (Бурада идарә етмәк бачарығы *нә* тамам иди + **бир гәдәр** *сијаси* сәһв)

11. «Дөвләт трестләри»: мисал... кәләи ил үчүн! (коммунистләрин ролу: *писдирләр!*)

12. Јекун: **Јени игтисади сијасәтдә** галиб кәлмәк үчүн бизим вәсаитимиз: һәм сијаси, һәм игтисади вәсаитимиз тамамилә кифајәтдир. Мәсәлә *«анчаг» мәдәниликдәдир!*

13. Ағгвардијачылар (о чүмләдән *меншевикләр* вә *есерләр* вә К°-сы) бунда өз хејирләринә *бир шеј* көрүрләр! Әбәс јерә! Тамамланмышлары вә натамамлары көздән кечирмәк чох фајдалыдыр:

(α). Буржуа-демократик ингилаб, «онлар» дејирләр! Онлара гаршы (400 иллик пејнн 4 илдә!).

(β). Мүһарибәдән чыхмыш: мүртәче мүһарибәдән *ингилаб* јолу илә чыхмыш. Онларда нечә?

(γ). Совет дөвләти. Дүнјада биринчидир. Јени епоха: *биринчи паровоздан* писдир!!

Үчү ајрылмаздыр.

Дөрдүнчүсү вә *башлычасы,* тамамланмамышдыр: *социалист игтисадијјатынын тәмәли.* Чох дәфәләрлә дәјишдирмәли.

14. Инди «Зәнчир һалгасынын» һансындан тутмаг лазымдыр?

1917—мүһарибәдән чыхмыш.

1918—Совет дөвләти versus Мүәссисләр мәчлиси.

1919 вә 1920—басгынын дәф едилмәси.

1921: кәндлиләрә игтисади чәһәтдән јанашмаг: *Игтисади сијасәт ахтарышлары.*

1922: *Мәсәләнин мәғзи* идарәләрдә, јенидән тәшкил етмәкдә, јени декретләрдә дејил, *адамларда* вә *ичранын јохланылмасындадыр.* Адамларын сечилмәси вә ичранын јохланылмасы.

Үч (3) шәртлә:

(α) силаһлы мүдахилә олмамасы.

Меншевикләр вә есерләрә гаршы: сијаси *тәхрибатда* иштирак үстүндә *күлләләмә.*

(β) малијјә бөһраны һәддән артыг күчлү дејилдир. (чох күчлү дејил? дөвләт трестләринин тәмизләнмәси).

(γ) *сијаси сәһвләр* етмәмәли.

15. «Мәгамын мәғзи» (зәнчирин һалгасы)=ирәли сүрүлән вәзифәләрин әзәмәти илә јалныз мадди *јохсуллуг* дејил, һабелә *мәдәни јохсуллуг* арасындакы ујғунсузлуг.

16. Күтләләрә башчылыг етмәк лазымдыр, јохса биз дәниздә бир дамчыјыг.

«Декретләрлә тәблиғат вахты» кечмишдир. Күтләләр **анчаг** чидди әмәли иши, тәсәрруфат ишиндәки, мәдәни ишдәки *әмәли мүвәффәгијјәти* баша дүшәр вә гиjмәтләндирәрләр.

ΣΣ* = Адамларын сечилмәси вә ичранын јохланмасы!

Әлавәләр:

1. Партија versus совет органлары. (Хырдачылыглардан азад етмәли. Совет ишчиләринин мәс'улиjjәтини артырмалы.)
2. ҮРМИК? Сессијалар узадылсын. Мүзакирәләр диггәтлә кечирилсин. Јохлама әтрафлы олсун.
3. ХКС вә ӘМШ.
   Мәним мүавинләрим (Рыков — вә II Вилhелмин хејри),
   1. 1922-дән бәри јазышма. Ичранын јохланылмасы, мөhкәмләндирмә, *јухарыдан тәмизләмә.*
4. ХКС. Нүфузуну јүксәлтмәли, хырдачылыглардан азад етмәли.
5. ӘМШ. *Вилајәт игтисади мүшавирәләринин ишини* инкишаф етдирмәли вә кенишләндирмәли.
6. Кичик ХКС. Буну да хырда ишләрдән азад етмәли.

Директивләрин лајиhәси (МК-ның тапшырығы илә) вериләчәкдир.

Планын 1, 2, 3 вариантлары 1922-чи ил мартын 21 илә 25 арасында, 4-чү варианты мартын 25—26-да јазылмышдыр

1, 2, 3 вариантлар илк дәфә 1930-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XIII китабында, 4 вариант 1926-чы илдә «Большевик» журналынын 4-чү №-дә чап едилмишдир

Әлјазмаларындан чап олунур.

---

* — Summa summarum— Үмуми јекун. *Ред.*

2

ГУРУЛТАЈЫН ИЧЛАСЫНДА ГЕЈДЛӘР
2 АПРЕЛ

Седој:

α) ... Зиддијјәтләр, гејри-нормаллыг, гејри-ардычыллыг...

β) *«ән бөјүк е'тибар»* вә!!?

---

1) Кечмиш *Фәһлә мүхалифәтини* МК-нын тә'гиб етмәсиндә иттиһам едилмәсинин әсассызлығы

2) мүсбәт ишдән имтина едилмәси

3) мүхалифәт ојунуна алудәлик

4) металчылар гурултајындакы давраныш

5) ејни шеј — гурултајдан сонра

6) Кечмиш *фәһлә мүхалифәти* дахилиндә белә бир бөлкү вардырмы ки, бу да, көрүшләрдәки фәргләрә бахмајараг, партијада лојал сурәтдә ишләјән чохлуғу вә өзләрини шүбһәсиз гејри-лојал апаран азлығы (бәлкә дә там чүзи азлығы) ајырмаға вадар едир.

1922-чи ил апрелин 2-дә јазылмышдыр

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

МҮАВИНЛӘРИН (ХҚС ВӘ ӘМШ СӘДРИ МҮАВИНЛӘРИНИН) ИШИ ҺАГГЫНДА ГӘРАР ҮЧҮН*

I

ГӘРАРЫН ПЛАНЛАРЫ

4. IV. 1922.

ХКС сәдринин мүавинләри һаггында

1) $^{9}/_{10}$ — тәсәррүфат халг комиссарлыгларына. $^{1}/_{10}$ — галанларына.
Башда малијјә.

2) Башлычасы — ичранын јохланмасы.

3) Апарат — ишләр мүдирләри.
Һәддән артыг шиширтмәмәли.
Minimum
Апарат+Фәһлә-кәндли инспексијасы.

4) Ашағы ишчиләрин јохланылмасы.
(вә коммунист өзәкләринин јенидән тәшкили?)

5) Совет гуллугчулары ичәрисиндә коммунистләрин јерләри елә дәјишдирилсин ки, коммунистләр сыхышдырылмасын, ојунчаг олмасынлар, әксинә, *фырылдагчылары тутсунлар* вә кағызларын кечмәсини *сүр'әтләндирсинләр.*

6) «Экономическая Жизнь»и охумаг һәр ики мүавин үчүн мәчбуридир.
Ону тәсәррүфаты идарә етмәк, һесабатларын кәлмәсини јохламаг вә и. а. *органына* чевирмәк лазымдыр ##

* Бах: бу чилд, сәһ. 170–179. *Ред.*

7) *Мәркәзи Статистика Идарәсини* академик органдан идарәетмәјә јардыма
(NB: Пешехонов).

8) Халг харичи тичарәт комиссарлығынын
Сентросојузун бүтүн апаратыны кечирмәк | тичарәт дөврүјәсиндән %-ә + мәнфәәт һәчми
Мүкафат системи

9) *Дөвләт трестләринин тәмизләнмәси вә онларын гарәткарлығының* хүсуси олараг *јохланмасы* | Комиссија + Губернија игтисади мүшавирәләри

10) *Халг дахили тичарәт комиссарлығы?* | Халг харичи тичарәт комиссарлығы? АХТШ

11) Вилајәт игтисади мүшавирәләри: ишчиләрин чағырылмасы? һесабатлар?
+ *јерләрә е'замијјәтләр*
+ штатларын ихтисары
+ карҝүзарлығын гајдаја салынмасы вә садәләшдирилмәси.

(12) Губернија игтисади мүшавирәләринин һесабатларынын охунмасы?

(13) мүавинләринин ишинин | стенографија үсулу илә јазылмасы.

Бөлмә III (с. 3).

Мүавинләрин иши һаггында

Сүрупада 4 шө'бә: I. тапшырыглар (I, 1—11)
II. иш үсулу (II, 1—6)
III. тәмас (III, 1—4)

IV. әмәк бөлкүсү (IV, 1—2, *а—д*)

(V) + хүсуси мәсәләләр.

Үч шө'бә:

А) Үмуми тапшырыглар.

Б) Халг комиссарлыгларынын бөлүнмәси.

В) Хүсуси мәсәләләр (Халг **дахили** тичарәт комиссарлыгы; *һесабатлар*).

Сүрупада:

1. Фактики ишин јохланылмасы.
2. Ичранын јохланылмасы.
3. Мүстәгиллијә вә мәс'ул олмаға мәчбур етмәк.
4. Фәрди мәс'улијјәтин гојулмасы.
5. Ишчиләр үзәриндә мөһкәм вә гырылмаз ишкүзар нәзарәт гојулмасы.
6. Ишчиләрлә *шәхсән* таныш олмаг.

42. 31 bis.

7. Бүрократизм вә сүрүндүрмәчилијә гаршы мүбаризә.
8. ХКС вә ӘМШ-ин хырда мәсәләләрдән азад едилмәси.
9. Елә олмалыдыр ки, *сәрәнчамчы* Кичик ХКС вә ӘМШ өз ишләрини кенишләндирмәсинләр.
10. Хүсусилә мүһүм халг комиссарлыгларынын дәјүш вәзијјәтинә кечирилмәси.
11. Ән мүһүм идарәләри хүсуси нәзарәт үчүн ајырмаг. Ad *40**.

(II) 12. Мүавинләр өзләрини хырда ишләрдән азад едирләр.

* — 40-чы бәндә. *Ред.*

13. Idem* — комиссијалардан.
14. Комиссијалары бағламаға чәһд көстәрирләр.
15. Комиссијаларда шәхсән иштиракдан өзләрини азад едирләр.
16. **Фәһлә-кәндли инспексијасындан** вә *Ишләр мүдирлијиндән* истифадә едирләр.
17. Чәзалар — инзибати тәнбеһләр вә мәһкәмә (нүмајишкаранә просесләр).

(III) 18. Сурәтләри (јазылары) бир-биринә билдирирләр.
19. Idem мә'рузәләрдән игтибаслары.
20. Мүшавирә едирләр.
21. Ишләрин тәкрарланмасына јол вермирләр.

(IV) 22. Һәр һәфтә бири сәдрлик едир.
23. Халг комиссарлыгларыны бөлүшдүрүрләр.
24. — узун мүддәтә јох.
25. — Һәм тәсәррүфат, һәм дә гејри-тәсәррүфат халг комиссарлыгларыны.
26. — халг комиссарлыгларынын хырдаланмасы.
27. — Ленинин тәсдиги.
28—АХТШ вә Халг әрзаг комиссарлығы.
29. Кичик ХКС.
30. *ХКС* ишләр мүдирлији.
31. Вилајәт игтисади мүшавирәләри.
31. bis. Ишчиләрин чағырылмасы.

32. Совет *идарәләри* илә рабитә

* — Ејнилә. *Ред.*

бөлмә V:

(V) 33. $^{9}/_{10}$-у тәсәрруфат халг комиссарлыгларына.

34. Бундлардан $^{9}/_{10}$-у *малијјәјә.*

[34 bis: *Халг јоллар комиссарлығы.*]

35. «Экономическая Жизнь».

36. Мәркәзи статистика идарәси.

37. Тичарәт. % %
Харичи тичарәт.
Кооперасија.

38. *Дахили тичарәт комиссарлығы.*

39. Дөвләт трестләри.

40. Нүмунәви шө'бәләр (каркүзарлыг).

NB ||| 41. Штатларын ихтисары.

ad 6. 42. Ашағы ишчиләр.

43. Е'замијјәтләр.

44. Совет идарәләриндә коммунистләрин јенидән бөлүшдүрүлмәси, јенидән јерләшдирилмәси.

45. *Һесабатлар вә бунларын охунмасы.*

I Башлычасы:

1. Фактики ичранын јохланылмасы [1 вә 2]; штатларын ихтисары; бүрократизм вә сүрүндүрмәчилијә гаршы мүбаризә [7].

2. Башга идарәләрдә совет мәсәләләринә бахылмасы [*Рыковда* 32].

3. *ХКС* вә *ӘМШ*-ин хырда ишләрдән азад едилмәси [§ 8].

4. Idem Кичик ХКС вә Сәрәнчамчы ӘМШ [§ 9].

5. Мүстәгил вә мәс'ул олмаға мәчбур етмәк |§ 3|.

6. Фәрди мәс'улиҗҗәтин гоҗулмасы |4|.
(мөһкәм вә ишкүзар нәзарәт: |5|).

7. *Ашағы* ишчиләрлә шәхси танышлыг Е'замиҗҗәтләр.
|6+42+31 bis+43|

8. |§ 10| : Хүсусилә мүһүм халг комиссарлыгларынын вә ја шө'бәләрин дөҗүш вәзиҗҗәтинә кечирилмәси («мәгам») (вә ја *хүсуси нәзарәт*)

II.

9. $^{9}/_{10}$-у тәсәррүфат халг комиссарлыгларына |33|.

10. Бунлардан $^{9}/_{10}$-у малиҗҗәҗә |34|.

10. Хүсусилә мүһүм — Халг јоллар комиссарлығы* |34 bis|.

11. *Мүкафат системи* |37|. Халг харичи тичарәт комиссарлығы вә Сентросоҗуз (һәр јердә? мүкафат системи?)

12. Дахили тичарәт комиссарлығы |38|.

13. Дөвләт трестләри. |39|.

14. 2—4 нүмунәви шө'бә |40, 41|
{штатларын ихтисары
{штат нормалары
{ихтисар едилдикчә һаггынын верилмәси?

15. Совет идарәләриндә коммунистләрин јенидән јерләшдирилмәси |44|.

16. Игтисади мүшавирәләрин һесабатлары |45|.

* Әлјазмасында бу бәнди Ленин хәтт чәкәрәк позмушдур. *Ред.*

17. «Экономическая Жизнь» |35|.
18. Мәркәзи статистика идарәси |36|.

III. *Иш үсулу.*

19. |12| Өзләрини хырда ишләрдән вә лүзумсуз *көрүшләрдән* азад етмәли.
20. Idem комиссијалардан |13|
21. комиссијаларын бағланмасы |14|
22. комиссијаларда шәхсән иштиракдан |15|.
23. *Фәһлә-кәндли инспексијасының* апараты вә Ишләр мүдирлији (minimum)|16|.
24. Чәзалар — шәхси инзибати тәнбеһләр вә мәһкәмә |17|.

IV *Тәмас.*

25. Сурәтләрин вә јазыларын билдирилмәси |18| *
26. Idem мә'рузәләрдән игтибаслар |19|.
27. Мүшавирә едирләр |20|
28. ишләрин тәкрарланмасына јол вермирләр |21| *.

V.

29. *ХКС*-дә — Сүрупа
ӘМШ-дә — *Рыков* сәдрлик едир.
30. Телефон көстәришләринин имзаланмасы.

---

* Бу бәнди В. И. Ленин хәтт чәкәрәк позмушдур. *Ред.*

31. Апарата вә *иҹраја нәзарәт үчүн* халг комиссарлыгларының бөлкүсү

Илк дәфә 1928-чи илдә Ленин мәчмуәсинин VIII китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

2

ГӘРАРЫН ӘСАС БӨЛМӘЛӘРИ

Бөлмәләр:

I. Мүавинләрин үмуми вә әсас вәзифәләри.

II. Мүавинләрин ишинә аид олан хүсуси мәсәләләр.

III. Иш үсулу. Апарат.

IV. Мүавинләр арасында тәмас.

V. Мүавинләр арасында иш бөлкүсү.

1922-чи илин апрелиндә, 11-дән кеч олмајараг јазылмышдыр

Илк дәфә, әлјазмасындан чап олунур

««ИКИЛИ» ТАБЕЛИК ВӘ ГАНУНЧУЛУГ ҺАГГЫНДА» МӘКТУБУНУН ТЕЗИСЛӘРИ*

(а) (б)

Икили табелик вә ганунчулуға нәзарәт.

Бүрократик мәркәзиҗҗәтчилик әлеҗһинә? — јерләрин лазыми мүстәгиллији леһинә? — губернија иҹраиҗҗә комитәләри ишчиләринә тәкәббүрлү мүнасибәт әлеҗһинә?

Ганунчулуғун Калуга ганунчулуғу вә ја Казан ганунчулуғу ола билмәмәсинә даир бахышда тәкәббүрлүлүк вармы?

Икили табелик — елә јердә ки, орада фәрги нәзәрә алмағы бачармаг лазымдыр:

Калуга вә Казан әкинчилији, сәнаје, *бүтүн* инзибатчылыг. Ганунчулуг ваһид олмалыдыр. Әкс һалда нә мәдәнилик, нә дә сијаси савад вардыр.

Ваһид ганунчулуг — јерли инзибатчылыг — *мәһкәмәләр дә јерли.* Прокурорлуг инзибатчылыг етмир вә һеч бир шеји һәлл етмир**.

Ганунчулуға көз јетирир: Губернија иҹраиҗҗә комитәсинин гәрарларыны даҗандырмыр вә мәгсәдәујғунлуғуну мүәјјән етмир (Фәһлә-кәндли инспексијасындан фәргли олараг), җәлныз ваһид ганунчулуғу горујур.

Буна көрә икили табелик принсипинин тәтбиги принсип е'тибарилә ән бөјүк геҗри-дүзкүнлүк вә көкүндән сәһвдир.

---

* Бах: бу чилд, сәһ. 220—225. *Ред.*

** Әлјазмасында илк алты абзасын үстүндән хәтт чәкиләрәк позулмушдур. *Ред.*

Сонра бир дә јерли тә'сирләр мәсәләси.

Дәниз гәдәр ганунсузлуглар вә јерли тә'сирләрин зәрәри. Мисал: партијанын тәмизләнмәси. Буну инкар етмәк вә ја буна губернија ичраијјә комитәләри ишчиләрини тәкәббүрлүлүк кими бахмаг олармы?

Јерли тә'сирлә мүбаризә апармаға гадир олан 10 вә ја 100 партија үзвү?

(αα) Тәшкилат Бүросу + Сијаси Бүро + *Мәркәзи Нәзарәт Комиссијасы*

Мәркәз = баш прокурор + Али Трибунал + Халг әдлијјә комиссарлыгы + (αα)

А ‖ ΣΣ* = јерли бүрократија илә јерли тә'сирләр = зәһмәткеш халгла һакимијјәт арасында ән пис сәдд.

Б ‖ Ганунчулуг вә мәдәнилик minimum вәһиддир, амма «Калугадакы» дејил.

1922-чи илин мајында, 20-дән кеч олмајараг јазылмышдыр

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

* — Summa summarum — үмуми јекун. *Ред.*

IX ЧАҒЫРЫШ ҮРМИК IV СЕССИЈАСЫНДА НИТГИН ПЛАНЫ*

1) *Владивосток:* Узаг Шәрг республикасы
Јапонија империализми
III мүһарибә вә дипломатија.

2) Кодексләр: әмәк һаггында. Аздыр? *Әмәк мәһсулдарлығы. Мәдәнијјәт сәвијјәси.*

3) — торпаг һаггында: тәчрүбәнин мөһкәмләндирилмәси вә тәкмилләшдирилмәси, топланмасы.

4) вә 5)—мүлки һүгуг вә мәһкәмә гурулушу һаггында (ејнилә NB).

6) *јерли советләр,*
губернија ичраијјә комитәләри ets. һаггында {бүтүн конститусијамызын әсасы}

Мән ишинизин хүласәсини ејни системлиликлә давам етдирмәјәчәјәм, чүнки, фикримчә, башлычасыны гејд етдим.

Јалныз *бизим дөвләт апараты* һаггында.

Јахынлардакы (1 октјабр 1922) сијаһыјаалынма—*2 4 3* мин *2 3 1* минә гаршы (28 август 1920)**.

Тәһсил, апаратын јахшылашдырылмасы, мәдәнијјәтин јүксәлиши

1922-чи илин октјабрында, 25-дән сонра јазылмышдыр

Илк дәфә 1945-чи илдә Ленин мәчмуәсинин XXXV китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

* Бах: бу чилд, сәһ. 273—280. *Ред.*
** Јенә орада, сәһ. 522—523. *Ред.*

МАНАТЫН САБИТЛӘШДИРИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА ГЕЈДЛӘР[220]

1) Демәк олар 6 ај давам кәтирди (V-дән $^1/_2$ X-дәк) ‡‡ нисби *сабитләшмә* (мүвәффәгијјәт — ишләмәјә дәјәр)
2) јахын 6 ајда даһа пис олачаг, үмид *верәчәкдир. (Кечән илкиндән, олабиләр, даһа јахшы) ((X. XI))*
3) Бонларын тә'мин олунмасы үчүн Дөвләт банкынын гызылла 20 милјон манаты көмәк сәнајеја
   α)
   β) харичи тичарәтә

‡‡ бүтүн халг тәсәррүфатынын плјус сәнајенин үмуми мәнафеји

1922-чи ил октјабрын ахырлары—нојабрын әввәлләриндә јазылмышдыр

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

КОМИНТЕРНИН IV КӘНГРЕСИНДӘ «РУСИЈА ИНГИЛАБЫНЫН БЕШ ИЛИ ВӘ ДҮНЈА ИНГИЛАБЫНЫН ПЕРСПЕКТИВЛӘРИ» МӘ'РУЗӘСИНИН ПЛАНЛАРЫ*

1

1. Мә'рузәчи јох, мүзакирәләрә јалныз *гыса бир кириш* (хәстәлик вә и. а.).
2. Мөвзу: *Јени игтисади сијасәт* тәчрүбәдә јохланылмышмы? лећинәдир (тәчрүбә), јохса әлејћинә?
3. «Дөвләт капитализми» мәсәләсиндәки һәлә 1918-дә бәһс едилмишдир.
4. Китабчадан ситат[221] | *Seite 5.* | ‖ | «Дөвләт капитализми тәрәгги оларды». |
5. Ситат: Русија игтисадијјатынын «5 үнсүрү».
6. Ситат: һансы үнсүр үстүнлүк тәшкил едир?
7. *Јени игтисади сијасәтин* планы вә ја идејасы вә ја маһијјәти нәдән ибарәтдир?
   - α) торпағын дөвләт әлиндә сахланылмасы
   - β) *һабелә истеһсал васитәләри* саһәсиндәки бүтүн командан мөвгеләр (**нәглијјат** вә и. а.)
   - γ) хырда истеһсал саһәсиндә тичарәт азадлығы
   - δ) *хүсуси капиталы* чәлб етмәк мә'насында дөвләт капитализми (һәм консессијалар, һәм *гарышыг чәмијјәтләр*).
8. Нәтичә белә олур: *1918-дә* керичәкилмә тә'мин едилмишди.

---

* — Бах: бу чилд, 309—326. *Ред.*

9. 5 илдир ки, биз тәкик; башга өлкәләрдә һәлә ингилаб јохдур; мүһарибә вә ачлыг. Мәһв олмагмы?

10. Бир аз *кери чәкилмәли.* Кери чәкилдик. *Нәтичә?*

11. 1921 јазында — 1922 пајызынадәк. Нәтичәләр нечәдир?

12. *Манат.* Онун сабитләшмәси < 3 ај 1921
> **5 » 1922**
Биз јардымсыз, өзүмүз хилас олуруг.
(квадриллион? Бәли, лакин үстүндән бир гәләм чәкмәк узун иш дејилдир.)

13. Кәндлиләр? *Әрзаг верки си (мүвәффәгијјәтлә* топланмасы; јүз милјонлар).

14. Јүнкүл сәнаје? *Үмуми јүксәлиш.*

15. Ағыр сәнаје?
вәзијјәт чох ағырдыр.
1921—1922 јахшылыға доғру дөнүш, лакин чох кичик дөнүш. *(Дөвләт банкынын кәлирләри: гызылла 20 милјон, көмәк етмәк имканы).*

16. Нәтичә: демәли, мүвәффәгијјәт имканы вардыр, мүвәффәгијјәт ашкар *вардыр.*
Систем тәсадүфи дејилдир, долашыг дејилдир, әмәли сүрәтдә сынагдан чыхарылмышдыр.
Биз өзүмүз, өзкә јардымы олмадан хилас олуруг.

17. Чәтинликләр *чох бөјүкдүр, һәлә бир нечә ил олачагдыр.*
Јығын-јығын ахмаглыглар. Бәли. Јолун јенилијн, һеч бир јардым јохдур, әксинә. *Апарат јабанчыдыр.*
Бизим ахмаглыгларымыз 2×2=5.

«онларын» ахмаглыглары 2×2= стеарин шамы.
1) Колчак
2) Версал
сүлһү.

18. Буна көрә
перспективләр чох көзәлдир.
Вә даһа јахшы олачагдыр, әкәр
биз дә кәлән бешиллији **башлыча олараг** өјрәнмә-
ја һәср етсәк
Коммунист Интернационалы да, чүн-
ки партијаларын *тәшкилат гурулушу* һаггындакы
гәтнамә
(1921) **јеринә јетирилмәмишдир**
перспективләр
... даһа јахшы олачагдыр.

Ад:

«коммунист партијаларынын тәшкилат гуручулуғу һаггында»
«онларын ишинин методлары вә мәзмуну һаггында»

Organisatorischer Aufbau der kommunistischen Parteien, Methoden und Inhalt ihrer Arbeit*.

13.XI. 1922-дә Коминтерндә нитг.

1922-чи илин нојабрында, 13-дән әввәл јазылмышдыр

Илк дәфә 1926-чы ил јанварын 21-дә «Правда» гәзетинин 17-чи №-синдә чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

2

Рус инғилабынын 5 иллији вә үмумдүнја инғилабынын перспективләри

Диктатураныn

Беш ил (1922 *Владивостокадәк*[222]), мүбаризә, *мүһарибә* вә ачлыг.

* «Ад» сөзүндән башлајараг мәтнин үзәриндән В. И. Ленин гәләм чәкмишдир. *Ред.*

јалныз инди — динч гуручулуг.

«Јени игтисади сијасәт».

Кәндлиләр, онун мүнасибәти (1922 әрзаг верки-синин топланмасы), сәнаје, онун јүксәлишинин башланмасы

а) истеһлак шејләри

б) истеһсал васитәләри (ағыр сәнаје)

{ Башланғыч?? }
{ Чәтиндир }

Азғын нифрәт

— — — әввәлдә (мүбаризәнин кедиши; гәләбә) дағынты — — — инди. Мүһарибә гурбанлары.

өјрәнмәк | әввәлки илә әлагәдар дејил?
һәләлик тәкликдә галмышыг. Ашағы сәвијјә кечмишдә дә вә *јохсуллуг*=әлагәнин 2 чәһәти

Ким апарачаг?

(кәндлиләр) буржуазија

јахуд пролетариат?

харичә сүркүн=бир нөв «һаваны дәјишмәк васитәси»

ики Русија

Башга өлкәләр[223].

3

1. *Kein Berichterstatter.* (Krankheit).
   Nur kurze Einleitung und *nur* über ein *T h e m a:* ob die neue **ökonomische Politik *g u t e*** Resultate gebracht hat, oder schlechte, oder unbestimme.
2. War die «neue ökonomische Politik» ganz unvorgesehen, unvorbereitet, oder schon früher vorgesehen?
3. Meine Erklärung aus dem Jahre 1918 ‖ (S. 5) (Erstes Zitat).
4. Zweites Zitat: S. *6:* 5 **Elemente.** ‖

5. Welches Element vorherrscht? (Zitat) *(S. 6.)*.
6. Also? «Neue ökonomische Politik» =
   1) *Kommandohöhen* in unseren Händen
   2) Grund und Boden dem Staate
   3) Freiheit der wirtschaftlichen Tätigkeit der Beuern
   4) Große Industrie (und große Agrikultur) in unseren Händen
   5) Privatkapitalismus — für ihn möglich Konkurrenz gegen *Staatskapitalismus*
   6) Staatskapitalismus so geartet, daß wir das Privatkapital heranziehen zusammen mit *unserem* Kapital.
7. Es war nicht absichtlich gemacht, aber das Resultat dieser Erklärungen war *dies:* **Rückzug gesichert.**

Drei Hauptpunkte praktisch { Staatskapitalismus } =
(1) Freiheit des Handels für den Kleinbesitz
(2) Alle Kommandohöhen (große Agrikultur und große Industrie) un unseren Händen
(3) Gemischte «Gesellschaften» = «Garantie des Lernens».

8. Das Resultat? 1921 Frühling eingeführt «Neue ökonomische Politik».

   1922 *Ende? Vergleichen wir.*

9. *Der Rubel?* 1921 < *als 3 Monate* stabil
   1922 > als **5 Monate** stabil
   (Überflüssige Nullen zu streichen).
   NB
10. Bauernschaft? Schon jetzt ≷ Mill. Pud.
11. Leichte Industrie. *Aufschwung* überall.
    Schwere Industrie:

(1) Lage schwer.
(2) Eine **kleine** Besserung im Vergleich mit 1921.
(3) Mittel (sind) *da*, um weiter zu helfen (*20 Mill.* Rub. in Gold. Staatsbank).

12. *Monopol des auswärtigen Handels.*
13. ΣΣ = Der erste Erfolg ist *da*.
Bis jetzt *keine* Schulden
nichts gezahlt
keine irgendwie ernstzunehmenden Konzessionen.
14. Das genügt für mich.
Das neue System *ist* nicht willkürlich
ist nicht Konfusion
ist keine «Erfindung», «Utopie»usw.
ist praktisch *erprobt*.
15. Noch enorme Schwierigkeiten? Absolut richtig?
Noch unzählige? Dummheiten? Ganz richtig.
Aber der Charakter, der Typus der Dummheiten?
Unserer? der Gegner?
$2 \times 2 = 5$
2×2 macht *Stearinlicht*
{ 2 Beweise: Koltschak
Versailler Frieden }
16. Eben deshalb Perspektiven der Weltrevolution *ausgezeichnet*.
Noch besser, wenn wir weiter lernen
(das garantiere ich ihnen) ((Staatsapparat **fremder**))
Für Kommunistische Internationale?
Resolution nicht gelesene, nicht zu erfüllende.
NB ||| Wenn das gebessert, dann auch in dem Sinne *Perspektiven ausgezeichnet*.

ТƏРЧҮМƏСИ

1. *Mə'рузəчи јох* (хəстəлик).
Јалныз гыса кириш вə *јалныз* бир *мөвзуда:* јени

игтисади сијасәт *јахшымы* нәтичәләр вермишдир ја пис, јахуд гејри мүәјјән.

2. «Јени игтисади сијасәт» тамамилә көзләнилмәз, һазырланмамыш идими, јохса һәлә ирәличәдән нәзәрдә тутулмушду?
3. Мәним 1918-чи илдә бәјанатым ‖ (сәһ. 5) (Биринчи ситат).
4. Икинчи ситат: сәһ. **6 : 5 үнсүр.** ‖
5. Һансы үнсүр үстүнлүк тәшкил едир? (Ситат) (сәһ. **6.**).
6. Беләликлә? «Јени игтисади сијасәт» =
   1) *Командан мөвгеләр* бизим әлимиздәдир
   2) торпаг дөвләтдәдир
   3) кәндлиләрин тәсәррүфат фәалијјәти азадлыгы
   4) ири сәнаје (вә ири кәнд тәсәррүфаты) бизим әлимиздәдир
   5) хүсуси капитализм — онун үчүн *дөвләт капитализми* илә рәгабәт мүмкүндүр.
   6) елә бир нөв дөвләт капитализми ки, биз хүсуси капиталы *бизим* капитал илә бирликдә чәлб едирик.
7) Бу гәсдән едилмәмишди, лакин һәмин бәјанатларын нәтичәси *белә* олду: **керичәкилмә тә'мин едилди.**

Дөвләт капитализми = Әмәли олараг үч башлыча бәнд:
(1) Хырда истеһсал саһәсиндә тичарәт азадлыгы.
(2) Бүтүн командан мөвгеләр (ири кәнд тәсәррүфаты вә ири сәнаје) бизим әлимиздәдир.
(3) Гарышыг «чәмијјәтләр»-өјрәнмәнин гарантијасы

8. Нәтичә? 1921 јазында «јени игтисади сијасәт» тәтбиг едилмишдир.
   1922 ахырында? *Кәлин мүгајисә едәк.*

9. *Манат?* 1921 сабитдир $<$ *3 ајдан*
1922 сабитдир $>$ **5 ајдан**
(Артыг сыфырлары позмаг лазымдыр).
NB

10. Кәндлиләр? артыг инди $\gtrless$ млн пуд.

11. Јункүл сәнаје. Үмуми *јүксәлиш.*
Ағыр сәнаје:
(1) Вәзијјәт ағырдыр
(2) 1921-чи ил илә мүгајисәдә **азачыг** јахшылашма
(3) Кәләчәкдә јардым көстәрмәк үчүн вәсаит *көз гаршысындадыр* (гызылла *20 милјон* манат. Дөвләт банкы).

12. *Харичи тичарәтин инһисары.*

13. ΣΣ * = Илк мүвәффәгијјәт *көз гаршысындадыр.*
Индијәдәк *һеч бир* борч
һеч бир тә'дијә өдәнилмәмишдир
һеч бир аз-чох чидди консессија

14. Бунлар мәнә кифајәтдир.
јени систем гондарма *дејил*
долашыг *дејил*
«үјдурма» дејил, «утопија» дејил **вә и. а.**
ишдә *сынагдан чыхарылмышдыр.*

15. Һәлә чох бөјүк чәтинликләр? Тамамилә доғрудур? Һәлә сајсыз ахмаглыглар? Тамамилә доғрудур.
Амма ахмаглыгларын характери, типи? Бизимкиләрин? Бизим рәгибләримизин?
$2 \times 2 = 5$
2×2 *стеарин шамына* бәрабәрдир
{ 2 сүбут: Колчак }
{ Версал сүлһү }

16. Мәһз буна көрә дүнја ингилабынын перспективләри *көзәлдир.*

* —Summa summarum— үмуми јекун. *Ред.*

Даһа да јахшы олачаг, әкәр көләчәкдә өјрәнсәк (буна мән сизә тә'минат верирәм) ((дөвләт апараты **јабанчыдыр**))

Коммунист Интернасионалы үчүн?

Гәтнамә охунасы дејил, јеринә јетириләси дејил

NB /// Әкәр бу дүзәлдиләрсә, онда бу мә'нада да *перспективләр көзәлдир.*

1922-чи илин нојабрында, 13-дән тез јазылмышдыр

Илк дәфә 1959-чу илдә «Вопросы истории КПСС» журналынын 2-чи №-дә чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

ҮМУМРУСИЈА Х СОВЕТЛӘР ГУРУЛТАЈЫНДА НИТГИН КОНСПЕКТИ[224]

1. 5-иллик јубилеј (Владивосток).
2. Вәтәндаш мүһарибәси фәһлә синфи илә кәндлиләри *бирләшдирди* ки, бу да *мәғлубедилмәз гүввәнин рәһнидир.*
3. Вәтәндаш мүһарибәси өјрәтди вә мөһкәмләтди (Деникин вә башгалары јахшы *мүәллимләрдир;* чидди өјрәдирдиләр; бүтүн *ән јахшы ишчиләримиз ордуда олмушлар).*
3. *b i s:... 3 b i s: д и п л о м а т и ј а* (NB):

Апарат
јаратмаг асандыр.

4. Кечән илки ачлыға да үстүн кәлдик.
5. Инди *тамамилә и г т и с а д и ј ј а т д а н* јапышмалы: сосиализмә нечә (NB) *ј а х ы н л а ш м а л ы?*
6. Анчаг *јени игтисади сијасәт* васитәсилә.
7. *Бир илин јохланышы?*
8. *Малијјә.* Ирәлијә *к и ч и к бир аддым.*
9. *Крисман,* 1920—16%; 1921—50%; 1922—60%[225].
10. Тичарәтин артмасы, һәм *д а х и л и,*
11. — — һәм харичи тичарәтин.
12. —гарышыг чәмијјәтләр: **тәһсил.**

13. Сәнаје: јүнкүл сәнаје *јахшылашмышдыр,*
14. — — — ағыр сәнаје чәтин *јахшылашыр,* лакин үмидсиз дејилдир: ирәлијә кичик бир аддым вардыр.
15. *Сентросојуз:* онун хүсуси әһәмиҗҗәти
16. Үмумиҗҗәтлә дөвләт апараты: **писдән дә писдир;** *буржуа мәдәниҗҗәтиндән ашағыдыр.*
(1917-чи илдә, XI-дә «горхдуг»); мәсәлә мәһз **бүтүн** мәдәниҗҗәт мәсәләсидир, ону *јүксәлтмәк үчүн исә илләр лазымдыр.*

NB

17. Дөвләт апаратында јүз минләрлә гуллугчу вардыр. *Артым.*
18. 1922-сиҗаһыјаалма (X—XI).
19. Онун јекунлары.
20. Кинин *мәгаләси*[226].
21. Шәклини дәјишдирмәк дејил, *јерини дәјишдирмәли* вә *ихтисар етмәли.*
22. *Узун илләрин иши:* (биз тәкик, бизи мниблəр, кәрәк *биз минәк*).
23. Даһа сүр'әтлә (1917—1922)
даһа јаваш (1922—1927??) («шүар»).
24. Шәһәр өзәкләринин кәнд өзәкләри үзәриндә һамилиҗи вә *vice versa**.

Чох вахт: бу апарат бизә мәхсус олмур, биз она мәхсус олуруг!!

Кәлән ил үчүн хаммал вә башга шеҗләрлә тәчһиз етмәк! *NB* (тәһлүкә).

1922-чи ил декабрын бириничи јарысында јазылмышдыр

Илк дәфә 1925-чи ил сентјабрын 27-дә «Правда» гәзетинин 221-чи №-синдә чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

---

* — әксинә. *Ред.*

*«ФӘҺЛӘ-КӘНДЛИ ИНСПЕКСИЈАСЫНЫ БИЗ НЕЧӘ ЈЕНИДӘН ГУРМАЛЫЈЫГ» МӘГАЛӘСИНӘ ДАИР МАТЕРИАЛЛАР**

1

«ФӘҺЛӘ-КӘНДЛИ ИНСПЕКСИЈАСЫ БАРӘСИНДӘ БИЗ НӘ ЕТМӘЛИЈИК?» МӘГАЛӘСИНИН ПЛАНЫ

1. — Бүтөвлүкдә дөвләт апаратымыз көһнә руһла ән чох бағлыдыр, долудур.

Белә бир јолла биз ону ән чох јениләшдиририк.

2. — МК илә бирлависитә бағлы олан бу типли апаратын ән чох чевиклији.

3. — Онун ән чох нүфузлу олмасы.

4. — Онда МК үзвләри һәддән чох олмазмы?

5. — МК пленумларынын конфранс олмаг характери артыг бизим әввәлки партија гуручулуғумуздан әмәлә кәлмишдир.

6. — Ола биләр али һөкумәт идарәләринин (ХКС, ӘМШ, ҮРМИК вә и. а.) ичласларында МК үзвләринин иштиракынын мәһдуд едилмәси гәрара алынсын.

7. — Ола биләр бу ичласларда онлар нөвбә илә иштирак етсинләр.

8.—Ола биләр онлар Фәһлә-кәндли инспексијасы коллекијасынын ичласларында нөвбә илә иштирак етсинләр.

9. — Ола биләр бу плана гаршы е'тираз олсун: мүфәттишләрин һәддән чох олмасы, нәзарәтин һәддән чох олмасы, дәрһал чаваб верилмәсини тәләб етмәјә ихтијары олан вә гуллугчулары өз мүстәгим ишиндән ајыран рәисләрин һәддән чох олмасы вә и. а.

* Бах: бу чилд, сәһ. 418—423. *Ред.*

10. — Чаваб: биз ФКИ-дә гуллугчуларын тәркибиниш ади типдә олмаjачағыны нәзәрдә тутуруг.

11. — Сәбәб нәдир ки, Халг харичи ишләр комиссарлығында гуллугчуларын тәркиби даһа jахшыдыр? Вә ФКИ-дән белә бир jенилəшдирилмиш апарат əлдə етмək үчүн нə кими шəртлəр мejдана чыхыр?

12. — ФКИ беш илин тəчрүбəси əсасында лап инди иши jенидән гурмаға башламалыдыр.

13. — МК Катиблиjи тəрəфиндən ишин jени ғajдада тəшкили (МК-нын jени үзвлəринə идарəетмəнин бүтүн тəфəррүатыны өjрəтмəjин тəшкили).

14. — Сиjаси Бүро ичласларынын даһа чох низама салынмасы ишин кедишиндən ирəли кəлир.

15. — МК үзвлəринин сajынын артырылмасындан əлдə едилəн мүһүм бир мүсбəт чəһəт — опуп гəрарларында шəхси, тəсадүфи үнсүрүн азалдылмасыдыр вə и. а.

1923-чү илин jанварында, 9-дан кеч олмajараг диктə едилмишдир

Илк дəфə 1959-чу илдə Ленин мəчмуəсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Катибин jазысындан чап олунур
(макинада jазылмыш нүсхə)

2

ФӘһЛӘ-ҚӘНДЛИ ИНСПЕКСИЈАСЫ БАРӘСИНДӘ БИЗ НӘ ЕТМӘЛИЈИК?

Шүбһәсиздир ки, Фәһлә-кәндли инспексијасы бизим үчүн чох бөјүк бир чәтинлик тәшкил едир. Бундан индијәдәк һеч бир шеј чыхмамышдыр вә онун тәшкили мәсәләси, һәтта онун мәгсәдәујғунлуғу мәсәләси үмумијјәтлә бир мәсәлә олараг галыр.

Зәннимчә, онун лазымлы олмасына шүбһә едәнләр һаглы дејилдирләр. Лакин мән ејни заманда инкар етмирәм ки, бизим дөвләт апаратымыз вә онун јахшылашдырылмасы мәсәләси һеч дә һәлл едилмәмиш олан чох чәтин бир мәсәләдир.

Халг харичи ишләр комиссарлығы истисна олмагла дөвләт апаратымыз ән артыг бир дәрәчәдә көһнәнин галығыдыр вә бунда ән аз бир дәрәчәдә әсаслы дәјишиклик едилмишдир. О анчаг үздән јүнкүлчә һамарланмышдыр. Галан чәһәтләрдән ону лазымынча һәрәкәтә кәтирмәк үчүн фәһлә вә кәндли дөвләтинә, һәм дә башдан-баша јени әсаслар үзәриндә гурулмуш бир дөвләтә лазымдыр ки, — бунун үчүн һәмишә тәләб олунмуш вә инди тәләб олунур ки, — һәмин апаратда партија үзвләри, ән ијерархик чәрчивә дахилиндә, чәмләшдирилсин.

Сөјләниләнләри тәсдиг етмәк үчүн јада салынмасы јахшы олар ки, вәтәндаш мүһарибәсинин тәһлүкәли вахтларында биз нечә һәрәкәт едирдик, биз ән јахшы партија гүввәләримизи Гызыл Ордуда нечә чәмләшдирирдик, биз габагчыл партијалы фәһләләри нечә сәфәрбәрлијә алырдыг.

Мәним фикримчә, Фәһлә-кәндли инспексијасыны јенидән гурмаг сәһәсиндәки бүтүн чәһдләримизин јекунундан белә нәтичә чыхыр ки, һәлә бир чәһд дә вар ки, биз ону етмәмишик. Ја'ни белә бир чәһд етмәмишик ки, бизим фәһлә вә кәндлиләри МК үзвләри олмаг е'тибары илә партијамызын башчылығына кечириб бу иши онлара верәк.

Фәһлә-кәндли инспексијасынын бу јенидән гурулмасыны мән белә тәсәввүр едирәм: вичданлы вә сәдагәтли олмаг чәһәтдән тамамилә сынанмыш бир нечә он нәфәр (50-дән 75 нәфәрә гәдәр) фәһлә вә кәндли МК-нын башга үзвләринә үстәлик партија МК-сына сечилир. Бунунла бирликдә Фәһлә-кәндли инспексијасы нәһајәт (нәһајәт!) бир нечә јүз нәфәрә чатдырылыр, бир тәрәфдән, үмумијјәтлә Фәһлә-кәндли инспексијасынын ишләриндә ән чох сынанмыш, ја'ни апаратымыз үзәриндә үмуми нәзарәтлә ән чох тапыш олан, һәм апаратымыза бәләд олмаг бахымындан, һәм идарәләрдә әмәјин тәшкили мәсәләләри сәһәсиндәки нәзәри һазырлыг бахымындан, һәм дә јохлама, истинтаг үсуллары бахымындан јүксәк ихтисаслы мүтәхәссисләрдән, дикәр тәрәфдән исә сырф катиблик апаратына, јардымчы апарата мәнсуб шәхсләрдән ибарәт олур.

МК-нын дикәр үзвләри илә там бәрабәр һүгугда олан МК-нын јени үзвләринә белә бир тапшырыг верилир: узун мүддәт, инадла ишләмәклә бизим дөвләт апаратымызы өјрәниб јахшылашдырсынлар. Фәһлә-кәндли инспексијасынын галан гуллугчуларына тапшырыг верилир бу ишдә онлара көмәк етсинләр: бә'зиләри бу апарата ән чох бәләд оланлар вә Фәһлә-кәндли инспексијасы ишинә ән чох бәләд оланлар кими, дикәрләри катиб типли гуллугчулар кими.

Бу һалда Халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссарлыгы индијә гәдәр олдуғу кими ејни халг комиссарлыгы олараг гала биләрди. МК-нын јени үзвләри онун јанында мүвәггәти е'замијјәтдә һесаб олуна биләрдиләр. Халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссарынын, һабелә онун коллекија үзвләринин өз ады, мөвгеји вә һүгуглары гала биләрди.

Бу чүр тәшкил едилмәнин бизә нә кими бир фајдасы ола биләрди? Һәр шејдән әввәл, апаратымызын кифајәт гәдәр өјрәнилмиш олмадығы үзүндән тәкрар кечирдијимиз јенидән тәшкил етмәләрдән һәмишәлик әл чәкә биләрдик. Икинчиси, бу халг комиссарлығына һәм МК үзвләрини чәлб етмәк, һәм дә ондакы гуллугчуларын сајыны азалдыб бир нечә јүзә ендирмәк јолу илә биз дәрһал онун нүфузуну јүксәлдәрдик. Бе-ләликлә дә биз индики вәзијјәтдән, Халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссарлығы үзвләринин, үмуми бир гајда олараг, тәфтиш апарылан идарәләрин сәдә-гәләри илә јашадыглары вәзијјәтдән дәрһал елә бир вәзијјәтә кечәрдик ки, Фәһлә-кәндли инспексијасы-нын максимум мүстәгиллији ја чох јүксәк маашла (буна гуллугчуларын сајыны ихтисар едиб, јүксәк ихтисаслы вә јохланылмыш али гуллугчулардан ибарәт бир нечә јүз нәфәрәдәк ендирмәк јолу илә наил олмаг мүмкүндүр), ја да истәр јухарыда көстәрилән МК үзвләрини, истәрсә халг комиссарлығы гуллугчу-ларынын сајы дәфәтлә јохланылдыгдан сонра сахла-дығымыз аз бир мигдар мүтәхәссисләрин даими нәзә-рәти вә мүшаһидәси алтында галачаг сырф катиб типли көмәкчиләрлә тә'мин едилмиш оларды.

МК-нын јени үзвләри дөвләт апаратымызы, онун бүтүн шахәләрини, һабелә дөвләт трестләрини даһа диггәтлә вә даһа елмијатла өјрәнмәк тапшырығы ала-дылар.

Бу иши тез бир заманда көрмәк олмаз. Буна көрә онларын алдыглары тапшырыглар үчүн һеч бир мүәј-јән мүддәт гојулмазды. Дикәр тәрәфдән, онлар јенә белә бир тапшырыг үчүн МК-нын бә'зи үзвләрини ди-кәрләрinин әвәз етмәси јолу илә бир нечә ил чалы-шачагларыны нәзәрдә тута биләрдиләр, јә'ни биз пар-тија гурултајынын гәрары илә МК үзвләринә бу јердә бир нечә ил ишләмәк имканына вә сонра өз әввәлки јерләринә гајыдачагларына тә'минат верә биләрдик.

Ленин

9 јанвар 1923-чү ил

М. В. јазмышдыр

ФӘҺЛӘ-КӘНДЛИ ИНСПЕКСИЈАСЫ БАРӘСИНДӘ БИЗ НӘ ЕТМӘЛИЈИК?

(арды)

Мән ирәличәдән көрүрәм ки, мәһз бу чүр план бир јығын е'тираза сәбәб олачагдыр вә бу е'тиразларын чоху дөвләт апаратымыздакы көһнә үнсүрләрин, һәгигәтән көһнә олараг галан, јә'ни инғилабдан әввәлки ким галан үнсүрләрин ән писләринин гәрәзли улашмасындан төрәјәчәкдир. Дејәчәкләр ки, бу, ишдә там һәрч-мәрчлик јарадачагдыр, нә етмәк лазым кәлдијини билмәјән МК үзвләри халг комиссарлыгларыны, идарәләри бош-бошуна кәзәчәк, изаһат төләб етмәклә һәр јердә вә һәр јанда ишә мане олачаглар вә и. а. вә с.

Мәнә елә кәлир ки, бу чүр е'тиразларын характери онларын мәнбәјини һәдсиз ифша едир вә бу е'тиразлара, олсун ки, һәтта чаваб вермәјинә дә дәјмәз. Өзү өзлүјүндә ајдындыр ки, гуллугчуларын төркибинин ади типдә олачағы фәрз едилсә, онда еһтимал ки, бу чүр е'тиразларын һеч олмаса бир гисминә һагг газандырмаг оларды. Лакин иш бундадыр ки, биз мәһз һәмин халг комиссарлыгында гуллугчуларын төркибинин ади типдә олачағыны фәрз етмирик, онун төркибиндә биз јалныз, партија гурултајында јохландыгдан сонра МК-ја сечилмәјә лајиг көрүлән ән јахшы фәһләләрин олачағыны көтүрүрүк. Мәнә елә кәлир бунунла биз тә'мин етмиш олуруг ки, Халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссарлыгынын төркиби кәләчәкдә кејфијјәтчә, халг комиссарлыгларымызын ән јахшысынын, јә'ни Халг харичи ишләр комиссарлыгынын төркибиндән пис олмајачагдыр. Халг харичи ишләр комиссарлыгында гуллугчуларын төркибинин ән јахшы олмасына сәбәб нәдир? Әввәлән, одур ки, орада көһнә гәбилдән олан дипломатлар аз-чох нәзәрә чарпачаг гәдәр гала билмәзди, икинчиси, одур ки, биз ораја јени јолдашлар сечиб көтүрмүшүк, онлары анчаг јени ме'јарла, јени вәзифәләрә ујгун олмаг чәһәтдән сечмишик, үчүнчүсү, одур ки, орада, Халг харичи ишләр комиссарлыгында орадан-бурадан јыгма гуллугчулар, әслиндә чиновникләрин көһнә кејфијјәтләрини бүтүнлүкдә тәкрар едән бу чүр гуллугчулар ди-

кәр халг комиссарлыгларындакы гәдәр чох дежилдир вә дөрдүнчүсү, одур ки, Халг харичи ишләр комиссарлығы бизим МК-нын билаваситә рәһбәрлији алтында ишләјир. Бизим комиссарлыглар ичәрисиндә, әслиндә бу, јеканә комиссарлыгдыр ки, бүтүнлүклә јенилөшдирилмишдир, һәгигәтән фәһлә-кәндли һакимијјәти үчүн вә онун истәдији кими ишләјир, о һеч дә, бу чүр ишләјән һесаб олунуб, һәгигәтдә исә әксәријјәти бу һакимијјәтин әлејһинә вә онун истәмәдији кими ишләјир.

Инди, ФКИ-ни дә һәгигәтән јенилөшмиш белә бир апарат едә билмәк үчүн гаршымыза нә кими шәртләр чыхыр? Биринчи шәрт — вичданлылыг — сечмә илә тамам тә'мин едилмиш олар: икинчи шәрт — ишчиләрин ишә сәдагәти вә габилијјәти мә'насында онларын јүксәк кејфијјәтләридир; үчүнчү шәрт — али партија идарәсинә онларын јахын олмасы вә партијамыза, онун васитәси илә дә бүтүн дөвләт апаратымыза рәһбәрлик едәнләрлә һүгугча бәрабәр олмасыдыр.

Дејә биләрләр ки, һеч бир вичданлылыг, һеч бир партија нүфузу бу һалда әсас чәһәти, јә'ни иши билмәји, дөвләт апаратымызы билмәји вә ону нечә дәјишдирмәк лазым кәлдијини билмәји әвәз етмәз.

Буна мән белә чаваб верәрәм ки, мәним тәклифимдә чох мүһүм шәртләрдән бири одур ки, биз јени халг комиссарлығынын ишинин тез нәтичә верәчәјини көзләмирик вә бу ишин бир чох ил узаначағыны әввәлчәдән фәрз едирик. Онда мәсәлә јени халг комиссарлығынын тәшкилиндән ибарәт олур.

Бурада да мән өзүмү һаглы билирәм фәрз едим ки, МК-нын јени үзвләринин тә'лимини, һәм дә ишдә тә'лимини, јә'ни дөвләт апаратымызын бүтүн тәфәррүаты илә онларын таныш едилмәсини һәр нөв гуллугчуларын ишинин ән јахшы гурулмасы саһәсиндә буржуа дөвләтиндәки мүасир елмин нәләр етмиш олдуғуну онлара көстәрмәклә бирләшдирмәји дүзкүн тәшкил етмәк үчүн һәм партија рәһбәрләримиз, һәм дә индики ФКИ рәһбәрләри кифајәт гәдәр тәчрүбә, кифајәт гәдәр билик, кифајәт гәдәр бачарыг вә башга кејфијјәтләр топламышлар.

13 јанвар 23-чү ил

Ленин

Л. Ф. јазмышдыр

ФӘҺЛӘ-КӘНДЛИ ИНСПЕКСИЈАСЫ БАРӘСИНДӘ БИЗ НӘ ЕТМӘЛИЈИК?

(2-чи арды)

Мән, өзү өзлүјүндә ајдын бир шеј кими, белә фәрз едирәм ки, ФКИ лап инди, беш илин тәчрүбәсинә әсасән, иши јени гајдада тәшкил етмәјә башлајар; јени ишчиләри бир сыра груплара ајырар, иши бу груплар арасында мүнтәзәм сурәтдә бөләр; һәмин груплары харичи тәчрүбә илә әмәли сурәтдә таныш олмаг иши илә вахташыры мәшғул олан груплара; үмумијјәтлә әмәјин, хүсусилә дә идарәетмә әмәјинин тәшкили саһәсиндәки мүасир елмин јекунлары илә таныш олмаг иши илә нәзәри сурәтдә мәшғул олан груплара бөләр. О, бүтүн ФКИ ишчиләрини онлара тапшырылмыш ишләри ашағыдан јухарыја гәдәр мүнтәзәм сурәтдә, мүхтәлиф вәзифәләрдә вә идарә етмәјин мүхтәлиф саһәләриндә, мүхтәлиф јерләрдә, милләтләрә мәхсус мүхтәлиф иш шәраитиндә вә и. а. ичра етмәк үчүн бөләр.

Бир сөзлә, мән белә фәрз едирәм ки, ФКИ-дәки јолдашлар бу беш ил әрзиндә нә исә өјрәнмишләр вә әлдә етмиш олдуглары билији халг комиссарлығынын јени тәшкилиндә тәтбиг едә биләрләр. Бундан әлавә, унутмаг лазым дејилдир ки, биздә, өзүнү әмәјин тәшкилини өјрәнмәјә һәср едән, кәрәк ки, үч елми нөв идарә вардыр (Мәркәзи әмәк институту, бу мәгсәд үчүн ФКИ-дә ајрылан груп вә Халг һәрби комиссарлығындакы груп). Бу јахында бүтүн бу үч групун гурултајы олмушдур[227] вә үмид етмәк олар ки, онларын иши инди бу вахта гәдәр олдуғундан даһа дүзкүн, даһа әлбир вә даһа мәгсәдәујғун давам едәчәкдир.

Мән бизим МК-нын Катиблији тәрәфиндән ишин нечә јени тәшкил олунаҹағыны тәсәввүр едирәм? Әлбәттә, МК үзвләринин бир нечә он нәфәри ишин јени тәшкилини төләб едәчәкдир. Лакин мән гејд етмәлијәм ки, бизим МК-нын пленумуну али конфранслар типиндә тәшкил етмәјә биз артыг әслиндә кечмишик. Инди о галыр ки, МК-нын бу јени үзвләринә бүтүн МК ишинин өјрәдилмәси вә онларын али дөвләт идарәләринин иши

илә таныш едилмәси тәшкил олунсун. Бу иши ләнкитмиш олсаг, өз әсас вәзифәләримиздән бирини, јә'ни идарә етмәјин бүтүн тәфәррүатыны әмәкчи күтләләрин ән јахшы үнсүрләринә өјрәтмәк үчүн накимијјәт башында олмағымыздан истифадә етмәк вәзифәмизи јеринә јетирмәрик. Бизим Сијаси Бүронун ичласларыны даһа чох низама салмаг, онларын һәфтәдә ики дәфә олмасыны тә'јин етмәк вә ичласларын саатларыны азалтмаг, онлар үчүн бүтүн сәнәдләри даһа јахшы һазырламаг, бу сәнәдләри даһа ирәличәдән бүтүн МК үзвләринә тәгдим етмәк кими тәдбирләр. Бу чүр тәдбирләр артыг инди ишин бүтүн кедишиндән ирәли кәлир вә гәти лазымдыр, белә ки, бунлара гаршы һәр һансы бир е'тираз олачағыны чәтин тәсәввүр етмәк олар. Әлбәттә, бу, катиб типли гуллугчулар үчүн хәрчин артырылмасыны тәләб едәчәкдир, лакин бу хәрчләр үчүн пулу әсиркәмәк ән ағылсыз бир иш оларды.

Бундан әлавә, јолдашлардан кизләтмирәм ки, МК үзвләринин сајынын артырылмасындан әлдә едиләчәк хејир, зәннимчә, МК-нын гәрарларында шәхси, тәсадүфи үнсүрүн азалмасындан, гәрарларын даһа јахшы һазырланмасындан, белә ичласларда ирәли сүрүлән бүтүн иддиаларын даһа этрафлы јохланылмасындан ибарәт олачаг вә бунунла әлагәдар олараг, бизим МК һәм онун ишиндә ардычыллыг олмасы мә'насында, һәм дә, бу идарәнин күтләләрлә кифајәт гәдәр әлагәси олмадыгда баш верә биләчәк парчаланма һалларына мүгавимәт мә'насында даһа чох сабитләшәчәкдир.

Ленин

13 јанвар 23-чү ил
Л. Ф. јазмышдыр

1923-чү ил јанварын 9 вә 13-дә диктә едилмишдир

Илк дәфә 1959-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабында чап едилмишдир

Катибин јазысындан чап олунур (макинада јазылмыш нүсхә)

ƏLAVƏLƏR

ЗАЯВЛЕНИЕ О ПЕРЕДАЧЕ Г. В. ЧИЧЕРИНУ ПОЛНОМОЧИЙ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ СОВЕТСКОЙ ДЕЛЕГАЦИИ НА КОНФЕРЕНЦИИ В ГЕНУЕ

Le Soussigné, Président du Conseil des Commissaires du Peuple de la République Socialiste Fédérative des Soviets de Russie, Président de la Délégation de Russie à la Conférence Européenne, déclare par les présentes que son surchargement par des affaires d'Etat et l'état non pas absolument satisfaisant de sa santé faisant impossible son départ de Russie, il transmet en vertu de la Résolution de la session Extraordinaire du Comité Central Executif Panrusse en date du 27 Janvier 1922 tous les droits de Président de la Délégation Russe au citoyen G. V. Tchitcherine, vice-Président de la Délégation de Russie.

Moscou, au Kremlin, le 25 mars 1922.

Vl. Oulianoff (Lénine)

Впервые напечатано (факсимиле) 24 апреля 1962 г. в газете «Правда» № 114

Печатается по подлиннику, подписанному В. И. Лениным

КЕНУЈА КОНФРАНСЫНДА СОВЕТ НҮМАЈӘНДӘ ҺЕЈ'ӘТИНИН СӘДРИ СӘЛАҺИЈЈӘТИНИН К. В. ЧИЧЕРИНӘ ВЕРИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА БӘЈАНАТ

Бурада имза едән, Русија Сосиалист Федератив Совет Республикасы Халг Комиссарлары Совети Сәдри, Авропа конфрансына рус нүмајәндә һеј'әтинин сәдри бунунла билдирир ки, дөвләт ишләриниң һәддән чох олмасы вә сәһһәтиниң кифајәт гәдәр гәнаәтбәхш олмамасы онун Русијадан чыхмасына кејримүмкүн едир, буна көрә дә, Үмумрусија Мәркәзи Иҹраијјә Комитәсинин 1922-чи ил 27 јанвар тарихли тә'чили иҹласынын гәтнамәсинә әсасән, рус нүмајәндә һеј'әти сәдринин бүтүн һүгугларыны вәтәндаш К. В. Чичеринә — рус нүмајәндә һеј'әтинин сәдр мүавининә һәвалә едир.

Москва, Кремл, 25 март 1922-чи ил

Вл. Улјанов (Ленин)

Илк дәфә 1961-чи илдә бу китабда чап олунмушдур: «Ленин идеjалары јашајыр вә галиб кәлир», Москва

Русчаја франсызчадан тәрчүмә едилмишдир

РК (БОЛШЕВИКЛӘР) П XI ГУРУЛТАЈЫНЫН НҮМАЈӘНДӘЛӘРИ ҮЧҮН ШӘХСИ АНКЕТ

1. Фамилијасы, ады, атасынын ады.....Улјанов Владимир Илич* мәшвәрәтчи
2. Һансы сәслә ——— иштирак едирсиниз Һәлледичи
3. Нүмајәндә билети №:
4. Һансы тәшкилат тәрәфиндән нүмајәндә көндәрилмишдир: ..... Москва
5. Јашы: 52
6. Миллијјәти: ..... рус
7. Тәһсили: ..... али
8. Өзүнүзү һансы сосиал група аид едирсиниз (фәһлә, кәндли, гуллугчу)
9. Нечә илдир өз пешәниздә чалышырсыныз: Әдәбијјатчы кими 28 ил
10. Һазырда нә кими партија иши апарырсыныз: ..... РКП МК үзвү
11. Һазырда нә кими совет ишн апарырсыныз: ...Халг Комиссарлары Совети вә ӘМШ сәдри
12. Һазырда:
    а) кооперасијада
    б) һәмкарлар Һәрәкатында
    нә кими иштирак едирсиниз: } Һеч бир.
13. РКП-јә нә заман дахил олмушсунуз: ..... тә'сис едилдији заман дан (1895)
14. Әввәлләр башга партијаларда олмушсунузму, нә заман, һансыларында: ..... Јох

Имза: *В. Улјанов (Ленин)*

1922-чи ил Март ајынын 27-чи күнү

Илк дәфә 1930-чу илдә Ленин мәчмуәсинин XIII китабында чап едилмишдир

В. И. Ленинин гисмән долдурдуғу бланкдан чап олунур

---

* Петитлә јығылан чаваблары М. И. Улјанова јазмышдыр. *Ред.*

В. И. ЛЕНИНИН НӨВБӘТЧИ КАТИБЛӘРИНИН КҮНДӘЛИЈИ[228]

21 нојабр 1922-чи ил — 6 март 1923-чү ил

21 нојабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Сәһәр Горбунов Владимир Иличин јанында иди. $11^1/_2$-дән Каменев; с. 6-да ичлас[229]. Һеч бир тапшырыг верилмәмишдир. Лидија Александровнада [Фотијевада] сәсә гојулмаг үчүн* бир кағыз вар[230], Владимир Илич хаһиш етмишди ки, Сталин илә данышмаг үчүн 5—6-да бу кағыз онун јадына салынсын. Лакин Лидија Александровна ону өзү илә апарыб деди ки, Владимир Иличин Сталиндән алмаг истәдији изаһаты өзү она верәчәкдир, демәли, даһа онун јадына салмаг лазым дејил, амма Лидија Александровна јадына салачагдыр. Каменев $10^1/_4$—$10^3/_4$.

21 нојабр, ахшам.

Һаскел — $11^1/_2$
Сталин — $12^1/_2$ } нојабрын 22-нә тә'јин едилмишләр**.

Һаскел вә Лерс (тәрчүмәчи) барәсиндә комендатураја сәрәнчам верилмишдир.

22 нојабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

I. Сәһәр һеч бир тапшырыг верилмәмишдир. Тә'јин олунанлар гәбула кәлмишдиләр.

Ахшам [үчүн] — Кивдило вә Бродовски саат 6-ја (чини фабрикинин фәһләләри)***, гәбул бу гајдада

«Ичра» графасында гејдләр:

* Сәсә гојулмушдур. Сијаси Бүроја верилмишдир. Чичеринә дә Сталинә дә билдирилмишдир. Володичева.

** Һаскел—Каменев васитәси илә. Лерс—тәрчүмәчи. Сталин—ичра едилмиш. Һәр икиси кәлмишди.

*** Кивдило вә Бродовскијә Закс[231] васитәси илә хәбәр верилмиш, онларын барәсиндә нә лазымса, Заксдан өјрәнмәк олар.

олачаг: с. 6 үчүн онлар Горбуновун кабинетинә кәлә-чәкләр, Горбунов онларла данышыб бизә билдирәчәк вә онда Владимир Илич бир дәгигәлијә ора кедәчәк.

Бурахылыш һаггында сәрәнчам вермәк лазымдыр (Троитск дарвазасындан)

II. Владимир Илич Сијаси Бүронун бүтүн үзвләринә вә Чичеринә көндәрмәк үчүн Һаскелин тәклифи һаггында чох кизли бир мәктуб верди, сәсә гојулмаға көндәрмәк үчүн Назаретјана[232] 8 нүсхә көндәрилди*. Бураковадан[233] сорушуб јохламалы—чатмышдыр.

III. Совет ишчиләри һәмкарлар иттифагынын 5-чи Үмумрусија гурултајынын рәјасәт һеј'әтинә көндәрмәк үчүн Горбуновун вердији кағызлары Владимир Иличә имзаламаға вермәли[234] (имзаланмыш кағызлары Горбунова гајтармалы).

23 нојабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Сәһәр 11-дән $2^1/_2$-дәк Владимир Иличин јанында Сијаси Бүронун ичласы. Һәләлик һеч бир тапшырыг верилмәмишдир.

Владимир Илич Һүверә олан мәктубу сорушса, демәк лазымдыр ки, бунун һамысыны Чичерин өзү едәчәкдир. Һаскел бу күн с. 7. 20-дә јола дүшүр. Мәктуб (Владимир Иличин хаһиш етдији кими) Ландер васитәсилә верилә чәкдир. Ахшама һәләлик һеч бир гә-бул јохдур.

23 нојабр, ахшам (Ш. М. Манучарјанс јазмышдыр).

С. 5. 40 д. Владимир Илич кабинетдә иди. Склјан-скидән кәләчәк пакети сорушду, һабелә сорушду ки, Сијаси Бүронун протоколу нә вахт һазыр олачагдыр вә техники чәһәтдән бу нечә едилир. Мән Склјанскидән сорушдум, сөз верди ки, пакети нојабрын 24-дә сәһәр көндәрәчәкдир.

С. 6. 45 д. Соколникова пакет.

С. 8. 5 д. Владимир Илич Сталинлә данышмаг истәди, мә'лум олду ки, о, Мәркәзи Комитә Катиблији-

«Ичра» графасында гејд:
* 15/20 дәф. көндәрилмиш № 8565.

нин ичласында мәшғулдур. Владимир Илич деди: «јахшам, ја да сәһәр, инди исә нараһат етмәјә дәјмәз». С. 8. 30 д. кетди.

Владимир Илич бүтүн јени китаблары нәзәрдән кечирди. Зиновјевдән көлән пакети[235] вә Заксдан көлән материалы Владимир Иличә вердим. Владимир Илич бөјүк Халг Комиссарлары Совети ичласынын күндәлијини сорушду, бир мәктуб верди русчадан инкилисчәјә тәрчүмә едилсин. С. 10.5 дәгигәдә Владимир Илич кетди.

24 нојабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Владимир Илич истәјирди Мејснери (Баш балыгчылыг вә балыг сәнајеси идарәсиндән) гәбул етсин, бәлкә бу күн гәбул етди, һәлә мә'лум дејил.

Ола биләр ки, Владимир Илич бу күн ахшам, јахуд сабаһ күндүз, кәмигајырма програмы мәсәләси үзрә Склјанскини вә Пансенчанскини гәбул етсин*.

Владимир Илич хаһиш едиб ки, Австралија партијасынын нүмајәндәләри Ирсман вә Гарден бу күн ахшам үчүн телефон мәсафәсиндә сахлансынлар, ахшам саат 5-дән 9-дәк, «Лүкс»-дә 294-дә көзләјәчәкләр, комендатура васитәси илә әлагәјә кирмәк олар.

Буракова зәнк еләмишди, хаһиш етди ки, Воровскинин боғазлар барәсиндәки телеграмына данр Чичеринин тәклифи сәс вермәк үчүн Владимир Иличә верилсин** [236].

24 нојабр, ахшам (Ш. М. Манучарјанс јазмышдыр).

Ичласдан габаг Каменев Владимир Иличин јанында иди. 6-дан $7^1/_2$-дәк Владимир Илич Әмәк вә Мүдафиә Шурасынын ичласында иди. Күрчүстан МК-сынын бәјанаты үзрә комиссијанын тәркиби мәсәләсини сәс вермәк үчүн Сијаси Бүродан Владимир Иличә вердиләр[237]. Владимир Илич сәс вермәди.

Боғазлар һаггында сәсәгојманы Сијаси Бүроја көндәрмәк үчүн верди. $7^1/_2$—$8^1/_2$—Склјански, сонра да Кржижановски — мәнзилдә.

«Ичра» графасында гејд:
* Склјански гәбул едилди.
** Ахшам Сијаси Бүроја көндәрилмишдир.

25 нојабр, сәһәр (Һ. С. Аллилујева јазмышдыр).

Владимир Илич кефсиздир, кабинетиндә ачыг беш дәгигә олду, телефонла үч мәктуб диктә етди, бунлара бир гәдәр сонра чаваб алмаг истәјирди.

Марија Илинична [Уљанова] деди ки, ону һеч бир шејлә нараһат етмәк лазым дејил — әкәр чаваблар барәсиндә өзү сорушса — кимдән лазымса төләб етмәли. Һеч бир гәбул олмајачаг, һәләлик һеч бир тапшырыг јохдур. Сталиндән вә Зиновјевдән ики пакет[238] вардыр—хүсуси сәрәнчам вә ичазә олмајынча, бунларын барәсиндә сусмалы.

25 нојабр, ахшам.

Саат 6-да кәлди. Бир нечә дәгигә телефонла данышды. $6^1/_2$-дән $7^1/_2$-дәк—А. Д. Сүрупа бурада иди. Сонра — дәрһал чыхыб кетди вә хаһиш етди ки, онун столунун үстүндәки ики говлугда Каменевин ишләри вар, бу ишләрин һамысы Сүрупаја көндәрилсин, Уркарт консессијасы һаггындакы мәгаләләр исә Чичеринә көндәрилсин[239]. Буна әмәл едилмишдир. (Лакин материалларын бир һиссәси Николај Петровичдә [Горбуновда] вә ја архивдәдир).

Чичерин хаһиш етди дејим ки, о, Уркарт консессијасы барәсиндә шәхсән өзүндән тә'лимат алмаг истәрди. О (Чичерин) сабаһ ахшам јола дүшүр. Базар күнү сәһәрдән демәк лазымдыр (һәлә дејилмәмишдир.)

$8^1/_2$ — $8^3/_4$-дәк — телефонла данышыг. Горбунов хаһиш етди ки, трестләр барәсиндәки бүтүн материаллар, малијјәләшдирмә мәсәләләри вә Каменевин катиблијиндән кәлән мә'лумат она верилсин, чүнки Владимир Илич ондан хаһиш етмишдир ки, бунларла Сүрупаны таныш етсин. Трестләр барәсиндәки рә'јләри вә Каменевдән кәлән мә'луматы мән артыг Сүрупаја көндәрмишәм — Сүрупа бунлары алмышдыр вә хаһиш етди ки, таныш олмаг үчүн бунлар бир мүддәт онда галсын. Көрүнүр, Николај Петрович она нә исә башга материаллар да вермишдир.

Пакетләри көстәрмәмишәм. Амма, көрүнүр, һамысы чох вачиб пакетләрдир. Бу барәдә Лидија Александровна илә мәсләһәтләшмәк лазымдыр.

26 нојабр, базар күнү, сәһәр (Ш. М. Манучарјанс јазмышдыр).

Владимир Илич с. 12-дә кәлди, телефонла данышды, китаблары арашдырды, бә'зиләрини өзү илә апарды. I$^{1}/_{2}$-дә кетди, В. Милјутинин мә'рузәсини[240] вә башга кағызлары апарды.

26 нојабр, базар күнү, ахшам (Ш. М. Манучарјанс јазмышдыр).

Владимир Илич с. 6.50 дәгигәдә кәлди, телефонла данышды, с. 7.30 дәгигәдә Сүрупа кәлди. С. 8.30 дәгигәдә Сүрупа кетди, Владимир Илич дә кетди.

27 нојабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Владимир Илич күндүз тәгрибән с. 12-дә кабинетдә иди, һеч кими сорушмады вә бир аз сонра чыхыб кетди. Харичи тичарәт барәсиндәки бүтүн материаллары Надежда Константиновна васитәсилә төлөб етди, һамысы мәнзилинә көндәрилмишдир. Һәләлик һеч бир тапшырыг јохдур, гәбул јохдур. Пакетләр дә јохдур.

27 нојабр, ахшам (М. А. Володичева јазмышдыр).

Горбунов хаһиш етди ки, мүмкүнсә, Мүнтсенберг илә әлагәдар олараг Зиновјевдән кәлән кағыз (әкәр алынмышса) имзаланмаг үчүн Владимир Иличә верилсин вә харичи тичарәт барәсиндәки материаллар она (Горбунова) көндәрилсин, чүнки Владимир Илич ондан хаһиш етмишдир бунларла Сүрупаны таныш етсин. Лакин Владимир Илич онлары бу күн вермәди. Бунлар онун мәнзилиндәдир. Владимир Иличдән һеч бир сәрәнчам јохдур. 7-јә ишләјәндә комендатураја сәрәнчам вердим ки, Крамер[241] мәнзилә бурахылсын. Хејли пакет кәлиб. Онларын арасында Берлиндән кәлән почт вар.

28 нојабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Владимир Илич кабинетинә кәлмәди, Лидија Александровна илә ики дәфә телефонла данышды*. 26 нојабр тарихли «Экономическая Жизнь»дән[243] Сороки-

«Ичра» графасында гејд:
* Әлавә карточкаја бах[242].

нин 159 директив һаггында мәгаләсини* истәди— сонра Лидија Александровнаја тапшырыглар верди— ахшама һәләлик һеч бир тапшырыг јохдур, пакетләри дә гојмурам галсын.

28 нојабр, ахшам (Ш. М. Манучарјанс јазмышдыр).

С. 7.45 дәгигәдә Владимир Илич хаһиш етди Аванесову тапыб сорушум ки, она зәнк едә биләрми. Икинчи дәфә зәнк едиб өз телефонуну билдирди. Мән Владимир Иличә хәбәр вердим ки, Аванесов Фәһлә-Кәндли инспексијасы коллекијасынын иҹласындадыр. «Онда лазым дејил, мән сәһәр Сизә зәнк едәрәм». Шпалгатранлама заводларыны Али Халг Тәсәррүфаты Шурасындан алыб, Халг Јоллар комиссарлыгына вермәк мәсәләсинә ҮРМИК-дә јенидән бахмаг барәсиндә Үмумрусија Мәркәзи Иҹраиҹјә Комитәсинин Рәјасәт һеј'әтинә, сурәти Богданова, Фоминә[244] верилмәли олан бир кағызы Горбунов, имзаламаг үчүн Владимир Иличә көндәрмишди[245]. Владимир Илич имзалады (мәнзилиндә имзалајыб катиблијә верди).

29 нојабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Владимир Илич с. 12.20 дәгигәдә кабинетиндә иди, Сталини јанына чағыртдырды, о, с. 13.40 дәгигәјәдәк отурду. Ахшама һеч бир тапшырыг верилмәмишдир. Һәләлик пакетләр дә јохдур.

29 нојабр, ахшам (М. А. Володичева јазмышдыр).

Сијаси Бүродан билдирилмишдир (8812) ки, мүттәфиг республикалар мәсәләсинә сабаһ Сијаси Бүрода бахылачаг (мә'лумат үчүн дејил, көздән кечирмәк үчүн көндәрилмишдир)[246].

Владимир Илич $5^1/_2$-дән 6-дәк зәнк еләди. Кәми тә'мири програмы һаггында Сталиндән кағыз алыныб алынмадығыны сорушду. Каменев илә бир нечә дәгигә телефонла данышды. Кәми тә'мири програмы һаггында өз мүлаһизәләрини телефонла диктә етди,

---

«Иҹра» графасында гејд:

* Мәгалә гәзетдән кәсилмиш, кағыза јапышдырылыб мәнзилинә көндәрилмишдир.

бу мүлаһизәләри Сталинә вә Каменевә көндәрмәји хаһиш етди (ичра едилмишдир)[247].

Һаскелә телеграмын Лондона көндәрилиб-көндәрилмәдијини сорушду. Чичеринин кабинетиндән нөвбәтчи катиб мүсбәт чаваб верди*. Сабаһ сәһәр јазылы мә'лумат көндәрәчәк. Владимир Иличә дејилмишдир.

С. 7.50 д.-дән с. 8.55.-дәк Аванесов бурада иди. Кабинетдә сөһбәт етдиләр. С. 9-да кетди. Аванесовла сөһбәти заманы Мәркәзи Комитәнин пленумунун нә вахта тә'јин олундуғу илә марагланырды. Сабаһ бу мәсәлә Сијаси Бүронун күндәлијиндә дурур (күндәликлә бирликдә), МК-нын ахырынчы пленумунда исә гәрара алынмышды ки, пленумун чағырылмасы Советләр гурултајы илә бир вахта салынсын. Бу, Владимир Иличә дејилмишдир[248].

30 нојабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Владимир Илич с. 1.10 д.-дә кабинетинә кәлди, зәнк еләди вә хаһиш етди ки, «Последние Новости»нин 13 октјабр тарихли 763-чү №-си она верилсин, бунда ону Пешехоновун мәгаләси[249] марагландырыр. Тапыб мәнзилинә апардым. Владимир Илич кабинетиндә дүз 5 дәгигә олду вә дәрһал чыхыб евә кетди. Һеч бир тапшырыг верилмәмишдир. Һәләлик һеч бир пакет дә јохдур. Лиднја Александровна хаһиш еләди гејд едим — садәчә мә'лумат үчүн гејд едим ки, Һаскелдән вә Чичериндән Владимир Иличин адына кәлән пакетләр Каменевә верилмишдир.

30 нојабр, ахшам (Ш. М. Манучарјанс јазмышдыр).

Владимир Илич с. 6.45 д.-дә кабинетинә кәлди, сорушду тәзә нә хәбәр вар вә Сијаси Бүронун ичласы нә вахт гуртармышдыр. Владимир Иличә хәбәр вердим ки, тәзә китаблар вар; бу китаблары онун үчүн кәтирмәји хаһиш етди. 13 октјабр тарихли «Последние Новости» гәзетини гајтарды.

«Ичра» графасында гејд:

* Телеграмын сүрәти Һаскелә Литвиновун имзасы илә көндәрилмишдир. Нојабрын 30-да алынмышдыр.

С. 7.55 д.-дә Адоратски Владимир Иличин јанына кәлди. с. 8.40 д.-дәк отурду. Владимир Илич телефонла данышды. Сијаси Бүронун протоколуну истәди, вердим. Владимир Илич Сијаси Бүронун протоколуну бәрк сахламағы тапшыр етди. Енкелсин «Сијаси вәсиҹәт» китабыны ајрыча сахламағы тапшыр етди. Көздән кечирмиш олдуғу јени китаблары мәнә верди. Владимир Илич с. 9-да кетди.

1 декабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Владимир Илич с. 11.20 д.-дә Лидија Александровнаја зәнк етди, тапшыр еләди ки, с. 12-јә Молотов дә'вәт олунсун*.

Молотов илә Сыртсов бирҝә кәлиб 12-дән 1$^{1}/_{2}$-дәк бурада олдулар. Ахшама һәләлик һеч бир тапшырыг верилмәмишдир. Һеч бир пакет дә јохдур.

1 декабр, ахшам (Ш. М. Манучарјанс јазмышдыр).

Владимир Илич с. 5.30 д.-дә кәлди, с. 5.45 д.-дә Сүрупа кәлди.

С. 7-дә Ирсман, Гарден вә тәрҹүмәчи Војтински кәлдиләр, с. 8.40 д.-дә кетдиләр. Владимир Илич с. 8.45 д.-дә кетди.

2 декабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Владимир Илич с. 12.30 д.-дә кәлди, тәгрибән 10 дәгиҝә галды. Лидија Александровнаны чағыртдырды. Тапшыр етди ки, Книпович илә көрүш үчүн Баш балыгчылыг вә балыг сәнајеси идарәси һаггында материал топласын, тапшыр етди ки, Книповичлә көрүш ахшам с. 7 радәләринә дүзәлдилсин. Материаллар Горбуновдадыр, кәрәк көз јетирилә ки, с. 6-да һәр шеј биздә олсун. Книповичин бурахылмасы үчүн бүтүн постлара сәрәнҹам вермәк лазымдыр, чүнки онун бурахылыш вәрәгәси јохдур.

Сәһәр Владимир Иличин јанына һәким кәлмишдн, һәким Владимир Иличә ашағыдакылары деди: ики ајда бир дәфә вә ја һәтта ики дәфә Владимир Илич бир нечә күнлүҝә истираһәтә кетмәлидир. Чәршәнбә

«Ишра» графасында гејд:
* Молотов саат 12-јә дә'вәт олунмуш вә кәлмишдн.

ахшамы сәдрлик етмәјә һәлә ичазә вермәди — чүмә ахшамы ичазә верәр, лакин узун мүддәтә јох — вә чүмә ахшамындан сонра һөкмән бир нечә күнлүјә истираһәтә кетмәлидир.

Горбунов зәнк етди вә хаһиш етди имкан олан кими Владимир Иличә хәбәр верилсин ки, Рыков декабрын 1-дә сүр'әт гатары илә Тифлисдән јола дүшмүшдүр, хәбәр вермәк лазымдыр, чүнки Владимир Илич бунунла чох марагланыр.

Владимир Илич с. 8-ә Каменевин дә'вәт олунмасыны хаһиш етди (с. 14.5 д.-дә телефонла зәнк етди).

Лидија Александровнанын јадына салмаг лазымдыр ки, Владимир Иличдән өјрәнсин: о, Сүрупаја Кинин мәһз һансы мәгаләсини[250] демишдир, чүнки Сүрупа бу мәгаләни һеч чүр тапа билмир.

2 декабр, ахшам

Саат $6^1/_2$-дән кабинетиндәдир, 7-дән 8-дәк — Книпович; 8-дән $9^1/_4$-дәк —Каменев.

Инкилисчә мәктубу верди вә хаһиш етди өјрәним ки, Ирсман нә вахт јола дүшүр. «Лүкс»ун комендanты Кајзердән сорушулду вә о хәбәр верди ки, Ирсман, көрүнүр, бу күн кетмир вә нә вахт јола дүшәчәјини сабаһ дәгиг дејәр*. Белә исә буну Владимир Иличә сөјләјиб, мәктубу она вермәли.

Мүнтсенбергә** мәктубу имзалады[251], лакин буну гејд етди ки, мәктубун башланғычынын алманча дүзкүн јазылдығы илә разы дејил. Хаһиш етди ки, сурәти (№ 8579) онун үчүн катибликдә сахланылсын.

Свидерскијә мәктуб имзаланмаг үчүн ондадыр, сурәти биздәдир. Имзаланмышыны версә — јеринә көндәрмәли[252].

Горбунов гәзетләрдән кәсилмиш парчалары верди***: говлуглардан биринин ичиндә јени материаллар, о бирисинин ичиндә даһа көһнә материаллардыр.

«Ичра» графасында гејд:

* Кајзерин вердији мә'лумат: Ирсман нә вахт кедәчәјини дәгиг билмир, лакин бурада узун вахт, олсун ки, һәтта бир нечә ај галачагдыр.

** Мәктуб Мунтенсенбергә Горбуновун васитәси илә верилмишдир. М. Володичева.

*** Владимир Иличин столу үстүнә гојулмушдур.

Бу материал Советләр гурултајында Владимир Илич-ин нитги үчүндүр, буну топламағы о хаһиш етмишди. Мәнчә — Лидија Александровнадан сорушмалыјам ки, ону базар күнү Владимир Иличә вермәк олармы.

Владимир Илич хаһиш етди Беленкидән[253] сорушулсун ки, Рыков вә Дзержински нә вахт (дәгиг) кәлә-чәкләр*. Бунунла чох марагланыр. Беленкидән со-рушмамышам.

Владимир Иличә хәбәр верилди ки, Фрумкин ма-териаллары һазырлајыр вә бунлары ја базар ертәси сәһәр, ја да базар күнү ахшам көндәрәчәкдир.

Владимир Илич малијјә мәсәләсинә даир Михај-ловскинин мәктубуну бир нечә дәфә Горбуновдан со-рушду. Бу, кәрәк ки, Надјададыр [Аллилујевада]. Даһа кәрәк олмадығына көрә Михајловскинин һәр ики мәктубуну вә Красношшековун мәктубуну она гајтар-мағы хаһиш едир[254]. С. $9^1/_2$-дә кетди.

3 декабр, сәһәр (С. А. Флаксерман јазмышдыр).

Владимир Илич с. 2-дә кабинетинә кәлди. Стено-графчы чағыртдырмағы хаһиш етди. Володичева евдә олмады вә Владимир Илич хаһиш етди ахтармајым; чүнки аз јазачаг вә буну өзү әллә јазар. Владимир Иличә хәбәр верилди. Рыковун вә Дзержинскинин кәлмәси барәсиндә Белекинин вердији мә'лумат, һа-белә Ирсманын нә вахт јола дүшәчәји һаггында Кај-зерин вердији мә'лумат. Владимир Илич хаһиш етди Коминтерндә инкилисчә билән Војтинскидән өјрәнил-син ки, мәктуб Ирсмана нә вахт лазымдыр.

Владимир Илич кабинетдә 20 д. галды вә кетди.

3 декабр, базар күнү, ахшам (С. А. Флаксерман јаз-мышдыр).

Владимир Илич ахшам с. 6-да кабинетинә кәлди. Беленки билдирди ки, Халг јоллар комиссарлығы-

«Ичра» графасында гејд:

* Беленки билдирди ки, Дзержински Тифлисдән тәхминән декабрын 8-дә јола дүшәчәк, тәфтиш үчүн јолда дајанмалы олачаг вә Москваја тәхминән декабрын 13-дә чатачагдыр. Рыков Тифлисдән декабрын 2-дә јола дүшмүшдүр, бурада декабрын 4-дә сәһәр олачагдыр. (Рыковун өз-рәсиндә бир дә јохлајачаг вә зәнк едәчәкдир). Беленки бир дә зәнк едиб деди ки, Рыков бу күн ахшам с. 6-да чатачагдыр, бир даһа јохла-маг вә зәнк етмәк истәјирди. Хәтт боју сорушду.

нын вердиҗи мә'лумата көрә, Рыков декабрын 3-дә Бакыдан јола дүшмүшдүр, декабрын 5-дә Ростовда олачағы көзләнилир. Јохламаг үчүн Дзержинскиҗә телеграм көндәрилмишдир. Владимир Иличә демәмишәм.

С. 6.45 д.-дә Владимир Илич хаһиш етди Аванесова јетирим ки, мәктубуну алмышдыр, охумуш вә онунла ән әввәл телефонла данышмаг истәрди. Сабаһ сәһәр јетирмәли.

Ахшам с. 7-дә Владимир Илич кабинетиндән чыхыб кетди.

4 декабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Владимир Илич с. 11.5 дәгигәдә кабинетинә кәлди. Рыковун нә вахт кәлдиҗини дәгиг өјрәнмәҗи хаһиш етди*. С. 10.40 дәгигәдә Владимир Илич зәнк вурду, хаһиш еләди ки, Аванесов сәһәр с. 11-дә чағырылсын. Аванесов с. 11.15 д.-дә кәлди — с. 12.10 д.-дә кетди, сөһбәт харичи тичарәт мәсәләси барәсиндә иди. С. 12.30 д.-дә Владимир Илич Горбуновун кабинетинә кетди, сонра гајыдыб телефонла Володичеваја диктә едиб јаздырды, с. 2-дә евә кетди. Ахшам с. 6-да Колегајев Владимир Иличин јанына кәләчәк (телефон 174—14 вә ја Тротскинин коммутатору васитәси илә).

Рыков кәләндә (Владимир Илич бу заман бағда олса, о, чүмә ахшамы кедәчәкдир), Владимир Илич илә ону телефонла бирләшдирмәк лазымдыр**. С. 5.50 д.-дә Жуков 10 дәгигәлиҗә Владимир Иличин јанында олду. С. 7-дән с. 8-дәк — Фрумкин, с. 8. 15 д.-дән с. 9-дәк Сүрупа олмалыдыр (шәртидир, әкәр бу вахт Владимир Илич үчүн мүнасиб олмаса, онда сабаһ сәһәр с. 11-дә, јахуд $12^1/_2$-дә).

4 декабр, ахшам (Ш. М. Манучарјанс јазмышдыр).

С. 5.30 д.-дә Владимир Илич Володичеваја, Литвинов үчүн мәктуб вә Коммунист кәнчләр интернационалынын III конгресинә[255] тәбрик диктә едиб јаз-

«Ичра» графасында гејд:

* Беленкиҗә зәнк етдим, һәр шеҗи дәгиг билмәҗи бир дә хаһиш етдим. Бу күн ахшам чаваб верәчәјини вә'д етди.

** Изләмәли.

дырды. Автоматла зәнк едиб, бу күн мәндә нә иш олдуғуну сорушду, хәбәр вердим ки, гәбулунда кимләр вә саат нечәдә олачаглар. С. 5. 50 д.-дә Колегајев кәлиб театрларын бағланмасындан данышды, бурада с. 6.10 д.-дәк олду. Дәрһал Һолтсман вә Лаврентјевлә бирликдә Жуков кәлди, с. 6.50 д.-дәк електрик сәнајеси барәсиндә данышдылар. Онлардан сонра харичи тичарәт мәсәләси үчүн Фрумкин с. 6.50 д.-дә кәлиб с.7.25-дәк бурада олду. С. 7.30 д.-дә Владимир Илич кабинетиндән чыхыб кетди, с. 8-дә Владимир Илич кабинетинә кәлди. Владимир Илич Литвиновун чавабы барәсиндә сорушду. Һаскелин телеграмыны тәләб етди. Испанијалы Cesar Reyes-ин китабыны верди, китабын үзәриндәки јазынын вә мүндәричатын тәрчүмә олунмасыны хаһиш етди[256]. Зиновјев, Тротски вә Бухариндән ибарәт комиссија декабрын 4-дә (бу күн) ахшам ичлас кечирди. Һаагадакы нүмајәндә һеј'әтимизин вәзифәләри мәсәләсинә даир Владимир Иличин гејдләринин[257] бир нүсхәси комиссијаја (Бухарининадына) көндәрилмишдир.

С. 9-да Владимир Илич кабинетдән кетди.

5 декабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Литвинов хәбәр верди ки, Һаскелин бизим нүмајәндәлијимиз васитәси илә телеграмы алдығыны тәсдиг едән мә'лумат кәлмишдир, Владимир Иличә билдирилсин.

Владимир Илич с. 10.45 д.-дә кабинетинә кәлди, Бухарин, Зиновјев вә Тротскидән ибарәт комиссијанын ичласынын олуб олмадығыны сорушду — чаваб вердим ки, кечә олмушдур; с. 1.40 д.-дә чыхыб кетди.

С. 6-да Чехословакија фәһләләри Владимир Иличин јанында олачаглар (сијаһыја бах)[258]. Бурахылмалары барәсиндә бүтүн постлара сәрәнчам вермәк лазымдыр, онларын Кремлә дахил олмаг үчүн (15 дәгигәлик) бурахылыш вәрәгәләри вар. Хәбәрдар едилмишләр.

7-дә $^1/_2$ саатлыға Попов кәләчәкдир (хәбәрдар едилмишдир). Телеграмын Һаскелә чатдырылдығы һагғында Литвиновдан јазылы мә'лумат кәлмәлидир.

5 декабр, ахшам (М. А. Володичева јазмышдыр).

6-дан $6^3/_4$-дәк—чехословаклар: Иозеф Һајс, Храмоста, Франек, Рихтер, Хабера, Һабелә Антселович[259].

7-дән 8-дәк Попов (сијаһыјаалма барәсиндә). Бир нечә дәгигә фасилә (евә кетди). С. 8.20 д.-дә кабинетдәдир—А. Д. Сүрупа. С. 9.25 д.-дә кәтди.

6 декабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Владимир Илич он икијә ишләјәндә кабинетинә кәлди. Владимир Илич Лидија Александровнадан хаһиш етди ки, онун тапшырығы илә бир нечә мәктуб јазсын (Јаковлевајa, Каменевә, Сүрупаја). Ону телефонла Сталинлә бирләшдирмәји хаһиш етди — көрүшмәк үчүн онунла вә'дәләшди. С. 12.40 д.-дә Сталин онун јанына кәлди, с. 2.20-дәк отурду. Ејдуку $7^1/_2$-ә, Довгалевскини с. 6-ја, Богданову с. 7-јә чағырмағы хаһиш етди. Сталиндән сонра Мешшерјаковла* данышмаг истәјирди.

С. 2.25 д.-дә Владимир Илич евә кетди. Каменев зәнк едиб деди ки, Ленин јолдашын адына пакет көндәрәчәк, билаваситә езүнә вермәк лазымдыр**.

6 декабр, ахшам (М. А. Володичева јазмышдыр).

Каменевдән кәлән мәктубу Владимир Илич с. 6-да охумушдур.

С. 6.5 д.-дән с. 6.30 д.-дәк Богданов; с. 6.55 д.-дән с. 7.20 д.-дәк Ејдук; с. 7.25 д.-дән—дәк—Довгалевски. 15—20 дәгигә Н. Ј. Федосејев һаггында өз хатирәләрини[260] диктә едиб јаздырды. 10-а ишләјәндә кетди. Онун хаһиши илә хатирәләр Анна Илиничнаја [Јелизароваја] көндәрилмишдир (көндәриш кағызынын сурәтинә бах).

7 декабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Владимир Илич с. 10.55 д.-дә кабинетинә кәлди; с. 11-дә Каменевин сәдрлији илә Сијаси Бүронун ичласы башланды. Владимир Илич иштирак едир. Владимир Илич ичласдан с. 2.30 д.-дә мәнзилинә кетди.

«Ичра» графасында гејд:

* Данышмады, чүнки чох отурмушду.

** Бешә он беш дәгигә галмыш алыныб кабинетдә столунун үстүнә гојулмушдур. Володичева.

7 декабр, ахшам (Ш. М. Манучарјанс јазмышдыр).

Владимир Илич с. 5.30 д.-дә кабинетинә кәлди. Сталин вә башгалары илә телефонла данышды, Сијаси Бүроја вә Јаковлеваја бир сыра тапшырыг верди. Чари кағызлары өзү илә көтүрүб, с. 6.15 д.-дә Горкијә кетди.

8 декабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

С. 12.10 д.-дә Владимир Илич телефонла Лидија Александровнаја зәнк етди, онунла Сијаси Бүронун дүнәнки гәрарлары барәсиндә данышды.

С. 12.15 д.-дә Владимир Иличә Беленки васитәсилә бунлар көндәрилмишдир. 1) Сијаси Бүронун 39 №-ли протоколу[261] вә 2) Үмумрусија вә маһал мигјасында мәс'ул ишчиләрин сијаһысы (Сыртсовдан кәлиб). Владимир Илич бир гәдәр сонра зәнк етмәк вә нә исә диктә едиб јаздырмаг истәјирди.

8 декабр, ахшам (Ш. М. Манучарјанс јазмышдыр).

Владимир Илич с. 5.35 д.-дә телефонла зәнк етди, Володичеваја диктә едиб јаздырды, с. 5.50 д.-дә Лидија Александровна Владимир Иличлә данышды, Сијаси Бүроја гојулан үч мәсәләјә сәс верди: Воровскинин, Мдиванинин, Чичеринин 1922-чи ил 7 декабр тарихли телеграма, X Советләр гурултајы үчүн гәтнамәләрә бахмагдан өтрү комиссијанын тәркибинә вә Үмумукрајна гурултајына тәбрикә[262]. Сијаси Бүронун регламентини[263] диктә едиб јаздырды. Пленумун тә'хирә салынмасына разыдыр. С. 6.20 д.-дә данышмағы гуртарды. Берлиндән дәрман көндәрилмишдир.

9 декабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Ахшамдан һеч бир тапшырыг јохдур. Марија Ильинична зәнк едиб деди ки, Владимир Илич с. $5^3/_4$-дән нә исә диктә едиб јаздырмаг истәјир, с. 6-да исә Рыковла данышачагдыр, о кәлмишдир, евдәдир. Һеч бир тапшырыг јохдур. Пакетләр вар.

9 декабр, ахшам (М. А. Володичева јазмышдыр).

Владимир Илич с. 6. 5 д.-дә зәнк едиб тапшырыг верди. Мүавинләрин иши һаггында Владимир Или-

чин Рыкова, Сталинә, Сурупаја вә Каменевә мәктублары[264] көндәрилмишдир.

Беленки Каменевдән Владимир Иличә пакет көтирәчәкдир.

Владимир Иличин франсызча мәктубуну Суварин бу күн ахшам гајтарачагдыр[265].

Владимир Иличә бунлар көндәрилир: 1) мүавинләрин ишинә даир онун мәктубу (орижиналы, сурәти вә көhнә гәрарын сурәти[266]), Сеткинадан мәктуб вә дәрман.

10 декабр, сәhәр.

Владимир Иличдән hеч бир тапшырыг алынмамышдыр.

10 декабр, ахшам.

7-јә ишләјәндә зәнк етди, ону данышмаг үчүн Сталинлә бирләшдирмәји хаhиш етди. Есерләр hаггында Киров, Василјев вә Полујанын телеграмына сәс верди[267].

Ладзаријә јаздығы вә Суварин тәрәфиндән тәchiф олунан франсызча мәктубуну имкан олан кими Владимир Иличә көндәрмәк лазымдыр, мәктуб будкаја верилмишдир; $8^3/_4$-дә Владимир Илич мәктубу Фрумкинә көндәрмәји хаhиш етди, hәмин мәктубда Аванесовун тезисләри hаггында онун рә'јини сорушур. Көндәрилмишдир. Сабаh сәhәр Фрумкиндән өз рә'јини нә вахт көндәрәчәјини сорушуб өјрәнмәли[268].

Сәhәр Горбуновдан да сорушмалы (бах: 8605 вә 8606 №-лиләрин сурәтләринә)[269].

Ладзаријә мәктуб хүсуси олараг көндәрилмәсин. Анчаг о тәрәфләрә јолу дүшәнлә көндәрмәли. Буну Владимир Илич демишдир.

11 декабр, сәhәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Hеч бир тапшырыг верилмәмишдир. Владимир Илич бир дәфә дә олсун зәнк етмәмишдир. Јохламаг лазымдыр ки, ахшам кабинетдә истилик 14 дәрәчәдән ашағы олмасын.

11 декабр, ахшам (Ш. М. Манучарјанс јазмышдыр).

Һеч бир тапшырыг верилмәмишдир. Владимир Илич бир дәфә дә олсун зәнк етмәмишдир.

12 декабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Владимир Илич с. 11-дә Москваја кәлди, с. 11. 15 д.-дә кабинетинә кәлди, бурада бир аз галдыгдан сонра свә кетди, 12-дә гајыдачаг. С. 12-дә Рыков, Каменев вә Сүрупа онун јанында олмалыдырлар*.

Владимир Илич с. 2-дә кабинетдән чыхыб кетди, с. 2-дәк Рыков, Каменев, Сүрупа онун јанында идиләр.

Ахшама һәлә тапшырыг јохдур.

12 декабр, ахшам (М. А. Володичева јазмышдыр).

Владимир Илич с. 5. д.дән кабинетиндәдир. Бир нечә дәгигә телефонла данышды. Италијалы Ладзаријә көндәрилмәк үчүн бир мәктуб верди вә хаһиш етди ки, кимин апарачағына хүсуси фикир верилсин (белә ки, е'тибарлы бир јолдаш апарсын). Дзержински—с. 6-дан 6.45 д-дәк.

Стомонјаков — (харичи тичарәт инһисары мәсәләси) — с. 7. 45 д.

$8^1/_4$-дә кетди.

Владимир Иличин Ладзаријә мәктубу Суваринә көндәрилмишдир («Лүкс», 23). О, е'тибарлы јолдашларла данышачаг вә сабаһ сәһәр бу барәдә бизә хәбәр верәр вә ја јахшы олар ки, она зәнк едәр**.

13 декабр, сәһәр (Л. А. Фотијева јазмышдыр).

С. 11-дә һәкимләр кәлдиләр. Там истираһәт етмәсини, кетмәсини тапшырдылар.

Ишләри гуртармаг үчүн 12 радәләриндә Фотијеваны мәнзилинә чағырды. Ашағыдакы мәктублары дик-

---

«Ичра» графасында гејд:

* Кәлмишдиләр.

** Владимир Иличин хаһиши илә хүсуси көз јетирмәли Суваридән шәхси гәбз алынмышдыр.

тә едиб јаздырды: Рожков һаггында Мәркәзи Комитәјә, харичи тичарәт һаггында Фрумкинә, Стомонјакова вә Тротскијә, иш бөлкүсү һаггында мүавинләрә[270]. С. 12.30 д.-дә Сталин кәлди, с. 2. 35 д-дә кетди.

13 декабр, ахшам (Л. А. Фотијева јазмышдыр).

С. 5.55 д.-дә Фотијеваны чағыртдырды. Фрумкин вә Тротскинин чаваблары хәбәр верилмишдир. Декабрын 14-нә с. 12-јә Кржижановски илә көрүш тә'јин етмишдир. С. 7. 30 д.-дән с. 8. 25 д.-дәк харичи тичарәт мәсәләсинә даир Мәркәзи Комитәнин пленумуна бир мәктуб диктә едиб јаздырды[271]. Фрумкинлә көрүшмәк истәјирди, лакин фикрини дәјишди. Әһвалы пис дејилди, зарафат едирди. Јалныз ишләрини гуртарыб баша чатдырмаг барәдә никаран иди.

14 декабр, сәһәр (Л. А. Фотијева јазмышдыр).

С. 11-дә зәнк етди, харичи тичарәт һаггында дүнәнки мәктуб барәсиндә Фотијева илә данышды, хаһиш етди һеч кимә верилмәсин, чүнки әлавәси вардыр. Кржижановскинин кәлиб кәлмәјәчәјини сорушду. Бир даһа с. 10 д.-дә зәнк етди.

С. 1. 10 д.-дә данышмаг үчүн Јарославскини телефона чағырмағы хаһиш етди. Јарославски тапылмадығы үчүн онунла данышмағы вә ја көрүшмәји ахшама тә'хирә салды. С. 2.25 д.-дә Фотијеваны чағырды, Авенесова олан мәктубу харичи тичарәт һаггындакы мәктубла бирликдә она көндәрилмәк үчүн верди. Сәрәнчам верди ки, мәктуб кери алынан кими Фрумкинә көндәрилсин, ону, еһтимал ки, ахшам гәбул едәчәкдир. Рожков барәсиндә Сијаси Бүронун гәрарыны билиб чох разы галды, күлүб деди ки, бу, чох јахшы хәбәрдир[272]. Заһирән әһвалы јахшыдыр, зарафат едиб күлүр.

14 декабр, ахшам (М. А. Володичева јазмышдыр).

Владимир Илич алтыја он беш дәгигә галмыш зәнк етди. Сијаси Бүронун протоколуну сорушду. Диктә едиб јаздырмаг истәдијини деди. Данышмаг үчүн Јарославскини телефона чағырмағы хаһиш етди. (Јарос-

лавски онун јанында олду). Саат 7-јә ишләјәндә һәким кәлди. Фрумкин кәлди, лакин Владимир Иличлә көрүшә билмәди. Саат доггуза ишләјәндә Владимир Илич онун бурада олуб олмадығыны сорушду. Лидија Александровнадан хаһиш етди ки, сабаһ саат 12-дә, Фрумкин Сүрупанын јанында оланда Фрумкин һаггында хатырладылсын. Харичи тичарәт инһисары һаггында бүтүн материалларын Тротскијә көндәрилиб көндәрилмәдијини өјрәнмәји хаһиш етди вә өзүндә олан материаллары верди. Бу материаллары Лидија Александровнаја көстәрмәк лазымдыр. Бухарининн мәктубу һаггында Владимир Иличин мәктубу Владимир Иличин хаһиши илә Сталинә вә Тротскијә көндәрилмишдир*. Әлавәни, деди, ајрыча јазачагдыр.

8-дән габаг Лидија Александровнаја деди ки, бунлары диктә едиб јаздырачагдыр: 1) Псковда олан Рожков барәсиндә Зиновјевә мәктуб; 2) Каменевә — сосиалист республикалары Иттифагы һаггында; 3) харичи тичарәт һаггындакы мәктуба әлавә.

9 радәләриндә тәкрар едиб деди ки, саат 10-дәк зәнк етмәли олачагдыр. 10 радәләриндә Марија Илинична зәнк едиб деди ки, Владимир Илич бу күн диктә едиб јаздырмајачагдыр.

15 декабр, сәһәр (Л. А. Фотијева јазмышдыр).

С. 11.50 д.-дә зәнк етди. Дүнәнки мәктубларын сурәтләрини истәди. Фотијеваны мәнзилинә чағырыб, Тротскијә јаздығы мәктубу верди, Фотијеваја тапшырды ки, шәхсән өзү макинада үзүнү чыхарыб көндәрсин, сурәтини исә бағлы пакетдә мәхфи архивдә сахласын[273]. Өзү јазмаға чох чәтинлик чәкир, сөјләди ки, орижинал мәһв едилсин, лакин о, сурәти илә бирликдә мәхфи архивдә сахланмышдыр.

Китаблар барәсиндә сәрәнчам верди: техники китаблары, тибб китабларыны вә и. а. ајырмалы, бунлары кери көндәрмәли, кәнд тәсәррүфаты китабларыны Марија Илиничнаја, истеһсалат тәблиғатына, әмәк тәшкилинә вә педагокикаја аид китаблары Надежда Константиновнаја вермәли, беллетристика тәләб

«Ичра» графасында гејд:
* Фрумкинә көндәрмәк лазымдырмы?

едиләнәдәк сахланмалы, публисистика, сијаси китаблар, мемуарлар, хатирәләр вә и. а. онун өзү үчүн сахланмалы.

Бундан әлавә, сәрәнчам верди ки, Малијјә комитәсинин бүтүн протоколлары катибин нә чох узун, нә дә чох гыса мәктубу илә бирликдә она верилсин, мәктуб елә олмалыдыр ки, бундан Малијјә комитәсинин иши барәсиндә ајдын тәсәввүр әлдә едә билсин. Әһвалы јахшы дејил, өзүнү пис һисс етдијини, кечәни јатмадығыны сөјләди.

15 декабр, ахшам (Л. А. Фотијева јазмышдыр).

С. 8. 30 д.-дә зәнк етди. Сталинә вә Тротскијә мәктублары (әввәлчә телефонла, сонра мәнзилинә чағырыб) диктә етди. Советләр гурултајында мүмкүн олса, чыхыш едәчәји барәсиндә[274] Сталинә, харичи тичарәт мәсәләсинин пленумун күндәлијиндән чыхарылмасы әлејһинә гәти с'тиразы барәсиндә, белә бир чыхарылма нәзәрдә тутуларса, Тротскијә. Тәхминән 9-да гуртарды.

16 декабр, сәһәр (Л. А. Фотијева јазмышдыр).

С. 11-дән 11. 45 д.-дәк һәкимләр (Қарамер вә Кожевников[275]) онун јанында идиләр. Надежда Константиновна, көрүнүр, дүнән ахшам вә ја бу күн һәкимләр кәләнәдәк, Иличин диктәси илә мүавинләрә јаздығы мәктубу көндәрди. Пакалн[276] дејир ки, Владимир Илич Горкијә кетмәк истәмир, сәбәб ону көстәрир ки, аерохизәкдә кетмәк јоручудур, автомобилдә исә кетмәк мүмкүн дејилдир. Пакалн данышыр ки, һәр күн $9^1/_2$-дә Иличин јанына ит (Ајда адлы) кәтирирләр, Илич онунла әјләнир, ону чох севир. Ферстердән[277] телеграм кәлмишдир, телеграмда бир даһа көстәрилир ки, гурултајда чыхышдан әввәл азы 7 күн там истираһәт етмәлидир. Владимир Илич бир дәфә дә зәнк етмәмиш вә һеч бир сәрәнчам вермәмишдир.

16 декабр, ахшам (Л. А. Фотијева јазмышдыр).

Надежда Константиновна зәнк етди, хаһиш етди Владимир Иличин адындан Сталинә билдирилсин ки,

Советләр гурултајында чыхыш етмәјәчәкдир. Владимир Илич өзүнү нечә һисс едир суалына чаваб верди ки, бабатдыр, көрүнүшүндән пис дејил, сонрасыны исә демәк чәтиндир. Онун тапшырығы илә буну да хаһиш етди: Јарославскијә конспиратив сурәтдә зәнк едилсин ки, пленумда харичи тичарәт мәсәләсинә даир Бухарин вә Пјатаковун вә мүмкүн олса, башгаларының да нитгләрини јазсын.

18 декабр, сәһәр (Н. С. Аллилујева јазмышдыр).

Мәркәзи Комитәнин пленуму ичлас едир. Владимир Илич иштирак етмир, хәстәдир — һеч бир тапшырыг вә сәрәнчам јохдур.

18 декабр, ахшам.

Пленум ичлас едир. Владимир Илич иштирак етмир, ахшам ичласы илә пленум гуртармышдыр.

23 декабр (М. А. Володичева јазмышдыр).

9-а ишләмиш Владимир Илич мәнзилинә чағыртдырды. 4 дәгигә әрзиндә диктә етди. Өзүнү пис һисс едирди. Һәкимләр кәлмишдиләр. Диктә етмәјә башламаздан әввәл деди: «Мән Сизә гурултаја мәктуб диктә етмәк истәјирәм. Јазын!» Сүр'әтлә диктә етди, лакин онун хәстә олдуғу һисс едилирди. Диктәни гуртардыгда, сорушду ајын нечәсидир. Нә үчүн белә солғунсунуз, нијә гурултајда дејилсиниз[278], тәәссүфләнди ки, вахтымы алыр, бу вахтда мән орада ола биләрдим. Мәнә даһа һеч бир сәрәнчам вермәди.

24 декабр (М. А. Володичева јазмышдыр).

Ертәси күн (декабрын 24-дә) 6 илә 8 арасында Владимир Илич јенә чағыртдырды. Хәбәрдар етди ки, дүнән (декабрын 23-дә) вә бу күн (декабрын 24-дә) диктә етдији тамамилә мәхфидир. Буну дөнә-дөнә сөјләди. Тәләб етди ки, диктә етдикләриниң һамысы хүсуси бир јердә хүсуси мәс'улијјәт алтында сахланылсын вә гәти мәхфи һесаб олунсун. Елә о заман даһа бир сәрәнчам да верди[279].

Сухановун «Ингилаб һаггында гејдләр» китабының III вә IV чилдләрини Владимир Илич үчүн көтүрүб апардылар.

29 декабр[280].

Владимир Илич Надежда Константиновнаныи васитәси илә хаһиш етди ки, јени китабларын сијаһысы тәртиб едилсин. Һәкимләр охумаға ичазә вермишләр. Владимир Илич Сухановун «Ингилаб һаггында гејдләр» китабыны (III вә IV чилдләрини) охујур. Беллетристика Владимир Иличи марагландырмыр. Владимир Илич сијаһынын шө'бәләр үзрә тәртиб олунмасыны хаһиш етди.

5 јанвар 1923-чү ил.

Владимир Илич јанварын 3-дән бәри алынан јени китабларын сијаһысыны вә Титлиновун «Јени килсә» китабыны төләб етди.

17 јанвар (М. А. Володичева јазмышдыр).

Владимир Илич 6 илә 7 арасында јарым саатлыға чағыртдырды. Сухановун ингилаб һаггындакы китабына даир гејдләрини охујур вә она дүзәлишләр едирди. 10—15 дәгигә әрзиндә елә о бәрәдәки гејдләрининн ардыны диктә етди[281].

Она китаб вә өз әлјазмаларыны охумасыны асанлашдыран јени китабалтындан разы галды.

«Бизим Сухановларын...» чүмләсини диктә етдији заман, «...јухусуна да кәлмир...» кәлмәләри үзәриндә дајанды вә ардыны дүшүнәркән зарафатла деди: «Һафизәмә бир бах! Демәк истәдијими тамам унутдум! Лә'нәтә кәлсин! Гәрибә һушсузлугдур!» Гејдләрин дәрһал үзүнү көчүрүб она вермәји хаһиш етди.

Диктә заманы бир нечә күн далбадал она нәзәр салыб көрдүм ки, онун сөзүнү јарыда кәсдикдә хошуна кәлмир, чүнки белә олдугда фикри гачыр.

18 јанвар (М. А. Володичева јазмышдыр).

Владимир Илич чағыртдырмады.

19 јанвар (М. А. Володичева јазмышдыр).

Владимир Илич бу күн тәхминән 7-дә вә 9-а ишләјәндә чағыртдырды. Фәһлә-Кәндли инспексијасы һаггында өз 2-чи вариантыны («ФКИ-ни биз нечә јенидән гурмалыјыг?»)[282] тәхминән 30 дәгигә диктә етди. Деди ки, ону тез јазмаг истәјир.

20 јанвар.

Владимир Илич бу күн 12 илә бир арасында чағыртдырды. Өзүнүн «ФКИ-ни биз нечә јенидән тәшкил етмәлијик?» мәгаләсини охујурду. Она әлавәләр вә дүзәлишләр едирди.

Деди ки, Надежда Константиновна она, мәгаләсинин бир һиссәсинә аид мә'лумат верәчәкдир вә Лидија Александровнаја ејни шејн дүрүст өјрәнмәји тапшырды: әмәјин елми тәшкилинә аид биздә нә кими вә нечә идарә вардыр, бу мәсәләјә даир нечә гурултај олмуш вә бунларда нә кими груплар иштирак етмишдир. Питердә һәр һансы бир материал вармы? (Хлоплјанкин[283] ејни илә Надежда Константиновнада олан материал кими бир материал көндәрмишдир, лакин бу бир гәдәр даһа мүфәссәлдир).

Даһиш едиб китабларын там сијаһысыны истәди[284]. Тәхминән 30 дәгигә орада олдум.

21 јанвар (М. А. Володичева јазмышдыр).

Владимир Илич чағыртдырмады.

22 јанвар (М. А. Володичева јазмышдыр).

Владимир Илич 25 дәгигәлијә (с. 12-дән 25 д.-дәк) чағыртдырды. Фәһлә-Көндлү инспексијасы һагтындакы 2-чи варианта дүзәлишләр етди; гәти олараг бу вариантын үзәриндә дајанды. Вахты мәһдуд олдуғундан чох тәләсирди. Мәгаләни гајдаја салмағы, үзүнү макинада јазыб ахшамүстү она вермәји даһиш етди. Надежда Константиновна мәни онун јанына бурахаркән деди ки, о, мәгаләни көздән кечирмәк үчүн ганунсуз олараг даһа бир нечә дәгигә вахт көтүрмүшдүр. Надежда Константиновна мәнә деди ки, тибб бачысы (нөвбәтчи) мәни онун јанына бурахмаг истәмирмиш. Мән Владимир Иличин јанындан чыхыб кедәндән сонра, Надежда Константиновна катиблијә кәләрәк, Владимир Иличин белә бир даһишини јетирди: «Мәним чатдырыб јаза билмәдијим јерләр варса, онларын јерини бош гојум». Дедим ки, Владимир Иличә елә кәлирди ки, чох тәләсдијиндән диктәни је-

тириб јазмаг чәтин иди. Дедим ки, һәр шеј јазылмышдыр, шүбһә олса, онун хаһиш етдији кими едиләчәкдир.

23 јанвар (М. А. Володичева јазмышдыр).

Владимир Илич с. 12 илә 1 арасында чағыртдырды. Јухарыда ады чәкилән мәгаләни әлүстү бир дә охуду, хырда дәјишикликләр етди. Хаһиш етди ки, бу дүзәлишләри онда вә биздә олан нүсхәјә көчүрүм, бирини «Правда» гәзети үчүн Марија Илиничнаја верим. Мәгалә тәсһиһ едилиб саат 3-ә гәдәр Марија Илиничнаја верилмишдир. Сорушду, Лидија Александровна гајыдыб кәлмишдирми вә бајрамларымыз гуртармышдырмы?

30 јанвар (Л. А. Фотијева јазмышдыр).

Јанварын 24-дә Владимир Илич Фотијеваны чағырды, тапшырыг верди ки, Дзержинскидән вә ја Сталиндән Күрчүстан мәсәләсинә бахан комиссијанын материаллары тәләб олунсун вә этрафлы өјрәнилсин. Бу, Фотијеваја, Глјассерә вә Горбунова тапшырылмышдыр. Мәгсәд — Владимир Иличә мә'лумат һазырламагдыр, бу она партија гурултајы үчүн лазымдыр. Бу мәсәләнин Сијаси Бүрода дурдуғуну, көрүнүр, о билмирди[285]. О деди: «Мән хәстәләнәндән габаг Дзержински комиссијанын иши вә «мүнагишә» һаггында мәнә данышды, бу, мәнә чох ағыр тә'сир етди».

Јанварын 25-дә, үчмә ахшамы, о, материалларын алыныб-алынмадығыны сорушду. Чаваб вердим ки, Дзержински анчаг шәнбә күнү кәләчәкдир. Буна көрә ондан һәлә соруша билмәмишәм.

Шәнбә күнү Дзержинскидән сорушдум, о деди ки, материаллар Сталиндәдир. Сталинә мәктуб көндәрдим, лакин о, Москвада дејилдир. Дүнән, јанварын 29-да Сталин зәнк етди ки, материаллары Сијаси Бүродан хәбәрсиз верә билмәз. Сорушду ки, сән олмаја Владимир Иличә бә'зи артыг-әскик сөзләр дејирсән, о, чари ишләр барәсиндә һарадан белә хәбәр тутур? Мәсәлән, ФКИ һаггында онун мәгаләси көстәрир ки, она бә'зи тәфәррүатлар мә'лумдур. Чаваб вердим ки,

демирәм вә ишләрдән хәбәрдар олдуғуну күман етмәјә һеч бир әсасым јохдур. Бу күн Владимир Илич чағыртдырды ки, чавабы билсин, деди ки, материалларын верилмәси үчүн мүбаризә апарачагдыр.

Јанварын 26-да Владимир Илич тапшырды ки, Сүрупаја, Свидерскијә вә Аванесова дејилсин: әкәр онун мәгаләси илә шәрик олурларса, гој бир сыра мүшавирә чағырыб дәрсликләр үчүн (јәгин, әмәји нормалашдырмаға даир) план, конспект тәртиб етмәјин лазым олуб-олмадығыны гурултајадәк мүзакирә етсинләр. Кержентсевин, Јерманскинин китабчаларындан[286] онларын хәбәри вармы. Әмәјин елми тәшкили планы вардыр, Фәһлә-Кәндли инспексијасында нормалашдырма шө'бәси вардыр.

Бу күн сорушду ки, Сүрупа нә чаваб верди, о, Свидерски, Аванесов, Реске мәгалә илә шәрикдирләрми? коллекнјанын о бири үзвләри? Мән дедим ки, бу мәнә мә'лум дејилдир. Сорушду: Сүрупа тәрәддүд етмирми, тә'хирә салмаға чалышмырмы, мәнимлә ачыг данышырмы. Дедим ки, онунла данышмаға һәлә имканым олмамышдыр, јалныз тапшырығы она чатдырмышам вә тапшырыг ичра үчүн гәбул едилмишдир.

Јанварын 24-дә Владимир Илич деди: «Ән әввәл бизим «конспиратив» ишимизлә әлагәдар олараг билирәм ки, Сиз мәни алдадырсыныз». Мән һеч дә белә олмадығына ону инандырмаға чалышдым, чавабында деди: «Мәним бу барәдә өз фикрим вар».

Бу күн, јанварын 30-да, Владимир Илич деди, дүнән онун, мартын 30-да гурултајда чыхыш едә биләрми суалына һәким мәнфи чаваб вермишдир, лакин вә'д етмишдир ки, о вахтадәк ајаға галхачагдыр, бир ајдан сонра исә онун гәзет охумасына ичазә верилә-чәкдир. Күрчүстан комиссијасы барәсиндәки мәсәләјә гајыдараг күлә-күлә деди: «Ахы бу гәзет дејилдир, демәли, инди дә охуја биләрәм». Әһвалы, көрүнүр, пис дејилдир. Башында компрес јохдур.

1 февral (Л. А. Фотијева јазмышдыр).

Бу күн Владимир Илич чағырды (с. $6^1/_2$-дә). Билдирдим ки, Сијаси Бүро материаллары алмаға ичазә

вермишдир[287]. Көстәриш верди ки, нәјә диггәт јетирилсин вә үмумијјәтлә ондан нечә истифадә едилсин[288]. Владимир Илич деди: «Әкәр мән азадлыгда олсајдым (әввәлчә јанылды, сонра күлә-күлә тәкрар етди. әкәр мән азадлыгда олсајдым), бүтүн бунлары асанлыгла өзүм едәрдим». Күман едилирди ки, материаллары өјрәнмәк үчүн 4 һәфтә лазым кәләчәкдир.

Онун мәгаләсинә Сүрупанын вә дикәрләринин мүнасибәтини сорушду. Сүрупанын вә Свидерскинин көстәришләринә әсасән чаваб вердим: Свидерски тамамилә разыдыр. Сүрупа Мәркәзи Комитә үзвләриннн чәлб олунмасы чәһәтини алгышлајыр вә Фәһлә-Кәндли инспексијасы ихтисар едилиб 300—400-ә нәфәрә чатдырылдыгда индики вәзифәләрини јеринә јетирә биләчәјинә шүбһә едир. Аванесовун фикри мәнә мә'лум дејилдир. Сабаһ бүтүн коллекијанын мүшавирәси олачагдыр.

Мәгалә барәсиндә Мәркәзи Комитәдә мәсәлә гојулуб гојулмадығыны сорушду. Чаваб вердим ки, бу мәнә мә'лум дејилдир. Владимир Илич бу мә'луматларла кифајәтләнди.

2 февраl (М. А. Володичева јазмышдыр).

Владимир Илич с. $11^3/_4$-дә чағырды. «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләсини[289] диктә етди. $12^1/_2$-дә гуртарды.

Лидија Александровнадан хаһиш етди ки, күнашыры онун јанына кәлсин. «Саат нечәдә» суалынын чавабында деди, ахы о инди сәрбәст адамдыр. Дилучу деди ки, онун јанына јалныз 2-дән 5-дәк кәлмәк олмаз; деди алтыда кәлмәк оларды, ја да бачысы илә данышыб шәртләшмәли.

Јанварын 23-дән бәри ону көрмәмишдим. Заһири көрүнүшүндә јахшылыға доғру хејли дәјишиклик вардыр: рәнки дурулмушдур, күмраһдыр. Һәмишәки кими, көзәл диктә едир: арә вермир, ифадәләрдә лап аз һалда чәтинлик чәкир, даһа доғрусу, диктә етмәк дејил, әл-гол һәрәкәтләри илә данышыр. Башында компрес јохдур.

3 феврал (Л. А. Фотијева јазмышдыр).

Владимир Илич с. 7-дә бир нечә дәгигәлијә чағыртдырды. Материаллара бахылыб бахылмадығыны сорушду. Мән чавабында дедим ки, анчаг харичи чәһәтдән бахылыб вә онлар бизим күман етдијимиз гәдәр чох дејилдир. Бу мәсәләнин Сијаси Бүродa гојулуб гојулмадығыны сорушду. Чаваб вердим ки, бу барәдә данышмаға ихтијарым јохдур. Сорушду: «Сизә мәһз, хүсуси олараг бунданмы данышмаг гадаған олунмушдур?» «Јох, мәним үмумијјәтлә чари ишләрдән данышмаға ихтијарым јохдур». «Демәли, бу, чари ишмиш?» Сәһв етдијими баша дүшдүм. Тәкрар етдим ки, данышмаға ихтијарым јохдур. Деди: «Мәним бу ишдән һәлә хәстәләнмәмишдән габаг хәбәрим вардыр, Дзержинскидән ешитмишәм. Комиссија Сијаси Бүродa мә'рузә етмишдирми?» «Бәли, етмишдир, нә гәдәр ки хатырымдадыр, Сијаси Буро онун гәрарыны үмумијјәтлә тәсдиг етмишдир». Деди: «Бәс белә, зәнним-чә, Сиз өз мә'луматынызы тәгрибән үч һәфтәдән сонра верәрсиниз вә онда мән мәктубла мүрачиәт едәрәм». Чаваб вердим: «Бәлкә, 3 һәфтәдән сонра гуртара билмәдик». Һәкимләр (тәзәчә кәлиб чыхмыш Ферстер, Һабелә Кожевников вә Крамер) кәлдиләр, мән чыхыб кетдим. Көрүнүшү шән вә күмраһдыр, ола билсин, чохдан бәри ону көрмәјән Ферстерин кәлишиндән бир гәдәр һәјәчанлыдыр.

4 феврал (М. А. Володичева јазмышдыр).

Владимир Илич бу күн саат 6 радәләриндә чағыртдырды. Мәни бајрамларда да чағыртдырдығына е'тираз едиб етмәдијими сорушду («Ахы Сиз дә, нәһајәт, һәр һансы бир вахт истираһәт етмәк истәрдиниз?»).

«Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләсинин ардыны јарым саатдан артыг диктә етди. Көрүнүшү јахшы, сәси күмраһ иди. Компреси јохдур. Диктәсини гуртараркән деди: «Һәләлик бәсдир. Бир аз јорулдум». Хаһиш етди ки, шифри ачым вә гуртаранда зәнк едим, чүнки ола билсин бу күн мәгаләни давам етдирәчәкдир; деди ки, әлјазмасыны көзүнүн габағында гојуб јазмаг онун көһнә адәтидир, бунсуз онун үчүн чәтин олур.

Надежда Константиновна мәнә билдирди ки, алман һәкими (Ферстер) бу күн онун јанында иди, ona бир чох хошакәлән сөзләр сөјләди, кимнастика етмәјә ичазә верди, мәгаләләри диктә етмәк үчүн вахты артырды вә Владимир Илич бундан чох разы галды.

Саат 8-дә јенә чағырды. Лакин диктә етмәди, јазыланлары көздән кечирир, әлавәләр едирди. Гуртарында деди ки, мәгаләни чапа верməздән әввәл Сүрупаја вә ола билсин, онун коллекијасынын бә'зи үзвләринә дә көстәрмәк ниҗҗәтиндәдир, өзүнүн бу фикирләринә һәлә бә'зи шеҗләр дә әлавә етмәк истәҗир. Диктә сүр'әти һәмишәкиндән јаваш иди. Башында компрес вар иди. Бәнизи ағармышды. Көрүнүр, јорулмушду.

5 феврал (М. А. Володичева јазмышдыр).

Бу күн Владимир Илич мәни с. 12-дә чағыртдырды. $^3/_4$ саат онун јанында олдум. Диктә сүр'әти јаваш иди. Бир јердә ифадәдә чәтинлик чәкиб деди: «Нәдәнсә бу күн мәнимки рәван, чәлд (бу сөзү вурғу илә сөјләди) кетмир». Өзүнүн «ФКИ-ни биз нечә јенидән гурмалыјыг?» мәгаләсини истәди. 3—4 дәгигә динмәз охуду. Сонра диктәни бир гәдәр давам етдирди вә гуртармағы гәт едиб деди ки, бу күн с. 4-дә 5-дә, бәлкә дә 6-да чағыртдырачагдыр.

5 феврал, ахшам (М. И. Глјассер јазмышдыр).

Владимир Илич с. 7-дә (10 дәгигә галмыш), Лидија Александровнаны чағыртдырды, лакин о, хәстә олдуғундан мәни чағырды.

Сорушду ки, Күрчүстан комиссијасынын материалларыны арашдырмаға башламышыгмы вә бу ишә нә вахт гуртармаг фикриндәјик. Мән чаваб вердим ки, биз материаллары бөлүшдүрүб охумаға башламышыг, нә вахт гуртарачағымыза кәлдикдә, биз онун вердиҗи вахтда, јә'ни үч һәфтәјә гуртармаг үмиднидәјик. Сорушду ки, биз материаллары нечә охумаг фикриндәјик. Дедим биз белә нәтичәјә кәлмишик ки, һәр биримиз кәрәк материалларын һамысыны охусун. «Бу сизин јекдил гәрарыныздырмы?» — «Бәли». Владимир Илич гурултаја нә гәдәр вахт галдығыны һесабламаға башлады. Мән дејәндә ки, бир ај 25 күн галмыш-

дыр, о сөјләди ки, бу мүддәт, дејәсән, кифајәтдир, лакин әкәр әлавә мә'лумат лазым кәлсә, онда бу вахт аз ола биләр, хүсусән Гафгаза кетмәк дә нәзәрә алынса, даһа аз ола биләр. Сорушду һәр биримиз нә гәдәр ишләјирик вә деди ки, еһтијач олса, Володичеваны вә Шушанпк Манучарјансы да ишә чәлб едә биләрик. Сонра сорушду ки, һамымызын бүтүн материалы охумасы гәрары рәсми гәрардырмы. Мән чаваб вердим ки, бизим бу гәрар һеч бир јердә јазылмамышдыр вә ондан сорушдум, бәлкә буна гаршы бир е'тиразы вардыр? О сөјләди ки, әлбәттә, бизим һамымызын бүтүн материалы охумасыны истәрди, лакин комиссијамызын тапшырығы ахы чох гејри-мүәјјән тапшырыгдыр. Бир тәрәфдән, о бизи һәддән артыг әзијјәтә салмаг истәмәзди, лакин, дикәр тәрәфдән нәзәрдә тутмаг лазымдыр ки, иш кедишиндә һәмин тапшырыглары кенишләндирмәк лазым кәлә биләр. Ола билсин, әлавә материаллар алмаг лазым кәләчәкдир. Сорушду ки, материаллар һарада сахланылыр, биз онлардан нечә истифадә едирик, биз бүтүн материалларын гыса конспектини тутачағыгмы вә онун үзүнү макинада јазачағыгмы («бу, чәтинлијә сәбәб олмазмы?»). Нәһајәт, Владимир Илич гәрара кәлди ки, биз нә гәдәр вахт лазым олачағыны вә бу материалларын тәһлилини һансы формада һазырлајачағымызы јахын һәфтә әрзиндә гәрарлашдыраг, тәһлилини һазырлајаркән исә, комиссијанын мүәјјән етдији мәсәләләр үзрә, һабелә иш мүддәтиндә онун бизә верәчәји суаллар үзрә үмуми ичмал тәртиб етмәк зәрурәтини рәһбәр тутачағыг.

Сонра Владимир Илич тапшырды Поповдан сорушулсун ки, Мәркәзи статистика идарәсинин Петроградда, Москвада вә Харковда (әкәр сонунчуда сијаһыјаалма кечирилмишсә) кечирдији сијаһыјаалманын материалларынын ишләнмәси нә вәзијјәтдәдир, о бунлары нә мүддәтә ишләјиб һазырламағы нәзәрдә тутур вә бунлар нәшр едиләчәкдирми. Владимир Илич бунлары партија гурултајындан әввәл мәтбуатда көрмәк истәрди; о белә һесаб едир ки, бу сијаһыјаалма чох мүһүм олдуғуна көрә материаллар, әввәлки сија-

hыjаалмаларын мә'луматларыныn нәшр едилмәдиjиnә бахмаjараг, нәшр едилмәлидир, Попов исә Владимир Иличә анчаг чәдвәлләри көндәрмишдир. Буна көрә хүсусән Попова тә'сир көстәрмәк, әввәлчә шифаhи олараг данышмаг она бу барәдә рәсми сорғу көндәрмәк лазымдыр.

Чәми 20 дәгигә галдым. Владимир Иличи хәстәлиjиниn мүддәтдә биринчи дәфә иди ки, көрүрдүм. Мәнчә, көрүнүшү jахшы вә күмраhдыр, анчаг әввәлкиндән бир гәдәр солғундур. Јаваш-јаваш, сол әлини тәрпәдәрәк данышыр, сағ әлиниn бармагларыны бир-бир бүкүб ачыр. Башында компрес jохдур.

6 феврал, ахшам (М. А. Володичева jазмышдыр).

Владимир Илич мәни 7 илә 9 арасында чағыртдырды. Орада $1^1/_2$ саата гәдәр олдум. Әввәлчә өзүнүн «Аз олсун, jахшы олсун» мәгаләсини охумаға башлады. Гырмызы мүрәккәблә едилән дүзәлишләр Владимир Иличин кефини ачды (дүзәлишләрин маhиjjәти дејил, онларын jазылышы характери!). Онун хаhиши илә мәгаләниn үзү көчүрүлмәмишди, шифри ачылан илк нүсхә jалныз дүзәлишләрлә тамамланырды, бунлары Владимир Илич охуjан заман етмишди. Лакин дүзәлишләр корректор үсулу илә дејил, ади катиб үсулу илә едилдиjиндән, икинчи дәфә охуjаркән бу, Владимир Илич үчүн мүнасиб олмады. О, кәләчәкдә hамысыныn үзүнү тәзәдән көчүрмәjи хаhиш етди. Владимир Илич мәгаләjә көз кәздирәркән, hашиjә чыхыр, диктә етмәjә дејил, jазмаға әввәлдән адәт етдиjини сөjләjирди; дејирди инди баша дүшүр ки, нә үчүн стенографлар ону гане етмирләр (деди: «гане етмирдиләр»); деди ки, о, әljазмасыны көзү габағында көрмәjә, чәтин hалларда даjаныб «долашдығы» jери фикирләшмәjә, отагда кәт-кәл етмәjә, hәтта чыхыб кәзишмәjә адәт етмишдир, елә инди дә о тез-тез истәjир ки, өзү карандаш көтүрүб jазсын вә ja дүзәлишләри өзү етсин.

Хатырлаjараг сөjләди ки, hәлә 18-чи илдә өз мәгаләсини Тротскиниn стенографына диктә етмәjә нечә чәhд етмишди, «долашыб» галдығыны hисс етдикдә,

нәрт олуб «ағлагәлмәз» бир сүр'әтлә диктәни даһа да «говараг» давам етмиш вә бунун нәтичәси олараг бүтүн әлјазмасыны јандырмалы олмушду, бундан сонра өзү отуруб јазмаға башламыш вә «Хаин Каутски»ни[290] белә јазмыш вә бундан разы галмышды.

Владимир Илич бунларын һамысыны чох шән бир һалда данышыр, башгаларыны да чәлб едән күлүшү илә күлүрдү. Онун әһвалынын белә шән олдуғуну әввәлләр көрмәмишдим. Јенә һәмин мәгаләнин ардыны диктә едиб јаздырды. Диктә 15—20 дәгигә давам етди. Диктәни өзү дајандырды.

7 феврал (Л. А. Фотијева јазмышдыр).

Владимир Илич мәни чағыртдырды. 3 мәсәләдән данышды.

1) Сијаһијаалманын нәтичәләри һаггында (тапшырыг верди — сијаһијаалмаға даир мәчмуәнин корректурасыны она көстәрмәји хаһиш етди. Мән сөјләдим ки, бунун үчүн Сталинин ичазәси лазымдыр).

2) Күрчүстан комиссијасы һаггында. Сорушду ки, иш нә вәзијјәтдәдир, охумағы нә вахт гуртарачағыг, нә вахт топлашачағыг вә с.

3) Фәһлә-Кәндли инспексијасы һаггында. Коллекија инди һәр һансы бир гәрар гәбул етмәји, «дөвләт әһәмијјәтли бир аддым атмағы» нәзәрдә тутурму, јохса мәсәләни гурултаја гәдәр тә'хирә салыр. Деди ки, мәгалә јазыр, лакин јахшы чыхмыр, буна бахмајараг ону бир даһа ишләјиб гуртармаг вә чапа көндәрмәздән әввәл, Сүрупаја охумаға вермәк фикриндәдир. Тапшырды Сүрупадан сорушулсун ки, бу мәгаләни тәләсиб сүр'әтләндирсин, ја јох.

Бу күн Кожевников сөјләди ки, Владимир Иличин сәһһәти чох јахшылашмышдыр. О, әлини артыг тәрпәдир вә өзү инанмаға башлајыр ки, әлини ишләдә биләчәкдир.

7 феврал, сәһәр (М. А. Володичева јазмышдыр).

Тәхминән $12^1/_2$-дә Владимир Иличин јанында олдум. Деди ки, мүхтәлиф мөвзуларда диктә едәчәкдир, бунларын сыра гајдасыны исә сонраја тә'хирә салыр. Бу мөвзуда диктә едиб јаздырды: 1) партија идарә-

ләри илә совет идарәләрини нечә бирләшдирмәк олар? вә 2) тәдрис фәалиjjәтини вәзифә фәалиjjәти илә бирләшдирмәк мүнасибдирми?

«Вә бу ингилаб нә гәдәр кәскин оларса...» сөзләрини дejәркән дajанды, бунлары бир нечә дәфә тәкрар етди, көрүнүр, чәтинлик чәкирди; она көмәк едиб әввәлкиләри охумағымы хаһиш етди, күлүб сөjләди: «Дejәсән бурада тамам долашыб галдым, белә дә гejд един — елә бурадача долашыб галдым!».

Мән сөjләдим ки, мән она чарәсизликдән, гыса бир мүддәтә лазымам, чүнки тезликчә о өзү jаза биләчәкдир, мәним бу сөзләримин чавабында деди: «Ахы бу һәлә нә вахт олачаг!» Сәси jорғун олуб, хәстәлиjини һисс етдирирди.

7 феврал, ахшам (М. А. Володичева jазмышдыр).

Владимир Илич мәни 7 илә 9 арасында чағыртдырды. Тәхминән $1^1/_2$ саат онун jанында олдум. Дүнән jарымчыг галмыш чүмлəни гуртарыб деди: «Мән инди сонракы мөвзуну шәрһ етмәjә чалышачағам». Дәрһал габагда мүәjjән етмиш олдуғу мөвзулары сорушду[291]; мән мөвзулары охудугда деди ки, бунларын бирини унудубмуш (Баш нешә тәһсили идарәсинин халг ичәрисиндә апарылан үмуммаариф ишинә мүнасибәти). Өзүнүн «Аз олсун, jахшы олсун» мәгаләсинин үмуми һиссәсини диктә етди. Чәтинлик чәкмәдән, әлини тәрпәдәрәк сүр'әтлә вә сәрбәст диктә едирди.

Гуртардыгда деди ки, сонра бу һиссәни бүтүн мәгалә илә әлагәләндирмәjә чалышачагдыр. Jорулду. Ахшам Надежда Константиновнадан өjрәндим ки, Владимир Илич сабаһ диктә етмәjәчәкдир; мүталиә етмәк истәjир.

9 феврал (Л. А. Фотиjева jазмышдыр).

Владимир Илич сәһәр мәни чағыртдырды. Бир даһа деди ки, Фәһлә-Кәндли инспексиjасы мәсәләсини гурултаjа тәклиф едәчәкдир. Сиjаһыjаалмаjа кәлинчә — ону нараһат едән бу иди ки, чәдвәллəр лазым олдуғу шәкилдә чап едиләчәкдирми. Каменев jахуд Сүрупа васитәсилә jохлама кечирмәк үчүн тап-

шырыг верилмәси һаггында мәним тәклифимлә разылашды. Буну Кржижановскијә вә Свидерскијә тапшырмалы. Әһвалы вә көрүнүшү чох јахшыдыр. Деди ки, Ферстер она, гәзетләрдән әввәл көрүшләр үчүн ичазә вермәјә мејл едир. Мән сөјләдим ки, һәкимләрин нөгтеји-нәзәриндән бу, дејәсән, доғрудан да, даһа јахшы оларды; о, фикрә кедиб чох чидди тәрздә чаваб верди ки, онун зәннинчә, мәһз һәкимләрин нөгтеји-нәзәриндән бу, пис оларды, чүнки чап олунмуш материалы охудун гуртарды кетди, көрүш исә фикир мүбадиләсинә сәбәб олур.

9 феврал, сәһәр (М. А. Володичева јазмышдыр).

Владимир Илич мәни саат 1-дә чағыртдырды. Деди ки, тәзәдән үзү көчүрүлән ону даһа чох ганс етмишдир. Мәгаләнин дүнән диктә едиб јаздырмыш олдуғу һиссәсини охуду, демәк олар, һеч бир дүзәлиш етмәди. Охујуб гуртардыгдан сонра деди: «Дејәсән, бу, чох санбаллы чыхмышдыр». Мәндә белә бир тәәссүрат ојанды ки, о, мәгаләсинин бу һиссәсиндән чох разы галмышдыр. Ахырыны јазмағы хаһиш етди: «Фикримдә мән өз ишимизин...» вә и. а. Орада бир саата гәдәр галдым.

9 феврал, ахшам.

Владимир Илич Лидија Александровнаны чағыртдырды. Надежда Константиновна мәгаләнин үмуми һиссәсини она вермәји хаһиш етди, чүнки Владимир Илич буну охумағы она тапшырмышды.

10 феврал (Л. А. Фотијева јазмышдыр).

Саат 7-јә ишләјәндә мәни чағыртдырды. Тапшырды ки, «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләсини мүмкүнсә 2 күн мүддәтиндә охумаг үчүн Сурупаја верим.

Сијаһыларда олан китаблары истәди[202]. Јорғун көрүнүрдү, чох чәтинликлә данышырды, фикрини унудур вә сөзләри чашбаш салырды. Башында компрес вардыр.

12 феврал (Л. А. Фотијева јазмышдыр).

Владимир Иличин һалы писләшмишдир. Бәрк башағрысы вар. Мәни бир нечә дәгигәлијә чағыртдырды.

Марија Илиничнанын дедијинә көрә, һәкимләр онун ганыны о гәдәр гаралтмышлар ки, додаглары титрәјирди. Ферстер дүнән демишдир ки, гәзет охумаг, көрүшләр вә сијаси мә'лумат она гәти гадаған едилмишдир. Владимир Илич ондан ахырынчының нә демәк олдуғуну сорушдугда Ферстер белә чаваб вермишдир: «Будур, мисал үчүн Сизи совет гуллугчуларынын сијаһијаалынмасы мәсәләси марагландырыр» Көрүнүр, һәкимләрин бундан хәбәр тутмасы Владимир Иличин овгатыны позду. Дејәсән, бундан әлавә, Владимир Иличдә белә бир тәэссүрат јаранмышдыр ки, һәкимләр Мәркәзи Комитәјә көстәриш вермәк дејил, Мәркәзи Комитә һәкимләрә тә'лимат вермишдир.

О, мәнимлә јенә сјни 3 мөвзу барәсиндә данышды, башағрысындан шикајәтләнди. Мән зарафатјана дедим ки, ону тәлгин јолу илә сағалдачағам вә ики күндән сонра башағрысы кечиб кедәчәкдир.

14 феврал (Л. А. Фотијева јазмышдыр).

Владимир Илич саат бирә ишләјәндә мәни чағыртдырды. Башы агрымыр. Деди ки, сапсағламдыр вә хәстәлији әсәб хәстәлијидир, һәм дә елә хәстәликдир ки, бә'зән о, там сағлам олур, jә'ни зеһни тамамилә ачыг олур, бә'зән дә һалы писләшир. Буна көрә дә онун тапшырыгларыны јеринә јетирмәјә тәләсмәлијик, чүнки о бә'зи ишләри гурултај үчүн һөкмән көрмәк истәјир вә үмид едир ки, буну едә биләчәкдир. Әкәр биз ишн јубадыб корласаг, о бундан чох наразы галар. Һәкимләр кәлдиләр вә сөһбәтимизи кәсмәли олдуг.

14 феврал, ахшам.

Мәни јенә чағыртдырды. Данышмагда чәтинлик чәкир, көрүнүр, јорғундур. Јенә дә өз тапшырыгларынын үч бәндиндән данышды. Ону ән чох нараһат едән мәсәләдән, jә'ни Күрчүстан мәсәләсиндән даһа мүфәссәл данышды. Тәләсмәји хаһиш етди. Бә'зи көстәришләр верди[293].

5 март (М. Л. Володичева јазмышдыр).

Владимир Илич мәни 12 радәләриндә чағыртдырды. Ики мәктуб јазмағы хаһиш етди: бирини Тротски-

јә[294], о бирини Сталинә[295]; биринчини телефонла шәхсән Тротскијә чатдырмалы вә дејилмәлидир ки, чавабыны мүмкүн гәдәр тез билдирсин. Хаһиш етди ки, икинчи һәләлик тә'хирә салынсын, деди ки, бу күн нә исә фикрини бир јерә чәмләшдирә билмир. Өзүнү јахшы һисс етмирди.

6 март (М. А. Володичева јазмышдыр).

Биринчи мәктубуна чавабын кәлиб кәлмәдијини сорушду (телефонла верилән чавабын стенограмы јазылмышдыр). Икинчи мәктубу (Сталинә јазылан мәктубу) охуду вә хаһиш етди ки, шәхсән өзүнә верилсин вә әлбәәл чаваб алынсын. Мдивани групуна бир мәктуб диктә едиб јаздырды[296]. Өзүнү пис һисс едирди. Надежда Константиновна хаһиш етди ки, бу мәктуб Сталинә көндәрилмәсин вә 6-сы әрзиндә мәктуб көндәрилмәмиш галды. Лакин 7-дә мән Надежда Константиновнаја дедим ки, Владимир Иличин сәрәнчамына әмәл етмәлијәм. О, Каменевлә данышды вә мәктуб Сталинә вә Каменевә верилди, сонра да Зиновјев Питердән гајытдыгда, она верилди. Сталин Владимир Иличин мәктубуну алан кими дәрһал чаваб көндәрди (мәктубу мән шәхсән Сталинә вермишдим вә Владимир Иличә чавабы о мәнә диктә едиб јаздырды). Мәктуб һәлә Владимир Иличә верилмәмишдир, чүнки о хәстәләнмишдир[297].

Илк дәфә 1963-чү илдә «Вопросы Истории КПСС» журналынын 2-чи №-синдә чап едилмишдир

Катибләрин јазысындан чап олунур

РЕДАКТӘСИНДӘ
В. И. ЛЕНИНИН
ИШТИРАК ЕТДИЈИ
СӘНӘДЛӘРИН СИЈАһЫСЫ

ГЕЈДЛӘР

КӨСТӘРИЧИЛӘР

В. И. ЛЕНИНИН
һӘЈАТ ВӘ ФӘАЛИЈЈӘТИ
ТАРИХЛӘРИ

РЕДАКТӘСИНДӘ В. И. ЛЕНИНИН ИШТИРАК ЕТДИЈИ СӘНӘДЛӘРИН СИЈАһЫСЫ*

КОММУНИСТ ИНТЕРНАСИОНАЛЫНЫН, II вә II½ ИНТЕРНАСИОНАЛЛАРЫНЫН КОНФРАНСЫНДА КОМИНТЕРНИН НҮМАЈӘНДӘ һЕЈ'ӘТИНӘ КИИК ДИРЕКТИВЛӘРИ

Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләриня јаздығы 1922-чи ил 14 вә ја 15 март тарихли мәктубунда бир сыра тәклифләр иряли сүрмүшдү ки, бунлар да 1922-чи ил мартын 17-дә Коминтернин Ичраијјә Комитәсинин гәбул етдији директивләрин мәтниня дахил олду (бах: бу чилд, сәһ. 46—47).

МӘРКӘЗИ КОМИТӘНИН МӘ'РУЗӘСИ ҮЗРӘ РК(б)П XI ГУРУЛТАЈЫНЫН ГӘТНАМӘСИ

1922-чи ил мартын 28-дә РК(б)П XI гурултајынын гәбул етдији гәтнамә лајиһәсиндә В. И. Ленинин 1922-чи ил мартын 21-дә И. В. Сталинә вә Л. Б. Каменевә јаздығы мәктубунда едилмиш дүзәлишләр вә әлавәләр нәзәрә алынмышдыр (бах: бу чилд, сәһ. 66—67; «РК(б)П он бирinчи гурултајы. Стенографик һесабат», 1961, сәһ. 159—163, 525—526).

КОМИНТЕРНДӘ РК(б)П НҮМАЈӘНДӘ һЕЈ'ӘТИНИН һЕСАБАТЫ ҮЗРӘ РК(б)П XI ГУРУЛТАЈЫНЫН ГӘТНАМӘСИ

Ленин ваһид чәбһә тактикасы һаггында мәсәлә үзрә һәмин гәтнамә лајиһәсиня тәклиф иряли сүрмүшдү ки, бу да 1922-чи ил апрелин 2-дә РК(б)П XI гурултајынын гәбул етдији гәтнамәјә бүтөвлүклә дахил едилди (бах: бу чилд, сәһ. 148; «РК(б)П он бирinчи гурултајы. Стенографик һесабат», 1961, сәһ. 518—520, 526—528, 619—620).

---

* В. И. Ленинин ишдиҗәдәк тапылмамыш Әсәрләринин сијаһысына јалныз мәктублар дахил олдуғу үчүн, бу сијаһы јазышманын мүвафиг чилдиндә верилөчәкдир.

СОВЕТ РЕСПУБЛИКАЛАРЫНЫН БИРЛӘШМӘСИ МӘСӘЛӘСИ ҺАГГЫНДА РК(б)П МК КОМИССИЈАСЫНЫН 1922-ЧИ ИЛ ОКТЈАБРЫН 6-да МК ПЛЕНУМУ ТӘРӘФИНДӘН ДИРЕКТИВ КИМИ ТӘСДИГ ОЛУНМУШ ГӘТНАМӘСИ

В. И. Ленинин 1922-чи ил сентјабрын 26-да РК(б)П МК Сијасӣ Бүросу үзвләри үчүн Л. Б. Каменевә јаздығы мәктубда етдији гејдләр гәтнамә лајиһәсиндә нәзәрә алынмышды (бах: бу чилд, сәһ. 236—238).

РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНУН ГӘРАРЛАРЫ

КЕНУЈА КОНФРАНСЫНДА СОВЕТ НҮМАЈӘНДӘ ҺЕЈ'ӘТИНИН БҮТҮН ҮЗВЛӘРИ ҮЧҮН К. В. ЧИЧЕРИНӘ ДИРЕКТИВЛӘР, *25 апрел 1922-чи ил.*

«ИСТЕҺЛАК ЧӘМИЈЈӘТИНДӘ ҮЗВЛҮЈҮН МӘҹБУРИЛИЈИ, ҮЗВЛҮК ҺАГГЫНЫН КӨНҮЛЛҮЛҮЈҮ ВӘ ИСТЕҺЛАК ЧӘМИЈЈӘТИНИН БИРЛИЈИ ҺАГГЫНДА» ГӘРАР. *12 мај 1922-чи ил.*

ДӨВЛӘТ ТЕАТРЛАРЫНА ТӘХСИСАТЛАРЫН АЗАЛДЫЛМАСЫ ҺАГГЫНДА МӘСӘЛӘЈӘ ДАИР ГӘРАР. *16 нојабр 1922-чи ил.*

ДӨВЛӘТ ТӘЧҺИЗАТЫ КОМИССИЈАСЫНЫН МӘ'РУЗӘСИ ҮЗРӘ ГӘРАР. *7 декабр 1922-чи ил.*

ХАЛГ МАЛАРЫ КОМИССАРЫ А. В. ЛУНАЧАРСКИ ВӘ ОНУН МҮАВИНЛӘРИ АРАСЫНДА ГАРШЫЛЫГЛЫ МҮНАСИБӘТЛӘР МӘСӘЛӘСИНӘ ДАИР ГӘРАР. *7 декабр 1922-чи ил.*

Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институту Мәркәзи партија архивиндә адлары көстәрилән гәрарларын лајиһәләри сахланыр ки, бунларда да В. И. Ленинин әлавәләри вә дүзәлишләри вардыр. В. И. Ленинин «Истеһлак чәмиҹјәтиндә үзвлүҗүн мәҹбурилији, үзвлүк һагларынын көнүллүлүҗү вә истеһлак чәмиҹјәтинин бирлији һаггында» мәсәләсинә дair вә дөвләт тәчһизат комиссијасынын мә'рузәси үзрә гәрарлара дахил олмуш тәклифләри дәрч едилмишдир (бах: бу чилд, сәһ. 63, 360).

РСФСР ЧИНАЈӘТ КОДЕКСИ [ХҮСУСИ ҺИССӘ. ФӘСИЛ I. ДӨВЛӘТ ЧИНАЈӘТЛӘРИ. 1. ӘКСИНГИЛАБИ ЧИНАЈӘТЛӘР ҺАГГЫНДА

Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архивиндә, үзәриндә В. И. Ленинин әлавәләри олан «РСФСР Чинајәт кодексинә кириш гануну»нун лајиһәси вә В. И. Ленинин Д. И. Курскијә 1922-чи ил 15 вә 17 мај тарихли

ики мәктубу сахланыр ки, бунларда да онун кодексә тәклифләри вардыр. (бах: бу чилд сәһ. 211—213). В. И. Ленинин әлавәләри вә тәклифләри Чинајәт Кодексинин «Әксингилаби чинајәтләр һаггында»кы бөлмәсиндә нәзәрә алынмышды. Кодекс 1922-чи ил мајын 24-дә ҮРМИК III сессијасы тәрәфиндән тәсдиг олунду.

ҮРМИК ДЕКРЕТЛӘРИ, РСФСР ҺӨКУМӘТИНИН БӘЈАНАТЛАРЫ ВӘ НОТАЛАРЫ

ХАЛГ ФӘҺЛӘ КӘНДЛИ ИНСПЕКСИЈАСЫ КОМИССАРЛЫҒЫ ҺАГГЫНДА ҮРМИК ДЕКРЕТИ. *16 март 1922-чи ил.*

КЕНУЈА КОНФРАНСЫНЫН БИРИНЧИ ПЛЕНАР ИЧЛАСЫНДА СОВЕТ НҮМАЈӘНДӘ ҺЕЈ'ӘТИНИН БӘЈАНАТЫ. *10 апрел 1922-чи ил.*

РСФСР ҺӨКУМӘТИНИН ИНКИЛТӘРӘ, ФРАНСА ВӘ ИТАЛИЈА ҺӨКУМӘТЛӘРИНӘ НОТАСЫ. *2 нојабр 1922-чи ил.*

Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архивиндә адлары чәкилән сәнәдләрин лајиһәләри сахланыр ки, бунларда да В. И. Ленинин әлавәләри вә дүзәлишләри вардыр (бах: бу чилд, сәһ. 73—74; Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабы, сәһ. 440—441).

В. И. ЛЕНИН ТӘРӘФИНДӘН ЈАЗЫЛДЫҒЫ ЕҺТИМАЛ ОЛУНАН СӘНӘДЛӘРИН СИЈАһЫСЫ

ХКС ИҹЛАСЫ КҮНДӘЛИЈИНӘ МӘСӘЛӘЛӘРИН ГОЈУЛМАСЫ ГАЈДАСЫ һАГГЫНДА ХАЛГ КОМИССАРЛАРЫ СОВЕТИНИН ГӘРАРЫ

1922-чи ил октјабрын 3-дә Халг Комиссарлары Советинин ичласында В. И. Ленин ХКС ичласы күндәлијинә мәсәләләрин гојулмасы мәсәләси үзрә мә'рузәчи кими чыхыш етмишди (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви). Бу, ХКС гәрар лајиһәсинин В. И. Ленин тәрәфиндән јазылдығыны күман етмәјә әсас верир.

ИГТИСАДИ ДАНЫШЫГЛАР ҮЧҮН СОВЕТ РУСИЈАСЫНА АМЕРИКА ИШКҮЗАР ДАИРӘЛӘРИ НҮМАЈӘНДӘЛӘРИНИН ДӘ'ВӘТ ЕДИЛМӘСИ МӘСӘЛӘСИ һАГГЫНДА РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНУН ГӘРАРЫ

1922-чи ил октјабрын 19-да РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында һәмин мәсәлənин музакирәси заманы В. И. Ленин мә'рузәчи кими чыхыш етмишди. Демәли, күман етмәк олар ки, Сијаси Бүро гәрарынын мәтни В. И. Ленин тәрәфиндән јазылмышдыр.

ГЕЈДЛӘР

[1] *Металчы фәһләләр иттифагынын V Умумрусија гурултајы* 1922-чи ил мартын 3—7-дә Москвада олмушдур. Гурултајын ишиндә металчылар иттифагынын 534 626 үзвүнү тәмсил едән 318 нүмајәндә (онлардан 282 нәфәри коммунист иди) иштирак едирди. Гурултајын вәзифәси һәр шејдән әввәл иттифагын ишини јени игтисади сијасәтә ујғун олараг јенидән гурмагдан ибарәт иди. Гурултај ашағыдакы мәсәләләри мүзакирә етди: 1) Үмумрусија металчы фәһләләр иттифагы (ҮМФИ) МК-сынын вә Мәркәзи тәфтиш комиссијасынын һесабаты; 2) тәсәррүфат органларынын (Баш метал сәнајеси идарәсинин, Һәрби сәнаје Шурасынын, Баш електротехника сәнајеси идарәсинин) һесабатлары; 3) јени игтисади сијасәт шәраитиндә металчылар иттифагынын вәзифәләри һаггында; 4) иттифагын тәшкилат гуручулуғу; 5) бејнәлхалг тәшкилат вә тәшвигат комитәсинин фәалијјәти һаггында; 6) металчыларын Лүтсери конгресинә ҮМФИ-нин IV гурултајында сечилмиш нүмајәндә һеј'әти һаггында.

Һәлә гурултајын ачылышынадәк, 1922-чи ил мартын 1-дә ҮМФИ МК коммунист фраксијасы бүросунун ири рајон нүмајәндә һеј'әтләринин нүмајәндәләри илә кечирилән ичласында, «Республиканын бејнәлхалг вә дахили вәзијјәти» һаггында гурултајда мә'рузә гојулмасы вә мә'рузәчинин РКП МК-дан олмасы зәрури сајыларағ көстәрилмишди ки, гурултај нүмајәндәләри В. И. Ленинин чыхыш етмәсини ҳаһиш едирләр.

Ленин өз нитгини мартын 6-да, гурултајын коммунист фраксијасынын сәһәр ичласында сөјләмишди. Ленинин мә'рузәси үзрә гәтнамә чыхарылмамыш, мә'рузә фраксија тәрәфиндән нәзәрә алынмышды.—*1.*

[2] Ленин игтисади вә малијјә мәсәләләринә даир Кенујада (Италија) кечириләчәк бејнәлхалг конфрансы нәзәрдә тутур. Авропада сүлһ вә игтисади әмәкдашлыг гурулмасы проб-

ләмләрини, о чүмләдән Русијанын борчлары мәсәләсини мүзакирә етмәк үчүн конфранс чағырмаг тәшәббүсүнү Совет һөкүмәти ирәли сүрәрәк, 1921-чи ил октјабрын 28-дә бу мәсәлә барәсиндә Инкилтәрә, Италија, АБШ, Франса вә Јапонијаја нота көндәрмишди. Конфрансы чағырмаг һаггында гәрар Антанта өлкәләри Али шурасынын 1922-чи ил јанварын 6-да Канн (Франса) шәһәриндә кечирилән конфрансында гәбул олунмушду.

Мүттәфиг өлкәләр Совет Русијасыны конфранса дә'вәт етмәк һаггында гәрар гәбул етмәклә Совет һөкүмәтини бир сыра сијаси вә игтисади күзәштләрә кетмәјә мәчбур етмәк вә ејни заманда Совет Русијасы илә тәсәррүфат әлагәләри јаратмаг үмидиндә идиләр. Совет һөкүмәти динч јанашы јашамаг принсипини рәһбәр тутараг вә капиталист өлкәләри илә дипломатик әлагәләр вә тәсәррүфат әлагәләри јаратмағы лазым биләрәк конфрансда иштирак етмәјә разылыг верди. Јанварын 27-дә ҮРМИК-ин Фөвгәл'адә сессијасында Кенуја конфрансына кедәчәк Совет нүмајәндә һеј'әти тәсдиг олунду. Нүмајәндә һеј'әтинин сәдри В. И. Ленин, мүавини исә. «Ленин јолдашын конфранса кетмәсини истисна едән шәрант јарандығы һалда сәдрин бүтүн һүгуглары илә» халг харичи ишләр комиссары К. В. Чичерин тә'јин едилди («ССРИ харичи сијасәтинин сәнәдләри», V чилд, М., 1961, сәһ. 67). Нүмајәндә һеј'әтинин тәркибинә Л. Б. Красин, М. М. Литвинов, Н. Н. Нәриманов, В. В. Воровски, Ј. Е. Рудзутак вә башгалары дахил олдулар. В. И. Ленинин Кенуја конфрансына кетмәси мәсәләси Совет республикаларынын сәһмәткешләри тәрәфиндән кениш мүзакирә олунду. Онлар чохлу мәктуб көндәриб Ленинин тәһлүкәсизлији вә саламатлығы һаггында нараһат олдугларыны билдирир, онун кетмәсинә е'тираз едирдиләр. Ленин Совет һөкүмәтинин мөвгејини империалист дөвләтләрин рәһбәрләринә шәхсән шәрһ етмәк үчүн Кенујаја өзү кетмәк истәјирди. Дөвләт ишләринин һәддиндән чох олмасы вә сәһһәти Ленинин Русијадан јола дүшмәсинә имкан вермәди. РК(б)П МК бу мәсәләјә даир хүсуси гәрар гәбул етди, һәмин гәрара ујғун олараг В. И. Ленин нүмајәндә һеј'әти сәдринин сәлаһијјәтләрини К. В. Чичеринә верди (бах: бу чилд, сәһ. 490, 491). Ленин конфрансда шәхсән иштирак едә билмәдисә дә, конфрансын һазырланмасына даир бүтүн иш вә совет нүмајәндә һеј'әтинин фәалијјәти онун рәһбәрлији алтында апарылырды. Ленинин јаздығы вә РК(б)П МК-нын тәсдиг етдији директивләрин лајиһәләри, Кенуја конфрансында совет нүмајәндә һеј'әтинин програм бәјанаты мүнасибәтилә Сијаси Бүроја вә К. В. Чичеринә мәктублары, онун Кенујаја телеграмлары вә дикәр сәнәдләр совет нүмајәндәләриниң конфрансдакы вәзифәләрини вә һәрәкәт хәттини тәфсилаты илә мүәјјән етмишди (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 410—413, 419—421, 422—423, 445—448 вә бу чилд, сәһ. 38—45, 72—73, 181, 182, 183, 184—185, 191, 192—193, 205, 206, 207, 209).

Кенуја конфрансы 1922-чи ил апрелин 10-дан мајын 19-дәк кечирилди. Конфрансда 29 өлкәнин: Совет Русијасы, Бөјүк Британија, Франса, Италија, Белчика, Јапонија, Алманија вә башгаларынын нүмајәндәләри иштирак едирди. АБШ һөкүмәти Русијада «лазыми шәраит» јарадылмајынча вә һәр шејдән әввәл хүсуси мүлкијјәт бәрпа олунмајынча Русијанын игтисади дирчәлиши һаггында мәсәләләрә бахылмасыны «фајдасыз» сајараг конфрансда иштирак етмәкдән бојун гачырды. АБШ Италијадакы сәфирини мүшаһидәчи сифәтилә конфранса көндәрди.

Конфрансын бирынчи ичласында Чичерин Совет һөкүмәтинин бәјанаты илә чыхыш етди; бу бәјанат совет харичи сијасәтинин әсас принсипиндән, мүхтәлиф ичтимаи гурулушу—капитализм вә сосиализм гурулушу олан дөвләтләрин динч јанашы јашамасы принсипиндән ирәли кәлирди. Бәјанатда дејилирди ки, Русијанын нүмајәндә һеј'әти коммунизм принсипләри нөгтеји-нәзәриндә галараг, ејни заманда мүлкијјәтин ики мүхтәлиф системини тәмсил едән дөвләтләр арасында игтисади әмәкдашлыг јарадылмасыны зәрури һесаб едир вә Совет һөкүмәтинин «гаршылыглы, һүгуг бәрабәрлији, тамамилә вә данышыгсыз бир-бирини танымаг әсасында» бүтүн өлкәләрлә ишкүзар әлагәләр јаратмаг ниҹәтиндә олдуғуну тәсдиг едир («ССРИ харичи сијасәтинин сәнәдләри», V чилд, 1961, сәһ. 192). Совет һөкүмәти Гәрб дөвләтләри илә Совет Русијасынын игтисади әмәкдашлығыны тә'мин едән бир сыра тәклифләр верди. Совет нүмајәндә һеј'әти билдирди ки, силаһлары һамылыгла азалтмаг вә бүтүн дүнјада сүлһ јарадылмасы үчүн үмумдүнја конгреси чағырмаг барәсиндә тәклифини конфрансын мүзакирәсинә вермәји гәрара алмышдыр.

Совет һөкүмәтинин бәјанаты, хүсусилә силаһлары азалтмаг һаггында тәклифи капиталист өлкәләринин нүмајәндәләри тәрәфиндән кәскин мәнфи мүнасибәтлә гаршыланды. Империалист дөвләтләри Совет дөвләтиндән тәләб етдиләр ки, чар һөкүмәтинин вә Мүвәггәти һөкүмәтин бүтүн борчларыны тәсдиг етсин; Русијадакы бүтүн кечмиш нилајәт, һабелә јерли һакимијјәт органларынын малијјә өһдәликләрини тәсдиг етсин; һәм Совет һөкүмәтинин, һәм дә ондан әввәлки һөкүмәтләрин вә јерли һакимијјәт органларынын һәрәкәтләриндән дәјмиш бүтүн зәрәри өдәмәк үчүн мәс'улијјәти өз үзәринә көтүрсүн; милиләшдирилмиш мүәссисәләри харичи саһибкарлара гајтарсын; харичиләр үчүн игтисади вә һүгуги имтијазлар мүәјјән етсин; әслиндә харичи тичарәт үзәриндә инһисарын ләғв едилмәси демәк олан бир сыра тәләбләри гәбул етсин.

Совет нүмајәндә һеј'әти Совет дөвләтинин дахили ишләринә гарышмаг саһәсиндә империалистләрин бу чәһдләриини гәтијјәтлә рәдд етди, онларын Совет Русијасыны игтисади вә сијаси әсарәтә алмаға, Совет һакимијјәтини ләғв етмәјә вә Русијаны дүнја капитализминин јарыммүстәмләкә әлавәсинә

чевирмәјә јөнәлдилмиш тәләбләрини рәдд етди вә мүттәфиг дөвләтләр гаршысында әкс иддиа — харичи һәрби мүдахилә вә блокада нәтичәсиндә Совет Русијасына вурулмуш зәрәри өдәмәк тәләбиндән ирәли сүрдү.

Конфрансын давам етдији бүтүн мүддәт әрзиндә Совет нүмајәндә һеј'әти өз програм бәјанатында ифадә олунмуш принсипләри мүдафиә едир, гаршылыглыг әсасында бир сыра күзәштләрә кетмәјә һазыр олдуғуну билдирәрәк сазишләр әлдә едилмәсинә чалышырды. Лакин империалист дөвләтләри Совет Русијасы илә һүгуг бәрабәрлији әсасында сазишләр бағламаг истәмир вә өз тәләбләриндә тә'кид едирдиләр.

Антанта өлкәләринин барышмаз мөвге тутмасына көрә конфранс Совет Русијасы илә капиталист дөвләтләри арасында мүнасибәтләрин нормал вәзијјәтә салынмасында билаваситә әмәли нәтичәләр вермәди. Мајын 19-да конфрансын сонунчу пленар ичласында експертләрдән ибарәт ики комиссија (Совет експертләри комиссијасы вә Гәрб дөвләтләри експертләри комиссијасы) јаратмаг гәрара алынды, һәмин комиссијалар Кенујада һәлл олунмамыш мәсәләләри мүзакирә етмәк үчүн 1922-чи илин ијунунда һаагада топлашмалы идиләр.

Кенуја конфрансында Совет дөвләтинин принсипиал вә ејни заманда чевик хәтти бејнәлхалг аләмдә онун мөвгејини вә нүфузуну мөһкәмләндирди. Совет дөвләти көстәрди ки, онунла јалныз һүгуг бәрабәрлији әсасында данышыглар апармаг олар. О, бүтүн дүнја гаршысында өз сүлһсевәрлијини, бүтүн халгларла достлуг вә әмәкдашлыг етмәјә чаһд көстәрдијини нүмајиш етдирди.—*2*.

[3] Ленин Антанта өлкәләри Али шурасынын 1922-чи ил јанвары 6—13-дә Кани (Франса) шәһәриндә олмуш конфрансыны нәзәрдә тутур. Кани конфрансының ән мүһүм сәнәди — Кенујада бејнәлхалг игтисади конфранс чағырмаг һаггында јанвары 6-да гәбул олунмуш гәтнамә иди. Бу гәтнамәдә елә шәртләр ифадә олунмушду ки, мүттәфиг өлкәләрин Али шурасынын рә'јинә көрә онларын гәбул едилмәси, нәзәрдә тутулмуш конфрансын сәмәрәли ишләмәси үчүн зәрури иди. Һәмин шәртләрин биринчи параграфында дејилирди: «Милләтләр башга милләтин өз мүлкијјәт системини, дахили игтисади һәјатыны вә идарәетмә тәрзини һансы принсипләр әсасында гурмалы олдуғуну она диктә етмәк һүгугуну өз ихтијарына ала билмәз. Бу чәһәтдән һәр бир милләтин өзүнүн истәдији системи сечмәк һүгугу вардыр («ССРИ харичи сијасәтинин сәнәдләри», V чилд, М., 1961, сәһ. 58). Һәмин шәртләрдә даһа сонра ашағыдакылар нәзәрдә тутулурду: һәр һансы бир өлкәјә көмәк көстәрәркән харичи капитал үчүн тохунулмазлыг вә мәнфәәт көтүрмәк тә'минаты; бу вә ја дикәр өлкәнин бағламыш олдуғу вә бағлајачағы, јахуд тә'минат вердији бүтүн борчларын вә өһдәликләрин тәсдиг

олунмасы; харичи мәнафеҗә әмлакын мүсадирәси вә ја секвестри нәтичәсиндә вурулмуш бүтүн иткиләрин вә зәрәрин кери гајтарылмасы, бәрпа едилмәси вә ја әвәзинин өдәнилмәси үчүн өһдәлик көтүрүлмәси; башга өлкәләрин гурулушуну вә сијаси системини девирмәјә јөнәлдилмиш тәблиғат апармамаг вә мүттәфиг дөвләтләр әлеjһинә дүшмәнчилик һәрәкәтләри етмәмәк барәсиндә милләтләрин өһдәлик көтүрмәси. Ахырда билдирилирди ки, мүттәфиг дөвләтләр Совет һөкумәтинин јалныз һәмин шәртләри гәбул етдикдән сонра таныја биләрләр. Кани конфрансынын иштиракчылары «Авропанын игтисади чәһәтдән бәрпасына» көмәк етмәк вә «бүтүн халгларын әмәкдашлыгыны» тә'мин етмәк мәгсәдилә бејнәлхалг синдикат (консорсиум) тә'сис олунмасыны лазым билдиләр. Бу гәрарын әсасыны Гәрб дөвләтләринин инһисарчы капиталынын Совет Русијасы игтисадиjjатыны өз әлинә алмаг чәһдләри тәшкил едирди.

Кани конфрансынын гәтнамәси Совет һөкумәтинин нүмајәндә hej'әтини Кенуја конфрансында иштирак етмәк үчүн Али шура адындан рәсми дә'вәтлә бирликдә Италија назирләр шурасынын сәдри Бономи тәрәфиндән 1922-чи ил јанварын 13-дә Чичеринә көндәрилмишди. Бономидән алынмыш гәтнамә мәтнинин 1-чи §-да «өз мүлкиjjәт системини» сөзләри бурахылмышды. Бунунла әлагәдар оларағ Ленин Чичеринdән хаһиш етмишди ки, әввәлләр буржуа мәтбуатында, һабелә «Известия ВЦИК» гәзетинин 1922-чи ил 10 јанвар тарихли 6-чы нөмрәсиндә дәрч олунмуш вә һәмин сөзләрин олдуғу гәтнамә мәтнини она көндәрсин (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 407).

Ленин Каннда верилмиш шәртләрин 1-чи параграфынын ифадәсинә бөjүк әһәмиjjәт верир, ону капиталист мүлкиjjәт системинин ифласынын вә бу системлә јанашы сосиалист мүлкиjjәт системинин мөвчуд олмасынын лабүдлуjуну долаjысы илә тәсдиг етмәк кими гиjмәтләндирирди. Ленин көстәрирди ки, Каннда верилмиш шәртләрин Совет Русијасыны харичи капиталын әсарәти алтына алмаға јөнәлдилмиш дикәр параграфлары ачыг-ашкар бириничи параграфа зиддир (бах: бу чилд, сәһ. 214—216).

Кенуја конфрансына һазырлыг дөврүндә Франсанын рәһбәр даирәләри вә Инкилтәрәнин баш назири Ллоjд Џорч чалышырдылар ки, Совет Русијасыны Кенуја конфрансына чағырылмасы онун Кани гәтнамәсинин габагчадан гәбул етмәси илә шәртләндирилсин.

Ленин 1922-чи ил 15 феврал тарихли мәктубунда Чичеринә тапшырырды ки, ашағыдакы мәсәләләр барәсиндәки «фактлары *дәгиг* вә *рәсми* чәһәтдән мүбаһисәсиз сүрәтдә мүәjjән етсин»:

«(1) бизи дә'вәт едәркән Кани шәртләрини гәбул *етмиjимизи* дәгиг, ајдын, рәсми сүрәтдә билдирмәjимизи биздән тәләб *етмәдиләр*.

(2) биз чавабымызда белә бир бәјанат *вермәмишик*. Бизә дә *хәбәр вермәмишләр* ки, бизим чавабымыз *натамамдыр*.

(3) бүтүн инкилис буржуа мәтбуаты франсызларла мүбаһисәдә Канн шәртләрини әввәлчәдән танымағын мәчбури олмадығыны *е'тираф едирди»* (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 431). — *7.*

[4] Италијанын харичи ишләр назири Торретта 1922-чи ил февралын 24-дә К. В. Чичеринә көндәрдији радиотелеграмда билдирирди ки, Италија һөкумәти һөкумәт бөһраны илә әлагәдар олараг Кенуја конфрансынын ачылышыны тә'хирә салмага мәчбурдур. Радиотелеграм февралын 25-дә «Известия ВЦИК» гәзетинин 45-чи нөмрәсиидә дәрч олунмушду.

В. И. Ленин елә һәмин күн И. В. Сталинә вә Л. Б. Каменевә мәктубунда тәклиф едирди: «Чичеринә тапшырылсын ки, мүмкүн гәдәр тезликлә сон дәрәчә зәһәрли бир нота көндәриб, дүз мартын 15-нә тә'јин едилмәсини тәклиф етсин» (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 450). Февралын 25-дә Италијанын харичи ишләр назири Торреттаја вә Бөјүк Британијанын харичи ишләр назири Керзона Чичеринин имзасы илә көндәрилән телеграмда дејилирди: «Русија һөкумәти сијаси мүнасибәтләрин белә гејри-сабитлији илә гаршылашачағыны көзләмирди ки, ајры-ајры өлкәләрин һөкумәтләри тәркибиидә баш верән вә онларын сијасәтинин маһијјәтинә гәтијјән тохунмајан дәјишикликләр галиб дөвләтләрин бүтүн дүнја гаршысында гәбул етдикләри бејнәлхалг өһдәликләринә тә'сир көстәрә биләр». Совет һөкумәти конфрансын чағырылмасынын гәти мүддәтинин 1922-чи ил мартын 23-нә тә'јин олунмасыны тәклиф етди (бах: «ССРИ харичи сијасәтинин сәнәдләри», V чилд, М., 1961, сәһ, 113—115). — *7.*

[5] А. Ф. Керенскинин «Феврал вә Октјабр» мәгаләси нәзәрдә тутулур, мәгалә «Современные Записки» журналында дәрч олунмушду, Парис, 1922, IX китаб.—*10.*

[6] 1921-чи илин ахырларында малијјә бөһраныиын кәскинләшмәси — манатын дурмадан гијмәтдән дүшмәси — бир сыра сәбәбләрдән ирәли кәлирди. Өлкәнин мүһарибә нәтичәсиндә дағылмыш сәнајеси нәзики мәнфәәт вермир, һәтта өзү дөвләт һесабына фәалијјәт көстәрирди, әрзаг еһтијатлары сон дәрәчә аз иди, ачлыг исә гијмәтләрин кәскин сычрајышына сәбәб олду; һәрби коммунизм дөврүндә пул веркиләри тутулмур вә дөвләт хидмәтләри (нәглијјат, о чүмләдән шәһәр нәглијјаты, почт көндәришләри, мәизил вә с.) үчүн һагг алынмырды. IX Үмумрусија Советләр гурултајы тәрәфиндән 1921-чи илин сонунда гәбул олунмуш өлкә бүдчәсиндә мүһарибәдән әввәлки пул һесабы илә мәхарич мәдахилдән тәгрибән бир милјард манат чох иди. Бу кәсир кағыз пул бурахылмасыны фасиләсиз артырмагла өдәнилирди ки,

һәмин пулун да алынмылыг габилиҗәтн (сәнаје вә әрзаг маллларынын олмадығы бир шәраитдә) чох чүзи иди.

Малиҗјә бөһранының арадан галдырмаг јоллары мәсәләси РК(б)П XI гурултајында гојулду. Гурултај «Малиҗјә сијасәти һаггында» гәтнамәсиндә бир сыра конкрет тәдбирләр мүәјјәнләшдирди, бу тәдбирләр өлкәнин малиҗјә тәсәррүфатыны сағламлашдырмаға, пул тәдавүлүнү гызыл әсас үзәриндә бәрпа етмәјә кәтириб чыхармалы иди (бах: «Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә, 1954, сәһ. 678—683).— *12.*

[7] В. В. Мајаковскинин «Инчасбазлар» ше'ри нәзәрдә тутулур. —*14.*

[8] Ф. Енкелсин «Мүһачир әдәбиҗјаты» мәгаләсиндә дејилмиш сөзләр нәзәрдә тутулур (К. Маркс вә Ф. Енкелс. Әсәрләри, 2-чи нәшри, 18-чи чилд, сәһ. 516).—*15.*

[9] *Истпарт*—Октјабр инкилабы тарихинә вә Русија Коммунист Партијасынын тарихинә даир материаллары топлајан вә өјрәнән комиссија; Халг Комиссарлары Советинин 1920-чи ил 21 сентјабр тарихли гәрары илә Халг маариф комиссарлығы јанында јарадылмышды. Истпартын илк сәдри М. С. Олмински олмушду. РК(б)П МК партија тарихини өјрәнмәјин чох бөјүк әһәмиҗјәтини нәзәрә алараг 1921-чи ил 31 јанвар тарихли хүсуси тә'мимлә 44 губернијада партија тәшкилатларынын тарихини өјрәнән јерли мәркәзләр јаратды. 1921-чи илин декабрында партијанын Мәркәзи Комитәсинин гәрарына әсасән Истпарт МК-нын шө'бәси һүгугунда РК(б)П МК-нын сәрәнчамына кечди. Бүтүн вилајәт вә губернија партија комитәләринә дә бу чүр шө'бәләр јаратмаг тәклиф олунду. Истпарт шө'бәләри бөјүк тәдгигатчылыг ишинә башладылар. Онлар сәнәдли материалларын топланмасы вә өјрәнилмәси илә мәшғул олур, партијанын гочаман үзвләринә өз мемуарларыны јазмагда көмәк едир, партијанын вә онун јерли тәшкилатларынын тарихинә һәср олунмуш нәшрләр бурахырдылар. Истпартын архивиндә вә китабханасында партијанын вә ингилаби һәрәкатын тарихинә даир олдугча гиҗмәтли материаллар топланмышды. Истпарт партија гурултајлары протоколларыны, «Искра», «Вперед», «Пролетарий» гәзетләрини јенидән нәшр етди, «Бүллетень», партија тарихиндән бәһс едән «Пролетарская Революция» журналыны (1921-чи илин октјабрындан) бурахырды, бир сыра инкилаб вә партија тарихи музејләри тәшкил етмишди.—*16.*

[10] Партијанын тәмизләнмәси РК(б)П X гурултајынын «Партија гуручулуғу мәсәләләриндә даир» гәтнамәси (бах: «Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә, 1954, сәһ. 570—582)

әсасында 1921-чи ил августун 15-дән декабрадәк кечирилмишди. Партијадан 159.355 нәфәр (24,1 фаиз) хариҹ едилмиш вә чыхмышды (бураја Брјанск вә Һаштәрхан губернијаларына вә Түркүстан Коммунист Партијасына даир мә'луматлар дахил дејилдир). Партијадан хариҹ едиләнләр вә чыханларын 20,4 фаизи фәһлә, 44,8 фаизи кәндли, 23,8 фаизи гуллугчу вә азад пешә саһибләри, 11,0 фаизи башгалары иди. РК(б)П XI Үмумрусија конфрансында тәмизләнмәјә плкнн јекун вурулду (1921-чи илин декабры); РК(б)П XI гурултаји буна гәтн јекун вурду, гурултај «Партијанын шәхси тәркибинин јохланмасы тәчрүбәсинин нәзәрә алынмасы илә әлагәдар олараг партијаны мөһкәмләтмәк мәсәләсинә даир» XI партија конфрансынын гәтнамәсини вә РК(б)П вилајәт комитәләри, вилајәт бүролары вә губернија комитәләрп катибләри мүшавирәсинин «Партијанын тәмизләнмәси илә әлагәдар олараг онун мөһкәмләдилмәси һаггында гәтнамәјә әлавә олмагла, партија гуручулуғунун тәшкилат мәсәләләринә даир әмәли тәклифләр» гәтнамәсини тәсдиг етди (бах: «Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә, 1954, сәһ. 695—704). Тәмизләнмә нәтичәсиндә партијанын сосиал тәркиби јахшылашды, интизам мөһкәмләнди, битәрәф фәһлә-кәндли күтләләри ичәрисиндә партијанын нүфузу артды, партијанын идеја вә тәшкилат бирлији даһа да күчләнди.—*17.*

11 В. И. Ленин бу мәктублары партијанын тәмизләнмәси вә мөһкәмләндирилмәсинин јекунлары һаггында мәсәләнин РК(б)П XI гурултајында гојулмасы вә бу мәсәләјә даир тезисләрин һазырланмасы илә әлагәдар јазмышды.

Һәлә 1921-чи илин декабрында Ленин партијанын тәмизләнмәсинин илк јекунларыны өјрәниб П. А. Залутскијә, А. А. Солтса вә РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләринә мәктубла мүраҹиәт едиб мәсләһәт көрүрдү ки, гаршыдакы XI партија конфрансынын гәрарларында партија үзвлүјүнә гәбул үчүн даһа чидди шәртләр мүәјјән едилсин (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 311—312).

«Партијанын тәмизләнмәси һаггында РК(б)П XI конфрансынын гәтнамәси лајиһәсинә гејдләр»индә Ленин јазырды: «Һәгиги фәһләләрин партијаја гәбулуну асанлашдырмаға мән әсла е'тираз етмәздим, лакин кимин ири сәнаје фәһләси һесаб олуначағыны мүәјјән едән фөвгәл'адә, чидди шәртләр гојулмаса, дәрһал јенә бу дешијә бир-јығын дәләдуз сохулар» (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 313).

РК(б)П-нин XI Үмумрусија конфрансы партијаја гәбул шәртләрини дәјишмәк мәсәләсини һәлл етмәди, лакин XI партија гурултајы тәрәфиндән партија Низамнамәсинин партијаја гәбул шәртләри һаггында һиссәсинин дәјишдирилмәси лазым кәлдијини билдирди.—*19.*

12 РК(б)П МК Сијаси Бүросунун тапшырығы илә Г. Ј. Зиновјев тәрәфиндән РК(б)П-нин XI гурултајы үчүн һазырлан-

мыш «Партијаны мөһкәмләндирмәк һаггында» тезисләрин илкин лајиһәсиндән сөһбәт кедир. Сијаси Бүронун 1922-чи ил 8 март тарихли гәрарына әсасән бу лајиһә Сијаси Бүро үзвләринә көндәрилмишди. Лајиһәдә нәзәрдә тутулурду ки, кәндлиләр вә гызыл әскәрләр партијаја үчиллик стажы олан үч нәфәр РК(б)П үзвүнүн зәманәти илә, гуллугчулар вә башгалары исә бешиллик стажы олан беш нәфәр партија үзвүнүн зәманәти илә гәбул едилмәлидирләр.

Ленин тезисләрин лајиһәсинин әсас көтүрмәјә е'тираз етмәјәрәк тәклиф едирди ки, фәһләләрин партијаја гәбулу заманы үчиллик стажы олан, кәндлиләрин вә гызыл әскәрләрин гәбулу заманы дөрдиллик стажы олан, галанларын гәбулу заманы исә бешиллик стажы олан РК(б)П үзвләринин зәманәти тәләб едилсин, һабелә намизәдлик стажы һаггында («партијаја гошуланлар» һаггында) мәсәлә ишләнib һазырлансын, бу мәсәлә тезисләрин лајиһәсиндә верилмәмишди.

Сијаси Бүро Зиновјевин јенидән ишләнмиш вә тамамланмыш тезисләрини мартын 13-дә тәсдиг етди вә онлар мартын 17-дә «Правда»нын 62-чи нөмрәсиндә дәрч олунду.

Тезисләр тәсдиг олунаркән Ленин Сијаси Бүронун иҹласында иштирак етмәмишди. Тезисләрин партијаја гәбул шәртләри һаггында бөлмәси онун чидди е'тиразына сәбәб олмуш, буну 24 март тарихли мәктубунда шәрһ етмишди.—*19.*

[13] Ленин «Партијанын шәхси һеј'этинин јохланмасы тәшкилатынын нәзәрә алынмасы илә әлагәдар олараг партијаны мөһкәмләтмәк мәсәләсинә даир» РК(б)П XI Үмумрусија конфрансынын гәтнамәсини вә РК(б)П вилајәт комитәләри, вилајәт бүролары, губернија комитәләри катибләри мүшавирәсинин «Партијанын тәмизләнмәси илә әлагәдар партијаны мөһкәмләндирмәк һаггында гәтнамәјә әлавә олараг партија гуручулуғунун тәшкилат мәсәләләринә даир әмәли тәклифләр» гәтнамәсини (1921-чи илин декабры) нәзәрдә тутур, бу гәтнамәләрин мәтни Зиновјевин «Партијаны мөһкәмләндирмәк һаггында» тезисләринин илкин лајиһәсиндә верилмәмишди.—*19.*

[14] Зиновјевин «Партијаны мөһкәмләндирмәк вә онун јени вәзифәләри һаггында» тезисләринин бешинчи бәндиндән сөһбәт кедир, РК(б)П МК Сијаси Бүросунун тәсдиг етдији тезисләрин һәмин бәнди ашағыдакы мүддәадан ибарәт иди: «Партија низамнамәсинин дәјишдирәрәк (II бөлмә, параграф 7) XI гурултај гәрара алыр ки, фәһлә вә кәндлиләр ән азы алты ај, галанлары ән азы бир ил намизәдләр сырасында олмалыдырлар» («РК(б)П он биринчи гурултајы. Стенографик һесабат», М., 1961, сәһ. 684).—*19.*

15 *МНК* (Мәркәзи Нәзарәт Комиссијасы)—али партија нәзарәти органы. Партијадахили демократијаны күчләндирмәк, партијанын бирлијини вә интизамы мөһкәмләндирмәк сәһәсиндә көрүлән әмәли тәдбирләрлә јанашы, партија гурултајы тәрәфиндән сечилән Нәзарәт комиссијасыны вә губернија комитәләри јанында партија комиссијаларыны јаратмаг һаггында гәрар РК(б)П-нин 1920-чи ил сентјабрын 22—25-дә олмуш IX Үмумрусија конфрансында гәбул едилмишди (бах: «Партија гуручулуғунун нөвбәти вәзифәләри һаггында» гәтнамәси—«Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә, 1954, сәһ. 559—566). Нәзарәт комиссијалары ән гәрәзсиз, һамынын е'тимадыны газанмыш коммунистләрдән јарадылмалы иди. В. И. Ленин Нәзарәт Комиссијасыны «партија вә пролетар вичданынын әсл органы»на чевирмәји зәрури һесаб едирди (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 41-чи чилд, сәһ. 426). МНК илк дәфә РК(б)П-нин 1921-чи ил мартын 8—16-да кечирилән X гурултајында сечилмишди.—*20.*

16 1922-чи ил мартын 25-дә РК(б)П МК пленуму Зиновјевин тезисләриниң бешинчи бәндини дәјишмәк һаггында В. И. Ленинин тәклифини гәбул етди, лакин Ленинин бүтүн көстәришләриниң нәзәрә алмады. Пленум партијаја јени үзвләрин гәбулу шәртләри һаггында бәнди гурултаја ашағыдакы ифадәдә вермәји гәрара алды: «Өзкә әмәјини истисмар етмәк, мөһтәкирлик етмәк һесабына јашајан үнсүрләрин вә бу кимиләрин партијаја дахил олмасына һеч бир һалда јол вермәјәрәк, намизәдлик мүддәти фәһләләр үчүн 6 ај, гызыл әскәрләр үчүн 1 ил, кәндлиләр вә дикәр шәхсләр үчүн $1^1/_2$ ил мүәјјән едилсин вә партијанын јени үзвләриниә зәманәт верән јолдашларын үзәриниә хүсуси мәс'улијјәт гојулсун» («РК(б)П он бириниң гурултајы. Стенографик һесабат», М., 1961, сәһ. 737—738).

РК(б)П XI гурултајының «Партијанын мөһкәмләндирилмәси вә јени вәзифәләри һаггында» гәтнамәсиндә партија Низамнамәсинә дәјишиклик едиләрәк XII гурултаја гәдәр бүтүн дөвр үчүн РК(б)П-јә гәбулун јени гајдасы тәсдиг едилди. Партијаја гәбул заманы үч категорија мүәјјән едилмишди: 1) фәһләләр, һабелә фәһлә вә кәндлиләрдән олан гызыл әскәрләр; 2) өзкә әмәјини истисмар етмәјән кәндлиләр (гызыл әскәрләрдән башга) вә кустарлар; 3) башгалары (гуллугчулар вә и. а.). Намизәдлик стажы бириниң категорија үчүн 6 ај, икинчи категорија үчүн 1 ил, үчүнчү категоријадан оланлар, елә дә башга партијалардан чыхмыш шәхсләр үчүн 2 ил. Партијаја гәбул заманы бириниң вә икинчи категоријалар үчүн үчиллик партија стажы олан үч нәфәр партија үзвүнүн зәманәти тәләб едилирди, һәм дә фәһләләр, һабелә фәһлә вә кәндлиләрдән олан гызыл әскәрләр үчүн зәманәтләр гәза вә рајон комитәләриндә, кәндлиләр вә кустарлар үчүн исә губернија комитәләриндә тәсдиг едилмәли иди. Дикәр шәхсләр (гуллугчулар вә и. а.), һабе-

лә башга партијалардан чыхмыш шәхсләр мүтләг губернија комитәсиндә тәсдиг едилмәклә, бешиллик стажы олан беш нәфәр партија үзвүнүн зәманәти илә РК(б)П-јә гәбул олуна биләрдиләр. 20 јашынадәк олан кәнчләр (гызыл әскәрләр истисна олмагла) партијаја јалныз РКӘК васитәсилә дахил олмалы идиләр. Партијаја дахил олмаг истәјәнләрин сијаһылары ирәличәдән дәрч едилмәли иди.

Гурултај зәманәт верәнләрин зәманәт аланлар үчүн ән чидди мәс'улијјәтин конкрет формаларыны ишләјиб һазырламағы МК-ја тапшырды (бах: «Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә, 1954, сәһ. 689—690).—*21.*

[17] *Сменавехчиләр*—1921-чи илдә рус аг мүһаҹир зијалылары арасында јаранмыш ичтимаи-сијаси чәрәјанын нүмајәндәләри. Бу вә ја диҝәр сәбәбләрә көрә Совет Русијасындан мүһаҹирәт етмәјән көһнә, буржуа зијалыларынын бир һиссәси дә сменавехчилији мүдафиә едирди. Сменавехчиләр өз адларыны 1921-чи илдә Прагада нәшр едилән «Смена вех» мәчмуәсиндән көтүрмүшдүләр. Сменавехчиләрин идеологлары кадет истигамәтли аг мүһаҹирләр Ј. В. Клјучников, Н. В. Устрјалов, С. С. Лукјанов, А. В. Бобришшев-Пушкин, С. С. Чахотин, Ј. Н. Потехин вә башгалары идиләр. Сменавехчиләрин өз мәтбуат органы вар иди, бу, 1921-чи илин октјабрындан 1922-чи илин мартынадәк Паридә нәшр олунан «Смена Вех» журналы иди.

Сменавехчилијин сосиал әсасыны, јени игтисади сијасәтин тәтбиг едилмәси илә әлагәдар оларағ Совет Республикасында капиталист үнсүрләринин бир гәдәр чанлаимасы тәшкил едирди. Сменавехчиләр јени игтисади сијасәтә Совет һакимијјәтинин капитализмин бәрпасына доғру тәкамүлү кими бахыр вә Совет дөвләтинин буржуа республикасына чевриlмәси үмиди илә она өз әмәкдашлыгларыны тәклиф едирдиләр. Лакин сменавехчиләрин бир һиссәси Совет һакимијјәти илә вичданла ишләмәк нијјәтиндә иди. РК(б)П XII Үмумрусија конфрансы (4—7 август 1922-чи ил) буну нәзәрә алараг «Антисовет партијалар вә чәрәјанлар һаггында» гәтнамәсиндә гејд етмишди: «Сменавехчилик» чәрәјаны дејилән чәрәјан индијәдәк објектив чәһәтдән мүтәрәгги рол ојнамыш вә һәлә дә ојнаја биләр. Һәмин чәрәјан Совет һакимијјәти илә «барышмыш» олан вә өлкәни дирчәлтмәк үчүн Совет һакимијјәти илә ишләмәјә һазыр олан мүһаҹирәтдәки вә Русијадакы зијалы групларыны бирләшдирмиш вә бирләшдирмәкдәдир. *Бу мә'нада* «сменавехчилик» чәрәјаны мүсбәт мүнасибәтә лајиг иди вә јенә дә лајигдир. Лакин бунунла бәрабәр, бир дәгигәлијә дә унутмаг олмаз кн, «сменавехчилик» чәрәјанында да буржуа-реставраторчулуг мејлләри күчлүдүр, «сменавехчиләр» дә меншевикләр вә есерләр кими бу үмиддәдирләр кн, игтисади күзәштләрдән сонра буржуа

демократијасы тәрәфә сијаси күзәштләр едиләчәкдир вә и. а.» («Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә, 1954, сәһ. 743).

Сменавехчыларын әксәријјәти сонралар ачыг әксингилаби мөвгеләрә кечмишдиләр.

Сменавехчилијин В. И. Ленин тәрәфиндән верилән характеристикасына бах: бу чилд, сәһ. 105—107.—*21.*

[18] В. И. Ленинин имзасы илә буна охшар мәктуб гарышыг чәмијјәтләрин (кредит вә сәһмдар чәмијјәтләринин) ишләринә даир комиссијанын сәдри Г. Ј. Соколникова да көндәрилмишди (бах: Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабы, сәһ. 449—450).—*24.*

[19] *ӘМШ*—Әмәк вә Мүдафиә Шурасы, Халг Комиссарлары Советинин даими комиссијасы. ӘМШ 1920-чи илин апрелиндә Фәһлә вә Кәндли Мүдафиә Шурасындан тәшкил едилмишди. Әмәк вә Мүдафиә Шурасынын сәдри В. И. Ленин иди.—*24.*

[20] *«Мүбариз материализмин әһәмијјәти һаггында»* мәгаләси «Под Знаменем Марксизма» журналынын үчүнчү нөмрәси үчүн јазылмышды, һәмин нөмрә партијанын XI гурултајына јахын чыхмалы иди.

Н. К. Крупскајанын хатырладығына көрә, В. И. Ленин мәгаләни Корзинкино кәндиндә истираһәт заманы фикирләшмишди. О заман Ленин динә зидд мөвзуда чохлу китаб вә китабча нәзәрдән кечирмиш, А. Древсин «Die Christusmythe» («Иса һаггында миф») китабыны вә Е. Синклерин «The Profits of religion» китабыны (китабын русчаја тәрчүмәси 1925-чи илдә «Дин вә варланма» ады илә чыхмышды) вә башга китаблары охумушду. Н. К. Крупскаја јазырды: «Кәзинти заманы биз Древс вә Синклер һаггында, биздә дин әлејһинә нечә сәтһи тәблиғат апарылдығы, бу тәблиғатда нә гәдәр бајағылыг олдуғу, онун тәбиәтшүнаслыгла нечә дајаз сурәтдә әлагәләндирилдији, динин сосиал көкләринин нечә аз ачылыб көстәрилдији, фәһләләрин ингилаб илләриндә сон дәрәчә артан тәләбатыны бу тәблиғатын нечә аз өдәдији барәсиндә сөһбәт едирдик» («Под Знаменем Марксизма», 1933, № 1, сәһ. 148—149).

Мәгалә 1922-чи ил мартын 12-дә тамамланмышды, лакин Ленин онун үзәриндә иши дајандырмады. Катибә кичик мәктубунда о јазырды: «Халиш едирәм, 1 №-ли нүсхәдә етдијим дәјишикликләр вә әлавәләри мүмкүн гәдәр диггәтлә икинчи нүсхәјә (№ 2) кечириб, *1 №-ли* нүсхәни гәбз алмагла «Под Знаменем Марксизма» журналына көндәрәсиниз» (Ленин мәчмуәсинин XXXV китабы, 1945, сәһ. 340). Ленин мәгаләјә, динин елми тәнгидинин мүасир нүмајәндәләри Древс вә Винпер һаггында әлавәләр етмиш (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи парти-

ја архивиндә сахланылан «Под Знаменем Марксизма» журналының 1—2-чи нөмрәсиндә «Редаксијадан» бәјанатының үстүндә Ленинин етдији «+Древс+Вишер» шәрәси„ көрүнүр, бунунла әлагәдардыр), Синклерин «The Profits of religion» китабының ады чәкилән јери нозмуш, бу чүр китаб, китабча вә башга шејләрдән дин әлејһинә тәблиғатда истифадә етмәјин вачиблијини үмуми формада көстәрмишди.

«Под Знаменем Марксизма»—фәлсәфи вә ичтимаи-игтисади журнал; мүбариз материализми вә атеизми тәблиғ етмәк вә «руһанилијин дипломлу нөкәрләринә» гаршы мүбаризә апармаг мәгсәди илә јарадылмышды. Журнал 1922-чи илин јанварындан 1944-чү илин ијунунадәк һәр ај (1933—1935-чи илләрдә ики ајда бир дәфә) Москвада чыхырды.—*26*.

[21] Ленин И. Дитскенин бу сөзләрини нәзәрдә тутур: «Биз дипломлу нөкәрләрин дилиндән ешидилән «тәһсил вә елм» һаггында бәлағәтли ибарәјә, «идеја не'мәтләри» һаггында нитгләрә дәриндән нифрәт едирик, онлар, вахтилә бүтпәрәст кешишләр тәбиәт һаггында әлдә едилән илк мә'луматларла халгы алдатдығы кими, бу күн дә сахта идеализмлә алдадырлар» (И. Дитскен. Сечилмиш фәлсәфи әсәрләри, 1941, сәһ. 261).—27.

[22] Бах: Ф. Енкелс. Мүһачир әдәбиҗјаты (К. Маркс вә Ф. Енкелс. Үччилдлик сечилмиш әсәрләри. Бакы, 1980, 2-чи чилд, сәһ. 426—427).—*29*.

[23] Бурадакы мәтн әввәлчә белә иди: «Бу күнләрдә мән Ептон Синклерин «Динин мәнфәәтлилији» китабыны өтәри нәзәрдән кечиридим. Шүбһә јохдур ки, мәсәләјә јанашмагда вә ону шәрһ етмәкдә мүәллифин бә'зи нөгсанлары вардыр. Лакин бу китаб онунла гијмәтлидир ки, чанлы дилдә јазылмышдыр, чохлу конкрет фактлар вә мүгајисәләр верир...»

Н. К. Крупскајанын хатырладығы кими, мүәллиф китабы мәктубла бирликдә онун адына көндәрмишди, мәктубда «о өз романлары васитәсилә апардығы мүбаризәдән јазмышды». Ленин «инкилис дили лүғәти тапыб ахшамлар китабы охумаға башлады. Китаб дин әлејһинә тәблиғат чәһәтдән ону чох гане етмирди, лакин буржуа демократијасыныи тәнгиди онун хошуна кәлди» («Под Знаменем Марксизма», 1933, № 1, сәһ. 148).—*31*.

[24] *«Экономист»*—Русија техника чәмијјәтинин сәнаје-игтисад шө'бәсинин журналы иди, һәмин чәмијјәтин тәркибиндә Совет һакимијјәтинә дүшмән әһвал-руһијјәдә олан буржуа техники зијалылары вә кечмиш мүәссисә саһибкарлары дахил идиләр. 1921-чи илин декабрындан 1922-чи илин ијунунадәк Петроградда чыхырды (1-чи нөмрәнин үз габығында 1922-

чи ил көстәрилмишдир). В. И. Ленин журналы «авангардчыларын ашкар мәркәзи» адландырмышды.

Журналын 1-чи нөмрәсини В. И. Ленинә журналын редактору Д. А. Лутохин көндәрмиш вә ону Н. П. Горбунов Ленинә вермишди.—*35.*

25 РК(б)П МК Сијаси Бүросу В. И. Ленин тәрәфиндән јазылмыш «Кенујада Совет нүмајәндә һеј'әтинин вәзифәләри һаггында РК(б)П МК гәрарынын лајиһәси»нин 1922-чи ил февралын 28-дә тәсдиг едиб, нүмајәндә һеј'әтинә тапшырды ки, конфрансда чыхыш едәчәји програмы әтрафлы ишләјиб һазырласын (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 445—448). РК(б)П МК-нын директивләринә үјғун олараг. К. В. Чичерин һәмин програмы ишләјиб һазырламыш вә Ленинә мәктубунда ону шәрһ етмишди.

Совет нүмајәндә һеј'әтинин чыхыш едәчәји програма Ленинин әлавәләри Чичеринин мартын 21-дә һазырладығы бәјанатын лајиһәсиндә нәзәрә алынмышды. Бу лајиһәјә дүзәлиш вә гејдләрә бах: бу чилд, сәһ. 73—74.—*38.*

26 *Ики јарым Интернасионал* (рәсми ады Сосиалист партијаларынын бејнәлхалг бирлијидир)—ингилабчы күтләләрин тәзјиги алтында II Интернасионалдан чыхмыш сентрист сосиалист партијалары вә групларының бејнәлхалг тәшкилатыдыр; 1921-чи илин февралында Вјанада кечирилән конфрансда рәсмиләшмишди. II$^1/_2$ Интернасионалын лидерләри сөздә II Интернасионалы тәнгид едәрәк, ишдә пролетар һәрәкатының бүтүн мүһүм мәсәләләриндә оппортунизм, тәфригәчи сијасәти јеридир вә јарадылмыш бирликдән фәһлә күтләләринә коммунистләрин артан тә'сиринә мүгавимәт көстәрмәк үчүн истифадә етмәјә чалышырдылар. В. И. Ленин јазырды: «II$^1/_2$ Интернасионалдан олан чәнаблар ингилабчы адланмаг истәркән, ишдә һәр бир чидди вәзијјәтдә әксингилабчы олурлар, чүнки онлар көһнә дөвләт апаратының зоракылыгла дағыдылмасындан горхурлар, онлар фәһлә синфинин гүввәләринә инанмырлар» (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 114).

1923-чү илин мајында II вә II$^1/_2$ Интернасионаллар Сосиалист фәһлә Интернасионалы дејилән Интернасионалда бирләшдиләр.—*38.*

27 1914—1918-чи илләр дүнја империалист мүһарибәсинә јекун вурмуш *Версал сүлһ мүгавиләси* 1919-чу ил ијунун 28-дә бир тәрәфдән АБШ, Британија империјасы, Франса, Италија, Јапонија, онларла бирләшмиш дөвләтләр вә дикәр тәрәфдән Алманија тәрәфиндән имзаланмышды.

Ленин Версал сүлһ мүгавиләсинә гијмәт верәрәк јазырды: «Бу, ешидилмәмиш бир сојғунчулуг сүлһүдүр, бу сүлһ он милјонларла адамы, о чүмләдән дә ән сивилизасијалы адамлары гул вәзијјәтинә салыр» (Әсәрләри, 5-чи нәшри,

41-чи чилд, сәh. 382). Версал сүлһ мүгавиләсиндән мәгсәд капиталист дүнјасыны галиб дөвләтләрин хејринә јенидән бөлүшдүрүлмәсини тәсбит етмәк, hабелә өлкәләр арасында елә мүнасибәтләр системи јаратмаг иди ки, бу систем Совет Русијасыны боғмаға вә бүтүн дүнјада ингилаби һәрәкаты дармадағын етмәјә јөнәлдилсин.—*39*.

[28] Буржуазијанын һүчумуна гаршы фәһләләрин вәһид чәбһәсини јаратмаг уғрунда Коммунист Интернасионалынын мүбаризәси вә фәһлә күтләләринин бирлијә доғру мејли II$^1/_2$ Интернасионалын рәһбәрлијини мәчбур етди ки, Авропанын игтисади вәзијјәти вә фәһлә синфинин иртича әлејһинә фәаллијјәти проблемләринә бахмаг үчүн 1922-чи илин јазында бејнәлхалг конфранс чағырмаг һаггында 1922-чи ил јанварын 19-да Коминтернин Ичраијјә Комитәсинә вә II Интернасионала тәклиф көндәрсин. Коминтерн бу тәклифи гәбул етди.

Дәрч олунан мәктуб үч Интернасионалын конфрансына Коминтернин нүмајәндә hеј'әти үчүн Коммунист Интернасионалы Ичраијјә Комитәси директивләринин һазырланмасы илә әлагәдар јазылмышды. Мәктуб Г. Ј. Зиновјевин тәртиб етдији директивләр лајиһәсинә гејдләрдән ибарәтдир. Г. Ј. Зиновјев 1922-чи ил мартын 14-дә лајиһәни В. И. Ленинә көндәриб Коминтернин Ичраијјә Комитәсинә верилмәздән әввәл лајиһә һаггында өз рә'јини билдирмәсини хаһиш етмишди.

Ленинин гејдләринә вә тәклифләринә үјғун олараг дүзәлишләр вә әлавәләр едилмиш директивләр Сијаси Бүро тәрәфиндән бәјәнилмишди. Мартын 17-дә Коминтернин Ичраијјә Комитәси директивләри јекдилликлә бәјәнди.

Үч Интернасионалын конфрансы 1922-чи ил апрелин 2—5-дә Берлиндә кечмишди.

Конфрансда, бир тәрәфдән, II вә II$^1/_2$ Интернасионалларын нүмајәндәләри илә, дикәр тәрәфдән, Коммунист Интернасионалынын нүмајәндәләри арасында кәскин мүбаризә башланды. Коминтернин нүмајәндә hеј'әти капиталын һүчумуна гаршы, иртича әлејһинә, јени империалист мүһарибәләрин һазырланмасына гаршы мүбаризә, Совет Русијасына јардым, Версал сүлһү вә мүһарибә заманы дағыдылмыш вилајәтләрин дирчәлдилмәси һаггында мәсәләләри мүзакирә етмәк үчүн һәмкарлар иттифагларынын вә дикәр фәһлә тәшкилатларынын иштиракы илә үмумдүнја конгреси чағырмаг барәдә тәклиф ирәли сүрдү. II$^1/_2$ Интернасионалын нүмајәндә hеј'әти тәрәфиндән әслиндә мүдафиә олунан II Интернасионал нүмајәндәләри Коминтернин нүмајәндә hеј'әтинә гәбул едилмәси гејри-мүмкүн олан ашағыдакы шәртләри гәбул етдирмәјә чалышырдылар: Совет дөвләтиндән Күрчүстанын ајрылмасы, күтләви фәһлә тәшкилатларында коммунист өзәкләри јаратмагдан имтина едилмәси, сијаси чаниләрин азад олунмасы. Нүмајәндә hеј'әти бу тәләбләри

рәдд етди, лакин белә бир шәртә разы олду ки, Совет һөкумәти әксингилабчы есерләр барәсиндә өлүм чәзасы тәтбиг етмәјәчәкдир, II вә II$^1/_2$ Интернационалларын нүмајәндәләриниң мәһкәмәдә иштиракына ичазә верәчәкдир. Ленин «Бизә чох баһа баша кәлди» мәгаләсиндә Коминтерниң нүмајәндәләри Н. И. Бухарин, К. Б. Радек вә башгалары тәрәфиндән едилән күзәштләри сәһв һесаб едәрәк бунлары кәскин тәнгид етди (бах: бу чилд, сәһ. 157—162).

Конфрансда үмуми бәјаннамә гәбул олунду ки, бунда да конкрет мәсәләләрә дајр биркә мүшавирә вә чыхышлар кечирмәјин мүмкүнлүју е'тираф едилирди.

Конфранс зәһмәткешләри Кенуја конфрансы заманы сәккиз саатлыг иш күнү уғрунда, ишсизлијә гаршы, капитализмин һүчумуна гаршы, рус ингилабының мүдафиәси уғрунда, бүтүн дөвләтләрин Совет Русијасы илә сиjаси вә игтисади әлагәләрини бәрпа етмәк уғрунда, бүтүн өлкәләрдә милли вә бејнәлхалг мигјасда ваһид пролетар чәбһәсини бәрпа етмәк уғрунда мүбаризә шүарлары алтында күтләви нүмајишләр кечирмәјә чағырды.

Конфранс тезликлә үмумдүнја конгреси чағырылмасы зәрурилијинә тәрәфдар олдуғуну билдирди вә сонракы конфрансларын вә конгреси һазырламаг үчүн 9 нәфәрдән (һәр Интернационалдан үч нүмајәндә) ибарәт тәшкилат комиссијасы јаратды.

Лакин кениш зәһмәткеш күтләләринин тәзјиги алтында бу сазишә разы олмуш II вә II$^1/_2$ Интернационалларын рәһбәрләри саботажчылыг едәрәк ону позурдулар. 1922-чи ил мајын 21-дә II вә II$^1/_2$ Интернационалларын бир сыра партијалары, коммунистләрин иштиракы олмадан һаагада үмумдүнја конгреси чағырмаг һаггында гәрар гәбул етди. Бунунла әлагәдар оларағ Коминтерниң нүмајәндә һеј'әти 1922-чи ил мајын 23-дә Берлиндә доггузлар комиссијасының ичласында комиссијанын тәркибиндән чыхдығыны билдирди.—*46*.

[29] Партијанын XI гурултајы үчүн Ј. А. Преображенскинин һазырладығы «Мүасир кәнддә РКП сијасәтинин әсас принсипләри» адлы тезисләр 1922-чи ил мартын 10-да РК(б)П МК Тәшкилат комитәсинин вә Сијаси Бүросунун бүтүн үзвләринә көндәрилмишди. В. И. Ленин тезисләрлә таныш олдугдан сонра дәрч олунан бу мәктубу јазмышды. Мартын 18-дә Сијаси Бүро Преображенскинин тезисләринә бахдыгдан сонра Ленинин мәктубунун 15-чи бәндиндә ифадә олунмуш тәклифләрини гәбул етди.—*48*.

[30] *Всеработземлес*—Үмумруси̇ја торпаг вә мешә ишчиләри һәмкарлар иттифагы.—*52*.

[31] 1922-чи ил февралын 28-дә сосиалист-ингилабчылар партијасы МК үзвләрини вә бу партијанын фәал хадимләрини,

Совет һакимијјәти әлејһинә әксинғилаби, террорчулуғ мүбаризәсинә көрә Али инғилаби трибуналын мәһкәмәсинә вермәк һаггында Дөвләт сијаси идарәсинин тәрары дәрч олунду. Буна чаваб оларағ, өзләрини «Сосиалист-инғилабчылар партијасынын харичи нүмајәндәлији» адландыран мүһачир есерләр групу 1922-чи ил мартын 11-дә өзләрининн Берлиндә нәшр олунан «Голос России» гәзетинин 913-чү нөмрәсиндә «Бүтүн дүнјанын сосиалист партијаларына» мүрачиәтини дәрч етди ки, бунда да куја мүттәһимләрә габағчадан өлүм һөкмү чыхарылмасы әлејһинә протест билдирирди. Бу мүрачиәт II вә II¹/₂ Интернационалларын партијалары, реформист һәмкарлар иттифаглары вә буржуа зијалылары тәрәфиндән мүдафиә олунду.

Дәрч олунан сәнәд В. И. Ленинин вә К. В. Чичеринин адына Инкилтәрә Мүстәгил фәһлә партијасынын Милли шурасы, Данимарка сосиал-демократ партијасынын сәдри Т. Стаунинг, II Интернасионал лидерләриндән бири Е. Вандервелде, Үмуми алман фәһлә иттифагынын рәјасәт һеј'әти тәрәфиндән көндәрилән вә есерләрин мәһкәмәсинин үч Интернасионалын Берлин конфрансынадәк тә'хирә салмағы тәләб едән телеграмлар илә әлагәдар оларағ јазылмышдыр.

Ленинин тәклиф етдији чаваб лајиһәси РК(б)П МК Сијаси Бүросу тәрәфиндән 1922-чи ил мартын 18-дә кичик дәјишикликләрлә гәбул едилмиш вә мартын 21-дә халг әдлијјә комиссары Д. И. Курскинин имзасы илә «Известия ВЦИК» гәзетинин 64-чү нөмрәсиндә дәрч олунмушду.

Есерләрин мүһакимәси 1922-чи ил ијунун 8-н—августун 7-дә Москвада олмушдур. Мүгәссир сифәтилә 34 нәфәр: есерләр партијасы МК-сынын, МК-нын Москва бүросунун үзвләри вә есерләр партијасынын, онун МК директивләри әсасында һәрәкәт едән ајры-ајры үзвләри чәлб едилмишди. Мәһкәмә просеси иттиһам материалыны тамамилә тәсдиг етди вә есерләр партијасы МК-сынын фәал әксинғилаби ишинин мәнзәрәсини: Совет һакимијјәти әлејһинә гәсдләр вә үсјанлар тәшкил едилмәсини, фәһлә рәһбәрләрининн өлдүрүлмәсини, харичи мүдахиләјә јардым көстәрилмәсини ашкар көстәрди. Али трибунал башлыча мүгәссирләрин он ики нәфәрини (Готс, Донској, Һенделман-Грабовски, Ратнер-Елкинд, Тимофејев вә башгаларыны) ән јүксәк чәзаја мәһкум етди. ҮРМИК Рәјасәт һеј'әти бу һөкмү тәсдиг едәрәк гәрара алды ки, есерләр партијасы Совет һакимијјәти әлејһинә силаһлы мүбаризә методларындан әл чәкмәзсә, террор вә гијамлар тәшкил етмәк тактикасыны давам етдирәрсә, һөкм ичра олунсун. Мүттәһимләрин бир һиссәси 2 илдән 10 иләдәк чиддн һәбсә мәһкум едилдиләр. Пешман олдугларыны билдирән вә есерләр партијасы МК-сынын чинајәткар фәалијјәтини ифша едән бир сыра мүттәһимләр чәзадан азад едилдиләр—*54.*

[32] 1922-чи ил мартын 18-дә РК(б)П МК Сијасн Бүросу В. И. Ленинин тәклиф етдији лајиһәни гәбул етди.—*56.*

[33] И. И. Сквортсов-Степанов «Дүнја тәсәррүфатының кечид фазасы илә әлагәдар олараг РСФСР-ин електрикләшдирилмәси» китабыны В. И. Ленинин тапшырығы илә јазмышды вә Ленин бу әсәрә чох бөјүк әһәмијјәт верирди.

Ленин китаб үзәриндә ишин кедиши илә даим марагланыр, мүәллифә көмәк едир, онун үчүн ән әлверишли шәраит јаратмаға чалышырды. Мәсәлән, 1921-чи ил ијулун 17-дә о, Сквортсов-Степановдан хаһиш едирди ки, вә'д етдији әсәр үзәриндә ишин «нечә кетмәси вә әсәрин нә заман гуртарачағы» барәсиндә мә'лумат версин (Ленин мәчмуәсинин XX китабы, 1932, сәһ. 221); сентјабрын 20-дә Владимир Илич Н. П. Горбунова тапшырыг верди ки, електрикләшдирмәјә дair рус вә алман дилләриндә бүтүн әдәбијјаты Сквортсов-Степанов үчүн топласын; октјабрын ахырларында Ленин Сквортсов-Степановун е'замијјәтини ләғв етмәк вә «ону ...дикәр ишләрә јајынмадан, башладығы әдәби әсәри I—I½ ај әрзиндә гуртармасы үчүн *Москва јахынлығындакы* совхозлардан *биринә көндәриб* сүдлә гидаландырмаг» хаһиши илә РК(б)П МК Тәшкилат Бүросуна мүрачиәт етди (Ленин мәчмуәсинин XXXV китабы, 1945, сәһ. 284).

Сквортсов-Степанов китаб үзәриндә иш һаггында Ленинә мә'лумат верәрәк 1922-чи ил јанварын 20-дә јазырды: «Әзиз Владимир Илич, әввәлки кими гызғын електрикләшдирирәм... Сиз Москвада олачағыныз вахт Сизи, һәмишәки кими, беш дәгигәлијә көрмәјим лазымдыр ки, өзүмү сәфәрбәр едим. Сиз, ағыллы истисмарчы кими, иш габилијјәтини чох көзәл артырырсыныз. Әлинизи мөһкәм сыхырам. Мәни белә бир ишә вадар етдијинизә көрә чох сағ олун» («Пролетарская Революция», 1929, № 10, сәһ. 122).

Ленин мүгәддимәни Сквортсов-Степанова көндәрәрәк 19 март тарихли мәктубунда «көзәл мүвәффәгијјәт үчүн» ону тәбрик етди (Әсәрләри, 4-чү нәшри, 36-чы чилд, сәһ. 572).

Ленинин мүгәддимәси китаб чыхмаздан әввәл, 1922-чи ил мартын 21-дә «Правда»ның 64-чү нөмрәсиндә чап олунду. Китаб чыханда, Сквортсов-Степанов онун бир нүсхәсини Ленинә бағышлајыб үстүндә јазмышды: «Амансыз «мәчбуријјәтлә» әсәр үзәриндә ишләмәјә вадар едилмиш вә көзләнилмәдән бу ишдә өзүнүн «әсл јолуну» тапмыш мүәллифдән әзиз В. И. Ленин-Улјанов јолдаша. Јашасын бу чүр «мәчбуријјәт! И. Степанов. 23/X. 1921—29/III. 1922» «В. И. Ленинин Кремлдәки китабханасы», М., 1961, сәһ. 318).—*57.*

[34] В. И. Ленин VIII Үмумруси Советләр гурултајынын «Кржижановски јолдашын електрикләшдирмә һаггында мә'рузәси үзрә» гәтнамәсинин көзәрдә тутур; гәтнамә 1920-чи ил декабрын 29-да гәбул едилмишди (бах: «Фәһлә, кәндли, гызыл әскәр вә казак депутатлары Советләринин Сәккизинчи

Үмумрусија гурултајы. Стенографик һесабат», М., 1921, сәһ. 271—272). Бу тәтнамәнин лајиһәсини Ленин јазмышды (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 42-чи чилд, сәһ. 210—211).—*58.*

35 В. И. Ленинин мәктубу ашағыдакы вәзиҗҗәтлә әлагәдар јазылмышды. Москва Советинин Мәркәзи мәнзил шө'бәсиндә суи-истифадәләр һаггында алынан чохлу әризәләр әсасында бу шө'бәнин тәфтиши тәшкил едилмишди. Бу чүр мәктублар Ленинин адына да көлдиҗиндән, ХКС-нин ишләр идарәси (А. А. Дивилковски) тәфтишдә јахындан иштирак етмишди. Тәфтиш нәтичәсиндә мүәјјән едилмишди ки, Мәркәзи мәнзил шө'бәсинин бир сыра мәс'ул ишчиләри Москва коммунал тәсәррүфаты шө'бәсинин мүдири, партија үзвү Советников һимајәчилиҗи илә суи-истифадәләрә јол вермишләр. РК(б)П Москва Комитәси, Москва Совети Рәјасәт һеј'әтинин иштиракы илә мартын 14-дә кечирилән ичласында тәфтишин нәтичәләрини әсассыз һесаб етмиш вә ишә јенидән бахылмаг үчүн ону јени, партија комиссијасына вермәји гәрара алмышды. Н. П. Горбунова јаздығы вә мә'лумат үчүн РК(б)П МК Сијаси Бүросунун бүтүн үзвләринә көндәрилмиш мәктубунда Дивилковски бу гәрары «бүтүн ишин биршчи дәрәчәли дәфни» адландырыб «бүрократик бандитизмн, хүсусилә бу, партијаја сохулмуш шүбһәли үнсүрләр тәрәфиндән төрәдилдикдә, амансыз сүрәтдә тә'гиб етмәк барәсиндә» Ленинин көстәришләринә бу гәрары зидд олдуғуну гејд едәрәк һәмин гәрарын ләғв олунмасыны вә мүгәссирләрин мәһкәмәјә верилмәсини хаһиш едирди (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).

Ленин Сијаси Бүро үзвләри үчүн мәктубу В. М. Молотова көндәрәрәк онун үстүндә јазмышды: *«Сүрупаны вә Рыкову таныш едиб* дәрһал көндәрмәк үчүн Горбунова».—*60.*

36 Сәнәд Л. М. Хинчукун 1922-чи ил 17 март тарихли мәктубу илә әлагәдар јазылмышды; мәктубда о, кооперасија үзвлүҗүнүн көнүллүлүҗү мәсәләсини Сентросојузун мүвәккилләр шурасынын гаршыдакы 5-чи сессијасында гојуб-гојмамаг барәсиндә Ленинин көстәриш вермәсини хаһиш едирди.

Ленинин тәклифи РК(б)П МК Сијаси Бүросунун «Истеһлак кооперасијасы үзвлүҗүнүн мәчбурилиҗи, үзвлүк һаггының көнүллүлүҗү вә онун бирлиҗи һаггында» мәсәләјә даир 1922-чи ил 12 мај тарихли гәрарына дахил олмушду.—*62.*

37 ХКС-нин вә ӘМШ-ин ишини јенидән гурмаг вә ХКС илә ӘМШ сәдри мүавинләри арасында вәзифәләрин бөлүшдүрүлмәси мәсәләси илк дәфә Ленин тәрәфиндән 1922-чи илин јанвар—февралында А. Д. Сүрупа илә јазышмасында гојулмушду (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 398—406). Сонралар Ленин «Мүавинләрин (ХКС вә ӘМШ сәдри мүавинләринин) ишә һаггында гәрар» лајиһәсини һазырламышды (бах: бу чилд, сәһ. 170—179).—*63.*

[38] Халг Фәһлә-Кәндли инспексијасы комиссарлығындан сәһбәт кедир.

Фәһлә-Кәндли инспексијасы (Рабкрин) В. И. Ленинин тәшәббүсү илә 1920-чи илин февралында, Совет һакимијјәтинин илк ајларында јарадылмыш Халг дөвләт нәзарәти комиссарлығынын јенидән тәшкил едилмәси әсасында јарадылмышды.—*63.*

[39] Көрүнүр РК(б)П Мәркәзи Комитәсинин партијанын XI гурултајына сијаси һесабаты үзрә гәтнамә лајиһәсинә партија вә совет органларынын фраксијалары арасында һядд гојулмасы мәсәләсинә дair әлавә нәзәрдә тутулур (әлавәнин мәтни тапылмамышдыр). Бу мәсәлә В. И. Ленин тәрәфиндән, Мәркәзи Комитәнин сијаси мә'рузәсинин РК(б)П МК-нын 1922-чи ил мартын 25-дә олмуш пленумуна тәгдим етдији планына дахил едилмишди (бах: бу чилд, сәһ. 69—71).—*65.*

[40] Көрүнүр, партија вә совет органларынын гаршылыглы мүнасибәтләри вә онларын функсијаларының арасында һядд гојулмасы зәрурәти мәсәләсинә дair Тротскинин 1922-чи ил 10 март тарихли мәктубу нәзәрдә тутулур; мәктуб «Партијаны мөһкәмләндирмәк һаггында» Зиновјевин тезисләри лајиһәсинин мүзакирә едилмәси илә әлагәдар олараг РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләринә көндәрилмишди.—*65.*

[41] *«Беднота»нын дөрдиллик јубилеји мүнасибәтилә»* тәбрикини В. И. Ленин гәзетин редактору В. А. Карпинскинин хаһиши илә јазмышды.

Ленин «Беднота» редаксијасының ишчи илә даим марагланыр, кәндлиләрин вә гызыл әскәрләрин мәктубларына, мәктубларын сајы, үмуми әһвал-руһијјәси, әсас мәсәләләр барәсиндә мүнтәзәм мә'лумат вермәји Карпинскидән тәләб едирди (бах: Әсәрләри, 4-чү нәшри, 35-чи чилд, сәһ. 532).

1922-чи ил мартын 21-дә Карпински гәзетә кәлән мәктублар барәсиндә мә'луматы Ленинә көндәрәрәк јазырды: «Әзиз јолдаш! Нөвбәти «барометри» Сизә көндәрәрәк, Сиздән чох хаһиш едәрдим ки, шәнбә күнү мартын 25-и үчүн «Беднота»-нын дөрдиллик јубилејинә гыса бир мәгалә јазасыныз. Биз чох үмидвarыг ки, Сиз, ...бәлкә дә елә гәзетин Сизә верднји мә'луматла вә кәндлиләр барәсиндә мүһүм дөгретләр һазырлајаркән о мә'луматларын һансынын сизин үчүн фајдалы олмасы илә әлагәдар олараг «Беднота» һаггында бир нечә сәтир јазмагдан чәкинмәзсиниз» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).

Ленин Карпинскинин мәктубуну диггәтлә охумуш, ачылыгла вә јени игтисади сијасәтин һәјата кечирилмәси заманы јол верилән сәһвләрлә әлагәдар олараг кәндлиләрин әһвал-руһијјәсиндән бәһс едән јерләрин алтындан хәтт чәкмиш вә

РК(б)П МК Сијаси Бүросунун үзвләриндә, Рыкова вә Сүрупаја бу мәктубла таныш олмағы тәклиф етмишди.

Ленин тәбрикини «Беднота» редаксијасына көндәрәркән, буна гыса мәктуб да әлавә етмиш вә хәстә олдуғуну билдирәрәк јазмышды: «Беднота»нын дөрдиллик јубилеји мүнасибәтилә *јарарлы* бир шеј јаза билмирәм. Бу мәктубла бәрабәр көндәрдијим јарајарса, дәрч един; јарамаса, атын зәнбилә, белә јахшы олар» (В. И. Ленин. «1922—1923-чү илләрдәки мәгалә вә нитгләр», М., 1936, сәһ. 147).

«Беднота»—кәндлиләр үчүн күндәлик гәзет; 1918-чи ил мартын 27-дән Москвада чыхырды. 1931-чи ил февралын 1-дән «Беднота» «Социалистическое Земледелие» гәзети илә бирләшди.—*68.*

[42] Бу мәктуб, РК(б)П МК-нын 1922-чи ил мартын 25-дә кечирилмиш пленумуна тәгдим едилмәли иди. Пленумда әсас мәсәлә партијанын гаршыдакы XI гурултајына һазырлыг иди. Пленум гәрара алды: «а) ј. Ленинин гурултајдакы мә'рузәсинин өзү тәрәфиндән тәклиф олунан планы тәсдиг едилсин. б) МК-нын сијаси һесабаты үзрә Каменев јолдаш әлавә мә'рузәчи тә'јин едилсин. в) јол. Ленинә тәклиф едилсин ки, өз мә'рузәсинин ЭМШ һаггында вә онун јерләрдәки дајаг мәнтәгәләрини ишкишаф етдирмәк һаггында бөһс олуначаг һиссәсиндә Вилајәт игтисади мүшавирәләринин бөјүк ролуну гејд етсин». (Бу бәнд Ф. Е. Дзержинскинин тәклифинә әсасән гәбул олунмушду.) (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).

В. И. Ленин пленумун гәрарыны алдыгдан сонра сијаси мә'рузәнин пленумдан әввәл тәртиб олунмуш вариантында белә бир гејд етмишди: «*NB* хүсуси олараг *Вилајәт игтисади мүшавирәләри»,* сонра исә «27.III. нитгин планы» сәрләвһәси гојдуғу сон вариант белә бир бәнд әлавә етмишди: «*Вилајәт игтисади мүшавирәләринин ишини* ишкишаф етдирмәли вә кенишләндирмәли», гурултајда да һәмин бәнд әсасында чыхыш етмишди (бах: бу чилд, сәһ. 451—455).—*70.*

[43] Ленин Н. В. Устрјаловун 1922-чи ил јанварын 21-дә «Смена Вех» журналынын 13-чү нөмрәсиндә чап олунмуш «Тәкамүл вә тактика» мәгаләсинин нәзәрдә тутур.—*70.*

[44] Ленин ХКС, ЭМШ вә Кичик ХКС-нин ишини јенидән гурмаг һаггында А. Д. Сүрупаја јазылмыш мәктубларыны нәзәрдә тутур (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 398—406).—*71.*

[45] *Кичик ХКС* 1917-чи илин декабрында, ХКС-нин күндәлијини хырда мәсәләләрдән јүкүлләшдирмәк үчүн јарадылмышды; ХКС-нин комиссијасы һүгугунда фәалијјәт көстәрирди. Кичик ХКС-нин јекдилликлә гәбул етдији бүтүн гәрарлар

Ленин тәрәфиндән имзаланыр вә Халг Комиссарлары Советинин гәрарлары гүввәсини алырды; фикир ајрылығы олан да мәсәлә ХКС-јә кечирилирди.—*71.*

[46] ҮРМИК-ин катиби А. С. Јенукидзе В. И. Ленинә 1922-чи ил 21 март тарихли мәктубунда тәклиф едирди ки, јерли ичраијјә комитәләринә ҮРМИК Рәјасәт һеј'әти тәрәфиндән рәһбәрлији јахшылашдырмаг вә тәсәррүфат мәсәләләрини һәлл едәркән мәркәзи халг комиссарлыглары илә јерли ичраијјә комитәләри арасында дүзкүн гаршылыглы мүнасибәтләр јаратмаг үчүн ҮРМИК сессијаларын ән кечи үч ајдан бир, 2 һәфтәјәдәк мүддәтә чағырылсын. О, јазырды: «ҮРМИК-ин пленар ичласларының гәрарлары, бу мәсәләләрин мүзакирәсиндә Русијанын һәр јериндән кәлмиш, чох зәнкин јерли тәчрүбәси олан ишчиләрин иштиракы сајәсиндә ҮРМИК Рәјасәт һеј'әтинин гәрарларына нисбәтән даһа дүзкүн вә даһа нүфузлу олачагдыр. Сессијаларда јерли ишчиләрлә даһа узун мүддәт биркә ишләмәк Рәјасәт һеј'әтинин үзвләринә чох зәнкин материал вә јерли әһвал-руһијјәләрә, еһтијачлара даир биликләр верәчәкдир ки, бу да сессијалар арасында ҮРМИК Рәјасәт һеј'әтинин өзүнүн ишини чанландырачаг вә күчләндирәчәкдир» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).—*71.*

[47] В. И. Ленинин тәклифи РК(б)П XI гурултајынын «Мәркәзи Комитәнин мә'рузәси үзрә» гәтнамәсинә вә «Партијанын мөһкәмләндирилмәси вә јени вәзифәләри һаггында» гәтнамәсинә дахил олмушду (бах: «Сов.ИКП гурултајлары, конфрансları вә МК пленумларының гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә, 1954, сәһ. 663—664, 694—695).—*72.*

[48] МК-ның сијаси һесабаты үзрә әлавә мә'рузәчи кими пленум тәрәфиндән тә'јин олунмуш Л. Б. Каменев РК(б)П XI гурултајында бу мәсәләјә даир чыхыш етмәди.—*72.*

[49] Кенуја конфрансында Совет нүмајәндә һеј'әти бәјанатының К. В. Чичерин тәрәфиндән тәгдим олунан лајиһәсинә В. И. Ленинин бүтүн дүзәлишләри вә гејдләри нәзәрә алынмышды. Совет нүмајәндә һеј'әтинин бәјанатыны Чичерин 1922-чи ил апрелин 10-да Кенуја конфрансынын биринчи пленар ичласында охуду.—*73.*

[50] В. И. Ленин К. В. Чичеринин питгинин лајиһәсиндән ашағыдакы мәтни нәзәрдә тутур: «Биз Канн гәтнамәсинин, мүасир дүнјанын һәр ики чәбһәсинин сијаси вә игтисади системин гаршылыглы сүрәтдә танымаг һаггындакы биринчи бәндинә чох бөјүк әһәмијјәт веририк» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви). Ленин Чичеринин лајиһәсиндә бу мәтнин јанындан хәтт

чәкмишди. Гейдләрин 2, 3 вә 4-чү бөлмәләриндә һаггында данышылан сөзләр Чичеринин лајиһәсиндә Ленин тәрәфиндән алтындан хәтт чәкиләрәк гејд едилмишди.—*73.*

51 *РК(б)П XI гурултајы* 1922-чи ил мартын 27-дән апрелин 2-дәк Москвада кечмишди.

Гурултај, вәтәндаш мүһарибәси гуртардыгдан вә Совет өлкәси динч тәсәрруфат гурулушуна кечдикдән бир ил сонра чағырылмышды. Гурултајын вәзифәси—јени игтисади сијасәтин һәјата кечирилмәсинин биринчи илини јекун вурмаг вә сосиализм гурулушунун сонракы планыны мүәјјәнләшдирмәкдән ибарәт иди.

Гурултајдан әввәл В. И. Ленинин рәһбәрлији алтында партија МК-сы бөјүк һазырлыг иши апармышды. Гурултајын ән мүһүм сәнәдләри Ленин тәрәфиндән вә ја онун иштиракы илә ишләнib һазырланмышды. Партијаны мәһкәмләндирмәк вә онун јени вәзифәләри һаггында гурултај үчүн гәтнамә лајиһәси ишләниб һазырланаркән Ленин партија јени үзвләр гәбул етмәјин шәртләри барәсиндә МК-ја үч мәктуб јазмышды. Ленин МК-ныи сијаси һесабатына дair гәтнамәнин ишләниб һазырланмасында билаваситә иштирак етмиш, РК(б)П-нин Коминтерндәки нүмајәндә һеј'әтинин һесабатына дair гәтнамә лајиһәсиnә төклиф вермишди. Ленин Ј. А. Преображенскинин «Мүасир кәнддә РКП сијасәтинин әсас принсипләри» тезисләринин кәскин тәнгид етмиш, гурултајын кәнддә иш һаггында гәтнамәсинин әсас мүддәаларыны ифадә етмишди. Ленин «Јени игтисади сијасәт шәраитиндә һәмкарлар иттифагларынын ролу вә вәзифәләри һаггында тезисләрин лајиһәси»ни (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 372—386) ишләјиб һазырлады вә һәмин лајиһә МК-ныи бу мәсәләјә дair гурултај тәрәфиндән тәсдиг олунмуш гәрарынын әсасыны тәшкил етди. Ленин мартын 25-дә олмуш МК пленумунда шәхсән иштирак етмәјә имкан тапмајараг билаваситә гурултај әрәфәсиндә МК-ныи Сијаси һесабаты планыны пленумун мүзакирәсиnә верди. Плепум кичик әлавәләрлә бу планы вә гурултајын күндәлијини тәсдиг етди. Пленумдан сонра Ленин пленумун етдији әлавәләри нәзәрә алмагла сијаси һесабатын кениш планыны ишләјиб һазырлады.

Партијаның XI гурултајының ишиндә һәлледичи сәслә 522 вә мәшвәрәтчи сәслә 164 нүмајәндә иштирак етмишди. Гурултајы кириш нитги илә В. И. Ленин ачмышды.

Гурултајын күндәлији ашағыдакылардан ибарәт иди: 1) МК-ныи сијаси һесабаты; 2) МК-ныи тәшкилат һесабаты; 3) Тәфтиш комиссијасынын һесабаты; 4) МНК-ныи һесабаты; 5) РК(б)П-нин Коминтеридәки нүмајәндә һеј'әтинин һесабаты; 6) Һәмкарлар иттифаглары; 7) Гызыл Орду һаггында; 8) Малијјә сијасәти; 9) Партијаның тәмизләнмәси јекунлары вә онун сыраларынын мәһкәмләндирилмәси; 10) Әрачләр арасында иш һаггында, мәтбуат вә тәшвигат һаггында әлавә

мә'рузәләр; 10) МК вә МНК сечкиләри. Бундан башга, гурултај партијаның кәнддә ишн барәсиндә мәсәләни гурултајын аграр бөлмәсиндә мүзакирә етмәк вә гәтнамә hазырламаг үчүн комиссија јаратмышды.

Партија МК-сынын сијаси фәалијјәти hаггында мә'рузә илә Ленин чыхыш етди. О көстәрди ки, чарн бејнәлхалг hәјатын ән мүhүм hадисәси—Кенуја конфрансынын чағырылмасына hазырлыгдыр вә Совет hөкумәти hәмин конфрансда иштирак етмәјә разылыг верәрәк сүлh мәhкәмәләндирмәјә, капиталист өлкәләри илә тичарәт әлагәләри јаратмага чалышыр. Ленин, јени игтисади сијасәт әсасында кәләчәк сосиализм гуручулуғу планыны шәрh едәрәк вә әсасландыраraг, кери чәкилмәни дајандырмаг вә капиталист үнсүрләрinә hүчум hазырламаг үчүн гүввәләри јенидән груплашдырмаг вәзифәсини иrәли сүрдү. Јекун сөзүндә Ленин јени игтисади сијасәти hәјата кечирмәк мәсәләсиндә партијаның хәттини тәфтиш етмәјә чаһд көстәрән Ј. А. Преображенски, Н. Осински (В. В. Оболенски), Ј. Ларин, А. Г. Шлјапников ун чыхышларының әсассыз олдуғуну көстәрди.

Гурултај партија МК-сынын сијаси вә тәшкилат хәттини бәјәнди вә билдирди ки, хүсусиҹјәтчи тәсәррүфат капитализминә едилән зәрури күзәштләр сона чатмыш вә бу мә'нада керичәкилмә гуртармышдыр. Гурултај партијаның сијасәтини hәјата кечирмәк үчүн партија гүввәләрини јенидән груплашдырмағы партијаның әсас вәзифәси кими мүәјјәнләшдирди. Гурултај көстәрди ки, партија Совет дөвләтинин сијасәтинә рәhбәрлик едәркән тәсәррүфат гуручулуғу ишиндә Советләрин ролунун јүксәлдилмәсини тә'мин етмәк үчүн партија вә совет органларының функсијалары арасында daha дәгиг hәдд гојмаг лазымдыр. Гурултај РК(б)П-нин Коминтеридәки нүмајәндә hеј'әтинин фәалијјәтини бәјәнди вә Коминтернин Ичраҹыја Комитәсинин сијаси хәтти илә, онун гәбул етдији вә јеритдији вahид чәбһә тактикасы илә hәмрә'j олдуғуну билдирди.

Јени игтисади сијасәт шәраитиндә hәмкарлар иттифагларының ролу мәсәләси гурултајын ишиндә хејли јер тутду. МК-ның тезисләрини Тротскинин hәмкарлар иттифагларыны дөвләтләшдирмәк hаггында онун куја әввәлки мөвгејиндән иrәли кәлән тезисләр кими изah етмәк вә hәмкарлар иттифаглары мәсәләсинә дапр X гурултајын гәтнамәсини тәкзиб етмәк чаһды гурултајда мүдафиә олунмады. Гурултајын бу мәсәләјә дапр гәбул етдији гәтнамәдә көстәрилирди ки, hәмкарлар иттифаглары дөвләт hакимиjjәтинин бүтүн сијаси вә тәсәррүфат фәалијјәтиндә онун ән јахын әмәкдашы олмалыдыр; гурултај hәмкарлар иттифагларының коммунизм мәктәби кими әhәмиjjәтини тәсдиг етди.

Гурултај Совет дөвләтинин малиjjә сијасәти мәсәләләрини мүзакирә етди вә бүдчәни гајдаја салмаг, дөвләт кәлирләрини артырмаг үчүн тәдбирләр мүәјјәнләшдирди, кәндлиләрин истеhлак тәсәррүфатындан әмтәә тәсәррүфатына

кечмәсини һәвәсләндирмәк зәрурәтини кәнд тәсәррүфатыны јүксәлтмәјини јеканә тә'минаты олдуғуну гејд етди.

Гурултајын он бириинчи ичласында аграр бөлмәсинин мә'луматы динләнилди. «Кәнддә иш һаггында гәтнамә»дә јерли тәчрүбәнин сә'јлә топланмасы вә өјрәнилмәси лазыму гејд олунду вә кәнд тәсәррүфаты кооперасијасына мүнасибәтдә һәр чүр низибатчылыг чәһдләри писләнди. Гурултај кәнд тәсәррүфаты мәһсуллары истеһсалыны артырмагда кәндлиләрә әмәли јардым көстәрмәји партијанын әсас вәзифәси һесаб етди.

Гурултајын «Партијанын мөһкәмләндирилмәси вә онун јени вәзифәләри һаггында» гәтнамәсинин чох бөјүк әһәмијјәти вар иди. Һәмин гәтнамәдә, партијанын күтләләрлә әлагәсини мөһкәмләндирмәк вә онун рәһбәр ролуну күчләндирмәк, партија апаратынын ишини мөһкәмләндирмәк вә партија интизамыны јүксәлтмәк саһәсиндә вәзифәләр вә конкрет тәдбирләр мүәјјәнләшдирилмишди. Јад үнсүрләрин партијаја дахил олмасының гаршысыны алмаг мәгсәдилә гәтнамәдә партијаја гәбулун јени шәртләри мүәјјәнләшдирилди.

Гурултај «Нәзарәт комиссијаларының вәзифәләри вә мәгсәдләри һаггында» гәрар гәбул етди, «Нәзарәт комиссијалары һаггында Әсаснамә»ни, «Мәркәзи тәфтиш комиссијасы һаггында Әсаснамә»ни тәсдиг етди, РККИ-ни ини һаггында, мәтбуат вә тәблиғат һаггында, фәһлә вә кәндли гадынлар арасында иш һаггында мәсәләләри мүзакирә етди.

Гурултај апрелин 2-дә гурултајын һәрби нүмајәндәләри мүшавирәсинин иши һаггында мә'луматы динләди вә Гызыл Ордуну мөһкәмләндирмәк мәсәләсинә даир гәрар гәбул етди, һәмин гәрарда тәсдиг олунду ки, Совет республикасының бејнәлхалг вәзијјәти ордунун сајыны азалтмаға һәтта имкан версә белә, онун дөјүш габилијјәтини јүксәлтмәк лазымдыр.

«Кечмиш «фәһлә мүхалифәти»нин бә'зи үзвләри һаггында» гәтнамәсиндә гурултај онлар тәрәфиндән партија әлејһинә фраксија мүбаризәсинин давам етдирилмәсинин јолверилмәз һесаб етди, партија һаггында Коминтерн јалан мә'лумат верән «фәһлә мүхалифәти» үзвләрини гәтијјәтлә писләди, һәмин мә'луматлар партија илә бүтөвлүкдә бүтүн фәһлә синфи арасында гаршылыглы мүнасибәтләрин һәгиги мәнзәрәсини тәһриф едирди (бах: «Сов.ИКП гурултајлары, конфрансları вә МК пленумларының гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә, 1954, сәһ. 722). Гурултај гејд етди ки, партијаның бирлији вә чидди партија интизамы фәһлә синфинин гәләбәсинин бириичи шәртидир.

Ленин гурултајы бағлајаркән өз јекун нитгиндә әмин олдуғуну билдирди ки, ингилабын наилијјәтләрини һеч бир гүввә кери ала билмәз, чүнки бунлар үмумдүнја-тарихи наилијјәтләрдир, о билдирди ки, партија, гаршысында дуран вәзифәләри јеринә јетирәчәк вә өз мәгсәдинә наил олачагдыр.—*75.*

[52] *РК(б)П X гурултајы* нәзәрдә тутулур—бу, вәтәндаш мүһарибәси гуртардыгдан вә динч гуручулуға кечилдикдән сонра партијанын бириичи гурултајы иди.

Гурултај 1921-чи ил мартын 8—16-да Москвада олмушду. Мандат комиссијасынын мә'луматына көрә, онун ишиндә 732 521 партија үзвүнү тәмсил едән 694 нәфәр һәлледичи сәслә вә 296 нүмајәндә мәшвәрәтчи сәслә иштирак едирди. Гурултај өлкәнин сијаси вә тәсәрруфат һәјатынын әсас мәсәләләриня даир гәрарлар гәбул етди. Онун ишиня В. И. Ленин рәһбәрлик едирди. Ленин гурултајын ачылышында иштгләр, МК-ның сијаси фәалијјәти һаггында, сапаларны натурал верки илә әвәз етмәк һаггында, партијанын бирлији вә анархист-синдикалист тәмајүлү һаггында мә'рузәләрлә, һәмкарлар иттифаглары һаггында, јаначаг мәсәләсиня даир вә гурултај бағланаркән иштгләрлә чыхыш етди. Ленин гурултајын ән мүһүм гәтнамәләриниң лајиһәләрини һазырламышды. Мәркәзи Комитәнин фәалијјәти һаггында һесабатда вә әрзаг сапалағыны натурал верки илә әвәз етмәк һаггында мә'рузәсиндә Ленин јени игтисади сијасәтә кечмәјин зәрурилијини нәзәри вә сијаси чәһәтдән дәриндән әсасландырды. Ленинин мә'рузәсиня әсасән гурултај, әрзаг сапаларыны натурал верки илә әвәз етмәк, партијанын «һәрби коммунизм»дән сосиализм гуручулуғуна, сосиализм чәмијјәтинин игтисади бүнөврәсини гурмаға чохмилјонлу кәндлиләрини чәлб едилмәсиня јөнәлдилмиш јени игтисади сијасәтә кечмәк һаггында тарихи гәрары гәбул етди.

Гурултај партијанын бирлији мәсәләсиня хүсуси диггәт јетирди. Оппортунист груплашмалар һәмкарлар иттифаглары һаггында дискуссијанын кедишиндә партија тәшкилатларында мәғлубијјәтә уғрамаларына бахмајараг, партијанын тәсәрруфат вә совет гуручулуғунда рәһбәр ролу әлејһиня гурултајда чыхыш етдиләр. Ленин өз чыхышларында мүхалифәтчи груплашмаларын марксизмә зидд бахышларыны кәскин тәнгид етди. Ленинин тәклифи илә гәбул олунмуш «Партијанын бирлији һаггында» гәтнамәдә (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 43-чү чилд, сәһ. 94—100) көстәрилирди ки, бүтүн фраксијачы груплар дәрһал бурахылмалыдыр. Гурултај фраксијачылыг јолуну тутмуш МК үзвләриниң партијадан чыхармаг кими сон тәдбир көрмәк барәдә МК-ја сәлаһијјәт верди. Гурултај, һәмчинин Ленин тәрәфиндән һазырланмыш «Партијамызда синдикалист вә анархист тәмајүлү һаггында» гәтнамәсини (бах: јенә орада, сәһ. 101—105) гәбул етди. Гурултај, динч сосиализм гуручулуғу шәраитиндә партијадахили демократијаны кенишләндирмәјә, партијанын фәалијјәтиниң ән кениш демократик әсаслар үзәриндә јенидән гурмаға даир тәдбирләр мүәјјәнләшдирди.

Тәсәрруфат гуручулуғунда һәмкарлар иттифагларының ролу мәсәләси X гурултајын ишиндә хејли јер тутду. Гурултај һәмкарлар иттифаглары һаггында дискуссијаја јекун вурараг тротскичиләрин, бухаринчиләрин, «фәһлә мүхалифә-

ти»нин, «демократик мәркәзиҹәт» групунун вә дикәр опортунист. групларын бахышларыны гәтиҹәтлә мисләди вә бөјүк сәс әксәриҹәти илә Ленин платформасыны бәјәнди; һәмин платформада һәмкарлар иттифагларының ролу вә вәзифәләри коммунизм мәктәби кими мүәјјән едилир, һәмкарлар иттифагларында демократијаны кенишләндирмәк үчүн тәдбирләр ирәли сүрүлүрдү.

X гурултајын милли мәсәләјә дair гәрарлары јени шәраитдә партијаның милли сијасәтинин мүәјјәнләшдирилмәсиндә бөјүк рол ојнады; бу гәрарлары Ленинин рәһбәрлик етдиҝи комиссија ишләјиб һазырламышды. Гурултај, әввәлләр мәзлум халгларын фактики бәрабәрсизлиҝини тамамилә ләғв етмәк, онлары сосиализм гуруҹулуғунда фәал иштирака ҹәлб етмәк вәзифәсини ирәли сүрдү. Гурултај милли мәсәләдә партијаја зидд тәмајүлләри—коммунизм вә пролетар бејнәлмиләлчилиҝи ишн үчүн чидди тәһлүкә төрәдән бөјүк дөвләт шовинизмини вә јерли милләтчилиҝи мисләди.

X гурултај В. И. Ленин башда олмагла 25 нәфәрдән ибарәт јени Мәркәзи Комитәни сечди.—*85.*

53 *«Фәһлә мүхалифәти»*—А. Г. Шлјапников, С. П. Медведев, А. М. Коллонтај, Ј. Х. Лутовинов вә башгалары тәрәфиндән рәһбәрлик едилән, партијаја зидд фраксијачы груп. Бу ад алтында груп илк дәфә 1920-ҹи илин сентјабрында РК(б)П-нин IX Үмумрусија конфрансында чыхыш етмишди; нојабр ајында груп РК(б)П-нин Москва губернија конфрансында хүсуси мүшавирә тәшкил едәрәк фраксија мүбаризәси вә партијаның бирлиҝини позмаг јолуна гәдәм гојду. «Фәһлә мүхалифәти» гәти сүрәтдә 1920—1921-ҹи илләрдә һәмкарлар иттифаглары һаггында дискуссија кедишиндә тәшәккүл тапды. Онун бахышлары партијада анархист-синдикалист тәмајүлү ифадә едирди. Бу бахышлар А. М. Коллонтајын РК(б)П X гурултајы әрәфәсиндә нәшр олунмуш «Фәһлә мүхалифәти» китабчасында даһа долғун шәрһ олунмушду. Мүхалифәт пролетариат диктатурасы системиндә Коммунист партијасының рәһбәр ролуну инкар едәрәк вә сосиалист истисадиҹаты гуруҹулуғунда пролетар дөвләтинин әһәмиҹәтини һечә ендирәрәк, бүтүн халг тәсәррүфатының идарә олунмасыны һәмкарлар истеһсал иттифагларында бирләшмиш «Үмумрусија истеһсалчылар гурултајы»на вермәји тәклиф едирди, һәмин иттифаглар өлкәнин бүтүн халг тәсәррүфатыны идарә едән мәркәзи орган сечмәли идиләр. «Фәһлә мүхалифәти» һәмкарлар иттифагларыны Совет дөвләтинә вә Коммунист партијасына гаршы гојур, фәһлә синфинин али тәшкилат формасы кими партијаны дејил, һәмкарлар иттифагларыны һесаб едирди. «Фәһлә мүхалифәти» платформасы партијадахили мәсәләләрдә партија рәһбәрлиҝини бөһтанчылыгла «партијалы күтләләрдән ајры дүшмәкдә», пролетариатын јарадычы гүввәләриниң лазымынча гијмәтлән-

дирмәмәкдә», партијанын рәһбәр данрәләрининн позулмасында» иттиһам едирди.

РК(б)П-нин X гурултаjы «фәһлә мүхалифәти»нин идеолокиjасына вә фраксиjачы фәаилиjәтинә сарсыдычы зәрбә ендирди. Гурултаjын В. И. Ленин тәрәфиндән тәклиф едилән «Партиjамызда синдикалист вә анархист тәмаjүлү һаггында» гәтнамәсиндә гејд олунурду ки, «фәһлә мүхалифәти»нин бахышлары нәзәри чәһәтдән jанлышдыр, «Коммунист партиjасынын ардычыл рәһбәрлик хәттинин әмәли сурәтдә зәифләдир вә ишдә пролетар инкилабынын синфи дүшмәнләринә jардым едир» («Сов.ИКП гурултаjлары, конфрансларын вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», 1954, I һиссә, сәһ. 588). Партиjа гурултаjы тәсдиг етди ки, «фәһлә мүхалифәти» идеjаларынын тәблиғи Коммунист партиjасында олмагла бир араjа сығмаздыр. Гурултаjдан сонра «фәһлә мүхалифәти» групунун сыравн үзвләринин чоху группа әлагәни кәсди вә партиjанын хәттинә тәрәфдар чыхды. Лакин мүхалифәтин галыглары Шлjапников вә Медведев башда олмагла өзләринин гејри-легал тәшкилатыны сахламышдылар вә «сол» ибарәләрлә пәрдәләнәрәк партиjа әлеjһинә тәблиғат апармагда давам едирдилөр. «Фәһлә мүхалифәти»нин тәшкилат чәһәтдән дармадағын едилмәси 1922-чи илдә РК(б)П-нин XI гурултаjында баша чатдырылды. Бах һабелә: гејд 77.—*99.*

[54] Көрүнүр, Коминтернин Ичраиjә Комитәсинин биринчи кенши пленумунда Франса коммунист партиjасы нүмаjәндә һеj'әтинин бир һиссәси—Даниел Рену, Луи Селје вә башгалары һаггында сөһбәт кедир; онлар РК(б)П-нин jени игтисади сиjасәтинин маһиjјәти вә әһәмиjјәтини баша дүшмәjәрәк һесаб едирдилөр ки, куjа jени игтисади сиjасәт Русиjада капитализмин бәрпасына доғру апарыр, бejнәлхалг инкилаби һәрәкаты зәифләдир.

Коминтернин Ичраиjә Комитәсинин биринчи кенши пленуму 1922-чи ил февралын 21-дән мартын 4-дәк Москвада олмушду. Пленумда 36 өлкәдән 105 нүмаjәндә иштирак едирди.

Пленумун күндәлиjинә ашағыдакы мәсәләләр дахил едилмишди: Алманиjа, Франса, Чехословакиjа, Бөjүк Британиjа, Италиjа, Америка, Полша вә Балкан өлкәләринин коммунист партиjалары һаггында мә'рузәләр; Коминтернин Ичраиjә Комитәсинин һесабаты; ваһид чәбһә тактикасы һаггында; һәмкарлар һәрәкаты һаггында; jени мүһарибә тәһлүкәси һаггында; jени игтисади сиjасәт һаггында вә с. Пленумун әсас мәсәләси ваһид чәбһә тактикасы һаггында мәсәлә иди. Пленум бүтүн коммунист партиjаларына төвсиjә етди ки, һәр бир өлкәнин спесифик шәраитиндә ваһид чәбһә тактикасыны тәтбиг етмәjин конкрет формаларыны мүәjjәнләшдирсинләр. «Совет Русиjасынын jени игтисади сиjасәти» тө-

зисләриндә јени игтисади сијасәтин дүзкүнлүјү тәсдиг олунду вә онун бејнәлхалг әһәмијјәти гејд едилди.—*99*.

55 Ленин М. Рәкошинин «Совет Русијасында јени игтисади сијасәт» мәгаләсинин нәзәрдә тутур, мәгалә Отто Бауерин ««Der neue Kurs»in Sowjetru ß land», Wien, 1921 («Совет Русијасында «Јени курс»», Вјана) китабчасының тәһлилинә һәср олунмушду. Мәгалә 1922-чи илин мартында «Коммунистический Интернационал» журналының 20-чи нөмрәсиндә дәрч олунмушду.

«Коммунистический Интернационал»—Коммунист Интернасионалы Ичраијјә Комитәсинин органы олан журнал; рус, алман, франсыз, инкилис, испан, Чин дилләриндә чыхырды. Биринчи нөмрәси 1919-чу ил мајын 1-дә чыхмышды. Журналын нәшри 1943-чү илин ијунунда, Коммунист Интернасионалының бурахылмасы һаггында Коминтернин Ичраијјә Комитәсинин 1943-чү ил 15 мај тарихли гәрары илә әлагәдар дајандырылды.—*101*.

56 Мүһачирәтдә болшевикләр вә меншевикләр арасында кедән мүбаризә нәзәрдә тутулур.—*102*.

57 Әмәк вә Мүдафиә Шурасы јанында Гарышыг чәмијјәтләрин ишләринә даир комиссија нәзәрдә тутулур; Комиссија Әмәк вә Мүдафиә Шурасының 1922-чи ил 15 февраль тарихли гәрарына әсасән јарадылмышды. Комиссијанын сәдри Г. Ј. Соколников иди. Әмәк вә Мүдафиә Шурасы тәрәфиндән 1922-чи ил мартын 8-дә тәсдиг олунмуш «Комиссија һаггында Әсаснамә»јә үјғун олараг онун вәзифәси «дөвләтин иштиракы илә тичарәт вә сәнаје чәмијјәтләри вә кредит идарәләри (гарышыг чәмијјәтләр), һабелә һәр чүр типли сәһмдар чәмијјәтләри јаратмаг һаггында тәклифләрә бахмагдан» ибарәт иди («Фәһлә вә кәндли һөкүмәтинин гәрар вә сәрәнчамлары күллијјаты», М., 1922, № 23, 15 апрел, маддә 251, сәһ. 387).

1922-чи ил апрелин 4-дә ХКС Гарышыг чәмијјәтләр һаггында ишләрә даир комиссијаны ләғв едәрәк ӘМШ јанында Консессијалар вә сәһмдар чәмијјәтләр һаггында ишләр үзрә баш комитә јаратмаг барәсиндә декрет гәбул етди.—*102*.

58 *«Баш дилә тутан»*—Мүвәггәти һөкүмәтин һәрби вә дәниз назири А. Ф. Керенскијә әскәрләр тәрәфиндән верилмиш ләгәбдир, бу ләгәб она 1917-чи илин јајында чәбһәјә сәфәри заманы инкилис-франсыз империалистләринин вә рус бурҗуазијасының прадәсини јеринә јетирәрәк әскәрләри һүчума кетмәк үчүн дилә тутдуғуна көрә верилмишди.—*104*.

59 А. И. Тодорскинин 1918-чи илдә Твер губерниjасы Весјегонск гәза ичраијјә комитәси тәрәфиндән нәшр едилмиш

«Бир ил түфәнк вә котанла» китабы нәзәрдә тутулур. Китаб газа газетинин редактору А. И. Тодорски тәрәфиндән Совет һөкумәтинин газада бир ил әрзиндә көрдүјү иш һаггында Октјабр ингилабынын илдөнүмү мүнасибәтилә Твер губернија партија комитәсинин һесабаты кими јазылмышды. Китаб 1 000 нүсхә тиражла чап олунмуш вә газанын бүтүн кәндлөринә, һәмчинин мәркәзи газетләрин вә гоншу губернија газетләринин редаксијаларына көндәрилмишди. Ленин китабы охујараг дәфәлә өзү үчүн гејд етмишди: «Чох көзәл китабдыр! *Александр Тодорски «Бир ил түфәнк вә котанла»* ...(«Тахта-шалбан вә хром заводлары» адланан §-лыг вә ја бөлмә хүсусилә ибрәтамиздир, сәһ. *6 1, 6 2)»* сонра да дәфәлә нөвбәтчи китабә јазмышды: «Хаһиш едирәм Тодорскинин китабындан *«Тахта-шалбан вә хром заводлары»* јарымсәрлөвһәсинин (китабы дәгиг көстәрмәклә, *6 1—6 2-ч и* сәһифәләри) макинада 2 нүсхә үзүнү көчүрүб 1 нүсхәсини мәнә көндәрәсиниз, 1 нүсхәсини исә асан тапмаг үчүн мәним архивимдә сахлајасыныз». Даһа сонра јазырды: «...Р. S. Чыхарыш едилдикдән, охундугдан вә јохландыгдан Сонра китабы бир даһа *мәнә* гајтарын» («Исторический Архив», 1958, № 4, сәһ. 4).

Ленин китабын 62-чи сәһифәсиндә бу абзаса хүсуси диггәт јетирмишди: «Әкәр биз истисмарчылара зәрбә вурсаг, онлары зәрәрсиз һала салсаг вә «ишләрини битирсәк», бу һәлә ишин јарысыдыр. Иш о заман мүвәффәгијјәтлә јеринә јетирилөр ки, биз онлары ишләмәјә мәчбур едәк вә онларын әли илә көрүлән ишлә јени һәјаты јахшылашдырмаға вә Совет һакимијјәтини мөһкәмләтмәјә көмәк едәк». Ленин бу абзасын алтындан хәтт чәкмиш, онун јанында үч хәтт чәкәрәк «NB» ишарәси гојмушду (Ленин тәрәфиндән сөзләрин алтындан хәтләр чәкилмиш вә гејдләр едилмиш китаб нүсхәси Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архивиндә сахланылыр), сонра исә һәмин абзасы 1918-чи илин ахырларында вә ја 1919-чу илин әввәлләриндә јазылмыш «Бөјүк мәсәләләри ајдынлашдырмаг үчүн кичик бир мәнзәрә» мәгаләсиндә ситат кәтирмишди. Ленин көстәрирди ки, Весјегонск газасында Совет һакимијјәти гуручулуғу ишинин төчрүбәсиндән «сосиализм гуручулуғунун ән мүһүм мәсәләләринә дајр ...ән чидди ибрәт дәрсләри алмаг лазымдыр» вә Тодорскинин китабыны кениш јајмаға чағырырды (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 37-чи чилд, сәһ. 441—445).

Китаб дәфәлөрлә јенидән нәшр олунмушду. Онун ахырынчы нәшри 1961-чи илдә букүнкү Весјегонскдан бәһс едән «Кичик ишдә бөјүк мәсәлә» очерки илә бирликдә чыхмышдыр.—*110.*

60 *МИЧ*—Москва истеһлак чәмијјәти.—*113.*

61 Губернија вә газа мәркәзләриндә рәһбәр партија кадрларының кәмијјәт вә кејфијјәт тәркибини, онларын әразн үзрә

бөлкүсүнү вә онлардан истифадә олунмасының мәгсәдәујғунлуғуну мүәјјәнләшдирмәк мәгсәдилә мәс'ул ишчиләрин 1921-чи илин ијулуида кечирилән сијаһыјаалынмасы нәзәрдә тутулур.—*114.*

62 Донбас Даш көмүр сәнајеси мәркәзи идарә һеј'әтиндән (ДКСМИһ) сөһбәт кедир, бу идарә һеј'әти Донбасын бир шахталарында көмүр чыхарылмасыны гајдаја салмаг сәһәсиндә бөјүк иш апармагла јанашы, кичик шахталары вә сәнајенин башга сәһәләрини бәрпа етмәјин әһәмијјәтини лазымынча гијмәтләндирмәмиш, һабелә тәсәрруфат гуруҹулуғунда јерли партија вә һәмкарлар тәшкилатларының тәшәббүскарлығыны боғмушду.

Даш көмүр сәнајеси мәркәзи идарә һеј'әтинә башчылыг едән Г. Л. Пјатаков инзибатчылыг, сәнајеҗә рәһбәрлијин һәрби-бүрократик методларыны тәтбиг етмәк јолуна гәдәм гојмушду, бунун нәтичәсиндә дә Донбасын халг тәсәрруфатының бәрпа едилмәси ишинә фәһлә күтләләринин чәлб олунмасы ләнкијирди. Бу зәмин үзәриндә һәм рәһбәр тәсәрруфат кадрлары ичәрисиндә, һәм дә Даш көмүр сәнајеси мәркәзи идарә һеј'әти илә јерли кадрлар арасында ихтилафлар јаранды. УК(б)П-нин 1921-чи ил декабрын 9—13-дә олмуш VI конфрансында Донетск тәшкилатының вә дикәр тәшкилатларын нүмајәндәләри Пјатаковун ишметодларыны гәтијјәтлә тәнгид етдиләр. Конфрансдан сонра о, Донбасдакы ишдән кери чағырылды.—*121.*

63 Ленин Варшавадан алынмыш вә «Правда» гәзетинин 1922-чи ил 22 март тарихли 65-чи нөмрәсиндә «Франса. Милитаризм әлејһинә» ümуми башлығы алтында чап олунмуш ашағыдакы телеграмы нәзәрдә тутур: «Франса мәтбуаты палатанын депутаты, коммунист Рено Жанын һәрби хидмәт мүддәти һаггында ганунун мүзакирәси заманы сөјләдији вә милитаризм, империализм әлејһинә јөнәлдилмиш мүтәсна күчлү нитгинә бөјүк диггәт јетирир. Сағ скамјалардакы күчлү һај-күјә бахмајараг Рено Жан билдирир ки, пролетариат јени мүһарибәдәнсә үсјана үстүнлүк верәчәкдир. Әкәр бурҗуалар дивидендләр далынча гачырса, пролетариат үчүн 1793-чү ил Франса сосиал ингилабы ондан да гијмәтлидир, о, бу ингилабы галибиҗјәтли сона чатдырачагдыр...»—*122.*

64 *1912-чи ил Базел манифести*—мүһарибә һаггында манифестдир. 1912-чи ил нојабрын 24—25-дә Базелдә кечирилән Фөвгәл'адә бејнәлхалг сосиалист конгреси тәрәфиндән гәбул олунмушдур. Манифест халглары јахынлашмагда олан дүнја империалист мүһарибәси тәһлүкәсиндән хәбәрдар едир, бу мүһарибәнин гарәтчилик мәгсәдләрини ачыб көстәрир вә бүтүн өлкәләрин фәһләләрини «пролетариатын бејнәлхалг һәмрә'јлији күчүнү капиталист империализминә» гаршы го-

јараг сүлһ уғрунда ғәтиҗҗәтлә мүбаризә апармаға чағырырды. Базел манифестинә Штутгарт конгресинин (1907) ғәтиҗәсинин В. И. Ленин тәрәфиндән ифадә олунмуш белә бир бәнди әлавә едилмишди ки, империалист мүһарибәсә башланарса сосиалистләр мүһарибәнин төрәтдиҗи игтисади вә сијаси бөһрандан капиталистләрин сиифи һөкмранлығыны јыхмағы сүр'әтләндирмәк үчүн, сосиалист ингилабы уғрунда мүбаризә апармаг үчүн истифадә етмәлидирләр.—*122.*

65 *Сентропроверком*—Мәркәзи јохлама комиссијасы, партијаны төмизләмә дөврүндә јерли јохлама комиссијаларынын ишинә рәһбәрлик етмәк үчүн 5 нәфәрдән ибарәт төркибдә 1921-чи ил ијунун 25-дә РК(б)П МК төрәфиндән јарадылмышды (бах: «Правда» № 140, 30 ијун 1921-чи ил). Мәркәзи јохлама комиссијасы ики дәфә (XI партија конфрансында вә партијанын XI гурултајында) партијада төмизләмәнин јекунлары һаггында мә'лумат вермишди.—*128.*

66 *Чусоснабарм*—Фәһлә вә Кәндли Мүдафиә Шурасынын Гызыл Ордуну вә Донанманы төчһиз етмәк үзрә фөвгәл'адә мүвәккили. Чусоснабарм вәзифәси «Гызыл Ордунун төчһизинин тәшкилиндә дәјишикликләр едилмәси һаггында» УРМИК-ин 1919-чу ил 3 ијул тарихли декрети илә тә'сис олунмушду (бах: «Известия ВЦИК» № 150, 11 ијул 1919-чу ил). УРМИК-ин 1921-чи ил 16 август тарихли ғәрары илә Чусоснабармын апараты лағв олунду, онун шәхси төркиби вә әмлакы исә АХТШ органларына верилди.—*130.*

67 *Вилајәт игтисади мүшавирәләри* (вә ја шуралары)—«Игтисади идарәетмәнин јерли органлары һаггында» VIII Үмумруссија Советләр гурултајынын (декабр 1920) ғәрарына үјғун олараг Әмәк вә Мүдафиә Шурасынын 1921-чи илин әввәлләриндә јарадылмыш јерли органлары иди.

Әмәк вә Мүдафиә Шурасынын тәсдиг етдиҗи вә В. И. Ленинин имзаладығы «Вилајәт тәсәрруфат органлары һаггында мүвәггәти әсаснамә»јә үјғун олараг (бах: «Известия ВЦИК», № 68, 30 март 1921-чи ил) вилајәт игтисади шуралары бүтүн јерли тәсәрруфат органларынын вә губернија игтисади мүшавирәләриниң фәалиҗҗәтини әлагәләндирмәк вә күчләндирмәк мәгсәдилә тә'сис олунмушду. Вилајәт игтисади мүшавирәләриниң башлыча вәзифәләри игтисади мәсәләләрә дair бүтүн јухары органларын ғәрарларынын вахтында вә дәгиг иҹра олунмасына нәзарәт етмәк, вилајәтләрин тәсәрруфат планларыны нәзәрдән кечирмәк вә разылашдырмаг, онларын һәјата кечирилмәсинә, мадди еһтиҗатлардан дүзкүн истифадә едилмәсинә нәзарәт етмәк, јерли тәшәббүсү шикиафыны изләмәкдән ибарәт иди. Вилајәт игтисади мүшавирәләриниң төркибинә АХТШ-нин, халг јоллар, әрзаг, торпаг, әмәк, малиҗјә комиссарлыгларынын, Фәһлә-Кәндли инспексијасынын (мәшвәрәтчи сәсләә) вә

ҮРһИМШ-ин нүмајәндәләрн дахил олурдулар. Вилајәт игтисади мүшавирәләринин сәдрләрини ӘМШ тә'јин едирди.

Ленин игтисади мүшавирәләрә бөјүк әһәмијјәт верирди, онларын ишинә нәзарәт олунмасына, онларын материалларынын тәһлилинә мүхтәлиф совет идарәләрини чәлб едир, көстәрирди ки, игтисади мүшавирәләрин материаллары дигтәтлә өјрәнилмәлидир, бу һесабатларла коммунистләрин бөјүк групларынын таныш едилмәсини, игтисади мүшавирәләрин ишн һаггында рә'јләрин мәтбуатда чап олунмасыны тәклиф едирди (бах: бу чилд, сәһ. 173—174). Ленин јерли игтисади мүшавирәләрин фәалијјәтинин кенишләндирилмәсинә мәркәзи органларын ишини дүзкүн тәшкил етмәк, онларын апаратыны азалтмаг, ишчиләрин мәс'улијјәтини јүксәлтмәк, јерли идарәетмә органларынын вә кениш зәһмәткеш күтләләрин тәсәрруфат тәшәббүскарлығыны инкишаф етдирмәк васитәси кими бахырды.

Партијанын XI гурултајы «Мәркәзи Комитәнин мә'рузәси үзрә» гәтнамәсиндә гејд етди ки, «үмумдөвләт мигјасда кәләчәк тәсәрруфат гуручулуғу ишн аныаг јерләрдә топланан төврүбәјә архалана биләр» (Сов.ИКП гурултајлары, конфрансларын вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә, 1954, сәһ. 664).—*131.*

[68] Ленин Ј. А. Преображенскинин нитгиндән пролетариат диктатурасы шәраитиндә «дөвләт капиталызмы» мәсәләсинин Ленин төрәфиндән гојулушуна с'тираз едән һиссәни нәзәрдә тутур.—*132.*

[69] Ленин РК(б)П X гурултајынын «Совет республикасы капиталист әһатәсиндә» гәтнамәсини нәзәрдә тутур (бах: «Сов.ИКП гурултајлары, конфрансларын вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә, 1954, сәһ. 626—627).—*135.*

[70] Ј. А. Преображенски өз нитгиндә тәсәрруфат гуручулуғуна рәһбәрлик етмәк үчүн РК(б)П МК Сијаси Бүросу вә Тәшкилат Бүросу илә јанашы МК-нын даһа бир органыны—Игтисади Бүро јаратмағы тәклиф едирди. Бу тәклиф һәлә гурултаја гәдәр Сијаси Бүро төрәфиндән рәдд едилмишди.

Сонра Преображенски МК-ны партија програмынын бурҗуа мүтәхәссисләринә мүнасибәт һаггында һиссәсини позмагда күнаһландырырды, һәмин һиссәдә дејилирди ки, мүтәхәссисләрин ишләмәси үчүн јолдашлыг шәраити јаратмаг вә онларын мадди вәзијјәтини јахшылашдырмаға гајғы көстәрмәклә јанашы бу төбәгәјә сијаси күзәштләр едилмәмәли вә онун әксинғилабн чәһдләрн арадан галдырылмалыдыр. Преображенски иддиа едирди ки, партија МК-сы куја Москванын, Казанын, Петроградын вә дикәр шәһәрләрин бир сыра али мәктәбләриндә 1921—1922-чи илләрдә олмуш тә'тилләрдә иштирак едән профессорлара мүнасибәтдә сијаси күзәштә јол вермишдир. Профессорларын әсас төләбләриндән бири Главпрофобрун (Баш техники-пешә тәһсили ко-

митәси) һазырладығы вә 1921-чи илдә Халг Комиссарлары Советинин тәсдиг етдији «Али мәктәбләр һаггында Әсаснамә»јә јенидән бахылмасындан ибарәт иди. Профессорлар рабфакларын али мәктәбләр јанында фәалијјәт көстәрмәси әлејһинә, али мәктәбләрин идарә һеј'әтләрини тәләбәләр, һәмкарлар иттифаглары, Баш техники-пешә тәһсили комитәси нүмајәндәләриндән тәшкил етмәк гајдасынын Әсаснамәдә мөһкәмләндирилмәси әлејһинә чыхыш едир, бу һүгугун мүәллим коллекгјаларына верилмәсини тәләб едир, һабелә бир сыра игтисади тәләбләр ирәли сүрүрдүләр. О заман Преображенскинин башчылыг етдији Баш техники-пешә тәһсили комитәси сәһв мөвгe тутмушду, тә'тил етмиш бүтүн профессорлара гаршы ән сәрт тәдбирләр, һәтта һәбс чәзасы тәтбиг олунмасыны да тә'кид едирди. Бә'зи али мәктәбләрин коммунист өзәкләри вә рабфаклары да белә мөвгe тутмушдулар.

РК(б)П МК Сијаси Бүросу дәфәләрлә бу мәсәлә илә мәшғул олмушду; мүтәхәссисләрә бачарыгла јанашмаг зәрурәти мөвгејиндән чыхыш едәрәк, Сијаси Бүро Баш техники-пешә тәһсили комитәсинин јанлыш хәттини дүзәлдәрәк Халг маариф комиссарлығынын рәһбәр ишчиләринә—А. В. Луначарскијә, М. Н. Покровскијә вә башгаларына тапшырмышды ки, профессорларын тәләбләрини маһијјәтчә арашдырсынлар вә принсипиал, сијаси күзәштләр етмәдән онларла разылыға көлсинләр (бах: бу мәсәләјә даир В. И. Ленинин мәктублары. Ленин мәчмуәләринин XXXIV китабы, сәһ. 406 вә XXXVI китабы, сәһ. 216, 219). 1922-чи илин февралында Сијаси Бүро али мәктәбләрин игтисади вәзијјәтини нәзәрдән кечирмәк үчүн Халг маариф комиссарлығынын, маариф ишчиләри һәмкарлар иттифаглары МК-сынын вә профессорларын нүмајәндәләриндән ибарәт комиссија јаратды вә јени әсаснамәнин—«Али мәктәбләр һаггында Әсаснамә»нин һәјата кечирмәјин зәрури олдуғуну тәсдиг етди. Комиссијанын профессорларла дәфәләрлә кечирдији мүшавирәләр вә партија МК-сынын тапшырығына әсасән Халг маариф комиссарлығынын көрдүју дикәр тәдбирләр нәтичәсиндә тә'тилләр дајандырылды.—*136*.

[71] 1917-чи ил октјабрын 26-да (нојабрын 8-дә) Халг милли ишләр комиссарлығы тәшкил олунандан 1923-чү илин нојабрында ләғв едилинәдәк И. В. Сталин халг милли ишләр комиссары олмушду. Сталин 1919-чу илин мартындан һәмчинин халг дөвләт нәзарәти комиссары, 1920-чи илин февралында Халг дөвләт нәзарәт комиссарлығы јенидән тәшкил олунандан сонра 1922-чи ил апрелин 25-дәк халг Фәһлә-Көндли инспексијасы комиссары олмушду.—*138*.

[72] В. В. Коспор өз нитгиндә партијанын Мәркәзи Комитәсини онда күнаһландырырды ки, куја о, рәһбәр партија вә һәмкарлар иттифаглары ишчиләрини фраксија мүлаһизәләринә

әсасланмагла тәјин едир. Бу иттиһам МК-нын тәшкилат мәсәләси үзрә һесабатына дair В. М. Молотовун јекун сөзүндә тәкзиб олунду, јекун сөзүндә көтирилән фактларда көстәрилирди ки, Коспоруи адыны чәкдији шәхсләр сырф ишкүзар характерли мүлаһизәләрә әсасән башга ишә кечирилмишдир. Һәмкарлар иттифаглары дискуссијасы дөврүндә Тротски платформасында дуран Коспорун чыхышы маһијјәтчә Мәркәзи Комитәнин партијанын X вә XI гурултајлары арасындакы дөврдә һәмкарлар иттифагларында партијанын рәһбәр ролуну мөһкәмләндирмәк саһәсиндә јеритдији хәттин әлејһинә јөнәлдилмишди.—*139*.

[73] Н. Осински (В. В. Оболенски) өз китабында комиссарлар «кабинети» јаратмағы тәклиф едирди, бу кабинетин тәркибини УРМИК дејил, УРМИК гаршысында шәхсән мәс'ул олан сәдрә тәшкил етмәли иди.

В. И. Ленин гурултајда мүзакирәләр заманы гејдләр едәрәк јазмышды:

«((Кабинет јаратмалы!»))

бир үзв кабинет јаратмалыдыр» (Ленин мәчмуәсинин XIII китабы, 1930, сәһ. 22).—140.

[74] Көрүнүр, сол есерләр партијасынын III гурултајында (1918-чи ил нјунун 28-дән нјулун 1-дәк) Б. Камковун В. И. Ленинин «Совет һакимијјәтинин нөвбәти вәзифәләри» мәгаләси әлејһинә чыхышындан сөһбәт кедир, һәмин мәгаләдә Ленин јазмышды: «Пулун һесабыны дүз вә вичданла апар, тәсәррүфатчылыгда гәнаәтчи ол, тәнбәллик етмә, оғурлуг етмә, ән чидди әмәк интизамына әмәл ет,—мәһз белә шүарлар, истисмарчылар синфи олмаг е'тибарилә буржуазијанын белә интгләрлә өз ағалығыны пәрдәләдији заман ингилабчы пролетарларын һаглы олараг лаға гојдуглары мәһз бу шүарлар, инди буржуазија девриликдән сонра һазыркы дөврүн нөвбәти вә башлыча шүарлары олур». (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 36-чы чилд, сәһ. 188). Камков гурултајда «Әксингилабын әсири» («Наш Путь», 1918, II китаб, мај) мәгаләсиндә дедикләрини тәкрар етмишди.—*142*.

[75] Ј. Ларин гурултајдакы чыхышында билдирмишди ки, Дөвләт План комиссијасынын нүфузлу комиссијасы куја совет нүмајәндә һеј'әтинин Кенуја конфрансында данышыглар апармасы үчүн материал кими өлкәнин дәмир јолларының $^3/_4$-нү, Петроград—Рыбинск су јолуну, 3 мин верст јол шәбәкәси илә бирликдә Уралын металлургија заводларыны вә електротехника сәнајесини ичарәјә вермәк (консессија әсасы үзрә) барәдә тәклиф һазырламышдыр.

Ларинин бу сөзләри Г. М. Кржижановскинин чыхышында тәкзиб олунмушду.—*142*.

[76] РК(б)П Москва Комитәси јанында *дискуссија клубу* 1921-чи илин августунда тәшкил олунмушду. РК(б)П Москва Комитәси Катиблијинин вә Бүросунун 1921-чи ил 29 декабр тарихли гәрарына ујғун олараг дискуссија клублары, һәмчинин Москванын рајонларында да јарадылмышды. Онларын вәзифәләри партија вә совет гуручулуғу, Совет республикасынын игтисади сијасәти вә башга мәсәләләрин мүзакирәсиндән ибарәт иди. Лакин тезликлә РК(б)П Москва Комитәси јанында дискуссија клубунун трибунасындан мүхтәлиф мүхалифәтчи груплар өз бахышларыны тәблиғ етмәк үчүн истифадә етмәјә башладылар. Дискуссија клубу һаггында мәсәлә МНК-да мүзакирә олунду, о өз гәрарында билдирирди ки, «сон заманлар клубдакы дискуссијалар демагоглуг, гејри-партија характери алмышдыр» вә партијанын Москва Комитәсинә төвсијә едирди ки, «клубун ишинә дәрindән диггәт јетирсин».

РК(б)П МК Сијаси Бүросу 1922-чи ил февралын 20-дә дискуссија клубу һаггында мәсәләни мүзакирә едәрәк Москва Комитәсинә тәклиф етди ки, дискуссија клубунун «һәгигәтән кениш күтләни марагландыран мәсәләләри мүзакирә едән клуб олмасы» үчүн бүтүн тәдбирләри көрсүн (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).—*143.*

[77] *«22-ләрин бәјанаты»*—РК(б)П X гурултајынын «Партијанын бирлији һаггында» гәтнамәси әксинә олараг бир фраксија кими галмагда давам едән кечмиш «фәһлә мүхалифәти»нин үзвләриндән бир групунун (А. Г. Шљапников, С. П. Медведев, А. М. Коллонтај, Г. И. Мјасников вә башгаларынын) 1922-чи ил февралын 26-да Коминтерн Ичраијјә Комитәсинин кениш пленумунун Рәјасәт һеј'әтинә мүрачиәт етдији партија әлејһинә бәјанатдыр. РК(б)П МК-ја вә Коминтернин Ичраијјә Комитәсиндә рус нүмајәндә һеј'әтинә габагчадан билдирилмәдән Коминтернин Ичраијјә Комитәсинә верилән бәјанатда көстәрилирди ки, «өлкәмиздә ваһид чәбһә сahәсиндә вәзијјәт гәнаәтбәхш дејилдир», партијанын рәһбәр мәркәзләри куја фәһләләрин еһтијач вә мәнафеләрини нәзәрә алмыр, куја партија парчаланма әрәфәсиндәдир.

Коминтернин Ичраијјә Комитәси «22-ләрин бәјанаты»ны арашдырмаг үчүн К. Сеткин, М. Кашен, Ј. Фрис, В. Коларов, К. Крејбих, У. Террачини вә А. Мак-Манусдан ибарәт комиссија јаратды. Бу комиссијанын һесабатына әсасән Коминтернин Ичраијјә Комитәсинин пленуму мартын 4-дә дөрд нәфәр битәрәф галмагла јекдилликлә гәтнамә гәбул етди, һәмин гәтнамәдә бәјанатда ирәли сүрүлән иттиһамлары рәдд едиб, 22-ләрин мөвгејини РК(б)П X гурултајынын гәрарларына зидд олан вә коммунизмин дүшмәнләринә «партијаја вә пролетариат диктатурасына гаршы силаһ» верән бир мөвгe кими писләди. Пленум бәјанаты имзалајанлара хәбәр-

дарлыг етди ки, «башланмыш мүбаризәнин давам етдирилмәси РКП, онун вәзифәләри вә Русија пролетариатынын мәнафеји илә зиддијјәтләрә кәтириб чыхарачаг, бәләликлә дә онлары III Интернасионал сыраларындан кәнарда гоjачагдыр» (бах: «РК(б)П онбиринчи гурултаjы. Стенографик hесабат», М., 1961, сәh. 751—752).

РК(б)П XI гурултаjы 22-ләрин бәjанаты hаггында мәсәләjә бахмаг үчүн 19 нәфәрдән ибарәт тәркибдә комиссија jаратды. Комиссија кечмиш «фәhлә мүхалифәти» групунун фәалиjjәти илә әлагәдар олан бүтүн материаллары диггәтлә өjрәнди. Комиссијанын hесабатына әсасән гурултаj апрелин 2-дә олмуш гапалы ичласында «Кечмиш «фәhлә мүхалифәти»нин бә'зи үзвләри hаггында» хүсуси гәтнамә чыхарды; гәтнамәдә дејилирди. «Гурултаj Коминтернин ajырдығы хүсуси комиссија тәрәфиндән jалан олдуғу мүәjjән едилән мә'луматларын Коминтернә верилмәсини тамамилә jолверилмәз hесаб едир. Гурултаj Коминтернин комиссијасына изаhатларында партија hаггында РК(б)П вә бүтөвлүкдә бүтүн фәhлә синфи арасында гаршылыглы мүнасибәтләрин әсл мәнзәрәсини тәhриф едән jалан мә'луматлар вермиш бу групун бә'зи үзвләринин hәрәкәтләрини ән гәти сурәтдә писләjир». Гурултаj Шлjапникова, Медведевә, Коллонтаjа хәбәрдарлыг етди ки, партија әлеjhинә фраксиjачылыг hәрәкәтләрини тәкрар етсәләр, онлар партиjадан чыхарылачаглар (бах: jенә орада, сәh. 577—580).—*144.*

78 Ленин РК(б)П МК пленумунун вә Мәркәзи нәзарәт комиссијасынын 1921-чи ил августун 9-да олмуш биркә ичласыны нәзәрдә тутур, ичласда МК үзвү олан А. Г. Шлjапников тәрәфиндән партија интизамынын позулмасы мәсәләси Ленинин тәклифи илә мүзакирә едилмишди. Бу ичласын чағырылмасына билаваситә сәбәб Шлjапниковун 1921-чи илин ијулунда Москва електрик стансијасында РК(б)П өзәjи үзвләринин jығынчағындакы чыхышы олмушду, о өз чыхышында hөкумәтин бә'зи гәрарларыны, хүсусилә МК-нын үмуми сиjасәтинә уjғун олараг бир сыра мүәссисәләрин ичарәjә верилмәси hаггында АХТШ-нин гәрарыны кәскин тәнгид етмишди. Ленин «Партиjанын бирлиjи hаггында» X гурултаjын гәтнамәсинә әсасән партиjаjа зидд hәрәкәтләринә көрә Шлjапникову МК-нын тәркибиндән чыхармағы вә партиjадан харич етмәjи тәләб етди, о өз тәклифини онунла әсасландырырды ки, партија МК-сы онун үзвләриндән hәр hансы биринин МК-нын сиjасәтини позмасына jол верә билмәз. Лакин бу сон тәдбирин тәтбиг едилмәси үчүн тәләб олунан МК үзвләри вә үзвлүjә намизәдләри сәсләринин $^2/_3$-синин jығылмасындан өтрү бир сәс чатмады. Jекдилликлә (үч нәфәр битәрәф галмагла) ашағыдакы гәрар гәбул едилди: «Шлjапников jолдаш МК үзвү кими партија интизамыны дәфәләрлә поздуғуна көрә, jығынчаг ј. Шлjапниковун МК-нын сиjасәти әлеjhинә jөнәлдилмиш вә hәгигәтән партија гурул-

тајынын рә'јини ифадә едән гәрарлара зидд нитгләр, бәјанатлар вә тәнгидлә МК-дан кәнарда бундан сонра чыхыш етмәсинин тамамилә јолверилмәз олдуғуну көстәрир вә Шљапников јолдашын МК-да ишләјиб-ишләмәмәси мәсәләсини кәскин шәкилдә гојур. Бунунла әлагәдар олараг јығынчаг ј. Шљапникову өзүнүн бүтүн сијаси һәрәкәтләрини сыраларында олдуғу МК-нын хәтти илә разылашдырараг көкүндән дәјишмәјә гәти сурәтдә чағырыр. Шљапников јолдаш бундан сонра да өз һәрәкәтләрини дәјишмәзсә, МК бу мәсәләјә икинчи дәфә бахмаг үчүн сјинлә бу чүр јығынчаг чағырмағы өһдәсинә көтүрүр» («РК(б)П онбиринчи гурултаји. Стенографик һесабат», М., 1961, сәһ. 748).—*145.*

79 «Фәһлә мүхалифәти»нин металчылар иттифагы МК-сында бөјүк нүфузу олмасы илә әлагәдар 1922-чи ил мартын 4-дә РК(б)П МК Сијаси Бүросу Коминтернин Ичраијјә Комитәсинин кениш плену му тәрәфиндән «22-ләрин бәјанаты»ны арашдырмаг үчүн тәшкил олунмуш комиссијанын гәрары барәсиндә металчы фәһләләр иттифагы V Үмумрусија гурултајынын коммунист фраксијасына мә'лумат вермәји зәрури һесаб етди. А. Г. Шљапников мартын 6-да фраксијанын ичласында чыхыш едәрәк Коминтернин комиссијасыны «22-ләрин бәјанаты»ны гејри-објектив арашдырмагда күнаһландырды, бу мәсәләјә даир Коминтернин Ичраијјә Комитәсинин кениш плену мунун гәбул етдији гәтнамәјә е'тираз етди, бәјанатын демагоглуг характерли мүддәаларыны тәкрарлајараг, онун фраксија мәгсәдләри күдмәдијини сүбут етмәјә чәһд көстәрди. Шљапниковун чыхышы ичласда мүдафиә олунмады. Фраксија беш нәфәр битәрәф галмагла ашағыдакы гәтнамәни бир сәслә гәбул етди: «22 коммунистин бәјанатына даир Коминтернин комиссијасынын вә плену мунун јекдил гәрарыны, һабелә Зиновјев, Шљапников вә К. Сеткин јолдашларын изаһатларыны динләјәрәк металчылар иттифагы V Үмумрусија гурултајынын фраксијасы бејнәлхалг коммунизмин али органынын бу гәрарыны тамамилә алгышлајыр вә бу гәрара данышыгсыз табе олмағы һәр бир коммунистин борчу һесаб едир. Ејни заманда фраксија бунунла јолдашлары дүнјада ән интизамлы Коммунист партијасы олан Русија Коммунист партијасы үчүн парчаланма тәһлүкәси төрәдән бу чүр һадисәләри тәкрар етмәкдән чәкиндирир. Гурултајын фраксијасы бәјанаты имзалајан јолдашлары бу күдрәтли бирлик наминә хүсусилә индики ағыр вахтда, дүнјада биринчи әмәк республикасыны идарә едән Русија Коммунист партијасы дахилиндәки ән кичик сәбатсызлыгын пролетар дөвләтиндә вә бејнәлхалг фәһлә синфиндә гаршы дүнја буржуазијасынын һәјасызлыгыны вә инамыны артырдығы бир вахтда бөјүк интизама, дөзүмлү олмаға вә гајда-гануна дә'вәт едир» («РК(б)П онбиринчи гурултаји. Стенографик һесабат», М., 1961, сәһ. 752).—*145.*

[80] В. И. Ленин «Правда» гәзетинин 1921-чи ил 25 јанвар тарихли 15-чи №-синдә дәрч олунмуш ««Фәһлә мүхалифәти»нин тезисләри»ни нәзәрдә тутур. Бу тезисләри имзалајан 38 нәфәрдән 9 нәфәри «22-ләрин бәјанаты»ны имзаламышды.—*147.*

[81] Г. И. Мјасников Перм губернијасынын Мотовлихи рајонунда партијанын сијасәтинә гаршы мүбаризә апаран антипартија групу јаратмышды. РК(б)П МК-нын Тәшкилат Бүросу 1921-чи ил ијулун 29-да Мјасниковун Перм тәшкилатындакы чыхышыны, онун «Вачиб мәсәләләр» мәгаләсини вә РК(б)П МК-ја мә'лумат мәктубуну мүзакирә едәрәк, онларын партија әлејһинә олдуғуну тәсдиг етди вә комиссија јарадыб она Мјасниковун фәалијјәтини јохламағы тапшырды. Комиссијанын мә'луматына әсасән РК(б)П МК-нын Тәшкилат Бүросу августун 22-дә Мјасниковун тезисләрини партијанын мәнафеји илә бир араја сығмајан тезисләр һесаб етди, бир вәзифә олараг она тапшырды ки, рәсми партија нүмајәндәликләрində өз тезисләри илә чыхыш етмәсин, ону Перм тәшкилатындан кери чағырыб, МК-нын сәрәнчамына верди. Мјасников МК-нын гәрарына табе олмады вә Мотовилихаја гајыдыб антипартија фәалијјәтини давам етдирди. Мјасников ејни заманда Петроградда антипартија групу тәшкил етмәјә чәһд көстәрди. Мјасниковун фәалијјәтини тәһгиг едән РК(б)П МК комиссијасы партија интизамыны дәфәләрлә позмуғуна, партијанын X гурултајының партијанын бирлији һаггында гәрарына зидд олараг партијаја гаршы мүбаризә үчүн хүсуси груп јаратдығына көрә онун партијадан хариҹ едилмәсини тәклиф етди. Мјасникову партијадан хариҹ етмәк һаггында комиссијанын гәрарыны РК(б)П МК Сијаси Бүросу белә бир әлавә илә тәсдиг етди ки, Мјасников бир илдән сонра партијаја гәбул олунмаг һаггында вәсатәт галдыра биләр (бах: «РК(б)П-нин онбиринчи гурултајы. Стенографик һесабат», М., 1961, сәһ. 748—749).

Мјасников һаггында һәмчинин бах: Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабы, 1959, сәһ. 299 вә 308.—*147.*

[82] В. И. Ленинин тәклиф етдији ифадә бүтөвлүкдә РК(б)П XI гурултајының 1922-чи ил апрелин 2-дә гәбул едилмиш «РКП-нин Коминтеридәки нүмајәндә һеј'әтинин һесабаты үзрә» гәтнамәсинә дахил едилмишди (бах: «Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларының гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә, 1954, сәһ. 664—666).—*148.*

[83] Сәнәд партијанын XI гурултајының аграр бөлмәсинин ишинә әлагәдар јазылмышдыр.

РК(б)П-нин кәнддә сијасәти һаггында мәсәлә XI гурултајын күндәлијинә дахил едилмәмишди. Нүмајәндә һеј'әтләринин мүшавирәси адындан М. П. Томскинин верди]и тәклифә

әсасәи гурултај 9 нәфәрдән ибарәт комиссија сечди, аграр бөлмәсиндә мүзакирә етмәк үчүн кәнддә иш һаггында мәсәлә һазырламағы һәмин комиссијаја тапшырды. Бөлмәнин материалларындан онун үзвләри үчүн тәртиб едилмиш суаллар сахланмышдыр, бу суаллар В. И. Ленинин РК(б)П МК Сијаси Бүросуна 1922-чи ил 16 март тарихли мәктубунда олан гејд вә тәклифләр нәзәрә алынмагла тәртиб едилмишди (бах: бу чилд, сәһ. 48—54).

Бөлмәдә мүзакирәләр заманы ајдын олду ки, кәнддә партијанын сијасәти һаггында РК(б)П X гурултајының, кәнд тәсәррүфатыны мөһкәмләндирмәк вә инкишаф етдирмәк һаггында IX Советләр гурултајынын гәрарларыны һәјата кечирмәк сәһәсиндә јерләрдә һәлә кифајәт гәдәр тәчрүбә топланмамышдыр.

Бу мәсәләнин мүзакирәсини диггәтлә изләјән Ленин, Н. Осинскијә јазылмыш вә өзүнүн тапшырығы илә Сијаси Бүронун бүтүн үзвләринә көндәрилмиш бу мәктубунда јерли тәчрүбәни өјрәнмәк вә ишләјиб һазырламағы башлыча вәзифә кими гаршыја гојан әмәли характерли гәтнамә һазырламағы бөлмәјә тәклиф етди. Осинскинин мә'луматына әсасән елә һәмин күн бу мәктубу гурултај комиссијасының бүтүн үзвләри охумуш, һәмин мәктубда тәклиф олунмуш гәтнамә лајиһәси исә аграр бөлмәсинин бүтүн үзвләринә охунмуш вә онлар тәрәфиндән гәбул едилмишди. Апрелин 2-дә гурултај «Кәнддә иш һаггында» гәтнамәни тәсдиг етди, Ленинин тәклифләри бүтүнлүклә һәмин гәтнамәјә дахил едилмишди. Гурултај һәмчинин Мәркәзи Комитәјә тапшырды ки, МК јанында кәнддә иш үзрә комиссија јаратсын (бах: «Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә, 1954, сәһ. 683—685).—*149.*

[84] Ленин 1921-чи илин декабрында олмуш IX Үмумрусија Советләр гурултајының «Кәнд тәсәррүфатыны мөһкәмләндирмәк вә инкишаф етдирмәк тәдбирләри һаггында гәрар»ыны вә «Кәнд тәсәррүфаты кооперасијасы һаггында гәрар»ыны нәзәрдә тутур (бах: «Фәһлә, кәндли, гызыл әскәр вә казак депутатлары Советләринин доггузунчу Үмумрусија гурултајы. Стенографик һесабат», М., 1922, сәһ. 286—294).

Гурултај кәнд тәсәррүфатының сүр'әтлә бәрпа едилмәсинин өлкәнин бүтүн халг тәсәррүфатыны јүксәлтмәк үчүн зәрури шәрт олдуғуну көстәрди, кәнд тәсәррүфатыны мөһкәмләндирмәк вә инкишаф етдирмәк сәһәсиндә кечирди әмәли тәдбирләр програмы мүәјјән етди. Гурултај узунмүддәтли кәнд тәсәррүфаты кредити тәшкил етмәјин, кәнд тәсәррүфаты тәһсилини инкишаф етдирмәјин, кәнд тәсәррүфаты машынлары вә аләтләри истеһсалының артырылмасының вә с. зәрурилијини е'тираф етди. Халг торпаг комиссарлығына тапшырылды ки, өлкәдә һејвандарлығын мүһафизәси, бәрпасы вә инкишаф етдирилмәси үчүн зәрури олан тәдбирләр һазырласын вә һәјата кечирсин. Гурултај 1922-чи ил

кәнд тәсәррүфаты кампаниjасыны һәjата кечирмәк үчүн ҮРМИК jанында хүсуси вәкаләтә малик кәнд тәсәррүфаты комиссиjасы, jерлярдә исә ичраиjjә комитәляри jанында губерниja вә гәза кәнд тәсәррүфаты комитәляри тә'сис етмәjи гярара алды.

Гурултаj фярди кәндли тәсәррүфатыны jүксәлтмәк үчүн тәдбирляр нәзярдә тутараг кәнддә кооперасиjанын артырылмасы вәзифәсини коллектив тәсәррүфат формаларыны daha да мөһкәмляндирмәjин әсасы кими ирәли сүрдү. Гурултаj Совет һакимиjjәтинин бүтүн органларына кооператив гуручулуғуна көмәк көстәрмәjи бир вәзифә олараг тапшырды вә кооператив тәблиғатыны кенишляндирмәjи тәклиф етди.

Ленин «Кәнд тәсәррүфатыны мөһкәмляндирмәк вә никишаф етдирмәк тәдбирляри һаггында гярар»ын ишләниб һазырланмасында билаваситә иштирак етмишди; гурултаjын битәряф нүмаjәндәляриниң мүшавирәсиндә чыхыш етмиш, гярар лаjиһәсини нәзярдән кечирмиш вә она дүзәлишляр етмишди.—*149*.

[35] РК(б)П XI гурултаjында «Мәтбуат вә тәблиғат һаггында» гәтнамәсинин мүзакирәси заманы Д. Б. Рjазанов һәмин гәтнамәjә партиja мәтбуатында е'ланларын дәрч олунмасыны ләғв етмәк барәсиндә әлавә артырмаг тәклифи илә чыхыш етди. Гурултаj тәклифи белә бир дүзәлишлә гәбул етди ки, е'ланларын үмумиjjәтлә партиja мәтбуатында дејил, jалныз «Правда» гәзетиндә чап олунмасы гадаған едилир. В. И. Ленин бу заман ичласда иштирак етмирди. О, гурултаjын гярары һаггында билән кими ичласда сәдрлик едән Л. Б. Каменевә ашағыдакы гыса мәктубу jазмышды: «j. Каменев! Дејирләр, гурултаj *«Правда»да* е'ланларын верилмәсини ләғв етмишдир? Буну дүзәлтмәк олмазмы, чүнки бу ачыг-ашкар сәһвдир?» (Ленин мәчмуәсинин XIII китабы, 1930, сәһ. 29). Каменев гәбул олунмуш гярары дәjишмәjи гejри-мүмкүн һесаб едәрәк, «Правда»jа jардым үчүн башга үсуллар тапмағы тәклиф етди. Лакин Ленин артыг гурултаjын сечдиjи МК вә МНК үзвләринин сиjаһысы е'лан олундугдан сонра, бу гярарын ләғв олунмасыны тәклиф етди, өз тәклифини опунла әсасландырды ки, jени игтисади сиjасәт шәраитиндә мәтбуат үчүн гызыл фондундан вә jа веркиләрдән jығылан вәсаитдән тәхсисат аjырмағы нәзярдә тутмаг дүзкүн олмазды. Бу тәклиф гәбул олунду.

Ленинин нитги гысмән вә пис стенографиja едилдиjиндә көрә бу нәшрдә натамам шәкилдә чап олунур.—*152*.

[36] Көрүнүр Ленин РК(б)П Мәркәзи Комитәси тәрәфиндән 1922-чи ил февралын 20-дә партиjадан харич едилмиш Г. И. Мjасникову, РК(б)П XI гурултаjы тәрәфиндән партиjадан харич едилмиш Ф. А. Митини вә Н. В. Кузнетсову нәзярдә тутур.—*153*.

[87] РК(б)П МК-ның пленуму 1922-чи ил апрелин 3-дә бу лаjиһәни ашағыдакы әлавә илә гәбул етмишди: «j. Сталинин бир аj әрзиндә Фәһлә-Кәндли инспексиjасындакы ишдән тамамилә азад олмасы үчүн...». И. В. Сталини РК(б)П МК-ның баш катиби тә'jин етмәк барәсиндә пленумун гәрары илә әлагәдар о, ХКС-нин 1922-чи ил 25 апрел тарихли гәрары илә халг Фәһлә-Кәндли инспексиjасы комиссары вәзифәсиндән азад едилмишди.—*156.*

[88] В. И. Ленин «Бизә чох баһа баша кәлди» мәгаләсини В. М. Молотова көндәрәркән мәгалә илә бәрабәр белә бир гыса мәктуб көндәрмишди: «Хаһиш едирәм мәним бу кичик мәгаләми нөвбә илә Сиjаси Бүроnун бүтүн үзвләринә көндәрәсиниз, онун ардынча мә'лум әмәли тәклифләр верилмишдир» (Ленинин әмәли тәклифләринә бу чилдин 163—164-чү сәһифәсиндә бах).

РК(б)П МК Сиjаси Бүросу 1922-чи ил апрелин 10-да белә бир гәрар гәбул етди: «Ленин jолдашын «Бизә чох баһа баша кәлди» мәгаләсинин чәршәнбә ахшамы «Известия» вә «Правда»да дәрч олунмасына е'тираз едилмәсин» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партиjа архиви). Мәгалә апрелин 11-дә дәрч олунмушду.—*157.*

[89] Русиjадакы Октjабр ингилабынын тә'сири алтында Ирландиjада 1918-чи илдә милли-азадлыг һәрәкатынын jени jүксәлиши башланды. Инкилтәрә парламентинә 1918-чи илин декабрында кечирилән сечкиләр заманы Ирландиjада мандатларын чохуну шинфеjнерләр партиjасынын (Ирландиjанын истигламиjjәти уғрунда мүбаризә апаран буржуа-милләтчи партиjа) нүмаjәндәләри газандылар. 1919-чу ил jанварын 21-дә онлар Дублиндә топлашдылар, өзләрини Ирландиjа милли мәчлиси, Ирландиjаны исә республика е'лан етдиләр. Инкилтәрә һөкүмәти буна һәрби террорла чаваб верди. Ирландиjа халгынын милли-ингилаби мүбаризәсини jатырмаг ингидарында олмаjан Инкилтәрә һөкүмәти шинфеjнерләр партиjасынын сағ ганады илә сөвдәләшмә jолуна кечди. 1921-чи илин декабрында онларын арасында мүгавилә бағланды, бу мүгавиләjә әсасән Ирландиjанын чәнуб һиссәси «Азад Ирландиjа дөвләти» (Ejре) е'лан едиләрәк доминион һүгугу газанды, Шимали Ирландиjа (Олстер) исә Инкилтәрәнин тәркибиндә галды. Инкилтәрә империалистләри илә сағларын хәjанәткар сөвдәләшмәси әлеjһинә шинфеjнерләрин сол республикачы ганады чыхыш етди. Ирландиjада вәтәндаш мүһарибәси башланды. Лакин республикачылар онларын кениш фәһлә вә кәндли күтләләри тәрәфиндән мүдафиә олунмасыны тә'мин едә билән шүарлар ирәли сүрмәдиләр. 1923-чү илин jазында республикачыларын рәһбәрлиjи һәрби әмәлиjjатларын дajандырылдығыны билдирди. Ирландиjада буржуазиjанын вә кәндин капиталист jухары даирәләринин һакимиjjәти гурулду.—*158.*

[90] Чәнуби Африка фәһләләриниң үсјаны 1922-чи илин мартында Иоһаннесбург, Бенони вә Брәнпан шәһәрләриндә олмушду.

Дүнја базарында гызылын гијмәтиниң ашағы дүшмәси илә әлагәдар олараг, мә'дән сәнајечиләри өз мәнфәәтләрини сахламаг үчүн авропалы фәһләләрин әмәк һаггыны азалтмага вә онлары күтләви шәкилдә ишдән чыхармага башламышдылар. Бунунла әлагәдар олараг 1922-чи ил јанвариң 9-да гызыл мә'дәнләриндә тә'тил е'лан едилди. Март ајында тә'тил үсјана чеврилди. Бенони вә Брәнпан шәһәрләри, Иоһаннесбург—шәһәриниң фәһлә рајонлары Фордсбург вә Иеппе фәһләләрин әлинә кечмишди. Чәнуби Африканың көнч коммунист партијасы үсјанда фәал иштирак етмишди. Коммунистләрин бир чоху, о чүмләдән үсјанын рәһбәрләри Фишер вә Спендифф силаһлы мүбаризә заманы гәһрәманлыгла һәлак олмушдулар. Мартын 10-да кенерал Сметсин мүртәче һөкүмәти көстәрилән шәһәрләрдә һәрби вәзијјәт е'лан етди, үсјанчылара гаршы гошун көндәрди, артиллерија вә тәјјарәләрдән истифадә етди. Мартын 14-дә үсјан јатырылды. Һөкүмәт үсјанын иштиракчыларына амансыз дивап тутду: һәбс олунанларын сајы 10 000 нәфәри кечмишди, минләрлә фәһлә һәрби мәһкәмәјә верилмишди.—*158*.

[91] Көрүнүр, Ленин Коминтерниң Ичраҹијјә Комитәсиниң бириичи кениш пленумунда (1922-чи ил февралын 21-дән мартын 4-дәк олмушдур) вәһид чәбһә тактикасы мәсәләсиниң мүзакирәси заманы Италија коммунист партијасы нүмајәндә һеј'әтиниң (Ерфилио Амброчи, Риккардо Роберто, Умберто Терначини) вә Франса коммунист партијасы нүмајәндә һеј'әтиниң бир һиссәсиниң (Марсел Кашен, Рожер Морис Метеје, Даниел Рену, Луи Селје) мөвгејини нәзәрдә тутур. Бу мәсәләјә даир гәтнамә он доггуз нүмајәндә һеј'әтиндән үчү әлејһинә олмагла (Италија, Франса, Испанија нүмајәндә һеј'әтләри) гәбул едилмәшди.—*160*.

[92] Ленин Версал мүгавиләсини ләғв етмәк һаггында шүары сәһмәткешләрин нүмајишләриниң шүарлары сырасына дахил етмәкдән II Интернасионал нүмајәндәләриниң бојун гачырмасыны нәзәрдә тутур, нүмајиш үч Интернасионалын конфрансының чағырышы илә 1922-чи ил апрелин 20-дә вә ја мајын 1-дә кечирилмәли иди.—*160*.

[93] РК(б)П МК Сијаси Бүросу В. И. Ленинин тәклифини 1922-чи ил апрелин 12-дә гәбул етмишди.—*164*.

[94] В. И. Ленинин Американын көркәмли електротехника алими Чарлз П. Штејнметсә мәктубу Штејнметсин ашағыдакы мәктубуна чаваб иди:

«Чәнаб Н. Ленинә.

Әзизим Ленин чәнаблары! Чі-б Б. В. Лосевин Русијаја гајытмасы мәним үчүн әлверишли имкан јарадыр ки, белә

ағыр бир шәраитдә Русијанын сосиал вә сәнаје дирчәлиши сәһәсиндә јеринә јетирдији һејрәтамиз ишә көрә һәдсиз севинчими Сизә билдирим.

Мән Сизә там мүвәффәгијјәт арзулајырам вә тамамилә әминәм ки, Сиз мүвәффәгијјәт газанаҹагсыныз. Сиз һәигтәтән мүвәффәгијјәт газанмалысыныз, чүнки Русијанын башладығы әсәмәтли ишин позулмасына јол верилмәмәлидир.

Техники мәсәләләрдә, хүсусилә електрик гурчулуғу мәсәләләриндә бу вә ја дикәр үсулларла, мәсләһәтлә, тәклиф вә көстәришләрлә Русијаја көмәк көстәрә биләрәмсә, мән өз үзәрәм дапрәсиндә һәјә күчүм чатарса, һәмишә етмәјә һазырам. Гардашчасына сизин Ч. Штејнметс».

О заман «Совет Русијасына техники јардым чәмијјәти»нин Њју-Јорк шө'бәсинин катиби олан Б. В. Лосевин хатирәләринә көрә, Штејнметс һәлә 1920-чи илин ијунунда чәмијјәтин нүмајәндә һеј'әти онун јанына кәләркән, о, Совет республикасының бүтүн игтисади вә сәнаје проблемләриндән хәбәрдар олмаг арзусунда олдуғуну билдирмиш вә Совет Русијасында електрик стансијаларының вә јүксәкволтлу өтүрүчү хәтләрин иншасы үчүн техники сәнәдләрин ишләниб һазырланмасында өз көмәјини тәклиф етмишди.

Лосевин хатырладығына көрә 1922-чи илин февралында о, Москваја кедәркән Штејнметс она В. И. Ленин үчүн мәктуб верәрәк демишди: «Тәәссүф, чох тәәссүф ки, Сизинлә кедә билмирәм. Мәнә елә кәлир, дүнја мүһарибәсинин јекунлары елә дир ки, әкәр Русијада совет гурулушу јаранмасајды, онда һәјатын һеч бир гиҹмәти олмазды... Гој Русијада билсинләр ки, мән вә бир чох башгалары онларын мәгсәдләринә рәғбәт бәсләјирик, бүтүн гәлбимиз вә дүшүнчәләримизлә биз онларын тәрәфиндәјик. Русларын башладығы сон дәрәчә ағыр ишдә онлара мүтләг мүвәффәгијјәт арзуламаг лазымдыр» (бах: Б. В. Лосев. «Бир јазышманын тарихи».—«Вечерняя Москва», 1960, № 95, 22 апрел).

Штејнметсин мәктубуну алан Ленин Америка алимн һәггында әтрафлы мә'лумат вермәк хаһиши илә Г. М. Кржижановскијә вә Л. К. Мартенсә мүрачиәт етмишди. Апрелин 2-дә Ленин Штејнметсә чавабын лајиһәсини јазды, һәмин лајиһәдә мәктубун сон абзасынын Кржижановски тәрәфиндән тәклиф едилән вариантындан истифадә етди вә ашағыдакы гыса мәктубла ону Кржижановскијә көндәрди: «ј. Кржижановски! Штејнметсә чавабын лајиһәсини Сизә көндәрирәм. Хаһиш едирәм Сизин гејд вә әлавәләринизлә ону керн гајтарасыныз. Коммунист саламы илә Ленин» (Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабы, 1959, сәһ. 463). Апрелин 10-да Ленин мәктубун сон вариантына ашағыдакы әлавәни етмишди: «Инкилис дилинә тәрчүмә олунмаг үчүн Коминтернә верин *(инкилис тәрәфиндән јохланмагла, онун гејдләри илә)*, сонра мәним бланкымда макинада үзүнү көчүрмәли вә имзаламаг үчүн мәнә вермәли» вә инкилис дилиндә Штејнметсин үнванының јазмышды. Мәктубун инкилис

дилиндә тәрчүмә олунмуш мәтин олан бланкын үстүндә Ленин «12. IV. 1922» тарихини гојмушду вә белә имзаламышды: «fraternally ours *Lenin*» («гардашчасына Сизин *Ленин*».— *Red.*), сонра исә катибә ашағыдакы көстәришн вермишди: «а) 1 нүсхәсини сифариш мәктубу илә Америкаја көндәрмәли. *Унвану* һәм ингилис дилиндә, һәм дә рус дилиндә *сабаһ мәнә көстәрмәли. б)* 1 нүсх. Мартенсә көндәрмәли. в) 1 нүсх. сахламалы. 2) Штејнметсә мәктубу вә мәним рус дилиндә чавабымы чап олунмаг үчүн (рус дилиндә) *Кржижановскијә* көндәрмәли, чап олундугдан сонра исә мәнә гајтармалы» («Исторический Архив», 1961, № 5, сәһ. 12).

Апрелин 19-да Штејнметсин мәктубу вә Ленинин чавабы совет гәзетләриндә дәрч олунду, апрелин 20-дә исә «Правда» гәзетинин 86-чы нөмрәсиндә Штејнметсин Кржижановски тәрәфиндән јазылмыш биографијасы чап олунмушду.—*165.*

95 Дәрч олунан геjдләр вә тәклифләр үч Интернационалын Берлиндә олмуш конфрансы илә әлагәдар Коминтернин Ичраијjә Комитәси Рәјасәт һеj'әтинин ашағыдакы гәрар лајиһәсинә аиддир: «1) Бүтүн бејнәлхалг коммунист мәтбуатында меншевикләрә вә есерләрә гаршы мүбаризәни күчләндирмәли. 2) Дүшмәнин һәр бир зәиф јериндән истифадә етмәклә Берлин мүшавирәсинин материалларындан мүнтәзәм истифадә етмәли. 3) Доггузларын үмуми чағырышларыны һәләлик бурахмамалы. 4) Апрелин 20-дә олачаг нүмајиш заманы тәшвигатдан чәкинмәмәли вә әлеjһдары тәнгид етмәли. 5) Ајры-ајры бөлмәләр конкрет шәраитә уjғун олараг һәрәкәт едирләр. 6) Нүмајәндә һеj'әтинин һансы бир јени аддымы олурса-олсун, онлар Берлин мүшавирәсинин нәтичәләри тәсдиг олунанадәк тә'хирә салыныр» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партиjа архиви).

Г. Ј. Зиновјев бу лајиһәни В. И. Ленинә көндәриб ондан хаһиш етмишди ки, елә һәмин күн, Коминтернин Ичраијjә Комитәсинин имласынадәк рә'j версин.—*167.*

96 *«Мүавинләрин (ХКС вә ӘМШ сәдри мүавинләринин) ишн һаггында гәрар»* ХКС-нин вә ӘМШ-ин фәалиjjәтини јенидән гурмаг һаггында әсаснамәни нәзәрдә тутурду. Бу гәрарла Ленинин апардығы бөjүк ишин jекунуду, бу өз әксини онун А. Д. Сүрупа илә јазышмасында (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 398—406) вә башга сәнәдләрдә тапмышдыр.

Гәрар лајиһәсинин һазырланмасында ХКС вә ӘМШ сәдринин мүавинләри А. Д. Сүрупа вә А. И. Рыков иштирак етмишдиләр. Сүрупа, ишн јенидән тәшкил етмәк үчүн халг комиссарлыглары групларыны ХКС вә ӘМШ сәдринин мүавинләри арасында бөлүшдүрмәjин икн вариантыны тәклиф едирди. Бундан башга Сүрупа мүавинләрин ишини јенидән гурмаг һаггында әтрафлы мә'лумат мәктубу

ишләјиб һазырламышды. Ленин Сүрупанын лајиһәләринә Рыковун гејд вә дүзәлишләрини алыб биринчи вариантын үстүндә јазмышды: «Рыковун дүзәлишләри илә 1-чи варпант гәбүл олунур (бах: сонракы сәһифәјә) 4. IV. 1922», ораја Рыковун бир сыра тәклифләрини әлавә етмиш, халг комиссарлыглары групларының Сүрупа вә Рыков арасында бөлкүсүнү мүәјјән етмишди. Елә һәмин күн Ленин, «Мүавинләрин ишн һаггында гәрар»ын әтрафлы планыны һазырламышды. Ленин Сүрупанын мә'лумат мәктубуну әсас кими көтүрәрәк әввәлчә онун бүтүн тәклифләрини (1—28-чи бәндләр), сонра Рыковун етдији әлавәләри нөмрәләмишди (29—32-чи бәндләр). Көрүнүр бундан сонра Ленин тәрәфиндән плана әлавә 13 бәнд јазылмышды. Сонра Ленин 45 бәнддән ибарәт әтрафлы планда бүтүн тәклифләри бирләшдирмишди. Бундан сонра, Ленин охшар бәндләри бирләшдириб гәрарын гәти планыны јазмышды, һәмин план 31 бәнддән ибарәт иди (бах: бу чилд, сәһ. 457—464) вә онлар гәрарда кенишләндирилмишди.

Гәрар лајиһәсинин әлјазмасында Ленинин бәлә бир әлавәси вардыр: «Тезликлә *4—5* нүсхә јазмалы (*мәнә; Сүрупаја; Рыкова;* галанларыны Сијасн Бүронун үзвләри үчүн Сталинә)». Алынмыш гејдләрә Ленинин чавабы үчүн бах: бу чилд, сәһ. 201—204.

Ленин бу мәсәләјә һәмчинин 1922-чи илин декабрында гајытмышды (бах: бу чилд, сәһ. 357, 362—364, 366—367).— *170.*

[97] *«Экономическая Жизнь»*—күндәлик гәзет; 1918-чи илин нојабрындан 1937-чи илин нојабрынадәк Москвада нәшр олунурду; әввәлчә АХТШ-нин вә халг тәсәррүфатына анд дикәр халг комиссарлыгларынын органы иди, 1921-чи илин ијулундан Әмәк вә Мүдафиә Шурасының, Дөвләт план комиссијасының, Дөвләт банкының вә Халг малијјә комиссарлығының органы олмушду. В. И. Ленин гәзетин редаксијасына дәфәләрлә мәсләһәтләр верир, «Экономическая Жизнь» гәзетинин тәсәррүфат гуручулуғунун мүбариз органы олмасына чалышырды.

1928-чи илдә гәзетин он илллији мүнасибәтилә РК(б)П МК гејд етмишди ки, «Экономическая Жизнь» ленинизмин принсипиал мөвгеләрини мөһкәм мүдафиә едән вә тәсәррүфат гуручулуғу практикасыны дәриндән ишыгландыран рәһбәр игтисади гәзетә чеврилә билмишдир.* 1937-чи ил нојабрын 16-дан «Экономическая Жизнь» «Финансовая Газета»ја чеврилди, онун нәшри исә 1941-чи илин ијунунда дајандырылды.—*173.*

[89] *«The New York Herald»* («Њју-Јорк Чарчысы»)—Америкада чыхан күндәлик гәзет, республикачылар партијасының органы; 1835-чи илдән 1924-чү илədәк Њју-Јоркда чыхмышдыр.—*180.*

[99] Совет Русијасы илә Алманија арасында 1922-чи ил апрелин 16-да Кенуја конфрансы заманы Рапаллода (Кенуја јахынлығында) бағланмыш мүгавиләдән сөһбәт кедир.

Артыг конфрансын биринчи мәрһәләсиндә Алманија илә галиб өлкәләр арасында чидди зиддијјәтләр олдуғу ашкара чыхды. Совет дөвләтинин мәнафеләри һесабына Антанта дөвләтләри илә разылыға кәлмәк үчүн Алманија һөкүмәтинин көстәрдији чәһдләр баш тутмады вә о, Совет дөвләти илә мүгавилә бағламаг јолуну тутмаға мәчбур олараг, белә ликлә Гәрб дөвләтләриндә мүнасибәтдә өз мөвгеләрини мөһкәмләтмәјә үмид едирди.

Мүгавилә тәрәфләрин биринчи дүнја мүһарибәси нәтичәсиндә јаранмыш гаршылыглы иддиалардан имтина етмәсини нәзәрдә тутурду. Алманија һөкүмәти Совет һөкүмәти тәрәфиндән милли ләшдирилән мүәссисәләрин кечмиш алман сәһмдарларына гајтарылмасы тәләбиндән имтина едирди, бу шәртлә ки, Совет һөкүмәти башга дөвләтләрин дә бу чүр иддиаларыны өдәмәјәчәкдир. Ејни заманда һәр ики дөвләт арасында дипломатик мүнасибәтләр вә игтисади мәсәләләрдә гаршылыглы әлверишли шәраит јаратмаг принсипи јаранды.

Рапалло мүгавиләсинин имзаланмасы совет дипломатијасынын бөјүк мүвәффәгијјәти иди, чүнки бу акт Совет дөвләтинин бејнәлхалг мөвгејини мөһкәмләндирирди, вәһид антисовет чәбһәси јарадылмасы чәһдләринин позулмасы демәк иди. Мүгавиләнин бағланмасы тәсбит етди ки, Совет һөкүмәти буржуа дөвләтләри илә өз мүнасибәтләрини јалныз ики мүлкијјәт системинин һүгуг бәрабәрлијини гәбул етмәк әсасында нормал вәзијјәтә салачагдыр. Мүгавиләнин һәмчинин Алманија үчүн бөјүк әһәмијјәти вар иди, белә ки, бу, она Совет Өлкәси илә гаршылыглы сүрәтдә фајдалы игтисади вә тичарәт мүнасибәтләри јаратмаг имканы верирди.

Ленин «Кенуја конфрансындакы нүмајәндә һеј'әтинин һесабатына даир ҮРМИК гәрарынын лајиһәси»ндә Рапалло мүгавиләсинә гијмәт вермишдир (бах: бу чилд, сәһ. 214—216).

Нүмајәндә һеј'әтинин һесабатына даир 1922-чи ил мајын 17-дә гәбул олунмуш гәрарында ҮРМИК «РСФСР-ин капиталист дөвләтләри илә мүнасибәтләри үчүн јалныз бу чүр мүгавиләләри нормал» һесаб етди (IX чағырыш Үмумрусија Мәркәзи Ичраијјә Комитәсинин III сессијасы, Бүллетен № 5, 19 мај 1922-чи ил, сәһ. 17). Рапалло мүгавиләсинин бағланмасы һаггында мә'лумат 1922-чи ил апрелин 19-да «Известия ВЦИК» гәзетинин 85-чи нөмрәсиндә дәрч олунду.—*181.*

[100] В. И. Ленин Кенуја конфрансында јаранмыш вәзијјәти нәзәрдә тутур.

1922-чи ил апрелин 11-дә Совет нүмајәндә һеј'әтинә «експертләрин мә'рузәси» дејилән сәнәд тәгдим олунду, бу мә'рузә Бөјүк Британија, Франса, Италија, Белчика вә Јапонија експертләринин март ајында Лондонда олмуш мүша-

вирәсиндә һазырланмышды (Лондон меморандуму). «Експертләрин мә'рузәси»ндә тәләб олунурду ки, Совет һөкумәтн чар һөкумәтинин, Мүвәггәтн һөкумәтин вә Русијадакы бүтүн кечмиш һөкумәтләрин борчларыны өдәснн, әввәлләр әчнәбиләрә мәхсус олан вә Совет дөвләти тәрәфиндән миллиләшдирилән бүтүн мүлкиҗҗәти онлара гајтарсын вә ја онларын әмлакына вурулан бүтүн зәрәрин вә нткиннн әвәзини өдәсин, әчнәбиләр үчүн игтисади вә һүгуги имтиҗазлар мүәҗҗән етсин, һабелә әслиндә харичи тичарәт инһисарынын ләғв олунмасы демәк олан бир сыра тәләбләри јернпә јетирсин

Апрелин 14—15-дә Ллојд Чорчун јанында гејри-рәсми мүшавирә кечнрилди, мүшавирәдә РСФСР-ин, Франсанын, Италијанын вә Белчиканын нүмајәндәләри иштирак едирдиләр. Мүшавнрәдә Лондон меморандуму мүзакирә олунмушду. Гәрб дөвләтләринин тәләбләринә зидд олараг Совет нүмајәндә һеј'әти әкс иддиалар ирәли сүрдү: Совет нүмајәндәләри билдирдиләр ки, мүдахилә вә блокада нәтичәсиндә Совет Русҗасына вурулмуш зәрәрнн мәбләғи гызыл пул һесабы илә 39 милјард манат тәшкил едир. Антанта дөвләтләринин нүмајәндәләри силаһлы мүдахилә үчүн мәс'улиҗәтдән јајынмаға чәһд көстәрәрәк, совет нүмајәндә һеј'әтинин әкс-иддиаларыны гәбул етмәмәк мөвгеји тутдулар вә тә'кид етдиләр ки, совет нүмајәндә һеј'әти бу тәләбләри вермәкдән имтина етсин, буиун әвәзиндә Русҗанын һәрби борчларынын бир һиссәсини «силмәји» вә'д етдиләр.

РК(б)П МК Сијаси Бүросу конфрансда ншләрнн вәзиҗәти һаггында мә'лумат алыб апрелин 17-дә совет нүмајәндә һеј'әтинә сазишин шәртләри һаггында ашағыдакы директиви көндәрди: һәрби борчлар вә мүһарибәҗә гәдәрки борчлар үзрә фаизләр совет нүмајәндә һеј'әтинин әкс иддиалары илә өдәнилмәлиднр; реститусија (хүсуси мүлкиҗҗәтнн бәрпасы) тамамилә рәдд олунур; кечмиш әчнәби саһибкарларын кечмиш мүәссисәләрини дикәр бәрабәр шәртләрлә јанашы үстүнлүк һүгугу илә онлара ичарәҗә вә консессијаја вермәк максимум күзәшт кими гәбул едилә биләр; мүһарибәҗә гәдәр олан вә тәсдиг едилән борчларын өдәнилмәси он беш илдән сонра башланыр (максимум күзәшт он нл олмалыдыр); Совет һөкумәти хырда саһибкарларын мәнафеjинә гаjғы көстәрмәји өһдәсинә көтүрүр. Сијаси Бүро Совет һөкумәтинә дөрһал күлли мигдарда борч верилмәсини садаланан күзәштләр үчүн мәчбури шәрт һесаб едир. Сијаси Бүронун директивиндә көстәрилирди ки, бу шәртләр күзәштләрин сон һәддидир.

Халг харичи ишләр комиссарынын мүавини Л. М. Карахан апрелин 18-дә К. В. Чичеринә јазырды: «Москвада мөһкәм әһвал-рүһиҗҗә вардыр вә дамышыгларын позулмасы тәһлүкәси һаггында мә'луматыныз һеч кәсдә төрәддүд ојатмады».

«Експертләрин мә'рузәси»нә совет нүмајәндә һеј'әтинин рәсми чавабы онун 20 апрел тарихли меморандумунда шәрһ

олунмушду. Совет нүмајәндә һеј'әти «екшпертләрин мә'рузәси»ндә шәрһ олунан тәләбләри гәти рәдд етди, онлары «Русијада онун суверенлијинә гәсд едән капитулјасијалар системи јаратмаг» чәһди кими гијмәтләндирди («ССРИ харичи сијасәтинин сәнәдләри», V чилд, М., 1961, сәһ. 235) вә РСФСР һөкумәтинин әчнәби вәтәндашлара вурулан зәрәри өдәмәк һаггында данышыглара јалныз гаршылыг принсипинә мүтләг әмәл олунмасы шәрти илә һазыр олдуғуну гејд едәрәк, харичи мүдахилә нәтичәсиндә Русијаја вурулмуш зәрәрин өдәнилмәси һаггында әкс тәләбләр ирәли сүрдү.—*181.*

101 В. И. Ленинин дәрч олунан сәнәддә верилән тәклифини РК(б)П МК Сијаси Бүросу 1922-чи ил апрелин 19-да гәбул етмишди. Телеграм елә һәмин күн Халг харичи ишләр комиссарлығы васитәсилә К. В. Чичеринә вә Л. С. Сосновскијә һабелә «Правда» вә «Известия ВЦИК» гәзетләринин редаксијаларына көндәрилмишди.—*182.*

102 В. И. Ленинин 1922-чи ил апрелин 21-дә Женујаја көндәрилмиш бу телеграмы К. В. Чичеринин 20 апрел тарихли телеграмына чаваб иди, Чичерин өз телеграмында конфрансдакы вәзијјәтә Ленин төрәфиндән верилән гијмәтә е'тираз едәрәк јазырды ки, әчнәбиләрин мүлкијјәтини миллиләшдирмәк нәтичәсиндә онлара дәјән зәрәри өдәмәк мәсәләсиндә «мәһз Ллојд Чорҹун даһа чох марағы вардыр, чүнки гүдрәтли инкилис әждаһалары она тәзјиг көстәрирләр». Чичерин көстәрирди: «Мәсәлә һәләлик һәлл олунмамыш галыр, јенә мүзакирә едиләчәкдир. Франса кетсә, Инкилтәрә галмыр. Ушионистләр буна јол вермәзләр» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).—*183.*

103 1922-чи ил апрелин 20-дә К. В. Чичерин Ллојд Чорча мәктуб көндәриб билдирирди ки, һәрби борчлары вә бүтүн борчлар үзрә фаизләри ләғв етмәк, кифајәт гәдәр малијјә јардымы көстәрмәк, һабелә Совет һөкумәтини һүгуги чәһәтдән танымаг шәртилә Совет һөкумәти «миллиләшдирдији вә ја мүсадирә етдији әмлакы истифадә үчүн әввәлки саһибкарлара гајтармаға, јахуд бунун мүмкүн олмадығы јерләрдә әввәлки саһибкарларын һаглы тәләбләрини ја онларла бирбаша сазиш јолу илә, ја да бу конфрансда әтрафлы мүзакирә едилиб гәбул олунаҹаг сазишә мүвафиг сүрәтдә өдәмәјә һазыр оларды» («ССРИ харичи сијасәтинин сәнәдләри», V чилд, М., 1961, сәһ. 260).

Совет нүмајәндә һеј'әтинин әксәријјәти Чичеринин мәктубуну РК(б)П МК Сијаси Бүросунун директивини позмаг кими гијмәтләндирди. Ј. Е. Рудзутак 22 апрел тарихли телеграмда бу барәдә Халг харичи ишләр комиссарлығына мә'лумат верди.—*184.*

[104] 1922-чи ил апрелин 24-дә К. В. Чичеринә телеграмын В. И. Ленин тәрәфиндән тәклиф олунан мәтнини РК(б)П МК Сијаси Бүросу ашағыдакы шәкилдә тәсдиг етди «Рудзутакын 22 апрел тарихли телеграмында ифадә олунан нараһатлығыны тамамилә дүзкүн һесаб едирик. Данышыглары кәсмәк үчүн јеканә әлверишли бәһанәни, өзү дә ән јахын кәләчәкдә дипломатија вә тичарәт саһәсиндә бизим там гәләбәмизи тә'мин едәчәк бәһанәни әлимиздән чыхара билән һәр чүр аддымы вә һәр чүр ибарәни чох тәһлүкәли сәһв һесаб едирик, һәмин бәһанә исә ондан ибарәтдир ки, биз харичи капиталистләрин хүсуси мүлкиҹјәтини бәрпа етмәҹә шүбһәсиз разы дејилик. Бир даһа тәкрар едирик ки, биз Сизә күзәштләримизин сон һәддинин мәтнини дәгиг билдирмишик, онлардан азачыг да олса кери чәкилән дејилик. Бу, о демәкдир ки, реститусијаны вә пул илә әвәз өдәмәји рәдд едирик, јалныз ичарә вә консессијалар үчүн үстүнлүк һүгугуну гәбул едирик. Бу күзәштләр әсасында сазиш бағламаг мүмкүн олмадығы там ајдынлашан кими, Сизә сәлаһиҹјәт веририк ки, тәшвигат вә бундан сонракы дипломатик чыхышлар үчүн ики әсас шеји сахлајыб дәрһал данышыглары кәсәсиниз:

1) Русија-Алманија мүгавиләсинин принсипиал әһәмиҹјәтини.

2) Мүстәсна олараг капиталистләрин мүлкиҹјәтини бәрпа етмәк мәсәләсиндә арамыздакы фикир ајрылығыны» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).

Артыг бу гәрар гәбул еднлдикдән сонра Чичеринин мәктублары вә телеграмлары алынды, бунларда о, Ллојд Чорҹла данышыглары һаггында мә'лумат верәрәк изаһ едирди ки, данышыгларын позулмасы тәһлүкәси јарананда данышыгларын давамыны комиссијаја кечирмәк, вахт газанмаг вә РК(б)П МК-дан көстәриш алмаг үчүн о, совет нүмајәндә һеј'этинин әл-голуну бағламајан ифадәни ирәли сүрмәји мүмкүн һесаб етмишдир.

Бу изаһатла әлагәдар олараг Сијаси Бүро Чичеринин һәрәкәтини дүзкүн һесаб етмиш вә апрелин 25-дә Кенујаја директив көндәрәрәк көстәрмишди ки, данышыгларын кәсилмәси лабүд олдугда нүмајәндә һеј'әти бунун «јалныз хүсуси мүлкиҹјәтин бәрпасы мәсәләси илә әлагәдар олдуғуну» гејд етмәлидир. Директивдә дејилирди: «Кечмиш әчнәби саһибкарлара дәјән зәрәр мәсәләсиндә бизим күзәштләрин сон һәдди белә дир: 1) 17 апрел тарихли директивә ујғун олараг консессијалара бизим мүмкүн һесаб етдиҹимиз јерләрдә үстүнлүк һүгугу верилир. Мүәссисә үмумиҹјәтлә ичарәјә верилирсә, көһнә әчнәби саһибкар ону ичарәјә көтүрмүрсә, о, һәр һансы бир әвәз алмаг һүгугуну итирир. 2) Дөвләт тәсәрруфаты табелиҹиндә олан мүәссисәләрин саһибкарларынын бизим мүәјјән етдиҹимиз мәбләғдә гәбул едилмиш тәләбләри өдәнилир». Сијаси Бүро узаг башы бунун тәклиф олунмасыны мүмкүн һесаб едирди ки, саһибкарларын тәләб-

ләрининн гәбул едилмәси вә өдәнилмәси мәбләғи Совет һөкумәтининн ајрылыгда һәр бир сәһибкарла разылығы әсасында, бу чүр разылашмалар үчүн һеч бир арбитрин олмамасы шәрти илә мүәјјән едиләчәкдир. Сијаси Бүро күзәштләрин Совет Русијасына вериләчәк борчун мәбләғиндән вә шәртләриндән чидди сурәтдә асылы етмәјин зәрурилијини бир даһа гејд етди (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).

Кенуја конфрансында Ленин телеграмларда Ленин тәрәфиндән Ллојд Чорчун вә Инкилтәрәнин дикәр рәһбәр хадимләринин мөвгејинә верилән гијмәт (бах: бу чилд, сәһ. 182, 183) конфрансын кедишиндә тәсдиг олунду. Сонракы күнләрдә Бөјүк Британијанын нүмајәндә һеј'әти һәтта Чичеринин 20 апрел тарихли мәктубуну данышыглары давам етдирмәк үчүн әсас кими гәбул етмәк барәсиндә верилән разылыгдан да бојун гачырды. Чичерин апрелин 28-дә конфрансын сәдринин адына јаздығы мәктубунда көстәрди ки, әкәр гәрб дөвләтләри 20 апрел тарихли мәктубун бәндләринин данышыглар үчүн әсас һесаб етмәк барәсиндәки разылыгдан имтина едирләрсә, онда совет нүмајәндә һеј'әти өзүнү бу мәктубла бағланмыш һесаб етмәјәчәк вә өзүнүн 20 апрел тарихли меморандумунда шәрһ олунмуш нөгтеји-нәзәрә гајыдачагдыр (бах: «ССРИ харичи сијасәтинин сәнәдләри», V чилд, М., 1961, сәһ. 276—277).—*185.*

105 К. В. Плехановун Әсәрләрини нәшр етмәк мәсәләси РК(б)П МК Сијаси Бүросуна В. И. Ленинин тәклифинә әсасән верилмишди. Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архивиндә Сијаси Бүронун 1922-чи ил 27 апрел тарихли ичласынын күндәлијинин бир нүсхәси сахланмышдыр, орада садаланан 19 бәнддән сонра Ленинин әли илә әлавә едилмишдир. *«Плехановун Әсәрләри».*—186.

106 Сәнәд Тротскинин 1922-чи ил апрелин 28-дә РК(б)П МК Сијаси Бүросуна вердији ашағыдакы тәклифи илә әлагәдар јазылмышды: 1) тәшвигат мәгсәди илә белә бир бәјанат верилсин ки, әкәр Антанта һөкумәтләри Русија капиталистләринин харичдәки бүтүн капиталларыны мүсадирә етсәјдиләр Совет һөкумәти һеч бир протест вермәмәји өһдәсинә көтүрәрди, 2) Кенуја конфрансында данышыглар кәсилсә әһалијә мүрачиәтлә манифест бурахылсын. Ленин Тротскинин гыса мәктубунда ашағыдакы чүмләнин алтындан хәтт чәкмишди: «Бизим нүмајәндә һеј'әтинә тәклиф етмәк лазымдыр ки, бу чүр манифест үчүн өзүнүн бүтүн әсас фикирләрини биздән өтрү гејд етсин (әкс тәгдирдә биз мүһүм чәһәтләри унуда биләрик)» вә сәһифәнин һашијәсиндә јазмышды. «Јалныз ахырынчы чүмлә илә разыјам».

Елә һәмин күн Сијаси Бүро белә бир гәрар гәбул етмишди: «ј. ј. Чичеринә, Литвинова ашағыдакы мәзмунда телеграм көндәрмәк лазымдыр. Данышыглар кәсиләрсә, Халг

Комиссарлары Совети вә ҮРМИК адындан әһалијә мүраҹиәтлә манифест дәрҹ етмәји лазым билирик. Хаһиш едирик манифестин лајиһәсини вә ја онун әсас фикирләрини јазыб тә'чили сурәтдә Москваја көндәрәсиниз» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).

Данышыгларын сонракы кедишиндә манифестин дәрҹинә ehtијаҹ олмады.—*187*.

107 В. И. Ленинин *«Јени мөвзулара јахын мөвзулардакы көһнә мәгаләләр. «Јени игтисади сијасәт» мәсәләсинә даир (1918-ҹи илдәки ики мәгалә вә бир нитг)»* китабчасыны 1922-ҹи илдә Дөвләт Нәшриҹјатынын Москва шө'бәси нәшр етмишди. Китабчаја ашағыдакы әсәрләр дахил иди: «1922-ҹи ил нәшринә мүгәддимә», «Совет hакимиҹјәтинин нөвбәти вәзифәләри» мәгаләси, 1918-ҹи ил апрелин 29-да ҮРМИК-ин ичласында сөјләдији «Совет hакимиҹјәтинин нөвбәти вәзифәләри hаггында мә'рузә», ««Сол» ушаглыг hаггында вә хырда буржуалыг hаггында» мәгаләси дахил иди (бах: Әсәрләри, 5-ҹи нәшри, 36-чы ҹилд, сәh. 179—226, 259—287, 305—339).

Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архивиндә бу китабчанын корректурасынын үзәриндә Ленинин дүзәлишләри вә ҹејдләри олан нүсхәси сахланмышдыр, орада 1918-ҹи ил апрелин 29-да ҮРМИК-ин ичласында сөјләдији «Совет hакимиҹјәтинин нөвбәти вәзифәләри hаггында мә'рузәјә даир јекун сөзү»нүн (Әсәрләри, 5-ҹи нәшри, 36-чы ҹилд, сәh. 288—297) үстүндә јазылмышдыр: **«hамысы чыхарылсын».**—*188*.

108 Дәрҹ олунан телеграмы 1922-ҹи ил апрелин 30-да РК(б)П МК Сијаси Бүросу гәбул етмиш вә К. В. Чичеринә көндәрмишди. О, «Русија мәсәләсинин» үч ајдан сонра чағырылачаг јени конфранса верилмәсинин нәзәрдә тутулдуғу hаггында Чичеринин телеграмларына, hабелә Чичеринин Кенуја конфрансында данышыглар мәсәләсинә даир Л. Б. Красинин хүсуси рә'јини вердији телеграмлара чаваб иди. Красин «данышыгларда чыхылмаз вәзиҹјәт јарандығыны», МК-ныи директивинә әсасән сазиш әлдә етмәк вә борч алмаг мүмкүн олмадығыны билдирәрәк ашағыдакы шидди күзәштләрә кетмәји тәклиф едирди: гызыл пулла чәми сәккиз милјард манатдан артыг олмајачаг мүharибәјә гәдәркі борчлар фаизсиз гәбул олунсун, сонра бүтүн хүсуси шәхсләрә вә фирмалара үч-дөрд милјон манат гызыл пул мәбләғиндә дәјмиш олан зәрәрин әвәзини ејни вахтда өдәмәк мүмкүн hесаб едилсин; бу мәбләғдә истиграз бурахылыб, истиграз вәрәгләри кечмиш саһибкарлар арасында бөлүшдүрүлсүн; бүтүн бу мәбләғи өдәмәк үчүн мүттәфиг өлкәләрин Совет дөвләтини hүгуги чәhәтдән танымасы вә hәмин өлкәләрин hөкумәтләри тәрәфиндән Совет Русијасына кредит верилмәсинин тошкилинә көмәк көстәрмәк барәдә рәсми вә'д вермәләри шәрт гојулсун.

Чичерин В. И. Ленинин телеграмына чаваб верәрәк е'тираф етди ки, үч ајдан сонра кечирилмәк јени конфранс данышыгларын тамамилә мәсилмәсиндән јахшыдыр, лакин о, белә бир гејд етмишди: «Илоҹд Џорҹ өз һајына галараг бизимлә сазиш әлдә етмәјә чалышыр, үч ајдан сонра исә Инкилтәрәдә вәзијјәт бизим үчүн олдугча пис ола биләр». Чичерин даһа сонра көстәрирди ки, мүттәфигләр Совет Русијасына кредит вермәк барәсиндә конкрет олараг јалныз Совет һөкүмәти бүтүн әчнәбиләрә—кечмиш саһибкарлара дәјмиш зәрәри өдәмәк үчүн разылыг вердикдән сонра данышмаға разыдырлар (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).—191.

109 Дәрч олунан сәнәд Кенујадан алынмыш бир сыра мә'луматларла әлагәдар јазылмышдыр, һәмин мә'луматлар мүттәфиг дөвләтләрин нүмајәндәләри илә данышыглар заманы Чичерин вә Литвиновун МК-нын директивләриндә нәзәрдә тутулмамыш күзәштләрә кедә биләчәкләри барәсиндә нигарапылыг доғурмушду.

Литвинов 1922-чи ил 30 апрел тарихли телеграмында билдирирди ки, Совет һөкүмәти хүсуси саһибкарларын иддиаларыны өдәмәјә разы оларса, Антанта дөвләтләринин нүмајәндәләри Совет Русијасына көмәк көстәрмәк, һабелә она кредит вермәк, дәмир јол материалларының вә диккәр материалларын ихрачыны тәшкил етмәк мәгсәди илә бејнәлхалг консорсиум јаратмаг, Русијаја техники ишчиләр көндәрмәк планыны вә с. прәли сүрүрләр. Литвинов дәрһал борч алмаға үмид бәсләмәмәји тәклиф едир, көстәрирди ки, бу јалныз әчнәби саһибкарлара әвәз верилмәси мәсәләсинә даир сазиш әлдә едилдији һалда мүмкүндүр. Москваја мајын 2-дә чатмыш телеграмында да Литвинов һәмчинин јазырды ки, мүттәфиглөр «бүтүн саһибкарлар үчүн Русијадакы харичи әмлакын әвәзини өдәмәк принсипини биз гәбул етмәјинчә... һәтта кредитләри этрафлы мүзакирә етмәкдән дә гәтијјәтлә бојун гачырырлар» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).

Мајын 1-дә вә 2-дә Сијаси Бүро Чичеринин имзасы илә телеграмлар алды, һәмин телеграмларда тәклиф едилирди ки, совет һөкүмәти хүсуси мүлкијјәтдән мәһрум етмәк һүгугунун гәтилијини е'лан етмәклә јанашы, кредит алмаг зәрурәти илә әлагәдар олараг билдирсин ки, о, он илдән сонра өдәнилмәк Совет дөвләт бону бурахмаг јолу илә хүсуси саһибкарларын пулуну өдәмәјә разыдыр.

Сонралар Чичерин билдирмишди ки, бу телеграмларын мүәллифи А. А. Иоффе олмушдур вә бон бурахмаг мәсәләсинә даир фикир мүбадиләси јалныз данышыгларын мүмкүн олан шәртләрини ајдынлашдырмаг мәгсәдини дашымышдыр; Сијаси Бүронун 2 мај тарихли телеграмынын көндәрилмәсинә дә һәмин телеграмлар сәбәб олмушду. Чичерин

гејд едирди ки, нүмајәндә һеј'әти өз фәалијјәтиндә Сијаси Бүронун директивләрини рәһбәр тутур.—*192.*

110 РК(б)П МК Сијаси Бүросу бу тәклифи 1922-чи ил мајын 2-дә мүзакирә етмишди. Телеграмын Ленин тәрәфиндән верилмиш лајиһәсинә Сијаси Бүро И. В. Сталинин ашағыдакы дүзәлишләрини әлавә етмишди: 1) е'тибарсыз е'лан етмәк һаггындакы чүмлә чыхарылсын; 2) телеграмы бу сөзләрлә гуртармалы: «МК бу директиви јеринә јетирмәји гәти сурәтдә тәләб едир». Сталинин тәклифи илә, телеграмын биринчи чүмләсиндә «чәфәнкијат» сөзү «сәһвләр» сөзү илә әвәз едилмишди. Сијаси Бүро телеграма әлавәни олдуғу кими гәбул етмишди.—*193.*

111 *«Правда»*—күндәлик легал болшевик гәзети; гәзетин биринчи нөмрәси 1912-чи ил апрелин 22-дә (мајын 5-дә) Петербургда чыхмышдыр.

«Правда» Лена күлләбараны илә әлагәдар бүтүн өлкәни күтләви сијаси тә'тилләр далғасынын бүрүдүјү јени ингилаби јүксәлиш шәрантиндә мејдана кәлмишди. Гәзет фәһләләрин өзләрининн топладыглары вәсаит һесабына чыхырды; о, 40 мин нүсхә тиражла јајылырды, ајры-ајры нөмрәләрин тиражы 60 мин нүсхәјә чатырды. Ленин күндәлик фәһлә гәзетинин тәшкилини Петербург фәһләләринин көрдүјү бөјүк тарихи иш кими сәчијјәләндирмишди.

«Правда» күндәлик олараг партијаны кениш халг күтләләри илә бағлајырды. Гәзетин әтрафында чохсајлы фәһлә мүхбирләри ордусу јаранмышды. Гәзетин һәр нөмрәсиндә онларча фәһлә корреспонденсијасы верилирди. Ики илдән артыг бир мүддәтдә 17 миндән чох фәһлә корреспонденсијасы дәрч олунмушду.

Ленин «Правда»ја идеја чәһәтдән рәһбәрлик едир, демәк олар, һәр күн гәзетә јазыр, онун редаксијасына көстәришләр верир, гәзетин мүбариз, ингилаби рүһда чыхмасына чалышырды. «Правда» гәзети редаксијасында партијанын тәшкилат ишинин хејли һиссәси чәмләшмишди. Бурада јерли партија өзәкләринин нүмајәндәләри илә көрүшләр тәшкил едилир, фабрик вә заводларда партија ири һаггында мә'луматлар бураја кәлир, партијанын Мәркәзи вә Петербург комитәләринин директивләри бурадан верилирди.

«Правда» даим полис тә'тибләринә мә'руз галырды. 1914-чү ил ијулун 8(21)-дә гәзет бағланды. «Правда» 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра јенидән нәшр олунмаға башлады. 1917-чи ил мартын 5(18)-дән «Правда» РСДФП Мәркәзи вә Петербург комитәләринин органы кими нәшр олунмаға башлады.

«Правда» болшевик мәтбуаты тарихиндә чох мүһүм јер тутур. Онун тәрбијә етдији габагчыл фәһләләр нәсли Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабында вә сосиализм гуручулуғунда көркәмли рол ојнамышдыр. «Правда» илк күндәлик легал күтләви фәһлә гәзети олуб, Русија фәһлә синфинин вә бej-

нәлхалг пролетариатын мәтбуатынын инкишафында јени мәрһәлә кими әламәтдар олмушдур. 1914-чү илдән е'тибарән «Правда»нын биринчи нөмрәсинин чыхдығы күн фәһлә мәтбуаты бајрамы күнүнә чеврилди.

Сов.ИКП Мәркәзи Комитәси гәзетин әлли иллији күнүндә, 1962-чи ил мајын 5-дә ««Правда» гәзетинә, совет мәтбуатынын бүтүн ишчиләринә» тәбрикиндә јазырды: «Ленинчи «Правда» Бөјүк Октјабрын фыртына гушу, сосиализм вә коммунизм гуручулуғунун тәблиғатчысы, тәшвигатчысы вә тәшкилатчысы олмушдур, о, халг күтләләринин Коммунист партијасы әтрафында сых бирләшдирилмәсиндә, ојуларын идеја чәһәтдән мөһкәмләндирилмәсиндә вә сијаси тәрбијәсиндә, әсл халг мәтбуатының, зәһмәткешләрин әсас мәнафеләрини ифадә едән мәтбуатын инкишаф етдирилмәсиндә көркәмли рол ојнамышдыр» («Правда» № 125, 5 мај 1962-чи ил).—*194*.

112 *«Искра»* (көһнә)—биринчи үмумрусија гејри-легал марксист гәзетидир, 1900-чү илдә В. И. Ленин тәрәфиндән әсасы гојулмуш вә Русија фәһлә синфинин ингилаби марксист партијасынын јарадылмасында һәлледичи рол ојнамышдыр.

Ленинчи «Искра»нын 1900-чү ил декабр тарихли биринчи нөмрәси Лејпсигдә чыхмышды; сонракы нөмрәләр Мүнһендә, 1902-чи илин ијулундан Лондонда вә 1903-чү илин јазындан Женевәдә чыхмышды. «Искра»нын редаксијасына В. И. Ленин, К. В. Плеханов, Ј. О. Мартов, П. Б. Акселрод, А. Н. Потресов вә В. И. Засулич дахил идиләр. Редаксијанын катиби әввәлчә И. Г. Смидович-Леман, сонра исә 1901-чи илин јазындан Н. К. Крупскаја иди, «Искра»нын Русија сосиал-демократ тәшкилатлары илә бүтүн јазышмасыны да о апарырды. Ленин әслиндә «Искра»нын баш редактору вә рәһбәри иди, партија гуручулуғунун вә Русија пролетариатынын синфи мүбаризәсинин бүтүн әсас мәсәләләринә даир мәгаләләрлә чыхыш едирди.

«Искра» партија гүввәләрини бирләшдирән, партија кадрларына топлајан вә тәрбијә едән мәркәзә чеврилмишди. Русијанын бир сыра шәһәрләриндә (Петербург, Москва, Самара вә башгаларында) РСДФП-нин Ленинчи «Искра» мәсләкли груп вә комитәләри јарадылмыш, 1902-чи илин јанварында искрачыларын Самарада олмуш гурултајында исә «Искра»нын Русија тәшкилаты јарадылмышды. «Искра» тәшкилатлары Ленинин шакирдләри вә силаһдашлары И. Е. Бауман, И. В. Бабушкин, С. И. Гусев, М. И. Калинин, П. А. Красиков, Г. М. Кржижановски, Ф. В. Ленгник, П. Н. Лепешински, И. И. Радченко вә башгаларынын билаваситә рәһбәрлији алтында јараныр вә ишләјирдиләр.

Ленинин тәшәббүсү вә билаваситә иштиракы илә «Искра» редаксијасы партија програмынын лајиһәсини ишләјиб һазырламыш («Искра»нын 21-чи нөмрәсиндә дәрч олунмушдур) вә РСДФП II гурултајыны һазырламышды, һәмин

гурултајда Русијада һәгиги ингилаби марксист партијасының әсасы гојулмушду. Гурултај хүсуси гәтнамәсиндә партијаның јарадылмасы уғрунда мүбаризәдә «Искра»ның мүстәсна ролуну гејд етмиш вә ону РСДФП-нин Мәркәзи Органы е'лан етмишди.

Партијаның II гурултајындан аз сонра меншевикләр Плехановун көмәји илә «Искра»ны өз әлләринә алдылар. «Искра» артыг әлли икинчи нөмрәдән сонра ингилаби марксизмин органы дејилди.—*194.*

113 1903-чү ил ијулун 17-дән августун 10-дәк (ијулун 30-дан августун 23-дәк) олмуш РСДФП II гурултајы нәзәрдә тутулур. Гурултајын илк 13 ичласы Брүсселдә кечирилмишди. Сонра полис тә'гибләри үзүндән гурултајын ичласлары Лондона кечирилмишди. Гурултајда 26 тәшкилаты тәмсил едән 43 нүмајәндә иштирак едирди.

Гурултајын күндәлијинин ән мүһүм мәсәләләри партија програмасынын вә низамнамәсинин тәсдиг едилмәсиндән, рәһбәр партија мәркәзләринин сечилмәсиндән ибарәт иди.

В. И. Ленин вә онун тәрәфдарлары гурултајда оппортунистләрлә гәти мүбаризәјә башладылар.

Гурултај партијаның програмасыны јекдилликлә (бир нәфәр битәраф галмагла) тәсдиг етди, програмда һәм гаршыдакы буржуа-демократик ингилабында пролетариатын ән јахын вәзифәләри (минимум програм), һәм дә сосиалист ингилабының гәләбәси вә пролетариат диктатурасының гурулмасы үчүн нәзәрдә тутулмуш вәзифәләри (максимум програм) ифадә олунмушду. Партија низамнамәси мүзакирә олунаркән партијаны гурмағын тәшкилат принсипләри мәсәләси әтрафында кәскин мүбаризә олду. Ленин вә онун тәрәфдарлары фәһлә синфинин мүбариз ингилаби партијасыны јаратмаг уғрунда мүбаризә апарырдылар. Буна көрә дә низамнамәнин Ленин тәрәфиндән тәклиф едилән биринчи параграфының ифадәсиндә партијаның үзвү олмаг үчүн тәкчә партија програмасыны гәбул етмәк вә партијаја мадди јардым көстәрмәк дејил, һәм дә партија тәшкилатларының бириндә шәхсән иштирак етмәк шәрт гојулурду. Мартов гурултајда биринчи параграфын ифадәсинин өз вариантыны тәклиф етди, онун ифадәсиндә партија үзвлүју үчүн партија програмасыны гәбул етмәкдән вә партијаја мадди јардым көстәрмәкдән башга партијаја онун тәшкилатларындан бириниң рәһбәрлији алтында мүнтәзәм шәхси јардым көстәрмәк шәрт гојулурду. Мартовун бүтүн сәбатсыз үнсүрләрин партијаја дахил олмасыны асанлашдыран ифадәси сәсләрин чүзи чохлуғу илә гурултај тәрәфиндән гәбул олунду. Әсасән исә гурултај Ленинин ишләјиб һазырладығы низамнамәни тәсдиг етди. Гурултај һәмчинин тактика мәсәләләринә даир бир сыра гәтнамәләр гәбул етди.

Гурултајда искра мәсләкинин ардычыл тәрәфдарлары олан ленинчиләрлә «јумшаг» искрачылар, Мартовун тәрәф-

дарлары арасында парчаланма баш верди. Ленинин тәрәфдарлары олан ингилабчы марксистләр партијанын мәркәзи идарәләринә сечкиләрдә сәсләрини чохуну газандылар və о замандан онлары болшевикләр, Ленинин әлејһдарлары олан оппортунистләри исә меншевикләр адландырмаға башладылар.

РСДФП II гурултајынын тарихи әһәмијјәти ондан ибарәт иди ки, о, Ленин «Искра»сынын ирәли сүрдүју və ишләјиб һазырладығы принсипләр вә тәшкилат әсаслары үзәриндә һәгигәтән ингилабчы партија—болшевикләр партијасыны јаратды. Ленин јазырды: «Болшевизм, сијаси фикир чәрәјаны вә сијаси партија олмаг е'тибары илә 1903-чү илдән мөвчуддур» (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 41-чи чилд, сәһ. 7). Јени типли пролетар партијасы олан болшевик партијасы бүтүн өлкәләрин ингилабчы марксистләри үчүн бир нүмунә олду.—*196.*

[114] Бах: В. И. Ленин. 1922—1923-чү илләрдәки мәгалә вә нитгләри, М., Партиздат, 1936, сәһ. 283.—*200.*

[115] РК(б)П XI гурултајынын «Малијјә сијасәти һаггында» гәтнамәси нәзәрдә тутулур (бах: «Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә, 1954, сәһ. 678—683).—*200.*

[116] Г. Ј. Соколников В. И. Ленинә јаздығы 1922-чи ил 4 мај тарихли чаваб мәктубунда сүбут едирди ки, тахыл истигразынын бурахылмасы кәсирсиз бүдчә јаратмаг сәһәсиндә Ленинин тәклиф етдији тәдбирләри һәјата кечирмәји асанлашдырачаг, јени бурахылан пулларын мигдарыны (кағыз-пул емиссијасыны) азалдачаг вә бурахылмыш пулларын бир һиссәсини дөврүјјәдән чыхармаға имкан верәчәкдир.

Тахыл истигразы бурахмаг һаггында мәсәлә Халг Комиссарлары Советинин бир нечә ичласында мүзакирә олунмушду. 1922-чи ил мајын 13-дә ХКС тахыл истигразы һаггында гәрарын лајиһәсини тәсдиг етди вә ону ҮРМИК-ин III сессијасынын мүзакирәсинә верди. Илк гысамүддәтли дахили тахыл истигразыны Халг малијјә комиссарлыгы ҮРМИК-ин 1922-чи ил 20 мај тарихли гәрарына әсасән дөвләт тәрәфиндән 1922-чи ил декабрын 1-дән 1923-чү ил јанвары 31-дәк өдәнилмәклә 10 милјон пуд човдар (дән һалында) мәбләғиндә бурахды. Истиграз вәрәгләринин сатышы нојабрын 1-дә башланды. Онларын дәјәри Дөвләт банкы тәрәфиндән, һәр һансы бир јердә човдарын орта базар гијмәтинә әсасән мүәјјәнләшдирилирди, өзү дә истиграз вәрәгини алан онун дәјәринин $^{95}/_{100}$ һиссәсини өдәјирди. Истиграз вәрәгләрини киров гојмаг, сатмаг, натурал верки һесабына кечирмәк оларды. Өдәмә тә'минаты кими Халг әрзаг комиссарлыгына бир вәзифә олараг таныширылмышды ки, истиграз вәрәгләрини өдәмәк үчүн әрзаг верки сиздән әлдә едилән көлирдән хүсуси фонд јаратсын. Халг әрзаг комиссарлыгы онун үзәриндә гојулмуш өһдәлији јеринә јетирә билмәдији һалда, дөвләт тахыл алмаг үчүн гызыл пулла 10

милјон манат тә'минат фонду ајырырды (бах: «Известия ВЦИК» гәзетинин 1922-чи ил 21 мај, 2 ијун тарихли 112, 121-чи нөмрәләри).—*200.*

117 Сәнәдин үзәриндә катибә белә бир сәрәнчам јазылмышдыр: «j. Лепешинскаја: сурәти 3 нүсхә чыхарылсын: 2-си Сталин үчүн, 1-и мәним үчүн Сурәтләри *шәхсән вә ики* дәфә јохламалы. 5/V. Ленин».

«Муавинләрин ишн һаггында гәрар» лајиһәсинә Ленинин алдығы гејдләр (бах: бу чилд, сәһ. 170—179), көрүнүр, онун ташкырығы илә катиб тәрәфиндән мә'луматда бирләшдирилмиш вә Сијаси Бүронун бүтүн үзвләринә, һабелә А. Д. Сүрупаја көндәрилмишди. В. И. Ленинин архивиндә бу мәсәләјә даир сәнәдләрин сахландығы зәрфин үстүндә о јазмышдыр: «Муавинләрин ишн һаггында гәрар 11. IV. 1922 вә «полемика» V. 1922.»—*201.*

118 1922-чи ил апрелин 23-дә Солдатенков хәстәханасында (индики С. П. Боткин адына хәстәхана) В. И. Ленинин үзәриндә чәрраһијјә әмәлијјаты апарыларағ 1918-чи ил августун 30-да она гәсд едилдикдән сонра бәдәнində галмыш күлләләрдән бири чыхарылмышды.—*201.*

119 Мүттәфиг өлкәләрин 1922-чи ил 2 мај тарихли меморандумундан сөһбәт кедир, меморандум мајын 3-дә конфрансда совет нүмајәндә һеј'әтинә тәгдим олунмушду. Бу меморандумда Антанта өлкәләри чар һөкүмәтинин вә Мүвәггәти һөкүмәтин бүтүн борчларыны вә дөвләт тәәһһүдләрини өдәмәји, харичи вәтәндашларын милли лөшдирилмиш мүлкијјәтини онлара гајтармағы Совет һөкүмәтиндән бир даһа тәләб едирдиләр. Ејни заманда мүттәфиглөр мүдахилә вә блокада нәтичәсиндә Совет Русијасына вурулмуш зәрәри өдәмәкдән гәти имтина едирдиләр.—*205.*

120 РК(б)П МК Сијаси Бүросу тәрәфиндән 1922-чи ил мајын 8-дә гәбул олунмуш вә бурада дәрч едилән телеграм М. М. Литвиновун 6 мај тарихли телеграмына чавабдыр. Литвинов мүттәфиглөрин 2 мај тарихли меморандумунун ултиматум олмадығыны вә данышыглары давам етдирмәк имканыны сахладығыны гејд едир, совет нүмајәндә һеј'әтинин Кенујада данышыгларын кәсилмәмәси үчүн чалышдығы һаггында мә'лумат верир вә көстәрирди ки, нүмајәндә һеј'әтинин бундан сонракы хәтти үчүн Сијаси Бүродан директив алмаг зәруридир.—*206.*

121 В. И. Ленинин тәклиф етдији телеграм 1922-чи ил мајын 9-да Сијаси Бүро тәрәфиндән гәбул олунмуш вә К. В. Чичеринә көндәрилмишди.—*207.*

122 В. И. Ленинин тәклиф етдији лајиһә РК(б)П МК Сијаси Бүросу тәрәфиндән 1922-чи ил мајын 11-дә гәбул олунмушду.

Сијаси Бүронун гәрары илә әлагәдар олараг мајын 16-да Мәркәзи статистика идарәси, Дөвләт план комиссијасы, Халг әрзаг комиссарлыгы, Халг торпаг комиссарлыгы нүмајәндәләриниң мүшавирәсиндә 1921—1922-чи илләрдә топланмыш вә 1922—1923-чү илләрдә топланмасы көзләнилән әрзаг веркисиниң мигдары һаггында арајыш тәсдиг олунду. Мүшавирә протоколуну Сијаси Бүроја көндәрилән вә Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архивиндә һәмин арајышла бирликдә сахланан нүсхәсиндә Ленинин белә бир гејдi вардыр: «архивә».—*208.*

123 В. И. Ленинин тәклиф етдији телеграм РК(б)П МК Сијаси Бүросу тәрәфиндән 1922-чи ил мајын 14-дә гәбул олунмуш вә К. В. Чичеринә көндәрилмишди.—*209.*

124 Совет нүмајәндә һеј'әтинин 1922-чи ил 11 мај тарихли меморандумундан сөһбәт кедир.

Нүмајәндә һеј'әти РК(б)П МК директивини јеринә јетирәрәк, бу меморандумда Антанта дөвләтләриниң тәләбләрини рәдд едиб билдирди ки, онлар гаршылыглы принсипини гәбул етмәсәләр, Совет Русијасы күзәштә кетмәјәчәкдир. Мүбаһисәли малијjә мәсәләләрини өјрәнмәк үчүн совет нүмајәндә һеј'әти гарышыг експертләр комитәсини јаратмагы тәклиф етди.

Белә ликлә, Совет Русијасына гаршы өз мүстәмләкәчилик мөвгејиндән әл чәкмәк истәмәјән империалист дөвләтләрин күнаһы үзүндән Кенуја данышыглары позулду.

Совет нүмајәндә һеј'әтинин фәалијjәти ҮРМИК сессијасы тәрәфиндән бәјәнилди, сессија А. А. Иоффенин мә'рузәси үзрә гәтнамә гәбул етди. Бу гәтнамәнин лајиһәсини В. И. Ленин јазмышды (бах: бу чилд, сәһ. 214—216).—*209.*

125 Бир тәрәфдән Русија илә Украјна, дикәр тәрәфдән Полша арасында 1921-чи ил мартын 18-дә имзаланмыш Рига сүлһ мүгавиләсинә әсасән РСФСР-лә Полша арасында сәрһәдләр Полша—Совет мүһарибәси заманы Совет һөкүмәтинә Керзон хәтти 1920-чи ил 11 ијул тарихли нотасында тәклиф едилән сәрһәдләрә нисбәтән даһа шәргдән кечирди. Бу мүгавиләјә әсасән Гәрби Украјна вә Гәрби Белорусија Полшанын ихтијарына кечирди. 1922-чи ил мајын 2-дә М. М. Литвинов Кенујадан Халг харичи ишләр комиссарлыгына билдирирди: «Инкилисләр бизә Русија—Полша сәрһәдини јенидән нәзәрдән кечирмәји тәклиф едирләр, онлар бу сәрһәди Керзон хәттинә кими чәкмәк истәрдиләр» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).

Мајын 17-дә Кенуја конфрансында һүчум етмәмәк һаггында пакт мүзакирә олунаркән К. В. Чичерин билдирди ки, әкәр «һүчум етмәмәк һаггында пакт әразi үчүн статус-кво принсипинә һөрмәт бәсләнилмәсинә әсасланарса, бу һөрмәт

һәмин статус-квонун тәсдиг едилмәсинә бәрабәр тутулмамалыдыр... Мәсәлән, Украјна илә Румынија арасында статус-квоја һөрмәт бәсләмәк Русија үчүн һеч дә Румынијанын индики әразн статус-квосунун тәсдиг едилмәсинә, хүсусән дә Бессарабијанын Румынија тәрәфиндән индики ишғалынын тәсдиг олунмасына бәрабәр тутулмамалыдыр» («ССРИ харичи сијасәтинин сәнәдләри», V чилд, М., 1961, сәһ. 401).— *209.*

126 Бу сәнәд, 1921-чи илин ахырларында вә бүтүн 1922-чи ил әрзиндә партијанын рәһбәр даирәләриндә харичи тичарәт мәсәләсинин мүзакирәси илә әлагәдар олараг јазылмышдыр.

ХКС-нин 1918-чи ил 22 апрел тарихли декрети илә мүәјјән олунмуш харичи тичарәт нәзарәтинә Совет һөкүмәтинин гәрарлары илә дәфәләрлә тәсдиг едилмишди. Јени игтисади сијасәтә кечилмәси вә харичлә тичарәт әлагәләринин кенишләнмәси харичи тичарәт һаггында гануверичилијә әлавәләр олунмасыны зәрури етмишди. В. И. Ленинин тапшырығы илә халг харичи тичарәт комиссарынын мүавини А. М. Лежава тәрәфиндән һазырланмыш «Харичи тичарәт һаггында тезисләр»дә харичи тичарәт нәзарәтинин мөһкәмләндирилмәсинин зәрурилији гејд олунур вә јени шәрантдә әмтәә ихрачы вә идхалы шәртләри мүәјјән едилирди. Тезисләр В. И. Ленин тәрәфиндән бәјәнилди вә 1922-чи ил јанварын 4-дә Халг Комиссарлары Советинин Али игтисади комиссијасы онлары гәбул етди. Г. Ј. Соколников, Н. И. Бухарин, Г. Л. Пјатаков харичи тичарәт нәзарәтинин сахланмасы әлејһинә чыхдылар. Соколников харичи тичарәт нәзарәтинин ләғв олунмасыны вә тичарәт консессијалары режими илә әвәз олунмасыны тәклиф етмишди. И. В. Сталин, Г. Ј. Зиновјев, Л. Б. Каменев харичи тичарәт нәзарәтинин зәнфләдилмәсинә тәрәфдар чыхдылар. РК(б)П МК Сијаси Бүросу 1922-чи ил мартын 4-дә «Харичи тичарәт һаггында тезисләр»и бә'зи дүзәлишләрлә гәбул етди. Тезисләр гәти шәкилдә мартын 10-да тәсдиг олунду. ҮРМИК Рәјасәт һеј'әти 1922-чи ил мартын 13-дә һәмин тезисләр әсасында «Харичи тичарәт һаггында» гәрар гәбул етди (1922-чи ил мартын 15-дә «Известия ВЦИК» гәзетинин 60-чы нөмрәсиндә дәрч едилмишдир).

Сијаси Бүронун гәрарына бахмајараг, Соколников өз нөгтеји-нәзәриндә јенә дә тә'кид едәрәк трестләрә, кооперативләрә вә башгаларына харичдән әрзаг алмага ичазә верилмәси планыны ирәли сүрдү, халг харичи тичарәт комиссарынын мүавини М. И. Фрумкин дә харичи тичарәт нәзарәтинин зәнфләтмәјә тәрәфдар чыхыб дөвләтин әлиндә јалныз 4—5 нөв әмтәә үзрә тондансатын тичарәт нәзарәтини сахламагы тәклиф едирди.

Мајын 15-дә, РСФСР-ин Алманијадакы сәлаһијјәтли нүмајәндәси Н. Н. Крестинскидән харичи тичарәт мәсәләсинә дair партијадахили мүбаризәнин харичи капиталистләрлә

ишкүзар данышыгларa мәнфи тә'сир көстәрмәсинин сүбут едән сәнәдләри алдыгдан сонра Ленин, дәрч олунан гәрар лајиһәсини, һабелә И. В. Сталинә вә М. И. Фрумкинә мәктубу јазараг, мәктубда көстәрирди ки, «харичи тичарәт ишһисарыны зәифләтмәк һаггында бүтүн сөһбәтләри, данышыглары, комиссијалары вә сairәни *рәсми олараг гадаған етмәк* лазымдыр» (Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабы, 1959, сәһ. 484). Сталин Ленинин мәктубуну үзәриндә јазмышды: «*Индики* мәрһәлədә харичи тичарәт ишһисарыны *зәифләдилмәси* јолунда атылан аддымларын «рәсми гадаған едилмәсинә» е'тираз етмирәм. Һәр һалда зәиф едирәм ки, *зәифлətмәк* лабүд олмагдадыр» (В. И. Ленин. Тәрчүмеји-һалы, Бакы, 1965, сәһ. 618).

Ленинин тәклиф етдији гәрар лајиһәси мајын 22-дә Сијаси Бүро төрәфиндән тәсдиг олунду. Һәмчинин бах: бу чилд, сәһ. 368—372, 373—374.—*210.*

127 Дәрч олунан сәнәдләри В. И. Ленин Халг әдлијјә комиссарлығы төрәфиндән РСФСР-ин Чинајәт мәчәлләсинин ишләнib һазырланмасы вә мәчәлләнин IX чағырыш ҮРМИК-ин 1922-чи ил мајын 12—26-да кечирилән III сессијасында мүзакирә едилмәси илә әлагәдар олараг јазмышды. Әлавәләри вә бирinчи мәктубу Ленин халг әдлијјә комиссары Д. И. Курскинин она көндәрдији «РСФСР Чинајәт мәчәлләси үчүн кириш гануну»нун лајиһәси үзәриндә јазмышды. Бу мәсәлә барәсиндә Курски илә шәхси сөһбәтдән сонра Ленин икинчи мәктубу вә Чинајәт мәчәлләсинин әлавә параграфының гарамәсини јазмышды. Ленинин тәклифләри сонралар Чинајәт мәчәлләсинин «Әксингилаби чинајәтләр һаггында» бөлмәси ишләнib һазырланаркән нәзәрә алынмышды.

РСФСР-ин Чинајәт мәчәлләси ҮРМИК III сессијасы тәрәфиндән тәсдиг олунду вә 1922-чи ил нојабрын 1-дән гүввәјә минди (бах: «Фәһлә вә кәндли һөкумәтинин гануплары вә сәрәнчамлары күллијјаты», М., № 15, 1 нојн; маддә 153, сәһ. 202—239).—*211.*

128 IX чағырыш ҮРМИК III сессијасы 1922-чи ил мајын 17-дә Ченуја конфрансы һаггында. мәсәләни мүзакирә едәрәк гәрар гәбул етди ки, бунун да әсасыны Ленинин лајиһәси тәшкил етмишди (бах: IX чағырыш ҮРМИК III сессијасы. Бүллетен № 5, 19 мај 1922-чи ил, сәһ. 15—17).—*216.*

129 В. И. Ленин «кағызсыз» вә «мәсафәсиз» гәзетин—радионун ихтишафына бөјүк әһәмијјәт верәрәк һәлә Нижегород радиолабораторијасында ишин лап башланғычында, 1920-чи илин февралында онун рәһбәри М. А. Бонч-Брујевичә јазырды: «Бу ишдә вә башга бу кими ишләрдә һәр чүр вә һәр васитә илә јардым көстәрәчәјими Сизә вә'д едирәм» (Әсәрләри, 4-чү нәшри, 35-чи чилд, сәһ. 424). Мартын 17-дә Ленин

Мүдафиә Шурасының гәрарыны имзалады; гәрарда дејилирди: «1. Халг почт вә телеграф комиссарлығының Нижегород радиолабораторијасына тапшырылсын ки, ән тә'чили бир сурәтдә, ән кечи ики ај јарым әрзиндә 2000 верст радиуслу бир Мәркәзи радиотелефон стансијасы һазырласын. 2. Стансија Москвада гурулсун вә дәрһал һазырлыг ишләринә башланылсын. («В. И. Ленин һаггында хатирәләр», 2-чи һиссә, Бакы, 1959, сәһ. 680).

1921-чи ил јанварын 27-дә Ленин радиотелефон тикинтиси һаггында декрети имзалады; декретдә бу тикинтинин кениш програмы мүәјјән едилир, онун дөвләт әһәмијјәти вә мүстәсна дәрәчәдә тә'чили олмасы гејд едилирди. Радиотелефон өтүрүчүләри вә гәбуледичиләринин һазырланмасы јенидән Нижегород радиолабораторијасына тапшырылды.

Ленин Москвада радиотелефон стансијасының гурашдырылмасына хүсуси диггәт јетирирди. О, ХКС-нин вә ӘМШ-ин ишләр мүдири Н. П. Горбунова тапшырмышды ки, бу ишә хүсуси нәзарәт етсин вә ишин кедиши һаггында она мә'лумат версин.

1922-чи ил мајын 13-дә, радиотелефон стансијасының ишә салынмасына бир нечә ај галмыш Ленин стансијанын дәјәри һаггында әлавә мә'лумат алмаг үчүн мүһәндис В. А. Павловла телефонда данышды, сонра исә, мајын 18-дә ондан хаһиш етди ки, ишин јахшы тәшкил етмәк үчүн чәми һансы мәбләғ (мүһарибәдән әввәлки манат һесабы илә) лазым олдуғуну Бонч-Брујевичдән сорушуб ајдынлашдырсын (бах: Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабы, 1959, сәһ. 482, 486—487).

Радиолабораторијанын нормал ишләмәси үчүн мүһарибәдән әввәлки пул һесабы илә ајда ән азы 7500 манат сабит бүдчә лазым кәлмәси һаггында мајын 19-да Бонч-Брујевичдән мә'лумат алараг (Бонч-Брујевич радиолабораторијанын көләчәк инкишафыны тә'мин едән нормал бүдчәни мүһарибәдән әввәлки пулла ајда 20 мин манат һесаб едирди), Ленин радиолабораторијанын сәсучалдан апаратлар вә радиогәбуледичиләр истеһсалыны максимум сүр'әтләндирмәси үчүн радиолабораторијадан өтрү гызыл фондундан әлавә олараг тәхсисат ајырмаг барәсиндә РК(б)П МК Сијаси Бүросуна тәклиф верди. Мајын 22-дә Сијаси Бүро Ленинин тәклифини гәбул етди.

Ленин Нижегород раднолабораторијасының ишини јүксәк гијмәтләндирирди. Мајын 11-дә В. И. Ленин халг почт вә телеграф комиссары В. С. Довгалевскијә јазырды ки, Нижегород радиолабораторијасыны Гырмызы Әмәк Бајрағы ордени илә тәлтиф етмәк вә профессор Бонч-Брујевич илә Вологдинин адыны Шәрәф лөвһәсинә јазмаг һаггында Нижегород Советинин ҮРМИК гаршысында вәсатәтини мүдафиә етмәји лазым билир (бах: Ленин мәчмуәсинин XXXV китабы, 1945, сәһ.348). 1922-чи ил сентјабрын 19-да Москва радиотелефон стансијасы ишә салындыгдан сонра Нижегород радиолабораторијасы ҮРМИК гәрары илә Гырмызы Әмәк

Бајрағы ордени илә тәлтиф олунду; елә һәмин гәрарда ҮРМИК, лабораторијанын елми рәһбәрлөрининн фәалијјәтини гејд етмишди.—*217.*

130 В. И. Ленин *«Икили табелик вә ганунчулуг һаггында»* мәктубуну, прокурор нәзарәтини тә'сис етмәк һаггында Әсаснамә лајиһәсинин IX чағырыш ҮРМИК III сессијасында мүзакирәси илә әлагәдар олараг јазмышды; лајиһә Халг әдлијјә комиссарлығы тәрәфиндән 1922-чи ил мајын 13-дә тәгдим едилмишди.

Лајиһә сессијада кәскин тәнгид олунмушду. Бешинчи маддә хүсусилә кәскин мүзакирәләрә сәбәб олду; һәмин маддәдә мүәјјән едилирди ки, јерләрдәки прокурорлар иҹраијјә комитәләриндән асылы олмајараг јалныз республика прокуроруна табеднрләр; прокурорларын тә'јин едилмәсини, ишдән чыхарылмасыны, јерләрнинн дәјишдирилмәсини вә ишдән кәнар едилмәсини дә јалныз республика прокурору һәјата кечирмәли иди. Н. В. Крыленконун мә'рузәсиндә әсасән сессија сәс чохлуғу илә гәрара алды ки, ганун лајиһәси бир матеркал кимн хүсуси олараг сечилмиш комиссијаја верилсин. Комиссијанын әксәријјәти прокурорларын јерләрдә икили табелијиндә—јерли губернија иҹраијјә комитәләриндә вә мәркәзә (республика прокурорунун симасында) табелијиндә тәрәфдар чыхды. ҮРМИК сессијасына рәһбәрлик үчүн РК(б)П МК тәрәфиндән јарадылмыш комиссија да ејни гәрары гәбул етди. «Икили табелик» принсипини комиссијанын үзвләри Л. Б. Каменев вә А. И. Рыков мүдафиә едирдиләр. Бурада дәрч олунан вә Сијаси Бүроја јазылмыш мәктубунда В. И. Ленин тәклиф едирди ки, бу принсип рәдд олунсун. Мајын 22-дә Сијаси Бүро сәс чохлуғу илә Ленинин тәклифини гәбул етди вә мәсәләни ҮРМИК сессијасы коммунист фраксијасынын мүзакирәсинә верди. Сијаси Бүронун гәрарында дејилирди: ««Икили табелик» принсипи рәдд едилсин, јерли прокурор һакимијјәтинин јалныз баш прокуроруна шәхсиндә мәркәзә табелији мүәјјән едилсин. Јерли прокурор һакимијјәти органлары Али Трибуналын, Халг әдлијјә комиссарлығынын вә МК Тәшкилат Бүросунун нәзарәти алтында баш прокурор тәрәфиндән тә'јин олунур. Јерли һакимијјәт органларынын бүтүн вә һәр чүр гәрарларына, һәмин гәрарларын ганунилији нөгтеји-нәзәриндән протест вермәк һүгугу вә вәзифәси прокурор һакимијјәтиндә сахланылсын, лакин буплары дајандырмаг һүгугу олмасын, јалныз ишн мәһкәмәнин һәллинә вермәк һүгугу олсун».

Лакин фраксија «икили табелик» ленинә тәрәфдар чыхды. Мајын 24-дә Сијаси Бүро өзүнүн 22 мај тарихли гәрарыны тәсдиг етди, һәмин гәрардан «јалныз ишн мәһкәмәнин һәллинә вермәк һүгугу олсун» сөзләрини чыхарды вә гәрара алды: «ҮРМИК сессијасы фраксијасынын нәзәринә чатдырылсын ки, фраксијанын протестини МК плепумуна кечирмәк мүмкүн олдуғуна көрә Сијаси Бүро белә һесаб едир ки,

прокурорлуг һаггында ганун бу сессијада, гәрар пленум тәрәфиндән дәјишдирилдији һалда исә, ҮРМИК-ин нөвбәти сессијасында гәбул олунмалыдыр» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви). Сессијанын сечдији комиссија узун мүзакирәдән сонра бешинчи маддәни Халг әдлијјә комиссарлыгынын «никили табелијә» инкар едән редаксијасында гәбул етди. «Прокурорлуг нәзарәти һаггында Әсаснамә» ҮРМИК сессијасы тәрәфиндән бу шәкилдә гәбул олунду вә 8 ијул тарихли декретә әсасән 1922-чи ил августун 1-дән күввәјә минди.—*220.*

131 В. И. Ленинин мәктубу, Гызыл Ордунун сајыны азалтмаг һаггында мәсәләнин IX чағырыш ҮРМИК-ин гаршыдакы III сессијасында гојуб-гојмамаг барәдә РК(б)П МК катиблијинин сорғусуна чаваб иди. Гызыл Ордунун сајыны азалтмаг планы Кенуја конфрансында совет нүмајәндә һеј'әтинин силаһлары һамылыгла азалтмаг имканы һаггында мәсәлә галдырмасы илә әлагәдар олараг Республика Инғилаби Һәрби Шурасы тәрәфиндән ишләниб һазырланмышды. Бу мәсәлә сессијанын күндәлијинә Кенуја конфрансынын нәтичәләриндән асылы олараг тәхмини, шәрти формада дахил едилмишди. 1922-чи ил мајын 24-дә ҮРМИК-ин III сессијасы гәрар гәбул етди; гәрарда дејилирди: «Кенуја конфрансы бизим нүмајәндә һеј'әтинин мүдафиә етдији хәтт сајәсиндә үмид етмәјә имкан верир ки, ордуну чиддн сурәтдә ихтисар етмәк мүмкүндүр». Гәрарда даһа сонра дејилирди: «Лакин Кенуја конфрансы Совет республикасы илә бурҗуа дөвләтләри арасында гаршылыглы мүнасибәтләр саһәсиндән олан ән тә'хирәсалынмаз мәсәләләри белә һәлл етмәди, әсас мәсәләләрин һәллинин һаагәјадәк тә'хирә салды...» Буна көрә, ордуну азалтмаг һаггында мәсәлә ҮРМИК III сессијасынын күндәлијиндән чыхарылды. Сессија һөкүмәтә вә Халг Һәрби ишләр комиссарлыгына тапшырды ки, Һаага конфрансынын нәтичәләри мә'лум олдугда мүвафиг тәклифләр версинләр (бах: IX чағырыш ҮРМИК III сессијасы. Бүллетен № 10, 26 мај 1922-чи ил, сәһ. 18—19).—*226.*

132 РК(б)П МК Сијаси Бүросу 1922-чи ил мајын 26-дакы ичласында В. И. Ленинин тәклифини мүзакирә едәрәк ону IX чағырыш ҮРМИК III сессијасынын ишинә рәһбәрлик үчүн МК тәрәфиндән јарадылмыш комиссијаја материал кими вермәји гәрара алды.—*227.*

133 *Загафгазија зәһмәткеш гадынларынын биринчи гурултајы* 1922-чи ил мајын 26-да Бакыда ачылмышды. Гурултајда ашағыдакы мә'рузәләр динләнилмишди: Совет Русијасында вә бүтүн дүнјада гадын һәрәкатынын инкишафы вә гадынларын бејнәлхалг катиблијинин вәзифәләри; Загафгазијанын әмәкчи гадыны вә III Интернасионал; һазырки мәгам һаггында вә башгалары. Мајын 30-да гурултај өз ишини гуртарды.

В. И. Ленин «Загафгазија сәһмәткеш гадынларының биринчи гурултајына» тәбрик мәктубуну Загафгазија сәһмәткеш гадынларының биринчи гурултајына нүмајәндә сечилмәси һаггында Күрчүстан, Ермәнистан вә Азәрбајҹан әмәкчи гадынлары адындан алдығы мә'лумата чаваб олараг јазмышды.

Тәбрик мәктубу гурултајын биринчи ичласында охунмушду.—*228.*

134 Октјабр ингилабындан әввәл Русија-Асија бирләшмиш чәмијјәтинин сәдри вә Русијада ири мә'дән мүәссисәләринин (Қыштым, Риддер, Таналык, Екибастуз) саһибкары олмуш Инкилтәрә сәнајечиси вә малијјәчиси Л. Уркарта фајдалы газынтыларын ишләнмәси вә чыхарылмасы үчүн консессија верилмәси һаггында данышыглардан сөһбәт кедир.

Халг харичи тичарәт комиссары Л. Б. Красинлә Л. Уркарт арасында данышыглар 1921-чи ил нојабрын орталарында Лондонда башланмышды. Данышыглар 1921-чи илин августундан сентјабрынадәк Москвада давам етдирилди. Совет һөкүмәти мүәјјән шәртләрлә Уркарта Октјабр ингилабындан әввәл саһиб олдуғу мүәссисәләри консессија вермәјә һазыр иди. Ленин консессијанын әсас шәртләрини мүәјјәнләшдирмишди вә данышыгларын кедишини диггәтлә изләјирди (бах: Ленин мәчмуәсинин XX китабы, сәһ. 188; XXIII китабы, сәһ. 63—69; XXXV китабы, сәһ. 219—220, 221—222, 223; XXXVI китабы, сәһ. 261—262, 311—312). Данышыглар кедишиндә консессија мүгавиләсинин лајиһәси ишләниб һазырланды. Лакин 1921-чи илин октјабрында Уркарт тәзјиг вә шантаж васитәсилә Совет һөкүмәтиндән чидди күзәштләр алачағыны күман едәрәк данышыглары дајандырыб антисовет кампанијасына гошулду.

Ленинин тәклифи илә РК(б)П МК Уркарта консессија верилмәк үчүн нәзәрдә тутулан мүәссисәләри тәһгиг етмәкдән өтрү И. К. Михајловун сәдрлији илә комиссија јаратды. Комиссија көстәрилән мүәссисәләрин дағылмасында әчнәбиләрин тәгсиркар олдуғу фәнаәтинә кәлди вә Уркарта консессија верилмәси әлејһинә чыхды.

В. И. Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросуна бурада дәрч олунан тәклифләри Михајлов комиссијасынын мә'рузәсини алдыгдан сонра јазмышды. Ленин һәмин тәклифләрдә көстәрирди ки, Уркарта консессија јалныз Совет дөвләтинә онун бөјүк мәбләғдә борчу вермәси шәртилә верилә биләр.

Уркартла данышыглар 1922-чи илдә јенидән башланды. 1922-чи ил сентјабрын 9-да Красин Уркартла илкин консессија мүгавиләсини имзалады. Мүгавиләјә көрә кечмиш Русија-Асија бирләшмиш чәмијјәтинин Уралдакы вә Сибирдәки мүәссисәләри (Қыштым, Таналык, Риддер вә Екибастуз рајонларында) консессија кими 99 ил мүддәтинә Уркарта верилирди (мүгавилә имзаланан күндән 40 ил кечдикдән сон-

ра бүтүн консессија мүәссисәләрини Совет һөкүмәтинин сатын алмаг һүгугу илә).

Красинин имзаладығы мүгавилә шәртләринә көрә совет тәрәфи консессионерин дөврижјә капиталыны вә мүәссисәләрин өзүнү бәрпа етмәк үчүн консессионерин малик олдуғу мүәссисәләрә Совет һөкүмәтинин вердији сәрәнчамлардан дәјән зәрәрин ајдынлашдырылмасы заманы мүәјјән едилән мәбләғдә мадди көмәк көстәрмәли иди. Лакин белә бир гејдшәрт гојулурду ки, бу чүр јардымын үмуми мәбләғи «гызылла 20 милјон манатдан артыг олмајачагдыр». Совет тәрәфи, мүгавилә гәти тәсдиг олунандан сонра ики ај әрзиндә консессионерә һәмин мәбләғ һесабына 150 мин фунт стерлинг вермәјә разылашырды. Мәбләғин галан һиссәси консессионерә мүгавилә тәсдиг олунан күндән башлајараг 15 ил әрзиндә һәр бири 10 000 манат мәбләғиндә олан вә тәгдимчијә верилән өһдәликләрлә өдәнилмәли иди. Мүгавилә бағландыгдан 3 ил сонра бу өһдәликләр үзрә консессионерин һесабына илдә 3% һесабы илә фаизләрин кечирилмәсинә башланмалы иди. Консессијанын әразисиндә мешә вә газынты сәрвәтләриндән истифадә етмәк үчүн, һабелә чыхарылан хаммалы вә истеһсал олунан мәһсуллары дахилн базарда (РСФСР-дә) вә харичдә мүәјјән шәртләрлә сатмаг үчүн консессионерә мүстәсна һүгуг верилирди. Консессија мүәссисәләри јерли верҝиләрдән вә рүсумлардан азад едилирди, лакин совет ганунверичилији илә дөвләт сәнајеси мүәссисәләри үчүн мүәјјән олунмуш үмуми дөвләт верҝиләри вә рүсумлары онлара да шамил едилирди. Консессионер онун үчүн мүәјјән едилмиш минимум мигдарда метал әритмәји, истеһсалы тә'минат верилмиш һәчмдә артырмағы өһдәсинә көтүрүрдү, о, вахташыры бу барәдә Совет һөкүмәти гаршысында һесабат вермәли иди. О, өһдәсинә көтүрүрдү ки, алдығы консессија үчүн һагг олараг Совет һөкүмәтинин мүәјјән етдији гајдада һәр ил РСФСР һөкүмәтинә пулла (Инкилтәрә валјутасы илә) вә ја натура илә ашағыдакылары вермәлидир: консессионерин чыхардығы вә билаваситә сатыша кедән металын вә башга газынтыларын мигдарындан 6 фаизи; чыхарылан көмүрүн, торфун вә ја хаммалын мигдарындан 6 фаизи; дикәр истеһсал мәһсулларынын—«е'мал олунан материалларын, фабрикатларын, мә'мулатын вә саирәнин» дәјәринин нәгд пулла 4 фаизи. Совет һөкүмәтинә «консессионерин истеһсал етдији металларын вә мәһсулларын, чыхардығы газынтыларын вә онун истеһсал етдији дикәр материалларын 50 фанзинә гәдәринн» ондан сатын алмаг һүгугу верилирди. Консессија мүддәти гуртардыгдан сонра консессионерин бүтүн мүәссисәләри әвәзсиз олараг Совет һөкүмәтинә верилмәли иди.

Мүгавилә имзаландыгдан сонра бир ај мүддәтиндә Халг Комиссарлары Совети тәрәфиндән тәсдиг олунмалы иди.

Ленин Красинин имзаладығы мүгавилә илә таныш олуб ону Совет дөвләти үчүн ачыг-ашкар әлверишсиз мүгавилә

кими гиjмәтләндирди вә онун тәсдиг олунмасы әлеjһинә чыхды (бах: бу чилд, сәһ. 232—233). Л. Уркартла мүгавилә һаггында мәсәлә сентjабрын 14, 21, 28-дә РК(б)П МК Сиjаси Бүросунун иҹласларында вә 1922-чи ил октjабрын 5-дә РК(б)П МК пленумунда мүзакирә олунду. МК пленуму гәрар гәбул етди; онун бәндләриндән биринҹи деjилирди: «I. а) Уркартла мүгавилә рәдд едилсин. Өзү дә мүгавиләнин едилмәсинә сәбәб Инкилтәрә илә тиҹарәт мүгавиләсинин рәдд едилмәсинә сәбәб Инкилтәрә илә тиҹарәт мүгавиләсинин мөһкәм олмамасыдыр, һәмин мүгавилә Инкилтәрә тәрәфиндән биртәрәфли тәдбир олараг истәнилән анда ләғв едилә биләр. Әсас сәбәб исә одур ки, Русиjа үчүн һәjати мәсәлә олан Дарданел мәсәләсиндә Инкилтәрәнин дүшмәнчилик сиjасәти jеридиjи һазыркы мәгамда, һәмчинин вә әһәмиjjәтинә көрә мүстәсна бир консессиjаның имзаланмасы Совет Русиjасы үчүн jолверилмәздир. Бу сәбәб ХКС-нин рәсми гәрарында мүстәсна олараг көстәрилмәлидир». Октjабрын 6-да мүгавилә Халг Комиссарлары Совети тәрәфиндән рәдд едилди (бах: «Известия ВЦИК» № 226, 7 октjабр 1922-чи ил).

Ленин консессиjаның бүтүн шәртләрини бир даһа диггәтлә jохламағы зәрури һесаб етди (бах: бу чилд, сәһ. 241—242). О, хүсусилә консессиjанын әразисини азалтмағы вә Уркартын алачағы мәбләғләри ашағы салмағы тәклиф едирди (бах: бу чилд, сәһ. 263).

Уркартла сазишин Совет һөкумәти тәрәфиндән рәдд едилмәси сәбәбләри мәсәләсинә, һабелә онунла данышыглара jенидән башламаг имканлары һаггында мәсәләjә Ленин Инкилтәрәнин «Обсервер» вә «Манчестер Гардиан» гәзетләринин мүхбири Фарбмана 1922-чи ил октjабрын 27-дә вердиjи мүсаһибәсиндә (бах: бу чилд, сәһ. 270—272) вә «Манчестер Гардиан» гәзетинин мүхбири А. Рансомла 1922-чи ил нојабрын 5-дәки мүсаһибәсиндә (бах: бу чилд, сәһ. 293—294) тохунмушду.—*229.*

135 *Һәмкарлар иттифагларынын бешинчи Үмумрусиjа гурултаjы* 1922-чи ил сентjабрын 17—22-дә Москвада кечирилмишдир. Гурултаjда 970 нүмаjәндә (һәлледичи сәслә 775, мәшвәрәтчи сәслә 195 нүмаjәндә) иштирак едирди, онлар 5 милjон мүтәшәккил фәһләни тәмсил едирдиләр. Гурултаj В. И. Ленини рәjасәт hеj'әтинин фәхри үзвү сечди.

Гурултаjын күндәлиjиндә ашағыдакы мәсәләләр дурурду: 1) ҮРһИМШ-ин һесабаты вә Тәфтиш комиссиjасынын мә'рузәси, 2) jени иттифаг сиjасәти jеридилмәсинин jекунлары вә һәмкарлар һәрәкатынын нөвбәти вәзифәләри һаггында мә'рузә, 3) сәнаjедә вәзиjjәт һаггында АХТШ-нин мә'рузәси, 4) Халг әмәк комиссарлығынын мә'рузәси, 5) иттифагларын тәшкилат гуручулуғу, 6) әмәк һаггынын тәнзим едилмәси вә коллектив мүгавиләләр, 7) һәмкарлар иттифагларынын мәдәни-маариф иши, 8) сосиал сығорта, 9) ачлыгла әлагәдар олараг һәмкарлар иттифагларынын иши һаггында.

мә'лумат мә'рузәси, 10) Профинтернин мә'рузәси, 11) сечкиләр.

Гурултајгабағы, сентјабрын әввәлләриндә ҮРһИМШ сәдри М. П. Томски Ленинә мүрачиәт едәрәк гурултаја мәктуб көндәрмәји хаһиш етмишди. Ленин разылыг верди. Сентјабрын 9-да Ленин М. П. Томскијә јазырды: «Сизин хаһишинизи мәмнуниҗҗәтлә јеринә јетирәрәм. Зәһмәт олмаса, јазын көрәк Сиздә мәшһ өз мәктубумда тохунмалы олдуғум хүсуси мөвзулар вар, ја јох. Мән чох кери галмышам, биләмирәм үмуми вә адн тәбрик мәктубу илә кифајәтләнмәк мүнасиб олармы, јахуд һәр һансы бир хүсуси мөвзу барәсиндә аз-чох этрафлы сөһбәт етмәк лазымдыр. Бүтүн рәјасәт һеј'әтинә гызғын коммунист саламы илә. Ленин». Ленин сентјабрын 13-дә јаздығы мәктуб лајиһәсини ашағыдакы гыса мәктубла И. В. Сталинә көндәрди: «Ј. Сталин! Хаһиш едирәм бу мәктуб лајиһәсини Томски јолдаша (һәмчинин, лазым кәлсә Каменевә, Зиновјевә, Рыкова вә башгаларына) көстәрин вә зәһмәт олмаса *макинада үзү көчүрүлмүш һалда елә сабаһ мәнә гајтарын.* Мән ајын 16-да вә ја нә вахт лазым олса гурултаја көндәрәрәм. *Ленин».* Ленинә гајтарылмыш кичик мәктубда Ленинин мәктубуну мәтни илә разы олдуглары һаггында Сијаси Бүро үзвләринин гејдләри, һабелә Томскинин бу гејди вардыр: «Јахшы оларды ки, *фәһләләр һаггында* бир гәдәр этрафлы данышылсын, ири сәнајенин сосиализмин базасы олмасы мөвзусунда бир нечә кәлмә дејилсин». Көрүнүр, бу гејдлә әлагәдар Ленин мәктубун лајиһәсинә белә бир әлавә етмишди: «ахы мәһз бу сәнаје, «ағыр сәнаје» дејилән сәнаје сосиализмин әсас базасыдыр».

Ленинин мәктубу гурултајын биринчи ичласында сентјабрын 17-дә ахшам охунмушду; бунунла бәрабәр Ленинин тапшырығы илә Томски онун адындан гурултаја вә гурултајын симасында һәмкарлар иттифагларында тәшкил олунмуш бүтүн ишчиләрә Владимир Иличин гызғын саламыны вә мүвәффәгиҗҗәт арзуларыны јетирди. Гурултај В. И. Ленинә чаваб тәбрик мәктубу көндәрди; тәбрик мәктубунда дејилирди: «Тәкчә буну биләмјимиз ки, Сиз јенә дә бизимләсиниз, Сизи јенә дә сүкан архасында көрәчәјик, бизим гүввәләримизи артырыр вә там гәләбәјә е'тигадымыз гәти инама чеврилир». Тәбрикдә даһа сонра дејилирди: «Биз ағыр сәнајемизи мүһарибәдән әввәлки сәвиҗҗәдән хејли јүксәк сәвиҗҗәдә јахын илләрдә бәрпа етмәк үчүн бүтүн гүввәләримизи сәрф едәчәјик. Гурултај мүтәшәккил фәһләләр адындан бу барәдә Сизә тәнтәнәли вә'д верир вә бу, мүгәддәс бир вәзифә кими јеринә јетириләчәкдир».—*234.*

136 1922-чи ил августун 10-да РК(б)П МК Сијаси Бүросу Тәшкилат Бүросуна комиссија јаратмағы вә она тәклиф етмәји тапшырды ки, Мәркәзи Комитәнин нөвбәти пленуму үчүн РСФСР-ин мүстәгил милли республикаларла гаршылыглы

мүнасибәтләри һаггында мәсәлә һазырласын. МК Тәшкилат Бүросунун августун 11-дә тәшкил олунмуш комиссијасы тәркибинә И. В. Сталин, В. В. Кујбышев, Г. К. Орџоникидзе, Х. Г. Раковски, Г. Ј. Соколников вә милли республикаларын нүмајәндәләри—С. А. Ағамалыоғлу (Азәрбајҹан), А. Ф. Мјасников (Ермәнистан), П. Г. Мдивани (Күрҹүстан), Г. И. Петровски (Украјна), А. Г. Червјаков (Белорусија) вә башгалары дахил идиләр.

Сталин комиссијанын «РСФСР илә мүстәгил республикаларын гаршылыглы мүнасибәтләри һаггында» гәтнамә лајиһәсини ишләјиб һазырлады, бунда Украјнанын, Белорусијанын, Азәрбајҹанын, Күрҹүстанын вә Ермәнистанын Русија Федерасијасы тәркибинә мухтар республикалар һүгугунда дахил олмасы нәзәрдә тутулурду. Сталинин лајиһәси мүзакирә үчүн совет милли республикаларының коммунист партијалары МК-ларына көндәрилди. Азәрбајҹан вә Ермәнистан коммунист партијаларынын Мәркәзи комитәләри буна тәрәфдар чыхдылар. Күрҹүстан КП МК лајиһәнин әлејһинә чыхды вә 1922-ҹи ил сентјабрын 15-дә олмуш ичласында ашағыдакы гәрары сәс чохлуғу илә гәбул етди: «Сталин јолдашын тезисләри әсасында мүстәгил республикаларын мухтариҷјәтләшдирилмәси формасында тәклиф олунан бирләшмә вахты чатмамыш һесаб едилсин. Тәсәрруфат сә'јләринин вә үмуми сијасәтин бирләшдирилмәсинин зәрури һесаб едирик, лакин мүстәгиллијин бүтүн үнсүрләри сахланмалыдыр». Белорусија КП МК өз гәрарында мүстәгил республикалар арасында мүгавилә мүнасибәтләринин сахланмасына тәрәфдар чыхды. Украјна КП МК лајиһәни мүзакирә етмәди.

Комиссијанын ичласлары 1922-ҹи ил сентјабрын 23 вә 24-дә олду вә В. М. Молотовун сәдрлији илә кечди. Комиссија (бир нәфәр—Күрҹүстанын нүмајәндәси битәрәф галмагла) Сталинин лајиһәсини әсас кими гәбул етди. Комиссија хүсуси бәндлә Күрҹүстан КП МК-нын гәтнамәсини рәдд етди. Сталинин лајиһәси бәндләр үзрә мүзакирә олунаркән бунлар лајиһәнин маһијјәтини дәјишмәјән бә'зи дәјишиклик вә әлавәләрлә, сәс чохлуғу илә гәбул олунду. Мәсәлән, икинчи бәнд—РСФСР ҮРМИК, ХКС вә ӘМШ-ин бүтүн гәрарларының милли республикаларын мүвафиг идарәләри үчүн мәчбури олмасы барәсиндәки бәнд—1 нәфәр битәрәф галмагла (Петровски) 1 сәсә гаршы (Мдивани) 8 сәслә гәбул олунмушду.

Комиссијанын В. И. Ленин тәрәфиндән Сијаси Бүро үзвләринә јазылмыш вә бурада дәрч олунан мәктубда арашдырылан гәтнамәнин сон мәтни белә иди:

«1. Украјна, Белорусија, Азәрбајҹан, Күрҹүстан вә Ермәнистан совет республикалары илә РСФСР арасында, һәмин республикаларын РСФСР тәркибинә дахил олмасы һаггында мүгавилә бағланмасы мәгсәдәујғун һесаб едилләрәк Бухара, Харәзм вә УШР һаггында мәсәлә ачыг гојулсун, онларла көмрүк ишн, харичи тичарәт, харичи ишләр, һәрби

ишләр вә санрә үзрә мүгавиләләр бағламагла кифајәтләнилсин.

Гејд: 1-чи бәнддә адлары чәкилән республикаларын вә РСФСР-ин конститусијаларына мүвафиг дәјишикликләр, мәсәлә совет гајдасында һәлл олунандан сонра едилсин.

2. Бунунла әлагәдар оларағ РСФСР ҮРМИК гәрарлары 1-чи бәнддә көстәрилән республикаларын мәркәзи идарәләри үчүн, РСФСР ХКС вә ӘМШ гәрарлары исә бу республикаларын бирләшдирилмиш комиссарлыглары үчүн мәчбури һесаб едилсин.

Гејд: РСФСР ҮРМИК Рәјасәт Һеј'әтинин тәркибинә бу республикаларын нүмајәндәләри дахил едилир.

3. 1-чи бәнддә адлары чәкилән республикаларын харичи ишләри (Халг харичи ишләр комиссарлығы, Халг харичи тичарәт комиссарлығы), һәрби ишләри, нәглијјат јоллары (јерли нәглијјат истисна олмагла), Халг почт вә телеграф комиссарлығы РСФСР-ин ејни комиссарлыглары илә бу шәртлә бирләшдирилсин ки, РСФСР-ин мүвафиг халг комиссарлыгларынын һәмин республикаларда кичик апаратла өз мүвәккилләри олсун.

Мүвәккилләр республикаларын МИК-ләри илә разылашдырмагла РСФСР халг комиссарлары тәрәфиндән тә'јин олунурлар.

Халг харичи ишләр комиссарлығынын вә Халг харичи тичарәт комиссарлығынын мүвафиг харичи нүмајәндәликләриндә әлагәдар республикалардан нүмајәндәләрин иштиракы мәгсәдәујғун һесаб едилсин.

4. Республикаларын халг маллијјә, әрзаг, әмәк, халг тәсәррүфаты комиссарлыглары рәсми сурәтдә РСФСР-ин мүвафиг халг комиссарлыгларынын директивләринә табе едилсинләр.

5. 1-чи бәнддә адлары чәкилән республикаларын галан халг комиссарлыглары; о чүмләдән әдлијјә, маариф, дахили ишләр, торпаг, фәһлә-кәндли инспексијасы, халг сәһијјәси вә соснал тә'минат комиссарлыглары мүстәгил һесаб едилсинләр.

1-чи гејд: Јухарыда адлары чәкилән республикаларын әксингилабла мүбаризә органлары РСФСР Дөвләт Сијаси Идарәсинин директивләринә табе едилсинләр.

2-чи гејд: Республикаларын МИК-ләринә јалныз мүлки ишләр үзрә амнистија етмәк һүгугу верилсин.

6. Бу гәрар РКП МК тәрәфиндән бәјәнилсә, дәрч олунмајараг, Үмумруссија Советләр гурултајы чағырылանадәк јухарыда адлары чәкилән республикаларын МИК-ләриндән вә ја Советләр гурултајларындан кечирилмәк үчүн милли МК-лара тә'мин директиви кими совет гајдасында верилир вә Үмумруссија Советләр гурултајында бу республикаларын арзусу кими бәјан едилир» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).

Комиссијанын гәбул етдији гәрарларын мүзакирәсиндә республикаларын губерија партија комитәләри бүросунда һәлл етмәк барәдә Г. И. Петровскинин тәклифи 4 сәсә (Петровски, Червјаков, Ағамалыоғлу, Мдивани) гаршы 5 сәслә рәдд едилди; бундан сонра Петровски тәклиф етди ки, РСФСР-лә гаршылыглы мүнасибәтләр һаггында мәсәлә Украјна КП МК-нын мүзакирә етмәдији протоколда гејд едилсин.

Сентјабрын 25-дә комиссијанын материаллары (Сталинин лајиһәси, комиссијанын гәтнамәси вә онун ичласларынын протоколлары, һабелә Күрчүстан, Азәрбајчан вә Ермәнистан коммунист партијаларынын Мәркәзи комитәләринин гәтнамәләри) Горкидә олан Ленинә көндәрилди. Ејни заманда Ленинин көстәришләрини көзләмәдән вә бу мәсәләјә Сијаси Бүрода бахылмадан, МК катиблији октјабрын 5-и тә'јин олунмуш пленум үчүн комиссијанын гәтнамәсини РК(б)П МК-нын бүтүн үзвләринә вә үзвлүјә намизәдләринә көндәрмишди.

Ленин материалларла таныш олуб Сијаси Бүро үзвләринә бурада дәрч олунан мәктубу јазды. Мәктубун үстүндә 27 сентјабр тарихи көстәрилмишдир; көрүнүр бу, сәһвдир, чүнки «В. И. Ленинин мәктубларынын, гыса мәктубларынын вә тапшырыгларынын гејдијјат китабы»нда гејд едилмишдир ки, Ленинин мәктубу Сијаси Бүро үзвләринә сентјабрын 26-да көндәрилмишдир; бундан башга, Ленинин Сталинлә мәктубда бәһс олунан сөһбәти сентјабрын 26-да олмушду; бундан белә нәтичә чыхармаг олар ки, Ленин мәктубу сентјабрын 26-да јазмышдыр.

Ленин Сијаси Бүро үзвләринә мәктубунда, мүстәгил милли совет республикаларыны «мухтаријјәтләшдирмәк» һаггында Сталинин идејасы әлејһинә чыхды вә онларын бирләшдирилмәсинин принсип е'тибары илә тамамилә башга јолуну көстәриб, Совет Сосиалист Республикалары Иттифагы јарадылмасыны тәклиф етди (бах һабелә: В. И. Ленинин «Милләтләр һаггында вә ја «мухтаријјәтләшдирмә» һаггында мәсәләјә даир» мәктубу—бу чилд, сәһ. 390—397).

Сталин онун үнванына Ленин тәрәфиндән едилән тәнгидә вә совет республикаларыны һүгуг бәрабәрлији вә онларын суверенлијини сахламаг әсасында бирләшдирмәк барәсиндә Ленинин тәклифинә тамамилә сәһв јанашды. Сталин Сијаси Бүро үзвләринә 1922-чи ил 27 сентјабр тарихли мәктубунда ССРИ јарадылмасынын бејнәлмиләлчилик маһијјәтини баша дүшмәјәрәк, Ленинин мөвгејини «милли либерализм» кими гиҹмәтләндирди. Сталин РСФСР ҮРМИК илә јанашы иттифаг Мәркәзи Ичраҹијә Комитәси тәшкил олунмасына гаршы чыхараг, ону федератив МИК-ә чевирмәји тәклиф едирди. Лакин партијанын Мәркәзи Комитәсинин Ленини мүдафиә едәчәјини баша дүшәрәк, Сталин өз нөгтеји-нәзәриндә тә'кид етмәјә чәсарәт көстәрмәди вә МК Тәшкилат Бүросу комиссијасынын гәтнамәсини Ленинин бүтүн көстәришләринә ујғун олараг јенидән ишләдп. Јени лајиһә Сталин, Орчо-

никидзе, Мјасников вә Молотовун имзасы илә МК үзвләриня вә үзвлүјүнә намизәдләрә көндәрилди. Лакин лајиһәнин кириш һиссәсиндә онун Ленинин принсипиал көстәришләри әсасында јенидән ишләндији барәсиндә данышылмыр, «мухтариҗјәтләшдирмә» лајиһәси илә ССРИ тәшкил олунмасы һаггында Ленин лајиһәси арасындакы әсаслы фәрг кичилдилмиш олурду, иддиа едилирди ки, јени лајиһә МК Тәшкилат Бүросу комиссијасының «әсасән дүзкүн олан вә гәбул едилмәси шүбһәсиз мүмкүн олан» гәтнамәсинин «бир гәдәр дәјишдирилмиш, даһа дүзкүн ифадәсидир».

Јени гәтнамәнин мәтниндә дејилирди:

«1. Украјна, Белорусија, Загафгазија Республикалары Федерасијасы вә РСФСР арасында, онларын «Сосиалист Совет Республикалары Иттифагы»нда бирләшмәси һаггында, һәм дә онлардан һәр биринин «Иттифагдан» азад сурәтдә чыхмаг һүгугу сахланмагла мүгавилә бағланмасы зәрури һесаб едилсин.

2. «Иттифаг»ын али органы олараг «Иттифаг МИК»и һесаб едилсин ки, бу да РСФСР, Загафгазија Федерасијасы, Украјна вә Белорусија МИК-ләри нүмајәндәләриндән, онларын тәмсил етдији әһалијә пропорсионал сурәтдә тәшкил олунур.

3. «Иттифаг МИК»ин иҹраиҗјә органы «Иттифаг МИК»и тәрәфиндән тә'јин едилән «Иттифаг Халг Комиссарлары Совети» һесаб олунсун.

4. «Иттифаг»ын тәркибинә дахил олан республика вә федерасијаларын халг харичи ишләр, харичи тичарәт, һәрби ишләр, јоллар, почт вә телеграф комиссарлыглары, «Совет Сосиалист Республикалары Иттифагы»ның ејни халг комиссарлыглары илә бирләшдирилмәклә «республикалар Иттифагы»ның мүвафиг халг комиссарлыгларынын республика вә федерасијаларда өз мүвәккилләри вә онларын кичик апаратлары олсун, һәмин мүвәккилләр исә федерасијаларын вә республикаларын МИК-ләри илә разылашдырмагла «Иттифаг» халг комиссарлары тәрәфиндән тә'јин олунмалыдыр.

Гејд: Әлагәдар республикаларын нүмајәндәләриниң Халг харичи ишләр комиссарлығының вә Халг харичи тичарәт комиссарлығының мүвафиг харичи нүмајәндәликләриня чәлб олунмасы зәрури һесаб едилсин.

5. «Республикалар Иттифагы»на дахил олан республика вә федерасијаларын халг малиҗјә, әрзаг, халг тәсәррүфаты, әмәк вә инспексија комиссарлыглары, һабелә онларын әксингилаба гаршы мүбаризә апаран мәркәзи органлары «республикалар Иттифагы»ның мүвафиг халг комиссарлыгларының директивләриня, Халг Комиссарлары Советинин вә ЭМШ-ин гәрарларына табе едилмәлидир.

6. Республикалар «Иттифагы»ның тәркибинә дахил олан дикәр халг комиссарлыглары, о чүмләдән әдлиҗјә, маариф, дахили ишләр, торпаг, халг сәһиҗјәси вә сосиал тә'минат

комиссарлыглары мүстәгил һесаб едилмәлидир» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).

1922-чи ил октјабрын 6-да РСФСР-лә мүстәгил республикалар арасында гаршылыглы мүнасибәтләр һаггында мәсәлә РК(б)П МК пленумунда мүзакирә олунаркән иштиракда идә билмәјән Ленин Л. Б. Каменевә гыса мәктуб јазыб бөјүк дөвләтчилик шовинизми илә мүбаризәнин зәрурилијини гејд етмиш вә гәтнамәјә әлавәдә тәклиф етмишди ки, бирләшән республикаларын һамысынын нүмајәндәләри иттифаг МИК-индә нөвбә илә сәдрлик етсинләр (бах: бу чилд, сәһ. 239).

РК(б)П МК пленуму Ленинин мөвгејинә тамамилә тәрәфдар чыхды, онун тәклифләри әсасында тәртиб олунмуш гәтнамәни МК-нын директиви кими гәбул етди вә И. В. Сталинин сәдрлији алтында јени комиссија тапшырды ки, Советләр гурултајынын мүзакирәсинә верилмәк үчүн ССРИ-нин тәшкил олунмасы һаггында ганунун лајиһәсини ишләјиб һазырласын. МК үзвләри өз чыхышларында бөјүк дөвләтчилик шовинизми тәзаһүрләрини гәтијјәтлә писләдиләр. Ејни заманда пленум Мдиванинин иддиаларыны рәдд етди; о, әввәлчә ССРИ тәшкил олунмасы әлејһинә чыхыр, сонра исә Күрчүстанын ССРИ тәркибинә Загафказија Федерасијасы васитәсилә дејил, билаваситә дахил олмасыны тә'кид едирди.

Партијанын Мәркәзи Комитәси Ленинин принсипиал көстәришләрини рәһбәр тутараг бүтүн сонракы иши республикаларын бирләшдирилмәсинә јөнәлтди. В. И. Ленинин тәклифи илә Иттифаг МИК-нин бир нечә (бирләшән республикаларын сајына көрә) сәдринин олмасы вә онларын нөвбә илә сәдрлик етмәси гајдасы гәбул олунду. М. И. Калининин тәклифинә әсасән гәрара алынды ки, республикалар иттифагының али органы Үмумрусија Советләр гурултајы һесаб едилсин, гурултај федерасија МИК-ни, МИК исә өз нөвбәсиндә Иттифаг Халг Комиссарлары Советини сечир. РК(б)П МК-нын декабрын 18-дә олмуш пленуму Иттифаг мүгавиләсинин комиссија тәрәфиндән тәгдим олунмуш лајиһәсинә бахды. Пленум гәрара алды ки, Иттифаг гурултајы ССРИ тәшкил олунмасы һаггында бәјаннамә гәбул етмәли, МИК-и сечмәли, МК-нын 6 октјабр тарихли пленумунун директивинә әсасән мүгавиләнин мәтнини ишләјиб һазырламалыдыр; гурултајын ишләјиб һазырладығы мүгавилә мәтни бәјәнилмәк үчүн разылыға кәлән республикаларын МИК-ләри сессијаларына верилир; мүгавиләнин мәтни разылыға кәлән республикаларын МИК-ләри сессијаларында бәјәнилдикдән вә Иттифаг МИК-нин нөвбәти сессијасында тәсдиг олундугдан дәрһал сонра күввәјә минир; мүгавиләнин мәтни гәти сурәтдә ССРИ-нин II гурултајында тәсдиг еднлмәлидир; Иттифаг ХКС-нин сечкиләри вә халг комиссарлыгларынын тәшкили

Иттифаг МИК-нин 1923-чү илин апрелиндә чағырылачаг сессијасына кими тә'хирә салыныр.

1922-чи ил декабрын 30-да I Үмуминттифаг Советләр гурултајы олду, бу гурултајда Совет Сосиалист Республикалары Иттифагы јарадылды.—*236*.

137 *Тохучуларын һәмкарлар иттифагынын V Үмумрусија гурултајы* 1922-чи ил октјабрын 6-дан 11-дәк Москвада олмушду. Гурултајда һәлледичи сәслә 350, мәшвәрәтчи сәслә 117 нүмајәндә иштирак етмишди. Гурултај һәмкарлар иттифаглары Мәркәзи комитәсинин һесабатыны, тохучулуг сәнајесинин вәзијјәти һаггында, һәмкарлар иттифагларынын Үмумрусија гурултајы һаггында, тәшкилат мәсәләсинә дair, әмәк шәраити һаггында, мәдәни иш һаггында вә тохучулар арасында бејнәлхалг фәһлә һәрәкаты һаггында мә'рузәләри мүзакирә етди.

Биринчи ичласда нүмајәндәләр В. И. Ленини гурултајын фәхри сәдри сечдиләр вә она тәбрик көндәрдиләр. 1922-чи ил октјабрын 9-да онлар Ленинә мүрачиәт едәрәк гурултаја көлмәсини хаһиш етдиләр. Ленин чавабында буна разы олдуғуну билдирди. Лакин сәһһәти пислөшдијинә көрә о, гурултаја көлә билмәди.

Тохучулар һәмкарлар иттифагы Идарә һеј'әтинин сәдри И. И. Кутузов октјабрын 10-да Владимир Илич илә сөһбәт һаггында гурултајда данышмышды: «Сизә мә'лумдур ки, дүнән Ленин јолдаш гурултаја көләчәјини вә'д етмишди. О, кечирдији хәстәликләрә, о чүмләдән диш ағрысына бахмајараг, һәр нечә олурса олсун бураја көлмәји гәрара алмышды.

Мән бу саат онун јанындан көлирәм вә онун јанында оларкән өзүм көрдүм ки, дүнәнкинә нисбәтән хејли дәјишмишдир. Дүнән о билдирмишди ки, хәстәдир вә нә олачағыны билмир, көрүнүр, көлмәк мүмкүн олмајачагдыр, мәсәлә һәкимләрин рә'јиндән асылыдыр. Елә һәмин анда һәкимләр көлдиләр вә даһа бир һәфтә она һәр һансы бир јерә кетмәји гәти гадаған етдиләр.

...Ленин јолдаш гурултајымызын ишы, нүмајәндәләрин әһвал-руһијјәси илә вә јерләрдә нә иш көрүлдүјү илә олдуҹа чох марагланырды. О, гурултајымыза сәмәрәли иш арзулады вә чох тәәссүфләнди ки, гурултајда иштирак едә билмир».

Ленинин тәбрик мәктубу октјабрын 10-да гурултајын сәһәр ичласында охунду. Гурултајын рәјасәт һеј'әти нүмајәндәләр адындан она чаваб мәктубу көндәрди.—*243*.

138 *РККИ бешинчи Үмумрусија гурултајы* 1922-чи ил октјабрын 11—17-дә Москвада кечирилмишдир. Гурултајда ашағыдакы мә'рузәләр динләнилмишди: 1) Республиканын бејнәлхалг вә дахили вәзијјәти һаггында, 2) Коммунист Кәнчләр Интернационалы Ичраијјә Комитәсинин мә'рузәси, 3) РККИ МК-нын һесабаты, 4) јени игтисади сијасәт шәраитиндә кәнчләрин коммунист тәрбијәсинин әсас вәзифәләри, 5) фәһлә

кәнчләрин тәһсили, 6) кәнддә ишә. Мәсәләләрин бир һиссәси дөрд бөлмәнин: тәшкилат, сијаси-маариф, игтисадијјат вә идман бөлмәләрининн ичласларында мүзакирә олунмушду.

Ленинин тәбрики октјабрын 11-дә бириичи ичласда охунду. Гурултај Ленинә тәбрик мүрачиәти гәбул етди. Һәмин мүрачиәтдә гурултај нүмајәндәләри јазырдылар: «Пролетар ингилабы зәһмәткеш кәнчләрин елә дәрин тәбәгәләрини ојатмышдыр, фәһлә вә кәндли кәнчләрин елә бөјүк күтләләрини сијаси һәјата чәлб етмишдир ки, бизим сыраларымызда чох бөјүк ингилаби гүввә вә енержи топланмышдыр. Бизим вәзифәмиз бу енержини дүзкүн јола истигамәтләндирмәкдән, ону дүзкүн синфи шүурла силаһландырмагдан ибарәтдир... Руспја комсомолу һәмишә Сизин чағырышынызла «көјләрә һүчум етмәк!» үчүн һазыр олачагдыр».—*244*.

139 Дәрч олунан мәктубун јазылмасы онунла әлагәдардыр ки, РК(б)П МК-ныи 1922-чи ил октјабрын 5—6-да кечирилән пленуму В. И. Ленинин иштирак етмәдији 6 октјабр тарихли ичласында Г. Ј. Соколниковун мә'рузәсинә әсасән харичи тичарәт инһисарыны зәифләтмәк һаггында гәрар гәбул етмишди. Гәрарда дејилирди: «а) Харичи тичарәт инһисарына мүнасибәтдә һеч бир дәјишиклик е'лан етмәдән ајры-ајры әмтәә категоријаларынын өлкәјә кәтирилмәси вә өлкәдән апарылмасы вә ја бунун ајры-ајры сәрһәдләрә тәтбиг едилмәси һаггында ӘМШ-ин бир сыра әлаһиддә гәрарлары гәбул едилсин; б) ӘМШ-ја тәклиф едилсин ки, өлкәјә кәтирилмәли вә өлкәдән апарылмалы олан әмтәәләрин, һабелә малларын апарылачағы вә кәтириләчәји сәрһәдләрин вә портларын үмумн сијаһысы һазырланмасынадәк тә'хирә салмадан дәрһал көстәрилән тәдбирләри һәјата кечирмәјә башласын...» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).

Ленин пленумун гәрары илә разы олмајыб һесаб едирди ки, бу гәрар харичи тичарәт инһисарынын позулмасына сәбәб олачагдыр. Бу мәсәлә барәсиндә Сијаси Бүроја мәгалә тәгдим едән халг харичи тичарәт комиссары Л. Б. Красин Ленинин нөгтеји-нәзәриндә шәрик иди. Октјабрын 12-дә Ленинә мәктубла мүрачиәт едән, Сентросојузун сәдри Л. М. Хинчук вә бир сыра башга тәсәррүфат ишчиләри харичи тичарәт инһисарынын зәифләдилмәси әлејһинә чыхдылар.

Бурада дәрч олунан, РК(б)П МК-ја мәктубда, — мәктубун бириичи һиссәси октјабрын 12-дә (Ленин Л. Б. Красини бу һиссә илә габагчадан таныш етмишди), әлавәләри исә октјабрын 13-дә јазылмышды,—Ленин пленумун харичи тичарәт режими һаггында гәрарынын јанлыш олдуғуну көстәрәрәк бу мәсәләнин һәллиин ики ај, партијанын Мәркәзи Комитәсинин нөвбәти пленумунадәк тә'хирә салмағы тәклиф едирди.

Ленинин мәктубуну һәлә алмамыш, лакин Владимир Илич бу мәсәлә барәсиндә И. В. Сталинлә сөһбәт етдијиндә

көрә онун рә'јиндән хәбәрдар олан Сијаси Бүро октјабрын 12-дә Л. Б. Красинин мәгаләсини мүзакирә етди вә ашағыдакы гәрары гәбул етди: «а) катиблијә тапшырылсын ки, харичи тичарәт режими һаггында пленумун гәрарынын һәјата кечирилмәсини икі ај тә'хирә салмаг мәсәләсинә даир Москвада олан бүтүн МК үзвләри арасында сорғу кечирсин; б) МК үзвләри Красин јолдаша тапшырсынлар ки, ән кечи икі күн мүддәтиндә бу мәсәлә барәсиндә мүлаһизәләрини тәгдим етсин, бунлары бүтүн МК үзвләринә көндәрмәјә катиблијә бир вәзифә олараг тапшырсынлар; в) сорғу заманы мүтләг сәс чохлуғу әлдә олунмаса, мәсәлənин һәлли МК Сијаси Бүросунун мүзакирәсинә верилсин» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).

Октјабрын 13-дә МК катиблији В. И. Ленindән алдығы мәктубу вә Л. Б. Красинин тәгдим етдији «Харичи тичарәт режими һаггында Халг харичи тичарәт комиссарлығының тезисләри»ни МК-нын бүтүн үзвләринә көндәрди. МК үзвләринин бә'зиләри өз мөвгеләриндә тә'кид етмәләринә бахмајараг онлар В. И. Ленинин тәклифинә тәрәфдар чыхдылар. Мәсәлән, Н. И. Бухарин октјабрын 15-дә И. В. Сталинин адына јаздығы мәктубунда харичи тичарәт инһисарыны ләғв етмәк тәләбини әсасландырмаға чәһд көстәрирди. Сталин МК үзвләринә јазырды: «Ленин јолдашын мәктубу харичи тичарәт һаггында МК пленумунун 6 октјабр тарихли гәрарынын дүзкүнлүју фикриндән мәни дашындыра билмәди... Бунунла белә, Ленин јолдаш МК пленуму гәрарынын ичрасыны тә'хирә салмағы тә'кидлә тәклиф етдијиндән, мәсәлəни Ленин јолдашын иштиракы илә нөвбәти пленумда мүзакирәјә гојмаг үчүн мән тә'хирәсалманын *леһинә* сәс верирәм». Тәкчә Г. Ј. Зиновјев билдирди ки, о, «һәм рәсмијјәт мүлаһизәләрinә көрә, һәм дә маһијјәт е'тибарилә харичи тичарәт режими һаггында пленумун гәбул етдији гәрара јенидән бахылмасының әлејһинәдир» вә «һәр чүр јенидән бахылманын әлејһинә» сәс верир (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви). Октјабрын 16-да В. И. Ленинин тәклифи илә МК үзвләри арасында сорғу кечириләрәк бир сәсә гаршы 14 сәслә белә бир гәрар гәбул олунду: «Мәсәлənин һәлли нөвбәти пленумадәк тә'хирә салынсын» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).

Бах: һабелә В. И. Ленинин харичи тичарәт инһисары һаггында И. В. Сталинә МК пленуму үчүн 1922-чи ил 13 декабр тарихли мәктубу (бу чилд, сәһ. 368—372) вә бунун гејди.—*245*.

140 РСФСР һөкүмәти илә Отто Волфун башчылыг етдији Алманија ширкәтләри консорсиуму арасында 1922-чи ил октјабрын 9-да Берлиндә бағланмыш сазишдән сөһбәт кедир. Сазиш үмуми протоколдан вә үч мүгавиләдән ибарәт иди.

Бирinчи мүгавилә јарадылан гарышыг Русија—Алманија тичарәт чәмиjjәти (Русгерторг) һаггында әсас гајдалардан ибарәт иди вә мәнфәәтин бөлүшдүрүлмәси, мүбаһисәли мәсәләләрин һәлл едилмәси гајдасыны мүәjjәнләшдирирди. Икинчи мүгавилә Русгерторгун тичарәт саһәсиндә ики гајдасыны тәнзим едир,—бу ики Халг харичи тичарәт комиссарлығының нәзарәти алтында иди,—әмтәәләрин сатыш алынмасы, өлкәjә кәтирилмәси вә өлкәдән чыхарылмасы, гиjмәтләрин мүәjjәнләшдирилмәсинин һәлл едирди. Үчүнчү мүгавиләjә әсасән консорсиум истеһсал етдиjи шеjләрин алынмасы үчүн илдә 10 фаизли сәләм илә Совет һөкумәтинә 500 мин фунт-стерлинг, Русгерторга исә һәмин шәртләрлә 750 мин фунт-стерлинг әмтәә кредити верирди, өзү дә кәләчәкдә кредит верилмәсинин мүмкүн олмасы нәзәрдә тутулурду. Мүгавиләләрин гүввәдә олмасы мүддәти мүәjjән едилмирди. Тәрәфләрдән һәр бири 12 ај ирәличәдән хәбәрдарлыг етмәклә онлары ләғв едә биләрди.

Чәмиjjәтин јарадылмасы һаггында протокол 1922-чи ил нојабрын 16-да Берлиндә имзаланмышды. 1923-чү илин јазына доғру чәмиjjәт Москвада, Петроградда, Ростов-Дондә вә бир сыра башга совет шәһәрләриндә өз шө'бәләрини ачмышды. О. Волф консорсиуму илә мүгавилә бағланмасы вә онун тәсдиг олунмасы харичдә чох бөjүк тәәссүрат ојадыб дикәр саһибкарлар вә кампанијаларла данышыглар үчүн әлверишли шәраит јаратды.

Лакин сопралар консорсиум сазишдән ирәли кәлән өһдәликләри jеринә jетирмәкдән бојун гачырды, 1924-чү илдә исә Русгерторгун тәркибиндән чыхды.—*251.*

141 Алманија ширкәтләринин О. Волф тәрәфиндән башчылыг едилән консорсиуму илә мүгавилә Халг Комиссарлары Советинин 1922-чи ил 19 октjабр тарихли декрети илә тәсдиг олунмушду. Елә һәмин күн РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласы кечирилмишди, ичласда В. И. Ленин О. Волфун ширкәти илә консессија мүгавиләси бағланмасы һаггында мә'луматла чыхыш етди. Сијаси Бүро бу мә'луматы динләjәрәк гәрара алды: «Сазиш әлдә едилдиjинә көрә мәсәлә күндәликдән чыхарылсын. Ишә даир материаллар таныш олмаг үчүн Сијаси Бүро үзвләриня көндәрилсин».

Мүгавиләнин Халг Комиссарлары Совети тәрәфиндән тәсдиг едилмәси һаггында Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архивиндә сахланан мә'луматын («Известия ВЦИК» гәзетинин 1922-чи ил 20 октjабр тарихли 237-чи нөмрәсиндә дәрч олунмушдур) үстүндә белә дәркәнарлар вардыр: «Сабаһ гәзетләрдә чап едилсин, 19. X. 1922. ХКС Сәдри В. Улјанов (Ленин)» вә «Телеграфла харичә көндәрилсин. Ленин».—*253.*

142 *Малиjjә ишчиләринин Үмумрусија гурултаjы* 1922-чи ил октjабрын 22—28-дә Москвада кечирилмишди. Гурултаjда

һәлледиҹи сәслә 147, мәшвәрәтчи сәслә 126 нүмајәндә иштирак едирди. Гурултај ашағыдакы мә'рузәләри динләди: 1) малијјә сијасәти һаггында; 2) 1922—1923-ҹү илләр үчүн малијјә планы һаггында; 3) верки сијасәти вә верки системини сәмәрәләшдирмәк һаггында; 4) әмлак-кәлир верркиси һаггында; 5) јерли бүдҹә—онун мәзмуну вә тәшкили һаггында вә бир сыра башга мә'рузәләр. Гурултајын гәбул етдији гәрарларда көстәрилирди ки, Совет дөвләтини мөһкәмләндирмәк вә халг тәсәрруфатыны инкишаф етдирмәк мәгсәдилә малијјә сијасәтиндә манатын сабитләшдирилмәси, емиссијанын ролунун азалдылмасы вә сәнаједән пул верkисинин вә кәлирләрин артырылмасы үчүн мөһкәм хәтт јеритмәк лазымдыр. Гурултај верки бөлмәсн тәрәфиндән ишләниб һазырланмыш верки апаратынын структуру һаггында әсаснамәни вә үмуми мүлки верки һаггында декрет лајиһәсинн бәјәнди; губернија, гәза вә вилајәт малијјә шө'бәләри үчүн тәшкилат бөлмәсинин һазырладығы штатлары тәсдиг етди, һабелә бир сыра башга гәрарлар гәбул етди.

Малијјә ишчиләри гурултајына В. И. Ленинин тәбрики октјабрын 22-дә гурултајын биринчи ичласында охунду. Октјабрын 27-дә гурултајын сәһәр ичласында В. И. Ленинә чаваб мәктубу гәбул олунду.—*254.*

143 *Совет Русијасынын достлары чәмијјәти (Америкада)* 1921-чи илин ијунунда јаранмышды. Рәсми олараг чәмијјәт Америка фәһлә иттифагынын, Совет Русијасына техники јардым чәмијјәтинин вә бир сыра башга тәшкилатларын нүмајәндәләринин августун 7—9-да Њју-Јоркда кечирилән конфрансында тәшкил олунмушду. Чәмијјәтә 200-дән артыг јерли тәшкилатлар дахил иди. Һәр бир тәшкилата Ичраијјә комитәси вә ја Фәалијјәт комитәси башчылыг едирди ки, бунлар да Чәмијјәтин Милли ичраијјә комитәси илә билаваситә әлагәдар иди. Совет Русијасынын достлары чәмијјәтинин Милли ичраијјә комитәси вә Мәшвәрәтчи комитәси бүтүн тәшкилат вә тәшвигат ишинә, һабелә топланмыш пул вәсаитинин бир јердә чәмләнмәсинә рәһбәрлик едирдиләр. Чәмијјәт Совет Русијасынын фәһлә вә кәндлиләринә јардым көстәрмәји, АБШ-да Совет Русијасы һаггында дүзкүн мә'луматлар јајмағы вә АБШ һөкүмәти тәрәфиндән Русијанын игтисади чәһәтдән бојкот олунмасыны ләғв етмәк уғрунда мүбаризә апармағы өз гаршысына мәгсәд гојмушду.

1922-чи илин мајында Чәмијјәт Русијаја трактор дәстәси көндәрди, дәстә ијулун 17-дә Перм губернијасы Сарапул гәзасынын (индики Перм вилајәтинин Болше-Сосновски районунун) «Тојкино» совхозунда ишә башлады. Совхозун јүксәлишиндә бөјүк мүвәффәгијјәтләр газанмыш трактор дәстәсинин ишчи машын техникасы илә силаһланмыш ири тәсәрруфатын үстүнлүкләриниш көндлиләрә әјани сурәтдә көстәрирди. 1922-чи ил октјабрын 15-дә дәстәнин башчысы Ј. Верин

«Америка трактор дәстәси» мәгаләси «Правда»да дәрч олунмушду, мәгалә В. И. Ленинин диггәтини чәлб етмишди.

В. И. Ленинин тәклифинә әсасән ҮРМИК Рәјасәт Һеј'әти 1922-чи ил нојабрын 9-да «Тојкино» совхозуну нүмунәвн тәсәрруфат е'лан етди.

Ленинин мәктубу 1922-чи ил нојабрын 15-дә Нју-Јоркда АБШ-ын рус фәһлә тәшкилатлары тәрәфиндән нәшр олунан «Советская Россия» журналында инкилис дилиндә дәрч олунмушду.—*255.*

144 *Совет Русијасына техники јардым чәмијјәти* 1919-чу илин мајында Нју-Јоркда рус мүһаҹирләри тәрәфиндән тәшкил олунмушду. АБШ вә Канаданын башга јерләриндә дә белә чәмијјәтләр тәшкил едилирди. Чәмијјәтин јарадылмасында Русијадан көләнләрлә јанашы америкалылар вә канадалылар да фәал иштирак едирдиләр. Чәмијјәтин мәгсоди— АБШ-дан вә Канададан Совет Русијасына ихтисаслы фәһләләр вә техникләр көндәрмәк јолу илә онун халг тәсәрруфатынын бәрпасына јардым көстәрмәк иди. 1921-чи ил ијулун 2—4-дә Нју-Јоркда, Совет Русијасына техники јардым чәмијјәтләринин биринчи гурултајы олду, гурултај АБШ вә Канаданын ајры-ајры шәһәрләриндән јарашмыш јерли чәмијјәтләри АБШ-да вә Канадада Совет Русијасына вәһид техники јардым Чәмијјәтиндә бирләшдирди. Чәмијјәтә рәһбәрлик етмәк үчүн гурултај Мәркәзи бүро сечди вә Чәмијјәтин низамнамәсини гәбул етди. Техники ихтисасы олан, «Халг Комиссарлары Һөкумәтини таныјан, өз билијини вә әмәјини Русијанын коммунист әсаслары үзәриндә гурулмасына һәср етмәјә разы олан» һәр кәс чәмијјәтин үзвү ола биларди. 1923-чү илдә Чәмијјәтин Америка вә Канаданын мүхтәлиф јерләриндә 75-дән артыг шө'бәси вә 20 миндән артыг үзвү вар иди. Нју-Јоркда, Чикагода, Бостонда, Филаделфијада, Питсбургда вә башга шәһәрләрдә Чәмијјәтин шө'бәләри ачылмышды. Шө'бәләрин бир чохунун јанында бу вә ја дикәр ихтисаслар үзрә мәктәбләр, мәсәлән, Чикагода автомобил, трактор вә електротехника мәктәбләри, Нју-Јоркда— механика институту, Питсбургда механика е'малатханасы, Шәрги Вирчинијада һазырлыглы фәһләләрдән шахтачылар үчүн мәктәб ачылмышды. 1921-чи илин ахырындан 1922-чи илин октјабрынадәк Чәмијјәт Совет Русијасына једди кәнд тәсәрруфаты коммунасы, ики тикинти коммунасы, бир шахтачы коммунасы вә бир сыра груплар көндәрмишди. Һәмин груплар Русијаја тәхминән 500 мин доллар мәбләғиндә машын, тохум, әрзаг вә дикәр аваданлыг кәтирмишдиләр.

1923-чү илин ијунунда Совет Русијасына техники јардым чәмијјәтинин икинчи гурултајы олду, гурултај Совет Русијасына коммуналар вә һазырланмыш ихтисаслы фәһлә групларыны көндәрмәк ишини иәиики давам етдирмәк, һәм дә бу ишн күчләндирмәк барәдә гәрар гәбул етди. Гурултај В. И. Ленинә көндәрдији телеграмда «дүнјада биринчи фәһ-

лә-кәндли республикасыны» тәбрик едәрәк әмин едирди: «Бу республиканын бүтүн дүнја мәзлумларынын вә истисмар олунанларынын азадлығы вә сәадәти наминә апардығы гәһрәманлыг мүбаризәсинә там јардым көстәрәчәјимизи вә'д едирик».

Тәсәррүфат јардымы көстәрмәк саһәсиндә Чәмијјәтин фәал иши 1925-чи илдәк давам етди. Чәмијјәт өз гаршысында дуран вәзифәләри јеринә јетирдикдән сонра 1925-чи илдә фәалијјәтини дајандырды.

Ленин Совет Русијасына техники јардым Чәмијјәтинин, еләчә дә АБШ-да Совет Русијасынын достлары Чәмијјәтинин Совет Республикасына јардым көстәрмәк саһәсиндәки фәалијјәтини пролетар бејнәлмиләлчилијинин, зәһмәткешләрин гардашлыг һәмрә'лијинин парлаг тәзаһүрү кими гијмәтләндирирди.

Ленинин мәктубу 1922-чи илин декабрында «Советская Россия» журналында инкилис дилиндә чыхмышды, һәмин журнал АБШ-дакы рус фәһлә тәшкилатлары тәрәфиндән Њју-Јоркда нәшр едилирди.—*257.*

145 Тамбов губернијасынын Кирсанов гәзасында Америка кәнд тәсәррүфаты коммунасы ишләјирди, коммуна чар һөкүмәтинин тә'гибләри нәтичәсиндә Русијадан мүһаџирәт етмиш вә Совет һакимијјәти гурулдугдан сонра вәтәнә гајытмағы арзу едән кәндлиләрдән, фабрик-завод фәһләләриндән Совет Русијасына техники јардым Чәмијјәти тәрәфиндән 1921-чи илин јанварында тәшкил олунмушду. 65 нәфәрдән ибарәт биринчи груп (онлардан 5 нәфәри гадын, 7 нәфәри ушаг иди) Тамбов губернијасына 1922-чи илин апрелиндә кәлмишди. Коммуна үчүн Кирсанов гәзасынын Ирск волостунда кечмиш «Ира» совхозунун әразиси ајрылмышды, совхоз 1921-чи илин јајында Антонов бандалары тәрәфиндән дармадағын едилмишди. Нисбәтән гыса мүддәтдә, артыг 1922-чи илин пајызына доғру коммуна тәсәррүфаты јүксәлдә билмиш, бүтүн тәсәррүфат тикилиләрини бәрпа етмиш, чадырларда јашајан коммуна үзвләринин көчүрүлмәси үчүн икимәртәбәли еви тикиб гуртармыш, тахта-шалбан кәсән мүәссисә, механики е'малатханалар, тикмиш, мал-гаранын сајыны хејли артырмышды. Коммуна гоншу кәндләрин кәндлиләринә әвәзсиз олараг вә гајтармаг шәртилә борч тахыл, инвентар вермәк, е'малатханада инвентары пулсуз тә'мир етмәк јолу илә көмәк көстәрирди. Коммуна өз иши илә кәндлиләрә коллектив әмәјин сәрфәли олдуғуну сүбут едир, онларын коллектив тәсәррүфат формаларына чәлб олунмасына көмәк едирди. Кәндлиләр өзләри дејирдиләр ки, коммуна «әһали үчүн нүмунә вә әјани мисалдыр», ону «бизим мајак» адландырырдылар. Ленинин тәклифиә әсасән ҮРМИК Рәјасәт Һеј'әти 1922-чи ил нојабрын 9-да коммунаны нүмунәви тәсәррүфат е'лан етди; коммунаја бөјүк мадди јардым көстәрилди—кредитләр, борч тохум вә тикинти үчүн тахта-шалбан верилди.

1924-чү илин февралындан коммуна Владимир Илич Ленинин адыны дашымаға башлады. 1936-чы илдә Совет һөкумәти коммунаны, тәсәррүфатын әсас саһәләрини никишаф етдирилмәсиндә газандығы наилиййәтләрә көрә «Шәрәф ишаны» ордени илә тәлтиф етди. Һазырда Кирсанов районундакы Ленин адына колхоз (коммуначылар кәнд тәсәррүфаты артелинин Низамнамәсини 1938-чи илдә гәбул етмишдиләр) Тамбов вилајәтинин ән ири вә габагчыл тәсәррүфатларындан биридир.

Одесса губерниjасы Тираспол гәзасынын Мигајево стансијасы јахынлығында (гәзетдә сәһвән: Митино стансијасы јахынлығында, верилмишдир) Канададан кәлмиш украјналылардан вә галитсијалылардан 1922-чи илин мајында «Ленин јолдаш адына биринчи нүмунәви Канада агромәдәни коммунасы» тәшкил олунмушду. Тезликлә коммуначылар онлара верилән виран едилмиш мүлкәдар маликанәсини о заман үчүн өз мигјасына көрә көрүнмәмиш ири тәсәррүфата чевирдиләр; нүмунәви е'малатханалар: дәмирчилик, торначы-чилинкәр, механики, дүлкәр-харрат е'малатханалары дүзәлтдиләр, бурада ишләр електрик енержисинин көмәји илә көрүлүрдү; коммунада экинчилик мәдәнијјәтинин јахшылашдырылмасы үчүн инадла чалышырдылар. Коммуна әтраф кәндләрин атсыз кәндлиләринә бөјүк көмәк көстәирди. ҮРМИК Рәјасәт Һеј'әтинин гәрарына әсасән 1922-чи ил нојабрын 9-да бу коммуна да нүмунәви тәсәррүфат е'лан едилди.

Донбасда Јузовск рајонунун Линдјевск мә'дәнində бир груп Америка шахтачысы ишләјирди, онлар Русијаја 1922-чи илин јајында кәлмишдиләр. Совет Русијасына техники јардым Чәмијјәтинә Ленинин мәктубуна чаваб олараг бу мә'дәнин Америка шахтачылары комитәси һәмин илин октјабрында она тәбрик телеграмы көндәрмишдиләр; телеграмда дејилирди: «Сизин сағалмағыныза вә мүбариз вәзифәнизә гајытмағыныза севинәрәк Октјабр ингилабынын бешиллијин мүнасибәтилә Сизә аловлу гардашлыг саламы көндәририк. Русијаја техники јардым Чәмијјәтинә мәктубунузда бизи хатырладығыныза көрә Сизә гызғын миннәтдарлығымызы билдиририк. Биз дүнјада биринчи фәһлә-кәндли дөвләти үчүн хејирли бир иш көрдүјүмүзә көрә хошбәхтик вә һамынын гаршысында вә'д едирик ки, ...әмәк чәбһәсиндә, әкәр лазым кәлсә һәрби чәбһәдә дә ону мүдафиә едәчәјик».—*257*.

146 ҮРМИК Рәјасәт Һеј'әти 1922-чи ил нојабрын 9-да В. И. Ленинин тәклифини гәбул етди вә белә бир гәрар чыхарды: «Совет Русијасына Америка техники јардым Чәмијјәтинин артелләри тәрәфиндән рәһбәрлик едилән Перм тәсәррүфаты вә дикәр ән көркәмли тәсәррүфатлар нүмунәви һесаб едилсин».—*262*.

147 Сәнәд, Л. Уркартла консессијалар һаггында мүгавиләнин шәртләринә әлавәләр етмәк барәдә И. В. Сталинин РК(б)П

МК Сијаси Бүросу үзвләриня төклифләрдән ибарәт гыса мәктубунун үзәриндә јазылмышдыр.—*263.*

148 Азад едилмиш Приморје төбрик телеграмыны В. И. Ленин 1922-чи ил октјабрын 25-дә Узаг Шәрг республикасы гошунларынын Владивостока дахил олмасы мүнасибәтилә көндәрмишди; гошунлар, партизанларла бирликдә Владивостоку ағгвардијачылардан вә јапон мүдахиләчиләриндән азад етмишдиләр. Приморје зәһмәткешләри Ленинин телеграмына төбрик мәктубу вә көстәрилән јардым үчүн Совет һөкүмәтинә миннәтдарлыгла чаваб вердиләр.—*264.*

149 *«Observer»* («Мүшаһидәчи»)—мүһафизәкар мәсләкли һәфтәлик шикилис газети, 1791-чи илдән Лондонда чыхыр.

«Manchester Guardian» («Манчестер Кешикчиси»)—буржуа-либерал газети, ән кениш јајылмыш вә нүфузлу шикилис буржуа газетләриндән биридир. 1821-чи илдә һәфтәлик газет кими јарадылмышды (1857-чи илдән күндәлик чыхыр). Октјабр сосиалист ингилабындан сонракы илк илләрдә газет Русијадакы вәзијјәтә аз-чох објектив јанашырды.—*265.*

150 Радикал-сосиалистләр партијасының лидери, парламентин депутаты вә Лион шәһәринин валиси Едуард Еррионун 1922-чи ил сентјабрын 20-дән октјабрын 10-дәк Русијаја јарымрәсми сәфәриндән сонра Русијаја кедир. Еррио Совет Русијасына Франса илә РСФСР арасында әлагәләр јарадылмасының вачиблији вә сијаси имканларыны ајдынлашдырмаг мәгсәдилә кәлмишди. Бунунла әлагәдар оларағ о гејд етмишди ки, Русијаја «бүтүн дүнјанын рифаһы наминә ики бөјүк халгын јахынлашмасы кими фајдалы ишә ачыг сүрәтдә башламаға һазыр олан гәрәзсиз мүшаһидәчи вә сәмими демократ кими» кедир. Еррио үмид етдијини билдирирди ки, бу мәсәләләрин һәр икиси мүсбәт һәлл олунача гдыр. Еррио әһалинин һәјат шәраити илә, сәнајесинин вә кәнд тәсәррүфатының бәрпасы кедиши илә таныш олмаг үчүн Москвада, Петроградда, Нижни-Новгородда олмуш, Путилов заводуна, Петроград тичарәт палатасына, Нижегород јармаркасына, фабрикләрә, заводлара вә музејләрә кетмишди. Еррио Совет Русијасында олмасы һаггында тәәссүратларындан бәһс едәрәк совет мәтбуаты нүмајәндәләри илә мүсаһибәсиндә гејд етмишди ки, о, рус һөкүмәтинин вә халгынын мүһарибә вә дағынтының нәтичәләриня арадан галдырмаг үчүн бөјүк сә'ј көстәрдијини дәфә мүшаһидә етмишдир. Еррио совет тичарәт тәшкилатларыны 1923-чү ил Лион јармаркасында иштирак етмәјә дә'вәт етди.

Совет Русијасына сәфәрдән сонра Франсаја гајыдан Еррио РСФСР илә јахынлашмаға көмәк көстәрмәји гәт еләди; о бу јахынлашманын хејринә кампанијаја башлады вә Јахын Шәрг мәсәләсини Русијасыз һәлл етмәјин мүмкүн

олмадығы идеjасына тәрәфдар чыхды. Ермо 1922-чи ил нојабрын 10-да депутатлар палатасында чыхыш едәрәк Лозанна конфрансына Русиjанын там һүгугла бурахылмасыны тәләб етди. О, Совет Русиjасы һаггында өз тәәссүратыны чыхышларында, мүһазирәләриндә, мүсаһибәләриндә вә гәзетләрдәки бир сыра мәгаләләриндә шәрһ етмишди. Ермонун Совет Русиjасына сәфәри вә онун франсыз-совет мүнасибәтләриниң низама салынмасы хејринә фәалиjjәти Франсада бу сиjаси хәттин тәрәфдарларыны фәаллашдырды вә һәр ики өлкә арасында нормал сиjаси вә игтисади мүнасибәтләрин jарадылмасы jолунда мүһүм мәрһәлә олду.—*265*.

151 1920-чи ил августун 10-да Никилисләриң тәзjиги алтында Константинопол һөкүмәти (султан һөкүмәти) тәрәфиндән имзаланмыш Севр мүгавиләсинә гаршы түрклөрин мүбаризәси шүары алтында башланмыш Јунаныстан—Түркиjә мүһарибәсиндән сөһбәт кедир. Севр мүгавиләси әслиндә Түркиjә үчүн мүстәгиллиjиниң тамамилә итирмәк демәк иди; мүгавилә Түркиjәнин Асиja һиссәсиниң бөлүшдүрүлмәсини, Измирин зәбт олунмасыны, капитулjасиjалар режиминин сахланмасыны вә с. тәсдиг едирди.—*266*.

152 Түркиjәjә Никилтәрә-Јунаныстан мүдахиләсиниң мәғлубиjjәти илә әлагәдар олараг Никилтәрә, Франса вә Италиja тәрәфиндән һазырланан Јахын Шәрг мәсәләсинә даир конфрансдан сөһбәт кедир. Империалист дөвләтләри әввәлчә Совет Русиjасыны бу конфрансда иштиракдан тамамилә кәнар етмәjә чаһд көстәрдиләр, сонра исә, Совет дөвләтиниң артан бејнәлхалг мөвгеjи илә һесаблашмаға мәчбур олараг, 1922-чи ил 7 октjабр тарихли нотада билдирдиләр ки, Совет Русиjасыны конфрансын jалныз Гара дәниз боғазлары һаггында мәсәләнин мүзакирә олунан дөврүнә бурахачаглар. Совет һөкүмәти 1922-чи ил 20 октjабр тарихли нотасында бу мәсәләjә даир протестини билдирди, сонра исә 1922-чи ил нојабрын 2-дә «дө'вәт едән дөвләтләрә» jени нота илә мүраҹиәт етди, һәмин нотада РСФСР-ин, УССР-ин вә Күрчүстан ССР-ин Јахын Шәрг конфрансында бүтөвлүкдә иштирак етмәсиндә тә'кид етди. Нотанын лаjиһәси 1922-чи ил нојабрын 2-дә РК(б)П МК Сиjаси Бүросунун иҹласында В. И. Ленинин иштиракы илә мүзакирә олунду. Ленинин Сиjаси Бүросунун иҹласында вә К. В. Чичеринә, Сиjаси Бүронун бүтүн үзвләринә 1922-чи ил 31 октjабр тарихли мәктубунда (бу чилд, сәһ. 281) вердиjи тәклифләр нотада нәзәрә алынды. Сиjаси Бүро чаваб нотасына көскин ифшаедиҹи характер вермәjи гәрара алды.

Јахын Шәрг мәсәләсинә даир конфранс 1922-чи ил нојабрын 20-дә Лозаннада ачылмыш вә 1923-чү ил иjулун 24-дәк давам етмишди. Конфрансда Никилтәрә, Франса, Италиja, Јапонија, Јунаныстан, Румынија, Југославија, Түркиjә иштирак едирдиләр. Гара дәниз боғазларының режими мәсә-

ләсинин мүзакирәсиндә вачыд нүмајәндә һеј'әтиндә тәмсил олунан РСФСР, УССР вә Күрчүстан ССР, һабелә Болгарыстан шиддәтлә едирдиләр. Албанија, Белчика, Һолландија, Испанија, Португалија, Норвеч, Исвеч бир сыра мәсәләләрин мүзакирәсинә чәлб олунмушдулар.

Конфранс бир тәрәфдән Бөјүк Британија, Франса, Италија, Јапонија, Јунаныстан, Румынија вә Југославија, дикәр тәрәфдән исә Түркијә арасында сүлһ мүгавиләсинин имзаланмасы илә гуртарды. Гара дәниз боғазлары һаггында мәсәлә Лозанна конфрансынын күндәлијиндә мүһүм јер тутурду. Совет нүмајәндә һеј'әти бу мәсәлә барәсиндә В. И. Ленинин бу мүсаһибәдә ифадә етдији тәклифләрлә чыхыш етди. Лакин совет нүмајәндә һеј'әтинин тәклифләри рәдд едилди. Боғазлар режими һаггында Лозанна конфрансынын гәбул етдији конвенсија һәр һансы бајраг алтында олан тичарәт кәмиләринин вә һәрби кәмиләрин истәнилән вахт боғазлардан сәрбәст сүрәтдә кечиб кетмәсини мүәјјәнләшдирирди. Совет Иттифагы бу конвенсијаны, өзүнүн гануни һүгугларыны позан вә Гара дәниз өлкәләринин тәһлүкәсизлијини тә'мин етмәјән бир конвенсија кими тәсдиг етмәди.—*267.*

153 *Милләтләр чәмијјәти* (Милләтләр лигасы)—биринчи вә икинчи дүнја мүһарибәләри арасында мөвчуд олан бејнәлхалг тәшкилат; биринчи дүнја мүһарибәсиндә галиб кәлмиш дөвләтләрин 1919-чу илдә Парис сүлһ конфрансында јарадылмышды. Милләтләр чәмијјәтинин низамнамәси Версал сүлһ мүгавиләсинин бир һиссәси олуб 44 дөвләт тәрәфиндән имзаланмышды. Милләтләр чәмијјәтинин фәалијјәти Милләтләр чәмијјәтинин Ассамблејасы, Шурасы вә баш катиб башда олмагла Данми катиблији тәрәфиндән һәјата кечирилирди.

1920-чи илдән 1934-чү илədәк олан дөврдә Милләтләр чәмијјәтинин фәалијјәти Совет дөвләтинә дүшмәнчилик характери дашыјырды. О, Совет Русијасына гаршы силаһлы мүдахиләни тәшкил едән мәркәзләрдән бири иди. Милләтләр чәмијјәти сүлһү вә тәһлүкәсизлији горумаг саһәсиндә ачыз иди вә бир гајда олараг силаһлары артырмагда тәчавүзкарлара көмәк көстәрирди.

1934-чү илин сентјабрында Милләтләр чәмијјәтинин үзвү олан 34 дөвләт Совет Иттифагына мүрачиәт едәрәк Милләтләр чәмијјәтинә дахил олмағы тәклиф етдиләр. ССРИ сүлһү мөһкәмләндирмәк мәгсәди илә Милләтләр чәмијјәтинә дахил олду. Лакин сүлһ чәбһәси јаратмаг үчүн ССРИ-нин көстәрдији чәһдләр Гәрб дөвләтләринин мүртәче данрәләринин мүгавимәти илә гаршылашырды. Икинчи дүнја мүһарибәси башландыгдан сонра Милләтләр чәмијјәтинин фәалијјәти әслиндә дајанды. Милләтләр чәмијјәти хүсуси олараг чағырылмыш Ассамблејанын гәрары илә 1946-чы илин апрелиндә рәсми сүрәтдә бурахылды.—*269.*

154 *IX чағырыш ҮРМИК IV сессијасы* 1922-чи ил октјабрын 23-дән 31-дәк кечирилмишди. Сессија Халг малијјә комиссарлығының мә'рузәсини, Мәркәзи статистика идарәсинин 1922—1923-чү илләрдә РСФСР-ин әрзаг вә хаммал ehtијатлары һаггында мә'рузәсини, Үмумрусија кәнд тәсәрруфаты сәркиси һаггында, Волхов тикинтиси һаггында мә'рузәләри динләди, совет гуруҹулуғунун әсас чәһәтләрини тәнзим едән бир сыра ганун лајиһәләрини—«Әмәк ганунлары мәчәлләси»ни, «Торпаг һаггында ганун мәчәлләси»ни, «РСФСР-ин мүлки ганунлар мәчәлләси»ни, «Советләрин губернија гурултајлары вә губернија ичраијјә комитәләри һаггында әсаснамә»ни вә башгаларыны мүзакирә вә гәбул етди.

В. И. Ленин октјабрын 31-дә сессијанын јекун ичласында нитглә чыхыш етмишди. Бу, В. И. Ленинин хәстәликдән сонра илк ачыг чыхышы иди. IX чағырыш ҮРМИК IV сессијасы һаггында әтрафлы һесабат үчүн бах: «Известия» гәзетинин 1922-чи ил 24 октјабр—1 нојабр тарихли 240—247-чи №№-и.—*273.*

155 РСФСР һөкүмәтинин Инкилтәрә, Франса вә Италија һөкүмәтләринә 1922-чи ил 2 нојабр тарихли нотасындан (бах: «ССРИ харичи сијасәтинин сәнәдләри», V чилд, М., 1961, сәһ. 650—653) сөһбәт кедир.—*281.*

156 *«Петроградская Правда»*—күндәлик гәзет; РК(б)П Мәркәзи вә Петроград Комитәләринин органы кими 1918-чи ил апрелин 2-дән чыхмаға башламышды. 1924-чү илин јанварындан гәзетин ады дәјишдирилərәк «Ленинградская Правда» адланмаға башланды.—*282.*

157 *Кооперативчи коммунистләрин биринчи бејнәлхалг конфрансы* 1922-чи ил нојабрын 1—6-да Москвада олмушдур. Конфрансда Австралија, Азәрбајҹан, Ермәнистан, Австрија, Болгарыстан, Алманија, Күрҹүстан, Узаг Шәрг Республикасы, Данимарка, Италија, Латвија, Литва, Норвеч, Полша, РСФСР, Украјна, Финландија, Франса, Исвечрә, Исвеч вә Естонијанын нүмајәндәләри иштирак едирдиләр. Франсанын, Совет Русијасынын, Италијанын, Алманијанын, Исвечрәнин, Болгарыстанын вә Скандинавија өлкәләринин нүмајәндәләри мүхтәлиф өлкәләрдә кооператив һәрәкатының вәзијјәти, бу һәрәкатда коммунистләрин мөвгеји вә нүфузу һаггында мә'рузәләрлә чыхыш етдиләр. Бундан башга ашағыдакы мә'рузәләр динләнилди: Коминтернин кооператив бөлмәсинин фәалијјәти һаггында, коммунизм вә кооперасија; кооператив һәрәкатында коммунистләрин тактикасы.

Кооператив һәрәкатында коммунистләрин тактикасы мәсәләси мәркәзи мәсәлә иди. Конфранс гәтнамә гәбул етди; гәтнамәдә, сијасәт саһәсиндә кооперасијанын битәрәфлији принсипи рәдд едилди вә гејд олунду ки, кооператив ишчи илә пролетариатын сијаси вә игтисади вәзифәләринин ара-

сында сых әлагә јаратмаг зәруридир, бу ишн коммунист партијалары вә ингилаби һәмкарлар иттифаглары илә сых әмәкдашлыг шәрантиндә апармаг лазымдыр. Конфранс В. И. Ленинин фәхри сәдр сечди вә она тәбрик көндәрди. Ленинин чаваб тәбрики 1922-чи ил нојабрын 2-дә е'лан олунду.—*284.*

158 Кооператив банкы һаггында мәсәлә В. И. Ленинин иштиракы илә Сијаси Бүропун 1922-чи ил нојабрын 2-дә кечирилән ичласында мүзакирә олунмушду. Сијаси Бүро ашағыдакы гәрары гәбул етмишди: «... ј. В. И. Ленинин әсас кими гәбул едилән вә ашағыда көстәрилән тезисләри комиссијаја верилсин, комиссијаја тапшырылсын ки, ичра һаггында Сијаси Бүроја јазылы мә'рузә тәгдим етсин».

Дәрч олунан сәнәд үзәриндә Ленинин белә бир гејди вардыр: *«Хинчукла сөһбәт үчүн* **сахлансын»** (Л. М. Хинчук Сентросојузун идарә һеј'әтинин сәдри иди.—*285.*

159 В. И. Ленин бу мәктубу Петроград тохучуларынын тәбрикинә вә һәдијјәсинә чаваб олараг јазмышды. Петроград тохучулары өз тәбрик мәктубларында јазырдылар:

«Әзиз вә чох һөрмәтли Владимир Илич!

Петроград тохучулуг трести өзүнүн илдөнүмү күнүндә гызғын тәбрикләри илә јанашы, Сизә трестин фабрикләринин бириндә тохунмуш шал көндәрир.

Петроград тохучулуг трести истәјир ки, әзизимиз олан Сиз бизим кичик һәдијјәмиздән физики һәрарәтлә јанашы, Сизин бүрүмәк истәдијимиз сәмими фәһлә һәрарәтини дә һисс едәсиниз, һабелә она да диггәт јетирәсиниз ки, аваданлығын сон дәрәчә көһнәлдијиндән, дағыныглыға, чатышмазлыға вә бөһранлара бахмајараг, биз һеч дә мүһарибәдән әввәл олдуғундан пис ишләмирик вә демәли, истәдијимизи әлдә едә биләрик.

Сағлыгла кејин, әзизимиз».—*286.*

160 *Статистикачыларын дөрдүнчү Үмумрусија гурултајы* 1922-чи ил нојабрын 3—12-дә Москвада олмушду. Гурултајда РСФСР-ин бүтүн күбернијаларындан чохсајлы статистика тәшкилатларынын, халг комиссарлыгларынын, мүхтәлиф баш идарәләрин вә милли совет республикаларынын статистика тәшкилатларынын нүмајәндәләри иштирак едирдиләр. Гурултаја тәгдим олунмуш дохсал мә'рузә гурултајын тәшкил етдији кәнд тәсәррүфаты, сәнаје вә әмәк, демографија бөлмәләриндә вә башга бөлмәләрдә дињләнилмишди. Гурултај В. И. Ленинин өзүнүн фәхри сәдри сечди вә она тәбрик телеграмы көндәрди. Ленинин чаваб телеграмы нојабрын 4-дә гурултајын икинчи ичласында охунду.—*287.*

161 Инкилтәрәнин «Манчестер Гардиан» гәзетинин мүхбири Артур Рансом 1922-чи илин октјабрында хүсуси олараг

В. И. Лениндән мүсаһибә алмаг үчүн Совет Русијасына кәлмишди. Октјабрын 26-да она тәклиф едилди ки, чаваб алмаг истәдији суаллары јазсын. Ертәси күнү Рансом 7 суал јазараг Ленинә көндәрди.

Нојабрын 3-дә ахшам В. И. Ленин Рансому гәбул етди. Сөһбәт заманы Инкилтәрәдә парламент сечкиләри вә Италијада фашист чеврилиши мәсәләләринә тохунулду; лакин сөһбәт әсасән Рансомун тәртиб етдији суаллар әтрафында кетди. Ленин һәлә бүтүн суаллара чаваб јазмадығыны билдирди, лакин бә'д етди ки, Рансом јола дүшәндәк чаваблары јазыб гуртарачагдыр. Нојабрын 5-дә базар күнү Ленин Рансомун једди суалынын һамысына чаваб јазды; Рансом «Манчестер Гардиан» гәзетиндәки мәгаләсиндә јазырды: «Базар ертәси, мән Москвадан кетмәк үчүн һазырлашанда телефонла билдирдиләр ки, чаваблар һазырдыр. Мән тез Кремлә јолландым вә онлары лап вахтында алыб өзүмү гатара чатдырдым».—*288.*

162 В. И. Ленин вә Н. К. Крупскаја 1902-чи илин апрелиндән 1903-чү илин апрелиндәк Лондонда јашамышдылар. В. И. Ленинин хатырладығы таныш—сосиал-демократ, Петербург «Фәһлә синфинин азадлығы уғрунда мүбаризә иттифагы»ның хадими, «игтисадчылығын» лидерләриндән бири, «Рабочая Мысль»ын редактору К. М. Тахтарјов иди.

«Игтисадчылар»—XIX әсрин ахырлары—XX әсрин әввәлләриндә рус сосиал-демократиясында оппортунист чәрәјанын нүмајәндәләри. «Игтисадчылар» игтисадиј јат илә сијасәт арасындакы нисбәти дүзкүн башa дүшмүрдүләр, сијаси ингилаби мүбаризәнин ролуну ашағы салырдылар. Онлар фәһлә синфинин вәзифәләрини әмәк һаггыны јүксәлтмәк, әмәк шәраитини јахшылашдырмаг вә с. уғрунда игтисади мүбаризә илә мәһдудлашдырыр, ңдна едирдиләр ки, сијаси мүбаризә либерал буржуазијанын ишидир. «Игтисадчылар» фәһлә синфи партијасының рәһбәр ролуну, фәһлә һәрәкатына сосиалист шүуру кәтирилмәсинин зәрурилијини инкар едирдиләр, бунунла да буржуа идеолокијасына јол ачырдылар. «Игтисадчылыг» фәһлә синфинин синфи ингилаби јолдан јајындырмаг вә ону буржуазијанын сијаси әлавәсинә чевирмәк төһлүкәси төрәдирди. В. И. Ленин өз әсәрләриндә «игтисадчылығы» идејача тамамилә дармадағын етди.—*288.*

163 1922-чи ил октјабрын 24-дә Халг Комиссарлары Совети 1923-чү ил нүмунәли пул нишанларынын тәдавүлә бурахылмасы һаггында гәрар гәбул етди. В. И. Ленинин имзаладығы бу гәрара үјғун олараг 1923-чү ил нүмунәли пулун бир манаты тәдавүлдән чыхарылмыш пулун бир милјон манатына, јахуд 1922-чи ил нүмунәли пулун јүз манатына бәрабәр тутулурду.—*290.*

164 *Москванын вә Москва губернијасынын фәһлә вә кәндли гадынларынын битәрәф конфрансы* 1922-чи ил нојабрын 6-да олмушду. Конфрансда Москванын фәһлә гадынларындан, гәза вә волостларындан 2000 нүмајәндә иштирак едирди.

В. И. Ленин тәбрик мәктубуну, нитглә чыхыш етмәк хаһиши илә конфранс тәрәфиндән онун јанына көндәрилмиш нүмајәндә гадынлар васитәсилә чатдырмышды.—*299.*

165 В. И. Ленин кечмиш Михелсон заводунда дәфәләрлә чыхыш етмишди. 1918-чи ил августун 30-да Ленин заводда «Ики һакимијјәт (Пролетариат диктатурасы вә буржуазија диктатурасы)» мөвзусунда нитг сөјләдикдән сонра она хаһиҹәсинә гәсд едилди. 1922-чи илин августунда заводун фәһләләри Москва Советинә мүраҹиәт едәрәк завода Ленинин адыны вермәји хаһиш етдиләр. 1922-чи ил сентјабрын 9-да Москва Совети фәһләләрин вәсатәтини гәбул едәрәк завода Владимир Илиҹин адыны верди. Заводун адыны дәјишмәси, һабелә Октјабр сосиалист ингилабынын бешинчи илдөнүмүнүн јахынлашмасы илә әлагәдар оларағ завод фәһләләринин үмуми јығынчағында гәрара алынды ки, нојабрын 7-дә тәнтәнәли митинг кечирилсин. Фәһләләр Ленинә мәктуб јазыб ону һәмин күн онларын јанына көлмәјә дә'вәт етдиләр.

Ленин хәстә олдуғуна көрә бу мәктубу јазмышды. Мәктуб ичласын кечирилдији залда охунду, арзу едәнләрин һамысы зала јерләшмәдијиндән завод бинасы габағындакы бағчада дәфәләрлә, сонра исә заводун сехләриндә дөнә-дөнә охунмушду.—*300.*

166 «Електропередача» дөвләт електрик стансијасынын (һазырда стансија ону тикән иншаатчы-мүһәндис Р. Е. Классонун адыны дашыјыр) фәһлә вә гуллугчуларына В. И. Ленинин тәбрик мәктубу Октјабр сосиалист ингилабынын бешиллији күнүндә клубун ачылышында чыхыш етмәк дә'вәтинә чаваб оларағ јазылмышды.—*301.*

167 В. И. Ленин *«Климтсыдакы Стодол маһуд фабрикинин фәһләләринә»* мәктубуну фабрикә Ленинин ады верилмәси мүнасибәтилә фабрик фәһләләринин 1922-чи ил 3 нојабр тарихли тәбрик мәктубуна чаваб оларағ јазмышды. Фәһләләр тәбрик мәктубу илә јанашы Владимир Илиҹә һәдијјә оларағ костјум үчүн маһуд парча көндәрмишдиләр. Фәһләләр өз мәктубунда Ленинә јазырдылар:

«Бизим әзиз Илич!

Пролетар ингилабынын бешинчи илдөнүмү мүнасибәтилә биз Стодол маһуд фабрикинин фәһләләри өз фабрикимизә сәнин адыны вермәји гәрара алмышыг. Бу мүнасибәтлә биз

сәнә сәмимн бајрам тәбрикимизи вә өзүмүзүн истеһсал етдијимиз кичик һәдијјәни көндәририк.

Әкәр сән, бизим мүәллимимиз вә рәһбәримиз, әлимизлә тохунан костјуму кејсән өзүмүзү хошбәхт һесаб едәрик. Сағлыгла кејин, Илич вә бил ки, биз һәмишә сәнинләјик.

Клинтсыда В. И. Ленин адына фабрикин ишчиләри вә сәнә садиг олан фәһләләри.

Клинтсы, 3 нојабр 1922-чи ил».—*302.*

168 *Коммунист Интернасионалынын IV конгреси* 1922-чи ил нојабрын 5-дән декабрын 5-дәк кечирилмишдир. Конгресин ачылышы Петроградда олмушду; сонракы ичласлар исә нојабрын 9-дан е'тибарән Москвада олмушду. Конгресин ишиндә 58 коммунист партијасының, үч башга партијаның—Италија сосналист, Исландија фәһлә вә Монголустан халг ингилаби партијаларының вә беш фәһлә тәшкилатының—Коммунист Кәнчләр Интернасионалының, Профинтернин, Бејнәлхалг гадынлар катиблијинин, АБШ зәнчиләри тәшкилатының, Бејнәлхалг фәһлә јардымының нүмајәндәләри иштирак едирдиләр. Конгресдә Коминтернин III конгресиндән сонра јаранмыш бир сыра партијаларын—Јапонија, Португалија, Бразилија коммунист партијаларының вә башга партијаларын нүмајәндәләри илк дәфә иштирак едирдиләр.

IV конгрес Коминтернин Ичраијјә Комитәсинин һесабатыны вә ашағыдакы мәсәләләри мүзакирә етди: Русија ингилабының беш или вә дүнја ингилабының перспективләри, капиталын һүчуму һаггында, Коминтернин програмы һаггында, һәмкарлар иттифагларында коммунистләрин вәзифәләри һаггында, Шәрг мәсәләси, аграр мәсәләси вә башга мәсәләләр.

В. И. Ленин конгресин һазырлаимасы үчүн бөјүк иш апармышды. Ленин 1922-чи ил октјабрын 7-дә Мәркәзи Комитәнин пленумунда РК(б)П-нин конгресдәки нүмајәндә һеј'әти бүросуна үзв сечилмишди, о, һәмин бүронун башчысы кими Русија нүмајәндә һеј'әтинин бүтүн ишинә рәһбәрлик едирди, конгресин ән мүһүм гәрарларының ишләниб һазырланмасында фәал иштирак етмишди. О, конгресдәки мә'рузәсинә сә'јлә һазырлашмыш, мә'рузәнин планыны икн дилдә—рус вә алман дилләриндә һазырламышды (бах: бу чилд, сәһ. 469—477).

Ленинин бурада дәрч олунаи тәбрики конгресин ачылышында, 1922-чи ил нојабрын 5-дә охунмушду. Ленин конгресин мәркәзи һадисәси олмуш «Русија ингилабының беш или вә дүнја ингилабының перспективләри» мә'рузәсини конгресин нојабрын 13-дә кечирилән сәһәр ичласында алман дилиндә етмишди. Елә һәмин күн мә'рузәнин алманча стенограмының үзү көчүрүлмүш сурәтини вә онуи рус дилинә тәрчүмәсини алан Ленин јазмышды: «*Олдугча*

чох јахшыдыр!! Чох саг олун. *«Правда»ја* вермәји унутмајын». Мә'рузә «Правда»да 1922-чи ил нојабрын 15-дә дәрч олунмушду.

Коммунист Интернационалынын IV конгреси Русија мәсәләсинә дайр гәтнамә гәбул етди. Гәтнамәдә гејд олунурду ки, Совет Русијасы дүнја пролетариаты үчүн тарихи инкилаби тәчрүбәнин чох зәнкин хәзинәси олараг галыр; сосиализмин гурулмасына јөнәлдилмиш бир сијасәт кими јени игтисади сијасәтә јүксәк гијмәт верилирди. Конгрес, Русијада пролетар инкилабыны империалист дөвләтләрин һүчуму тәһлүкәсиндән вә капитализм гурулушунун бәрпасындан јалныз дүнја пролетариатынын биркә сә'ләри сајәсиндә горунуб сахлана биләчәјини көстәрди вә бүтүн өлкәләрин зәһмәткешләрини «Совет Русијасындан әлини чәк!, Совет Русијасыны һүгуги чәһәтдән танымајы! Совет Русијасынын тәсәррүфат чәһәтдән бәрпасына тә'сирли јардым көстәрмәли!» шүарлары алтында Совет Русијасыны мүдафиә етмәјә чағырды.

Конгрес бејнәлхалг инкилаби һәрәкатын вәзиҗәтини вә вәзифәләрини әтрафлы мүзакирә етди, III конгресдән сонра кечән ил јарым әрзиндә капиталист өлкәләриндә фәһлә синфинин мүбаризәсинә јекун вурду вә гејд етди ки, Коммунист Интернационалынын јеритдији баһид чәбһә тактикасы дүзкүн тактика олмушдур. Коммунист Интернационалынын тактикасы һаггында тезисләрдә буржуазијанын фәһлә синфи үзәринә игтисади вә сијаси һүчумунун дәгиг характеристикасы верилди, капиталын һүчумунун дәф олунмасыны тәшкил етмәк, баһид чәбһә тактикасы әсасында фашизмә гаршы мүбаризәни күчләндирмәк саһәсиндә коммунист партијаларынын вәзифәләри мүәјјәнләшдирилди. Конгрес баһид чәбһә тактикасына әсасланараг фәһлә һөкүмәти шүарыны иәли сүрдү, белә бир һөкүмәтә конгрес пролетариат диктатурасына кечидин мүмкүн формасы кими бахырды. Һәм дә конгрес мүәјјән шәраитдә парламент әсасы үзәриндә дә фәһлә һөкүмәтинин јаранмасы мүмкүн олдуғуну көстәриб хүсуси олараг гејд етди ки, белә һөкүмәтин јарадылмасы да, онун варлығынын өзү дә буржуазија әлејһинә инкилаби мүбаризәдән ајрылмаздыр.

Конгрес, Версал системинин јаранмасы илә әлагәдар олараг бејнәлхалг вәзиҗәти мүзакирә едиб бу системин империалист дөвләтләр арасында зиддиҗјәтләри кәскинләшдирдијини, һәрбиләшдирмәнин күчләнмәсинә, јени дүнја мүһарибәсинин јаранмасы тәһлүкәсинин артмасына анарыб чыхардығыны көстәрди вә коммунист партијаларыны, бириичи нөвбәдә Франса вә Алманија коммунистләрини пролетариатын бејнәлхалг һәмрә'јлијини мөһкәмләндирмәјә чағырды.

Конгрес Һаага конгресинә, II вә II$^1/_2$ Интернационаллара, бүтүн өлкәләрин һәмкарлар иттифагларына ачыг мәктубла мүраҹиәт едәрәк фәһлә синфинин баһид чәбһәсини јаратмаг үчүн јени аддым атды, һәмин мәктубда онлары капи-

талын һүчумуна вә мүһарибә тәһлүкәсинә гаршы бирка фәалијјәт көстәрмәјә чағырды. Конгрес һәмкарлар иттифагларында коммунистләрин вәзифәләрини мүәјјәнләшдирәрәк һәмкарлар иттифагларынын бирлији уғрунда шүарыны иәли сүрдү; бу шүар һәмкарлар иттифаглары Гырмызы Интернационалынын 1922-чи ил нојабрын 19-дан декабрын 2-дәк Москвада кечирилән II конгреси гәрарларынын әсасыны тәшкил етди.

Коминтернин програмы мәсәләси мүзакирә олунаркән конгрес ону гәти шәкилдә гәбул етмәмәк барәдә В. И. Ленинин тәклифини нәзәрә алды, чүнки ону даһа диггәтлә һазырламаг лазым иди. Нојабрын 20-дә Русија нүмајәндә һеј'әти бүросунун В. И. Ленинин рәһбәрлији алтында кечән мүшавирәсиндә програм мәсәләсинә даир гәрар лајиһәси ишләнib һазырланды, һәмин гәрар лајиһәси нојабрын 21-дә конгресин гәбул етдији гәтнамәнин әсасыны тәшкил етди. Бу гәтнамәдә конгрес програмын бүтүн лајиһәләрини өјрәнмәк, әтрафлы ишләмәк вә дәрч етмәк үчүн Коммунист Интернационалынын Иҹраиҹјә Комитәсинә вермәји гәрара алды, һәмчинин бүтүн партијалара өз милли програмларыны ишләјиб һазырламағы бир вәзифә кими тапшырды.

Конгрес әзилән вә асылы өлкәләрдә милли азадлыг һәрәкатынын тәһлилини верәрәк мүстәмләкә вә јарыммүстәмләкә өлкәләр үчүн ваһид антиимпериалист чәбһәси шүарыны иәли сүрдү. Аграр мәсәләсиндә коммунист партијаларынын сијасәтини дәгигләшдирмәк мәгсәди илә конгрес Коммунист Интернационалынын аграр фәалијјәти програмынын гарасыны гәбул етди. Коминтернин II конгресинин аграр мәсәләсинә даир гәтнамәсинин әсасән тәкрар едән вә дүрүст олмајан ифадәләрдән ибарәт лајиһә гарасынын илкин варианты Ленинин Русија нүмајәндә һеј'әти бүросу үзвләринә јаздығы 1922-чи ил 25 нојабр тарихли мәктубунда (мәктуб дөрд дилә тәрчүмә олунараг нүмајәндәләрә пајланмышды) кәскин тәнгид едилди. Ленин јени гәтнамә илә II конгресин гәтнамәси арасында зиддијјәтләрдән гачмаг үчүн «онлары сөзбәсөз тутушдурмағы» вә «бу јени гәтнамәјә бир нөв хүсуси шәрһ характери вермәји» тәклиф етди. Ленинин көстәришләринә ујғун олараг лајиһә јенидән ишләнәрәк II конгресин гәтнамәсини әмәли сүрәтдә тәтбиг етмәк үчүн тә'лимат кими тәртиб олунду.

Конгресин иҹласларындан биринdә Бејнәлхалг фәһлә јардымы һаггында мә'рузә динләнилди. 1922-чи ил декабрын 2-дә В. И. Ленин Бејнәлхалг фәһлә јардымынын катибинә мәктубла мүраҹиәт едәрәк Совет Русијасына бејнәлхалг пролетариатын истеһсалат јардымынын јекунларыны јүксәк гиймәтләндирди (бах: бу чилд, сәһ. 348—349). Конгрес 1922-чи ил декабрын 5-дә гәбул едилмиш «Совет Русијасына пролетар јардымы һаггында» хүсуси гәрарында халг тәсәррүфатынын бәрпасы ишиндә дүнјада илк пролетар дөвләтинә тезликлә реал јардым көстәрмәк үчүн сијаси гүввә илә јана-

шы, дүнја пролетариатынын бүтүн тәсәррүфат күввәсини сәфәрбәрлијә алмаға чағырды.

Конгрес Коммунист Интернасионалынын ајры-ајры бөлмәләриндә вәзијјәтә бөјүк диггәт јетирди. Хүсуси комиссијаларда вә пленар ичласларында Франса, Испанија, Италија, Чехословакија, Полша, АБШ, Југославија, Данимарка вә башга өлкәләрин коммунист партијаларынын фәалијјәти мүзакирә олунду. В. И. Ленин Коминтернин ајры-ајры бөлмәләринин фәалијјәти илә әлагәдар олан бир сыра мәсәләләрин һәллиндә бөјүк көмәк көстәрди. О, конгресә һазырлыг дөврүндә вә онун иши заманы коммунист партијаларынын нүмајәндәләри вә конгресин дикәр нүмајәндәләри илә көрүшәрәк өз мәсләһәтләри илә онлара ингилаби фәалијјәтин дүзкүн сијасәт вә тактикасыны ишләјиб һазырламагда көмәк едирди. Ленин Италија комиссијасынын ишинә хүсуси диггәт јетирди, комиссијанын ишиндә Италија коммунист вә сосиалист партијаларыны бирләшдирмәк мәсәләси мәркәзи мәсәлә иди. 1922-чи илин октјабр вә нојабрында Ленин бирләшмә мәсәләсиндә мүхтәлиф бахышлары олан А. Грамшини, Н. Бомбаччини, А. Гратсиадеини, А. Бордиганы гәбул етмишди. РК(б)П МК Италија нүмајәндә һеј'әтинин үзвләриниә Италија коммунистләринин тактикасы һаггында мәктубла мүрачиәт етди. Бүтүн бунлар, Италија мәсәләсинә даир гәтнамәјә сәсвермә заманы Италија нүмајәндәләринә вәһид мөвге тутмагда көмәк етди. 1922-чи ил декабрын 11-дә Ленин Италија сосиалист партијасынын баниләриндән вә онун Коминтернә бирләшмәси төрәфдарларындан бири олан К. Ладзаријә мәктуб јазараг партијаны бирләшдирмәк һаггында конгресин гәбул етдији гәрар барәдә мә'лумат верди вә Италија сосиалистләрини «ән бөјүк сә'ләә» бирләшмәјә көмәк көстәрмәјә чағырды (бах: Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабы, сәһ. 517—518).

Конгресин вә онун комиссијаларынын гәбул етдији гәрарлар коммунист партијаларында сағ оппортунист вә төрғәтчилик-еһкамчылыг сәһвләринин арадан галдырылмасына, Коминтерн бөлмәләринин јени типли марксист-ленинчи партијалара чеврилмәсинә көмәк етди.—*305.*

[169] Ленин өзүнүн ««Сол» ушаглыг һаггында вә хырда буржуалыг һаггында» мәгаләсини нәзәрдә тутур (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 36-чы чилд, сәһ. 305—339).—*310.*

[179] «Ики дәфә ики—стеарин шамы»—И. С. Турқеневин «Рудин» романында, гадынлара кини мүнасибәт бәсләјән персонажлардан бири Пигасовун ишләтдији ифадәдир. Гадынларда чидди мәнтиги дүшүнчә габилијјәтини инкар едән Пигасов дејирди: «мәсәлән, кими дејә биләр ки, ики дәфә ики дөрдә дејил, бешә вә ја үч јарыма бәрабәрдир; гадын исә дејәчәкдир ки, ики дәфә ики стеарин шамына бәрабәрдир».—*323.*

171 Ленин Коммунист Интернационалы III конгрессинин гәбул етдији «Коммунист партијаларынын тәшкилат гурулушу, иш методлары вә онун мәзмуну» тезисләри нәзәрдә тутур.—*324.*

172 РК(б)П МК Сијаси Бүросу 1922-чи ил нојабрын 16-да 1923-чү илин јанвары әрзиндә ордуну 800 мин адам 600 мин адам ихтисар етмәк һаггында гәрар гәбул етди. РК(б)П МК-нын 1922-чи ил декабрын 18-дә кечирилән иленуму, февралын биринә дәк ордунун 600 мин адам гәдәр ихтисар олунмасы һаггында Сијаси Бүронун гәрарыны тәсдиг етди. Пленум, ордунун ихтисарыны һәрби техниканын јахшылашдырылмасы јолу илә әвәз етмәк лүзумуну көстәрди вә бу мәгсәдлә ХКС-јә тәклиф етди ки, һәрби заводларын лап тезликлә јахшылашдырылмасындан өтрү вәсаит ахтарыб тапсын. Пленум төвсијә етди ки, X Үмумрусија Советләр гурултајы адындан бүтүн халгларa чағырышла мүрачиәт олунсун, һәмин мүрачиәтдә РСФСР-ин һамылыгла тәрксиләһә чан атдығы бир даһа гејд едилсин вә Советләр өлкәсинин бу тәклифинә дикәр дөвләтләрин көстәрдикләри мүгавимәти дәф етмәјә чағырылсын.

X Үмумрусија Советләр гурултајы милјонларла зәһмәткеш адындан бир даһа тәнтәнәли сурәтдә тәсдиг етди ки, о, сүлһ вә динч әмәјә чан атыр. Гурултајын мүрачиәтиндә дејилирди: «Јени мүһарибәләр тәһлүкәси гаршысында, капиталист дөвләтләрин ирадәси илә силаһларын гудузчасына өјадылмасы гаршысында, Версал мүгавиләсинин рүсвајчылыгы гаршысында, бурҗуа дөвләтләринин мүстәмләкәчилик фырылдаглары гаршысында РСФСР-ин фәһлә вә кәндлиләри бир даһа өз хәбәрдарлыг сәсләрини учалдырлар.

Дүнја зәһмәткешләри! Ким динч әмәклә мәшғул олмаг истәјирсә, сүлһү тә'мин етмәк, бәшәријјәти дәһшәтли вә гырғын салан мүһарибәләрдән горумаг үчүн өз сә'ј-ләрини Совет Русијасынын сә'ј-ләри илә бирләшдирсин!..

X Советләр гурултајы өзүнүн сүлһ сијасәти хәттини тәнтәнәли сурәтдә тәсдиг едәрәк һамыны бу хәттә тәрәфдар чыхмаға чағырыр. Гој бүтүн халглар өз һөкүмәтләриндән сүлһ тәләб етсинләр. Сүлһ ишн халгларын өз әлиндәдир. Кәләчәк мүһарибәләр тәһлүкәсини арадан галдырмаг үчүн дүнјанын бүтүн зәһмәткешләринин сә'ј-ләри бирләшмәлидир. Үзүлүб әлдән дүшмүш вә әзаб чәкмиш, вар-јохдан чыхарылмыш вә ачлыг чәкән бәшәријјәт үчүн нәјин бahасына олурса олсун сүлһ тә'мин едилмәлидир».—*324.*

173 *Америка Бирләшмиш Штатларында рус колонијасының* тәркибиндә тәхмини һесабламалара көрә 20-чи илләрдә үч милјона јахын адам вар иди ки, бунлар да әсасән ингилабдан әввәл сијаси, игтисади вә дини сәбәбләр үзүндән Русијаны тәрк етмиш мүһачирләрдән ибарәт иди; Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Русијадан гачан буржуазија, задәкан вә зијалы нүмајәндәләри онларын чүзи һиссәсини тәшкил

едирдиләр. Бу групларын сосиал вә игтисади вәзиҗәтиндә, һабелә Совет Русиҗасына мунасибәтдә олан фәргләр рус колонижасының ики дүшмән чәбһәјә бөлүнмәсинә сәбәб олду.. Бу чәбһәләрдән бириси Совет Русиҗасынын достлары чәмиҗәти (рус бөлмәси), Совет Русиҗасына техники јардым чәмиҗәти, АБШ һәмкарлар иттифагларының рус бөлмәләри, мүхтәлиф рус гаршылыглы јардым чәмиҗәтләринин Бирләшмиш конфрансы вә дикәр мүтәрәгги фәһлә тәшкилатлары. тәшкил едирдиләр ки, булларын әтрафында колонистләрин әксәриҗәти бирләшмишди. Дикәр чәбһәни исә мүхтәлиф рус хырда буржуа вә монархист тәшкилатларының коалисиҗасы тәшкил едирди, булар «Новое Русское Слово» антисовет гәзети әтрафында топлашмышдылар.

В. И. Ленин өз мәктубуну рус колонижасының Совет Русиҗасына достлуг мунасибәтләри мөвгејиндә дуран тәшкилатлары әтрафында груплашан һиссәсинә көндәрмишди.—*327.*

174 *Умумрусија кәнд тәсәрруфаты сәркиси* IX Умумрусија Советләр гурултајының гәрарына ујғун олараг 1922-чи илин најызында ачылмалы иди. Лакин сәркини тәшкил етмәк вә мәһсул гытлығының нәтичәләрини арадан галдырмаг үчүн чох иш көрүлмәли олундуғундан онун ачылышы 1923-чү илә кечирилмишди. Сәркинин харичи шө'бәсинә бөјүк әһәмиҗәт верилирди, бир сыра өлкәләрин сәнајечиләри сәркидә иштирак етмәјә чан атырдылар. Мәтбуатда гејд олунурду ки, сәркі «тәкчә Русија характери дејил, мүәјјән мә'нада һәм дә бејнәлхалг характер дашымалыдыр», «тәкчә советләрдахили әһәмиҗәтә дејил, һәм дә бејнәлхалг әһәмиҗәтә малик олмалыдыр». Көрүнүр, бунунла әлагәдар олараг В. И. Ленин 1922-чи ил октјабрын 6-да ашағыдакы тәбрики јазмышды: «Москвада бејнәлхалг кәнд тәсәрруфаты сәркисинә. Һәр чүр мүвәффәгиҗәтләр арзулајырам, мәктубун гысалығына вә тәләскәнлиҗинә көрә бағышламағынызы арзу дәрәчәдә хаһиш едирәм. В. Улјанов (Ленин)» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви). Бу тәбрик көндәрилмәди; онун әвәзинә Ленин бурада дәрч олунан сәнәди јазмыш вә Баш сәркі комитәсинә көндәрмишди.

ССР Иттифагының биринчи кәнд тәсәрруфаты вә кустар-сәнаје сәркисинин ачылышы 1923-чү ил августун 19-да Москвада олмушду. В. И. Ленин сәркијә бөјүк мараг көстәрирди. Агыр хәстә олмасына бахмајараг, Ленин октјабрын 19-да ахырынчы дәфә Москваја кәләндә сәркинин әразисиндән кечмишди.—*330.*

175 *«Clarté»* («Ишыг»)—мүтәрәгги јазычыларын вә мәдәниҗәт хадимләринин 1919-чу илдә А. Барбүс тәрәфиндән јарадылан групу. «Кечмиш мүһарибә иштиракчыларының республика бирлиҗи» («Association Républicaine des Anciens Combattants») вә сонралар бир сыра өлкәләрдәки она гошулан

бу чүр груплар әсасында јарадылмышды, һәмин груплар «Кечмиш мүһарибә иштиракчылары Интернасионалы» јаратдылар, онун әсас шүары «мүһарибәјә гаршы мүһарибә» шүары иди. «Clarté» групуна III Интернасионалын тәрәфдарлары—А. Барбүс, А. Франс, П. Вајјан-Кутјурје вә пасифист әһвал-руһиҹјәли јазычылар—Р. Роллан, С. Свејг, Һ. Уеллс, Т. Һарди, Е. Синклер, Ж. Ромен вә башгалары дахил идиләр. Груп ејни адлы ајлыг журнал нәшр едирди (1919-чу илин октјабрындан 1928-чи илин јанварына кими Парисдә чыхырды), журнал илк илләрдә Франсада вә харичдә бөјүк мүвәффәгиҹјәт газанмышды. Лакин групун дахилиндәки идеја ихтилафлары вә тәшкилати мәһәтдән зәифлији онун при тәшкилата чевриlмәсинә вә бөјүк нүфуз газанмасына имкан вермәди. Барбүс журналын редакторлуғундан кетдикдән (1924-чү илин апрелиндә) аз сонра жүрнал өз мүтәрәгги әһәмиҹјәтини итирди вә 1928-чи илдән ләғв олунду, груп исә дағылды.

Кремлдә В. И. Ленинин шәхси китабханасында групун А. Барбүс тәрәфиндән тәртиб олунмуш манифести—«Зүлмәтдә ишыг. «Clarté» групу нәјә чан атыр» китабы сахланыр ки, бунун үзәриндә дә белә бир төһфә јазысы вардыр: «Јазылмамыш бөјүк гануплары илкин олараг јазан Ленинә гызғын һөрмәтлә. Анри Барбүс».—*331.*

176 *Москва Советинин пленуму* Москванын бүтүн рајон Советләриниң пленумлары илә биркә Бөјүк театрда ичлас едәрәк шәһәр вә рајон Советләриниң јеиидән сечилмәси әрәфәсиндә Москва Совети Рәјасәт һеј'әтиниң вә Ичранҹјә комитәсиниң фәалиҹјәти һаггында һесабаты динләди. В. И. Ленин ичласа, онун күндәлиҹиндәки мәсәләләрин мүзакирәси гуртардыгдан сонра кәлмишди. «Правда» гәзетиндәки гыса мә'луматда дејилирди: «Јол. В. И. Ленинин сәһнәдә көрүнмәси күрултулу «ура» далғалары илә, гызғын вә сүрәкли алгышларла гаршыланыр, бу алгышлар оркестрин ифа етдиҹи «Интернасионал»ын күчлү сәсини аз гала батыран, узун мүддәт кәсилмәјән алгышларла әвәз олунур... Бу күрултулу алгышлар, «Интернасионал»ын үч дәфә ифа олундуғу бүтүн вахт әрзиндә давам едир. Јол. Ленин сөзә башламаға чәһд көстәрир, лакин һәр тәрәфдән учалан гызғын «Јашасын дүнја инғилабының рәһбәри», «Јашасын јолдаш Ленин!» сәдалары дәфәләрлә онун сөзүнү кәсир». Пленум иштиракчыларынын хатырладығы кими Владимир Илич, нахош олдуғуна бахмајараг бөјүк руһ јүксәклиҹи илә чыхыш етди. Онун нитги «сон дәрәчә севиндиричи, руһландырычы, оптимист» иди (бах: В. И. Ленин һаггында хатирәләр, 2-чи һиссә, Бакы, 1959, сәһ. 442—443).

Бу, Ленинин күтлә гаршысында сонунчу чыхышы иди.—*332.*

177 В. И. Ленин Узаг Шәрг республикасы Халг мәчлисинин 1922-чи ил нојабрын 14-дә УШР-ин РСФСР илә бирләшмәси

һаггында гәбул етдији гәрары нәзәрдә тутур; бу гәрар һаггында мә'лумат 1922-чи ил нојабрын 15-дә дәрч олунмушду. Гәрарын там мәтни гәзетләрдә 1922-чи ил нојабрын 21-дә, артыг Ленинин чыхышындан сонра чап олунмушду.—*333.*

178 Л. Уркартла мүгавилә бағланмасы мүнасибәтилә 1922-чи ил октјабрын ахырларында—нојабрын әввәлләриндә «Правда» гәзетинин сәһифәләриндә дискуссија характерли бир сыра мәгаләләр дәрч едилмишди. Дискуссија В. И. Ленинин тәклифинә әсасән тәшкил олунмушду. Ленин 1922-чи ил октјабрын 30-да Г. Л. Пјатакова вә М. И. Фрумкинә мәктубунда јазырды: «Уркартын мүвәккили илә ј. Красинин көрүшмәси һаггында алынмыш телеграм бу мәсәлә барәсиндә дискуссија мәгаләләринин верилмәсини сүр'әтләндирмәјә бизи мәчбур едир. Буна көрә дә хаһиш едирәм ки, күнү сабаһ Пјатаковун мәгаләси, дискуссија характеридә олдуғу гејд едилмәклә, «Правда»да верилсин. О бириси күн Фрумкинин вә ја онун тәклиф етдији һәр һансы бир адамын мәгаләси верилсин» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).—*338.*

179 *Совет ишчиләри һәмкарлар иттифагынын бешинчи Үмумрусија гурултајы* 1922-чи ил нојабрын 16—21-дә Москвада олмушду. Гурултајда 201 нүмајәндә иштирак етмишди. Гурултаја В. И. Ленинин Твер губерниjасы совет ишчиләри һәмкарлар иттифагынын VI гурултајы фәхри нүмајәндә сечмишди. Совет ишчиләри һәмкарлар иттифагынын V Үмумрусија гурултајы Ленини фәхри сәдр сечди вә она тәбрик көндәрди. Гурултај иттифаг МК-сынын һесабатыны, иттифагын нөвбәти вәзифәләрини, тәшкилат мәсәләсини, тариф-истеһсади иши вә башга мәсәләләри мүзакирә етмишди.

Гурултај гуртардыгдан сонра Лениндән алынмыш тәбрик 1922-чи ил нојабрын 24-дә совет ишчиләри һәмкарлар иттифагы Мәркәзи комитәси рәјасәт һеј'әтинин јени сечилмиш тәркибинин бириничи ичласында охунмушду. Ленинин гаршыја гојдуғу вәзифәләр, һәмчинин совет дөвләт апараты һаггында мәсәләни хүсуси олараг мүзакирә етмәк барәсиндә арзусу совет ишчиләринин VI Үмумрусија гурултајына һазырлыг вә гурултајын бүтүн иши үчүн әсас олду; 1924-чү ил декабрын 21-дә гурултајын ачылышы күнүндә Ленинин тәбрик мәктубу нүмајәндәләрә охунду.—*343.*

180 В. И. Ленинин мәктубу, кәми тә'мири програмыны ихтисар етмәк һаггында онун тәклифини сәсә гојмаг үчүн РК(б)П МК Сијаси Бүросунун үзвләринә көндәрилмишди.—*344.*

181 Иллик кәмигајырма вә мүдафиә ишләри планына бахмаг үчүн РК(б)П МК-ның тәшкил етдији комиссија нәзәрдә тутулур.—*344.*

182 РК(б)П МК Сијаси Бүросу 1922-чи ил нојабрын 30-дакы ичласында кәмигајырма програмы һаггында мәсәлә мүзакирә едәрәк гәрара алды ки, кәмиләрин тә'мири үчүн хәрчләрин үмуми мәбләғи 8 милјон маһатадәк азалдылсын. Гәнаәт едилмиш вәсаит В. И. Ленинин тәклифи илә Халг маариф комиссарлығына тәхсис едилди (бах: бу чилд, сәһ. 360).—*345.*

183 В. И. Ленин Тротскинин е'тиразыны нәзәрдә тутур, о, Ленинин РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләринә сөсвермә үчүн көндәрилән 1922-чи ил 25 нојабр тарихли мәктубу үзәриндә јазмышды: «Бу чүр «көзәјары» ихтисар етмәк методуну дүзкүн һесаб едә билмәрәм».—*345.*

184 В. И. Ленинин әввәлки мәктубунда верилән тәклифи сәсә гојуларкән Л. Б. Каменев заводлара «сифаришләрин артыг верилдијини» сәбәб көтирәрәк, 10 милјон манат мәбләғинин тәсдиг олунмасына тәрәфдар чыхмышды.—*346.*

185 *Маариф ишчиләри иттифагының дөрдүнчү Үмумрусија гурултајы* 1922-чи ил нојабрын 21—26-да Москвада олмушду. Гурултајда 183 нүмајәндә иштирак едирди. Маариф ишчиләринин сијаси тәрбијәси мәсәләси гурултајын диггәт мәркәзиндә иди. Гурултај нүмајәндәләринин РК(б)П МК-ја көндәрдији тәбрикдә дејилирди: «Маариф ишчиләри үчүн тәрәддүдләр вә чашгынлыг дөврү гуртармышдыр, бүтөвлүкдә маариф ишиндә олдуғу кими, маариф ишчиләринин өзләринин маарифиндә дә мөһкәм коммунист хәттинин зәрурилијини һамы һисс едир...» Гурултај мәдәни-маариф иши вә халг маарифи мәсәләләрини нәзәрдән кечирәрәк маариф ишчиләрини, онларын гаршысында дуран вәзифәләри мүвәффәгијјәтлә һәлл етмәк, онларын ишиндәки чәтинликләри арадан галдырмаг үчүн бүтүн гүввәләри сәмләшдирмәјә чағырды вә гејд етди ки, «һәрби чәбһәләрдәки гәләбә јалныз РКП-нин рәһбәрлији алтында олдуғу кими, мәдәни чәбһәдәки гәләбә дә «јеканә олараг онун али рәһбәрлији алтында мүмкүндүр».

Гурултај Ленинп өзүнүн фәхри сәдри сечди вә «маариф ишчиләринин јарым милјонлуг ордусу адындан» она тәбрик көндәрди. Ленинин чаваб тәбрики нүмајәндәләрин гурултулу алгышлары алтында 1922-чи ил нојабрын 26-да гурултајын сәһәр ичласында охунду.—*347.*

186 *Бејнәлхалг фәһлә јардымы (Межрабпом)*—бејнәлхалг фәһлә синфинин Совет Русијасы зәһмәткешләри илә күтләви пролетар һәмрә'јлији тәшкилаты. Совет Русијасынын ачлыг чәкән јерләрин әһалисинә јардым комитәләринин 1921-чи илин сентјабрында кечирилән бејнәлхалг конфрансында јарадылмышды; һәмин комитәләр бу јардымы бејнәлхалг мигјасда әлагәләндирмәк мәгсәдилә бир сыра өлкәләрдә јарадылмышды. Межрабпомун јарадылмасы В. И. Ленинин 1921-чи

ил августун 2-дә бејнәлхалг пролетариата мүрачиәтинә (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 81—82) дүнјаныи габагчыл фәһләләрининн чавабы иди.

Межрабпом Русијаја әрзаг мәһсуллары, дәрман көндәрир, ушаг евләринин вә саиәнин јарадылмасына көмәк көстәрирди. 1921—1922-чи илләр әрзиндә Межрабпом 5 милјон манатдан чох гызыл пул топламышды. Бунунла бирликдә Межрабпом харичдә Совет Русијасының достлары чәмијјәтләринин тәшкил олунмасына, әнәби фәһлә групларының Совет Русијасына көчүрүлмәсинә вә халг тәсәррүфатының бәрпасында совет халгына јардым көстәрмәк мәгсәдилә һәмин груплар тәрәфиндән сәнаје вә кәнд тәсәррүфаты мүәссисәләри јарадылмасына көмәк едирди. Межрабпом бејнәлхалг истиграз бурахмышды, РСФСР Халг Комиссарлары Совети бу истигразын тә'минатыны өз үзәринә көтүрмүшдү. Межрабпом кениш нәшријјат фәалијјәтинә башлады, харичдә Совет Русијасының һәјатындан бәһс едән кинофилмләр јајырды.

В. И. Ленинин Межрабпома мәктубу Совет Русијасына јардым көстәрмәк саһәсиндә онун сонракы фәалијјәти үчүн програм олду.

Тезликлә Межрабпомун вәзифәләри вә функсијалары кенишләнди. О һәмчинин тә'тилләр, локаутлар заманы бүтүн өлкәләрин фәһләләринә, зәһмәткеш ушагларына вә зәһмәткеш гадынлара, әлилләрә мә'нәви вә мадди јардым көстәрирди вә и. а.

Межрабпомун рәһбәр органы онун Мәркәзи Комитәси иди, бу да Межрабпомун бүтүн тәшкилатлары нүмајәндәләринин бејнәлхалг конгресиндә сечилирди. Ајры-ајры өлкәләрдә Межрабпомун бөлмәләри варды, һәмин бөлмәләрдә фәрди үзвләрдән башга, коллектив сүрәтдә ајры-ајры фәһлә тәшкилатлары (һәмкарлар иттифаглары, кооперативләр вә с.) дахил олурдулар.—*348*.

[187] Коммунист Кәнчләр Интернасионалынын III Конгреси 1922-чи ил декабрын 4—16-да Москвада олмушду. Конгресдә мүхтәлиф өлкәләрин 38 кәнчләр тәшкилатындан 121 нүмајәндә иштирак едирди. Конгрес кәнчләр һәрәкатының вәзифәләрини: фашизмә гаршы мүбаризәдә коммунист партијаларына көмәк көстәрмәк, мүһарибә тәһлүкәси әлејһинә мүбариза апармаг, коммунист кәнчләр иттифагларыны фәһлә-кәнчләрин күтләви тәшкилатларына чевирмәк вә ваһид чәбһә тактикасы јеритмәк, комсомолун мааријф вә нәзәри ишинин сәвијјәсини јүксәлтмәк вәзифәләрини вә башга вәзифәләри нәзәрдән кечирди. Конгрес хүсуси гәтнамәсиндә Коммунист Интернасионалынын IV Конгресинин бүтүн гәрарлары илә һәмрә'ј олдуғуну билдирди. Конгрес Коммунист Кәнчләр Интернасионалы Ичраијјә комитәсинин тәклиф етдији јени програм лајиһәсини әсас кими гәбул едиб, бүтүн иттифагларда онун кениш мүзакирә олунмасыны ирәли сүрдү.

В. И. Ленинин тәбрики Москванын фәһлә-кәнчләриндән олан 2000-дән артыг нүмајәндәнин иштиракы илә Бөјүк театрда конгресин ачылышы күнү гурултулу алгышлар алтында охунду. Елә һәмин күн конгрес Ленинә чаваб мәктубу илә мүрачиәт етди, һәмин мәктубда коммунист кәнчләр адындан вә'д етди ки, бүтүн гүввәләрини «сосиал нигилаб ишы үчүн фәһлә кәнчләрин ән бөјүк әксәријјәтинин» чәлб етмәјә сәрф едәчәкдир.—*350.*

138 1922-чи ил декабрын 10-дан 15-дәк Һаагада Бејнәлхалг сүлһ конгреси кечирилмишди, конгрес јени дүнја мүһарибәси тәһлүкәси әлејһинә чыхыш едән фәһлә күтләләринин тәзјиги алтында һәмкарлар иттифагларынын Амстердам интернасионалы тәрәфиндән чағырылмышды.

В. И. Ленин конгресдә совет нүмајәндә һеј'әтинин чыхышына бөјүк әһәмијјәт вермиш, Онун тәклифи илә Сијаси Бүронун үзвләриндән ибарәт хүсуси комиссија јарадылмышды, һәмин комиссија конгреслә әлагәдар олан бүтүн мәсәләләри нүмајәндәләрлә бирликдә мүзакирә етмәли иди. Ленин бу комиссијанын декабрын 4-дә кечирилән ичласында иштирак етмәјә имкан тапмајараг өз нөгтеји-нәзәрини јазылы сүрәтдә шәрһ етмиш вә гејдләрини комиссијаја көндәрмишди. Совет нүмајәндә һеј'әти Һаагада олдуғу мүддәтдә Владимир Илјичин көстәришләрини рәһбәр тутмушду.

Конгресә 630-дәк нүмајәндә кәлмишди. Конгресдә јалныз Авропа өлкәләринин тәшкилатлары төмсил олунмушдулар. Нүмајәндәләрин чох һиссәсини сосиал-демократ партијаларынын, сары һәмкарлар иттифагларынын вә реформист кооператив бирликләринин лидерләри тәшкил едирдиләр. Бүрҗуа пасифист чәмијјәтләринин нүмајәндәләри дә чох иди. Бејнәлхалг нигилаби тәшкилатлар—Коминтерн, Профинтерн, Һабелә Асија вә Африканын мәзлум өлкәләринин нүмајәндәләри конгресә дә'вәт олунмамышдылар. Нүмајәндәләр ичәрисиндә анчаг он коммунист варды—онларын һамысы совет һәмкарлар иттифагларындан иди.

Русија нүмајәнә һеј'әтини сәнфләтмәк вә коммунист нүмајәндәләрә өз ишләрини кенишләндирмәјә имкан вермәмәк үчүн конгресин тәшкилатчылары Һолландија һөкүмәтиндән Совет Русијасының јалныз үч нүмајәндәси—К. Б. Радек, Ф. А. Ротштеји вә С. А. Лозовски үчүн виза алмышдылар. Русија нүмајәндәләриндән алтысы јалныз ахырынчы ики ичласа чата билдиләр вә белә ликлә, әслиндә конгресин ишиндә иштирак едә билмәдиләр.

Конгресин тәркиби онун ишинин характерини габагчадан мүәјјән етмишди, бу иш ачыг ифадә олунмуш антикоммунист истигамәтдә иди. Елә биринчи ичласа, совет нүмајәндә һеј'әтинин бир һиссәсинә виза верилмәмәси илә әлагәдар олараг Һолландија һөкүмәтинә протест билдирмәк, Гырмызы Профинтерниң конгресә бурахылмамасы мәсәләсинин күндәлијә дахил етмәк, бир сыра мүһүм мәсәләләр барәсиндә совет

нүмајәндәләринә әлавә мә'рузәчи кими чыхыш етмәк имканы верилмәси һаггында совет нүмајәндәләриниң тәләбләри рәдд олунду.

Совет нүмајәндә һеј'әти гаршысына гојулан манеәләрә бахмајараг, о, конгрес рәһбәрләриниң башы үстүндән бүтүн дүнја гаршысында империалист мүһарибәсинә инҝилабчы пролетариатын мүнасибәтини е'лан етмәк үчүн конгресин трибунасындан истифадә едә бплди. Конгрес тәшәббүскарларының конгрес үчүн һазырладыглары зәиф пасифист гәтнамәләр әлејһинә чыхыш едән совет нүмајәндәләри бунларын әмәли чәһәтдән там хејирсиз олдуғуну инандырычы сүрәтдә ачыб көстәрдиләр. Совет һәмкарлар иттифагларының нүмајәндә һеј'әти өзүнүн 14 бәнддән ибарәт програмыны конгресин мүзакирәсинә верди. Програмын үч дилдә—франсыз, алман, инҝилис дилләриндә чап олунмуш мәтни конгресин бүросуна вә бүтүн комиссијаларына верилмиш, һабелә бүтүн нүмајәндәләрә пајланмыш, бүтүн гәзетләрә көндәрилмишди. Програм Версал мүгавиләсиниң мәһв етмәк, бејнәлхалг империализмин бүтүн гәсдләрини ифша етмәк вә бүтүн кизли мүгавиләләри ашкар етмәк уғрунда, Милләтләр Чәмијјәти бајрағы алтында фәалијјәт көстәрән империалист дөвләтләрин тәчавүзкар сијасәти әлејһинә, репарасија ады алтында Алманија, Австрија, Болгарыстан вә башга өлкәләрин әсарәт алтына алынмасы әлејһинә, Алманијанын ишғал олунмуш вилајәтләриндән вә «Милләтләр Чәмијјәтинин мандаты илә, јә'ни зор һүгугу әсасында ишғал едилмиш» бүтүн өлкәләрдән, вилајәтләрдән вә әразиләрдән (Узаг вә Јахын Шәрг, Африка вә п. а.) мүттәфиг гошунларын дәрһал чыхарылмасы уғрунда гәти, күтләви мүбаризә апармаға чағырырды. Конгресин оппортунист чохлуғу бу програмы рәдд етди.

Конгресин гәбул етдији гәтнамәләр, «сүлһ конгресн»нин чағырылмасы илә әлагәдар олараг гојулмуш мәгсәдләрдән о гәдәр узаг иди ки, совет нүмајәндә һеј'әти бунлара һәр һансы бир дүзәлиш вермәкдән имтина етди. Бу гәтнамәләрдә мүһарибәләрин әсас сәбәби олан капитализмдән бирчә кәлмә дә олса данышылмыр, мүһарибәјә гаршы синфи мөвгеләрдән мүбаризә апармаг, мүһарибәјә гаршы ваһид фәһлә чәбһәси тәшкил етмәк зәрурәтинә ишарә дә едилмирди.—*351.*

189 Бах һабелә: бу чилд, сәһ. 64—65, 170—179, 362—364, 366—367.—*357.*

190 «Мүавинләрин (ХКС вә ӘМШ Сәдри мүавинләринин) ишн һаггында гәрар»ын лајиһәсиндә верилмиш сијаһы нәзәрдә тутулур (бах: бу чилд, сәһ. 178).—*357.*

491 В. И. Ленин хатирәләри Истпартын хаһиши илә Н. Ј. Федосејевин инҝилаби фәалијјәтинә һәср олунмуш мәчмуә үчүн јазмышды (бу китаба бах: «Федосејев Николај Јевграфович.

Русијада ингилаби марксизмин пионерләриндән бири (Хатирәләр мәчмуәси)». М.—Пг., 1923). В. И. Ленинин хатирәләринә сәрләвһәни А. И. Улјанова-Јелизарова тәклиф етмишди, мәтидә кичик редаксија дүзәлишләрини дә о тәклиф етмишди. Бу тәклифләр барәсиндә онун Владимир Иличә јаздығы вә Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архивиндә сахланан мәктубунун үстүндә Ленинин белә бир гејди вардыр: «Е'тираз етмирәм».

Владимир Иличин өз хатирәләриндә јада салдығы Федосејевлә јазышмасы тапылмамышдыр.—*358.*

192 *«Әмәк азадлығы»*—К. В. Плеханов тәрәфиндән 1883-чү илдә Исвечрәдә тә'сис олунмуш илк рус марксист групу. Груп Русијада марксизмин тәблиғи саһәсиндә бөјүк иш апармышды. Рус сосиал-демократларынын Плеханов тәрәфиндән јазылмыш вә «Әмәк азадлығы» групу тәрәфиндән нәшр олунмуш икн програм лајиһәси (1883 вә 1885) Русијада сосиал-демократ партијасынын һазырланмасында вә јарадылмасында мүһүм аддым олду. Лакин груп Русијада әмәли фәһлә һәрәкаты илә бағлы дејилди. В. И. Ленин көстәрирди ки, «Әмәк азадлығы» групу јалныз нәзәри чәһәтдән «сосиал-демократијанын әсасыны гојмуш вә фәһлә һәрәкатына доғру бириичи аддымы атмышды» (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 25-чи чилд, сәһ. 140). Групун үзвләри чидди сәһвләрә јол вериридиләр: либерал буржуазијанын ролуну һәддиндән артыг јүксәк гијмәтләндирир, көндлиләрин ингилаби ролуну лазымынча гијмәтләндирмирдиләр. Бу сәһвләр Плехановун вә групун дикәр үзвләринин (П. Б. Акселродун, Л. Г. Дејчин, В. И. Засуличин) көләчәк меншевик бахышларынын рүшејми олду.

1903-чү илин августунда РСДФП-нин II гурултајында «Әмәк азадлығы» групу өзүнү бурахылмыш е'лан етди.—*358.*

193 *«Русское Богатсво»*—1876-чы илдән 1918-чи илədәк Петербургда чыхан ајлыг журнал. 90-чы илләрин әввәлләриндән Н. К. Михајловски башда олмагла либерал халгчыларын әлинә кечмишди. «Русское Богатство»нун этрафында сонралар дөвләт думаларында есерләр, «халг сосиалистләри» вә трудовикләр партијаларынын көркәмли хадимләри олмуш публисистләр топлашмышдылар. 1906-чы илдә журнал јарымкадет Әмәк халг-сосиалист партијасынын (енесләрин) органына чеврилди.

1894-чү илдә «Русское Богатсво»нун 1-чи нөмрәсиндә дәрч олунмуш «Әдәбијјат вә һәјат» мәгаләсиндә Михајловски рус марксистләрини һөрмәтдән салмаг мәгсәди илә Н. Ј. Федосејевин она көндәрдији мәктубундан гәрәзлә сечилмиш бир нечә парчаны дәрч етмишди.

Федосејевин Михајловскијә мәктублары узун заман итирилмиш һесаб едилирди. 1921-чи илин нојабрында Ленин

«Н. К. Михајловскијә икн мәктуб». 1894 (нәшр јери көстәрилмәмишдир) китабчасынын мүәллифини көстәрмәк хаһишинә чаваб олараг јазмышды: «Ола билсин ки, бунү мәһүм *Федосејев* јазмышдыр. Јадыма кәлир ки, о илләрдә онун (вә онун кичик групунун) Михајловски илә јазышмасы һаггында ешитмишдим. Бу јазышманын мәтбуатда чап олунмасы һаггында исә ешитмәмишәм. Лакин гәти бир шеј дејә билмәрәм»(Ленин мәчмуәсинин XXIII китабы, сәһ. 320). Федосејевин Михајловскијә мәктубларыны јалныз 1933-чү илдә «Пролетарская Революција» журналынын 1-чи нөмрәсиндә дәрч олунду.—*358.*

194 В. И. Ленин Федосејевлә көрүшмәк үчүн 1893-чү ил октјабрын әввәлләриндә (јени үсулла) Владимирә кәлмишди.—*359.*

195 В. И. Ленинин тәклифи Дөвләт мадди-техники тәчһизат комитәсинин мә'рузәси үзрә РК(б)П МК Сијаси Бүросунун 1922-чи ил 7 декабр тарихли гәрарыны дахил олду. Халг Комиссарлары Советинә тәклиф едилирди ки, кәми тә'мири програмы үзрә гәнаәт олунмуш вәсаитдән Халг маарнф комиссарлыгы үчүн гызылла 2 милјон манат ајрылсын (бах: бу чилд, сәһ. 344).—*360.*

196 Әлјазмасынын биринчи сәһифәсинин јухары сол күнчүндә В. И. Ленин тәрәфиндән јазылмышдыр: «Дәрһал 5 нүсхә јазылсын». Сәнәдин макинада јазылмыш вә Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архивиндә сахланан икн нүсхәсиндән биринин үстүндә *«Ленин јолдаша»*, о биринин үстүндә исә *«Сурупа јолдаша»* гејди вардыр.—*362.*

197 *VII Үмумукрајна Советләр гурултајы* 1922-чи ил декабрын 10-дан 14-дәк Харковда кечирилмишдир. В. И. Ленин онун рәјасәт һеј'әтинин фәхри үзвү сечилмишди. Ленинин тәбрики гурултајын ачылышы күнү е'лан олунмушду; елә һәмин күн гурултај она чаваб тәбрики көндәрди. Гурултај суверен совет республикаларынын ваһид иттифаг дөвләтиндә—Совет Сосиалист Республикалары Иттифагында көнүллү сүрәтдә бирләшмәси барәсиндә Ленин идејасына тәрәфдар чыхды вә совет республикаларынын иттифаг бирләшмәси һаггында М. В. Фрунзенин мә'рузәси әсасында гәрар гәбул етди. 1922-чи ил декабрын 14-дә VII Үмумукрајна Советләр гурултајы телеграфла Ленинә билдирирди: «Индичә Интернасионал сәдаларә алтында Үмумукрајна Советләр гурултајы тәрәфиндән һөкүмәтин мә'рузәси әсасында «Сосиалист Совет Республикалары Иттифагы» ады алтында дәрһал јени дөвләт бирләшмәси јаратмаг һаггында гәтнамә гәбул едилмишдир... Гурултај өз идеја рәһбәри кими Сизи гызгын саламлајараг јахын кәләчәклә Сизи Үмумиттифаг Совет һөкүмәтинин рәһбәри вәзифәсиндә дә көрмәји үмид едир».

Гурултај Ленинин көстәришләрини рәһбәр тутараг, һәмчинин совет гуручулуғу, малијјә сијасәти, сәнајеи вә кәнд тәсәррүфатыны јүксәлтмәк мәсәләләринә бөјүк диггәт јетирди. Гурултај Ленини Үмумукрајна МИК-ини фәхри үзвү сечди.—*365.*

[198] Декабрын 13-дә сәһәр Лениндә хәстәлијини ики тутмасы баш верди. Һәкимләр Ленинә там истираһәт тә'јин етдиләр. Сонралар М. И. Уљанова јазырды: «Владимир Иличин ишдән тамамилә имтина етмәси вә шәһәрдән кәнара кетмәси үчүн һәкимләр хејли тә'кид етмәли олдулар. Һәләлик исә Владимир Иличә кәзмәмәји вә мүмкүн гәдәр чох узанмағы мәсләһәт көрдүләр. Ахыр ки, Владимир Илич шәһәрдән кетмәјә разылашды вә дедн ки, «елә бу күн өз ишләрини гуртармаға башлајыр»».

Һәмин вахтдан Ленин бир нечә күн евдә ишләди—о, хүсуси әһәмијјәт вердији ишләри гуртармаға чалышараг мүхтәлиф тапшырыглар верир, мәктублар диктә едирди.—*366.*

[199] А. И. Рыковун белә бир тәклифи нәзәрдә тутулур ки, шәхси көрүшә кәләнләрин В. И. Ленин тәрәфиндән гәбулу. бир гајда олараг, һәмин шәхсләр ХКС вә ӘМШ Сәдринин мүавинләри вә ја РК(б)П МК катиби тәрәфиндән иҝәлиҝәдән сечилмәклә олсун.—*366.*

[200] Дәрч олунан мәктубда ХКС вә ӘМШ Сәдринин мүавинләри арасында А. Д. Сүруна, Л. Б. Каменев вә А. И. Рыков тәрәфиндән 1922-чи ил декабрын 12-дә тәклиф едилмиш иш бөлкүсүндән сөһбәт кедир. В. И. Ленинин ХКС вә ӘМШ Сәдринин мүавинләри арасында иш бөлкүсү һаггында 1922-чи ил 4 декабр тарихли, һәмчинин ХКС Сәдринин вә онун мүавинләринин иш гајдасы һаггында онун тәклифләринә бу чилдин 357, 362—364-чү сәһифәләриндә бах.—*366.*

[201] МК-ныи 1922-чи ил 16 декабр тарихли гәрарына үјғун олараг (бах: 139-чу гејд) харичи тичарәт инһисары һаггында мәсәлә партијанын Мәркәзи Комитәсинин декабрын 15-нә тә'јин олунмуш (сонра пленум декабрын 18-нә кечирилмишди) пленумда јенидән мүзакирә олунмалы иди.

В. И. Ленин пленум габағы бөјүк иш апармышды: харичи тичарәтин вәзијјәти һаггында материаллар топланмасыны тәшкил етмиш вә һәмин материаллары өјрәнмәк үчүн комиссија јаратмышды; онун тәклифи илә РСФСР-ин харичдәки тичарәт нүмајәндәликләриниң фәалијјәти тәһгиг едилмишди; о, МК үзвләри, мәс'ул партија, совет вә тәсәррүфат ишчиләри илә сөһбәт етмишди; бир сыра мәктублар вә кағызлар јазараг тәрәддүд едән јолдашлары харичи тичарәт инһисарының сахланмасының зәрурилијинә инандырмышды; өз нөгтеји-нәзәринә тәрәфдар оланларла, онларын пленумда чыхыш етмәси һаггында разылыға кәлмишди. О

өз мәктубларындан бириндә јазырды: «Мән пленумда инһисар уғрунда вурушачағам».

Лакин хәстәлији көскинләшдикдән сонра, декабрын 13-дә һәкимләр Ленинә ишләмәји гадаған етдиләр вә о, пленумда иштирак едә билмәди. Бунунла әлагәдар олараг Ленин декабрын 13-дә МК пленуму үчүн бурада дәрч олунан мәктубу јазды, бунда да Бухарининин 1922-чи ил октјабрын 15-дә МК-ја јаздығы мәктубунда харичи тичарәт инһисары әлејһинә кәтирилән дәлилләрини нәзәрдән кечирди вә тәкзиб етди. Ленин өз мәктубуну И. В. Сталинә, һәмчинин Л. Д. Троцкинә вә В. А. Аванесова көндәрди. Харичи тичарәт инһисарыны сахламаг мөвгејиндә дуран Аванесова мүшаһидә мәктубунда Ленин ондан хаһиш едирди ки, мәктуба харичи тичарәт инһисары һаггында даһа нә әлавә етмәк, *«мүбаризәни нечә тәшкил етмәк»* лазым олдуғу барәсиндә јахшы-јахшы дүшүнсүн. Ленин Троцкинә «харичи тичарәт инһисарыны сахламаг вә мәһкәмләндирмәјин шүбһәсиз зәрури олмасы һаггында нөгтеји нәзәрини» мүдафиәси үчүн чыхыш етмәји тәклиф едәрәк, көстәрирди ки, «бу мәсәләдә күзәштә кетмәк олмаз».

Ленинин мәктублары, онунла сөһбәтләр вә бу мәсәләјә дair материалларын дәриндән өјрәнилмәси МК үзвләрини инандырды ки, харичи тичарәт инһисарыны сахламаг лазымдыр. Сталин дә өз мөвгејини дәјишди. О, 1922-чи ил декабрын 15-дә МК үзвләринә јазырды: «Сон ики ајда харичи тичарәт инһисарыны сахламағын хејринә олан материалларын топланмасы нәтичәсиндә... бүтүн билдирмәји өзүмә борч сајырам ки, харичи тичарәт инһисары әлејһинә ики ај әввәл МК үзвләринә јазылы сүрәтдә билдирдијим е'тиразлары кери көтүрүрәм» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви). Ленин разылыг һиссі илә гејд едирди ки, МК-нын октјабр пленумунда харичи тичарәт инһисары әлејһинә сәс верән МК үзвләринин бир һиссәси «өз әввәлки фикрини дәјишмишдир» (бах: бу чилд, сәһ. 374).

Ленин МК пленуму тәрәфиндән харичи тичарәт инһисары мәсәләсинин һәр һансы шәкилдә тә'хирә салынмасының гәти әлејһинә иди. Владимир Илич јазырды: «Әкәр бу мәсәләнин мәни нараһат едәчәјиндән вә һәтта мәним сәһһәтимә тә'сир көстәрә биләчәјиндән еһтијат едилирсә, мән белә фикирләширәм ки, бу тамамилә сәһвдир, чүнки әсас мәсәләләрин бириндә бизим сијасәтимизи тамамилә гејри-сабит едән тә'хирәсалма мәни он мин дәфә чох нараһат едир». Гаршыдакы пленумда, өзүнүн бунда иштирак едә билмәјәчәјинә бахмајараг, харичи тичарәт инһисары мәсәләсини мүтләг мүзакирә етмәк фикриндә олан Ленин И. В. Сталинә 15 декабр тарихли мәктубунда јазырды: «...Бу ән мүһүм мәсәләдә бундан сонра да төрәддүдләр әсла јолверилмәздир вә һәр чүр иши позачагдыр» (бах: бу чилд, сәһ. 374). Ленин пленум әрәфәсиндә Ј. Јарославскидән хаһиш етмишди ки, инһисарын

әлејһдарлары Бухарин вә Пјатаковун, һабелә имкан дапрәсиндә дикәр иштиракчыларын пленумдакы чыхышларыны јазсын (бах: бу чилд, сәһ. 514).

Мәркәзи Комитәнин декабр пленуму јекдилликлә гәбул етдији гәрарда әввәлки октјабр пленумунун гәрарыны ләғв етди вә «харичи тичарәт инһисарының сахланмасының вә тәшкилатча мөһкәмләндирилмәсинин шәртсиз зәрурилијинә» тәсдиг етди. Бунунла белә, Ленин харичи тичарәт инһисары мәсәләсини о дәрәчәдә мүһүм мәсәлә һесаб едирди ки, гаршыдакы X Үмумрусија Советләр гурултајының коммунист фраксијасына бу барәдә мә'лумат вермәји вә буну партијаның нөвбәти XII гурултајының мүзакирәсинә вермәји тәклиф етди.

В. И. Ленинин көстәришләринә ујғун олараг харичи тичарәт инһисары мәсәләси 1923-чү ил апрелин 17—25-дә кечирилән XII партија гурултајында мүзакирә едилди. РК(б)П МК-ның һесабаты үзрә гурултајын гәтнамәсиндә дејилирди: «Гурултај харичи тичарәт инһисарының сарсылмазлығыны вә ондан һәр һансы шәкилдә узаглашмаға вә ја онун һәјата кечирилмәсиндә тәрәддүдә јол верилә билмәмәсини гәти суратдә тәсдиг едир вә јени МК-ја тапшырыр ки, харичи тичарәт инһисары үсулуну мөһкәмләдиб никишаф етдирмәк үчүн мүнтәзәм сүратдә тәдбирләр көрсүн» («Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларының гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә 1954, сәһ. 754).—*368.*

202 *Фритредерчилик*—сәнаје буржуазијасының азад тичарәт вә өлкәнин игтисади һәјатына дөвләтин гарышмамасы тәләби илә сәчијјәләнән игтисади сијасәти иди. Азад тичарәт шүары сосиал демагокија мәгсәди илә никилис фритредерләри тәрәфиндән XIX әсрдә кениш истифадә олунурду. Ири торпаг саһибләринә гаршы мүбаризәдә кениш фәһлә күтләләрини өз тәрәфинә чәкмәк үчүн онлар иддиа едирдиләр ки, тичарәт азадлығы зәһмәткешләрин мадди вәзијјәтини јахшылашдырачагдыр. К. Маркс бу иддиаларын там әсассызлығыны көстәрмишди. Фритредерләрин бу иддиалары ондан ирәли кәлирди ки, «фритредер vulgaris өзүнүн бүтүн бахышларыны, анлајышларыны, капитал чәмијјәти вә муздлу әмәк һаггында өзүнүн бүтүн мүлаһизәләрини» јалныз «садә әмтәә тәдавүлүндән вә ја мүбадиләсиндән көтүрүр» (К. Маркс. «Капитал» 1-чи чилд, Бакы, сәһ. 181—182).—*370.*

203 В. И. Ленинин сәһһәтинин писләшмәси илә әлагәдар олараг һәкимләрин көстәришинә әсасән Горкијә кетмәси нәзәрдә тутулур.—*373.*

204 В. И. Ленин X Үмумрусија Советләр гурултајыны нәзәрдә тутур.—*373.*

[205] X Үмумрусија Советләр гурултајында В. И. Ленинин нитгинин планына бу чилдин 478—479-чу сәһифәләриндә бах. Ленин чыхыша һазырлашараг гурултајын ачылышындан хејли әввәл, һәлә 1922-чи илин нојабрында лазыми материаллары топламаға башламышды: о, китаблар, гәзетләрдән парчалар төләб етмиш, тичарәтин, малиҹҹәнин вә сәнаҹенин вәзиҹҹәти һаггында АХТШ сәдринин мүавини В. П. Милјутинин мә'рузәси илә таныш олмуш, РК(б)П шәһәр өзәкләринин кәнд өзәкләринә вә кәнд өзәкләринин шәһәр өзәкләринә һамилиҹи һаггында мә'луматлары көндәрмәк хаһиши илә И. И. Ходоровскиҹә мөктуб јазмышды. Нитгин гурултај әрәфәсиндә тәртиб олунмуш планындан мә'лум олур ки, Ленин һәмин нитгиндә сопралар сон мәгаләләриндә ишыгландырдығы бир сыра мәсәләләр үзәриндә дајанмаг ниҹҹәтиндә идн.—*373.*

[206] Сәһһәтинин кетдикчә писләшмәси В. И. Ленинә X Үмумрусија Советләр гурултајының ишиндә иштирак етмәҹә имкан вермәди. Декабрын 16-да ахшам Н. К. Крупскаја нөвбәтчи катибдән хаһиш етмишди ки, «Владимир Илничин адындан, Сталинә билдирилсин ки, Советләр гурултајында чыхыш етмәҹәчәкдир» (бах: бу чилд, сәһ. 513—514).

X Үмумрусија Советләр гурултајы 1922-чи ил декабрын 23-дә Москвада ачылды. Гурултајда 2215 нүмајәндә, о чүмләдән ЗСФСР, УССР вә БССР-ин 488 нүмајәндәси иштирак едирди. Ленин гурултајын фәхри сәдри сечилди; гурултај курултулу алғышлар вә «Интернасионал» сәдалары алтында В. И. Ленинә тәбрик телеграмы гәбул етди.

Гурултај Совет республикасының дахили вә харичи сиҹасәти һаггында ҮРМИК вә Халг Комиссарлары Советинин мә'рузәсини, һабелә АХТШ, Халг маариф комиссарлығы, Халг малиҹҹә комиссарлығы вә Халг торпаг комиссарлығының мә'рузәләрини мүзакирә етди. Гурултај Совет һөкумәтинин фәалиҹҹәтини тамамилә бәјәндијини билдирәрәк, мә'рузәләр үзрә гәбул етдиҹи гәрарларында сәнаҹенин, кәнд тәсәррүфатының вә малиҹәнин даһа да мөһкәмләндирилмәсинә јөнәлдилмиш там бир сыра тәдбирләр мүәҹҹән етди. Декабрын 26-да гурултај совет республикаларының бирләшдирилмәси һаггында мә'рузәни динләди вә ертәси күн, ахырынчы ичласында бу мәсәләҹә дair гәрар гәбул етди, һәмин гәрарда Совет Сосиалист Республикалары Иттифағының јарадылмасыны зәрури һесаб етди.

Гурултај һабелә дүнјаның бүтүн халгларына мүрачиәт гәбул етди ки, бунда да Русија фәһләләри вә көндлиләри адындан өзүнүн сүлһ прадәсини тәнтәнәли сурәтдә тәсдиг етди, «сүлһү тә'мин етмәк» вә «бәшәриҹҹәти дәһшәтли вә гырғынлара сәбәб олан мүһарибәләрдән горумаг» үчүн бүтүн өлкәләрин зәһмәткешләриниң өз сә'ләрини Совет Русијасы халгларының сә'ләри илә бирләшдирмәҹә чағырды.—*373.*

207 **1922-чи ил** декабрын 16-да В. И. Лениндә хәстәлијин шиддәтли тутмасы баш верди; сонракы күнләрдә Владимир Иличин сәһһәти даһа да ағырлашды, онун сағ әли вә сағ ајағы һәрәкәт етмирди. Ленин өз хәстәлијинин тәһлүкәсини ајхшы дәрк едирди вә јахын вахтларда тамамилә сырадан чыха биләчәјини һисс едәрәк бир сыра гејдләрини диктә етмәји, «ән мүһүм» сајдығы—Русијада сосиализм гуручулуғунун јоллары һаггында, партија вә ону мөһкәмләндирмәк тәдбирләри һаггында, дүнја ингилаби һәрәкатынын перспективләри һаггында бир сыра фикир вә мүлаһизәләрини билдирмәји гәрара алды.

Декабрын 23-дә Ленин стенографиҹачыја беш дәгигә әрзиндә диктә етмәк үчүн һәкимләрдән ичазә истәди: Владимир Илич дејирди: «чүнки, ону бир мәсәлә нараһат едир вә горхур ки, јата билмәсин». Ленин ичазә алдыгдан сонра М. А. Володичеваны чағырды вә она «Гурултаја мәктуб»ун биринчи һиссәсини диктә етди. Ертәси күн Владимир Илич диктәни давам етдирмәк арзусунда олдуғуну билдирди вә М. И. Уљановаиын сонралар данышдығы кими, һәкимләрин е'тиразына чаваб олараг мәсәләни ултиматум шәклиндә гоjду: ја она һәр күн, һеч олмазса гыса вахт әрзиндә өзүнүн «күндәлијини»—Ленин өз гејдләрини белә адландырырды,—диктә етмәјә ичазә верилмәк, ја да о, мүалиҹә олунмагдан тамамилә имтина едәчәкдир. Лениниң тә'киди илә она һәр күн 5—10 дәгигә диктә етмәјә ичазә верилди. Сонралар Лениниң сәһһәти кетдикчә јахшылашмаға башлады вә она күндә 30—40 дәгигә диктә етмәјә ичазә верилди.

Ленин физики чәһәтдән ағыр хәстә олмасына бахмајараг там тәфәккүр ајдынлығыны, гејри-ади ирадә гүввәсини, чох бөјүк оптимизмини сахламышды. Мартын 6-да сәһһәти јенидән кәскин сурәтдә писләшәнәдәк Владимир Илич әслиндә ишләјир, өз гејдләрини диктә едир, РК(б)П XII гурултајына һазырлашырды. Һәмин вахт әрзиндә о, бир нечә ири мәктуб вә беш мәгалә диктә етмишди.

1922-чи ил декабрын 24, 25 вә 26-да Ленин М. А. Володичеваја вә Л. А. Фотијеваја «Гурултаја мәктуб»ун диктәсини давам етдирди. Декабрын 27—29-да Ленин «Дөвләт план комиссијасына гануниверичилик функсијалары верилмәси һаггында» **мәктубу** диктә **етмишди. Владимир Илич сонракы** иш үчүн мөвзулары мүәјјәнләшдирән гејдләрини, көрүнүр, декабрын 27-дә вә ја 28-дә диктә етмишди:

«Јаддаш үчүн:

Мәркәзи Комитә үзвләринин сајыны артырмаг һаггында мәктубда кенишләндирилмиш Мәркәзи Комитәнин үзвләринин Фәһлә-Кәндли инспексијасына мүнасибәти барәсиндә јазмаг унудулмушдур.

Нәзәрдә тутулан мөвзулар:

1. Сентросојуз вә јени игтисади сијасәт бахымындан онун әһәмијјәти һаггында.

2. Баш пешә тәһсили идарәсинин халг арасында маариф иши илә әлагәси һаггында.

3. Милли мәсәлә һаггында вә бејнәлмиләлчилик һаггында (Күрчүстан партијасында ахырынчы мүнагишә илә әлагәдар олараг).

4. Халг маарифи статистикасынын 1922-чи илдә чыхмыш јени китабы һаггында».

1922-чи ил декабрын 29-да Ленин «МК үзвләринин сајыны артырмаг һаггында бөлмәјә» јазысыны, декабрын 30—31-дә «Миллијјәтләр вә ја «мухтариҗҗәтләшдирмә»» мәсәләсинә даир» мәктубуну, 1923-чү ил јанварын 4-дә «Гурултаја мәктуб»ун икинчи һиссәсинә әлавәни диктә етмишди.

Јанварын 2-дән башлајараг февралын 9-дәк «Хатират дәфтәриндән сәһифәчикләр», «Кооперасија һаггында», «Ингилабымыз һаггында (Н. Сухановун гејдләри мүнасибәтилә)», «Фәһлә-Кәндли инспексијасыны биз нечә јенидән гурмалыјыг (Партијанын XII гурултајына тәклиф)», «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләләрини диктә етмишди.

М. А. Володичева сонралар, 1929-чу илдә јазырды: «1922-чи илин декабрындан (20-чи күнләриндән) 1923-чү ил мартын әввәлләринәдәк В. И. Ленинин диктә етдији мәгаләләр вә сәнәдләр онун арзусу илә беш нүсхәдән ибарәт көчүрүлүрдү, онлардан бирини өзү үчүн сахламағы хаһиш едирди, үчү Надежда Константиновнаја верилирди, бири исә онун өз катиблијинә верилирди (олдугча кизли). Сои дүзәлишләр вә дәјишикликләр едилмиш вә «Правда»ја көндәрилән нүсхә тәмиз чап олунараг В. И. Ленин тәрәфиндәи нәзәрдән кечирилир, бундан сонра Марија Илиничнаја верилирди. Надежда Константиновнаја верилән үч нүсхәјә дә дүзәлишләр кечирилирди. Гараламаларын сурәтләрини мән јандырырдым. Онун арзусу илә сәнәдләрин сурәти сахланан, сургучлу мөһүрлә мөһүрләнмиш зәрфләрин үзәриндә буну гејд етмәји хаһиш едирди ки, бунлары јалныз В. И. Ленин, онун өлүмүндән сонра исә Надежда Константиновна ача биләр. «Өлүмүндән сонра исә» сөзләрини мән зәрфләрин үстүндә јазмырдым. В. И. Ленин үчүн нүсхәләр говлугда һазырланыр, истифадә едилмәсинин раһат олмасы үчүн гајтанла бәркидилирди».

Ленинин партијадахили мәсәләләр барәсиндә диктә етдији мәктублар о заман дәрч олунмамышды, мәгаләләр исә елә о заман «Правда»да чап едилмишди. В. И. Ленинин сон мәктуб вә мәгаләләриндәки көстәришләр партијанын XII гурултајының, РК(б)П XIII конфрансынын вә партијанын XIII гурултајынын гәрарларынын әсасыны тәшкил етди.

1927-чи илин декабрыида ҮИК(б)П XV гурултајы «Гурултаја мәктуб»у (1922-чи ил декабрын 24—25-дән 1923-чү ил јанварын 4-дәк олан дөврдә едилән гејдләри) гурултајын стенограмына әлавә етмәји, һабелә партијадахили мәсәләләрә даир Ленинин бу гејдләриии вә дикәр мәктубларыны Ленин мәчмуәләриндә дәрч етмәји гәрара алды. Бу гәрара

үјғун олараг Ленинин 1922-чи ил декабрын 24—25-дән 1923-чү ил јанварын 4-дәк јазылан гејдләри ҮИК(б)П XV гурултајынын 30 №-ли бүллетениндә чап олунду. Партијадахили мәсәләләрә даир Ленинин мәктублары о замаи дәрч едилмәди. 1956-чы илдә Сов.ИКП МК-ныи гәрарына әсасән бу мәктублар партијанын XX гурултајыныи нәзәринә чатдырылды, сонра партија органларына көндәрилди вә кениш дәрч олунду—«Коммунист» журналынын 1956-чы ил тарихли 9-чу нөмрәсиндә чап едилди, ајрыча китабча шәклиндә күтләви тиражла нәшр едилди вә В. И. Ленинин Әсәрләри 4-чү нәшринин 36-чы чилдинә дахил едилди.—*375*.

208 *«Гурултаја мәктуб»* В. И. Лениинин 1922-чи ил декабрын 23, 24, 25, 26 вә 29-да диктә етдији («МК үзвләринин сајыны артырмаг һаггында бөлмәјә данр») вә 1923-чү ил јанварын 4-дә диктә етдији (1922-чи ил 24 декабр тарихли мәктуба әлавә) гејдләрдән ибарәтдир.

«Гурултаја мәктуб»ун бириичи һиссәси (1922-чи ил 23 декабр тарихли гејд) «В. И. Ленинин мәктубларыныи, гејдләринин вә тапшырыгларынын гејдијјаты китабы»нда гејд едилдији кими елә һәмин күн И. В. Сталинә көндәрилмишди. Сијаси Бүро иҹласларынын вә МК пленумларынын протоколларында В. И. Лениинин бу гејди һаггында хатырладылмыр. Лакин партија МК-сы үзвләриинин сајыны артырмаг зәрурәти һаггында мәсәлә ачыг-ашкар Ленинии 23 декабр тарихли гејдиндә верилмиш көстәришләрә үјғун олараг гојулмушду (чүнки «Фәһлә-Кәндли инспексијасыны биз нечә јеиидән гурмалыјыг» мәгаләсиндә Ленин артыг МК үзвләринин сајыны артырмаг һаггында дејил, МНК-ны кенишләндирмәк зәрурәти барәсиндә јазыр). Ленинин 23 декабр тарихли гејдләриндә вә онун «Фәһлә-Кәндли иыспексијасыны биз нечә јенидән гурмалыјыг» вә «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләләриндә верилмиш тәклифләр партијанын Мәркәзи Комитәсинин РК(б)П XII гурултајы үчүн һазырладығы тәшкилат мәсәләсинә даир гәтнамәсинин әсасыны тәшкил етмишди (216-чы гејдә бах).

МК үзвләринин характеристикасы верилән 1922-чи ил 24—25 тарихли вә 1923-чү ил 4 јанвар тарихли гејдләринә кәлдикдә исә, Лениин ирадәсинә үјғун олараг бунлар 1924-чү ил мајын 18-дә, артыг Владимир Иличин вәфатындан сонра РК(б)П XIII гурултајынын ачылышына бир нечә күн галмыш Н. К. Крупскаја тәрәфиндән партијанын Мәркәзи Комитәсинә верилмишди. Бу сәнәдләрин тәһвил верилмәси һаггындакы протоколда **Н. К. Крупскаја** јазмышды:

«Мән Владимир Иличин хәстә олдуғу заман декабрын 23-дән јанварын 23-дәк диктә етдији 13 әдәд ајры-ајры гејди тәһвил вердим. Бураја милли мәсәләјә даир гејд (һазырда Марија Илиничнада олан гејд) һәлә дахил дејилдир.

Бу гејдләрдән бә'зиләри (Фәһлә-Кәндли инспексијасы һаггында, Суханов һаггында гејдләр) артыг дәрч олунмуш-

дур. Дәрч олунмамыш геjдлөр ичәрисиндә 1922-чи ил 24—25 декабр тарихли вә 1923-чү ил 4 јанвар тарихли геjдлөр дә вардыр ки, бунларда Мәркәзи Комитәнин бә'зи үзвләринин шәхси характеристикалары верилмишдир. Владимир Илич мөнкәм арзулаjырды ки, онун бу геjди өлүмүндән сонра нөвбәти партиjа гурултаjынын нәзәриндә чатдырылсын. *Н. Крупскаја».*

МК-нын 1924-чү ил мајын 21-дә кечирилән пленуму, В. И. Ленинин кағызларыны гәбул едән комиссиjанын мә'луматыны динләjәрәк ашағыдакы гәрары гәбул етди: «Охунан сәнәдләрин е'лан олунмасы Владимир Иличин ирадәсиниә уjғун олараг гурултаjа кечирилсин, сәнәдләр нүмаjәндә hеj'әтләри үзрә е'лан олунсун вә мүәjjән едилсин ки, онларын үзүнүн көчүрүлмәсинә jол верилмир вә сәнәдләри Иличин кағызларыны гәбул едән комиссиjа е'лан едир».

Бу гәрара уjғун олараг вә партиjанын XIII гурултаjы рәjасәт hеj'әтинин гәрарына әсасән Ленинин «Гурултаjа мәктуб»у нүмаjәндә hеj'әтләриндә охунду.—*377.*

209 *«Дөвләт план комиссиjасына ганунвериjичилик вәзифәләри верилмәси hаггында»* мәктуб Н. К. Крупскаjа тәрәфиндән 1923-чү ил иjунун әввәлләриндә Мәркәзи Комитәjә верилмишди. Иjунун 14-дә Сиjаси Бүро «Дөвләт план комиссиjасы hаггында Ленин jолдашын геjдләрини мә'лумат үчүн МК үзвләринә вә үзвлүjә намизәдләрә көндәрмәк» барәсиндә гәрар гәбул етди. Ленинин көстәришләри «Игтисади сиjасәтин нөвбәти вәзифәләри hаггында» (VIII бөлмә—«План принсипини күчләндирмәк зәрурәти hаггында») РК(б)П XIII конфрансынын гәтнамәсиндә өз әксини тапды (бах: «Сов.ИКП гурултаjлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», I hиссә, 1954, сәh. 880—881).- *383.*

210 В. И. Ленинин *«Миллиjәтләр вә jа «мухтариjәтләшдирмә» мәсәләсинә даир»* мәктубу ССРИ тәшкил олунмасы мүнасибәтилә jазылмыш вә Совет өлкәси халглары арасында гаршылыглы мүнасибәтләр проблеминә hәср едилмишдир.

Ленинин бу мәктубу jазмасына билаваситә сәбәб Күрчүстан Коммунист Партиjасында—Г. К. Орджоникидзенин башчылыг етдиjи РК(б)П Загафгазиjа Диjар Комитәси илә П. Г. Мдиванн групу арасындакы мүнагишә сәбәб олмушду.

Загафгазиjа Диjар Комитәси, бундан әввәл исә РК(б)П МК Гафгаз Бүросу, Загафгазиjа республикаларынын сых бирлиjинә чалышараг, принсип е'тибарилә дүзкүн хәтт jеридирди, әслиндә Загафгазиjа республикаларынын тәсәррүфат вә сиjаси hәjатдән бирләшмәсинә мане олан Мдивани групунун көкүндән jанлыш олан сиjасәтн әлеjhинә чыхырды, бу груп ишдә Күрчүстанын әлаhиддәлиjинин сахланмасына чаhд едир вә бунунла да буржуа милләтчилиjинин,күрчү меншевикләринин хеjринә чалышырды. Күрчүстан коммунистләри өз гурултаjларында, конфрансларында вә партиjа фәаллары jығынчагларында Мдиванинин вә онун тәрәфдарларынын бу мөвгеjини

һагглы олараг милләтчилик тәмајүлү кими гиҹмәтләндирдиләр. Ленин Мдиванинин вә онун тәрәфдарларынын принсип е'тибарилә јанлыш олан бахышларыны тәнгид едирди. Мәһз Мдивани групунун зиддинә олараг Ленин Загафгазија федерасијасы јарадылмасы һаггында 1921-чи илин нојабрында јаздығы партија МК-сы Сијаси Бүросунун гәрарында гејд едирди: «Загафгазија республикаларынын федерасијасы принсипчә тамамилә дүзкүн вә һөкмән јарадылмалы һесаб едилсин» (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 282). Мдиванинин тәрәфдарлары РК(б)П МК октјабр (1922-чи ил) пленумуидан сонра да Күрчүстанын ССРИ тәркибинә Загафгазија федерасијасы васитәсилә дејил, билаваситә дахил олмасында тә'кид етдикдә, Ленин Загафгазија Дијар Комитәсинә вә Күрчүстан КП МК-ја телеграмында Мдивани тәрәфдарларынын һәрәкәтләриндән наразылығыны билдирди вә онларын «*Орчоникидзе* әлејһинә налајиг сөјүшүнү» гәтијјәтлә писләди. Ленин јазырды: «Мән әмин идим ки, фикир ајрылыглары мәним долајы јолла иштирак етдијим вә *Мдиванинин* билаваситә иштирак етдији *МК* пленумунун гәтнамәләри нәтичәсиндә арадан галхмышдыр» (Әсәрләри, 4-чү нәшри, 45-чи чилд, сәһ. 604).

Ејни заманда Орчоникидзе дә чиддн сәһвләрә јол вермишди. О, партијанын милли сијасәтинин Күрчүстанда һәјата кечирилмәсиндә лазыми чевиклик вә еһтијатлылыг көстәрмәмиш, бә'зи тәдбирләрин һәјата кечирилмәсиндә инзибатчылыға вә тәләскәнлијә јол верирди, Күрчүстан КП МК-нын фикри вә һүгуглары илә һеч дә һәмишә һесаблашмырды. Мдивани групу илә гаршылыглы мүнасибәтләрдә дә Орчоникидзе лазыми тәмкинлилик көстәрмәмишди. Иш о јерә кәлиб чатмышды ки, групун үзвләриндән бири ону тәһгир едәркән Орчоникидзе она силлә вурмушду.

Күрчүстан КП МК-да әксәријјәт тәшкил едән Мдивани тәрәфдарлары Загафгазија Дијар Комитәсинин мөвгеји илә разылашмајараг МК-дан чыхмыш вә РК(б)П МК-ја шикајәтлә мүрачиәт етмишдиләр. 1922-чи ил нојабрын 25-дә Сијаси Бүро Күрчүстан КП МК-сы үзвләринин әризәсинә тә'чили бахмаг үчүн Ф. Е. Дзержински башда олмагла Күрчүстана комиссија көндәрмәји гәрара алды.

«Күрчүстан мәсәләси» Ленини чох нараһат едирди вә нөвбәтчи катибләрин Күндәлијиндән көрүндүјү кими, Дзержинскинин гајытмасыны сәбирсизликлә көзләјирди. Декабрын 12-дә Дзержински Москвајa гајытмышды вә елә һәмин күн Владимир Илич онунла хејли сөһбәт етмишди. Бир гәдәр сонра, 1923-чү илин јанварында Ленин Л. А. Фотијеваја демишди: «Мән хәстәләнәндән габаг Дзержински комиссијанын иши вә «мүнагишә» һаггында мәнә данышды бу, мәнә чох ағыр тә'сир етди» (бах: бу чилд, сәһ. 517). Ленин «Күрчүстан мәсәләси»ни ССРИ тәшкил едилмәсинин үмуми мәсәләси илә әлагәләндирир, республикаларын бирләшдирилмәси заманы пролетар бејнәлмиләлчилији принсипләринин нә дәрә-

чәдә ардычыл һәјата кечириләчәјиндән никаранчылыгыны билдирирди. Владимир Илич декабрын 14-дә милли мәсәләјә даир—ССРИ-нин тәшкил едилмәси һаггында мәктубу диктә етмәји нәзәрдә тутмушду, лакин о заман өз ниҹҹәтини һәјата кечирә билмәмишди. Декабрын 27-дә вә ја 28-дә Ленинин диктә етдији сонракы мәктуб вә мәгаләләрин сијаһысында белә бир мөвзу вардыр: «Милли мәсәлә һаггында вә бејнәлмиләлчилик һаггында (Күрчүстан партијасындакы ахырынчы мүнагишә илә әлагәдар олараг)».

Ленин «Миллиҹҹәтләр вә ја «мухтариҹҹәтләшдирмә» мәсәләсинә даир» мәктубунда Орџоникидзенин һәрәкәтини писләмишди. О белә һесаб едирди ки, Дзержинскинин комиссијасы «Күрчүстан мүнагишәсини» тәһгиг едәркән лазыми битәрәфлик көстәрмәмишдир. Бүтүн бу иш үчүн сијаси мәс'улиҹҹәти Ленин биринчи нөвбәдә МК-ныи баш катиби кими, республикаларын бирләшдирилмәси заманы јол вердији чидди сәһвләри нәзәрдә тутараг Сталинин үзәринә гојурду. Ленин Загафгазија федерасијасы вә ССРИ-нин тәшкил едилмәси мәсәләләриндә Мдиванинин принсип е'тибарилә јанлыш мөвгејини мүдафиә етмәди. Лакин ејни заманда әсас тәһлүкәни бөјүк дөвләтчилик шовинизмиидә көрәрәк вә бу шовинизмә гаршы мүбаризә вәзифәсинин башлыча олараг әввәлләр һаким олан милләтин коммунистләринин чијнинә дүшдүјүнү һесаб едәрәк, Ленин «Күрчүстан мәсәләсиндә» диггәти мәһз Сталинин, Дзержинскинин вә Орџоникидзенин сәһвләри үзәриндә чәмләшдирирди.

Ленин «Миллиҹҹәтләр вә ја «мухтариҹҹәтләшдирмә» мәсәләсинә даир» мәктубунда партијанын милли сијасәтинин ән мүһүм проблемләрини ишыгландырды. О, һәмин мәктубу рәһбәр сәнәд һесаб едир, она бөјүк әһәмиҹҹәт верир вә сонралар ону мәгалә шәклиндә дәрч етдирмәји нәзәрдә тутмушду. Лакин 1923-чү ил мартын 6-да хәстәлијинин көзләнилмәдән кәскин сурәтдә шиддәтләндијинә көрә Владимир Илич «Миллиҹҹәтләр вә ја «мухтариҹҹәтләшдирмә» мәсәләсинә даир» мәктуб барәсиндә гәти сөрәнчам верә билмәди. 1923-чү ил апрелин 16-да Л. А. Фотијева В. И. Ленинин мәктубуну Сијаси Бүроја көндәрди. РК(б)П XII гурултајында бу мәктуб нүмајәндә һеј'әтләриндә охунду. Ленинин көстәришләринә ујғун олараг гурултајын милли мәсәләјә даир гәтнамә лајиһәсинә бир сыра мүһүм дәјишиклик вә әлавәләр едилди.—*390.*

211 В. И. Ленин *«Хатират дәфтәриндән сәһифәчикләр»* мәгаләсини, көрүнүр, ики дәфәјә диктә етмишди. Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм иститутунун Мәркәзи партија архивиндә биринчи дәфә диктә олунмуш мәтнин макина нүсхәси сахланыр; бу мәтнә, Русијада савадлылыг һаггында чәдвәл дахил дејилдир вә мәтн «Биздә халг мүәллими...» сөзләри илә башланан абзасда гуртарыр. Ленин диктә олунмуш мәтни нәзәрдән кечирәрәк она әлавәләр етмәк барәдә

дөрд бәнддән ибарәт гејд етмишди: «1) 1897-чи ил сијаһыјаалмасы илә мүгајисәдә 1920-чи ил сијаһыјаалмасына әсасән савадлылыға даир рәгәмләр әлавә етмәли, 2) шәһәр өзәкләри фәһләләринин кәнд өзәкләринә һамилији барәсиндә әлавә етмәли, 3) әлавә етмәли ки, биринчи нөвбәдә Халг мааријф комиссарлығынын хәрчләри дејил, әксинә Халг мааријф комиссарлығының хејринә олараг башга идарәләрин хәрчләри ихтисар едилмәлидир, 4) әлавә етмәли ки, халг мүәллимини тәшкил етмәјә вә ону совет гурулушупун е'тибарлы дајағына чевирмәјә јөнәлдилмиш иши вә вәсаити күчләндирмәк лазымдыр ки, буна да биздә, буржуа гурулушундан фәргли олараг, наил олмаг мүмкүндүр (онун тәһсилини јүксәлтмәкдән өтрү јај вахтындан истифадә етмәк үчүн кәндә кетмәјә вә бунунла әлагәдар хәрчләрә хүсуси диггәт јетирилсин)» (дөрд бәндин һамысы катибин әли илә һәмин макина нүсхәсиндә јазылмышдыр). Елә һәмин күн, јанварын 2-дә Ленин бүтүн нәзәрдә тутулан әлавәләри диктә етмишди. Макина нүсхәси мәтниндә мәгаләнин ады јохдур. «Правда»да мәгалә «Хатират дәфтәриндән сәһифәчикләр» башлығы алтында чап олунмушду.

В. И. Ленинин мәгаләси мааријф ишчиләри арасында бөјүк рүһ јүксәклијинә сәбәб олду. О, өлкәдә халг мааријфи ишинә билаваситә тә'сир көстәрмишди. 1923-чү ил јанварын 10-да Халг мааријф комиссарлығы халг мааријф шө'бәләринә радиограмында «Хатират дәфтәриндән сәһифәчикләр»и кениш јајмағы вә Ленинин орада верилмиш көстәришләрини јеринә јетирмәк саһәсиндә конкрет тәдбирләр ишләјиб һазырламағы тәклиф етди. Мүәллимләр ичәрисиндә идеја-сијаси иш күчләндирилди. 1923-чү илин әввәлләриндә партија МК-сынын тәшвигат вә тәблиғат шө'бәси «Мүәллимләр күтләси ичәрисиндә партија иши» тезисләрини тәртиб едиб јерләрә көндәрди, һәмин тезисләрдә Ленинин көстәришләри илә әлагәдар олараг мүәллимләрин коммунист тәрбијәси саһәсиндә конкрет вәзифәләр гојулурду. РК(б)П XII гурултајы өз гәрарларында гејд етди ки, «мүәллимләрин мадди вәзијјәтини јахшылашдырмаг, онларын арасында сијаси иши вә мааријф ишини күчләндирмәк, совет партија ичтимаијјәти илә онларын идеја вә тәшкилат әлагәләрини мөһкәмләтмәк саһәсиндә башланмагда олан иш дөнмәдән давам етдирилмәли вә күчләндирилмәлидир» («Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», I һиссә, 1954, сәһ. 832).—*398.*

212 Ленин кооперасија һаггында мәсәлә үзәриндә X Үмумрусија Советләр гурултајындакы мә'рузәсиндә дајанмағы нәзәрдә тутмушду. Декабрын биринчи јарысында һазырланмыш мә'рузә планында о, јазырды: *«Сентросојуз:* онун хүсуси әһәмијјәти» (бу чилд, сәһ. 479). Владимир Илич Сентросојузун сәдри Л. М. Хинчукдан кооперасијанын фәалијјәти һаггында мә'луматлар истәмишди (бах: Әсәрләри, 4-чү нәш-

ри, 36-чы чилд, сәһ. 585). 1923-чү илин јанварында Н. К. Крупскаја Владимир Илич үчүн кооперасија һаггында әдәбиҗјат истәмишди. Она ашағыдакы китаблар көндәрилмишди: Мешшерјаков Н. «Кооперасија вә сосиализм». Мәгаләләр мәчмуәси, М., 1920; Штаудинкер, Ф. «Марксизм вә истеһлак кооперасијасы», М., 1919; Зассен, И. «Капитализм епохасында кооперасија нәзәриҗјәсинин инкишафы», М., 1919 (бу үч китаб Кремлдә В. И. Ленинин китабханасында сахланыр); Штаудинкер, Ф. «Шултсе-Деличдән Крејтснаха гәдәр», М., 1919; Чајанов, А. «Кәндли кооперасијасы тәшкилинин әсас идејалары вә формалары», М., 1919; Туган-Барановски, М. И. «Кооперасијанын сосиал әсаслары», М., 1916; Прокопович, С. Н. «Русијада кооператив һәрәкаты, онун нәзәриҗјә вә практикасы», М., 1913.

«Кооперасија һаггында» вә «Ингилабымыз һаггында (Н. Сухановун гејдләри мүнасибәтилә)» мәгаләләри Н. К. Крупскаја тәрәфиндән 1923-чү илин мајында Мәркәзи Комитәјә верилмишди. Сијаси Бүро мајын 24-дә ашағыдакы гәрары гәбул етмишди: «Владимир Иличин Н. К. Крупскаја тәрәфиндән верилмиш мәгаләләриниин, бунларда көстәрилмиш тарихлә тезликлә чап олунмасы зәрури һесаб едилсин». Ијунун 26-да МК пленуму кооперасија һаггында мәсәләни В. И. Ленинин мәгаләләриндә јени шәкилдә гојулмасы илә әлагәдар олараг мүзакирә етди.

Кәндлиләри кооперативләшдирмәк һаггында Ленин идејалары РК(б)П XIII гурултајынын «Кооперасија һаггында» вә «Кәнддә иш һаггында» гәтнамәләринин әсасыны тәшкил етди. Гурултај көстәрирди: «Бу мәсәләдә партијанын әсас хәтти Ленинин «Кооперасија һаггында» сәрләвһәли ахырынчы мәгаләсиндә мүәјјән едилмишдир. Һәмин мәгаләдә Ленин, кәндли өлкәсиндә сосиализмә дөғру ирәлиләмәк үчүн әсас васитә олмаг е'тибарилә, кәнд әһалисинин кооперативләшдирилмәсини инкишаф етдирмәк програмыны вермишдир... Кәндин индики әәзиҗјәти Ленинин көстәрдиҗи јолун дүзкүн олдуғуну мисилсиз дәрәчәдә ајдын бир сурәтдә гејд едир вә партијанын әсас диггәтини биринчи нөвбәдә хырда истеһсалчынын кооперативләшмәсинә вермәји тәләб едир, бу исә сосиалист гуручулуғу ишиндә олдугча бөјүк рол ојнамалыдыр» (Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», II һиссә, 1954, сәһ. 50—51).—*404*.

213 В. И. Ленинин *«Ингилабымыз һаггында»* мәгаләси көркәмли меншевик Н. Сухановун «Ингилаб һаггында гејдләр»инин (Берлин—Пб.—М., З. И. Гржебинин нәшриҗјаты, 1922) үчүнчү вә дөрдүнчү китаблары мүнасибәтилә јазылмышдыр. В. И. Ленинин нөвбәтчи катибләриинин Күндәлиҗиндә 1922-чи ил декабрын 24-дә јазылмышдыр: «Владимир Илич үчүн Сухановун «Ингилаб һаггында гејдләр»инин III вә IV чилдләрини алдыг», ертәси күн, декабрын 29-да јазылан гејддә исә

көстәрилир: «һәкимләр охумаға иҹазә вермишләр. Владимир Илич Сухановун «Инғилаб һаггында геjдләр»нин (III вә IV чилдләр) охуjур». Ленин өз геjдләрини 1923-чү ил jанварын 16-да диктә етмәjә башланмыш вә 17-дә давам етдирмишди. Күндәликдә 17 jанвар тарихли jазы вардыр: «Владимир Илич 6 илә 7 арасында jарым саатлыға чағыртдырды. Сухановун ингилаб һаггындакы китабына даир геjдләрнни охуjур вә она дүзәлишләр едирди. 10, 15 дәгигә әрзиндә елә о барәдәки геjдләринин ардыны диктә етди». (бу чилд, сәһ. 515).

Мәгалә «Правда» редаксиjасына Н. К. Крупскаjа тәрәфиндән сәрләвһәсиз верилмишди; сәрләвһәни гәзетин редаксиjасы вермишди.—*413.*

214 В. И. Ленин көрүнүр, К. Марксын «Франсада вәтәндаш мүһарибәси» әсәриндә (бах: К. Маркс вә Ф. Енкелс. Сечилмиш Әсәрләри, II чилд, сәһ. 249) Парис Коммунасыны «jүксәк дәрәчәдә чевик бир сиjаси форма» кими характеристика верилмәсини вә Марксын Л. Кукелмана 1871-чи 12 апрел тарихли мәктубунда «парислиләрин чевиклиjини» jүксәк гиjмәтләндирдиjини (бах: К. Маркс вә Ф. Енкелс. Ики чилдлик сечилмиш әсәрләри, II чилд, 1955-чи ил, сәһ. 469—470) нәзәрдә тутур.—*413.*

215 В. И. Ленин К. Марксын Ф. Енкелсә 1856-чы ил 16 апрел тарихли мәктубундан бу jери нәзәрдә тутур: «Алманиjада бүтүн иш кәндли мүһарибәсинин һәр һансы бир шәкилдә икинчи нәшри васитәси илә пролетар инглиабына jардым көстәрмәк имканындан асылы олачагдыр. Онда һәр шеj чох көзәл олар» (К. Маркс вә Ф. Енкелс. Сечилмиш мәктублар, 1955, сәһ. 88).—*413.*

216 *«Фәһлә-Кәндли инспексиjасыны биз нечә jенидән гурмалыjыг»* мәгаләси Ленинин «Гурултаjа мәктуб»у илә билаваситә әлагәдардыр вә бундакы идеjаларыны инкишаф етдирир. В. И. Ленин мәгалә үзәриндә ишләмәjә 1923-чү ил jанварын әввәлләриндә башламышды; о, мәгаләнин планыны, сонра исә jанварын 9-у вә 13-дә «Биз Фәһлә-кәндли инспексиjасы илә нечә рәфтар етмәлиjик?» сәрләвһәси илә мәгаләнин биринчи вариантыны (бах: бу чилд, сәһ. 480—488) диктә етди. Jанварын 19, 20, 22 вә 23-дә исә мәгаләнин сон вариантыны диктә етмишди вә буну «Фәһлә-кәндли инспексиjасыны биз нечә jенидән гурмалыjыг (Партиjанын XII гурултаjына тәклиф)» адландырды. «Фәһлә-кәндли инспексиjасыны биз нечә jенидән гурмалыjыг» мәгаләсинин билаваситә давамы Ленинин «Аз олсун, jахшы олсун» мәгаләси олду.

РК(б)П Мәркәзи Комитәси Ленинин көстәришләринә әсасланараг партиjанын мәркәзи идарәләриниң jенидән тәшкил етмәк вә онлары jахшылашдырмаг һаггында тезисләри ишләjиб һазырлады. МК-нын февралын 21—24-дә олмуш пле-

нуму бир сыра дүзәлишләрлә тезисләри тәсдиг етди вә партијанын гаршыдакы XII гурултајынын күндәлијинә тәшкилат мәсәләсини хүсуси бәнд кими дахил етмәји гәрара алды. Тезисләрдә МК үзвләринин сајыны РК(б)П XI гурултајында сечилмиш 27 нәфәрдән 40 нәфәрәдәк артырмаг нәзәрдә тутулурду. Белә бир гајда гојулурду ки, МНК Рәјасәт һеј'әтиинин үзвләри МК пленумларында вә МНК Рәјасәт һеј'әти тәркибиндән МНК-нын үч даими нүмајәндәси Сијаси Бүронун ичласларында иштирак етмәлидир. Көстәрилирди ки, бүтүн әсас мәсәләләр МК пленумларынын мүзакирәсинә верилмәлидир. Сијаси Бүро кечән вахт әрзиндә өз фәалијјәти һаггында һәр бир МК пленумуна һесабат вермәлидир.

РК(б)П МК-нын феврал пленуму Мәркәзи Нәзарәт Комиссијасы тәркибинин кенишләндирилмәсини, дөвләт вә партија нәзарәтиинин рәһбәр органлары арасында сых тәшкилат әлагәси јарадылмасыны зәрурилијини гејд етди. РК(б)П XII гурултајы үчүн Фәһлә-кәндли иипексиjасынын вә МНК-нын јенидән тәшкили һаггында гурултајын гәтнамә лајиһәси ишләниб һазырланды.

Тротски Ленинин Мәркәзи Комитәни мөһкәмләндирмәк планы әлејһинә чыхды. О, билдирди ки, МК тәркибини кенишләндирмәк куја оиу «лазыми ајдын гурулушдан вә сабитликдән» мәһрум едир, «МК-нын ишинин дәгиглијинә вә дүзкүнлүјүнә сон дәрәчә бөјүк зијан вурмаг тәһлүкәси доғурур». Бундан әлавә, Тротски тәклиф едирди ки, Мәркәзи Комитәјә мүгабил олараг МК үзвләриидән вә үзвлүјүнә намизәдләрдән, МНК үзвләриндән вә вилајәтләрии, јерләрин ијирми-отуз нүмајәндәсиндән ибарәт олан Партија Шурасы јарадылсын вә бу да өз нөвбәсиндә партија гурултајы тәрәфиндән сечиләрәк МК-ја директивләр версин вә онуи ишини јохласын. Мәркәзи Комитә МК-нын тәркибнии кенишләндирмәк әлејһинә Тротскинин е'тиразларыны гәти рәдд етди, онун партијада әслиндә «икимәркәзлилик» јарадан, партија һәјатынын Ленин нормаларына көкүндән зидд олан идеjасыны гәтијјәтлә рәдд етди.

Партијанын XII гурултајы Мәркәзи Комитә тәрәфиндән һазырланмыш тәшкилат мәсәләсинә даир гәтнамәни вә «ФКИ-нин вә МНК-нын вәзифәләри һаггында» гәтнамәни гәбул етди. В. И. Ленинин тәклифләринә ујғун олараг гурултај МК-нын вә МНК-нын тәркибини кенишләндирди вә бирләшмиш орган олан МНК—ФКИ-ни јаратды.—*418*.

[217] В. И. Ленин көрүнүр, Ј. Ларинин «Русија бүдчәси чөлләриндә кәзинти» мәгаләсини нәзәрдә тутур; мәгалә 1922-чи ил јанварын 10-да вә 13-дә «Правда» гәзетинин 6-чы вә 9-чу №№-ләриндә дәрч олунмушду.—*446*.

[218] Донбас Мәркәзи даш көмүр идарәсинин сәдри Г. Л. Пјатаков нәзәрдә тутулур.—*447*.

219 Ленин хәстәлији илә әлагәдар олан мә'зуниjjәтини нәзәрдә тутур, һәмин дөврдә о, Горкидә олурду вә һәрдәнбир Москваја кәлирди.—*448*.

220 В. И. Ленин дәрч олунан геjдләрдә гоjдуғу мәсәләләрә «Манчестер Гардиан» гәзетинин мүхбиринә верднjи мүсаһибәдә вә Коммунист Интернасионалынын IV конгресиндәки мә'рузәсиндә ишыгландырыр (бах: бу чилд, сәһ. 291—293, 314—317).—*468*.

221 В. И. Ленин өзүнүн ««Сол» ушаглыг һаггында вә хырда буржуалыг һаггында» мәгаләсиндән ситаты нәзәрдә тутур (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 36-чы чилд, сәһ. 318). Ленин ситаты, көрүнүр, «Бизим күиләрин башлыча вәзифәси»— ««Сол» ушаглыг һаггында вә хырда буржуалыг һаггында» (Петроград фәһлә вә гызыл әскәр депутатлары Советинин нәшриjjаты, 1918, сәһ. 16) китабчасындан кәтирир. Ленинин Коминтернин IV конгресиндәки мә'рузәсинин планында вә мә'рузәнин өзүндә хатырладығы jерләрин јанында хәтт чәкилмиш китабчасынын бу нүсхәси Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архивиндә сахланыр.—*469*.

222 Владивостокун 1922-чи ил октјабрын 25-дә Гызыл Орду тәрәфиндән азад едилмәси нәзәрдә тутулур.—*471*.

223 Јухарыда көстәрилән мәтн олан бүтүн сәһифәнин үстүндән В. И. Ленин хәтт чәкмишди вә үстүндә јазмышды: «архаја бах». Вәрәгин архасында алман дилиндә јазылмыш план башланыр.—*472*.

224 Бах: геjд 206.—*478*.

225 В. И. Ленинин мисал кәтирдији мә'луматлар дөвриjjәдә олан пулун артымындан гиjмәтләрин артымынын кери галмасыны ашағыдакы шәкилдә әкс етдирир: 1920-чи илин ијун-нојабры—16 фанз, 1921-чи ил—50 фаиз, 1922-чи ил—60 фанз. Бу мә'луматлар пулун сабитләшмәсини көстәрәрәк, көрүнүр, конспектин 8-чи бәндинин: *«Малиjjә. Ирәлиjә кичик бир аддым»* бәндинин тәсдиг олунмасына хидмәт едир.

Ленин бу рәгәмләри, көрүнүр, Л. Н. Критсман тәрәфиндән «Јени jолларда. 1921—1922-чи илләрдә јенн игтисади сиjасәтин jекунлары» (II бурахылыш. Малиjjә ишләри. ӘМШ комиссијасынын редаксијасы алтында. М., ӘМШ нәшриjjаты, 1923) мәчмуәсинә јазылмыш мүгәддимәдән көтүрмүшдүр. Ленин чыхыша һазырлашаркән 1922-чи ил декабрын 10-да мәчмуәнин корректурасыны истәмишди.—*478*.

226 В. И. Ленин, көрүнүр, Ф. Кинин ««Мүтәхәссисләр» (Статистик јохлама тәчрүбәси)» мәгаләсини нәзәрдә тутур; мәгалә

1922-чи ил сентјабрын 3-дә «Правда» гәзетинин 197-чи нөмрәсиндә дәрч олунмушду. Мәгаләдә совет идарәләриндә вә трестләриндә ишләјән 230 мүһәндис арасында кечирилән сорғу әсасында ики груп мүтәхәссисләр олдуғу нәтичәси чыхарылырды: бунлардан бири Совет һакимијјәтинә дүшмән мүнасибәти бәсләјир, о бири исә онунла кетдикчә даһа чох әмәкдашлыға чаи атырды. Мәгаләнин мүәллифи Совет һакимијјәтиинин вәзифәләрнидәи бирини онда көрүрдү ки, бурҗуа мүтәхәссисләриинин бу чүр дифференсасијасына һәр васитә илә јардым көстәрилсин.

М. И. Ульјановаһын көстәрдији кими, битәрәф мүтәхәссис Фрумкин (Ф. Кин онун тәхәллүсүдүр) тәрәфиндән јазылмыш бу мәгалә «Владимир Иличи чох марагландырмышды, о һәмин мәгаләни дәфәләрлә хатырламыш вә мәндән хаһиш етмишди ки, мүәллифлә данышым, Иличин рә'јини она билдирим, онун һарада ишләдијини ајдынлашдырым».—*479*.

227 Көрүнүр, идарәетмәни тәнзим етмәк мәсәләләриндә даир 1922-чи илин сентјабрында Москвада кечирилән конфранс һаггында сөһбәт кедир.—*487*.

228 *В. И. Ленинин нөвбәтчи катибләринин Күндәлији* 1921-чи ил нојабрын 21-дән 1923-чү ил мартын 6-дәк Ленинин тапшырыгларыны, онуи јанына кәләнләри гәбул етмәсини вә башга фактлары әкс етдирир.

Нөвбәтчи катибләрин Күндәлијиндәки гејдләри ХКС-нин вә ӘМШ-ин катиби Л. А. Фотијева, ХКС вә ӘМШ катибинин мүавини М. А. Володичева, катибләр Н. С. Аллилујева, М. И. Глјассер, С. А. Флаксерман вә Ленинин китабханачысы Ш. М. Манучарјанс јазырдылар.

Күндәлик үчүн көидәрилән сәнәдләрин гејдијјаты дәфтәриндән истифадә олунмушдур; орада дөрд графа чәкилмишди: ајын тарихи, кимин нөвбәдә олмасы, тапшырыглар, ичра һаггында гејдләр. Күндәлијин титул вәрәгиндә јазылмышдыр: «Хаһиш олунур нөвбәтчилик саатларында бүтүн тапшырыглар вә һадисәләр, һабелә тапшырыгларын ичрасы һаггында гејдләр бу Күндәлијә јазылсын. 21/XI—22-чи ил».

Күндәлијә гејдләр елә һалларда верилир ки, орада хатырладылан һадисәләр, фактлар вә шәхсләр В. И. Ленинин бу чилдә дахил едилмиш һәјат вә фәалијјәт тарихләриндә, адлар көстәричисиндә вә Ленинин әсәрләри мәтнинә верилмиш гејдләрдә өз әксини тапмамышдыр.—*493*.

229 ХКС-нин В. И. Ленин тәрәфиндән сәдрлик едилән ичласы нәзәрдә тутулур.—*495*.

230 Нојабрын 21-дә РК(б)П МК Сијаси Бүросунун үзвләри Италијада РСФСР-ин сәлаһијјәтли нүмајәндәси В. В. Воровскинин Лозанна конфрансына кедән нүмајәндә һеј'әтинин

тәркибинә дахил етмәк һаггында К. В. Чичеринин тәклифини сәсә гојмушдулар.—*495.*

231 *Закс Б. Г.*—ХКС ишләр мүдиринин көмәкчиси.—*495.*

232 *Назаретјан А. М.*—РК(б)П МК катибинин көмәкчиси.—*496.*

233 *Буракова М. Н.*—РК(б) МК Сијаси Бүросунун техники катиби.—*496.*

234 Бах: бу чилд, сәһ. 234—235.—*496.*

235 Коминтернин IV конгресинин Ј. Варга тәрәфиндән һазырланмыш «Аграр фәалијјәт програмынын гарасы» адлы гәтнамәсинин лајиһәси вә лајиһәјә рә'ј вермәк барәдә Коммунист Интернасионалы Иҹраијјә Комитәсинин гыса мәктубу В. И. Ленинә көндәрилмишди. В. И. Ленин өз гејдләрини нојабрын 25-дә сәһәр көндәрди.—*497.*

236 Лозанна конфрансында совет нүмајәндә һеј'әтинин иштиракы вә боғазлар үзрә комиссијанын ишиндә совет нүмајәндәләринин иштирак етмәси һаггында конфрансын тәшкилатчыларына Совет һөкүмәти тәрәфиндән нота көндәрилмәси барәсиндә К. В. Чичеринин тәклифини РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләри сәсә гојмушдулар.—*497.*

237 Күрҹүстан КП МК-нын октјабрын 22-дә исте'фа вермиш үзвләриинин әризәсинә тә'ҹили бахмаг вә Күрҹүстан КП МК-да мөһкәм сүлһ јаратмагдан өтрү лазыми тәдбирләр тәклиф етмәк үчүн Ф. Е. Дзержинскидән (сәдр), Д. З. Мануилскидән вә В. С. Митскевич—Капсукасдан ибарәт комиссија тә'јин едилмәси һаггында РК(б)П МК Катиблијинин 24 нојабр тарихли гәрары сәсә гојулмушду. В. И. Ленин сәсвермәдән имтина етмишди.—*497.*

238 Көрүнүр, Коминтернин IV конгресинин бә'зи нүмајәндә һеј'әтләрнни гәбул етмәк хаһиши илә Коммунист Интернасионалы Иҹраијјә Комитәсинин В. И. Ленинә көндәрдији мәктуб вә ганунсуз олараг платин сатын алынмасына гаршы мүбаризә һаггында И. В. Сталинин мәктубу нәзәрдә тутулур.—*498.*

239 Јәгин, инкилис сәнајечиси Л. Уркартла консессија мүгавиләси бағламагдан Совет һөкүмәтинин имтина етмәси илә әлагәдар олараг 1923-ҹү ил февралын 2-дә «Правда»да дәрч олунмуш мәгаләләрдән сөһбәт кедир.—*498.*

240 АХТШ сәдринин мүавини В. П. Милјутинин тичарәт, малијјә вә сәнаје мәсәләләринә даир мә'рузәси В. И. Ленинә Х

Үмумрусија Советләр гурултајында мә'рузә үчүн материал кими көндәрилмишди.—*499.*

241 *Крамер В. В.*—невропатолокија профессору; В. И. Ленинин мүалиҹәсиндә иштирак етмишди.—*499.*

242 Әлавә карточкада јазылмышдыр: «Харичи тичарәт инһисары һаггында мәсәләјә даир материаллара әлавә олараг Лежаванын сәдрлији илә кечирилән мүшавирәнин протоколуну вә башга сәнәдләри—автоматларын нөмрәләринин сијаһысыны төләб етди. Һамысы мәнзилә апарылмышдыр. Харичи тичарәт инһисары һаггында материалларла әлагәдар олараг Фрумкин, Лежава вә Сүрупа үчүн Лидија Александровнаја тапшырыг верди. Телефонла Фрумкинлә, Горбуновла вә башгалары илә данышды. ӘМШ-ин күндәлијини нәзәрдән кечиртди». Елә һәмин күн ӘМШ јанында Дахили тичарәт комиссијасынын 13 октјабр тарихли ичласынын протоколу В. И. Ленинә көндәрилмишди.—*499.*

243 М. Сорокин. «Бизим сәнаје командан һеј'әтимиз («Экономическая Жизнь» 26 нојабр 1922-чи ил). Јазыда сәһвән 27 нојабр тарихи көстәрилмишдир.—*499.*

244 *Фомин В. В.*—халг јоллар комиссарынын мүавини.—*500.*

245 Бах: В. И. Ленин. 1922—1923-чү илләрдәки мәгалә вә нитгләри, М., 1936, сәһ. 381.—*500.*

246 РК(б)П МК Сијаси Бүросу 30 нојабр тарихли ичласында МК пленуму комиссијасынын «Республикалар иттифагы» һаггында мә'рузәсини динләмиш вә ССРИ Конститусијасынын әсас мүддәаларыны гәбул етмишди.—*500.*

247 Бах: бу чилд, сәһ. 344—346.—*501.*

248 РК(б)П МК Сијаси Бүросу нојабрын 30-да МК пленумуну декабрын 15-дә чағырмаг һаггында МК Тәшкилат Бүросунун 20 нојабр тарихли гәрарыны тәсдиг етмишди.—*501.*

249 «А. В. Пешехоновла сөһбәт» мәгаләси нәзәрдә тутулур.—*501.*

250 Бах: једд 226.—*503.*

251 Бах: бу чилд, сәһ. 348—349.—*506.*

252 Халг Фәһлә-Кәндли инспексијасы комиссарлығы коллегијасынын үзвү А. И. Свидерскијә мәктубу В. И. Ленин декабрын 5-дә имзаламышды.—*503.*

253 *Беленки А. Ј.*—Дөвләт сијаси идарәсинин әмәкдашы.—*504.*

254 Өлкәнин малијјә вә игтисади вәзијјәти һаггында А. Г. Михајловскинин јазылы мә'рузәси вә сәнајенин малијјәләшдирилмәси һаггында халг малијјә комиссарынын мүавини А. М. Красношшековун тезисләри нәзәрдә тутулур.—*504.*

255 Бах: бу чилд, сәһ. 350.—*505.*

256 C. Reyes. «Neuvas y viejas rutas», Buenos Aires, 1922. (C. Pejec. «Јени вә көһнә јоллар»). Китаб В. И. Ленинә Коминтернин Иҹраијјә Комитәсиндән көндәрилмишди. Декабрын 7-дә китаб тәрҹүмә үчүн катиблијә гајтарылмышды (бах: «Кремлдә В. И. Ленинин китабханасы», М., 1961, сәһ. 665).—*506.*

257 Бах: бу чилд, сәһ. 351—356.—*506.*

258 Нүмајәндә һеј'әти сијаһыда ашағыдакы тәркибдә көстәрилмишди: И. Гајс—Чехословакија һәмкарлар иттифаглары бирлијинин сәдри, Храмоста—коммунал фәһләләри һәмкарлар иттифагынын сәдри, Франек—тикинти фәһләләри һәмкарлар иттифагынын сәдри, Рихтер—нәглијјат фәһләләри һәмкарлар иттифагынын үзвү, Хабер—газ вә електрик сәнајеси фәһләләри һәмкарлар иттифагынын нүмајәндәси. Нүмајәндә һеј'әти Чехословакија фәһләләри адындан В. И. Ленинә тәбрик мәктубу тәгдим етмишди.—*506.*

259 *Анселович Н. М.*—ҮРһИМШ-ин мәс'ул ишчиси.—*507.*

260 Бах: бу чилд, сәһ. 358—359.—*507.*

261 Сијаси Бүронун 7 декабр тарихли иҹласынын протоколу В. И. Ленинә, Л. А. Фотијева илә сөһбәтиндән сонра көндәрилмишди, Фотијева Владимир Иличә, о кедәндән сонра Сијаси Бүронун гәбул етдији гәрарлар һаггында мә'лумат вермишди.—*508.*

262 Бах: бу чилд, сәһ. 365.—*508.*

263 Бах: бу чилд, сәһ. 361.—*508.*

264 Бах: бу чилд, сәһ. 362—364.—*508.*

265 В. И. Ленинин К. Ладзарија мәктубу нәзәрдә тутулур (бах: Ленин мәчмуәсинин XXXVI китабы, сәһ. 517—518). Б. Суварин—Коминтериин IV конгресинин нүмајәндәси; бурада көстәрилән һалда В. И. Ленин тәрәфиндән тәрҹүмәчи кими чәлб олунмушду.—*509.*

266 Бах: бу чилд. сәһ. 170—179.—*509.*

[267] Бакыда есерләрин мәһкәмә просеси үзрә һөкм һаггында Сијаси Бүронун гәрары сәсә гојулмушду (7 декабр тарихли телеграма әсасән). В. И. Ленин «леһинә» сәс вермишди. Декабрын 14-дә Сијаси Бүро гәрара алмышды: е'тираз олунмасын.—*509.*

[268] РСФСР-ин харичдәки тичарәт нүмајәндәликләринии тәфтишинә даир ХКС тезисләри барәсиндә М. И. Фрумкинин рә'ји декабрын 11-дә көндәрилмиш вә декабрын 13-дә В. И. Ленинә билдирилмишди.—*509.*

[269] Дәфтәрхана китабында 8605 нөмрә алтында В. И. Ленинин М. И. Фрумкинә мәктубу, 8606-чы нөмрә алтында исә Н. П. Горбунова шәнбә ахшамынадәк (декабрын 12-дәк) Ленин үчүн бу мәчмуәнин корректурасыны назырламаг тапшырығы гејд едилмишди: «Јени јолларда. 1921—1922-чи илләрдә јени игтисадн сијасәтин јекунлары. ӘМШ комиссијасынын редаксијасы алтында», М., ӘМШ нәшрижјаты, 1923-чү ил (II бурахылыш. Малијјә, III бурахылыш. Сәнаје).—*509.*

[270] Бах: бу чилд, сәһ. 366—367.—*511.*

[271] Бах: бу чилд, сәһ. 368—372.—*511.*

[272] Сијаси Бүро декабрын 14-дә өзүнүн 7 декабр тарихли гәрарыны ләғв етмиш вә гәрара алмышды ки, Рожков Пскова сүркүн едилсин, она хәбәрдарлыг олунсун ки, елә биринчи антисовет чыхышындан сонра ССРИ-дән сүркүн едиләчәкдир.—*511.*

[273] В. И. Ленин өз мәктубунда үмид етдијини билдирирди ки, пленумда харичи тичарәт инһисарынын сарсылмазлығыны тәсдиг едән гәрар кечәчәкдир, чүнки октјабр пленумунда инһисар әлејһинә сәс верәнләрин бир һиссәси дүзкүн мөвгеләрә кечмишдир.—*512.*

[274] Бах: бу чилд, сәһ. 373.—*513.*

[275] *Кожевников А. М.*—В. И. Ленини мүаличә едән һәким-невропатолог.—*513.*

[276] *Пакалн П. П.*—Горкидә В. И. Ленини мүһафизә дәстәсинин рәиси.—*513.*

[277] *Ферстер О. Р.*—алман невропатолокија профессору; В. И. Ленини мүаличә едән һәкимләрә мәсләһәт верирди.—*513.*

[278] Бу заман X Үмумрусија Советләр гурултаји кедирди (1922-чи ил декабрын 23-дән 27-дәк).—*514.*

[279] Бах: гејд 207.—*514.*

[280] Бах: һејд 213.—*515.*

[281] Бах: бу чилд, сәһ. 413—417.—*515.*

[282] Бах: бу чилд, сәһ. 418—423. Биринчи вариант—бу чилдин 480—488-чи сәһифәләриндәдир.—*515.*

[283] *Хлопљанкин, М. И.*—Халг әмәк комиссарлығы коллегијасынын үзвү.—*516.*

[284] Ертәси күн (јанварын 21-дә) М. А. Володичева В. И. Ленин үчүн ашағыдакы журналлары көндәрмәји хаһиш етмишди: «Социалистический Вестник» № 1, «Современные Записки»-нин XIII китабы вә «Заря»нын 9—10-чу №№-и—*516.*

[285] Ф. Е. Дзержинскинин комиссијасынын мә'рузәси 1923-чү ил јанварын 25-дә РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында мүзакирә олунмушду; комиссијанын тәклифләри тәсдиг олунмушду.—*517.*

[286] В. И. Ленин ашағыдакы китабларынәзәрдә тутур: П. М. Кержентсев. Тәшкилат принсипләри. Пг., 1922; О. А. Јермански. «Әмәјин елми тәшкили вә Тејлор системи», М., 1922. Бу китаблар В. И. Ленинин «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләсиндә хатырладылыр (бах: бу чилд, сәһ. 424—442). Јерманскинин китабы һаггында һәмчинин В. И. Ленинин «Бир чәлләк балда бир гашыг гәтран» адлы тамамланмамыш ресензијасына бах: (бу чилд, сәһ. 230—231).—*518.*

[287] РК(б)П МК Сијаси Бүросу февралын 1-дә Күрчүстан мәсәләсинә даир Дзержински коммисијасынын материалларыны вермәјә разы олмушду.—*519.*

[288] Л. А. Фотијева В. И. Ленинин ашағыдакы көстәришләрини јазмышды: «1) Күрчүстан КП-нин көһнә МК-сыны нәјә көрә тәмајүлчүлүклә иттиһам етмишләр. 2) Партија интизамыны позмаг е'тибарилә онлар нәдә күнаһкар сајылырдылар. 3) Загафгазија дијар комитәсини нәјә көрә Күрчүстан КП МК-ны әзмәкдә күнаһландырырлар. 4) Сыхышдырманын физики үсуллары («биомеханика»). 5) Владимир Илич иштирак етдикдә вә Владимир Илич иштирак етмәдикдә МК-нын (РК(б)П МК-нын—*Ред.*) хәтти. 6) Комиссијанын мүнасибәти. О јалныз Күрчүстан КП МК әлејһинә иттиһамлары вә ја еjни заманда Загафгазија дијар комитәси әлејһинә олан иттиһамлара да бахмышдыр? О, биомеханика һадисәсини нәзәрдән кечирмишдирми? 7) Әсл вәзијјәт (сечки кампанијасы, меншевикләр, сыхышдырма, милли ајры-сечкилик)» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институтунун Мәркәзи партија архиви).—*519.*

[289] Бах: бу чилд, сәһ. 424—442.—*519.*

[290] «Пролетар ингилабы вә хаин Каутски» әсәри нәзәрдә тутулур.—*524.*

[291] Бах: гејд 207.—*525.*

[292] В. И. Ленин ашағыдакы китаблары истәмишди: В. С. Рожитсын. «Јени елм вә марксизм», Харков, 1922; С. Ј. Семковски. «Марксизм тәдрис предмети кими. Үмумукрајна педагожи конфрансында (1922-чи илин ијулу) мә'рузә», Харков, 1922; М. Алски. «Вәтәндаш мүһарибәси вә јени игтисади сијасәт дөврүндә бизим малијјә ишләримиз», М., 1923; С. Н. Фалкнер. «Дүнја сәнаје бөһранынын инкишафында дөнүш», М., 1922; Г. Сыперович. «Биз өзүмүз! (5 ил әрзиндә тәсәрруфат гуручулуғунун јекунлары)», Пг., 1922; Л. Акселрод (Ортодокс). «Идеализм әлејһинә. Фәлсәфи фикирдә бә'зи идеалист чәрәјанларын тәнгиди. Мәгаләләр мәчмуәси», М.—Пг., 1922; А. Древс. «Иса һаггында миф», М., 1923; П. Г. Курлов. «Рус чаризмијин сону. Кечмиш жандармлар корпусу командиринин хатирәләри», М.—Пг., 1920; С. И. Канатчиков. «Күндәлик мөвзуда (Пролетар идеолокијасындан сәһифәләр)», Пг., 1923; И. А. Модзалевски. «Пролетар мифолоҗи јарадычылығы (Мүасир пролетар поезијасынын идеолоҗи тәмајүлләри һаггында)», Семипалатинск, 1922 вә башгалары.—*526.*

[293] Л. А. Фотијева ашағыдакылары јазмышды: «Владимир Илични көстәришләри: «Солтса (А. А. Солтс—РК(б)П МНК Рәјасәт Һеј'этиинин үзвү—*Ред.*) ишарә едилсин ки, о (В. И. Ленин—*Ред.*) ичтидиланын тәрәфиндәдир. Ичтидиланлардан бириндә баша салынсын ки, о, онларын тәрәфиндәдир.

3 чәһәт: 1. Далашмаг олмаз. 2. Күзәштләр лазымдыр. 3. Бөјүк дөвләти кичик дөвләтлә мүгајисә етмәк олмаз.

Сталинин хәбәри вар идими? Нә үчүн мүнасибәтини билдирмәмишди?

Шовинизмә вә меншевизмә мејл үчүн верилән «тәмајүлчүләр» ады һәмин бу тәмајүлүн бөјүк дөвләтчиләрдә олдуғуну сүбут едир.

Владимир Илич үчүн чап материаллары топланылсын».

Күндәликдә февралын 15-дән мартын 4-дәк гејдләр јохдур.—*527.*

[294] В. И. Ленин Тротскидән хаһиш етмишди ки, «Күрчүстан мәсәләсинин» партија МК-сы пленумунда мүдафиәсини өз үзәринә көтүрсүн. Тротски хәстә олдуғуну бәһанә кәтирәрәк чаваб вермишди ки, белә бир тәәһһүд көтүрә билмәз.—*528.*

[295] И. В. Сталинә мәктуб (сурәтләри Л. Б. Каменевә вә Г. Ј. Зиновјевә көндәрилмишди) нәзәрдә тутулур; В. И. Ленин бу

мәктубу Н. К. Крупскаjаја гаршы Сталинин етдиjи кобуд һәрәкәти билдикдән сонра диктә етмишди. МК-нын 1922-чи ил 18 декабр тарихли пленумунун гәрары илә Ленин үчүн һәкимләрин тә'jин етдиjи режимә әмәл олунмасындан өтрү фәрди мәс'улиjjәт Сталинин үзәринә гоjулмушду, о, Крупскаjаны сөjмүшдү ки, куjа һәкимләрин тапшырығына зидд олараг Крупскаја декабрын 21-дә Ленинин диктә етдиjи бир ишкүзар мәктуб jазмышды (әслиндә Надежда Константиновна буну һәкимләрии ичазәси илә етмишди); Сталин Крупскаjаны Нәзарәт Комиссиjасы илә һәдәләмишди. В. И. Ленин Сталиндән үзр истәмәjи тәләб едәрәк, көстәрмишди ки, әкс һалда онунла мүнасибәтләри кәскәкдир. М. И. Улjанованың сонралар jаздығы кими, Сталин үзр истәмишди. Лакин бу факт Ленинин «Гурултаја мәктуб»унда Сталинә вердиjи характеристиканы бир даһа тәсдиг едир.—*528.*

[296] В. И. Ленин мәктубда билдирмишди ки, Күрчүстан мәсәләсинә даир мәктуб вә нитг һазырлаjыр.—*528.*

[297] Бурада геjдләр кәсилир.

«Надежда Константиновна хаһиш етмишди...» сөзләриндән сонра мәтн Күндәликдә стенографик ишарәләрлә jазылмышдыр; 1956-чы ил иjулун 14-дә бу jазы М. А. Володичева тәрәфиндән охунмушду.—*528.*

В. И. ЛЕНИНИН СИТАТ КӘТИРДИЈИ ВӘ АДЫНЫ ЧӘКДИЈИ ӘДӘБИ ӘСӘРЛӘРИН ВӘ МӘНБӘЛӘРИН КӨСТӘРИЧИСИ

**А. В. Реальная помощь «друзей Советской России».—«Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 190 (1629), 25 августа, стр. 3. — 255, 261.*

Аресты «черных биржевиков». — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 243 (1682), 27 октября, стр. 3. Подпись: В. М—с. — *271.*

Базельский манифест — бах: Manifest der Internationale zur gegenwärtigen Lage...

«Беднота», М.—68.

В Генуе подписано русско-германское соглашение о взаимном признании «де-юре» обеих республик. От Народного комиссариата иностранных дел. (Официальное сообщение). — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 85 (1524), 19 апреля, стр. 1. Под общ. загл.: Генуэзская конференция. — *181.*

Виппер, Р. Ю. Возникновение христианства. М., «Фарос», 1918. 118 стр. (Культурно-историческая б-ка. Всеобщая история. Под ред. проф. Р. Ю. Виппера, VII). — *30.*

Воссоединение ДВР с РСФСР. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 258 (1697), 15 ноября, стр. 1. — *333.*

---

* Јанында улдуз гојулмуш китаб, гәзет, мәгалә вә сәнәдләрдә В. И. Ленинин гејдләри вардыр, бунлар Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм Институтунун Мәркәзи партија архивиндә сахланылыр.

Выпуск в обращение денежных знаков образца 1923 г. Постановление Совета Народных Комиссаров. [24 октября 1922 г.].— «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 242 (1681), 26 октября, стр. 3.— *290.*

Высший комсостав празднует 4-ю годовщину. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 42 (1481), 22 февраля, стр. 3. Под общ. загл.: К четвертой годовщине Красной Армии. — *446.*

Вэр, Г. Американский тракторный отряд. (Впечатления одного из членов). — «Правда», М., 1922, № 233, 15 октября, стр. 1. — *255, 261.*

Гончаров, И. А. Обломов. — *4, 15, 16, 17, 103.*

Гражданский кодекс РСФСР. — «Собрание Узаконений и Распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства», М., 1922, № 71, 25 ноября, ст. 904, стр. 1193—1249. — *276, 467.*

Грамотность в России. М., 1922, 55 стр. (РСФСР. Центр. стат. упр. Отд. статистики нар. образования. К X-му съезду Советов). — *398, 400.*

«Дискуссионный материал». (Тезисы тов. Мясникова, письмо тов. Ленина, ответ ему, постановление Организ. бюро Цека и резолюция мотовилихинцев). Только для членов партии. М., 1921. 37 стр. — *147.*

Договор с Уркартом надо пересмотреть. — «Правда», М., 1922, № 246, 31 октября, стр. 2; № 247, 1 ноября, стр. 2; № 248, 2 ноября, стр. 2. Под общ. загл.: К вопросу о концессии Уркарта, отклоненной Совнаркомом. Подпись: Экономист.— *293—294, 337—338.*

Доклад Мюнценберга на IV конгрессе Коминтерна — бах: IV конгресс Коминтерна.

Доклад экспертов [Великобритании, Франции, Италии, Бельгии и Японии, принятый на совещании в Лондоне]. — Бу китабда: Материалы Генуэзской конференции. (Подготовка, отчеты заседаний, работы комиссий, дипломатическая переписка и пр.). М., 1922, стр. 92—114. (РСФСР. Народный комиссариат по иностр. делам). Под общ. загл.: Совещание экспертов в Лондоне. — *215.*

Ерманский, О. А. Научная организация труда и производства и система Тэйлора. М., Госиздат, 1922. XV, 367 стр. — ***230—231, 431.***

— *Предисловие* [*к книге «Научная организация труда и производства и система Тэйлора»*]. — Бу китабда: Ерманский, О. А. Научная организация труда и производства и система Тэйлора. М., Госиздат, 1922, стр. V—XV. — *231.*

— *Система Тэйлора.* Что несет она рабочему классу и всему человечеству. С указателем литературы на русск. и иностр. языках. Пг. — М., «Книга», 1918, 143 стр. Перед загл. авт.: А. Ерманский (инж. А. Гушка). — *230.*

Заявление 22-х — бах: Членам международной конференции Коммунистического Интернационала.

Земельный кодекс РСФСР. — «Собрание Узаконений и Распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства». М., 1922, № 68, 15 ноября, ст. 901, стр. 1099—1136. — *275—278, 467.*

[*Зиновьев, Г. Е.*] *Об укреплении и новых задачах партии.* Тезисы т. Г. Зиновьева к XI съезду РКП, утвержденные Центральным Комитетом. — «Правда», М., 1922, № 62, 17 марта, стр. 2—3. — *19—20, 21—22.*

Иванович, Ст. — бах: Португейс, С. И.

«Известия ЦИК и Петроградского Совета Рабочих и Солдатских Депутатов», 1917, № 209, 28 октября, стр. 1. — *275—276.*

«Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов». — 152, 182.

— 1922, № 6 (1445), 10 января, стр. 1.—*214—215.*

— 1922, № 12 (1451), 17 января, стр. 1. — *446.*

— 1922, № 21 (1460), 28 января, стр. 1. — *81—82.*

— 1922, № 42 (1481), 22 февраля, стр. 3. — *446.*

— 1922, № 44 (1483), 24 февраля, стр. 1. — *446.*

— 1922, № 45 (1484), 25 февраля, стр. 1. — *7—8, 81—82.*

— 1922, № 47 (1486), 28 февраля, стр. 1. — *7—8.*

— 1922, № 52 (1491), 5 марта, стр. 2. — *14—15, 16—17.*

— 1922, № 81 (1520), 11 апреля, стр. 1. — *163.*

— 1922, № 85 (1524), 19 апреля, стр. 1. — *181.*

— 1922, № 102 (1541), 10 мая, стр. 1. — *185, 207, 209, 214, 215.*

— 1922, № 110 (1549), 19 мая, стр. 2. — *218.*

— 1922, № 113 (1552), 23 мая, стр. 2; № 114 (1553), 24 мая, стр. 1—2; № 115 (1554), 25 мая, стр. 1. — *209.*

— 1922, № 190 (1629), 25 августа, стр. 3. — *255, 261.*

— 1922, № 240 (1679), 24 октября, стр. 2—3; № 241 (1680), 25 октября, стр. 2—3; № 242 (1681), 26 октября, стр. 2—3; № 243 (1682), 27 октября, стр. 2—3. — *271, 274, 275— 278, 290, 467.*

«Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 250 (1689), 4 ноября, стр. 4. — *287.*

— 1922, № 258 (1697), 15 ноября, стр. 1. — *333.*

— 1922, № 263 (1702), 21 ноября, стр. 1. — *333.*

«Известия ЦК РКП(б)», М., 1921, № 33, октябрь, стр. 42. — *145—146.*

— 1922, № 1 (37), январь, стр. 31—32, 33—34. — *19.*

Интернационал. — 94—95.

«Искра» [старая, ленинская], [Лейпциг — Мюнхен — Лондон — Женева]. — *194, 196.*

Камков, Б. В плену у контрреволюции. — «Наш Путь», Спб. — М., 1918, кн. II, май, стр. 214—223, в отд.: Пути революции.— *142.*

Каннские резолюции—бах: Резолюция Верховного совета, принятая 6 января 1922 г. в г. Канн.

Каннские условия — бах: Резолюция Верховного совета, принятая 6 января 1922 г. в г. Канн.

Керенский, А. Ф. Февраль и Октябрь. — «Современные Записки». Париж, 1922, кн. IX, стр. 269—293. — *10.*

Керженцев, П. М. Принципы организации. (С рисунками). Пг., Госиздат, 1922. 144 стр. — *431.*

Кин, Ф. «Спецы». (Опыт статистического обследования). — «Правда», М., 1922, № 197, 3 сентября, стр. 2. — *479.*

Кодекс законов о труде РСФСР изд. 1922 г. — «Собрание Узаконений и Распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства». М., 1922, № 70, 20 ноября, ст. 903, стр. 1159—1188. — *274, 467.*

*Коллонтай, А. М. *Рабочая оппозиция.* На правах рукописи. М., 1921. 48 стр. (Только для членов X-го съезда РК(П).— *146.*

«Коммунистический Интернационал», М. — Пг., 1922, № 20, 14 марта, стлб. 5311—5318. — *101.*

Конституция (Основной закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. Опубликована в № 151 «Известий Всерос. Центр. Исп. Комитета» от 19 июля 1918 г. М., Гиз., 1919. 16 стр. (РСФСР). — *450—451, 467.*

Конференция трех Интернационалов. Общая декларация. — «Правда», М., 1922, № 80, 9 апреля, стр. 1—2. — *157, 158, 159, 167—169.*

[*Крицман, Л. Н.*] *Введение* [*к книге: На новых путях*].—Бу китабда: На новых путях. Итоги новой экономической политики 1921—1922 гг. Вып. II. Финансы. Труды под ред. комиссии СТО в составе: В. П. Милютина, А. М. Лежавы, С. Г. Струмилина и др. М., изд. СТО, 1923, стр. XI—XIX. (РСФСР). — *478.*

Крылов, И. А. Музыканты. — *17.*

Ларин, Ю. Прогулка по полям российского бюджета. (Вместо маленького фельетона). — «Правда», М., 1922, № 6, 10 января, стр. 1; № 9, 13 января, стр. 1. — *446, 449.*

[*Ленин, В. И.*] *Декрет о земле съезда Советов рабочих и с. д.* (Принят на зас. 26 окт. в 2 ч. н.). — «Известия ЦИК и Петроградского Совета Рабочих и Солдатских Депутатов», 1917, № 209, 28 октября, стр. 1. — *275.*

— [*Доклад об очередных задачах Советской власти на заседании ВЦИК 29 апреля 1918 г.*]. — Бу китабда: Протоколы заседаний Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета 4-го созыва. (Стеногр. отчет). М., Госиздат, 1920, стр. 206—223. (РСФСР). — *188.*

— [*Заключительная речь по докладу об очередных задачах Советской власти на заседании ВЦИК 29 апреля 1918 г.*]. — Там же, стр. 234—238. (РСФСР). — *189.*

— *Заключительное слово тов. Ленина* [*при закрытии XI съезда РКП(б) 2 апреля 1922 г.*]. — Бу китабда: Одиннадцатый съезд Российской Коммунистической партии (большевиков). Стеногр. отчет. 27 марта — 2 апреля 1922 г. М., Изд. отд. ЦК РКП, 1922, стр. 479—480. (РКП(б)). — *189.*

— [*Записка Ф. Э. Дзержинскому*]. **2 мая** 1922 г. — *199—200.*

— *Интервью тов. В. И. Ленина, данное корреспонденту «Манчестер Гардиан» Фарбману 27 октября 1922 г.* — «Правда», М., 1922, № 254, 10 ноября, стр. 1. — *293.*

— *Как нам реорганизовать Рабкрин.* (Предложение 12-му съезду партии). — «Правда», М., 1923, № 16, 25 января, стр. 1. Подпись: Н. Ленин. Под общ. загл.: К подготовке партийного съезда. — *428.*

— *Конспект речи на X Всероссийском съезде Советов.* Первая половина декабря 1922 г. — *373.*

— *Мы заплатили слишком дорого.* — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 81 (1520), 11 апреля, стр. 1. Подпись: Н. Ленин. — *163.*

— *Мы заплатили слишком дорого.* — «Правда», М., 1922, № 81, 11 апреля, стр. 1. — *163.*

* — *О «левом» ребячестве и о мелкобуржуазности.* — Bu kitabda: [Ленин, В. И.] Главная задача наших дней. О «левом» ребячестве и о мелкобуржуазности. Пг., изд. Петроградского Совдепа, 1918, стр. 8—32. Перед загл. авт.: Н. Ленин. — *188, 309—313, 314, 409, 446, 469, 472, 475.*

Ленин, В. И. О международном и внутреннем положении Советской республики. Речь на заседании коммунистической фракции Всероссийского съезда металлистов 6 марта 1922 г. — *bax:* Ленин, В. И. Речь тов. Ленина на фракции Всероссийского съезда металлистов 6-го марта 1922 г.

— *О перестройке работы СНК, СТО и Малого СНК.* Письма А. Д. Цюрупе, 21 января 1922 г. — 21 февраля 1922 г. — *71, 448—449, 455.*

— *«Обществу друзей Советской России». (В Америке).* [20 октября 1922 г.]. — «Правда», М., 1922, № 240, 24 октября, стр. 1. Под общ. загл.: Тов. Ленин — американским рабочим. — *261—262, 329.*

— *Обществу технической помощи Советской России.* [20 октября 1922 г.]. — «Правда», М., 1922, № 240, 24 октября, стр. 1. Под общ. загл.: Тов. Ленин — американским рабочим. — *261—262, 329.*

— *Очередные задачи Советской власти.* М., изд. ВЦИК, 1918. 30 стр. Перед загл. авт.: Н. Ленин. — *188, 189.*

— *Письмо в Политбюро ЦК РКП(б) о тезисах Е. А. Преображенского «Основные принципы политики РКП в современной деревне».* 16 марта 1922 г. — *144.*

— *Письмо в редакцию газеты «Экономическая Жизнь».* 1 сентября 1921 г. — *174.*

— *Письмо к петроградским товарищам — бах:* Ленин, В. И. Послесловие к брошюре «Успехи и трудности Советской власти».

— *Письмо к съезду.* 23—26 декабря 1922 г. — *380, 391.*

— *Письмо Л. Б. Каменеву.* 3 марта 1922 г. — *117.*

— *Письмо В. М. Молотову для пленума ЦК РКП(б) с планом политдоклада на XI съезде партии.* 23 марта 1922 г. — *66, 97—99.*

— [*Письмо Г. Мясникову.* 5 августа 1921 г.]. — Бу китабда: «Дискуссионный материал». (Тезисы тов. Мясникова, письмо тов. Ленина, ответ ему, постановление Организ. бюро Цека и резолюция мотовилихинцев). Только для членов партии. М., 1921, стр. 26—29. — *147.*

— *Письмо И. В. Сталину для членов ЦК РКП(б) о монополии внешней торговли.* 13 октября 1922 г. — *370, 371.*

— *Письмо И. В. Сталину о работе замов (заместителей председателя СНК и СТО).* 21 марта 1922 г. — *65.*

— *Письмо Г. В. Чичерину.* 14 марта 1922 г. — *79—80, 81—82.*

— *Письмо Г. В. Чичерину о директивах ЦК РКП(б) для советской делегации на Генуэзской конференции.* 7 февраля 1922 г. — *79—80, 81—82.*

— [*Политический отчет Центрального Комитета РКП(б) XI съезду РКП(б) 27 марта*]. — Бу китабда: Одиннадцатый съезд Российской Коммунистической партии (большевиков). Стеногр. отчет. 27 марта — 2 апреля 1922 г. М., Изд. отд. ЦК РКП, 1922, стр. 7—38. (РКП(б)). — *135—136, 142, 144, 189.*

— *Поправки и замечания к проекту заявления советской делегации на Генуэзской конференции.* 23 марта 1922 г. — *79—80, 81—82.*

— *Послесловие* [*к брошюре «Успехи и трудности Советской власти»*]. 17 апреля 1919 г. — *189—190.*

— *Постановление о работе замов (заместителей председателя СНК и СТО).* 11 апреля 1922 г. — *357.*

— *Предисловие* [*к книге И. И. Скворцова-Степанова «Электрификация РСФСР в связи с переходной фазой мирового хозяйства»*]. — «Правда», М.,1922, № 64, 21 марта, стр. 1. Подпись: Н. Ленин. Под общ. загл.: Новая книга. — *134—135.*

— *Проект директивы заместителю председателя и всем членам генуэзской делегации.* 1 февраля 1922 г. — *79—80, 81—82.*

— *Проект директивы ЦК РКП(б) для советской делегации на Генуэзской конференции.* 6 февраля 1922 г. — *79—80, 81—82.*

— *Проект постановления ЦК РКП(б) о задачах советской делегации в Генуе.* 24 февраля 1922 г. — *79—80, 81—82.*

— *Пять лет* [*российской*] *революции и перспективы мировой революции.* Доклад тов. Ленина [на IV конгрессе Коминтерна 13 ноября 1922 г.]. — «Правда», М., 1922, № 258, 15 ноября, стр. 2. Под общ. загл.: IV конгресс Коминтерна. — *329.*

— *Рецензия в ЦК — бах:* Ленин, В. И. Письмо в Политбюро ЦК РКП(б) о тезисах Е. А. Преображенского...

— *Речь об отношении к Временному правительству 4 (17) июня 1917 г. — бах:* Ленин, В. И. Речь т. Ленина на Всероссийском съезде Советов р. и с. д.

— *Речь т. Ленина на Всероссийском съезде Советов р. и с. д.* — «Правда», Пг., 1917, № 82, 28 (15) июня, стр. 2—3; № 83, 29 (16) июня, стр. 2—3. — *10.*

— *Речь тов. Ленина на фракции Всероссийского съезда металлистов 6-го марта 1922 г.* — «Правда», М., 1922, № 54, 8 марта, стр. 1—2. — *70, 79, 98, 446, 448—449, 451—452.*

— *Старые статьи на близкие к новым темы.* К вопросу о «новой экономической политике». (Две статьи и одна речь 1918 г.). М., Моск. отд. Госиздата, 1922, 101 стр. Перед загл. авт.: Н. Ленин (В. И. Ульянов). — *188—190.*

Ленин, В. И. Телеграмма Г. В. Чичерину. 9 мая 1922 г. — *209.*

— *Управляющему Центральным статистическим управлением.* 16 августа 1921 г. — *175.*

— *Управляющему Центральным статистическим управлением или его заместителю.* 1 сентября 1921 г. — *175.*

— *А. Д. Цюрупе.* Проект директивы насчет работы СТО и СНК, а также Малого СНК, 27 февраля 1922 г. — *71, 448, 455.*

Маркс, К. Гражданская война во Франции. Воззвание Генерального Совета Международного Товарищества Рабочих. Апрель—май 1871 г. — *413.*

— *Капитал.* Критика политической экономии, т. I—III. 1867—1894 гг. — *245, 289, 369—370.*

— *Письмо Л. Кугельману.* 12 апреля 1871 г. — *413.*

— *Письмо Ф. Энгельсу.* 16 апреля 1856 г. — *413, 415—416.*

Маяковский, В. В. Прозаседавшиеся. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 52 (1491), 5 марта, стр. 2. Под общ. загл.: Наш быт. — *14—15, 16—17.*

Международная социалистическая конференция. (Объединенное заседание Исполкомов трех Интернационалов). Стеногр. отчет. М., ГПУ, 1922. 67 стр. — *160, 163, 164, 168.*

Меморандум союзников России. [2 мая 1922 г.]. — Бу китабда: Материалы Генуэзской конференции. (Подготовка, отчеты заседаний, работы комиссий, дипломатическая переписка и пр.). М., 1922, стр. 216—224. (РСФСР. Народный комиссариат по иностр. делам). — *205, 206, 215.*

Мирный договор между Россией и Украиной с одной стороны и Польшей — с другой. (Подписанный в г. Риге 18 марта 1921 года). — «Собрание Узаконений и Распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства», М., 1921, №№ 41—42, 21 мая, ст. 219, стр. 217—236. — *209.*

Михайловский, Н. К. Литература и жизнь. — «Русское Богатство», Спб., 1894, № 1, стр. 88—123, в отд.: II. — *358.*

«Наш Путь», Спб. — М., 1918, кн. II, май, стр. 214—223. — *142.*

Об изменениях и дополнениях Уголовного кодекса РСФСР. — «Собрание Узаконений и Распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства», М., 1922, №№ 72—73, 27 ноября, ст. 906, стр. 1290—1295. Под общ. загл.: Постановления IV сессии Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета IX созыва. — *276.*

Одиннадцатый съезд Российской Коммунистической партии (большевиков). Стеногр. отчет. 27 марта — 2 апреля 1922 г. М., Изд. отд. ЦК РКП, 1922, 552 стр. (РКП(б)). — *132, 133,*

134—136, 137—138, 139—141, 142—143, 144—145, 146, 147, 152, 189, 200, 456.

Организационные вопросы партстроительства. Практические предложения по организационным вопросам партстроительства, как дополнение к резолюции об укреплении партии в связи с ее чисткой. — «Известия ЦК РКП(б)», М., 1922, № 1 (37), январь, стр. 33—34. Под общ. загл.: Совещание секретарей обкомов, оббюро и губкомов РКП. 27—29 декабря 1921 г. (Резолюции и постановления). — *19.*

От Народного комиссариата по иностранным делам. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 47 (1486), 28 февраля, стр. 1. Под общ. загл.: К общей мирной конференции. — *7—8.*

От редакции. — «Под Знаменем Марксизма», М., 1922, № 1—2, стр. 3—4. — *26.*

Отсрочка Генуэзской конференции. От Народного комиссариата по иностранным делам. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 45 (1484), 25 февраля, стр. 1. Под общ. загл.: К общей мирной конференции. — *7—8.*

«Петроградская Правда». — *282.*

* *План электрификации РСФСР.* Доклад 8-му съезду Советов Государственной комиссии по электрификации России. М., Гостехиздат, 1920. 669 стр. разд. паг.; 14 л. схем и карт. (РСФСР. Науч.-техн. отдел ВСНХ). — *59—60.*

Платформа «рабочей оппозиции» — *бах:* Тезисы рабочей оппозиции.

По докладу т. Кржижановского об электрификации. [Резолюция, принятая на VIII Всероссийском съезде Советов. 1920 г.].— Бу китабда: Восьмой Всероссийский съезд Советов рабочих, крестьянских, красноармейских и казачьих депутатов. Стеногр. отчет. (22—29 декабря 1920 года). М., Госиздат, 1921, стр. 271—272. (РСФСР). — *59.*

«Под Знаменем Марксизма», М. — *26, 27, 28, 31—32, 33, 34—35, 36—37.*

— 1922, № 1-2, стр. 3—4, 5—7. — *25, 32.*

Положение о губернских съездах Советов и губернских исполнительных комитетах. — «Собрание Узаконений и Распоря-

жений Рабочего и Крестьянского Правительства», М., 1922, №№ 72—73, 27 ноября. ст. 907, стр. 1296—1310. Под общ. загл.: Постановления IV сессии Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета IX созыва. — *276—277, 467.*

Положение о судоустройстве РСФСР. — «Собрание Узаконений и Распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства», М., 1922, № 69, 17 ноября, ст. 902, стр. 1139—1156. — *276, 467.*

[*Португейс, С. И.*] *Сумерки русской социал-демократии.* Париж, «Франко-русская печать». 1921. 53 стр. Перед загл. авт.: Ст. Иванович. — *163, 167.*

Постановление [IX съезда Советов] о мерах укрепления и развития сельского хозяйства. — Бу китабда: Девятый Всероссийский съезд Советов рабочих, крестьянских, красноармейских и казачьих депутатов. Стеногр. отчет. (22—27 декабря 1921 года). М., изд. ВЦИК, 1922, стр. 286—292. (РСФСР). — *149—150.*

Постановление [IX съезда Советов] о с.-х. кооперации. — Там же, стр. 293—294. — *149—150.*

Постановление пленума ЦК о т. Шляпникове. (Выписка из протокола заседания пленума членов ЦК, кандидатов в члены ЦК, членов и кандидатов ЦКК от 9 августа 1921 г. за № 8).— «Известия ЦК РКП(б)», М., 1921, № 33, октябрь, стр. 42. — *146.*

Постановление Народного собрания Дальневосточной Республики, принятое на заседании 14-го ноября [1922 г.]. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 263 (1702), 21 ноябряб стр. 1. — *333.*

Постановление Сов. Нар. Комиссаров. 6 октября 1922 г. — «Правда», М., 1922, № 226, 7 октября, стр. 4. — *270—271, 293, 337.*

Постановление Чрезвычайной сессии Всер. Центр. Исп. Ком. [О составе делегации РСФСР на Генуэзскую конференцию]. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 21 (1460), 28 января, стр. 1. — *81.*

«Правда», Пг. — М. — *152, 182, 194—198, 283.*

— Пг., 1917, № 82, 28 (15) июня, стр. 2—3; № 83, 29 (16) июня, стр. 2—3. — *10.*

— 1921, № 15, 25 января, стр. 2—3. — *147.*

— 1922, № 6, 10 января, стр. 1; № 9, 13 января, стр. 1. — *446, 449—450.*

— 1922, № 43, 23 февраля, стр. 1. — *146.*

— 1922, № 48, 1 марта, стр. 4. На газ. ошибочно указан № 47. — *7—8.*

— 1922, № 53, 7 марта, стр. 3. — *144—145, 147.*

— 1922, № 54, 8 марта, стр. 1—2. — *70, 79, 98, 446, 448, 451—452.*

— 1922, № 62, 17 марта, стр. 2—3. — *19—20, 21—22.*

— 1922, № 64, 21 марта, стр. 1. — *134.*

— 1922, № 65, 22 марта, стр. 1. — *122.*

— 1922, № 80, 9 апреля, стр. 1—2. — *157, 158, 159, 167—169.*

— 1922, № 81, 11 апреля, стр. 1. — *163.*

— 1922, № 85, 19 апреля, стр. 2. — *165, 166.*

— 1922, № 93, 28 апреля, стр. 1. — *188.*

— 1922, № 197, 3 сентября, стр. 2. — *479.*

— 1922, № 226, 7 октября, стр. 4. — *270—271, 293—294, 338.*

— 1922, № 233, 15 октября, стр. 1. — *255, 261.*

— 1922, № 240, 24 октября, стр. 1. — *261—262, 329.*

— 1922, № 246, 31 октября, стр. 2; № 247, 1 ноября, стр. 2; № 248, 2 ноября, стр. 2. — *293—294, 337.*

— 1922, № 249, 3 ноября, стр. 2. — *293—294, 337.*

— 1922, № 254, 10 ноября, стр. 1. — *293—294.*

— 1922, № 258, 15 ноября, стр. 2. — *329.*

— 1922, № 259, 16 ноября, стр. 2—3. — *329.*

— 1922, № 265, 23 ноября, стр. 2. — *348.*

— 1923, № 16, 25 января, стр. 1. — *428.*

[*Приветствие В. И. Ленину от Всероссийского статистического съезда*]. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 250 (1689), 4 ноября, стр. 4. Под общ. загл.: Всероссийский статистический съезд. — *287.*

Приказ председателя Революционного Военного Совета Республики по Красной Армии и Красному Флоту. 28 февраля 1922 г. Москва, № 268. — «Правда», М., 1922, № 48, 1 марта, стр. 4. Под общ. загл.: Надо быть на страже. На газ. ошибочно указан № 47. — *7—8.*

**Программа Российской Коммунистической партии (большевиков).* Принята 8-м съездом партии 18—23 марта 1919 г. М.—Пг., «Коммунист», 1919. 24 стр. (РКП(б)). — *48, 136.*

Ракоши, М. «Новая экономическая политика в Советской России». — «Коммунистический Интернационал», М. — Пг., 1922, № 20, 14 марта, стлб. 5311—5318. — *101.*

Рапалльский договор — бах: Русско-германский договор.

Резолюции и постановления XI съезда РКП. — Бу китабда: Одиннадцатый съезд Российской Коммунистической партии (большевиков). Стеногр. отчет. 27 марта — 2 апреля 1922 г. М., Изд. отд. ЦК РКП, 1922, стр. 483—533, в отд.: Приложения. — *189.*

Резолюция Верховного совета, [*принятая 6 января 1922 г. в г. Канн*]. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 6 (1445), 10 января, стр. 1. Под общ. загл.: К признанию Советской России. — *214—215.*

Резолюция о некоторых членах бывшей «рабочей оппозиции», [*принятая на XI съезде РКП(б)*]. — Бу китабда: Одиннадцатый съезд Российской Коммунистической партии (большевиков). Стеногр. отчет. 27 марта — 2 апреля 1922 г. М., Изд. отд. ЦК РКП, 1922, стр. 530—533, в отд.: Приложения. Под общ. загл.: Резолюции и постановления XI съезда РКП. — *456.*

Резолюция о финансовой политике, [*принятая на XI съезде РКП(б)*]. — Там же, стр. 495—500. — *200.*

Резолюция об организационном построении коммунистических партий и о методах и содержании их работы — бах: Тезисы об организационном строительстве коммунистических партий, о методах и содержании их работы.

Резолюция по вопросу об укреплении партии в связи с учетом опыта проверки личного состава ее.—«Известия ЦК РКП(б)», М., 1922, № 1 (37), январь, стр. 31—32. Под общ. загл.: Всероссийская конференция РКП. 19—22 декабря 1921 г. (Резолюции и постановления). — *19.*

Резолюция по докладу ЦК, [принятая на XI съезде РКП(б)]. — Бу китабда: Одиннадцатый съезд Российской Коммунистической партии (большевиков). Стеногр. отчет. 27 марта — 2 апреля 1922 г. М., Изд. отд. ЦК РКП, 1922, стр. 483—484, в отд.: Приложения. Под общ. загл.: Резолюции и постановления XI съезда РКП. — *189.*

Рижский договор — бах: Мирный договор между Россией и Украиной с одной стороны и Польшей — с другой.

«Русская Мысль», Прага. — *378.*

Русский ответ от 11 мая на меморандум союзников от 2 мая. (Перевод с французского текста). — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 113 (1552), 23 мая, стр. 2; № 114 (1553), 24 мая, стр. 1—2; № 115 (1554), 25 мая, стр. 1. — *209.*

Русско-германский договор. Текст договора, заключенного между РСФСР и Германией в Рапалло 16 апреля 1922 г. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч и Красноарм. Депутатов», 1922, № 102 (1541), 10 мая, стр. 1. — *185, 207, 209, 214, 215.*

«Русское Богатство», Спб., 1894, № 1, стр. 88—123, в отд.: II. — *358.*

Савинков, Б. В. Борьба с большевиками. Варшава, изд. Русского политич. к-та, 1920. 48 стр. — *163, 167.*

Салтыков-Щедрин, М. Е. История одного города. — *34.*

— *Мелочи жизни.* — *6.*

[*Скворцов-Степанов, И. И.*] *Электрификация РСФСР в связи с переходной фазой мирового хозяйства.* Предисловия Н. Ленина и Г. Кржижановского. [М.], Госиздат, 1922. XVI, 392 стр.; 1 л. карт. — *58—59.*

«Смена Вех», Париж, 1922, № 13, 21 января, стр. 17—19. — *70, 106—107, 445, 446, 447, 449, 452.*

«Советская республика в капиталистическом окружении». [Резолюция X съезда РКП(б)]. — Бу китабда: Десятый съезд Российской Коммунистической партии. Стеногр. отчет. (8—16 марта 1921 г.). М., Госиздат, 1921, стр. 328—329, в отд.: Приложения. Под общ. загл.: Резолюции и постановления X съезда.—*135.*

«Современные Записки», Париж, 1922, кн. IX, стр. 269—293.—*10.*

Соединенное представительство РСФСР и союзных и братских республик на общеевропейской конференции. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 45 (1484), 25 февраля, стр. 1. — *81.*

Сорокин, П. А. Влияние войны на состав населения, его свойства и общественную организацию. — «Экономист», Пг., 1922, № 1, стр. 77—107. — *35, 36.*

Сосновский, Л. Угроза разрыва. — «Правда», М., 1922, № 93, 28 апреля, стр. 1. Под общ. загл.: Генуэзская конференция. — *188.*

Степанов — бах: Скворцов-Степанов, И. И.

Суханов, Н. Записки о революции. Кн. 3—4. Берлин — Пб. — М., Гржебин, 1922. 2 кн. (Летопись революции). — *413—417.*

Тезисы об организационном строительстве коммунистических партий, о методах и содержании их работы. Приняты на 24 заседании [III конгресса Коммунистического Интернационала] 12 июля 1921 г. — Бу китабда: Тезисы и резолюции III конгресса Коммунистического Интернационала. М., 1921, стр. 35—54. — *324, 325—326, 471, 474, 476—477.*

Тезисы рабочей оппозиции. Задачи профессиональных союзов. — «Правда», М., 1921, № 15, 25 января, стр. 2—3. — *147.*

Тимирязев, А. К. [*Рецензия на книгу:*] А. Эйнштейн. О специальной и всеобщей теории относительности (общедоступное изложение). 12-е издание (51—55 тысяч). 91 стр. 1921 г. Издание Фивега. — «Под Знаменем Марксизма», М., 1922, № 1-2, стр. 70—73. — *32.*

* *Тодорский, А. И. Год — с винтовкой и плугом.* 1917 $\frac{7 \text{ ноября}}{25 \text{ октября}}$ 1918. Изд. Весьегонского уездного исполнительн. комитета. Весьегонск, 1918. 79 стр. — *110, 446, 449, 453.*

Торжественное заседание в Большом театре. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 44 (1483), 24 февраля, стр. 1. Под общ. загл.: Празднование четвертой годовщины Красной Армии. — *446.*

Торжественное заседание Московского Совета. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 12 (1451), 17 января, стр. 1. Под общ. загл.: Неделя достояния красноармейца. Заботы о Красной Армии. — *446.*

[*Троцкий, Л. Д.*] *Доклад тов. Троцкого.* — «Правда», М., 1922, № 259, 16 ноября, стр. 2—3. Под общ. загл.: IV конгресс Коминтерна. Пять лет русской революции и перспективы мировой революции. — *329.*

— *Письмо тов. Л. Д. Троцкого.* — «Под Знаменем Марксизма», М., 1922, № 1-2, стр. 5—7. — *26.*

— *Пятый год — год учебы.* — «Правда», М., 1922, № 43, 23 февраля, стр. 1. — *146.*

Тургенев, И. С. Рудин. — *323, 470, 474, 475—476.*

— *Русский язык.* (Стихотворение в прозе). — *91.*

Уголовный кодекс РСФСР. — «Собрание Узаконений и Распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства», М., 1922, № 15, 1 июня, ст. 153, стр. 202—239. — *211, 212, 276.*

Усовершенствование в области радиотелеграфии. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 110 (1549), 19 мая, стр. 2, в отд.: За границей. Под общ. загл.: Разные. — *218.*

Устрялов, Н. В. Эволюция и тактика. — «Смена Вех», Париж, 1922, № 13, 21 января, стр. 17—19. — *69, 106—107, 445, 446, 447, 449, 452.*

Франция. Против милитаризма. — «Правда», М., 1922, № 65, 22 марта, стр. 1, в отд.: За день. — *122.*

IV сессия ВЦИК [IX созыва]. — «Известия ВЦИК Советов Рабочих, Крестьянских, Казачьих и Красноарм. Депутатов и Моск. Совета Рабоч. и Красноарм. Депутатов», 1922, № 240

(1679), 24 октября, стр. 2—3; № 241 (1680), 25 октября, стр. 2—3; № 242 (1681), 26 октября, стр. 2—3; № 243 (1682), 27 октября, стр. 2—3. — *274, 275—278, 467.*

IV конгресс Коминтерна. Восемнадцатое заседание. (Продолжение). Международная помощь голодающим. — «Правда», М., 1922, № 265, 23 ноября, стр. 2. — *348.*

Членам международной конференции Коммунистического Интернационала. — «Правда», М., 1922, № 53, 7 марта, стр. 3. Под общ. загл.: Коминтерн против разложения РКП. — *144—145, 147.*

Шелаев, М. На каких условиях можно сдать. — «Правда», М., 1922, № 249, 3 ноября, стр. 2. Под общ. загл.: К вопросу о концессии Уркарта, отклоненной Совнаркомом. — *293—294, 337.*

Штейнмец, Ч. П. [*Письмо В. И. Ленину,* 16 февраля 1922 г.]. — «Правда», М., 1922, № 85, 19 апреля, стр. 2. Под общ. загл.: Американский ученый об экономическом возрождении России. — *165, 166.*

«Экономист», Пг., 1922, № 1. 200 стр. — *35, 37.*

«Экономическая Жизнь», М. — *173, 174, 367, 457, 461, 463.*

Энгельс, Ф. Эмигрантская литература. Май 1874 — апрель 1875 г. — *15, 29.*

Bauer, O. Der «neue Kurs» in Sowjetrußland. Wien, Verl. der Wiener Volksbuchh., 1921, 36 S.—*101, 102, 122, 167.*

* *Dietzgen, I. Die Religion der Sozialdemokratie.* Sechs Kanzelreden.—In: Dietzgen, I. Kleinere philosophische Schriften. Eine Auswahl. Stuttgart, Dietz, 1903, S. 12—76.—*27—28, 30, 36.*

Drews, A. Die Christusmythe. Verb. u. erweit. Ausgabe. Jena, Diederich, 1910. XXIV, 262 S.—*31—32.*

Manifest der Internationale zur gegenwärtigen Lage, [*angenommen auf dem Außerordentlichen Internationalen Sozialistenkongreß zu Basel*].—In: Außerordentlicher Internationaler Sozialistenkongreß zu Basel am 24. und 25. November 1912. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1912, S. 23—27.—*122, 352, 353.*

«*The New York Herald*».—180.

Spengler, O. Der Untergang des Abendlandes. Umrisse einer Morphologie der Weltgeschichte. Bd. 1. Gestalt und Wirklichkeit. 15.—22., unveränd. Aufl. München, Beck, 1920. XV, 615 S.—*195.*

АДЛАР КӨСТӘРИЧИСИ

Б

Бастиа (Bastiat), Фредерик (1801—1850)—француз вулгар игтисадчысы. Буржуа чәмиҗәтинин синифләр мүнасибәтинә хидмәтләр мүбадиләси кими бахыр, капиталист мүнасибәтләрини инсанларын «тәбии» мүнасибәтләри һесаб едир, капитал илә әмәјин мәнафе ујғунлуғуну тәблиғ едир, техники тәрәггинин артмасы илә әлагәдар, милли кәлирдә фәһлә синфинин дә пајынын чохалмасыны сүбут етмәјә чәһд көстәрирди. К. Маркс Бастиаты «вулгар игтисад мәддаһлығынын ән бајағы вә буна көрә дә ән уғурлу нүмајәндәси» кими характеризә етмишдир (К. Маркс «Капитал», I чилд, 1969, сәһ. 18). Онун нәзәриҗјәләриндән капитализмин мүасир мүдафиәчиләри истифадә едирләр. Бастиаиын әсас әсәрләри: «Игтисади софизмләр» (1846) вә «Игтисади уҗғунлуглар» (1849).—*289.*

Бауер (Bauer), *Отто* (1882—1938)—Австрија сосиал-демократијасынын вә II Интернационалын лидерләриндән бири, әввәлләр марксист, сонралар марксизмә хаин чыхмыш, «Австрија марксизми» дејилән нәзәриҗјәнин идеологу олмушдур. Октјабр сосиалист инғилабына дүшмәнчәсинә мүнасибәт бәсләјирди. 1918—1919-чу илләрдә Австрија буржуа республикасынын харичи ишләр назири олмушду. II$^1/_2$ (1921), бирләшмиш (1923) вә сосиалист Интернационалы дејилән Интернационалларын баниләриндән бири. Австрија фәһлә синфинин инғилаби чыхышларынын јатырылмасында фәал иштирак етмишди. Өзүнүн антикоммунист чыхышларында фашизмлә бирләшир, панкерман тәблиғатыны мүдафиә едирди.—*101—102, 122, 145, 167.*

Бебел (Bebel), *Август* (1840—1913)—Алманија сосиал-демократијасынын вә бејнәлхалг фәһлә һәрәкатынын көркәмли хадимләриндән бири. 1869-чу илдә В. Либкнехтлә бирликдә Алманијанын алман Сосиал-демократ фәһлә партијасынын («ејзенахчылар») әсасыны гојмушдур; дәфәләрлә рејхстага депутат сечилмишдир. 90-чы илләрдә вә 900-чү илләрин әввәлләриндә алман сосиал-демократијасынын сыраларында реформизм вә

тәфтишчилијин әлејһинә чыхыш етмишдир. В. И. Ленин онун бернштејнчиләрә гаршы нитгләрини «марксист бахышларыны мүдафиә етмәк вә фәһлә партијасының һәгиги сосиалист характери уғрунда мүбаризә нүмунәси» (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 23-чү чилд, сәһ. 405) һесаб едирди.—*197.*

Богајевски, М. П. (1881—1918)—Донда әксингилабын фәал иштиракчысы. 1917-чи ил ијунун 18-дән 1918-чи ил јанварын 29-дәк—Дон Гошуну дәстәләри атаманының (кенерал Калединин) мүавини, ејни заманда 1918-чи ил јанварын әввәлиндән әксингилаби «Дон һөкүмәти»нин тәркибинә дахил иди. Һәбсә алынмыш, мүһакимә едилмиш вә гызғын әксингилаби фәалијјәтинә көрә 1918-чи ил апрелин 1-дә күллələнмишдир.—*188.*

Богданов, П. А. (1882—1939)—1905-чи илдән болшевик партијасынын үзвү. Октјабр сосиалист инғилабындан сонра мәс'ул тәсәрруфат ишиндә олмушдур. 1918-чи илдән 1921-чи иләдәк АХТШ-нин коллекија үзвү; 1921-чи илдән 1925-чи иләдәк РСФСР АХТШ-нин сәдри, сонралар—Шимали Гафгаз дијар ичраијјә комитәсинин сәдри, Америка—Совет тичарәт ширкәти идарә һеј'әтинин АБШ-дакы сәдри, 1935-чи илдән РСФСР халг јерли сәнаје комиссарынын мүавини ишләмишдир.—*241, 249.*

Бонч-Брујевич, В. Д. (1873—1955)—совет дөвләт вә ичтимаи хадими; пешәкар инғилабчы. Инғилаби һәрәкатда 80-чи илләрин ахырларындан иштирак етмиш, 1896-чы илдә Исвечрәјә мүһаҹирәт етмишди. Харичдә «Әмәк азадлығы» групунун фәалијјәтиндә иштирак етмиш, «Искра»нын әмәкдашы олмуш, болшевик гәзет, журнал вә партија нәшриҹјатларынын тәшкилиндә фәал иштирак етмишдир.

Октјабр сосиалист инғилабындан сонра Халг Комиссарлары Советинин ишләр мүдири (1920-чи илин декабрындәк), «Жизнь и Знание» нәшриҹјатынын баш редактору олмушдур. 1930-чу илдән Москвада өзүнүн тәшкил етдији Әдәбиҹјат музејинә башчылыг етмиш, 1946-чы илдән ССРИ Елмләр Академијасының Ленинграддакы дин вә атеизм музејинин директору иди. В. И. Ленин һаггында бир сыра хатирәләрин мүәллифидир.—*217.*

Бонч-Брујевич, М. А. (1888—1940)—көркәмли совет радио мүһәндиси. 1916—1919-чу илләрдә електрон лампаларын тәдгиги илә мәшғул олмушдур; онун рәһбәрлији алтында илк дәфә олараг бу чүр лампаларын јерли истеһсалы тәшкил едилмишди. 1918-чи илдән Нижни Новгород радиолабораторијасына башчылыг етмишдир. 1922-чи илдә Москвада тикилмиш радиоверилиши стансијасының лајиһәсини В. И. Ленинин тапшырығы илә М. А. Бонч-Брујевичин радиолабораторијасы һазырламышды. (Коминтерн адына радиостансија). 1924—1930-чу илләрдә Бонч-Брујевичин рәһбәрлији алтында гыса далғалы јөнәлдилмиш антенналар ишләнib һазырланмыш вә узаг мәсафәли радио рабо-

тәнин гыса далғалы хәтләри тикилмишди. О, һәмчинин атмосферин јухары гатларынын физикасы мәсәләләри, ултрагыса далғалар, онлардан тәчрүбәдә истифадә едилмәси мәсәләләри вә башга мәсәләләрлә мәшғул олмушдур. 1922-чи илдән Москва Али техники мәктәбин профессору, 1932-чи илдән Ленинград рабитә мүһәндисләри институтунун профессору олмушдур. 1931-чи илдән ССРИ Елмләр Академијасынын мүхбир үзвү.—*217, 218.*

Бонч-Брујевич, М. Д. (1870—1956)—мәшһур һәрби хадим, кенерал-лејтенант, кеодезист, тәјјарәдән чәкилиш үзрә мүтәхәссис. Чар ордусунда бир сыра штаб вәзифәләри тутмуш, баш штабын Академијасында тактикадан дәрс демишдир. Биринчи дүнја мүһарибәсинин сонунда Шимал чәбһәсинин штаб рәиси олмушдур. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра көһнә һәрби мүтәхәссисләр ичәрисиндән биринчиләр сырасында Совет һөкумәти тәрәфинә кечмишди. Али баш командanын штаб рәиси, Али Һәрби Шуранын һәрби рәһбәри, Республиканын Ингилаби Һәрби Шурасынын сәһра штабынын рәиси кими вәзифәләр тутмушдур. 1919-чу илдән 1923-чү илә дәк АХТШ-нин Али кеодезија идарәсинин рәиси олмушдур. Бир сыра илләр әрзиндә Республиканын Ингилаби Һәрби Шурасынын сәрәнчамында олмуш вә бә'зи мәс'ул тапшырыглар јеринә јетирмишдир. 1939—1949-чу илләрдә М. Д. Бонч-Брујевичин редаксијасы алтында «Кеодезија» мә'лумат көстәричиси нәшр едилмишдир; һәрб вә кеодезијаја даир бир сыра әсәрләрин мүәллифи кими танынып.—*217.*

Бухарин, Н. И. (1888—1938)—1906-чы илдән болшевикләр партијасында иди.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра «Правда»нын редактору, МК Сијасн Бүросунун үзвү, Коминтернин Ичраијјә комитәсинин үзвү иди. Дәфәләрлә партијанын Ленин сијасәтинә гаршы чыхмышды; 1918-чи илдә «сол коммунистләр»ин антипартија групуна башчылыг етмишди; партијада һәмкарлар иттифаглары һаггында дискуссија заманы (1920—1921) әввәлчә «буфер» мөвгеји тутмуш, сонра исә Троцкинин групуна гошулмушду; 1928-чи илдән партијада сағ мүхалифәтә башчылыг едирди. 1929-чу илдә МК Сијасн Бүросундан чыхарылмышды. Антипартија фәалијјәти үстүндә 1937-чи илдә партија сыраларындан харич едилмишди.—*95, 159, 160, 164, 368—372, 379—380.*

В

Вандервелде (Vandervelde), *Емил* (1866—1938)—Белчика фәһлә партијасынын лидери, II Интернасионалын Бејнәлхалг сосиалист бүросунун сәдри, ифрат оппортунист мөвгe тутурду. Дүнја империалист мүһарибәси заманы—сосиал-шовинист, буржуа һөкумәтинә дахил иди. Октјабр сосиалист ингилабына дүшмәнчәсинә мүнасибәт бәсләмиш, Совет Русијасына гаршы силаһлы

мүдахиләјә фәал јардым көстәрмишди. 1925—1927-чи илләрдә— Белчиканын харичи ишләр назири, ССРИ-јә гаршы јөнәлдилмиш Локарна сазишләринин (1925) бағланмасында иштирак етмиш, коммунистләрин вә сосиалистләрин вәһид антифашист чәбһәсинин јарадылмасына гаршы фәал мүбаризә апармышдыр.—*54—55, 145.*

Варлен (Varlin), *Луи Ежен* (1839—1871)—франсыз ингилабчысы, 1871-чи ил Парис Коммунасынын көркәмли хадими, сол прудончу (бир мүддәт бакунинчиләрә јахын иди); пешәсинә көрә чилдчи фәһлә иди. Парис чилдчиләри чәмијјәтинин тәшкилатчысы олмуш, 1864 вә 1865-чи илләрдә онларын тә'тилләринә рәһбәрлик етмишдир. 1865-чи илдә I Интернасионала дахил иди, онун Парис бөлмәләринин тәшкилатчыларындан вә рәһбәрләриндән бири олмушдур. Мәһкәмә тә'тибләринә мә'руз галмышдыр. 1871-чи илдә Милли гвардија МК-сынын үзвү, Парис Коммунасы күнләриндә онун Шурасынын (һөкумәтинин) үзвү, малијјә комиссијасы, сонра исә һәрби комиссија нүмајәндәси олмуш, Коммунанын сон азлығына гошулмушду. Версаллылар Парисә сохулдугдан сонра 6-чы вә 11-чи данрәләрин мүдафиәсинә рәһбәрлик етмиш, баррикадаларда гәһрәманчасына вурушмушду. Мајын 28-дә версаллылар тәрәфиндән јахаланмыш, ишкәнчәләрә мә'руз галмыш вә мәһкәмәсиз күллә ләнмишдир.—*197.*

Вер, Һаролд (1890—1935)—1919-чу илдә АБШ Коммунист партијасынын әсасы гојуландан онун үзвү, кәнд тәсәрруфаты коллечинин мүәллими, пешәсинә көрә агроном.

1922-чи илин јајында өзүнүн тәшкил етдији трактор дәстәсинә (21 трактордан ибарәт) башчылыг етмиш вә ССРИ-јә кетмишди. Тракторлар АБШ-да «Совет Русијасынын достлары чәмијјәти» васитәсилә Америка фәһләләринин топладығы вәсаитә алынмышдыр. (Дәстә Перм губернијасынын «Тојкино» совхозунда ишләјирди.) Сонралар дәфәләрлә Совет Иттифагына кәлмиш, ири совхозларын тәшкил едилмәси ишинә мәсләһәт вермишди. 1935-чи илдә автомобил гәзасы заманы АБШ-да һәлак олмушдур.—*255, 259, 261.*

Вилһелм II (Һоенсоллерн) (1859—1941)—алман императору вә Прусија кралы (1888—1918)—*129, 447, 455.*

Виппер, Р. Ј. (1859—1954)—көркәмли тарихчи, Москва университетинин профессору. Гәдим тарихә, орта әсрләр тарихинә вә јени тарихә даир бир чох дәрсликләрин вә әсәрләрин мүәллифи. 1924-чү илдә Виппер ССРИ-дән буржуа Латвијасына кетмиш вә 1940-чы илә дәк Рига университетинин профессору олмушдур. Латвијада совет һакимијјәти гурулдугдан сонра Москваја гајытмышды. 1943-чү илдән академик.—*30.*

* Мә'тәризәдә курсивлә әсл фамилијалар көстәрилир.

Владимиров (Шејнфинкел), М. К.* (1879—1925)—1903-чү илдән РСДФП үзвү, болшевик. 1911-чи илдә болшевикләрдән узаглашмыш, сонралар плехановчуларын Парис групуна дахил олмушду. 1917-чи ил Феврал ингилабындан сонра Русијаја гајытмыш, межрајончу олмушдур. Межрајончуларла бирликдә VI гурултајда болшевикләр партијасына гәбул едилмишдир.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Петроград шәһәр әрзаг идарәсиндә вә Халг әрзаг комиссарлығында ишләмишдир, 1921-чи илдә—Украјна халг әрзаг комиссары, 1922-чи илдә РСФСР халг малијјә комиссары, 1924-чү илин нојабрындан ССРИ АХТШ сәдринин мүавини олмушдур.—*249.*

Волф (Wolff), *Отто* (1881—1940)—Алманија малијјә олигархијасынын көркәмли нүмајәндәләриндән бири. Дүнја империалист мүһарибәсиндән сонра Алманијада ән ирн ағыр сәнаје консернләриндән бирини јаратмышды.—*251—253.*

Вулфсон, С. Д. (1879—1932)—1902-чи илдән РСДФП үзвү, болшевик. Јекатеринославда, Луганскда, Гафгазда, Бакыда, Самарада вә башга шәһәрләрдә партија иши апармышдыр. Дәфәләрлә һәбсләрә мә'руз галмышдыр. Харичи һәрби мүдахилә вә вәтәндаш мүһарибәси илләриндә чәбһәләрдә Гызыл Ордунун тәчһизаты саһәсиндә ишләмишдир. Крым Халг Комиссарлары Советинин тәркибинә дахил иди. Мүһарибә гуртардыгдан сонра тәсәррүфат ишиндә чалышмышдыр. 1921-чи илдән 1924-чү илә дәк Москва истеһлак чәмијјәтинин сәдр мүавини, сонра исә сәдри, Москва Совети рәјасәт һеј'әтинин үзвү, Москва Партија комитәсинин үзвү олмушдур. 1924-чү илдә Халг харичи тичарәт комиссарлығына ишә кечмишди. Италија вә Австријада тичарәт нүмајәндәси, Парисдә вә Берлиндә тичарәт нүмајәндәлији Шурасынын үзвү олмушдур. 1927-чи илдән тахыл ихрачы үзрә рәһбәр ишдә чалышмышдыр.—*142.*

Г

Гольфенһауз, М. Г. (1862—1898)—Н. Ј. Федосејевин досту. Онун васитәсилә В. И. Ленин Федосејевлә јазышмышдыр. Федосејевин интиһар етмәси хәбәрини ешитдикдән сонра Марија Гольфенһауз өзүнү күллә илә вурду.—*358.*

Горбунов, Н. П. (1892—1938)—1917-чи илдән Коммунист партијасынын үзвү. Октјабр сосиалист ингилабының, сонра Халг Комиссарлары Советинин катиби вә В. И. Ленинин шәхси катиби; 1918-чи илин августуиндан РСФСР АХТШ-нин Елми-техники шө'бәсинин мүдири. 1919—1920-чи илләрдә Гызыл Ордуда сијаси ишдә олмуш, XIII вә XIV ордуларын Ингилаби һәрби Шурасынын үзвү, сонра РСФСР Халг Комиссарлары Советинин ишләр мүдири, ССРИ Халг Комиссарлары Советинин вә ӘМШ-ин ишләр мүдири. Сонралар ССРИ Дөвләт план комиссијасынын үзвү, Карпов адына Кимја институтунун директор мүавини; 1928-чи

илдән 1932-чи илədək Кимjалашдырма комитәси елми комиссијасынын сәдри иди, 1932-чи илдән 1935-чи илədək ССРИ Халг Комиссарлары Совети jанында Тачикистан-Памир експедисијасына башчылыг етмишдир. 1935-чи илдән ССРИ Елмләр Академијасынын һәгиги үзвү вә даими катиби.—*62, 115, 250.*

Губкин, И. М. (1871—1939)—көркәмли совет геологу, ичтимаи вә дөвләт хадими, академик; 1921-чи илдән Коммунист партијасынын үзвү.

1918-чи илдән Совет Русијасынын нефт сәнајеси вә геоложи ишләринә башчылыг едән мәркәзи идарәләриндә рәһбәр вәзифәләрдә олмушдур. 1919—1924-чү илләрдә—Баш шист комитәсинин сәдри, сонра шист сәнајеси Идарә һеј'әтинин директору, В. И. Ленинин көстәриши илә jарадылмыш Курск магнит аномалијасынын тәдгиги үзрә Хүсуси комиссијанын сәдри иди.—*249.*

Д

Деникин, А. И. (1872—1947)—чар ордусунун генералы; харичи һәрби мүдахилә вә вәтәндаш мүһарибәси дөврүндә (1918—1920) Инкилтәрә-Франса вә Америка империалистләринин әлалтысы; Русијанын Чәнубунда ағгвардијачы силаһлы гүввәләрин баш команданы иди. Бу гүввәләр Совет гошунлары тәрәфиндән дармадағын едилдикдән сонра (март 1920-чи ил) харичә мүһаҹирәт етмишди.—*6, 8, 14, 54, 55, 68, 188, 337, 478.*

Дзержински, Ф. Е. (1877—1926)—Коммунист Партијасынын вә Совет дөвләтинин көркәмли хадими. 1895-чи илдән партијанын үзвү. Полша вә Литва сосиал-демократијасынын тәшкилатчыларындан бири. Полша вә Русијада партија иши апармышдыр. Партијанын IV гурултајындан РСДФП МК-нын үзвү. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра әксингилаба вә саботажа гаршы мүбаризә апаран Үмумрусија Фөвгәл'адә Комиссијасынын (ҮРФК) сәдри олмушдур. 1918-чи илин әввәлләриндә Брест сүлһүнүн бағланмасы мәсәләсиндә сәһв мөвге тутмушду. 1921-чи илдә ҮРФК сәдри вә халг дахили ишләр комиссары вәзифәсиндә сахланмагла халг jоллар комиссары, 1924-чү илдән АХТШ сәдри. 1924-чү илин ијунундан РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвлүјүнә намизәд вә РК(б)П МК Тәшкилат бүросунун үзвү иди.—*199—200, 390, 392, 395—396.*

Дивилковски, А. А. (1873—1932)—1898-чи илдән РСДФП үзвү. 1906-чы илдә Исвечрәјә мүһаҹирәт етмишди; плехановчу меншевикләрә гошулмушду. Дүнја империалист мүһарибәсинин әввәлиндән бејнәлмиләлчи. 1918-чи илдә болшевикләрин Ченеврә групуна дахил иди. 1918-чи илин нојабрында Русијаја гајытмышды. Москвада тәблиғатчы вә тәшвигатчы сифәтилә чалышмыш, ХКС ишләр мүдиринин көмәкчиси иди. Сон илләрдә әдәби ишлә мәшғул олмушдур.—*60.*

Дитскен (Dietzgen), *Јевкени* (1862—1930)—И. Дитскенин оғлу вә онун әсәрләрининн нашири. Фәлсәфәдә өз нөгтеји-нәзәрини «натурмонизм» адландырырды, куја бунда материализм илә идеализм барышдырылыр. И. Дитскенин фәлсәфи бахышларынын зәиф чәһәтләрини мүтләгләшдирәрәк, бунларла марксизми «тамамламағы» зәрурп һесаб едирди, нстәр материализми, истәрсә диалектиканы инкар етмәјә кәлиб чыхмышдыр. Өмрүнүн сон илләриндә коммунизмин ачыг дүшмәни кими чыхыш етмишдир. Әсас әсәрләри: И. Дитскенин әсәрләрининн мүхтәлиф нәшрләрпнә мүгәддимәләр, һабелә: «Materialismus oder Idealismus?» 1921 («Материализм, јахуд идеализм?»); «Evolutionärer Materialismus und Marxismus», 1929 («Тәкамүл материализми вә марксизм»); «Fort mit dem Klassenkrieg», 1929 («Рәдд олсун синфи мүһарибә»).—*27.*

Дитскен (Dietzgen), *Иосиф* (1828—1888)—алман даббаг-фәһлә, мүстәгил сүрәтдә кәлиб диалектик материализмә чатмышдыр. 1848—1949-чу илләр ингилабында иштирак етмиш, онун мәғлубијјәтиндән сонра Алманијадан мүһаҹирәт етмишдир. 20 ил әрзиндә Америкада вә Авропада долашмыш, мүхтәлиф мүәссисәләрдә ишләмиш, ејни заманда да фәлсәфи тәдгигатла мәшғул олмушдур. 1864-чү илдән 1868-чи илә гәдәр Русијада јашамыш, Петербургда көн заводунда ишләмишдир. Бурада Дитскен «Инсанын бејни ишинин маһијјәти» китабыны вә К. Марксын «Капитал»ынын биринчи чилдинә ресензија јазмышдыр. 1869-чу илдә Алманијаја гајытмыш, К. Маркс илә таныш олмуш, Алманија сосиал-демократ партијасынын ишиндә фәал иштирак етмәјә башламышдыр. 1884-чү илдә Дитскен јенидән АБШ-а кетмиш вә орада Америка Сосиалист фәһлә партијасы Иҹраијјә комитәсинин органы «Der Sozialist» («Сосиалист») гәзетини редактә етмишдир.—*28.*

Древс (Drews), *Артур* (1865—1935)—еркән христианлыгдан јазан мүртәчә алман буржуа тарихчиси. Древс өзүнүн «Иса һаггында миф», «Христианлырын гностисизмдән төрәнмәси», «Исанын тарихилијинин кечмишдә вә инди инкары» вә с. әсәрләриндә Исанын мөвчуд олмасынын тарихилијини тәкзиб едир; лакин килсә еһкамыны, дини хурафаты идеалист бахымдан тәнгид едирди.—*31.*

Е

Ејнштејн (Einstein), *Алберт* (1879—1955)—бөјүк алим, физик. Алманијада анадан олмушдур. 14 јашындан Исвечрәдә јашамышдыр. 1900-чү илдә Сүрих политехникүмуну битирдикдән сонра орта мәктәбдә мүәллим олмушдур. 1902-чи илдән 1909-чу илдәк Берндә Федерал патент бүросунда експерт ишләмишдир. 1909-чу илдән 1911-чи илдәк Сүрих университетинин профессору, сонра исә (1911—1912) Прагада алман университетинин нәзәри физика кафедрасына рәһбәрлик етмишдир. 1912-чи илдә

Сүрнхә гајытмыш вә политехникумун профессору кими ишләмишдир. 1913-чү илдә Прусија елмләр академијасынын үзвү сечилмишдир; 1914-чү илдә Берлинә көчмүш, 1933-чү илә кими орада јашамыш, Физика институтунун директору вә Берлин университетинин профессору олмушдур. Алим вә ичтимаи хадим, милитаризм әлејһинә мүбариз кими вә һәм дә бир јәһуди кими насионал-сосиализм идеологлары тәрәфиндән һүчума мә'руз галараг, 1933-чү илдә Алманијаны тәрк етмәјә мәчбур олмушдур. 1933-чү илдән Принстонда (АБШ) јашамыш, орада Али тәдгигатлар институтунун профессору олмушдур. Һитлерчи тә'гибләрә гаршы е'тираз әламәти олараг алман тәбәәлијиндән вә Прусија елмләр академијасынын үзвү адындан имтина етмишди.

Бир алим кими Ејнштејн һәјатынын әсас ишн нисбилик нәзәрнјјәсинин јарадылмасы вә ишыгын квант нәзәрнјјәси саһәсиндәки кәшфләри олмушдур. Ејнштејнин әсәрләри дүнја шөһрәти газанмышдыр, онлар мүасир физиканын вә техникајын ајрылмаз һиссәсинин тәшкил едирләр. Ејнштејнин фәлсәфи көрүшләри ајдын дејилди; о тез-тез позитивизм руһунда фикирләр ирәли сүрүрдү, бунунла белә өмрүнүн сон илләриндә махизмә гаршы да чыхыш едирди. В. И. Ленин Ејншејни «тәбиәтшүнаслыгда дәјишиклик јарадан бөјүк адамларын» сырасына дахил етмишди. Ејнштејн мүхтәлиф өлкәләрин бир чох академијаларынын, елми чәмијјәтләринин вә идарәләринин үзвү сечилмишди; 1927-чи илдә о, ССРИ Елмләр Академијасынын фәхри үзвү сечилмишди. 1921-чи илдә о молекуљар физика вә квант нәзәрнјјәси саһәсиндәки ишләринә көрә Нобел мүкафатына лајиг көрүлмүшдү. Ејнштејн мүһарибәнин гызрын әлејһдары олмуш вә атом силаһынын тәтбиг едилмәсинә гаршы кәскин е'тиразыны билдирмишди.—*28, 32.*

Енкелс (Engels), *Фридрих* (1820—1895)—елми коммунизмин баниләриндән бири, бејнәлхалг пролетарнатын рәһбәри вә мүәллими, К. Марксын досту вә силаһдашы (бах: В. И. Ленинин «Фридрих Енкелс» мәгаләси, Әсәрләри, 5-чи нәшри, 2-чи чилд, сәһ. 1—15).—*29. 30.*

Еррио (Herriot), *Едуар* (1872—1957)—франсыз сијаси хадими, радикаллар вә радикал-сосиалистләр партијасынын лидерләриндән бири. 1905-чи илдән Лион шәһәринин мери. 1919-чу илдән парламентин депутаты. Дәфәләрлә назир вәзифәләри тутмушду; 1924—1925 вә 1932-чи илләрдә баш назир вә харичи ишләр назири. 1924-чү илдә Еррио һөкүмәти Совет Иттифагы илә дипломатик мүнасибәтләр јаратмышды. 1932-чи илдә Еррио һөкүмәти ССРИ илә һүчум етмәмәк һаггында пакт имзаламышды. Еррио Мүнхен сазишинин әлејһдары иди, Совет Иттифагынын иштиракы илә Авропада коллектив тәһлүкәсизлик системинин јарадылмасынын тәрәфдары олмушдур. Франсанын Һитлер ордусу тәрәфиндән ишғалы заманы, ишғалчыларла дөјүшән франсыз милли гүввәләрини мүдафиә мөвгеји тутурду. 1942-чи илдә алманлар тәрәфиндән һәбс едилмиш вә алманларын һәбс

дүшәркәсиндә олмушдур, 1945-чи илдә Совет Ордусу һиссәләри тәрәфиндән азад едилмишди. Мүһарибәдән сонракы илләрдә франсыз-совет мүнасибәтләринин мөһкәмләнмәси, бејнәлхалг әлагәләрдә кәркинлијин зәифләдилмәси тәрәфдары, Гәрби Алманијанын јенидән һәрбиләшдирилмәсинин әлејһдары олмушдур. О, нәинки сијаси хадим, һабелә бир публисист, тарихчи, јазычы, әдәби вә мусиги тәнгидчиси кими дә мәшһурдур. 1947-чи илдән Франса академијасының үзвү.—*265.*

З

Зеленски, И. А. (1890—1938)—1906-чы илдән РСДФП үзвү. Һәштәрханда, Пензада, Оренбургда, Саратовда, Самарада партија иши апармышдыр. Дәфәләрлә чар һөкүмәтинин тә'гибләринә мә'руз галмышдыр. Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра Москванын Басман рајонунун партија тәшкилатчысы, Москва Совети рәјасәт һеј'әтинин үзвү.

1918—1920-чи илләрдә Москвада рәһбәр әрзаг ишиндә олмушдур. 1920-чи илдән 1924-чү илədәк Москва Совети сәдринин мүавини вә Москва партија комитәсинин катиби, сонра Халг әрзаг комиссарлығы коллекијасының үзвү. 1925—1931-чи илләрдә ҮИК(б)П МК Орта Асија бүросунун катиби. Партијанын X гурултајында МК үзвлүјүнә намизәд сечилмиш, XI гурултајдан МК үзвү.—*60.*

Зиновјев (Радомыслски), Г. Ј. (1883—1936)—1901-чи илдән болшевикләр партијасының үзвү иди.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра—Петроград Советинин сәдри, МК Сијаси Бүросунун үзвү, Коминтернин Ичраијјә Комитәсинин сәдри олмушду.

Дәфәләрлә партијанын Ленин сијасәтинин әлејһинә чыхмышды: Октјабр сосиалист ингилабынын һазырланмасы вә кечирилмәси дөврүндә тәрәддүд едирди; силаһлы үсјана гаршы чыхмышды, 1917-чи илин нојабрында меншевикләрин вә есерләрин иштиракы илә коалисијалы һөкумәт јарадылмасының тәрәфдары иди. 1925-чи илдә «јени мүхалифәт»ин тәшкилатчыларындан бири, 1926-чы илдә тротскичи-зиновјевчи антипартија блокунун лидерләриндән бири олмушду. Фраксијачылыг фәалијјәтинә көрә 1927-чи илин нојабрында партијадан харич едилмишди. 1928-чи илдә сәһвләрини е'тираф етдијини билдирмиш вә партијаја бәрпа едилмишди, лакин антипартија фәалијјәтини дајандырмамыш вә 1932-чи илдә јенидән ҮИК(б)П-дән чыхарылмышды. 1933-чү илдә партијаја јенидән бәрпа едилмишди. Антипартија фәалијјәти үстүндә 1934-чү илдә үчүнчү дәфә партијадан харич едилмишди.—*19, 20, 46—47, 54—55, 144, 164, 167—169, 236, 374, 379, 390, 446.*

Зүдекум (Südekum), *Алберт* (1871—1944)—Алманија сосиал-демократијасының оппортунист лидерләриндән бири, тәфтишчи.

1900-чү илдән 1918-чи иләдәк—рејхстагын депутаты. Дүнја империалист мүһарибәси заманы гаты сосиал-шовинист. Мүстәмләкә мәсәләсинә даир империалист бахышларыны төблиғ едир, фәһлә синфинин ингилаби һәрәкатына гаршы мүбаризә апарырды. 1918—1920-чи илләрдә—Пруссијанын малијјә назири. 1920-чи илдә фәал сијаси һәјатдан узаглашмышды.—*197.*

И

Иванович, Ст.—бах: Португејс, С. И.

Иоффе, А. А. (1883—1927)—көркәмли совет дипломаты. Сосиал-демократ һәрәкатында 90-чы илләрин ахырындан иштирак едирди: РСДФ(б)П VI гурултајында межрајончуларла бирликдә болшевикләр партијасына гәбул едилмиш вә МК-ја сечилмишдн. 1917-чи илин октјабр күнләриндә Петроград Һәрби-ингилаб комитәсинин үзвү. 1918-чи илдә «сол коммунист». Брест данышыглары заманы совет сүлһ нүмајәндә һеј'әтинин тәркибинә дахил иди. 1918-чи илин апрелиндән нојабрынадәк РСФСР-ин Берлиндә сәлаһијјәтли нүмајәндәси. Совет Русијасынын бир сыра капиталист өлкәләринин һөкумәтләрилә данышыгларында иштирак етмишдир. 1925—1927-чи илләрдә тротскичи мүхалифәтә гошулмушду.—*209, 214—215.*

Ј

Јаковенко, В. Г. (1889—1938)—совет дөвләт хадими. 1917-чи илин ијулундан болшевикләр партијасынын үзвү. Харичи һәрби мүдахилә вә вәтәндаш мүһарибәси илләриндә Сибирдә партизан мүбаризәсинин рәһбәрләриндән бири, Северо-Канск партизан чәбһәси Шурасынын сәдри. 1920-чи илдән 1922-чи иләдәк Канск ингилаб комитәсинин вә гәза ичраијјә комитәсинин сәдри, сонра Краснојарск губернија ичраијјә комитәсинин сәдр мүавини олмушдур. 1922-чи илдән 1923-чү иләдәк РСФСР халг торпаг комиссары, 1923-чү илдән 1926-чы иләдәк халг сосиал тә'минат комиссары. 1927-чи илдә тротскичи «83-ләр платформасы»ны имзаламышды. 1928-чи илдән 1932-чи иләдәк М. И. Калининин гәбул отағында торпаг вә сечки комиссијасынын сәдри ишләмишдир; 1932-чи илдән 1935-чи иләдәк ССРИ Дөвләт план комиссијасынын рәјасәт һеј'әтинин үзвү вә милли бүронун сәдри олмушдур. 1935-чи илдән ССРИ Халг торпаг комиссарлығы јанында елми-тәдгигат јени лифлн биткиләр институту шурасынын үзвү, сонра исә бу институтуи директору олмушдур.—*52.*

Јаковлева, В. Н. (1885—1941)—1904-чү илдән болшевик партијасынын үзвү.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра совет вә партија ишиндә чалышмышдыр. Халг дахили ишләр комиссарлығы вә Халг әрзаг комиссарлығы коллекијаларынын үзвү, АХТШ-ин

ишләр мүдири, РК(б)П Москва комитәсинин катиби, РК(б)П МК Сибир вилајәт бүросунун катиби. 1922-чи илдән 1929-чу илә-дәк Халг маариф комиссарлығында әввәл Баш техники-пешә тәһсили комитәсинин мүдири, сонра халг комиссарынын мүавини, 1929-чу илдә РСФСР халг малијјә комиссары ишләмишдир. 1918-чи илдә «сол коммунистләрин» антипартија групунда иштирак етмишдир; 1920—1921-чи илләрдә һәмкарлар иттифагы дискуссијасы заманы «буфер» групуна дахил иди, һәмин груп сонра Тротски илә бирләшмишди; 1923-чү илдә 46-ларын тротскичи бәјанатыны имзаламышды. 1924—1926-чы илләрдә тротскичи мәркәздә тәшкилат иши апармыш, сонра мүхалифәтлә әлагәни кәсмишди.—*360.*

Јенукидзе, А. С. (1877—1937)—совет дөвләт хадими. 1893-чи илдән РСДФП үзвү, болшевик.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра ҮРМИК-ин һәрби шө'бәсиндә ишләмиш, 1918-чи илдән ҮРМИК катиби, 1923-чү илдән 1935-чи илин мартынадәк ССРИ МИК катиби. XIII, XIV, XV вә XVI гурултајларда МНК үзвү сечилмиш, партијанын XVII гурултајында ҮИК(б)П МК үзвү сечилмишди.—*70, 227.*

Јермански, А. (Коган, О. А.) (1866—1941)—сосиал-демократ, меншевик. Иртича вә јени инғилаби јүксәлиш илләриндә тәсвијәчи; меншевик мәтбуатында фәал әмәкдашлыг едирди. Бирinчи дүнја мүһарибәси заманы сентрист. 1917-чи илдә бејнәлмиләл-чи-меншевик, 1918-чи илдә меншевикләр МК-сынын үзвү иди. 1921-чи илдә меншевикләр партијасындан чыхмыш, Москвада елми ишдә олмушдур.—*230—231, 431.*

К

Калинин, М. И. (1875—1946)—Коммунист партијасының вә Совет дөвләтинин көркәмли хадими. 1898-чи илдән РСДФП-нин үзвү, болшевик.

Октјабр сосиалист инғилабындан сонра Петроградын шәһәр рәиси, сонра исә шәһәр төсәррүфаты комиссары. 1919-чу илин мартындан ҮРМИК сәдри, 1922-чи илин декабрындан ССРИ МИК-ин сәдри, 1938-чи илдән ССРИ Али Совети Рәјасәт Һеј'әтинин сәдри олмушдур. 1919-чу илдән МК үзвү, 1926-чы илдән ҮИК(б)П МК Сијаси Бүросунун үзвү иди.—*70, 227.*

Каменев (Розенфелд), Л. Б. (1883—1936)—1901-чи илдән болшевикләр партијасында иди.

Октјабр сосиалист инғилабындан сонра — Москва Советинин сәдри, Халг Комиссарлары Совети сәдринин мүавини, МК Сијаси Бүросунун үзвү олмушду.

Дәфәләрлә партијанын ленинчи сијасәти әлејһинә чыхмышдыр: 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик инғилабындан сонра партијанын сосиалист инғилабына даир ленинчи хәттинә гаршы

чыхмышды; 1917-чи илин нојабрында меншевикләрин вә есерләрин иштиракы илә коалисијалы һөкумәт јарадылмасынын тәрәфдары олмушду. 1925-чи илдә—«јени мүхалифәт»ин тәшкилатчыларындан бири, 1926-чы илдә тротскичи-зиновјевчи антипартија блокунун лидерләриндән бири. 1927-чи илдә ҮИК(б)П XV гурултајы тәрәфиндән тротскичи мүхалифәтин фәал хадими кими партијадан харич едилмишди. 1928-чи илдә өз сәһвләрини е'тираф етдијини билдирмиш вә партијаја бәрпа олунмушду, лакин антипартија фәалијјәтини дајандырмамыш вә 1932-чи илдә јенидән ҮИК(б)П-дән харич едилмишди. 1933-чү илдә јенидән партијаја бәрпа олунмушду. 1934-чү илдә антипартија фәалијјәти үстүндә үчүнчү дәфә партијадан харич едилмишди.—*46—47, 54—55, 65, 114—115, 116—117, 125, 142, 181, 182, 185, 186, 227, 236—238, 239, 249, 251—253, 332, 346, 357, 360, 366—367, 374, 379, 453.*

Камков (Катс), Б. Д. (1885—1938)—есер, сол есерләр партијасынын тәшкилатчыларындан вә лидерләриндән бири. Брест сүлһ мүгавиләсинин бағланмасы әлејһинә чыхмышды, алман сәфири Мирбахын өлдүрүлмәсинин тәшәббүсчүләриндән вә Москвада сол есерләр гијамынын тәшкилатчыларындан бири иди. Әксингилаби фәалијјәтинә көрә һәбсә алынмыш вә һәрби трибунал тәрәфиндән мәһкум едилмишди. Сонралар статистика саһәсиндә ишләмишдир.—*142.*

Катснелсон, З. Б. (1892-чи илдә анадан олмушдур)—1917-чи илин мартындан РСДФ(б)П-нин үзвү. 1918-чи илдән 1937-чи илədәк Үмумрусија Фөвгәл'адә Комиссијасында—Баш сијаси идарәдә—Халг дахили ишләр комиссарлығында мәс'ул вәзифәләрдә ишләмишдир.—*271.*

Каутски (Kautsky), *Карл* (1854—1938)—алман сосиал-демократијасынын вә II Интернационалын лидерләриндән бири, әввәлләр марксист иди, сонралар марксизмә хаин чыхмыш, оппортунизмин ән тәһлүкәли вә зәрәрли бир нөвүнү—сентризмин (каутскичилијин) идеологу олмушдур. Дүнја империалист мүһарибәси заманы Каутски сентризм мөвгеләриндә дурур, сосиал-шовинизми бејнәлмиләлчилијә даир ибарәләрлә пәрдәләјирди. Мүртәче ифрат империализм нәзәријјәсинин мүәллифидир. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра пролетар ингилабынын вә фәһлә синфинин диктатурасы әлејһинә, болшевик партијасы вә Совет дөвләтинин әлејһинә ачыг чыхыш едирди.—*101, 417.*

Кејнс (Keynes), *Џон Мејнард* (1883—1946)—инкилис вулгар буржуа игтисадчысы, дөвләт-инһисарчы капитализминин мәддаһы иди. 1915-чи илдән Инкилтәрә малијјә назирлијинин мә'муру. 1919-чу илдә Парис сүлһ конфрансынын ишиндә иштирак етмишди. 1919-чу илин ијунунда исте'фаја чыхараг, Версал системинин игтисади әсассызлығыны бир сыра әсәрләриндә кәскин тәнгид

етмишди. 1921-чи илдән Инкилтәрәдә ири сығорта компанијасынын сәдри олмушду. 30-чу илләрдә буржуа сијаси игтисадынын мәддаһчы чәрәјанларындан биринин әсасыны гојмушду (бу чәрәјан онун ады илә кејнсианчылыг» адландырылмышды), һәмин чәрәјана көрә буржуа дөвләти куја капитализми «тәнзим етмәјә» вә онун дахилиндә бөһранлар вә ишсизлик олмајан планлы тәсәррүфаты «тә'мин етмәјә» гадирдир.—*72—73.*

Керенски, А. Ф. (1881—1970)—есер. 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра буржуа Мүвәггәти һөкүмәтинин әдлијјә назири, һәрби назир вә дәниз назири, сонра исә баш назир вә али баш командан олмушдур. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Совет һакимијјәтинә гаршы мүбаризә апармыш, 1918-чи илдә харичә гачмышдыр. Мүһачирәтдә антисовет тәблиғаты апарырды.—*10.*

Керженцев (Лебедев), П. М. (1881—1940)—совет дөвләт вә партија хадими, тарихчи, публисист. 1904-чү илдән РСДФП үзвү, болшевик. 1905—1911-чи илләрдә Нижни Новгородда, Петербургда вә Кијевдә кизли иш апармыш, дөврі болшевик нәшрләриндә иштирак етмишдир. 1912-чи илдә мүһачирәт етмиш, Лондонда, Парисдә, Америкада јашамышдыр.

1918—1920-чи илләрдә—«Известия ВЦИК»ин редактор мүавини, РОСТА-нын мәс'ул рәһбәри. 1921—1923-чү илләрдә Исвечдә, 1925—1926-чы илләрдә Италијада сәлаһијјәтли нүмајәндә. Сонракы илләрдә ССРИ Мәркәзи статистика идарәсинин мүдир мүавини, ҮИК(б)П МК-нын мәдәнијјәт вә тәблиғат шө'бәсинин мүдир мүавини, Коммунист академијасы сәдринин мүавини вә Әдәбијјат институтунун директору; ССРИ ХКС-нин ишләр мүдири, ССРИ ХКС јанында Ümумиттифаг радио комитәсинин сәдри, ССРИ Халг Комиссарлары Совети јанында инчәсәнәт ишләри Комитәсинин сәдри, енсиклопедија нәшриjjаты баш редакторунун мүавини.—*431.*

Кин, Ф.—«Правда»нын 3 сентјабр 1922-чи ил 197-чи №-синдәки «Мүтәхәссисләр (Статистик тәһгигат тәшәббүсү)» мәгаләсинин мүәллифи.—*479.*

Киселјов, А. С. (1879—1938)—1898-чи илдән РСДФП-нин үзвү, болшевик.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра—рәһбәр совет, тәсәррүфат вә һәмкарлар ишиндә чалышмышдыр. 1921-чи илдә Кичик Халг Комиссарлары Советинин сәдри тә'јин едилмишдир. «Фәһлә мүхалифәти» адлы анархист-синдикалист антипартија групунун иштиракчысы. Партијанын XII гурултајында РК(б)П МНК Рәјасәт Һеј'әтинин үзвү сечилмишдир, сонралар РСФСР халг ФКИ комиссары вә ССРИ халг ФКИ комиссарынын мүавини иди. 1924-чү илдән 1938-чи илә дәк ҮРМИК катиби олмушду.—*65.*

Коллонтај, А. М. (1872—1952)—сосиал-демократ һәрәкатында 90-чы илләрдән иштирак етмишдир; пешәкар ингилабчы, 1906—1915-чи илләрдә меншевикләрә гошулмушду; 1915-чи илдән болшевикләр партијасынын үзвү.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра халг дөвләт һимајәси комиссары, 1920-чи илдә РК(б)П МК-нын гадынлар шө'бәсинә башчылыг едирди. Һәмкарлар иттифаглары һаггында дискуссија заманы (1920—1921) «фәһлә мүхалифәти» антипартија групунун фәал иштиракчысы. 1921—1922-чи илләрдә Коминтерн јанында Бејнәлхалг гадынлар катиблијинин катиби. 1923-чү илдән мәс'ул дипломатик ишдә чалышмышдыр.—*146.*

Колчак, А. В. (1873—1920)—чар донанмасынын адмиралы, монархист. 1918—1919-чу илләрдә Русија әксингилабынын әсас башчыларындан бири, Антантанын әлалтысы; АБШ, Инкилтәрә вә Франса империалистләринин јардымы вә өзүнү Русијанын баш һакими е'лан етмиш вә Уралда, Сибирдә, Узаг Шәргдә һәрби буржуа-мүлкәдар диктатурасына башчылыг етмишди. Гызыл Ордунун зәрбәләринин вә ингилаби партизан һәрәкатынын артмасы колчакчылығын мәһвинә кәтириб чыхартды; Колчак әсир алынды вә 1920-чи ил февралын 7-дә Иркутск ингилаб комитәсинин гәрары илә күлләләнди.—*6, 8, 54, 67, 106, 255, 273, 323, 471, 476.*

Корнилов, Л. Г. (1870—1918)—чар ордусунун кенералы, монархист. 1917-чи илин ијулундан рус ордусунун али баш команданы. Августда әксингилаби гијама башчылыг етмишди. Гијам јатырылдыгдан сонра һәбс едилмиш вә һәбсханаја салынмышды, орадан Дона гачмыш вә ағгвардијачы «көнүллү орду»нун тәшкилатчыларындан бири, сонра исә командану олмушду. Јекатеринодар әтрафында дөјүшләрдә өлдүрүлмүшдүр.—*188.*

Косиор, В. В. (1891—1938)—1907-чи илдән РСДФП үзвү. Донбасда, Харковда, Кијевдә партија иши апармышдыр. 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра Москва металчылар иттифагынын тө'лиматчысы. 1917-чи ил Октјабр сосиалист ингилабындан сонра һәрби, һәмкарлар иттифагы вә тәсәррүфат ишиндә олмушдур. 1920—1921-чи илләрдә һәмкарлар иттифаглары һаггында дискуссија заманы Тротски платформасынын тәрәфдары олмушдур; сонракы илләрдә тротскичи мүхалифәтин фәал иштиракчысы олмушдур. 1929-чу илдә антипартија фәалијјәтинә көрә партијадан хариҹ едилмишди.—*139.*

Красин, Л. Б. (1870—1926)—көркәмли совет дөвләт хадими. 90-чы илләрдән сосиал-демократ һәрәкатында иштирак етмишдир, болшевик.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Гызыл Ордунун тәчһизатынын тәшкили үзрә ишләмишдир, АХТШ Рәјасәт һеј'әтинин үзвү, халг тичарәт вә сәнаје комиссары, халг јоллар комиссары олмушдур. 1919-чу илдән дипломатик ишдә иди. 1920-чи илдән халг харичи тичарәт комиссары, ејни заманда 1921—1923-чү ил-

ләрдә Лондада сәламҹиҗәтли нүмаҹәндә ишләмиш, Кенуја вә Һаага конфрансларында иштирак етмишдир. 1924-чү илдән ССРИ-нин Франсада сәламҹиҗәтли нүмаҹәндәси, 1925-чи илдән Инкилтәрәдә сәламҹиҗәтли нүмаҹәндә.—*115, 116—117, 191, 192, 232, 249, 339, 368—372, 453.*

Краснов, П. Н. (1869—1947)—чар ордусунун кенералы, 1917-чи илин августунда Корнилов гиҹамышын фәал иштиракчысы. 1917-чи ил октјабрын ахырында антисовет гиҹамы заманы Керенскинин Петрограда јеритдиҗи казак дәстәләринә команданлыг етмишди. 1918—1919-чу илләрдә Донда ағ казак ордусуна рәһбәрлик етмишди. 1919-чу илдә харичә гачмыш, орада антисовет фәалиҗјәтини давам етдирмишдир; сонралар һитлерчиләрлә әмәкдашлыг едирди. Әсир алынмыш вә ССРИ Али Мәһкәмәсинин һәрби коллегијасы тәрәфиндән өлүм чәзасына мәһкум едилмишдир.—*10.*

Кржижановски, Г. М. (1872—1959)—Коммунист партијасының гочаман хадими, көркәмли совет алими, енеркетика мүһәндиси. Октјабр сосиалист ингилабынын гәләбәсиндән сонра Москванын енеркетика тәсәррүфатынын бәрпасы вә инкишафы үзәриндә ишләмишди. 1920-чи илдә В. И. Ленинин тапшырығы илә Русијанын електрикләшдирилмәси үзрә комиссија (ГОЕЛРО) башчылыг етмишди. 1921—1930-чу илләрдә Дөвләт план комиссијасына рәһбәрлик етмишди. 1930-чу илдән 1932-чи илә дәк Халг јанаҹаг сәнајеси комиссарлығы Баш енержи идарәсинин сәдри олмушду. 1932—1936-чы илләрдә ССРИ МИК јанында Али техники тәһсил комитәсинин сәдри вә РСФСР халг маариф комиссарынын мүавини олмушду. Дәфәләрлә ҮИК(б)П МК-нын вә ССРИ МИК-ин үзвү сечилмишди. 1929-чу илдә ССРИ Елмләр Академијасының үзвү сечилмиш, 1929-чу илдән 1939-чу илә дәк ССРИ Елмләр Академијасы президентинин мүавини, өзүнүн јаратдығы ССРИ Елмләр Академијасы Енеркетика институтунун даими директору олмушду; енеркетика саһәсиндә бир сыра елми әсәрләрин мүәллифидир.—*24, 143, 165, 202, 241, 242, 249, 384, 385.*

Критсман, Л. Н. (1890—1938)—1918-чи илдән РК(б)П-нын үзвү; Совет һакимиҗјәтинин илк илләриндә тәсәррүфат ишиндә олмушдур: АХТШ јеҗинти сәнајеси шө'бәси коллегијасынын сәдри вә кимја сәнајеси шө'бәсинин үзвү олмушдур; 1921-чи илдә Дөвләт план комиссијасы рәјасәт һеј'әтинин үзвү. 1923—1924-чү илләрдә «Правда» редаксијасының үзвү, Коммунист академијасы рәјасәт һеј'әтинин үзвү, Бөјүк Совет Енсиклопедијасы баш редаксијасының үзвү. 1925—1931-чи илләрдә ССРИ Мәркәзи статистика идарәси коллегијасынын үзвү, сонра исә сәдр мүавини, ССРИ Дөвләт план комиссијасы сәдринин мүавини. 1931-чи илдән елми-тәдгигат ишләрилә мәшғүл олмушдур; игтисад елмләри доктору. «Экономическая Энциклопедия»нын, «Проблемы Экономики», «На Аграрном Фронте» журналларынын редактору

олмушдур. Игтисадиҹјат вә аграр мәсәләләрә даир бир сыра әсәрләрин мүәллифи иди.—*478.*

Курски, Д. И. (1874—1932)—көркәмли совет дөвләт вә партија хадими, һүгугшүнас. 1904-чү илдән болшевик партијасының үзвү. Дәфәләрлә чар һөкүмәтинин чәза тәдбирләринә мә'руз галмышдыр. 1905-чи ил Москвада Декабр силаһлы үсјанының фәал иштиракчысы. 1906-чы илдә Москва болшевик тәшкилатының вилајәт бүросуна дахил иди. 1914-чү илдә ордуја сәфәрбәр олунмуш, орада ингилаби ишә давам етдирмишди. 1917-чи илин мајында Румын чәбһәсиндә әскәр депутатлары Советинин сәдри сечилмиш, I Үмумрусија Советләр гурултајынын нүмајәндәси олмушду. 1917-чи илин октјабрында Одесса ингилаб комитәсинин үзвү. 1919—1920-чи илләрдә Республика Ингилаби һәрби Шурасының үзвү, Гызыл Ордунун Баш вә сәһра штабларынын комиссары. 1918-чи илдән 1928-чи илədәк РСФСР халг әдлиҹјә комиссары; онун рәһбәрлиҹи алтында мүлки вә чинаjәт мәчәлләләрн ишләнib һазырланмышды. 1921-чи илдән—ҮРМИҚ Рәjасәт һеj'әтинин үзвү, 1923-чү илдән ССРИ МИҚ Рәjасәт һеj'әтинин үзвү. 1924—1927-чи илләрдә—партијанын Мәркәзи тәфтиш комиссијасының сәдри. 1927-чи илдә партијаның XV гурултајында ҮИҚ(б)П МНҚ үзвү сечилмишди. 1928-чи илдәй 1932-чи илədәк ССРИ-нин Италијада сәлаһиҹјәтли нүмајәндәси.—*54—55, 211—213.*

Кутузов, И. И. (1885—1943)—1917-чи илдән болшевикләр партијасының үзвү. 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра—Москва Советинин үзвү, тохучуларын Москва иттифагының сәдри. 1918-чи илдән тохучулар иттифагы МК-сының сәдри. 1920—1921-чи илләрдә «фәһлә мүхалифәти» антипартија групуна гошулмушду. Сонракы илләрдә ҮРһИМШ-дә РК(б)П фраксијасыны бүҹо үзвү. Рәjасәт һеj'әтинин үзвү олмуш, ССРИ ҮРМИҚ јанында дөвләт кредитинә вә әманәт ишинә јардым комиссијасының сәдри ишләмишди. 1920-чи илдән ҮРМИҚ Рәjасәт һеj'әтинин үзвү, сонралар исә ССРИ МИК Рәjасәт һеj'әтинин үзвү олмушдур.—*243.*

Л

Ларин, Ј. (*Лурје, М. А.*) (1882—1932)—совет ишчиси. Сосиал-демократ һәрәкатында 1901-чи илдән иштирак етмишдир, меншевик. 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра бејнәлмиләлчи-меншевикләр групуна башчылыг етмишдир. 1917-чи илин августунда болшевикләр партијасына гәбул олунмушду. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра совет вә тәсәррүфат органларында ишләмишдир.—*133, 134, 141—144, 189, 446, 449.*

Леви (Levi), *Паул* (1883—1930)—алман сосиал-демократы, пешәсинә көрә вәкил. Симмервалд конфрансының (1915) иштн-

рақчысы, Симмервалд соллары Исвечрә групунун үзвү иди, «Спартак Иттифагы»на дахил иди. Алманија Коммунист партијасынын Тә'сис гурултајында Алманија Коммунист партијасы МК-сынын тәркибинә сечилмишди. 1921-чи илин февралында Алманија Коммунист партијасы МК-сындан чыхмышдыр; 1921-чи илин апрелиндә партија интизамыны кобуд сурәтдә поздуғу үчүн Коммунист партијасындан харич едилмишди. Сонралар сосиал-демократ партијасына гајытмышды. П. Леви мөвгејинин гијмәтләндирилмәсинә бах: В. И. Ленин. Әсәрләри, 5-чи нәшри, 44-чү чилд, сәһ. 459—464.—*161.*

Лежава, Л. М. (1870—1937)—совет дөвләт хадими. 1904-чү илдән болшевикләр партијасынын үзвү.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра рәһбәр тәсәррүфат вә совет ишиндә чалышмышды. 1918—1920-чи илләрдә Сентрсојузун сәдри, 1920-чи илдән 1925-чи иләдәк халг харичи тичарәт комиссарынын мүавини, 1925—1930-чу илләрдә РСФСР Халг Комиссарлары Совети сәдринин мүавини олмушду. Бир сыра чағырыш ССРИ ҮРМИК вә МИК үзвү сечилмишди. 1933-чү илдән 1937-чи иләдәк ССРИ Баш субтропик биткиләр идарәсинин рәиси ишләмишди.—*251—252.*

Ленин, В. И. (*Улјанов, В. И.*) (1870—1924)—биографик мә'луматлар.—*5, 6, 7, 10, 14, 21, 64, 69, 70, 71, 79, 80, 98, 112, 115, 116, 117, 129, 134, 142, 144, 147, 163, 175, 188—190, 201, 234, 238, 239, 243, 244, 247, 261—262, 270, 288, 293, 300, 302, 307, 309—310, 331, 332—333, 358—359, 366—367, 373, 390, 391, 409, 428, 448, 469, 475, 491, 492.*

Либкнехт (Liebknecht), *Вилһелм* (1826—1900)—Алманија вә бејнәлхалг фәһлә һәрәкатынын көркәмли хадими, Алманија сосиал-демократ партијасынын баниләриндән вә рәһбәрләриндән бири. 1875-чи илдән өмрүнүн ахырынадәк Либкнехт Алманија сосиал-демократ партијасы МК-сынын үзвү вә партијанын мәркәзи органы «Vorwärts»ын («Ирәли») мәс'ул редактору олмушдур. 1867-чи илдән 1870-чи иләдәк шимали Алманија рејхстагынын депутаты, 1874-чү илдән исә дәфәләрлә Алманија рејхстагынын депутаты сечилмишди; Прусија јункерчилијинин мүртәче харичи вә дахили сијасәтини ифша етмәк үчүн парламент трибунасындан бачарыгла истифадә едирди. Ингилаби фәалијјәт үстүндә дәфәләрлә һәбсханаја салынмышдыр. I Интернационалын фәалијјәтиндә вә II Интернационалын тәшкилиндә фәал иштирак етмишди.—*197.*

Литвинов, М. М. (1876—1951)—партија вә дөвләт хадими, көркәмли совет дипломаты. 1898-чи илдән РСДФП үзвү, болшевик.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра дипломатик ишдә чалышмышдыр. 1921-чи илдән халг харичи ишләр комиссарынын мүавини. 1930-чу илдән 1939-чу иләдәк халг харичи ишләр

комиссары. 1941—1943-чү илләрдә—халг харичи ишләр комиссарынын мүавини вә ССРИ-нин АБШ-да сәфири; АБШ-дан гајытдыгдан сонра 1946-чы илдәк халг харичи ишләр комиссарынын мүавини олмушдур. Партијанын XVII гурултајында ҮИК(б)П МК-нын үзвү сечилмиш, ССРИ МИК-ин үзвү вә ССРИ Али Советинин депутаты олмушдур.—*181, 192, 206.*

Литвин-Седој, З. Ј. (1876—1947)—1897-чи илдән РСДФП үзвү, болшевик, Петербургда, Нижни Новгородда, Москвада, Тифлисдә партија иши апармышдыр. 1905-чи илдә Москвада Декабр силаһлы үсјанынын рәһбәрләриндән бири иди, Преснјада дөјүшчү дружиналары штабынын рәнсн олмушду. Свеаборг үсјанында фәал иштирак етмиш, үсјан јатырылдыгдан сонра мүһачирәт етмишди. 1917-чи илдә Русијаја гајытмышды. Вәтәндаш мүһарибәсинин иштиракчысы. 1919-чу илдән Мәркәзи һәрби јоллар идарәсиндә, сонра Халг јоллар комиссарлығында ишләмишди. 1921-чи илдән 1939-чу илә дәк—1905-чи ил Декабр силаһлы үсјаны адына Москва памбыг парча техникумунун директору. Партијанын IV, X, XI, XIII, XIV вә XVI гурултајларынын нүмајәндәси олмушдур. X гурултајда МНК үзвү сечилмишди.—*456.*

Ллојд-Џорџ (Lloyd George), *Девид* (1863—1943)—инкилис дөвләт хадими вә дипломаты, либераллар партијасынын лидери. 1890-чы илдән парламентин үзвү. 1905—1908-чи илләрдә—тичарәт назири; 1908—1915-чи илләрдә—малијјә назири. 1916—1922-чи илләрдә баш назир, Јахын вә Орта Шәргдә, Балканларда инкилис империализми мөвгеләринин мөһкәмләнмәсинә чалышмыш, мүстәмләкәләрдә вә асылы өлкәләрдә милли-азадлыг һәрәкатыны амансызчасына јатырырды. Русијада Октјабр сосиалист инғилабындан сонра—Совет дөвләтинә гаршы харичи һәрби мүдахиләнин вә блокаданын фитвачыларындан вә тәшкилатчыларындан бири.—*5, 6, 182, 183, 184, 191, 209.*

М

Маркс (Marx), *Карл* (1818—1883)—елми коммунизмин банисн, даһи мүтәфәккир, бејнәлхалг пролетариатын рәһбәри вә мүәллими (бах: В. И. Ленин. «Карл Маркс (Гыса биографик очерк) марксизмин шәрһи» мәгаләси, Әсәрләри 5-чи нәшри, 26-чы чилд, сәһ. 45—101).—*15, 29—30, 33, 96, 121, 132, 245, 288, 298, 369—370, 413, 416.*

Мартенс, Л. К. (1875—1948)—көркәмли совет тәсәррүфат ишчиси вә алими. Инғилаби һәрәката 1893-чү илдә гошулмушду. Петербург «Фәһлә синфинин азадлыгы уғрунда мүбаризә иттифагы»нда иштирак етмишди. 1899-чу илдә Алманијаја сүркүн едилмиш, сонра Инкилтәрәјә мүһачирәт етмишдн.

1919-чу илин јанварындан РСФСР-ин АБШ-да нүмајәндәси; АБШ илә мүнасибәтләрин нормал һала салынмасына јөнәлдил-

миш, Америка һөкүмәти тәрәфиндән рәдд едилмиш мүвәффәгиjjәтсиз чәһдләрдән сонра 1921-чи илдә Америкадан чыхарылмышды. Совет Русиjасына гаjытдыгдан сонра мәс'ул тәсәррүфат вә елми ишдә олмушдур; АХТШ рәjасәт һеj'әтиниң үзвү, Баш метал сәнаjеси идарәсиниң сәдри, АХТШ-ниң ихтира нишләри үзрә Комитәсиниң сәдри, елми-тәдгигат дизел институтуның директору, М. В. Ломоносов адына Москва механика институтуның профессору олмушдур.—*165.*

Маjаковски, В. В. (1893—1930)—бөjүк совет шаири.—*14, 16.*

Мдивани, П. Г. (1877—1937)—1903-чү илдән партиjада олмушдур. Кутаисидә, Батумидә, Тифлисдә, Бакыда вә Загафгазиjанын башга шәһәрләриндә ингилаби иш апармышдыр. Дәфәләрлә чар һөкүмәтиниң чәза тәдбирләриnә мә'руз галмышдыр.

1918-чи илин сонундан 1920-чи илин мартынадәк XI ордунун Ингилаби һәрби шурасының үзвү вә X ордунун сиjаси шө'бәсиниң рәиси. 1920—1921-чи илләрдә РК(б)П МК Гафгаз бүросунун үзвү. 1921-чи илдә РСФСР-ин Түркиjәдә дипломатик нүмаjәндәси; 1921-чи илин иjунунда Күрчүстан Ингилаб комитәсиниң сәдри. 1922-чи илдә совет нүмаjәндә һеj'әтиниң үзвү кими Кенуjа конфрансында иштирак етмишди.

Загафгазија федерасиjасының jарадылмасы вә ССРИ-ниң тәшкили мәсәләләриндә jанлыш мөвге тутур, әслиндә Күрчүстанын әлаһиддәлиjинин сахланмасына чалышыр, Күрчүстанын ССРИ-jә Загафгазиjа федерасиjасы тәркибиндә дејил, билаваситә дахил олмасында тә'кид едирди. Күрчүстанын партиjа тәшкилатыны Мдиванинин вә онун тәрәфдарларының мөвгеjини милләтчилиjә мејл кими гиjмәтләндирмишди.

1924-чү илдә ССРИ-ниң Франсада тичарәт нүмаjәндәси. 1931-чи илдән 1936-чы иләдәк АХТШ сәдри, халг jүнкүл сәнаje комиссары, Күрчүстан ССР Халг комиссарлары совети сәдринин биринчи муавини. Антипартиja фәалиjjәтинә көрә 1936-чы илдә партиjадан харич едилмишди.—*236, 238.*

Медведев, С. Д. (1885—1937)—1900-чү илдән партиjанын үзвү иди. Октjабр сосиалист ингилабындан сонра Гызыл Ордуда сиjаси ишдә чалышмышды. 1920—1922-чи илләрдә металчылар иттифагы МК-сынын сәдри; сонралар ССРИ ҮРМИК-дә вә МИК-дә ишләнмишди. «Фәһлә мүхалифәти» антипартиja групунун лидерләриндән бири, сонра исә «jени мүхалифәт»ин фәал иштиракчысы олмушду. Антипартиja фәалиjjәти үстүндә 1924-чү илдә партиjадан харич едилмишди. 1926-чы илдә антипартиja бахышларындан имтина етдиjини билдирмиш вә партиjаjа бәрпа олунмушду. 1933-чү илдә партиjада тәмизләмә апарыларкән jенидән ҮИК(б)П сыраларындан харич едилмишди.—*147.*

Менделеjев, Д. И. (1834—1907)—бөjүк рус алими; кимjәви елементләрин дөврi ганунуну кәшф етмишдир; бу ганун маддә һаггында мүасир нәзәриjjәнин тәбии-елми әсасыны тәшкил едир.

Менделејев елм вә техниканын ән мүхтәлиф саһәләриндә апардығы мүһүм тәдгигатлары илә машһурдур. Заманәсинин габагчыл фикрини инкишаф етдирмәк вә онун игтисади истигламјәти уғрунда гызғын мүбаризә апарырды. Менделејевин јарадычылыг ирси чап едилмиш 400-дән артыг әсәрдән ибарәтдир. Онун әсәрләри бүтүн дүнјада шөһрәт газанмышдыр. Менделејев бир чох харичи академија вә чәмијјәтләрин фәхри үзвү иди.—*241.*

Милјуков, П. Н. (1859—1943)—кадетләр партијасынын лидери, рус империалист буржуазијасынын идеологу, тарихчи вә публисист. 1905-чи илин октјабрында кадетләр партијасынын баниләриндән бири, сонра бу партијанын МК-сынын сәдри вә партијанын мәркәзи органы «Речь» гәзетинин редактору. 1917-чи илдә буржуа Мүвәггәти һөкүмәтинин биринчи тәркибиндә харичи ишләр назири; империалист мүһарибәсини «сон гәләбәјәдәк» давам етдирмәк сијасәти јеридирди. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Совет Русијасына гаршы харичи һәрби мүдахиләнин тәшкилиндә иштирак етмишдир. Вәтәндаш мүһарибәси гуртардыгдан сонра харичә мүһаҹирәт етмиш, кадетләр партијасынын «демократ груп» дејилән тәшкилатына рәһбәрлик етмишдир.—*145.*

Милјутин, В. П. (1884—1938)—сосиал-демократ һәрәкатында 1903-чү илдән иштирак етмишдир, әввәлләр меншевикләрә гошулмушду, 1910-чу илдән болшевик. Советләрин II Үмумрусија гурултајында халг торпаг комиссары сифәтилә Халг Комиссарлары Советинә дахил олмушду. 1917-чи илин нојабрында меншевикләрин вә есерләрин иштиракы илә коалисијалы һөкумәт јарадылмасы тәрәфдары иди, партијанын сијасәти илә разылашмадығыны билдирәрәк МК-дан вә һөкумәтдән чыхмышды. 1918—1921-чи илләрдә АХТШ сәдринин мүавини, 1922-чи илдә Шимал-Гәрб вилајәтинин игтисади мүшавирәсинин сәдр мүавини, сонра дикәр мәс'ул совет вә тәсәрруфат ишләриндә чалышмышдыр; партијанын МК-сы үзвлүјүнә намизәд вә МНК үзвү сечилмишди.—*174.*

Мирошников, И. И. (1894—1939)—1917-чи илин мартындан болшевик партијасынын үзвү. Харичи һәрби мүдахилә вә вәтәндаш мүһарибәси дөврүндә Гызыл Орду сыраларында вурушмушду. 1921-чи илдән 1937-чи илədәк Халг Комиссарлары Советин ишләр мүдиринин көмәкчиси вә ХКС-нин ишләр мүдири ишләмишдир. 1937-чи илдә ССРИ халг малијјә комиссарынын мүавини тә'јин едилмишди.—*115.*

Михајлов, И. К. (1881—1950)—1897-чи илдән РСДФП үзвү, болшевик. Петербургда, Москвада вә башга шәһәрләрдә партија иши апармышдыр. 1902-чи илдә мүһаҹирәт етмиш, әввәл Алманијада, сонра Инкилтәрәдә јашамыш, «Искра»нын Русијаја

дашынмасы илә мәшғул олмушдур. 1905-чи илдә Русијаја гајытмыш, дөјүш дружиналарында партија МК-сы јанында һәрби тәшкилатда ишләмишдир.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Украјнада партизан һәрәкатында иштирак етмиш, XIV ордунун сијаси шө'бәсиндә ишләмишдир. 1919-чу илин декабрында Москваја чағырылмышды, Гызыл Ордунун тәчһизаты үзрә коллегијанын үзвү олмушдур, сонралар Кремл вә ҮРМИК евләри мүдиринин көмәкчиси, дағ-мә'дән фәһләләри иттифағынын МК үзвү. 1922-чи илдә әввәлләр Уркарта мәнсуб олан, ӘМШ-ин Алтај вә Урал мүәссисәләрини јохламаг үзрә хүсуси комиссијасынын сәдри сечилмишди. Партијанын XIII гурултајында МНК үзвү сечилмишди, 1926-чы илдәк ФКИ МНК-да ишләмишдир. Сонракы илләрдә мүхтәлиф идарәләрдә тәсәррүфат вә совет ишиндә олмушдур.— *229, 232, 241.*

Михајловски, Н. К. (1842—1904)—либерал халгчылығын көркәмли нәзәријјәчиси, публисист, әдәби тәнгидчи, позитивист-философ, сосиолокијада субјектив мәктәбин нүмајәндәләриндән бири. 1892-чи илдә «Русское Богатство» журналына башчылыг едәрәк, онун сәһифәләриндә марксистләрә гаршы гызғын мүбаризә апарырды. Михајловскинин бахышларынын тәнгиди В. И. Ленинин ««Халг достлары» нәдир вә сосиал-демократлара гаршы онлар нечә мүбаризә едирләр?» әсәриндә вә башга әсәрләриндә верилмишдир.—*558.*

Мјасников, Г. И. (1889—1946)—1906-чы илдән бољшевик партијасында олмушдур. Пермдә иш апармышды. 1921-чи илдән Петроградда ишләмишдир. «Фәһлә мүхалифәти» групунун фәал иштиракчысы. 1922-чи илдә антипартија фәалијјәти үстүндә вә партија интизамыны мүнтәзәм сурәтдә поздуғуна көрә РК(б)П-дән харич едилмишди. Сонралар әксингилаби «фәһлә групу»нун тәшкилатчысы, харичә мүһаџирәт етмишди.—*147.*

Молотов (Скрјабин), В. М. (1890-чы илдә анадан олмушдур)—1906-чы илдән партијада олмушдур.

1918—1921-чи илләрдә Шимал рајонунун халг тәсәррүфаты Шурасынын сәдри, Нижни-Новгород губернија ичраијјә комитәсинин сәдри, Украјна К(б)П МК-сынын катиби. РК(б)П X гурултајында РК(б)П МК үзвү сечилмишди. Гурултајдан сонра РК(б)П МК катиби. Сијаси Бүро үзвлүјүнә намизәд. 1926-чы илдән Сов.ИКП МК Сијаси Бүросу, сонра исә Рәјасәт Һеј'әтинин үзвү, 1930—1941-чи илләрдә ССРИ ХКС сәдри, 1939-чу илдән ССРИ халг харичи ишләр комиссары, сонра исә назири, ССРИ Назирләр Совети сәдринин биринчи мүавини.

1957-чи илин ијунунда Сов.ИКП МК Пленумунун гәрары илә фраксијачылыг фәалијјәти үстүндә МК Рәјасәт Һеј'әтиндән вә Сов.ИКП МК тәркибиндән чыхарылмышды.—*19—23, 48—54, 55—56, 57, 61—62, 63, 70—72, 73—74, 163.*

Мүнтсенберг (Münzenberg), *Вилһелм* (1889—1940)—Исвечрә вә Алманија фәһлә һәрәкатынын хадими, нешәсинә көрә чәкмәчи фәһлә. 1910-чу илдә Алманијадан Исвечрәјә көчмүшдү. 1914—1917-чи илләрдә Исвечрә сосиал-демократ кәнчләр тәшкилатының рәһбәри олмушдур. 1916-чы илдән Исвечрә Сосиал-демократ партијасы Идарә һеј'әтинин үзвү иди; 1915—1919-чу илләрдә Сосиалист кәнчләр интернационалынын катиби вә онун органы «Jugend-Internationale»-нин («Кәнчләр Интернационалы»ның) редактору олмушдур. Алманијаја гајытдыгдан сонра Алманија Коммунист партијасынын үзвү олмушду. 1919—1921-чи илләрдә Коммунист кәнчләр Интернационалынын катиби иди. Совет Русијасының ачлыг чәкинләринә бејнәлхалг јардымын тәшкили үчүн јарадылмыш Харичи комитәнин (Межрабпом) баш катиби иди. 1924-чү илдән рејхстагын үзвү. Алманија КП МК-ның үзвү иди. Алманијада һакимијјәти фашизм әлә кечирдикдән сонра Франсаја мүһаҹирәт етмишди. 30-чу илләрдә тротскичиләр вә дикәр оппортунист үнсүрләрлә блок тәшкил едәрәк коммунист партијалары тәрәфиндән фашизм әлејһинә ваһид фәһлә вә халг чәбһәси тактикасына гаршы чыхмыш, буна көрә дә Алманија КП МК-дан чыхарылмыш вә 1939-чу илдә партијадан харич едилмишди.—*348.—349.*

Н

Наполеон I (*Бонапарт*) (1769—1821)—Франса императору (1804—1814 вә 1815-чи илләрдә).—*416.*

Носке (Noske), *Густав* (1868—1946)—Алманија сосиал-демократ партијасының оппортунист лидерләриндән бири, 1918-чи илдә, Алманијада Нојабр ингилабы заманы Килдә матросларын ингилаби һәрәкатынын јатырылмасына рәһбәрлик едирди. 1919—1920-чи илләрдә һәрби назир; Берлин фәһләләринә диван тутулмасының вә К. Либкнехтлә Р. Луксембургун өлдүрүлмәсинин тәшкилатчысы, буна көрә дә «ганлы көпәк» ләгәбини алмышды. Сонралар Пруссијанын Ганновер әјаләтинин президенти олмушдур. Фашист диктатурасы илләриндә Һитлер һөкүмәтиндән дөвләт пенсијасы алырды. В. И. Ленин Носкени «монархијаја вә әксинғилабчы буржуазијаја фәһләләр ичərисиндән хидмәт едән ән мурдар чәлладлар»дан бири адландырмышды (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 38-чи чилд, сәһ. 339).—*197.*

О

Олденбург, С. С. (1940-чы илдә өлмүшдүр) — 1922-чи илдә Прагада чыхмыш ағгвардијачы «Русская Мысль» журналының сијаси ичмалчысы вә ән јахын әмәкдашы.—*378.*

Орџоникидзе, Г. К. (1886—1937)—Коммунист партијасының вә Совет дөвләтинин көркәмли хадими. 1903-чү илдән РСДФП-нин үзвү, болшевик.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра—Украјнаның, сонра исә Чәнуби Русијанын фөвгәл'адә комиссары. Вәтәндаш мүһарибәси илләриндә 16-чы, 14-чү ордуларын вә Гафгаз чәбһәсинин Инги-лаби һәрби шурасынын үзвү. 1920—1921-чи илләрдә Азәрбајчанда, Ермәнистанда вә Күрчүстанда Совет һакимијјәти уғрунда мүбаризәнин тәшкилатчыларындан бири. 1921—1926-чы илләрдә МК-нын Гафгаз бүросунун сәдри, сонра исә Загафгазија дијар партија комитәсинин катиби. 1926-чы илдән—ҮИК(б)П МПК сәдри вә ССРИ ФКИ халг комиссары, 1930-чу илдә ССРИ АХТШ сәдри, 1932-чи илдән исә ССРИ халг ағыр сәнаје комиссары. 1921-чи илдән—партија МК-сынын үзвү, 1926-чы илдән ҮИК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвлүјүнә намизәд, 1930-чу илдән—ҮИК(б)П МК Сијаси Бүросунун үзвү.—*120, 390, 392, 395.*

Осадчи, П. С. (1866—1943)—електротехника саһәсиндә көркәмли совет мүтәхәссиси. 1890-чы илдә Петербург електротехника институтуну битирдикдән сонра орада мүәллим, профессор, сонра исә ректор ишләмишдир.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Дөвләт план комиссијасы сәдринин мүавини (1921-чи илин апрелиндән) вә еји заманда АХТШ Мәркәзи електротехника Шурасынын сәдри, Днепростројун техники шурасына рәһбәрлик етмишди, мүәллим ишләмишдир. 1931-чи илдә сәнаје партијасы ишә үзрә 10 ил азадлыгдан мәһрум едилмәклә чәзаландырылмышды. 1935-чи илдә ССРИ МИК гәрары илә вахтындан әввәл азад едилмиш, 1937-чи илдә мәһкәмә чәзасы онун үстүндән көтүрүлмүшдү.—*217.*

Осински, Н. (Оболенски, В. В.) (1887—1938)—1907-чи илдән болшевик партијасынын үзвү.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра РСФСР Дөвләт банкынын мүдири, АХТШ сәдри. 1918-чи илдә «сол коммунистләр» платформасынын мүәллифләриндән бири. 1918—1919-чу илләрдә «Правда» редаксијасында вә ҮРМИК-ин тәблиғат шө'бәсиндә ишләмишдир. 1920—1921-чи илләрдә «демократик мәркәзијјәт» антипартија групунун фәал иштиракчысы, 1923-чү илдә тротскичи мүхалифәтә гошулмушдур. 1921—1923-чү илләрдә халг торпаг комиссарынын мүавини, 1925-чи илдә ССРИ Дөвләт план комиссијасы рәјасәт һеј'әтинин үзвү. Партијанын X, XIV, XVII гурултајларында ҮИК(б)П МК үзвлүјүнә намизәд сечилмишдир. 1926—1928-чи илләрдә ССРИ Мәркәзи статистика идарәсинин мүдири, 1929-чу илдә ССРИ АХТШ сәдринин мүавини. Сонракы илләрдә һәмчинин рәһбәр партија вә низибати тәсәррүфат ишиндә чалышмышдыр.—*52, 132, 139—141, 144—151, 189.*

Оуен (Owen), *Роберт* (1771—1858)—бөјүк инкилис утопист сосиалисти; капитализм гурулушунун әсасларыны кәскин тәнгид едирди, лакин капитализмин зиддијјәтләринин әсл көкләрини ачыб көстәрә билмәмишди; о белә һесаб едирди ки, сосиал бәрабәрсизлијин әсас сәбәби капиталист истеһсал үсулунун өзүндә дејил, маарифин кифајәт гәдәр јајылмамасындадыр вә ичтимаи бәра-

бәрсизлик билинкләрин вә сосиал ислаһатларын јајылмасы сајәсиндә арадан галдырыла биләр; о һәмин ислаһатларын кечиш програмыны ирәли сүрмүшдү. Оуен ишчи күнүнә гануверичиликлә һәдд гојулмасы уғрунда, әмәјин мүһафизәси уғрунда, ушагларын ичтиман тәрбијәси уғрунда мүбаризә апарырды. Кәләчәк «рационал» чәмијјәти Оуен өз-өзүнү идарә едән кичик (ән чоху үч мин нәфәр үзвү олан) коммуналарын азад федерасијасы шәклиндә тәсәввүр едирди. Лакин Оуенин өз идејаларыны әмәлдә һәјата кечирмәк чәһдләри боша чыхды. 30—40-чы илләрдә Оуен һәмкарлар иттифагы вә кооператив һәрәкатында фәал иштирак едирди, фәһләләрин маарифләнмәси үчүн олдугча чох иш көрмүшдүр.

Оуенин әсас әсәрләри бунлардыр: «Инсан характеринин јаранмасы һаггында» (1813), «Ичтиман бәлалары јүнкүлләшдирмәк планы һаггында Ленарк графлығына мәрузә» (1820), «Јени әхлаг аләми һаггында китаб» (1836—1844) вә башгалары.—*410.*

П

Пешехонов, А. В. (1867—1933)—90-чы илләрдә либерал халгчы; «Русское Богатсво» журналынын әмәкдашы, 1904-чү илдән исә редаксијанын үзвү; либерал-монархист «Освобождение» журналында вә есерләрин «Революционная Россия» гәзетиндә әмәкдашлыг едирди. 1906-чы илдән хырда буржуа «халг сосиалистләри» (енесләр) партијасынын рәһбәрләриндән бири. 1917-чи илдә буржуа Мүвәггәти һөкүмәтиндә әрзаг назири. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Совет һакимијјәтинә гаршы мүбаризә апармышдыр; 1922-чи илдән ағ мүһаҹирдир.—*458.*

Пјатаков, Г. Л. (1890—1937)—1910-чу илдән болшевик партијасына дахил иди.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Украјна Совет һөкүмәтинин тәркибинә дахил олмушдур. 1920-чи илдән тәсәррүфат вә совет ишиндә олмушдур: Донбас даш көмүр сәнајеси Мәркәзи идарә һеј'әтинин сәдри, Дөвләт план комиссијасынын вә АХТШ сәдринин мүавини, Франсада тичарәт нүмајәндәси, ССРИ Дөвләт банкы идарә һеј'әтинин сәдри, халг ағыр сәнаје комиссарынын мүавини. Партијанын XII, XIII, XIV вә XVI гурултајларында МК үзвү сечилмишдир.

Дәфәләрлә партијанын ленинчи сијасәтинә гаршы чыхмышдыр: 1918-чи илдә Украјнада «сол коммунистләр» антипартија групуна башчылыг етмишди; партијада һәмкарлар иттифаглары дискуссијасы заманы (1920—1921) Тротски платформасына тәрәфдар чыхырды, 1923-чү илдән тротскичи мүхалифәтин фәал хадими иди, 1927-чи илдә ҮИК(б)П XV гурултајы тәрәфиндән фраксијачылыг фәалијјәти үстүндә партијадан харич едилмишди. 1928-чи илдә өз сәһвләрини е'тираф етдијини билдирмиш вә партијаја бәрпа олунмушду, лакин антипартија фәалијјәтини дајан-

дырмамыш вә 1936-чы илдә јенидән ВИК(б)П-дән харич едилмишди.—*202, 241—242, 249, 344, 345, 379—380, 385, 445, 447.*

Плеханов, К. В. (1856—1918)—рус вә бејнәлхалг фәһлә һәрәкатының көркәмли хадими, Русијада марксизмин илк тәблиғатчысы. 1883-чү илдә Женевәдә илк рус марксист тәшкилаты олан «Әмәк азадлығы» групуну јаратмышды. Плеханов халгчылыға гаршы мүбаризә апарыр, бејнәлхалг фәһлә һәрәкатында тәфтишчилик әлејһинә чыхырды. 900-чү илләрин әввәлләриндә «Искра» гәзетинин вә «Заря» журналынын редаксијасына дахил иди.

1883-чү илдән 1903-чү илә гәдәк Плеханов материалист дүнјабахышынын мүдафиә вә тәблиғ едилмәсиндә бөјүк рол ојнамыш бир сыра әсәрләр јазмышдыр. Лакин, һәлә о заман Плехановун чидди сәһвләри дә вар иди ки, булар да онун сонракы меншевик бахышларынын рүшејми олду. РСДФП II гурултајындан сонра Плеханов опортунизм илә барышдырычылыг мөвгеләринә кечди, сонра исә меншевикләрә гошулду. Бириничи рус ингилабы дөврүндә бүтүн әсас мәсәләләрдә меншевик мөвгеләриндә дурурду. Иртича вә јени ингилаби јүксәлиш илләриндә марксизмин мәхистчәсинә тәфтиш едилмәси вә тәсвијәчилик әлејһинә чыхырды, партијалы меншевикләр групуна башчылыг едирди. Дүнја империалист мүһарибәси заманы сосиал-шовинизм мөвгеләринә кечмишди. 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра Русијаја гајыдыб, мүдафиәчи-меншевикчиләрин «Јединство» ифрат сағ групуна башчылыг едирди, болшевикләр әлејһинә, сосиалист ингилабы әлејһинә чыхыш едәрәк, белә һесаб едирди ки, Русија сосиализмә кечмәк үчүн јетишмәмишдир. Октјабр сосиалист ингилабына мәнфи мүнасибәт бәсләјирди, лакин Совет һакимијјәтинә гаршы мүбаризәдә иштирак етмирди.

Ленин Плехановун фәлсәфи әсәрләрини вә Русијада марксизмин јајылмасында онун ролуну јүксәк гијмәтләндирирди; ејни заманда о, Плеханову марксизмдән узаглашмасы вә сијаси фәалијјәтиндәки бөјүк сәһвләринә көрә кәскин тәнгид едирди.—*27, 186.*

Портукеіс, С. И. (Иванович, Ст.) (1880—1944)—меншевик, публисист. Иртича вә јени ингилаби јүксәлиш илләриндә тәсвијәчи, «Голос Социал-Демократа» гәзетиндә, «Наша Заря» журналында вә тәсвијәчи меншевикләрин дикәр органларында әмәкдашлыг едирди. Дүнја империалист мүһарибәси заманы сосиал-шовинист. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра совет һакимијјәти әлејһинә мүбаризә апармыш, өлкәнин чәнубунда ағгвардиячы мәтбуатында әмәкдашлыг етмиш, сонралар харичә мүһаҹирәт етмишди; өз мәгалә вә китабларында Совет Иттифагына вә Коммунист партијасына бөһтанлар јағдырырды.—*163, 167.*

Преображенски, Ј. А. (1886—1937)—1903-чү илдән болшевик партијасында иди.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра—партија ишиндә вә һәрби-сијаси ишдә олмушдур. 1918-чи илдә—«сол коммунист».

Һәмкарлар иттифаглары дискуссијасы (1920—1921)—заманы—тротскичи платформанын тәрәфдары. Партијанын X гурултајындан сонра МК-нын вә ХКС-нин малијјә комитәсинин сәдри, сонралар Баш техники пешә тәһсили комитәсинин сәдри, «Правда»нын редакторларындан бири олмушдур. 1923-чү илдән—тротскичи мүхалифәтин фәал хадими, 1927-чи илдә бунуи үстүндә партијадан харич едилмишдн. 1929-чу илдә партијаја бәрпа олунмушду. Лакин сонралар антипартија фәалијјәтинә көрә јенидән онун сыраларындан чыхарылмышды.—*48—53, 132, 136—138, 141, 189.*

Пуанкаре (Poincaré), *Рајмон* (1860—1934)—Франсанын буржуа сијаси вә дөвләт хадими, пешәсинә көрә вәкил. 1887-чи илдә депутатлар палатасына сечилмишди. 1893-чү илдән дәфәләрлә Франса һөкумәтинин тәркибиндә дахил олмушдур, Франса буржуазијасынын даһа тәчавүзкар даирәләриин тәмсил едирди. 1912-чи илдә баш назир, 1913-чү илдән 1920-чи иләдәк исә Франсанын президенти олмушдур. Бу вәзифәләрдә өзүнү биринчи дүнја мүһарибәсиинин һазырлаимасынын фәал тәрәфдары кими көстәрмиш, буна көрә «Мүһарибә-Пуанкаре» ләгәбини газанмышды. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Совет Русијасына гаршы харичи һәрби мүдахиләнин тәшкилатчыларындан бири иди. 1922—1924 вә 1926—1929-чу илләрдә Франсанын баш назири иди. Онун сијасәти кәскин антисовет истигамәти, Франса зәһмәткешләринин үмдә һүгуглары вә демократик азадлыглары үзәринә һүчуму, франсыз коммунистләрини тә'гиб етмәси илә фәргләнирди.—*113.*

Р

Радек, К. Б. (1885—1939)—900-чү илләрин әввәлләриндән Галитсија, Полша вә Алманијанын сосиал-демократ һәрәкатында иштирак етмишдир. 1917-чи илдән болшевик партијасынын үзвү иди.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Халг харичи ишләр комиссарлығында ишләмиш, Коминтернин Иҹраијјә комитәсинин катиби олмушду. РК(б)П VIII—XII гурултајларында партија МК-сынын үзвү сечилмишди. Дәфәләрлә партијанын Ленин сијасәти әлејһинә чыхмышды: 1918-чи илдә «сол коммунист», 1923-чү илдән тротскичи мүхалифәтин фәал хадими. 1927-чи илдә ҮИК(б)П XV гурултајы тәрәфиндән фраксијачылыг фәалијјәти үстүндә партијадан харич едилмишди. 1929-чу илдә өз сәһвләрини бојнуна алдығыны билдирмиш вә партијаја бәрпа олунмушду, лакин антипартија фәалијјәтини дајандырмамыш вә 1936-чы илдә јенидән ҮИК(б)П-дән харич едилмишди.—*56, 159, 160, 163, 164.*

Рајһел—Американын «Совет Русијасына техники јардым чәмијјәти»нин нүмајәндәси.—*328, 329.*

Ракоши (Rákosi), *Матиас* (1892—1971)—1918-чи илдән Мачарыстан Коммунист партијасында олмушду.

1910-чу илдә сосиал-демократ партијасына дахил олмушду. Дүнја империалист мүһарибәсиндә иштирак етмишди. 1915-чи илдә рус гошунлары тәрәфиндән әсир алынмыш вә 1918-чи илин әввәлиндәк һәрби әсирләр үчүн олан дүшәркәләрдә олмушду; рус нигилабчылары илә әлагә сахлајырды. 1918-чи илин октјабрында Мачарыстана гајытмышды. Мачарыстанда Совет Һакимијјәти гурулдугдан сонра (21 март—1 август 1919-чу ил) нигилаби һөкумәтин тәркибинә дахил иди. 1920-чи илдән 1924-чү илә-дәк Коминтернин Иҹраијјә комитәсиндә ишләмишди, 1921-чи илдә Коммунист Интернасионалынын Иҹраијјә комитәсинин катиби сечилмишди.

1924-чү илин декабрында Ракоши Мачарыстана гејри-легал ишә гајытмыш, лакин 1925-чи илдә һәбс едилмишди. Сәккизиллик һәбсдән сонра, 1934-чү илдә нигилаби фәалијјәти үстүндә јенидән мәһкәмәјә верилмиш вә өмүрлүк һәбс чәзасына мәһкум едилмишди. ССРИ һөкумәтинин көмәји нәтичәсиндә 1940-чы илин октјабрында азад едилмишди. Азад едилдикдән сонра Мачарыстан Коммунист партијасының Харичи комитәсинин рәһбәрләриндән бири вә 1945-чи илдән Мачарыстан Коммунист Партијасының баш катиби; 1948-чи илдән Мачарыстан зәһмәткешләр партијасы МК-сынын баш катиби, сонра исә биринчи катиби. 1945-чи илдән 1952-чи иләдәк баш назир мүавини, 1952-чи илдән 1953-чү илә-дәк Мачарыстан республикасының баш назири. Һөкумәтин башчысы вәзифәсиндә вә партија рәһбәрлијиндә оларкән бир сыра сәһвләрә јол вермиш, буна көрә Мачарыстан зәһмәткешләр партијасы МК плену-му 1956-чы илин нојабрында онун тутдуғу рәһбәр вәзифәләрдән азад етмишди.—*104.*

Рансом (Ransome), *Артур* (1884-чү илдә анадан олмушдур)—ингилис бурҗуа јазычысы, бир сыра журнал вә гәзетләрин әмәкдашы. Дәфәләрлә Русијаја көлмишдир; 1916—1919-чу илләрдә «Daily News» («Күндәлик хәбәрләр») вә 1919—1924-чү илләрдә «The Manchester Guardian» («Манчестер Кешикчиси») гәзетләрини-ин Совет Русијасында мүхбири олмушдур.—*288—294, 295—298.*

Ренодел (Renaudel), *Пјер* (1871—1935)—Франсыз сосиалист партијасының реформист лидерләриндән бири. 1902—1914-чү илләрдә «Le Peuple» («Халг»), 1914—1920-чи илләрдә «L'Humanité» («Бәшәријјәт») гәзетләринин редактору. 1914—1919 вә 1924-чү илләрдә депутатлар палатасының үзвү. Дүнја империалист мү-һарибәси заманы сосиал-шовинист. 1927-чи илдә сосиалист партијасына рәһбәрликдән узаглашмыш; 1933-чү илдә партијадан харич едилмишдир; сонралар чох да бөјүк олмајан неососиалист групуну тәшкил етмишди.—*197.*

Рыков, А. И. (1881—1938)—1899-чу илдән болшевик партијасының үзвү иди.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра—дахили ишләр үзрә халг комиссары, 1918—1921-чи илләрдә АХТШ сәдри, сонралар Халг Комиссарлары Совети сәдринин, Әмәк вә Мүдафиә Шурасы сәдринин мүавини, сонра ССРИ вә РСФСР Халг Комиссарлары Советинин сәдри, МК Сијаси Бүросунун үзвү олмушдур. Дәфәләрлә партијанын ленинчи сијасәти әлејһинә чыхмышды: 1917-чи илин нојабрында меншевикләрин вә есерләрин иштиракы илә коалисијалы һөкумәт јарадылмасынын тәрәфдары олуб, партијанын сијасәти илә разылашмадығыны билдирәрәк МК-дан вә һөкумәтдән чыхмышды, 1928-чи илдә ҮИК(б)П-дә сағ оппортунист тәмајүлүн лидерләриндән бири. 1937-чи илдә антипартија фәалијјәти үстүндә партијадан харич едилмишди.—*62, 63, 64, 65, 70, 129—130, 141, 177—178, 199—200, 201, 238, 332, 366—367, 447, 455, 461, 463.*

Рјазанов (Голдендах), Д. Б. (1870—1938)—сосиал-демократ, меншевик; партијанын VI гурултајында (1917) РСДФП(б)П-јә гәбул олунмушду. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра һәмкарлар иттифагларында рәһбәр ишләрдә чалышмышдыр. 1918-чи илин әввәлиндә Брест сүлһү мәсәләси илә разылашмадығына көрә партијадан мүвәггәти чыхмышды; һәмкарлар иттифагы дискуссијасы заманы (1920—1921) антипартија мөвгеји тутмуш вә һәмкарлар иттифагларында ишдән кәнар едилмишди. 1921-чи илдән К. Маркс вә Ф. Енкелс Институтунун директору олмушдур. 1931-чи илин февралында меншевикләрин әксингилаби фәалијјәтинә јардым көстәрмәси үстүндә ҮИК(б)П-дән харич едилмишди.—*143, 152.*

Рудзутак, Ј. Е. (1887—1938)—Коммунист партијасының вә Совет дөвләтинин көркәмли хадими. 1905-чи илдән РСДФП-нин үзвү, болшевик.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра—рәһбәр һәмкарлар иттифаглары ишиндә, сонра АХТШ рәјасәт һеј'әтинин үзвү, Мәркәзи тохуculуг сәнајеси комитәсинин сәдри. 1920-чи илдән—РК(б)П МК үзвү, ҮРһИМШ Рәјасәт һеј'әтинин үзвү вә баш катиби. 1921—1924-чү илләрдә РК(б)П Орта Асија бүросунун сәдри. 1923—1924-чү илләрдә РК(б)П МК катиби, 1924—1930-чу илләрдә халг јоллар комиссары, 1926-чы илдән—ССРИ ХКС нә ӘМШ сәдринин мүавини, 1932-чи илдән—ҮИК(б)П МНК сәдри вә ССРИ ФКИ халг комиссары; 1927—1932-чи илләрдә—ҮИК(б)П МК Сијаси Бүросунун үзвү.—*184.*

С

Савинков, Б. В. (1879—1925)—есерләр партијасының рәһбәрләриндән бири. 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра һәрби назир мүавини, сонра исә Петроградын

һәрби кенерал-губернатору. Октјабр сосиалист инқилабындан сонра бир сыра әксинқилаби гијамларын тәшкилатчысы, Совет республикасына гаршы һәрби мүдахиләјә көмәк етмишдир, сонралар ағ мүһаҹир. 1924-ҹү илдә Кизли сурәтдә ССРИ-јә кәлмиш, һәбсә алынмышды. ССРИ Али Мәһкәмәсинин һәрби коллегијасы Савинкову күлләләнмәјә мәһкум етмиш, ССРИ МИК-ин гәрары илә ән ағыр чәза тәдбири 10 ил һәбс чәзасы илә әвәз олунмушду. Һәбсханада өзүнү өлдүрмүшдүр.—*163, 167.*

Седој—бах: Литвин—Седој, З. Ј.

Серебровски, А. П. (1884—1938)—совет дөвләт хадими. 1903-ҹү илдән РСДФП үзвү, болшевик. Дәфәләрлә һәбс едилмишди. 1905-ҹи илдә Петербург фәһлә депутатлары Совети Иҹраијә комитәсинин үзвү иди. 1908-ҹи илдән мүһаҹирәтдә олмушдур. 1912-ҹи илдә Русијаја гајытмыш вә Нижни Новгородда, Москвада, Ростовда партија иши апармышды. Октјабр сосиалист инқилабынын фәал иштиракчысы.

1918-ҹи илдән Гызыл Ордунун тәчһизаты үзрә фөвгәл'адә комиссијанын сәдр мүавини, сонра исә халг јоллар комиссарынын мүавини, Украјна чәбһәсинин һәрби тәчһизат рәиси. 1921-ҹи илдә Күрҹүстанда Совет һакимијјәтинин гурулмасы уғрунда мүбаризәдә иштирак етмишди. Сонракы илләрдә бир сыра мәс'ул тәсәрруфат вә дөвләт вәзифәләриндә ишләмишдир. 1920—1926-ҹы илләрдә Бакыда «Азнефт» идарә һеј'әтинин сәдри олмушдур. 1926—1930-ҹу илләрдә Баш гызыл-платин вә күмүш сәнајеси комитәсинин сәдри. 1931—1937-ҹи илләрдә халг ағыр сәнаје комиссарынын мүавини олмушдур. Партијанын XIV—XVII гурултајларында ҮИК(б)П МК үзвлүјүнә намизәд сечилмишдир; 1925-ҹи илдән 1938-ҹи иләдәк ҮРМИК-ин үзвү олмушдур.—*240.*

Серрати (Serrati) Ҹачинто Меннотити (1872—1926)—Италија фәһлә һәрәкатынын көркәмли хадими, Италија сосиалист партијасынын рәһбәрләриндән бири, сонралар коммунист. 1915—1923-ҹү илләрдә сосиалист партијасынын мәркәзи органы «Avanti!» («Ирәли!») гәзетинин директору. Дүнја империалист мүһарибәси заманы бејнәлмиләлчи. Симмервалд вә Кинтал конфрансларынын иштиракчысы. Коммунист Интернасионалы јарандыгдан сонра Италија сосиалист партијасынын Коминтернә дахил олмасында тә'кид едирди, лакин реформистләрлә әлагәни кәсмәк әлејһинә чыхмышды. Сонралар өзүнүн сентрист сәһвләрини арадан галдырмыш вә 1924-ҹү илдә «үчүнчү интернасионалчылар» фраксијасынын башчысы кими Италија коммунист партијасына дахил олмуш, өмрүнүн ахырына гәдәр бу партијада фәал чалышмышдыр.—*161.*

Сквортсов-Степанов, И. И. (1870—1928)—көркәмли партија вә совет дөвләт хадими, марксист-әдәбијјатчы, игтисадијјата,

тарихә, дин әлеjһинә даир бир чох әсәрләрин мүәллифи, «Капитал»ын үч чилдинин, К. Марксын вә Ф. Енкелсин бир сыра башга әсәрләринин тәрчүмәчиси вә редактору. 1896-чы илдән РСДФП үзвү, болшевик.

Октjабр сосиалист ингилабындан сонра Совет республикасынын илк халг малиjjә комиссары олмушдур. 1919—1925-чи илләрдә бир сыра вәзифәләрдә ишләмишдир: Умумруссиjа фәһлә кооперасиjасы шурасы сәдринин мүавини, Сентросоjузун идарә hеj'әтинин үзвү, Дөвләт нәшриjjат комитәси редаксиjа hеj'әти сәдринин мүавини вә башгалары. Дәфәләрлә ҮРМИК вә ССРИ МИК үзвлүjүнә сечилмишди; РК(б)П Мәркәзи тәфтиш комиссиjасынын үзвү (X—XIII гурултаjлар), ҮИК(б)П МК үзвү (XIV гурултаjдан). Бир сыра совет вә партиjа органларынын редактору, ҮИК(б)П МК jанында Ленин Институтунун директору, Коммунист академиjасы Рәjасәт hеj'әтинин үзвү олмушдур.—*57—58.*

Склjански, Е. М. (1892—1925)—1913-чү илдән болшевик партиjасынын үзвү. Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра Двинскдә 5-чи ордунун орду комитәсинин сәдри сечилмишди. Петроградда Октjабр сосиалист ингилабында иштирак етмишди. Совет hакимиjjәти гурулдугдан сонра hәрби комиссарлыгын коллегиjа үзвү. 1918-чи илин сентjабрындан 1924-чү илә гәдәк халг hәрби ишләр комиссарынын мүавини вә Республика Инглаби hәрби Шурасынын сәдр мүавини.—*344.*

Смолjанинов, В. А. (1890—1962)—1908-чи илдән болшевик партиjасынын үзвү. Октjабр сосиалист ингилабындан сонра, 1918-чи илдән 1920-чи илә гәдәк Смоленск губерниjа халг тәсәррүфаты шурасынын сәдри олмушду. 1921—1924-чү илләрдә Халг Комиссарлары Советиндә, Әмәк вә Мүдафиә Шурасында әввәл ишләр мүдиринин көмәкчиси, сонра исә мүавини ишләмишди; 1924—1929-чу илләрдә Халг Комиссарлары Советинин вә РСФСР Игтисади мүшавирәсинин ишләр мүдири. 1929—1932-чи илләрдә Магнитострojун рәиси, 1932—1933-чү илләрдә Востокостал рәисинин мүавини. 1933-чү илдән 1938-чи илә гәдәк Ленинград дөвләт металлургиjа заводларынын лаjиhәләшдирмә институтунун директору. 1938-чи илин ахырындан 1941-чи илә гәдәк Москва «Краснаjа труба» бору заводунун техники шө'бәсинин рәиси вә нөвбә рәиси.—*24, 260.*

Соколников (Бриллиант), Г. Ј. (1888—1939)—1905-чи илдән болшевик партиjасынын үзвү олмушдур.

Октjабр сосиалист ингилабындан сонра дипломатик вә hәрби ишдә чалышмышдыр. 1921-чи илдән Халг малиjjә комиссарлыгы коллегиjасынын үзвү, 1922-чи илдән халг малиjjә комиссары. 1926-чы илдән ССРИ Дөвләт план комиссиjасы сәдринин мүавини, сонралар халг харичи ишләр комиссарынын мүавини. МК үзвү вә үзвлүjүнә намизәд сечилмишди. 1925-чи илдә «jени мүхалифәтә» гошулмуш, сонра бирләшмиш тротскичи-зиновjевчи

блока дахил олмушду. 1936-чы илдә антипартија фәалијјәти үстүндә партијадан харич едилмишди.—*102, 199—200, 203, 236, 245, 246, 248, 345, 362.*

Солтс, А. А. (1872—1945)—1898-чи илдән РСДФП үзвү, болшевик.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра мәс'ул совет вә партија ишиндә чалышмышдыр. 1920-чи илдән МНК үзвү, 1921-чи илдән партијанын МНК Рәјасәт Һеј'әтинин үзвү вә Али Мәһкәмәнин үзвү; сонра ССРИ Прокурорлуғунда мәс'ул вәзифәләрдә ишләмишдир.—*143.*

Сорокин, П. А. (1889—1968)—есер. 1917-чи илдәк Петроград университетинин приват-досенти олмушдур. 1919—1922-чи илләрдә Петроградын али мәктәбләриндә сосиолокијадан дәрс демишдир. Әксинкилаби фәалијјәтинә көрә харичә сүркүн едилмишди; бир мүддәт Прага университетиндә мүһазирәләр охумушдур; 1923-чү илдән АБШ-да јашамышдыр, Һарвард университетинин профессору иди.—*35—37.*

Сосновски, Л. С. (1886—1937)—1904-чү илдән болшевик партијасынын үзвү олмушдур. 1918—1924-чү илләрдә «Беднота» гәзетинин редактору. Һәмкарлар иттифағы дискуссијасы заманы (1920—1921) тротскичи платформаны мүдафиә едирди. 1927-чи илдә ҮИК(б)П XV гурултајында тротскичи мүхалифәтин фәал хадими кими партијадан харич едилмишди. 1935-чи илдә партијаја бәрпа едилмиш, 1936-чы илдә исә антипартија фәалијјәти үстүндә јенидән партијадан харич едилмишди.—*56, 182.*

Сталин (Чугашвили), И. В. (1879—1953)—Русија вә бејнәлхалг ингилаби һәрәкатынын, Коммунист партијасынын вә Совет дөвләтинин көркәмли хадимләриндән бири. РСДФП-јә 1898-чи илдә дахил олмушдур; партијанын II гурултајындан сонра болшевик. Тифлисдә, Батумда, Бакыда вә Петербургда партија ишини апармышдыр. 1912-чи илин јанварында РСДФП VI (Прага) конфрансында сечилән МК-нын тәркибинә дахил едилмишдир; болшевик «Правда» гәзетинин редактәсиндә иштирак етмишдир. Октјабр сосиалист ингилабынын һазырланыб кечирилдији дөврдә партијанын Мәркәзи Комитәсинин ингилаба һазырлыг үчүн јаратдығы һәрби-ингилаби мәркәзә дахил иди. II Үмумруссија Советләр гурултајында Халг Комиссарлары Советинә сечилмиш вә Халг милли ишләр комиссарлығына башчылыг етмишдир. Харичи һәрби мүдахилә вә Вәтәндаш мүһарибәси дөврүндә Республика Инкилаби Һәрби Шурасынын үзвү иди вә бир сыра чәбһәләрдә олмушдур. 1922-чи илдә РК(б)П МК баш катиби сечилмишдир.

Сталин ССРИ-нин сәнајеләшдирилмәсинә вә кәнд тәсәрруфатынын коллективләшдирилмәсинә дair Ленин планынын һәјата кечирилмәсиндә, сосиализм гурмаг уғрунда, Совет өлкәсинин

истиглалиjjәти, сүлһүн мөһкәмләндирилмәси уғрунда мүбаризәдә бөjүк рол ojнамышдыр. Бөjүк нәзәриjjәчи вә тәшкилатчы кими, Сталин партиjанын башга рәһбәр хадимләри илә биркә тротскичиләрә, сағ оппортунистләрә, бүржуа милләтчиләринә гаршы, капиталист әһатәсинин фитнәләринә гаршы мүбаризәjә башчылыг етмишдир. Сталин ленинизмин дүшмәнләри илә идеja-сиjаси мүбаризәни өзүнүн нәзәри әсәрләри вә практики иши илә зәнкинләшдирмишдир. Сталин 1941-чи илдән ССРИ Халг Комиссарлары Советинин, сонра исә ССРИ Назирләр Советинин сәдри, Бөjүк Вәтән мүһарибәси илләриндә (1941—1945) Дөвләт Мүдафиә Комитәсинин сәдри, халг мүдафиә комиссары вә ССРИ Силаһлы Гүввәләринин Али Баш команданы олмушдур.

Сталинин фәалиjjәтиндә мүсбәт чәһәтлә jанашы мәнфи чәһәт дә вар иди. Ән мүһүм партиja вә дөвләт вәзифәләриндә икән, Сталинин нәзәри вә сиjаси сәһвләри олмуш, Ленинин коллектив рәһбәрлик принсипләринин вә партиja һәjаты нормаларынын кобуд шәкилдә позулмасына, сосиалист ганунчулуғунун позулмасына, Совет Иттифагынын көркәмли дөвләт, сиjаси вә һәрби хадимләри вә дикәр намуслу совет адамлары барәсиндә әсассыз күтләви чөза тәдбирләринә jол вермишди.

Партиja Сталинин шәхсиjjәтинә марксизм—ленинизмлә бир араjа сығмаjан пәрәстиши вә онун нәтичәләрини гәтиjjәтлә писләди вә бунлара сон гоjду, партиja, дөвләт вә идеоложи ишин бүтүн саһәләриндә Ленин рәһбәрлик принсипләрини вә партиja һәjаты нормаларыны бәрпа вә инкишаф етдирмәк саһәсиндә МК-нын ишини бәjәнди, кәләчәкдә бу чүр сәһвләрин вә тәһрифләрин гаршысыны алмаг үчүн тәдбирләр көрдү.—*46—47, 63—64, 65, 137, 156, 164, 181, 182, 183, 184—185, 192, 199—200, 201—204, 210, 217—219, 220—225, 227, 229, 232, 236, 238, 245, 248, 251—253, 327, 344—346, 368—372, 373—374, 378—379, 380, 392, 396.*

Стомоњаков, Б. С. (1882—1941)—1902-чи илдән РСДФП үзвү, болшевик. 1904-чү илдә Русиjадан сүркүн едилмиш, Лjеждә jашамыш, МК Харичи Бүросунун тапшырыгларыны jеринә jетирмиш, Русиjаjа әдәбиjjат вә силаһ көндәрилмәси илә мәшғул олмушдур. 1906-чы илдә Болгарыстанда jашамыш, сонра Русиjаjа гаjытмыш, лакин тезликлә һәбс едилмишди. Болгарыстан һөкумәтинин ишә гарышмасы саjәсиндә азад едилмиш вә jенидән Лjежә, сонра исә Болгарыстана кетмишди. 1909-чу илдә Парисә кетмиш, болшевик групунда партиja иши апармышды. 1910-чу илдә Берлинә көчмүш, партиja ишиндән узаглашмышды. 1915-чи илдә Болгарыстана гаjытмыш, ордуда хидмәт етмишди. 1917-чи илдә Болгарыстан һөкумәти тәрәфиндән Болгарыстан сәфирлиjинин рәсми үзвү кими Һолландиjаjа көндәрилмишди. Мүһарибә гуртардыгдан сонра истеfа вермишди. 1920-чи илдән 1925-чи илә дәк Совет Русиjасынын Берлиндә тичарәт мүәккили. 1926-чы илдән Халг харичи ишләр комиссарлығынын коллекиjа үзвү. 1934-чү илдән 1938-чи илә дәк халг харичи ишләр комиссарынын мүавини.—*251—252.*

Суханов, Н. (*Гиммер Н. Н.*) (1882—1940)—хырда буржуа мәсләкли игтисадчы вә публисист, меншевик. Әввәлчә халгчы олмуш, сонра меншевикләрә гошуларак, халгчылыгы марксизмлә әлагәләндирмәјә чалышырды. Дүнја империалист мүһарибәси илләриндә өзүнү бејнәлмиләлчи е'лан етмишди. 1917-чи илдә Петроград Совети Иҹраијјә Комитәсинин үзвү сечилмишди: «Новая Жизнь» јарымменшевик гәзетиндә әмәкдашлыг етмиш, буржуа Мүвәггәти һөкумәтинин фәал мүдафиә едирди. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Совет игтисади органларында вә идарәләриндә ишләмишдир. Кизли меншевик тәшкилатынын рәһбәри кими 1931-чи илдә мәһкум олунмушду.—*413—417.*

Сүрупа, А. Д. (1870—1928)—Коммунист партијасынын вә Совет дөвләтинин көркәмли хадими. 1898-чи илдән РСДФП үзвү, болшевик.

1917-чи илин нојабрындан — халг әрзаг комиссарынын мүавини, 1918-чи илин әввәлиндән халг әрзаг комиссары. 1921-чи илин сонундан Халг Комиссарлары Советинин вә ӘМШ сәдринин мүавини. 1922—1923-чү илләрдә Халг Фәһлә-кәндли инспексијасы комиссары, 1923—1925-чи илләрдә ССРИ Дөвләт план комиссијасынын сәдри, 1925-чи илдә—халг дахили вә харичи тичарәт комиссары. Партијанын XII—XV гурултајларында МК үзвү сечилмишди; УРМИК вә ССРИ МИК Рәјасәт һеј'әтинин үзвү олмушдур.—*62, 63, 64, 65, 70, 117, 129, 176, 177—178, 199—200, 201—204, 332, 360, 366—367, 447, 448, 459—462, 463.*

Т

Тејлор (Taylor), *Фредерик Уинслоу* (1856—1915)—Америка мүһәндиси, 1905—1906-чы илләрдә Америка мүһәндис-механикләр чәмијјәтинин президенти. Иш күнүн максимум сыхлашдырылмасы мәгсәдини күдән әмәјин тәшкили системинин, әмәк аләтләринин вә истеһсал васитәләринин сәмәрәли истифадәсинин банисн. Капитализм шәрантиндә бу системдән зәһмәткешләрин истисмарыны күчләндирмәк үчүн истифадә олунур.—*230.*

Теодорович, Н. А. (1875—1940)—ингилаби фәалијјәтә 1895-чи илдән башламышдыр, болшевик. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра халг әрзаг комиссары кими Халг Комиссарлары Советинә дахил олмушду. 1917-чи илин нојабрында меншевикләрин вә есерләрин иштиракы илә коалисијалы һөкумәт јарадылмасына тәрәфдар олмуш, партијанын сијасәти илә разылашмадыгыны билдирәрәк һөкумәтин тәркибиндәи чыхмышды. Вәтәндаш мүһарибәси илләриндә Колчака гаршы мүбаризә апаран партизан дәстәләриндә иштирак етмишдир. 1920-чи илдән Халг торпаг комиссарлыгында әввәлчә коллекија үзвү, 1922-чи илдән халг комиссарынын мүавини олмушдур. 1928—1929-чу илләрдә өз ишиндә сағ оппортунист сәһвләрә јол вермишди. 1928—1930-чу илләрдә Кәндли Интернасионалынын баш катиби, Бејнәлхалг

аграр институтунун директору; сонракы илләрдә сијаси каторга чәкмиш адамлары бирләшдирән чәмијјәтин нәшријјатынын баш редактору, «Каторга и Ссылка» журналынын мәс'ул редактору.—*52.*

Тер—Ваганјан, В. А. (1893-чү илдә анадан олмушдур)—1912-чи илдән болшевик партијасында олмушдур. 1915—1917-чи илләрдә әввәл Москвада, Москворетск рајон тәшкилатында ишләмиш, сонра Москва Комитәсинин катиби олмушдур. 1922—1923-чү илләрдә «Под Знаменем Марксизма» журналынын редактору иди, сонракы илләрдә «Правда»да, Дөвләт јункүл сәнаје нәшрijjатында, сонралар «Красная Новь» журналынын редаксијасында ишләмишдир. 1928-чи илдә фраксијачылыг фәалијjәти үстүндә партијадан харич едилмишди, 1930-чу илдә бәрпа едилмиш, 1933-чү илдә јенидән чыхарылмыш, 1934-чү илдә бәрпа едилмишди. 1935-чи илдә антипартија фәалијjәтинә көрә јенидән партијадан харич едилмишди.—*186.*

Тимирјазев, А. К. (1880—1955)—профессор, физика-риjазијjат елмләри доктору, 1921-чи илдән РК(б)П үзвү. Октјабр сосиалист ингилабына гәдәр ассистент, приват-досент, Москва университетиндә вә башга али мәктәбләрдә физика профессору. Октјабр ингилабындан сонра Москва Дөвләт Университетиндә, Ј. М. Свердлов адына Коммунист университетиндә физика профессору, Коммунист академијасынын һәгиги үзвү, сонра Рәјасәт hej'әтинин үзвү. Алим физик кадрларын һазырланмасы саһәсиндә бөјүк иш апармышдыр. А. К. Тимирјазев тәрәфиндән нәзәри физика, физика тарихинә вә методолокијасына даир 100-дән артыг әсәр јазылмышдыр. 1955-чи илин јанварынадәк М. В. Ломоносов адына Москва Дөвләт Университетинин физика тарихи кафедрасына башчылыг етмишдир.—*32,*

Тодорски, А. И. (1894—1965)—1918-чи илдән Сов.ИКП-нин үзвү. 1918—1919-чу илләрдә Твер губернијасы Весјегонск гәзасы ичраијjә комитәсинин үзвү, «Известия Весьегонского Совета Депутатов» вә «Красный Весьегонск» гәзетләринин редактору олмушдур. В. И. Ленин тәрәфиндән јүксәк гијмәт верилмиш «Бир ил түфәнк вә котанла» китабынын мүәллифи. (бах: бу нәшр, чилд 37, сәһ. 441—445). Вәтәндаш мүһарибәсинин фәал иштиракчысы, бригада, сонра дивизија командири. Сонракы илләрдә бир сыра һәрби идарәләрдә јүксәк командан вәзифәләри тутмушдур. 1955-чи илдән Совет Ордусунун истеfада олан генерал-лејтенанты; әдәби фәалијjәтлә мәшгул олмушдур.—*110, 446, 449, 453.*

Томски, М. П. (1880—1936)—1904-чү илдән болшевик партијасынын үзвү олмушдур.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Москва һәмкарлар иттифагларын шурасынын сәдри. 1919-чу илдән ҮРһИМШ Рәјасәт hej'әтинин сәдри. РК(б)П VIII гурултајындан партија МК-сынын үзвү, XI гурултајдан МК Сијаси Бүросунун үзвү. Дә-

фәләрлә партијаның Ленин сијасәтинә гаршы чыхыш етмиш, 1928-чи илдә Бухарин вә Рыковла бирликдә ҮИК(б)П-дә сағ оппортунист төмајүлә рәһбәрлик етмишдир.—*201.*

Тротски (Бронштејн), Л. Д. (1879—1940)—1897-чи илдән РСДФП-нин үзвү, меншевик. Иртича вә јени ингилаби јүксәлиш илләриндә «гејри-фраксијачылыг»ла пәрдәләнәрәк әслиндә тәсвијәчи мөвгеләриндә дурурду. 1912-чи илдә Август антипартија блокунун тәшкилатчысы иди. Дүнја империалист мүһарибәси дөврүндә сентрист мөвге тутурду. 1917-чи ил Феврал буржуа демократик ингилабындан сонра мүһачирәтдән Русијаја гајыдыб межрајончулар групуна дахил олмуш вә онларла бирликдә РСДФ(б)П VI гурултајында бөлшевикләр партијасына гәбул едилмишди. Лакин Тротски бөлшевизм мөвгејинә кечмәмиш вә ленинизмә, партијанын сијасәтинә гаршы кизли вә ачыг мүбаризә апармышдыр.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра халг харичи ишләр комиссары, халг һәрби вә дәниз ишләри комиссары, Республика Ингилаби Һәрби Шурасынын сәдри, МК Сијаси Бүросунун вә Коминтернин Ичраијјә Комитәсинин үзвү олмушдур: 1918-чи илдә Брест сүлһүнүн бағланмасы әлејһинә чыхмыш, 1920—1921-чи илләрдә һәмкарлар иттифагы дискуссијасында мүхалифәтә башчылыг етмиш, 1923-чү илдән партијанын баш хәттинә гаршы, сосналнзм гуручулуғуна даир Ленин програмына гаршы амансыз фраксијачылыг мүбаризәси апармыш, ССРИ-дә сосиализмин гәләбәсинин гејри-мүмкүнлүјү нәзәриjjәсини мүдафиә етмишди. Коммунист партијасы тротскизми партијада хырда буржуа төмајүлү кими ифша етди, ону идеја вә тәшкилат чәһәтдән дармадағын етди. 1927-чи илдә Тротски партијадан харич едилмиш, 1929-чу илдә антисовет фәалијјәти үстүндә ССРИ-дән сүркүн едилмиш вә 1932-чи илдә совет вәтәндашлығы һүгугундан мәһрум олунмушду. Ленинизмин азғын дүшмәни олан Тротски харичдә оларкән Совет дөвләтинә вә Коммунист партијасына гаршы, бејнәлхалг коммунист һәрәкатына гаршы мүбаризәни давам етдирирди.—*7—8, 26, 65, 134, 144, 146, 163, 181, 182, 201—204, 327, 329, 373—374, 377, 380, 383, 384, 446, 448.*

Туркенев, И. С. (1818—1883)—бөјүк рус јазычысы.—*91.*

У

Уркарт, Л. (1874—1933)—инкилис малијјәчиси вә сәнајечиси, тәһсилинә көрә мә'дән мүһәндиси. 1896—1906-чы илләрдә Русијада Бакы нефт мә'дәиләриндә мүһәндис кими ишләмишдир. Сонралар Русијада мөвчуд олан бир сыра инкилис компанијаларынын идарә һеј'әтинин үзвү, «Русија-Асија бирләшмиш чәмијјәти»нин сәдри, ири мә'дән мүәссисәләринин саһиби олмушдур (Қыштым, Риддер, Танаjык, Екибастуз). Октабр сосиалист ингилабындан сонра Совет һакимијјәтинә гаршы мүбаризә-

нин тәшкилатчыларындан бири олмушдур. Инкилтәрәнин мүдахиләчи даиряләриндә башчылыг етмиш, «Русија кредиторлар чәмијјәти»нин сәдри олмушдур. 1922-чи илдә Женуја вә Һаага конфрансларында инкилис нүмајәндә һеј'әтинин тәркибиндә експерт кими иштирак етмишдир. Совет Русијасы илә игтисади әмәкдашлыгдан фајда көтүрмәјә чәһд едәрәк, 1921-чи илдә өз кечмиш әмлакыны консессија кими алмаг һаггында данышыглара башламышды. Совет һөкүмәти тәрәфиндән Уркартын ирәли сүрдүјү шәртләр рәдд едилдикдән сонра, о, 1929-чу илдәк дәфәләрлә, лакин мүвәффәгијјәтсиз олараг консессијалар һаггында өз тәклифләрини вермишдир.—*229, 232, 241—242, 263, 270—271. 293, 337—338, 339.*

Устрјалов, Н. В. (1890—1938)—һүгугшүнас, публисист, кадет партијасының көркәмли хадими. 1913-чү илдә университети битирдикдән сонра, Москва вә Перм университетләриниң приватдосенти; 1916—1918-чи илләрдә «Утро России» гәзетинин әмәкдашы; 1918-чи илдә Сибирдә оларкән кадетләр партијасы МК-сының Шәрг нүв'әсинин сәдри иди. «Русское Дело» гәзетини нәшр етдирмиш (Омск) вә Колчак һөкүмәтиндә мәтбуат бүросуна башчылыг етмишдир. Колчагчылыгын дармадағын едилмәсиндән сонра Харбиндә ағ мүһаҹир. 1921—1922-чи илләрдә Прагада вә Парисдә нәшр олунан «Смена Вех» мәчмуәсиндә вә журналында әмәкдашлыг етмиш, сменавехчилијин идеологларындан бири олмушдур. 1920—1934-чү илләрдә Харбин университетинин профессору; 1928-чи илдән Шәрги Чин дәмир јолу Мәркәзи китабханасынын директору. 1935-чи илдә Совет Иттифагына гајытдыгдан сонра Москва нәглијјат мүһәндисләри институтунун игтисадијјат-чоғрафија профессору. 1937-чи илин ијунунда һәбс едилмиш вә антисовет фәалијјәтинә көрә ССРИ Али Мәһкәмәсинин һәрби коллекијасы тәрәфиндән мүһакимә едилмишди.—*69, 106—107, 445, 446, 447, 449, 452.*

Ф

Фарбман, М. С. (1880-чи илдә анадан олмушдур.)—1920-чи илдән әввәлчә «Chicago Daily News» сонра исә «Manchester Guardian» вә «Observer»нин Москва мүхбири.—*265—272, 293.*

Федосејев, Н. Ј. (1869—1898)—Русијанын илк марксистләриндән бири, марксист дәрнәкләриниин тәшкилатчысы вә рәһбәри. Нигилабы һәрәкатда иштирак етдијинә көрә Казан кимназијасындан харич едилмишди. 1889-чу илин ијулунда һәбс едилмишди. Онун сонракы һәјаты һәбсханаларда вә сүркүнләрдә кечмишдир. Лакин өмрүнүн сонуна гәдәр Федосејев мүхтәлиф шәһәрләрин марксистләри илә бағлы олмушдур. Бир сыра марксист әсәрләр јазмышдыр ки, бунларда Русијанын сијаси вә игтисади инкишафының тәһлилини вермишдир. Халгчыларын јанлыш көрүшләрини тәнгид етмишдир. Федосејев рус марксист-

ләриндән биринчи олараг либерал халгчылығын идеологу Н. К. Михајловски илә полемикаја кирмишдир. В. И. Ленинлә онун бу зәминдә јазышмасы башламыш вә Федосејевин өмрүнүн сонуна кими давам етмишдир. В. И. Ленин Федосејевин ингилаби һәрәкатда ролуну јүксәк гијмәтләндирирди.—*358—359.*

Фрумкин, М. И. (1878—1939)—1898-чи илдән партија үзвү. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра партија вә совет ишиндә олмушдур: 1918—1922-чи илләрдә халг әрзаг комиссарлығынын коллегија үзвү, сонра халг комиссарынын мүавини. Сибир ингилаб комитәси сәдринин мүавини ишләмишдир. 1922-чи илин апрелиндән халг харичи тичарәт комиссарынын мүавини. Сонралар халг малијјә комиссарынын мүавини. Сағ мүхалифәтин фәал иштиракчысы олмушдур.—*251.*

Х

Ходоровски, И. И. (1885—1940)—1903-чү илдән РСДФП үзвү. 1903—1906-чы илләрдә Николајев комитәсинин үзвү, 1906—1907-чи илләрдә Јекатеринослав комитәсинин үзвү, 1907—1911-чи илләрдә Москва партија тәшкилатларында ишләмишдир. Дәфәләрлә чар һөкүмәтинин чәза тәдбирләринә мә'руз галмышдыр. Октјабр сосиалист ингилабы заманы Москва үсјанынын иштиракчысы. Октјабр ингилабындан сонра партија ишиндә, һәрби ишдә вә совет ишиндә. 1918-чи илдә Халг әмәк комиссарлығынын коллегија үзвү. 1918—1919-чу илләрдә Чәнуб чәбһәсинин сијаси шө'бә рәиси вә Ингилаби һәрби шурасынын үзвү. 1919—1920-чи илләрдә Казан, сонра Тула губернија ичраијјә комитәләринин сәдри, РК(б)П МК Сибир бүросунун катиби. 1922—1928-чи илләрдә халг маариф комиссарынын мүавини. 1928—1932-чи илләрдә Италијада, сонра Түркијәдә тичарәт нүмајәндәси. 1932-чи илдән 1934-чү илә дәк ССРИ МИК јанында Али техники тәһсил комитәсинин сәдр мүавини. 1934—1938-чи илләрдә ССРИ ХКС јанында Мүалиҹә-санитарија идарәсинин рәиси.—*401, 403.*

һ

Һекел (Hegel), *Георг Вилһелм Фридрих* (1770—1831)—ән көркәмли алман философу—објектив идеалист, алман буржуазијасынын идеологу. Һекел фәлсәфәси XVIII әсрин сону—XIX әсрин әввәлләриндә алман идеализминин зирвәси олмушдур. Һекелин тарихи хидмәти дналектнканы дәрин вә һәртәрәфли ишләјиб һазырламасы иди ки, бу да диалектик материализмин нәзәри мәнбәләриндән бири олмушдур. Һекелә көрә, бүтүн тәбиәт, тарихи вә мә'нәви аләм фасиләсиз һәрәкәтдә, дәјишмәдә, јенилөшмәдә вә инкишафдадыр; лакин објектив аләмә, көрчәклијә о, «мүтләг руһ»ун, «мүтләг идеја»нын мәһсулу кими бахырды. В. И. Ленин «мүтләг идеја»ны идеалист Һекелин илаһијјат ујдурмасы адлан-

дырмышды. Һекел фәлсәфәси үчүн диалектик метод илә консерватив, метафизик систем арасындакы дәрин зиддијјәт характеркидир, бу систем әслиндә инкишафы дајандырмағы тәләб едирди. Сосиал-сијаси бахышларына көрә Һекел конститусијалы монархија тәрәфдары иди.

К. Маркс вә Ф. Енкелс Һекелин идеалист диалектикасыны тәнгиди сүрәтдә јенидән ишләјиб, материалист диалектиканы јаратдылар ки, бу да објектив аләмин вә инсан тәфәккүрү инкишафынын ән үмуми ганунларыны әкс етдирир.

Һекелин әсас әсәрләри: «Phänomenologie des Geistes», 1807 («Руһун феноменолокијасы»); «Wissenschaft der Logik», 1812—1816 («Мәнтиг елми»); «Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im grundrisse» 1817 («Фәлсәфә елмләри енсиклопедијасы») вә башгалары. Һекел әсәрләринә даир Ленин конспектләри «Фәлсәфә дәфтәрләри»ндә дахил едилмишдир (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 29-чу чилд).—*30—31.*

Һендерсон (Henderson), *Артур* (1863—1935)—лејбористләр партијасынын вә Инкилтәрә һөкмарлар һәрәкатынын лидерләриндән бири. 1908—1910-чу вә 1914—1917-чи илләрдә лејбористләрин парламент фраксијасынын сәдри. Дүнја империалист мүһарибәси заманы сосиал-шовинист. 1919-чу илдә Берн (II) Интернационалынын тәшкилатчыларындан бири, 1923-чү илдән «Сосиалист фәһлә Интернационалы» адлананын Иҹраијјә комитәси сәдри. Дәфәләрлә Инкилтәрәнин буржуа һөкүмәтләринә дахил олмушду.—*72—73, 197.*

Ч

Чернов, В. М. (1876—1952)—есерләр партијасынын лидерләриндән бири. 1917-чи илин мај—августунда буржуа Мүвәггәти Һөкүмәтиндә торпаг назири; мүлкәдар торпагларыны зәбт едән кәндлиләрә гаршы амансыз чәза тәдбирләри сијасәти јеридирди. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра антисовет гијамларын тәшкилатчыларындан бири. 1920-чи илдә мүһачирәт етмиш, харичдә антисовет фәалијјәтини давам етдирмишдир.—*10.*

Чернышевски, Н. Г. (1828—1889)—бөјүк рус ингилабчы демократы вә утопист сосиалисти, алим, јазычы, әдәби тәнгидчи; рус сосиал-демократијасынын көркәмли сәләфләриндән бири. Чернышевски Русијада 60-чы илләрин ингилаби-демократик һәрәкатынын идеја илһамчысы вә башчысы иди. Онун редактә етдији «Современник» журналы Русија ингилабы гүввәләринин сәдасы иди. Чернышевски 1861-чи ил «кәндли ислаһаты»ныи тәһкимчи характерини гәзәблә ифша едир, кәндлиләри үсјана чағырырды. 1862-чи илдә о чар һөкүмәти тәрәфиндән һәбс едилмиш вә Петропавловск галасына салынмыш, орада ики илә јахын галмыш, сонра исә једди ил каторга ишләринә мәһкум едиләрәк данми јашајыш үчүн Сибирә көндәрилмишди. Сүркүндә

Чернышевски 20 ил галмышдыр. Өмрүнүн сонуна гәдәр о сосиал бәрабәрсизлијә, сијаси вә игтисади зүлмүн бүтүн тәзаһүрләринә гаршы чошғун мүбаризи кими чыхыш етмишдир.—*27.*

Чичерин, К. В. (1872—1936)—Совет дөвләт хадими, көркәмли дипломат. 1904-чү илдән 1917-чи илә гәдәк мүһачирәтдә олмуш, 1905-чи илдә орада РСДФП-јә дахил олмушдур. Иртича дөврүндә меншевизмин тәрәфдары. Дүнја империалист мүһарибәси илләриндә бејнәлмиләлчи; 1917-чи илин сонунда болшевизм мөвгеләринә кечмиш вә 1918-чи илдә РК(б)П-јә дахил олмушдур. 1918-чи илдән 1930-чу илә гәдәк халг харичи ишләр комиссары, Кенуја вә Лозанна бејнәлхалг конфрансларында совет нүмајәндә һеј'әтләринин башчысы олмушдур. ҮРМИК вә ССРИ МИК үзвү олмушдур. Партијанын XIV вә XV гурултајларында партијанын Мәркәзи Комитәсинин тәркибинә сечилмишдир.—*38—45, 72—73, 182, 183, 184—185, 187, 191, 192, 205, 207, 209, 281, 491.*

Ш

Шејдеман (Scheidemann), *Филипп* (1865—1939)—алман сосиал-демократијасынын ифрат сағ оппортунист ганадынын лидерләриндән бири. Алманијада 1918-чи ил Нојабр ингилабы заманы фәалијјәти әксинкилабы буржуазијанын мәнафеји илә мүәјјән едилән халг мүвәккилләри Шурасынын тәркибинә дахил иди. 1919-чу илин феврал—ијунунда Вејмар республикасынын коалисијалы һөкумәтинә башчылыг етмиш, 1918—1921-чи илләрдә алман фәһлә һәрәкатына гаршы дүшман тутулмасынын тәшкилатчыларындан бири олмушдур. Сонралар фәал сијаси фәалијјәтдән узаглашмышдыр.—*197.*

Шљапников, А. Г. (1885—1937)—1901-чи илдән болшевик партијасынын үзвү иди.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра халг әмәк комиссары кими Халг Комиссарлары Советинә дахил олмушдур; сонра һәмкарлар иттифагы вә тәсәррүфат ишиндә чалышмышдыр. 1920—1922-чи илләрдә «фәһлә мүхалифәти» антипартија групунун тәшкилатчысы вә лидери олмушдур. 1933-чү илдә партијада тәмизләмә заманы ҮИК(б)П сыраларындан харич едилмишдир.—*135—136, 144—146, 147.*

Шоров—В. И. Ленинә һәдијјә олараг шал кәтирмиш Петроград тохучуларын нүмајәндә һеј'әтинин үзвү.—*286.*

Шпенглер (Spengler), *Освалд* (1880—1936)—алман идеалист-философу, алман фашизминин идеја сәләфи. Өзүнүн «Авропанын күрубу», «Инсан вә техника» әсәрләриндә вә башга әсәрләрдә керчәклијин објектив мөвчудлуғуну инкар етмиш вә билдирмишди ки, дүнја һаггында һәр чүр тәсәввүр субјектив вә әсассыз характер дашыјыр. Шпенглер иддиа едирди ки, һәр бир милләт-

тин «дүнјаја өз бахышы» вар ки, бу да һәмрә'јлијн вә достлуғу кәнар едир, о, тарихи ганунаујғунлуглары, чәмијјәтин мүтәрәгги инкишафыны инкар едирди. Өз әсәрләриндә милитарист феодал Пруссија монархијасыны идеаллашдырырды. Зәһмәткеш күтләләрин демократик һүгугларына, марксизмә вә пролетар бејнәлмиләлчилијинә дүшмән мүнасибәт бәсләјирди.—*195, 196.*

Штејнметс (Steinmetz), *Чарлз Протеус* (Карл Август Рудолф) (1865—1923)—мәшһур Америка алим-електротехники. Алманијада анадан олмушдур. Тәләбә икән сосиал-демократик һәрәката гошулмушду. Тезликлә, әввәл Исвечрәјә, сонра исә АБШ-а мүһаҹирәт етмәјә мәчбур олмушду. 1902-чи илдә она елмләр доктору дәрәчәси верилмишди, 1903-чү илдән Скенектадидә Јунион-коллечин профессору олмушдур. Штејнметсин әсас әсәрләри електрик машынларында вә чиһазларындакы просесләрин тәдгигинә һәср едилмишди. Совет Русијасына бөјүк рәғбәт бәсләјирди.—*165—166.*

В. И. ЛЕНИНИН
ҺӘЈАТ ВӘ ФӘАЛИЈЈӘТИ ТАРИХЛӘРИ

(6 март 1922—21 јанвар 1924)

1922

Март, 6.

Ленин металчыларын V Умумрусија гурултајы коммунист фраксијасынын ичласында «Совет республикасынын бејнәлхалг вә дахили вәзијјәти һаггында» нитглә чыхыш едир.

Ленин әрзаг верҝисинин дүзкүн тутулмамасы һаггында Сентросојузун Сибир шө'бәсиндән М. Багајевин мәктубу илә таныш олараг Сибир ингилаб комитәси сәдринин мүавини С. Ј. Чутскајевә тапшырыр ки, мәктубда шәрһ олунмуш фактлары јохласын вә һакимијјәт һүдудларындан чыханлары чәзаландырсын.

Ленин Москва гәзасынын Троицкоје-Лыково кәнди јахынлығындакы Корзинкиноја истираһәтә кедир, мартын 25-дәк орада јашајыр, «Мүбариз материализмин әһәмијјәти һаггында» мәгаләси үзәриндә ишләјир, РК(б)П XI гурултајында партијанын Мәркәзи Комитәсинин сијаси һесабаты илә чыхыш етмәк үчүн һазырлашыр.

Ленин партијанын XI гурултајына һазырлыг дөврүндә МК Сијаси Бүросунун ишини тәшкил етмәк һаггында РК(б)П МК катибы В. М. Молотова мәктуб јазыр.

Март, 7.

Ленин Сентросојузун сәдри Л. М. Хинчука чаваб мәктубунда хаһиш едир ки, кооперасијанын ишы һаггында үмуми мә'луматы көндәрсин вә «кооперасијанын бүрократик орган дејил, һәгигәтән тичарәт органы олмасы үчүн» Сентросојуз тәрәфиндән көрүләи тәдбирләр һаггында мә'лумат версин.

Март, 8. «The Manchester Guardian» инкилис гәзетинин Совет Русијасына һәср олунмуш әлавәси үчүн мәгалә вермәк һаггында халг харичи ишләр комиссары К. В. Чичеринин хаһишинә чаваб оларағ Ленин билдирир ки, мәгалә јазмаға имканы јохдур; тәклиф едир ки, бу әлавә үчүн јазылмыш мәгаләләрдә «Русијанын гејри-капиталист базасы әсасында бәрпасынын әтрафлы планынын верилмәси»нә гајғы көстәрилсин.

Ленин, игтисади сијасәт мәсәләләринә даир онун фикирләриндән ибарәт мәчмуә тәртиб едилиб харичи дилләрдә нәшр олунмасы һаггында Ј. С. Варганын тәклифи мүнасибәтилә она мәктуб јазыр.

Март, 9. Ленин РК(б)П XI гурултајына һазырлыгла әлагәдар оларағ «Партијаны мөһкәмләндирмәк һаггында» Г. Ј. Зиновјевин тәртиб етдији тезисләрин илкин лајиһәси илә таныш олуб бу мәсәлә барәсиндә В. М. Молотова гыса мәктуб јазыр.

Март, 10. Ленин Л. Б. Красинә мәктубунда партијанын XI гурултајына РК(б)П МК-нын сијаси һесабатында истифадә етмәк үчүн сој ајларда харичи тичарәтин инкишафы һаггында гыса фактики мә'луматы тәртиб етмәји һаһиш едир.

Ленин ХКС вә ӘМШ-ин ишләр мүдири Н. П. Горбунова тапшырыр ки, Күтләви китабхана-да нормал иш шәраити јаратмаг үчүн зәрури тәдбирләр көрсүн, һабелә Москва Бәдаје театры артистләри групунун харичдән Русијаја гајытмасындан өтрү вәсаит ајрылмасы мәсәләсини РК(б)П МК Сијаси Бүросунун вә Халг Комиссарлары Советинин Бүдчә комиссијасындан кечирсин.

Март, 11. Ленин Консессија комитәсинин сәдри. Г. М. Кржижановскијә вә Гарышыг чәмијјәтләр ишләри үзрә комиссијанын сәдри Г. Ј. Соколникова директив мәктублары көндәрир.

Ленин Парвусун китабчасыны шәрһ едән телеграмларын гәзетләрдә дәрч олунмасыны јанлыш һәрәкәт һесаб етмәк һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросуна тәклиф вериб көстәрир

ки, «бу, Парвусу тәблиғ етмәк кими сәсләнир».

Ленин ХКС вә ӘМШ ишләр мүдиринин мүавини В. А. Смољанинова тапшырыр ки, Мәркәзи статистика идарәсинин рәиси П. И. Поповдан 1922-чи илин јанвар—февралында сәнајенин, кәнд тәсәрруфатынын, нәглијјатын, тичарәтин вә кооперасијанын вәзијјәти һаггында мә'луматлар алсын.

Март, 12.

Ленин «Мүбариз материализмин әһәмијјәти һаггында» мәгаләси үзәриндә ишини гуртарыр.

Ленин али мәктәбләрин малијјә вәзијјәти һаггында мәсәләни РК(б)П МК Сијаси Бүросунда мүзакирәјә гојмағы тәклиф едир.

Ленин Кичик ХКС-нин үзвү, ГУМ-ун мүдири А. А. Беловла өлкәнин малијјә вәзијјәти мәсәләләри барәсиндә сөһбәт едир.

Мартын 12-си илә 16-сы арасында

Ленин «Мүбариз материализмин әһәмијјәти һаггында» мәгаләсинин макинадан чыхмыш нүсхәсини нәзәрдән кечирир, мәгаләјә дүзәлиш вә әлавәләр едир; Л. А. Фотиеваја (јахуд Н. С. Лепешинскаја) гыса мәктуб јазыб, мәгаләнин әлавәләр вә дүзәлишләр едилмиш нүсхәсини «Под Знаменем Марксизма» журналынын редаксијасына көндәрмәји тапшырыр.

Март, 14.

Ленин К. В. Чичериндән совет нүмајәндә һеј'әтинин Кенуја конфрансындакы чыхышынын програмыны шәрһ едән мәктуб алыр, мәктубдакы ән вачиб мүддәалары гејд едир вә чаваб мәктубу јазыр.

Март, 14-ү вә ја 15-и.

Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләринә мәктуб јазыб үч Интернасионалын—III, II вә II½ Интернасионалларын («Вјана сосиалист бирлији»нин) Берлиндә чағырылан конфрансында Коминтернин нүмајәндә һеј'әтинә Коминтернин Ичраҹијә Комитәсинин директивләри лајиһәси барәсиндә тәклифләрини верир.

Март, 15.

Ленин Л. Б. Каменевә вә И. В. Сталинә мәктубунда Халг харичи тичарәт комиссарлығының дөврүҹә фондуну артырмаг һаггында мәсәләјә дайр халг харичи тичарәт комиссары

Л. Б. Красинин вә ХКС вә ӘМШ сәдри мүавини А. Д. Сүрупанын тәклифләринә тәрәфдар олдуғуну билдирир.

Март, 16. Ленин Ј. А. Преображенски тәрәфиндән партијанын XI гурултајы үчүн тәртиб олунмуш «Мүасир кәнддә РКП сијасәтинин әсас принсипләри» тезисләри һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросуна мәктуб јазыр.

Март, 17. Ленин «харичә кедән бүтүн јолдашлара» директивинин лајиһәсини РК(б)П МК Сијаси Бүросуна көндәрир.

Ленин Н. П. Горбунова тапшырыг верир ки, өлкәдә фотокино ишинин инкишафыны изләсин; Румјантсев музејиндәки китаб галағыны ләғв едилмәсинә наил олсун; Мәркәзи радиотелеграф стансијасы һаггында ӘМШ-ин 15 март тарихли гәрарынын ичрасына нәзарәт етсин.

Ленин II вә II$^1/_2$ Интернационалларын лидерләринин сағ есерләр үзәриндә мәһкәмә просесинә мүдахилә етмәк чәһдләри барәсиндә Л. Б. Каменевлә сөһбәт едир; сонра Совет һөкүмәтинин Е. Вандервелдејә чавабынын лајиһәсини вә Г. Ј. Зиновјевә гыса мәктуб јазараг бу лајиһәнин РК(б)П МК Сијаси Бүросунда мүзакирә олунмасыны тәклиф едир.

Март, 18. Ленин И. И. Сквортсов-Степановун «Дүнја тәсәррүфатынын кечид мәрһәләси илә әлагәдар олараг РСФСР-ин електрикләшдирилмәси» китабына мүгәддимә јазыр.

Ленин мәһкәмә мәс'улијјәтинә чәлб олунмуш партија үзвләринә партија вә мәһкәмә органларынын мүнасибәти һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросуна мәктуб јазыр.

Ленин шәкәр трести рәһбәрләринин иши үзрә истинтагы шәхси нәзарәт алтына алмаг лүзуму һаггында халг әдлијјә комиссары Д. И. Курскијә мәктуб јазыр, Совет һакимијјәти дүшмәнләринин тә'сири алтына дүшән тәсәррүфат идарәләри рәһбәрләрини чидди чәзаландырмагы Халг әдлијјә комиссарлығындан вә Ингилаби трибуналдан тәләб едир.

Ленин кооперасија мәсәләсинә даир тәклифләр јазыр вә Н. П. Горбунова тапшырыр ки, бунлары РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләринә, һәмчинин ХКС вә ӘМШ сәдринин муавинләри А. Д. Сурупаја вә А. И. Рыкова көндәрсин.

Март, 19.

Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләринә мәктубунда јазыр ки, ачлыға гаршы мүбаризә үчүн вәсаит әлдә етмәк мәгсәдилә килсә сәрвәтләринин алынмасы һаггында ҮРМИК-ин 1922-чи ил 23 феврал тарихли декретинин һәјата кечирилмәсинә руһаниләрин мүгавимәтини гәтијјәтлә гырмаг лазымдыр.

Март, 20.

Ленин халг малијјә комиссарынын муавини Г. Ј. Соколникова мәктуб јазараг хаһиш едир ки, Беловун «1922-чи илин јени мәһсулукадәк малијјә кампанијасы планы» мә'рузәси һаггында рә'ј версин, һабелә пул ислаһатынын топланмасына нәзарәтин вә дөвләт трестләринин фәалијјәтинә малијјә нәзарәтинин тәшкили һаггында мә'лумат версин.

Ленин Халг харичи тичарәт комиссарлығы коллегијасынын тәркиби һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросунун гәрары барәсиндә Л. Б. Красинин мәктубуну алыб она гыса мәктуб јазыр, сонра комиссарлығын иши һаггында вә харичи тичарәт инһисары мәсәләсинә даир Сијаси Бүронун директивинин һәјата кечирилмәси һаггында онунла сөһбәт едир.

Ленин, әрзаг верркиси топланаркән Јекатеринбург губернијасы Шадрин гәзасында јерли һакимијјәт органларының суи-истифадәләри һаггында М. Н. Попованын мәктубу илә таныш олараг ХКС катиби Л. А. Фотијеваја тапшырыр ки, бу мәктубу тәдбир көрүлмәк үчүн МНК-ја вә ја РК(б)П МК-нын Тәшкилат Бүросуна көндәрсин вә чаваб мәктубунун лајиһәсини һазырласын.

Ленин Н. П. Горбунова тапшырыр ки, әт консервләри сатын алынмасында Халг харичи тичарәт комиссарлығында јол верилән сүрүндүрмәчилик һаггында мә'рузә, һабелә харичи тичарәт үзрә гарышыг чәмијјәтләр вә капиталистләрин иштирак етдији мүәссисәләр һаггында арајыш һазырласын.

Март, 21.

Ленин Мәркәзи Комитәнин мә'рузәси үзрә РК(б)П XI гурултајынын гәрар лајиһәси барәсиндә И. В. Сталинә вә Л. Б. Каменевә мәктуб јазыр.

Ленин харичи тичарәт инһисары мәсәләсинә даир Халг харичи тичарәт комиссарлығы коллегијасында олан ихтилафлар барәсиндә Л. Б. Красинлә өзүнүн сөһбәти һаггында халг харичи тичарәт комиссарынын муавини М. И. Фрумкинә вә коллегијанын үзвү И. И. Радченкоја мәктуб јазыр, сонра исә бу мәсәләјә даир РК(б)П МК Сијаси Бүросу директивинин чидди јеринә јетирилмәси лүзуму һаггында Фрумкинә мәктуб јазыр.

Ленин Халг Комиссарлары Советинин вә ӘМШ-ин ишинин тәшкили һаггында А. Д. Сүрупа вә А. И. Рыковла сөһбәт едир, онлара әсас диггәти һөкумәт гәрарлары иҹрасының јохланмасынын тәшкилинә чәмләшдирмәји, бунун үчүн Халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссарлығынын әмәкдашларындан истифадә олунмасыны тәклиф едир.

Ленин ХКС вә ӘМШ сәдри муавинләринин ишләри һаггында И. В. Сталинә мәктуб јазыр.

Ленин Н. П. Горбунова тапшырыр ки, Совет Русијасына кәнд тәсәррүфаты машынлары кәтирмәк һаггында данышыглар апаран Америка капиталистләринә виза көндәрилмәсиндә сүрүндүрмәчиликдә мүгәссир олан-ларыны ашкара чыхарсын.

Ленин партијанын XI гурултајына РК(б)П МК-нын сијаси мә'рузәси үзәриндә өз иши һаггында вә МК пленуму тәрәфиндән әлавә мә'рузәчи тә'јин едилмәси лүзуму һаггында Л. Б. Каменевә мәктуб јазыр.

Мартын 21-и илә 25-и арасында.

Ленин партијанын XI гурултајына РК(б)П МК-нын сијаси һесабатынын планыны ишләјиб һазырлајыр.

Март, 23.

Ленин «Беднота» гәзетинин дөрдиллик јубилејн мүнасибәтилә она тәбрик јазыр.

Ленин РК(б)П МК пленуму үчүн мәктуб јазараг, партијанын XI гурултајына МК-нын сијаси һесабатынын планыны шәрһ едир.

Ленин Кенуја конфрансында совет нүмајәндә hej'әтинин бәјанатына дүзәлиш вә гејдләрини јазыр.

Март, 24. «Партијанын мөһкәмләндирилмәси вә онун јени вәзифәләри һаггында» тезисләрини РК(б)П МК-нын гаршыдакы пленумунда мүзакирәси илә әлагәдар олараг Ленин партијаја јени үзвлөр гәбул едилмәси шәртләри һаггында мәсәләјә даир гејдләрини вә тәклифләрини пленумун мүзакирәсинә верир.

Ленин Волховстроjун рәһбәрләри арасында мүнагишә һаггында Дөвләт план комиссијасынын сәдри Г. М. Кржижановски илә телефонла сөһбәт едир; сонра бу мәсәлә барәсиндә она мәктуб јазыр.

Март, 25. Ленин Корзинкиндан Москваја гајыдыр.

Ленин Кенуја конфрансында совет нүмајәндә hej'әтинин сәдри сәлаһијјәтини К. В. Чичеринә вермәси һаггында бәјанаты имзалајыр.

Март, 25—26. Ленин партијанын XI гурултајына РК(б)П МК-нын сијаси һесабат планынын сон вариантыны јазыр.

Март, 26. Ленин партијаја јени үзвлөрин гәбул едилмәси шәртләри һаггында МК пленумунун гәрары мүнасибәтилә РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләри үчүн мәктуб јазыр.

Ленин РСФСР-ин там сәлаһијјәтли мүвәккили Н. Н. Крестинскинин Алманијанын харичи ишләр назири В. Ратенау тәрәфиндән гәбул едилмәси барәсиндә Л. Б. Красинлә телефонла сөһбәт едир, Красинә тапшырыр ки, Ратенаунун Крестински илә сөһбәтинин мәзмунуну РК(б)П МК Сијаси Бүросунун бүтүн үзвләринә, К. В. Чичеринә вә М. М. Литвинова билдирсин.

Март, 27. Ленин РК(б)П XI гурултајы нүмајәндәсинин шәхси анкетини долдурур.

Ленин РК(б)П XI гурултајыны кириш нитги илә ачыр, сонра партијанын Мәркәзи Комитәсинин сијаси һесабаты илә чыхыш едир.

Ленин гурултајын икинчи (ахшам) ичласында иштирак едир, РК(б)П МК-нын һесабаты әт-

рафында мүзакиряләрин кедишиндә гејдләр едир.

Ленин Украјнада партија иши мәсәләләри барәсиндә Украјна К(б)П МК-нын катиби Д. З. Мануилски илә сөһбәт едир.

Март, 28. Ленин XI гурултајын үчүнчү (күндүз) ичласында иштирак едир, РК(б)П МК-нын һесабаты әтрафында мүзакиряләрин кедишиндә гејдләр едир, јекун сөзү планыны јазыр, сонра РК(б)П МК-нын сијаси һесабатына даир јекун сөзү илә чыхыш едир.

Мартын 29-у илә апрелин 2-си арасында. Ленин Коминтерндә РК(б)П нүмајәндә һеј'әтинин һесабаты барәсиндә партијанын XI гурултајы гәтнамәсинин лајиһәсинә даир тәклифи јазыр.

Март, 30. Ленин А. М. Красношшековун Халг малијјә комиссарлығында ишдән азад едилмәси һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросунун гәрары илә әлагәдар оларағ онунла сөһбәт едир; сонра бу гәрара јенидән бахылмасы вә Красношшекова өзүнү ишдә көстәрмәк имканы верилмәси лүзуму һаггында Сијаси Бүро үзвләринә мәктуб јазыр.

Март, 31. Ленин АХТШ-нин Елми-техники шө'бәсиндә вә Ихтиралар комитәсиндә чинајәткар сүрүндүрмәчилик вә фәалијјәтсизлик һаггында иш үзрә иттиһам олунанлара бәраәт верән Москва ингилаби трибуналынын гәрарына јенидән бахмаг лүзуму һаггында Д. И. Курскијә мәктуб јазыр; она бу ишлә шәхсән таныш олмағы вә нүмунәви сијаси просес тәшкил етмәји тапшырыр.

Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун гәрарына зидд оларағ Д. И. Курскинин «РСФСР тәрәфиндән гәбул олунан, онун ганунлары илә мүһафизә едилән вә РСФСР мәһкәмәләри тәрәфиндән мүдафиә олунан әсас хүсуси мүлкијјәт һүгуглары һаггында» декретин лајиһәсини ишләјиб һазырламагдан имтина етмәси барәсиндә мә'лумат алдыгдан сонра бу ишдә сүрүндүрмәчилијин јолверилмәз олдуғуну онун нәзәринә чатдырыр вә тәклиф едир ки, ики күн мүддәтиндә белә бир лајиһәни А. Д. Сүрупаја тәгдим етсин; Сүрупаја кичик мәктү-

бунда, Курскијә Сијаси Бүромун гәрарыны јеринә јетирмәдијинә көрә, төһмәт е'лан олунмасыны тәклиф едир.

Мартын 31-и вә ја апрелин 1-и. Ленин РК(б)П XI гурултајының кәнд тәсәрруфаты бөлмәсинин иши һаггында Н. Осински (В. В. Оболенски) илә сөһбәт едир.

Апрел, 1. Ленин Н. Осинскијә мәктубунда партијанын XI гурултајының кәнд тәсәрруфаты бөлмәсинин иши һаггында көстәришләр верир вә гурултајын кәнддә иш һаггында гәтнамәсинин лајиһәсинин мәтнини тәклиф едир; катибләрә тапшырыр ки, буну таныш олмаг үчүн һәмчинин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун үзвләринә көндәрсинләр.

Апрел, 2. Партијанын XI гурултајының он бириНчи (сәһәр) ичласында Ленин РК(б)П МК үзвү сечилир.

Ленин РК(б)П XI гурултајының бағланышында чыхыш етмәк үчүн јекун нитгинин мәтнини јазыр.

Ленин XI гурултајын он икинчи (ахшам) ичласында иштирак едир; «фәһлә мүхалифәти» групу һаггында гурултај комиссијасы мә'рузәсинин мүзакирәси илә әлагәдар гејдләр јазыр; гурултајын гәбул етдији «Мәтбуат вә тәблиғат һаггында» гәтнамәси илә әлагәдар олараг «Правда»да е'ланлар чап едилмәси һаггында мәсәлә барәсиндә чыхыш едир; гурултајын бағланышы заманы јекун нитги сөјләјир.

Ленин Американын електротехника алими Чарлз П. Штејнметсә чаваб мәктубунун лајиһәсини јазыр вә лајиһәни, таныш олмаг үчүн, Г. М. Кржижановскијә вә Л. К. Мартенсә көндәрир.

Апрел, 3. Ленин РК(б)П МК пленумунун ичласында иштирак едир; МК Сијаси Бүросунун үзвү сечилир вә Коминтерндә РК(б)П нүмајәндә һеј'әтинин тәркибинә намизәд тәсдиг олунур; МК Катиблијинин иши һаггында гәрар лајиһәсини ирәли сүрүр. Ичласда һабелә ҮРМИК тәркиби һаггында, Кичик Халг Комиссарлары Советинин јенидән тәшкили һаггында, РК(б)П XI гурултајының гәтнамәләрини редактә етмәк үчүн комиссија һаггында, «Правда»ја редак-

тор тә'јин едилмәси һаггында мәсәләләр, малијјә мәсәләләри вә с. мүзакирә олунур.

Апрелин 4-дән әввәл. Ленин Халг маариф комиссарлығынын иши һаггында А. В. Луначарски илә сөһбәт едир.

Апрел, 4. Ленин ХКС вә ӘМШ сәдри мүавинләри арасында вәзифәләрин бөлүшдүрүлмәсинин А. Д. Сүрупа тәрәфиндән һазырланмыш лајиһәси вә А. И. Рыковун лајиһәјә әлавәләри илә таныш олдугдан сонра лајиһәјә өз дүзәлишләри вә әлавәләрини едир, сонра ХКС вә ӘМШ сәдри мүавинләринин иши һаггында гәрарын планларыны тәртиб едир.

Ленин Кремл курсантларынын вәзијјәтини јахшылашдырмаг лүзуму барәсиндә Л. Д. Тротскијә мәктуб јазыр.

Ленин Америка фәһләләринин Совет Русијасына мүһачирәти һаггында вә анбар ишинин тәшкили һаггында А. И. Рыкова мәктублар јазыр.

Ленин Халг малијјә комиссарлығы коллегијасынын тәркиби вә ишинин тәшкили һаггында Г. Ј. Соколникова гыса мәктуб јазыр.

Апрел, 5. Ленин Курск магнит аномалијасынын тәдгиги ишләринин кедиши һаггында, Уралын вә Кузбасын бир сыра мүәссисәләрини истисмар етмәк үчүн С. Руткерс башда олмагла Америка фәһләләри групуна вермәклә вә Уралын Алапајевск рајонундакы асбест мә'дәнләринин ишләнмәк үчүн Америка саһибкары А. Һаммерә консессија верилмәси илә әлагәдар мәсәләләр барәсиндә АХТШ рәјасәт һеј'әтинин үзвү, Баш метал сәнајеси идарәсинин сәдри Л. К. Мартенслә сөһбәт едир; сонра А. И. Рыкова мәктуб көндәрәрәк Курск магнит аномалијасынын тәдгигинә, һабелә Руткерсә вә Һаммерә консессијалар верилмәсинә хүсуси диггәт јетирмәји вә һәр васитә илә јардым көстәрмәји тәклиф едир.

Апрел, 6. Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында иштирак едир; А. Д. Сүрупаны мәшвәрәтчи сәслә Сијаси Бүронун ичласларына дә'вәт етмәк һаггында тәклиф верир. Ичласда ХКС-нин еһтијат фондунун хәрчләнмәси гај-

дасы һаггында гәрар лајиһәси, РК(б)П XI гурултајынын Халг Комиссарлары Советинин вә ҮРМИК-ин ишиндән бәһс едән көстәришләрини әтрафлы изаһ етмәк һаггында, 1922-чи илин апрелинә әмәк һаггы фондунун мигдары һаггында, һәмкарлар иттифаглары гурултајынын чағырылмасы вахты һаггында мәсәләләр, үч Интернасионал нүмајәндәләринин конфрансы һаггында мә'лумат вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Ленин Г. М. Кржижановскијә мәктубунда Курск магнит аномалијасындан истифадә едилмәси үчүн һазырлыг ишләринә тә'чили сурәтдә башламағы тәклиф едир.

Ленин ҮРМИК сәдри М. И. Калинини; Бела Куну; РСФСР-ин Берлиндәки сәлаһијјәтли нүмајәндәси Н. Н. Крестинскини; халг әрзаг комиссары Н. П. Брүханову гәбул едир; өз мүалиҹәсини вә истираһәтини Гафгазда тәшкил етмәк барәсиндә Г. К. Орџоникидзе илә сөһбәт едир.

Апрел, 7. Ленин өз мүалиҹәсини вә истираһәтини Гафгазда тәшкил етмәк планлары барәсиндә Г. К. Орџоникидзејә мәктуб јазыр.

Апрел, 8. Ленин А. И. Рыкова мәктубунда Курск магнит аномалијасынын тәдгигини харичи саһибкарлара консессијаја вермәк зәрурәти һаггында онун рә'јн илә разы олмадығыны билдирир, КМА-нын тәдгиги вә истифадә олунмасы перспективләри һаггында Г. М. Кржижановскинин вә Л. К. Мартенсин рәсми рә'јини алмаг тәклифини ирәли сүрүр.

Апрел, 9. Ленин «Бизә чох баһа баша кәлди» мәгаләсини вә РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләринә мәктуб јазыр, мәктубда мәгаләнин дәрч олунмасы һаггында гәрар лајиһәси верилир, дикәр мәсәләләрдән дә бәһс олунурду.

Апрел, 10. Ленин өзүнүн Чарлз П. Штејнметсә мәктубунун мәтнинә әлавәләр вә дүзәлишләр едир, мәктубу инкилис дилинә тәрчүмә етмәји тапшырыр.

Ленин үч Интернасионал нүмајәндәләри конфрансынын иши һаггында мә'лумат вермәк үчүн К. Б. Радеки вә Н. И. Бухарини Бер-

линдән чағырмаг тәклифи барәсиндә РК(б)П МК Сијаси Бүросу гәрарынын лајиһәсини јазыр.

«Экономическая Жизнь»ин редактору Г. И. Круминә, Дөвләт план комиссијасынын сәдри Г. М. Кржижановскијә, Мәркәзи статистика идарәсинин ишләр мүдири И. Попова, ХКС вә ӘМШ-ин ишләр мүдири мүавини В. А. Смољаниноваја мәктубунда Ленин игтисади мүшавирәләрин һесабатлары үзрә јерли тәшкилатларын кифајәт гәдәр өјрәнилмәдијинә вә онун јекунларынын мәтбуатда лазымынча ишыгландырылмадығына диггәти чәлб едир вә хүсуси мүшавирә чағырмағы, һесабатларын өјрәнилмәси үчүн иш програмы мүәјјәнләшдирмәји тапшырыр.

Ленин Ј. С. Варгаја јазыр ки, сәһһәтинә көрә Коминтернин нәзәрдә тутулан иллик мәчмуәси үчүн јени игтисади сијасәт һаггында мәгалә јазмаг барәсиндә онун хаһишини јеринә јетирә билмәјәчәкдир, 1918-чи илдәки мәгаләләрини (әрзаг верkиси һаггында китабчаја дахил едилмиш мәгаләләрини) вә РК(б)П XI гурултајындакы мә'рузәсиндән ајры-ајры парчалары јенидән чап етмәји мәсләһәт көрүр.

Апрел, 11. Ленин үч Интернасионал нүмајәндәләри конфрансынын гуртармасы илә әлагәдар олараг Коминтернин Ичраијјә Комитәси гәрарынын лајиһәсинә даир гејдләрини вә тәклифләрини јазыр.

Ленин «Мүавинләрин (ХКС вә ӘМШ сәдри мүавинләринин) иши һаггында гәрар»ын лајиһәсини јазыр вә буну РК(б)П МК Сијаси Бүросунун үзвләринә, һабелә А. Д. Сүрупаја көндәрир.

Апрел, 12. Ленин А. И. Рыкова вә А. Д. Сүрупаја мәктубунда Кашира електрик стансијасынын Москваја чәрәјан вермәјә башламасы үчүн «әмәли вә даһа тә'сирли тәдбирләр» көрмәк һаггында көстәриш верир.

Ленин Н. Оскинскијә мәктубунда онун «Правда» гәзетиндә дәрч олунмуш «Јерли тәшкилатдән јени мә'луматлар» мәгаләсини бәјәндијини билдирир, јерли тәшкилатын өјрәнмәјин вә ајмағын зәрурилијини гејд едир.

Апрел, 13. Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында иштирак едир; ичласда, Гызыл Ордунун ихтисар едилмәси һаггында, Кенуја конфрансы һаггында, Халг малијјә комиссарлыгы коллекијасы һаггында, АХТШ рәјасәт һеј'әтинин тәркиби һаггында, ӘМШ јанында Дахили тичарәт комиссијасы һаггында, 1 Мај бајрамына даир шүарлар һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Ленин Полша коммунисти М. Валетски илә сөһбәт едир вә Халг харичи ишләр комиссарлыгы коллекијасынын үзвү Ј. С. Ганетскијә гыса мәктуб јазараг хаһиш едир ки, Краковда вә Поронинода онуи архивини вә китабханасыны ахтарыб тапмаг үчүн тәдбирләр көрсүн.

Апрелин 14-дән әввәл. Ленин «New York Herald» гәзетинин мүхбиринә Кенуја конфрансы һаггында мүсаһибә верир.

Апрел, 14. Ленин ӘМШ-ин ичласында Ирбит јармаркасынын нәтичәләри һаггында јармарка комитәсиинин сәдри С. В. Малышевин мә'рузәси мүзакирә олунаркән сәдрлик едир.

Апрел, 14-дән сонра. Ленин Нижегород јармаркасынын тәшкили һаггында С. В. Малышевлә сөһбәт едир.

Апрел, 15. Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросуна мәктубунда «1910—1914-чү илләрдә Франса—Русија мүнасибәтләринин тарихинә даир материаллар» китабынын сон дәрәчә сәлигәсиз нәшринә диггәти чәлб едир, тәклиф едир ки, гүсурларын арадан галдырылмасы үчүн тәдбирләр көрмәк вә китабыи нәшри үчүн мәс'ул олан бүтүн шәхсләри ики күн мүддәтиндә мүәјјән етмәк бир вәзифә олараг Ј. С. Ганетскијә вә Л. М. Карахаиа тапшырылсын.

Апрел, 17. РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләри арасында сорғу апарыларкән Ленин Русијанын чар вә Мүвәггәти һөкумәтләринин борчлары һаггында мәсәләнин Кенуја конфрансында мүзакирәси заманы Совет иумајәндә һеј'әтинин тактикасы барәсиндә Сијаси Бүронун К. В. Чичеринә директивләринин тәсдиг олунмасы леһинә сәс верир.

Апрел, 18. Ленин И. В. Сталинә, Л. Б. Каменевә вә Л. Д. Тротскијә гыса мәктубунда тәклиф едир ки, Совет Русијасы илә Алманија арасында Рапалло мүгавиләсинин бағланмасы һаггында халг харичи ишләр комиссарынын мүавини М. М. Литвиновун телеграмыны дәрч етмәк мәсәләси РК(б)П МК Сијаси Бүросунда мүзакирә олунсун.

Апрел, 19. Ленин И. В. Сталинә, Л. Б. Каменевә, Л. Д. Тротскијә Кенујаја телеграмын лајиһәсиндән ибарәт гыса мәктуб јазыр.

Апрел, 20. Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында иштирак едир; ичласда, Кенуја конфрансы һаггында мәсәлә, рабитә ишчиләри һәмкарлар иттифагы МК-сынын вә Халг почт вә телеграф комиссарлығының фәалијјәтини јохлајан комиссијанын мә'рузәси, Халг харичи ишләр комиссарлығы илә РК(б)П МК Орта Асија Бүросунун харичи сијасәт мәсәләләри саһәсиндә гаршылыглы мүнасибәтләри һаггында мәсәлә, ҮРМИК сессијасынын күндәлијини ишләјиб һазырлајан комиссијанын мә'рузәси вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Ленин Сентросојузун тичарәт дөвријјәси һаггында В. А. Смољаниновун мә'луматыны динләјир, кәндә көндәрилмиш әмтәәләр һаггында мә'луматы ајрыча көстәрилмәклә бу мәсәләјә даир материалларын мәтбуатда дәрч олунмасыны тәклиф едир.

Апрел, 21. Ленин К. В. Чичеринә директив телеграмының лајиһәсини јазыр вә буну И. В. Сталинә көндәрәрәк РК(б)П МК Сијаси Бүросунун үзвләри тәрәфиндән е'тираз олмадығы һалда телеграмы Кенујаја көндәрмәји тәклиф едир.

Апрел, 22. Ленин Биоложи физика институтуна кәлир, орада бәдәниндәки күлләни чыхармаг үчүн гаршыдакы чәрраһијјә әмәлијјаты илә әлагәдар онлара онун дөш гәфәсини рентгеноскопија едирләр, сонра исә Курск магнит аномалијасы тәдгигинин кедиши һаггында академик П. П. Лазаревлә сөһбәт едир.

Апрел, 23. Ленин Сөлдатенков хәстәханасына (индики С. П. Боткин адына хәстәхана) кәлир, орада

дөш гәфәсиндән күлләни чыхармаг үчүн ону тәшриһ едирләр.

Апрел, 24. Ленин К. В. Чичеринә (Кенуја конфрансындакы совет нүмајәндә һеј'әтинин бүтүн үзвләри үчүн) директив телеграмынын лајиһәсини јазыр вә буну И. В. Сталинә көндәрәрәк тәклиф едир ки, телеграмын мәтни илә разы олуб олмадыглары һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләри арасында сорғу кечирсин.

Апрел, 25. Ленин кечмиш харичи саһибкарлара вурулан зәрәрин өдәнилмәси мәсәләсинә даир Кенуја конфрансындакы Совет нүмајәндә һеј'әтинә РК(б)П МК Сијаси Бүросунун директив телеграмынын лајиһәсинә дүзәлишләр едир.

Апрел, 26. Ленин Берлиндә Харичи елм вә техника бүросунун (ХЕТБ) ишинин пис тәшкил олунмасы вә бунун јенидән гурулмасы лүзуму һаггында Ј. С. Варганын мәктубуну аларағ бу мә'лумат үчүн она тәшәккүр едир вә РК(б)П XI гурултајының бағланышында сөјләдији нитгин мәтнини алман дилиндә дәрч олунмаг үчүн она көндәрир; Варганын мәктубуну А. И. Рыкова вә А. Д. Сүрупаја көндәрәрәк хаһиш едир ки, ХЕТБ-дә ишләрин вәзијјәтинин ән чидди јохланмасыны кечирсинләр вә сонра ону јенидән тәшкил етсинләр.

Апрел, 27. Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун иҹласында иштирак едир; К. В. Плехановун ингилаби әсәрләринин нәшр едилмәси һаггында тәклиф верир. Иҹласда һәмчинин Кенуја конфрансы һаггында, гызыл әскәрләрн әкинчилик ишләринә бурахмаг јолу илә Гызыл Ордунун сајыны азалтмаг һаггында, Украјнада кооператив тәшкилатлары банкынын јарадылмасы һаггында, Бакы нефтиндән Азәрбајҹан үчүн ајырмалар һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олуныр.

Апрел, 28. Ленин «Јени мөвзулара јахын мөвзуларда көһнә мәгаләләр» китабчасынын корректурасыны тәшриһ едир вә она мүгәддимә јазыр.

Ленин Кенуја конфрансынын позула биләчәји һалда Совет һөкумәтинин бу мүнасибәтлә манифестинин конспектини вә ја тезисләрини көндәрмәк хаһиши илә К. В. Чичеринә

телеграм көндәрмәк һагында РК(б)П МК Сијаси Бүросуна тәклиф вернр.

Ленин Бакы Азәрнефт фәһләләринә вә мүһәндисләринә телеграм көндәриб Сураханы нефт мә'дәнләриндә јанғынла мүбаризә заманы көстәрдикләри гәһрәманлыға вә фәдакарлыға көрә онлара тәшәккүр едир.

Апрел, 30.

Ленин Русија мәсәләсинин хүсуси олараг чағырылмыш јени конфранса кечирилә биләчәји һаггында К. В. Чичеринин мә'луматына чаваб олараг она јаздығы директив телеграмынын лајиһәсини РК(б)П МК Сијаси Бүросуна верир.

Мај, 2.

Ленин ««Правда»нын он иллик јубилеји мүнасибәтилә» мәгаләсини јазыр.

Ленин дахили тахыл истигразынын Халг малијјә комиссарлығында һазырланмыш лајиһәси һаггында А. Д. Сүрупа илә сөһбәт едир; Сүрупаја тапшырыр ки, дәмнр јолларыны үч категоријаја ајырмаг вә онлардан ән аз вачиб оланларыны бағламаг һаггында ЭМШ гәрарыны һәјата кечирмәјә башламаг барәсиндә опун көстәришини Халг јоллар комиссарлығынын рәһбәрлијинә билдирсин.

Ленин дахили тахыл истигразынын лајиһәси һаггында Г. Ј. Соколникова мәктуб јазыб тәләб едир ки, өлкәнин малијјә вәзијјәтини мөһкәмләндирмәк үчүн «һәгигәтән ингилаби тәдбирләр» көрсүн.

Ленин мүәллимләрин сајыны хејли азалтмаг һаггында Бүдчә мүшавирәсинин гәрары әлејһинә Н. К. Крупскајанын е'тираз едән мәктубуну А. Д. Сүрупаја вә А. И. Рыкова көндәрир, халг маарифинә тәхсисатларын артырылмасы һаггында Крупскајанын тәклифини Халг Комиссарлары Советиндә мүдафиә етмәји һаһиш едир.

Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросуна, Кенујаја К. В. Чичеринә директив телеграмынын лајиһәсиндән ибарәт гыса мәктуб јазыр.

Мај, 4.

Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында иштирак едир; ачлыға гаршы мүбаризә үчүн вәсаит әлдә етмәк мәгсәди илә мүсадирә

едилмиш килсә сәрвәтләринин харичдә сатылмасы мәсәләсинә даир тәклиф верир. Ичласда һабелә Кенуја конфрансы һаггында, Халг Комиссарлары Советинин вә ҮРМИК-ин иши һаггында, Баш јаначаг идарәси һаггында, пајтахт шәһәрләриндә әмәк һаггы барәсиндә вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Мај, 5. Ленин «Мүавинләрин (ХКС вә ӘМШ сәдри мүавинләринин) иши һаггында гәрар» лајиһәсинә А. И. Рыковун, М. П. Томскинин вә Л. Д. Тротскинин гејдләринә чаваб мәктубу јазыр вә буну РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләри үчүн И. В. Сталинә вә А. Д. Сурупаја көндәрир.

Ленин В. А. Смољанинова тапшырыр ки, РК(б)П-нин көркәмли гочаман үзвләринин сијаһысыны тәртиб етсин вә онлары јеринә јетирдикләри ишдән асылы олмајараг, игтисади мүшавирәләрин һесабатларының өјрәнилмәсинә чәлб етсин.

Мај, 5-и вә ја 6-сы Ленин Кенујаја К. В. Чичеринә директив телеграмының лајиһәсини јазыр.

Мај, 6. Ленин 1922-чи ил нүмунәли 114482 №-ли јени партија билети алыр, билет РК(б)П Москва шәһәри Замоскворечје район комитәси тәрәфиндән верилмишди.

Мај, 8. Ленин Русија мәсәләсинә даир совет нүмајәндә һеј'әтинә тәгдим олунмуш «Мүттәфиг дөвләтләрин меморандуму» барәсиндә Кенујадан М. М. Литвиновун телеграмы илә таныш олдугдан сонра чаваб телеграмы көндәрмәк һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросуна тәклиф верир вә телеграмын лајиһәсини тәртиб едир.

Мај, 9. Ленин Совет Русијасы илә Алманија арасында Рапалло мүгавиләсинин имзаланмасы вә онун гаршыдакы тәсдиги илә әлагәдар олараг Кенујаја К. В. Чичеринә директив телеграмының лајиһәсини РК(б)П МК Сијаси Бүросунун мүзакирәсинә верир.

Мај, 11. Ленин Америка сәһибкары А. Һаммерә мәктуб јазыб она Уралда асбест мә'дәнләринин иш-

ләнмәси үчүн көтүрдүјү консессијада мүвәффәгијјәт арзулајыр, көстәрир ки, бу консессијанын «Республикамызла Бирләшмиш Штатлар арасында тичарәт әлагәләри үчүн дә бөјүк әһәмијјәти» вардыр; Зиновјевә (вә ја онун мүавининә) гыса мәктуб јазыб һаммерә һәр чүр көмәк көстәрмәји ҳаһиш едир.

Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун иҹласында иштирак едир; 1921—1922-чи илләрдә натурал верки јығымы һаггында вә 1922—1923-чү илләрдә нәзәрдә тутулан јығым һаггында мә'луматларын чәдвәлини МК-ја тәгдим етмәји Халг әрзаг комиссарлығына, Халг торпаг комиссарлығына, Мәркәзи статистика идарәсинә вә Дөвләт план комиссијасына тапшырмаг барәсиндә өзүнүн јаздығы гәрар лајиһәсини мүзакирәјә верир. Иҹласда һабелә ҮРМИК сессијасы һаггында, есерләр үзәриндә мәһкәмә просеси һаггында, мә'дән фәһләләринин гурултаҗы һаггында, Халг торпаг комиссарлығының коллекијасы һаггында, Елмләр академијасы вә Күтләви китабхана һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун үзвләри арасында сорғу кечирилләркән, Дөвләт сијаси идарәсинин сәдри Ф. Е. Дзержински е'тираз етмәдији һалда, АРА (Америка јардым шурасы) илә мүгавиләнин 1923-чү ил јанварын 1-дәк узадылмасына тәрәфдар чыхыр.

Ленин Нижегород радиолабораторијасының иши һаггында Халг почт вә телеграф комиссары В. С. Довгалевскијә мәктуб јазыр, радиолабораторијанын Гырмызы Әмәк Бајрағы ордени илә тәлтиф едилмәси вә лабораторијанын рәһбәрләри профессорлар Бонч-Брујевичин вә В. П. Вологдинин адларының Шәрәф лөвһәсинә јазылмасы һаггында Нижегород Советинин ҮРМИК гаршысында вәсатәтини мүдафиә едир.

Мај, 13.

Ленин Москвада тикилмәкдә олан Мәркәзи радиотелефон стансијасы һаггында мүһәндис В. А. Павловла сөһбәт едир; сөһбәт заманы Павловун вердији мә'луматлары јазыр.

Ленин В. А. Смољанинова тапшырыр ки, академик П. П. Лазаревин Курск магнит аноча-

лијасынын тәдгиги саһәсиндәки ишләринин нечә малијјәләшдирилдијини јохласын.

Мај, 14. Ленин Кенујаја К. В. Чичеринә директив телеграмынын лајиһәсини РК(б)П МК Сијаси Бүросунун мүзакирәсинә верир.

Мај, 15. Ленин И. В. Сталинә харичи тичарәт иннисары мәсәләсинә дайр РК(б)П МК Сијаси Бүросу гәрарынын лајиһәсиндән ибарәт гыса мәктуб јазыр, һабелә бу мәсәлә барәсиндә И. В. Сталинә вә М. И. Фрумкинә мәктуб јазыр.

Ленин РСФСР Чинајәт мәчәлләсинә кириш ганунунун лајиһәси илә таныш олдугдан сонра Д. И. Курскијә гыса мәктуб јазыб лајиһәјә тәклиф вә әлавәләрини билдирир.

Ленин ХКС вә ӘМШ Катиблијинин һөкумәт гәрарларынын ичрасыны изләмәк үчүн тә'јин олунмуш әмәкдашы А. Улрихин ишини јохлајыб В. А. Смољанинова мәктубунда бу ишдә олан һәрч-мәрчлији көстәрир вә ичранын јохланмасынын дәгиг тәшкилинә наил олмағы тәләб едир.

Мај, 15-и вә ја 16-сы. Ленин Кенуја конфрансында совет нүмајәндә һеј'әтинин һесабатына дайр ҮРМИК гәрар лајиһәсини јазыр.

Мај, 16. Ленин РК(б)П МК пленумунун ичласында иштирак едир; ичласда Кенуја конфрансы һаггында, үч Интернасионалын нүмајәндәләринин конфрансы һаггында, ҮРМИК сессијасы һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Мај, 16-сы вә ја 17-си. Ленин РСФСР Чинајәт мәчәлләсинин лајиһәси һаггында Д. И. Курски илә сөһбәт едир.

Мај, 17. Ленин РСФСР Чинајәт мәчәлләсинә кириш ганунунун әлавә параграфынын ики варианты-ны јазыр вә Д. И. Курскијә көндәрир.

Ленин А. В. Луначарскијә, М. Н. Покровскијә, А. Д. Сурупаја вә А. И. Рыкова мәктубунда диггәти буна чәлб едир ки, чап нәшрләринин баһалығы «халгы фајдалы китаблардан мәһрум едир» вә тәклиф ирәли сүрүр ки, гәза китабханаларыны китабла тәчһиз етмәк үчүн

хүсуси тәдбирләр көрсүнләр; бу ишин кедишинин изләмәји В. А. Смолјанинова тапшырыр.

Maj, 18. Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында иштирак едир; ичласда, Кенуја конфрансы һаггында, әрзаг верҝиси һаггында, Халг маариф комиссарлығы вә Халг јоллар комиссарлығы коллекиjаларынын тәркиби һаггында, Орта Асиjада вәзиjjәт һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Ленин «Сельская Жизнь» гәзетиндә 1922-чи ил мајын 6-да А. Л. Вајштејнин вә «Натурал верҝинин ағырлығы һаггында» вә Н. П. Огановскинин «Саф вә сол әл (натурал верҝи системиндә)» сијаси чәһәтдән зәрәрли мәгаләләриниң дәрч олунмасы барәсиндә Н. Осински илә сөһбәт едир.

Ленин халг әмәк комиссарыны мүавини А. М. Аникстлә комиссарлығын иши барәсиндә сөһбәт едир.

Maj, 19. Ленин радиотехниканын инкишафы һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләри үчүн И. В. Сталинә ики мәктуб јазыр.

Maj, 20. Ленин ««Икили» табелик вә ганунчулуг һаггында» РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләриня мәктуб јазыр.

Гызыл Ордунун ихтисар едилмәси һаггында мәсәләнин ҮРМИК сессиjасында мүзакирәјә гоjулмасы тәклифи барәсиндә РК(б)П МК Катиблиjинин мәктубуна чаваб олараг Ленин бу тәклифә разы олдуғуну билдирир.

Maj, 21. Ленин бүтүн халг комиссарларына вә дикәр мәркәзи идарәләрин рәһбәрләриня мәктуб јазараг хаһиш едир ки, о, мә'зуниjjәтдә оларкән көрүлән ән вачиб ишләр һаггында вә ән вачиб гәрарларын, планларын, кампаниjаларын вә с. јеринә јетирилмәси кедиши һаггында она мә'лумат версинләр.

Maj, 22. Ленин Нижегород радиолабораториjасынын иши вә радиотехниканын инкишафы, Муған чөлләриниң суварылмасы, Сентросоjузун, Халг әдлиjjә комиссарлығынын, Халг харичи тичарәт комиссарлығынын ишчи илә әлагәдар мә-

сәләләр барәсиндә А. Д. Сүрупа вә А. И. Рыковла мүшавирә кечирир.

Ленин сменавехчи «Новая Россия» журналынын Петроград тәшкилатлары тәрәфиндән бағланмасы барәсиндә РК(б)П МК Сијаси Бүросунун гәрар лајиһәсини јазыр.

Ленин Б. И. Рејнштејнин Америкаја гаршыдакы сәфәри илә әлагәдар оларағ ону гәбул едир; Совет өлкәсиндә радиотехниканын инкишафы вә партијанын сијаси иши үчүн бунун чох бөјүк әһәмиҗҗәти барәсиндә онунла сөһбәт едир; Рејнштејнә тапшырыр ки, Америка мүтәхәссисләринин совет радиотехникләринә көмәјини тәшкил етсин.

Мај, 23. Ленин ҮРМИК-ин тәркиби һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросунун гәрар лајиһәсини јазыр вә буну Сијаси Бүро үчүн И. В. Сталинә көндәрир.

Ленин Крымда вәзиҗҗәт һаггында вә татар коммунистләри арасында ихтилафлар һаггында Крым республикасы Халг Комиссарлары Советинин сәдри С. Сәидгалијевлә сөһбәт едир.

Ленин истираһәт үчүн Горкијә кедир.

Мај, 24. Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләри үчүн мәктуб јазараг Америка консессионерләри А. Һаммерә вә Б. Мишелә *«хүсусилә* көмәк көстәрмәји» тәклиф едир.

Мај, 25—27. Ленинин хәстәлијинин биринчи тутмасы баш верир, бу онун сағ әлинин вә сағ ајағынын гисмән ифличинә вә нитгинин позулмасына сәбәб олур.

Мај, 26-дан кеч олмајараг. Ленин Загафгазија зәһмәткеш гадынларынын Бирнчи гурултајына тәбрик телеграмы көндәрир.

Ијунун орталары. Ијун, 18. Ленинин сәһһәти јахшылашыр.

Ленин есерләр үзәриндә мәһкәмә просеси һаггында Н. К. Крупскаја илә сөһбәт едир.

Ијун, 24. Ленин һәкимләрин мәсләһәти заманы профессор Г. Клемперердән А. Д. Сүрупанын сәһһәти

hаггында сорушур; мәсләһәтдән сонра халг сәһиҗҗә комиссары Н. А. Семашкоја тапшырыр ки, Һаага конфрансында чох еһтијатлы олмаг, һабелә Халг јоллар комиссарлығында мүнагишәии арадан галдырмаг лазым кәлдији барәсиндә оиун рә'јини партија МК-сына чатдырсын.

Ијул, 11. Ленин РК(б)П МК-ныи иши һаггында, Һаага конфрансыныи иши һаггында, есерләр үзәриндә мәһкәмә просеси һаггында И. В. Сталинлә сөһбәт едир, көзләнилән мәһсул барәсиндә, сәнајенин вә малијјәнин вәзијјәти барәсиндә она суаллар верир.

Ијул, 12. Ленин РК(б)П Мәркәзи Комитәсинин иши мәсәләсинә даир Л. Б. Каменевә мәктуб јазыр.

Ијул, 13. Ленин Л. А. Фотијеваја гыса мәктубунда өз сәһһәтинин јахшылашмасы һаггында мә'лумат верир, тапшырыр ки, она көндәрмәк үчүн китаблар сечсин вә ХКС катибләринин истираһәтини тәшкил етмәк һаггында хаһишини А. И. Рыкова билдирсин.

Ијул, 14. Ленин РК(б)П МК-ныи ишн һаггында, малијјә вәзијјәти вә көзләнилән мәһсул һаггында, Халг јоллар комиссарлығында вәзијјәт һаггында Л. Б. Каменевлә сөһбәт едир.

Ијул, 16. Ленин көзләнилән мәһсул һаггында, Дөвләт банкынын фәалијјәти һаггында, партија ишләри һаггында, Алманијада вәзијјәт һаггында Н. И. Бухаринлә сөһбәт едир.

Ијул, 20. РК(б)П МК Сијаси Бүросу әрзаг верkиси вә консессијалар һаггында Ленинин тәклифләрини мүзакирә едир.

Ијул, 28— август, 3. Ленин РК(б)П-нин XII Үмумрусија конфрансына һазырлыгла әлагәдар олараг партија ишләри һаггында Г. Ј. Зиновјев, Л. Б. Каменев, И. В. Сталин, Л. Д. Тротски илә сөһбәт едир.

Август, 5. Ленин она XII Үмумрусија партија конфрансынын тәбрикинн чатдырмыш И. В. Сталинлә сөһбәт едир, конфрансын нүмајәндәләринә онун тәшәккүрүнү јетирмәјн тапшырыр вә јахын вахтларда ишә чыхачағына үмнд етдијини билдирнр.

Август, 7. Ленин Г. И. Петровски, Н. Н. Крестински вә Г. К. Орџоникидзе илә сөһбәт едир.

Август, 11. Ленин Азәрбајҹан МИК сәдри С. А. Ағамалыоғлуну вә ону мүшајиәт едән А. С. Јенукидзени гәбул едир, Загафказија Федерасијасынын Иттифаг Совети һаггында, Азәрбајҹанда вәзијјәт һаггында, јени әлифба јаратмаг лајиһәсинә Азәрбајҹан зәһмәткешләринин мүнасибәти һаггында, Азәрбајҹан Гызыл Ордусу һаггында Ағамалыоғлуна суаллар верир.

Август, 17. Ленин Халг малијјә комиссарлығынын ишн вә непманлар барәсиндә сијасәти һаггында халг малијјә комиссарыныи мүавини М. К. Владимировла сөһбәт едир.

Август, 19. Ленин Халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссарлығы һаггында И. В. Сталинлә сөһбәт едир.

Август, 21. Ленин Халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссарлығы коллекијасынын үзвләри А. И. Свидерскијә, Н. А. Рескејә, Л. Ф. Розмировичә, Л. И. Рузерә вә башгаларына мәктуб јазыб билдирир ки, дөвләт апаратынын фәалијјәтини јенидән гурмалы вә јахшылашдырмалы олан Фәһлә-Кәндли инспексијасы ишинин характери онун вәзифәсинә ујғун кәлмир.

Ленин инкилис сәнајечиси Л. Уркарта консессија вермәк һаггында онунла мүгавилә бағламаг үчүн Берлинә кедән Л. Б. Красинлә јола дүшмәздән әввәл сөһбәт едир.

Ленин Дөвләт нәшријјаты коллекијасынын сәдри Н. Л. Мешшерјаковла вә Халг малијјә комиссарлығы коллекијасынын үзвү Ј. А. Преображенски илә сөһбәт едир.

Август, 22. Ленин А. И. Рыковла сөһбәт едир.

Август, 25. Ленин Украјна Халг Комиссарлары Советинин сәдри Х. Г. Раковски илә сөһбәт едир.

Август, 29. Ленин И. Н. Скворцов-Степановла сөһбәт едир.

Август, 30. Ленин көзләнилән мәһсул һаггында, сәнајенин вәзијјәти һаггында, бүдҹә һаггында, манатын

мәзәннәси һаггында, Совет республикаларыныи бејнәлхалг вәзијјәти һаггында, меншевикләрин вә есерләрин антисовет фәалијјәти һаггында И. В. Сталинлә сөһбәт едир.

Август, 31. Ленин Халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссарлығының вә онун дөвләт апараты ишинин нормалашдырма шө'бәсинин ишн барәсиндә А. И. Свидерски илә сөһбәт едир.

Ленин «Совет Русијасының достлары чәмијјәти» тәрәфиндән тәшкил олунмуш Америка трактор дәстәсинин Перм губернијасы «Тојкино» совхозунда иши һаггында мәгалә дәрч олунмуш 25 август тарихли «Известия» гәзетиндән кәсилмиш парчаны А. И. Рыкова көндәрир вә Совет Русијасы зәһмәткешләринә чәмијјәтин ишкүзар јардымына *«һәр васитә илә көмәк етмәк»* лүзуму һаггында она гыса мәктуб јазыр; трактор дәстәсинин иши һаггында Перм губернија ичраијјә комитәсинә сорғу вермәји тапшырыр.

Сентјабр, 1. Ленин Д. З. Мануилскинин Франса Коммунист партијасының гурултајына јола дүшмәсиндән әввәл ФКП-дә ишләрин вәзијјәти вә бејнәлхалг коммунист һәрәкатының вәзијјәти һаггында онунла сөһбәт едир.

Ленин дәфтәрхана әмәји саһәсиндә харичи тәчрүбәни өјрәнмәк вә совет идарәләриндә дәфтәрхана әмәјини гајдаја салмаг һаггында ФКИ халг комиссары мүавини В. А. Аванесова мәктуб јазыр.

Сентјабр, 2. Ленин Г. Ј. Зиновјевлә сөһбәт едир.

Сентјабр, 4. Ленин Ф. Е. Дзержински илә сөһбәт едир, Л. Уркартла консессија мүгавиләси бағланмасының шәртләри һаггында вә сәнајенин, нәглијјатын әсаслы капиталының бәрпасына даир тәдбирләр һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросу үчүн тәклифләрини она диктә едир.

Сентјабр, 5. Ленин М. И. Калининлә сөһбәт едир, октјабрдан ишә башламаг нијјәтиндә олдуғуну билдирир.

Сентјабр, 6. Ленин Сентросојузун идарә һеј'әтинин сәдри Л. М. Хинчукла сөһбәт едир.

Сентјабр 7-дән кеч олмајараг. Ленин В. А. Смољанинова гыса мәктуб јазараг И. М. Беспрозванныһын «Кичик завод мүәссисәсиндә Тејлор системи үзрә тәшкил олунмуш планлашдырма бүросу» вә «Америка заводларынын мүасир тәшкили (Тејлор системи)» китабларыны көндәрмәји хаһиш едир.

Сентјабр, 10. Ленин гаршыдакы V Үмумрусија һәмкарлар иттифаглары гурултајының вәзифәләри һаггында М. П. Томски илә сөһбәт едир.

Сентјабр, 10-дан сонра. Ленин О. А. Јерманскинин «Әмәјин вә истеһсалын елми тәшкили вә Тејлор системи» китабына «Бир чәлләк балда бир гашыг гатран» ресензијасыны јазыр.

Сентјабр, 11. Профессорлардан О. Ферстер, В. В. Крамер вә Ф. А. Кетјенин консилиуму Ленинә октјабрын 1-дән ишә башламаға ичазә верир.

Ленин А. С. Јенукидзејә мәктуб јазараг Кремлдәки мәнзилин тә'мирини октјабрын 1-дәк гуртармаг үчүн тәдбирләр көрмәји хаһиш едир.

Сентјабр, 12. Ленин И. В. Сталинлә сөһбәт едир.

Ленин Л. Уркарта консессија вермәк һаггында илкин мүгавилә илә таныш оларағ бу мәсәлә барәсиндә РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләри үчүн И. В. Сталинә мәктуб јазыр.

Ленин Л. М. Хинчука мәктуб јазараг онун «Сентросојуз јени игтисади сијасәт шәраитиндә» китабынын корректурасыны көндәрмәји хаһиш едир вә тәклиф едир ки, китаба кәндә кооперасија дөврүјјәсинин артымы һаггында јени мә'луматлар әлавә етсин.

Сентјабр, 13. Ленин Американын ишкүзар даирәләри илә игтисади әлагәләр јаратмаг имканы һаггында вә башга мәсәләләр барәсиндә Л. Б. Каменевлә сөһбәт едир.

Ленин V Үмумрусија һәмкарлар иттифаглары гурултајына мәктубун лајиһәсини јазыр вә буну РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләринә көндәрир.

Сентјабр, 14. Американын ишкүзар даирәләри илә игтисади әлагәләр јаратмаг имканларыны өјрәнмәк һаггында вә ХКС вә ӘМШ сәдри мүавинләринин тә'јин едилмәси һаггында Ленинин тәклифләри РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында мүзакирә олунур.

Ленин V Үмумрусија һәмкарлар иттифаглары гурултајына мәктуба әлавә едир.

Сентјабр, 17. Ленин М. К. Владимирова гыса мәктуб јазараг Республиканын гызыл еһтијатларынын вәзијјәти һаггында, кәсирин мәбләғи вә онун јерини долдурмаг планлары һаггында мә'лумат вермәји хаһиш едир.

Ленин А. И. Рыкова гыса мәктубунда Республиканын гызыл еһтијатлары һесабына Донбасса вә Бакыја малијјә јардымы көстәрмәји тәклиф едир.

Ленин Халг дахили ишләр комиссарлығы коллегијасынын үзвү М. Х. Полјакова гыса мәктуб јазараг ат-араба нәглијјаты әмәк веркисинин јеринә јетирилмәси јекунлары һаггында мә'лумат вермәји хаһиш едир.

Сентјабр, 18. Ленин Уркарта консессија верилмәси һаггында нлкин мүгавилә барәсиндә Л. Б. Красинлә сөһбәт едир.

Ленин Уркарта консессија верилмәсинә өз мәнфи мүнасибәти һаггында Г. Ј. Зиновјевә мәктуб јазараг хаһиш едир ки, бу барәдә РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләринә мә'лумат версин.

Сентјабр, 19. Ленин В. А. Смољанинова гыса мәктуб јазараг онун үчүн Сијаси Бүронун вә РК(б)П МК пленумларынын, ХКС вә ӘМШ-ин протоколларыны сечмәји, һабелә нефт консессијалары һаггында Америка сәнајечиләри илә данышыгларын кедиши барәсиндә она мүнтәзәм мә'лумат вермәји хаһиш едир.

Сентјабр, 2-дән кеч олмајараг. Ленин И. В. Сталинә гыса мәктубунда, Совет республикалары арасында гаршылыглы мүнасибәтләр мәсәләсинин МК-да нечә һәлл олундуғу һаггында мә'лумат вермәји хаһиш едир,

Сентјабр, 23. Ленин РК(б)П МК Орта Асија Бүросунун сәдри Ј. Е. Рудзутакла сонра исә Н. И. Бухаринлә сөһбәт едир.

Ленин октјабрын 1-дә вә ја 2-дә Москваја гајыдачағы вә октјабрын 3-дә Халг Комиссарлары Советинин ичласыны һазырламаг һаггында В. А. Смољанинова гыса мәктуб јазыр.

Сентјабр, 24. Ленин Дөвләт план комиссијасы сәдринин мүавини Г. Л. Пјатаковла Дөвләт план комиссијасының ишини тәшкил етмәк вә онун биринчи дәрәчәли вәзифәләри һаггында сөһбәт едир.

Сентјабр, 25. Ленин Совет республикаларының бирләшдирилмәси мәсәләсинә даир Г. Ј. Соколниковла сөһбәт едир.

Ленин А. И. Рыкова мәктуб јазараг тәклиф едир ки, дөвләт апаратының јенидән тәшкил олунмасы лүзуму илә әлагәдар Москванын совет идарәләриндәки бүтүн гуллугчулары сијаһыја алынсын.

Ленин халг әдлијјә комиссарынын мүавини Н. В. Крыленкоја гыса мәктубунда Октјабр ингилабынын бешинчи илдөнүмү мүнасибәтилә Совет һакимијјәтинин ганунлары күллијјаты нәшринин һазырланыб-һазырланмадығы барәсиндә мә'лумат вермәји хаһиш едир.

Сентјабр, 26. Ленин Совет республикаларының бирләшдирилмәси мәсәләсинә даир И. В. Сталинлә сөһбәт едир.

Ленин Совет Сосиалист Республикалары Иттифагынын тәшкил олунмасы һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләри үчүн Л. Б. Каменевә мәктуб јазыр.

Сентјабр, 27. Ленин Пролеткулт МК-сынын сәдри В. Ф. Плетнјовун «Идеоложи чәбһәдә» мәгаләсиндә олан кобуд сәһвләр һаггында гәзетин редактору Н. И. Бухаринә гыса мәктуб јазыр; мәгалә «Правда» гәзетинин 27 сентјабр тарихли нөмрәсиндә дәрч олунмушду.

Ленин Күрчүстан Халг Комиссарлары Советинин сәдри П. Г. Мдивани илә Совет республикаларының бирләшдирилмәси мәсәләси һаггында сөһбәт едир.

Сентјабр, 28. Ленин Совет республикаларынын бирләшдирилмәси мәсәләсинә даир Г. К. Орџоникидзе илә сөһбәт едир.

Ленин Донбасын Дөвләт даш көмүр сәнајеси идарәсинин рәиси В. Ј. Чубара телеграмында Донбасын пул ишанларына олан тәләбаты һаггында сорушур.

Сентјабр, 29. Ленин Совет республикаларынын бирләшдирилмәси мәсәләсинә даир Күрчүстан Коммунист Партијасы МК-сы үзвләри М. С. Окуджава, Л. Ј. Думбадзе вә К. М. Сиисадзе илә, сонра исә Ермәнистан Халг Комиссарлары Советинин сәдри А. Ф. Мјасниковла сөһбәт едир, Загафгазијада вәзијјәт һаггында, ирригасија системләри һаггында, көзләнилән памбыг мәһсулу вә с. һаггында Мјасникова суаллар верир.

Октјабр, 2. Ленин Горкидән Москваја гајыдыр вә ишә башлајыр.

Октјабр, 3. Ленин Халг Комиссарлары Советинин ичласында сәдрлик едир; ХКС ичласы күндәлијинә мәсәләләр верилмәси гајдасы мәсәләсинә даир мә'рузә илә чыхыш едир. Ичласда һабелә 1922-чи илин октјабрына олан әмәк һаггы фонду һаггында, гызылын, күмүшүн, платинин, гијмәтли дашларын вә харичи валјутанын тәдавүлү барәсиндә ХКС-нин 1922-чи ил 4 апрел тарихли декретинә әлавә һаггында мәсәләләр, јерли бүдчә һаггында ганун лајиһәси вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Октјабр, 4. Ленин Л. Уркарта консессија верилмәк үчүн нәзәрдә тутулмуш мүәссисәләри тәдгиг едән комиссијанын сәдри И. К. Михајловски илә сөһбәт едир; сонра Уркарта консессија верилмәси һаггында мүгавиләнин лајиһәсинә мәнфи мүнасибәт бәсләдији барәсиндә Л. Б. Каменевә гыса мәктуб јазыр.

Ленин В. А. Смољанинова тапшырыр ки, 1922-чи ил тахыл мәһсулу тәдарүкүнүн кедиши һаггында тәчили мә'лумат истәсин.

Октјабр, 5. Ленин РК(б)П МК пленумунун ичласында иштирак едир; Л. Уркарт илә илкин консессија мүгавиләсинин тәсдиг олунмасына гаршы чыхыш едир. Ичласда һабелә Загафгазијада

пул ислаһаты һаггында мәсәлә мүзакирә олунур.

Октјабр, 6. Ленин, РК(б)П МК пленумунун ичласында Совет республикаларынын бирләшдирилмәси мәсәләсинин мүзакирәси илә әлагәдар Л. Б. Каменевә гыса мәктуб јазыр; Ленин кефсиз олдуғуна көрә бу ичласда иштирак едә билмәмишди.

Ленин Уркарта консессија верилмәси мәсәләсинин мүзакирәси илә әлагәдар оларак Г. Л. Пјатакова мәктуб јазыр.

Ленин В. А. Смољанинова тапшырыр ки, Донбасын ишләјән даш көмүр шахталарындан ән ириләрини вә јахшыларыны ајырарак Республиканын гызыл еһтијатларындан бир һиссәсинә тәхсис етмәклә онларда ишләјән шахтачылары там тә'мин етмәк барәсиндә В. Ј. Чубарын рә'јини сорушсун, һабелә Донбасы тәчһиз етмәк һаггында тәсәррүфат идарәләри илә онун данышыгларынын нәтичәләрини ајдынлашдырсын.

Ленин Азәрнефтин идарә һеј'әтинин сәдри А. П. Серебровски илә Бакы нефт мә'дәнләриндә вәзијјәт һаггында сөһбәт едир, сонра Бакы фәһләләринә мәктуб јазыр.

Ленин Москванын Бауман рајонунун «Путь Молодежи» комсомол гәзети редаксијасына тәбрик мәктубу јазыр.

Ленин «Совет Русијасынын достлары чәмијјәтинә (Америкада)» мәктубун лајиһәсини јазыр вә ону таныш олмаг үчүн Л. К. Мартенсә көндәрир.

Октјабр, 7. РК(б)П МК пленуму Ленини Коминтернин IV конгресиндә РК(б)П-нин нүмајәндә һеј'әти бүросунун тәркибинә сечир.

Октјабр, 9. Ленин В. А. Смољанинов вә Н. П. Горбуновла сөһбәт едир; нүмунәви стансија үчүн Америкадан трактор нүмунәләри алмаг барәсиндә профессор Волковун тәклифи һаггында Халг торпаг комиссарлығынын вә Баш техники пешә тәһсили комитәсинин рә'јини тәләб етмәји тапшырыр.

Ленин Донбас даш көмүр сәнајесинин вәзијјәти һаггында В. Ј. Чубарла сөһбәт едир.

Октјабр, 10.

Ленин АХТШ-нин Баш јаначаг идарәси рәисинин мүавини В. А. Трифонова мәктубунда Перм губерниjасынын «Тојкино» совхозунда ишләjән Америка трактор дәстәсинә бензин вә сүртүкү jағлары бурахылмасы барәдә тә'чили сәрәнчам вермәjи тәклиф едир.

Ленин тохучуларын һәмкарлар иттифагы МК-сынын сәдри И. И. Кутузовла сөһбәт едир вә тохучу фәһләләрин вә фәһлә гадынларын V Үмумруси jа гурултаjына тәбрик мәктубу jазыр.

Ленин: А. И. Рыковла вә Л. Б. Каменевлә; Украjна Халг Комиссарлары Совети сәдринин мүавини М. В. Фрунзе илә; Г. М. Кржижановски илә; Г. Л. Пjатаковла сөһбәт едир.

Ленин Халг Комиссарлары Советинин иҹласында сәдрлик едир; иҹласда, Гызыл Ордунун сајы һаггында, совет мәһкәмә гурулушуна даир Әсаснамә лајиһәси һаггында, Халг jоллар комиссарлыгы штатларынын ихтисар едилмәси һаггында, Л. Уркартла илкин консессиja мүгавиләсинин рәдд едилмәси һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Октјабр, 11.

Ленин РККИ V Үмумруси jа гурултаjына тәбрик мәктубу jазыр.

Ленин харичи тичарәт инһисары һаггында мәсәләнин октјабрын 6-да РК(б)П МК иленумунун иҹласында мүзакирәси барәсиндә вә бу мәсәләjә даир иленумун гәрары һаггында Л. Д. Тротски илә сөһбәт едир.

Ленин Фәһлә-Кәндли инспексиjасынын jенидән тәшкили һаггында ФКИ комиссарлыгы коллегиjасынын үзвү Н. А. Реске илә сөһбәт едир вә ондан бу мәсәлә барәсиндә мә'рузә һазырламагы хаһиш едир.

Ленин ашагыдакыларла сөһбәт едир: Сәнаје вә иәглиjjат шурасы бүросунун сәдри А. З. Голтсманла, Jугосталын идарә hеj'әтинин сәдри И. И. Межлаукла, халг әмәк комиссары В. В. Шмидтлә—Бүронун иши һаггында, әмәк һаггы вә ағыр сәнаје барәсиндә; Л. Б. Красинлә—РК(б)П МК иленумунун 1922-чи ил октјабрын 6-да харичи тичарәт инһисары мәсәләсинә даир гәбул етдиjи гәрар һаггында; РК(б)П МК Тәшвигат вә тәблиғат шө'бәсинин мүдир

мүавини Ј. А. Јаковлев вә Тәшвигат-тәблиғат шө'бәсинин бөлмә мүдири К. А. Поповла—Пролеткултун фәалијјәти һаггында.

Октјабр, 12.

Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында иштирак едир; ичласда, халг маариф комиссарынын мүавинләри һаггында, харичи тичарәт мәсәләсинә дair МК пленумунун гәрары һаггында, дәнизчиләри тәрхис етмәк вә донанманын дөјүш габилијјәтини мөһкәмләндирмәк һаггында, Узаг Шәрг республикасы һаггында, прокурор нәзарәти һаггында, Күрүстанда Земо-Авчало һЕС-и һаггында мәсәләләр, малијјә мәсәләләри вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Ленин РК(б)П МК пленумунун 1922-чи ил октјабрын 6-да харичи тичарәт инһисары мәсәләсинә дair гәбул етдији гәрары һаггында И. В. Сталинлә сөһбәт едир.

Ленин харичи тичарәт инһисары һаггында Л. Б. Красинлә сөһбәт едир; сонра бу мәсәлә барәсиндә РК(б)П МК-ја мәктубун лајиһәсини јазыр вә буну таныш олмаг үчүн Красинә көндәрир.

Октјабр, 13.

Ленин харичи тичарәт инһисары мәсәләсинә дair РК(б)П МК-ја мәктуба әлавәләр едир вә буну И. В. Сталинә көндәрир.

Ленин В. А. Смољанинов вә Н. П. Горбунова сөһбәт едир; Горбунова тапшырыр ки, Америкада радио-телефон тикинтисинин техники ишләрини һаггында Халг почт вә телеграф комиссарлығының мүтәхәссисләринә мә'лумат верилмәсини тә'мин етсин.

Ленин Америка рәссамы О. Ј. Чезарени гәбул едир, рәссам Русијада ачлыг чәкән ушаглара јардым фондунун хејринә оларағ харичдә јајылмаг үчүн онун портретини чәкир.

Ленин ӘМШ ичласында сәдрлик едир; ичласда ат-араба әмәк нәглијјаты веркисини пул мүкәлләфијјәти илә әвәз етмәк һаггында комиссијанын мә'рузәси, Баш консессија комитәсинин һүгугларыны кенишләндирмәк һаггында, јаначаг үчүн гијмәтләр мүәјјән едилмәси һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Октјабр, 16.

Ленин М. И. Фрумкинлә сөһбәт едир; Халг харичи тичарәт комиссарлығына көстәриш верир ки, һәр ај Халг харичи тичарәт комиссарлығының дөврилјәсини вә кәлирини сәчиҹәләндирән чәдвәлләри Халг Комиссарлары Советинә тәгдим етсин.

Ленин ХКС ишләр мүдирининн көмәкчиси Б. Г. Закса тапшырыр ки, Халг малиҹјә комиссарлығы илә бирликдә үмуми валјута фондунун ајлыг учоту һаггында гәрар лајиһәси һазырласын.

Ленин АХТШ-нин сәдри П. А. Богданова мәктубунда тәклиф едир ки, јаначаг шистләринин өјрәнилмәсиндә вә онлардан әмәли истифадә олунмасында мүвәффәгиҹјәтләр газанмыш И. М. Губкин башда олмагла мүһәндисләр групуна көмәк көстәрмәк вә онлары һәвәсләндирмәк үчүн тәдбирләр көрсүн.

Ленин Земо—Авчала һЕС-нин тикинтисинин малиҹјәләшдирилмәси барәсиндә Г. К. Орҹоникидзеҗә мәктуб јазыр.

Октјабр, 17.

Ленин Л. Б. Каменев вә И. В. Сталинлә мүшавирә кечирир.

Ленин Карелијада тәсәрруфат гуручулуғу һаггында Карелија әмәк коммунасы Иҹтимаи мүшавирәсинин сәдри А. В. Шотманла сөһбәт едир; сонра Л. Б. Каменевә вә Н. П. Горбунова гыса мәктуб јазараг тәклиф едир ки, Карелијада јазы кағызы фабрикинин тикилмәси вә слјуда һазырланмасы һаггында Карелија әмәк коммунасының көсатәтини мүдафиә етсинләр.

Ленин Халг Комиссарлары Советинин иҹласында сәдрлик едир; иҹласда, Әмәк ганунлары мәчәлләсинин вә РСФСР Торпаг мәчәлләсинин һазырланмасы һаггында комиссијаларын мә'рузәләри, губерниҗа Советләр гурултајлары вә губерниҗа иҹраиҹјә комитәләри һаггында Әсаснамәнин лајиһәси; Халг јоллар комиссарлығының сметасы, јерли бүдчә һаггында, Отто Волфун консерсиумуну башчылыг етдиҗи Алманиҗа фирмалары консерсиуму илә сазиш һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Октјабр, 18.

Ленин Волфун консорсиуму илә консессија сазишинин лајиһәси барәсиндә А. М. Лежава вә М. И. Фрумкинлә сөһбәт едир.

Ленин Волфун консорсиуму илә сазиш мәсәләсинә даир РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләри үчүн И. В. Сталинә мәктуб јазыр, бу мәсәләни Сијаси Бүронун мүзакирәсинә гојмағы тәклиф едир.

Ленин Н. П. Горбунова тапшырыр ки, Курск магнит аномалијасынын тәдгигини мәлумјәләшдирмәк һаггында материаллары АХТШ-нин сәдри П. А. Богдановдан истәсин.

Октјабр, 19.

Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында иштирак едир; Алманија фирмалары консорсиуму илә сазишин лајиһәси һаггында вә Американың ишкүзар дајрәләринин нүмајәндәләринин игтисади данышыглар апармаг үчүн Совет Русијасына дә'вәт едилмәси һаггында мә'луматларла чыхыш едир. Ичласда һабелә Јахын Шәрг мәсәләләринә даир Лозанна бејнәлхалг конфрансында совет нүмајәндә һеј'әтинә директивләр, Јапонија гошунларының Владивостокдан евакуасијасы һаггында, ҮРМИК IV сессијасына һазырлыг һаггында, фәһләләр үчүн истираһәт евләри һаггында, дин әлејһинә тәблиғат комиссијасынын тәркиби һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Ленин Ј. А. Јаковлевин «Правда» үчүн јаздығы вә Пролеткултун сәдри В. Ф. Плетњовун јапылыш бахышларыны тәнгид етдији мәгаләси һаггында онунла сөһбәт едир.

Ленин РСФСР-ин Алманијадакы тичарәт нүмајәндәси Б. С. Стомонјаковла харичи тичарәт ишчиләри һаггында сөһбәт едир, она тапшырыр ки, бу мәсәләјә даир тезисләрин лајиһәсини һазырласын вә бунлары дөвләт ишчиларының зәнфләдилмәси әлејһинә чыхыш едәнләрлә разылашдырыб мүзакирә етсин.

Октјабр, 20-дән кеч олмајараг.

Ленин гаршыдакы Үмумрусија малиҗҗә ишчиләри гурултајы һаггында Г. Ј. Соколниковла сөһбәт едир.

Октјабр, 20.

Ленин Үмумрусија малиҗҗә ишчиләри гурултајына тәбрик мәктубу көндәрир.

Ленин ашағыдакыларла сөһбәт едир: Кичик Халг Комиссарлары Советинин сәдри А. С. Киселјовла—Кичик Халг Комиссарлары Советинин вә онун катиблијинин ишы һаггында; Фәһлә-Кәндли инспексијасы коллегијасынын үзвү А. И. Свидерски илә; «Экономическая Жизнь» гәзети редактору вәзифәсини ифа едән А. М. Какгыпла—сәнајенин ишы вә онун малијјәләшдирилмәси һаггында, трестләрин структуру һаггында, һабелә Америка фәһләләринин Совет Русијасына мүһачирәти һаггында.

Ленин Н. П. Горбуновла сөһбәт едир, она тапшырыр ки, Америка фәһләләринин Совет Русијасына гаршыдакы мүһачирәти илә әлагәдар олараг Кемеровода вә Надеждинск заводунда фәһләләрин сајы һаггында арајыш һазырласын.

Ленин «Совет Русијасына техники јардым чәмијјәти»нә вә «Совет Русијасынын достлары чәмијјәтинә (Америкада)» мәктублар көндәрир, һабелә Перм губерниja ичраијјә комитәсинин сәдринә мәктуб јазараг тәклиф едир ки, «Тојкино» совхозунда ишләјән Америка трактор дәстәсинә һәр васитә илә јардым көстәрсин.

Октјабр, 21. Ленин «Динамо» заводу партија өзәјинин катиби Борисову вә завод комитәсинин сәдри А. Ф. Вежнси гәбул едир; онлар Ленинин нојабрын 7-дә чыхыш етмәк үчүн завода дә'вәт едирләр; чыхыш етмәјә разылыг верир; «Динамо» заводунун фәхри гонаглар китабында имза гојур.

Ленин Күрчүстан КП МК үзвләри К. М. Сиписадзејә вә С. И. Кавтарадзејә телеграм көндәрәрәк, Сиписадзенин, Кавтарадзенин вә Күрчүстан К(б)П МК-ныи бә'зи башга үзвләринин партијаја јарашмајан һәрәкәтләрини, онларын «Орчоникидзејә гаршы сөјүшләрини» писләјир вә билдирир ки, онларын РК(б)П Загафзија Дијар Комитәси илә мүнагишә һаггында әризәсини РК(б)П МК Катиблијинә верир.

Октјабр, 23. Ленин Пролеткултун фәалијјәти вә Јаковлевин «Правда» гәзети үчүн јаздығы ««Пролетар мәдәнијјәти» вә Пролеткулт һаггында» мәгаләси барәсиндә Н. И. Бухарин, И. В. Сталин вә Ј. А. Јаковлев илә сөһбәт едир.

Ленин Н. П. Горбуновла сөһбәт едир, она тапшырыр Халг торпаг комиссарынын муавини И. А. Теодоровичә билдирсин ки, о, «Дөвләт тохумчулуг идарәси»нин (Тула губернијасындакы Шатилов човдар трестинин) апардығы селексија ишинә бөјүк дөвләт әһәмијјәти верир вә трестин вәзијјәти вә малијјәләшдирилмәси һаггында мә'лумат вермәји хаһиш едир; Горбунова һабелә игтисади мүшавирәләрин ХКС-јә кәлән һесабатлары һаггында арајыш һазырламағы тапшырыр.

Октјабр, 24.

Ленин М. И. Фрумкинлә Халг харичи тичарәт комиссарлығының ишләри һаггында вә Б. С. Стомонјаковла онун тәгдим етдији «Харичи тичарәт нәшриссары һаггында тезисләр» барәсиндә сөһбәт едир.

Ленин Совет дөвләтинин консессија сијасәти мәсәләләринә дair К. В. Чичеринлә мәктуб мүбадиләси едир.

Ленин УРМИК Рәјасәт Һеј'әтинә мәктуб көндәрәрәк тәклиф едир ки, Перм губернијасында Америка трактор дәстәсинин ишләдији «Тој-кино» совхозу вә Тамбов, Одесса губернијаларындакы Америка кәнд тәсәррүфаты коммуналары нүмунәви тәсәррүфатлар һесаб олунсун вә онлара көмәк көстәрилсин.

Ленин Халг Комиссарлары Советинин иҹласында сәдрлик едир: иҹласда, Алп тариф шурасының јенидән тәшкил олунмасы лајиһәси, Финландија илә тичарәт мүгавиләсинин лајиһәси, Мүлки мәчәллә һаггында мәсәлә вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Октјабр, 25.

Ленин Халг харичи тичарәт комиссарлығы коллегијасының ишләри һаггында коллегијанын үзвү Сорокинлә сөһбәт едир.

Ленин Италија коммунист партијасының рәһбәрләриндән бири А. Грамши илә сөһбәт едир.

Ленин кағыз пулун мәзәннәсинин сабитләшдирмәк тәдбирләри мәсәләсинә дair Г. Ј. Соколниковун етдији тәклиф барәдә Л. Б. Каменевлә сөһбәт едир.

Ленин Л. С. Сосновскијә мәктуб јазараг хаһиш едир ки, селекенчачы П. И. Лиситсынын ишләри илә вә Шатилов човдар трестинин иши

илә таныш олуб «Правда» үчүн бу ишләрпн әһәмиjjәтинн сәчиjjәләндирән мәгалә jазмағы хаһиш едир.

Октjабр, 25-дән тез олмајараг. Ленин Л. Уркартла мүгавиләнин шәртләрини әлавәләр jазыр.

Октjабр, 26. Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүронун ичласында иштирак едир; Пролеткулта дөвләт тәхсисатларынын азалдылмасы мәсәләсинин мүзакирәсиндә чыхыш едир. Ичласда һабелә Лозанна конфрансында РСФСР нүмајәндә һеj'әтинин тәркиби вә програмы һаггында, Л. Уркартла консессија данышыгларына һәср олунмуш популjар китабча бурахылмасы һаггында, игтисади мүшавирәләр һаггында мәсәләнин ҮРМИК-пн гаршыдакы сессијасынын күндәлијинә дахил етмәк һаггында, академик театрлара дөвләт тәхсисатларынын азалдылмасы һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Ленин Владивостокун мүдахиләчиләрдән азад едилмәси илә әлагәдар олараг Узаг Шәрг Республикасы Назирләр Шурасынын сәдринә тәбрик телеграмы көндәрир.

Ленин Дөвләт план комиссијасында Г. М. Кржижановскијә вә Г. Л. Пјатакова гыса мәктуб jазараг тапшырыр ки, торф ишләринн механикләшдирмәк үчүн харичдән машынлар алмаг һаггында Мәркәзи торф идарәсинин сәдри И. И. Радченконун тәклифиии иәзәрдән кечирсинләр вә она көмәк көстәрсинләр.

Октjабр, 26-дан тез олмајараг. Ленин ҮРМИК сессијасында чыхыш етмәjә һазырлашараг өз нитгини тәртиб едир.

Октjабр, 27. Ленпн инкилис «The Observer» гәзетинин мүхбири М. С. Фарбманын суалларыиа чаваб jазыр.

Ленин мәктәбләрә вә савадсызлығы ләғв етмәjә тәхсисаты артырмаг мәгсәди илә Халг мааријф комиссарлығынын сметасына јенидән бахылмасы лүзуму һаггында халг мааријф комиссарынын мүавини В. Н. Максимовскијә мәктуб jазыр.

Ленин һәрби идарәләрии сметасы лајиһәси һаггында Г. М. Кржижановски илә сөһбәт

едир; лаҹиһәни Дөвләт план комиссиҹасы нәзәрдә тутулан сөвиҹҹәдән артыг тәсдиг етмишди.

Октјабрын 27-си илә нојабрын 5-и арасында. Ленин инкилис «The Manchester Guardian» гәзетинин мүхбири А. Рансомун суалларына чаваблары илкин вариантыны јазыр.

Октјабр, 28. Ленин В. М. Молотова гыса мәктуб јазараг, Совет Ермәнистанынын тәсәррүфат ҹүксәлишинә јардым көстәрмәк тәдбирләри һаггында гәрарларын иҹрасыны јохламағы тапшырыр.

Ленин Инкилтәрәдә парламент сечкиләри кечирилмәси заманы Инкилтәрә коммунистләринин тактикасы һаггында К. Б. Радекә мәктуб јазыр.

Октјабр, 29. Ленин Коминтернин IV конгресиндә Бөјүк Британија Коммунист партијасынын нүмајәндәси Һ. Вебблә Инкилтәрәдә гаршыдакы парламент сечкиләри һаггында вә сечкигабағы кампанија дөврүндә Инкилтәрә коммунистләринин тактикасы һаггында сөһбәт едир.

Ленин Халг Комиссарлары Советинин 28 октјабр тарихли иҹласында һәрби идарәләрин хәрҹләринин артырылмыш сметасынын тәсдиг едилмәсилә әлагәдар олараг Л. Б. Каменевлә сөһбәт едир.

Ленин Москва Бәдаје театрынын Биринчи студијасында Ч. Диккенсин «Соба үзәриндә сисәј» тамашасына бахыр.

Октјабр, 30. Ленин һәрби идарәләрин сметасы һаггында Халг Комиссарлары Советинин гәрарына мүтләг јенидән бахылмасы лүзуму һаггында Л. Б. Каменевә мәктуб јазыр.

Ленин Г. Ј. Пјатакова вә М. И. Фрумкинә мәктуб јазараг тәклиф едир ки, Л. Уркарта консессија верилмәси шәртләри мәсәләсинә даир «Правда»да дискуссија ачылсын; бу тәклифи РК(б)П МК Сијаси Бүросуна тәгдим едир.

Октјабр, 31. Ленин Н. П. Горбуновла сөһбәт едир, она тапшырыр ки, тәсәррүфат чәбһәсиндә мүвәффәгијјәтләр һаггында гәзетләрдән парчалар сечиб көтүрсүн.

Ленин IX чағырыш ҮРМИК IV сессијасынын јекун ичласында нитглә чыхыш едир.

Ленин Инкилтәрә, Франса вә Италија һөкумәтләринин 1922-чи ил 27 октјабр тарихли нотасына чаваб олараг РСФСР һөкумәтинин онлара нотасынын лајиһәси барәсиндә К. В. Чичеринә вә РК(б)П МК Сијаси Бүросунун бүтүн үзвләринә мәктуб јазыр; һәмин һөкумәтләр өз ноталарында РСФСР нүмајәндәләрини Гара дәниз боғазлары һаггында мәсәләнин мүзакирәсиндә иштирак етмәк үчүн Лозанна конфрансына дә'вәт едирдиләр.

Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләри арасында сорғу кечириләркән ӘМШ-ин еһтијат әрзаг фонду там бөлүшдүрүлдүјүнә көрә әлавә әрзаг фондлары вә пајоклары ајырмаг һаггында һеч бир вәсатәти бахылмаг үчүн гәбул етмәмәк барәсиндә Халг Комиссарлары Советинә вә ӘМШ-ә дирәктивләрин тәсдиг олунмасына тәрәфдар чыхыр.

Ленин Халг Комиссарлары Советинин ичласында сәдрлик едир: ичласда, дөвләт удушлу истигразы вә дөвләт лотерејасы бурахмаг һаггында мәсәләләр, Кичик Халг Комиссарлары Совети һаггында Әсаснамә вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Нојабр, 1. Ленин Октјабр ингилабынын бешиллик јубилеји илә әлагәдар олараг «Петроградская Правда»ја тәбрик јазыр.
Ленин Л. Б. Каменев, И. В. Сталин вә Г. Ј. Зиновјевлә мүшавирә кечирир.

Ленин Италија Коммунист Партијасындан Коминтернин IV Конгресинин нүмајәндәләри Н. Бомбаччи вә А. Гратсиадеи илә сөһбәт едир.

Нојабр, 2. Ленин Октјабр ингилабынын бешинчи илдөнүмү илә әлагәдар олараг «Правда»ја тәбрик јазыр.

Ленин коммунист кооператорларын Биринчи бејнәлхалг конфрансына тәбрик мәктубу јазыр.

Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында иштирак едир; Кооператив банкы һаггында мәсәләнин мүзакирәси илә әлагәдар олараг

гәрарын тезисләрини јазыр. Ичласда һабелә, Лозанна конфрансында Совет нүмајәндә һеј'әти платформасының лајиһәси вә Инкилтәрә, Франса вә Италија һөкүмәтләринә нотанын лајиһәси һаггында, әрзаг тәчһизаты планы һаггында, өз мәркәзләри әлејһинә чыхыш едән есерләрин конфрансы һаггында, кәлир вә әмлак верҝиси һаггында, Узаг Шәрг республикасы һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Ленин Н. П. Горбунова тапшырыр ки, өлкәдә гејри-легал мүһачирәт едәнләрә гаршы мүбаризә һаггында онун адындан мәктубун лајиһәсини јазсын.

Ленин АХТШ Рәјасәт һеј'әтинин үзвү А. М. Красношшековү вә Русија-Америка сәнаје корпорасијасының сәдри С. Һилманы гәбул едир; Дөвләт банкының емиссија фәалијјәти һаггында банкын идарә һеј'әтинин сәдри А. Л. Шејнманла сөһбәт едир.

Нојабр, 3. Ленин Комитернин IV конгресиндә РК(б)П нүмајәндә һеј'әти бүросунун конгресә һазырлыг мәсәләләринә дair мүшавирәсини кечирир; «Комитернин IV Үмумдүнја конгресинә, Петроград фәһлә вә гызыл әскәр депутатлары Советинә» тәбрик мәктубунун лајиһәсинә дүзәлиш едир.

Ленин Петроград тохучуларына тәбрик јазыр.

Ленин ӘМШ ичласында сәдрлик едир; ичласда, мәһсул сатышы һаггында ӘМШ мүвәккилинин мә'рузәси; електрикләшдирмә јер шумланмасы һаггында, 1922-чи илин нојабрына олан минимум әмәк һаггы барәсиндә, Донбасын дөврилә вәсаити илә тәчһизаты һаггында, Уралын металлургија заводларыны тахта-шалбанла тә'мин етмәк һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Ленин инкилис «The Manchester Guardian» гәзетинин мүхбири А. Рансому гәбул едир.

Нојабр, 4. Ленин Үмумрусија статистикачылар гурултајына тәбрик мәктубу јазыр.

Нојабр, 5. Ленин А. Рансомун суалларына чаваблары јазыб гуртарыр.

Петроградда Коминтернин IV конгреси ачылыр, конгрес өз ишини сонра Москвада давам етдирир. Ленин конгресин рәјасәт һеј'әтинә вә франсыз комиссијасына сечилир. Биринчи ичласда онун конгресә вә Петроград Советинә тәбрик мәктубу охунур.

Нојабр, 6. Ленин Москванын вә Москва губернијасынын битәраф ишчи вә кәндли гадынларынын конфрансына тәбрик мәктубу көндәрир.

Ленин Г. М. Кржижановскијә мәктубунда Дөвләт план комиссијасына тапшырыр ки, Донбасын даш көмүр сәнајесинин малијјәләшдирилмәси һаггында мәсәләни тезликлә һазырласын.

Нојабр, 7. Ленин кечмиш Михелсон заводунун фәһләләринә вә «Електропередача» дөвләт електрик стансијасынын фәһлә вә гуллугчуларына тәбрик мәктублары јазыр.

Нојабр, 8. Ленин Брјанск губернијасы Клинтсы шәһәриндәки Стодол маһуд фабрикинин фәһләләринә тәбрик мәктубу јазыр.

Ленин Н. П. Горбунова ашағыдакы тапшырыглары верир: 1913-чү вә 1916-чы илләрдә Донетск көмүрүнә гијмәтләр һаггында арајыш һазырласын; Һаммер консессијасында тә'тил һаггында УРһИМШ-ин вә мә'дән фәһләләринин һәмкарлар иттифагы МК-сынын гәрары һаггында УРһИМШ-дән арајыш истәсин; Дөвләт тохумчулуг идарәси һаггында Сијаси Бүронун гәрарынын нечә јеринә јетирилмәси вә бу ил Дөвләт тохумчулуг идарәси һаггында Сијаси Бүронун башга бир гәрарынын олуб-олмадығыны халг торпаг комиссарынын мүавини И. А. Теодоровичдән өјрәнсин; Дөвләт универмагы һаггында арајыш истәсин.

Ленин И. В. Сталинлә; Л. Б. Каменев илә; Коминтернин IV конгресиндә Франса коммунист партијасынын нүмајәндәси Рено Жан илә сөһбәт едир.

Нојабр, 9. Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында иштирак едир; ичласда, X Үмумрусија Советләр гурултајынын күндәлији, Шәрги-Чин дәмир јолу һаггында, Сахалинин Јапонија тәрәфиндән ишғалы һаггында, трестләр һаггын-

да, кәлир-әмлак верkиси һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Нојабр, 10. Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләринин мүшавирәсини кечирир.

Ленин ӘМШ ичласында сәдрлик едир; ичласда, кредит идарәләринин фәалијјәтинә нәзарәт һаггында, Шатура тикинтисинә јенидән башланмасы һаггында, дәнизчиләрин мадди тә'минаты һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Нојабр, 11. Ленин Н. П. Горбунова тапшырыр ки, Вычегдада зәнкин көмүр јатаглары һаггында Соколовун мә'луматы барәсиндә И. М. Губкиндән рә'j истәсин.

Ленин Алманијада вәзијјәт һаггында, Алманија Коммунист партијасындакы ихтилафлар һаггында Совет Русијасынын тәсәррүфат мүвәффәгијјәтләри һаггында вә јени игтисади сијасәтин әһәмијјәти һаггында К. Сеткин илә сөһбәт едир.

Нојабр, 13-дән әввәл. Ленин Коминтернин IV конгресиндә «Русија ингилабынын беш или вә дүнја ингилабынын перспективләри» мә'рузәсиниә һазырлашыр, мә'рузәнин планларыны тәртиб едир.

Нојабр, 13. Ленин Коминтернин IV конгресинин сәһәр ичласында «Русија ингилабынын беш или вә дүнја ингилабынын перспективләри» мә'рузәси илә чыхыш едир (алман дилиндә).

Ленин Гызыл Ордунун сајыны азалтмаг һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросунун гәрар лајиһәсини јазыр.

Нојабр, 13-дән сонра. Ленин Коминтернин IV конгресиндә Алманија Коммунист партијасы нүмајәндә һеј'әтини гәбул едир.

Нојабр, 14. Ленин Үмумрусија кәнд тәсәррүфаты сәркисинә тәбрик јазыр.

Ленин Шимали Америкада рус колонијасына мәктуб јазыр.

Ленин В. Н. Јаковлеванын вә И. И. Ходоровскинин халг маариф комиссарынын мүавинләри тә'јин олунмасы мүнасибәтилә онларла сөһбәт едир.

Ленин Халг Комиссарлары Советинин ичласында сәдрлик едир; ичласда, јерли тохум еһтијатлары һаггында, сәнаје мүәссисәләринин бағлары вә бостанлары һаггында гәрар лајиһәләри, верки ишчиләринин мадди вәзијјәтини јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында мәсәлә вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Нојабр, 15. Ленин «Clarte» («Ишыг») групунун үзвләринә мәктуб јазыр.

Ленин И. И. Сквортсов-Степановла; Италија коммунист партијасындан Коминтернин IV конгресиндә нүмајәндә А. Бордига илә; В. М. Молотов илә; А. И. Свидерски илә; Чехословакија Коммунист партијасында «ифрат соллар» групунун лидерләри В. Штуртс вә Б. Илек илә сөһбәт едир.

Ленин дөвләт театрларына тәхсисатларын азалдылмасы мәсәләси һаггында А. Л. Колегајев илә сөһбәт едир.

Нојабр, 15-дән тез 17-дән кеч олмајараг. Ленин Профинтернин баш катиби С. А. Лозовски илә Коминтернин вә Профинтернин гаршылыглы мүнасибәтләри мәсәләсиндә Франса Унитар Үмумәмәк конфедерасијасынын мөвгеји һаггында сөһбәт едир.

Нојабр, 16. Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында иштирак едир; дөвләт театрларына тәхсисатларын азалдылмасы һаггында гәрар лајиһәсинә дүзәлишләр едир, А. Л. Колегајевә бу гәрары јеринә јетирмәк үчүн бүтүн лазыми тәдбирләри көрмәк һүгугу верән мандатын тәсдиг олунмасыны тәклиф едир. Ичласда набелә, һәрби бүдчәнин рубрикаларына јенидән бахылмасы үзрә комиссијанын мә'рузәси, Гызыл Ордунун ихтисар едилмәси һаггында, трестләр барәсиндә Әсаснамәнин ишләниб һазырланмасы һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Нојабр, 17. Ленин ӘМШ-ин ичласында сәдрлик едир; ичласда хидмәтләрин тәнзим едилмәси һаггында, Муганда мелиорасија ишләри идарәсинә 10 трактор верилмәси һаггында, мәһсулун сатылмасы илә әлагәдар олараг конкрет тәдбирләр һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Нојабр, 18.

Ленин Франсада нигилабы һәрәкат вә фәһләләрин вәзијјәти һаггында, Үнитар әмәк конфедерасијасынын Профинтернә бирләшмәси шәртләри һаггында, Франса коммунист партијасында вәзијјәт һаггында Франса Үнитар Үмумәмәк конфедерасијасындан Профинтернин II конгресинә нүмајәндәләри Г. Монмуссо вә П. Семар илә сөһбәт едир.

Ленин Н. П. Горбунова ашағыдакы тапшырыглары верир; Халг Һаричи тичарәт комиссарлығы үзрә һесабатларын тәгдим олунмасы мүнасибәтилә М. И. Фрумкинә сорғу версин; И. В. Мичурининин ишчи вә тәчрүбәләри һаггында мә'рузә көндәрмәк барәсиндә Тамбов губерниja ичраијјә комитәсинә сәрәнчам көндәрсин; Түркүстанда ирригасија системи һаггында ӘМШ-ә мә'рузә тәгдим етмәк барәдә көстәришләр Г. М. Кржижановскијә билдирсин; Азәрнефтин сәдри А. П. Серебровскијә нефт консессијасы һаггында сорғу көндәрсин.

Ленин Дөвләт сијаси идарәси сәдринин мүавини И. С. Уншлихт илә сөһбәт едир.

Нојабр, 19.

Ленин АХТШ сәдринин мүавини И. С. Смилга илә сәнаједә тәсәррүфат һесабынын тәтбиг едилмәси һаггында сөһбәт едир.

Нојабр, 20.

Ленин Коминтернин IV конгресиндә РК(б)П нүмајәндә һеј'әти бүросунун мүшавирәсини кечирир; мүшавирәдә, Коминтернин програм лајиһәси әтрафында мүзакирәләрин характери барәсиндә мәсәлә мүзакирә олунур.

Ленин Москва Советинин пленумунда нитгlə чыхыш едир.

Ленин РСФСР-дә малијјә ишләринин вәзијјәти һаггында—Дөвләт банкынын вә Сентросојузун ишы һаггында, ағыр сәнајенин малијјәләшдирилмәси, верҝиләр, манатын мәзәннәси вә с. һаггында Г. Ј. Соколниковла сөһбәт едир.

Нојабр, 21.

Ленин Халг Комиссарлары Советинин ичласында сәдрлик едир; Баш консессија комитәси һаггында Әсаснамәјә јенидән бахылмасы мәсәләсинә дair бир нечә дәфә чыхыш едир. Ичласда һабелә Мәркәзи јүкдашымалар комитәси һаггында Әсаснамәнин лајиһәси, мәркәздә вә

јерләрдә Шәрг дилләриндә тәшвигат вә тәблиғатын вәзијјәти вә еһтијачлары һаггында, Һидроторфун малијјәләшдирилмәси һаггында, Халг сосиал тә'минат комиссарлығы сметасынын тәсдиг олунмасы һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Нојабр, 22. Ленин совет ишчиләри һәмкарлар иттифагы V Үмумрусија гурултајы рәјасәт һеј'әтинә тәбрик мәктубу көндәрир.

Ленин Русијада АРА-нын мүвәккили, АБШ-а гајыдан, полковник В. Һаскели гәбул едир, хаһиш едир ки, Русијанын ачлыг чәкән јерләриндә әһалисинә јардым үчүн Америка халгына тәшәккүрүнү чатдырсын.

Ленин АБШ тичарәт назири Һ. Һуверин Совет Русијасынын игтисади проблемләри илә таныш олмаг үчүн сәфәр етмәк барәсиндә В. Һаскел тәрәфиндән билдирилмиш тәклифинә дair Һуверә мәктубун лајиһәсини јазыр; лајиһәни РК(б)П МК Сијаси Бүросунун үзвләринә вә К. В. Чичеринә көндәрир.

Ленин Барановск чини габлар заводу (Волын губернијасы) фәһләләринин һәдијјә олараг һазырладыглары сервизи Ленинә тәгдим етмәк үчүн Москваја кәлмиш нүмајәндә һеј'әтини гәбул едир.

Нојабр, 23. Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында иштирак едир; Халг маариф комиссарлығы һаггында мәсәләләрин мүзакирәсиндә чыхыш едир. Ичласда һабелә тәрксилаһ үзрә Москва конфрансы һаггында, Кооператив банкы һаггында, Баш консессија комитәсинин тәркиби, һаггында, кәнд тәсәррүфаты кредити һаггында, дөвләт трестләри барәсиндә Әсаснамә һаггында, платин сатышы үчүн гарышыг чәмијјәт һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Нојабр, 24. Ленин ӘМШ ичласында сәдрлик едир; ичласда, Дахили тичарәт комитәси һаггында Әсаснамәнин лајиһәси, дәмирјол тарифинин артырылмасы һаггында мәсәлә, ӘМШ-ин рүшвәтхорлуға гаршы мүбаризә комиссијасының мә'рузәси, X Советләр гурултајына материаллар һазырланмасы һаггында ӘМШ комиссија-

сының мә'рузәси, памбыг сәнајесинә көмәк көстәрмәк үчүн Түркүстана тахыл апарылмасы һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Ленин Түркүстан республикасының Игтисади шурасының мүвәккили Сафоновла Семиреченск дәмир јолунун тикинтиси барәсиндә сөһбәт едир.

Ленин 1922-чи ил октјабрын 22-дә исте'фа вермиш Күрчүстан КП МК үзвләринин әразисинә тә'чили сурәтдә бахмаг вә Күрчүстан Коммунист Партијасында мөһкәм сүлһ јаратмагдан өтрү лазым олан тәдбирләр тәклиф етмәк үчүн комиссија тә'јин олунмасы һаггында мәсәләјә даир РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләри арасында сорғу кечирнләркән сәсвермәкдән имтина едир.

Ленин Республика Ингилаби һәрби Шурасы сәдринин мүавини Е. М. Скљански илә һәрби-дәниз кәмиләринин тә'мири вә иншасы програмының ихтисар едилмәси лүзуму һаггында сөһбәт едир.

Нојабр, 25.

Ленин ашағыдакылары јазыр: һәрби-дәниз кәмиләринин тә'мири вә иншасы програмының ихтисар едилмәси вә бунуи һесабына мәктәбләрин еһтијачлары үчүн әлавә тәхсисат ајрылмасы һаггында И. В. Сталинә мәктубу; Коминтернин IV конгресинин Ј. С. Варга тәрәфиндән һазырланмыш «Аграр фәалијјәт програмының илк геjдләри» гәтнамәсинин лајиһәси барәсиндә конгресдә РК(б)П нүмајәндә һеј'әти бүросуна мәктубу; Коминтернин IV конгресиндә Италија нүмајәндәләринә мәктубун лајиһәси вә јени игтисади сијасәт һаггында Тротскинин тезисләри барәсиндә Л. Д. Тротскијә мәктубу;

Ленин IV Үмумрусија мааријф ишчиләри гурултајына онун адындан тәбрик мәктубу көндәрмәк барәдә көстәриш верир.

Ленин А. Д. Сүрупа илә сөһбәт едир вә оңа РК(б)П МК Сијаси Бүросунун трестләр һаггында Әсаснамәнин лајиһәсини һазырлајан комиссијасынын ишинә гошулмағы тәклиф едир; Н. П. Горбунова тапшырыр ки, А. Д. Сүрупаны бу мәсәләјә даир бүтүн материалларла

таныш етсин, Һабелә платинин гејри-гапуны сатын алынмасына гаршы мүбаризә Һаггында гәрар лајиһәсинин Сијаси Бүронун бүтүн үзвләринә көндәрсин.

Һәкимләр Ленинә бир һәфтәлик там истираһәт тә'јин едирләр.

Нојабр, 27. Ленин харичи тичарәт Һаггында материалларла таныш олдугдан сонра Н. П. Горбунова тапшырыр ки, бунлары А. Д. Сүрупаја көндәрсин.

Ленин Н. П. Горбунова тапшырыр ки, РК(б)П МК-нын Орта Асија Бүросунун сәдри Ј. Е. Рудзутака Орта Асијада ирригасија ишләри вә Семиреческ дәмир јолунун тикинтиси Һаггында сорғу версин.

Нојабр, 28. Ленин харичи тичарәт инһисары Һаггында М. И. Фрумкинлә вә Н. П. Горбуновла телефонла данышыр; Л. А. Фотијеваја тапшырыр ки, бу мәсәлә барәсиндә әлавә материаллар истәсин.

Ленин А. М. Лежаваја тапшырыр ки, РК(б)П МК-нын гаршыдакы плену му илә әлагәдар олараг «нечә зәмин олдуғуну өјрәнсин»—МК үзвләри, тәсәрруфат халг комиссарлыгларынын вә ҮРһИМШ-ин ишчиләри илә харичи тичарәт инһисары мәсәләсиндә онларын мөвгејн Һаггында сөһбәт етсин.

Нојабр, 29. Ленин һәрби-дәниз кәмиләринин тә'мири вә иншасы програмы барәсиндә И. В. Сталинлә, сонра да Л. Б. Каменевлә (телефонла) сөһбәт едир.

Ленин һәрби-дәниз кәмиләринин тә'мири вә иншасы програмыны ихтисар етмәк мәсәләсинә даир И. В. Сталинә мәктуб јазыр.

Ленин РСФСР-ин харичдәки тичарәт нүмајәндәликләринин фәалијјәтини тәфтиш үзрә ХКС комиссијасынын иши Һаггында, харичи тичарәт инһисары Һаггында вә РК(б)П МК-нын гаршыдакы плену му Һаггында В. А. Аванесовла сөһбәт едир.

Нојабр, 30. Ленин В. В. Адоратски илә сөһбәт едир, К. Марксын вә Ф. Енкелсин онун тәрәфиндән бураҳылыша Һазырланмыш сечилмиш мәктублар мәчмуәсини нәзәрдән кечирир.

Ленин китабханачы Ш. М. Манучарјанса гыса мәктуб јазараг хаһиш едир ки, Ф. Енкелсин «Сијаси вәсиҹҹәт (дәрч олуимамыш мәктубларындан)» китабыны онун рәфиндә сахласын.

Декабр, 1. Ленин В. М. Молотов вә С. И. Сыртсов илә РК(б)П МК аппаратының ишы һаггында А. Д. Сурупа илә; Австралија Коммунист партијасындан Коминтернин IV конгресинә нүмајәндәләр В. П. Ирсман вә Ч. С. Гарденлә сөһбәт едир.

Декабр, 2. Ленин Азов-Гара дәниз һөвзәсинин тәдгиг олунмасы нәтичәләри вә өлкәнин балыг тәсәррүфатының бәрпасы үчүн лазым олан тәдбирләр һаггында профессор Н. М. Книповичлә сөһбәт едир.

Ленин Совет Русијасында ачлыг чәкәнләрә бејнәлхалг фәһлә јардымының тәшкили үчүн Харичи комитәнин (Межрабпомун) баш катиби В. Мүнсенбергә Межрабпомун фәалиҹҹәти һаггында мәктуб көндәрир.

Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросу үзвләри арасында сорғу кечириләркән платин алверчиләринә гаршы мүбаризәнин, һәтта ән јүксәк чәза тәдбирләри тәтбиг олунмаға гәдәр күчләндирмәк һаггында гәрар лајиһәсинин тәсдиг олунмасына тәрәфдар чыхыр.

Декабр, 4. Ленин А. Л. Колегајевлә—дөвләт театрларына тәхсисатларын азалдылмасы һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросунун 1922-чи ил 16 нојабр тарихли гәрарының јеринә јетирилмәси барәсиндә; Үмумрусија зәиф чәрәјан заводлары електротехника трестинин сәдри И. П. Жуковла, АХТШ-нин Баш електрик сәнајеси ндарәсинин рәиси А. З. Голтсманла вә онун муавини П. Ф. Лаврентјевлә—електрик сәнајесинин бәрпасы вә инкишаф етдирилмәси саһәсиндә тәдбирләр һаггында АХТШ тәрәфиндән һазырланмагда олан декрет лајиһәси барәсиндә; В. А. Аванесов илә—ХКС Комиссијасының харичи тичарәт инһисары мәсәләсинә даир чыхардығы нәтичәләр барәсиндә сөһбәт едир.

Ленин М. И. Фрумкинин «Харичи тичарәтин вәзиҹҹәти һаггында гыса материаллар» мә'ру-

зәсп илә таныш олур, сонра онунла бу мәсәләјә даир сөһбәт едир.

Ленин Н. П. Горбунова тапшырыр ки, Кыштым заводу һаггында материаллары өјрәнсин; Москвада вә Петроградда совет гуллугчуларынын сијаһыјаалынмасы материалларынын ишләниб һазырланмасы системи илә таныш олсун; металлуркија сәнајесинин, Донбасын вә Азнефтин малијјәләшдирилмәси һаггында әсас мә'луматлары һазырласын.

Ленин И. И. Ходоровскијә—РК(б)П шәһәр өзәкләринин кәнд өзәкләринә вә кәнд өзәкләриинин шәһәр өзәкләринә һамилији һаггында мә'луматлар вермәји хаһиш едән мәктубу; Коммунист Кәнчләр Интернасионалынын III конгресинә тәбрик мәктубуну; Һаага бејнәлхалг сүлһ конгресиндә совет нүмајәндә һеј'әтинин вәзифәләри һаггында мәсәләјә даир РК(б)П МК Сијаси Бүросунун комиссијасы үчүн мәктубу «Һаагадакы нүмајәндә һеј'әтимизин вәзифәләри мәсәләсинә даир гејдләр»); ХКС вә ӘМШ сәдри муавинләринин арасында иш бөлкүсү һаггында тәклифләри јазыр.

Декабр, 5, Ленин Халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссарлығы коллекијасынын үзвү А. И. Свидерскијә мәктубунда тәләб едир ки, Азов дәнизиндә вә Донун ашағы ахарында вәһшичәсинә балыг тутулмасы фактларыны, һабелә Новаја Земља адасында колонистләрлә тичарәтин дүзкүн тәшкил олунмамасы һаггында мә'луматы тәһгиг етсин.

Ленин Чехословакија һәмкарлар иттифагларындан Профинтернин II конгресинин нүмајәндәләри Ј. Гајс, Храмоста, Ј. Франек, Рихтер, Хабера илә Чехословакијада фәһлә һәрәкаты һаггында; Мәркәзи статистика идарәсинин мүдири П. И. Поповла Москвада вә Петроградда совет гуллугчуларынын сијаһыјаалынмасы материалларынын ишләнмәси вә Мәркәзи статистика идарәсинин иши һаггында А. Д. Сүрупа илә сөһбәт едир.

Ленин Н. П. Горбунова тапшырыр ки, В. И. Мичуринин шитиллији үчүн нә иш көрүлдүјү һаггында халг торпаг комиссары В. Г. Јаковенкодан арајыш истәсин.

Декабр, 6.

Ленин Л. А. Фотијеваја тапшырыр ки, бүтүн мәктәбләрин шакирдләрини вә мүәллимләрини тә'мин етмәк үчүн нә гәдәр тахыл тәләб олундуғуну В. Н. Јаковлевадан вә Л. Б. Каменевдән өјрәнсин вә Мәркәзи статистика идарәсинин иши һаггында материалларла таныш олмаг барәдә онун хаһишини Л. Б. Каменевә вә А. Д. Сүрупаја билдирсин.

Ленин И. В. Сталинлә; АХТШ сәдри П. А. Богдановла; кәнд тәсәрруфаты вә сәнаје мүһачирәти комиссијасынын сәдри А. В. Ејдукла; халг почт вә телеграф комиссары В. С. Довгалевски илә сөһбәт едир.

Ленин Италија Коммунист вә Сосиалист партијаларынын бирләшдирилмәси мәсәләси һаггында Италија сосиалист партијасынын рәһбәрләриндән бири К. Ладзаријә мәктубун лајиһәсини јазыр.

Ленин Испартын Федосејевин ингилаби фәалијјәтинә һәср олунмуш мәчмуәси үчүн «Николај Јевграфович Федосејев һаггында хатирәләр»ини диктә едир вә бунлары А. И. Улјанова—Јелизароваја көндәрир (Хатирәләр «Н. Ј. Федосејев һаггында бир нечә сөз» ады илә дәрч едилмишдир).

Декабр, 7.

Ленин РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласында иштирак едир; Дөвләт маддн-техники тәчһизат комитәси комиссијасынын мә'рузәсинә даир гәрар лајиһәсинә әлавәләр едир, халг мааријф комиссары илә онун мүавинләри арасында гаршылыглы мүнасибәтләр һаггында гәрар лајиһәсинә дүзәлишләр едир. Ичласда һабелә, тәрксилаһа даир конфранс һаггында, тахыл ихрачы һаггында, кәнд тәсәрруфаты кредити һаггында, 1922-чи илин декабрына олан әмәк һаггы фонду һаггында, Халг әрзаг комиссарлыгы илә Халг малијјә комиссарлыгы апаратларынын бирләшдирилмәси һаггында, совет мүһәндисләринин харичә көндәрилмәси һаггында вә башга мәсәләләр мүзакирә олунур.

Ленин Ч. П. Штејнметсә мәктуб јазыр вә АБШ-а гајыдан америкалы коммунист һ. Верә мәктубу апармағы тапшырыр.

Ленин Л. А. Фотијеваја ашағыдакы тапшырыглары верир: харичә сүркүн олунмуш шәхс-

ләрә мандат вермәји вә онлары гуллуға чәлб етмәји, Совет Русијасында харичи миссијалар илә бирләшдирмәји бүтүн халг комиссарлыгларына вә үмумијјәтлә дөвләт идарәләринә гадаған етмәк һаггында И. С. Уншлихтин тәклифи илә разы олдуғуну РК(б)П МК Сијаси Бүросуна билдирсин; мәктәб шакирдләринин вә мүәллимләринин тахылла тә'мин едилмәси һаггында мә'луматлар һазырламаг үчүн Сијаси Бүро тәрәфиндән тә'јин олунмуш комиссијанын иши һаггында В. Н. Јаковлевадан сорғу версин.

Ленин, Горкијә јола дүшмәси илә әлагәдар олараг, РК(б)П МК-дан кәлән сәнәдләр һаггында она мә'лумат вермәк барәсиндә Н. П. Горбунова вә Л. А. Фотијевадан көстәришләр верир.

Ахшам Ленин Горкијә кедир.

Декабр, 8.

Ленин Л. А. Фотијева илә телефонла данышыр, Фотијева Ленин декабрын 7-дә РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ичласындан кетдикдән сонра гәбул едилән гәрарлар һаггында она мә'лумат верир.

Ленин И. В. Сталинә мәктубу телефонла диктә едир, һәмин мәктубда, меншевик Н. А. Рожкова Москвада јашамаға ичазә вермәк һаггында РК(б)П МК Сијаси Бүросунун декабрын 7-дә гәбул етдији гәрарла разы олмадығыны, һабелә РК(б)П тәрәфиндән Профинтерн вә Коминтерн апаратларына ишчиләр көндәрилмәси барәдә фикрини билдирир.

Ленин телефонла Л. А. Фотијевадан өзүнүн РК(б)П МК Сијаси Бүросунун ашағыдакы гәрар лајиһәләри илә разы олдуғуну билдирир: Гара дәниздә кәмичилијин тәһлүкәсизлијини тә'мин етмәк мәсәләсинә даир Гара дәниз дөвләтләринин конфрансыны чағырмаг һаггында бәјанат барәсиндә Лозанна конфрансындакы Совет нүмајәндә һеј'әтинә телеграм үзрә; X Советләр гурултајы үчүн гәтнамә лајиһәләринин нәзәрдән кечирмәкдән өтрү јарадылан комиссијасынын тәркиби һаггында; VII Үмумукрајна Советләр гурултајына тәбрик көндәрмәк һаггында; РК(б)П МК пленумуну тә'хирә салмаг һаггында.

Ленин МК Сијаси Бүросу ишинин регламенти һаггында РК(б)П МК пленумуна тәклифләр телефонла диктә едир.

Декабр, 9. Ленин ХКС вә ӘМШ сәдри мүавинләринин вә сәдринин иш гајдасы һаггында тәклифләрини телефонла диктә едир вә бунлары А. Д. Сүрупаја, А. И. Рыкова, И. В. Сталинә вә Л. Б. Каменевә көндәрир.

Декабр, 10. Ленин Бакыда есерләрин мәһкәмә просеси үзрә һөкм барәсиндә РК(б)П МК Сијаси Бүросунун гәрар лајиһәси илә разы олдуғуну телефонла билдирир.

Ленин Н. П. Горбунова тапшырыр ки, «Јени јолларда. 1921—1922-чи илләрдә јени игтисади сијасәтин јекунлары. ӘМШ комиссијасынын редаксијасы алтында чыхан әсәрләр» мәчмуәсинин корректурасыны истәсин.

Ленин М. И. Фрумкинә гыса мәктубунда РСФСР-ин харичдәки тичарәт нүмајәндәликләри фәалијјәтинин тәфтишинә даир ХКС комиссијасынын тезисләри һаггында өз рә'јини билдирмәсини хаһиш едир.

Ленин VII Үмумукрајна Советләр гурултајына тәбрик көндәрир.

Ленин Горкидән Москваја гајыдыр.

Декабр, 12. Ленин А. И. Рыков, Л. Б. Каменев вә А. Д. Сүрупа илә онларын арасында вәзифәләрин бөлүшдүрүлмәси, ХКС вә ӘМШ апараты ишинин тәшкили һаггында; Ф. Е. Дзержински илә—онун Загафгазија дијар комитәси илә Мдивани групу арасында мүнагишәни арашдырмаг үчүн РК(б)П МК Сијаси Бүросу комиссијасынын башчысы кими Күрчүстана кетмәси һаггында; РСФСР-ин Алманијадакы тичарәт нүмајәндәси Б. С. Стомоњаковла—харичи тичарәт инһисары мәсәләси һаггында сөһбәт едир.

Декабр, 13-дән әввәл. Ленин X Үмумрусија Советләр гурултајында чыхыш етмәк үчүн һазырлашыр, нитгин конспектини тәртиб едир.

Декабр, 13. Ленинин хәстәлијинин икн тутмасы баш верир. Ленинин хәстәлик тарихиндә јазылмышдыр:

«Бөјүк чәтинликлә Владимир Иличи һеч бир нчласда чыхыш етмәмәјә вә бир мүддәт ишдән тамамилә имтина етмәјә разы салмаг мүмкүн олду. Владимир Илич нәһајәт разылашды вә деди ки, елә бу күн өз ишләрини гуртармаға башлајачагдыр».

Ленин ашағыдакы мәктублары диктә едир: РК(б)П МК-ја—Сијаси Бүронун Н. А. Рожков һаггында 7 декабр тарихли гәрары әлејһинә икинчи дәфә протестини билдирмәси һаггында; М. И. Фрумкинә, Б. С. Стомонјакова вә Л. Д. Тротскијә—харичи тичарәт инһисары мәсәләсинин РК(б)П МК пленумунда гаршыдакы мүзакирәси илә әлагәдар олараг; Л. Б. Каменевә, А. И. Рыкова вә А. Д. Сүрупаја—ХКС вә ӘМШ сәдри муавинләри арасында иш бөлкүсү һаггында; РК(б)П МК пленуму үчүн И. В. Сталинә—харичи тичарәт инһисары һаггында.

Декабр, 14. Ленин харичи тичарәт инһисары һаггында РК(б)П МК пленуму үчүн јаздығы мәктубуну И. В. Сталинә вә Л. Д. Тротскијә, һабелә В. А. Аванесова көндәрмәји тапшырыр; Аванесова мүшајиәт мәктубунда ондан өз тәклифләрини көндәрмәји хаһиш едир.

Ленин РСФСР-ин харичдәки тичарәт нүмајәндәликләринин фәалијјәтини тәфтиш едән ХКС комиссијасынын сәдри Ј. М. Јарославски илә сөһбәт едир.

Декабр, 15. Ленин ашағыдакы мәктубları диктә едир: РК(б)П МК үзвләри үчүн И. В. Сталинә—Х Үмумрусија Советләр гурултајында өзүнүн чыхышы барәсиндә вә харичи тичарәт инһисары һаггында мәсәләнин РК(б)П МК пленумунда мүзакирәсинин тә'хирә салынмасынын јолверилмәз олмасы барәсиндә; Л. Д. Тротскијә—харичи тичарәт инһисарынын мүдафиәси үчүн онун чыхышы һаггында.

Ленин ХКС јанында Малијјә комитәсинин иши һаггында материаллары истәјир.

Декабр, 15-дән 16-на кечән кечә. Ленинин сәһһәтинин кәскин сурәтдә писләшмәси.

Декабр, 16. Ленин ХКС вә ӘМШ сәдри мүавинләри арасында иш бөлкүсү һаггында мәсәләјә даир Л. Б. Каменевә, А. И. Рыкова вә А. Д. Сурупаја мәктубу Н. К. Крупскаја диктә едир.

Ленин Н. К. Крупскаја тапшырыр ки, сәһһәтиндә көрә X Советләр гурултајында чыхыш едә билмәјәчәјини И. В. Сталинә чатдырсын. Ленин Ј. М. Јарославскијә тапшырыр ки, РК(б)П МК пленумунда Н. И. Бухарининин Г. Л. Пјатаковун вә башгаларынын харичи тичарәт инһисары һаггында мәсәләјә даир чыхышларыны јазсын.

Декабр, 18. РК(б)П МК пленуму Ленинин тәклифинә тәрәфдар чыхыр вә харичи тичарәт үзәриндә дөвләт инһисарынын сарсылмазлығыны тәсдиг едир; пленумун гәтнамәсинин мәтнини һөкимләрин ичазәси илә Ленинә билдирмәк һаггында гәрар гәбул олунур. Пленум Ленин үчүн һөкимләр тәрәфиндән мүәјјән олунмуш режимә әмәл олунмасындан өтрү шәхси мәс'улијјәти хүсуси гәрарла И. В. Сталинин үзәринә гојур.

Декабр, 21. Ленин харичи тичарәт инһисары һаггында мәсәләјә даир Л. Д. Тротскијә мәктубу Н. К. Крупскаја диктә едир.

Декабр, 22-дән 23-нә кечән кечә. Ленинин сәһһәти даһа да писләшир: сағ әли вә сағ ајағынын ифличи баш верир.

Декабр, 23. Ленин һөкимләрдән хаһиш едир ки, она стенографчыја беш дәгигә диктә етмәјә ичазә версинләр, чүнки ону «бир мәсәлә нараһат едир». Ленин ичазәни алдыгдан сонра «Гурултаја мәктуб»у диктә едир (1-ми һиссәни).

Декабр, 24. Ленин она һәр күн һеч олмаса гыса мүддәтә өз «күндәлијини» диктә етмәјә ичазә верилмәсини тәләб едир. И. В. Сталинин, Л. Б. Каменевин вә Н. И. Бухарининин һөкимләрлә мүшавирәсиндән сонра гәрара алыныр: «1. Владимир Иличә һәр күн 5—10 дәгигә диктә етмәк ихтијары верилир, лакин бу, јазышма характери дашымамалыдыр вә Владимир Илич бу гејдләрә чаваб көзләмәмәлидир. Көрүшләр гадаған олунур. 2. Нә достлары, нә дә аилә үзвләри Владимир Иличин фикир чәкмәсинә вә һәјәчанланмасына јол вермәмәк үчүн она сијаси һәјатдан һеч бир шеј билдирмәмәлидирләр».

Ленин «Гурултаја мәктуб»у диктә етмәкдә давам едир.

Декабр, 25—26. Ленин «Гурултаја мәктуб»у диктә едиб гуртарыр.

Декабр, 27—28. Ленин «Дөвләт план комиссијасына ганунвericилик вәзифәләри верилмәси һаггында» мәктубу вә ишләнмәли мөвзулар һаггында «Јаддаш үчүн» гејдләрини диктә едир.

Декабр, 29. Ленин «Дөвләт план комиссијасына ганунвericилик вәзифәләри верилмәси һаггында» мәктубу диктә едиб гуртарыр вә «Гурултаја мәктуб»а әлавәни—«МК үзвләринин сајыны артырмаг һаггындакы бөлмәјә даир» әлавәсини диктә едир.

Декабр, 30. ССР Иттифагынын I Советләр гурултајы Ленини гурултајын фәхри сәдри сечир; Ленинә тәбрик көндәрилмәси гәрара алыныр.

Ленин «Миллијјәтләр вә ја «мухтариjjәтләшдирмә» мәсәләсинә даир» мәктубунун биринчи һиссәсини диктә едир.

Декабр, 31. Ленин «Миллијјәтләр вә ја «мухтариjjәтләшдирмә» мәсәләсинә даир» мәктубуну диктә едиб гуртарыр.

1 9 2 3

Јанвар, 1—2. Ленин «Хатират дәфтәриндән сәһифәчикләр» мәгаләсини диктә едир.

Јанвар, 4. Ленин «Гурултаја мәктуб»а (1922-чи ил 24 декабр тарихли јазыја) әлавәни вә «Кооперасија һаггында» мәгаләсинин биринчи һиссәсини диктә едир.

Јанвар, 5—6. Ленин «Кооперасија һаггында» мәгаләсинин икинчи һиссәсини диктә едир.

Јанвар, 9-дан кеч олмајараг. Ленин «Фәһлә-Көндли инспексијасы барәсиндә биз нә етмәлијик?» мәгаләсинин планыны диктә едир.

Јанвар, 9. Ленин «Фәһлә-Көндли инспексијасы барәсиндә биз нә етмәлијик?» мәгаләсини («Фәһлә-

Кәндли инспексијасыны биз нечә јенидән гурмалыјыг» мәгаләсинин илкин варианты) диктә едир.

Ленин Н. П. Горбунова тапшырыр ки, емиссија һаггында мүгајисәли мә'луматлары тә'чили олараг һазырласын.

Јанвар, 11. РК(б)П МК Сијаси Бүросу Ленини РК(б)П-нин XII гурултајында МК-ныи сијаси һесабаты үзрә мә'рузәчи тә'јин едир.

Јанвар, 13. Ленин «Фәһлә-Кәндли инспексијасы барәсиндә биз нә етмәлијик?» мәгаләсини диктә едиб гуртарыр.

Јанвар, 16—17. Ленин Н. Сухановун «Инғилаб һаггында гејдләр»ин мүнасибәтилә мәгаләни диктә едир. Мәгалә 1923-чү ил мајын 30-да «Инғилабымыз һаггында (Н. Сухановун гејдләри мүнасибәтилә)» ады алтында «Правда» гәзетиндә дәрч олунмушдур.

Јанвар, 19. Ленин «Фәһлә-Кәндли инспексијасыны биз нечә јенидән гурмалыјыг» Партијанын XII гурултајына тәклиф)» мәгаләсини диктә едир.

Јанвар, 20. Ленин «Фәһлә-Кәндли инспексијасыны биз нечә јенидән гурмалыјыг» мәгаләсинә әлавә вә дүзәлишләр едир.

Ленин Л. А. Фотијеваја тапшырыр ки, әмәјин елми тәшкили үзрә идарәләрин иши һаггында арајыш һазырласын.

Јанвар, 22. Ленин «Фәһлә-Кәндли инспексијасыны биз нечә јенидән гурмалыјыг» мәгаләси үзәриндә ишләјир.

Јанвар, 23. Ленин «Фәһлә-Кәндли инспексијасыны биз нечә јенидән гурмалыјыг» мәгаләси үзәриндә ишини гуртарыр вә «Правда»ја көндәрир.

Јанвар, 24. Ленин Л. А. Фотијеваја тапшырыр ки, Күрчүстан мәсәләсинә даир РК(б)П МК Сијаси Бүросу комиссијасынын материалларыны Ф. Е. Дзержинскидән вә ја И. В. Сталиндән истәсин; Л. А. Фотијеваја, Н. П. Горбунова вә М. И. Глјассерә бу материаллары өјрәнмәји вә мә'лумат мәктубу һазырламағы тапшырыр;

көстәрир ки, бу она «партија гурултајы үчүн лазымдыр».

Јанвар, 26. Ленин Л. А. Фотијевадја тапшырыр А. Д. Сүрупаја, А. И. Свидерскијә, В. А. Аванесова билдирсин ки, Ленинин «Фәһлә-Кәндли инспексијасыны биз нечә јенидән гурмалыјыг» мәгаләси илә әкәр «онлар разыдырларса», онда әмәјин еһми тәшкили мәсәләләринә даир бир сыра мүшавирәләр кечирсинләр.

Јанвар, 30. Ленин Л. А. Фотијевадан сорушур ки, А. Д. Сүрупа нә чаваб вермишдир; о, А. И. Свидерски, В. А. Аванесов вә Халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссарлығы коллегијасынын дикәр үзвләри «Фәһлә-Кәндли инспексијасыны биз нечә јенидән гурмалыјыг» мәгаләси илә разыдырлармы.

Феврал, 1. Ленин Күрчүстан мәсәләсинә даир РК(б)П МК Сијаси Бүросу комиссијасы материалларынын ишләнмәсинә даир көстәришләри Л. А. Фотијевадја диктә едир; А. Д. Сүрупанын вә башгаларынын «Фәһлә-Кәндли инспексијасыны биз нечә јенидән гурмалыјыг» мәгаләсинә мүнасибәти вә «мәгалә һаггында Мәркәзи Комитәдә мәсәлә олуб-олмамасы» барәсиндә ондан сорушур.

Феврал, 2. Ленин «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләсинин әввәлини диктә едир.

Ленин Н. К. Крупскајаја тапшырыр ки, онун үчүн А. Ј. Ходоровун «Дүнја империализми вә Чин (Сијаси-игтисади тәдгигат тәшәббүсү)» вә М. П. Павловичин «Совет Русијасы вә империалист Јапонијасы» китабларыны тапсын.

Феврал, 3. Ленин Күрчүстан мәсәләсинә даир материаллар үзәриндә иш һаггында Л. А. Фотијева илә сөһбәт едир.

Феврал, 4. Ленин «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләсинин диктәсини давам етдирир, сонра јазыланлары нәзәрдән кечирир вә әлавәләр едир.

Феврал, 5. Ленин «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләсинин диктәсини давам етдирир.

Ленин Күрчүстан мәсәләсинә даир материаллар үзәриндә иш һаггында М. И. Глјассер илә

сөһбәт едир; она тапшырыр ки, Москвада вә Петроградда совет ишчиләринин сијаһыјаалынмасы материалларының ишләнмәсинин нә вәзијјәтдә олдуғуну Мәркәзи статистика идарәсинин рәиси П. И. Поповдан сорушсун, гејд едир ки, бу материаллар партија гурултајынадәк дәрч олунмалыдыр.

Феврал, 6. Ленин «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләсинин диктәсини давам етдирир.

Феврал, 7. Ленин совет гуллуғчуларының сијаһыјаалынмасы нәтичәләри әсасында һазырланан мәчмуә һаггында, Күрчүстан мәсәләсинә даир материаллар үзәриндә иш һаггында, Фәһлә-Кәндли инспексијасының јенидән тәшкил олунмасы планына Халг фәһлә-кәндли инспексијасы комиссарлығы коллегијасының мүнасибәти һаггында Л. А. Фотијева илә сөһбәт едир.

Ленин «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләсинин диктәсини давам етдирир .

Феврал, 9. Ленин Фәһлә-Кәндли инспексијасының јенидән тәшкили мәсәләсини РК(б)П XII гурултајының мүзакирәсинә вермәк нијјәтиндә олмасы һаггында Л. А. Фотијева илә сөһбәт едир; совет гуллугчуларының сијаһыјаалынмасының нәтичәләри һаггында мәчмуәнин һазырланмасына нәзарәт етмәји Г. М. Кржижановскијә вә А. И. Свидерскијә тапшырмағы хаһиш едир.

Ленин «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләсинин јекун һиссәсини диктә едир.

Ленин «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләсинин јекун һиссәсини охумағы Н. К. Крупскајадан хаһиш едир.

Феврал, 10. Ленин «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләсини таныш олмаг үчүн А. Д. Сүруиаја көндәрмәји Л. А. Фотијеваја тапшырыр.

Феврал, 12. Ленин совет гуллугчуларының сијаһыјаалынмасы нәтичәләринә даир мәчмуәнин һазырланмасы һаггында, Күрчүстан мәсәләсинә даир материаллар үзәриндә иш һаггында, Фәһлә-Кәндли инспексијасының јенидән тәшкили һаггында Л. А. Фотијева илә сөһбәт едир.

Феврал, 14. Ленин Л. А. Фотијева илә сөһбәт едир; онун бүтүн тапшырыгларыны, хүсусилә Күрҹүстан мәсәләсинә даир тапшырығы јеринә јетирмәјә тәләсмәсини хаһиш едир; Күрҹүстан мәсәләсинә даир Ленинин рә'јини РК(б)П МНК рәјасәт һеј'әтинин үзвү А. А. Солтса билдирмәји тапшырыр.

Феврал, 25. Ленин сәһәр «мүталиә едирди вә ишләр барәсиндә сөһбәт едирди... Ахшам бир саатдан артыг охуду вә диктә етди». (һәким А. М. Кожевниковун гејдләриндән).

Мартын әввәлләри. Ленин Н. К. Крупскајанын «Мәдәнијјәт базасы» мәгаләсини охујур, мәсәһәт көрүр ки, мәгаләни күтләләрә, фәһләләрә вә кәндлиләрә савадсызлығы ләғв етмәк ишинә өзләриниң башламасы һаггында мүрәҹиәт әлавә едиб тамамласын.

Март, 2. Ленин «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләси үзәриндә ишини баша чатдырыр.

Март, 3. Ленин өзүнүн «Аз олсун, јахшы олсун» мәгаләсиниң корректурасыны нәзәрдән кечирир.

Ленин Күрҹүстан мәсәләсинә даир РК(б)П МК Сијаси Бүросу комиссијасының материаллары һаггында Л. А. Фотијева, М. И. Глјассер вә Н. П. Горбуновун јазылы мә'рузәсини вә рә'јини алыр.

Ленин Л. Д. Тротскијә мәктубу диктә едир.

Март, 5. Ленин И. В. Сталинә мәктубу диктә едир.

Март, 6. Ленин П. Г. Мдиванијә, Ф. И. Махарадзејә вә башгаларына мәктубу диктә едир.

Ленинин сәһһәти кәскин сурәтдә писләшир.

Март, 10. Ленинин хәстәлијинин јени тутмасы баш верир, бунун да нәтичәсиндә бәдәниниң сағ һиссәсиниң ифличи күчләнир вә нитги тутулур.

Март, 14. «Известия»да дәрч олунан һөкумәт мә'луматында билдирилир ки, Ленинин сәһһәти хејли писләшмишдир вә һөкумәт Ленинин хәстәлијинин кедиши һаггында тибб бүллетенләриниң дәрч олунмасыны зәрури һесаб едир.

Феврал—март. Ленинин сон мәгалә вә мәктубларында ирәли сүрүлмүш көстәришләри рәһбәр тутараг РК(б)П МК партијанын XII гурултајы үчүн тәшкилат мәсәләсинә даир, Фәһлә-Кәндли инспексијасынын вә МНК-нын јенидән тәшкилинә даир, милли мәсәләјә вә башга мәсәләләрә даир гәтнамә лајиһәләрини ишләјиб һазырлајыр.

Апрел, 17. РК(б)П-нин XII гурултајынын ачылышы; гурултај Ленинә тәбрик гәбул едир.

Апрел, 18. РК(б)П XII гурултајы рәјасәт һеј'әтинин ичласында Ленинин «Миллијјәтләр вә ја «мухтариjjәтләшдирмә» мәсәләсинә даир» мәктубуну апрелин 18-дә ахшам ичласындан сонра сенјорен-конвентин ичласында (нүмајәндә һеј'әтләри үзвләринин мүшавирәсиндә), сонра исә нүмајәндә һеј'әтләринин јығынчагларында е'лан етмәк һаггында гәрар гәбул олунур.

Апрел, 25. РК(б)П XII гурултајынын он алтынчы ичласында Ленин бирсәслә партија МК-сынын үзвү сечилир.

Апрел, 26. РК(б)П МК пленуму Ленини МК Сијаси Бүросунун үзвү сечир.

Мај, 15. Ленини Горкијә апарырлар.

Мај, 24. РК(б)П МК Сијаси Бүросу Ленинин «Кооперасија һаггында» вә «Инглабымыз һаггында (Н. Сухановун гејдләри мүнасибәтилә)» мәгаләләринин тезликлә дәрч олунмасы һаггында гәрар гәбул едир.

Ијун. 4. РК(б)П МК Сијаси Бүросу Ленинин «Дөвләт план комиссијасына гануверичилик вәзифәләри верилмәси һаггында» мәктубунун мә'лумат үчүн МК үзвләринә вә үзвлүјә намизәдләринә көндәрмәк барәсиндә гәрар гәбул едир, һәмин мәктуб МК-ја ијунун 2-дә Н. К. Крупскаја тәрәфиндән верилмишди.

Ијун, 26. Ленинин «Кооперасија һаггында» мәгаләсиндә кооперасија мәсәләсинин јени шәкилдә гојулмасы илә әлагәдар олараг РК(б)П МК пленуму һәмин мәсәләни мүзакирә едир.

Ијул, 6.	ССР Иттифагы Мәркәзи Ичраијјә Комитәси Ленин башда олмагла ССР Иттифагы һөкумәтини—Халг Комиссарлары Советини тәшкил едир.
Ијулун икинчи јарысы.	Ленинин сәһһәтиндә јахшылашма баш верир; о кәзмәјә башлајыр, сол әли илә јазмағы мәшг едир.
Ијул, 21.	Ленин «Горки» совхозунун мүдири А. Л. Преображенскинин јанына кедир, үч күн онун јанында галыр.
10 август 1923—20 јанвар 1924.	Ленин һәр күн «Правда»ны, сонралар исә «Известия»ны вә башга гәзетләри, журналлары да нәзәрдән кечирир, материаллары гејд едир, сонра бу материаллары Н. К. Крупскаја онун үчүн охујур.
Сентјабр, 11.	Ленин Москвада ачылмыш Үмумрусија кәнд тәсәррүфаты сәркиси һаггында «Горки» совхозунун тәсәррүфат мүдири А. Г. Панковун сөһбәтини динләјир.
Октјабр, 8.	Ленин јени чыхмыш китабларын сијаһысыны вахташыры тәртиб едиб она көндәрмәји тапшырыр.
Октјабр, 18.	Ленин Горкидән Москваја кәлир.
Октјабр, 19.	Ленин автомобиллә Кремлдән, Москванын күчәләриндән, кәнд тәсәррүфаты сәркисинин әразисиндән кечир, Кремлә гајыдыр, китабханадан өзү үчүн китаблар көтүрүр, сонра Горкијә гајыдыр.
Нојабр, 2.	Ленин Глухово мануфактурасы фәһләләринин нүмајәндә һеј'әтини гәбул едир, нүмајәндә һеј'әти она фәһләләрин тәбрикини вә һәдијјә олараг албалы шитилләрини верир.
Нојабрын 24-үлә декабрын 9-у арасында.	Н. И. Бухарин, Ј. Л. Преображенски, М. Г. Бронски Ленинә баш чәкирләр.
Нојабр, 29.	Ленин «Октјабр ингилабынын 6-чы илдөнүмү» сәнәдли кинофилминә бахыр; И. И. Скворцов-Степанов вә О. А. Пјатницки илә көрүшүр, Москва Советинә тәкрар сечкиләрин ке-

диши һаггында, Алманијада вәзијјәт вә с. һаггында онларын сөһбәтләринә бөјүк мараг көстәрир.

Декабр, 16. «Красная Новь» журналынын редактору А. К. Воронски вә Н. Н. Крестински Ленинлә баш чәкирләр.

1924

Јанвар, 7. Ленин «Горки» совхозунун вә санаторијасынын ушаглары үчүн тәшкил олунмуш јолка бајрамында иштирак едир.

Јанвар, 17—18. Н. К. Крупскаја РК(б)П XIII конфрансынын кедиши һаггында «Правда»да дәрч олунмуш һесабаты Ленин үчүн охујур.

Јанвар, 19. Ленин киршә илә мешәјә кедир, ова тамаша едир.

Јанвар, 19—20. Н. К. Крупскаја РК(б)П XIII конфрансынын «Правда»да дәрч олунмуш гәтнамәләрини Ленин үчүн охујур. Сонралар Н. К. Крупскаја јазырды: «Шәнбә күнү Владимир Илич һәјәчанланмаға башлајанда, мән она гәтнамәләрини бирсәслә гәбул олундуғуну дедим. Шәнбә вә базар күнү биз гәтнамәләри охумагла мәшғул олдуг. Владимир Илич чох диггәтлә гулаг асыр, һәрдәнбир суаллар верирди».

Јанвар, 21. Ленинин сәһһәти көзләнилмәдән кәскин сурәтдә писләшир.

Сат 18-50 дәгигәдә. Ленин вәфат едир.

Јанвар, 21-дән 22-нә кечә кечә. Ленинин вәфаты илә әлагәдар олараг РК(б)П МК пленумунун тә'чили ичласы.

Јанвар, 22. РК(б)П МК «Партијаја. Бүтүн зәһмәткешләрә» мүрачиәтини гәбул едир.
XI Үмумрусија Советләр гурултајында М. И. Калинин В. И. Ленинин вәфаты һаггында мә'лумат верир. Гурултајын рәјасәт һеј'әти «РСФСР XI Советләр гурултајындан ССР Иттифагынын бүтүн зәһмәткешләринә» мүрачиәтини гәбул едир.

РККИ МК «Русија Коммунист Кәнчиләр Иттифагынын бүтүн үзвләринә. ССРИ-нин бүтүн кәнч фәһлә вә кәндлиләринә» мүрачиәтини гәбул едир.

ССР Иттифагы МИК Рәјасәт Һеј'әти Ленинин дәфни үчүн Ф. Е. Дзержински башда олмагла комиссија јарадыр.

Јанвар, 22—23. РК(б)П МК вә МНК үзвләри, Халг Комиссарлары Советинин үзвләри, Советләр гурултајындан вә Москва тәшкилатларындан нүмајәндә Һеј'әтләри, әтраф кәндләрин сакинләри Ленинлә видалашмаг үчүн Горкијә кәлирләр.

Јанвар, 23. Саат 10—11-дә Ленинин чәназәси Горкидән Керасимово стансијасына кими чијиндә апарылыр.

Саат 13-дә Ленинин чәназәси олан матәм гатары Москваја чатыр, чәназә Иттифаглар евинин Сүтунлу залына апарылыр.

Коминтернин Ичраијјә Комитәси вә Профинтернин Ичраијјә бүросу «Ленин—бизим өлмәз рәһбәримиздир» мүрачиәтини гәбул едирләр.

Јанвар, 23—27. Москванын јүз минләрлә фәһләси, кәндлиси, гызыл әскәри вә гуллугчусу, Совет Иттифагынын Һәр тәрәфиндән вә башга өлкәләрдән кәлмиш нүмајәндә Һеј'әтләри кечә-күндүз фасиләсиз ахынла Ленинлә видалашмаг үчүн Сүтунлу залдан кечирләр.

Јанвар, 25. ССР Иттифагы МИК Рәјасәт Һеј'әти Ленин Мавзолејинин тикилмәси һаггында гәрар гәбул едир.

Јанвар, 26. ССР Иттифагы II Советләр гурултајынын матәм ичласы; гурултај «Зәһмәткеш бәшәријјәтә» мүрачиәтини, Петрограда Ленинград ады верилмәси һаггында, Ленинә абидәләр гојулмасы һаггында, Ленинин әсәрләриниин бурахылмасы һаггында вә башга гәрарлар гәбул едир.

Јанвар, 27. Саат 9.20 дәгигәдә Ленинин чәназәси Иттифаглар евиндән Гызыл мејдана чыхарылыр.

Ленинин Гызыл мејданда гојулмуш чәназәси јанындан зәһмәткешләрин дәстәләри фасиләсиз ахынла кечиб кедирләр.

Саат 16-да Ленинин чәназәси мүвәггәти Мавзолеја гојулур. Өлкәнин һәр јериндә беш дәгигәлијә бүтүн мүәссисәләрини иши вә нәглијјатын һәрәкәти дајандырылыр, фабрик вә заводлар вида фити верир, топлардан матәм атәшләри ачылыр.

Јанвар, 21-дән сонра.

Бүтүн өлкәдә матәм митингләри вә јығынчаглары кечирилир, бунларда фәһләләр, кәндлиләр, гызыл әскәрләр, Совет Иттифагынын бүтүн зәһмәткешләри Ленин ишинә садиг олдугларыны, Коммунист партијасы әтрафында даһа сых бирләшдикләрини билдирирләр; минләрлә фәһлә РК(б)П үзвлүјүнә гәбул олунмаг һаггында әризә верир.

Јанвар, 31.

РК(б)П МК пленуму Коммунист партијасына фәһләләрин гәбул олунмаг уғрунда һәрәкатының вүс'әтини нәзәрә алараг дәзкаһ архасындан фәһләләри партијаја «Ленин чағырышы һаггында» гәрар гәбул едир.

Ленин чағырышына әсасән бүтөвлүкдә 240 мин ән јахшы, ән һазырлыглы, мәтин вә е'тибарлы фәһлә РК(б)П сыраларына гәбул олунур.

МҮНДӘРИҶАТ

Мүгәддимә IX

1922

СОВЕТ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БЕЈНӘЛХАЛГ ВӘ ДАХИЛИ ВӘЗИЈЈӘТИ ҺАГГЫНДА. *Умумрусија металчылар гурултајынын коммунист фраксијасынын ичласында нитг. 6 март 1922-чи ил.* ..... 1—18

*ПАРТИЈАЈА ЈЕНИ ҮЗВЛӘР ГӘБУЛ ЕТМӘК ШӘРТЛӘРИ ҺАГГЫНДА. *В. М. Молотова мәктублар* ..... 19—23

1. *9 март* 19
2. *24 март* 19
3. *26 март* 21

ДӘВЛӘТ ПЛАН КОМИССИЈАСЫ ЈАНЫНДАКЫ КОНСЕССИЈА КОМИТӘСИНИН СӘДРИНӘ. *11 март* ..... 24—25

МҮБАРИЗ МАТЕРИАЛИЗМИН ӘҺӘМИЈЈӘТИ ҺАГГЫНДА ..... 26—37

*К. В. ЧИЧЕРИНӘ МӘКТУБ. *14 март* ..... 38—45

*РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ҮЗВЛӘРИНӘ МӘКТУБ ВӘ ҮЧ ИНТЕРНАСИОНАЛЫН КОНФРАНСЫНДА КОМИНТЕРН НҮМАЈӘНДӘ ҺЕЈ'ӘТИНӘ КОММУНИСТ ИНТЕРНАСИОНАЛЫ ИЧРАИЈЈӘ КОМИТӘСИНИН ДИРЕКТИВЛӘРИНИН ЛАЈИҺӘСИНӘ ДАИР ТӘКЛИФЛӘР. *14 ја 15 март* ..... 46—47

*Л. А. ПРЕОБРАЖЕНСКИНИН «МҮАСИР ҚӘНДДӘ РКП-нин СИЈАСӘТИНИН ӘСАС ПРИНСИПЛӘРИ» ТЕЗИСЛӘРИ ҺАГГЫНДА РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА МӘКТУБ. *16 март* ..... 48—54

---

* Јанында улдуз гојулан башлыглар Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм институту тәрәфиндән верилмишдир.

*Г. Ј. ЗИНОВЈЕВӘ МӘКТУБ ВӘ СОВЕТ ҺӨКУМӘТИНИН Е. ВАНДЕРВЕЛДЕЈӘ ЧАВАБ ЛАЈИҺӘСИ. *17 март*..... 55—56

*РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА МӘКТУБ ВӘ ХАРИЧӘ КЕДӘН ЈОЛДАШЛАРА ДИРЕКТИВИН ЛАЈИҺӘСИ. *17 март*..... 57

*И. И. СТЕПАНОВУН «ДҮНЈА ТӘСӘРРҮФАТЫНЫН КЕЧИД ФАЗАСЫ ИЛӘ ӘЛАГӘДАР ОЛАРАГ РСФСР-ин ЕЛЕКТРИКЛӘШДИРИЛМӘСИ» КИТАБЫНА МҮГӘДДИМӘ ..... 58—60

*РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА МӘКТУБ. *18 март*. ..... 61—62

* Н. П. ГОРБУНОВА МӘКТУБ ВӘ КООПЕРАСИЈА МӘСӘЛӘСИНӘ ДАИР ТӘКЛИФЛӘР. *18 март* 63

*МҮАВИНЛӘРИН (ХКС ВӘ ӘМШ СӘДРИ МҮАВИНЛӘРИНИН) ИШИ ҺАГГЫНДА И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБ. *21 март*. ..... 64—65

*И. В. СТАЛИНӘ вә Л. Б. КАМЕНЕВӘ МӘКТУБ. *21 март*. .... 66—67

«БЕДНОТА»НЫН ДӨРДИЛЛИК ЈУБИЛЕЈИ МҮНАСИБӘТИЛӘ.. 68—69

*РК(б)П МК ПЛЕНУМУ ҮЧҮН В. М. МОЛОТОВА МӘКТУБ ВӘ ПАРТИЈАНЫН XI ГУРУЛТАЈЫНДА СИЈАСИ МӘ'РУЗӘНИН ПЛАНЫ. *23 март*. ..... 70—72

*КЕНУЈА КОНФРАНСЫНДА СОВЕТ НҮМАЈӘНДӘ ҺЕЈ'ӘТИНИН БӘЈАНАТЫНЫН ЛАЈИҺӘСИНӘ ДҮЗӘЛИШЛӘР ВӘ ГЕЈДЛӘР..... 73—74

РК(б)П XI ГУРУЛТАЈЫ. 27 март—2 апрел 1922-чи ил. .... 75—155

*1. ГУРУЛТАЈЫН АЧЫЛЫШЫНДА НИТГ. 27 МАРТ..... 77

*2. РК(б)П МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИНИН СИЈАСИ ҺЕСАБАТЫ. 27 МАРТ..... 79

*3. РК(б)П МК-ныи СИЈАСИ ҺЕСАБАТЫНА ДАИР ЈЕКУН СӨЗҮ. 28 МАРТ..... 132

*4. РК(б)П-нин КОМИНТЕРНДӘКИ НҮМАЈӘНДӘ ҺЕЈ'ӘТИНИН ҺЕСАБАТЫ ҮЗРӘ ГӘТНАМӘНИН ЛАЈИҺӘСИ ҮЧҮН ТӘКЛИФ..... 148

*5. КӘНДДӘ ИШ ҺАГГЫНДА ГӘТНАМӘ ЛАЈИҺӘСИ ҺАГГЫНДА. *Н. Осинскијә мәктуб. 1 апрел.* 149

*6. «ПРАВДА»ДА Е'ЛАНЛАР ЧАП ЕДИЛМӘСИ МӘСӘЛӘСИНӘ ДАИР НИТГ. 2 АПРЕЛ..... 152

*7. ГУРУЛТАЈЫН БАҒЛАНЫШЫНДА НИТГ. 2 АПРЕЛ..... 153

*КАТИБЛИЈИН НШИНИН ТӘШКИЛИ ҺАГГЫНДА РК(б)П МК ПЛЕНУМУ ГӘРАРЫНЫН ЛАЈИҺӘСИ 156

БИЗӘ ЧОХ БАҺА БАША КӘЛДИ ..... 157—162

*РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА МӘКТУБЛАР ВӘ ГӘРАР ЛАЈИҺӘЛӘРИ ..... 163—164

1. *9 апрел* 163
2. *10 апрел* 164

*ЧАРЛЗ П. ШТЕЈНМЕТСӘ МӘКТУБ. *10 апрел* ..... 165—166

*ҮЧ ИНТЕРНАСИОНАЛЫН КОНФРАНСЫНЫН ГУРТАРМАСЫ ИЛӘ ӘЛАГӘДАР ОЛАРАГ КОМИНТЕРНИН ИҹРАИЈӘ КОМИТӘСИ ГӘРАРЫНЫН ЛАЈИҺӘСИНӘ ДАИР ГЕЈДЛӘР ВӘ ТӘКЛИФЛӘР. *Г. Ј. Зиновјевә мәктублар* ..... 167—169

1. *11 апрел* 167
2. *11 апрел* 168

МҮАВИНЛӘРИН (ХКС ВӘ ӘМШ СӘДРИ МҮАВИНЛӘРИНИН) ИШИ ҺАТГЫНДА ГӘРАР ..... 170—179

I. Мүавинләрин үмуми вә әсас вәзифәләри 170
II. Мүавинләрин ишинә аид олан хүсуси мәсәләләр 171
III. Мүавинләрин иш үсулу; онларын апараты 175
IV. Һәр ики мүавинин иш бирлији һаггында 176
V. Мүавинләр арасында ишин бөлкүсү 177

*«НЈУ-ЈОРК ҺЕРАЛД» ГӘЗЕТИНИН МҮХБИРИ ИЛӘ МҮСАҺИБӘ 180

*И. В. СТАЛИНӘ, Л. Б. КАМЕНЕВӘ ВӘ Л. Д. ТРОТСКИЈӘ ГЫСА МӘКТУБ. *18 апрел* 181

*И. В. СТАЛИНӘ, Л. Б. КАМЕНЕВӘ вә Л. Д. ТРОТСКИЈӘ ГЫСА МӘКТУБ ВӘ КЕНУЈАЈА ТЕЛЕГРАМЫН ЛАЈИҺӘСИ. *19 апрел.* 182

*И. В. СТАЛИНӘ ГЫСА МӘКТУБ ВӘ К. В. ЧИЧЕРИНӘ ТЕЛЕГРАМЫН ЛАЈИҺӘСИ. *21 апрел* 183

РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ҮЗВЛӘРИ ҮЧҮН И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБ ВӘ К. В. ЧИЧЕРИНӘ ТЕЛЕГРАМЫН ЛАЈИҺӘСИ. *24 апрел* ..... 184—185

*К. В. ПЛЕХАНОВУН ӘСӘРЛӘРИНИН НӘШР ЕДИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНУН ГӘРАРЫ. *27 апрел 1922-ҹи ил* 186

*РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА ТӘКЛИФ 187

*«ЈЕНИ МӨВЗУЛАРА ЈАХЫН МӨВЗУЛАРДА КӨҺНӘ МӘГАЛӘЛӘР» КИТАБЧАСЫНА МҮГӘДДИМӘ. *1922-ҹи ил нәшринә мүгәддимә.* ..... 188—190

*К. В. ЧИЧЕРИНӘ ТЕЛЕГРАМ. *30 апрел*..... 191

*РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА ГЫСА МӘКТУБЛАР ВӘ К. В. ЧИЧЕРИНӘ ТЕЛЕГРАМЫН ЛАЈИҺӘСИ. *2 мај*..... 192

*«ПРАВДА»НЫН ОНИЛЛИК ЈУБИЛЕЈИ МҮНАСИБӘТИЛӘ.....194—198

*Г. Ј. СОКОЛНИКОВА МӘКТУБ МАЛИЈЈӘ СИЈАСӘТИ МӘСӘЛӘЛӘРИ БАРӘСИНДӘ. *2 мај*..... 199—200

МҮАВИНЛӘРИН (ХКС СӘДРИ МҮАВИНЛӘРИНИН) ИШИНӘ ДАИР ГЕЈДЛӘРӘ ЧАВАБ .....201—204

*К. В. ЧИЧЕРИНӘ ТЕЛЕГРАМЫН ЛАЈИҺӘСИ. *5 вә ја 6 мај*..... 205

*М. М. ЛИТВИНОВА ТЕЛЕГРАМ. *8 мај*..... 206

*К. В. ЧИЧЕРИНӘ ТЕЛЕГРАМ. *9 мај*..... 207

*НАТУРАЛ ВЕРКИ БАРӘСИНДӘ МК-ја МӘ'ЛУМАТ ТӘГДИМ ЕДИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ГӘРАРЫНЫН ЛАЈИҺӘСИ 208

*К. В. ЧИЧЕРИНӘ ТЕЛЕГРАМ. *14 мај* 209

*И. В. СТАЛИНӘ ГЫСА МӘКТУБ ВӘ ХАРИЧИ ТИЧАРӘТИН ИНҺИСАРЫ МӘСӘЛӘСИНӘ ДАИР РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ГӘРАРЫНЫН ЛАЈИҺӘСИ. *15 мај*..... 210

*РСФСР ЧИНАЈӘТ МӘЧӘЛЛӘСИ ҮЧҮН КИРИШ ГАНУНУНУН ЛАЈИҺӘСИНӘ ӘЛАВӘЛӘР ВӘ Д. И. КҮРСКИЈӘ МӘКТУБЛАР .....211—213

1. *15 мај*..... 211
2. *17 мај*..... 212

*КЕНУЈА КОНФРАНСЫНДАКЫ НҮМАЈӘНДӘ ҺЕЈ'ӘТИНИН НӘСАЬАТЫНА ДАИР ҮРМИК ГӘРАРЫНЫН ЛАЈИҺӘСИ.....214—216

*И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБЛАР РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНУН ҮЗВЛӘРИ ҮЧҮН РАДИОТЕХНИКАНЫН ИПКИШАФ ЕТДИРИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА .....217—219

1. *19 мај*..... 217
2. *19 мај*..... 219

*«ИҚИЛИ» ТАБЕЛИК ВӘ ГАНУНЧУЛУГ ҺАГГЫНДА. *20 мај*....220—225

*ГЫЗЫЛ ОРДУНУ ИХТИСАР ЕТМӘК МӘСӘЛӘСИНӘ ДАИР РК(б)П МК КАТИБЛИЈИНӘ МӘКТУБ. *20 мај*..... 226

*РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ҮЧҮН И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБ ВӘ ҮРМИК-ин ТӘРКИБИ ҺАГГЫНДА ГӘРАР ЛАЈИҺӘСИ. *23 мај*..... 227

*ЗАГАФГЛЗИЈА ЗӘҺМӘТКЕШ ГАДЫНЛАРЫНЫН БИРИНЧИ ГУРУЛТАЈЫНА. *26 мајдан кеч олмајараг* 228

*РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ҮЧҮН И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБ, Л. УРКАРТА КОНСЕССИЈА МҮНАСИБӘТИЛӘ. *4 сентјабр.* 229

БИР ЧӘЛЛӘК БАЛДА БИР ГАШЫГ ГАТРАН ..... 230—231

*И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБ РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ҮЗВЛӘРИ ҮЧҮН, Л. УРКАРТ ИЛӘ МҮГАВИЛӘНИН РӘДД ЕДИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА. *12 сентјабр* ..... 232—233

ҺӘМКАРЛАР ИТТИФАГЛАРЫНЫН V ҮМУМРУСИЈА ГУРУЛТАЈЫНА МӘКТУБ. *17 сентјабр* ..... 234—235

*ССРИ-нин ТӘШКИЛ ЕДИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА. *РК(б)П МК Сијаси Бүросунун үзвләри үчүн Л. Б. Каменевә мәктуб. 26 сентјабр* ..... 236—238

*ҺАКИМ МИЛЛӘТЧИЛИК ШОВИНИЗМИНӘ ГАРШЫ МҮБАРИЗӘ ҺАГГЫНДА Л. Б. КАМЕНЕВӘ ГЫСА МӘКТУБ. *6 октјабр* .. 239

БАКЫ ШӘҺӘРИ ФӘҺЛӘЛӘРИНӘ. *6 октјабр.* 240

*Г. Л. ПЈАТАКОВА МӘКТУБ Л. УРКАРТА КОНСЕССИЈА ҺАГГЫНДА. *6 октјабр* ..... 241—242

ТОХУЧУ ФӘҺЛӘЛӘРИН ВӘ ФӘҺЛӘ ГАДЫНЛАРЫН ГУРУЛТАЈЫНА. *10 октјабр.* 243

РККИ БЕШИНЧИ ГУРУЛТАЈЫНА. *11 октјабр* 244

*ХАРИЧИ ТИЧАРӘТ ИННИСАРЫ ҺАГГЫНДА РК(б)П МК-нын ҮЗВЛӘРИ ҮЧҮН И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБ. *13 октјабр* ..... 245—248

АХТШ РӘЈАСӘТ ҺЕЈ'ӘТИНӘ. *16 октјабр* 249

*АЛМАН ФИРМАЛАРЫ КОНСОРСИУМУ ИЛӘ МАГАВИЛӘ ҺАГГЫНДА РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА МӘКТУБ. *18 октјабр.* ..... 251—253

МАЛИЈЈӘ ИШЧИЛӘРИНИН ҮМУМРУСИЈА ГУРУЛТАЈЫНА. *20 октјабр* 254

СОВЕТ РУСИЈАСЫ ДОСТЛАРЫНЫН (АМЕРИКАДАКЫ) ЧӘМИЈЈӘТИНӘ. *20 октјабр* 255

СОВЕТ РУСИЈАСЫНА ТЕХНИКИ ЈАРДЫМ ЧӘМИЈЈӘТИНӘ. *20 октјабр.* 257

ПЕРМ ГУБЕРНИЈА ИЧРАИЈЈӘ КОМИТӘСИНИН СӘДРИНӘ. *20 октјабр* ..... 259—260

ҮРМИК РӘЈАСӘТ ҺЕЈ'ӘТИНӘ. *24 октјабр* ..... 261—262

*Л. УРҚАРТ ИЛӘ МҮГАВИЛӘНИН ШӘРТЛӘРИНӘ ӘЛАВӘЛӘР ... 263

АЗАД ЕДИЛМИШ ПРИМОРЈЕЈӘ ТӘБРИК. *26 октјабр* ... 264

«ОБСЕРВЕР» ВӘ «МАНЧЕСТЕР ГАРДИАН» МҮХБИРИ М. ФАРБМАН ИЛӘ МҮСАҺИБӘ ... 265—272

IX ЧАҒЫРЫШ ҮРМИҚ IV СЕССИЈАСЫНДА НИТГ. 31 ОКТЈАБР 1922-чи ИЛ ... 273—280

*ЛОЗАННА ҚОНФРАНСЫ БАРӘСИНДӘ АНТАНТА ДӨВЛӘТЛӘРИНӘ НОТА ҺАГГЫНДА К. В. ЧИЧЕРИНӘ ВӘ РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ҮЗВЛӘРИНӘ МӘКТУБ. *31 октјабр* ... 281

«ПЕТРОГРАДСКАЈА ПРАВДА»ЈА. *1 нојабр* ... 282

«ПРАВДА»ЈА. *2 нојабр* ... 283

ҚООПЕРАТИВЧИ ҚОММУНИСТЛӘРИН БИРИНЧИ БЕЈНӘЛХАЛГ КОНФРАНСЫНА. *2 нојабр* ... 284

*ҚООПЕРАТИВ БАНҚЫ ҺАГГЫНДА ТЕЗИСЛӘР ... 285

ПЕТРОГРАД ТОХУЧУЛАРЫНА. *3 нојабр* ... 286

СТАТИСТИКАЧЫЛАРЫН ҮМУМРУСИЈА ГУРУЛТАЈЫНА. *4 нојабр.* ... 287

«МАНЧЕСТЕР ГАРДИАН»ЫН МҮХБИРИ А. РАНСОМЛА МҮСАҺИБӘ ... 288—298

Биринчи вариант ... 288

Икинчи (гуртармамыш) вариант ... 295

МОСКВАНЫН ВӘ МОСКВА ГУБЕРНИЈАСЫНЫН ФӘҺЛӘ ВӘ ҚӘНДЛИ ГАДЫНЛАРЫНЫН БИТӘРӘФ ҚОНФРАНСЫНА. *6 нојабр.* ... 299

КЕЧМИШ. МИХЕЛСОН ЗАВОДУНУН ФӘҺЛӘЛӘРИНӘ. *7 нојабр.* ... 300

«ЕЛЕКТРОПЕРЕДАЧА» ДӨВЛӘТ ЕЛЕКТРИК СТАНСИЈАСЫНЫН ФӘҺЛӘЛӘРИНӘ ВӘ ГУЛЛУГЧУЛАРЫНА. *7 нојабр* ... 301

КЛИНТСЫДА СТОДОЛ МАҺУД ФАБРИҚИНИН ФӘҺЛӘЛӘРИНӘ. *8 нојабр.* ... 302

*КОММУНИСТ ИНТЕРНАСИОНАЛЫНЫН IV КОНГРЕСИ. *5 нојабр—5 декабр 1922-чи ил* ... 305—326

1. КОМИНТЕРНИН IV ҮМУМДҮНЈА КОНГРЕСИНӘ, ПЕТРОГРАД ФӘҺЛӘ ВӘ ГЫЗЫЛ ӘСКӘР ДЕПУТАТЛАРЫ СОВЕТИНӘ. *4 нојабр* ... 307

2. РУСИЈА ИНГИЛАБЫНЫН БЕШ ИЛИ ВӘ ДҮНЈА ИНГИЛАБЫНЫН ПЕРСПЕКТИВЛӘРИ. *Нојабрын 13-дә Коминтернин IV конгресиндә мә'рузә*..... 309

*ОРДУНУ ИХТИСАР ЕТМӘК ҺАГГЫНДА РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУНА ТӘКЛИФ..... 327

ШИМАЛИ АМЕРИКАДАКЫ РУС КОЛОНИЈАСЫНА. *14 нојабр*... 328

*ҮМУМРУСИЈА ҚӘНД ТӘСӘРРҮФАТЫ СӘРКИСИНӘ ТӘБРИК. *14 нојабр.* 330

„CLARTE" ГРУПУНА. *15 нојабр*..... 331

МОСКВА СОВЕТИНИН ПЛЕНУМУНДА НИТГ. 20 НОЈАБР 1922-чи ИЛ ..... 332—342

СОВЕТ ИШЧИЛӘРИ ҺӘМКАРЛАР ИТТИФАГЫНЫН V ҮМУМРУСИЈА ГУРУЛТАЈЫНЫН РӘЈАСӘТ ҺЕЈ'ӘТИНӘ..... 343

*ҺӘРБИ-ДӘНИЗ КӘМИЛӘРИНИН ТӘ'МИР ВӘ ТИКИНТИСИ ПРОГРАМЫНЫН ИХТИСАР ЕДИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА. (*И. В. Сталинә мәктублар*) .....344—346

1. *25 нојабр*..... 344
2. *29 нојабр*..... 345

МААРИФ ИШЧИЛӘРИНИН ГУРУЛТАЈЫНА. *26 нојабр*..... 347

БЕЈНӘЛХАЛГ ФӘҺЛӘ ЈАРДЫМЫНЫН КАТИБИ, ЈОЛДАШ МҮНТСЕНБЕРГӘ. *2 декабр*.....348—349

КОММУНИСТ ҚӘНЧИЛӘР ИНТЕРНАСИОНАЛЫНЫН МОСКВАДАКЫ ҮЧҮНЧҮ ДҮНЈА КОНГРЕСИНӘ. *4 декабр*..... 350

ҺААГАДАКЫ НҮМАЈӘНДӘ ҺЕЈ'ӘТИМИЗИН ВӘЗИФӘЛӘРИ МӘСӘЛӘСИНӘ ДАИР ГЕЈДЛӘР.....351—356

*ХКС ВӘ ӘМШ СӘДРИНИН МҮАВИНЛӘРИ АРАСЫНДА ИШ БӨЛҚҮСҮНӘ ДАИР ТӘКЛИФЛӘР..... 357

Н. Ј. ФЕДОСЕЈЕВ ҺАГГЫНДА БИР НЕЧӘ СӨЗ.....358—359

*ДӨВЛӘТ ТӘЧҺИЗАТЫ КОМИССИЈАСЫНЫН МӘ'РУЗӘСИ ҮЗРӘ РК(б)П МК СИЈАСИ БҮРОСУ ГӘРАРЫНЫН ЛАЈИҺӘСИ ҮЧҮН 360

*СИЈАСИ БҮРОНУН РЕГЛАМЕНТИ БАРӘСИНДӘ ПЛЕНУМА ТӘКЛИФ. 361

ХКС СӘДРИ МҮАВИНЛӘРИНИН ВӘ СӘДРИНИН ИШ ГАЈДАСЫ ҺАГГЫНДА ТӘКЛИФЛӘР .....362—364

ҮМУМУКРАЈНА СОВЕТЛӘР ГУРУЛТАЈЫНА. *10 декабр*..... 365

*ХКС ВӘ ӘМШ СӘДРИНИН МҮАВИНЛӘРИ АРАСЫНДА ИШ БӨЛКҮСҮ ҺАГГЫНДА Л. Б. КАМЕНЕВӘ, А. И. РЫКОВА, А. Д. СҮРУПАЈА МӘКТУБ. *13 декабр* ..... 366—367

*ХАРИЧИ ТИЧАРӘТ ИННИСАРЫ ҺАГГЫНДА. *13 декабр* ..... 368—372

*РК(б)П МК ҮЗВЛӘРИ ҮЧҮН И. В. СТАЛИНӘ МӘКТУБ. *15 декабр.* ..... 373—374

***В. И. ЛЕНИНИН СОН МӘКТУБЛАРЫ ВӘ МӘГАЛӘЛӘРИ**

23 декабр 1922-чи ил — 2 март 1923-чү ил

I. ГУРУЛТАЈА МӘКТУБ. ..... 377—382

II. 378

1922-чи ил 24 декабр тарихли мәктуба әлавә 380

III. 381

IV. ДӨВЛӘТ ПЛАН КОМИССИЈАСЫНА ГАНУНВЕРИЧИЛИК ВӘЗИФӘЛӘРИ ВЕРИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА ..... 383—387

V. 385

VI. 386

VII. (МК ҮЗВЛӘРИНИН САЈЫНЫ АРТЫРМАГ ҺАГГЫНДАКЫ БӨЛМӘЈӘ ДАИР) ..... 388—389

МИЛЛИЈЈӘТЛӘР ВӘ ЈА «МУХТАРИЈЈӘТЛӘШДИРМӘ» МӘСӘЛӘСИНӘ ДАИР ..... 390—397

Миллијјәтләр вә ја «мухтариjjәтләшдирмә» мәсәләсинә даир (*арды*) 393

ХАТИРАТ ДӘФТӘРИНДӘН СӘҺИФӘЧИКЛӘР 398

КООПЕРАСИЈА ҺАГГЫНДА 404

I 404

II 409

ИНГИЛАБЫМЫЗ ҺАГГЫНДА (*Н. Сухановун гејдләри мүнасибәтилә*) ..... 413—417

I 413

II 416

ФӘҺЛӘ-КӘНДЛИ ИНСПЕКСИЈАСЫНЫ БИЗ НЕЧӘ ЈЕНИДӘН ГУРМАЛЫЈЫГ (*Партијанын XII гурултајына тәклиф*) ..... 418—423

АЗ ОЛСУН, ЈАХШЫ ОЛСУН ..... 424—442

ҺАЗЫРЛЫГ МАТЕРИАЛЛАРЫ

*РК(б)П XI ГУРУЛТАЈЫ ҮЧҮН МАТЕРИАЛЛАР ..... 445—456

*1. РК(б)П МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИ СИЈАСИ ҺЕСАБАТЫНЫН ПЛАНЛАРЫ 445

1 445
2 446
3 448
4 451

*2. ГУРУЛТАЈЫН ИЧЛАСЫНДА ГЕЈДЛӘР. 2 АПРЕЛ 456

*МҮАВИНЛӘРИН (ХКС ВӘ ӘМШ СӘДРИ МҮАВИНЛӘРИНИН) ИШИ ҺАГГЫНДА ГӘРАР ҮЧҮН ..... 457—464

*1. Гәрарын планлары 457
*2. Гәрарын әсас бөлмәләри 464

*«ИКИЛИ» ТАБЕЛИК ВӘ ГАНУНЧУЛУГ ҺАГГЫНДА» МӘКТУБУНУН ТЕЗИСЛӘРИ ..... 465—466

*IX ЧАҒЫРЫШ ҮРМИК IV СЕССИЈАСЫНДА НИТГИН ПЛАНЫ 467

*МАНАТЫН САБИТЛӘШДИРИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА ГЕЈДЛӘР 468

*КОМИНТЕРНИН IV КОНГРЕСИНДӘ «РУСИЈА ИНГИЛАБЫНЫН БЕШ ИЛИ ВӘ ДҮНЈА ИНГИЛАБЫНЫН ПЕРСПЕКТИВЛӘРИ» МӘ'РУЗӘСИНИН ПЛАНЛАРЫ ..... 469—476

1 469
2 471
3 472

*ҮМУМРУСИЈА X СОВЕТЛӘР ГУРУЛТАЈЫНДА НИТГИН КОНСПЕКТИ 478

*«ФӘҺЛӘ-КӘНДЛИ ИНСПЕКСИЈАСЫНЫ БИЗ НЕЧӘ ЈЕНИДӘН ГУРМАЛЫЈЫГ» МӘГАЛӘСИНӘ ДАИР МАТЕРИАЛЛАР ..... 480—488

1. «ФӘҺЛӘ-КӘНДЛИ ИНСПЕКСИЈАСЫ БАРӘСИНДӘ БИЗ НӘ ЕТМӘЛИЈИК?» МӘГАЛӘСИНИН ПЛАНЫ 480

2. ФӘҺЛӘ-КӘНДЛИ ИНСПЕКСИЈАСЫ БАРӘСИНДӘ БИЗ НӘ ЕТМӘЛИЈИК? 482

Фәһлә-кәндли инспексијасы барәсиндә биз нә етмәлијик? *(Арды)* 485

Фәһлә-кәндли инспексијасы барәсиндә биз нә етмәлијик? *(2-чи арды)* 487

ӘЛАВӘЛӘР

*КЕНУЈА КОНФРАНСЫНДА СОВЕТ НҮМАЈӘНДӘ ЊЕЈ'ӘТИНИН СӘДРИ СӘЛАЊИЈЈӘТИНИН К. В. ЧИЧЕРИНӘ ВЕРИЛМӘСИ ЊАГГЫНДА БӘЈАНАТ ..... 490—491

РК (БОЛШЕВИКЛӘР)П XI ГУРУЛТАЈЫНЫН НҮМАЈӘНДӘЛӘРИ ҮЧҮН ШӘХСИ АНКЕТ 492

*В. И. ЛЕНИНИН НӨВБӘТЧИ КАТИБЛӘРИНИН КҮНДӘЛИЈИ. *21 нојабр 1922-чи ил—6 март 1923-чү ил*..... 493—528

Редактәсиндә В. И. Ленинин иштирак етдији сәнәдләрин сијаһысы ..... 531—533

В. И. Ленин тәрәфиндән јазылдығы еһтимал едилән әсәрләрин сијаһысы 534

Гејдләр ..... 535—659

В. И. Ленинин ситат кәтирдији вә адыны чәкдији әдәби әсәрләрин вә мәнбәләрин көстәричиси ..... 660—677

Адлар көстәричиси ..... 678—717

В. И. Ленинин һәјат вә фәалијјәти тарихләри ..... 718—780

ШӘКИЛЛӘР

В. И. Ленинин портрети.—1922-чи ил ..... XXVIII—I

В. И. Ленинин «Мүавинләринин (ХКС вә ӘМШ сәдри мүавинләринин) иши һаггында гәрар» әлјазмасынын биринчи сәһифәси—11 апрел 1922-чи ил..... 170—171

В. И. Ленинин «Клинтсыда Стодол маһуд фабрикинин фәһләләринә» мәктубунун әлјазмасы—нојабр 1922-чи ил. 303

В. И. Ленинин «27.III.1922-чи ил тарихли нитгин планы» әлјазмасынын биринчи сәһифәси. 25—26 март 1922-чи ил..450—451

Чилдин русчасыны
Н. Н. Суровтсева, Л. А. Кашнитскаја,
М. И. Труш, Н. А. Аплејев
чапа hазырламышлар

Әдәбијјат көстәричиспнп
В. П. Кукушкина hазырламышдыр

Адлар көстәричисини
Ј. Ф. Полковникова hазырламышдыр

В. И. Ленинин
hәјат вә фәалијјәти тарихләрини
Е. В. Клопов вә *В. Т. Локинов,*
К. Ф. Богданова вә *Р. З. Јунитскајанын*
ишtиракы илә hазырламышлар

В. И. Ленинин редактә етдији сәнәдләрин,
В. И. Ленин тәрәфиндән јазылдығы
ehтимал едилән әсәрләрин сијаhыларыны
Р. М. Савитскаја hазырламышдыр

Редактор *В. Ј. Зевиндир*

Азәрбајчанча чплдин нәшринә мәс'ул
О. С. Мәликовдур

Техники редактору *С. Әһмәдов*
Корректорлары *С. Бағырова, Е. Фејзуллајева*

ИБ № 2249

Јығылмаға верилмиш 13.03.84. Чапа имзаланмыш 23.07.84. Форматы 84×108¹/₃₂. Мәт. кағызы № 1. Әдәби гарнитур. Јүксәк чап үсулу илә. Шәрти чап вәрәги 43,05. Шәрти рәнкли сурәти 46,62. Учот нәшр. вәрәги 40,9. Тиражы 15000. Сифариш 221. Гијмәти 65 гәп.

Азәрбајҹан ССР Дөвләт Нәшријјат, Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси.

Халглар Достлуғу орденли Азәрбајҹан Дөвләт Нәшријјаты, Бакы—370005, Һүсү Һачыјев күчәси, № 4.

Јени китаб мәтбәәси, Бакы, Әли Тағызадә күчәси, № 4.

Государственный комитет Азербайджанской ССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли.

Азербайджанское ордена Дружбы народов государственное издательство «Азернешр». Баку—370005, ул. Гуси Гаджиева, 4.

Типография Новая Книжная. Баку, ул. А. Тагизаде, 4.